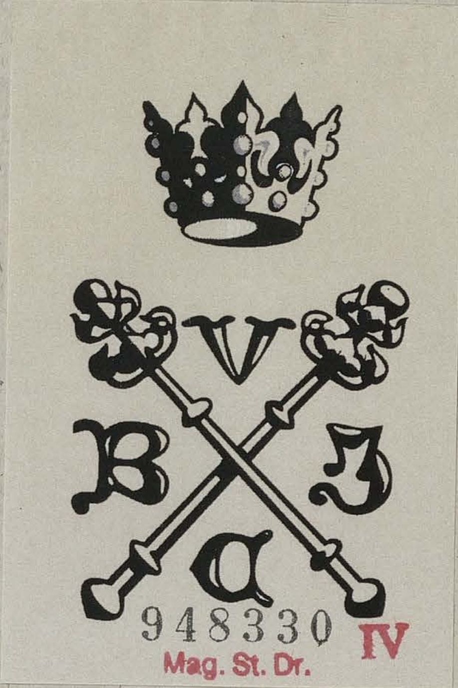

w Medyolanie 9. Grud. 1847. r.
na własność Biblioteki Ossolińskiej

14 ..

netto. fr. 81. prez. fis. per ogni una Vol.
2 Vol. in fol.
X

1/10

(dwa tomy) z. V. mj. — fr. 162. = (f. 324.) [b. ważne; b. rzadkie i b. drogie.]

Medyolan. d. 9. Grud. 1847. r.

J. M. [illegible]

W Literarischer Handweiser
Münster 1873. 12 Jahrg. No 18 – No [illegible]
146. Katakombenliteratur von Rump.

Paulus Aringhius

ROMA SUBTERRANEA NOVISSIMA

IN QVA

POST ANTONIVM BOSIVM ANTESIGNANVM,
JO: SEVERANUM CONGREG. ORATORII PRESBYTERUM,

Et celebres alios Scriptores

ANTIQUA CHRISTIANORUM

Et præcipue Martyrum Cœmeteria,

TITULI, MONIMENTA, EPITAPHIA, INSCRIPTIONES,
AC NOBILIORA SANCTORUM SEPULCHRA

SEX LIBRIS DISTINCTA ILLUSTRANTUR

ET QUAMPLURIMÆ RES ECCLESIASTICÆ ICONIBUS GRAPHICE describuntur, ac multiplici tum sacra, tum profana eruditione declarantur.

OPERA ET STUDIO

PAULI ARINGHI ROMANI CONGREG. EJUSDEM PRESBYTERI

Cum duplici Indice, Capitum & Rerum locupletissimo.

TOMUS PRIMUS.

Łepkowski

Coloniæ & veneunt

LVTETIÆ PARISIORVM,

M D C LIX.

SANCTISSIMO AC BEATISSIMO PATRI, ET DOMINO NOSTRO
INNOCENTIO X. PONT. OPT. MAX.

PAULUS ARINGHUS CONGREG. ORATORII PRESBYTER SEMPITERNAM F.

SVbterraneę Romæ gloriam, quæ irriguo adhuc martyrum cruore rubet, palmis viget, innumerisque venerandorum pignorum thesaurus ditescit, cui tu (PATER BEATISSIME) divino nutu præes, atque in Petri solio, velut Petri dignissimus, tum fidei, tum regni heres feliciter sedes, tota jam fere Vrbs admirabunda suspexit: hanc vero vix ullus, aut certe pauci ex his, qui exteras, dissitasque incolunt oras, oculis necdum assecuti, vel procul (si quo modo fas est) de facie nosse percupiunt. Siquidem etsi cunctæ orbis terrarum nationes, Romæ, quæ mundi olim principatum tenuit, nomen, potentiam, divitias, splendorem, ac triumphos ex antiquis historicorum paginis probe norint: Subterraneæ tamen hujus facies, paucis quidem (quod noverimus) hucusque innotuit; Vrbis videlicet, quæ Christianorum quondam castris referta, & coloniarum instar exculta, vivifico Crucis vexillo idololatriam pessundedit, inaniumque Deorum monstra fidei jugo subegit. Romanorum quippe civitas quondam *cum pene omnibus* (ut magnus ait Leo) *dominaretur gentibus, omnium gentium serviebat erroribus, & magnam sibi videbatur assumpsisse religionem, quia nullam respuebat falsitatem.* Verum ut illa frequenti olim victimarum sanguine fœda, inter Averni tenebras, impuris dæmonum superstitionibus vincta detinebatur, ita hæc postmodum martyrum exuviis, ac cruore consecrata, ampliores cœlo, quam antiqua Capitolio triumphos invexit, quod ipsismet triumphales lapidibus insculptæ palmæ, ac ferro incisæ adhuc notæ per se loquuntur. Cum omnes ubique terrarum, Subterraneæ, quam præferimus, Romæ vel notitia thesauros assequi exoptent, ut singulis iidem innotescant, hanc multiplicium divitiarum varietate novam conspicuamque Latino, qui longe, lateque patet, sermone loquentem audire malunt.

S. Leo Papa ser. 1. in Natali App. Petr. & Pauli.

At cum innumeros venerandæ Christianorum antiquitatis thesauros intra Subterraneæ Romæ sinum, jugi perscrutantium labore adinventos, uno eodemque sub Opere, in lucem prodire contingat, haud alteri profecto, quam Romano Pontifici, ejusque nomini, qui ter maximus sacrorum Antistes est, hi præcipuo jure debentur. Quippe cum isthæc Iubilæi quinquagesimo supra millesimum sexcentesimum recurrente anno Typis evulgentur, quo potissimum tempore singulas ad primævos redire dominos possessiones ex divinæ legis præscripto cautum erat, latentes quoque pretiosas militantis Ecclesiæ gazas, ipsoque auro pretiosiores, inter jacentis Romæ rudera, thesauros ad Pont. Opt. Max. utpote ejus ditioni unicè addictos, reverti par est. Et certe summo jure Subterranea Roma Sanctitati tuæ est ascribenda, quæ Romanos Pontifices prædecessores tuos, sacrorum præcipue Cœmeteriorum cultores, ac inquilinos habuit, eosdemque in exhibendo Martyribus sepulturæ ministerio impense officiosos

Levit. cap. 25. n. 1.

 dignissi-

dignissime repræsentat. Prætereo quod in celebri Callisti Cœmeterio præter centum & quatuor septuaginta millenos, quos ibidem tumulatos novimus, martyres, sex insuper & quadraginta Pontifices Maximos illatos fuisse sacris in actibus describatur, nec non Vaticani præsertim Cœmeterii omnium nobilissimi, ac Basilicæ augustissimæ gloria sacris Beati Petri Apostolorum Principis, aliorumque ejusdem Petri successorum pignoribus apprime illustretur, quorum insuper nobiles, ac triumphales imagines (ut in præsens videre est) affabre trophæorum instar exsculptas, ipsimet laterales hinc inde parietes, Te jubente, exhibent contemplandas.

Inscript. Cœmet. Callist. recensit. in Rom. Subter. to. 1. pag. 459.

Excipe itaque, Beatissime Pater, quo facis cætera, hilari vultu, ad te nunc venientem, ipsisque emergentem è tenebris, ac tuis humillime provolutam pedibus Romam, & paterna insuper, totum antequam orbem excurrat, benedictione contra adversariorum, qui multi suppetunt, incursus præmunire non dedigneris: *Ostium quippe nobis* (ut loquar cum Paulo) *apertum est magnum, & adversarii multi*; multi, inquam, qui novitatis dumtaxat umbra, haud veritatis luce gaudentes, perantiquos Ecclesiæ ritus, illibatosque Christianorum mores canino plus quam dente rodere non verentur, neque vero media cœcutientes in luce divinum illud Sapientis oraculum didicere: *Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt Patres tui*; & quod antiquissimus item præ cæteris pro sacra retinenda, quasi pro aris, & focis, adversus insanos Novatores, antiquitate Tertullianus inculcat: *Omnino res Christiana sancta antiquitate stat, nec ruinosa certius reparabitur, quam si ad originem censeatur.* Antiquam enim atque originariam publicæ Christianorum rei, suis apte coloribus adumbratam, si quis lynceis oculis faciem rimari exoptat, festino ad Subterraneam Romam pede recurrat, quæ recolendum primævæ adhuc Christianitatis prototypum ad vivum exhibet, & Te unum ac verum Christi in terris Vicarium, Petrique successorem vel silens compellare videtur, dum Columbæ Noëticæ, viridem rostro Olivæ ramusculum prætendentis (quæ gentilitium Familiæ tuæ stemma, pacisque symbolum est) in suis passim tum cubiculis, tum sepulchris contemplandam imaginem offert. Denique cum multis (ut uno verbo complectar omnia) nominibus tota Oratorii nostri Congregatio Sanctitati tuæ devincta sit, devotionis antiquæ vel hoc uno Opere tributum debitum quoquo modo persolvimus. Aequi igitur, bonique consulat, singulari Sanctitas Tua, qua solet animi benignitate, hoc qualecumque nostræ tenuitatis Opus, & te suæ Deus Ecclesiæ salvum, ac sospitem diutissime servet.

1. ad Corinth. cap. 16. n. 28.

Proverb. cap. 22. n. 28.

Tertull. lib. 1. contra Marcionem. c. 13.

PIO,

PIO, AC STUDIOSO LECTORI.

Ubterranea Roma, quam perlustraturus nunc es, tot quidem, & tantis sacræ antiquitatis, ac rerum memorandarum thesauris apprime illustratur, quos diu tamen Vrbi, atque Orbi invisos, intra sua claustit viscera, ut maximum Ecclesiæ militanti splendorem, & non exiguum studiosis quibusque oblectamentum conferre queant, si rediviva è tenebris in lucem veniant, & ut par est, ubique terrarum innotescant. Ipsamet quippe vehementer aliquando Vrbs (*edisserente Baronio*) obstupuit, cum abditas in suis suburbiis se novit habere civitates, Christianorum tempore persecutionis colonias, modo autem sepulchris tantum refertas, & quod legebat in chartis, suis ipsis oculis intuens admirabunda spectavit. *Quamobrem jure quidem merito curiosus quispiam rerum abditarum perscrutator, serio isthæc aliquando recolens, majori inter contemplandum admirationi Subterraneam, ac delitescentem in tenebris Romam, quam ipsammet conspicuam, patentemque oculis recolenti, sibi extitisse pronuntiavit. Vt pauca enim ex multis in ipsomet Operis vestibulo attingamus: Quæ, & quanta venerandæ inter rudera etiamnum antiquitatis monimenta supersunt? Quot præclara quantumvis inculta Christianæ religionis insignia perscrutantibus passim contemplanda se offerunt? Qualia demum inde Christi trophæa ex hostibus debellatis in lucem provehuntur? Profecto qui publicæ hæc luci reddunt non lutum, non rudera, sed aurum, immo gemmas, ac lapides pretiosos è terræ visceribus,* quasi effodientes (*ut Iob ait*) thesaurum; *merito de suscepto tum opere, tum labore gaudendum sibi, gratulandumque dignoscant.*

Baron. to. 2. Ann. Christi 130. n. 2.

Iob cap. 3. n. 21.

Verum, ut probe omnimodam in ipsomet limine Lector instituti rationem assequatur, nobis quidem præmittendum videtur, in sex hisce Subterraneæ Romæ libris diserte, ac copiose de Situ, Forma, & perantiquo sacrorum Cœmeteriorum Cultu, de Cubiculis insuper, Oratoriis, Imaginibus, Hieroglyphicis, Sepulchris, Inscriptionibus, Epitaphiis, ac Titulis agi. Et quoniam in his plane locis sub ipsa ingruentium persecutionum procella, pia Christianorum manu Martyres tumulo inferebantur, opportunus item de ritibus funeralibus, de Beatorum eorundem Martyrum sepulchris, ac de antiquis pariter, tum sacris, tum profanis viarum monimentis, juxta quas præcipua olim Vrbis Cœmeteria sita fuere, & ex quibus veneranda nunc Martyrum Sepulchra certo requirentibus innotescunt: opportunus, inquam, sermo incurrit. Præterea de his potissimum, quæ ad primævos nascentis Ecclesiæ mores, ad pios Christianorum cœtus, & consuetas eorundem cœmeterialibus in locis synaxes spectare quoquo modo videntur; diserte à nobis agitur: ac demum, ut uno verbo singula complectamur, de recolendis Vrbis Romæ thesauris nulli unquam pretio æquiparandis, prolixior pro rerum opportunitate enarratio subtexitur. Vides igitur, amice Lector, quæ & quanta, legenda, inspicienda, perscrutanda, contemplanda bipartitum hoc tibi Subterraneæ Romæ volumen exhibeat, quod præcipuarum rerum additamentis, ac delineamentis locupletatum piis, ac studiosis, qui avide in ipsa antiquitate pietatem rimantur, haud minus gratum, acceptumque futurum existimamus. Iure enim de sacris, ac perantiquis Romæ Cœmeteriis, quod olim de Cœmeterio, ubi sanctissimi illius Reginæ Candacis Eunuchi corpus religiose conditum fuerat, Dorotheus enunciat, nobis quoque asserendum pronunciandumque videtur: Cœmeterium ipsius (*inquit*) munimentum insuperabile est fidelibus, barbaros scelestos fugans, morbos pellens, & sanationes operans usque in præsentem diem. *Ita plane Romana (dixerim ego) Beatorum Martyrum Cœmeteria insuperabile Vrbi, immo Ecclesiæ, adversus nominis Christi hostes, qui Christianam funditus perdere fidem adnituntur, munimentum existunt, cum inde tanquam ex ex nobili armamentario, validissima cujusvis generis tela contra eos, qui sacrarum Imaginum, ac Reliquiarum cultum, Sacramentorum ritus, & venerandam denique novis, subdolisque dogmatum deliramentis antiquitatem labefactare, subvertere, atque abolere conantur, nobis passim suppeditari contingat, ita ut veritatis orthodoxæ, quam ipsimet impugnant,* inimici nostri (*ut sacræ loquuntur paginæ*) sint judices: *eorum quippe nonnulli oculis dumtaxat Subterraneæ, quam præferimus, Romæ paginas, haud pede semitas excurrendo, nec prototypa, & imagines quibus illustratur, sed vel lippis oculis eorumdem exemplaria perlustrando. Cœmeteriales inter tenebras lumen, sanamque insuper mentem recepere, dum etsi adhuc inter vivos mortui, ad mortis tamen imaginem reviviscentes, ad orthodoxam Deo aspirante fidem feliciter traducti sunt.*

Dorotheus in synopsi apud Baron. to. 1. An. 36. n. 28.

Deutron. cap. 32.

Verum enimvero, in ipso Cœmeteriorum ingressu apologeticus nobis sermo inscribendus, vel certe ut video, præmittendus esset; sed studii susceptique rationem operis candide ac sincere paucis exposuisse, pro ampla nobis excusatione futurum est. Excipe igitur tu quisquis es, gratis rem auribus, & velut æqui bonique arbiter, justam amabo te sententiam feras. Subterraneæ quidem (ut titulus præ se fert) Romæ opus, veluti quid posthumum, haud primum, nisi auctore præmortuo in lucem venit, ipsis tenebris lares intra domesticos addicendum, ni prompta, ac liberalis virorum principum, & amicorum manus, rem studiosis gratam factura, illud obstetricantium more in lucem provexisset. Siquidem Antonius Bosius, fama sat orbi notus, & de sacra vir antiquitate optime meritus, primus omnium Ecclesiasticam Cœmeterioum historiam, ingenti studio, ac labore, per annos multos, nec absque magnis impensis curiose perquisitam, congesserat in fascem potius, quam in volumen digesserat, cum re prorsus infecta fatis concessit. Quapropter tenebris, ac sepulchro, una cum suo pariter auctore, opus illatum, addictumque fuisset, nisi benigna Eminentissimi Francisci Cardinalis Barberini, S. R. E. Vicecancellarii, recolendæ antiquitatis, ac rei litterariæ, eruditorumque omnium patroni manus adfuisset. Ejus quippe jussu Ioannes Severanus Congregationis nostræ Presbyter, attritæ jam inter studia ætatis provinciam subire coactus, temporis angustia, ac rerum, quas in unum coacervatas, haud probe tamen digestas reperit, copia absterritus lento sibi pede, ne passim aberrare contingeret, procedendum indixerat: verum Cardinalis ejusdem auctoritas, calcarium instar stimulos quotidie admovens, instare, ac reluctantem torpentemque in opus perurgere non destitit, ut qui subterraneam post auctoris obitum in lucem quantocyus prodire Romam, ut sacram quodammodo, vel unico isto opere ab interitu antiquitatem vindicaret, & Romam redderet, impensius cupiebat. Quamobrem opus haud mature elaboratum, expensum, ac suis numeris absolutum (quod erat illi in votis) quamprimum compilando, brevi, ut ita dicam, manu, librum, quem severa judicii trutina librandum proposuerat, haud congruam temporis moram nactus, intempestive edidit potius, quam diu, ut par erat, lucubrando elaboravit. Namut de cæteris taceamus, quartum præcipue librum, qui multiplici recolendæ antiquitatis eruditione scatet, dum ipsæ jam sub prælo paginæ laborarent, percurrendo exscripsit. Quod si Italico primum idiomate volumen in lucem prodiit, id eo potissimum consilio, ut multorum petitioni, qui Romanis res primum

mum urbanas, ac domesticas intra Vrbem degentibus divitias innotescere cupiebant, importunisque amicorum votis fieret satis, à Severano præstitum est. Verum ubi præoptatam liber lucem aspexit, utpote innumeris rei antiquariæ thesauris refertus, locupletatusque, cunctorum ultro, prompte, libenterque manibus exceptus est; quin immo cum idem omnium utilitati, atque oblectamento inserviat, omnium enixe votis exquiri cœpit (uno enim idiomate conscriptus exterarum gentium usui, gustuique servire nequaquam poterat.) Quapropter ipsemet, qui vernacula librum lingua ediderat, Latino quoque à se conscribendum sermone putavit: at dum in rem totus incumbit, morte præventus voti compos effici nequivit. Verum subinde eruditorum preces, ac studia, ut Subterranea Roma Latinitati redderetur, optatamque, uti præconcepta spes inerat, lucem tandem aspiceret, vehementius instare cœperunt. Quocirca fratrum ego minimus, licet invitus, eorum, quorum imperio reluctari piaculum fuerat, hanc provinciam subire, & Romæ Subterraneæ, cui quondam perlustrandæ pedem admoveram, manum quoque illustrandæ admovere coactus sum. Dum rem vero aggredior, multiplices difficultatum ambages, quod non putaram, incurrens, haud ipsammet omnino Subterraneam, editam hactenus à Bosio Romam, sed quamplura, & nova quidem, Bosio, Baronio, Severano, Henrico Spondano, aliisque sacris, probatisque Antiquariis facem præferentibus, cœmeterialium rerum monimenta, quæ ad instituti propositum faciunt, & quæ in jam edito opere desiderari videbantur, simul coacervando excultiorem, aliamque propemodum de facie Romam Vrbi, atque Orbi contemplandam exhibere pro viribus conati sumus. Novum igitur, ac non perexiguum (ut quod verum est fatear) & minus à me expectatum mihi laborem imposui: meo quippe, etsi plano, ac facili, grande, & laboriosum opus stylo describere aggressus, ipsiusque auctoris mentem assecutus, eum veluti fidum itineris ducem mihi præscribens, operis quidem præcipue textum, ordinem tamen ipsiusque historiæ contextum haud ex integro servandum, sed novis insuper quampluribus, è probatorum promptuario scriptorum studiose collectis, præsens hoc opus concinnandum proposui. Atque ut totius rationem operis edisseramus, rem totam cœmeterialem, sex hisce libris distinctam, illustratamque in duos tomos compilavimus, & primum quidem librum in studiosi gratiam Lectoris, tam sacræ, quam profanæ antiquitatis eruditionibus, etsi temporis angustiæ præpedirent, pro nostri tenuitate ingenii, novo plane labore contexere atque uberrime excolere studuimus, quod & in cæteris passim libris, ubi opportuna se præbuit accasio, & in sexto præcipue, ubi de Cœmeterialibus symbolis atque imaginibus disseritur, consulto à nobis præstitum est: in secundo autem libro antiquæ faciem Romæ, levi pennicillo delineavimus, atque æneæ incisam tabulæ contemplandam lectori subjecimus, vastamque Cœmeteriorum Vrbis amplitudinem, ac numerum pariter adumbravimus, ut tu ipsemet judex aderis, si Subterraneam hactenus à Bosio Romam in volumen congestam, & à Severano subinde cum additamentis editam, quæ jam secundam sortita est editionem, cum hac nostra novissima componas, quæ merito faciem, una cum idiomate eum in modum immutasse censebitur, ut novum jam (quemadmodum nobis arbitrari fas est) pro veteri legentibus præferre opus videatur.

Cæterum novis Cœmeteriorum Iconibus, Descriptionibus, Epitaphiis, Inscriptionibus, Sepulchralibus item Titulis, Antiquis Numismatis, ac rerum insuper memorandarum appendicibus, præcipuisque Sanctorum Sepulchris, quæ hactenus in veteri jam edito desiderabantur, Opus istud Novum abundat, ac aliis item quampluribus, quæ tum antiquos Sacramentorum, & Ecclesiæ ritus luculenter evincunt, veritatem edocent, & sinceram Novatoribus, quam canino dente corrodunt, Antiquitatem objiciunt. Plura insuper sacrarum rerum historicarum monimenta, Orthodoxorum Patrum sententias, ubi opus fuit, seque nobis occasio obtulit, ad priscos Christianorum mores ad vivum repræsentandos, comprobandosque, & ad illibatæ fidei tum ritus, tum dogmata, quod ad rem Cœmeterialem pertinet, obfirmanda suggessimus, ut Lector in antiquis Romæ Cœmeteriis haud novitatem, sed antiquitatem, vel inter mortuos in dies redivivam ediscat. Restat nunc, ut si quid operi, si quid latinitati, si quid decori deest, si quid apte minus, concinne, eleganterque nostris hisce elucubrationibus exprimi contigit, hoc nobis lectoris benignitate condonetur, cui post dimissa, jam multis abhinc annis, humaniorum litterarum studia, stylum, ut plerique consueverunt, scribendo excolere, dum sacris jugiter in nostra Vallisellana Ecclesia muniis vacandum est, haud ita integrum fuit, hoc insuper brevitati temporis, quæ cunctantem, reluctantemque in opus compulit; hoc demum animo ejuscemodi oneri se longe imparem agnoscenti indulgendum est, quamvis facilem potius, quam comptam nimis, fucatam, & elegantem Latini sermonis rationem (quod rem sacram minus decet) nos data quasi opera æmulatos fuisse fateamur, vel hoc uno dumtaxat contenti, Subterranea Roma si minus eleganter, at saltem non omnino barbare loqueretur.

Illud vero hic Lectorem caute præmonemus, in quibusdam titulis, atque inscriptionibus ad rei propositum suggerendis recensendisque, haud nos ea de re (ut mos aliorum est) sententiam statuere, ac prædefinire velle, sed vel obiter interdum, ut sacræ antiquitati, & acceptæ per manus traditioni nihil demi contingat, in medium protulisse, antiqua enim, & lapidibus præsertim insculpta, Subterraneæ Romæ tabulis monimenta inseruimus, quod vero obiter, ut dictum est, retulimus, non ut quidam solent, mordicus defendere, ac pervicaciter pro viribus tueri, sed sapienti lectoris, à quo edoceri malumus, arbitrio examinandum, probandumque remittimus. Verum quoniam paginis hisce nostris mendum quandoque obrepsit, & nonnulla alicubi inter legendum desiderari contingit, quæ nunc supplenda Lectori viderentur; singula isthæc ad Operis calcem haud expurgatoriis (ut mos est) notis expungere, sed adnotatis erratis præcipuis, cætera notæ Lectoris benignitati, prudentique ejusdem judicio, ne doctos, vel dum menda corrigimus, inter legendum edocere videamur, expurganda relinquere visum est. Interim vero si quid commodi, si quid emolumenti has elucubrationum nostrarum paginas pervolvendo quis hauserit, haud ullam nobis pro labore, quem suscepimus, gratiam, sed totum Deo Optimo Maximo, supremo bonorum omnium elargitori referat, ejusque nomini nobiscum adscribat, cui Soli, Vni, Trinoque honor, & gloria. Ipsi enim hoc qualecunque est, Sacrorum Romæ Cœmeteriorum, elucubrationum laborumque nostrorum Opus sacrum perpetuo, dicatumque esto.

1. Ad Tim. c. 1. v. 17.

Tran-

TRansmissum mihi per Reverendiss. Sac. Pal. Apostolici Magistrum Opus ingens cui apposite præfixus est titulus, ideam Operis, & operæ à plerisque doctis viris exhibitæ præmonstrans: *Roma Subterranea Novissima, in qua post Antonium Bosium Antesignanum, Io. Severanum Congregationis Oratorii Presbyterum, & celebres alios scriptores, antiqua Christianorum, & præcipue Martyrum Cœmeteria, Tituli, Monimenta, Epitaphia, Inscriptiones, ac nobiliora sanctorum Sepulchra sex libris distincta illustrantur, & quamplurimæ res Ecclesiasticæ iconibus graphice describuntur, ac multiplici, tum sacra, tum profana eruditione declarantur, opera, & studio Pauli Aringhi Romani, Congregationis ejusdem Presbyteri;* dignissimum quidem reputo quod in omnium prodeat conspectum, in quo scilicet cuncti videant quantum adhuc Christianæ pietatis in suis visceribus retineat Urbs omnium Regina, in suis civibus cædi solita, sed tyrannorum tormentis cedere nescia, sciant insuper universi, quot, & quales habuerit fides Christi Agonothetas; quam gloriosos præmiserit magistros, per quos etiamnum ubique resplendet, & in Vrbe Orbis capite semper inconcussa permansit. Mihi profecto pulchrior apparet Roma Subterranea, quam quæ nunc oculis objicitur; meoque judicio major est illius gloria in tenebris, quàm istius in lumine: apud me non censentur magis speciosa Romana palatia, quàm sint preciosæ sacræ cavernæ; neque pulchriora videntur novella Divorum Templa, quam dicantur veneranda prisca Martyrum Oratoria. Porrò quod summum, & præcipuum est, in hoc Opere eximia pietas elucet, varia delectat doctrina, veneranda placet antiquitas, neque quidquam conspicitur, quod offendat, aut fidei veritati, vel bonis moribus judicari possit adversum. Quapropter Opus per se satis probatum, ut latentes Urbis divitiæ ubique terrarum innotescant, typis censui evulgandum. Dedi in Collegio Romano S. Isidori Fratrum Minor. Hibernorum 4. Non. Octob. 1647.

Fr. Lucas Waddingus.

Imprimatur, si videbitur Reverendiss. Patri Magist. Sacri Palatii Apostolici.

A. Victricius Episc. Alatr. Vicesg.

Imprimatur

Fr. Vincentius Candidus Sacri Palatii Apostolici Magister Ord. Prædicatorum.

In

In Subterraneam Romam Noviſſimam,

Anonymi

IMpia Roma ſuis ſcrutata eſt molibus aſtra:
Scrutata eſt terræ viſcera Roma pia.

Concidit illa: hæc perſtat adhuc; ſtabitque perennis,
Obſcuras inter non peritura ſpecus.

Fallor? an ipſa ſuas jam dedignata latebras,
Exſerit è tenebris irradiata caput.

Scilicet invenit, qui det ſibi lumina, ſolem:
Et trahat ad claram nigra ſpelæa diem.

O latebræ! jam non latebræ; neque enim eſſe latentes
Iſte novus PAVLI vos ſinit eſſe labor.

Ite coruſcantes, mundo vos prodite; veſtra
Humanis lucem mentibus antra ferent.

Nam priſcæ fidei, & tot Relligionis avitæ
Argumenta dabunt, quot Monumenta tenent.

Aliud.

ERgo non ſatis una Roma Romæ?
Vnam nec ſatis occupaſſe colles,
Si non altera ſurgat in ſpelæis?
Surgit? num potius ſub ima ſidit,
Et declivia repit inter antra?
At ſurgit tamen; & ſuos alumnos,
Dum cælo inſerit, eminentiore
Stellas vertice tranſilit micantes.
Id quondam: viduata jam colonis,
Præbet ſe vacuam, haud ſed otioſam.
Olim Martyribus dedit penates:
Fit nunc æmula Martyrum ſacratis
Se teſtem fidei probans cavernis.

In Subterraneam Romam à Paulo Aringho publica luce & Latina lingua donatam.

Fr. Io. Alexander Durdez Ord. Minim. S. Franciſci de Paula.

ROMA ſub obſcuris terræ latitaverat antris
Hactenus, atque ſuas clauſerat intus opes.

Has reſerans toti communes efficit Orbi,
Quando ſuum promit PAVLVS ARINGHVS Opus.
Nec contemnit Opus, ſed ſummo ducit honori
Roma; & ut Auctori gratificetur, ait:

Tu me de terra ſuper Orbis tolle Theatrum,
Mox ego de terra te ſuper Aſtra feram.

De Roma Subterranea noviſſime in lucem edita.

EPIGRAMMA.

QVæ toties Sancto ſanctè luſtrata PHILIPPO
Roma fuit, cunctis ſanctior ipſa locis.

Ante latens ſubtus Terram, nunc cognita Terris
Omnibus, ex tanti prole Parentis erit.

Quæ tot habet, fecique manens abſcondita Sanctos,
O quales faciet nunc manifeſta viros!

Pangebat Romæ Fr. Guil. Duplantè Gallus
Ord. Minim. S. Franciſci de Paula.

Ad SS. Martyrum Sepulchra in Latino Romæ Subterraneæ opere exhibita.

FRANCISCI BENETTI

Epigramma.

SIquis avet ſacræ pia funera viſere Romæ
Lector inoccíduæ perlegat artis opus.

Extollunt Vrbem, Moles, Capitolia, Templa,
Quæ cecidere, vigent qui periere viri.

Corpora adhuc ſpirant ſub fornice condita; ſemper.
Vivere pro Chriſto eſt, ſic voluiſſe mori.

In Romam Subterraneam Noviſſimam, è tenebris redivivam, & Latino idiomate evulgatam.

ROMA antiqua jacet mediis tumulata triumphis;
Ruderaque, attrito è marmore, ſola manent.

Nam quæ conſpicua olim, nunc addicta tenebris
Vrbs, heu quanta fuit, crebra ruina docet.

Aſpice nunc palmam fert Subterranea Roma,
Dum caput è tenebris exſerit illa ſuum.

Altera, nimirum, Roma eſt (mihi credite) Phœnix
Dum venit è tumulis ſic rediviva ſuis.

ROMA

ROMA SUBTERRANEA

SIVE

DE SACRIS ROMÆ COEMETERIIS

LIBER PRIMUS.

De Sacris recolendisque Urbis Romæ Cœmeteriis toto terrarum Orbe celeberrimis, divino aspirante Numine, generatim prius, ac postea singillatim acturi, operæ pretium duximus, nonnulla hic ad plenam rerum notitiam, de quibus sermo instituendus est, præmittere: ac primum de variis eorundem Cœmeteriorum nominibus, situ, forma, usu pariter ac religioso cultu pauca disserere, quò facilè Lector deinde assequi valeat, quæ de singulis specialiter erimus suo loco dicturi.

CAPUT I.

De antiquis Christianorum Cœmeteriis, eorum nomine, situ, & forma.

Cœmeteriorum descriptio.

COEMETERIA igitur, ut ab ipsius etymologia nominis, oratio derivetur, loca quædam subterranea sunt, Christianorum sepulturæ speciatim addicta, quæ ob multiplicem, quam interdum præ se ferunt, significationem, varia itidem apud antiquos nomina sortita sunt. In antiquis enim Martyrologiis, & sacris Martyrum actis modò cryptæ, specus nempe subterranei, cryptæque arenariæ, ab arenarum fodinis ibidem existentibus, nuncupantur: modo Catacumbæ, à Græca voce κοῖλα & κύμβος, hoc est, ut Hesychius Græcorum Grammaticorum doctissimus explicat, κοῖλος μυχὸς, βυθὸς, cavus recessus, sive locus in imo positus ac profundus. Areæ quoque, sepulchrorum scilicet loca, interdum appellabantur, ut apud Tertullianum, & in Actis beati Martyris Cypriani videre est: in quibus hæc recitantur: *Ejus corpus propter gentilium curiositatem in proximo positum est cum cereis, & scholaribus, in Areis Macrobii Candidi procuratoris, cum voto & triumpho magno.* Potissima autem hujus appellationis ratio inde manasse videtur, quia nimirum antiquis temporibus ipsa defunctorum sepulchra, tamquam loca, quæ religiosum cultum redolerent, ædificiis occupare, aut colere nulli omnino fas erat: quinimmo certis hæc terminis ac limitibus à reliquo agri totius ambitu distinguebantur. Hinc est quod in perantiquis frequenter inscriptionibus, sepulchrorum termini his plane verbis indicantur: IN FRONTE PEDES ...... IN AGRO PEDES .... locus autem eo ambitu circumscriptus, ac interclusus Area propriè dicebatur, quæ prout familiarum aut certe personarum dignitas ac splendor exigeret, ad quas eadem sepulchra pertinebant, major interdum, vel minor esse consueverat; & ubi primum quandoque area satis angusta, deinde ab hæredibus ampliori circuitu protendebatur. Id plane ex pervetusto quodam sepulchrali lapide, qui ad porticum S. Cæciliæ trans Tiberim extat, liquidò comprobatur: hæc enim titulus legenda præ se fert:

Baron. tom. 2. Ann. 226. n. 8.

Hesychius Grammaticus.

Tertull. ad Scapulam. Acta S. Cyp. Mart.

Funus, & sepultura B.C. Prian. Mart.

Sepulchra inter sacra ac religiosa loca recensebantur.

Sepulchrorum termini.

Area quid sit.

DIS MANIBUS.
Mario L. lib. Hermeti
Docetiæ Phasidi
Marius L. lib. Felix Patro ...
Suis benemerentibus de suo fecit & sibi,
Libertis, libertabusque suis, posterisque
... ta ne unquam de nomine familiæ nostræ hic
Monument ... Hered. non sequet ..
In fronte lat. ped. xx. & digit. 11.
In agro 11.
IN AGRO ....
QUEMEMIT DOCETIAPHASIS. P. C.
AREÆ P. CCV.

Idem etiam in altero sepulchrali lapide videre est, qui non multis abhinc annis juxta Viam Appiam in villa D. Joannis Baptistæ Casalii Romani, viri rei antiquariæ apprime eruditi, erutus, ab eodem in libro, quem de antiquis Romanorum ritibus edidit, studioso lectori exhibitus fuit, & in præsens in ejus nobili Musæo inter cætera monumenta curiosis oculis digna, & multiplici rerum varietate conspicua asservatur: hujusmodi autem notis exculptus est:

Io. Baptista Casalius lib. de profanis & sacris veterum ritibus c. 26. de funeribus Romanorum.

DIS MANIB.
Quationis
Decumi, Aug. lib.
Eufemiani
à manu Fidelis conlibertis
Fratri B. M.
In Fronte pedes duo,
in agro pedes duo.

1. At vero quoniam rurales in villis, ac prædiis areæ strictè sumpto vocabulo, ipsoque teste Varrone, dictæ sunt, ubi frumenta jam falce resecta teruntur, solaribusque subjecta radiis arefiunt, opportune quidem hoc suis veteres Christiani sepul-

Diversa Cœmeteriorum nomina.

Varr. de lin. lat. verb. Area.

Cur Cœmeteria Areæ nuncupantur.

sepulchris nomen imposuere, quod piorum scilicet hominum corpora inevitabili jam mortis falce è vivis instar frumenti resecta, sepulchrales inter cineres arefacta consisterent, ad diem tandem novissimum Angelorum manu intra beatitudinis horreum congerenda. Cujus plane cœmeterialis similitudinem areæ adumbrasse visus est Ezechiel propheta, qui digito Dei præmonstrante loca Israëlitici populi referta cadaveribus vidit, & futuræ postmodum resurrectionis mysteria eodem revelante vaticinatus est, sed ut ipsius hic verba inferamus: *Facta est*, inquit, *super me manus Domini, & eduxit me in spiritu Domini: & dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus, & circumduxit me per ea in gyrum. Erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer, & dixit ad me: Fili hominis putasne vivent ossa ista? & dixi, Domine Deus tu nosti, & dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis: & dices eis: Ossa arida audite verbum Domini.* Ab aridis igitur defunctorum ossibus, quibus campus redundabat, à Christianis olim, ut vides, area dicebatur.

Ezechielis proph. c.37.

Visio Ezechielis prophetæ.

Et huc commode spectare videntur illa Tertulliani verba, dum Scapulam sævissimum Africæ Præsidem in Christianos grassantem præmonet, ut divinæ in persecutores ultionis exhibitæ memor, exempla, quæ jam præcesserant, recolendo sæviendi modum faciat, ubi isthæc de Cœmeteriis, quæ & areæ pariter dicebantur, apte ad rem nostrum habet: *Sub Hilariano præside cum de areis sepulturarum nostrarum acclamassent, Areæ non sint: areæ ipsæ non fuerunt; messes enim suas non egerunt.* Hæc veneranдæ antiquitatis assertor Tertullianus, qui priori quidem loco arearum nomine, Christianorum Cœmeteria exprimere voluit; qua item ratione sub finem gestorum B. Cypriani Episcopi Pontius hæc eadem vocat: deinde verò areas, ut præmisimus, Tertullianus intelligit loca serendis, exsiccandis, terendisque frumenti granis destinata: utrumque autem ab ipsa loci natura puri, & quibusvis ædificiis vacui parem denominationem sortitur. Et congrue quidem terræ Africanæ regionibus in ultionem perpetrati criminis Deus sterilitatem intulit, quæ contra fas & pietatis humanæ jura, suis inhumaniter sepulturam denegaret.

Tertullian. ad Scapulam.

Quid sint areæ.

2 Quandoque insuper & Concilia Martyrum, Cœmeteria dici contigit, eam nimirum ob causam, quod sacra multorum ibi Martyrum corpora condita quiescerent, ut ex Molano Baronius noster in suis ad Romanum Martyrologium notis diserte probat. Quamvis eodem nomine, ut idem auctor asserit, quæcunque loca intelligi commode, ac recenseri queant, ubi Christi fideles ad sacra obeunda munia de more conveniunt. Quo plane utitur vocabulo Ambrosius, dum adversus Symmachum agens, sanctarum virginum Collegium, Concilium virginitatis appellat. Plerumque tamen, & frequentiori quidem usu, hujus derivationem nominis Cœmeteria sortita sunt à Græca voce κοιμάω, id est, dormio, quod illuc dormientes (vita nimirum functi) tandem humandi deferrentur. Verum enimvero mortuos similes dormientibus esse, atque ipsammet somno mortem æquiparari, non sacræ dumtaxat utriusque Testamenti Paginæ, & plerique sacrarum rerum scriptores, sed antiqui etiam ethnicorum Philosophi satis superque, Divo Augustino teste, profitentur. Sub uno tamen eodemque nomine, ipsius rei discrimen hic paucis adnotare licet, quod apud scriptores ethnicos mors

Cœmeteria dicta etiam Concilia Martyrum.

Baron. in notis ad Rom. Mart. die 23. Iunii.

S. Ambrosius contra Symmachum.

Mors æquiparat à somno.

S. Aug. ep. 123. ad Hon.

Mors apud ethnicos

haud temporaneus, sed perpetuus utique somnus appellatur. Ita enim apud Lesbiam Catullus appellat.

somnus perpetuus.

Catull.

> *Soles occidere, & redire possunt;*
> *Nobis cum semel occidit brevis lux,*
> *Nox est perpetua una dormienda.*

Et Horatius idem prorsus de Quinctilii morte canit.

Horatius l. 7. ode 24.

> *Ergo Quinctilium perpetuus sopor*
> *Urget?*

Et alibi:

Idem lib. 3. ode 11.

> *Surge; ne longus tibi somnus, unde*
> *Non times, detur.*

Quò item spectant Virgiliana illa carmina, quibus id plane, quod asserebamus, comprobatur. ait enim:

> *Olli dura quies oculos, & ferreus urget*
> *Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.*

Virgilius Æneidi.

Neque interim celebris illa Anaxagoræ sententia silentio obvolenda est, quippe qui duabus è rebus in unum conflatis posse nos recte deducere affirmat, quid sit potissimum mors, ex somno videlicet, & ex tempore; alter enim brevis, alter verò longus ac perpetuus est.

Anaxagoras Phil.

3 Verum apud Christianæ fidei cultores mors, somnus neutiquam perpetuus, at brevis & temporaria quædam quiescendi mora nuncupatur. Quibus eandem verbis suo eleganter more adumbrat, ac describit Chrysostomus: *Mors*, inquiens, *non est mors, sed temporaria dormitio.* Sed quod ad instituti nostri propositum facit, de Cœmeteriis, eorumdemque appellatione satis quidem luculenter sanctissimus doctor edisserit peculiari Homilia, quam de Cœmeterii nomine & vivifica Christi Cruce inter cæteras habuit, & ab Antonio Agellio è Græco idiomate in Latinum translatam, Thomas Gallettus seorsim ab aliis edidit, ubi inter cætera, isthæc proloquitur: *Quæ causa majores nostros impulit, ut in hunc potissimum locum nos convenire vellent* (in Cœmeterium scilicet extra Urbem, in quo Sabbato sancto convenire fideles illi consueverant) *nimirum hoc loco mortuorum corporum jacet multitudo. Itaque cum hodierno die Iesus ad mortuos descenderit, huc ob eam causam convenimus: quamobrem etiam locus ipse Cœmeterium appellatus, ut discas vita functos, & hic jacentes non esse illos extinctos, sed dormientes cubare: cum ante Christi adventum vitæ hujus finis mors vocabatur. Quacumque, inquit, die de ligno comederis, morte morieris: & mors peccatorum pessima: & pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus, &c.* Et infra optime ad rei nostræ propositum subdit: *At ubi Christus advenit, non ultra mors vocatur, sed somnus atque dormitio. Christus certe dicebat: Lazarus amicus noster dormit, non dixit: Mortuus est quamvis esset ille mortuus. Atque ut intelligas ad eam rem insuetum fuisse dormitionis nomen: audientes, inquit, discipuli, turbati sunt, & dixerunt: Si dormit, salvus est: adeo quid ejus dicto significaretur, parum intelligebant. Paulus item: Ergo qui dormierunt in Christo, mortui sunt. Itemque alibi eundem in modum loquitur. Vides ubique mortem somni appellatione vocari? Quapropter etiam hic locus est Cœmeterium appellatus.* Cœmeterium igitur Christianorum haud omnino mortuos, sed dulci correptos somno, ac momentaneo in Christo dormientes excipit, ac sinu suo complectitur. His adde, quæ idem Homil. 7. ad populum statim post principium pari sententiarum pondere affert: *Nihil aliud*, inquit, *est mors, quam somnus, quam migratio, quam transla-*

Mors apud Christianos somnus temporaneus.

Chrys. Hom. 2. ad pop.

Idem hom. de Cœmet. & vivifica cruce.

Mors cur somnus appelletur.

Quid sint mortui apud Christianos.

Chrys. hom. 7. ad populum.

Idem hom. 5. ad pop. *translatio.* Quod item altera ad populum Homilia de morte hunc in modum breviter exponit: *Somnus est consueto longior.* Plura autem sunt, & studioso quidem lectore digna, quæ ad rem nostram Homilia in Actor. Apostolorum inculcat ac repetit, & post ipsum Clemens Alexandrinus. Quibus demum egregiè congruunt, quæ Hieronymus ad Theodoram scribens, de morte in hæc plane verba edisserit: *Neque enim mors*, inquit, *sed dormitio, & somnus appellatur.* Quapropter haud horreat quisquis ille sit, dum Christianus, dum probus, dum pius, audito Cœmeterii nomine, immo lætetur, & gaudeat. Mortem enim, & sepulchrum ibi inter præscrutandum etsi offendat, somnum tamen ac tutum quietis locum, se una pariter cum morte, ac sepulchro adinvenisse meminerit.

Idem hom. 26. in Act. Apost. *Clem. Alex. 2. Pædag. c. 9.* *Hieron. to. 1. ep. ad Theod.*

Fidelium sepulchra dicuntur deposita.

4 Jure igitur merito fidelium sepulchra defunctorum haud domus, ac mansiones æternæ, sed consono potius ipsimet rei vocabulo, deposita nuncupari consueverunt; uti sua ab ethnicis appellata fuisse, sepulchrales; qui adhuc extant, tituli legentibus passim testantur. Cum igitur in spem certam futuræ resurrectionis obdormire mortui dicantur, ut idem probat Augustinus in illa Psalmistæ verba: *Sicut vulnerati dormientes in sepulchris*, ubi isthæc: *Ideo namque mortuos consuevit scriptura dicere dormientes, quia evigilaturos, id est, resurrecturos vult intelligi.* Huc item ipsemet Augustinus allusisse visus est, dum hæc recitat: *Ipsa mors sæpe in scripturis dormientium dicitur propter futuram resurrectionem, velut evigilationem. Hinc Apostolus dicit: De dormientibus autem nolo vos ignorare fratres.* Et alio loco: *Ex quibus plures manent usque adhuc, quidam autem dormierunt. Et alia innumerabilia in hoc testimonia aperte utriusque Testamenti reperiuntur. Unde & ille ait: Consanguineus lethi sopor. Et si advertas, multa invenies etiam in secularibus litteris, ubi mors somno comparatur.* Hactenus ad rem nostram Augustinus.

S. August. in Ps. 87. *Idem ep. 120. ad Honor. c. 32.*

Cœmeterium quid sit.

5 Quapropter congrue loca illa, in quibus olim fidelium corpora sepulturæ tradebantur, Cœmeteria frequentiori quidem titulo appellata fuisse novimus. Ut enim assertionis nostræ proposito insistamus, Cœmeterium idem plane est, ac dormitorium, ut satis eruditè exponit Strabo lib. 1. de rebus Ecclesiasticis, quem pariter Stephanus Durant. refert lib. 1. de Catholicæ Ecclesiæ ritibus, ubi isthæc recitat: *Cœmeterium est domus, in qua hospites dormire solent* Quo etiam Prudentius Christianus poëta haud obscure carminibus illis alludere voluit, dum Christianorum sepulturas describit:

Strabo l. 1. de rebus ecclesiast. c. 6. Steph. Duran. lib. 1. de ritibus. ecclesf. Cathol. c. 23.

Prudentius.

Quidnam sibi saxa cavata,
Quid pulchra volunt monumenta;
Nisi quod res creditur illis
Non mortua, sed data somno?
Hoc provida Christicolarum
Pietas studet, utpote credens
Fore protinus omnia viva,
Quæ nunc gelidus sopor urget.

Hinc loca illa ubi defunctorum corpora humantur, haud alio ab Hebræis nomine appellata fuere, quam בית חיים *Beth hayim*, hoc est, *domus viventium*: à Græcis verò Christianis hæc eadem Κοιμητήρια, hoc est, *dormitoria*, ut *discamus*, inquit Chrysostomus, *eos qui illic siti sunt, non mortuos, sed somno consopitos esse & dormire à verbo videlicet* κοιμᾶσθαι, *quod significat dormire.* seù, ut Eustathius egregie ad rem nostram exponit, *discubare ad capiendum somnum.* Qua plane ratione à Cretensibus olim, ut Athenæus asserit, ipsa cœnacula, in quibus peregrini & hospites dormiebant, κοιμητήρια nuncupabantur. In sacris verò Paginis frequens admodum est phrasis illa, qua justorum mors his plane verbis describitur: *Dormivit cum patribus suis.* His quamplurimæ accedunt tam Græcorum quam Latinorum sententiæ, quæ apud Poëtas, enarratis hucusque optime quadrant, & in antiquis præcipue sepulchralibus titulis leguntur. Hinc apud Lycophrontem sepulchrum dicitur εὐναστήριον, hoc est, dormitorium. ut enim ajebat Cyrus apud Xenophontem: *Nil morti tam simile quam somnus:* & Cicero *mortem simillimam* dixit *somni imaginem.* Ovidius item imaginem mortis somnum appellavit.

Chrysost. ser. 32. de appellat. Cœmeter. *Ath. l. 4. c. 9.* *In l. Regum.* *Gruter. in Ind. cap. 16.* *Xenoph. l. 8.* *Cicero 1. Tuscul.* *Ovidius.*

Stulte quid est somnus gelidæ nisi mortis imago.

Hac item adhibita voce consanguineum lethi soporem Virgilius dixit. Homerus item mortem, ac somnum gemellos concinne vocat. Et Pausanias singularem in hoc Lacedæmoniorum prudentiam celebrat, quod mortis ac somni, velut duorum simulachra fratrum, eodem contemplanda loco constituissent.

Æneid. 6. *Pausanias.*

Mors cur somni frater appelletur?

6 Ad rem quoque præsentem facit, quod Athenagoras, Christianus ille philosophus, refert tractatu, quem de mortuorum resurrectione inscripsit, in hæc plane verba: *Existimo nonnullos somnum fratrem mortis appellare, non tanquam iisdem majoribus ac parentibus natos, sed quod eodem modo affecti sint mortui & dormientes, quantum quidem ad quietem spectat, ut nihil intelligant de rebus, quæ fiunt, immò nec seipsos esse aut vivere sentiant.* Hæc ille. Quibus Tertulliani item verba, apte eleganterque respondent, dum somnum, speculum mortis appellare non dubitat, atque ex eodem somno optimum ac validissimum ad comprobandam mortuorum resurrectionem argumentum nactus: *Cum evigilaverit*, inquit, *corpus redditum officiis suis, resurrectionem mortuorum tibi affirmat. Hæc erit somni & ratio naturalis, & natura rationalis: etiam per imaginem mortis, fidem initiaris, spem meditaris, discis mori & vivere, discis vigilare dum dormis.* Hæc luculenter Tertullianus ad excitandos in spem resurrectionis dormientes, immò dormitantes inter vitæ hujus otia, vel consopitos inter mortis metum Christianos intonuit.

Athenagoras tract. de mortuor. resur. *Tertull. de anima c. 42. 43. 58.*

Sepulchrum idem est ac quies & dormitio.

7 Cum in sepulchris ergo defunctorum corpora obdormiant, ut in sacris interdum Paginis videre est, sepulchri nomen idem cum quiete ac dormitione fidelium auribus resonat. Quapropter cum futuram ibi resurrectionem corpora exspectent, non absque peculiari mysterio quod Isaias Propheta *somnum*, & *dormitionem* appellavit, Hieronymus non tam vocem, quam ipsius significationem vocis attendens, paucis immutato vocabulo *sepulchrum* vertit. Sepulchrum quippe locus est quietis: *In sepulturis enim Christianorum*, ut Ambrosius ait, *requies defunctorum est.* A quibus propterea defuncti *Quiescentes* etiam & *Pausantes* dicti sunt, quod consueta Christianorum formula defunctis bene precantium testatur frequens admodum usu in sepulchralibus inscriptionibus: *Hic requiescit N.* vel *hic quiescit in pace* N. Item: *Hic requiescit in somno pacis.* Item illa: *Qui vixit annis p. m. L. requievit.* Itemque ea qua mortuis quietem apprecantur his plane verbis: *Requiescant in pace.* Et: *Requiem æternam, &c.* Et Job vir sanctissimus haud alio quam dormitionis titulo mortem descripsit, dum ait: *Dormiens silerem, & somno meo requiescerem.* Denique in ipsismet gentilium inscriptionibus sepulchrum

Apud Grut. 410. 5. 820. 2. 883. 4. 954. 1. Vid. Ind. cap. 16. Hier. in c. 11. *Ambr. lib. 2. de off. c. 28.* *Cassianus 2. collar. 5. in fine.* *Iob. c. 13. n. 13.*

L. Diu. fratr. 39. de relig.

pulchrum *Ager somni*, & *quietorium*, ac *requietorium* sæpissime: apud Tertullianum vero *requies* appellatur: & apud ipsos Jurisconsultos *inquietari* corpora dicuntur, cum à sepulchro ubi posita sunt, aliò transferenda dimoventur.

Sarcophagi etiam Cœmeteria dicta.

8 Insuper, ut apud antiquos videre est, non cryptas tantum, sive Arenaria, vel integras quoque Areas Cœmeteria nuncupari contigit, verum etiam ipsas quandoque marmoreas arcas, ac singulares sarcophagos, ut ex arca quadam lapidea ejusdemque inscriptione apparet, quæ fonti ad montem à Jordano Ursino nuncupatum, supposita cernitur hisce verbis prænotata.

ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥΤΟ
ΩΚΤΑΒΙΛΛΗ ΤΗ ΙΔΙΑ ΓΥΝΑΙΚΙ
ΛΑΥΔΙΚΙΟ

Hoc est:

Cœmeterium Hoc
Octavillæ propriæ conjugi
Laudicis.

Cœmeteriorum Urbis descriptio.

9 Porro Urbis Cœmeteria, ut rei ac nominis originem altius repetamus, loca quædam subterranea sunt extra mœnia per circuitum sita, proximis sub collibus, variis cuniculis, multiplicibusque anfractibus in parte inferiori effossa, quæ antra, aut cavernas, vel speluncas, vel certe etiam cryptas proprio, aptoque vocabulo appelles: hæc tamen parum introrsum, aut nil fere lucis admittunt, & à viis, quæ frequenti perambulantium pede teri consueverunt, ipsomet loci ambitu distinguuntur. Hæc rursum in varios, ac multiformes vicos & angiportus subdividuntur, ita ut intuentibus labyrinthi cujusdam faciem præ se ferant. In parietibus autem ferro hinc inde excavata sepulchra cernuntur, humanis excipiendis, recondendisque cadaveribus destinata. Porrò ejusmodi Cœmeteria talis ac tantæ amplitudinis sunt, ut unumquodque eorum curiosis percurrentium ac perscrutantium oculis civitatem haud exiguam vel ipso repræsentare aspectu videatur. Statis enim quibusdam locis, ut in civitatibus potissimum, quas incolunt homines, ampliora quædam & longe lateque protensa spatia, ad sacros nimirum peragendos fidelium conventus, videre est: & (quod majorem infert admirationem) ejusmodi Cœmeteria duplicato interdum, ac triplicato etiam ordine constant, & unum subter aliud in imis terræ visceribus altius defossum atque depressum reperitur, ita ut vastorum instar ædificiorum distega aut tristega apte ad habitandum disposita queant merito computari.

10 Hanc plane Cœmeteriorum formam diligentissimus explorator, atque oculatus rerum testis Hieronymus accurate hisrnet verbis descripsit:

S. Hierony. in Ezech. c. 40. Hieronymus urbis Cœmeteria perlustrat.

Dum essem, inquit, *Romæ puer, & liberalibus studiis erudirer, solebam cum cæteris ejusdem ætatis & propositi diebus dominicis sepulchra Apostolorum & Martyrum circumire, crebroque cryptas ingredi, quæ in terrarum profundo defossæ, ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepultorum: & ita obscura sunt omnia, ut propemodum illud Propheticum compleatur: Descendant in infernum viventes, & raro desuper lumen admissum, horrorem temperet tenebrarum, ut non tam fenestram, quam foramen demissi luminis putes: rursumque pedetentim acceditur, & cava noctis circumdatis illud Virgilianum proponitur:*

Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.

Cœmeterium S. Hippolyti Mart.

Prudentius quoque de antiquo recolendi Martyris Hippolyti Cœmeterio loquens, quod ipse pariter iterum, atque iterum perlustraverat, eandem Cæmeteriorum formam graphice carminibus hisce repræsentat:

Prud. Perist. hymn. 11.

Haud procul extremis culta ad pomeria vallo
Mersa latebrosis crypta patet foveis.
Hujus in occultum gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.
Primus namque fores summo tenus intrat hiatu,
Illustratque dies limina vestibuli.
Inde ubi progressu facili nigrescere visa est
Nox obscura loci, per specus ambiguum.
Occurrunt cæsis immissa foramina tectis,
Quæ jaciunt claros antra super radios.
Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus,
Arcta sub umbrosis atria porticibus.
Attamen excisi subter cava viscera montis
Crebra terebrato fornice lux penetrat.
Sic datur absentis per subterranea solis
Cernere fulgorem, luminibusque frui.

11 In hanc igitur formam sacra, omnique veneratione digna veteres illi, ac pii Christianæ fidei cultores Cœmeteria circa Urbis ambitum, ingenti studio ac labore construxere; in arenariis videlicet cryptis, arenarumque fodinis, quæ ipsismet gentilibus, ut testatur Cicero, usui olim fuerunt ad immanes illas ædificiorum moles exædificandas, quarum vestigia inter ipsas projectæ antiquitatis ruinas ad nostra hæc usque tempora non sine admiratione suspicimus. Inibi enim religionis causa Christiani postmodum miserandæ servitutis notam subire coacti, in arenam damnati (quorum infinitus prope numerus extitit, ut ex Martyrum Actis frequenter colligitur) loca sibi, effossa altius humo, aptarunt, quæ inter vivos adhuc degentibus mansiones ac domicilia, cum autem è vivis abscedere contigisset, cadaveribus inferendis deposita, ac sepulchra forent. At vero non imus inficias ejuscemodi loca in agris quoque piorum hominum, in quibus fodinæ existerent, eorumdem impensis elaborata interdum fuisse, atque in usum, quem jam enarravimus, destinata, ut satis quidem per se notum est ex his, quæ de Verano præsertim Cyriacæ pari pietate ac nobilitate inter Romanas conspicuæ matronæ agro, & de aliis infra suo loco dicemus. Illud postremo loco addimus, Christianos, qui Cœmeteriis extruendis operam dabant, haud fortuito quascumque arenarias ad id munus occupasse, nam effodiendis subterraneis hisce Cœmeteriorum cavernis humum paulo solidiorem inquisiere, ut facile ex ipsomet aspectu, Cœmeteria perlustrando dignoscitur, quæ ferme loca in tophum molliorem depressa videmus, cum arenariæ, quæ solo constant solutiori, facili negotio callabantur: quapropter ubi terra mollior, ac solutior quæ cavernis ejuscemodi subjacet, ne ruinam traheret, substructionibus quoque Christianos nonnunquam usos fuisse apparet. Sed jam ad altiora Sacrorum Cœmeteriorum indaganda principia progrediamur.

Cicero orat. pro Cluentio.

Cœmeteria effossa Christianis in arenam damnatis.

Baron. in not. ad mart. 16. Feb.

Ubi sua effoderint Christiani Cœmeteria.

CAP. II.

Cœmeteriorum origo & usus apud Antiquos.

1 ANtequam de Cœmeteriorum usu sermonem instituamus, nonnulla hic à nobis, ut

ut rem ad sua principia reducamus, de antiquo defunctorum corpora humandi ritu præmittenda sunt: & quidem hujusce modi usum apud mortales sub ipsamet orbis initia ortum habuisse satis exploratum est. In ipso enim susceptæ enarrationis limine, piam hanc religiosamque curam impense cadaveribus exhibitam fuisse, antiquissima legis naturæ tempora contestantur. Exinde enim æmulandum ad posteros exemplum dimanavit, quo videlicet studio, qua solicitudine, qua demum pietate defunctorum funera instruenda, ac justa iisdem persolvenda sint. Ut autem enarrationem quandam nostris hisce paginis ex antiquitate petitam inseramus, quæ an historia, an fabula sit, prudentis judicio lectoris discutienda remittitur; quidquid tamen sit, certe piis curiosisque non indignum auribus visum est, utpote quod mortalium animis insitam erga defunctos pietatem exacte adumbret. Noëmus ille toti terrarum orbi notissimus, qui ab universali interitu & eluvione fluctuantem inter diluvii undas orbem servavit, primus Cœmeteriorum figuram expressit, eorumdemque formam, usum, ac ministerium mortalibus salubri consilio propinavit, dum arcam ipsam, quæ futuræ typum Ecclesiæ gerebat, & in quam divino se imperio receperat, Cœmeterialem in usum defunctorumque obsequium dedicavit. Ut enim auctor gravissimus, & Syros inter scriptores apprime nobilis, Jacobus videlicet Orrhoaita, sive Edessenus, magni Ephrem viri laudatissimi præceptor, refert; Noëmus, inquam, vir piissimus pari cum vivos, tum mortuos pietate complexus, omnium Protoplasti ossa, magna secum religione in arcam devexit; & postquam terrarum orbis diluvii aquis redivivus emersit, ossa quoque illa, quæ apud se deposita fuerant, ex arca, tanquam ex illustri quodam sarcophago educens, cum ipso pariter terrarum orbe suos inter filios partitus est, & quidem Semo, qui primus inter filios genitus fuerat, cæterisque naturæ ordine præferendus, calvariam donavit, regionemque illam ei in habitationem attribuit, quæ postea Judæa appellata est. Ne quis verò miretur, si in Moysis hæc libris silentio obvolvantur, cum præter orbis totius creationem, hominis lapsum, ac propagatum generis humani semen, quantum ad Christi genealogiam quoquo modo insinuandam sufficit, nil plane de primæva mundi ætate à divino scriptore paginis consignatum sit. Sed assertæ nuper sententiæ auctor quæ dicta sunt, ab antiquioribus Syris quasi per manus accepit: nec quid omnino fabulosum in his portenditur, quod aliquam lectoris fidem non mereatur, nisi temere hæc quis, ideo fabulosa, quia nova, ideo incredibilia, quia ignota, pronuntiet. Hæc autem de totius orbis inter Noëmi filios divisione opinio præcipue adstipulatorem Epiphanium habet: is enim Palæstinam in Semi sortem obtigisse affirmat: etsi à Chami deinde posteris eamdem vi occupari contigit. Verum quod ad hanc orbis terrarum divisionem spectat, quamvis non omnium sit una eademque sententia, Adami tamen primi humanæ totius prosapiæ parentis ossa in Palæstinorum regione sepulturæ locum sortita fuisse, constans Patrum omnium, qui de ejusdem sepulchro egerunt, opinio est, quorum ingens est numerus; licet de peculiari sepulchri loco aliqua interim dissensio oriatur. Id vero post universale diluvium, non autem secus accidisse, ea certe ratio suadere videtur, quod ob immensam aquarum vim, quibus altissima quæque montium cacumina cooperta fuêre, non omnia dumtaxat cadaverum ossa huc atque illuc communi naufragio dispersa, sed ipsa quoque nobiliora sepulchra, cum cæteris, quæ ubique locorum suspiciebantur, ædificiorum molibus eum in modum destructa, ac vastata sint, ut nullum prorsus vestigium inter ipsas fluctuantis orbis ruinas extaret.

Antiquus sepeliendi ritus.

Arca Noëmi in Cœmeterialem usum dedicata.

Apud nos Bariceph. lib. de paradiso par. 1. c. 14. qui extat 1. Bibl. Patr.

Noemus ossa Adami in Arcam contulisse fertur.

Ea inter filios partitur.

Semo Calvaria donata.

Epiphanius in Anton. ad fin.

Adami ossa in Palæstinam delata.

Torniell. Annal. sac. an. 930. Salian. eod. ann.

Universale diluvium orbem devastat.

2 Pie igitur ac sapienter Noëmus in Protoplasti obsequium, solicitam exhibendæ sepulturæ curam egisse dicitur, ne ejus videlicet ossa, uti aliorum, certo ac communi naufragio exposita, oblivionis injuriam subirent, & condigni dispendium obsequii paterentur. Nec vero ab re interim pronuntiandum videtur, si quis Adamum futuram hanc cladem longe ante prophetico spiritu præsagientem, de suis præservandis, honestoque loco reponendis ossibus caute posteris testamento indixisse pronunciaverit: ut tantus videlicet homo, qui pie, constanterque de corporum resurrectione cogitabat, ejusdem resurrectionis fidem, dum suo religiose funeri longe ante prospicit, posterorum quoque animis ingereret, commendaretque silentio. Porrò sepulturæ famam primævi omnium parentis, Noëmi studio percrebuisse Basilius diserte asserit; cui Theophylactus consonat. Et quidem concors gentium omnium, loco quantumvis, & moribus dissitarum, ut infra dicemus, in sepulturæ cultu, quæ cunctorum animis inest, cura & solicitudo, id potissimum ab uno eodemque omnium hominum capite, ab Adamo videlicet primum, & à Noëmo deinde, ejusque posteris originem traxisse, & apud singulos illibatæ postmodum vim legis obtinuisse demonstrat. Neque vero assertio, quam de patriarcharum ossibus lectori nuper præmisimus, utcumque speciosum habeat auctorem, præponenda est constanti antiquorum Judæorum traditioni, de Adami videlicet ossibus in Hebron sepultis, quam Hieronymus haud semel inculcat, atque amplectitur, vel de Calvariæ loco, ut plurimi, & probatissimi quidem Sanctorum Patrum sentiunt, quos affert Malveda de Paradiso cap. 54. & 55.

Ossa Adami ne diluvio pereant, Noëmus in arcam infert.

Basil. in Isai. cap. 5. Theophyl. in Io. c. 19.

Cura & cultus funerum in omnes gentes ab Adamo, & Noëmo profectus.

3 Certe in perantiquis Sacrarum Paginarum monimentis, frequens admodum ac repetita mortis & sepulturæ mentio incurrit, cujus prima vocis nuncupatio atque origo ab ipso Dei oraculo ad homines derivasse videtur, cum post admissum culpæ piaculum, mortis sententiæ Deus Adamum addicens: *In sudore*, inquit, *vultus tui vesceris pane, donec revertaris in terram, de qua sumptus es, quia pulvis es & in pulverem reverteris.* Et inter præclara magni Abrahæ gesta sepulturæ potissimum mentio Deo ipso revelante recolitur; adde quod Patriarcha, utpote omnium nobilissimus, qui primus fidei assertor extitit; Cœmeteriorum quoque præcipuus merito cultor extitisset celebratur. Ubi enim amantissima conjuge Sara orbatus est, vir alioqui præ cæteris dives, quadringentis argenti siclis agrum Ephron ad inferendum amissæ conjugis cadaver emit: & tunc primum profanam rem pio ac sacro Cœmeteriorum usui dedicavit; nec quidquam antea possedisse legitur, quam hoc sibi pretio sepulchrum acquisivisset, ut Chrysostomus ait his plane verbis: *Hoc primum principium possessionis fecit Patriarcha post Saræ mortem. Vides igitur Abrahamum incepisse à fine, & primam possessionem in ultima habuisse, sepulturam scilicet, ut cætera quæ deinceps haberet, hoc condimento sciret possidenda, & nullatenus illi obessent acquisita, eaque mente, & nihil certius haberet,*

Nomen mortis à Deo primum in orbe pronunciatum.

Gen. cap. 3.

Abrahamus Cœmeteriorum eximius cultor.

Gen. c. 23.

Idem agrum emit pro inferendo Saræ cadavere.

Chrys. hom. 23.

Sepulchrum mortis memoriam eidem inculcat.

beret, nihil primum, nihil magis præ oculis quam sepulchrum. Hactenus ad rei propositum Chrysostomus pro sepulchro sibi ac suis comparando, Abrahami studium dignis laudibus commendasse visus est.

Ejusdem planctus & pietas in curando funere Saræ.

4 Idem verò insignis pietate vir Saræ, quam unice diligebat, funus adeo impense curasse legitur, ut demortuam planxerit, ejusdemque jacturam uberrime lamentatus sit, quod Moyses expressis asserit verbis, & cum ab officio funeris surrexisset, enixe Hethæos, ut sepulchri sibi jus darent, exoraverit; nam luctus & planctus haud solas designat lacrymas, quas intimus animi dolor in amoris ac benevolentiæ signum ab oculis elicit, sed cuncta quæ funebrem ad cultum, & ad ipsam funeris pompam pertinent, ut idem aperte Moyses insinuare videtur, dum de Jacobo quoque Abrahami nepote, ac ejus funere meminit; tam enim Joseph, quam totam simul Ægyptum eundem Jacobus exstinctum deflevisse describit. Quorsum vero productæ tot dierum numero lacrymæ? quæ ipsi quoque lacrymabundo jugiter Heraclito defuissent? Porro uberrimus iste planctus funeris, ac funeralium pompam atque apparatum exprimit: ut liquido Apostolorum Acta de Protomartyre Stephano testantur, ubi dicitur: *Et fecerunt planctum magnum super eum.* Magni quippe semper fecerat sepulturam recolendus hic Patriarcha; qui cum sibi subdole à filiis Josephi, quem diligebat, mors renuntiata fuisset, magis sepulturæ jacturam, utpote quem devoratum à belluis jactabant, quam acerbam, miserandamque nati mortem deflevit. Sed Philonem ipsum, si libet, antiquitate pariter ac eruditione Judæos inter scriptores præstantem, & isthæc fusius enarrantem audiamus: *Ubi perlatum est*, inquit, *ad Iacob commentum illud de absumpto à bestiis filio, dolore turbatus obmutuit per longum tempus, tandem repente effusus in lacrymas, velut è fonte uberrimo prorumpentes, plangebat, pectus & faciem percutiens, & scissis vestibus lamentabundus talia loquebatur: Non tam mortem tuam, fili mi, doleo, quam sepulchri jacturam. Nam si tibi sepulchrum contigisset in terra propria, nec mihi defuisset solatium. Assedissem officiose ægrotanti ante mortem, impendissem morienti extrema oscula, clausissem oculos, mortuum lavissem lacrymis, extulissem magnifice, nihilque de justis funebribus omisissem. Atque etiam si peregere defunctus esses, dixissem ipsemet mihi: Persolutum est naturæ debitum; noli tristari: vivi habent suas patrias: mortuorum omnis terra sepulchrum est; brevis ævi sunt omnes homines. Nam qui maxime longævus fuit, quantillum temporis vixit, si ad æternitatem conferas? Vel si omnino moriturus eras per viam & insidias, levius fuisset exstingui manibus hominum, qui mortuum saltem miserati obruissent terra, & cadaver tumulassent: aut ut essent crudelissimi, quid amplius potuissent, quam insepultum projicere? quem tamen mox viator aliquis præteriens memor naturæ communis miseratione tactus humasset.* Et infra ad sepulturæ beneficium mortalibus magis exaggerandum, nec non mortis & subtracti filio sepulchri memoriam acrius sibi exacerbandam hæc subdit: *Quis luctus potest esse major aut miserabilior? vestis pueri ad patrem perlata est: ex ipso non membrum, non frustum, non vel minimæ reliquiæ, totum devorarunt bestiæ; nihil superest, quod sepulchro inferatur. Sic ille sortem suam ac nati miserandam deplorabat.* Hæc Philo; ex quibus sane, quanti optatum, exhibendumque sibi sepulturæ obsequium antiqui patres æstimarent, & quam moleste ejus jacturam ferrent, satis manifeste apparet.

Gen. c. 23.

Solemnis pompa in Jacobi Patriarchæ funere & luctus.

hæres. c. 10.

Act. Apost. cap.

Jacob non tam mortem filii, quam jacturam sepulchri deflet.

Philo de Ioseph.

Pietatis officia morientibus exhiberi consueta.

Opportuna considera-tio ad laniandum dolorem in suorum funere.

Idem loc. sup. citato.

5 Quis verò nesciat conspicuum hunc sanctitate virum Rachele conjuge, ipsius Josephi matre è vivis sublata, ut divina scriptura edocet, titulum super ejusdem sepulchrum erexisse; nempe, ut Brochardus tradit in descriptione Terræ sanctæ, pyramidem elegantissimi operis, in cujus basi duodecim prægrandes lapides, juxta numerum filiorum Jacobi dispositi essent; tum ut præclaram ejusdem memoriam hoc monimento posteris commendaret, tum etiam ut, quod Lyranus asserit, omnibus palam *resurrectionis fidem protestaretur*.

Gen. c. 35.

Brocardus in descript. Terræ sanct.

Sepulchrum Rachelis.

Lyranus de Iacob.

6 Quis insuper non probe meminerit Jacobi ejusdem, qui in Ægypto defunctus est, cadaver regio plane cultu, ac funebri pompa exceptum fuisse, ac sepulchro subinde illatum: quo item honore ipse Joseph, ut par erat, postmodum elatus describitur. Et quidem ex intenso ac solicito parandi sepulchri studio, quod unicuique mortalium naturæ ipsius impulsu inest, animarum utique immortalitatem jure merito argui Cicero affirmavit: *Itaque*, inquit, *unum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, non sic excessu è vita deleri hominem, ut funditus interiret: idque cum è multis aliis rebus, tum è Pontificio jure, & cæremoniis sepulchrorum intelligi licet, quas maximis ingeniis præditi nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vitæ, &c.* Hæc verba Christiano philosopho plane digna, Philosophus gentilis pro animæ immortalitate contra Atheos, ne dicam adversus Epicuri sectatores expressit, qui paulo post hæc subjicit: *Maximum vero argumentum est naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam indicare, quod omnibus curæ sunt, & maxime quidem quæ post mortem futura sunt.* Quibus demum isthæc addens, assertam de animarum immortalitate sententiam egregie ad rem nostram confirmat: & animales prorsus homines, qui aliter sentiunt, suggillat: *Quid sepulchrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare?* Hæc Cicero.

Gen. c. 50.

Jacobi patriarchæ cadaver regio cultu effertur.

Cicero Tusc. 1.

Ex sepulchris immortalitas animæ innotescit.

Idem Cicero loc. cit.

7 Et certe ut propositæ seriem enarrationis prosequamur, cultum singularem cadaveribus, tanquam animarum domiciliis Ægyptii deferebant, *quas nimirum*, ut Herodotus ait, *esse immortales credebant*: quamobrem hæc maxima solicitudine saliebant, variisque aromatum ac unguentorum generibus imbuta condiebant, ut à putredine reservarentur, gratumque iisdem odorem conciliarent, quadraginta diebus ejusmodi officio, vel septuaginta, ubi opus erat, impensis, ut ex scriptura constat; & Diodorus Siculus adstipulatur. Cur autem tam profuse exanimatorum hominum cadavera ab Ægyptiis condirentur (ut quod veritati consonat, fateamur) regionis ipsius conditio id præstandum, Cassiono teste, indixit. Cum enim universa terræ ejusdem facies haud exiguo anni tempore emergentibus Nili aquis obruatur, mortuorum corpora redolentibus condita pigmentis, in editioribus cellulis recondebantur; ab inundantium quippe aquarum copia humandi officium interdicebatur, nec terræ viscera ad infodienda cadavera perscrutandi facultas suppetebat. Exsiccabant itidem Ægyptii defunctorum corpora, ut hac arte ænea quodammodo redderentur, ipso

Cadavera ab antiquis cur adeo colerentur.

Herod. l. 1.

Genesis.

Diod. l. 1. c. 2.

Cass. coll. l. 5. cap. 3.

Cura cadaveribus exhibita.

ipso Augustino teste, eaque patria lingua *Gabbaras* appellabant, unde & Glossæ Isidori, *Gabbares*, mortuorum condita corpora. Sed quæso lector, his hucusque ad plenam rerum Cœmeterialium notitiam enarratis, ab ipsorum cadaverum cultura, quam inspeximus, ad contemplandam sepulchrorum magnificentiam transeamus; qua cæteris quidem omnibus Ægyptii nationibus excelluere. Hi namque cum in privatis ædificiorum constructionibus parcissimi essent, ambitiosissimi in erigendis sepulchrorum molibus, quibus (si fides scriptoribus adhibenda est) palmam sibi in toto orbe terrarum jure merito vindicarunt. Immanissimæ enim hæ substructionum moles potius quam sepulchra, tantæ olim magnitudinis extitere, ut quæ constructæ à Regibus sunt, inter orbis miracula adscriberentur, jugiterque suspicerentur; præter pyramides enim vastis item Colossis, Sphingibus, obeliscis, labyrinthis, palatiis, ac cæteris ejusmodi superbissimis ædificiis decorabantur, quorum descriptio ab historicis posteritati consignata, vix digna creditu, ac fabulosa prorsus videretur, nisi quæ adhuc extant patentque oculis, ruinarum vestigia haud dubiam rei fidem conciliarent. Quas quidem præ nimio magnificentiæ luxu suspiciendas omnium plausu sepulchrales moles multis ex causis Ægyptiorum Reges excitarunt; quas nosse qui cupit, Plinium & Pierium consulat, ad quos curiosum ultrò lectorem remittimus. Cum enim ingenia illa omni disciplinarum genere apprime exculta, nil sine mysterio agere consuevissent, ad animarum potissimum immortalitatem, corporumque resurrectionem mortalium mentibus ingerendam, inculcandamque id præstitere. Nam ipse divinus Plato ex Ægyptiorum cadaveribus, quæ longa post secula solida atque incorrupta perstant, validissimum utique argumentum ad comprobandam hominis immortalitatem deduxit. Hic quoque (ut brevitati consulam) prætereo splendidiores illas, tam artis, quam operis elegantia spectabiles excitatas à Regibus Juda sepulchrorum constructiones. Nonne celebris sacris in Paginis recurrit memoria sepulchri quondam David Regi à Salomone filio sumptuosissime erecti: quod in summa à Judæis jugiter religione habitum, demum sub Hadriano Imperatore sponte, ut Dio refert, in futuræ cladis prodigium corruisse dicitur; ad quod item, ut Hieronymus asserit, suo adhuc tempore Christiani miro pietatis ardore succensi orare consueverant. Nonne aliorum quoque Regum condignis passim præconiis monimenta celebrantur; quæ quandoque etiam ad exprimendum excellentissimi operis splendorem Mausolea, extranei derivatione vocabuli nuncupantur? Ut enim Epiphanius adnotavit, Salomon Hierosolymis splendida Regum Mausolea excitavit, prout David erigenda, construendaque descripserat, ibidemque ipsamet sacerdotum, juxta Principum sepulchra, sita olim fuisse affirmat.

Aug. ser. 120. de div. c. 12.

Ægyptii magnificentia sepulchrorum cæteras nationes superarunt.

Herod. lib. 3. Diod. lib. 1. Strab. lib. 17. Plin. lib. 16. c. 12. & alii.

Bellon. sing. obser. l. 2. & de admiran oper. antiq. præstan. Plin. lib. 36. 4. 12. Pier Hierogl. lib. 60.

Plato in Phadone.

Ex incorruptis cadaveribus à Platone immortalitas animæ infertur.

Splendida sepulchra Regum Juda.

Dio. lib. 6. 69. in Adriano. Hieron. ep. 87.

Epiphan. in Isaiam ac vit. omnium propheta-rum.

Salomon sepulchra regum extruit.

8 Fuere autem apud Hebræos peregrinis, quorum ingens erat numerus, erecta publice sepulchra, vel ut septuaginta appellant *Polyandria*; quo item nomine à gentilibus, & Christianis scriptoribus passim nuncupantur, quæ Catullus sepulchreta vocat, hoc est, ubi multitudo hominum plerumque peregrinorum tumulatur: hæc verò à nobis apto magis ac significanti vocabulo Cœmeteria dicuntur, ubi permixtim omnes nulla discreti ratione considerentur. Siquidem sepulchrorum vulgi ignobilis diserta occurrit mentio in lib. Reg. & ipsius Jeremiæ Prophetæ: in Euangelica vero historia celebris sepulturæ peregrinorum memoria est, in cujus obsequium Ager figuli ex eodem pretio, quo Redemptorem triginta argenteis impius ille proditor Judas vendiderat, emptus est.

Polyandria peregrinorum apud Hebræos sepulchra. *Ierem. c. 2. 19. Catullus.*

Sepulchra vulgi & peregrinorum quæ essent.

4 Reg. c. 23. Ier. c. 26.

9 Cæterum cum olim antiquos apud Romanos lege XII. Tabularum cautum esset, ne quis intra Urbem sepulchro inferretur, multiplici item, ut ex scriptoribus videre est, sepulchra circa Urbem continebantur; cujusmodi fuere ad Portam Capenam Via Appia, & juxta Nomentanam viam. At in Campo Martio, qui extra Urbis ambitum situs erat, nobilissima antiquis temporibus sepulchra extitere, ut Appianus affirmat, dum de Syllæ corpore ibidem sepulto sermonem habens, ut ejusdem augeat gloriam, *solos ibi Reges, & Imperatores humari consuevisse* scribit. Quem locum Romani (ut testatur Strabo) maxime sacrum, ac venerabilem rati, illustrium virorum, ac fœminarum monumentis conspicuum reddidere. Inter quæ omnium plane augustissimum quondam fuit Mausoleum illud, quod sibi suisque Augustus & se plane dignum extruxerat, cujus ingentes adhuc reliquiæ conspiciendæ supersunt.

Intra Urbem sepeliri nunquam Romæ olim vetitum.

App. de Bell. Civ. lib. 1.

Campus Martius sepulchris olim præcipuè destinatus.

10 Porro Mausolea quæ à Græcis Romani accepisse videntur, ut Pausanias ait; splendidiora quæque sepulchra appellata sunt, nominis nimirum derivatione à celeberrimo illo sepulchro desumpta, quod inter septem orbis miracula merito adscriptum Mausolo Regi Cariæ defuncto Artemisia conjux ad perennem viri memoriam, præcipuorum manu artificum immani plane sumptu extruendum curavit. Verum cum deinde Augusti Cæsaris Mausoleum satis superque cadaveribus, monumentisque redundaret, ac præterea singuli familiæ suæ peculiaria haberent sepulchra, eidem plane usui ab Ælio Antonino Pio destinata est, ut quidam asserunt, superba illa Hadriani Moles, quæ vulgo nunc Castrum Sancti Angeli dicitur, & ad pontem Ælium conspicitur. Præcipuas hic urbes sileo, quæ sepulchralem in usum conditæ atque extructæ fuerunt, Antinoen videlicet ab Hadriano, Bucephaliam ab Alexandro, Taphosyrim ab Ægyptiis, & alias complures variis orbis terrarum locis in amplissimam formam, ac magnis impendiis exædificatas.

Pausanias in Arcad. Mausoleum quid sit.

Plin. l. 36. c. 5. Agell. lib. 12. c. 18.

Civitates in sepulchra mortuorum dedicatæ super.

11 His igitur nunc præmissis, ut de ipso Cœmeteriorum usu, quod sub hujus enarrationis exordium titulus præ se ferebat, agere incipiamus. Cœmeteriorum loca ad fidelium præcipue humanda, diligenterque condenda defunctorum corpora Christianis quondam usui fuere: hæc quippe sepulturæ potissimum, ac quieti eorum, qui in somno pacis obdormierunt, ex primæva sui institutione, ut diximus, destinata sunt. Et quidem, ut singulis hæc nostra perlecturis evidenter pateant, quæ de Cœmeteriorum usu apud Christianos, ac de eorumdem origine exponenda à nobis erunt, rem altius, ut ita dixerim, & ab ipsomet institutionis initio repetere opus est. Cum enim singulis fere hominibus, cujusvis generis ac nationis, barbaris quantumvis atque inhumanis imbutæ moribus, id humanitatis à natura insitum sit, ut parentes, amicos domesticos, familiares, ac cæteros, quos unusquisque vivos dilexit, mortuos quoque peculiari amoris, & benevolentiæ, nedum humanitatis affectu prosequatur; hinc

Cœmeteriorum usus.

Erga mortuos naturæ ductu quivis unus afficitur.

hinc pariter naturæ ipſius magiſterio cujuſvis menti ineſſe vel ipſo experimento comprobatur, ut honorem atque obſequium mortuis deferant, eorundem funera ſolicite curent, ſtudioſamque erga defunctorum corpora operam exhibeant, tum ut debito pietatis munere, natura præmonente, fungantur, tum ne hominum more pecudum inhumata cadavera triſte atque horrendum oculis ſpectaculum exhibere contingeret.

Duplex curandorum cadaverum olim modus.

12 Duplex vero in curandis defunctorum corporibus modus ſub ipſamet orbis initia apud homines invaluiſſe legitur, Comburendi ſcilicet, vel Sepeliendi, illo Brachmanes, cæterique Indiarum incolæ, Thraſes atque Æthiopes: hoc Chaldæi, Ægyptii, Hebræi, & Chriſtiani quoque Hebræos in hoc potiſſimum imitati utebantur. Certe apud Græcos, itemque Romanos utraque interdum funeris forma ac funeralium ratio ad libitum uſurpata fuit, quod vel ſolæ, ſi cætera nobis ad id probandum argumenta deeſſent, antiquiſſimæ XII. Tabularum leges à Græcis petitæ ſatis apertè teſtantur, hiſce verbis: *In Urbe ne ſepelito, neve urito.* Verum jam fere apud omnes antiquum ſepeliendi ritum, uſuque receptam humandi conſuetudinem, humanitatis ac benevolentiæ, ne dicam pietatis majorem præ ſe ferre ſignificationem ipſemet quodammodo humanitatis ſenſus, quamvis naturæ jura ſileant, dictare videtur. Quid enim dignius, quid aptius præſtari poteſt, quam ut homo qui primum è terræ ſinu, divino opificio formatus eſt, qui terreno pabulo victitat, qui terram calcat, atque inhabitat, ubi demum mori contingit, ipſius terræ viſceribus, nativi cujuſdam ac pretioſi inſtar depoſiti commendetur? Quapropter Deus ſub ipſa mundi naſcentis initia, homini jam propter vetitæ arboris fructum, quem temere decerpſerat, obteſtatæ edicto mortis obnoxio, hanc utique illi ſepeliendi formam, ac legem præſcripſit: *In ſudore*, inquit, *vultus tui veſceris pane, donec revertaris in terram, de qua ſumptus es, quia pulvis es, & in pulverem reverteris.* En tibi pœnalis, atque amaritudinibus plena humanæ vitæ conditio, en cunctorum viventium ſors jugiter deploranda, quæ laboribus ac doloribus innumeris ſubjacet: en indicta mortis ſententia, quam ſubterfugere mortalium nemo poteſt: en demum inferendorum terræ cadaverum ſingulis hominibus forma ipſius ore Dei præſcripta, & nullo unquam tempore abolenda; paucis verbis grande negotium peractum eſt.

Quid de mortuis Romanorum leges ſtatuerent.

Mortui terræ, unde ſumpti, jure mandantur.

Gen. c. 3.

Deus homini terræ ſepulturam præſcribit.

13 Quapropter ſapientiſſimis quidem verbis divinum illud patientiæ exemplar Job enuntiavit: *Nudus*, inquit, *egreſſus ſum de utero matris meæ, & nudus revertar illuc.* Quibus item reſpondent illa Eccleſiaſtici verba: *Iugum grave ſuper filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, uſque in diem ſepulturæ in matrem omnium.* Ut enim alio loco Eccleſiaſtes dixit: *De terra omnia facta ſunt, & in terram pariter revertuntur*: omnia quippe naturali quodam ordine ad ſuum redire principium neceſſe eſt. Et inde mos olim ille apud Romanos fortaſſe inoleverat, ut infantes, qui recens nati fuiſſent, humi primum ipſa obſtetricum manu deponerentur, à qua ſubinde à patre levabantur, atque inde apud gentiles Levana Dea dicta eſt. Inde quoque Ariſtoteles merito inter elementa rerum naturalium terram adnumerat. Inde etiam ex gentilibus nonnulli Terram rerum principium dixere. Quibus egregie conſonat Plinius de ſepulchro, quod terra nobis exhibet, elocutus: *Et uni*, inquit, *rerum naturæ partium eximia propter merita cognomen indidimus maximæ venerationis. Nos naſcentes excipit, natos alit, ſemelque editos ſemper ſuſtinet, noviſſime complexa gremio, jam ab reliqua natura abdicatos, tum maxime, ut mater operiens, nullo magis ſacramento, quam quo nos ſacros facit.* Ad hoc ſepulturæ genus quod homini deſtinatum eſt, Philo alluſiſſe videtur, dum ait: *Hominibus, & omnibus terreſtribus animalibus natura magis propriam regionem tribuit, non ſolum viventibus, verum etiam morientibus, ut ipſa & primum ſuſciperet, & à vita ultimam reſolutionem.* His inſuper rationibus potiſſima accedit, certa nimirum reſurrectionis ſpes, qua corpus in pulverem jam reſolutum, altiora præferendo myſteria ipſo è limo in melioris vitæ ſortem reſtaurandum omnes jugiter conſtanterque fideles crediderе. Chriſtiani autem inter omnes præcipui à comburendis mortuorum cadaveribus, quod rem ejuſcemodi abhorrebant, perpetuo manum abſtinuere, tum quia funebris iſte ritus abolitionem quandam prætenderet, tum etiam quia acerbiſſimi inter homines ſupplicii ſpeciem id contemplantibus præ ſe ferret. Quamobrem hoc ipſum inter alia ridere, ac noſtris frequenter objicere cæca & ſuperſtitioſa olim gentilitas conſuevit, ut Minutius Felix his verbis teſtatur: *Inde videlicet & execrantur rogos, & damnant ignium ſepulturas, quaſi non omne corpus, etſi flammis ſubtrahatur, annis tamen & ætatibus in terram reſolvatur, &c.* Siquidem contra veterem & meliorem, ut mox idem Minutius reſpondet, humandi conſuetudinem amplexi, Chriſtiani ſcilicet, mortuorum cadavera non profano gentilium more comburebant, cinereſque intra urnas reponebant, ſed integra illa unguentis delibuta & pollincta, ut infra dicemus, in ſpeluncis & cryptis reſervanda condebant, veteres imitati Patriarchas, Abraham, Iſaac, Jacob, & reliquos gentis ejuſdem primates ac principes viros, qui intra ſpeluncas, & in ipſiſmet ſubterraneis locis ſibi, ſuiſque ſepulturam elegerunt, immo & ipſius Chriſti Domini funus in Euangelio deſcriptum quoquo modo ſectari cupientes, quem in eadem ſpelunca, in qua monumentum in petra exciſum fuerat, Sacrarum oraculo Paginarum conditum fuiſſe novimus. At de antiquis Judæorum monumentis, & de ſubterraneis præſertim Regum Judæ ſepulchris infra nobis agendum erit: ubi prolixius de Judæorum Cœmeterio, quod Portuenſi Via ſitum eſt, differemus. Verum quod ad rem præſentem attinet, ſepulchra olim extra Urbem, vel certe in agro, vel in hortis veteres apud Hebræos extitiſſe, compluribus ſacrarum ſcripturarum teſtimoniis confirmari poteſt, eundemque plane morem apud cæteras quoque orbis terrarum nationes uſu receptum fuiſſe, celeberrimæ illæ quondam Ægyptiorum pyramides, ac nobiliſſima id genus alia à ſcriptoribus paſſim recenſita monumenta teſtantur. Illud ſane apud rerum hiſtoricarum peritos exploratum eſt, Athenis ſacram extra portam defunctos efferri conſueviſſe: apud Sicyonios vero hæc eadem lex vim ſuam apprime obtinuit, ipſo Plutarcho teſte in Arato. Porro apud Delios non modo extra oppidi ambitum, ſed ipſammet extra inſulam mortui deferebantur. Quod item olim apud Romanos XII. Tabularum legibus ſancitum fuiſſe didicimus. Hoc utique tam crebræ monumentorum, ſepulchrorumque ruinæ, quæ ſeſe intuentium oculis offerunt, & ipſamet demolito-

Iob c. 1.

Eccl. c. 40. nu. 1.

Omnia de terra facta in terram redeunt. *Eccleſiaſtes 3.*

Aug. lib. 4. de Civ. Dei 11.

Levana Dea apud Ethnicos quæ fuerit. *Ariſt. lib. 1. Metaph.*

Plin. l. 2. c. 63.

Terra quot & quanta beneficia homini præſtet.

Philo.

Cur Chriſtiani à comburendis cadaveribus abſtinuerint.

Minutius Felix.

Patriarchæ veteres in ſpeluncis ſibi ſuiſque ſepulturam eligebant.

Hebræorum, & aliarum nationum ſepulchra in agris exiſtebant.

Antiquus mos extra urbem efferendi cadavera. *Plutarchus in Arato.*

rum

rum vestigia ædificiorum, quæ passim ad vias publicas, vel privatis quandoque in agris dispersa cernuntur, plenam contemplantibus fidem astruunt.

Cœmeteria non sepeliendis tantum mortuis, sed & sacris ritibus peragendis olim erant.

14 Verum enim vero apud antiquos Christianæ fidei cultores non cadaveribus dumtaxat fidelium inferendis recondendisque, sed aliis itidem sacris piisque ritibus de more, ut diximus, peragendis Cœmeteria destinata fuere. In his enim locis insontes Christiani diris gentilium persecutionibus exagitati, clam ad Synaxim frequenti cœtu convenire, vigilias peragere, inibi divini semen verbi aviditate maxima à Sacerdotibus excipere, precibus instare, sacro baptismate ablui, in his demum erectis coram populo aris presbyteri divina sacramenta conficere, eademque fidelibus impertiri consuevere. Quam laudatissimam Christianorum consuetudinem Clemens vetustissimus Pontifex in Apostolicis constitutionibus exacte expressit; de Cœmeteriis enim ibidem agens hæc recitat: *Convenite in Cœmeteriis ad legendum sacros libros, & psallendos hymnos pro Martyribus mortuis* (scilicet Deo gratias agendo pro impensa Martyribus gloria) *& sanctis omnibus, qui sunt à seculo defuncti, ac pro fratribus vestris, qui in Domino mortui sunt, & Eucharistiam Deo acceptam, antitypon, id est, Sacramentum regalis corporis vestri, offerte in Ecclesiis vestris, & in Cœmeteriis, atque etiam cum excedunt è vita, prosequimini cantu psalmorum, si fuerint fideles.* Hæc Clemens Romanus Pontifex sacros Romanorum Cœmeteriorum ritus describens. Athanasius quoque in Apologiis ad Constantium Imperatorem, Alexandriæ Catholicum populum expletis jam jejuniis hebdomada post sacram Pentecosten, ad evitandam pseudoe-piscopi communionem, *ad orandum in Cœmeterium* abiisse tradit; quod quidem S. Petri Episcopi, & Martyris Cœmeterium fuisse ex ejusdem Athanasii gestis ostenditur. Constat insuper ex Divi Chrysostomi verbis Constantinopolitanæ olim Ecclesiæ morem fuisse, ut ipso sacrosancto Parasceves die in Cœmeterium extra Urbem in concionem devotissime convenirent.

Munia quæ à Christianis intra Cœmeteria obiri consueverunt.

Clem. lib. 7. c. ult. Ap. Const.

Athanas. in apolog. contra Imp. Constantium.

Cœmeterium S. Petri Episc. & Mart.

Chrysost. orat. 32. de Parasc. Cœmet. apol. & de cruce Domini.

Cœmeteria Christianorum olim habitatio.

15 Cœmeteria igitur sacris olim functionibus destinata erant, & convenientibus frequenter Christianis debitus ibidem Deo ac religioni cultus impendebatur; atque ut uno verbo omnia complectar, recensita Christianorum Cœmeteria, quorum mentio nunc agitur, latibula profecto erant, in quibus ab omni prorsus delicto immunes, apud barbaros tamen judices, tanquam patriæ religionis perduelles, infensique Deorum, Reipublicæ, Imperatorumque ipsorum hostes delati ad insectantium rabiem ac sævitiam ad tempus declinandam, sese occultabant: cum alii interim, qui Christi fidem nondum palam confessi erant, nec in medium pro religione dimicaturi prodierant, intra abditos terræ sinus ferarum more latitantibus solicite alimenta ministrarent.

Christianis Cœmeteria à gentilibus interdicta.

16 Hinc autem obtigit, ut cum Imperatores nonnulli de instauranda in Christianos acrius persecutione cogitarent, primum quidem eosdem sacris è Cœmeteriis, quò illi studiose conveniebant, arcendos omnimodo curarent, ne ulla videlicet, edictorum vi exagitatis in unum coeundi (quod illi summopere optabant) facultas suppeteret. Quam certe ob causam quoddam promulgatum fuisse legimus à Valeriano Imperatore edictum, quo Christiani gravissimis quidem pœnis addicti, propriam sectari ac colere religionem vetabantur, Cœmeteria adire, & sacros ibidem conventus peragere. Hæc autem omnia in Proconsularibus Actis, his quidem verbis enuntiantur: *Proconsul dixit: Iustum est, ut nulla conciliabula faciant, neque Cœmeteria ingrediantur, quod qui facere comprehensus fuerit, capite plectatur.* Porro hæc eadem Baronius recitat in Annal. ubi hæc addit: *Quod enim ex conventibus Christianorum, qui edebantur in Cœmeteriis, magna fieret ex gentilibus ad Christianam religionem accessio, quorum occasione Romæ persecutio cœpta est, permotus fuisse videtur Valerianus, ut primus omnium suo edicto conventus fieri, & Cœmeteria adire prohiberet.* Hæc Baronius.

Pont. Act. Proc.

Baron. to. 2. an. 260.

17 Hæc sacra igitur loca Christiani, adire legibus Imperatorum interdictum est. Inde enim apud Tertullianum illæ gentilium Africanorum acclamationes de sepulchralibus Christianorum Areis recensentur: *Areæ non sint*, hoc est, *Cœmeteria claudantur, destruantur.* Quod satis quidem comprobari videtur ex sepulchrali quodam titulo Alexandri Martyris, quod apud Callisti Cœmeterium repertum, ut lib. 3. enarrabimus, lugubrem illam, ac miserandam temporum faciem, duramque Christianorum conditionem haud obscuris notis exprimit, atque ipsos ob oculos ponit. hæc enim ibi leguntur:

Acclamationes gentilium de destruendis Cœmeteriis.

Tertull. ad Scap. c. 3.

O TEMPORA INFAUSTA,
Quibus inter sacra & vota,
Ne in cavernis quidem salvari possumus!
Quid miserius vita? sed quid miserius in morte,
Cum ab amicis & parentibus
Sepeliri nequeant?

Idem plane Cornelius Romanus Pontifex de Volusiani seu Valeriani persecutione ad Lupicinum Viennensem scribens testatur: *Publice neque in cryptis notioribus missas agere Christianis licuisse.* Et in recensitis beati Martyris Cypriani actis Pontius ejusdem diaconus edictum à Valeriano promulgatum fuisse refert, ut nulla Christiani conciliabula facerent, neque Cœmeteria ingrederentur, qui vero secus faceret, comprehensus, capite plecteretur. Quod quidem hanc ob causam Xysto Pontifici Romæ in eodem Cœmeterio contigisse constat, in quo contra Imperatoris edictum, à satellitibus fuerat interceptus, ut Cyprianus asserit: quod item Cypriano in Africa contigit, qui inde ad Proconsulem plectendus capite, & martyrio coronandus sistitur.

Corn. PP. ep. 82. ad Lupicin.

Acerba in Christianos persequutio.

Acta Cypriani Mart.

18 Porro de eodem Imperatoris edicto, quo Cœmeteria Christianis interdicebantur, apud Eusebium Dionysius Alexandrinus, qui ejusdem vi acriter exagitatus exulavit, hæc sibi ab Ægypti præfecto objecta fuisse scribit: *In hac civitate videlicet Alexandriæ, non liberum erit vobis versari, sed eritis in partes Libyæ relegati: neque usquam omnino vel vobis, vel aliis quibusque potestas erit, aut celebrandi conventus, aut in ea, quæ Cœmeteria appellantur, ingrediendi.* hæc in actis. At his vestigiis Maximinus quoque dum in oriente persecutionem instauraret, mordicus institit; in primis enim consuetos in Cœmeteriis conventus prohibuit. Gallienus vero cum pacem Ecclesiæ reddidisset, jussit, ut qui religiosa loca, quæ ad ipsos Christianos spectabant, possiderent, ab illis confestim recederent, *& ut Episcopi loca illa, quæ Cœmeteria nominabantur, integram adeundi occupandique haberent potestatem.* Hæc item à gentilibus per summam injuriam occu-

Imperatorum edictis Cœmeteria adire interdicitur.

Euseb. l. 7. c. 10.

Apud Eus. 9. Hist. c. 2.

Cœmeteria Christianis restituuntur.

Euseb. l. 7. c. 12.

Constantini edictum. *Idem l. 2. de c. 40.*

occupata magnus ille Imperator Constantinus Christianis restitui præcepit hoc promulgato edicto: *Loca illa*, inquit, *quæ Martyrum corporibus honorata sunt, & monumenta gloriosæ illorum è vita discessionis, quis dubitet; quin ad Ecclesias spectent?* Hæc ibi de sacris Christianorum Cœmeteriis Christianissimus princeps optime meritus sancivit, suamque eorumdem cultui operam inter ipsa susceptæ religionis primordia dedicavit, ut non tam urbem Romam à tyrannide, quam sacra Cœmeteriorum subterraneæ Romæ loca ab impietate, ab injuriis, à sacrilega impiorum hominum manu vindicasse videretur.

Gallienus Imp. Cœmeteria adeundi facultatem concedit.

19 Quamvis igitur Gallienus Valeriani filius miserrima patris clade perterritus, persecutionem adversus Dei Ecclesiam acrius debacchantem represserit, ac pro Christianis rescribens, eisdem Cœmeteria ultro adeundi facultatem concesserit: alii tamen deinde Imperatores impiis atque execrandis prædecessorum conatibus inhærentes, eadem Christianis rursus interdicere aggressi sunt.

Alii Impp. iterum interdicunt. *Acta SS. Chrysanthi, & Dariæ Mart.*

Quapropter in beatorum Martyrum Chrysanthi & Dariæ actis legimus, Christianos, qui ad natalitium eorundem diem celebrandum in specu convenerant, obstructo à gentilibus aditu, ac monte, qui cryptæ imminebat, supra eosdem per vim dejecto, eodem plane loco nobilissimi martyrii palmam sub Numeriano Imperatore anno Christi 284. consecutos fuisse.

Variæ gentilium in Christianis detegendis technæ.

20 Dum igitur intestina Gentilium Imperatorum in Christianos rabies eum in modum desæviret, ut ad eosdem studiose perquirendos, insectandosque, ac penitus ex orbe delendos nullum lapidem non moverent, variisque hac de causa technis uterentur. Ad id, quod totis viribus contendebant, facile, & ex animi sententia præstandum, edicto protinus sanxere, ne ad victum necessaria cuiquam suppeditandi aut vendendi libera facultas daretur, nisi prius emptor idolo, quod in singulis plane officinis hujus rei gratia adservabatur, gentilium more thus obtulisset, quo execrando inauditæ crudelitatis, atque impietatis adinvento, è duobus unum Christiani eligere cogebantur, aut temporalem videlicet mortem atrocissimis tormentis subire, si veræ illibatæque religionis cultum profiteri vellent, aut certe æternam omni malorum genere refertam amplecti, si insectantium minis, ac tormentorum vi deterriti adversa pro Christo pati detrectarent, ac ejus abnegando fidem, sacrum religionis cultum idolis, ac dæmoni exhiberent.

Cur tempore persequutionum ad cœmeteria Christiani confugerent.

Has igitur inter angustias deprehensi constantissimi illi athletæ, cum utramque tam corporis quam animæ vitam sub uno eodemque temporis momento in aperto versari discrimine intelligerent, sibi caute, sapienterque prospicere cupientes, ad sacras quantocyus Cœmeteriorum latebras confugiebant, veteres potissimum in hoc Judæos imitati, qui, ut inquit Dio, *arma & cædes Hadriani Imperatoris metuentes, auxilia sumebant in cavernis subterraneis, specus fodientes, atque cuniculis omnia munientes, ut quoties violarentur, liberos haberent ad fugam exitus: invicem quoque subter terram clanculum commeare, specus & subterraneas vias superne quibusdam in locis hiantes, ad ventos & lucem excipiendam perforantes.* Hæc Dio in Hadriano.

Dio in Hadr. Imp.

21 Porro in illis, tanquam tuto recepti loco una cum summis Pontificibus conventus, ut jam diximus, frequenter agebant. Plerosque enim ex his, dum acerba persecutionum vis recrudesceret, in abditis Cœmeteriorum finibus unà cum cæteris fidelibus latitasse sat nobis ex Martyrum actis exploratum est, & ut cæteros prætereamus. quis præstitisse hoc nesciat sanctissimos utique Pontifices, Callistum, Urbanum, Pontianum, Antherum, Fabianum, Cornelium, Stephanum, & Sixtum hujus nominis secundum, quorum ambo postremi nobilissimo illic martyrio coronati sunt. His jure merito adjiciendus est Cajus, qui sacrorum cultor ac inquilinus Cœmeteriorum octo annorum spatio ibidem delituisse legitur; & complures item alios adnumerare licet, ut expresse in libro de Romanis Pontificibus, & in eorundem actis enarratur: qui quidem in Cœmeteriis concilia cogere, baptizare, verbum Dei exponere, plebem instruere & confirmare. Episcopos designare, consuetisque Ecclesiæ ritibus instituere, & alia id genus munia pontificialia exercere consueverant.

Summi Pontifices in Cœmeteriis delitescunt. *Acta SS. MM. Callisti, Urbani, Pontiani, Antheri, Fabiani, Cornelii Stephani, & Sixti II. Acta Caji Papæ. In lib. de Rom. Pontif.*

Et munia Pontificalia obeunt.

22 Verum cum ab hæreticis deinde Imperatoribus, aut factionis eorum ministris, Ecclesia iterum impeteretur, intra sacrum eorundem Cœmeteriorum ambitum summos sese recepisse Pontifices ex ipsismet scriptorum antiquorum monimentis aperte novimus. De Sanctissimo enim Pontifice Liberio hæc Bibliothecarius scribit: *Habitabat Liberius Papa ab Urbe Roma milliario tertio in Cœmeterio Novellæ, juxta Cœmeterium Ostrianum, ubi Petrus baptizabat.* Et hæc infra: *Eodem tempore Paschæ baptizavit Liberius Papa in eodem Cœmeterio promiscui sexus numero quatuor millia & duodecim, &c.* Et de Bonifacio, qui primus inter Pontifices hoc nomen prætulit, isthæc idem Bibliothecarius recitat: *Habitavit Bonifacius in Cœmeterio Sanctæ Felicitatis Martyris Via Salaria.* De Joanne item Tertio Bibliothecarius idem plane affirmat: *Tunc venerabilis Papa retinuit se in Cœmeterio sanctorum Tiburtii & Valeriani, & habitavit illic multo tempore, ut etiam Episcopos ibidem consecraret.*

Sub Imperatoribus hæreticis Pontifices in Cœmeteria iterum concedunt. *Biblioth. in Liberio Papa.*

Biblioth. de Bonif. PP. Idem de Io. Papa III.

23 Quamobrem cum tot & hi quidem sanctitatis gloria præstantes Ecclesiæ duces longas interdum moras in Cœmeteriis delitescendo trahere cogerentur, suumque munus, prout tempus dictabat, studiose illorum quisque obiret, extabant ipsis in Cœmeteriis oratoria haud pauca sacrorum usui mysteriorum pio Christianorum labore ac studio dicata, quod quidem non modo post redditam Ecclesiæ pacem præstari contigit, cum templa nobilissima super ipsamet Cœmeteria constructa, erectaque fuere, sed tunc potissimum, cum funestissimæ adhuc vigerent persecutionum procellæ; & ut rem altius repetamus, sub ipsamet beatissimorum Apostolorum tempora, sacra hæc oratoria extitisse Petrus cognomento Venerabilis, qui Romæ præsens affuit anno Christi 1145. & 1150. ut ipse testatur Baronius, apertissimis utique verbis demonstrat: *Nunquid*, ait ille, *per viginti quinque annos, quibus Romæ Petrus Apostolus sedit, absque templo, vel Ecclesia, id est, orationis domo, vel parvo saltem oratorio fuit? Nonne ut gestorum veracium series narrat, si tamen præter divinum canonem gestis aliquibus assensum datis, primus ipse princeps Apostolorum Petrus in Urbe orbis capite Templum Christo inter innumera gentilium templa construxit. Et juxta quod beatus, & magnus Papa Leo nobili sermone pronunciat, Trophæum Crucis Christi Romanis arcibus inve-*

Complura in Cœmeteriis Oratoria exstructa.

Templa super Cœmeteria à Christianis constructa.

Baron. annal. to. 12. Pet. Ven. l. 1. ep. 1. con. Pet. resp. ad cap. 2.

Petrus Apost. in Urbe Christo Templum exstruxit.

invexit? Nonne & nos ipsi Romæ positi frequenter vidimus in cryptis antiquissima oratoria, & altaria, qualia eo tempore fieri poterant, quæ ab eodem Apostolo constructa & sanctificata, sicuti per successionem fama consentiens, ac celeberrima protestatur, in monumentum tantæ sanctitatis fidelibus ostenduntur, & ab eisdem fidelibus dulcissime & devotissime deosculantur. Hæc omnia Petrus Venerabilis rerum ipsarum testis oculatus, venerandorum Urbis Cœmeteriorum, eorumdemque antiquæ religionis assertor nobilissimus.

Et Cœmeteria in Dei cultum ab ipso dicata.

24. Porro de sacris ejuscemodi ædificiis intra Cœmeteriorum ambitum, cum persecutionum tempora ingruerent, extructis, Bibliothecarius meminit, dum Fabiani Papæ sub Decio Imperatore martyrio coronati gesta recenset, his quidem verbis: *Hic multas fabricas per Cœmeteria fieri præcepit.* Cœmeteria insuper priscis illis fidelibus, quorum animis cælestium jugiter meditatio insederat, sacrarum ædium loco fuere, quo certis statisque temporibus, divinis intensius rebus vacaturi convenirent. Religionis vero causa in Cœmeteriis demorari ac pernoctare Christianis olim solemne erat, nec ullis ducti vanæ superstitionis erroribus, uti quondam Nasamones Libyæ populi, qui tantam sepulturis reverentiam exhibebant, ut cum de re aliqua dubia jurandum esset, id eorundem sepulchra pertingendo præstarent; & cum divinandum esset, ad majorum monumenta propius accedebant, ubi vero preces de more effudissent, obdormientes quodcunque per quietem insomnium vidissent, eo tanquam divino quodam oraculo utebantur. Celtæ itidem apud virorum fortium busta hac de causa pernoctabant. Augilæ pariter, qui circa Cyrenem degebant, cum nullos præter defunctorum manes agnoscerent, per eos dejerare consueverunt; eosdemque ut oracula, cum sibi opus esset, consulebant, & precati interim, quæ cupiebant, tumulis eorundem incumbentes, pro responsis somnia ferebant. Quod & impius Julianus Apostata Christianis aliquando tanquam crimen objecit: cum enim eosdem videret tam assidue, studioseque Martyrum sepulchris advolvi, id ipsos perditissimus homo, Judæorum exemplo, superstitionis gratia præstare asseruit, de quibus profecto illud Isaias pronunciaverat: *In sepulchris, & speluncis dormiunt propter insomnia*; quem egregie Cyrillus deinde confutavit, *dignissimum hoc plane Apostata viro, ac penitus delirante somnium fuisse pronuncians.* Neque enim Christiani sepulchra Martyrum frequentare & colere ad assequendam rerum futurarum per insomnia notitiam consuevere, sed orationis gratia, & ut eadem Martyrum corpora veluti Christi membra venerarentur: & Judæi ipsi captandis ex mortuorum tumulo vanis hujuscemodi somniis haud studuere, nisi postquam à vero Deo, ac religionis cultu aberrantes, ipsis gentilium erroribus involvi, ac prophanis itidem superstitionibus deservire cœperunt.

Biblioth.

Cœmeteria tanquam Templa adire olim Christiani, in iisque pernoctare soliti.

Herod. l. 4. Nasamonum in colendis sepulchris superstitio.

Tertull. de anima c. 57.

Item Celtarum, & Augilarum.

Julianus Apostata Christianos superstitionis arguit ob cultum sepulchrorum Martyrum.

Isai. c. 65. ver. 4. edit. Septuag.

Cyrill. l. 10. cit. in Iulian.

Cur sepulchris Martyrum cultus exhibendus?

25 Ab iisdem pariter Cœmeteria veluti tutissima quædam Asyla habita, excultaque sunt, ad quæ ob pericula, quibus plerumque ad necem quæsiti premebantur, declinanda studiose transfugerent, tutoque suorum corpora defunctorum, ac Martyrum præsertim, sepelienda deferrent, cum ab inhumanis hæc carnificibus, qui pietatem omnem abjecerant, insepulta relinquerentur, & ultimi supplicii pœna proposita eadem humari omnino vetitum esset; Christiani qui, cum erga omnes, tum potiori ipsos erga defunctos pietate præstabant, clanculum colligere, & ad propinquiora, quæ præsto essent, Cœmeteria sub ipsa noctis silentia deferre consueverant: quorum admirandam prorsus pietatem, curam ac studium nullo unquam tempore intermissum sacris hisce pignoribus perquirendis, recondendisque, adversus barbaram gentilium impietatem, ac sævissimam id omnimodo prohibere conantium, nec satis unquam prædicandam divinæ providentiæ vim in beatorum reliquiis Martyrum ab omni injuria è Cælo vindicandis servandisque prolixius infra, Deo adjuvante, prolatis quamplurimis in medium exemplis exponere, atque enarrare & ratio exigit, & nostri instituti propositum ultrò suadet. A Cœmeteriis igitur ad Christianorum, & Martyrum præcipue cadavera, hoc est ad pretiosa pignora, quibus subterranea Urbis loca illustrantur, stylum convertamus.

In Cœmeteria veluti asyla Christiani perfugiebant.

Cura, & pietas Christianorum in perquirendis ac humandis Martyrum corporibus.

CAP. III.

Gentiles in Christianorum Cadavera sæviunt.

1 NOvum plane sæviendi genus efferata hominum crudelitas adinvenit: quippe quæ in mortuos desævire, ipsisque cadaveribus palam insultare nullatenus erubuit, quod immane facinus natura adeo exhorret: *Crudelitas enim*, ut ait Seneca, *minime humanum malum est, indignum tam miti animo.* Quid enim crudelius, quam ut nec vivis interdum homines parcerent, nec defunctis, & ubi exquisitissimis actum esset tormentis, ludibrio ac contumeliis insepulta eorumdem cadavera paterent. Quod in Hierosolymitana illa clade haud satis unquam deplorata obtigisse Josephus ingemuit; dum ipsosmet Pontifices obtruncatos ait, *nudos atque insepultos projectos fuisse, prædam canibus & feris.* Quam sane barbariem multi detestati, ad sepulchra se prius receperunt, quam moriendi necessitas incumberet. Quare Nigrum Peraiten virum strenuissimum à Zelotis captum, ab hac sibi calamitate timentem, cum se extra urbem duci videret, non jam pro vita, sed pro sepultura tantum cœpisse rogare in sua scribit historia. Hæc, inquam, Josephus conceptis, ut par est, verbis, tanquam maximum malorum omnium cumulum, ac facinus intolerabile prorsus exaggerans cadaveribus sepulturam denegari, ac ea bestiis proculcanda, vorandaque derelinqui.

Insignis gentilium crudelitas in Christianorum cadavera.

Seneca lib. de Clementia.

Iosephus l. 4. cap. 14.

Niger Peraites non pro vita, sed pro sepultura occisores sui rogat.

2 Hinc jure merito Lactantius Christianus utique Philosophus, & Orator egregie de Pietate ac Justitia disputans, in eos invehitur, qui sepulturam supervacaneam asserunt, & nullam de cadaveribus curam gerendam esse pronuntiant. Sed ipsius verba excipiamus: *Non defuerunt*, inquit, *qui supervacaneam facerent sepulturam, nihilque dicerent esse mali, jacere inhumatum, atque abjectum: quorum impiam sapientiam cum omne humanum genus respuit, tum divinæ voces, quæ id fieri jubent.* Et infra crudelitatem erga defunctorum cadavera perstringens, hæc addit: *Non ergo patiemur figuram & figmentum Dei, feris & volucribus in prædam jacere, sed reddemus id terræ unde ortum est. Et quamvis in homine ignoto necessariorum sepulturam nulli negandum munus implebimus; in quorum locum quia desunt, succedet humanitas; & ubicunque homo desiderabitur, ibi exigi officium nostrum putabimus. In quo autem magis justitiæ ratio consistit, quam in eo, ut quod præstamus nostris* per

Grave facinus mortuis sepulturam denegare.

Lact. lib. 6. de Instit.

Unusquisque sepulturam exhibere tenetur.

per affectum, præstemus alienis per humanitatem? Hæc ille. *Pietatis autem officium hoc exhibetur*, ut ait Cicero, *naturæ & humanitati*, id est, naturæ humanæ, cujus quisque vel fidelis, vel ethnicus, quantumvis barbarus, particeps est.

Cicero Philip. 2.

3 Quamquam & jure quidem merito Quinctilianus, ex affectu, quo quisque se ac corpus suum prosequitur, ac ex timore pariter, quo quivis adhuc vivens afficitur, ne quid triste ac contumeliosum corpori jam examini post mortem accidat, cadaveribus aliorum pietatem exhibet: *Inde enim est*, inquit, *ut etiam ignotis cadaveribus humus congeratur, & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrat, ut non quantulocunque veneretur aggestu.* Ad cujus rei propositum faciunt, quæ luculenter Origenes contra Celsum Epicureum de resurrectione disputans, haud cadaveribus insultandum, sed debitum iisdem honorem impertiendum asserit; sic igitur ait: *Certe humana corpora propter animam, quæ inhabitavit in eis, præsertim si bona sit, non sunt abjicienda: nam & civiliores leges jubent illa convenienti honore funerari, ne si projiciantur tanquam jumenta, injuria fiat animæ egressæ ex eo domicilio.* Et infra hæc subdit: *Rationales animas honorare novimus, & earum organa solemni sepulturæ honore dignamur. Meretur enim rationalis animæ domicilium, non projici temere sicut brutorum cadavera, & præsertim quod fuit animæ bonæ, ac sanctæ organo suo in certaminibus usæ receptaculum.* Hæc Origenes. Sepulchri quippe honor non soli corpori, verum & animæ benemerenti impenditur. Et ut optime S. Thomas argumentatur, cum adhuc anima in memoria viventium vigeat, apud illos infamiam quandam sempiternam subire cogitur, si corpus, cui unita extitit, hac communi & naturali gratia privetur: *quocirca*, ut idem bene infert, *non levis pœna judicatur, cum quis à judice sepultura privatur, & esse jubetur avium esca.* Magna enim ex hoc anima ipsa, una cum corpore injuria videtur affici, cum naturaliter corporis, cui associata aliquando fuit, honorem ac cultum summopere ambiat. Quapropter recte ad rem nostram Augustinus hæc infert: *Ex illo humani cordis affectu, quo nemo unquam carnem suam odio habuit, si cognoscant homines aliquid post mortem corporibus suis defuturum, quod in sua quisque gente, vel patria poscit solemnitas sepulturæ, contristantur ut homines, & quod ad eos post mortem non pertinet, ante mortem suis corporibus timent.* Ex quibus satis clare conficitur quam gravis sit, quæ cadaveribus etsi nil mali sentientibus, in vindictam tamen anteactæ vitæ ab hominibus contumelia infligitur.

Cur honor cadaveribus habeatur?

Quintil. Declamat. 5.

Origen. contr. Cels.

D. Th. 1. 2. q. 32. ar. 2. ad 1.

Cadaveris infamia redundat in animam inde egressam.

Quæ pœna sit sepulchro privari.

Aug. de cura pro mort. c. 7. & 9.

4 Sed ut ad instituti propositum deveniamus: tam acerbo gentilitiis quondam superstitionibus dediti, Christianos odio prosequebantur, & veluti in publicæ rei, Deorumque hostes eò usque immanis eorundem furor in viros alioqui innoxios grassabatur, ut nil omnino intentatum relinquerent, quo funditus illi cum religione pariter ex orbe delerentur. Neque vero cruore Martyrum, qui ubique terrarum uberrime effundebatur, eorum exstingui sitis, nec ullis insatiabilis animorum crudelitas tormentis, quibus passim insontes addicebantur, expleri potuit. Inhumani enim homines ubi diris, atque inusitatis Christianos modis excruciatos ad extremum mortis supplicio affecissent, novo crudelitatis genere in eorum cadavera debacchantes, hæc in frusta aliquando concidere, cremare, interdum quoque discerpere, dissipare, & in profluentem quandoque projicere, ac varios, & inauditos plerumque modos, ingeniosæ crudelitatis viri excogitare consueverant, quibus eadem inhumata, vel à feris, vel ab avibus discerperentur: quinimmò, ut sibi res ex voto procederet, adhibitis quoque custodibus in id potissimum toto animi studio contendebant, ne à Christianis Athletarum Christi cadavera, post consummata eorumdem martyria condigno, ut par erat, sepulchro inferenda colligerentur. Quo quidem detestando facinore, ac barbaræ impietatis adinvento, illud Prophetæ vaticinium longe ante prolatum merito adimpleri videretur: *Posuerunt mortalia servorum tuorum bestiis terræ: effuderunt sanguinem ipsorum in circuitu Hierusalem, & non erat, qui sepeliret.*

Gentiles cadavera Martyrum cum memoria illorum penitus delere satagunt.

Quæ crudelitatis genera.

Psal. 88.

5 Quod autem à nobis hactenus enarratum est, dæmonis potissimum arte ac impulsu obtigit, qui cum futura Christiani nominis incrementa prænosceret, suique cultum, abolita Idolorum superstitione, abolendum pariter præsentiret, si quando erga invictos Christi Martyres venerationis obsequium in orbe invalesceret, sacras eorundem reliquias ab oculis fidelium proripere, conculcare, disperdere, omnemque penitus cultum, ac memoriam è medio tollere nitebatur. Sed ut validius nostræ vis assertionis scriptorum quoque auctoritate comprobetur, id satis aperte testatur Jonas Aurelianensis Episcopus, qui ista ad rem loquitur: *An nescis Paganis moris fuisse, ossa Martyrum, quos diversissimis mortium generibus necabant, ne à Christianis honorabiliter sepelirentur, diversissimis modis occuluisse, aut igne concremasse, aut certe feris avibusque exposuisse. Hoc videlicet per eos, quantum eis possibile fuit, caventibus immundis spiritibus, ne per cineres sanctorum, augerentur beneficia mortalium, confunderetur pertinacia infidelium, & detegeretur dolositas ipsorum, &c.*

Dæmonum impulsu Gentiles Martyrum reliquias disperdere nituntur.

Ioan. ep. Aurel.

Reliquiæ Sanctorum beneficia præstat.

6 Quam verò crudeliter, qui gentilium erroribus tenebantur, dæmonis impulsu in sacra Martyrum cadavera insilirent, ex literis præcipue Viennensis Ecclesiæ, ac Lugdunensis, quæ ab Eusebio recitantur, liquidò potest quivis unus conjicere: in his enim post enarrata beatorum Martyrum sub Marco Antonino, & Lucio Vero Imperatoribus certamina pariter & cruciatus, isthæc leguntur: *Verum eorum rabies & crudelitas in sanctos non ita exaturata fuit. Nam ab immani & furiosa bellua diabolo, immanes illæ & barbaræ gentes exagitatæ, vix aut ne vix quidem à furore suo aliquando acquieverunt: immò verò in corporibus Martyrum suam de integro contumeliam cœperunt & malevolentiam exercere.* Et infra: *Quæ autem ad nos, videbantur sanè magnum mœrorem in se complecti, quod Martyrum corpora humo tegendi nulla dabatur facultas: neque enim nos ad hanc rem aliquid afferre præsidii, neque magna pecuniæ vis eorum animos flectere, neque preces ulla ex parte placare poterant, sed nulla non ratione, & via corpora illa erant assidue ab illis observata, & id quasi in magno lucro deputatum, si penitus inhumata jacerent.* Hæc præmemoratæ nobis epistolæ legenda exhibent, quibus paulo post isthæc adduntur: *Martyrum corpora sex dies continuos sub dio jacentia, & maxima ignominia affecta, pòst autem ab impiis illis, & facinorosis carnificibus exusta, inque cineres redacta, in Rhodani fluvium, qui illic in proximo defluit, spargebantur, quò nullæ quidem illorum reliquiæ amplius super terram restarent.*

Crudelitas gentilium in Martyrum cadavera.

Litt. ecclesiar. Lugd. ac Vienn. apud Euseb.

7 Præ-

Martyrum cineres in Rhodanum projectæ.

7 Præstat autem hic in studiosi lectoris gratiam adjicere, quæ S. Augustinus de eorumdem Martyrum cineribus in Rhodanum projectis in hæc verba describit: *Legimus*, inquit, *in Ecclesiastica historia, quam Græce scripsit Eusebius, & in Latinam linguam vertit Ruffinus, Martyrum corpora in Gallia canibus exposita, eorumque reliquias, atque ossa mortuorum, usque ad extremam consumptionem ignibus concremata, eosdemque cineres fluvio Rhodano, ne quid ad memoriam qualemcunque relinqueretur, inspersos. Quod non ob aliud credendum est divinitus fuisse permissum, nisi ut discerent Christiani in confitendo Christum, dum contemnunt hanc vitam, multo magis contemnere sepulturam. Hoc enim quod ingenti sævitia de corporibus Martyrum factum est, si eis quicquam noceret, quominus beate requiescerent eorum victoriosissimi spiritus, non utique fieri sineretur. Reipsa ergo declaratum est, non ideo dixisse Dominum: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, & postea non habent quid faciant, quod non esset permissurus aliquid eos facere de suorum corporibus mortuorum, sed quoniam quidquid facere permissi essent, nihil quo diminueretur Christiana defunctorum felicitas, fieret, nihil inde ad sensum post mortem viventium perveniret, nihil ad detrimentum saltem ipsorum corporum, quò minus integra resurgerent, pertineret.* Hæc Augustinus.

S. Aug. Euseb. l. 5. c. 1.

In Christianorum cadavera sæviendi Ethnicis divinitus permissa potestas.

Cadavera Martyrum objecta feris custodia apposita ne à Christianis sepeliantur.

8 Sed ut ad instituti propositum redeamus. Idem quoque Eusebius detestandam gentilium feritatem, & Tribuni cujusdam Firmiliani Maxis nomine nequissimi quondam sub Maximiano & Maxentio Imperatoribus, immanitatem his verbis enarrat: *Iste igitur, Tribunus scilicet, immanitate longius progrediens, & rabiem proprie belluinam contra pios in dies adaugens, adeo extra naturæ leges egressus est, ut inanimis sanctorum virorum corporibus sepulturam impudens invideret; & propterea cadavera sub dio, ut à bestiis dilaniarentur, noctu assidue & interdiu servari præcepit. Itaque non exiguum hominum numerum multorum dierum spatio huic immani, & barbaro mandato inservientium cernere licebat: quin etiam alii ex specula & loco edito, tanquam operæ pretium facturi, ne cadavera surriperentur, sedulo observabant. Itaque agrestes bestiæ, canes & aves carnivoræ membra discerpserunt humana, eaque huc illuc dispserserunt, & tota civitas undique visceribus, ossibusque hominum constrata fuit, adeo ut illis ipsis, qui antea fuissent infenso animo in nos affecti, nihil unquam crudelius, nihil aspectu horribilius videretur, neque tam eorum calamitatem, in quos hæc admissa erant, quam cum suam ipsius, tum communis parentis naturæ ignominiam deplorabant. Spectaculum enim humanarum carnium non uno loco devoratarum, sed ubique misere disjectarum (quod omnem dicendi facultatem, omnemque tragædiæ speciem longe superat) prope civitatis portas cujusque oculis subjecta fuit. Nonnulli autem membra, cadavera integra, & viscerum partes etiam intra portas se vidisse dixerunt.*

Euseb. Hist. c. 19.

Gentiles desæviunt in mortuos.

Hanc in mortuos sævitiam ut communis naturæ ignominia ipsimet gentiles commiserantur.

9 His merito attexenda sunt, quæ idemmet Eusebius recitat de inaudita prorsus gentilium in Christianos rabie, qui omnem sæviendi modum prætergressi, nec sepulchro jam conditis beatorum Martyrum corporibus damna, contumeliasque infligere destiterunt. Porro rem totam hisce verbis enarrantem audiamus: *Reliqua autem Christianorum multitudo vinculis colligata, & à lictoribus scaphis imposita, in vastum maris gurgitem, fluctusque præceps projecta fuit. Famulos illos Regis (erant hi ex Diocletiani familia) post mortem decore & celebri funere terræ mandatos, Imperatores, qui eorum domini putabantur, rursus de integro effodiendos, inque mare præcipitandos sententiis decreverunt, ne, ut eorum ferebat opinio, Deos esse reputantes, divina veneratione prosequerentur.* Hactenus Eusebius.

Cadavera post sepulturam effossa, & in mare projecta.

Euseb. l. 8. c. 6.

10 Neque hic interim omittenda sunt, quæ de insana hujuscemodi gentilium barbarie Lactantius Firmianus, his plane, quæ supra ab Eusebio enarrata sunt, consentientia hunc in modum refert: *Quis Caucasus*, ait ille, *quæ India, quæ Hyrcania tam immanes, tam sanguinarias bestias unquam aluit: quoniam ferarum omnium rabies usque ad ventris satietatem furit, fameque sedata protinus conquiescit: illa est vera bestia, cujus una jussione funditur ater ubique sanguis, crudelis ubique luctus, & plurima mortis imago. Nemo hujus tantæ belluæ immanitatem potest pro merito describere, quæ uno loco recubans, tamen per totum orbem dentibus ferreis sævit; & non tantum artus hominum dissipat, sed & ossa ipsa comminuit, & in cineres fundit, ne quis extet sepulchro locus.* Hucusque Lactantius.

Ossa Martyrum in cineres redacta, & in ventum sparsa.

Lact. l. 5. cap. 2.

11 Sed quæ de barbaris gentilium moribus in sacra Martyrum corpora sævientium hucusque disseruimus, eadem nunc præstat exemplis ex eorundem Martyrum Actis confirmare. Sequenti igitur capite sermo à nobis instituetur de eorundem Martyrum corporibus, quæ feris, ignibus, & aquis quandoque tradita sunt, & per varia interim loca omni pietate posthabita miserandum in modum dispersa, facinorosorumque hominum, & ipsismet bestiarum cadaveribus contumeliose permixta, cum illud potissimum ingeniosa hominum impietas crudelitati adjuncta omni studio caveret, ne horum quæ post mortem extant, reliquiæ, & quod ipsamet suadet humanitas, sepulturæ traderentur: nonnulla autem ad id comprobandum ex recolendis martyrum actis exempla subjiciemus.

CAP. IV.

Sepultura Martyribus interdicitur.

APud dissitas ubique terrarum orbis nationes quantumvis barbaras, haud umquam mortuorum cadaveribus ex legum præscripto sepultura denegata est: *Sunt enim*, inquit Chrysostomus, *apud mortales omnes hæ leges communes, ut qui vita functus est, terra condatur, sepulturæ tradatur. Atque has non Græcus, non Scytha, nec si quis illis immanior reperiatur, umquam leges convulsit, sed reverentur & observant omnes: adeoque sacræ, & apud omnes veneratione sunt dignæ.* Hæc Chrysostomus. *Quæ autem illa feritas*, ut Lactantius inquit, *quæ rabies, quæ insania est, lucem vivis, terram mortuis denegasse?* Quæ detestabilior, inquam, gentilium omnium adversus Christianos furentium insania, *quàm*, ut scribit Ambrosius, *ipsos vitales anhelitus invidisse, & nullus usquam negatam defunctis inhibuisse supremæ commercia sepulturæ?*

Nulla umquam natio sepulturam mortuis denegavit.

Chrysost. hom. 10. de S. Babila.

Lactantius Firminus l. 5. cap. 2.

D. Ambros. ep. ad Valent. Imp. cont. Symmus.

2 Hinc varias humandi rationes, quæ easdem apud gentes usu receptæ fuere, Lucianus exacte describens hæc ait: *Sepulturæ rationem in varios dividunt modos: nam Græcus exurit; Persa defodit, Indus adipe suillo oblinit, Scytha devorat; Ægyptius muria condit, & plures alios modos, corporibus sepulturam impertiendi Sextus Philosophus in unum congessit.* Quapropter mos obtinuit, ut nec ipsismet sceleстissimis aliisque hominibus, quibus supplicia vi legum illata fuere, sepultura tamen haud umquam

Varia sepeliendi apud varias gentes ratio.

Lucian. de luctu.

quam sublata sit. Inde, ut Quinctilianus habet: *In honorem pietatis etiam damnati sepeliuntur, cruces succiduntur, percussos sepeliri carnifex non vetat.* Quod pietatis officium vel ipsa divina lex inculcat. De sontibus enim plectendis hæc sanxit: *Quando peccaverit homo, quod morte plectendum est, & adjudicatus morti, appensus fuerit in patibulo: non permanebit cadaver ejus in ligno, sed in eadem die sepelietur.* Ipsis igitur, quibus jure adimitur vita, ut divina lex jubet, haud jure sepultura adimitur. Quod Josue vel hostibus præstitisse legitur, quippe qui reges bello captos, actosque in patibulum, ad vesperum deponi, & sepulturæ tradi præcepit. Moyses autem ipsa legis verba id præcipientis describens, rationem addidit. Quia maledictus videlicet esset, qui pendebat in ligno, & ne contaminaretur terra, hoc est, quia cum suppliciorum omnium maxime execrandum crux olim haberetur, satis superque opprobrii, & contumeliæ illatum reo existimabatur, si ejusmodi supplicio ob patrata facinora addictus fuisset, neque humani corporis dignitatem decebat, quæ Dei imaginem repræsentat, ut diuturnior in hominum oculis permaneret infamia, cumque insepultum quempiam in patibulo relinqui, maximum quoddam præ se ferret supplicii genus, & immensæ crudelitatis argumentum, magnam inde dedecoris notam Hebræorum gens consequeretur, si more gentium barbararum sub omnium oculis destituta in cruce corpora computrescerent.

Quinctil. Decl. 6.

Facinorosos supplicio affectos sepeliri divina lex mandat. *Deut. 21.*

Cur Hebræis eadem die reos deponere, ac sepelire lex præceperit?

3 Et certe Josephus in Antiquitatibus Judaicis, ipsius Moysis mentem exponens, non solum legis ejusdem verba ad cæteros omnes extendit, qui legibus obnoxii cuivis mortis supplicio subjicerentur, & vel lapidibus, vel gladio, vel alio instrumenti genere plecterentur, ut nimirum postquam per totum diem, funestum sui spectaculum exhibuissent, ad vesperam demum humo inferrentur: sed ad ipsosmet hostes ejuscemodi beneficium quodam humanitatis impulsu devolvi asserit: *Ne*, ut ipse ait, *mortuus quisquam expers terræ jacens, ultra quam justum est, pœnas exolueret.*

Joseph. l. 4. c. 8. Antiq. Jud.

Et ipsis hostibus sepulturæ jus tribuendum Moyses censuit.

4 Et quidem gentiles ipsi hoc pietatis officium haud umquam hostibus naturæ magisterio edocti denegarunt. Cum enim inter Græcos olim & Persas acriter decertatum esset, & è Græcorum parte victoriæ palma stetisset, & Pausaniæ Lacedæmonio Græcorum militum Imperatori nescio quis suaderet, ut Mardonio Persarum duci talionem rependens, sicut ille Leonidæ patrui Pausaniæ interempti reciso capite truncum in crucem egisset, ita Pausanias Mardonii necati corpus cruci affigeret; magnanimus Pausanias, magnanimus, inquam, se facturum negavit, quod barbaros deceret potius, quam Græcos. Sic pariter Philippus Magni Alexandri pater devictis ad Chæroneam Græcis, his, qui in bello ceciderant, justa funebria exoluit, ac eorundem ossa Athenas transferenda curavit. Ipse verò Magnus Alexander post hostiles copias profligatas, cum suis humandis militibus, qui in prælio occubuerant, operam daret, Persarum quoque nobilissimis eundem sepulchri honorem detulit, ac matri ipsius Darii permisit, ut quos vellet, patrio ritu sepeliret. Idem quoque Darii ejusdem conjugi, quæ in captivitate decesserat, Persarum more præstandum censuit: quinimmo Darium à suis interemptum, dempta sibi chlamyde, regio plane cultu ornatum officiosa manu tumulo intulit. Innumera plane id genus exempla suppetunt.

Nec id officium gentiles etiam hostibus denegarunt.

Herod. l. 9.

Q. Curtius l. 3. 4. & 5.

Pietas erga defunctos.

Sic Turnus apud Virgilium Pallantis à se occisi corpus ad ejus patrem transmittens ait:

Quisquis honor tumuli, quidquid solamen humandi
Largior, &c. (est,

Æneid. l. 10

Æneas insuper eodem certamine cum Laurum Messentii filium transfodisset, hæc protulit:

——— *Teque parentum*
Manibus ac cineri, si qua est ea cura remitto.

Quippe, ut egregie ad eum locum Servius adnotavit, ibi Æneas Latinis suorum corpora interemptorum ad humandi officium donavit; *quia sepulturæ beneficium*, inquit ille, *debetur universis*: quocirca consona quidem voce ille apud Tacitum miles ad rem nostram clamabat: *Nec hostes quidem sepulturam invidere.*

Servius in lib. 10. Æneid.

5 Et certe jura Romana, quæ ritus universo orbi præscribunt, punitorum cadavera quibuslibet ad sepulturam impertiendam exposcentibus, haud neganda esse sanxerunt. Quamobrem vehementer olim de Flacco Ægypti præside, ac merito quidem conquestus est Philo, quod cum instantibus ipsorum Augustorum natalitiis, aliisque solemnioribus diebus mos esset, ut corpora de cruce deponerentur, & ad inferendum sepulchro cognatis ultro traderentur, non modo id pertinaciter Flaccus Judæis denegaret, verum etiam illis ipsis diebus vivos in crucem agi juberet. Philo item eundem Flaccum vel ex eo acri orationis stylo perstringit, quod Judæos à seditioso vulgo corripi, atque occidi permiserit, eorundemque corpora tota urbe miserandum in modum raptari, ut nullum quidem ad sepulturam membrum superesset: hisque sceleribus in eos longe crudelius sævitum esse pronuntiat in pace, quam si in bello cæsi fuissent, cum sepeliendi ipsos apud hostes facultas utique suppeteret. Josephus item Hebræus Idumæos & Zelotas eo crudelitatis progressos fuisse ait, ut *etiam Pontifices obtruncatos, nudos, insepultosque abjicerent prædam canibus & feris.* Quanta vero Tiberii Imperatoris crudelitas in ipsosmet Urbis Senatores quondam extiterit, & quo immanis ejusdem furor Deo scelerum vindice progressus fuerit, satis superque expressit Orosius, dum ait tot numero trucidatos fuisse, *ut jam qui magistratum gererent, magno labore reperirentur*, & quidem in ultionem contempti Christi numinis hæc illis obvenisse idem aperte asserit. Sed illud fato, & crudelitate acerbius visum est, quod præ cæteris præclarissimi quique viri in Urbe passim insepulti ad aliorum terrorem jacerent; sed rem totam ex Tacito si libet repetamus: *Iacuit immensa strages omnis sexus, omnis ætas, illustres, ignobiles, dispersi, aut aggregati, neque propinquis, neque amicis adsistere, illacrymare, nec visere quidem diutius dabatur. Sed circumjecti custodes & in mœrorem cujusque intenti, corpora putrefacta adsectabantur, dum in Tiberim traherentur, ubi fluitantia, aut ripis appulsa, non cremare quispiam, non contingere. Interciderat sortis humanæ commercium vi metus, quantumque sævitia gliisceret, miseratio arcebatur.* Hæc Tacitus conceptis utique verbis miserandam tunc Urbis faciem, deplorandamque prorsus hominum conditionem describens, quibus sævam post mortem & ipsum quod naturæ beneficio terra omnibus exhibet, sepulchrum denegaretur.

Jura Rom. punitorum cadavera ad sepulturam deposcentibus concedunt.

L. 1. c. ult. de Cadav. punit: l. obnox. 11. C. de relig.

Philo in Flaccum.

Crudelitas erga cadavera.

Joseph. l. 4. de bell.

Orosius l. 7. cap. 4.

Baron. t. 1. an. 35. n. 29.

Præclarissimi quique viri in Urbe insepulti jacent.

6 Porro quam ingens sit pœna sepulchro, quod quisque ambit, ubi mors vitam ademit, carere, Hegesippus Junior, vel alius quis, qui floruit Magni Constantini tempore, scriptor edocuit, dum truculentam

Pœna atrox sepulturæ interdici.

lentam illam Hierosolymitanorum cladem eleganti oratione describens, sepulturam in illa obsidione interdictam, morte ipsa graviorem Judæis extitisse affirmat. Ait enim: *Tunc superstites seipsos ingemuere, quod duriore pœna perirent, seque servatos esse, ut viderent cum patria simul solvi etiam leges naturæ, negari jus viventibus, pacem civibus, sepulturam defunctis, criminosam esse misericordiam, religionis loco haberi crudelitatem: volebat aliquis defunctum humari, ipse exstinguebatur, & qui defunctum occiderat, in sepultorem transferebat iracundiam, ut illi sepulturam negaret, hunc exstinguebat: rursus qui sepultorem occiderat, majorem crudelitatem circa defunctum exercebat, ut jam nihil debentem odio, non sentientem supplicia spoliaret supremo naturæ debito.* Judæos denique eo adactos fuisse refert, ut vivos se inferrent sepulchro: *Plerique*, inquit, *sibi ipsis loculos parabant manibus suis, ne deficeret hujusmodi ministerium, atque in iis se sponte condebant, ne mors præveniret, & sepultor deesset.* Ut igitur ad nostra redeamus. Innumeri prorsus fuere, invicti constantisque animi inter certamina Martyres, quorum post necem corpora projicientes immanes carnifices inhumata in publicis foris, ac viis reliquere, cum tamen, ut Tacitus ait: *Nec hostes ipsi sepulturam invideant.* Ad quod plane Gregorius Nazianzenus alludens gravissimis quidem verbis expostulare aliquando non destitit, quod dignissimus quidam Christi martyr sepulturæ obsequio caruerit, *quæ*, ut ipse ait, *impiis etiam, & sacrilegis hominibus debetur.* Verum ad dignoscendam Tyrannorum, qui per summum nefas id jubebant, impietatem satis nunquam execrandam, hæc, quæ infra subjicientur, exempla lectori indicasse satis erit.

Hegesippus de Judæorum clade. *Idem antiq. c. 21.* Judæi in obsidione Hierosolymæ ne mortui sepultura careant vivi sepulchra intrant. *Tac. ann. 1.* *Gregor. Naz. orat. 23.*

7 In primis autem, ut ab ipso Martyrum principe enarrationis hujus desumatur exordium, sacrum beati Stephani Protomartyris corpus Principum jussu inhumatum præ cæteris perstitisse Lucianus presbyter verbis hisce testatur: *Exportatus est*, inquit, *ad Aquilonem foras portam, quæ ducit ad Cedar, ubi die, & nocte jacuit projectus, ut sepulturæ non daretur, secundum mandatum impiorum Principum, ut à feris consumeretur corpus ejus.*

Stephani Protomart. corpus inhumatum abjicitur. *Lucian in relat. invent. S. Steph. Cod. M. S. S. Cæc. & Vall.*

8 Aliorum item Martyrum corpora pari contumelia fuisse affecta, eorundem Acta, quæ à probatissimis recitantur scriptoribus, indubitatam legentibus fidem faciunt: & ut nonnulla interim exempla recenseamus; Sententiam hanc recepere corpora sanctorum Processi & Martiniani sub Nerone. Quirini Tribuni sub Hadriano. Priscæ & Cyrillæ Decii filiæ sub Claudio. Gorgonii & Morothei, Primi & Feliciani, Cypriani & Justinæ, Crispini & Crispiniani, & Quatuor itidem Coronatorum, quorum corpora sub Diocletiano canibus projecta fuisse, eorundem Acta contestantur. Beatarum quoque Ruffinæ & Secundæ virginum corpora Arcesilaus sceleftissimus Valeriani minister post inflictam eis tormentorum vi necem, humari, ut mos est, vetuit, & quodam in nemore juxta Corneliam viam decimo ab Urbe milliario, quod vulgo Buxo appellabatur, ut noctu nimirum luporum dentibus dilaniarentur, exponi jussit. Luciani item, qui beato Urbano Papæ diaconus ministraverat, sub Alexandro Severo corpus dilacerandum canibus exhibitum fuisse, ut omni penitus sepultura careret, in actis ejusdem legimus; in quibus etiam ratio, cur ejusmodi gentiles insania adversus Christianos furerent, satis aperte his verbis exponitur: *Et ecce ministri diaboli jactaverunt corpus B. Luciani de Tribunali, quod erat juxta currum, jam mortuum. Sancti quoque penitus non audebant contingere eum, quoniam terror paganorum talis erat, ut quicunque à Christianis per apertum martyrium obiisset, nullus ausus esset neque gentilis, neque Christianus eum tradere sepulturæ, sed canibus relinquebatur: ob hoc scilicet, ut videntes cæteri metum haberent, maxime pro causa, qua æmulantes dicebant: Ne sibi Christiani propter enucleatum, quod perpessus est triumphum, in adjutorium sui erroris dicant Martyrem extitisse.* Idem plane contigit Martinæ præclaræ virgini, quæ sub Alexandro Severo, martyrio coronata est: idem Olympiadi, & Maximo sub Decio: Polychronio item sub eodem: Pamphilo quoque & sociis: Marcellino Papæ, ejusque sociis: Victori ac Mauro sub Maximino; de quo præsertim hæc in Actis leguntur: *Vetuit Imperator, ne quis corpus ejus humaret, sed bestiis vorantibus relinqueretur.*

Sur. to. 4. 2. Iul. lib. 3. 3. Maii. Cod. Later. l. 4. 10. Aug. Cod. Vall. Sur. lib. 4. 10. Aug. Cod. Lat. Sur. lib. 5. 16. Sept. lib. 5. 25. Octob. Cod. Vatic. Sur. to. 4. 10. Iul. Ruffinæ & Secundæ corpora in Buxo lupis objecta. *M. S. Cod. Vat. & Later.* Et Luciani corpus canibus. *Acta B. Luciani mart. apud Sur.* Cur sepeliri martyres à gentilibus prohibitum *Cod. 8. M. ad Mart. Sur. l. 4. 10. Aug. Id ib. lib. 3. 1. Ian. Anast. in Marcell. Sur. l. 3. 13. Maii. Cod. Later.*

9 Porro de sacro Vincentii Levitæ corpore hæc in ejusdem apud Surium Actis recitantur: *Projiciatur igitur in campum ejus cadaver, neque arborum foliis, aut alia re contegatur, sed feris & volucribus in escam propositum sit. Quicquid enim contra mortuum istum efficere potero, non omittam, ut careat funere ac sepultura. Itaque pretiosissimæ Martyris reliquiæ nefario Tyranni edicto projectæ sunt, illis assidente, easque custodiente carnifice, pessimique illius Daciani amicis quibusdam, &c.* De venerando item Martyris invicti Dulæ cadavere sub eodem Daciano isthæc apud Surium descripta habentur: *Projicite*, inquit Maximus Præses, *illum in vallem aliquam, ut sepultura careat, &c.* De Pelagia item, quæ sub Diocletiano floruit, idem prorsus in ejusdem apud Surium actis in hæc verba reperies: *Iussit Sanctæ Pelagiæ reliquias nulla sepultura honorari. Itaque projectæ sunt in montem, &c.*

Sur. to. 1. 22. Ian. S. Vincentius Levita. *Sur. to. 3. 15. Iun.* *Id. to. 4. 4. Maii.*

10 Aliis demum prætermissis, hac contumelia Romæ sub Italiano Principe, Bibianæ Virginis Christi fide, ac nobilitate conspicuæ corpus affectum est, quod canibus objectum in foro Tauri, illæsum tamen divinitusque servatum biduo jacuit: sed inhumani prorsus homines, qui ejuscemodi Martyrum carnificinæ studebant, & jugi insontium laniena ac sanguine pascebantur, non Christianorum tantum cadaveribus à ferarum dentibus, immo nec quidem ab avium rostris parcendum esse decreverunt. Quod Bibianæ Virginis Acta, cujus supra meminimus, hisce verbis confirmant: *Nec aves impastas esse voluerunt impii tyranni. Crucibus enim suffixa Martyrum corpora, avibus reliquerunt lacerands.* Id quoque testantur sanctæ Eulaliæ Barcinonensis Acta, & sanctorum Claudii, Asterii, & Neonis fratrum: de quorum præcipue martyrio, quod Diocletiano contigit, hæc leguntur: *Iussit Lysias præses: Foris ante atrium hi tres fratres, ut digni sunt, cruci affigantur, & eorum corpora avibus lacerands relinquantur.*

S. Bibianæ corpus canibus objectum divinitus servatur. *Cod. S. Mart. & Cod. Vall.* *Sur. l. 4. 23. Augusti.*

11 Qua igitur ratione non impietatis, non crudelitatis redargui possunt impii ac detestandi homines? Quibusnam verbis suam excusare crudelitatem ausi sunt, qui hujuscemodi rem erga insontes frequenter admisere? Quorsum enim hi non injuste Christianos occidisse dicendi sunt, qui postquam occidissent, iisdem sepulturam contra jus omne denegabant? Quo plane titulo Ambrosius Maximum Imperii invasorem, intercepto ejusdem insidiis Gratiano Imperatore piissimo, atque occiso,

Injuste se occidisse fateretur qui occiso sepulturam denegat.

ſo, cum poſtea ille à ſe occiſum haud fateretur, licet eidem ſepulturam denegaret, atrociſſimis verbis hunc in modum perſtringit: *Allegas quod eum non mandaveris occidi, quem prohibes ſepeliri. Poterit igitur credi, quod ei non invideris vitam, cui ſepulturam invides?* Hæc Ambroſius; quibus item verbis deteſtanda tyrannorum impietas, qui Martyres Chriſti haud humari patiebantur, ad amuſſim retundi ac perſtringi videtur. Et ſane poſt-quam fratrem Abelem ſceleſtus ille parricida Cain interfecit, *ejuſdem cadaver*, ut Joſephus ait, *ſtudioſe abdidit, rem clam fore putans, & hac quoque ratione in demortuum iterum ſæviens, cadaveri ſcilicet ſepulturam denegando:* qua poſt mortem carere, dignum quidem homine impio ſupplicium divino judicio definitum eſt. Nam ut Eliphaz Themanites amicus Jobi optime in ejuſdem verba proſequitur: *Hominem impium*, ut Septuaginta interpretes locum illum elucidant, *decretum*, ait, *eſſe à Deo in manus ferri, & ordinatum in eſcas vulturum.* Quod pariter Olympiodorus ita exponit: *Divino eſt*, inquit, *ſancitum imperio, ferro illi vitam eripiendam eſſe, & à vulturibus conſumptum cadaver jacere debere inſepultum. Quod quidem certe illius ætatis hominibus grave judicatum eſt genus animadverſionis.* Qua pœna omnium acerbiſſima Hebræi olim ab Ægyptiis mulctabantur, ut ipſe teſtis eſt Philo in Moyſis vita. Cum enim ſervitutis ac tyrannidis jugo preſſos miſere vitam finire contingeret, *eos*, inquit, *inſepultos projiciebant, nec pulverem ſinentes injicere corporibus, nec lacrymis mortuos proſequi.* Perditorum quoque hominum cadavera velut quid abortivum, cunctiſque odioſum pariter ac oneroſum viventibus, ipſe Deus immani hoc ſupplicii genere affecit, ſepulturam iiſdem denegando, quod impiis Core, Dathan, & Abiron ac cæteris contigiſſe ſacrarum oraculo paginarum narratur, quos humus uſque ad ima dehiſcens viventes adhuc abſorbuit, & aperto infernus ore deglutiit, dirupta enim terra ſub eorum pedibus, vivi in infernum deſcenderunt: quod ſatis eleganter expreſſit Ambroſius: *Abſumpti enim ita ſunt*, ait ille, *ut ab omnibus mundi hujus elementis ablegarentur, ut nec aërem hauſtu, nec cælum viſu, nec mare tactu, nec terram contaminarent ſepulchro:* etſi eorundem poſtea animabus in infernum devolutis, corpora intra terræ viſcera ſubſiderint: ſicut & illi, quos ignis à Deo immiſſus eadem ratione abſumpſit: *ita enim*, ut Joſephus & Philo aſſerunt, *abſumpti ſunt, ut ne minimum quidem membrum reliquum eſſet, quod ſepulchris poſſet inferri.* Vides igitur, quam deploranda ſit eorum conditio, quibus in patratorum ſcelerum pœnam cælum inhibet, & terra denegat defunctis ſepulturam.

S. Amb. ex 16. ad Val. Imp. — *Joſeph. 1. ant. c. 3.* Cain occiſi Abelis cadaver abſcondit. — *Iob c. 15. v. 22.* — *Olympiodor. in Iob. 15.* — Hebræi ab Ægyptiis inſepulti projiciuntur. — *Philo in vita Moyſ.* — Deus impios quandoque in ſcelerum vindictam ſepultura privari voluit. — *Num. c. 16. 34.* — Sic Core, Dathan, & Abiron infernus vivos deglutiit. — *Amb. ep. 25. ad Eccleſiam Vercellenſ.* — *Phil. l. 3. de vit. Moyſ. nu. 16. Ioſeph. 4. Antiq. 4.*

12 Gentiles igitur Chriſtianos tanquam perditum hominum genus, deorumque hoſtes, nec vivos, nec mortuos loco conſiſtere ac conquieſcere patiebantur; quippe eoſdem, dum viverent, tormentis quibuſvis addicebant; demortuos vero feris exponebant, & ut deinde Martyrum corpora feræ ſic derelicta libere paſcerentur, nec eſſet ullus, qui eaſdem ad prædam advolantes aut fugaret, aut prohiberet, & ne à Chriſtianis interim ſepeliendi gratia cadavera ſurriperentur, ſtudioſa dum furit ipſas inter feras, ac ſanguinem crudelitas cuſtodes plerumque vel pretio conductos adhibuit, qui in id potiſſimum toto conatu diu noctuque incumberent, quo Chriſtianis ſociorum, qui pro Chriſto interempti fuerant, non tantum alio corpora aſportare, ſed & ad illa propius accedere, immò vel etiam contingere facultas nulla ſuppeteret. Quod quidem in pleriſque Martyrum actis præſtitum legimus, ſed in his præſertim, quæ infra adnotabimus, ſanctorum videlicet Parmenii, Elimenæ, Chryſiteli, Lucæ, & Mutii ſub Decio; de quibus in recolendis Beati Laurentii actis hæc conſcribuntur: *Cæſis autem capitibus corpora projecta ſunt in publicam viam, adhibita cuſtodia, ne quis ea ſepeliret.* Idem fere in geſtis SS. Pauli, & Julianæ ſub Valeriano Imperatore in hæc plane verba legitur: *Erant illorum corpora extra Urbem jacentia, cum è loco illo ea tollere Chriſtiani prohiberentur: milites enim ita uti juſſerat Aurelianus, obſervabant, ne quis reliquias eorum auferret.*

Cuſtodes adhibiti ne Chriſtiani corpora Martyrum ſepulturæ traderent. — Cuſtodes adhibiti ne Chriſtiani Martyres ſepeliant. — *Sur. to. 4. 10. Aug.* — *Id. to. 5. 26. Aug.*

13 Porro inter deſcripta martyrum Cypriani, & Juſtinæ acta ſub Imperatore Diocletiano, quod modo lectori ſubjicimus, refertur: *Iacentibus ergo ſic corporibus, nemo audebat ea tollere propter magnam gentilium feritatem, & ad ſupplicia ſumenda proclivitatem, &c.* Iiſdem quoque in actis nobile Theoctiſti martyrium enarratur, qui cum beatos viros confeſtim ad ſupplicium rapi vidiſſet, hujuſmodi crudelitatem ſummopere deteſtatus cum hæc tantummodo verba protuliſſet: *Quam injuſte morti traditi fuerunt ſancti*, impiorum hominum manu mox diriſſime trucidatus fuit.

Sur. to. 5. 26. Sept.

14 Verum de cuſtodia Martyrum cadaveribus frequenter, ne à Chriſtianis tumularentur, adhibita, pluribus quidem locis Euſebius meminit, ſed præmemorata potiſſimum Eccleſiarum Lugdunenſis & Viennenſis epiſtola ab ipſo relata legentibus fidem facit, ubi hæc: *Etenim corpora eorum, quos carceris peſtifer odor, & cruciatus ſuffocaverat, canibus laceranda objiciunt, ſtudioſeque nocte dieque obſervant, ne quiſpiam è noſtris illa ſepeliat. Tandem vero Martyrum in Amphitheatro interfectorum membra, quæ nec beſtiæ adhuc vorarant, nec ignis abſumpſerat, partim minutatim dilaniata, partim inſtar carbonum combuſta: quin etiam ſecuri percuſſorum capita una cum corporis truncis collecta dies complures ſimiliter militum excubiis inſepulta cuſtodiunt.* Quod verò in memorata epiſtola dicitur per dies quamplures militum excubiis ad cuſtodiendum Martyrum corpora exhibita fuiſſe, etſi plurimis id comprobari queat exemplis, attamen ex multis pauca ſufficiant, quæ à nobis hic infra apponentur. In primis enim de projecto, inſepultoque Bibianæ corpore ita legitur: *Cujus corpus jacuit in foro Tauri duobus diebus, jubente Iuliano tyranno, ut terrorem incuteret Chriſtianis.* Porro ſanctorum Pamphili, ſociorumque Martyrum corpora ſub Galerio Maximo dies quatuor jacuiſſe inhumata eorumdem ex actis comperimus. Necnon quinque dies Sanctorum Olympiadis & Maximi ſub Decio, ut in S. Laurentii actis perhibetur. Totidem etiam dies inhumata SS. Quatuor Coronatorum corpora ſubſtitere, qui conſtanter pro fide Diocletiano martyrium conſummarunt. Et ſacra quidem Cypriani & Juſtinæ pignora ſub eodem ad ſex dies projecta ſunt. Venerandæ autem Marcellini Papæ, & ſociorum exuviæ ad trigeſimum ſextum diem conſueto ſepulturæ honore caruerunt, ut in ſociorum martyrio ſub Maximiano perhibetur.

Corpora SS. Martyrum Lugd. & Vienn. gentiles obſervant, ne ſepeliantur. — *Euſeb. ep. Ecc. Lugd. & Vien.* — *Cod. Vall.* — *Sur. to. 3. 1. Iun.* — *Id. lib. 4. 10. Aug.* — *Id. lib. 6. 8. Nov.* — *Id. lib. 5. 26. Sept.* — *Anaſtaſ. in Marcell.*

15 Quoniam vero etſi cuſtodiis hujuſcemodi adhibitis nefandum impiæ mentis propoſitum aſſequi haud commode poterant execrandi homines, aliud inuſitatæ crudelitatis adinventum excogitarunt:

Irrito cuſtodium conatu, inventionibus Martyrum corpo-

ra sepulchris arcere satagunt.

runt: beatorum namque Martyrum corpora, vel membratim concisa per varia dispergere loca, vel aliis facinorosorum hominum, infideliumque, quin immo & ipsarummet aliquando belluarum cadaveribus commiscere, aliisque modis dedita opera occultare, & à Christianorum oculis surripere, ne condigno afficerentur honore, studuerunt.

Crescente gentilium impietate in Martyrum corpora pietas Christianorum erga eadem crescit.

Rom. Breviar. die 14. Sept.

16 Sed quò magis impietas recrudescebat, eo amplius erga Martyrum corpora devota Christianorum pietas exarsit. Nonne Romæ Abdon, & Sennen Persarum nobilissimi, quod Christianorum corpora, quæ passim inhumata projiciebantur, sepultura donarent, Imperatoris jussu comprehensi crudeliter necati sunt? Nonne Irenæus, atque Abundius ob eam præcipue causam, quia nimirum Beatæ Concordiæ corpus, quod in cloacam projectum fuerat, ad humandum quo par erat, obsequio levaverant, in eandem ipsimet cloacam ob exhibiti præmium ministerii demersi sunt? Nonne Justinus presbyter, qui humandis consimili devotione Martyrum reliquiis indefessam jugiter operam navabat, ab impiis ideo detentus, & Claudio præfecto oblatus, hæc ultro oblatrantem sibi, ut fertur in actis, audiit: *An putas nos sacrilegia tua ignorare, quæ cum similibus tuis profanis per longa tempora commisisti? Nonne tu ausus es temeritate nefaria agere contra Deos, & contra præcepta invictissimorum Imperatorum; quia sacrilegum illum Laurentium sepelisse diceris, & Romanum militem perditissimum absconse tulisse deprehenderis, & quamplurimos hujus nefariæ sectæ tecum pariter absconsos habuisse inclamaris?* Hæc in Beati Laurentii actis de Justino, qui martyribus exhibitæ servitutis mercedem, martyrii coronam accepit. Sed nonnulla hic præstat ad rem exempla subtexere, quibus detestanda tyrannorum sævitia comprobatur.

Rom. Mart. Beda. Adon. Usuardus 26. Aug.

Acta S. Laur. mart.

Sur. lib. 3. 3. Maji.

Tyranni minantur Christianis privationem sepulturæ.

17 In actis igitur Alexandri Martyris sub Maximiano coronati, quæ apud Surium leguntur, has illi à Tyberiano Judice intentatas præ cæteris minas fuisse constat, & quidem his verbis: *Illud velim scias, carnes tuas & ossa per singulas regiones, per quas ego transiturus sum, dissipatum iri: & ne mulieres ipsæ aliquid è carnibus tuis & ossibus inveniant, quod postea unguentis odoratissimis perfundant, & ut sanctas aliquas reliquias venerentur, jubebo cineres tuos in fluvium projici, sicque ne vestigium quidem aliquod memoriæ tuæ supererit.* Hæc apud Surium. De celeberrimo autem Martyre Stanislao sacræ actorum ejusdem paginæ isthæc legenti exhibent: *Certatim in illud sacrum corpus gladiis, & pugionibus sæviunt, creberrimis ictibus conficiunt, dexteram amputant, caput truncant, deinde reliquum corpus in sexcentas dissecant partes.* Et paulo infra hunc in modum: *Atque hac totius corporis beati viri dissipatione crudeli non contentus impius Rex* (Boleslaus scilicet) *jubet membra secta in varias dispergi partes, ut à bestiis & avibus devorarentur.*

Id. lib. 3. 7. Maji.

Prudentius.

18 At sacris Martyris Hippolyti reliquiis post consummatum martyrii agonem quid sub Valeriano contigerit, erudite in suo Peristephano canit Prudentius, dicens:

Scissa minutatim labefactaque corpore frusta
Carpit spinigeris stirpibus hirtus ager.
Pars summis pendet scopulis, pars sentibus hæret,
Parte rubent frondes, parte madescit humus.

Et infra hæc subdit:

Id. hymn. cit.

Mœrore attoniti, atque oculis humentibus ibant,
Implebantque sinus visceribus laceris.
Ille caput niveum complectitur, ac reverendam
Canitiem molli confovet in gremio.
Hinc humeros, truncasq; manus & brachia & ulnas,
Et genua, & crurum fragmina nuda legit.

Præsides in terras ignotas martyres transmittunt, ne ab aliquo funeris honore afficiantur.

19 Porro Provinciarum Præsides, quippe qui sacris Martyrum corporibus toto animi studio insultabant, vel occultando, vel certe humari eadem prohibendo, ex una in aliam interdum provinciam sibi invicem eosdem Martyres, ac si res joco perageretur, transmittere consueverant, eo nimirum loci, ubi nulli prorsus Christianorum de facie ac nomine hi, qui transmittebantur, noti essent, eoque potissimum consilio id præstabant, ut nemo postquam pro fidei confessione sanguine laureati Christi pugiles decessissent, nemo, inquam, gloriosi funeris curam gereret. Quod quidem sub Diocletiano sævissimo Christianorum persecutore à Lysia, & Agricolao Præsidibus præstitum, Eustratii & sociorum acta fidem faciunt his præcipue verbis: *Dum ergo Lysias versans in Sataleon, si hujus regionis inveniebat aliquos sanctos viros, & sanctas fœminas, post multas interrogationes & tormenta, sub tutissima custodia transmittebat ad Agricolaum in metropolim Sebastenorum, ut ab illo de medio tollerentur, & non sinerentur in sua regione, & nec eorum cognati, & necessarii ullam eorum curam gererent, ne justa ferent eorum corporibus. Provinciæ quoque Præside transmittente eos, qui apud Sebastenos orti erant, Saraleon, hoc improbo inter se inito consilio, &c.* En lector quousque in Christianorum gentem dæmone persecutorum animos inflammante, desævitum est, ut fidem, vitam, aërem ipsum quo vivimus, terram, quæ sepulturam exhibet mortuis, & ut uno verbo dicam, bona pariter omnia inviderent.

Cod. Vatis. & S. Marr. ad Mart.

Ossa Martyrum facinorosorum, & brutorum ossibus ne dignoscantur, permiscent.

20 Haud verò satis visum est superstitionis gentilitiæ cultoribus, tot modis in Martyrum corpora sævire, nisi & hoc ad iniquitatis cumulum adderent, quo spem omnem Christianis præcluderent perquirendi eorum corpora, qui pro Christo ad sanguinem usque decertaverant (quod constanti imperterritoque animo aggredi sæpius vel morte ipsa contempta consueverant;) ut innocentium scilicet hominum post mortem exuvias ipsis facinorosorum cadaveribus aggregarent, & (quod ipse horret animus) brutorum quoque animalium ossibus, veneranda piorum ossa inserere, ac invicem permiscere nullatenus dubitarent. Sed detestandi hujusce facinoris ex approbatis selectisque historiarum paginis quamplura hic ad rem nostram exempla suppetunt. Ut enim videre est in gestis sanctorum Vitalis & Agricolæ, qui sub Diocletiano consummati sunt; pretiosa eorumdem corpora, ne à Christianis dignoscerentur, inter fœtida Judeorum cadavera projecta, & in eorumdem sepulchra, quo penitus negligerentur, illata fuere: ubi postmodum à se reperta, honorificeque tumulata fuisse D. Ambrosius testatur his verbis rem totam prosecutus: *Inter Judæorum sepulchra reconditi fuerant, ne à fidelibus reperirentur. Christum igitur confitentes, & pro ejus gloria morientes, inter eos, qui eum negaverunt, indecore sepulti sunt. Locum autem qui omnes latebat, Christus Dominus noster mihi revelare dignatus est, ubi jejuniis, & orationibus plures habentes excubias invenimus tandem pignora martyrum, prout mihi Dominus revelaverat, tanquam inter spinas rosam legentes.* Huc item pertinere videtur, quod de quamplurimis Christi Martyribus, qui Cæsaraugustæ sub eodem Imperatore Diocletiano martyrio coronati sunt,

S. Ambr. in exhort. ad Virg. & ep. 55.

Corpora SS. Vitalis, & Agricolæ inventa.

ſunt, in ejuſdem Eccleſiæ Breviario his verbis adnotatur: *Et ut tanquam criminoſos, hoc eſt, diverſorum criminum reos, qui in carcerum ergaſtulis tenebantur, interfici juſsit, Dacianus ſcilicet, & illorum corpora Chriſtianorum corporibus congeſta aggregari, & omnia ſimul ignibus cremari.*

Brev. Caſaraug. ect. 6.

21 De martyribus Juliano & Celſo, qui ſub eodem martyrium perpeſſi ſunt, idipſum in eorundem apud Surium actis, & quidem his verbis expreſſum reperies: *Hæc videns Præſes, convocans omnes magiſtratus civitatis, jubet omnes cuſtodias perſcrùtari, & perſonas jam morte dignas in Amphitheatrum intromitti, atque ſanctos Dei inter diverſorum criminum reos & ſacrilegos decollari præcepit.* Nec verò ſilentio id prætereundum videtur, quod de Tharaco, Probo & Andronico, qui ſub Diocletiano in agone pro Chriſti fide ad ſanguinem uſque invicto animo perſtitere, conſcripta eorum geſta perpetuæ memoriæ commendarunt, poſteriſque legenda exhibent, ubi iſthæc: *Sed invidus quidam & ſceleratus judex nobis invidens ſanctorum reliquias, jubet corpora Martyrum profanis admiſceri corporibus, quæ fuerant interfecta à gladiatoribus, decem militibus mandans, ut ea ſervarent.*

Sur lib. 19. Ian.

SS. Julianus, & Celſus inter facinoroſos decollantur.

Sur. to. 5. 2. Octob.

22 Illud autem execrandum omnino eſt, quod apud Sozomenum de Martyrum Euſebii, Neſtorii & Zenonis reliquiis enarratur, quæ profanis jumentorum oſſibus permixtæ fuere, ut idem refert auctor: *Reliqua autem oſſa*, inquit ipſe, *quæ ignis neutiquam abſumpſerat, oſsibus camelorum & aſinorum, quæ ibi projecta erant, admiſcent, adeo ut perdifficile eſſet ea inter oſſa reperire.* Nec quiſquam interim admirari debet, dum iſthæc ſub Juliano Apoſtata contigiſſe legit, cujus juſſu iidem Martyres interfecti ſunt. Impius enim ille Imperator, ut hiſtoriæ perhibent, longe amplius quam ipſimet gentiles Chriſtianæ religionis cultui, Chriſtique, ac Martyrum gloriæ invidens, eo furore in Chriſtianos exarſit, ut eos de medio tollere, eorum penitus abolere nomen ac memoriam ſecum ipſe cogitaverit, totoque id conatu præſtiterit. Quapropter ad abſterrendos à ſincero religionis cultu Chriſtianorum animos, impius homo, non modo eorum corpora humari haud umquam permiſit, ſed ubi jam humata fuiſſent, quantocyus perfodi ſepulchra, indeque cadavera extrahi, ignibus injici, ac beſtiis tradi, aliiſque modis venerandas jugiter diſpergi reliquias, & fere ad nihilum redigi, omnem movendo lapidem quo nil prorſus intentatum relinqueret, iniquiſſimis toto orbe promulgatis edictis præcepit, Gregorio Nazianzeno hujus rei teſte, qui in Oratione, quam adverſus eumdem Julianum ſcripſit, hæc utique non abſque intimo animi dolore ac lacrymis exprimit: *Non jam ſanctorum inciſorum præcordiis impuros porcos immittent, ut ſimul & pabulo & præcordiis expleantur. Non jam Martyrum ſepulturis ignem admovebunt, ut per eorum ignominiam alios à certamine deterreant. Non jam ſanctorum reliquias cum oſsibus contemptiſsimis per contemptum permixtas flammis abſument, aut in ventos mittent, ut eos honore talibus hominibus debito ſpolient.* Alludit nimirum Gregorius, dum hæc lamentabundus recitat, ad ea, quæ Palæſtinis ſub Juliano Martyribus contigiſſe Theodoretus tradit his verbis: *Aſcalone & Gazæ, quæ ſunt Urbes Palæſtinæ, primum virorum ſacerdotali dignitate ornatorum, & mulierum perpetuam virginitatem profeſſarum ventres diſcindunt, deinde farciunt hordeo, ad extremum eos porcis devorandos objiciunt. Sebaſtæ in Palæſtina Ioannis Baptiſtæ tumulum aperiunt, oſſa tradunt igni abſumenda, & cineres paſsim diſpergunt.* Porro id ipſum de venerandis ſanctiſſimi Joannis Baptiſtæ Præcurſoris oſſibus, quæ gravem ſub immani principe contumeliam perpeſſa ſunt, Rufinus narrat: *Iuliani*, inquit, *temporibus veluti relaxatis frænis efferbuit in omnem ſævitiam feritas paganorum: ex quo accidit, ut apud Sebaſten Palæſtinæ urbem ſepulchrum Ioannis Baptiſtæ mente rabida, & funeſtis manibus invaderent, oſſa diſpergerent, atque ea rurſus collecta igne cremarent, ſanctos cineres pulveri intermixtos per agros & rura diſpergerent.*

SS. Euſebii, Neſtorii & Zenonis reliquiæ jumentorum oſſibus permiſcentur.

Sozom. hiſt. l. 5. c. 8.

Julianus Apoſtata Reliquias Martyrum promulgatis toto orbe edictis abolere nititur.

Gregor. Naz. Orat. contr. Iul.

Contumeliæ illatæ SS. reliquiis.

Theodoretus.

Crudelitas in Sacerdotum & virginum cadavera.

Rufin. lib. 2. cap. 28.

Sepulchrum S. Joannis Baptiſtæ à gentilibus evertitur, oſſa cremantur, & cineres diſperguntur.

23 Quod verò de ſacris Præcurſoris Chriſti pignoribus à Juliano mortalium nequiſſimo ſuo è loco exturbatis jam ſupra diximus, eadem prorſus injuria ac probro affecta fuiſſe celeberrimi quondam Prophetæ Eliſæi oſſa, Nicephori auctoritate didicimus: acta inſuper Artemii à Surio prolixiori ſermone relata, hæc habent: *In civitate quidem, quæ olim vocabatur Samaria; poſtea verò & condita fuerat ab Herode, & appellata erat Sebaſte, oſſa Prophetæ Eliſæi, & Baptiſtæ Ioannis, ut putabant, è loculis educentes, & cum immundis brutorum oſsibus commiſcentes exuſſerunt, & cinerem in aërem cribrarunt ac ventilarunt.* Immania autem ſacrilegia, hæc impia nefandorum hominum manu perpetrata fuiſſe, non Juliani dumtaxat temporibus, ſed ipſo inſuper velut impietatis architecto jubente ac inſtigante, haud obſcure ex iis colligitur; quæ ipſemet in ſuo Miſopogone narrat, cum dicit: *Deorum templa*, ethnici nimirum Syri, *reſtituerunt, ſepulchrum verò Atheorum*, (ſic nominat ſepulchra Martyrum) *ſigno à me nuper dato everterunt, ita elati & erecti animis, ut ſcelera eorum, qui Deos violarent, acrius etiam, quam mea ferebat voluntas, vindicarent.* Audiſti ex Apoſtatæ ipſiuſmet ore, quam acerbam martyrum oſſibus, & Chriſtianorum ſepulchris, hic hæreticorum, qui ſacras adhuc impugnant reliquias, Anteſignanus cladem indixerit; ad revocandos nimirum ab inferis redivivos abolitos gentilitiæ ſuperſtitionis errores, & orthodoxæ fidei religionem extirpandam. Sed ſanctorum oſſa dum petulanter conculcat, contra impium hominem è Cælo dimicatum eſt, & ab his, quibus inſultaverat vivus, idem moriens tandem funeſtam in Perſide plagam accepit, & qui martyribus ſepulchri gloriam inviderat, infelix è bello rediens, atque inglorius vix ad ſepulchri gratiam receptus eſt. Sed hic præſtat Gregorium Nazianzenum impii Juliani funus è Perſide, ubi occiſus fuerat, Tarſum Ciliciæ, ubi ſe condi juſſerat, proſequentem attentis auribus excipere: *Exagitabatur à populis*, inquit, *& urbibus publiciſque & ſcurrilibus vocibus. Mimi & hiſtriones eum ducebant, probriſque à ſcena petitis, ac ludibriis inceſſebant, eique fidei abjurationem, & cladem, vitæque finem exprobrantes, nihil denique ex eis non facientes, ac dicentes, quæ hujuſmodi homines, qui petulantiam pro arte habent, perpetrare conſueverunt: quoad tandem Tarſenſis civitas eum excipit, haud ſcio quomodo & quam ob cauſam hac contumelia mulctata. Hic illi templum infame, tumuluſque impurus & execrandus, ac ne piorum quidem oculis ſpectabilis.* Hæc Nazianzenus in execrandum, ac impium hominem quot verba, tot jacula intorquet, neque hæc una calamitas in patratorum illi ſcelerum pœnam obtigit, ſed & alia inſuper gravior, eodem teſte Gregorio, nam qui Chriſtianos cum viventes,

Item oſſa Eliſæi Prophetæ.

Niceph. in Act.

Sur. l. 5. 20. Octob.

Iul. in Miſop.

Funus Juliani Apoſtatæ, qui honori ſepulchrali martyrum inviderat, populi probris ac ludibriis inceſſunt.

Gregor. Naz. orat. 2. in Iulianum.

ventes, tum mortuos insectatus jugiter, nec loco consistere passus fuerat, ejusdem deinde ossa licet tumulo illata haud unquam quiescere permissa sunt, sed terra ipsa insolito tremore ac fragore concussa, infame illud cadaver sua intra viscera retinere non sustinens, abjicere ac evomere quid velut prophanum, atque abortivum conata est; sed portentum ejusmodi condigno orationis stylo Nazianzenus in hæc verba perstrinxit: *Non multum temporis intercesserat, cum impium illum & sacrilegum* (nempe Julianum) *ad Persas vis numinis ultrix ablegat; illicque causam disceptat: & quem magnificum, & honoris cupiditate flagrantem transmiserat, eundem mortuum reducit, ne miseratione quidem quemquam permoventem, immo ut mihi quispiam narravit, nec ad sepulturam assumptum; sed à terra, quæ propter ipsius scelus tremore affecta fuerat, excussum æstuque vehementi projectum in sequentis, ut opinor, supplicii præludium.* Hæc in cadaverum effossorem, & sacrarum contemptorem reliquiarum Nazianzenus, sed ad rem nostram si libet redeamus.

Ejus cadaver post sepulturam terræmotu excutitur.

Naz. orat. 21. in laud. Athan.

24 Neque omittendum hic est, quod Tertullianus in Apolog. adnotavit, ejusmodi videlicet cadaverum effossionem à gentilibus perpetrari in eorum potissimum feriis, vel potius furiis, ut idem Tertullianus ibidem nominat, consuevisse, nempe: *Ipsis Bacchanalibus furiis, nec mortuis*, inquit, *parcunt Christianis, quin illos de requie sepulturæ, & asylo quodam mortis, jam alios, jam nec totos avellant, dissipent, distrahant.*

Festis Bacchanalibus Christianorum cadavera effodere, iisque insultare gentiles assolent. *Tertull. in apolog.*

25 Vides ex jam enarratis, amice Lector, quousque insana barbarorum hominum impietas prosilierit, ut suprema humanitatis officia, quæ hominibus ipsæmet aliquando feræ præstiterunt, contra fas omne subtraxerint. Ut enim luculenter insignem Tobiæ pietatem in cadaveribus humandis Ambrosius celebrans ait: *Feræ hanc humanitatem corporibus detulisse produntur, homines denegabunt? Nihil hoc officio præstantius, ei conferre, qui tibi jam non possit reddere: vindicare à volatilibus, vindicare à bestiis consortem naturæ.* Quam immane igitur scelus, homines humanitatem ipsam exuere, quam silvestres ultro belluæ humanis præstare cadaveribus naturæ ipsius magisterio didicere.

Ipsæmet feræ humanitate erga cadavera superant gentiles.

S. Amb. l. de Tob. c. 1.

26 Et Dæmone quidem instigante, qui Christi, sectatorumque ejus virtutem, ac gloriam ferre non poterat, beatorum Martyrum corpora post tormentorum superata certamina à carnificibus ejuscemodi supplicio addicta fuere. Ut enim acri orationis stylo invehitur Chrysostomus in quoddam simulacri Apollinis, quod in Daphne olim colebatur, exhibitum Juliano Imperatori responsum, ut inde videlicet celeberrimi Martyris Babylæ reliquias quantocyus exturbaret, quarum vi dæmon obmutescere coactus, inglorius inter idola remanserat, ejusdemque oracula à confluentibus solicite requisita præpediebantur: hæc autem sunt verba Chrysostomus: *Quid scelestius his mandatis fieri possit? insolitas dæmon sepulchrorum expoliationis leges invehit. Quis unquam mortuos ejectos audivit? Quis anima destituta corpora sedibus pelli jussa vidit, quemadmodum hic imperavit, & communes naturæ leges funditus evertit? Sunt enim apud mortales omnes hæ leges communes, ut qui vita functus est, terra condatur, sepulturæ tradatur, ac sinu magnæ omnium matris obvolvatur: dæmon autem sublata persona, communia naturæ dogmata palam repugnat.* Hucusque Chrysostomus detestandam Iuliani impietatem, irritosque ipsorum dæmonum conatus disertissimis verbis perstringens: ex quibus palam fit lectori, dæmonis plane impulsu beatis Athletarum Christi cadaveribus ab Apostata nequissimo, licet res illi haud ex voto contigerit, ut jam diximus, bellum fuisse indictum: sed ad ultiora progrediamur.

Idolum Apollinis S. Babylæ mart. reliquias è Daphne exturbari jubet.

Chrysost. hom. 10. de S. Bab.

Dæmon communium naturæ legum oppugnator.

CAP. V.

Martyrum corpora igni traduntur.

1 Apud gentiles, qui infensi jugiter Christianorum nomini extitere, in more illud positum fuit, ut Christi Martyres, eorumque corpora igni absumenda traderent; quod in pluribus, quæ passim leguntur, eorumdem actis, tum ipsorum jussu persecutorum, tum prompta ministrorum manu præstitum fuisse novimus. Cum enim illi Christianos omnes magos esse arbitrarentur, magicisque incantationibus; ac dæmonum præstigiis dementatos mira quæque ac portentosa eosdem patrare affirmarent, pœna alioqui magiæ sectatoribus, legum tenore inflicta, ignis videlicet, in eos animadvertere consueverant. Hac vero olim pœna Deo æquissimo scelerum vindice Josias Rex ille Judæorum pietate, ac religionis zelo præcipuus sacerdotes sacrilegos nec non idololatras æmulando ad posteros transmisso exemplo affecit. Tulit enim, juxta id quod longe ante prænuntiatum fuerat, eorundem è sepulchris ossa, & ut Scriptura testatur, *super altare combussit*, & super excelsum, quod Jeroboam fecerat in Bethel, & polluit illud, cum tamen intactum prorsus Prophetæ illius tumulum subsistere voluisset, cujus voce, vel ut melius dixerim, divinitatis oraculo, quod Josias tum demum præstitit, ipsemet Deus multa ante secula prædixerat. *Venit*, Scriptura loquitur, *ut vir Dei de Iuda in sermone Domini in Bethel, Ieroboam stante super altare, & thus jaciente; & exclamavit contra altare in sermone Domini, & ait: Altare, altare hæc dicit Dominus: Ecce filius nascetur domui David Iosias nomine, & immolabit super te Sacerdotes excelsorum, qui nunc in te thura succendunt, & ossa hominum super te incendet.* En ultrix pœna, cui sacrilegi homines, & qui idololatriam sectantur, divino impellente numine subjiciuntur; zelus Dei pium Regem inflammat contra idololatriæ impietatem, & dum sacro igne super altare prophanorum hominum ossa incendit, gratum, acceptumque Deo sacrificium offert in odorem suavitatis.

Christiani tanquam venefici pœna ignis ab Ethnicis afficiuntur. *Paul. l. C. l. 5. sent. tit. 23.*

Josias Rex Judæ sacerdotum idololatrarum ossa in altari combussit.

4. Reg. 23.

Sacrilegi homines igni addicuntur.

Reg. 4. c. 23.

2 Hoc tamen in Christi Martyres animadvertendi genus, eam præsertim ob causam adhibitum est, ne venerandas eorundem reliquias, quas avide requirebant Christiani, sepulchro recondere, religiosoque, ut par erat, cultu prosequi valerent, quod iidem summopere præoptabant. Martyrum enim memoriam ac cultum omnem, eorundem absumptis igne corporibus, se abolituros perperam rati gentiles, in id totis viribus contendebant: hac una enim permoti causa, ut Eusebius ait, *se Christianorum cadavera vastare, comburere, demergere nequissimi homines profitebantur*, eo nimirum consilio, ne ulla resurrectionis spes illis reliqua fieret: & ut viam omnem fidelibus præcluderent, religiosum, promeritumque athletarum Christi reliquiis obsequium deferendi. Quanto vero animi studio in id Christiani jugiter incumberent, & quo doloris sensu afficerentur, cum Martyrum corpora absumi viderent, nec vindicare ab igne,

Cur Martyres à gentilibus ad ignem condemnarentur.

Euseb. lib. 5. c. 1. in fine.

Christiani graviter dolent corpora martyrum igni-bus absumi.

nec debitum eis cultum ulla ratione impendere liceret, disertis utique verbis Augustinus testatur, dum ait: *Tamen apud fratres luctus ingens erat, quod nulla dabatur potestas Sanctorum funeribus justa persolvendi, nec occulte subtrahere aliquid crudelium custodum vigiliæ permittebant. Atque ita cum illos, qui occisi fuerant, in dilaceratione membrorum suorum, in conflagratione ossium, in dispersione cinerum, miseria nulla contingeret, istos tamen, qui nihil eorum sepelire poterant, magna miseria cruciabat; quia nullo modo illis sentientibus, ipsi quodammodo sentiebant, & ubi jam illorum nulla erat passio, erat istorum misera compassio.* Hæc Augustinus, dum illatas martyrum cadaveribus contumelias amarissimis verbis deplorat.

D. *Aug. de cura post mort. c.* 8.

3 Insignem verò Christianorum erga beatos Martyres pietatem luculenter Chrysostomus describit, piaque Antiochenorum studia commemorat, qui ut corpora Romanorum militum Juventini & Maximi in eadem civitate sub Juliano Apostata coronatorum, officiose è carnificum manibus abrepta, condigno honore colerent, quævis subire pericula non dubitarunt: *Post beatam*, inquit, *illam cædem, quidam etiam cum salutis periculo, athletas illos optimos rapuerunt, etiam ipsi vivi Martyres, ut eorum reliquias curarent decenter. Nam quamvis non occidebantur, optassent tamen mori potius, quam ut corpora illa relinquerent inhumata.* Verum quoniam non est consilium contra Dominum, haud destitit quandoque Deus miris utique modis aberrantes à recto rationis tramite mortalium cogitationes, & consilia gentium eludere, & Martyrum reliquias ab omni injuria vindicare, ut ex apponendis infra exemplis constabit.

Antiochenorum studium in humandis corporibus SS. Juventini, & Maximi.

D. *Chrys. orat. in SS. Iuvent. & Max. mart.*

Deus vana gentium consilia dissipat.

4 Acturi igitur de Martyribus incendio absumptis, ab iis potissimum enarrationis exordium faciamus, qui jure merito innumerabilium Romanæ Ecclesiæ Martyrum duces, & primitiæ fuere; hi quippe apud Neronem de Urbis incendio per calumniam delati, vario mortis genere, sed flammarum præsertim supplicio, eodem jubente affecti sunt. Quorum illustre martyrium ex Cornelio Tacito, licet infenso Christiani nominis hoste, in Martyrologio Romano ejuscemodi notis exprimitur, & quot verbis, tot pariter victoriæ palmis ac trophæis decoratur: *Romæ commemoratio Sanctorum plurimorum Martyrum, qui sub Nerone Imperatore de Urbis incendio per calumniam accusati, diverso mortis genere ab eodem jussi sunt sævissime interfici: quorum alii ferarum tergis contecti, laniatibus canum expositi sunt: alii crucibus affixi: alii incendio traditi, ut ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis deservirent. Erant hi omnes Apostolorum discipuli, & primitiæ Martyrum, quas Romana Ecclesia fertilis ager Martyrum ante Apostolorum necem transmisit ad Dominum.* En primus militum Christi in Urbe flammis interemptorum triumphus, ut vere possent exultabundi iisdem verbis Proverbiorum sibi ob partam victoriam gratulari & concinnere: *Transivimus per ignem, & eduxit nos in refrigerium.*

Christiani sub Nerone de Urbis incendio falsò accusati variis suppliciis afficiuntur.

Tac. Annal. lib. 15.

Mart. Rom. 24. *Iul.*

5 Post invictos autem Christi athletas, quos hactenus memoravimus, igni quoque traditus fuisse legitur præclarus ille Polycarpus Smyrnensis Episcopus, & beati Joannis Apostoli discipulus; qui cum in Amphitheatro sub M. Aurelio, & L. Commodo conjectus in ignem fuisset, & ab eodem nil prorsus læderetur, gladio tandem confossus, gloriose Martyr pro Christo occubuit. Ejus tamen corpus, Judæis postulantibus, iterum igni traditum est, ut penitus absumeretur, nec pignus optatissimum Christianorum venerationi pateret. Insigne vero, ac satis nunquam celebrandum beati ejusdem Martyris certamen à Smyrnensi Ecclesia luculento sermone descriptum his plane verbis Eusebius recitat; *Nam certi homines Nicetem patrem Herodis, Daliæ fratrem submonebant, ut Præsidem exoraret, ne corpus ejus cuiquam daret, ne Christiani, inquiunt, Crucifixo illo derelicto, hunc venerari incipiant. Atque hæc Iudæis submonentibus, obnixeque instantibus aggressi sunt. Iudæi autem nos, quibus in animo erat illum ex igne eximere, accurate observabant. Censor autem cum videret Iudæos instare contentius, corpus Martyris in medio poni, & ut gentium mos fert, igne comburi jubet.*

S. Polycarpus ab igne divinitus servatus gladio conficitur.

Mart. Rom. 7. *Kal. Febr.*

Judæis instantibus ejus corpus igne consumitur.

Euseb. hist. l. 4. *cap.* 14.

6 Martyres insuper quamplurimi sub Severo Imperatore in Africa palis alligati suum inter flammarum globos consummavere martyrium, ut videre est apud Martyrologium Romanum. Ex quo factum est, ut tunc temporis Christianos Sarmentitios, & Semaxarios ignominiæ causa appellarent; quia ad semiaxis stipitem revincti sarmentorum ambitu crudeliter exurebantur, Tertulliano hujus rei teste in suo Apologetico. Ex quorum numero Martyrum fuere Jucundus & Saturninus una cum Artaxio, ut acta SS. Perpetuæ & Felicitatis nuperrime in lucem edita legenti fidem faciunt.

Christiani Sarmentitii, & Semaxarii per contumeliam appellantur.

Tertull. in apolog. c. 50.

7 Potamidenam verò una cum matre post exquisita quæque, ac inaudita tormentorum genera, quibus ejus fides tentata est, igne comburi sub eodem Severo jussam Eusebius refert, eodemque ex Martyrologio comprobatur. Porro Julianus una cum Euno famulo, Macarius, Neron & Isidorus, Decio imperante ob fidei confessionem exusti fuere. Inter hos Nemesius eodem sub Decio Imper. una cum latronibus igni addictus martyrium complevit; & ne ejusdem cineres seligi possent, facinorosorum hominum cineribus permixti sunt. Plurimos item Martyres sub Valeriano flammis injectos fuisse Cyprianus in suis epistolis narrat. Quod mortis genus tres illos invicti animi Martyres, Fructuosum scilicet Episcopum, Augurium, & Eulogium diaconum sub Imperatore Gallieno, & alios sexaginta duos, vel, ut in Martyrologio legitur duos & septuaginta, ad comprobandam fidei veritatem magna alacritate & constantia perpessos fuisse, compertum satis est ex actis nobilium Persarum Martyrum Marii & filiorum prolixius à Surio recitatis. Iidem verò Marius & filii eodem sub Claudio igne cremari jussi sunt, ne sepulturam videlicet post martyrii agonem consequerentur. Eandem mortis in Ægypto sententiam excepere Claudianus & Dioscorus sub Numeriano Imperatore. At sub Diocletiano innumeri pene recensentur Martyres, qui flammis consumpti in cœlum evolarunt, inter quos Anastasia virgo Romana præcipue eluxit, Irene pariter virgo, Peleus, Nilus & Elias Episcopi Ægyptii una cum pluribus clericis, Artemon presbyter, Menna Ægyptius, de quo Martyrologium & Surius. Præmemoratis verò Martyribus nobilis instar coronæ accedit copiosa Nicomediensium Christianorum multitudo, qui tunc ad celebrandum Natalitium Domini diem in Ecclesia convenerant: quorum triumphus inter flammarum globos luce ipsa clarior redditus his plane verbis à Martyrologio Romano contemplandus proponitur: *Nicomediæ passio multorum millium Martyrum* (in

Series multorum Martyrum qui per ignem coronati sunt.

Martyr. 4. *Kal. Iun.* 3. *Kal. Mart.* 8. *Id. Sept.* 19. *Kal. Ian.* 14. *Kal. Ian.*

Cypr. ep. 35. *Martyr.* 5. *id. Aug.* 12. *Kal. Febr.* 5. *Kal. Martyr.*

Sur. 14. *Feb.*

Martyr. 5. *Kal. Mart.*

8. *Kal. Ian.* *Non. April.* 13. *Kal. Octob.* 8. *Id. Octob.* *Martyr.* 8. *Kal. Ian.*

Sur. to. 6 9. *Nov.*

Mart. Rom.

(in Menologio Græco legitur viginti millium) *qui cum in Christi Natali ad Dominicum convenissent, Diocletianus Imperator januas ecclesiæ claudi jussit, & ignem circumcirca parari, tripodemque cum thure præ foribus poni, ac præconem magna voce clamare, ut qui incendium vellent effugere, foras exirent, & Iovi thus adolerent; cumque omnes una voce respondissent, pro Christo se libenter mori, incenso igne consumpti, eo die nasci meruerunt in cælis, quo Christus in terris pro salute mundi nasci dignatus est.* Hæc ex Martyrologio.

Viginti millia Martyrum Nicomediæ cum Templo conburuntur.

8 Quoniam vero ipso Diocletiano, cui par & in Imperio consors, haud morum tamen crudelitate impar Maximianus extitit, permulti quidem Christianorum sub eodem flammis item exagitati leguntur; uti in Phrygia Adaucus & cum eo omnes urbis unius ejusdemque cives, de quibus Martyrologium Romanum his verbis meminit: *In Phrygia sanctorum plurimorum Martyrum urbis unius Civium, quorum dux erat idem Adaucus, qui cum omnes Christiani essent, & constanter in fidei confessione persisterent, à Maximiano Imperatore igne consumpti sunt.* Quorum nobilissimum certamen describunt Eusebius, & Nicephorus. Eorumdem Lactantius quoque memoriam repetit, laudibusque celebrat, dum suam ipsorum gentilibus exprobrans sævitiam, ait: *Unus in Phrygia universum populum cum ipso pariter conventiculo concremavit.* Idem supplicium Cyriaca virgo passa est, de qua Romanum pariter Martyrologium 10. Maii. Eodem supplicio affecti sunt Alexander miles, & Antonina virgo, de quibus hæc apud Surium habes lectu quidem dignissima: *Furore percitus Festus, accendite, inquit, in fovea pyram vehementissime, & isti celeriter in illam conjiciantur. Fecerunt milites, quod jussi fuerant, & Festo id factum retulerunt. Tum ille immisericors Præses jussit militibus Martyres ipsos pice illinire, & in pyram conjicere. Fecerunt ipsi quod Præses jusserat, & Alexandrum & Antoninam illuc conjecerunt. Iussit autem Præses & aridam picem supra pyram imponi, ut illi omnino comburerentur; atque ut ipsorum ossa in cinerem redigi possent. Iussit deinde foveam ipsam obrui, dicens: Ne mulierculæ istorum ossa colligere possint, sicut mos est Christianis hominibus facere, &c.*

Integra civitas in Phrygia propter fidem à Maximiano Imp. incenditur. *7. Id. Febr.*

Eusеb. lib. 8. cap. 23. Lactantius lib. 6. c. 11. Nicephorus lib. 5. c. 10.

14. Kal. Iun.

Sur. to. 3. 3. Maii.

SS. Alexander, & Antonina pice illiti comburuntur.

9 Hadrianus quidem etsi una cum viginti tribus martyrium crurifragio consummavit, ejus tamen sociorumque corpora flammis addicta sunt, quo illustrior eorumdem memoria fieret, vel ipsos inter cineres rediviva, de quibus isthæc in Actis: *Maximianus autem jussit corpora eorum flammis exuri, dicens: Ne forte veniant Galilæi (sic enim appellabat Christianos) & tollant ea, &c.* Theodorus denique miles, & Ennata virgo sub eodem Maximiano Imperatore ad optatam martyrii palmam, medios per ignes nobili adaucti triumpho victores in Cælum advolarunt, quibus Adibus diaconus sub Licinio adnumerandus est. Sub impio autem Juliano ac nequissimo Christianæ fidei desertore, flammis crudeliter absorpti sunt præ cæteris Manuel, Sabel, & Ismael, in quos barbaram hanc prolatam ab illo fuisse sententiam legimus, ut nimirum post multiplicia, horrendaque tormenta transverberati gladio vitam finirent, & statim deinde rogus quam maximus accenderetur, in quem eorum corpora projicerentur, ut ne pulverem quidem Christianis extrahere liceret, etsi tentare id ultro voluissent. Sub Juliano item Apostata, qui contumeliosæ sacrorum pignorum dispersioni, summa, qua præditus erat, animi feritate enixe operam dedit, haud imparem crudelitatis modum in Eusebium, Nestalium, & Zenonem martyres adhibitum fuisse Sozomenus refert, qui isthæc in facinoris ejusmodi detestationem habet: *Ut vero eos discerpserant, & corpora ita confregerant, ut cerebrum in terram efflueret, extra Urbem deducunt ad locum, in quo animalia expertia rationis mortua projici solent, atque accenso rogo, eorum corpora comburunt.* Postremo enarrationis loco subtexendi, & condignis laudibus excipiendi sunt Elpidius ordinis Senatorii, Philippus Episcopus, Severus presbyter, Eusebius, Hermes, & cæteri, qui sub eodem Juliano, aliisque sævissimis Imperatoribus per ignem transeuntes in refrigerii locum mirabiliter educti martyrium consummarunt.

Sur. to. 5. 8. Sept.

S. Hadrianus cum sociis post crurifragium crematur.

Prid. Non. Sept. Id. Novemb.

17. Kal. Dec.

15. Kal. Iul. Sur. l. 3. 17. Iun.

Corpora SS. Manuel. Sabel, & Ismael à Juliano Apost. igni adjudicantur.

Sozomen. hist. l. 5. c. 8.

Martyr. 16. Kal. Dec. 11. Kal. Nov.

10 Quis interim, vel obiter saltem amice lector, quoniam flammarum, quibus martyres excruciati sunt, mentio incurrit, quis, inquam, totus ingemiscens non meminerit, crudelitatis dicam, an impietatis, qua contra Dei Ecclesiam furens impurus æque ac impius Henricus Octavus Anglorum Rex, Catholicæque fidei ac religioni acrius moribus, manibusque bellum indicens, sanctissimum Archiepiscopum Thomam Cantuariensem, qui quadringentis ante annis sub Henrico item ejus nominis Secundo pari nequitia prædito, ob jurium Ecclesiasticorum defensionem gloriose martyrium consummaverat, carnificis manu ipso è monumento extractum, & in judicium ad regium tribunal evocatum, damnatumque publice concremari, ac cineres in ventum protinus dispergi jussit. Audistin paucis perstrictam verbis, ò Lector, inauditam hominis omnium nequissimi immanitatem? His adde quæ Græcorum Schismatici, cum adversus Catholicos Constantinopolitana in Urbe demorantes grassarentur, sub impio Andronico Comneno eorumdem Imperatore, crudeliter præstitere. Ut enim Guillelmus Tyrius ex Latinis, & ex Græcis Nicetas Chroniata conscribunt: *Nec mortuis*, inquit Tyrius, *quibus omnibus parcere consuevit impietas, tuta erat quies; quos de monumentis extractos, per vicos & plateas, quasi illatas sentirent injurias, distrahebant.* Sacro item in bello contra Albigenses cum nobilis quidam Catholicus interemptus fuisset, & Catholicorum ritu humatus, ab hæreticis deinde extractus de tumulo & per plateas distractus, bestiis & avibus expositus est. En præclara hæreticorum gesta, quibus cum fide pietatem pariter ac humanitatem se exuisse testati sunt.

Sur. in hist. ann. 1537.

Henr. VIII. Rex. Angl. S. Thomæ Cantuarien. corpus è monumento extrahi, damnari, ac concremari jubet.

Sarder. de schis. Angelic. Bulla Pauli Papæ III. de Henrici condemnat.

Græci Schismatici cadavera Catholicorum effodiunt & per plateas raptant.

Tyrius l. 22. c. 12. 13. Nicet. in Andron. l. 2. in fin. Hist. Albigen. c. 63.

Albigenses hæretici eadem contumelia viri nobilis Catholici corpus afficiunt.

11 Sed quorsum hic haud hominum memoria dignam Dunaan Homeritarum Regis barbariem orationis stylo perstringere, atque enarrare prætermittimus? Qui cum Justini Senioris temporibus Christianos in sua ditione constitutos acrius insectaretur, Naagran civitate per dolum intercepta, rogare protinus ab incolis cœpit, ubinam eorum Episcopus degeret, qui nomine Paulus, eximiæ vir sanctitatis extiterat; cumque duobus ante annis obiisse eumdem didicisset, *non habens*, inquit auctor, *in quem iram immitteret, contendit ad pulverem, & jussit sepulchrum effodere, & illius corpus comburentes in aërem ventilare.* Verum ut illud quoque merito Prophetæ vaticinium adimpleretur dicentis: *Transivimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.* Per aquam pariter Beatorum Martyrum quamplurimi pro Christianæ fidei confessione ad regnum

Dunaan Rex corpus Pauli Episcopi effodit, comburit, & cineres dispergit.

Metaphrastes Surius 24. Octob.

Psal. 65. 12.

regnum transire compulsi sunt: de quibus nobis infra dicendum superest, quo post recensitas tot illustrium certaminum coronas insano gentilium furori, qui Martyres ad triumphum provexit, coronidem potius quam silentium imponere videamur.

CAP. VI.

Martyres aquis merguntur & in puteos atque cloacas projiciuntur.

Acerbum mortis genus antiquis visum submergi aquis, & quare? *Arist. Ethic. 3.*

1 HOrrendum supplicii genus ab antiquis habitum est, si aquis quispiam immersus occumberet, quia nimirum consuetos sepulturæ honore ac beneficio careret, quod singulis hominibus nativo quodam jure terra exhibet. Quapropter ipsemet Aristoteles ait, *viros alioqui fortes, qui in mari moriuntur, ejusmodi mortis genus molestissime ferre.* Quod & Vegetius affirmat, dicens, *nullum militibus quondam, cum tot ac tanta sint mortis genera, acerbiorem quidem casum contingere potuisse, quam si ipsis inter pelagi undas demortuis, absumenda eorumdem corpora piscibus insepulta projicerentur.* Quod quidem acerbissimæ mortis genus heroëm illum celeberrimum Achillem summopere detestatum fuisse apud Homerum legimus, cum se à fluvio Xantho absorbendum expavesceret: quem Scipio deinde apud Silium æmulatus fuisse videtur, qui cum à Trebia imminens sibi vitæ discrimen præsentiret, sublatis ad Cælum palmis ita perorasse inducitur:

Veget. l. 4. c. 44. in fin.

Achilles in periculo submergendi talem mortem deprecatur. *Iliad. 8.* Item Scipio.

Sil. Ital. lib. 4.

Dii patrii, quorum auxiliis stat Dardana Roma,
Taline me letho, tanta inter prælia nuper
Servastis? fortunæ animam hanc exscindere dextra,
Indignum est visum?

Et Hippodemon.

Qua plane ratione Hippomedontem, dum inter undas Theumesii amnis periclitaretur, his vocibus exclamantem poëta describit:

Stat. Thebaid lib. 9.

—— fluvio ne (pudet) Mars inclyte, merges
Hanc animam? segnesque lacus & stagna subibo,
Ceu pecorum custos, subiti torrentis iniquis
Interceptus aquis? adeone occumbere ferro
Non merui?

Aeneas Pallantis corpus piscibus escam fore metuens casum illius deflet. *Apud Virgil. Æneid. l. 10.*

2 Et ut pauca ex multis in medium proferantur, Nonne Æneas apud Virgilium ob Pallantem à Turno occisum, furore in Larinos correptus, isthæc fulmina potius quam verba valide intorquet:

Isthic nunc metuende jace: non te optima mater
Condet humi, patrioque onerabit membra sepulchro;
Alitibus linquere feris: aut gurgite mæstum
Unda feret piscesque impasti vulnera lambent.

Achilles Lycaoni in flumen projecto tanquam de malo gravissimo insultat. *Apud Homer. Ilid. 8.*

Quibus etiam illa Achillis Homeriani carmina respondent, dum Lycaoni Priami filio à se occiso, & in flumen projecto, hunc in modū furibundus insultat:

Isthic nunc jace cum piscibus qui tibi vulneris
Sanguinem lambent securi: nequete mater
Impositum lectis deflebit: sed Scamander
Feret verticosus in maris latum sinum:
Saltans aliquis per undam sub nigrum horrorem
percurret
Piscis quo devoret Lycaonis album adipem.

Complura item suppetunt petita ex antiquitatum tabulis exempla, quibus palam comprobatur acerbissimum pœnæ genus cujusvis conditionis homines ratos fuisse, si aquis submersi cum sepulchri jactura periissent.

Idem in aquis exitium ut summum malorum Thyestes Atreo imprecatur.

3 Quocirca fatale hoc, quod inter aquas naufraganti contingere consuevit exitium, ut summum malorū omnium, quæ misero cuiquam acciderent, Thyestes Atreo imprecatur: illud verò miserandum ac lugubre mortis genus procul à se fieri enixe Ovidius, naufragio imminente, deprecabatur:

Ovidius 1. Trist. 2.

Non lethum timeo, genus est miserabile lethi;
Demite naufragium, mors mihi munus erit.
Est aliquid fatoque suo, ferroque cadentem,
Insolida moriens ponere corpus humo:
Et mandare suis aliqua, & sperare sepulchrum,
Et non æquoreis piscibus esse cibum.

Propertius 3. Eleg. 5.

Et Propertius in Pæti obitu id unum vehementer dolet; ingemitque, quod naufragio interceptus perierit. Adeo enim aquis absorberi antiqui horrebant, ut qui naufragium pati inter navigandum pertimescerent, ne ab undis projecti sepultura carerent, aurum, aut quidquid auro æstimandum venit, è collo in sepulturæ exhibendæ pretium suspenderent, quam sibi impendi ab his vel oblato pretio peroptabant, qui fortuito in eorumdem cadavera incidissent, ut ex Synesio conjici videtur, ad Evodium fratrem scribente, ubi de navigatione quadam diserte meminit, qua tempestatis, procellarumque vi actus in apertum vitæ discrimen venerat.

Antiqui navigantes pretium sepulturæ è collo suspendebant in casum naufragii

Synes. ep. 4.

Cur veteres exstingui aquis adeo abhorrerent.

4 Verum præmemoratus Synesius aliam subinfert rationem, ob quam adeo apud antiquos supremum in mari fatum timeretur, rationem, inquam, ipso ex Homero mutuatam, nimirum quod animos quoque eorum, qui in aquis exstinguebantur, una cum ipsis corporibus interire ethnici crederent, ac propterea virum strenuissimum Achillem & in obeundis, perferendisque ultro constanterque periculis audacissimum, mortem tamen ab aquis, quam exitialem nuncupat, perhorruisse tradit. Hanc ut effugerent milites, qui navi eadem cum Synesio periclitabantur, suomet potius gladio in auras animum effundere, quam in marinos fluctus projicere maluerunt. Et inde Servius pariter eodem ex Homero observat Æneam in immani illa tempestate, quæ Junone instigante, oborta est, graviter ingemuisse, non quidem ob mortem, quam libenti animo subire cupiebat, sed propter detestandam necem, quæ tunc sibi in mari, aquarum submersione contingeret, quod anima videlicet, quæ igneæ naturæ est, contrarii, adversique elementi vi consumpta periret. Quapropter dispar olim cultus ratio ex Pontificum lege constituebatur inter eos, qui aut in mari necati, aut in mare projecti essent, atque inter eos, qui in mari occubuissent, quoad persolvenda eisdem justa, sepulturamque uti mos est, exhibendam. Ipse insuper Philo portentosum quiddam, & jugi commiseratione dignum existimavit, si quis in pelagi fluctibus diem obiret; denece enim Flacci hominum nequissimi agens: *Satius est*, inquit, *in terra quam in mari perire.* Ex quibus colligi haud obscure potest, quam immane mortis ac supplicii genus antiqui reputarent, aquis quempiam absorbendum, omnimoda sepulturæ spe orbatum in profundum demergi. Hac autem potissimum animadversione gentiles olim, quippe qui jacturam sepulchri adeo perhorrescebant, in Christianos quoque uti, ad avertendos à religione animos terroribus hujuscemodi consueverant.

Malunt gladio perimi quam aquis submergi. *Ser. 2. Aeneid.*

Æneas in periculo naufragii non mortem sed genus mortis deprecatur.

Grutherus de Iure manium lib. 1. c. 9.

Philo in Orat. contra Flacc.

Jactura sepulchri ut malorum pessimo Ethnici Christianos terrere conantur.

Torpes Martyr sub Nerone submergitur. 16. *Kal. Iun.*

5 Ut nunc igitur (quod ad rem præsentem attinet) Martyrum beatorum certamina exponere incipiamus, qui aquis præfocati sunt, quis nescit Torpetem Martyrem in mare projectum sub Nerone fuisse? de quo edita apud Mombritium acta hæc referunt: *Minister autem invenerunt naviculam modicam foris, & quia jam nullam utilitatem facere poterat, miserunt in eam corpus justi, & canem*

& gal-

& gallum cum eo, & aquæ decurrenti dimiserunt, & tamdiu ibi steterunt, donec eam non viderent. In profundum item maris jacta sunt corpora Iuliani presbyteri, & Cæsarii diaconi sub Trajano, cum antea sacco inclusa fuissent, ut ex eorum gestis colligitur. Eodem sub Trajano B. Clemens Papa anchora ad collum alligata in mare demersus nobile martyrium consummavit. Idem fere passi sunt alii quamplures sub Hadriano, de quibus hæc in Martyrologio: *Romæ natalis plurimorum Sanctorum Martyrum, quos S. Alexander Papa cum detineretur in carcere, baptizavit. Hos autem omnes Aurelianus Præfectus navi vetustæ impositos in altum mare deduci, & illic ligatis ad colla lapidibus, mergi præcepit.*

4. Kal. Nov. SS. Iuliani, & Cæsarii corpora sacco inclusa mari merguntur. Et S. Clemens Papa anchora ad collum alligata. *4. Id. April.*

6 De fœmina præclaræ sanctitatis, nomine Aurea, in Martyrologio pariter enarratur, quod saxo ad collum alligato, sub Alexandro in mare dejecta portum salutis invenerit. Quin immo sub eodem Imperatore Alexandro quam plurimi milites Tyberina apud Ostia in maris profundum præcipites acti, pro Christi fide certo naufragio donati sunt, ut in beati Eusebii presbyteri actis legitur. Sub Maximino Hieron, Leontius, Serapion, Selesius, Valerianus, & Straton eadem affecti sunt pœna: quibus Apollonium, & quinque alios eodem sub Maximino, necnon Restitutam sub Valeriano adscribere licet: sub Diocletiano autem Nicomediensium Martyrum corpora, sepulchris, in quibus reclusa jacebant, ut jam recensuimus, perfossis per summam Christiani nominis contumeliam in mare projecta sunt.

Kal. Sept. S. Aurea saxo ad collum ligato in mare dejicitur. *M. S. Cod. S. Petr.* *Martyr. prid. Id Sept.* Quamplurimi item Martyres eodem supplicio extincti sunt.

7 Romanum porro Martyrologium, eodem Eusebio teste, plurimorum memoriam repetit, quos sub immani Diocletiani ejusdem persecutione naviculis impositos, pelagus vivos absumpsit: *Reliqua multitudo*, inquit Eusebius, *vinculis colligata, & à lictoribus in scaphis imposita in vastum maris gurgitem, fluctusque præceps projecta fuere.* Præter hos Claudius Commentariensis, Nicostratus Primiscrinius, Castorius, Simplicius, & Symphorianus, necnon Adrianus Præses, Theoticus, & alii tres sub Diocletiano in mari submersi sunt. Quibus omnibus accedit insignis ille meritorum gloria reliquos inter Martyres Chrysogonus nobili & ipse sub eodem tyranno inter maris gurgites martyrio decoratus. Corpus vero invictissimi Martyris Vincentii Levitæ à feris ipsis, quibus vorandum sub Diocletiano expositum fuerat, mira Dei virtute servatum; ubi rescivit Dacianus, excandescens ira illud protinus in mare projici jussit. Quod quidem in ejus gestis in hæc verba describitur: *Quo miraculo* (corvi scilicet custodis, de quo infra dicetur) *percussus clamare cœpit: Heu quidnam est hoc? ne mortuum quidem hominem istum superare possumus: quinimmo quo majori acerbitate in eum utimur, eo efficitur gloriosior. Quoniam igitur fieri non potuit, ut in terris consumeretur, in altum mare demergatur, ut hujus victoriæ magnificentiam mare ipsum obruat, ne quotidie omnibus ridiculus fiam. Dejiciatur autem, quemadmodum parricidæ solent, in utre ex bovis pelle confecto inclusum, saxisque magnis illigatum ejus cadaver in altum mare demergatur; cumque nautæ ipsi multum maris tranarint spatium, in undam profundissimam istius hominis cadaver dejiciant, ut si quod Vincentii membrum reliquum est, illud pisces consumant, & devorent.* Itaque pretiosæ Martyris reliquiæ, quemadmodum Dacianus fieri præceperat, conclusæ sunt, quas etiam in mare demersas fuisse in ejusdem Beati Vincentii Actis prolixius narratur.

5. Kal. Maji *Euseb. hist. l. 8. cap. 6.* *8. Id. Mart.* *8. Kal. Dec.* Et S. Chrysogonus in mari submersus est. *Sur. lib. 1. 21. Ianuar.* S. Vincentii corpus, à quo feræ divinitus abstinuerant, in mare projicitur.

8 In Beatos autem Mennam, Hermogenem, & Eugraphum quam impietatis sententiam iniquus Galerius Maximianus protulerit, his notis apud Surium expressam videre est: *Quoniam autem magnus Menna adhuc vivus petierat ab Imperatore, ut ejus corpus deponeretur Byzantii. De eo autem mandavit etiam iis, qui tunc erant fideles, & erant ei alioqui familiares. Et invidens Maximianus vel ipsam sepulturam, jussit capsam construi ferream, & in ea imponi corpora Martyrum, deinde etiam in Maris profundum transmittere, ne forte, dicens, aliquid de justis faciendis Galilæis prædixerit, & ut sic ejus exciderет prædictio, &c.*

Sur. to. 6. 10. Dec. Martyrum corpora capsæ ferreæ inclusa in mare demerguntur.

9 Alii quoque Martyres adnumerantur eisdem sub Imperatoribus Diocletiano, & Galerio in mare demersi, inter quos præcipui fuere Amphianus, Theodulus & Agathopedes, Callistus, Charisius una cum aliis septem, Ejusdem quoque feralis edicti sententiam subiere Thodisia virgo, & Ulpianus, qui cum aspide & cane insutus culleo in mare demersus est: quibus & alii plures adscripti sunt; inter quos eminet vir etiam nomine & merito præstantissimus Lucianus, de quo isthæc in recensitis apud Surium Actis: *Maximianus autem admiratus ejus perpetuam usque in finem constantiam, jussit iis qui in ejusmodi rebus inserviunt, ipsum in mare jacere cum magnum lapidem appendissent in brachio ejus dextero, ut submersus nusquam appareret, & corpus ejus nullam assequeretur sepulturam, nec justa ei fierent.* Licinio autem imperante ex Martyribus, qui ob confessionem submersi leguntur, Basileus Episcopus, & Marcellinus puer præcipui fuere. In fluvios vero veneranda permultorum Martyrum corpora, ut supra ab Eusebio adnotatum est, & in Rhodanum præsertim projecta sunt, quod quidem ad rei nostræ propositum non paucis comprobatur exemplis; maxime autem ex sequentibus patet: Hesychii militis sub Domitiano: Symphorosæ sub Hadriano: Asilæ sub Maximino: Sabini Hermopolitani sub Diocletiano: Antoninæ virginis & Floriani sub eodem Diocletiano: Quirini Episcopi & Martyris Sciscensis: Hermilii & Stratonici sub Licinio: Quadraginta quoque Martyrum sub eodem, de quibus in eorumdem Actis hæc leguntur: *At tyranni se mutuo conspicientes, dixerunt: Si reliquias istas ita relinquimus, eas tollent Christiani, & mundum universum complebunt. Age igitur ipsos in flumen projiciamus, &c.* En fidei Christianæ contemptores, en martyrum hostes, en sacrarum dispersores reliquiarum, quo crudelitatis devenere, dum martyribus triumphos ac gloriam, vitam insuper ac sepulturam invident.

Martyrol. 4. Non. Apr. b *prid. Non. Apr.* *16. Kal. Maji.* *2. Non. Apr.* S. Ulpianus culleo cum aspide & cane insutus submergitur. *Sur. t. 1. 7. Ian* Et S. Lucianus appenso ad brachium lapide. *6. Kal. Maji* *4. Non. Ian.* *Euseb. hist. l. 8. cap. 6.* Rhodanus in numeris in eo Martyribus submersis clarus. *Martyrol. 4. Kal. Dec.* *15. Kal. Feb.* *Id. Mart.* *Kal. Mart.* *Prid. Non Iun.* *Id. Ian.* *Sur. 9. Mart.*

10 Porro inter flumina, quæ pretiosa hæc pignora, suo sinu officiosa veluti manu excipiendo, eorundem contactu nobilitata pariter & consecrata sunt, Romanus Tyberis toto orbe celeberrimus, principem sane locum jure merito sibi vendicat. Huc enim præter recensitos Martyres, quos ex eorundem actis novimus, quamplurimos insuper ex fidelium numero, Sublicio præsertim è ponte, ex quo facinorosi olim homines omnique improbitatis labe affecti præcipites dabantur, pari crudelitatis sententia exceptos projectosque fuisse credendum est: tales enim ut plurimum à gentilibus Christiani summa licet vitæ innocentia ac morum probitate præditi, habebantur. In sacris tamen fastis celebris horum tantummodo, annuaque memoria recolitur, Nicomedis scilicet presbyteri sub Domi-

Tyberis tot millium Martyrum contactu præ cæteris nobilitatus. E ponte Sublicio præcipites dantur.

Martyrol. 17.Kal.Oct. 17. Kal. Nov. 6. Id. Maji. 8.Kal. Apr. 3.Non. Dec. 12. Kal. Mart. Ibid. 6. Id. Nov. Cod.Vat. & S.Petr. 5. Id. Maji. Prid. Non. Iul. 3. Non. Iul. Sur. to. 1. 20. Ian.

Gentiles SS. martyrum reliquiis insultant.

9.Kal. Apr. Kal. Iun.

Domitiano: Asterii pariter presbyteri sub Alexandro: Calepodii similiter presbyteri sub eodem: Quirini sub Claudio: Claudii Tribuni sub Numeriano: Maximi & Claudii fratrum, Præpedignæ cum duobus filiis Alexandro & Cutsia sub Diocletiano: Claudii item, Nicostrati, Symphoriani, Castoris & Simplicii sub eodem: Simplicii & Faustini sub eodem: Anthymi presbyteri & Tranquillini martyrum, ac Zoe pariter sub infestissimo eodem Imperatore; de qua haud omittendum est, quod ejusdem in actis legitur, nempe: *Illi autem tollentes corpus ejus, grandi alligatum saxo in Tyberim demerserunt, ne Christiani corpus ejus tollant, & faciant eam sibi Deam.* Pigmenius denique presbyter, qui Pastoris titulo insignitus erat, & ipse in Tyberim sub Juliano Apostata projectus ac demersus martyrium complevit: quo etiam apud Ameriam Secundus Martyr sub Diocletiano projectus est. Vides igitur amice Lector singularem Romani Tyberis prærogativam, tot quippe beatorum pignorum thesauris apprime locupletatus est, quot Martyres in eumdem necandos projici contigit; haud aureas vero Tagi arenas Tyberis noster invideat, qui venerandas aureorum, immo divinorum hominum reliquias suo alveo excepit, ab iisdem benedictionis gratiam recepturus. Venerabilis enim inde magis apud Christianos redditus est, quam apud gentiles ob quadraginta, & duos fluvios, qui suis eidem aquis tributum pendebant, sacer olim haberetur.

Callistus Papa in puteum præcipitatur.

Prid.Id.Oct.

11 Sed quoniam nunc de Martyribus mentio incurrit, qui aquis præfocati ad coronam evolarunt, Romæ quidem extat puteus, in quem laudatissimus Martyr ac Summus Ecclesiæ Pontifex Callistus sub Alexandro principe ab impiis è fenestra domus præcipitatus est. In puteum quoque pari decoranda martyrio Martha sub Imperatore Claudio projecta fuit. Verum & ipsasmet interdum Urbis cloacas, quæ quidem plures numero sunt, sepulchri loco excipiendis, fovendisque Sanctorum Martyrum corporibus, cum ad contumeliam projicerentur, inseruisse satis superque constat ex recolendis eorumdem actis: Feliculæ nimirum virginis sub Domitiano: Concordiæ beati Hippolyti nutricis sub Valeriano: Irenæi & Abundii, qui Concordiæ corpus ex cloaca, ut in condignum transferrent locum, reverenti obsequio levaverant: denique sacrum beati Sebastiani corpus in cloacam ipso sub Diocletiano, ut inter publicas sordes ignominiose putresceret, illatum fuit; de quo hæc in Actis præcipue leguntur: *Tunc ipsi milites tulerunt corpus ejus noctu, & in cloacam maximam miserunt, dicentes: Ne forte Christiani eum sibi Martyrem faciant.* Complurium aliorum quoque Martyrum corpora, quorum nomina à nobis penitus ignorantur, in cloacas projecta fuisse, vel ex eo manifeste conjici potest, quod nimirum apud plebem maleolentes olim homines, iidemque nequissimi, quales, ut jam diximus, Christiani vulgo censebantur, primum per Urbem ignominiæ causa tracti, ac miserandum in modum sub omnium oculis dilaniati in cloacas plerumque ob dedecoris notam, & ad malorum cumulum, projici consueverant; quod Herodianus Cleandri liberis, ejusdemque amicis accidisse in ipsius Commodi Imperatoris gestis, in hæc plane verba enarrat: *Sed & liberi Cleandri, & quotquot illius amici fuerant, ad unum omnes contrucidati, tractaque per Urbem cadavera, & contumeliose habita, postremo in cloacas projecta.* Idem plane infortunium præmemoratus auctor dum Heliogabali deinde gesta describit, de ipsomet Heliogabalo & Sæmide subtexit, sic autem inquit: *Cæterum Antonini & Sæmidis cadavera trahenda per contumeliam plebi tradiderunt, quæ diu per Urbem raptata ac dilaniata, postremo in cloacas abjecta sunt, ut inde scilicet in Tyberim deferrentur.*

In Urbis cloaca innumeri projiciuntur.

Id. Iun. Id. Aug. 7.Kal. Sept. 13.Kal.Feb.

S. Sebastiani corpus in cloacam abjectum. *Sur. to. 1. 20. Ianuar.*

Mos olim populo Romano malos homines per Urbem raptare, & in cloacas projicere.

Ea contumelia illata liberis, & amicis Cleandri. *Herod.lib.1. in Comm.*

Item ipsi Heliogabalo, & Sæmidi. *Idem lib. 5.*

12 Sed quod ad rem præsentem attinet; unco quidem antiquis temporibus damnatorum corpora trahi per vicos Urbis, & vias in more positum fuisse scriptores haud pauci testantur, & inter cæteros Lampridius in Commodo Imperatore, qui à furente acrius in ipsum Commodum populo his vocibus acclamatum fuisse refert: *Carnifex unco trahatur more majorum, unco trahatur*, dictum pluries. Sed perspicue id ex ipsis beati Martyris Sebastiani Actis colligitur, sub quorum finem hæc de sacri corporis revelatione Lucinæ matronæ ab ipsomet divinitus præstita recensentur: *In cloaca quæ est juxta Circum quære, & ibi invenies meum corpus, pendens in unco*, quo scilicet tractum fuerat. Hac igitur ratione cum cæteris quoque beatis Christi Martyribus, quos in varias passim Urbis cloacas projici contigit à barbaris utique hominibus actum fuisse haud vanis incertisque argumentis ad id asserendum permoti arbitramur. Et hæc interim studioso Lectori sufficiant, ad inhumanos gentilium mores comprobandos simul & improbandos, qui Christianorum corpora post consummata martyria, ut graviori afficerentur injuria, humari prohibebant. Ex his autem quæ à nobis hactenus enarrata sunt, eo magis mira ipsius Dei erga Martyres cura, & providentia singularis elucet, & pro merito satis numquam laudanda cultorum Christi pietas, jugis solicitudo ac studium in Martyrum reliquiis, quæ passim projiciebantur, haud absque certo vitæ discrimine vel inter ipsas persecutorum nec non carnificum manus diu, noctuque perquirendis, iisdemque honorifice tumulandis: ut palam omnibus ex jam dictis innotescit, & de quo potissimum à nobis infra disserendum erit.

Lampr. in Comm.

S. Sebastiani corpus pendens in unco quo tractum fuerat invenitur. *Acta S. Sebast. apud Sur. to. 1.*

Sævitia gentilium in perdendis Martyrum reliquiis.

Providentia Dei in iis præservandis.

Pietas ac studium Christianorum in iisdem perquirendis, & recondendisque.

CAP. VII.

Martyrum corpora à ferarum dentibus servantur illæsa.

1 SPes utique vana fefellit infensos Christiani nominis hostes, qui futurum proculdubio sperabant, ut novis ad sæviendum modis quotidie adhibitis, adinventisque, pietatem exstinguerent, & Christi religionem tunc potissimum funditus perderent, cum beatorum Martyrum cultum, qui animis insederat, ac memoriam, quæ apud omnes jugiter vigebat, sacris eorumdem reliquiis insultando, ex orbe terrarum abolere contigisset. Noverant quippe quantum incrementi fides Christiana cruore Martyrum imbuta, atque exemplis validissime roborata, in dies acciperet, quidque militanti Ecclesiæ decoris & gloriæ ex recolendis eorumdem triumphis proveniret. Cum enim *pretiosa*, ut Psalmista ait, *in conspectu Domini sit mors Sanctorum ejus*, haud ullo condigne pretio æstimandas athletarum Christi exuvias Christiani semper magni facere, vile prorsus ac nullius momenti rerum quarumcumque dispendium rati, cum de redimendis è barbarorum manibus, Martyrum reliquiis, oblataque ingenti auri copia ab omni injuria vindicandis ageretur. Hinc inæstimabilem sacrorum pigno-

Cultum Martyrum abolere gentiles satagunt.

Psal. 115.

Inæstimabile reliquiarum martyrum pretium.

pignorum splendorem ac dignitatem egregie Basilius expressit, cum de Martyribus loquens hæc habet: *Pro legis Iudaicæ ritu si qui moriebantur, horum morticina habebantur abominationi, contra mors si cuipiam irrogatur pro Christi nomine, pretiosæ censentur reliquiæ Sanctorum ejus. In priori lege dicebatur Sacerdotibus, & Nazaræis: Non contaminabitur super ullo mortuo, & si quis tetigerit cadaver, immundus erit; & lavabit vestimenta sua. Nunc è diverso Martyris ossa si quis attigerit, ob gratiam corpori insidentem fit quadamtenus sanctificationis particeps.* His merito laudum præconiis, venerandas Martyrum reliquias Basilius prosequitur, nempe, ut hæreticorum os loquentium iniqua, sicut habet Scriptura, obstruatur, qui Sanctorum cineres & ossa, velut quid futile ac profanum rejiciunt, aspernantur, derident, atque conculcant.

S. Basil. in Psal. 115.

Reliquiis mortuorum Christiani haud polluuntur.

2 Porro eadem, qua nunc Novatores hæretici insaniunt, impietate, Gentiles olim vanis superstitionibus dediti insanientes, martyrum beatorum corpora, profanas tanquam exuvias, & quid veluti abortivum repellere, immundum pronuntiare, detestari, abjicere non dubitabant, quinimo feris interdum eorumdem corpora, ut crudelitati indulgerent, dilanianda offerebant: verum humanitatem, quam homines procul abjecerant, vel immites feræ, Deo auctore, didicerunt; quippe ut Ambrosius ait: *Feræ hanc humanitatem defunctis corporibus detulisse produntur, quam homines frequenter denegarunt.* Immo Martyres ipsi, qui post diutinos cruciatus è periculis erepti apud Deum vivebant, corporum, quibus conjunctæ in laboribus quondam animæ fuerant, solicitam curam gessere; præmonendo nimirum exhibitis frequenter apparitionibus, eos qui vivebant, ut sepulturam quantocyus impertiendo ab impiorum manibus eriperent, & tuto reponerent. Ut enim Augustinus monet: *Feruntur mortui nonnulli vel in somnis, vel alio quocunque modo apparuisse viventibus, atque ubi eorum corpora jacerent inhumata, nescientibus, locisque monstratis admonuisse, ut sibi sepultura, quæ defuerat, præberetur.* Quorsum vero impii vel post mortem Martyribus insultare, & ipsis etiam cum feris ad intestina exercenda odia consilium inire ausi sunt? *Ferina enim*, ut cum Seneca loquamur, *ista rabies est, abjecto homine in silvestrem animum transire.* Quorsum, inquam, Ecclesiam Dei, indicta non viventibus dumtaxat pro religione, sed jam extinctis persecutione acrius impetere, pietatem omnem abnegantes non dubitant?

Hæretici impii contemptores reliquiarum.

S. Ambr. lib. de Tob. c. 1.

S. Aug. de cur. pro mort. hab. cap. 10.

Martyres post mortem suorum corporum curam gerunt.

Sen. lib. de Clem.

3 Verum etsi mirabiles fuere interdum adversus Ecclesiam, beatosque Martyres maris ipsius elationes, formidabilesque fluctuum procellæ subortæ sunt, quas ipso insufflante dæmone à tyrannis ubique terrarum excitari contigit: *mirabilis tamen in altis Dominus*, qui cum omnipotens sit, terminum mari arenam posuit, & *fecit ventis pondus*, singulari providentia illud præstitit, ut eorundem Martyrum perennis in Ecclesia extet, recolaturque memoria. Quamobrem ad Sanctorum reliquias custodiendas, servandasque, cum occasio urgeret, non modo homines, Deo volente, verum & ipsæ silvestres belluæ, marina monstra, volucres cæli, Angeli ipsi & superni cives adjutricem operi manum exhibuisse visi sunt: ut vaticinium illud merito sit adimpletum: *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos.* De quo infra.

Memoria, & cultus Martyrum in cassum contranitente dæmone perennis extit.

Psal. 92.
Iob. c. 28. 25.

Sapien. cap. 1. 21.

4 Ut autem ab eo incipiamus, qui inter Martyres principatum tenet: de Stephano, inquam, Protomartyre in Luciani revelatione sic legitur: *Ex Domini autem voluntate non tetigit unum ex his non feræ, non canis, non avis, &c.* De Martyribus Processo & Martiniano hæc apud Surium in Actis: *Cum vidisset autem illos beatissima Lucina, cum familia sua sequebatur eos usque ad aquæductum, ubi etiam decollati sunt, & trunca eorum corpora relicta sunt canibus devoranda; quæ eadem sanctissima matrona collegit, & condivit preciosis aromatibus, sepelivitque in prædio suo.* De Quirino in Actis Sancti Alexandri Pontificis, quæ apud eumdem Surium describuntur, isthæc habes: *Iussit tyrannus manus & pedes ejus amputari, atque ita demum capite plecti, & corpus ejus canibus projici, quod à Christianis raptum, humatum est via Appia in Cœmeterio &c.* De Beata Martyre Prisca hæc in M.S. ejusdem Actibus Cod. Later. *Invenit corpus B. Virginis & Martyris illæsum, & incontaminatum. Erant custodientes illud duæ aves, quæ vulgo aquilæ vocantur, ne ab aliqua bestia tangeretur.*

S. Stephani protomar. corpus à feris divinitus præservatur.

Sur. to. 4. Iul. 2.

Id. 3. Maji.

Cod. Lat.

B. Priscæ corpus binæ aquilæ ab aliis bestiis illæsum custodiunt.

5 De Cyrilla autem Decii filia in Actibus Beati Laurentii isthæc: *Collegit autem corpus ejus; canibus relictum Iustinus Presbyter, & sepelivit cum matre ejus.* De martyribus Gorgonio, & Dorotheo in Cod. M.S. Later. *In sequenti verò nocte corpora à canibus & lupis intacta rapuere, &c.* De Primo & Feliciano in Cod. pariter Lateranensi: *Corpora eorum projecerunt inhumata canibus, & non feræ, neque aves, neque muscæ corpora eorum tangere potuerunt. Cum ergo non paucum temporis intercessisset, & sic preciosæ jacerent reliquiæ, quidam ex Christianis, qui Roma in transmarinas veniebant regiones, ubi sanctum vidissent, & eum statim agnovissent, non possent autem fallere custodum oculos, qui ad hoc ipsum manebant, quod esset eis imperatum, ut custodirent reliquias, ne ab aliquo surriperentur, donec essent devoratæ à volucribus & bestiis, neque ipsi tempus observare neglexerunt, cum custodes quidem à somno victi fuere: tunc enim ipsi acceptis preciosis thesauris Romam denuo navigarunt afferentes, &c.* Vides Lector, quo studio, quanta solicitudine ad custodiendas martyrum reliquias, & terra marique excipiendas Dei providentia evigilet, & omnipotentis dextera ad propugnandum jugiter præsto sit.

Sur. to. 4. 10. Aug.

SS. Primi, & Feliciani corpora ne muscæ quidem attigerunt.

6 Porrò lectu quidem dignissima sunt, quæ de Beatis Crispino & Crispiniano in eorumdem Actibus apud Surium recensentur: *Corpora eorum*, inquit Surius, *relicta sunt canibus, & avibus devoranda, sed Christo ea custodiente nihil mali passa sunt. Eadem autem nocte, ut ferunt, senex quidam pauper, cui erat soror grandæva, ab Angelo admonetur, ut Sanctorum Martyrum corpora colligat, diligenti cura sepulturæ mandanda. Surgit senex nihil hæsitans; abit cum vetula sorore sua ad locum Martyrii: & quia apud Aronam fluvium Martyres perempti erant, facile poterant eorum corpora navigio perduci ad eorum domicilium. Sed quid facerent rebus inopes, viribus imbecilli, quibus nec cymba erat, nec navigandi industria, nec facultas virium, qua possent ipsa contra tractum fluminis ad se adducere. Ubi tandem noctu ad sacra pervenere corpora prorsus intacta, ecce naviculam conspiciunt in littore, moxque multa concepta fiducia singuli singula tollunt, & tam inoffenso gradiuntur pede, ut videri possent non ferre onera, sed ferri ab oneribus. Imponunt naviculæ corpora, eunt sursum contra impetum fluminis, & quidem celeriter, nullo neque gubernatore, neque remige freti. Postquam ad suum venere tugurium, clam illic cum multo gaudio sepeliunt, &c.*

Sur. to. 5. 25. Octob.

SS. Crispini, & Crispiniani cadavera canibus objecta admonitu Angeli colliguntur ad sepulturam.

Eadem naviculæ imposita adverso flumine absque ullo remige ad locum sepulturæ deferuntur.

Sur. to. 6. 5. Nov.

7 De Martyribus Quatuor Coronatis, hæc itidem apud Surium in eorumdem Actis reperies: *Iacuerunt diebus quinque: tunc pii Christiani venerunt, & collecta corpora sepelierunt via Lavicana, &c.* De virginibus Ruffina & Secunda isthæc prænominatus auctor: *Domini*, inquit, *gratia non defuit in Christum credentibus, etiam defunctis. Denique Plautilla matrona, in cujus prædio cæsæ sunt, vidit eas per visum sedere gemmatas in thalamo, & dicere sibi: Plautilla revoca animum tuum à flagitioso cultu Idolorum, & impia incredulitate calcata crede in Christum, & abiens in prædium tuum corpora nostra, quæ illic invenies, manda sepulturæ. Exsurgens Plautilla pervenit ad locum, & inveniens sanctarum virginum corpora, nihil neque fœtoris, neque læsionis habentia, adoravit, & credidit, fabricavitque monumentum virginibus Christianis.*

Id. to. 4. 8. Iul.

SS. Rufina, & Secunda per visum Plautillæ mandant, ut sua corpora sepeliat.

Cod. Lat.

8 De Luciano diacono in ejusdem jam recensitis Actis hæc habentur: *Ideoque verens insaniam Gentilium quidam Fortunatus presbyter nocte veniens, tulit corpus beatissimi diaconi, & sepelivit eum in Crypta in Cœmeterio Prætextati.* De B. Martyre, ac virgine Martina in M. S. ejusdem pariter Actis sic dicitur: *Postquam verò ad locum, ubi sacrum corpus jacebat, ventum est, duas aquilas, alteram ad caput, alteram vero corpus custodientem invenerunt.* Verum de Olympiade, & Maximo in B. Laurentii Actis quædam prorsus admiranda hunc in modum leguntur. *Itaque dies quinque ita jacuerunt* (*corpora nimirum canibus projecta, sed canes non solum non attigere corpora eorum, sed etiam quosdam juxta ea mugitus dederunt. Post diem quintum Abdon & Sennen collegerunt & sepelierunt, &c.*

Cod S. Mar. ad Mart.

B. Martinæ reliquias binæ aquilæ custodiunt.

Sur. to. 4. 10. August.

9 Hoc idem venerandi funeris obsequium à canibus divini numinis impulsu corpori S. Gordiani præstitum est, quod iisdem sub Juliano conculcandum ac discerpendum fuerat projectum; quapropter Surius hæc scribit: *Præcepit* (Clementianus scilicet judex) *ei caput amputari ante templum in tellure, corpusque ejus projici ante Palladis ædem, vetuitque id sepeliri intra dies quinque, ut à canibus devoraretur. Cum autem accurrissent canes, ululatus edebant, nec ausi erant illud attingere, sed potius custodiebant. Venit itaque unus ex familia ejus noctu cum aliis Christianis, corpusque venerandum S. Martyris abstulit, & via Latina condidit, &c.*

Sur. to. 3. 10. Maji.

S. Gordiani corpus canes attingere non audent.

10 Sed illud inauditæ pietatis officium maxime recolendum est, quod ipsimet canes B. Martyri Dulæ sub Diocletiano exhibuisse dicuntur; de quo in ejusdem Actis apud Surium id subditur: *Satellites igitur cadaver Martyris in torrentem dejecerunt; pastorum verò canes cum sancti Martyris reliquias odorati essent, unus ex illis canibus venerandum illud corpus custodiebat, neque volucrem aliquam sinebat reliquias Martyris attingere. Alius verò canis pastoris pallium ore apprehensum ad sanctum Martyrem Dulam tegendum attulit. Hoc autem castello, quod illic erat, notum factum fuit. Venerunt igitur ejus castelli habitatores, & sanctas reliquias collegerunt, &c.*

Sur. to. 3. 15. Ian. Mirum pietatis officium à canibus Dulæ Martyri occiso præstitum.

11 Sed his, quæ à nobis hactenus enarrata sunt, subtexere libet, quod de Martyribus Pamphilo & sociis in eorum Actis apud eundem Surium describitur: *Et quatuor quidem dies & totidem noctes jussu Firmiliani sanctissima Martyrum corpora exposita fuerant bestiis carnivoris, cum autem Dei providentia, nihil ad eos accessisset, non fera, non avis, non canis, non aliquid aliud, sed salva permansissent & integra, justum & convenientem honorem consecuta, consuetæ mandata sunt sepulturæ &c.*

Pamphili, & sociorum cadavera à bestiis illæsa servantur. Sur. 13. Iul.

12 De Polychronio autem in Actis Beati Laurentii, quæ apud Surium leguntur, isthæc: *Eadem autem nocte venerunt duo subreguli, qui erant occulte Christiani, & rapuerunt corpus ejus, quod projici fecerat Dacius ante templum, & sepelierunt juxta mœnia urbis Babyloniæ.* De insigni item Heropolyto Martyre in supra recensitis B. Laurentii Actis hæc scribuntur: *Nocte eadem venit Iustinus presbyter, collectaque eorum corpora* (Hippolyti scilicet & sociorum) *eodem loco sepelivit.*

Sur. to. 4. 10. Aug.

Polychronii corpus duo subreguli sepeliunt. Id. ibid.

13 Porro de Marcellino ac sociis sic in eodem Marcellino Anastasius: *Et exinde Marcellus presbyter collegit noctu corpora cum presbyteris & diaconibus cum hymnis, & sepelivit via Salaria in cœmeterio &c.* De Martyribus item Victore & Mauro hæc Surius refert: *Post dies sex misit* (Maximianus nempe) *Quæstorem suum cum militibus, ut viderent, num à feris belluis, aut serpentibus esset devoratum. Venerunt illi, & corpus prorsus intactum, & inviolatum invenerunt, simulque duas bestias, alteram ad caput, ad pedes alteram corpus conservantes; regressique ad Imperatorem id illi indicarunt. Tum verò jussit sepeliri.* Sed illud omni admiratione dignum videtur, quod verbis hisce in ejusdem enarrationis pagina subjungitur: *Abiens igitur S. Marinus, alias Maternus Episcopus, invenit illas bestias corpus servantes, non aliter affectum, ac si hora eadem fuisset truncatum. Ut autem viderunt belluæ Marinum, cesserunt loco, & tamdiu illic hæserunt, donec ablatum esset corpus, & non longe ab ea silva humatum in pace.* Hæc ibi.

Anast. in Marcellin.

Sur. to. 3. 8. Maji. S. Victoris corpus illæsum & à bestiis custodiri intelligens Maximianus Imp. illud sepeliri jubet.

14 De invicti autem Martyris Vincentii Levitæ corpore à feris divini numinis ope servato hæc Prudentius in suo Peristephano hymno de eodem, eleganti carmine cecinit:

Prud. in Perist. Hym. de S. Vinc.

Sed restat illud ultimum,
Inferre pœnam mortuo,
Feris cadaver tradere,
Canibusque carpendum dare:
Iam nunc & ossa exstinxero,
Ne sit sepulchrum funeris,
Quod plebs gregalis excolat,
Titulumque figat Martyris.
Sic frendit, & corpus sacrum
Prophanus (ah dirum nefas!)
Nudum, negato tegmine,
Exponit inter carices.
Sed nulla dirarum fames,
Aut bestiarum, aut alitum
Audet trophæum gloriæ
Fœdare tactu squalido.
Quin si qua clangens improba
Circumvolaret eminus
Trucis volucris impetu
Depulsa vertebat fugam,
Nam corvus Eliæ datus
Olim ciborum portitor,
Hoc munus implet sedulo,
Et irremotus excubat.

S. Vincentii corpus bestiis devorandum etiam traditur.

Sed intactum corvi excubiis divinitus præservatur.

De eodem Augustinus quoque in hæc verba sermonem habet: *Datur nautis mergendum corpus in fluctibus, &c.* Sed fusius memorandæ rei mentio fit in ejusdem actis apud Surium, à quo hæc recitantur verba: *Corvus autem quidam, ales, inquam, ille igna-*

S. Aug. ser. 3. de S. Vinc. t. 10.

Sur. to. 1. 22. Ian.

igna-

ignavissimus, & maxime segnis, è propinquo loco advolavit, & sanctum illud corpus custodire cœpit, aliasque volucres grandiores volatu magno illuc irruentes impigre persequens, è loco illo facile abigebat; quinimmo lupum quendam repentino cursu advenientem ita repulit, ut ille terga vertens, repente subterfugit. Quo miraculo perculsus Dacianus, ut superius dictum est, illud in mare demergi jussit. Sed priusquam in aridam terram reversi essent, qui Martyris corpus in mare projecerant, illud ipsum, quod projectum fuerat, Christi manu ad terram appulsum fuit, qui stupore & metu correpti, illis ipsis reliquiis derelictis abierunt. Et sane quid majus ad convincendos persequentium animos quis unquam vidit, aut certe historicarum rerum paginas perlustrando assecutus est, portentum, quam aquilas & corvos, ut supra exposuimus, aves nimirum carnivoras, quæ cadaveribus jugiter pascuntur, & inhiant, Martyribus tamen nostris jam mortuis honoris gratia ad custodiam protinus adstitisse, & ad repellendas cujusvis generis bestias indefesso studio excubasse?

Tandem in mare projicitur, & sponte ad terram appellit.

15 Sacris Pelagiæ reliquiis hoc idem fere contigisse Surius memorat hunc in modum: *Iussit*, Diocletianus scilicet, *Sanctæ Pelagiæ reliquias nulla sepultura honorari. Itaque projectæ sunt in montem Linatum nomine. Descenderunt autem quatuor Leones, & circa Pelagiæ ossa consederunt, à feris atque volucribus ea servantes.* Et post enarratam revelationem, qua divinitus Episcopo sacrum corpus innotuit, hæc subdit: *Abiit Episcopus Clino, cumque vidisset locum Beatæ Pelagiæ, vidit & Leones quatuor illi assidentes; qui cum Episcopum illum beatum intuiti essent, ei obviam processerunt, & ipsum submissis corporibus adorarunt: beatus verò Episcopus ea re gaudens, exultansque S. Pelagiæ reliquias suscepit, & in montis sublimiorem partem tulit, &c.*

Sur. to. 3. 4. Maji. S. Pelagiæ reliquias quatuor leones custodiunt.

16 De præclari autem sanguinis, ac nominis pariter virgine ac martyre Bibiana Lippom. isthæc verba meminit: *Tandem raptum*, corpus nempe, *à Ioanne presbytero sepultum est in domo, ubi mater, & soror ejus Demetria sepultæ erant, juxta Palatium Liciniani.* De Eulalia in Cod. M. S. Vat. sic adnotatum habetur: *Post dies autem viri Religiosi noctu abstulere corpus ejus, non sentientibus custodibus, quod cum linteis, & aromatibus involvere.* De Parmenio, & sociis isthæc in B. Laurentii Actis leguntur: *Audientes autem subreguli viri religiosi Abdon, & Sennen* (projecta scilicet corpora in publicam viam) *venerunt noctu, & collegerunt corpora, condideruntque ea in prædio suo, juxta Cordubam.*

Lippom. to. 4. S. Bibiana contumeliose abjicitur insepulta. Cod. M. S. Vat. Et S. Eplualia. Sur. to. 4. 10. Aug. Item Parmenius & socii.

17 De Paulo, & Juliana martyribus in supra citatis eorundem Actis subditur: *Veniebant autem in eum locum lupi, canes, & volucres, & circa sanctorum Martyrum corpora sedentes, illa custodiebant, cumque muscas & ejusmodi animalia supra corpora illa sedentia viderent, aves ipsæ alis ea expellebant, non permittentes, ut in sanctis illis corporibus insiderent. Itaque septem dies & septem noctes feræ & volucres cæli circa Martyrum reliquias consederunt. Cæterum nunciata sunt omnia hæc à militibus Aureliano, qui cum audisset: O furorem, inquit, pessimum Christianorum istorum, quos ne mortuos quidem superare potuimus. Misit igitur & milites ipsos* (custodes nempe) *ac noctu illinc abduxit: neque enim volebat de die illos removere, ne à Christianis irrideretur. Cum vero dies illuxisset, exierunt Christiani, & Martyrum corpora curantes, sumptuose in pace condiderunt.* De B. autem Alexandro à canibus è flumine, in quod projectus fuerat, educto, ac postmodum servato, celebre illud est, quod apud Surium his verbis legendum exponitur. *Divina providentia factum est, ut quatuor canes in fluvium illum venissent, & S. Martyris corpus inventum è fluvio extraherent, suisque linguis illud lambentes, ac prope sedentes custodirent. Ut autem beati Alexandri mater duobus milliaribus prope locum illum venisset, in quo Martyris corpus situm erat, duo illi canes occurrentes ipsi obviam venerunt, & uterque unus à dextera parte, alter à sinistra mulierem ipsam ad filium recta deduxerunt.*

to. 4. 17. Aug. Paulæ, & Juliani corporibus bestiæ per septem dies ad custodiam assident. Sur. to. 3. 13. Maji. B. Alexandri corpus in flumen demersum à quatuor canibus inde extrahitur.

18 Illud postremo loco subteximus, quod de sanctissimo Episcopo, ac Martyre Stanislao, cujus corpus membratim primo concisum est, & deinde per agros disseminatum, ejusdem Martyris Acta hunc in modum testantur: *Aquilæ mirabiliter à feris defenderunt.* Demum de martyribus Vitale, & Agricola isthæc D. Ambrosius recitat: *Sepulti autem erant in Iudæorum solo, intra ipsorum sepulchra. Illic igitur Martyris exuvias requirebamus, tanquam inter spinas rosas legentes.* Et hæc interim de sacris beatorum Martyrum exuviis, quæ tot modis à bestiarum dentibus, quantumvis fame exasperatis mirabili Dei virtute servatæ sunt, exposuisse sufficiat, cum canes, lupi, immo leones ipsi, pro sacrarum reliquiarum cultu in acie stetisse, ac omni feritate deposita contra earumdem insectatores divinitatis impulsu decertasse videantur: sed ad ulteriora nobis procedendum nunc est.

Non. Maji. S. Stanislai membra concisa, & dispersa aquilæ tuentur. D. Ambros. in exhort. ad virg. to. 5. Belluæ SS. reliquiis honorem deferunt.

CAP. VIII.

Martyrum corpora aliis permixta cadaveribus ab omni injuria vindicantur.

1 PArricidarum utique pœna Christiani olim licet insontes, mulctabantur, ita ut insepulta eorumdem cadavera jacerent, & sicubi forte tumulata fuissent, ipso velut tumulo, ac quietis beneficio indigna è sepulchris eruta, atque exturbata passim projiciebantur. Quod quidem moribus, legibusque statutum apud antiquos fuisse ex Quinctiliani declamatione ostenditur, cui titulus est, *Ossa eruta parricidæ*, ibi enim hæc inter alia enarrantur: *Sepulti ergo essent, & æterna quiete conditi jacuissent Parricidæ manes juxta patris latus: ut quod diis, hominibusque videatur indignum, tumulo tectus videretur, cui leges terram negant? Quem in pœna sua lex jubet vivere, huic tumulum, & exequias persolvi fas fuit? &c. Nunc unus superest dolor, quod parricida sepultus est, quod æterna quiete compositus sepulchro meo parricida patrem premit, &c.* Immo vero tamquam res è Cælo dijudicata fuisset, hæc subdit: *Ut primum accessi ad tumulum, sponte resoluta lapidum compage impios cineres in editum terra suggessit: onerosa etiam apud inferos monstra in lucem redundare visa sunt.* hæc ibi. Haud alio igitur supplicii genere, quam quod impiis parricidis merito infligebatur, gentiles in Christianos animadverti cupiebant, cum sacra cadavera aliis permixta conculcanda utiq; projicerent. Quod autem pœna hæc omniū acerbissima haberetur, ex populi contra improbos, scelestosque homines [acc]lamationibus comprobatur; hinc illæ apud Lampridium in Commodum Imperatorem demortuum furentis utiq; Senatus acclamationes: *Innocentes sepulti non sunt, parricidæ cadaver trahatur. Parricida sepultos eruit, parricidæ cadaver trahatur*; cum vero Pertinacis jussu, qui ei in Imperio successerat, corpus ejusdem noctu sepulturæ tradi-

Parricidas sepultura leges olim privabant. Quinctilian. Declam. 229. Parricidæ cadaver terra evomit. Ut parricidæ à gentilibus Christiani mulctantur. Imperatores sepulchro eruuntur.

traditum fuisset, postera die Senatus his vocibus acclamavit: *Quo auctore sepelierunt? Parricida sepultus eruatur, trahatur.*

2 Quod autem hac potissimum pœna à gentilibus Christi cultores plecterentur, tanquam homines diis, hominibusque invisi, atque execrandi, testis locupletissimus est Tertullianus, qui primis illis temporibus floruit, quibus Christiana religio acerbissimos pertulit insectatores: is enim sub Severo Imp. in suo pro Christianis Apologet. isthæc recitat: *Quotiens in Christianos desævitis, partim animis propriis, partim legibus obsequentes. Quotiens etiam præteritis vobis, suo jure nos inimicum vulgus invadit lapidibus, & incendiis? Ipsis bacchanalium furiis, nec mortuis parcunt Christianis, quin illos de requie sepulturæ, de asylo quodam mortis jam alios, jam non totos avellant, dissecent, distrahant.* hæc Tertullianus. Qui in Scapulam quoq; Africæ proconsulem, Carthagine Christianos acrius persequentem, ut ab incepto deterreat, hæc intonat: *Doleamus necesse est, quod nulla civitas impune latura sit sanguinis nostri effusionem, sicut & sub Hilariano præside, cum de areis sepulturarum nostrarum acclamassent, Areæ non sint: areæ ipsæ non fuerunt, messes enim suas non egerunt.* hæc ille.

Tertull. in apol.

Insatiabilis in Christianos gentilium sævitia.

Tertull. apol. c. 37.

3 Christiani igitur à persecutoribus, quippe qui eorum gloriæ invidebant, ex uno interdum loco in alium transmittebantur, ubi nec de facie, nec de nomine cuiquam noti, haud Martyrum honore colerentur, postquam viriliter pro fidei confessione consummato certamine decessissent: uti jam supra de Martyribus Eustratio, & sociis à Lysia ad Agricolaum transmissis enarravimus, ut ibidem penitus ignoti martyrium subirent, & nemo esset, qui eorumdem sepulturæ, uti par erat, curam gereret. At vero horum corpora à Sancto Blasio illius regionis Episcopo sublata sunt, alioque perhonorifice translata; quemadmodum ipsemet Eustratius fieri testamento, quod scripserat pridie quam gladio consummaretur, præceperat, ut iisdem in Actis videre est.

Martyres in terras ignotas occidendi mittuntur, & quare?

4 Quinimmo ubi jam defunctis coronatisque Martyribus promeritus cultus, atque obsequium deferretur, id manifestam religionis patriæ, Deorumque contumeliam rati, cadavera protinus è sepulchris exturbabant, projiciebantque. Cujus quidem rei testis est Eusebius, qui cum tormenta, & necem Christianis quibusdam ex Diocletiani Imp. familia inflictam descripsisset, hæc ad rem nostram addit: *Famulos illos regios post mortem decoro, & celebri funere mandatos, Imperatores rursus deintegro effodiendos, inque mare præcipitandos sententiis decrevisse; ne ut eorum ferebat opinio, quidam eos in sepulchris, & monumentis conditos, Deos esse reputantes, divina veneratione prosequerentur.* Hæc ille, quibus aperte ostendit, gentiles ob id potissimum martyrum cadaveribus insultasse, quia eorumdem triumphis, & gloriæ invidebant. Unus ex his exstitit impius ille Julianus Apostata, Gregorio Nazianzeno teste orat. 2. in eumdem, qui omnimodam dedit, ut supra dictum est, gentilibus facultatem martyrum cadaveribus contumelias inferendi. Morem hunc autem ab iisdem frequenter usurpatum idem Gregorius insinuans, ut videlicet corpora martyrum aliis permiscerentur cadaveribus, ne dignosci ac coli possent, hæc addit: *Non jam Sanctorum reliquias cum vilissimis ossibus per contemptum permixtas flammis absument, aut in ventos spargent, ut eo honore, qui hujusmodi hominibus debetur, eos privent.* Sed ut susceptæ jam enarrationis ordinem prosequamur.

Reliquiæ Martyrum è sepulchris eruuntur ob cultum eis à fidelibus delatum.

Euseb. lib. 8. hist. c. 6.

Juliano imperante gentilibus in Christianos fræna laxantur.

5 De Auxentio Martyre, qui inter Eustratii socios merito computatur, hæc eisdem in Actis apud Surium recensentur: *Sanctæ autem ejus reliquiæ nocturno furto sublatæ sunt à presbyteris. Ejus vero capite non invento cœperunt flere, & Deum rogare, ut eis aperiret sanctum caput Martyris. Dei autem providentia stans cornix super ramum arboris, in qua erat caput, cœpit clamare. Cum adspexissent vero ad ramum arboris, vident id jacens prope cornicem, & cum honorifice ipsum sustulissent, sustulerunt etiam sanctas reliquias, & eas transtulerunt, &c.*

Sur. to. 6. 13. Dec.

Auxentii Mart. caput cornice indicante reperitur.

6 Porro de innumeris fere Martyribus, qui Cæsaraugustæ pro Christo coronati sunt, in eorumdem Actis legitur, sacras martyrum reliquias angelico famulante obsequio collectas, sejunctosque ab aliis ipsorum cineres, à Christianis, qui eos condiderunt, haud alio, quam Massæ Candidæ nomine appellatos fuisse, quod in Ecclesiæ Cæsaraugustanæ Breviario his verbis adnotatur: *Sed divino nutu sic separata sunt, ut Martyrum cineres, velut frumenti candida massa in portiunculas conglobati fuerint, aliis vento spargendis remanentibus: visunturque hodie massarum candidi globi nitorem sanguineum sacrarum victimarum aperte demonstrantium.* Novit quippe Dei providentia, ut meritum servis suis deferat honorem, à luto aurum; & pretiosum à vili separare.

Breviar. Cæsaraug. lect. 6.

Martyrum reliquiæ in massas candidas conglobatæ divinitus ab aliis separantur.

7 Neque silentio hic obvolvendum putamus, quod Surius de Martyribus Juliano, Celso, ac sociis refert, qui persecutorum jussu improbis, nefandisque hominibus in Amphitheatro aggregati, capite obtruncati fuere. Hæc autem sunt ipsius verba: *Ea nocte venerunt sacerdotes, & Religiosi viri, ut sanctorum reliquias colligerent, sed præ multitudine cadaverum, Sanctorum corpora non agnoverunt. Positis ergo genibus oratione completa apparuerunt eis in specie virginum animæ sanctorum, & unaquæque suo corpori insedit, sicque sanctorum reliquiæ collectæ sunt. Domini vero gratia ita ordinavit, ut sanguis eorum quasi lacteus panis circa unumquemque eorum congelaret, ut nec terra auderet os suum aperire ad sanctorum cruorem recipiendum, quia sceleratorum sanguine jam fuerat satiata.* Vides obsequium, quod ipsamet terra inanimis Martyribus præstat, dum sacri cruoris guttas, veluti inæstimabiles gemmas, impiorum imbuta sanguine, ac sordidata, impuro excipere sinu reformidat.

SS. Juliani, Celsi & sociorum animæ propria corpora ostendunt.

Sur. to. 1. 9. Ian.

Eorum sanguis instar lactis congelatus à terra non absorbetur.

8 Addit vero idem Surius de Tharaco, Probo, & Andronico, dignissima eorumdem Acta conscribens, post enarratam admixtionem corporum cum prophanorum cadaveribus, qui à gladiatoribus fuerant interfecti: *Deus autem*, inquit ille, *rerum admirabilium, convivantibus custodibus, cum jam rogum accendissent, magna vi repente cadentium imbrium, & ingenti terræmotu, rogum quidem exstinxit, custodes autem vertit in fugam. Cumque cum aliis permixta essent sanctorum corpora, & ignorarentur propter tenebras, stella lucidissima è cælo terram illustrans, & stans super unumquodque corpus, præbuit lucem ad ea agnoscenda. Ea vero sustulerunt, &c.* Et congruo sane portento pro Martyrum reliquiis è cælo dimicatum est, ut quas tenebrosa prophanorum hominum societate pollui, ac condigno honore destitui posse cæcitas insana crediderat, easdem stella miri fulgoris exorta ad obsequendum quærentibus, veluti digito præmonstraret.

to. 5. 12. Octob.

Stella Martyrum corpora Christianis quærentibus agnoscenda præbet.

9 His

Sozom. l. 5. cap. 8.
SS. Eusebii, Nestabi, & Zenonis ossa jussu divino à muliere colliguntur.

9 His pariter consentiunt, quæ de Martyribus Eusebio, Nestabo, & Zenone, idem Sozomenus scribit ubi supra: *Attamen*, inquit ipse, *non diu sic jacuerunt, siquidem mulier Christiana, &c. jussu divino ea nocte ex aliis ossibus selegit; atque in ollam injecta Zenoni eorum consobrino servanda dedit. Nam ita Deus ei mandaverat in somnis.* Rufinus verò de Martyribus Palæstinis hæc loco supra citato subdit: *Sed Dei providentia factum est, quosdam de Hierosolymis ex monasterio Philippi hominis Dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nefas humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri viderent, mori gratius habentes, quam hujusmodi piaculo funestari, inter eos, qui ossa ad exurendum legebant, mixti, diligentius, in quantum res patiebatur, ac religiosius congregantes, furtim se vel stupentibus, vel insanientibus subtraxere, & ad religiosum patrem Philippum venerandas reliquias pertulere, &c.*

Rufin. l. 2. c. 28.
Ossa Martyrum Palestinorum è carnificum manibus subtrahuntur.

Cœmeterium Vaticanum Martyribus sub Nerone coronatis primo dedicatur.

10 Ii autem Martyres, qui jure merito primitiæ Martyrum Romanæ Ecclesiæ nuncupati sunt, de Urbis incendio per calumniam apud Neronem accusati, ejusdem jussu multiplici tormentorum genere excruciati, nobile martyrium consummarunt, eorumdemque sacris reliquiis condendis Cœmeterium Vaticanum primo dedicatum est, ut suo infra loco dicemus. De insigni cæteros inter Martyres Polycarpo hæc in ejusdem laudem subdit Surius: *Sic nos postea ossa ejus potiora lapillis preciosis, auroque puriora, ex cineribus selecta, eo loco reposuimus, qui illis erat decorus, consentaneusque, &c.*

Sur. to. 1. 26. Ian.

SS. Fructuosi, Augurii, & Eulogii semiusta corpora vino exstincta colliguntur.

11 De Fructuoso Episcopo, Augurio & Eulogio diaconibus pro fidei confessione igni traditis hæc idem Surius: *Superveniente nocte ad Amphithearum cum vino festinaverunt, ut semiusta corpora exstinguerent. Quo facto cineres eorum collecti sunt, & prout quisque potuit, sibi vendicavit.* Hoc idem testatur Prudentius in suo Peristephano, dicens:

Tum de corporibus sacris favillæ,
Et profuso mero leguntur ossa.

Septuaginta duo Martyres è flammis subtracti, ac sepulchro illati.

12 Porro de septuaginta duobus Martyribus, quorum corpora igne comburi demandatum fuerat, in Sanctorum Marii, & filiorum Actis jam supra citatis hæc subduntur: *Venerunt* (id est, Marius & filii) *ad locum, ubi corpora Sanctorum interfecta fuerant, & invenerunt super corpora Sanctorum ignem suppositum, & sumentes cœperunt corpora subtrahere, & sepelire cum linteaminibus ex facultatibus suis, quia locupletes erant.* Quinimmo de eisdem Mario & filiis nobilissimis Christi athletis, quorum corpora pari crudelitatis sententia excepta fuere, sed pia obsequentis feminæ manu è mediis ignibus sublata, illataque sepulchro; hæc ibidem leguntur: *Quorum corpora jussit concremari, ne sepultura afficerentur: matrona verò, quæ appellabatur Felicitas, rapuit corpora eorum semiusta, & in prædio suo sepelivit.*

Felicitas matrona SS. Marium, & Filios semiustos rapit, sepelitque.

Apollonia curat funus S. Anastasiæ Mart.

13 De Anastasia verò præclarissima femina tribus palis alligata, & flammis omni ex parte circumdata, iisdem in Actis legitur: *Apollonia autem quædam mulier genere insignis precata Præfecti uxorem, accipit sacrum corpus Anastasiæ, & cum ipsum præclarè, & ut oportebat honorasset, deponit in horto domus suæ, &c.*

14 De Adriano item, & sociis postquam veneranda eorum corpora in fornacem injecta fuissent, sermonem habens, suam hunc in modum Surius historiam prosequitur: *Sed repente exstitere tonitrua magna, & pluviæ & grandines, & fulgura, atque terræmotus, ita ut ipsa fornax vi imbrium & tempestatis exstingueretur. Eam Dei iram cernentes carnifices, aufugerunt, &c. Qui autem illic aderant homines fideles, cum Natalia, & aliis religiosis fœminis Sanctorum Martyrum rapuerunt reliquias, adeo prorsus ab igne illæsas, ut ne capilli quidem combusti essent.* Præstitit utique etiam tunc ignis parem martyrum cadaveribus observantiæ cultum, quem tribus in Babylonica quondam fornace pueris, ut sacræ perhibent historiæ, detulisse describitur.

SS. Adriani, & sociorum corpora variis è cælo Prodigiis illæsa servantur.

15 De Sancto Abibo diacono igni tradito idem Surius: *Deinde cum ignis esset sedatus, qui ad eum attinebant, precioso linteo eum circumdederunt, & unguentis unxerunt; cumque psalmos & hymnos, ut par erat, cecinissent, prope Samonam, & Guriam*, de quibus ibidem, *deposuerunt.*

Sur. to. 6. 15. Nov.

16 De sanctis Manuël, Sabel, & Ismaël hæc admiranda in eorum Actis apud Surium recensentur: *Protinus autem locus, in quo stabant* (in quo scilicet capite obtruncati fuerant) *scissus in duas partes, eorum comprehendit corpora, ut salva conservarentur, & illæsa, & jussus tyranni appareret inanis, &c.* Et paulo infra: *Qui cum duos dies in loco mansissent* (qui scilicet viso miraculo in Christum crediderant) *& Deo multas preces fudissent, sanctorum corpora repente terra dedit admirabiliter, longe optimo odore plena. Quæ cum sustulissent, & honorifice deposuissent, eis justa splendide & magnifice fecerunt.* Terra quippe, ut videre est, inæstimabiles thesauros, Martyrum exuvias sua intra viscera primum complexa, amicabiliter excepit, & obsequium, quod carnifices denegabant, ultro devota impendit, quinimmo, dum sacra pignora impiis persequentibus occultat, eadem piis obsequentibus Dei nutu manifestat: sed ne his diutius immoremur, ad alia orationis stylum convertamus.

SS. Manuël, Sabel, & Ismaël corpora terra dehiscens à contumeliis tuenda excipit.

Biduo post ad justa eis facienda mire redditit.

CAP. IX.

Martyrum corpora injecta aquis, divinitus illibata servantur.

1 Illud maxime in votis Christianæ religionis hostibus semper fuit, ut sacrum Christi nomen penitus abolerent, ejusdemque fidem ex mortalium animis exstinguerent. Hinc tot ubique terrarum adinventa tormentorum genera, tot frequenter instructæ ac usurpatæ pœnarum machinæ, ut nec vivis, nec ipsismet mortuis ulla ratione parcerent; intestino nimirum urgente adversus religionem odio: *Hæc omnia*, inquit Christus, *facient vobis propter nomen meum.* Christianis enim haud aliud probro, & crimini adscribi poterat (cum sanctissimi eorumdem mores omnem prorsus adversariorum calumniæ notam excuterent) quam gloriosa nominis Christi confessio. Inaudita quippe Christianorum secta, ut testantur hi, qui libros pro fidei defensione apologeticos scripsere, inaudita, inquam, damnabatur: quod satis quidem luculenter Clemens Alexandrinus religionis causam perorando hisce plane verbis demonstrare conatur: *Quamvis*, inquit, *non faciam injuriam, tanquam tamen facientes injuriam nos intuetur Iudex: neque enim nostra novit, nec vult scire: sed quodam inani præoccupatus abripitur judicio, secundum quod etiam judicatur. Nos etiam persequuntur, non ut qui nos esse injustos deprehenderint, sed quod nos vitæ humanæ injuriam facere existiment, eo quod simus Christiani.* hæc ille.

Gentiles Christianos, etsi justos, ob solum nomen persequuntur.

Ioan. 15. 4.

Christiani inauditi à gentilibus plectuntur.

Clem. Alex. lib. strom. 4.

Ex quibus, ut quispiam probe jam novit, Christiani olim damnabantur, sed innocentes, plectebantur, sed omni prorsus scelere immunes: gentiles verò eosdem calumniabantur, impetebant, insectabantur, sed temere, sed injuste; mactabant, sed impie, sed crudeliter: *Tunc igitur miseriores*, ut præclare Augustinus ait, *qui propter hoc nomen ista faciunt, quanto beatiores, qui propter hoc nomen ista patiuntur.* Verum cum acrius desævirent homines, ipsamet elementa honorem sacris martyrum pignoribus deferendo, mitescere didicerunt, *& cum omnis creatura Creatorem sentiat*, aquæ ipsæ martyribus obsequendo, cujus causa martyrium subirent, vitamque profunderent, liquido comprobarunt.

Aug. tract. 88. in Ioan.

Ipsamet elementa martyribus honorem ab Ethnicis denegatum præstant.

2 Haud enim aquis obrui, nec ulla dæmonum arte exstingui valuit Martyrum gloria, quos ad subeundum pro fide martyrium divinæ charitatis flamma, & vehemens ille Spiritus sancti ignis vel semel accenderat. Quapropter merito quis dixerit oraculum illud fuisse comprobatum: *Aquæ multæ non potuerunt exstinguere charitatem, nec flumina obruent illam.* Ut igitur exempla Sanctorum exponere aggrediamur, quæ ad instituti propositum nobis suppetunt: hic primo loco enarrandum est, quod de Torpete præcipui nominis ac meriti martyre post descriptam ejus corporis in parva cario-saque navicula una cum cane, & gallo depositionem Mombritius his verbis asserit: *Tunc Angelus Domini per noctem venit ad quamdam matronam, nomine Celerinam, & dixit ei: Celerina surge diluculo, & vade ad littus maris, & sepeli corpus justi, nomine Torpetis. Quod illa celerius complens, inventum cum omni reverentia sepelivit.* Hæc eadem apud Lippomanum videre quis potest.

Nulla vis exstinguere Martyrum gloriam potuit.

Cant. c. 8.

S. Torpetem Angelo monente Celerina sepelit.

Lippom. to. 4. ex Adone.

3 Porro celeberrimum, ac omni dignum admiratione est prodigium illud, quod S. Clementis Martyris dignissimi, & Romanæ Ecclesiæ Pontificis, qui in mare demersus fuerat, reliquiis contigit. Cum enim Christianis ad littus orantibus mare ad tria milliaria recessisset, eo illi accedentes, Angelicis manibus ædiculam in modum templi marmorei in medio maris exstructam, & lapideam intus arcam, ubi Martyris corpus reconditum erat, & juxta illud anchoram, qua mersus fuerat, invenerunt, quod plane insigne prodigium omni seculorum memoria celebrandum, per multos deinde annos fidelibus ingenti quidem stupore præstitum fuisse Gregorius Turonensis, & alii probati nominis auctores referunt.

S. Clementis reliquiæ in ædicula in mari divinitus exstructa reperiuntur.

Breviar. Rom. die 23. Nov.

Metaphrastes Greg. Turon. Io. Papa, alii apud Ribadeneiram.

4 De Monachis septem Martyribus sub Hunnerico Vandalorum Rege interemptis hæc Vict. Uticensis: *Horum corpora in mare projecta, illico eadem hora illæsa pelagus littori reddere maturavit, nec ausus est, ut moris est, triduana dilatione in profundo retinere. Ad quod miraculi genus & ipse tyrannus, licet impœnitens, expavit.* Dedit vel invitus Deo, ac martyribus gloriam persecutor iste, & quos viventes cultu prosequi dignatus non est, jam mortuos tamen præstitis è Cælo portentis timere compulsus est.

Vict. Uticen. lib. 6.

Septem monachi in mare projecti, in terram illico restituti.

5 De præclara martyre Aurea ex Cod. M. S. Bas. Later. in quibus ejusdem Acta habentur, hæc breviter accipe: *Cujus corpus sanctum in mare demersum, pervenit ad maris littus, quod beatus Nonnus collegit (qui etiam Hippolytus nuncupatur) & cum omni diligentia sepelivit in prædio ejus, ubi habitaverat, &c.*

S. Aureæ corpus in littore repertum. Nonno humatur.

M. S. Later.

6 De Apollonia autem, & sociis hæc in Vitis Patrum, ubi eorumdem Acta, recensentur: *Sed & horum corpora, Dei sine dubio providentia, integra, illibataque maris unda reportavit ad littus, quæque ab his, qui obsequii causa simul venerant, suscepta, ac revocata, sub uno sepulchri domicilio collecta sunt, &c.*

Et Apollonii ac sociorum reliquias mare ultro reddidit.

In Vit. Patr. lib. 2. c. 19.

7 De restituta virgine isthæc Romanum Martyrologium recitat: *Neapoli in Campania sanctæ Restitutæ virginis, & Martyris, quæ Valeriano imperante, à Proculo judice variè torta, & in navicula pice, & stupa referta, ut in mari combureretur, imposita, immisso igne cum in incensores flamma converteretur, ipsa in oratione spiritum Deo reddidit. Cujus corpus cum eadem navicula, Dei nutu, ad Arenariam insulam prope Neapolim devectum, à Christianis magna veneratione susceptum est, &c.*

Martyr. 16. Kal. Iun.

S. Restitutæ corpus divinitus in terram à Christianis funerandum devehitur.

8 At de Ariano Præside, Theotico, & aliis tribus martyribus hæc præcipue in eodem Martyrologio narrantur: *Apud Antinoum Ægypti passio sanctorum Ariani, &c. Quos judex submersos in mare necavit; sed delphinorum obsequio corpora eorum ad littus delata sunt.* Sed de obsequio delphinorum opera Martyribus impenso, plura à nobis infra suo loco lectori proponenda exempla reservantur.

Mart. 8. id. Martii.

Ariani Præsidis corpus ad littus Delphini deferunt.

9 Sancti Basilei Episcopi corpus, cum ei caput primo exsectum fuisset, in quorundam piscatorum scapham conjectum, & longius à terra in altum mare à carnificibus demersum, capite mirabiliter corpori juncto, è maris profundo extractum Surius in ejusdem Actis recitat. Recolendi verò Martyres Mena, Hermogenes, & Eugraphus in ferream inclusi capsam, in mare demersi sunt, ut in eorumdem apud Surium Actis hunc in modum: *Ad Imperatorem equitantem versus Byzantium (quo ille properabat pudore affectus) pervenit capsa, quæ ferebat corpus Martyris, quæ & tanta erat, & ferrea, & per mare navigabat. Nam cum divina quadam virtute celerrime è fundo emersisset, & fluctus marinos pervasisset, secunda aqua navigabat, & celeritate par volucribus currebat Byzantium, &c. Postquam autem* (inquit Surius) *divina quadam apparitio civitatis Episcopo facta est, media nocte, quæ significabat, & mox affuturos Martyres, & jubebat eum properare ad littora, ut eos descendentes è mare statim exciperet. Cum hac ipsa hora noctis congregasset eos, qui ex clero simul aderant, perrexit ad littora. Cum autem versus mare intenderent oculos, repente vident lucem tanquam columnam è cælo usque ad mare pervadentem; duos verò viros adspectu præclaros ex utraque parte appropinquantes, &c.* At ibidem prolixiori sermone narrantur, quod subinde ab Angelis exhibitum est capsæ, in qua beata pignora custodiebantur, obsequium, ac ministerium; hi quippe cum eamdem mirabiliter asportassent, Christianis demandarunt, ubi propter barbarum Imperatoris furorem, eosdem condigne recondi Martyres oporteret.

Sur. to. 2. 6. Kal. Maji.

Capsa ferrea cum S. Menæ & sociorum corporibus aquis supernatans Byzantium pervenit. Eadem ab Episcopo, & clero civitatis excipiuntur.

10 De Amphiano autem ex Eusebio ista Lippomanus ad rem nostam memorat: *Quæ autem postea consecuta sunt* (nempe post projectionem corporis in mare) *incredibilia visum iri non dubito apud eos, qui ea non conspexerunt.* Et paulo post: *Hujus autem rei testes sunt mihi omnes, qui Cæsaream incolunt. Nulla enim ætas hoc admirabili spectaculo caruit. Cum enim in pelagi profundum sanctum Dei hominem, lapidibus ad pedes ejus suspensis, projecissent, ingens confestim fragor, & commotio, atque æstus, tum ipsum mare, tum circum-*

Lippom. ex Eus. to. 7. 2. April.

S. Amphiani in mare projecti corpus magnus æstus omnia perturbans ejicit.

circumstans littus perturbavit, motusque maximus urbem concussit universam; simulque divini Martyris corpus exanime, pelagus tanquam ipsum ferre non posset, ante civitatis portam ejecit. Iacens igitur mortuum ante portam civitatis, horrendum spectaculum exhibebat, & magnus omnia personans motus à Deo concitatus, gravem omnibus incolis indignationem minabatur. Quod cum per Urbem percrebuisset, ad portam omnes spectandi gratia concurrebant, pueri, viri, senes, itemque fœminæ cujusque ætatis, virgines etiam, quæ domi asservabantur. Omnes autem tam viri, quam mulieres unum, & solum Christianorum Deum confitebantur. Ex quibus Christi, ac martyrum ejus virtutem satis ediscere gentiles poterant, dum vel nolentes illud fateri cogebantur, quia *mirabilis Deus in sanctis suis.* De Theodulo, & Agathopode hæc à Surio in Actis eorumdem recitantur: *Mare autem cum eas suscepisset, fractis lapidum vinculis, multo pulchriora propinquis corpora ipsorum reddidit.*

Eo prodigio universa Cæsarea commovetur, & ad Christum convertitur

Sur. Prid. Non Apr.

Psal. 67.

11 De laudatissimo autem Martyre Luciano Antiochiæ item Presbytero hæc idem Surius: *Atque fuit quidem in profundo quatuordecim dies, nempe totidem, quot in carcere decertarat, &c. Quintodecimo autem die delphinus in siccum eum hoc modo expulit, &c.* Recensetur subinde modus à nobis suo loco describendus. Symphorosa Christianæ ac invictæ constantiæ mulier, quæ Tibure pro Christi fide strenue decertavit, saxo ad collum alligato, in profluentem dejecta est, ut Acta ejusdem fidem faciunt, & quæ in Romano Breviario in hunc modum leguntur: *Cujus corpus conquisitum à fratre ejus Eugenio sepelitur.*

Id. to. 1. 7. Ian.

S. Luciani exuvias post 14. dies delphinus in terram reportat.

12 Sabinus item Hermopolitanus, prægrandi lapide pedibus appenso, præceps in flumen actus est; de quo in Actis apud Surium, verbis hisce mentio fit: *Tertio autem post die factum est id, quod Beatus Sabinus prædixerat. Cum etenim in scapha positus ad fluminis medium pervenisset, multitudinem adstantem, & prospicientem allocutus est, prædicens tertia post die corpus suum in terram subducendum; quod quidem cupiebat ab illis humari, una cum saxo pedibus ejus suspenso. Accedentes enim ad locum à sancto Sabino præscriptum, almas ipsius atque venerandas reliquias invenerunt: & vesperi eas suscipientes, clam, propter metum Præfecti, in domunculam comportarunt, & unguentis conditas, in arca nova prope civitatem reposuerunt una cum lapide, &c.*

Sur. to. 2. 13. Mart.

S. Sabinus corpus suum quod tertio post die ex aquis emersurum prædicit, adstantibus commendat.

13 De Floriano Martyre post enarratam ejus, è ponte in fluvium, saxo ad collum alligato, sævissimi juvenis manu submersionem, cujus oculi in pœnam admissi sceleris mox crepuerunt, isthæc Surius exponit: *Fluvius autem suscipiens Martyrem Christi, expavit, & elevatis undis, in quoddam eminentius saxum corpus ejus exposuit, quod aquila, nutu Dei advolans, expansis alis protegebat.*

Sur. to. 3. 4. Maji.

S. Floriani cadaver fluvius in saxum eminens exponit.

14 De Quirino Scisciano Episcopo, & Martyre hæc idem Surius recitat: *Tunc jussit sancto Dei sacerdoti, vel famulo, molam ad collum ligari, & unda demergi. Cumque de ponte præcipitatus fuisset in fluvium, & diutissime supernataret, & cum spectantibus locutus esset, ne suo terrerentur exitio, vix orans, ut mergeretur, obtinuit. Cujus corpus non longe ab eodem loco, ubi demersum fuerat, inventum est & depositum, &c.* Quod postea (ut subdit Surius) Romam delatum, in Cœmeterio Callisti ad Catacumbas conditum est.

Id. to. 3. 4. Iun.

S. Quirinus mola ad collum ligata fluvio mersus diu supernatat.

15 De Martyribus Hermylo, & Stratonico, reti primum colligatis, & deinde in pelagi sinum projectis, Acta apud Surium hæc utique legenda proferunt: *Tertio ergo die postea visa sunt corpora Martyrum, ab ipso flumine in terram transmissa, in quæ cum incidissent quidam viri pii, & quorum erat officium venari corpora Sanctorum, & ea optantibus manibus pie & religiose suscepissent, & sacros hymnos cecinissent, & quæcunque mos est Christianis, peregissent, in quodam loco simul ea deponunt, &c.*

SS. Hermylus & Stratonicus reti colligati submerguntur.

Sur. to. 1. 15. Ian.

16 Porro de quadraginta Martyribus, qui summis in Ecclesia jugiter concelebrati sunt laudibus, idem auctor addit: *Quo facto Reliquiæ nihil à flumine sunt imminutæ; sed tertio post die civitatis Episcopo Petro per visum Martyres aperuerunt, quo in loco reliquiæ servarentur. De Nocte, dicentes, veniens è flumine nos educito. Adhibitis igitur Episcopus clericis viris religiosis, ad fluminis ripam accessit, & ecce reliquiæ Sanctorum in aqua, tanquam stellæ fulgebant. Assumptas igitur inde Sanctorum reliquias Martyrum, in loculis asservaverunt, &c.*

Sur. to. 2. 9. Mart.

Quadraginta Martyrum reliquiæ tanquam stellæ in aquis fulgentes apparent.

17 De insigni martyre Nicomede, qui in Tyberim pariter projectus, martyrium consummavit; ita in SS. Nerei, & Achillei Actis eumdem apud Surium: *Corpus autem ejus quidam clericus re, & nomine Iustus, collegit, birotoque impositum transtulit ad hortulum suum, juxta muros via Nomentana; atque illic humo condidit.* De Asterio, qui è ponte in Tyberinas aquas exturbatus, ibidemque demersus ad palmam evolavit, in B. Callisti Actis idem Surius: *Cujus corpus inventum est ad Ostia, & à quibusdam Christianis sepultum in eadem civitate Ostiensi, &c.*

Sur. to. 3. 12. Maji.

Id. to. 3. 12. Maji.

18 De Calepodio autem Presbytero isthæc Martyrologium Romanum in ejus laudem recenset: *Beati Calepodii Presbyteri, & Martyris, quem Alexander Imperator gladio fecit occidi, & corpus ejus per civitatem trahi, atque in Tyberim jactari quod inventum Callistus Papa sepelivit.* Et quidem in ejusdem Callisti Actis, de sacri ejusdem corporis inventione hæc habentur: *Qui* (Callistus nempe) *noctu conveniens piscatores rogavit eos, ut quærerent corpus Beati Calepodii; quo invento, tradiderunt illud Callisto Episcopo. Acceptum vero cum gaudio Episcopus, linteaminibus involvit, aromatibus condivit, & honorifice cum hymnis, & laudibus sepelivit in cœmeterio ejusdem.*

Mart. 6. Id. Maji.

B. Calepodii per Urbem rapatur, & in Tyberim jactatur.

Ejus corpus à Callisto Papa invenitur, ac terræ mandatur.

19 De Quirino, qui scilicet alter hujus nominis inter Martyres adnumeratur, repete quæ hic sequuntur ex Actibus Beati Valentini excerpta: *Quem non invenientes* (in carcere scilicet Marius, & Martha cum filiis) *contristati sunt nimis. Invenerunt tamen quendam Presbyterum, nomine Pastorem, qui enarravit eis rem omnem, & ut noctu interfectus fuerat gladio Beatus Quirinus, & jactatus in Tyberim, corpusque ejus remanserat in insula quadam Lycaonia* (habetur in Martyrologio) *Pergentes igitur noctu cum familia sua, & beato Pastore presbytero, collegerunt corpus ejus, & terra condiderunt in Cæmeterio Pontiani in Crypta, &c.*

Sur. to. 1. 14 Febr.

B. Quirinus in Tyberim jactatur.

Mart. 6. Id. Maji.

20 De sanctis Maximo, & Claudio, Præpedigna, Alexandro & Cuthia Romanum Martyrologium agens; ubi sanctorum Martyrum reliquias igni traditas, & in flumen deinde projectas fuisse, atque à Christianis diligenter perquisitas enarrasset, demum Ostiensem prope civitatem pia fidelium manu sepulturæ demandatas recenset. De Claudio, Nicostrato, Symphroniano, Castorio & Simplicio, quos impius Diocletianus in flumen præcipites dari jussit, hæc in eorumdem apud Surium Actis

Martyr. 12. Kal. Mart.

S. Maximi, & sociorum reliquiæ comburuntur, & cineres in flumen sparguntur.

Sur. to. 6. 8. Nov.

SS. Claudius, Nicostratus,

Symphronianus Castorius & Simplicius submerguntur.

ctis recitantur: *Post dies autem quadraginta duas venit quidam Nicodemus Christianus, & levavit cum ipso loculo corpora Martyrum, & in domo sua honorifice posuit.*

Simplicius, & Faustinus è ponte sublicio in Tyberim præcipitantur.

21 De Martyribus Simplicio, & Faustino in M. S. Codice Later. sic legitur: *Et corpora eorum, ligato saxo in colla eorum, sic mitterentur per pontem, qui vocatur lapideus in Tyberinis reumatibus, &c.* Deinde: *Quorum corpora Dei nutu inventa sunt juxta locum, qui appellatur Sextum Philippi, via Portuensi. Tunc beata Beatrix una cum beatis Crispo, & Ioanne presbyteris, & cum aliis Christianis levaverunt corpora sanctorum Martyrum Simplicii & Faustini de fluvio, & sepelierunt ea ibi, in Sexto Philippi.*

S. Anthymus jactatus in Tyberim ab Angelo in oratorium suum salvus reducitur.

22 De recolendo item martyre Anthymo, qui in profundum Tyberis, saxo ad collum ligato detrusus fuit, hæc Surius: *Angelus autem Domini apparuit ei, & ruptis vinculis reduxit eum in cellam Oratorii sui. Altero mane viderunt Gentiles more solito venire Christianos ad eum, illisque insultantes, & irridentes dixerunt: Ite ad Anthymum vestrum, jacet mersus in profundo Tyberis. Respondebant Christiani: Nos Anthymum Christi servum sanum vidimus, &c. Dixerunt ergo Ethnici illi intra se: Nos cum ita traximus, ut membris omnibus attritus sit, nostrisque manibus, ligato ad collum saxo, in Tyberim eum præcipitem egimus. Quid est igitur, quod isti affirmant? Ingressi vero ad eum, viderunt eum salvum, & ad populum concionantem, &c.* Prolixiori ibidem sermone Surius horum ad Christi fidem traductionem, & demum ejusdem Anthymi martyrium enarrat.

Gentiles eum mortuum credentes, concionantem reperiunt.

Sur. to. 5. 14. Octob.

Callistus Papa in puteum projicitur.

23 De sanctissimo Romanæ Ecclesiæ Pontifice Callisto in puteum sacrilega impiorum manu demerso, hæc in ejusdem apud Surium Actis: *Effluxis verò septemdecim diebus, quidam ex presbyteris ejus, nomine Asterius, cum Clero noctu veniens, levavit corpus Beati Episcopi, & sepelivit in Cœmeterio Calepodii.* De Martha autem conspicuæ pietatis fœmina, & digna Marii ipsius uxore, in Beati Valentini eumdem apud Surium Actis hæc legenda occurrunt: *Matrona verò, nomine Felicitas, Martham de puteo, in quem & ipsa necata fuerat, levavit, & junxit corporibus sanctis. Ejusdem scilicet Marii, & filiorum ab ipsamet Felicitate collecta, ut supra jam dictum est.* De Felicula, quæ à persecutoribus in cloacam projecta fuerat, hæc in Actis SS. Nerei, & Achillei apud Surium: *Sanctus autem Nicomedes presbyter in spelunca degens, clam abstulit corpus ejus, noctu in biroto vehens illud ad casulam suam septimo milliario ab Urbe Roma, via Ardeatina, ibique eam sepelivit, &c.*

Et S. Marthæ in puteo præfocatæ corpus Felicitas sepelit.

S. Felicula in cloaca perit.

24 At de Concordia Beati martyris Hippolyti nutrice, quæ in Urbis pariter cloacam injecta est, dignissima lectu sunt, quæ ejusdem nobis exhibet apud Surium historia in Actis Sancti Laurentii, in hæc plane verba: *Cœpit verò curiose inquirere* (Justinus nempe presbyter, qui corpora sanctorum Hippolyti, & sociorum collegerat, & sepelierat) *diebus multis corpus B. Concordiæ Martyris, & cum non inveniret, mœrore affectus non cessabat lacrymas fundere. Tertiodecimo die ab Hippolyti passione, Porphyrius miles venit ad cloacarium quendam, sperans se in vestimentis beati Concordiæ aurum, argentum & gemmas reperturum, dixitque cloacario: Si posses tacitum apud te habere, indicarem tibi quiddam, non parum tuæ arti quæstuosum. Cloacarius respondit: Secretum apud me erit; tu modo dicas veritatem. Ait Porphyrius: Ante hos dies jussit Valerianus Præfectus coram se Concordiam quandam è familia Hippolyti Christiani, plumbatis interfici, & ejus mortuæ corpus projici in cloacam. Eam ego puto in vestibus suis habere magaritas & aurum. Cum esset autem cloacarius fidelis, & occulte Christianus, dixit ad Porphyrium: Demonstra mihi locum, & ego nocte quæram eam, atque ubi invenero, nunciabo tibi. Dicebatur vero cloacarius ille Irenæus, venitque ad Iustinum presbyterum, & narravit ei omnia, quæ fecisset, & indicasset Porphyrius. Beatus Iustinus presbyter gratias agens Deo omnipotenti, & Domino Iesu Christo, flexis genibus cum lacrymis dixit: Eamus nocte, fili, ad cloacam. Respondit Irenæus: Sine ut prius accedam ad Porphyrium. B. Iustinus presbyter dixit: Vide fili, ut sacramentum tibi creditum conserves. Abiit Irenæus ad Porphyrium, isque indicavit ei locum, venitque cum illo nocte, & invenit sacrum corpus incontaminatum. Quærentes autem in vestibus ejus, nihil repererunt. Fugit ergo Porphyrius: Irenæus verò vocavit ad se Abundium Christianum, & cum illo attulit corpus Beatæ Concordiæ ad Iustinum presbyterum, qui illud suscipiens, gratias egit Deo, & sepelivit apud corpora SS. Hippolyti, & cæterorum.* hæc ibi. Porro de eisdem Irenæo, & Abundio, ob idipsum impia carnificum manu comprehensis, & ob delatum Martyribus sepulturæ honorem, in cloacam pariter demergi jussis hæc ibidem habentur: *Eorum corpora beatus Iustinus presbyter inde extracta, sepulturæ mandavit, juxta corpus beati Laurentii in agro Verano, &c.*

Sur. to. 4. 10. Aug.

B. Concordiæ corpus anxie quærit Justinus nec invenit.

Porphyrius miles in cloacam illud abjectum Irenæo indicat.

Irenæus rem narrat Justino.

Et cum Abundio sacras reliquias ei affert sepeliendas.

Idem ille Irenæus cum Abundio in cloacam ob id demergitur.

Sur. to. 1. 10. Aug.

25 De invicto demum Martyre Sebastiano in cloacam, quæ dicebatur Maxima, Principum jussu, ignominiæ causa illato, hæc ejusdem apud Surium Acta testantur: *Porro beatus Sebastianus apparuit in somnis matronæ religiosæ, Lucinæ nomine, dicens ei: In cloaca illa, quæ est juxta Circum, quære, & ibi invenies corpus meum pendens in unco; quod cum levaveris, perduces ad Catacumbas, & sepelies me in initio Cryptæ, juxta vestigia Apostolorum. Itaque beata Lucina cum servis suis media nocte abiit, & elevans corpus ejus, posuit in pilento suo, perductumque ad locum, ubi ille imperaverat, cum omni diligentia sepelivit, &c.*

Id. to. 1. 20. Ian.

S. Sebastianus post mortem apparet Lucinæ, seque juxta Apostolos sepeliri mandat.

CAP. X.

Martyres curant, ut sua ipsorum corpora honorifice sepeliantur.

1 CUm naturæ quodam pondere ad seipsum jugiter, constanterque diligendum mortalium quisque feratur, inde fit, ut anima impendendum vel post mortem corpori cultum, atque obsequium appetat, contumeliamque omnem, etsi non sentienti infligendam timeat, perhorrescat, atque refugiat. Ut enim optime argumentatur Augustinus: *Ex illo humani cordis affectu, quo nemo unquam carnem suam odio habet, si cognoscant homines aliquid post mortem suam suis defunctis corporibus defuturum, quod in sua cujusque gente, vel patria poscit solemnitas sepulturæ, contristantur, & quod post mortem ad eos non pertinet, ante mortem suis corporibus timent.* Ex quo intelligi quidem satis potest, quam ob causam cunctis patrii sepulchri tam vehemens, propensumque studium pariter, ac desiderium insit; frequens quippe in scripturis ille loquendi modus: *Congregatus est ad patres suos. Dormivit cum patribus suis. Congregatus est ad patres suos, vel ad populum suum,* & aliæ ejuscemodi formulæ. His autem potissimum verbis, tum ipsius sepulturæ cum suis,

Anima corpori suo, quod exuit, honorem impendi naturaliter appetit.

Aug. de cur. pro mort. agenda c. 4. ad Ephes. 5.

Cuique patrii sepulchri desiderium inest.

In lib. Regum.

suis, quibus fide concordes vixere, participatio, tum status præcipue animarum hanc post vitam teste Ambrosio exprimitur: *Cognoscitur*, ille ait, *non illud otiose scriptum esse, sed perpense, atque exanimate, quod legimus in regnorum libris: Et appositus est ad patres suos. Intelligi enim datur, quod patrum similis fuerit fide. Unde claret non ad sepulturam tantum corporis, sed ad consortium vitæ relatum.* hæc Ambrosius. his enim, quibus quis communicavit vivus, vel mortuus communicare desiderat.

Ambr. l. 1. de Abel. c. 2.

Verbis illis S. Scripturæ, Appositus est ad patres suos, quid intelligendum sit?

2 Quamobrem sapientissime quidem Berzellai Galaadites intimus quondam David amicus, cum post interemptum parricidam Absalonem suavissimis verborum officiis invitaretur in regiam ad ocium, ad securitatem, ad honores, ad gaudia, his omnibus oblectamentis sibi à Rege ultro oblatis patriam jure optimo sepulturam antehabendam existimans: *Non indigeo*, inquit ad regem, *hac vicissitudine: sed obsecro, ut revertar, & moriar in civitate mea, & sepeliar juxta sepulchrum patris mei.* Et infelicissimus ille ipsa insanus inter consilia sua, sibiquemet prudens, ac humana nimis prudentia desipiens Achitophel, haud Hierosolymis, quod meditabatur, suspendium sibi inflixit, sed crucem sibi elegit, aptavitque apud patrios lares, ut ibi eidem suis miser cum patribus sepulchro inferretur. Neque verò studiosum lectorem, ut opinor, latet, in intestina illa Judæorum obsidione, & novissima urbis Hierosolymitanæ, ac sævissima omnium clade, dum Titus urbi expugnandæ acrius insisteret, & quamplurimi domesticas cædes evitaturi ad Romanos passim transfugerent: à plerisque tamen, ut Josephus, & Hegesippus testantur, patrii spe sepulchri, mortem apud suos lætiorem, tolerabilioremque æstimatam fuisse: quos & erga suam Hierosolymam sic affectos fuisse Tacitus refert, *ut si transferre sedes cogerentur, major illis inesset vitæ metus, quam mortis.*

2. Reg. 19.

Berzellaus Galaadites honoribus, & gaudiis præfert sepeliri posse in patria.

2. Reg. c. 17.

Judæi in obsidione Hierosolymæ spe patrii sepulchri malunt ibi mori qua alio perfugere.

Ioseph. l. 5. de Bello c. 2. Hegesip. l. 5. Tac. hist. l. 5.

3 Cum igitur maxime homines sentiant subtracti pœnam sepulchri, & tam studiose, ac solicite certo illud sibi loco viventes eligant, religiosum plane munus, sepulturæ obsequium, existimandum est: *Si enim* (ut Augustin. ait) *nonnulla religio est, ut quis sepeliatur; non potest nulla esse, quando ubi sepeliatur, attenditur.* Inde sanctissimi quique viri de suis honesto loco corporibus reponendis tam soliciti fuere, ut mox enarrabitur; nam si nulla est natio ac gens, quæ condi cum suis quammaxime in votis non habeat, ob insitam animis dilectionis vim, hoc certe à probatissimis viris expetendum magis videbatur, ut ipse Augustin. optime argumentatur his plane verbis: *Sed si hæc faciunt, qui carnis resurrectionem non credunt, quanto magis debent facere, qui credunt? ut corpori mortuo, tamen resurrecturo, & in æternitate mansuro, impensum ejusmodi officium, sit etiam quodammodo ejusdem fidei testimonium.* Hæc Augustinus, quibus hominum solicitudo pro cultu suis post mortem corporibus exhibendo noscitur, & comprobatur; neque verò Sanctorum animæ post consummata martyria suorum corporum curam neglexere, sed alacriter instituerunt, ut honor iisdem debitus contra quoscumque adversariorum conatus deferretur.

S. Aug. de cura pro mort. haben. c. 4.

Idem ibid. c. ult.

Christianos defunctorum corpora in honore habere decet.

4 Ex enarratis autem hactenus exemplis, satis, ut arbitror, perspicuè constat, quod rationibus, argumentisque quamplurimis jam validè comprobavimus: irritos videlicet extitisse omnes gentilium conatus, atque consilia, quibus sepulturam Martyribus interdicere nitebantur; *& ipsosmet defecisse*, ut cum Psalmista loquar, *scrutantes hujusmodi scrutationes, consilia mala. Non est enim consilium contra Dominum.* Ex quo pariter sapiens quisque probe intelligit, quanta vel ab ipsiusmet Ecclesiæ nascentis initio inter ipsas persecutorum procellas Christianorum fuerit pietas, studium ac solicitudo, in colligendis, inquam, jugi ac indefesso labore, humandisque cultu quam honorifico sanctorum Martyrum reliquiis. Verum & ipsimet Martyres beatissimi, postquam ad palmam evolassent, maximam curam gessere, ut ipsorum corpora, quæ neglecta interdum persecutorum jussu jacebant, inde quamprimum tollerentur, & qua par erat, veneratione, sepulchro inferrentur. Ut horum igitur nonnulla hic ad instituti propositum in medium proferamus exempla, primum si libet, à Torpete Martyre numquam satis laudato dicere aggrediamur. De quo in ejusdem Actis supra citatis Mombritius enarrat, illum videlicet, dum ad supplicium duceretur, id à carnificibus postulasse, ut sibi amicum quemdam alloqui liceret, cui curam suæ sepulturæ demandare cupiebat: hæc autem lectori recensita exhibent acta: *Oro vos fratres, ut per amicum meum Andronicum transeamus; & sic venerunt ad domum ejus cum multitudine populi; & clamans eum ad se, plorans, & osculans eum, dixit: Amice, sequere me, & sepeli corpus meum; credo in Deum, quod mercedem consequeris, &c.* hæc iisdem in Actis.

Gentiles martyribus sepulturam irrito event[u interdicere nituntur.]

Ps. 63. v. 7.

Ingens in colligendis humandisque martyribus Christianorum pietas.

Ipsi etiam martyres in agone positi sepulturæ suæ curam habent.

S. Torpes ad supplicium pergens Andronicum rogat, ut corpus suum sepeliat.

5 Subdit verò de martyribus, qui præclaro insigniti nomine triumphum, ac martyrii palmam ipso de nomine præferebant, de Victore scilicet & Corona sub Antonino Imperatore coronatis, hæc eorumdem in Actis Surius: *Nostri autem homines* (loquitur Victor Quæstoribus, quibus obitum post duodecim dies prænunciarat) *post tres annos venient ad tollendum corpus meum; habeo enim & loculos jampridem mihi paratos. Vos igitur rogo, ne in alienis loculis me ponatis, neque reliquias meas detineatis, quo minus in proprium locum reportentur.*

S. Victor rogat, ut corpus suum in propriis & non alienis loculis ponatur.

6 De Eustratio itidem ejusdem in Actis fertur, Sebastenum Episcopum accersitum ab illo fuisse, quem subinde adjuravit, ut sui, & Orestis curam post mortem gereret. Quod his plane verbis Surius enarrat: *Etiam adjuravit eum per Deum, ut per seipsum iret, & portaret reliquias suas, atque sancti Orestis in patriam suam, & reconderet eas cum cæteris reliquiis, sicut in testamento suo ante disposuerat.*

S. Eustratius Episc. Sebasteno suas reliquias in patria recondendas commendat.

7 De beato autem martyre Menna Ægyptio, qui primum mucrone transverberatus, igne deinde crematus est, hæc in Actis apud Surium: *Hinc viri pii magnam adhibent diligentiam, ut martyris reliquiæ ex igne tollerentur, & insignibus locis reponerentur; quas quidem cum collegissent, & in mundis sindonibus imposuissent; unguentisque & suffitibus inunxissent; & justa omnia ejus sancte fecissent, in patriam retulerunt; quomodo ante consummationem jusserat martyr Christi.*

Sur. to. 6. 19. Nov.

S. Mennæ cadaver ex igne tollitur, & in patria, ut jusserat, humatur.

8 Verum de Fortunata virgine, cujus illustre martyrium una cum tribus fratribus, sub ipsius Diocletiani tempora incidit, & cujus natalitius dies apud Romanum Martyrologium pridie Idus Octobris recensetur, ita in M. S. Cod. sanctæ Cæciliæ legitur, ubi ejusdem Acta enarrantur: *Audiens autem beatissima Fortunata, quod secum pariter decollandi*

M. S. Cod. S. Cæcil.

S. Fortunata aureis viginti divinitus allatis à carnifice impetrat sibi ac fratribus suis sepulturam.

landi essent germani, conversa dixit ad spiculatorem: Do tibi aureos viginti, si quod rogo, facturum te esse promittis. At ille ait: Si dederis, quod spondes, faciam quod hortaris. Illa verò divinitus sibi collatos aureos obtulit, dicens: Petone corpora nostra post necem insepulta relinquantur, sed statim, ut mortis debitum persolverint, humo tegantur: solicita enim sum, ne igne crementur. Quod postea ita factum est, ut ipsa petierat.

S. Sabinus tertio post die corpus suum emersurum prædicit, illudque adstantibus commendat.

9 Sabinus ille Hermopolitanus, qui in flumen, ut supra vidimus, demersus est, adstantibus prædixit, suum ipsius corpus post diem tertiam officiosa manu humandum fore, eosque enixius rogavit, ut terræ illud solicite commendarent, quod & ipsi præstiterunt. Severianus quoque martyr quondam sub Licinio miles, piis quibusdam hominibus sui post mortem corporis sepulturam injunxit. Quapropter postquam pro Christi fide ad finem usque strenue decertaverat, tumulo ab iisdem honorifice depositus est, ut ejus apud Surium Acta his verbis exponunt: *Sequenti autem die quidam ex piis, quibus martyr suam mandarat sepulturam, simul convenientes, cum martyricum illud corpus magnifice composuissent, & super id hymnos cecinissent, & quæcumque solent Christiani, peregissent, desiderantibus simul, & colentibus manibus elatum, media nocte tulerunt in patriam Martyris, &c.*

S. Severianus in patria sepeliri ab amicis petit.

Martyres post mortem corporum suorum curam fidelibus demandant.

10 At verò recolendi, ac laudandi jugiter Christi Martyres, non tantum, cum inter vivos adhuc degerent, sepulturæ sibi postmodum exhibendæ studuerunt, verumetiam eorum nonnulli, ubi glorioso jam fine laureati decessissent, sese per visum fidelibus ostendentes, suorum iisdem humandorum corporum curam solicite demandarunt: quod inter cæteros præstitit insignis martyr Tryphon, de quo sic in ejusdem Actis apud Surium refertur: *Qui autem Nicæam* (ubi passus fuerat sub Decio) *concurrerant fratres mundis sindonibus, & variis aromatibus, sancti Martyris venerandas ad sepeliendum componentes reliquias, volebant quidem eas recondere, ut essent custodes suæ civitatis; sanctus verò apparens eis in somnis, jussit eas transferri in suum locum, quod etiam fecerunt.* hæc ibi.

Sur. to. 1. 1. Febr.

S. Tryphon reliquias suas in proprium locum transferri fratribus in somnis jubet.

S. Fructuosus ossa sua reddi, ac sepulchro inferri præcipit.

11 Beatus item Fructuosus Episcopus iis, qui sacra ejusdem, sociorumque martyrum ossa inter se venerationis ergo partiti fuerant, apparuisse legitur, eaque quamprimum reddi, ac sepulchro inferri districte præcepisse: quod in Martyris ejusdem Actis Mombritius his quidem verbis enarrat: *Igitur post passionem apparuit fratribus, & obtinuit, ut quod unusquisque pro charitate de cineribus usurpaverat, restituerent sine mora.* Id ipsum Prudentius satis eleganter cecinit in suo Peristephano, hymno, qui sextus in ordine habetur.

Prudentius in Peristephano.

Sedne reliquias resuscitandas,
Et mox cum Domino simul futuras
Discretis loca dividant sepulchris,
Cernuntur nivеis stolis amicti,
Mandant restitui, cavoque claudi
Mixtim marmore pulverem sacrandum.

SS. Rufina, & Secunda se videndas Plautillæ præbent seque humari jubent.

Lectissimæ itidem virgines Rufina & Secunda Christiana fide, ac martyrii palma illustres Plautillæ matronæ se per somnium videndas præbuere, eique suorum sepulturam corporum commendarunt. Idem quoque præstitit B. martyr Sebastianus, qui postquam ad coronam pervenisset, Lucinæ matronæ sanctissimæ (ut alibi diximus) noctu apparens, locum eidem præmonstravit, in quo suimet ipsius corpus projectum jaceret, & ubi potissimum illud vellet recondi, indicavit.

S. Vincentius viro cuidam reliquias suas è mari in terram expositas per somnium significat.

12 Nec verò prætereundum hic est, quod de martyre Vincentio Levita in supra recensitis ejusdem Actis hunc in modum habetur: *Ipse verò sanctus Martyr Vincentius viro cuidam in somnis reliquias suas ex alto mari in terram expositas esse significavit; quin etiam locum, in quo reliquiæ ipsæ positæ erant, eidem patefecit. Quoniam verò Præsidem timens vir ille, ad Martyris reliquias inquirendas segnem, & parum alacrem se præbuit, ille ipse Martyr in somnis apparuit fœminæ cuidam viduæ; quæ ut ætate provecta, ita & morum sanctitate prædita erat. Illam cum similiter admonuisset, eidem signa quædam ejus loci patefecit, in quo sanctum illud corpus jaceret, quod videlicet lateret sub arena, quam lenis & tranquilla unda in reliquias illas sancti sic infuderat, quasi arena ipsa Martyris sepulturæ deserviret, &c.*

Et viro præ metu nihil audente fœminam similiter admonet, ac locum indicat.

S. Tiburtius in visu Lucillæ apparet, & corporis sui sepulturam committit.

13 Sanctus Martyr Tiburtius una cum Petro & Marcellino videndum se piissimis Firminæ & Lucillæ virginibus obtulit, quibus omnia & sui præsertim corporis sepulturam injunxit. Quod totum ejusdem ex Actis hic repetere nobis licet: *Apparuit eis in visu sanctus Tiburtius cum his duobus Martyribus, & instruxit, qualiter ambularent, & corpora eorum de silva acciperent; atque ibi juxta se in inferiori parte Cryptæ sepelirent.*

S. Vitus Florentiæ apparet, & sepulturam sibi ac sociis ab illa præstari cupit.

14 Vitus item nobilis Christi martyr cum Florentiæ matronæ in flumine periclitanti apparuisset, eidem jussit, ut suum corpus, sociorumque Martyrum decenti loco sepulturæ traderet, quod in eodem M. S. Cod. Lateranensis his verbis descriptum habes: *Quædam vero Florentia matrona illustris periclitabatur in fluvio nomine Siler; cui beatus Vitus visus est super aquas transire. Quem cum vidisset mulier, illico pavens, clamavit: Oro si Angelus Dei es, mihi subvenias cito. Ad quam beatus Vitus voce respondit sonora: Ego sum, inquit, Vitus, cujus, puto, nomen audisti; sepeli nostra corpora, & cuncta consequeris postulata; statimque enixa mulier gurgitis periculo sana reperta, sanctorum corpora aromatum condivit honore, & cum honore magno in Mariano prædio sepelivit.* hæc ibi.

Et S. Florianus per visum apparet Valeriæ, seque sepeliri rogat.

15 Florianus quoque Valeriæ miræ pietatis matronæ per visum apparuisse, eidemque locum indicasse, in quo sepeliri vellet, in iisdem Actis à Surio in hæc verba describitur: *Apparuit autem in visione beatus Florianus Valeriæ matronæ, indicavitque ei, quo loco corpus ejus humaret. Illa, hac visione admonita, mox ad fluvium abiit; & præ Gentilium metu, virgultis illud involvit, perduxitque ad locum sepulturæ destinatum, &c.*

Mitit Lucianus martyr post mortem sui funeris curam.

16 Hos inter Martyres, qui suis ipsorum corporibus condignum sepulchri honorem post mortem deferri voluerunt, jure merito recensendus est Lucianus ille Presbyter Antiochenus; qui suo apparens discipulo locum designavit, quo suum mediis è fluctibus sublatum corpus, miro delphinus quidam obsequio delaturus esset, ut in supra citatis apud Surium Actis his verbis subtexitur: *Cum ejus discipuli circa ripas, & littora alius alibi versarentur, ut viderent, si quomodo possent eum è mari ejectum invenire; tempore autem hiberno id valde esse turbatum, diuturnum tempus effecit, ut plane desperarent se posse id invenire. Interim verò adveniente quintodecimo die, Martyr in somnis apparens cuidam Glycerio germano suo discipulo, qui tunc versabatur in regione adversa continenti Nicomediæ, dicit ei: O tu, cum primum mane surrexeris, abi in hunc locum (ostendens locum littoris) te enim, inquit, conveniam, cum illuc*

Anguntur discipuli quærentes corpus ejus & non invenientes.

Apparet Glycerio, monstratque locum, in quo illud visuri sint.

illuc veneris. Ille autem cum primum eum somnus dimisisset, & jam dies illucesceret, surgens, & quosdam alios ex piis secum assumens, cum eis venit in locum, qui fuerat ei significatus. In eo autem ingens delphinus ascendebat è mari, jam ex eo emergens, qui cum esset extensus super aquæ superficiem, valde spirabat, & ad terram contendebat; eratque juxta ipsum multa spuma, & murmur fluctuum, qui ab ipso scindebantur: ferebat autem extensum mortuum, tanquam in lecto jacentem; eratque spectaculum admirabile, super corpus adeo lubricum, & rotundum, quiete manens mortuus, & nec à suo pondere, neque à vi fluctuum devolutus ab eo, quod ipsum portabat vehiculo. Cum autem delphinus fuisset prope continentem, fluctu sublimi fuit sublatus, & terræ id appulit. Atque ille quidem statim expiravit: mortuus autem statim in arenam delatus, jacebat salvus, & omni ex parte integer, &c. Vide officiosæ pietatis obsequium, quod beati Martyris cadaveri Delphinus iste divina prorsus urgente vi detulit. Quoniam verò hic de delphino sermo occurrit, nonnulla obiter nobis repetenda sunt.

[Margin: In littus ad discipulos delphinus illud defert.]

17 Haud enim latere lectorem existimamus, quanta delphino intercedat cum homine, natura ipsa duce, propensio: hic enim solus, ut Plutarchus asserit lib. utrum anim. plus hab. rationis, hominem hoc solo nomine diligit, quod sit homo, cum cœterorum animalium vel nullum, vel quæ mansuetiora sunt, nutricatores tantum, & familiares diligant suos. Delphinis autem illa summis philosophorum tantopere desiderata, omni sorde, omnique fraude carens amicitia: benevolentiæ autem eorumdem, & opis allatæ multiplicia describuntur ab auctoribus passim exempla; & præcipue de hominum cadaveribus medio è maris gurgite illæsis ad littus usque delatis, ne à cæteris piscibus devorarentur, & ut delati in terram, sepulchri beneficium consequerentur. Celebre autem illud est, quod de Hesiodo proditoriè confecto inter alios enarratur, cujus cadaver delphinorum opera ad littus tandem appulit.

[Margin: Magna delphini φιλανθρωπία seu erga hominem propensio. — Amor ejus liberalis, & ab omni sorde purus. Plutar. in conviv. septem sapien. Ælian. l. 6. c. 15. & l. 1. c. 45. Plin. lib. 9. c. 8, &c. — Hesiodi cadaver ad littus delphini deferunt.]

18 Mirum itidem est, quod de quodam Cærano historici perhibent, hic cum jactum piscium à piscatoribus pecunia redemisset, delphinosque, qui retibus intercepti fuerant, vivos, liberosque abire permisisset, haud beneficium ejusdem irremuneratum extitit; cum enim Cæranus præmemoratus post aliquantum temporis naufragium fecisset, unus ex delphinis, qui ejus ope liber evaserat, naufragantem dorso benigne exceptum, incolumem ad terram perduxit: demum verò cum hic vita functus fuisset, & à proximis juxta littus eidem funebria de more persolverentur, frequentes ad littus Delphini advenere, ac si ad beneficium sibi ab eodem præstitum recolendum evocarentur, sese palam omnibus videndos obtulerunt, quasi viri adeo de ipsis benemeriti exequiis interesse gauderent, funusque aliqua saltem ratione mœsti prosequerentur: haud enim ante ab oculis se proripuere, quam exstincto rogo justa eidem de more persoluta fuissent.

[Margin: Cæranus delphinos captos è retibus liberat. — Idem naufragans à delphino beneficii memori in terram perducitur. Ælian. l. 8. c. 3. Athen. l. 13. c. 8. — Ac si ejusdem exequiis interesse vellent ad littus veniunt.]

19 Sane Arionem insignem illum Citharœdum, dum ab Italia Corinthum navigaret, à nautis ejus auri cupidine in mare sese præcipitem dare coactum dorso officiose sublatum Delphinus quidam Chorinthum usque incolumem devexit, & cum interim onere deposito, exanimatus in littore substitisset, ibidem Periandri regis jussu sepultura donatus est, constructo illi monumento, ad quod nautæ promeritas sceleris pœnas dedere. Alterius insuper Delphini lector probe utique meminisse potest, qui (ut Ælianus & Plinius testantur) cum in Jaso urbe puerum quemdam vehementissimo diligeret amore, & longo temporis decursu spectatissima benevolentiæ signa dedisset, sessorem suum incaute aliquando peremit; verum ad littus una cum pueri cadavere invectus, ubi puerum mortuum præsensit, ipse quoque præ dolore vita se protinus abdicans juxta eumdem exanimatus decidit, & commune una cum puero, quem dilexerat, sepulchrum à Jasensibus rem hujuscemodi admirantibus sortitus est.

[Margin: Arionem Corinthum usque delphinus devexisse fertur. — Delphinus pueri amore flagrans, ei mire obsequitur. Ælian. l. 6. de anim. c. 15. Plin. l. 9. c. 8. — Puero incautè à se occiso præ dolore moritur.]

20 Præterea, quod ipsimet Delphini, ut testis locupletissimus est Aristoteles, mira utique sollicitudine hoc ipsum officii cæteris sui generis cadaveribus exhibent: ut enim refert Aristoteles, conspici aliquando contigit, numerosum Delphinorum gregem majorum utique minorumque promiscuum, & post hos, binos subsequentes Delphinos, qui delphinulum jam defunctum inter ipsos pelagi fluctus dorso eveherent, ne ab aliqua marina bellua devoraretur, quod & breviter adnotavit Plinius, & magis expresse Ælianus, hos nimirum consuevisse suorum corpora dorso supposito ad aquæ superficiem levare, tum ad continentem veluti funere efferentes, hominibus sepelienda tradere. Hæc interim satis. Sed quod de obsequio Luciani martyris corpori Delphini opera delato hactenus enarravimus, haud naturæ, sed Deo ipsi rerum omnium auctori jure merito adscribendum est, ut patet etiam in beato Ariano martyre, ac sociis, quorum corpora sub Diocletiani persecutione saccis cum arena inclusa, & in mare projecta pari delphinorum obsequio ad littus Alexandrinum delata fuere.

[Margin: Delphini sui generis cadaveribus pompam funeralem exhibent. Arist. l. 9. de hist. anim. 48. — Plin. lib. 9. c. 8. in fin. — Ælian. l. 12. c. 6. — Mart. Rom. die 8. Mart. — Sur. to. 2. die 13. Maji.]

21 Celebre item est, quod de S. Martiniano Eremita apud Surium legitur, nempe dum in rupem quandam in medio maris sinu pœnitentiæ causa secessisset, ut ibidem ab omni hominum commercio sejunctus, cælestium rerum jugiter contemplationi insisteret, dæmonis impulsu, qui beati viri proposito invidebat, ex naufragio puella miræ pulchritudinis ad petram appulit, qua visa dæmonis artem Martinianus præsentiens, & haud suæ fidens castitati, oratione præmissa, & crucis signo se muniens, protinus se misit in mare, & ecce duo delphini adfuere, qui dorso eumdem excipientes, suum in locum detulere; sed Surius paucis rem totam in hunc modum enarrat: *Quæ cum dixisset, se statim jecit in mare. Statim autem eum duo Delphines exceperunt, & in terra deposuerunt. Puella verò donec excessit ex oculis ejus, videbat ipsum ferri super aquas, &c.* Sed de Delphinis Sanctorum obsequio propensius inservientibus sat obiter diximus, nunc verò ad nostra redeamus.

[Margin: Martinianus eremita amore castitatis in mare se jaciens à delphinis excipitur. — Sur. die 13. Febr.]

22 Sacra insuper quadraginta Martyrum ossa, quæ in flumen projecta fuerant (ut alibi diximus) à Petro quodam Episcopo, Martyribus id ipsum revelantibus, reperta, quam decenter ab eodem tumulata sunt, ut in eorundem Actis his verbis exprimitur: *Sed tertio post die civitatis Episcopo Petro per visum Martyres apparuerunt, quo in loco reliquiæ servarentur. De nocte, dicentes, veniens è flumine nos educito. Adhibitis igitur Episcopus clericis, viris religiosis, ad fluminis ripam accessit; & ecce reliquiæ Sanctorum in aqua tanquam stellæ fulgebant,*

[Margin: Quadraginta mart. ossa ipsismet revelantibus reperiuntur.]

bant, & locus, ubi residebant, ab ipso lumine indicabatur. Assumptas igitur inde sanctorum Martyrum reliquias, in loculis asservaverunt, &c. hæc ibi.

S Januarius digiti sui cum capite abscissi curam habet.

23 Haud tamen hic omittendum esse arbitror, quod de sanctissimo Episcopo, ac Martyre Januario scribitur. Hic dum Christiani de humandis, tum ejus, tum sociorum corporibus pie, studioseque inter se agerent, eisdem apparens, præcepit, ut digitum quoque, qui illi cum capite præcisus fuerat, diligenter quærerent, & simul sepulturæ traderent. Verum in Actis isthæc leguntur: *Cum vero Martyr Domini decollaretur, & orarium ante oculos teneret, digitus ejus una cum capite abscissus excidit. Sed dum Christiani corpus ipsius, & cæterorum Martyrum nocte sepelire vellent, apparavit eis Ianuarius, eos admonens, ut digitum simul cum capite præcisum requirerent. Quod illi facere curaverunt.*

Martyres etiam post multa secula se curam suorum corporum habere monstrant.

24 Incluti Martyres denique, ut exemplis quamplurimis toto hoc capite collectis abunde confirmari potest, post consummatum feliciter martyrii agonem, frequentibus è cælo apparitionibus, suorummet corporum curam adhuc se gerere satis aperte contestati sunt: quinimo post longa temporum intervalla, cum à quibusdam eorundem reliquiæ interdum negligerentur, meritoque sepulchri honore carerent, novis è cælo præstitis aliquando revelationibus, decentiorem in locum easdem transferendas edixerunt.

Atque ea in digniora loca transferri jubent.

Quod præcipue constat ex celebri Beatæ Cæciliæ virginis Romanæ historia, quæ post sexcentesimum circiter annum ab ejus martyrio dilapsum, Paschali Papæ hujus nominis primo, ipsius corpus solicite perquirenti, videndam se præbuit, bonoque eum animo esse jubens, ubi sacra ipsius pignora adinvenisset, in ecclesiam suo nomini dicatam, atque ab eodem Pontifice instauratam congruo honore reponenda præcepit. Cujus quidem recolendæ apparitionis exacta in Vat. Cod. descriptio habetur, & in suis Annalibus à Baronio hisce verbis recitatur: *Dum quodam die ad beati Petri Principis Apostolorum ecclesiam pergeret* (Paschalis Papa scilicet) *quatenus apud eumdem beatum Apostolum solito more vigilias celebraret, & ante ejusdem Confessionem Dominicas laudes residens decantaret, subito depressus sopore, vidit adsistentem sibi virginali adspectu Puellam, angelico adspectu decoram, taliaque ipsam sibi locutionis affamina protulisse: Multas tibi gratias agimus, quod ad incertam famam, quam de me sparsam, frustratoriis relationibus pervulgatam, aures accommodare reliquisti: quippe qui tanti penes me fuisti, ut proprio loqui invicem ore valeremus. Hæc jam sæpe fatus Pontifex diligenter audiens, studiose requirere cœpit, quæ esset ipsa, quæ talia illi verba diceret, vel quo nomine vocaretur. Cui illa respondit: Si nomen inquiris, Cæcilia famula Christi vocor. Ad quam summus Pontifex: Quomodo hoc credere possum, eo quod olim fama relatum sit, quatenus ejusdem venerabilis Christi Martyris Cæciliæ corpus ab Astulpho Longobardorum Rege hostiliter Romam obsidente, furto esse per ejus homines sublatum? Cui venerabili Pontifici ista intimanti, omnipotentis Dei famula Cæcilia dixit: Quod me desiderabant, & ut invenirent, Longobardi quæsiverunt, omnino verum est; sed Domini mei Iesu Christi opitulatione, & Dominæ meæ sanctæ Dei Genitricis semper Virginis Mariæ auxilio, me neque invenire, neque deportare longius valuerunt. Et ideo sicut quærere me cœpisti, ut invenires, assiduo labore non desinas incumbere, quia Domino Iesu Christo, pro cujus amore, & honore passa sum, placuit, ut tu me invenias, & in Ecclesiam, quam instruxisti, recondas. Et hæc dicens, ab oculis adspicientis sublata est.* Subsequitur autem ibidem prolixa inventionis ejusdem enarratio, quæ apud Prætextati Cœmeterium ejusdem Beati Pontificis opera, & studio obtigit.

Cod. Vat. rel. à Baron. to. 9. Annal. an. 821.

S. Cæcilia sexcentis annis post martyrium apparet Paschali Papæ.

Et corpus suum à Longobardis ad asportandum quæsitu, sed non inventum narrat.

Has suas reliquias, quas anxie Pontifex quærebat, ab illo reperiendas esse dicit.

25 Quod autem ipsimet Angeli mortalibus interdum apparuerint, & sacras recondi jusserint beatorum Martyrum reliquias, ex prænarratis jam supra exemplis sanctorum Crispini, & Crispiniani, necnon & Torpetis Martyrum satis aperte demonstratum est. Restat nunc, ut quo studio martyrum reliquiis exquirendis Christiani olim institerint, & quæ iisdem obsequia detulerint, videamus.

CAP. XI.

Christiani SS. Martyrum reliquiis perquirendis, humandisque perpetuo student.

Propter spem resurrectionis Christiani defunctorum corporibus curam impendunt.

1 Apud Christianos, quorum animis constanter infixa resurrectionis spes, & beatæ immortalitatis desiderium altius insederat, jugiter etiam officiosæ erga defunctorum corpora pietatis studium viguit, ut egregie Prudentius quoque laudatissimus inter poëtas Carminibus suis cecinit:

Prudentius hymno de exeq. def.

> *Nam quod requiescere corpus*
> *Vacuum sine mente videmus,*
> *Spatium breve restat, ut alti*
> *Repetat collegia sensus;*
> *Venient cito secula, cum jam*
> *Socius calor ossa revisat,*
> *Animataque sanguine vivo,*
> *Habitacula pristina gestit,*
> *Quæ pigra cadavera pridem*
> *Tumulis putrefacta jacebant,*
> *Volucres rapientur in auras,*
> *Animas comitata priores.*
> *Hinc maxima cura sepulchris*
> *Impenditur, hinc resolutos*
> *Honor ultimus accipit artus,*
> *Et funeris ambitus ornat.*

Hæc Christianorum opera à Prudentio summopere laudantur.

2 Hæc apte Prudentius, quibus condigno laudum præconio Christianorum pietatem evehit, utpote qui impenso animi studio defunctorum funera curarent, eorumdemque cadavera omnibus (ut pios decet) officiis prosequerentur; subdit igitur.

> *Hoc provida Christicolarum*
> *Pietas studet, utpote credens,*
> *Fore protinus omnia viva,*
> *Quæ nunc gelidus sopor urget,*
> *Qui jacta cadavera passim,*
> *Miserans tegit agmine terræ,*
> *Opus exhibet ille benignum*
> *Christo pius omnipotenti.*

Maximum pietatis officium sepelire pauperes ac peregrinos.

Hæc ille. Cui optime consonat Christianus alter inter Philosophos Lactantius, qui *maximum pietatis officium esse ait Peregrinorum & pauperum sepulturam:* & idemmet Petrus Apostolus apud Clementem eadem misericordiæ opera recensens, atque commendans, id veluti potissimum expressit, *Mortuos videlicet sepelire, & diligenter eorum exequias peragere.*

Lactant. l. 6. Instit. c. 12.
Clem. Rom. ep. 1.

Pietas erga mortuos in S. Scriptura maxime commendatur.

3 Noverant quippe Christiani hujus pietatis opera apprime sacris in paginis commendata; ipse enim Dominus hæc ad Esdram prolocutus fuisse legitur: *Mortuos ubi inveneris, signans commenda*

sepul-

Esdræ 4. cap. 2. *sepulchro, & dabo tibi primam sessionem in resurrectione mea.* Idem pariter ex Tobiæ libro quisque edocetur: sanctissimus enim vir inprimis, ut Paulinus ait, hujus specialiter muneris prærogativa justificatus à Domino & Archangeli voce laudatus est, quod in miserâda Israëlitici populi captivitate mortuis atque interemptis, vel ipsismet festivis diebus sepulturæ beneficium jejunus impenderet: inde enim Deum sibi promeruisse Raphael Archangelus contestatus est, cum ait: *Quando orabas cum lacrymis, & sepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium tuum, & mortuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino.*

Paulin. ep. 37. ad Pammach.

Tobias eo præcipue nomine Deo, Archangelo teste, placuit.

4 Quod suis eleganter carminibus Prudentius, quem supra citavimus, hunc in modum expressit.

Hymno de exeq. def.

Sancti sator ille Tobiæ
Sacer ac venerabilis heros,
Dapibus jam rite paratis,
Jus prætulit exequiarum;
Iam stantibus ille ministris,
Cyathos, & fercula liquit,
Studioque accinctus humandi,
Fletu dedit ossa sepulchro;
Veniunt mox præmia Cælo,
Preciumque rependitur ingens.

Cura funerum Tobiæ exemplo omni operi præferenda.

Hæc Prudentius. Quibus paria sanctissimo digna viro præconia S. Paulinus Nolanus Episcopus disertis verbis subtexuit: *Negligens enim,* inquit, *ventris quia diligens animæ, maluit corpore esurire quam spiritu: ut nobis quoque esset exemplo quo præoptemus jejunare cibo carnis, ut saturitatem animæ conferamus.* Hæc in laudem officiosæ pietatis à Tobia defunctis exhibitæ Paulinus.

Paulin. ep. 37. ad Pammach.

Tobias mavult esurire corpore quam spiritu.

5 Christiani igitur, quippe qui eximio pietatis affectu tenebantur, colebantque eos quibuscumque officiis, quos pro Christi fide ad sanguinem usque in acie fortiter, constanterque decertasse noverant, in perquirendis, sepulchroque condigno inferendis eorumdem corporibus, sedulam semper (ut sacræ edocent historiarum tabulæ) navarunt operam. Tum ut iisdem, qui id unum summopere se peroptare testabantur, rem gratam facerent: tum vero, quoniam superno fidei lumine imbuti, certò sciebant, ac profitebantur futuram corporum ad diem novissimum resurrectionem, eisque perennis gloriæ ac felicitatis consortium impendendum fore divina spe subnixi præstolabantur: tum etiam ob luculenta mirandorum operum signa, quæ earumdem virtute reliquiarum, ac Sanctorum meritis frequenter contingere, ipsa edocti experientia, advertebant; quod quidem maximo fidei incremento, & Religionis Christianæ subsidio quotidie adversus debacchantes gentilitiæ superstitionis errores inserviebat.

Quare Christiani tam seduli in curandis Martyrum reliquiis?

6 Certe hoc ipsum Julianus doluit, impius, inquam, ille desertor, qui Idololatriam ab inferis, quo se receperat, iterum in orbem evocare, auctoritate fovere, totoque conatu eamdem stabilire; ac sanæ, illibatæque fidei cultum penitus abolere cupiens, in ea, quam scripsit ad Arsacium, epistola inter cætera laudabilia pietatis opera, quæ Christiani de more præstabant, ut ipse meminit, studiosam, ac indefessam jugiter in defunctorum corporibus humandis solicitudinem recenset. Quibus profectò operibus eorumdem, quam acriter insectabatur, Religionem mirabiliter profecisse fatetur. Quapropter ut & hæc eadem à Gentilibus ad Idolorum cultum in orbe propagandum exerceantur, serio ibidem suos admonet, atque obtestatur. Hæc autem epistola his quidem verbis apud Sozomenum legitur: *Sed quid est causæ* (inquit ille) *cur in hisce, perinde ac si nihil amplius opus esset, conquiescimus? ac non potius convertamus oculos ad ea, quibus impia Christianorum Religio creverit; id est, ad benignitatem in peregrinos, ad curam ab illis in mortuis sepeliendis positam, & ad sanctimoniam vitæ, quam simulant; quorum singula à nobis vere exequenda esse censeo, &c.* Hæc impius effutiit adversus Christi religionem, immo contra pietatem pro idololatriæ impietate calamo æque ac gladio decertans. Verum, ut vides, dum Christianorum fidem acrius impugnat, eorumdem mores, ac vitæ sanctimoniam vel invitus probare, atque extollere illustri hoc ad veritatem comprobandam elogio compulsus est.

Julianus Apostata idololatriam jam labantem erigere nititur.

Ad eam propagandam hortatur gentiles ad imitandos Christianos.

Sozom. l. 1. cap. 15.

Et maxime in cura sepeliendi mortuos.

7 Et is quidem ac tantus in piis hujuscemodi operibus exercendis Christianorum fervor extitit, ut & summos quosque in perquirendis labores amplecti, quam multas vero in redimendis sanctorum corporibus, & comparandis sibi reliquiis pecunias, immo & vitam ipsam libenter profundere non dubitarent. Quamobrem eorum plerique, ut in sacris Martyrum Actis quamsæpissime legimus, ob impensum martyribus hujusmodi pietatis officium, pro mercede martyrium accepere. Quamvis & hi, qui in hæc laudabilia assidue incumberent charitatis ministeria erga defunctorum corpora, absque ulla sanguinis effusione, quæ sola martyres facit, Martyres vivi jure quidem merito à Chrysostomo appellentur, ut videre est in Sermone, quem habuit in sanctos martyres Juventium & Maximum his plane verbis: *Post beatam autem illam cædem, quidam, etiam cum salutis periculo, Athletas illos optimos rapuerunt decenter, etiam ipsi vivi Martyres, ut eorum reliquias curarent decenter. Nam quamvis non occidebantur, optabant tamen mori potius, quam corpora illa relinquere inhumata. Ita ad venationem festinabant.* Quæ quidem postrema verba hic à nobis, ut legitimum eorum sensum assequamur, diligenter adnotanda sunt. Iis enim vir sanctissimus indefessum animi studium, solertiamque incomparabilem ad vivum exprimere conatus est, qua viri illi religione, & charitate conspicui sanctorum corpora jugiter indagare consueverunt: deducta nimirum à venatoribus in rem apte metaphora, qui abditissima quæque loca maxima aviditate circumeunt, perlustrantque, ubi latitantes plerumque velut in receptaculis feras investigent, adinventasque demum ipsa intra latibula comprehendant. Hunc plane loquendi modum in aliis quoque sanctorum Martyrum Actis usitatum fuisse reperimus; ut præcipue in beatorum Hermili, & Stratonici jam supra citatis videre est, in quibus haud aliud quorundam piorum hominum officium asseritur, quam huc illuc percurrendo corpora sanctorum diligenti indagatione venari. Sed ad singula hominum genera, quorum sacris in paginis ob hujusmodi pietatis opera memoria celebris reddita est, descendamus.

Christiani nulli parcunt labori, nulli sumptui, nec vitæ propriæ in perquirendis, sepeliendisque martyribus.

Multi martyrio decorantur ob impensum mortuis obsequium.

Chrys. in ser. de Iuvent. & Max.

Martyres absque sanguinis effusione, qui dicantur?

Christiani venatores reliquiarum martyrum appellantur.

CAP. XII.

Romani Pontifices sacris Martyrum pignoribus sepulturæ ministerium exhibent.

1 CUm omnes ubique terrarum Christianæ fidei cultores, ut jam vidimus, hujusmodi pietatis, ac misericordiæ munia jugiter obeundi ardore flagrarent; at præ cæteris hi, qui Romæ

 dege-

Roma martyrum fertilis ager.

degebant: quæ Urbs inter reliquas totius orbis tanquam fertilis Ecclesiæ ager Martyrum sanguine uberius redundavit. Hic nimirum (ut sacræ exhibent historiæ) non modo pii quique viri, ac religiosæ fœminæ, verum etiam summi Pontifices, qui clavum Ecclesiæ tunc temporis tenebant, idipsum maxima animi alacritate, studio, ac labore præstiterunt: quod à nobis hoc speciatim loco exponendum erit, singulos nimirum referendo, qui sibi immortalem inde in Ecclesia laudem promeruerunt.

In ea Summi Pontifices martyribus humandis summopere incumbunt.

Pius I. curam sepeliendi martyres demandat Episcopis.

2 In primis autem sanctissimus Pontifex Pius Primus hujus nominis, ejusmodi pietatis opus Justo Episcopo demandavit, ut videre est in ea, quam potissimum scripsit, epistola his fere verbis: *Cura autem sanctorum Martyrum corpora, sicut membra Dei, quemadmodum curaverunt Apostoli Stephanum.* Beatæ vero memoriæ Pontifex Callistus Martyrum obsequio deditissimus, cum primum presbyteri Calepodii corpus, quod suimet ipsius opera adinventum fuerat, in ejusdem Calepodii Cœmeterio sepelisset, ratus tamen tum Martyrum sanguine, tum eorumdem corporibus, veluti pretiosissimis quibusque thesauris, ac gemmarum monilibus Romanam Ecclesiam illustrari, ad Martyrum præcipue sepulturam (quorum tunc ingens erat numerus) Cœmeterium, quod via Appia situm erat, ampliavit, & quod postea ab ejus nomine Cœmeterium Callisti nuncupatum est.

S. Callistus Papa Cœmeterium sui nominis ampliat.

Martyrol. 13. Kal. Dec.

3 Sacra item Martyrologia, Fabianum Romanæ Urbis Episcopum in eodem Callisti Cœmeterio corpus sancti Pontiani Papæ, quod è Sardinia translatum fuerat, sepeliisse testantur: quod & ipse Anastasius in Pontiano confirmat. Quod autem Cornelius Romanæ item Ecclesiæ Pontifex sanctitate conspicuus hortatu Lucinæ matronæ, Apostolorum corpora è Catacumbis, ubi diu jacuerant, in pristinum sepulchri locum transtulerit, è sacris antiquitatum monumentis legenti palam fit. Stephanus item Romanus Pontifex ministerium suum in colligendis, humandisque beati Martyris Tertullini pignoribus ultro libenterque exhibuit, ut in ejusdem sancti Stephani Actis apud Surium legitur. Sanctissimus item vir Eutychianus, ut Anastasius refert, suimet ipsius manu indefesso studio ac labore ter centum, & quadraginta duos Martyres sepultura donavit.

Anastas. in Pontiano.

S. Cornelius Papa Apostolorum corpora in pristinum sepulchrum transfert.

S. Stephanus Papa Tertullinum mart. sepelit. *Sur. to. 4. 2 Aug.*

B. Marcellus Papa titulos 25. instituit propter sepulturas præcipue martyrum. *Anastas. in vit. Marcell.*

4 Beatus Marcellus Papa, & martyr viginti quinque, ut idem inquit Anastasius, titulos in Urbe instituit, *quasi Diœceses, propter Baptismum, & pœnitentiam multorum, qui convertebantur ex Paganis, & propter sepulturas Martyrum.* Qui etiam adhuc Presbyter (eodem teste Anastasio in B. Marcelli gestis) prædecessoris ejusdem corpus in Cœmeterio Priscillæ via Salaria sepelivit, ubi & corpora sanctorum Claudii, Cirini, & Antonini pariter recondidit. Postquam vero Ecclesiæ Romanæ Pontifex Deo disponente renuntiatus est, è via Salaria ad Ostiensem transtulit, rogatu Lucinæ matronæ, corpora sanctorum Cyriaci, Largi, & Smaragdi, ut in ejusdem Marcelli Actis, & Cod. M. S. qui asservatur apud sanctam Cæciliam, hisce verbis legitur: *Veniens autem sanctus Marcellus Episcopus cum Lucina matrona Christianissima, condivit corpora sanctorum cum aromatibus, & linteaminibus, & imposuit nocte in pavone cum eunuchis suis, & sustulit inde, ubi commendati fuerant, &c.*

Idem ad loca honestiora transtulit multa corpora martyrum.

Melchiades corpora Quatuor Coronatorum sepelit.

5 Melchiades quoque, dum & ipse inter presbyteros Romanæ Ecclesiæ adnumeraretur, una cum sanctissimo viro Sebastiano corpora sanctorum quatuor Coronatorum sepulchro commendavit, ut in ejusdem Actis, & manuscripto Codice Vaticano his verbis legitur: *Tunc Sebastianus venit noctu cum Melchiade Episcopo, & collegit corpora, & sepelivit in via Lavicana, milliario ab Urbe Roma plus minus tertio, cum aliis sanctis in Arenario.* Adnotandum interim est, quod in his Actis Melchiades appellatur Episcopus, ob eam certe rationem, quia ipse, dum hæc eadem ab auctore conscripta sunt, eo munere exornabatur. Ex historicis enim enarrationibus manifeste constat, recensitos Martyres coronatos fuisse, cum Marcellinus Pontifex Ecclesiam regeret, anno scilicet Domini trecentesimo trigesimo, quo tempore Melchiades Presbyteri adhuc ministerio fungebatur.

Psal. 115. Christiani occisorum pro Christo reliquias thesauro cariores habent. *S. Cyprian. ad mart. & Conf. lib. 2. ep. 6.*

6 Cum itaque probe antiqui Christiani nossent, quod & regius cecinit Psaltes: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus*, beatissimos videlicet martyres (ut Cyprianus ait) pretio sanguinis emisse sibi immortalitatem, venerandas eorumdem exuvias, *quasi effodientes thesauros* (ut divinæ testes sunt paginæ) solicite perquirendas, excipiendas, curandas, servandasque sibi indixere: & quoniam ad rem apte thesaurorum mentio incurrit, quis quæso adinvento thesauro non valde gestiat? quis sibi non merito gratuletur? quis eumdem ubi primum invenerit, non protinus terræ visceribus altius infodiat, ut servet; & si quando effodi contingat, non iterum ad eum caute conservandum abscondat; *Simile est*, inquit Christus, *regnum Cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo, abscondit, & præ gaudio vadit, & vendit omnia, quæ habet, & emit agrum illum.* Hoc plane à Christianis Pontificibus præstitum est, qui primum pretiosa martyrum cadavera cœmeterialibus inferre sepulchris indefesso jugiter labore studuerunt, & si quando hæc eadem effodiendo ad lucem, ad manum venirent, ex uno ad alterum transferre locum, ex Cœmeteriis in ipsas inferre basilicas, secretiori sinu, honoris gratia satagebant. Quis enim nesciat, antequam ad ulteriora progrediamur, quam solemnis semper extiterit dies, quo sacra martyrum corpora alio transferri contigit?

Mat. 13.

Bonifacius Quartus Pantheon in Urbe Martyribus dedicat, eorumque reliquiis ditat.

7 Quanta vero præstitit recolendus ille cæteros inter Romanos Pontifices sanctitate Bonifacius Papa Quartus, qui veneranda Beatorum martyrum pignora impense adeo coluit, ut antiquissimum præ omnibus templum Pantheon in Urbe solemni ritu Deo in honorem Christi martyrum dedicaverit, eorumdemque reliquiis uberrime cumulaverit; cujus rei annua jugiter memoria in Romano Martyrologio peragitur tertio Idus Maji, ut his verbis inscribitur: *Romæ dedicatio S. Mariæ ad Martyres, quam beatus Bonifacius Papa Quartus expurgato Deorum omnium veteri phano, quod Pantheon vocabatur, in honorem beatæ semper Virginis Mariæ, & omnium martyrum dedicavit tempore Phocæ Imperatoris. Divina autem*, inquit Baronius, *dispensatione factum est, ut inter tot idolorum templa prostrata, & in anathema oblivionis eversa, Pantheon velut insigne quoddam, ac perenne trophæum de expugnatis hostibus permaneret, cederetque triumpho omnium Martyrum, qui omnium gentilium Deos, Christi cruce subegerant.* Quantis vero tunc sacrorum pignorum thesauris ejusdem beatissimi Pontificis opera tem-

Baron. in not. in Mart. Rom. Pantheon perenne Christi de expugnatis gentibus trophæum.

templum hoc, quod martyribus dicabatur, refertum sit, si quis interim nosse cupit, Baronium consulat isthæc enarrantem: *Legi*, inquit ille, *in ejus Ecclesiæ codice manuscripto, templum illud dicatum Deo in honorem Dei Genitricis Mariæ, omnium sanctorum Martyrum, & Confessorum, illataque illuc esse reperi duo de triginta curribus ossa sanctorum Martyrum, è diversis Urbis Cœmeteriis effossa, solemniterque comportata, ac decentissime collocata.* Hæc in suis ad Romanum Martyrologium Notis Baronius, sed ad ulteriora properandum est.

Baron. in not. ad Mar. Rom. 3. Id. Mart.

In illud duo de triginta curribus ossa martyrum illata.

CAP. XIII.

Presbyteri, & Clerici tumulandis martyribus operam impendunt.

1 VErum Sanctorum tot Summorum Pontificum religiosæ admodum pietatis vestigia in curandis, ut hactenus enarravimus, instruendisque Martyrum funeribus, Romanus quoque Clerus pari alacritate æmulari haud destitit. Quamobrem ex Presbyterorum numero quamplurimi non defuere, qui tumulandis obtruncatorum pro Christo cadaveribus jugem navarunt operam, ut jam supra recensuimus.

Romanus Clerus curandis martyrum funeribus insignis.

2 Præstitit hoc Justinus in Cyrillæ, Hippolyti, Concordiæ, Irenæi, atque Abundii funeribus, qui demum, ut plerique alii, ob exhibitum præstantissimæ charitatis officium, pro mercede optatam martyrii palmam accepit. Delatus enim quod Tryphoniæ uxoris Decii, & Cyrillæ ejus filiæ corpora sepelisset, his eumdem verbis acriter increpans allocutus est Claudius: *An putas nos sacrilegia tua ignorare, quæ cum similibus tuis profanis commisisti? Nonne tu ausus es temeritate nefaria agere contra Deos, & contra præcepta invictissimorum Imperatorum; quia sacrilegum illum Laurentium sepeliisse diceris, & Romanum militem perditissimum furtim tulisse deprehenderis, & quamplurimos hujus nefariæ sectæ vestræ tecum pariter absconditos habuisse inclamaris.* Et tandem capite obtruncatus est, ut in M. S. ejusdem Actis Basilicæ Lateranensis.

Justinus martyrio coronatur ob exhibitam defunctis sepulturam.

In ejus. Act. M.S. *Later.*

3 Idem quoque laudabiliter præstiterunt Fortunatus beato Martyri Luciano diacono: Joannes Bibianæ virgini Romanæ ac martyri: Justus Nicomedi: Pastor item Quirino: Crispus, & Joannes, alter videlicet hujus nominis, beatis Simplicio & Faustino: Asterius Callisto: Nicomedes Feliculæ, quorum omnium corpora ab iisdem, ut diximus, summo devoti animi, ac Christianæ pietatis obsequio tumulata fuere. Et ut de cæteris taceamus, nonne martyr Nicrandus ille nobilissimus ob id unum martyrii coronam sibi promeruit, quia martyrum reliquias studiose perquirens, debitum eisdem honorem deferre satagebat, ut enim Martyrologium Romanum testatur, hoc præclaro passionis titulo natalitius ejusdem dies illustratur: *In Ægypto S. Nicandri martyris, qui cum sanctorum Martyrum reliquias studiose perquireret, & ipse martyr effici meruit sub Diocletiano.* Cujus laudes etiam in Græcorum Menologio celebrantur.

Series sanctorum, qui studio in curandis mortuis excellunt.

Mar. Rom. die 15. *Maji.*

S. Nicander in præmium curæ habitæ mortuorum ipse martyr esse meruit.

4 His autem quos hactenus enumeravimus, ex eodem clero complures alii merito laudandi adnumerari possunt, qui tumulandis beatorum Martyrum cadaveribus suam toto animi conatu operam præbuerunt, quos infra recensebimus. In lectoris autem gratiam hic obiter in mentem revocandum est, olim quidem in Ecclesia pium ejuscemodi obsequii munus, quod defunctis impenditur, tam religiose usurpatum fuisse, ut clericis, quibus res sacræ committebantur, hoc Christianorum corpora curandi, ac terræ demandandi onus speciatim injungeretur, ut satis aperte ipsemet Hieronymus in epistola de muliere septies icta innuere videtur.

Inter sacra clericorum munera, etiam officium curandi, sepeliendique mortuos in Ecclesia olim erat.

D. *Hieron. ep.* 39 *ad Innoc.*

5 Ut vero rem altius repetamus, in ipsis Apostolorum actibus, quorundam juvenum mentio incurrit, qui Ananiam, Zapphiramque ipsa Petri voce, eosdem acrius increpantis, exanimatos, inde levantes sepulchro intulerunt: quos forte jam tum ab Apostolis ad hunc piissimi ministerii usum institutos, dicatosque fuisse credere nobis par est: quod sane vel ex hoc commode confirmari potest, quoniam Ignatius ille Antiochenus Episcopus, qui cum Apostolis aliquandiu vixit, inter cæteros Ecclesiæ ministros Κοπιῶντας recenset, hoc est, laborantes, quos Epiphanius Κοπιάτας eadem plane significatione appellat, ut ipse nimirum ait, qui corpora eorum, qui obdormierant, obvolverent, ac terra cooperirent. Horum insuper Justinianus Imperator in suis Novellis de exequiis defunctorum meminit; ubi etiam iidem ministri alio nomine *Decani*, & *Lecticarii* vocantur.

Actor. c. 5.

Ministros curandi defunctorum corpora ab Apostolis institutos, verisimile est.

Horum meminit Ignatius martyr.

Ignat. ep. ad Antioch.

Epiph. in expos. fid.

Justinianus Imp. eosdem Decanos, & Lecticarios appellat.

Novell. 43. & 59.

6 Hos vero Auctor epistolæ ad Rusticum Narbonensem de ordinibus Ecclesiæ apud Hieronymum alio nomine *Fossarios* appellat, ac clericis adnumerat: non ita quidem ut eorumdem munus ex iis ordinibus esset, quibus clerici ex consueto more initiantur, sed quod pium ejusmodi Christianæ fraternitatis exercitium, clericis plane ob sui meritum competeret: probatis vero eosdem moribus eum in modum insignitos esse oportere demonstrat, ut iismet, quibus Tobias olim præfulsit, æquiparentur: *Ejusdem nempe*, ait, *fidei, ejusdem sanctitatis, ejusdem scientiæ atque virtutis, ut sicut ille, exhibentes visibilium rerum curam, ad invisibilium festinent; & resurrectionem carnis credentes in Domino, totum quod faciunt, Deo se præstare, non mortuis cognoscant.* hæc ibi.

Apud Hieron. to. 9.

Apud Hieron Fossarii dicuntur, ac clericis annumerantur.

Obsequium Deo præstat, qui mortuum sepelit.

7 Magnus vero ille, ac primus Christianos inter principes Constantinus; quo condignum Christianæ pietatis, & misericordiæ, cæterisque æmulandum præstaret symbolum, illud quidem sanctissimis legibus instituit, ut Constantinopolitana in urbe, quam ipse recens suo de nomine condiderat, ad curanda defunctorum corpora, efferenda, humandaque, nongentæ, ac quinquaginta diversorum collegiorum, & artium officinæ præsto essent, quæ ab omni publicorum munerum, ac vectigalium onere immunes lecticarios atque copiatas instruendis funeribus suppeditarent. Hoc idem Honorius & Theodosius Junior religiosissimi Augusti edita constitutione ratum habuere. Anastasius vero, impius alioqui Imperator, in hoc se tamen pium admodum exhibuit, ut aucto prædictarum officinarum usque ad centum supra mille numero, redditum quoque librarum auri septuaginta constituerit, eam videlicet ob causam, ut exequiæ sine ullo eorum sumptu, quorum funera curabantur, sed gratis omnino fierent. Quæ omnia iterum Justinianus confirmans, opportune sanxit, ut illarum officinarum aliæ *decanos, seu lecticarios, & laboratores* funeribus curandis præstarent, qui in hoc obeundo munere Ecclesiæ subjecti essent: aliæ vero pecunias ad sublevandam inopiam suppeditarent, ita ut laudabilia funerum ministeria ipsius Ecclesiæ sumptibus, ex attributis hujuscemodi redditibus, absque ulla

Constantinus Imp. 930. artium collegia, quæ funerum curam habeant instituit, & à publicis oneribus liberat.

Novell. Iustin. 43. & 59. *Leo Nov.* 12. *Leg. non plures C. de sacros. Eccl. Novell.* 43. 59. *lmagna C. de sacros. Eccl.*

Anastas. Imp. numerum illorum auget, & annuo redditu dotat.

DD. Novell. 43. & 59.

Justinianus eadem confirmat, & suum cuique munus obeundum inter illos distribuit.

ulla defunctorum expensa perficerentur. Ac demum Leo cognomento Philosophus totum id ratum habens, ad unguem servari præcepit, velut ministerium, ut ipse ait, *ad numinis cultum pertinens.*

Leo novella 12.

Curandorum funerum institutum desitum instauratur Romæ.

8 Porro religiosi hujus ministerii institutum, quod per longa temporum interstitia antiquatum, abolitumque fuerat, Deo tamen disponente jam superiori seculo sanctioribus legibus Romæ instauratum, & in diversas inde Orbis terrarum Ecclesias mirifice propagatum est. In Urbe quippe celeberrimum inter cætera sub Misericordiæ titulo Sodalitium erectum viget, cujus confratres viri plerumque nobiles ex instituto, quod servant, eorum cadavera, quibus in patratorum criminum pœnam mors legum tenore infligitur, curare consueverunt. Hi ubi ad bene moriendum pie, ac solicite eosdem adhortari reos, ac in mortis agone constitutos, paterna fovere charitate ac solatio non destitere, demum exstinctorum corpora è patibulo levantes, feretro imponunt, dissecta quandoque membra diligenter colligunt, componunt, & ad sacrum Cœmeterium juxta Ecclesiam, quo una simul convenire illis mos est, supplicantium ritu incedentes devehunt, adhibitisque interim sacris precibus honeste sepeliunt.

Nobile Misericordiæ sodalitium in Urbe, ejusque ministerium quale?

9 Viget in Urbe & alia sub titulo Mortis Confraternitas, quæ suis expensis mortuorum, & præcipue pauperum cadavera, ubicumque projecta jaceant, excipere, ac feretro imposita in sacrum deferre locum tumulanda pro instituto habet: cujus etiam Baronius in suis Annalibus meminit. Hoc autem Mortis Sodalitium sub alio titulo Charitatis in multis Galliarum locis, hortatore olim per visionem, ut perhibent, S. Eligio Noviomensi Episcopo, & Flandrorum Apostolo, floret, quorum pia obsequia haud multum distant à ministerio, quod præstabant olim Parabolani Ecclesiæ Alexandrinæ, quos Junior Theodosius Imperator ad sexcentorum numerum auctos ad curanda quorumvis ægrotantium, etiam pestis tempore, corpora destinavit, sed de his hactenus.

Altera sub titulo Mortis societas, ejusque munia.

Baron. Annal. to. 3. an. 366. in fin.

Sodalitium charitatis in Galliis defunctorum obsequio vacat.

Parabolani qui sint? eorumque numerus ac ministerium.

10 Ut laudatissimos igitur ex clero recenseamus, qui ex pio, quod sacris Christianorum cadaveribus detulere, obsequio, immortalem sibi in Ecclesia laudem peperere: primo quidem loco sese nobis offert Rufinus ille, qui sanctorum Antonii, Eusebii, Pontiniani, Peregrini & Vincentii martyrum corpora sub Commodo Imperatore, haud longe ab Urbe, sua manu sepelivit, ut in beati ejusdem Eusebii, sociorumque actis apud Surium videre est, & ex Vinc. speculo.

S. Rufinus diligentissimus funerum curator.

Sur. to. 7. 25. Aug. Vink. Spec. l. 11. c. 119.

11 Inter eosdem quoque jure quidem optimo Eusebium recensere possumus, qui sanctorum martyrum Quiriaci Episcopi, Maximi presbyteri, Archelai diaconi, Taurini & Herculani, Theodori tribuni, & permultorum militum, quorum jam supra sub Alexandro meminimus, corpora, dum neglecta adhuc, incultaque jacerent, obsequenti manu extulit, & perhonorifice humanda curavit, ut in ejusdem Eusebii actis in M. S. Cod. Vaticanæ Basilicæ, & Lateranensis hisce verbis legitur: *Tunc* (post decollatum scilicet in carcere Quiriacum Episcopum) *beatus Eusebius presbyter in specula positus, noctu collegit corpora sanctorum Cyriaci Episcopi, Maximi presbyteri, & Archelai diaconi, & cum omni diligentia sepelivit. Corpora vero sanctorum militum, qui in mari præcipitati fuerant, beatus Eusebius solicite colligens à littore maris in campo Ostiæ abscondit, quos & sepelivit juxta Urbem Via Ostiensi. Taurinum vero, & Archelaum in portu Romano abscondit: beatum vero Theodorum Tribunum posuit in Mausoleo suo, & omnes alios collegit, & posuit juxta corpora sanctorum Cyriaci, & Maximi, &c.* hæc ibi.

Eodem præsertim nomine B. Eusebius clarus.

M. S. Cod. *S. Petri & Lat.*

Multorum martyrum corpora colligit, ac terræ mandat.

12 Iisdem addito insignem Polemium, qui ut in M. S. Actis B. Marmeniæ Cod. Lateran. legitur, tantæ religionis vir extitit, ut duorum & quadraginta Martyrum corpora, quos una die decollari contigit, suismet manibus sepulturæ commendaverit. Præmemorato Polemio Tertullinum adjunge, qui cum adhuc gentilis esset, in hoc maxime laudandum se præbuit, quod duodecim clericorum sancti Stephani Papæ, sub Valeriano & Gallieno interfectorum pro Christo corpora primum curasse describatur, quorum venerandas postmodum reliquias prope sanctorum Juvini & Basilei corpora via Latina reposuit, ut in ejusdem S. Stephani gestis expressum habetur, qui cum postea rescivisset, quod ille in gentilitatis adhuc errore degens, pie religioseque præstiterat, ad se eundem accersitum benigne excepit, & ad Christianam fidem feliciter traductum sacro baptismate abluit, & subinde presbyteratus honore insignivit, ac demum gloriosum Christi Martyrem pro fidei confessione, beatos inter Martyres sepelivit.

B. Polemius 42. martyres suis ipse manibus uno die sepelit.

Cod. M. S. Basil Later.

Tertullinus adhuc gentilis erga defunctos se pie gerit.

Acta S. Steph. Papæ.

Accersitur à B. Stephano Papa, & baptizatur.

Martyrio demum coronatur.

13 Neque ab horum interim numero ac merito disjungamus sanctitatis laude præcipuum, ac virum jugiter recolendum Polycarpum, de quo ista hæc in supra citatis sanctæ Marmeniæ Actis: *Venerabilis per omnia sanctus nomine Sabinus, qui & ipse officium sacerdotale gerebat, &c. migravit ad Christum jam per duodecim annos maceratus diu in carcere ob confessionem Iesu Christi Nazareni Filii Dei omnipotentis. At ubi sensit Taurinus cum esset carcerarius, quod sanctus Sabinus defunctus esset, funem illaqueavit pedibus, & trahebat corpus ejus per terram, & in foro illud dimisit inhumatum. Deinde venit quidam Polycarpus presbyter nocte, & accepit corpus ejusdem sancti Sabini, & recondidit in sarcophago, ubi cæteri viginti duo, de quibus supra, sepulti fuerant.* hæc in recensitis actis. Ejusdem plane pietatis extitit Thrason, qui cum Joanne presbytero, ut in beati Marcelli actis legitur, sanctorum Saturnini, & Sisinnii corpora via Salaria sepelivit. Quibus omnibus postremo tandem loco accedit summis extollendus laudibus Pigmenius ille presbyterorum dignissimus, ut cæteros omittamus, qui cum Joanne pariter presbytero sanctorum Terentiani, & filiorum corpora sepulturæ tradidit.

S. Polycarpus in martyrum sepultura officiosus.

Act. S. Marm. mart.

Corpus S. Sabini in foro abjectum colligit, & in sarcophago recondit.

Eadem erga martyrum reliquias pietate S. Thrason excellit.

Act. S. Marcel. Papæ.

Et B. Pigmenius presbyt.

14 Porro Romani potissimum Cleri erga sacras beatorum Martyrum reliquias solicitudo eum in modum excelluit, ut non modo propter fidei confessionem in Urbe obtruncatos, aliisque modis dire interemptos nullo unquam intermisso labore perquireret, decentique cultu quantocyus sepulturæ mandaret; sed & cæteros Christianæ fidei cultores, qui ubique terrarum degebant, etsi longo intervallo distarent, pari charitatis affectu complecteretur. Hinc inter laudatissima D. Cypriani opera Romani ejusdem cleri ad Carthaginensem Ecclesiam epistola recitatur, in qua hæc præcipue verba adnotanda videntur: *Et quod maximum est, corpora Martyrum, aut cæterorum si non sepeliantur, grande periculum imminet eis, quibus incumbit hoc opus. Cujuscumque ergo vestrum, quacumque occasione effectum fuerit hoc opus, certi sumus eum bonum servum æstima-*

Romanus Clerus sepeliendis martyribus semper incubuit.

Hortatur omnes fideles ad candem erga mortuos pietatem.

Apud Cypr. Epist. Romani Cler. ad Carthag. Eccles.

Magni meriti apud Deum sepelire mortuos.

æſtimari, ut qui in maximo fidelis fuit, conſtituatur ſuper decem civitates. Ex quibus aſſiduum totius Eccleſiæ, ac piorum omnium ſtudium in tumulandis condigno honore beatorum martyrum corporibus ſatis perſpicue legentibus apparet.

CAP. XIV.

Viri laici ejuſcemodi pietatis munia obeunt.

Optimi quique viri ante omnia ſupremæ pietatis officia defunctis exhibent.

1 OPtimi quique viri, qui miris Eccleſiam Dei virtutum exemplis illuſtrarunt, conſueta defunctis impendi ſupremæ pietatis officia, quibuſvis detinerentur anguſtiis, aut certe incommodis premerentur, vel ob id maxime laudandi, haud ullo unquam tempore intermiſere. Ipſe enim Dei voce laudatus cæteros inter Patriarchas Abraham quammaxima Saræ funus ſolicitudine curavit, eidemque nobiliſſimum aptando tumulum, ut Paulinus ait, *humanitatis memor, non ſprevit corporis curam propter animæ ſecuritatem, ſed empto ad ſepulchrum agro mortuam ſuam pretioſa ſede compoſuit.* Hujus veſtigia pari ſtudio Tobias probatæ vir integritatis æmulatus, in ſepulturæ miniſterio mirifice enituit. *Hoc enim*, ut Ambroſius ait, *illi quotidianum opus, & magnum quidem: nam ſi viventes operire lex præcipit, quanto magis debemus operire defunctos? nihil hoc officio præſtantius.*

Paulin. ep. 37. ad Pammach.
Abraham Patriarcha Saræ funus ſedulo curat.
S. Amb. lib. de Tob. c. 1.
Quotidianum Tobiæ exercitium humare defunctos.

2 Quapropter cum ejuſmodi opus, ut ſacræ paſſim teſtantur Paginæ, acceptiſſimum Deo ſit, in Eccleſia ab ipſiuſmet incunabulis ſemper viguiſſe conſtat. *Fideles enim*, ipſo Tertulliano teſte, *ſtipem conferre egenis, alendis, humandiſque conſueverant.* Et grande quidem piaculum Hieronymus eſſe pronuntiat, defunctorum curam negligere. *Scindet enim*, inquit ille, *Eccleſiam, qui vivis habitaculum, mortuis ſepulturam negat.* Hinc à ſanctiſſimis Romanæ Eccleſiæ Pontificibus id tam diſtricte fidelibus perpetuo injungitur. Nam venerabilis ille inter Pontifices Pius ſub ipſamet M. Aurelii Imperatoris perſecutione, dum acriter Dei Eccleſiam divexaret, ad Juſtum Viennenſem Epiſcopum ſcribens, ſolicite admonuit; *ut ſanctorum præcipue Martyrum curaret corpora, ſicut membra Dei, quemadmodum curaverunt Apoſtoli Stephanum.*

Acceptiſſimum Deo opus, mortuorum ſepultura.
Tertull. in Apolog. c. 39.
Grande piaculum defunctorum neglectus.
Hier. c. 39.
Romani Pontifices curam defunctorum fidelibus unice commendare ſolent.
To. 1. Concil.

3 Hoc idem in Deciana perſecutione Romanus Clerus præſtare ſtuduit: & ſane Cyprianus Epiſcopus, quantumvis abſens, id unum præcipue ſuis inculcare non deſtitit, ut corporibus eorum, qui glorioſo mortis exitu decederent, charitatis ardore ſuccenſi propenſiorem curam impertirentur. Quod plane beatiſſimus Pontifex Stephanus Tertullino, qui recens baptizatus fuerat, inter cætera præclara monita, & tanto digna Pontifice monimenta, mandavit, ut ſacra ſanctorum Martyrum corpora perquireret ad ſepulturam. Prætereo nunc repetitas ſæpius à ſanctis Patribus hac ſuper re verborum ſententias, quibus ad hæc Chriſtianæ pietatis ſtudia apprime fideles excitantur, ut defunctis nimirum quibuſvis haud ulla interpoſita mora ſepulturam exhibeant. Quapropter unus præ omnibus Auguſtinus hæc ait: *Sit pro viribus cura ſepeliendi, & ſepulchra conſtruendi: quia & hæc in Scripturis ſacris inter bona opera deputata ſunt. Nec ſolum in corporibus Patriarcharum, aliorumque ſanctorum, & humanis cadaveribus quorumcunque jacentium, verum etiam in ipſius Domini corpore, prædicati, & laudati ſunt, qui iſta fecerunt.* Hæc congrue ad rem noſtram Auguſtinus. Et ſane (ut ſuus virtuti, ac veritati nitor ſit) inter præcipua Chriſtianorum pietatis opera merito à Theologis exhibendæ ſepulturæ officium computatur, commendaturque: & ipſiuſmet charitatis ac religionis jura quodammodo infringere ac lædere videtur is, qui id cum commode valeat, tamen præſtare negligit: *Semper enim*, inquit Caſſiodorus, *ſe reum judicat, qui cineribus juſta non præſtat.*

Clerus Rom. in Deciana perſecutione in id defunctorum ſtudium ſummopere incumbit.
Cypr. ep. 37.
Acta ejus apud Bar. to. 2. Ann. an. 260.
Sancti Patres identidem hanc erga defunctos pietatem fidelibus inculcant.
Aug. ſer. 32. de verb. Apoſt.
Theologi inter præcipua fidelium opera obſequium præſtare mortuis adnumerant.
Caſſiodor.

4 Jam verò paternæ charitatis, & ſacerdotalis animi munificentia, qua Ambroſius olim præfulſit, toti terrarum orbi ſatis, ut opinor, celeberrima in defunctorum obſequium prolata ſententia innotuit. Quippe, ut ait, ipſa Eccleſiæ vaſa etiam initiata, confringere, conflare, ac vendere licet, non tantum ad templum Dei exædificandum, ad alendos pauperes, captivoſque redimendos, verum etiam, ut ipſe addit, *ad laxanda ſpatia humandis fidelium reliquiis; quia in ſepulchris*, inquit, *Chriſtianorum requies defunctorum eſt.* Ex quo probe intelligere unuſquiſque poteſt, quanti olim Chriſtianæ reipublicæ præſules facerent curam, indefeſſamque operam, quam defunctorum cadaveribus exhibere Chriſtianorum pietas conſuevit, quandoquidem pretioſa quæque donaria in theſauris Eccleſiæ aſſervata, ut pium hunc transferrentur in uſum, diſtrahere fas erat.

Amb. off. cap. 28.
Sacra Eccleſiæ vaſa ad ſepelienda fidelium cadavera diſtrahere licet.

5 Quibus & addi poteſt ingenitum illud, quod ſingulis mortalibus ſuos erga defunctos ipſamet natura conciliat, pietatis nunquam obliterandæ obſequium. Ut enim ex gentilibus Quinctilianus ait: *Neminem non mortalium favere hominis ſepulturæ convenit; quia hæc una res eſt, cujus exemplum ad omnes pertineat: etiamſi quæ ſunt jura, quæ obſtent, ſi tamen anguſtus ſaltem detur acceſſus, per quem intrare humanitas poſſit, vera clementia occaſione contenta eſt, &c.* Et paulo infra hæc ad rei propoſitum ſubdit: *Nobis verò adverſus exanimes genuit non ſolum miſerationem, quæ cogitationi noſtræ ſubit, ſed etiam religionem. Inde ignotis quoque corporibus tranſeuntium viatorum collatitia ſepultura: inde injecta ab alienis humus. Voluit nos ille mortalitatis artifex Deus in communi ſuccurrere, & per mutuas auxiliorum vices, in altero quemque, quod pro ſe timeret, aſſerere.* hæc Quinctilianus. Cui optime quoque laudatiſſimus ille morales inter philoſophos Seneca conſonat, ſepulturæ officium, quod viciſſim præſtare homines conſueverunt, his maxime verbis commendans: *Quædam jura non ſcripta, ſed omnibus ſcriptis certiora ſunt: quamvis filius familias ſim, licet mihi & ſtipem porrigere mendico, & humum cadaveri.* hæc ille; dum id ex ipſo naturæ inſtinctu inviolabilis vim legis apud homines obtinere affirmat: *quippe*, ut Cicero aſſerit, *omni in re conſenſio omnium gentium, lex naturæ putanda eſt.* Quod & Ariſtoteles naturæ, ut ita dixerim, oculus vidit, & ſatis item ad Romanos Apoſtolus expreſſiſſe videtur dum ait: *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis ſunt, faciunt; ejuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex.*

Omnibus innata pietas erga mortuos.
Quinctil. declam. 6. corp. project.
Senec. 8. controv. c. 4.
Quinctil. declam. 5.
Sed & quædam erga eoſdem religio hominibus inſita.
Senec. 1. controv. verſ. 1.
Lex omniũ certiſſima ſepulturam exhibendam eſſe mortuis.
Cic. 1. Tuſcul.
ad Rom. 2.

6 Cum gentiles igitur naturali propenſione admoniti, humandis, fovendiſque cadaveribus promptæ miniſterio manus intenderent, certe quidem Chriſtiani, utpote ſanæ, illibatæque fidei imbuti lumine, diviniſque legibus exculti ſingulos erga defunctos, & in eos maxime, qui pro aſſerenda, tuendaque fide viriliter occubuerant, id toto animi conatu præſtitere. Quapropter præter admiranda ac prædicanda jugiter, quæ à Romano Clero

Naturalem gentilium erga mortuos pietatem Chriſtiani ſuperare debent.

Nobiliſſimi quique viri in Urbe defunctis operam dant.

Et primariæ nobilitatis matronæ.

exhibita ſunt beatiſſimis Chriſti martyribus ſepulturæ obſequia, illuſtres etiam viri quamplures, qui laicalis vitæ inſtituto addicti ſeculares inter illecebras verſabantur, & ipſæmet primariæ nobilitatis matronæ, magno quidem laudum cumulo præſtantiſſimum Chriſtianæ pietatis munus in Urbe ultro, libenterque obire, & ambitioſo tam defunctis, quam funeribus obſequio inſervire nulla ratione deſtiterunt: quorum numerum, aliorumque complurium nomina numquam ſatis concelebranda ſacris in dypticis deſiderari valde nobis dolendum eſt. In recolendis tamen martyrum actis, quæ adhuc apud nos extant, præter anonymos, hi, quos modo recenſebimus, merito quidem honore ac laudibus excipiendi ſunt.

Palladius vir illuſtris facultates ſuas in ſanctorum ſepulturam impendit. *M.S.Cod. S. Cæcil.*

7 Inter hos autem inſignis extitit Palladius, vir nimirum ſub Imperatore Hadriano antiquæ probitatis pariter & nobilitatis; de quo his plane verbis in ſanctarum Sophiæ, & filiarum actis mentio peragitur, ut patet ex M. S. Cod. S. Cæciliæ: *Palladius vir illuſtris cum multitudine credentium, licet occulte, in laudibus proficiebat, omnes ſuas facultates in ſanctorum dignas ſepulturas erogabat.* Paribus item extollendi ſunt laudum præconiis Flavianus, Calliſtus, & Ammonius Tribuni militum ſub Alexandro, de quibus in beati Urbani Papæ, ſociorumque martyrum Actis hæc recenſentur: *At ubi cognoverunt quidam ex Chriſtiana orthodoxa fide, eo quod ſancti fortiter agonizantes teſtimonium Chriſti ſuſcipere meruerunt, venerunt nocte, & cum Tribunis, id eſt Flavianus, Calliſtus, Ammonius, & tulerunt corpora ſanctorum humaverunt ea in Cœmeterio Prætextati.* Nec vero prætereundi hic ſunt Tiburtius & Valerianus, qui per ſingulos quoſque dies ſacro huic miniſterio vacabant, ut in eorumdem Actis fideliter in manuſcripto Codice ſanctæ Cæciliæ relatis videre eſt, ubi hæc præſertim leguntur: *Ut pretioſas martyrum facerent ſepulturas. Quod eiſdem poſtmodum graviter exprobrans Turcius Præfectus, ait: Cum vos nobilitatis titulus clariſſimos fecerit naſci, cur per neſcio quam ſuperſtitioſam ſectam infelices vos, & degeneres exhibetis. Nam facultates veſtras audio in neſcio quas viles perſonas expendere, & pro ſceleribus ſuis punitas, cum omni gloria tradere ſepulturæ. Unde datur intelligi, quod conſocii veſtri ſint, quibus pro conjuratione honeſtam traditis ſepulturam.* hæc ibi ad inſtituti noſtri propoſitum enarrantur.

Flavianus, Calliſtus & Ammonius viri nobiles martyribus tumulandis addictiſſimi *Act. S. Urb. Pap.*

Tiburtius, & Valerianus viri primores eidem miniſterio aſſidue vacant. *M.S. Cod. S. Cæcil.*

Et facultates ſuas in hoc potiſſimum expendunt.

Aſterius ſenator mirifico martyris cadaver honore afficit. *Martyr. 5. non. Mart.*

Sur. c. 2.

8 Aſterius vero pietate ac nobilitate cæteris omnibus haud impar, qui unus è Senatorum numero erat, Romano in Martyrologio ejuſmodi quidem laudum elogio decoratur: *Aſterii Senatoris, &c. Qui cum corpus martyris capite truncatum ſubjectis humeris, & ſubſtrata veſte, qua induebatur, exciperet, honorem, quem martyri detulit, continuo & ipſe martyr accepit.* In ejuſdem autem actis apud Surium deſcriptis hæc fuſius recitantur: *Aſterius autem vir è ſenatorum numero, cum martyri in ipſo mortis articulo præſto adeſſet, ſimul atque è vita migravit, cadaver tulit, ſplendida & pretioſa obtegit veſte, ea ſcilicet qua induebatur, atque humeris impoſitum inde deportavit. Quod cum magnifico & ſumptuoſo linteo involviſſet, decenti ſepulchro condidit. Ob id meruit honorem, quem martyri detulit, continuo ipſe martyr aſſequi.* O amplam Chriſtianæ pietatis mercedem! O admirandam ſanguinis pro Chriſto effuſi vim, virtutemque, dum ob honorem obtruncato martyri delatum, martyrii corona obſequentis capiti incunctanter defertur!

Hinc & ipſe martyrii palmam promeruit.

Acta SS. MM. Marii, & Marthæ, &c.

SS. Marius, Martha, & filii martyrum ab iis ſepultorum gloria conſpicui.

9 Porro de illuſtribus viris Mario, Martha, & filiis jam à nobis ſupra dictum eſt, cum de Quirino martyre egimus, ac de duobus & ſeptuaginta martyribus igni ſubtractis ſermo opportune incidit; quorum ſacra ipſi corpora condignis ultro obſequiis ſepelierunt, ut in eorumdem actis, in quibus ab eiſdem inſuper Tribunum quendam Blaſtum nomine ſepulchro illatum fuiſſe perhibetur.

Nicodemus funerum curandorum ſtudioſus.

Act. SS. Claudii, Nicoſtrati & ſoc.

Claudius cum ſociis ob ſtudium ejus erga mortuos martyrio afficitur. *Sur. to. 4. 7. Iun. Martyr. 7. Iun.*

10 De quodam autem Nicodemo, qui inter Chriſtianos celeberrimi alterius Nicodemi in funeribus rite curandis, pietate ac merito haud impar æmulator præfulſit, apud Surium in actis ſanctorum Claudii, Nicoſtrati, Symphoriani, Caſtorii, & Simplicii legitur, hunc videlicet eorumdem martyrum corpora cum ipſiſmet loculis levaſſe, & in domo ſua perhonorifice repoſuiſſe. Iidem quoque digniſſimi martyres, Claudius nimirum, Nicoſtratus, & reliqui nullam certe aliam ob cauſam martyrio coronati ſunt, ut in eorumdem apud Surium actis & in Martyrologio Romano habetur, niſi quod ab impiis Chriſti Eccleſiæ perſecutoribus tunc temporis potiſſimum comprehenſi fuere, cum ſanctorum martyrum perquirendis, humandiſque ſacris corporibus operam intenſius navarent.

Flavianus nobilis Romanus martyrum ſepeliendorum curator ſolicitus. *Act. SS. Bib. & Dem.*

11 Præclarum vero, æternaque dignum memoria illud eſt, quod de Flaviano Romanorum nobiliſſimo, beatarum virginum Bibianæ & Demetriæ parente, ac ſanctæ Daphroſæ viro, in actis eorumdem, hiſce præſertim verbis exponitur: *Erat enim homo timoratus, opera pietatis libenter exercens. Nam & more ſancti Tobiæ Chriſtianorum corpora, quos Apoſtata* (Julianus ſcilicet) *occidi fecerat, cum omni diligentia colligebat, & ſepulturæ tradere procurabat. Unde factum eſt, ut corpora ſanctorum Priſci presbyteri, & Priſciani clerici, & religioſæ fœminæ Benedictæ, quos tyrannus occidi juſſerat, ſtudioſe perquireret, & honore debito ſepeliret.* Hæc in ſacris eorumdem ſanctorum martyrum Actis in tanti viri laudem, & in monimentum Chriſtianæ religionis exprimuntur: ſed poſt commendatam condignis honoribus virorum pietatem, Chriſtianis quoque fœminis merita laudũ præconia nunc perſolvenda à nobis ſunt.

CAP. XV.

Mulieres, ac primariæ nobilitatis matronæ martyrum obſequio, ac ſepulturæ deſerviunt.

Mulieres facultates ſuas in martyrum funera expendunt.

Chriſtianæ fœminæ Iſraëliticas promptitudine, ac liberalitate ſuperant.

1 FOeminas haud certe minus quam viros Chriſtiana religio æque ac pietas inſignivit; hæ quippe dum martyrum obſequio ſe ac ſua prompte libenterque dicaſſent, aurum, ac gemmas invicto proculcantes animo: *Omnia*, ut Apoſtolus ait, *arbitrabantur ut ſtercora, ut Chriſtum*, & Chriſtianorum cadavera *lucrifacerent.* Tam alacres enim Chriſtianæ mulieres in ſanctorum funeribus curandis ſe præbuerunt, quam Iſraëlitici olim populi mulieres in his quæ ad Sanctuarii opus neceſſaria forent, congerendis, inſtruendiſque promptæ extitiſſent: ut enim ſacræ teſtantur paginæ, cum Moyſes admonuiſſet populum, ut prætioſarum rerum primitias ad Tabernaculi conſtructionem ex animo quiſque offerret: en tibi mulieres, cuncta, quæ pro deliciis habebant, & quæ ad ornamentum corporis ſervabantur, quamquam, ut ille teſtatur, *avariſſimum ſit genus mulierum*, liberaliter in ſacrum miniſterii opus contulerunt. *Viri quippe cum mulieribus præbuerunt armillas, & inaures & annulos, & dextralia, omne vas aureum.* Vidiſti inaudi-

Exod. 35.

inauditam mulierum, promptamque liberalitatem. Sed mire ad rem nostram facit, quod acutè Pagninus adnotavit, viris videlicet priores ad offerendum advenisse mulieres, ita enim legendum putat: *Viri super mulieres venerunt, id est post mulieres*; major quippe devotio urgebat earumdem animos, ac intensior religionis ardor corda in Dei honorem inflammaverat: quod quidem egregie in hunc locum Oleaster expressit, dum mulierum pietati in his, quæ religionem respiciunt, palmam adscribit: *Fœminæ*, inquit, *prius venerunt, deinde viri; quoniam promptiores semper sunt fœminæ ad opera religionis, & pietatis, quam viri.*

Promptiores sunt fœminæ ad opera religionis quam viri. *Oleaster.*

2 Nonne in curando Christi funere, & in revisendo ejus sepulchro ferventiores mulieres, quam viri, immo quam ipsimet discipuli, si Euangelicam attendimus lectionem, se præstitere: siquidem Marcus solicitam earumdem pietatem descripturus, ait: *Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Iesum, & valde mane una Sabbatorum veniunt ad monumentum orto jam sole, & dicebant ad invicem, quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti?* En impigra, & studiosa, immo imperterrita sanctarum mulierum fides ac devotio. De Magdalena autem taceo, quæ merito in hoc Apostolis præferenda, ut Gregorius ait, *à monumento Domini etiam discipulis recedentibus non recedebat.* Verum quod defuncto jam Christo Domino piæ fœminæ ministerium, par certe beatis martyribus Christianæ mulieres obsequium ambitiosis deferre manibus non detrectarunt.

In Christi funere ipsismet discipulis diligentiores sunt.

Marci c. 16.

Greg. hom. 23. in euang.

3 Piissimos quippe viros, quos huc usque recensuimus, pari studio conspicuæ sanctitatis fœminæ æmulatæ sunt; quarum frequens admodum in sacris Martyrologiis, necnon martyrum actis mentio recurrit. Has inter primatum sibi jure merito vindicant celeberrimæ mulieres Basilissa, & Anastasia, quæ cum essent Petri, & Pauli Principum Apostolorum discipulæ, eorumdem funus intento animi ardore curaverunt, ut in Menologio apud Canisium legitur, his quidem verbis: *Romæ sanctarum martyrum Basilissæ, & Anastasiæ, quæ cum essent ex magna Urbe Roma, genere & divitiis illustres, Discipulæ sanctorum Apostolorum, illos martyrio coronatos, cum eorum sanctas reliquias nocte sublatas curavissent, delatæ sunt, &c.* Quibus & Baronius in suis ad Martyrologium notis egregie adstipulatur. Et quamvis in actis, qua sub Lini nomine feruntur, id potissimum à Marcello presbytero præstitum fuisse asseratur, haud tamen historicæ veritati repugnat, quin & eædem præclaræ mulieres una cum sacerdotali viro solicitam in hoc ministerio operam navarint; qua ratione & plures alios una cum presbyteris operi adjutricem præbuisse manum didicimus, de quibus jam suo loco dictum est.

Mulieres cum piissimis viris erga martyrum cadavera pietate certant. Basilissa, & Anastasia BB. Petri, & Pauli funus curant.

Monol. apud Can.

Baron. in Not. ad Martyrol. 15. Apr.

4 Eodem quoque titulo celebranda est Perpetua, digna utique Apostolorum discipula, quam apud Martyrologium Romanum hujuscemodi cumulatum fuisse præconio novimus: *Sanctæ Perpetuæ, quæ à beato Petro Apostolo baptizata Nazarium filium, & Africanum virum ad fidem Christi perduxit, & multa sanctorum Martyrum corpora sepelivit.* De Celerina autem, quæ corpus Torpetis Martyris ipso sub Nerone tumulavit, jam satis diximus, cum de eodem martyre opportune à nobis mentio fieret. Quanti vero meriti extiterit matrona illa præclarissima Lucina Senior, Apostolorum itidem discipula, ipsiusmet Romani Martyrologii testimonio comprobatur, ubi isthæc: *Romæ sanctæ Lucinæ Apostolorum discipulæ, quæ facultatibus suis, sanctorum necessitatibus communicans, Christianos in carcere detentos visitabat, ac Martyrum sepulturæ inserviebat, juxta quos, & in crypta à se constructa sepulta est.* De qua Lucina supra, ô lector, meminimus, cum de martyribus Processo, & Martiniano ejus manu sepulturæ mandatis sermonem haberemus.

B. Perpetua martyrum sepeliendorum studio conspicua. *Martyr. prid. non. Aug.*

Et B. Celerina funerum curandorum studiosa.

Eodem nomine Lucina Senior laudanda. *Idem.*

5 Neque interim à condignis fœminæ istius meritis ac consortio sejungenda à nobis est Lucina altera Junior, quæ plurima sanctorum corpora piissime sepelivit, cujus etiam frequens in sacris martyrum actis mentio recolitur. Ipsa enim primum è catacumbis pretiosa beatorum Petri, & Pauli corpora à Cornelio Romano Pontifice transferenda curavit, ut in ejusdem beati Cornelii actis dicitur. Eadem insuper una cum Marcello Papa martyrum Cyriaci, Largi & Smaragdi corpora è via Salaria suum in prædium, quod Ostiensi situm erat via, transtulit, ut supra dictum est. Quem subinde pro Christiana fide martyrio coronatum una cum Joanne presbytero sepulturæ mandavit, ut ejusdem apud Surium acta testantur. Corpora item Beatricis, sanctorumque Simplicii, & Faustini honesto loco recondidit, ut in recensitis beati Anthymi actis apud eundem auctorem videre est. Ipsa, inquam, est, quæ celeberrimi martyris Sebastiani corpus è cloaca, eodem jubente, levavit, quod in pluribus M. S. Codicibus hujuscemodi notis expressum legimus: *Tunc beata Lucina ipsa per se cum servis suis medio noctis abiit, elevans eum de cloaca, posuit in pavone suo, & perduxit eum ad locum, & ibi, ut ipse sanctus Sebastianus imperaverat, cum omni diligentia sepelivit. Ipsa autem sancta Lucina usque ad triginta dies à loco ipso sancto non discessit, &c.*

Lucina Junior eadem pietate seniori haud impar.

Hæc Petri, & Pauli corpora transferenda curat. *Acta S. Cornelii Papæ.*

Sur. to. 1. 16. Ian.

Eadem Lucina B. Sebastiani corpus è cloaca sustulit. M. S. Codd. *Lat. Vat. & Vallic.*

6 Ambæ demum sanctissimæ fœminæ beatorum martyrum obsequio apprime deditæ, eorumdem sepulturæ ac funeribus pari quidem æmulandæ pietatis studio famulari jugiter non destitere. Cœmeteria quippe in suis ipsarummet prædiis, impensis quam maximis profusa manu construxere primum, constructaque deinde in meliorem redigendo formam, ut inferendis Christianorum cadaveribus locus pateret, longum protendentes in ambitum, ampliaverunt, de quibus suo infra loco dicendum est. Recolenda hic interim se nobis offert Romanarum virginum Praxedis, & Pudentianæ sororum pietas, quæ & parentis optimi exemplum æmulatæ, pretiosa martyrum beatorum corpora, huc illuc Romanam per Urbem discurrentes, sedulo perquirebant, & scaturientem adhuc è venis interemptorum sanguinem ad minimam usque guttulam toto animi conatu, jugique labore colligentes, in puteis, qui in earumdem Ecclesiis ad hæc nostra usque tempora conspiciuntur, devotionis gratia asservabant. Id vero ex recolendis sanctorum Symmetrii, ac duorum & viginti sociorum martyrum actis in M. S. Cod. Vatic. notum fit, ubi de nobilissima virgine Praxede isthæc leguntur: *Quorum corpora noctu beata Praxedes colligens, sanguinem quoque spongia, quæ hactenus extat, de pavimento exhauriens, sepelivit juxta patrem suum & sororem in Cœmeterio Priscillæ.*

Ambæ Lucinæ Cœmeteria suis expensis in martyrum obsequium exstruunt.

Incredibilis SS. Praxedis, & Pudentianæ in martyrum reliquiis colligendis, humanisque religio.

Sanguinem ipsum, ne vel gutta periret, spongia colligentes in puteum recondunt. *M. S. Cod. Vat.*

7 At de Plautilla, quæ Romanas inter matronas nobilitate ac pietate pariter excelluit, satis à nobis supra dictum est in sanctarum Rufinæ, & Se-

Plautilla martyrum sepulturæ devotissima.

cundæ

Eadem pietate prædita matrona nobilis Felicitas.

cundæ gestis, quarum corpora ipsa devotæ manus officio sepelivit. De Felicitate item primariæ nobilitatis matrona, si probe lector meministi, inter recensendum præclara sanctorum Marii, & filiorum martyrum, ac Marthæ ejusdem conjugis gesta sermonem instituimus; quorum omnium sacræ exuviæ ab ipsa condigno honore tumulatæ fuerunt. At Apolloniam brevitatis gratia hic silentio præterire haud nobis ejus pietatem recolentibus fas est, cujus manu lectissima martyr Anastasia sepulchro illata est; nec ipsam Anastasiam ab eadem interim sejungamus, quæ dum martyrum gloriæ propensiori affectu inseruit, & pro eisdem laborat, Irenes virginis ac martyris funus laudabiliter curavit. Et demum ut huic enarrationi finem faciamus, sit pro corona descriptorum hactenus exemplorum, Beatricis spectatissimæ fœminæ admirandum pietatis exemplum, quæ cum Crispo, & Joanne presbyteris sanctorum Simplicii, & Faustini corpora, quo par erat, venerationis cultu sepelivit. Et hæc de officioso Christianorum ministerio martyribus jugiter impenso, lectori exposuisse sufficiat.

Item Apollonia, Anastasia, & Irenes virgo, ac martyr.

Beatrix ejusdem quoque in martyres obsequii laude celebris.

CAP. XVI.

Fideles martyrum sanguinem colligunt, & quovis pretio eorumdem reliquias redimunt.

1 Quoniam de sacris martyrum reliquiis hic mentio incurrit, nobis primum nonnulla, quæ ad confirmandum earundem cultum pertinent, opportune præmittenda videntur: locupletissimo enim divinarum testimonio Paginarum legentibus, ut arbitror, ipsa luce clarius innotescit, sanctorum reliquias ab omnibus, quo par est, honoris ac venerationis cultu prosequendas esse: quippe qui, ut Apostolicorum Actuum historia edocet, ab ipsismet Ecclesiæ primordiis apud fidelium animos iste devotionis cultus inolevit. Mira enim Deus per manum beatissimi Apostoli Pauli præstitisse olim legitur, dum ipsos super languidos, variisque morborum incommodis detentos, sudaria vel semicinctia ab ejusdem sancti viri desumpta corpora deferrentur, quorum deinde contactu noxii languores abscederent, & ipsimet spiritus nequam, cum immensam divinæ virtutis vim haud ferre valerent, ab obsessis illico abire corporibus cogebantur.

S. Scripturæ oraculo sanctorum reliquias venerandas esse docemur.

Act. 19. Mira per Ap. Pauli sudaria, ac semicinctia Deus edidit.

2 Et certe ipsamet umbra Petri ægrotos, quos casu offendisset, salubritatem impertiendo, pristinæ confestim sanitati reddebat, ut aperte conscripti Apostolorum actus testantur: quapropter Hierosolymam homines passim ægrotos deferentes concurrebant, ut hi Petro illac transeunte protinus sanitatem consequerentur. Is autem ac tantus erat confluentium numerus, atque ea singulorum fides, quod sacræ loquuntur Paginæ, *ut in plateas ejicerent confirmos in lectulis, ac grabatis, ut veniente Petro saltem umbra illius obumbraret quempiam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus suis.*

Act. 5. Ipsamet umbra Petri ægros sanitati restituit.

Ibid.

3 Et ut de sanctorum reliquiis hic obiter mentio agatur. Nonne venerande *Iosephi ossa*, ut Ecclesiasticus ait, *visitata sunt, & post mortem prophetaverunt?* Nonne cadaver illud, quod in Elisei Prophetæ tumulum inferri contigit, sacro ossium contactu mirabiliter revixit? Nonne ad Eliæ discessum, ejus sibi pallium veluti nobile reliquiarum pignus donari Eliseus ejusdem discipulus enixe postulavit? quo postmodum in Jordanis fluenta immisso, divisæ hinc inde aquæ substitere, ut commodum Eliseo pariter atque Eliæ ad transeundum iter præberent. Vestes igitur, sudaria, semicinctia, umbra ipsa sanctorum hominum, priusquam è vita discederent, salubritatis vim ad pellendos morbos, viresque ægrotis pristinas restituendas divinitus sortita sunt. Quapropter haud frustra, haud temere à piis, religiosisque viris hujuscemodi reliquiæ venerationi jugiter habitæ sunt, ut ad rem nostram Ambrosius, Augustinus, aliique innumeri ex sanctis Patribus suis luculenter in scriptis testificantur.

Iosephi Patriarchæ ossa prophetasse dicuntur. *Eccl.* 49. Contactu ossium Elisei cadaver reviviscit. 4. *Reg.* 13.

Eliæ Pallium per Jordanem iter Eliseo præstat. 4. *Reg.* 3.

Reliquiæ sanctorum orthodoxe à viris piis ac sapientibus in veneratione habentur. *S. Ambr. ep. ult. ad sor. & ser.* 91. 92. *Aug. lib.* 22. *de Civ. c.* 8. *& ep.* 139.

4 Nec verò inde ulla superstitionis, aut idololatriæ nota Christianis objici potest, qui tam devote sanctorum cineres colere consueverunt: etsi delirantes hæretici hanc unam ob causam congestis in unum dicteriis Catholicos impetant, atque irrideant. Antiquissimi enim instituti mos iste apud Ecclesiam usu receptus invaluit; quidquid ipsi errorum architecti, & impietatis assertores, & qui profanis eorumdem deliramentis auctoritate præsto sunt, ex adverso insurgentes sibilent, & criminentur. Verum quis nesciat à Gregorio Turonensi quamplurima recenseri miracula per ipsosmet sanctorum pulveres mirabiliter edita? Quis insuper divina Nysseni verba non probe meminerit? qui oratione in Theodorum martyrem à se inscripta perantiquum reliquiarum usum unanimi Christianorum censensu stabilitum commendans, hæc ait: *Si quis pulverem, quo conditorium, ubi martyris corpus quiescit, obsitum est, auferat pro munere, pulvis accipitur, atque tanquam res magni pretii terra condenda colligitur.*

Stulte ac impie hæretici arguunt superstitionis Catholicos ob cultum reliquiarum.

Greg. Turon. lib. de gloria mart.

Res magni pretii pulvis martyrum à Nysseno dicitur.

Nyss. orat. in S. Theod.

5 Cui egregie Ambrosius consonat, dum ipsos martyrum cineres velut quid divinitati, cui testimonium dedere, maxime gratum, acceptumque honorandos esse pronunciat, sed ejus hic verba excipiamus: *Honoro ergo*, inquit Ambrosius, *in carne martyris exceptas pro Christi nomine cicatrices: honoro per confessionem Domini sacratos cineres: honoro in cineribus semina æternitatis: honoro corpus, quod mihi Dominum Deum ostendit diligere, quod me propter Dominum meum docuit mortem non timere. Cur autem non honorent corpus illud fideles, quod reverentur & dæmones? quod & afflixerunt in supplicio, sed glorificant in sepulchro. Honoro itaque corpus, quod Christus honoravit in gladio, quod cum Christo regnabit in Cælo.* Et merito hæc quidem Ambrosius. Honor quippe ac religionis cultus, quo quis martyrum cineres, eorumdemque reliquias prosequitur, in ipsos Christi martyres, qui jugiter apud Deum vivunt; quin immo in Deum ipsum redundat, qui ejuscemodi venerationem martyribus deferri vult. Ut enim eleganter ad rem nostram ait Hieronymus: *Honoramus reliquias martyrum, ut eum, cujus sunt martyres, adoremus. Honoramus servos, ut honor servorum redundet in Dominum, qui ait: Qui vos suscipit, me suscipit.*

Ambr. ser. in natali SS. Nazarii, & Cels. Prelara D. Ambrosii de martyrum reliquiis colendis verba.

Dæmones ipsi reverentur martyrum corpora.

Honor martyrum reliquiis exhibitus in Deum redundat.

Hier. ep. 53. *ad repar.*

6 Prætereo, ne legenti tædium injiciam, quod eosdem pulveres à suis Deus fidelibus reverenti obsequio excipi, & ambitioso precum suffragio conveniri voluit, quorum meritis mira quæque interdum signorum portenta exhibuisse comprobatur. Vestes enim & id genus alia tactis eorumdem corporibus, in Ecclesia passim miraculis coruscant; ex quo fit ut hæc non tam propter se ipsa, quam propter sanctos, quorum ossa, vel corpora tetigere, & quo-

Reliquiæ sanctorum innumeris passim miraculis coruscant.

& quorum meritis tot assidue beneficiorum munera Deus præstare consuevit, propter sanctos, inquam, eorumdem certatim reliquias colere studeamus.

Eunomius hæreticus primus reliquiarum sanctorum contemptor.

Et ejus æmulator impius Vigilantius.

Item Eustachius Sebastien. in conc. Gang. damnatus. *Conc Gangrense sacr. Imag.*

Leo Isauric. & Const. Copronymus hagiomachi reliquias sanctor. tollere nituntur.

7 Et certe execrandam hanc hæresim primus in Ecclesiam Eunomius invexit; quam deinde Vigilantius pertinaciter in impietate cæcutiens prosequi conatus est; etsi validis deinde argumentis fuerit ab Hieronymo confutatus. Alius item Eustachius Sebastiensis errorem eumdem maledico ore insanientibus propinans, in Gangrensi Concilio votis omnium impetitus damnari meruit. At dæmone iterum impellente, quippe qui sanctorum gloriam velut invidiæ parens, iniquius ferebat, ut iisdem insultaret, Leo Isauricus, & Constantinus Copronymus Imperatores Constantinopolitani acrius contra orthodoxæ fidei cultum debacchantes, bello palam religioni indicto, sanctorum reliquias è medio sustulerunt.

Joannes Wiclef impiam illam hæresim pridem exstinctam ab inferis revocat.

Item Lutherus, & Calvinus nefarii ejusdem defensores. *Conc. Trid. sess. 25.*

Concilium Trid. sanctorum reliquias venerandas esse definit, damnatque contrarium asserentes.

8 Eandem verò hæresim in septima olim generali Synodo rejectam, damnatamque, utpote quæ jampridem exstincta, ac pene in tenebris sepulta evanuerat, denuo ab inferis redivivam excitare impudentissimus Novatorum omnium coryphæus Joannes Wiclef temerario ausu non dubitavit; quam cæteri deinde Novatores (quibus novæ fidei dogmata semper placent, & antiqua veritas odio est) ipsi videlicet Lutheri, atque Calvini sectatores post tot secula adversus Catholicos tuendam, propugnandamque mordicus suscepere. Contra quos totidem jacula, quot verba intorquens sacrosancta Synodus Tridentina sess. 25. pro sacrarum reliquiarum cultu isthæc sanctissime, edito canone, sanxit: *Sanctorum quoque martyrum & aliorum cum Christo viventium sancta corpora, quæ viva membra fuerunt Christi, & templum Spiritus sancti, ab ipso ad æternam vitam suscitanda, & glorificanda, à fidelibus veneranda esse, per quæ multa beneficia à Deo hominibus præstantur; ita ut affirmantes sanctorum reliquiis venerationem, atque honorem non deberi, vel eas, aliaque sacra monumenta à fidelibus inutiliter honorari, atque eorum opis impetrandæ causa sanctorum memorias frustra frequentari, omnino damnandos esse, prout jampridem eos damnavit, & nunc etiam damnat Ecclesia.* Hæc, inquam, ad sacrum reliquiarum cultum, qui semper viguit, retinendum, propagandumque, nec non ad laudabilem Ecclesiæ consuetudinem, auctoritate confirmandam à sacra Tridentina Synodo definita fuere, damnatis subinde ac perpetuo silentio addictis tanquam hæretica labe infectis, qui contrariam temere, pertinaciterque sententiam asserunt, atque defendunt.

Eadem hæresis reliquias impugnans à pluribus Conciliis olim condemnata est. *Conc. Afric. act. 7. can. 14. Conc. Brach. act. 3. c. 5. Conc. Epaun. can. 25. Conc. Mogun. can. 51. Later. can. 62. Hieron. contr. Vigilant.*

8 Quæ quidem impia hæresis, ut rem altius repetamus, jam olim in septima Synodo act. 7. Concilio Africano 5. can. 14. Bracharen. 3. can. 5. Epaun. can. 25. Mogunt. sub Carolo Magno can. 51. Later. sub Innocentio Tertio can. 62. constanti Patrum auctoritate sacris legibus repressa, ac confutata est. Quam item ob causam Vigilantium petulanti ore reliquiarum usum impugnantem, negantemque eisdem honoris gratia lucernas (uti mos erat) incendi debere, aculeatis acriter verbis Hieronymus perstringit: *In tumulis sanctorum,* inquit, *cereos clara luce non accendimus, sicut frustra calumniaris, sed ut noctis tenebras hoc solatio temperemus, & vigilemus ad lumen, ne cæci tecum dormiamus in tenebris.* Multa insuper, quæ ad sacras reliquias, earumdemque venerationem spectant, decreta salubriter fuere *in cap. Audivimus, de reliquiis & veneratione sanctorum, & in cap. Cum eo, de reliquiis, & in Conc. Later. sub Innocentio Tertio,* quæ studiosus antiquitatis ecclesiasticæ lector, si libet, fontem adeundo consulat.

Cap. Audivimus de reliquiis & venerat. SS. in Conc. Later.

Orthodoxæ sancti eorumque reliquiæ in Ecclesia adorantur.

9 Interim, ut breviter exponamus, qua potissimum ratione absque ullius suspicione labis Sanctis, eorumdemque reliquiis adorationis cultus in Ecclesia exhibeatur, nec idololatriæ quis notam incurrat, quod tamen hæretici frequenter inclamant, & insectatores reliquiarum passim objiciunt. Ut propositæ igitur quæstioni obiter faciamus satis, hic repetenda videntur, quæ Suarez insignis Societatis Jesu Theologus ad rei nostræ propositum disertissime docet: *Si enim absolute,* inquit, *loqui velimus de personis sanctis etiam cum Christo regnantibus, verum quidem est, si absolute adorentur, propter creatam sanctitatem non adorari religione, sed dulia. Et consequenter etiam verum est, irreverentiam irrogatam sanctis, non ut habent respectum ad Deum, sed ut homines sunt excellentes, ut sic non religioni, sed duliæ opponi, ut bene etiam adnotavit Valentia in suis disputationibus. At verò si sancti considerentur, quatenus amici sunt Dei, & in eis ipse honorari potest, & illi etiam per respectum ad ipsum, ut sic per religionem Dei colantur; & consequenter etiam injuria eis facta, sacrilegium est contra religionem Dei: unde probabile est, quod omnis injuria sanctorum cum Christo regnantium transit in Deum, sicut irreverentia facta principi transit in Regem, licet non sit intenta respectu Regis: & hæreticus contumeliam inferens imagini Dei, injuriam facit Deo.* Hæc pro tuendo sanctorum cultu, & reliquiarum veneratione adversus delirantes ac impios contemptores arma ex reconditis Theologiæ promptuariis excerpta laudatissimus scriptor suppeditavit. Sed hic gratis auribus excipiamus, quæ habet ad rem infra: *Loquendo de sanctis cum Christo regnantibus, & considerato communi modo, quo in Ecclesia Dei coluntur, vix potest irreverentia in sanctum separari, sicut à sacrilegio in Deum, quia æstimandi sunt ut conjunctissimi Deo, qui vult eos maxime è nobis honorari, & tanquam suam æstimat irreverentiam, quæ contra illos fit.* Hæc ibi, qui demum de sanctorum reliquiis speciatim agens, isthæc subdit: *Admittimus sacrilegium inhonorando has, quia in Ecclesiæ usum hæ res habentur, & æstimantur ut instrumenta divini cultus, & ideo habentur sacræ, non tantum in ordine ad sanctos, sed etiam in ordine ad Deum, non minus quam sacræ vestes, vel altaris ornamenta.* Hactenus in rem præsentem Suarez, quibus tanquam clypeo perfidas calumniantium hæreticorum blasphemias valide, constanterque retundit, & sacris martyrum reliquiis insultantium linguas quot notis, quot sententiis, tot aculeis, totidemque gladiis transfigit.

Suar. to. de relig. l. 3. c. 6. de sacril.

Qua ratione adorandi?

Valen. to. 3. disp. 1. q. 14. punct. 2.

Injuria sanctorum transit in Deum.

Deus sanctos à nobis maxime honorari vult.

Sacrilegium est sanctorum reliquias aspernari.

10 Sed ut sanctorum quoque Patrum ore perfidia hæreticorum confutetur, in eorumdem insaniam, & sapientissimis quidem verbis acerrime Damascenus invehitur: *O hominum,* inquit, *absurditas! Nonne animadvertitis vos plane sanctorum inimicos consiteri? nam si Christi imaginem admittentes, sanctorum imagines repudiatis; constat vos non tam illorum imaginibus, quam honoribus adversari: quippe qui Christi tanquam honorati imaginem facitis; sanctorum autem ut vilium & abjectorum effigies respuitis, veritatem ipsam mendacem appellatis: Vivo enim ego, dicit Dominus, hos, qui me honorat, honorabo.* Hæc ille, quæ plane verba, æque temeritatem

Damasc. orat. 1. de imagin.

Inimicum se Christi fatetur, qui sanctos repudiat.

tem eorum ſuggillant, qui ſacras imagines ac reliquias impugnant: *Deus enim ſanctos honorat jam mortuos magis, quam Reges adhuc viventes in honore habentur ab hominibus*, ut optime Divus Bonaventura contra eoſdem his plane verbis argumentatur: *Quia hic ſanctus martyr Deum honoravit, ipſum Deus glorioſum effecit. Qui unquam Reges, qui barones aut nobiles ſic à mundo honorantur, ut martyres? immo ut martyrum crura? major longe honor exhibetur Stephano, ſive Laurentio, quam Alexandro, ſive Apoſtatæ Iuliano.*

D. Bonav. ſer. 2. de Mart. in ord. 14.

Major honor ſanctis quam ullis unquam Regibus exhibetur.

11 Vides igitur amice lector, quam impenſe reliquias martyrum, ac ſanctorum exuvias honorari in Eccleſia Deus voluerit, qui nec ipſoſmet dæmones eorumdem obticere gloriam permiſit: cum enim hi ſanctorum Dei virtute & meritis, ac ſi inferni ignibus torqueantur, condigna eiſdem laudum præconia ſolvere, & recolendum jugiter reliquiarum cultum, vel ipſis ſubſannantibus hoſtibus, ſuggerere, atque inculcare coguntur. Sed ad inſtituti propoſitum diſertis perorantem verbis Chryſoſtomum audiamus: *Sanctorum oſſa*, inquit, *dæmones ſiſtunt ac torquent, cum nullus videatur, nullus immineat dæmonis lateribus, audiuntur tamen clamores, dilacerationes, flagella, tormenta, dæmone non ferente admirandam illam virtutem, & qui corpora geſtarunt, incorporeas ſuperant poteſtates. Pulvis, oſſa, cineres inviſibiles illas affligunt naturas.*

Dæmones gloriam illorum eloqui coguntur.

Chryſoſt. hom. 26. in ep. 2. ad Corinth.

Dæmones ſanctorum reliquiis torquentur.

12 Idem plane de ſanctorum reliquiis Gregorius Nazianzenus teſtatur, dum in Julianum Apoſtatam deteſtandum Chriſtianæ religionis hoſtem hiſce verbis invehitur: *Ab his dæmones pelluntur, & morbi curantur, quorum apparitiones & prædictiones, quorum vel ſola corpora idem poſſunt quod animæ, ſive manibus contrectentur, ſive honorentur, &c.* & idem alibi Nazianzenus hæc ait: *Eſtque adeo frequens horum luctæ, certaminumque veneratio, ut exiguus pulvis, aut reliquiæ veterum oſſium, totius ad honorem ſufficiat, &c.* Sed Nazianzeno pro ſacris reliquiis Baronius adſtipulator accedat: *Magna ſunt hæc*, inquit ille, *ſed quod ad reliquias ſpectat, majora his addimus, quod non tantum tenuis pulvis ex oſſibus martyrum, capillus, vel pannus vilis aliaque tenuiora eorumdem martyrum monumenta talia præſtent, ſed & ſi ſuper iſtorum ſepulchra flores & alia hujuſmodi admoveantur, tantam ex his, quæ intus ſunt, ſacris reliquiis virtutem hauriant, ut ad animarum corporumque ſalutem conſequendam, ac inſuper ad mortuos excitandos poteſtatem accipiant. Eſt de his omnibus locuples teſtis ſanctus Auguſtinus, qui libro de Civitate Dei, aliiſque in locis hæc fuſius eſt proſecutus. Sed adhuc majora his accipe, Pulvis ipſe, qui ſitu ſepulchrum obducit, vel circa ipſum jacens pedibus teritur, virtute martyrum miracula ingentia edere conſuevit.* Hucuſque Baronius.

Naz. orat. in Iul. Apoſt.

Idem in Cygn. carm.

Bar. in Mart. Rom. cap. 10.

Mirifica martyrum reliquiarum virtus.

Aug. l. 22. de civ. Dei c. 8.

13 Si quis verò haud cum Catholicis ſentiens, auditis ſignorum portentis, quæ paſſim per beatos martyres patrari conſpicimus, in medium ex adverſo proſiliens ſigna non fidelium ſed infidelium eſſe pronunciet, ſicut impius olim Vigilantius fœtido jactabundus ore effutiebat, Hieronymum audiat perfidi ejuſdem hæretici verba inſectantem: *Nolo mihi dicas*, inquit, *ſigna infidelium ſed reſponde, quomodo in viliſſimo pulvere & favilla, neſcio qua tanta ſit ſignorum, virtutumque præſentia; ſentio infeliciſſime quid doleas, quid imeas, ſpiritus eſt immundus, qui hæc te cogit ſcribere ſæpe hoc viliſſimo tortus pulvere.* Eadem fere infra contra ipſummet Vigilantium ſcribens inculcat: ubi enim de ſanctorum Andreæ Apoſtolis, Lucæ, & Timothei reliquiis Conſtantinopolim tranſlatis agit, hæc per ironiam pro ſacro reliquiarum cultu habet: *Sacrilegus fuit Conſtantinus Imperator, qui ſanctas reliquias Andreæ, & Lucæ, & Timothei tranſtulit Conſtantinopolim, apud quas dæmones rugiunt, & inhabitatores Vigilantii, illorum ſe ſentire præſentiam confitentur.* hæc Hieronymus.

Miracula martyrum ſigna infidelium hæreticus vocat.

Hier. contr. Vigil. Arguitur ab Hieronymo.

Reliquiarum præſentiam dæmones ferre nequeunt.

14 Magnificentiſſimum autem Conſtantinopolitana in urbe templum, cujus hic mentio incurrit, à Conſtantino Imperatore ad ſanctorum martyrum reliquias religioſo cultu excipiendas, erectum fuiſſe, Socrates his verbis edocet: *Quam quidem Eccleſiam eam ob cauſam Conſtantinus ædificaverat, ne Imperatores, & Sacerdotes, Apoſtolorum reliquiis aliquando deſtituerentur.* hæc Sacrates. Porro ſacratiſſimum Beati Andreæ Apoſtoli corpus Amalphim deinde tranſlatum, quantis divinitus miraculorum ſignis coruſcaverit, ut idem Baronius ait, in illius Eccleſiæ Archivis, rei geſtæ monumenta continentur. De perenni item miraculo ſcaturientis inde liquoris medici ad curandos morbos, totus pene Chriſtianus orbis eſt teſtis; in omnes enim regiones ex eo fonte fluxere rivi, & ſi de his quæris teſtimonium antiquorum, habes Gregor. Turonenſem lib. de gloria martyrum cap. 31. Huc item ſpectant quæ de S. Nicolai Epiſcopi reliquiis ex Myra civitate Lyciæ Barium in Apulia translatis uberius à ſcriptoribus enarrantur, & ab his, qui tranſlationem hanc recenſent: ſed hæc interim lectori ex Baronio tanquam ex fonte in ſuis ad Martyrologium notis propinanda duximus: *Ex ejuſdem*, inquit, *ſancti antiſtitis corpore ut è perenni quodam chariſmatum fonte ſtillat liquor ſalubris, ſicut olim cum eſſet Myræ: quamobrem Emmanuel Imp. cum de eo agit in Conſt. novella de feriis, his titulis eum exornat: Nicolaus miraculis inſignis, unguentorum fragrantia ſcatens, extat apud Theodoſ. Balſam. in nom. Photii tit. 7. c. 2. Deus enim Opt. Max. cum multis modis Sanctorum ſuorum cineres illuſtrarit, eo etiam honore dignatus eſt, ut ex aridis oſſibus (ut olim ex aſini maxilla, qua Sampſon Philiſtæos delevit, aquæ fontem manare fecit) liquorem medicamenti vim habentem ad curandas malas valetudines, & impios hagiomachos convincendos jugiter fluere voluerit: idque non tantum Andreæ Apoſtoli, ac Nicolai, ſed & aliorum complurium ſanctorum reliquiis præſtitit.* Certe de prætioſi liquoris unguento, quod è ſanctiſſimi Nicolai ſepulchro jugiter emanare conſuevit, in ſacro hymno, qui in Toletano Breviario legitur, hæc carmina deſcribuntur:

Cujus tumba fert oleum,
Manes olivæ neſciunt,
Quod natura non protulit,
Marmor ſudando parturit.

Quæ omnia ſupracitatus in ſuis ad Rom. Martyrologium notis refert Baronius.

Templum reliquiis ſanctorum conſervandis à Conſtantino erigitur.

Soc. l. 1. c. 12. & 26. in fin.

Baron. in an. Mart. Rom. die 9. Maji.

Ex B. Andreæ Apoſt. corpore ſalubris ſtillat liquor.

Vinc. lib. 25. c. 83. Sur. to. 7. Nolanus Sigebertus in Chronic.

Item Barii è ſacris oſſibus S. Nicolai.

Encomium S. Nicolai ab Emmanuele Imp. editum.

Iudic. c. 5.

Baron. in noc. ad Mart. Rom. die 6. Decemb.

15 Neque hic interim pium, ſtudioſumque ſacræ antiquitatis lectorem latere volumus, ipſamet beatorum martyrum oſſa, etſi arida, medici liquoris jugiter emittendo guttas, contra impios ſacrarum reliquarum inſectatores pro ſe apologeticum quodammodo ſermonem ſcripſiſſe & oblatrantes ſuſurrones perſcripta ſententia confutaſſe. Ut de cæteris autem hic taceamus, ſanctorum Laurentii presbyteri, ſociorumque martyrum reliquiæ, quibus Novaria decoratur, mirum quemdam liquorem curan-

E sepulchro martyrum liquor medicus manat. *Baron. in Mart. Rom. die 30. Apr.*

curandis, abstergendisque quibusvis morbis singulare remedium divinitus olim scaturiebant, cujus rei clarissimi testes sunt ipsæmet litteræ marmoreo eorumdem beatorum martyrum sepulchro ad signum ejuscemodi luce clarius comprobandum insculptæ; sed quæso Baronii verba ex Martyrologio Romano die 30. Aprilis in medium lectori proferantur: *Placuit hic describere*, inquit ille, *antiquum epigramma exculptum in marmoreo sepulchro, quod dictorum sanctorum martyrum sacris ossibus est refertum, ex quibus medicus liquor manare consuevit. Est autem hujusmodi.*

Epigramma sepulchro S. Laurentii presb. & soc. insculptum.

Aspicis hoc marmor tumuli de more cavatum?
In solidum est intus, rima nec ulla patet.
Unde queat tellus occultas mittere lympas;
Manat ab ingestis ossibus iste liquor
Si dubitas, medio sudantes tolle sepulchro
Relliquias, dices, Unda salubris ubi est?

Hæc de sanctorum martyrum reliquiis nobili portento decoratis Baronius.

16 Hæc sunt, ò Lector, Christianæ fidei miracula dixerimne, an trophæa, quæ sanctorum merita, eorumdemque cultum legentibus, audientibus, ac videntibus jugiter prædicant, atque inculcant: ne quis verò cæcum Vigilantium imitatus in tanta miraculorum luce cæcutiat, mente quæso Hieronymum adversus eumdem pro sacris reliquiis hæc iterum scribentem repetat: *Ais Vigilantium, qui* Κατ' ἀντίφρασιν *hoc vocatur nomine, nam Dormitantius rectius diceretur, os fœtidum rursus aperire, & putorem spurcissimum contra sanctorum martyrum proferre reliquias, & nos qui eas suscipimus appellare cinerarios, & idololatras, qui mortuorum hominum ossa veneramur? O infelicem hominem, & omni lacrymarum fonte plangendum: qui hæc dicens non se intelligit esse Samaritanum, & Iudæum, &c.* Verum idem Hieronymus in acie pro sacrosanctis reliquiis adversus hæreticorum antesignanum Vigilantium strenue consistens isthæc jacula validius intorquet: *Gallia monstra non habuit, sed viris semper fortissimis, & eloquentissimis abundavit. Exortus est subito Vigilantius, seu verius Dormitantius, qui immundo spiritu pugnet contra Christi spiritum, & martyrum neget sepulchra veneranda.* Sed hæc nobis vel obiter pro sacris martyrum reliquiis adversus oblatrantes propugnacula sanctorum patrum ope statuisse sufficiat.

Hier. ep. 13. ad Ripart.

Cinerarios, & idololatras catholicos ob cultum reliquiarum hæreticus appellas, arguiturque ab Hieronymo.

17 Quoniam igitur (ut ad nostra redeamus) post superata tormentorum certamina ad supernæ beatitudinis felicitatem illico evolare martyres, edocti divinitus Christiani constanti fide tenebant, eorumdemque animas post brevem agonis cursum optatissimam consequi immortalitatis coronam protestabantur, ad quarum deinde consortium corpora quoque ad diem novissimum, quæ intra tumuli angustiam concludebantur, Archangeli tuba evocanda essent: hinc eorumdem reliquiis, quibus futuræ semen glorificationis inerat, honorem quam maximum impendere nullo umquam tempore destiterunt; sacrum verò cruorem, quem pro Christo inter carnificum manus libenti profundebant animo, rem veluti pretiosissimam, nacti, thesaurorum instar habere apud se gestiebant.

Corpora sanctorum ob futuræ in iis semen glorificationis honorantur.

18 Porro is ac tantus, vel inter persecutionum procellas, Christianorum ardor extitit, ut sacri ejusdem cruoris guttas, persecutoribus ipsis videntibus, ac pariter invidentibus, & quod omnem excellit expectationem, exerto interdum gladio mitantibus necem, nullo intermisso studio ac labore colligerent. Quamobrem lectori haud mirandum est, dum in subterraneis antiquorum Cœmeteriorum cavernis, ut suo infra loco dicemus, vasa tum vitrea, tum figulina venerando beatorum martyrum referta sanguine, apud eorumdem sepulchra invenire passim, ac videre contingit. Qui sane pretiosissimi sanguinis liquor è venis quondam scaturiens immortali æternoque Deo in suavitatis odorem ob fidei confessionem oblatus, apud celeberrimas quasque Urbis & orbis Ecclesias ad hanc usque diem summa veneratione asservatus colitur: & ut de cæteris interim urbibus taceamus, quæ recolendis hisce thesauris apprime ditantur, ac veluti congestis gemmarum monilibus nitent mirifice, atque coruscant, Romæ præsertim, ac Neapoli sanctorum martyrum Jo: Baptistæ Præcursoris, Stephani Protomart. Januarii Episcopi, Pantaleonis medici, aliorumque invictorum Christi martyrum sanguis etiam nunc, quo par est, religionis cultu servatur, ac fidelibus venerandus exponitur. Verum cum *sanguis*, ut Ambrosius ait, *suam habeat vocem*, pretiosissimus & iste martyrum sanguis, populis adhuc præter consuetum naturæ morem, rerumque ordinem stupenda quæque, ac inaudita, quæ eorumdem meritis in dies contingunt, mirantibus, ineffabilem Dei potentiam eloqui jugiter, ac prædicare videtur.

Sanguis martyrum studiose colligitur.

Et in vasis ad eorumdem sepulchra reconditur.

In multis Urbibus nunc magna veneratione colitur.

Sanguis S. Jo. Baptistæ S. Stephani, S. Januarii, & S. Pantaleonis.

Ambr. lib. de Abel.

Et mira per illum opera jugiter patratur.

19 Sed quoniam de B. Stephani protomartyris sanguine mentio opportuna recurrit, haud ab instituti proposito alienum videbitur, si vel obiter hic, quæ de vitrea ejusdem sanguinis ampulla Baronius noster is suis ad Romanum Martyrologium notis commemorat; nostris hisce paginis inseramus: ubi enim de inventione corporis B. Levitæ, & de signis, quæ ab ejusdem sacris reliquiis patrata sunt, sermonem fecit; de quibus S. Augustinus lib. 22. de civitate Dei c. 8. prolixius agit, & ser. de diversis 31. 32. 33. & epist. 103. ad Quinctianum, Evodius præterea Episcopus Uzalensis eadem duobus libris prosecutus est: & de iisdem demum agit S. Prosper lib. de prædic. dimid. tem. cap. 6. isthæc Baronius addit: *Cum autem postmodum Wandali in Africanam provinciam grassarentur, fertur S. Gaudiosus Episcopus ampullam vitream concreti sanguinis S. Stephani inde Neapolim Campaniæ urbem fugiens secum asportasse; quæ hactenus ibidem in Ecclesia ejusdem S. Gaudiosi religiose asservatur: ubi adhuc miraculum perseverat, ut super altare ampulla posita, dum sacra Missarum solemnia peraguntur, liquescere velut recens effusus sanguis aliquando conspiciatur, idque hac ipsa die, qua S. Stephani corporis inventio celebratur.*

Baron. in notis ad Mart. Rom. die 3. Aug.

Ampulla sanguinis S. Stephani Neapoli asservatur.

In Missæ sacrificio divinitus liquescit.

20 His enarratis aliud insigne prodigium subinfert, quod circa sacri ejusdem cruoris ampullam oculis videntibus divinitus obtigit, duo quidem præclara uno eodemque temporis momento inspicienda, & contemplanda exhibens miracula. Ait igitur Baronius: *Sed illud plane admiratione dignissimum, quod cum olim annis singulis tertia Augusti fieri consueverit; ipso etiam anno, quo auctoritate sanctissimæ memoriæ Gregorii Papæ XIII. restitutum est Romanum Kalendarium ad formam reductionis anni; non ut olim decem post dies, sed eadem ipsa festa die sanguis visus est ebullisse, sicque annis sequentibus: idemque accidit de sanguine S. Ioannis Baptistæ. Et ejus rei fidissimus, ac sincerissimus testis inter alios Illustrissimus, ac Reverendiss. D. Franciscus Maria Taurusius*

Aliud magis admirandum de eodem B. Stephani cruore.

Card. Tauruſio oculato teſte ſacer ille ſanguis in altari ebulit.

ruſius S. R. E. nunc Cardinalis, qui noſtræ Congregationis Oratorii Neapoli exiſtentis olim præfectus, cum in altari, ubi ampulla ſanguinis erat, ſacras Miſſas ageret, concretus inſtar lapidis viſus eſt ſanguis liqueſcere totus in guttas. Alia complura his ſimilia in diverſis orbis Chriſtiani partibus accidiſſe audivimus: ut ex hoc plane conſtet, divinis ſuffragiis, quæ in ſancta Catholica Eccleſia ab ipſoque Romano Pontifice conſtituta ſunt, probari atque firmari. En lector decretis ac ſtatutis rite ab Eccleſia divinum ſuffragium adeſt, & quæ à Romano Pontifice circa univerſalis Eccleſiæ regimen quoad mores & dogmata peraguntur, aut definiuntur, ſignis utique ac portentis comprobantur. Sed audi, quid de eadem ſanguinis ampulla Baronius aſſerit: *Quod ad eamdem*, inquit, *ampullam ſanguinis Protomartyris ſpectat, quam per S. Gaudioſum ex Africa Neapolim diximus fuiſſe delatam; hanc ipſam opinamur, vel ſaltem illi admodum ſimilem, cujus idem, qui ſupra, auctor commentarii, qui fertur nomine Evodii Epiſcopi Uzalenſis, meminit, cum agit de reliquiis; & miraculis Protomart. Stephani lib. 1. cap. 1. his verbis: Ampulla quædam ei demonſtratur intra ſe habens ſanguinis quandam aſperſionem, & ariſtarum quaſi oſſium ſignificationem.* Et paulo poſt: *Ampullam ſicut oculis ſuis viderat ancilla Dei in ſomnii revelatione, ſic inter manus ſuas accepit poſtea ſacerdos. Hæc autor, qui licet perperam inſcribatur Evodius, cum potius ad Evodium ſcripſerit, de ejus tamen ſinceriſſima fide non dubites. Prodùnt enim ejuſdem Luciani litteræ non tantum articulos martyris, ſed & terram ipſam ſanguine madefactam ab Oroſio in Africam tranſportatam.* Hæc Annalium Eccleſiaſticorum ſcriptor de invicti Protomartyris ſanguine ad rem noſtram recenſet, ubi & plura de ſignis ac miraculis reliquiarum ejuſdem virtute patratis ſubtexit, dum ſacras ejuſdem reliquias in Gallias delatas fuiſſe ſcribit: de quibus Gregor. Turon. agit hiſt. lib. 1. cap. 31. & de glo. mart. c. 33. ubi & de miraculis editis.

Statuta in Eccleſia Rom. Pontificis manifeſto Dei ſuffragio ſæpe probantur.

S. Gaudioſus ampullam illam ſanguinis protomartyris ex Africa Neapolim defert.

Ab Oroſio terra ejuſdem protomart. ſanguine madefacta in Africam tranſlata.

Unus de lapidibus S. Stephani cum veneratione ob miracula ex eo emanantia Anconæ aſſervatur.

21 Narrat præterea Anconæ lapidem, quo idem beatiſſimus protomartyr percuſſus eſt venerationis gratia depoſitum magno honoris cultu à fidelibus frequentari conſueviſſe: *Celebris itaque*, inquit Baronius, *olim fuit cultus memoriæ ejus martyris ex illo lapide, poſtmodum autem venerando corpore invento aucta ea dies eſt celebriori ſolemnitate, quæ jam ſemel lapidis ejus memoriæ dicata erat, unde apud Bedam, & aliqua alia manuſcripta non tantum hac die agitur de inventione prædicta, ſed & de vivo lapide illo, ex quo multa etiam miracula velut mel de petra (juxta propheticum illud) oleumque, de ſaxo duriſſimo emanabant.* Hactenus ad rem noſtram Baronius pretioſi ſanguinis theſaurum in vitrea aſſervatum ampulla, & mirabiliter liqueſcentis contemplandum obtulit, ad ingerendam quibuſvis gentibus, & ſi nondum credentibus, tamen inſpicientibus admirabilem martyrum, & effuſi pro Chriſto ſanguinis virtutem, quæ quidem nobis in medium afferre congruum viſum eſt, ut intelligatur, quo ſtudio ab ipſis Eccleſiæ primordiis martyrum ſanguis colligi à fidelibus, atque intra eorumdem ſepulchra conſtodiri conſueverit, ut in protomartyris ſanguine comprobatur; nec id veluti novum futilis obſervantiæ adinventum, qui alieni à fide ſunt, nobis objicere valeant, ſed ſi ſcriptis à ſacra antiquitate petitis fidem præſtandam non eſſe contendunt, ſaltem ſacra perluſtrando Cœmeteria, rem oculis deprehendendo, veritati manus, martyribus honorem, Deo gloriam præſtent.

Tam manifeſtis ſignis conſpicuas reliquias aſpernari, ſtulta, ac pervicax impietas eſt.

Haud novo adinvento reliquiæ in Eccleſia coluntur.

22 Paribus quoque prodigiis in Eccleſia S. Joannis Baptiſtæ Præcurſoris ſanguis decoratur. In Neapolitana quippe urbe celeberrima, ubi concretus in vitrea ampulla reconditur, annuo recurrente martyrii die, quo pro veritate conſtanter aſſerenda, ac tuendo caſtimoniæ candore adverſus effrænem Herodianam libidinem capite obtruncatus eſt, dum de inceſtuoſis eumdem nuptiis acrius redargueret, verbis illis: *Non licet tibi habere uxorem fratris tui*: res mira! concretus licet ſanguis, dum ſacra altaris myſteria peraguntur, & ſacerdos ipſa euangelici oraculi verba depromit, ſanguis, inquam, ac ſi iterum è venis proſilire geſtiat, ac teſtimonium adverſus libidinem in caſtitatis obſequium denuo proferre ſitiat, mox colliquefieri divinitus cernitur. Idem quoque auguſtiſſimus Prophetæ cruor, ubi in offerenda ſacroſancti altaris hoſtia, ad ſanguinis Dominici conſecrationem devenitur, novo exultationis myſterio liquefit, & qui adhuc in matris utero concluſus Chriſtum adeſſe exultando præſenſerat, nunc haud minori portento ſanguis exultabundus dum proſilit in occurſum Domini, ſacratiſſimum Chriſti ſanguinem adeſſe teſtatur: cujus rei locupletiſſimi teſtes ſunt viri fide digniſſimi, qui ſe rem oculis comprobaſſe narrant, & lacrymis ultro pietatis gratia profuſis, Chriſtianæ religioni haud mira jugiter deeſſe portenta hæc lecturis palam ingerunt, ac prædicant.

Ampulla ſanguinis S. Jo: Baptiſtæ Neapoli etiam viſitur.

Die decollationi ejus ſacro liquefit.

Et in Miſſæ ſacrificio ad verba ſacerdotis conſecrantis Calicem exultabundus proſilit.

23 Rei hujus prorſus admirandæ, quæ omnem oculorum fidem, expectationemque novo portenti genere tranſcendit, Clemens Merlinus Forolivien. qui Romanæ Rotæ Decanus, & ſacræ Pœnitentiariæ Regens deceſſit, vir ob præclara merita Urbi, ac Orbi notiſſimus, cum Neapoli quondam teſtis oculatus affuiſſet, prædicandum jugiter liqueſcentis portentum ſanguinis, quo ſanctiſſimus Præcurſor haud ſemel redivivus in orbe coruſcat, carminibus eleganter expreſſit, quæ quidem carmina in ipſius ſanctiſſimi Præcurſoris, cui dicata ſunt, obſequium, & veluti nobile tanti viri, atque ingenii monimentum hic extare volvimus.

Hujus portenti oculatus teſtis Clemens Merlinus Rom. Rotæ Decanus.

Clemens Merlinus Rom. Rotæ Decanus.

Hic ubi Chalcidico Syren circumflua Ponto,
Irrita Tyrrhenæ murmura ſentit aquæ.
Indigenæ Patris celebratos ſanguine muros,
Advena felices jam quoque ſanguis habet.
Sanguis, ab inceſto petiit quem præmia Rege
Inter Idumæas dira puella dapes.
Cum ſacri Vatis cervicem nata reſectam
Matris ad infamis auſa referre manus.
At ſanguis meliore manu ſervatus, amicos
Littore Cumæo venit ad uſque ſinus.
Hic dum perſpicua delubro clauditur urna,
Frigore duratus deſiit eſſe liquor.
Iam tamen aut glacies, aut gemma gelata ruborem,
Sanguinis in ſolido ſervat, amatque globum.
Quin ſimul attigua divina litatur in ara
Victima (res oculis teſtibus acta meis)
Liquitur in ſubitum nova per miracula rorem,
Et natat in nitido defluus orbe cruor.
Ebullitque recens, & geſtit, & urget, & inſtat,
Et quacumque licet quærere, quærit iter.
Carceris impatiens nexus niſi vitreus arctet,
Cernis in amplexus Chriſte ſubire tuos.
Scilicet in Matris quod pridem conditus alvo,
Sanguis idem in vitreo carcere clauſus agit.
Exultatque iterum, atque iterum præcurrere certat,
Nuntius in Domini ſanguine, ſanguis adeſt.

Et hæc studioso lectori propinasse sufficiat.

Sanguis S.Januarii præsenti ejusdem capite colliquescens ebullit.

24 Verum ut ad nostra redeamus, certe de S.Januarii Mart. ac Episcopi cruore in Breviario Romano mirum quiddam enarratur, his plane verbis: *Præclarum illud quoque, quod ejus sanguis, qui in ampulla vitrea concretus asservatur, cum in conspectu capitis ejusdem martyris ponitur, admirandum in modum colliquefieri, & ebullire, perinde atque recens effusus, ad hæc usque tempora cernitur.*

Petrus Ribadeneir. in lib. fol. Sanctorum die 27. Iulii. S. Pantaleonis sanguis festo ejus die quotannis liquefit.

25 At verò recensito hactenus B. Januarii miraculo potest & aliud addi, quo S. Pantaleonis medici Nicomediensis sub Impp. Diocletiano, & Maximiano ob fidei confessionem interempti cruor, qui è venis in lactis speciem reciso capite scaturiit, jugiter illustratur. In Ravellensi enim civitate, quæ in Neapolitano Regno extat, in Cathedrali Ecclesia ejusdem sacri cruoris ampulla adhuc servatur, qui cum toto anni tempore coagulatus appareat, festo recurrenti die liquefieri cernitur. Nostra item Vallicellana beatæ Mariæ, & S. Gregorii Ecclesia de Urbe alia item ejusdem sanguinis ampulla ex majori Ravellensis Ecclesiæ decerpti nobilitatur, quam Eminentissimus olim Card. Cusanus nostræ Congregationi dono dedit: qui quidem sacer cruor à primis vesperis festivi ejus diei cum coagulatus antea existeret, mirum in modum liquefieri, ac ebullire cunctis cernentibus conspiciebatur, cujus rei multi ex Patribus nostræ Congregationis oculati testes fuere: verum multis abhinc annis id martyr secreto Dei consilio haud ultra ita palam præstitit, sed hoc dumtaxat admirandum relucet, quod iste sanguis, cum infra anni tempus fusci coloris sit, circa festiva hæc tempora nitidi, ac limpidi coloris speciem præ se fert, & cum lacti permixtus videatur, illud certe prædicandum, quod incorruptus post mille trecentos & triginta duos annos perseveret. Si quis verò temere isthæc negare audeat, si nedum fidem miraculis, oculis saltem fidem adhibeat Neapolim ad Januarii sanguinem intuendum accedat, inspiciat, contempletur, non peraguntur hæc in angulo domus, sed in publica luce, in totius orbis theatro; nota sunt omnibus, non uni urbi, immo toti jam terrarum orbi innotuere, quot homines, tot testes, tot præcones, qui martyris portentum asserant, ac prædicent. Verum ut veritatis lumen, quisquis ille est, recipiat, consulentem audiat Hieronymum, qui Vigilantium hac super re pari ratione delirantem hisce verbis compellat: *Do*, inquit, *consilium, ingredere Basilicas martyrum, & purgaberis.* Quo autem cultu sacras easdem reliquias doctor sanctissimus prosequeretur, his verbis insinuat: *Ego confiteor timorem meum, ne forte de superstitione descendat* (religione videlicet nimis anxia) *quando iratus fuero, & aliquid mali in animo meo cogitavero, & me nocturnum phantasma deluserit, basilicas martyrum intrare non audeo: ita totus & corpore & animo pertremisco.*

Hoc ejusdem sanguinis portentum in Ecclesia Vallic. Romæ visum.

Lect. Brev. Rom. die 19. Septemb.

Ad martyrum basilicas Hier. ablegat hæreticos ut credant. *Hier. contr. Vigil.*

Divi Hieronymi scrupulus.

26 Quanti verò sacri guttas cruoris, inæstimabiles videlicet cælestium thesaurorum margaritas, Christiani facerent, ac tota aviditate perquirerent, & inter ipsasmet carnificum manus, inter districtos gladios, & secures devoti exciperent, haud paucis sanctorum martyrum, ut infra patebit, exemplis comprobatur. Et ut dicendi exordium faciamus; in actis quidem beatissimi Cypriani Carthaginensis Episcopi ac martyris hæc Pontius ad instituti propositum recitat: *Exuit se* (Cyprianus scilicet) *lacernum birrum, & stans in linea exspectabat spiculatorem, cui & viginti quinque aureos dari præcepit. Fratres verò flentes linteamina & oraria ante eum ponebant, ne sanctus cruor defluens absorberetur in terra.* O admirandam viri ad necem, ad martyria pro Christo anhelantis! O fidem & devotionem Christianorum recolendam, pari studio sanguinis guttas ac gemmarum monilia ambientium!

Ardens Christianorum studium in colligendo martyrum sanguine.

Act. S. Cypr. apud Pont. S. Cypriani sanguinem linteaminibus fideles excipiunt.

27 In actis item Syri, & Juventii Martyrum à Surio relatis, eumdem Juventium à B. Syro Mediolanum ire jussum fuisse legimus, ut dignissima beatorum martyrum Nazarii & Celsi corpora, à Christianis ibidem existentibus condigno reconderentur honore, descriptusque memorandi eorumdem certaminis libellus, victoriæ monumentum posteritati futurus, ad ipsorum caput instar coronæ reponeretur. Ab illis autem vir Dei postmodum lætus accepit, eorumdem corpora sepulchro jam illata fuisse. Cumque instantius ipse pro exuviis quippiam sibi, post nobilem revectum de tyranno triumphum, è sanctorum reliquiis efflagitaret, ut præmemorata exhibent acta; *notum factum est ei, quandam Dei famulam, dum sancti Nazarii caput à lanista fuisset abscissum, sanguinem ejus quodam linteo suscepisse, & fugam arripuisse. Iuventius autem protinus ancillam Christi convenit, & ab ea beatissimi martyris cruorem obtinuit, quem postea secum Ticinum detulit.* Isthæc præmemoratis in actis. Ex quibus videre est, qua solicitudine vel ipsæ Christianæ fœminæ mundum muliebrem, & sexum oblitæ, ex tortorum manibus cruorem, quem martyres profundebant, imperterrito animo subripere, ac prædari festinarent.

Juventius Nazarii mart. sanguinem Ticinum defert. *Act. SS. mar. Nazarii. & Celsi MM. apud Surium.*

28 Porro sacrum beatorum Nazarii, Gervasii, & Protasii sanguinem, quem gypso colligendum curaverat, se possidere jure quidem merito sanctus Gaudentius Brixiensis Episcopus gratulatur tractatu, quem in festo dedicationis Basilicæ sanctorum Quadraginta Martyrum habuit. Nobilissimæ item virginis ac martyris Cæciliæ sanguinem pia fidelium manu ambitiose collectum, ejusdem apud Surium acta testantur, & in M.S. Codd. Vaticano, S. Cæciliæ, & Vallic. aperte his verbis narratur: *Cujus sanguinem omnes bibulis linteaminibus populi, qui per eam crediderant, extergebant*, alias, *hauriebant.* Et in conscripto quodam libello, ubi inventionis sacri ejusdem corporis mentio agitur, quæ sub Paschale Papa Primo contigit, eadem linteamina copioso imbuta cruore ad lectissimæ ejusdem virginis pedes inventa fuisse hunc in modum legitur: *Ubi etiam linteamina, cum quibus sanguis ejus abstersus, de qua spiculator tertia percussione crudeliter ingesserat, ad pedes beatissimæ virginis in unum revoluta, plenaque cruore invenimus.* En Christianæ Religionis, quæ suspiciantur, monimenta! en trophæa martyrum sepulchris affixa, quæ recolantur! en sanguis Christianorum divinitus martyrii gladio nobilitatus! sanguis nimirum, quo quis semel Deo consecratus est martyr, perpetuo martyrum & fidei obsequio in sepulchris reconditus consecratur.

S. Gaudentius gypsum mart. sanguine imbutum se habere gloriatur. *S. Gaudent. tract. 17. in fest. ded. Eccl.*

S. Cæciliæ sanguis summo studio colligitur. *Sur. to. 6. 22. Nov. M S. Codd. Vat. S. Cæc. & Vallic.*

Linteamina plena sanguine S. Cæciliæ cum ejus corpore reperiuntur. *In rel. invent. Corp. S. Cæcil.*

29 Prudentius quoque elegantissimis carminibus de beati mart. Hippolyti sanguine à Christianis quam maxima cura collecto meminit. Hæc enim ille in suo Peristeph. cecinit:

Palliolis etiam bibulæ siccantur arenæ,
Ne quis in infecto pulvere ros maneat.

B. Hippolyti cruorem spongiis fideles hauriunt.

Prudent. in Peresteph. hym. 11.

Si quis & insudibus recalenti aspergine sanguis
Insidet, hunc omnem spongia pressa rapit.

Mater filii sui martyris sanguinem colligit.

Et de Romani item martyris Antiocheni sanguine, quem inter gladiorum ictus profluentem ipsius mater venerationis ergo apud se perpetuo reservandum pallio manibusque exceperat, idem Prudentius hymno x. isthæc habet:

Prud. hym. 10.

Talia retexens explicabat pallium,
Manusque tendebat sub ictu, & sanguine,
Venarum & undam profluam manantium,
Ut palpitantis oris exciperet globum;
Excepit, & charo applicuit pectori.

Serena Augusta velamine sui capitis extergit sanguinem B. Susannæ.

30 Studiosus hic quoque lector mente repetat Serenam illam Augustam miræ religionis ac pietatis fœminam, Diocletiani Imperatoris uxorem, ipsomet, quo regium caput operiebat, velamine scaturientem è martyris Susannæ membris sanguinem extersisse, ac veluti pretiosissimum quoddam pignus clam domi apud se custodiendum detulisse, quod totum in ejusdem Susannæ actis verbis hisce adnotatur: *Id ubi rescivit Serena Augusta, cum gaudio nocte veniens, collegit corpus sanctæ Martyris, & sanguinem ejus illic fusum suo velamine extersit, posuitque in capsa argentea in palatio suo, ubi diu, noctuque furtivis vicibus orare non cessabat.* Vides hic ambitiosam Christiani sanguinis prærogativam. Vides excellentiam susceptorum pro Christo vulnerum singularem; sanguis nimirum, qui non augustam, immo in tormentis angustam facere animam consuevit, ubi hic pro Christo effusus est, Susannam vere inclytam, vere augustam fecit, & Augustam martyri perpetuo gratulantem, obsequentemque reddidit.

Act. S. Susan.

Tyrannus locum sanguine S. Febroniæ aspersum abradi jubet, ne colligatur.

31 Invidit plane obsequium hoc Febroniæ martyri impius ille Lysimachus, qui ira excandescens, diro eamdem martyrio affecerat. Hic quippe, ne ejusdem sanguis ulla posset ratione fidelium manibus excipi, terram ipsam, ubi, cum prosiliret è venis, aspersus fuerat, proh scelus! diligenter abradi jussit, ut in M. S. Cod. Vaticanæ Basilicæ in hunc ferme modum enarratur: *Et omnia membra, quæ abscissa sunt, collige, & sanguinem, qui in terram cecidit, fortiter rade, ut nihil remaneat, &c.* Hæc à sacrilego homine, ut omni sacrilegio manum daret, & dum terram purgat à sanguine, novo scelere se pollueret; hæc, inquam, in religionis odium demandata fuere. Memorandum insuper illud est, quod de Theodosia in M. S. Cod. Later. legitur, Christianos scilicet, qui nobilissimo ejus certamini aderant, linteamina in Amphitheatri pavimentum projecisse, ne sanguis, quem tormenta poscebant, in terram defluens immani fidelium detrimento periret, sed ab iisdem honore martyribus debito excipi, atque asservari posset: *Repletur Amphitheatrum* (sic ibi) *linteaminibus dignis: omnes enim ad sepulturam sanctæ martyris, quod dignum habebant, jactabant, ne cruor tantæ virtutis ad terram distillaret.* Ex quibus impigra, ac laudanda jugiter Christianorum officia erga martyrum reliquias abunde satis commendantur.

M.S. Cod. Vat.

Mirificum colligendi sanguinem S. Theodosiæ Christianorum studium.

M. S. Cod. Lat.

SS. Juliani, & Celsi sanguis ab infidelium cruore prodigiosè secernitur.

32 Sed & hic præterire nolumus, quod de sanctis Juliano, & Celso narratur, eorum scilicet sanguinem, ut commode à fidelibus colligi posset, ab effuso ibidem aliorum hominum impiorum cruore discretum, ac segregatum ingenti quidem prodigio apparuisse, ut supra in eorumdem actis dictum est. Verum beati Petri Alexandrini sanguis, qua Christianorum contentione ac studio exceptus, ac reconditus fuerit, dignissima ejusdem acta in M.S. Cod. Lat. his verbis fidem faciunt: *Sacrum verò cruorem, qui secum fluxerat, penicillo reverenter collegerunt.* His adde, quæ de Polyeucti sanguine in ejus apud Surium actis referuntur: *Inservit autem hic quoque Nearchus, qui accepto sanguine martyris, cum eum in nitido posuisset linteo portavit in civitatem Cananæorum.*

Cod. M. S. Basil. Later. Ibid.

Sur.

S. Germanus pulverem sanguine martyrum rubentem instar thesauri secum confert.

33 Insignis autem pietate vir, Germanus Antissiodorensis Episcopus Albani martyris cruorem à se diligenter conquisitum, ipsemet secum postea honoris ac præsidii gratia detulit, ut in ejusdem beati Germani actis apud Surium recitatur: *Quibus depositis* (aliis scilicet reliquiis sanctorum, quas habebat) *honorifice, atque sociatis, de loco ipso, ubi beati martyris Albani effusus fuerat sanguis, massam pulveris secum portaturus abstulit; in qua apparebat, cruore servato, rubere martyrum cædem, &c.* Porro de martyribus Kiliano, & sociis idem Surius scribens, memorandum fœminæ cujusdam facinus refert, quod nobilis nimirum quædam matrona Burgunda, quæ sub ipsa Euangelicæ prædicationis initia, viris sanctis adhæserat, post nobile consummatum ab eisdem martyrium, recedentibus inde carnificibus, linteolo mundo sacrum devotissime colligens abstersit cruorem, ac terræ ut dignissimum quemdam thesaurum infodit, absconditque, ne præda sibi à carnificibus ullo umquam tempore subriperetur, sed tuto recepta loco in manus aliquando fidelium veluti optatissima merces deveniret.

Sur. to. 4. 31. Iul.

Id. to. 4. 8. Iul.

S. Kiliani sanguinem linteolo mulier devote abstergit.

S. Blasii ad mortem euntis sanguinem defluentem mulieres per plateas colligunt.

34 Ut de cæteris autem sileamus, sat quidem, ut credimus, notum est, quod de sanctissimo Episcopo Blasio conscriptæ historiarum paginæ legendum perhibent, quod nimirum eumdem ad martyrium properantem piæ quædam mulieres insequebantur, quæ sacrum subinde è venis profluentem sanguinem summo pietatis ardore hauriebant. Sic autem in M. S. Cod. sanctæ Mariæ ad martyres legitur: *Cumque ducerent sanctum Blasium ad retrudendum, quædam septem mulieres benignæ ac timentes Deum, post tergum lacrymabiliter assequentes, sanguinem qui de ejus corpore defluebat, bibulis colligebant linteaminibus.* Idem plane honor, & jure quidem merito martyribus Adriano ac sociis Christianarum mulierum opera delatus est, quorum sanguinem, nulla prorsus ratione perterritæ, nullique aut incommodo, aut labori parcentes, sibi comparandum satagebant; hoc insuper ad pietatis nunquam satis extollendæ cumulum pro corona addentes, ut carnificum vestes, eorumdem martyrum sanguine veluti pretiosis destinctas, exornatasque lapillis copiosa ultro oblata auri vi coëmerent; quod totum in actis, quæ apud Surium extant, hunc in modum exprimitur: *Sequebantur autem aliæ mulieres religiosæ, & honesto loco natæ, martyrum sanguinem in linteamina, & purpuram suscipientes; atque aliæ in sinu suo sanguinem illum abscondebant: ipsas quoque carnificum vestes, quæ sanctorum martyrum sanguine infusæ erant, clarissimæ fœminæ multo auro & gemmis, pretiosisque ornamentis compararunt.* hæc ibi.

M.S. Cod. S. Mar. ad Mart.

Ipsas carnificum vestes sanguine martyrum aspersas Christiani coëmunt.

Sur. to. 5. 8. Sep.

Quovis pretio martyrum corpora Christiani redimunt.

35 Vidisti, Lector, ut alio loco jam diximus, miram Christianæ fidei ac ferventissimæ pietatis munificentiam, quæ in sacris martyrum reliquiis quovis pretio redimendis haud semel ipsius profusione auri præfulsit, & vel hoc uno piarum mulierum exemplo satis superque comprobatur; quod quidem etsi eximiæ, quæ in cunctorum fidelium animis vigebat,

vigebat, pietatis locupletissimum contemplanti testimonium præbet, præstat tamen nonnulla hic subtexere exempla, quibus hoc idem tamquam validissimis argumentis in medium allatis probe confirmatur. Et quidem in primo enarrationis ingressu laudandus à nobis est presbyter ille Justinus, qui in perquirendis, condendisque martyrum corporibus semper admodum dexter, solers, atque impiger extitit: ex qua re immortalem sibi in Ecclesia gloriam peperit, utpote de universa Christianorum republica, & de beatis martyribus (qui præcipua sunt ejusdem Ecclesiæ portio) optime, ac præclare meritus: cui in actis S. Laurentii, quæ apud Surium recitantur, nobile ejuscemodi elogium inscriptum est: *Ab illa die beatus Iustinus accurate pervestigavit, sicubi sanctorum corpora abscondita essent, promisitque præmium militibus.* Præmia igitur tyrannorum ministris olim Christianorum manu protendebantur, non minæ ac pœnæ intentabantur, ad pretiosas videlicet martyrum exuvias, in quas improbi ipsi desævierant, in tuto reponendas, & ab omni penitus injuria vindicandas.

Justinus presbyter promisso militibus præmio corpora martt. abscondita quærit.

Acta S. Laurentii mart.

36 Quorsum verò hic, dicet aliquis, & Bonifacius inter cæteros non recolitur? qui ab Aglaë matrona ditissima, cujus erat obsequio addictus, & cum qua intemperanter etiam aliquandiu vixerat, Tarsum Ciliciæ pœnitentiæ causa missus, & ob id maxime, ut veneranda martyrum corpora quovis pretio è carnificum manibus redimeret, ob delatam martyribus operam, præstitumque obsequium & ipse pariter martyrio coronari meruit: cujus deinde corpus, cum post gloriosi certaminis cursum palma Dei munere affectum novissent socii quingentis aureis redimentes, unguentis delibutum, involutumque linteis Romam honorifice deportandum curarunt. In M. S. autem Lateranensi Codice hæc in martyris laudem verba recitantur: *Illi autem dantes ei solidos quingentos, acceperunt corpus sancti martyris, & ungentes illud aromatibus, & involventes linteaminibus pretiosis, posuerunt ipsum in uno de basternis, &c.* Hæc iisdem in actis de obsequio martyri divinitus in laborum remunerationem impenso, & de sacris ejusdem reliquiis intra nobilissimum templum Urbis receptis, quod ei sumptu plane regio ab Aglaë exedificatum est.

Aglaë matrona mittit Bonifacium in Ciliciam ad redimenda corpora mart.

Bonifacius ea re martyrio afficitur ejusque corpus 500. aureis redimitur.

M. S. Cod. Lat.

37 Verum quo esset olim in pretio apud ipsosmet crudelitatis ministros sancti Hieronis caput, Surius fidem facit ista conscribens: *Antonius verò & Matronianus ad Præsidem accedentes, auri permultum dabant, ut acciperent caput S. Hieronis. Ille autem, nisi, inquit, mihi tantum auri dederitis, ut ex æquilibrio respondeat, id vos non accipietis; magni æstimans vir execrandus, sed non recta ratione, caput martyris, revera pretiosissimum. Illi autem cum id tanti non possent emere, erant animo perplexi, sed hoc quidem ut homines; Deus autem sic quoque invenit exitum: vir enim quidam senatorius fidelis & amans martyrum, cui nomen erat Chrysaphius, cum aurum pro capite expendisset, id accepit à Præside.* O caput martyris invicti æternis redimitum coronis, & multo auri pondere æstimatum, atque redemptum!

Sur. t. 6. 9. Nov.

Caput S. Hieronis auro contra appenso emitur.

38 Hoc plane modo redemptæ à fidelibus sunt beati Gregorii presbyteri Spoletani reliquiæ, juxta id, quod M. S. Codd. Vatic. & S. Mariæ ad martyres hunc in modum legendum exhibent: *Corpus verò beati Gregorii jacebat in medio Amphitheatri: erat autem quædam mulier Christiana, Abundantia nomine, quæ accedens ad Hyrcanum, petiit corpus B. Gregorii, ut eum recolligeret de Amphitheatro. Cui Hyrcanus dixit: Affer mihi aureos triginta quinque, & recipe corpus. Abundantia dixit: Quod jubes, accipe, hoc tantum rogo, ut celeriter detur mihi corpus. Respondit Hyrcanus, & dixit: Affer mihi, & recipe corpus. Et obtulit Hyrcano Abundantia triginta quinque aureos, & recepit corpus B. Gregorii.* Tanto quippe in pretio hæc pignora apud fideles habebantur, ut pecuniam ad eas sibi acquirendas profundere, lucrum computarent, reliquias vere divitias ducerent, & quidquid hujus rei gratia carnificibus cogerentur expendere, non tam se dare, quam accipere mercatores optimi existimarent.

Mulier. 35. aureis corpus S. Gregorii redimit.

M. S. Codd. Vat. & S. Mart. ad Mart.

39 Quanto verò animi ardore erga beatos martyres Christiani afficerentur; & quo studio in id singuli certatim contenderent, ut eorumdem exuviis potirentur, testem quæso sanctissimum virum Gaudentium consulamus, qui Oratione de sanctis quadraginta martyribus hæc loco supra citato ad rem nostram scribit: *Iam verò nec illud in postrema parte reticemus, quod cum cineres exustorum corporum mandato persecutoris in fluvium jacerentur, non defuerunt religiosæ matronæ, quæ partem cineris vel furto eriperent, vel pretio compararent.* Huc pariter referre licet, quæ de Jonæ, & Barachisii, aliisque martyrum corporibus maxima auri copia redemptis Surius enarrat: *Cum vir quidam pietate insignis, nomine Abdissotas, sanctos Ionam, & Barachisium coronatos intellexisset, accessit & sanctorum tabernacula quingentis milliariciis Daricis, & tribus vestimentis sericis emit ab iis, à quibus servabantur. Neque verò solum sanctorum Ionæ & Barachisii corpora mercatus est, sed illorum etiam, qui ante ipsos martyrium pertulerant.* Neque etiam perscrutandis sanctorum martyrum actis frequenter intentos latere putandum est, laudatissimi quoque martyris Anastasii corpus ingenti auri pondere à fidelibus redemptum fuisse, ut in M. S. Codd. Vatic. & S. Petri his verbis legitur: *Cognoscentes filii Deisdin transitum victoriosi martyris Anastasii, maximum pondus argenti quæstionariis clanculum obtulere.* En aurum haud sacro beatorum corporum luto æquiparandum! en oraculum illud veraciter adimpletum: *Et divitias nihil esse duxi in comparatione ipsius.*

Ipsosmet mart. cineres in fluvium spargendos Christiani magno redimunt.

S. Gaudent.

Sur. to. 6. 29. Mart. Abdissotas ingenti auri vi martt. corpora mercatur.

Pro corpore Anastasii magnam pecuniam fideles offerunt. *M. S. Cod. Vat.*

40 Quis præterea nesciat ingens quoque auri pondus ultro libenterque fidelium manu carnificibus appensum ad comparandum, possidendumque incomparabilis viri, ac invicti martyris Vincentii Episcopi corpus, ut ex M. S. Codicib. Vaticano & Vallicell. his verbis compertum sit: *Tunc aliqui diaboli invidia, nitebantur pagani rapere corpus sancti Vincentii, ut eum æquoribus laci in ima profundi jam exanime mergerent. Prævidit hæc quædam matrona Glyceria, nobilis familiæ, & mercavit eum libra ponderis auri, & condiens aromatibus sepelivit.*

Item S. Vincentii cadaver auro à muliere redimitur. *M. S. Codd. Vat. & Vall.*

41 Demum ex celeberrima illa Gallicanæ Ecclesiæ ad fideles Asiæ conscripta epistola, cujus jam sæpe à nobis mentio repetita est, quam item Eusebius præclari instar elogii, ac veluti nobile Christiani nominis monimentum, recitat: ex ea nimirum evidenter conjicere quis potest, quanta in id operis extiterit Christianorum numquam intermissa, immo & imperterrita solicitudo: quippe qui tunc maximo doloris sensu afficiebantur, piorumque hominum viscera graviter excruciabantur,

Euseb. hist. Jacturam magnam æstimant Christiani non posse assequi martyrum corpora ad ea sepelienda.

tur, cum pretiosas, venerandasque martyrum reliquias, vel quovis oblato libenter pretio, ab ipsis tortorum manibus vindicando, assequi non valerent. Quod in eadem epistola conceptis in hunc modum verbis exprimitur: *Quæ autem ad nos videbantur sane magnum mœrorem propterea in se complecti, quod martyrum corpora humo tegendi nulla dabatur facultas: neque enim nox ad hanc rem aliquid præsidii, neque magna pecuniæ vis eorum animos flectere, neque preces ulla ex parte placare poterant*, &c. Vidisti lector barbaras hominum mentes, quæ nec vivis, nec mortuis parcendum putabant, & dum tota aviditate innoxium sanguinem sitiunt, innatam ab auro sitim temperant. Nunc quidem nobis exclamare fas est: O tempora, ô mores! ubi pietas cum impietate pugnat, & avaritia, quæ sitit jugiter aurum, & ut Poëta canit, nil aliud est, quam auri sacra fames, à crudelitate, sacrilegiis vincitur atque expugnatur. Sed his, quæ ad cultum reliquiarum pertinent, enarratis; jam ad funerales Christianorum ritus in humandis intra Cœmeteria corporibus adhiberi consuetos, stylum orationis convertamus.

Epist. Eccles. Gall ad fid. Asi.

Inexorabilis gentilium in martyrum cadavera crudelitas.

CAP. XVII.

Quinam Funerales ritus efferendis defunctorum corporibus adhibiti.

HActenus satis superque de immani gentilium furore, quo Christianos, vel jam demortuos, insectabantur: ac de mira Dei providentia, quæ fidelibus jugiter præsto fuit: & de pio demum, constantique, cujusvis generis ac conditionis essent, Christianorum studio erga beatorum martyrum cadavera, sacræ insistentes antiquitati, disseruimus. Nunc igitur id unum nobis reliquum esse videtur, ut eos præcipue ritus, quos in iisdem martyribus tumulo inferendis ab antiquis illis temporibus fideles laudabilibus institutis edocti, servare consueverant, studioso lectori exponere aggrediamur. Quandoquidem id nosse haud parum legentibus ad exactam eorum intelligentiam conferet, quæ subinde prolixius in Cœmeteriorum, quam adornamus, descriptione à nobis dicenda erunt.

Expositio rituum funeralium ad notitiam Cœmeteriorum lectori utilis.

2 Et quidem, ut rem altius repetendo perscrutemur, sepulturæ usus, sepulchrorum religio, ac cæremoniales ipsorum funerum ritus haud à Moyse initium habuere, sed longe ante ipsum sub antiqua illa ac primæva rerum tempora, tum à sanctissimis Patriarchis, tum ab ipsis etiam gentilibus, inviolabilis instar consuetudinis, recepti sunt: rationes verò ejusmodi institutionis cum ipsimet naturæ omnimodo consentiant, & quæ non absque peculiari instinctu numinis constituta sunt, supernaturalem hominis statum respiciant, haud aliunde fluxisse, nec ob aliud potissimum ita dispositа fuisse, ac si vim legis obtineant, dicendum est, quam ut opportune religioni, ac observantiæ prospiceretur, quæ ipsis defunctorum cadaveribus ob insitam mortalium animis futuræ resurrectionis spem quodam excellentiæ titulo debetur.

Antiquissima in orbe est sepulchrorum religio, ac funerum ritus.

Resurrectionem corporis hæ cæremoniæ funerales respiciunt.

3 Hinc verò apud eos, qui gentilitiæ superstitioni dediti erant, & apud Athenienses præsertim, ut Pausanias ait, *pium semper existimatum fuit terræ mortuos mandare*. Et, ut Sophocles docet: *Cum de defunctis agitur, id curare, facinus gloriosissimum, & aureo honore dignum habitum est*. Et vel ipsi Romanæ reipublicæ duces, atque augusti semper nominis, & animi Imperatores, dum jam in acie sub hostium prospectu præliaturi consisterent, suos adhortari milites consueverant, ut pro majorum sepulchris, pro templis, Deorumque aris usque ad sanguinis effusionem decertarent. Certe sapientissimus Plato cum omnibus absolutam numeris Reipublicæ faciem componendo delinearet, inter justitiæ genera haud illam omisit, quæ ipsos maxime defunctos omni prosequendo officio respicit. Cui Aristoteles quoque, laudatissimus præ cæteris ejusdem discipulus, distributivæ partem justitiæ hanc unam adscripsit: *Defunctis opitulari justius esse*, inquiens, *quam vivis*. Cicero etiam, qui tot ac tanta rerum arcana lynceis oculis vidit, ac pari eloquentia expressit, æquitatem, id est pietatem, tripartitam esse definiens, unam ad superos Deos refert, ad Manes alteram, hoc est ad Deos inferos, ad quos ipsa res funeraria ac sepulchralis spectabat; tertiam hominibus adscribit. Ad quæ, aliorumque antiquorum testimonia Servius acutissimus Virgilii commentator alludens, *eos qui de pietatis generibus scripsere*, ait, *primum quidem locum in sepulchrali munere statuisse*.

Curare mortuos pium, justum, ac gloriosum esse gentilium sapientissimi docuere. *Pausanias in Attic.*

Livius l. 37. cap. 35. Suet. in Claud. c. ult. Plutar. in Tiberio.

Plato in Phædone, & Cratylo.

Arist. lib. de jure.

Cic. in Topic.

Æneid. 6.

4 Denique nil hoc pietatis officio justum magis existimatum ab antiquis fuisse, vel ex eo aperte convincitur, quod ipsi funerales ritus, & solemnes exequiarum, funerumque pompæ haud alio à Latinis vocabulo, quam *Justa*, à Græcis verò Δίκαια, sive etiam Νομιζόμενα, & Ἔθιμα, hoc est, legitima & consueta, ac denique Ὅσια, id est, *pia & sancta* dicerentur; & certe nil frequentius legendo quis passim apud Latinos offendat, quam *justa facere*, *justa solvere*, *justa peragere*, pro eo videlicet obsequio, quod à parentum, vel amicorum pietate defunctis impenditur: quin & ipsamet laudabilis actio, qua quis sepultura donatur, *justa* interdum de more nuncupatur, quippe quæ ritum omni ex parte absolutum sortita est: *justum* item & ipsum quandoque sepulchrum appellari contingit, quod solemniori religionis cultu consecratum est, sed ne in his diutius, lectori tædium afferentes, immoremur, scriptores, qui vult, hac de re ex professo agentes consulat.

Exequiæ vocantur Justa, quia nihil hoc officio justius.

Ipsamet sepultura Justa appellatur.

Item sepulchrum Justi nomine scriptores vocitant.

D. & C. de relig. & sepult. viol. passim apud ethn.

5 Porro, ut Diodorus scribit, opinio apud gentiles olim invaluit, Plutonem, qui erat unus ex præcipuis Diis, quos insana hominum cæcitas venerabatur, sepulturæ usum, necnon exequiarum, ac totius rei funerariæ ritum primo mortalibus ostendisse: qua de causa postmodum accidisse creditur, ut defuncti sub potestate ejusdem constituti esse dicerentur, eidemque supremum inferorum principatum antiquitas detulerit; quem & Ἅδην sive Ἀΐδην, hoc est, *Orcum* sive *Tartarum*, celebri vulgatoque nomine appellarunt. Romani verò eundem *Ditem* patrem & *Summanum*, quasi summum ipsorum Manium, Deorum videlicet inferorum, principem nuncupavere: cui item Romani, ut Plinius & Augustinus scribunt, nocturna fulmina tribuebant, & officiis omnibus impensius ipsum, quam Jovem colere consueverant, ad quem diurna tantum (ut ipsi somniabant) fulmina spectarent. Quapropter nil intentatum, etsi temere, omisere gentiles (ut Cicero ait) quo inveteratam funerum ac sepulturæ religionem, sanctitatemque omnibus testatam exhiberent.

Diodor. l. 5. c. 15.

Cur Plutoni Inferorum principatum Antiquitas detulerit?

Plin. l. 2. c. 5. Aug. de Civ. c. 23.

Præ Jove Plutonem veteres colebant.

Cic. ep. l. 1. ep. 6. Orat. pro L. Raveo.

6 Hinc è sapientissimi viri Solonis, aliisque antiquioribus sancitarum legum oraculis justa funerum,

Plat. lib. 12. de legg. Cic. l. 2. de leg.

sive

Deorum Templa & hominum ſepulchra pari religione ab antiquis habita.

ſive ad funus ſpectantia ad religionum Interpretes, hoc eſt, ad ſupremos Pontifices deferebantur, quibus divina quæque curæ, ac cordi eſſent: &, ut Pauſanias aſſerit in Atticis, in curiis, ſeu pagis extra Urbem, & in viis paſſim ſita olim fuerunt Deorum ſimul Templa, heroumque ac hominum ſepulchra. Apud Romanos enim, inter quos Deorum præ cæteris Religio vigebat, Numa ſecundus eorumdem Rex, religioniſque auctor, *Pontificibus ipſis*, ut Cicero ait, *juſtorum funebrium curam demandavit*, docens illos, inquit Plutarchus, *ut nil eorum rituum pollutum, ac profanum arbitrarentur, ſed ut Deos quoque inferos colerent, qui præſtantiſſimam noſtri partem recipiant; quibus imperium, ut ait Virgilius, animarum eſt*: ac præ cæteris Libitinam, rei funerariæ præſidem Deam, quam unam, eandemque cum Venere, utpote generationis Dea, eſſe credebant: in cujus potiſſimum æde, quæ ad apparatus funebres pertinerent, curari atque aſſervari voluit; indeque ſumpto vocabulo Libitinarii dicti ſunt, qui funebria obirent munia; & Libitina tam ipſa mors & funus, quam quidquid ad funus perſolvendum neceſſarium eſt; necnon & ipſum ferale Libitinariorum officium, & lectuli, in quibus defuncti efferebantur; ac porta denique Libitinenſis in Amphitheatro appellari conſuevit, per quam videlicet interemptorum in ſpectaculis funera exportabantur.

Cic. orat. de Aruſp. Reſp.
Plut. in Num.
Cur Numa funerum curam Pontifici demandat?
Virg. Aeneid. 6.
Libitina eadem quæ Venus.
Ab ea mors, & quidquid ad funus ſpectat, nomen ſortitur.
Ziu. l. 40.
Val. Max. l. 1. c. 2.
Seneca l. 6. de benef. c. 38.
Lamprid. & Dio in Commodo.

7 Verum & ipſorum pariter Pontificum munus fuiſſe, idonea quoque ſepulchrorum loca deſignare, ex Cicerone, Dione, & ex quammultis perantiquis inſcriptionibus abunde conſtat. Et quidem ſelectas auctorum paginas pervolventi manifeſtum fit, & aras interdum ſepulchra vocari conſueviſſe, & ſicut antiqui Grammatici ad rem noſtram egregie adnotarunt, ipſummet templum alio interdum vocabulo, ſepulchrum nuncupari poteſt; auctoritate Virgilii, qui de Didone agens, hæc ait:

Pontifices loca ſepulchrorum idonea deſignant.
Dio lib. 48. ad f. de Opp.
Cicero lib. 2. de leg.
Sepulchra ab antiquis Aræ, & templa dicuntur.
Aeneid. 4.

Præterea fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat.

Et Prudentius Poëta Chriſtianus de Romanis ſat eleganter cecinit:

Prudent. adverſ. Sym. l. 1.

Et tot templa Deum Romæ quot in Urbe ſepulchra
Heroum numerare licet, quos fabula manes
Nobilitat.

Et ex iis forte, quantumvis temere permotus, poſtea Trajanus Imperator militibus ſuis, qui Decebalico in bello interempti fuerant, ut ad divinos honores transferret, aras erigendas, ſtatuendaſque curavit.

Dio. lib. 68.

8 Porro in funeribus, & in ipſis defunctorum monumentis verſari conſueverant propter religioſum cultum, quem eiſdem exhibebant, ea plane obſervantia ſuperſtitioſi homines, ac ſi in ſanctioribus immortalium Deorum templis, ſacrificiis intenti, conſiſterent. Ut ſingula interim, quæ ad hujus rei propoſitum faciunt, vel obiter percurramus, funera olim mortuorum iiſdem plane ritibus, ac Deorum ſacrificia peragebantur: quippe, ut ex Varrone Plutarchus ſcribit, parentum funera velatis efferre capitibus Romani conſuevere, quo plane cæremoniali ritu Deos ſuos adorare atque invocare apud illos in more poſitum erat; quin immo & ſuper eorumdem ſepulchra, hæc veluti Deorum templa colentes, circumagere ſe, ac feſtivis exultationem animi, atque mentis obſequium motibus depromere ſatagebant. Illud inſuper in ſtudioſi gratiam lectoris hic addere liceat, quod celeber inter antiquos Poëta apud Stobæum aſſeruit, omnes videlicet mortuos, vulgo beatos appellari; & ſacra ſubinde illis libamina in exequiis, ſicut & Diis, afferri, & inferias inſuper fundi, ac ab eis ultro enixeque peti, ut bona ad nos mittant. Cui & Varro conſentit, dum ait mortuos quidem omnes Deos Manes exiſtimatos fuiſſe, quod vel ex eo potiſſimum probare nitebatur, quod ſacra olim omnibus fere mortuis deferrentur: ubi & funebres quoque ludos commemorat, tanquam id maximum eſſet divinitatis argumentum, quod ludos nimirum niſi ſacris Cæli numinibus gentilitas inſtruere ac celebrare ſoleret.

Haud minori in ſepulchris, quam in templis, obſervantia ethnici verſantur.
Plutar. quæſ. Rom. 10. & 14.
Et iiſdem quibus ſacrificia ritibus funera faciunt.
Mortui vulgo beati appellantur.
Eiſdem ut Diis litatur.
Varro apud Auguſt. l. 8. de civit. Dei c. 26.
Ludi funebres.

9 Quamobrem Cicero hoc plane modo legem illam antiquitus ſancitam interpretatur: *Letho datos, divos habento. Nec vero*, inquit, *tam denicales, quæ à nece appellatæ ſunt, quia neci dentur mortui, quam cæterorum cæleſtium quieti dies feriæ nominarentur, niſi majores eos, qui ex hac vita migraſſent, in Deorum numero eſſe voluiſſent.* Qui eo item libro, quo ſeipſum ſuper dulciſſimæ filiæ obitu ſolatus eſt, ſe haud alia prorſus ratione ejuſdem dedicaturum imaginem profitetur, quam ea, qua Dii, qui publice colebantur, jam tum à veteribus ſolemni ritu dedicati fuiſſent. Ex quo Tertullianus deinde dicendi, perſtringendique gentiles opportunitatem nactus, commentitios eorumdem Deos palam irridet: *Quid*, inquit, *omnino facitis ad honorandos eos, quod non etiam veſtris mortuis conferatis? ædes proinde, aras proinde, idem habitus & inſignia in ſtatuis, ut ætas, ut ars, ut negotium mortui fuit, ita Deus eſt. Quo differt ab epulo Iovis ſilicernium? à ſympalo obba? ab aruſpice pollinctor? nam & aruſpex mortuis apparet.* Tertulliano mirifice adſtipulatur Lactantius, qui iſthæc ad rem præſentem: *Pari ratione*, inquit, *defunctorum corpora odoribus ac pretioſis veſtibus illita, & convoluta humo condunt, qua Deos honorant.* Quocirca eoſdem apud Romanos, *Corpore olim combuſto*, ut ait Plutarchus, *ubi primum in reliquiarum lectione os occurriſſet, mortuum Deum factum eſſe pronuntiabant*; quod & de ipſo Ænea, qui Anchiſen genitorem humaverat, Virgilius ſcripſit:

Cic. lib. 2. de leg.
Lex veterum de mortuis in Deorum numero habendis.
Cicero de obitu filiæ.
Cicero ſimulacrum vita functæ Tulliolæ conſecrat.
Tertull. in Apol. c. 13.
Ridendi gentiles, qui parem honorem ſuis mortuis quem Diis deferunt.
Lactant. l. 2. c. 4.
Quomodo ac quando mortuus Deus factus eſſe renuntiaretur?
Quæſt. Rom. 14.
Aeneid. 5.

Annuus exactis completur menſibus orbis,
Ex quo relliquias, divinique oſſa parentis
Condidimus terra, mœſtaſque ſacravimus aras.

Ut concinne autem Servius hunc locum exponit, mœſtas quas poëta nuncupavit aras, Diis utique Manibus conſecratas intelligi oportet, quæ ad Anchiſen ex hujuſcemodi conſecratione jam in numerum Deorum renuntiatum pertinebant.

Servius in Aen. 5.

10 Qui plane ritus vel ex eo magis magiſque comprobari videtur, quod ſicut olim per Deos, eorumque nomina ac numina, qui publice ſacris initiabantur, jurare conſueverant, ita pariter per cineres & chariſſimorum ſibi defunctorum Manes jurabant. Ut autem diſerte ait Cicero: *Iusjurandum eſt affirmatio religioſa Diis immortalibus interpoſitis, tum judicibus, tum teſtibus.* Sic enim apud Ovidium Briſeis ad Achillem:

Dio. lib. 44. de Iul. Cæſ. l. 59. l. 60.
Tac. l. 1. de Aug.
Ambr. 5. ep. 3.
Per cineres, ac defunctorum manes, ut numina, jurant.
Cic. l. 2. de leg. & offic. 3.
Ovid. epiſt. Heroid. ep. 8.

Per tamen oſſa viri ſubito male tecta ſepulchro
Semper judiciis oſſa verenda meis.
Perque trium fortes animas mea numina fratrum
Iuro, fallentem deſeruiſſe velis?

Et Hermione apud Oreſtem, *per patris oſſa tui.* Et Claudianus quoque religioſum hunc morem carmine deſcripſit dicens:

Claudian. in rufin. lib. 5.

—— *Occiſos pulchrum jurare parentes.*

Senec. lib. 1. controverſ.

Et adoleſcens apud Senecam Rhetorem à patruo abdicatus, eo quod patrem (quod ipſa monet pietas) aleret. *Ergo*, inquit, *patrem morientem videbo, per cujus cineres juraturus ſum?* Et Quinctilianus paribus verbis huic elocutioni adſtipulatur: *Iura per mea mala, per illos Manes numina doloris mei.*

Quinct. 6. Inſtit. 1.

Aræ ad ſepulchra veterum exſtrui ſolitæ.

11 Præterea & illud jam dictis addito, aras olim exſtrui ad ſepulchra conſueviſſe, ut probatos apud Scriptores videre eſt, quæ ſive in honorem virorum Principum, qui jam è vivis abiiſſent, vel certe aliorum, qui Divis adſcripti, jam divinitate potiti fuiſſe crederentur, vel Diis tandem Manibus ingenti pompa dicabantur: Quapropter ſolemnis illa ac frequens olim erat inſcriptio, quibuſvis ſepulchris perpetuo adſcribi conſueta, *D. M.* vel *D. M. S.* aut magis expreſſe *DIs Manibus Sacrum*, tamquam ſi mortuorum ſepulchra, templa Deorum Manium fuiſſent, quæ nobiliori item titulo ab ipſis interdum Imperatoribus *Manium ædificia* appellata ſunt. Qua de re Prudentius Poeta Chriſtianus in Symmachum:

Virg. Aeneid. 5. Ovid. metaph. 8. Silius l. 16. Tacitus an. 3. Tertull. apol. 13. L. 4. C. Theod. de ſepul. Viol.

Hæc *Dis Manib.* ſepulchrorum, inſcriptio quid denotet?

Eſſe Deos Manes cur inficiaris haberi?
Ipſa patrum monumenta probant DIs Manibus illic
Marmora ſecta lego, quæcunque Latina vetuſtas
Cuſtodit cineres denſiſque Salaria buſtis.

Prud. l. 1. c. de ſpec.

Mortuos quiſque ſuos tam privatim quam publice inter Deos refert.

Quis autem neſciat, dum probe hominum profanorum hiſtorias norit, tum apud Latinos, tum Græcos ex funeribus olim conſecrationes Deorum initium habuiſſe. Præter vanam enim illam, ac ludicram, riſuque proſequendam defunctorum domeſticorum deificationem, publica etiam auctoritate tam viris, quam fœminis ſolemnes divinitatis honores, publici nempe cultus, templa, religiones, ac ſacerdotia decerni apud antiquos ſolebant, quod quidem Græci ἐκθειάζειν, & ἀποθεοῦν, Latini *conſecrare*, & in Deos referre immutato plerumque vocabulo dixerunt. Cujus quidem, quæ palam peragebatur, nec ſine peculiari cæremoniarum forma, conſecrationis ritum ſolemnem Herodianus præ cæteris ſtudioſe ac luculenter deſcripſit; cujus frequens item apud ſcriptores mentio incurrit, ut ex Onuphrio Panuino patet.

Herod. l. 4.

Onuphr. l. 2. Gruther. lib. 1. c. 13. & lib. 2. cap. 3.

Funeralia quæque ſacra olim habita.

12 His accedit, quod ſingula, quæ ad ſepulchralia quavis ratione pertinent, ſacra ſemper, ac veneratione digna habita ſint, ut ex ipſiſmet verbis compertum fit, quibus lex antiqua id ſatis exprimit, videlicet: *Deorum Manium jura ſancta ſunto:* quod ſcripſit & Cicero aliis verbis, *ſanctitudinem ſepulturæ, & ſanctitatem ſepulchrorum.* Inde Martialis ſepulchrum, ſeu conditorium *ſanctam urnam* appellavit, & Tragœdus Seneca defunctorum exuvias intra tumulum conſiſtentes *ſancta oſſa dixit.* Et egregie Plutarchus in Solonis vita confirmat: *Quoniam pium eſt*, inquit, *defunctos exiſtimare ſacros ſive ſanctos*, ἱερὰς, & Quinctilianus cum de ſepulchris loquitur, ipſos ſepulchri lapides, ſacratos morte lapides appellat. At quamplura alia interim omittimus, quæ ſacros funerales antiquorum ritus in efferendis cadaveribus apprime demonſtrant, quæ à ſcriptoribus prolixiori ſermone deſcribuntur, ad quos curioſum ultro lectorem remittimus.

Cic. l. 4. de rep. Id. Philip. 9. Martial. lib. 9. epig. 31. Senec. in ædipo act. 5. Plut. in Solon.

Et mortui ſacri ac ſancti exiſtimati.

Quinctil. declam. 10. de ſepul.

Vani veterum ritus à Chriſtianis in uſum ſaniorem traducti.

13 Porro gentilium ritus, quos vana induxit antiquitas jam penitus aboliti, apud Chriſtianos meliorem in uſum redacti ſalubri conſilio ac obſervantia retinentur: quamvis hæretici, qui perpetuas Catholicis calumnias inferunt, noſtra hæc velut inania ac futilia, non attendentes, quæ præ ſe ferunt ſacra myſteriorum arcana, irrideant: quos lynceis plane oculis Dionyſius ille Areopagita vel à longe deprehendit, dum hæc ſapientiſſime deſcriberet: *Hæc*, inquit, *quidem ſi adſpexerint, aut auditione acceperint à ſacris noſtris abhorrentes homines à nobis perfici, magno riſu, ut opinor, excipient, eoſque erroris noſtri miſerebit. Sed hoc nobis mirum videri non debet: ſi enim non crediderint, ut ſcripta divina loquuntur, non intelligent.* Etſi enim iſthæc ideo ſacra ac maxime ſancta eſſe comprobantur, quia eadem impii hæretici ſubſannant, atque rejiciunt.

Dionyſ de Eccl. Hierar. cap. 7.

14 Quod igitur eccleſiaſticos ad ritus pertinet, certe omnia, quæ nobis ad præſens uſu recepta præ manibus verſantur, haud ideo veluti ſancta religioſoque habenda cultu Chriſtiana religio approbando complectitur, quia ab ipſis olim Judæis, necnon ac gentilibus ſolicite cuſtodita, ſanctitatem præ ſe ferrent, ſed quod naturaliter ſancta ſint, atque impolluta, è profano videlicet uſu quo gentilibus deſerviebant, ab Eccleſia, quæ tanquam Agni Sponſa nullam penitus rugam, aut maculam novit, omnibus rejectis errorum inquinamentis, omnimodæ ſanctitati, ac fidelium venerationi ſint reddita: quidquid enim ab Hebræis acceptum, ad Chriſtianorum manus devenit, omni ſuperſtitione expiatum abſque ulla prorſus erroris labe, ac deviandi periculo obtigiſſe credendum eſt, cum & ab eiſdem Chriſtiani Chriſtum primo acceperint ipſoſquemet ſubinde Apoſtolos, qui Euangelicæ prædicationis verbo Eccleſiam tanta jam per orbem numeroſitate diffuſam inſtituere: ut enim ſanctus Leo habet: *Apoſtolica inſtitutio, quæ Dominum Ieſum Chriſtum ad hoc veniſſe in mundum narrat, ut legem non ſolveret, ſed impleret, ita veteris Teſtamenti decreta diſtinxit, ut quædam ex iis, ſicut erant condita, Euangelicæ eruditioni profutura decerperet, & quæ dudum fuerant conſuetudinis Iudaicæ, fierent obſervantiæ Chriſtianæ. Quamvis enim varietates hoſtiarum, differentiæ baptiſmatum, & otia Sabbatorum cum ipſa carnis circumciſione ceſſaverint; manent tamen ex ipſis voluminibus etiam apud nos plurima præcepta moralia.* hactenus ille.

Inſtitutis gentium naturaliter bonis dum utitur Eccleſia, optima redduntur.

S. Leo ſer. 7. de jejunio 7. menſis.

Chriſtus quædam legis Judaicæ rata habuit.

15 Cum ſepulchrales ergo, quæ vigent nunc, cæremoniæ haud à Moyſe legum divinarum promulgatore incœperint, ſed longo ante ipſum temporis intervallo, ſub primævo ſcilicet, qui ſcriptam anteceſſit legem, naturæ ſtatu: proinde apud nos quoque, quantumvis Chriſtianitati addictos, & Euangelicis præceptis imbutos, commentitiis ritibus magna jam ex parte rejectis, ex his nonnullæ adhuc ſuperſunt. Si quis vero rurſus objiciat, quædam pariter ex gentilibus ad Chriſtianos, qui puris candidiſque moribus mirabiliter præſtant, proveniſſe, quæ ipſi poſtmodum gentiles omnia miſerandum in modum permiſcendo multiplici errorum cumulo obvoluerint, atque inſeruerint; ut enim Tertullianus ait: *Omnia adverſus veritatem de ipſa veritate conſtructa ſunt, operantibus æmulationem iſtam ſpiritibus erroris.* Ex quibus quamplura, quæ ſingulari hominum beneficio divinitus inſtituta fuerant, diaboli potiſſimum fraude ac nequitia ad execrandum ſuperſtitionis uſum traducta fuiſſe conſtat; hæc autem cum idolorum cultui, ac dæmoniis inſervirent, noxiam quoque ſuperſtitionis labem redolebant, ubi vero immortali æternoque Deo adſcribi cœperunt, ſaluberrimum inde illibatæ religionis uſum, gratiam utentibus impertiendo, ſanctitatemque ab ipſo Chriſto, qui totius ſanctitatis fons eſt, imbiberunt.

Ritus funebris cunctis legislatoribus antiquior.

Multa divinitus inſtituta gentiles erroribus perturbarunt.

Tertull. Apol. c. 47.

Idque dæmonum aſtu.

Dei cultui idoneum, quod prius dæmoniis impie dabatur.

16 Et

Disrumpuntur dæmones, quod iisdem, quibus illi colebantur, nunc Christum coli videant.

Injusti possessores bonorum morum ac dogmatum gentiles.

Aug. de Doctr. Christ. l. 2. c. 40.

16 Et sapientissime quidem Ecclesia Dei, ritus, quos olim gentiles usurpabant, in suum transferre usum, abolitis superstitionibus, valuit, & quæ dæmonum quondam fœdata præstigiis, gentilium erroribus adstipulantibus sacrilegiorum instar peragebantur, sacris subinde ritibus expiata ad Christi pietatem & orthodoxæ fidei candorem derivare: ita ut nunc majori sit probro, ac contumeliæ ipsis dæmonibus, si eisdemmet rebus ac ritibus, quibus olim hi colebantur, æternus, verusque Deus religionis auctor colatur. Ab ipsismet enim gentilibus si quid sanum, si quid mundum, si quid dignum, ac laudabile accipitur, tanquam ab impiis ac injustis detentoribus vindicandum, atque extorquendum est, ipso teste Augustino, dum ait: *Philosophi, qui vocantur, si qua forte vera, & fidei nostræ accommoda dixerunt, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam, tanquam ab injustis possessoribus in usum nostrum vindicanda.* Et paulo infra de rebus variis ac ritibus è profanis gentilium manibus à Christiano vindicandis, hæc subdit: *Cum à dæmonum misera societate sese animo separat, debet ab eis accipere Christianus ad justum usum prædicandi Euangelii vestem quoque illorum, id est, hominum quidem instituta, sed tantum accommodata humanæ societati, qua in hac vita carere non possumus, accipere, atque habere licuerit in usum convertenda Christianum.* Hæc Augustinus; & satis quidem congrue ad rem nostram præclarus Doctor locutus fuisse videtur, cum de variis funeralium ritibus ac cæremoniis acturi, quæ Judæis æque, ac gentilibus communes olim fuere, ut infra ex enarrandis patebit; de ablutione videlicet cadaverum, de unctione, de eorumdem vestitione corporum, de consueto more defunctorum oculos claudendi, corpora item cum luminibus efferendi, eademque demum humandi.

Proba eorum instituta ab iis vindicanda, & in usum justum convertenda sunt.

Nonnullæ cæremoniæ funebres Christianis cum Judæis, & gentilibus communes.

Multa non scripta, sed tradita in Ecclesia rite servantur.

Aug. ep. 118.

17 Quæ quidem omnia cum religio invexerit, & consuetudo postmodum hæc per manus accepta in Ecclesia retineat, licet super iisdem nullæ suppetant scripturæ, ab Apostolis tamen, & ex antiquis eorumdem traditionibus omnem vim suam, auctoritatemque obtinuisse credendum est, ipso teste Augustino in hæc plane verba: *Illa quæ non scripta in libris canonicis, sed tradita custodimus, quæ quidem toto terrarum orbe observantur, debent intelligi vel ab ipsis Apostolis, vel plenariis Conciliis, quorum est in Ecclesia saluberrima auctoritas, commendata atque statuta retineri. Alia vero quæ per loca terrarum, regionesque variantur, liberas habere observationes, nec disciplinam ullam esse in his meliorem gravi prudentique Christiano, quam ut eo modo agat, quo agere viderit Ecclesiam, ad quamcunque forte devenerit. Si quid vero totum per orbem frequentaverit Ecclesia, quin ita faciendum sit disputare insolentissimæ insaniæ esset.* Hæc Augustinus. Quibus tanquam patentissimis notis modernorum pertinaciam hæreticorum, tumentisque animi arrogantiam suggillat, eorum scilicet, qui ritus, quos tota nunc illibatos colit ac servat Ecclesia, & quorum sanctitati constans antiquitas ipsa pietati adjuncta judicium fert, quorumque religioni haud ullum præjudicium inferri à novatoribus patitur, nauseabundi convellere, immutare, rejicere ac calumniari non verentur. Et hæc quidem nostris hisce paginis inserenda merito duximus; uti cætera etiam, quæ ad funerales gentilium ritus spectant, prolixioribus verbis exponenda præmittere voluimus, ut cuncta quæ postmodum inter dicendum subjicientur, lectoris animum ad cœmeterialium rerum historiam præparent, & quisquis est, mirari omnino desinat, si tantis olim superstitionibus suos ab insana gentilitate defunctos exceptos fuisse comperit, dum cumulatissima piorum officia legendo subinde assequitur, quæ primævi Christiani illi, sanctissimis imbuti legibus, venerandis Martyrum cadaveribus jugiter impendere non destiterunt.

Quidquid Ecclesia universa frequentat, ut lex certissima habenda est.

Stolidi, ac ridiculi hæretici, nil inest quod scriptum, credendum asserentes.

Pervigilia in martyrum exequiis peragi solita.

18 Priusquam igitur Cœmeteriis eorumdem corpora, sepulturæ tradenda, inferrentur, Christianis mos extitit, cum opportuna suppeteret facultas, privatis etiam in ædibus vigilias, aliaque in eorumdem Martyrum obsequium pietatis officia exhibere, vel certe in ipsismet Cœmeteriis eadem devoto ministerio peragere, ad quæ cum sibi maxime à persecutorum notitia caverent, clanculum sub intempestæ noctis silentium, curribus quibusdam seu vehiculis deferebantur: hæc autem in plerisque Martyrum actis birota, à duobus scilicet rotis, quibus constant, ad rusticalia ferenda onera aptatis Latino vocabulo nuncupantur, ut si qui forte ex gentilibus inter eundem occurrerent, haud ulla defunctorum corpora, sed quæ ad commodum ruris pertinent usum, ejuscemodi curribus devehi arbitrarentur: tunc præcipue præstitum fuisse legimus, cum sanctissimi Protomartyris, ac Levitæ Stephani corpus humandum deferretur, ut ex Luciani epistola, quam supra recitavimus, ubi isthæc habentur: *Ego Gamaliel, &c. misi per noctem quantos poteram religiosos Christianos habitantes Hierusalem in medio Iudæorum: & hortatus sum eos, & necessariam substantiam ministravi, ac persuasi illis ire occulte, ut portarent corpus ejus meo in vehiculo ad villam meam, & ibi feci illi planctum fieri diebus septuaginta, & poni eum in monumento novo, &c.* hæc in actis de obsequio à Gamaliele Protomartyri præstito. Idem plane in funeralibus beatæ Feliculæ lector habet, de qua in sanctorum Nerei & Achillei actis hæc apud Surium: *Sanctus autem Nicomedes presbyter in spelunca degens, clam abstulit corpus ejus noctu, biroto vehens illud ad casulam suam septimo milliario ab Urbe Roma, via Ardeatina, ibique eum sepelivit.*

Act. SS. Mart. Birotis cadavera mart. ad Cœmeteria plerumque deferuntur.

Lucian. in epist. in Actis Steph. protom.

Sacrum protomartyris corpus Gamaliel ad villam suam devehi curat sepeliendum.

Sur. to. 3. 12. Maji. Et Nicomedes S. Feliculæ corpus ad casulam suam.

19 Porro à laudatissima hac consuetudine Christianis frequenter usurpata, noctu videlicet suos efferendi mortuos, ille postea mos inolevit, ut quibuscumque in funeribus, vel etiam in iis, quæ interdiu peragebantur, candelæ, cerei, faces, & funalia incenderentur. Quod Servius ipse diligenter adnotat libro 6. Æneidos; indeque funus dictum, à funibus videlicet incensis feretro præferri consuetis ex grammaticis plerique autumant. Ita sentiunt Donatus, Servius idem in XI. Æneidos, Etymologicus & alii. Neque id vero à Christianis prætermissum quis dixerit, ut beatorum martyrum corpora cereis præcedentibus, & facibus ad sua aliquando Cœmeteria deferrent. Quod plane studioso lectori testatum est in supra citatis beati Cypriani actis, de cujus celebri funere, quod omni triumpho præstantius fuit, hæc ad rem nostram ibidem inserta leguntur: *Ejus corpus propter gentilium curiositatem in proximo positum est cum cereis, & scholaribus in Areis Macrobii Candidi procuratoris cum voto, & triumpho magno.* Ubi notanda, & admiranda pariter se nobis offert, omnibusque prosequenda laudibus Christianorum imperterrita constantia; *qui*, ut ipse adnotavit Baronius, *nil prorsus consueti officii in curando Cypriani funere, ante ipsosmet*

Mos efferendi mortuos cum cereis ac candelis unde inoleverit?

Servius l. 6. Aeneidos. Hinc funera à funalibus dicta.

Virgil. 11. Aeneid.

Etym. l. 20. c. 10.

Plin. lib. 6. cap. 37.

Sen. ep. 122. & de Tranq. c. 11.

Tacit. Annal 3. apud Florum 4.

Act. S. Cypr.

Hanc cereorum consuetudinem in funere B. Cypriani spreto persecutore Christiani observant.

Baron. Annal. to. 2. an. 261. n. 36.

sosmet persecutoris oculos intermittere voluerunt, eam potissimum ob causam, quod omnes, ut eadem acta testantur, una cum suo Episcopo decollari quammaxime optarent. Hæc Baronii in Cypriani obsequium repetita ex Annalibus monimenta, quæ à Christianis præstita illi certatim ministeria ad vivum exprimunt.

B. Sophia in funere B. Clementis complures lucernas accendit, in signum multorum certaminum ejus. *Sur. to. 1. 23. Ian.*

20 Huc item spectare videtur, quod in Clementis Ancyrani apud Surium actis hoc plane modo describitur: *Fidelis autem Sophia lucernarum accendit multitudinem, quod multa vicerat certamina, sui amicissimi tollens corpus, mundis vestibus, & linteis involvit, &c.* Verum ubi ad Cœmeteria tandem defunctorum corpora delata essent, tunc vigiliæ, psalmodiæ, & reliqua funeralium ministeria; quæ haud alibi Christianis persolvere ab ipsa rerum opportunitate concessum fuerat, summo pietatis studio, animis in unum coëuntibus, celebrabantur. Hæc autem quænam potissimum fuerint, prolixiori mox sermone à nobis exponendum erit.

CAP. XVIII.

Cereis ac lampadibus Christianorum funera instruuntur.

Cereis accensis gentiles interdiu etiam defunctos efferunt. *Servius & Donat. in Andr. Tacit. Annal. 13. Cic. l. 2. de leg.*

Cur veteres noctu suos mortuos efferrent?

1 QUoniam de cereis ac funalibus, quibus defunctorum olim corpora efferri consueverant, in his, quæ à nobis hactenus enarrata sunt, sermo incurrit, illud opportune ad instituti propositum exponendum est, hunc videlicet morem gentilibus in diurnis quoque funeribus in usu quondam fuisse; ita ut ipsummet funus non nisi à funalibus, juxta id quod supra dicebamus, denominationem sortitum sit. Quamquam vero perantiquus hic mos apud omnes receptus, primo quidem inde apud eos cœperit, quod mortui nocturno tempore efferrentur, ob quamplures sane rationes, quarum una est, ad majores forte funerum sumptus devitandos; altera vero, ne sacra diurna, aut Pontificum oculi (ut ipsi perperam credebant) eorumdem occursu, infaustum quid ac funestum hauriendo, violarentur. Quam potissimum ob causam eos, qui mortuos efferebant, *Vespillones*, quasi *vesperones* dictos volunt. Quem sane antiquissimum morem jam omnino abolitum, nisi forte in vilioris fortunæ, ac conditionis hominibus retentum, & elatione potissimum, quæ diurno fieri tempore consueverat, abrogata, Julianus Apostata iterum edita sanctione pristinum in usum revocare conatus est; non eam tamen ob causam, ut ipse perperam effinxit, quod funeris occursus infaustum quid præsagiret, sed ob intestinum erga Christianos odium, quorum splendor vel inter ipsos ritus funebres infestis invidisque tum animi, tum corporis desertoris ejusdem impii oculis acerbissimam jugiter doloris molestiam ingerebat.

Vespillones, cur sic dicti? *Festus verb. Vesp. Ser. ibid.*

Julianus Ap. antiquum mortuos noctu efferendi ritum restituere nititur, & quare?

Gentiles in ipsis etiam sepulchris luminaria accendunt.

2 Nec vero lumina dumtaxat in ipsa funerum pompa à Gentilibus adhibebantur, verum & in sepulchris quoque defunctorum lucernæ statutis quibusdam temporibus accendi consueverant, tanti lucis consortium mortui faciebant, & vel ipsas inter tenebras consepultorum oculis grata, & amica lux erat, ob animæ videlicet immortalitatem. Cujus rei ut cætera, quæ suppetunt, exempla omittamus, id certe à Mævia in suis testamenti tabulis cautum est; ut servus, & famulæ libertatem sub hac conditione consequerentur, si lucerna alternis mensibus accensa ejusdem monumentum frequentarent, & colerent, nec non solemnem mortis ejusdem memoriam peragerent. Verba autem hæc in ejus lege adnotata sunt, videlicet: *Servus meus, & Eutychia, & Irene ancillæ meæ, omnes sub hac conditione liberi sunto, ut monumento alternis mensibus lucernam accendant, & solemnia mortis peragant.* En antiquus luminaria accendendi mos, & mortuos hujuscemodi ritu colendi ex ipsis superstitionis gentilitiæ monimentis adnotatus.

Et testamento posteros ad ea sibi curanda obligant. *L. Mævia de manumiss. test. Gruther. de jur. man. lib. 2. c. 11.*

Christiani diversa ab ethnicis ratione in exequiis lumina accendunt.

3 At vero licet tam gentilium, quam Christianorum funera luminibus instruerentur, iisdemque monumenta colerentur, haud id tamen paribus utrique permoti rationibus præstitere. Cereos enim ac luminaria Christiani in suorum exequiis sublimiori imbuti mysterio incendebant, quod defuncti videlicet post hujus vitæ labores feliciter exantlatos, ac si nobiles, generosique athletæ solemni in morem triumphi pompa, ipso teste Chrysostomo, ad coronam proveherentur. Ignis quippe, seu lumen lætitiæ, honoris, ac vitæ symbolum est, & lampadum quidem usus apud cujusvis religionis nationes in festivitatibus, locisque sacris frequens admodum fuit, sed præsertim dum honor ac observantiæ cultus personis insignioribus deferretur. In luctu autem, qui dolorem mœstitiamque animo ingerit, ignis exstingui consuevit, ut omnibus sat notum est.

Chrysost. ep. 4. ad Hebr.

Lumen lætitiæ symbolum. *Exod. 27. 40. Iudith. 3. 2. Machab. 4. Xenoph. l. 8. Cic. l. 3. de off. Dio l. 63. & 17. Ammian. l. 23. Iuvenal. sat. 12. & 3. Pers. sat. 5. Xiphilin. in Avit. Can. Act. S. Felic. Apul. l. 12. Metamorph. Diodor. lib. 17. Iuvenal. sat. 3. Baron. to. 1. An. 58. Act. 20.*

4 Porro antequam lucernarum icones studioso lectori exhibeantur, quoniam de lucernis mentio incurrit, præmittendum à nobis videtur, quam antiquus sit iste lampadum, lucernarum, ac cereorum usus apud Christianos, non ad effugandas noctis dumtaxat tenebras, sed ad lætitiam insinuandam, quod satis apte luminaria demonstrare videntur, quorum Lucas meminit in Apostolorum actibus, & ea omnia, quæ Baronius in suis Annalibus ad rei propositum congerit: Ait igitur: *Quantumlibet ad noctis tenebras expellendas copiosum numerum, quem Lucas refert, fuisse lampadum in cœnaculo collocatum, quisque jure dicere posse videatur; tamen exploratissimum est consuevisse Iudæos non tantum ad lumen inducendum, tenebrasque pellendas lucernas incendere, sed & lætitiæ causa, cum celebritatem aliquam agerent, ut docet etiam Persius versibus illis alia occasione à nobis superius recitatis, cum ait:*

Judæi lætitiæ causa in celebritate lumina accendunt.

Pers. sat. 5.

——— At cum
Herodis venere dies, cunctaque fenestra
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Sicque non tantum lætitiæ causa, sed & religionis ergo incendi ab eis consuevisse lucernas exploratissimum est. Et ut prætermittamus de Candelabro aureo septem infusoria habente, re omnibus notissima testatur Iosephus cum servaretur stola Pontificia in turri, cui nomen erat Antonia, ibi quotidie solitam incendi lucernam, qui quidem usus in Ecclesiam dimanavit: nam non ad lucem tantum inducendam sed ad pium religionis cultum amplificandum interdiu, vel in sacris adhiberi, vel aliter in honorem numinis accendi lumina consuetudinis fuisse; complura sunt antiquorum exempla. Cum enim ab ipso rerum nostrarum initio ordinem fuisse constet in Ecclesia Ceroferariorum clericorum, qui & acolythi dicebantur, cujus (ut diximus) mentio est apud Cyprianum, Cornelium Papam, Eusebium, Romanum Concilium sub Silvestro, nec non Synodum quartam Carthaginensem; quorum eo ordine initiatorum Clericorum muneris erat ad sacram mysteriorum pompam ferre accensos cereos: cumque eadem sacra, licet aliquando nocte, ut in vigiliis; tamen clara etiam

Item religionis.

Ioseph. antiq. l. 18. cap. 6.

Hic usus ab Hebræis in Ecclesiam dimanavit.

Ordo Ceroferariorum eorumque munus.

diei luce peragi consuevisse certissimum sit: æque exploratum habetur, adhiberi solita in Ecclesia luminaria non ad tenebras tantum propellendas, sed ad sacri quoque cultus celebritatem illustrandam. Id equidem in Orientis Ecclesiis fieri solitum, S. Hieronymus agens contra Vigilantium fidei desertorem, isthæc Catholicis exprobrantem, plane testatur his verbis: Absque martyrum reliquiis per totas Orientis Ecclesias, quando legendum est Euangelium, accendunt luminaria jam sole rutilante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum. hæc ipse, qui agere pergit de luminum mystico sensu, &c. Hæc Baronius, quibus plura subtexit, & quasi valida tela in unum coacervat contra Vigilantium dictorum luminarium impugnatorem, & postea à cultu idolorum ad sacram martyrum venerationem sermonem inflectens, hæc ait: *Illud fiebat idolis, & idcirco detestandum est: hoc fit martyribus, & idcirco recipiendum est:* hæc Hieronymus, qui ad Riparium scribens, exclamat: *Accensi ne*, inquit, *ante tumulos eorum cerei idololatriæ insignia sunt?*

Hieron. contr. Vigil.

In Ecclesiis per Orientem ad Euangelium lumina accendi solita.

Hier. ep. 58.

5 Verum haud dubium est, gentiles quoque, quod & Judæi religiose præstabant, lucernas eadem ex causa incendere consuevisse, unde & Juvenalis:

Gentiles eadem etiam festivitatis causa lumina accendunt.

Iuven. sat. 12.

Et matutinis operantur festa lucernis.

Hoc ipsum Tertullianus sæpius inculcare videtur, ut in Apol. *Nec lucernis diem*, inquit, *infringimus*, & inferius: *Quam elatissimis, atque clarissimis lucernis vestibula enubilabat:* & ad uxorem scribens de lucernata janua sermonem facit, ut etiam in lib. quem scripsit de Idololatria. Accedit his omnibus locuples Dionis testimonium, qui in Nerone ait: *Lætitiæ, & honoris causa Urbem repletam fuisse lucernis, & festa fronde, nec non suffitibus.* Sed cum hæc ipsa, ut inquit Baronius, Judæi factitarent, atque gentiles, cur non potius à Judæis ea, sicut & pleraque alia, quam à gentilibus Ecclesiam mutuatam esse dixerimus? & si velimus ab eis accepta esse, quid absurdum, si eadem in veri Dei cultum conversa fuerint, ut alia multa, quæ superius recensuimus. Quoniam vero hæc in martyrum honorem, religionis, ac lætitiæ causa, à fidelibus peragebantur, hinc est, ut tot passim in sacris Cœmeteriis lucernas adinveniri contingat, non fictiles dumtaxat, sed æneas insuper, quippe cum hæc loca frequenter Christiani in vigiliis eorumdem martyrum adirent, solemnioribus diebus clarius accensis luminibus eadem splendebant. Ex quo Vigilantius, qui in tenebris hæresum cæcutiebat, occasionem nactus, veluti rem superstitione imbutam, luminum ac lucernarum usum mordicus improbare conatus est, quem egregie scriptis postea Hieronymus confutavit, sed Baronium hic audiamus: *Hujusmodi equidem pietatis officia ferventissimo studio à fidelibus exhiberi solita constat, testimonio etiam Vigilantii dicentis, moles cereorum sole fulgente accendi solere in Ecclesiis, licet ipse pium cultum derideat, perinde ac si id fideles facerent ad martyres illuminandos. In quem hæc jure Hieronymus: Cereos non clara luce accendimus (sicut frustra calumniaris) nimirum ac si hoc pietatis officio putemus martyres è tenebris vindicari, quorum lucerna est Agnus. Sed mysterium docet, scilicet sic facere, ut (quod sequitur) noctis tenebras hoc solatio temperemus: nempe, quod ait Apostolus: nox præcessit, dies autem appropinquavit: abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, ac proinde (quod subdit) vigilemus ad lumen, ne cæci tecum dormiamus in tenebris. Perstat enim in metaphora, qua superius jam quarto eumdem non Vigilantium, sed Dormitantium nominarat, & paulo superius dixerat: Sic vigilans dormis, & dormiens scribis.* Cum igitur frequenter Christiani ad celebranda martyrum natalitia in sacris cœmeteriis convenirent, frequens quoque lucernarum ibidem usus pie ac religiose ad eorumdem sepulchra adhibebatur.

Dio in Neron.

Nero lætitiæ causa Urbem luminaribus replet.

In Cœmeteriis Christianorum innumeræ repertæ lucernæ, & quid eæ denotent?

Baron. to. 1. an. 58.

Hier. in Vig. Apoc. 21.

Ep. ad Rom.

6 Per totas insuper Orientis Ecclesias luminaria olim, Hieronymo teste, accendebantur, immo & in Ecclesia Hierosolymitana id quoque præstari consuevisse, sub qua idem Hieronymus vivebat, Epiphanius ad Ioannem tunc temporis Episcopum scribens, demonstrat, dum ait: *Cum venissem in villam, quæ dicitur Anablatha, vidissemque præteriens ibi lucernam ardentem, interrogassemque quis locus esset, didicissemque esse Ecclesiam, &c. Accidit id quidem interdiu* (ut inquit Baronius) *nam noctu non mirum multas vidisse ubique ardentes lucernas, In Ecclesia pariter Occidentali interdiu incendi luminaria in more positum fuisse S. Paulinus, qui Hieronymi ævo floruit, his carminibus edocet.*

In Ecclesiis Orientalibus lucernæ olim ubique ardebant.

Epiph. Ep. ad Ioannem.

Paulin. in natal. 3. S. Fel.

Clara coronantur densis altaria lychnis,
Lumina ceratis adolentur odora papyris,
Nocte, dieque micant. Sic nox splendorque diei
Fulget, & ipsa dies cælesti illustris honore,
Plus micat innumeris lucem geminata lucernis.

Ad honorandos quippe, non illustrandos martyres hæc à fidelibus accendebantur, licet simpliciores nonnullos, & præcipue fœminas in hoc errare contigerit, tamen id nullatenus religioni præjudicat, ut idem Hieronymus optime his verbis argumentatur: *Quod si aliqui propter imperitiam, & simplicitatem secularium hominum, vel certe religiosarum fœminarum, de quibus poterimus dicere: Confiteor Dei zelum habent, sed non secundum scientiam: hoc pro honore martyrum faciunt; quid inde perdis?* id est (ut Baronius exponit) Esto quod tu dicis, id eo modo, quo tu asseris, faciant simpliciores, ut putent cereis martyres illustrandos, sicque habeant zelum non secundum scientiam, quid tamen inde perdis? Usitatus hic est disserendi modus Hieronymi (teste Baronio) ut adversus hæreticos pugnans, nec latum unguem eisdem loco cedat. Cæterum ejusmodi pietatis cultum à se probari in eodem commentario paulo inferius, & supra eodem argumento ad Riparium scribens, aperte æque ac libere (quod dictum est) profitetur, dum ait: *Accensi ante tumulos eorum cerei, idololatriæ insignia sunt?* hæc ipse, Vigilantii utique dictum execratus. Commendant & cæteri sanctissimi patres ejus seculi, hujusmodi à fidelibus fieri solitas oblationes: & tantum abest, ut hæc simplicium, vel zelum non secundum scientiam habentium officia improbata fuerit, ut etiam S. Augustinus ad hæc ipsa præstanda pro concione populum sit adhortatus, sic dicens: *Qui possunt aut cereolos, aut oleum, quod in cincindelibus mittatur, exhibeant*, & Paulinus his versibus:

Luminaria ante martyrum tumulos accendi D. Hieronymus laudat.

Hieron. ep. ad Riparium.

Et alii Patres idem commendant.

Aug. de temp. ser. 215.

Paulinus.

Ast alii pictis accendant lumina ceris
Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptent,
Ut vibrent tremulaque funalia pendula flammas.

Est & commentarius Evodii Uzalensis Episcopi, cujus sæpe Augustinus meminit, ubi de cereis afferri solitis ad reliquias sancti Stephani, iisdemque divinitus in visione monstratis agit, deque eo, qui argenteam candelam obtulit. Deplorat vero Athanasius cereos à fidelibus oblatos, sed ab Arrianis sublatos, & idolis incensos. ut Baronius enarrat.

Cereos sanctis oblatos Arriani tollunt, ac Idolis incendunt.

H 7 Porro

Baron. to. 1. an. 58.

Lampades aureæ cum oleo nardino, ac opobalsamo Deo, & sanctis à Constantino Imp. incenduntur.

Aug. ser. 33. de diver. iterum, & de civ. Dei lib. 22. c 8. Evodius de mirac. S. Steph. lib. 1. c. 2. lib. 2. c. 2. lib. 1. c. 13. Athan. epist. ad orthodoxos circa princ. Extat. to. 1. Conc. in Silvest. D. Greg. lib. 1. in dic. 9. ep. 66. Aug. ep. 165.

7 Porro cum jam in sacris Cœmeteriis æneæ permultæ lucernæ adinventæ sint, quæ Christianorum quondam usui extitere, hic ad rei propositum nobis ex eodem Baronio repetenda videntur, quæ de iisdem lucernis, ac lampadibus Ecclesiæ usui destinatis prosequitur: *Quam vero sumptuosa*, inquit ille, *esse solerent vasa aurea, vel argentea, vel alterius generis metallorum affabre facta ad lumina incendenda composita, ut pharicantari, lampades cum delphinis, coronæ cum liliis, candelabra, cerostrata, atque lucernæ, in quibus non oleum commune tantum, vel cera, sed interdum opobalsamum, vel nardinum oleum in honorem Dei, vel sanctorum incenderetur satis expressum, ac sæpius repetitum habetur in libello de munificentia Constantini, de donis scilicet, quæ nonnullis à se erectis Ecclesiis contulit: quod quidem scriptum, ut legitimum, atque germanum Ecclesia Romana semper habuit; dicemus nos de ipso suo loco. Perseverasse noscitur id genus vasorum etiam Gregorii Papæ tempore: qui ad Anthemium scribens meminit de coronis cum delphinis, aliisque lilia habentibus furto sublatis. Nec quis miretur, si hæc facta sint tempore pacis Ecclesiæ, regnantibus Christianis Imperatoribus: cum constet urgente adhuc persecutione Ecclesias uti consuevisse argenteis lucernis, atque capitulatis, quæ lampades erant multa habentes capita, quibus lumina incenderentur, quorum apud Augustinum est mentio ex actis proconsularibus.* hæc Baronius.

Officium lucernarum multis miraculis sibi gratum esse Deus ostendit.

Greg. Turon. de mirac. S. Mar. c. 2. prope fin.

Quam grata vero hæc pietatis officia Deo fuerint, compluribus miraculis, quæ tum oleo dictarum lampadum, tum etiam cera è candelabris desumpta peragi consueverant, certissime comprobari Baronius affirmat; Paulino locupletissimo ejusdem rei teste, quem Gregorius Turonensis citat, quos consulat, qui plenam harum rerum notitiam assequi cupit.

Hier. in Vig.

Senec. l. 15. ep. 66.

Honor, quem gentiles Idolis olim impie deferebant, martyribus nunc rite exhibetur.

Greg. Nyss. in vit. S. Greg. Thaumat. Theodoreti de Eug. verit. l. 8. in fin.

8 Sed cum hic de lucernis, ac lampadibus sermo agatur, id à Christianis religiose martyribus Christi, eorumdemque corporibus præstitum est, quod olim gentiles idolis suis impie, ac superstitiose exhibebant: *Quis autem*, inquit Baronius, *jure calumnietur, si quod olim idolis, ut ait Hieronymus, eadem modo martyribus offerantur? si quæ etiam diebus sabbatis lucernæ accenderentur in templis, non quod, ut inquit Seneca, Dii egerent lumine, sed pietatis ergo; eadem in Dei Genitricis honorem sint translatæ? Si insuper, qui in Saturnalibus cerei erogabantur, in solemnitatem occursus Domini, & sanctissimæ ejus Genitricis fuerint permutati? Quid, inquam, mirum, si inolitas apud gentiles consuetudines, à quibus eos quamvis Christiani effecti essent, penitus posse divelli impossibile videretur, easdem in veri Dei cultum transferri sanctissimi Episcopi concesserunt?*

Lampadum in sacris usus à quibus originem trahat.

9 Certe facum usus in sacris origo tribuitur Atheniensibus, de quibus hæc apud Suidam: *Lampadis tria festa agunt Athenienses, Panathenæis, Vulcanalibus, Prometheis. Ajunt Athenienses primum facibus usos esse in Vulcani sacris, qui usum ignis primus deprehenderit, & mortalibus demonstrarit.* At si quis curiosius repetat ejus rei antiquiorem originem, ex Ægyptiis in Græcos, sicut & idolorum cultum, & omnium fere Deorum nomina (ut Herodotus auctor est) fluxisse reperiet. Nam (ut idem restatur) ab iisdem Ægyptiis vetus agebatur anniversaria die solemnitas, quæ nominabatur Accensio lucernarum, cum illi noctu circa domos suas solebant accendere frequentes lucernas. Cum autem ab inolito tot seculis usu tam Ægyptii, quam cæteri eos imitati, divelli vix possent; veneranda antiquitas Ecclesiastica (ut Baronius ait) non sine instinctu divini numinis superstitionem in religionem convertit; effecitque, ut quod impendebatur idolis, provide in Dei cultum converteretur, nimirum ut ipsa Ascensionis dominicæ nocte, in honorem Domini eadem exhiberentur pietatis obsequia: sicque non tantum in Ægypto, sed & in Palæstina, aliisque Christiani orbis Ecclesiis, ut ea nocte plures lucernæ accenderentur, fuit olim pia consuetudine introductum, quod alicubi hactenus perseverat. Testatur & Beda de locis sanctis agens, noctu Ascensionis Domini sic montem Oliveti lampadum lumine illustrari, ut mons, & cætera loca supposita ardere viderentur. Quis insuper inique ferat, si quæ olim complures Christianorum in natalitiis principum consueverunt facere, eadem in natalitiis martyrum fuerint commutata? Iste demum pius lampadum, ac lucernarum usus multoties editis à Deo miraculis comprobari meruit, quæ si quis nosse cupit, D. Greg. l. 3. dial. c. 30. apud Baronium consulat.

Accensio lucernarum apud Ægyptios.

Indulgens mater Ecclesia superstitionem in religionem suaviter convertit.

10 Congrue igitur, ut jam ad nostra redeamus, luminaria in Christi fidelium funeribus adhiberi consuevere, tum in triumphi signum ob peracti viriliter agonis cursum, tum ad contestandam mortalibus ipsius animæ immortalitatem, futuræque corporum resurrectionis spem inaugurandam; alias prætereo rationes, quæ pios homines ad id præstandum permoverunt; nempe ad propinandam quodammodo intuentium oculis, insinuandamque ipso lucis, ac claritatis aspectu perennium gaudiorum felicitatem, quibus post hanc vitam animæ perfunduntur, & ad procul arcendas vivificæ lucis symbolo ipsas, quæ nos jugiter impetunt, tenebrosæ hujus regionis potestates; & demum ob complura alia mysteriorum arcana, quæ erudite satis à Scriptoribus elucidantur. Sed nunc quæso Chrysostomum hæc omnia luculenter de more enarrantem audiamus: *Dic mihi quid sibi volunt istæ fulgentes lampades? annon defunctos tanquam athletas deducimus? Quid etiam hymni? Annon Deum glorificamus, & gratias agimus, quod eum, qui excessit, jam coronaverit? quod à laboribus liberaverit? quod abjecto metu eum apud se habeat? Nonne ideo sunt hymni? nonne ideo psalmodiæ? hæc omnia sunt lætantium.* hæc Chrysostomus, quibus hymnorum quoque, ac festivarum vocum ipsa inter funeralia cantum admisceri consuevisse affirmat.

Luminaria in fidelium funeribus quid significent.

S. Chrys. hom. 4. in epist. ad Hebr.

Ritus veterum Christianorum efferendi mortuos lætitiam præsefert.

11 Quam quidem laudabilem consuetudinem Dionysius Areopagita, qui sub ipsamet Apostolorum tempora vixit, digno locupletique elogio commendat: *Propinqui ejus, qui mortuus est*, inquit, *pro jure divinæ propinquitatis, ac morum similitudine, & eum qualis est, beatum esse ducunt, quod ad victoriæ finem pervenerit, & victoriæ auctori gratias cum cantu agunt; & præterea se ad similem finem pervenire optant, sumptumque eum ad antistitem portant, quasi ad sanctarum donationem coronarum. Ille autem eum libenter accipit, eaque perficit omnia, quæ ex sancto instituto fiunt in iis, qui sancte dormierunt.* Quibus & hæc infra addit: *Pro hac divina justitia agens gratias antistes, sacram precationem adhibet, venerationeque dignam divinitatem laudat, quod & tyrannicum in nos imperium deleverit, & nos ad sua justissima judicia transtulerit. Divinarum autem promissionum cantus, & recitationes, tum beatissimas sedes indicant, ad quas ii, qui divina perfectaque virtute*

Dionys. Areop. Eccl. Hier. c. 7.

Cæremoniæ in exequiis ab antiquis fidelibus frequentatæ.

Cum hymnis, ac cantu mortuis glo-

virtute præditi fuerint, in perpetuum deducentur: tum eum qui à vita hac migravit, sancte excipiunt, tum etiam eos, qui in vita manent, ad similem absolutamque virtutem hortantur. hactenus Areopagita pro psalmodiæ cantu, quo suorum Christiani funera prosequebantur.

12 Hæc autem omnia apud gentiles funebribus eorumdem cantilenis, & mortuorum coronamentis umbræ ad instar non tam videntibus, quam in ipsa luce cæcutientibus inter mœstitiæ, squalorisque caliginem, ut patet, proposita fuere; verum Ecclesia singula hæc in patentissima lætitiæ symbola commutavit. Quapropter Cyprianus hæc ait: *Fratres mortuos non esse lugendos assertione dominica de seculo liberatos, cum sciamus non eos amitti, sed præmitti, recedentes præcedere, ut proficiscentes, ac navigantes solent: desiderari eos debere, non plangi, nec accipiendas hic esse atras vestes, quando ibi illi indumenta alba jam sumpserint: occasionem dandam non esse gentilibus, ut nos merito ac jure reprehendant, quod quos vivere apud Deum dicimus, ut exstinctos, ut perditos lugeamus, & fidem, quam sermone, & voce depromimus, cordis & corporis testimonio non probemus.* hæc utique Cyprianus, qui optime dicens, illis Apostoli verbis ad Thessalonicenses consonat: *Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut & cæteri, qui spem non habent.* Quos quidem immodicos luctus, ac minus temperatos sanctorum plerique à Christianorum funeribus arcendos procul esse proclamant; acutisque verborum aculeis ejuscemodi intemperantiam perstringunt; eam maxime ob causam, quod deridendos hac ratione ethnicis ritus pariter, ac mores Christianorum præberent: fabulam quippe illud omne, quod Christiana fides ultro, constanterque professione tenet, insani, ac superstitiosi homines crederent, dum fides nostra mortis contemptum prædicat, mortuorum resurrectionem asserit, immortalitatis gloriam ingerit; tamen ac si omnia corporis morte absumerentur, & omnis spes funditus evanesceret, ac periret, dolentes hunc in modum Christianos, lugentesque, dum funeribus peragendis instant, gentilitas vana deprehenderet.

13 Plerumque enim contigit, ut in funeribus altius ejulantes haud ex commiserationis affectu, sed ostentationis potius, inanisque gloriæ studio permoti, decorum nulla ex parte præferentes, nuda interdum brachia gladiis impeterent, vulneribus cruentarent, capillos vellerent, ac genas dilaniarent. Quam quidem insanam, & ridendam potius, quam miserandam, qua barbari utebantur homines, dolendi, plangendique consuetudinem non solum ipsis olim Judæis Deus Optimus Maximus, sed suis quoque Atheniensibus Solon inter legislatores sapientissimus, ac Romanis item ipsi decemviri, qui cæteris sapientia præstabant, editis, etsi frustra, legibus severe admodum interdixere.

14 Quod autem phanaticus iste plangentium mos in usu olim apud Judæos esset, ex ipsomet Evangelico textu luce clarius comprobatur. Nam cum Christus Dominus in cujusdam Principis Pharisæorum domum, cujus filia è vivis paulo ante abscesserat, eandem à mortuis excitaturus venisset, invenit ibi (ut Euangelista ait) tibicines, & turbam flentem atque ejulantem: *In more enim*, ut Ambrosius ait, *receptum erat, ut in omnis ductione funeris tibicines ad incendendos, excitandosque confluentium luctus adhiberentur*, & *Præficæ*, hoc est, mulieres, quæ mercede conducebantur, ad deflendum laudandumque defunctum. Has vero, & congruo quidem nomine, eleganter Servius Planctus principes, non doloris appellat: quippe quæ etsi nullo prorsus inter ementitas hasce lamentationes doloris sensu afficerentur, tamen ut Horatius inquit, dicebant, faciebantque plura, ac si probe ex corde dolerent, cæterisque dolendi modulos per næniam, id est, inconditum carmen commentitia ejuscemodi adulatione propinabant, quod in laudem ipsius defuncti compactum à proximioribus, vel certe ab iis, qui ad id munus mercede conducti essent, lugubri ac lamentabili voce ad tibias personando præcinebant. Quæ singula Tacitus breviter recensens, eas olim populi Romani voces fuisse in Tiberium Aug. exprobrantis ait, omissa videlicet fuisse in Germanici funere *veterum instituta, meditata ad memoriam virtutis carmina, & laudationes, ac lacrymas, vel doloris incitamenta.* Illud porro discrimen inter Præficas, & Funeras erat, de quibus & Virgilius, illud, inquam, quod inter doloris ostentationem, & dolorem ipsum, ut Seneca Philosophus edisserit; cui pariter Plinius Junior egregie adstipulatur, eo quod Funerarum, hoc est, mulierum affinium ac propinquarum, ad quas funera proxime spectabant, dolor esset, ostentatio autem ad Præficas referretur, quas velut extraneas nil prorsus demortui casus, ac cura solicitaret.

15 Verum laudatoria illa carmina ab ipsis quoque Judæis suis in funeribus usurpata fuisse, satis utique constat ex recensitis sacras apud paginas, & ad posteros transmissis jugiter concelebrandis epicediis, quæ David Rex sanctissimus in Saulis, atque Abneris laudem, dum eorumdem defleret obitum, expressit, quæ carmina & alio nomine planctus appellat, utpote qui doloris, pietatis, ac summæ benevolentiæ signis redundant. Lugubri item carmine Jeremias Propheta Josiam augustissimum Judæ Regem deflevit: uti pariter virum incomparabilem, ac strenuum præ omnibus Judam Machabæum cunctus Israeliticus populus uberrimis lacrymis prosecutus est. At vero nænias, quæ ex consuetudine olim fiebant, illis palam verbis Christus adumbravit, *Lamentavimus, & non planxistis.* Et apud Jeremiam, ad futuram Hierosolymitanæ urbis cladem, Templique devastationem deplorandam, & ad peragendum quodammodo fatale totius Judaicæ reipublicæ funus, lamentatrices undique dato pretio evocari jubentur, & mulieres, quæ hujus potissimum artis peritiam profitentur, ut grande ac ferale totis visceribus lamentum assumant, lacrymasque vel ab ipsis Judæorum oculis eliciant, ac reliquas omnes fœminas planctum hujuscemodi, atque lamentum doceant. Ejusdem quoque rei apud Ezechielem, & Amos Prophetas, & in Machabæorum quoque libris mentio incurrit. Josephus item Judæus, cum à suis in immani illa obsidione uti mortuus jam fuisset creditus, lamenta Hierosolymis per dies triginta sui causa nunquam desiisse, ac magna quidem mercede tibicines, qui lamentarentur, conductos fuisse pronuntiat.

16 Ex quibus, amice lector, jam probe, ut arbitror, vides antiquissimam dolendi consuetudinem non apud Judæos tantum, verum & ipsos apud gentiles usu receptam, ac moribus obfirmatam; quæ peculiari subinde duodecim Tabularum lege à Roma-

Marginal notes (left column): ria, & viventibus similem in Domino mortem apprecantur. — Lætitiam in exequiis ab Ethnicis olim adumbratam Ecclesia aperte exhibet. — *Cypr. tract. de mortalitate.* — Mortuos in Domino non esse lugendos. — *ad Thess.* 4. — Infideles decet luctus mortuorum. — Alienus, ac contrarius professioni Christianæ iste luctus. — Insanus veterum in funere plangendi mos. — Is à Moyse, Solone, & Romanis inhibitus. — *Levit.* 19. *Deut.* 14. *Plut. in Solon. Cic.* 2. *de leg.* — *Matth. c.* 9. *Marci c.* 5. — Tibicines excitando luctui in funeribus olim adhibiti. — *Ambr. in Luc.* 8. *vid. Alex. ab Alex. lib.* 5. *cap.* 7.

Marginal notes (right column): Præficæ, earumque munus. — *Aeneid.* 9. *Varro lib.* 6. *de ling. Lat. Fest. & Non. verb. Præficæ & verb. Næn. Cic. l.* 2. *de leg.* — *Tac. Annal.* 3. — Discrimen inter Præficas, & Funeras. — *Virg. Aeneid.* 9. *vers.* 486. *Sen. ep.* 99. *Plin.* 4. *ep.* 2. — Næniæ, ac Epicedia ab Hebræis quoque in funeribus usurpata. — 2. *Regum.* — *Machab.* 11. — *Luc.* 7. — *Ier.* 9. — Jeremias Judææ interitum veluti nænia lamentatur. — *Ezech.* 27. *Amos* 5. *Machab.* 6. *Ioseph. l.* 3. *de bell. c.* 15. — Ficta ac meditata funerum lamentatio leg. 12. Tab. sublata.

à Romanis tanquam superstitionem redolens è medio sublata est. Ibi enim in hæc sancitur verba: *Mulieres genas ne radunto.* Hæc autem lex à Solone desumpta est, qui primus, Plutarcho teste, in mortuorum funeribus corpus dilaniare, ac meditatam edere lamentationem vetuit, idque Servio attestante in illud Virgilii, dum ait:

Leg. 5. 12. *Plutar. in Sol.* *Serv. Aeneid. 12.*

——— *& roseas laniata genas.*

Mos quippe antiquorum fuit, ut ante mortuorum rogos humanus sanguis, vel captivorum, vel certe gladiatorum effunderetur: quorum si tunc temporis sufficiens forte non adfuisset copia, tunc profectò mulieres ob ementiti signum doloris laniantes genas unguibus cruentabant, & ora insuper eum in modum dilacerabant, ut cruore ubertim effuso, inferis ac Dis Manibus hunc libando, satisfacere viderentur. Hoc igitur lex duodecim Tabularum, teste Plinio, fieri posthac non secus, ac quid valde ab humanitate alienum prohibuit. Ut autem ex ipsismet legis hactenus memoratæ verbis constat, caute interdicebatur, ne quid in funeribus abjectè, ne quid timidè, serviliter, muliebriterque fieret: quod idem Cicero in suis Tusculanis Quæst. edocet. Ad quod item Plato respexisse visus est, dum optimis suam rempublicam moribus informat, & his quidem verbis: *Flere mortuum jubere, aut vetare absurdum est; plangere vero, & voces, ac lamenta extra ædes mittere vetandum.*

Sanguis ante rogos mortuorum olim effundi solitus.

Plin. l. 11. c. 37.

Omnis lugendi modus indecorus vetitus.

Tullio ac Platone approbantibus. *Plat. lib. 12. de legib.*

17 Et quidem ex his, quæ hactenus ad rem nostram, vel obiter in unum congessimus, lectori palam fit, luctum non nisi intemperanter adhibitum, nullaque rationis vi coërcitum penitus improbari: ut enim Ecclesiasticus ait: *Mortuo non prohibeas gratiam; non desis plorantibus in consolatione.* Ferini enim cordis, atque agrestium fere morum homo ille agnoscitur, qui nullo prorsus doloris sensu in suorum decessu afficitur, qui lacrymas nescit, siccisque oculis, ac si nil damni charorum mors intulisset, æque inter funera suorum ac inter convivia immotus subsistit. Hinc inter præcipua pietatis argumenta, quibus Antonini Pii Augusti lenitas commendata est, merito adnumeratur, quod, cum Marcus Philosophus adoptivus ejusdem filius educatorem suum mortuum defleret, verba hæc commiserationis indicia in medium imo ex corde protulerit: *Permittite illi, ut homo sit: neque enim vel philosophia, vel Imperium tollit affectus.* Et laudatissimus quoque inter Patres Ambrosius haud omnino à Christianorum oculis lacrymarum guttas abdicandas esse pronuntians, hæc ait: *Sunt lacrymæ pietatis indices, non illices doloris; non omnis infidelitatis, aut infirmitatis est fletus; alius est naturæ dolor, alia est tristitia diffidentiæ.* Cui Augustinus pariter in hæc verba subscribit: *Ideo non admonuit Apostolus, ut non contristemur, sed non sicut cæteri, qui spem non habent. Contristamur ergo nos in nostrorum mortibus necessitate amittendi, sed cum spe recipiendi: inde angimur, hinc consolamur: inde infirmitas afficit, hinc fides reficit: inde dolet humana conditio, hinc sanat divina promissio.* Et D. Hieronymus, qui graviter alioqui Paulæ lacrymas super Blesillæ ejus filiæ obitu reprehendit, aliqua tamen ex parte iisdem indulgendum esse non negat, hæc addens: *Ignoscimus matris lacrymis, sed modum quærimus in dolore: si parentem cogito, non reprehendo quod plangis: si Christianam & monacham, istis nominibus mater excluditur.*

Moderate lugere licet, atque decet.

Ecclesi. c. 9. Ferini ingenii est nihil dolere.

Antonini Pii vox de Marco filio mortuum lugente.

Capitol. in ejus vita. *Ambr. orat. de obitu Satyri fratris sui.*

Luctus mortuorum spe illos recipiendi levandus est. *Aug. ser. 32. de verb. Apost. 1. ad Thess. 4.* *Hieron. ep. ad Paulam de obitu Blesillæ.*

18 Haud igitur fletum quemlibet, & quibusvis lacrymis coacervatum Christiana religio inculpat: uti Nazianzenus pariter edocuit, dum corporis elationem junctam cum mœrore lætitiam afferre pronuntiat, & ut Severus ille Sulpitius luculenter scribit: *Fides flere prohibet, gemitum extorquet affectus.* Et demum Chrysostomus rem funeralium planctuum his plane verbis quasi certis obfirmatisque ad congrue dolendum terminis definiendo concludit: *Non ego lugere, sed impudenter lugere veto: non sum immanis atque crudelis, video naturam dolere, & id quotidianam requirere consuetudinem. Nec licet multo moveri affectu, quod & Christus ostendit; lacrymatus est super Lazaro: ejus sequere exemplum: lacrymare, sed leniter, & prudenter, & cum Dei timore. Si hac ratione lacrymas fundes, non resurrectionis diffidentiæ redargueris, sed ægre ferre charissimi sejunctionem videberis. Nam & peregre proficiscentes lacrymis prosequimur, non tamen ut mortuos: ita & tu lugeas tanquam præmiseris peregrinum.* Hæc Chrysostomus suas dolori leges exactè præscribens, & lacrymarum oceano, ne animi virtutem omnem absorbeat, temperantiæ ac rationis terminum ponit.

Cum lætitia mærori mixta mortuos efferre decet. *Nazian. orat. 2. in Iulianum.* *Sulpit. ep. de obitu S. Martini.* *Chrysost. hom. 61. in Ioan.*

Quomodo mortui lugendi sint.

Resurrectioni diffidit, qui mortuum immodice deflet.

19 Quem item opportunis restrictum legibus lacrymandi, dolendique modum sanctus Paulinus approbasse videtur, dum Pammachium super Paulinæ uxoris obitu consolaturus, primum quamapte eumdem commendat, quod eam nimirum non vacuam fletibus prosecutus, charo funeri justa persolverit, piisque perfusus lacrymis exequias honoraverit; rem autem Patriarcharum exemplo confirmans, ait: *Quare bona religio sepulturæ: bonæ lacrymæ charitatis, &c.* Et infra: *Idcirco & tuæ lacrymæ sanctæ & piæ, quia simili affectione manarunt, & dignam casti cubilis flevere consortem, non diffidentia resurrectionis, sed desiderio charitatis.* Hæc ille. Si vero gentiles hac super re philosophos consulamus, haud ab ipsis patribus discrepantes offendimus: Solon enim philosophus ille præ cæteris sapientissimus lacrymas in suorum honorem funerum ab amicis requisivit, cum isthæc edixit:

Funera suorum piis lacrymis prosequi laudabile.

Paulinus ep. 37. ad Pammach.

Philosophi gentium ab amicis post mortem defleri cupiunt.

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
Mœrorem, ut celebrent funera cum lacrymis.

Cic. Tuscul. 1.

Omnibus quippe hominibus, ut Euripides ait, *innatum est, ac etiamsi ob culpam quis moriatur, cupiat tamen, ut amici eum defleant.*

Phryx apud Stob. ser. 121.

20 At vero, ut videamus interim, quam modeste Christiani lacrymis operam darent, & charissimorum funera gaudiis potius quam lacrymis prosequerentur, hic nonnulla à nobis obiter repetenda sunt. Gregorius quippe Nyssenus, quem supra laudavimus, in Macrinæ sororis suæ gestis scribit, quod cum in monasterio, ubi illa discesserat, virgines inconsolabiliter flentes vidisset, easdem solicite admonuerit, ut lamentationis clamorem pia psalmorum decantatione commutarent; *ex quo factum est*, inquit ille, *ut virginum cantu lamentationibus commixto resonaret locus.* Certe quidem Paulæ, quæ olim matronas inter Romanas nobilitate conspicua erat, apud Bethlehem morienti cum multi adessent Episcopi, ac sacerdotes, diaconi, totumque monasterium, ubi illa jacebat, Chori virginum, ac Monachorum repleverant; ubi vero illa animam efflavit, *non ululatus*, inquit Hieronymus, *non planctus, ut inter cæteros seculi homines fieri solet, sed psalmorum linguis diversis examina concrepabant.* Idem plane refert in Epitaphio Fabiolæ,

Modestia ac moderatio veterum Christianorum in suorum funeribus.

Greg. Nyss. in vit. S. Macrin.

Funus Paulæ Romanæ cum cantu, & psalmis ducitur.

Hieron. ep. 27. & 30.

Eadem festiva pompa Fabiolæ exequiæ celebrantur.

Fabiolæ, quæ altera Romanarum omnium nobilissima extitit: *Necdum*, inquit, *spiritum exhalaverat, necdum debitam Christo reddiderat animam, & jam fama volans, tanti prænuncia luctus, totius urbis populum ad exequias congregabat, sonabant psalmi, & aurata tecta templorum reboans in sublime quatiebat Alleluja.*

Alleluja in funere mortuorum à Christianis olim decantari solitum.

21 Hic interim studiosus lector adnotet, quod vox *Alleluja*, quæ licet in funere usurpari apud Christianos consueverat, gratulantis magis quam dolentis vox est, quasi immortali Deo gratiæ à Christianis peragerentur, quod Fabiolam ab innumeris hujusce vitæ ærumnis, ac laboribus ad perennis locum quietis evocasset. Idem plane præstitum fuisse Augustinus refert in matris suæ Monicæ obitu: *Ubi*, inquit, *illa efflavit extremum spiritum, puer Adeodatus exclamavit in planctum, atque à nobis omnibus coërcitus tacuit: eoque à fletu cohibito, psalterium arripuit Evodius, & cantare cœpit psalmum, cui respondebamus omnis domus: Misericordiam, & judicium cantabo tibi Domine. Audito autem quid ageretur, convenerunt multi fratres, ac religiosæ fœminæ, & de more illis, quorum erat, funus curantibus, &c.* Habet igitur (ut vides lector) & Christianorum charitas suas lacrymas, quibus amicorum, & charorum funera prosequatur, nec ferrea sortita est viscera, ut nullo afficiatur dolore, dum res chariores subtrahi videt; deflet quidem, sed temperanter; dolet, sed ut rationi consentaneum: est lachrymæ igitur, ut Sanctorum comprobatur exemplis, non abjiciendæ prorsus ab oculis, sed temperandæ, ut proverbio illi locus sit: *Ne quid nimis.* Sed quæ supersunt funeralium ritibus inserenda, infra exponemus.

August. l. 9 Confess. 12.

Funus S. Monicæ cum psalmis etiam elatum.

CAP. XIX.

Quam ob causam martyrum præcipue corpora à Christianis cantu ac luminibus ad Cœmeteria efferrentur.

Spes resurrectionis omnem mortuorum luctum consolatur.

CErta utique obventuræ resurrectionis spes Christianorum oculis, ut jam vidimus, lacrymas inhibebat, luctumque omnem convertebat in gaudium, ita ut non flebili, quod ipsi consueverant gentiles, ejulatu, sed hymnis & cantu fideles suorum funera prosequerentur: & quandoquidem res tota lætitiæ erat, ob immensam bonorum copiam, quæ fides credentibus speranda suggerebat, lamentationum vice, ut infra dicemus, gloriosos beatorum Martyrum triumphos exultantibus animis concelebrabant. Ut primum igitur rem exponamus, illud præmittendum hic est, hymnos semper in Ecclesia adhiberi consuevisse, dum defunctis fidelibus justa funebria persolverentur: ut enim Chrysostomus ait: *Honor mortuo non fletus est, non ejulatus, sed hymni, & psalmi, & vita optima.* Et rursus ille: *Quanam de causa vocas presbyteros, & eos, qui psallunt? nonne ut consoleris? nonne ut eum honores, qui excessit?*

Hymnis ac luminaribus Christianorum funera duci olim solita.

Chrys. hom. 61. & Hom. 4. in ep. ad Hebr.

Psalmorum vis, atque excellentia.

2 Quam autem ob rationem psalmodia potissimum in celebratione funerum assumeretur, ipsamet Augustini verba declarant, dum ait, *psalmum dæmonem fugare, angelos ad adjutorium invitare, esse in nocturnis terroribus scutum, diurnorum requiem laborum, angelorum opus, spirituum cælestium thymiama spirituale.* Huc nimirum allusisse visus est Epiphanius, cum de Christi Domini sepultura ac funere agens, psalmorum, hymnorumque funebrium, ac luminum pariter mentionem facit; Josephum quippe illum ab Arimathæa ob præstitum Redemptori Domino obsequium, operamque ipsius funeri officiose delatam toto Christiano orbe celeberrimum, his ad rem nostram verbis alloquitur: *Quales lampades accendes luci inaccessæ illuminanti omnem hominem? Quales cantabis funebres hymnos, qui indesinenter laudatur ab omni cælesti exercitu? Num verò lachrymas fundis, ut super mortuum, qui lacrymavit mortuum Lazarum, eumque suscitavit? num verò & planctum facis, qui omnibus gaudium largitus est, ac tristitiam Evæ dissolvit? &c.* hæc Epiphanius, quibus aperte insinuat perantiquos funeralium ritus, apud Christianos olim exhiberi consuetos.

Aug. in prol. in psal.

Elegans de Christi funere ad sepulchrales Christianorum ritus allusio.

Epiph. orat. de Christi sepult.

S. Clemens Papa psalmodiam funeribus adhiberi præcipit.

3 Porro psalmodiam hanc funeribus interseri consuevisse, antiquissimo ipsiusmet Clementis Romani Pontificis, beatorum Petri & Pauli Apostolorum discipuli testimonio satis convincitur, qui è sublimi Apostolicæ Cathedræ throno recolenda ecclesiasticæ disciplinæ monimenta præscribens, atque Episcopis, ac Sacerdotibus funeralium formam constituens, hæc ait: *Fratres vestros, cum excedunt è vita prosequimini cantu psalmorum.* Quibus sane ipsius Dionysii Areopagitæ verba optime consonant, qui hymnos in dormitione Virginis Deiparæ decantatos de more fuisse commemorat: de quibus pariter Juvenalis Hierosolymitanus Episcopus hæc habet: *Ex prisca ac verissima traditione, corpus Deiparæ Virginis asserit* (Dionysius videlicet) *angelico, & apostolico cantu elatum fuisse.*

Clem. Const. vit.

Sacrosanctum Virginis Deiparæ corpus angelico, atque apostolico cantu effertur.

Dionys. Areop. de div. nom. c. 3.

4 Quem deinde laudatissimum ritum, ac omni sanctitate excultum, ab Apostolis tunc maxime retentum, servatumque fuisse, cum acrius in eosdem Judæorum persecutio Hierosolymis recrudesceret, ex oratione Nicetæ Christiani philosophi de martyrio, & inventione corporis beatissimi Levitæ Stephani constat; ubi Apostolos ait, unà cum fidelium multitudine in psalmis, & hymnis sacrum ejusdem corpus ad sepulturam extulisse: quinimmo Romæ tunc præsertim, cum gentilium persecutiones ferverent, id ipsum à Christianis Pudenti Senatori discipulo Apostolorum dignissimo præstitum fuit; in cujus actis hæc recitantur: *Exequiæ ejus celebratæ sunt in hymnis, & canticis, juxta traditionem ecclesiasticam.* Et in beati Stephani Papæ actis, qui martyrio postea sub Valeriano coronatus est, nonnullorum Martyrum corpora à clericis noctu sublata, cum hymnis ex more ab ipsomet Pontifice Stephano, condignoque honore sepulta fuisse narratur. Idemque plane mos in Oriente viguit: Parthenius enim Lampsacenus Episcopus, qui sub Constantino Magno vixit, cum ejusdem Imperatoris cadaver sepulchro inferretur, comitantibus funus Episcopis, cum psalmis, & hymnis, ac spiritualibus canticis in oratorio, quod ipsemet exædificaverat, depositus est. Itemque sacrum Martyris cujusdam corpus Liciniana sub persecutione à Christianis cum psalmis, & hymnis, ut par est, delatum fuisse legitur.

Apud Damasc. orat. de assump. B. Mar. ex antiq. hist. euthim.

Ab Apostolis is psalmorum funebrium ritus servatus, ac propagatus.

Apud Lipom. to. 6.

Pudentis Senatoris exequiæ canticis Romæ celebrantur.

Mombr. to. 2. Cod. Vat.

Apud Bar. to. 2. an. 259 ad finem.

In orientali Ecclesia idem canticorum funebrium mos viguit.

Apud Metaph. 7. Feb. Baron. to. 3. an. 316.

5 Recolendum verò illud est, quod de Saba abbate notæ sanctimoniæ viro in Palæstina mortuo à Cyrillo his plane verbis describitur: *Eo mortuo concurrit ad sacrum illius corpus multitudo innumerabilis, & universus ordo monachorum, & quinque etiam Episcopi, qui cum, quo par erat, ornatu corpus composuissent, hymnos, & cantica ei de more canentes, pie admodum, & sancte inter duas Ecclesias deposuerunt.*

Funus S. Sabæ quinque Episcopi hymnis prosequuntur.

Cyrill. Baron. t. 7. an. 531.

Eodem-

Naz. orat. 20.

Eodemque prorsus modo, ut Gregorius Nyssenus refert, Magnus ille monachorum Basilius, sanctorum virorum manibus elatus est, psalmodiæque à confluentium luctu vincebantur. Idemque de Abrahamo Carrarum in Mesopotamia Episcopo à Theodoreto describitur: *Licebat alios*, inquit, *audire psallentes, alios lamentantes, & cum laudibus, & lamentationibus sanctum illud corpus sepulchro mandavere.*

Theodoretus in Histor. patrum c. 17.

Vandali hæretici hymnos in exequiis catholicorum decantari prohibent. *Victor. Vitic. hist. l. 1.*

6 In occidente autem præter cætera, quæ Catholicæ Religioni sub Vandalica persecutione satis nunquam deploranda obtigere, illud merito à Victore Uticensi recensetur, ipsis contra fidem orthodoxam Arrianis adnitentibus: *Quis*, inquit ille, *sustineat, atque possit sine lacrymis recordari, dum præciperent nostrorum corpora defunctorum sine solemnitate hymnorum cum silentio ad sepulturam perduci?* Vides igitur quanti piissimi olim viri facerent sacros hymnorum ritus in funeralibus adhiberi consuetos, dum eosdem sibi interdici acerbius fieret, quam ipsamet vita privari. Quamobrem Christiani eadem acrius sub Hunnerico Rege sæviente persecutione, quamvis ad acerba quæque perferenda prompti animo essent, haud aliqua ratione pia hæc erga defunctos officia intermitti umquam passi sunt, sed sub barbari ejusdemmet tyranni oculis monachorum septem interemptorum corpora diligenti opera sepulturæ commendarunt, *præeunte* (inquit Victor) *clero venerabili Carthaginensis Ecclesiæ cum hymnis solemnibus.* His quoque Concilii Toletani auctoritas accedit, quæ morem hunc servandum peculiari sub his verbis edito canone sanxit: *Corpora eorum, qui divina vocatione ab hac vita recedunt, cum psalmis, & psallentium vocibus ad sepulchra deferantur in spe resurrectionis. Sic enim,* inquiunt patres, *Christianorum per omnem mundum humari oportet corpora defunctorum.*

Psalmodia in funeribus à catholicis spreto vitæ discrimine constanter observatur.

Appendix ad Victor. in fin.

Concilium Tolet. defunctos cum psalmis, ac cantibus efferendos decernit. *C. 22. & 13. q. 10. cap. qui divin.*

7 Et quidem Ecclesiæ totius consuetudo mirum in modum comprobari videtur ex his, quæ Severus in funere S. Martini Episcopi in hæc verba describit: *Corpus ejus*, inquit, *usque ad locum sepulchri hymnis canora cælestibus turba prosequitur: comparetur secularis pompa, non dicam funeris, sed triumphi, quid simile Martini Episcopi exequiis conferetur? illos confusis plausibus populorum honoret insania: Martino divinis plauditur psalmis, Martinus hymnis cælestibus honoratur.* De Beato item Lupicino reclusò narratur, è vico, in quo ille decesserat, in alium ad sepulturam eumdem delatum fuisse, *dispositis in itinere psallentium turmis cum crucibus, cereis, atque odore fragrantis thymiamatis.* En igitur quam splendide Sanctorum corpora fidelium manibus efferrentur.

Celebritas hymnorum in exequiis S. Martini. *Sever. Sulpit. in vit. Martin.*

S. Lupicini funus magna psallentium solemnitate deducitur. *In vitis SS. Patrum.*

8 Hucusque quamplura de cantu exposuimus, quo Christianorum cadavera, & sanctorum præcipue martyrum tumulanda devehi consueverant, nunc vero de luminaribus, quibus funeralis pompa instruebatur, pauca quidem jam dictis adjicienda videntur. Nam inter cætera, quæ Imperatori ab exultante populo exhibebantur officia, cum Urbem victor ingrederetur, ut Baronius ait, *illa potissimum erant, epulum publicum, lectisternia, flores, laureæ, lumina suffitus, & alia id genus, quæ omnia cum à frequenti populo præstarentur, à Christianis tantummodo, quod suæ ipsorum religioni minus convenire putarent, prætermissa fuerunt.* Ex quo Severus Imperator in Christianos commotus, quod hæc studiose omisissent, commovendæ in eos persecutionis causam nactus est, ut idem Baronius testatur cum nimirum in ipso adventu victoris Imperatoris in urbem officia lætitiæ publicæ ab omnibus exhiberi solita Christiani soli prætermisisse viderentur. Solebant item domorum postes coronare, & lucernas itidem in lætitiæ symbolum accendere, quod Tertullianus in sua Apologia, quam pro Christianis scripsit, his verbis confirmat: *Propterea igitur publici hostes Christiani, quia Imperatoribus neque vanos, neque mentientes, neque temerarios honores dicant: grande videlicet officium, focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari; civitatem taberna habitu abolefacere, vino lutum cogere, catervatim cursitare ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium, per publicum dedecus? Hæccine solemnes dies principum decent, quæ alios dies non decent? O nos merito damnandos! cur enim vota, & gaudia Cæsarum casti & sobrii, & probi expungimus? Cur die læto non laureis postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus? Honesta res est, solemnitate publica exigente, induere domui suæ habitum alicujus novi lupanaris.* Hæc Tertullianus idcirco, quod Romæ domus meretricum publica lupanaria etiam consuevissent, ut Baronius ait, lucernis ac frondibus exornari, nam alibi hæc ait: *Procedit de janua laureata, & lucernata, ut de novo consistorio publicarum libidinum.*

De luminaribus pompæ funeralis.

Officia Imperatori triumphanti solita Christiani præstare denegant.

Hinc orta in illos persecutio.

Defendit eos Tertullianus, & arguit vana ac improba gentilium lætitiæ officia.

9 Quoniam verò Christiani nonnulli haud facile ejusmodi contineri poterant disciplina, idem Tertullianus iisdem hæc exprobrans, ait: *At luceant,* inquit, *opera vestra. At nunc luceant tabernæ & januæ nostræ: plures jam invenies ethnicorum fores sine lucernis, & laureis, quam Christianorum.* Quamobrem prudenter ac consulto quidem, ut Baronius infert, introductum postea videtur, ut quæ erant gentilitiæ superstitionis officia, eadem veræ religionis cultu sanctificata in Dei Optimi Maximi honorem impenderentur. Sed ut pauca interim de festivis lucernis inseramus, & primum quidem obiter, tanquam certum ex historiis, tum sacris tum profanis supponendum est, luminaria olim ob lætitiæ signum incendi consuevisse: ut autem reliqua taceamus, cum Romæ natalitius Herodis Agrippæ dies celebraretur à Judæis, qui ibi degebat, quam multa luminaria instruebantur, uti poëta scriptis hac super re carminibus fidem facit, sed Baronium supra in annalibus hæc describentem consuluisse satis sit.

Multa gentilitiæ superstitionis officia in veram Dei religionem traducta.

Lumina accensa lætitiæ ac festivitatis symbolum.

Dies natalitius Herodis luminibus à Judæis Romæ agitur.

10 Si verò à profanis ad sacra digredi velimus. In monte Oliveti in Ascensionis dominicæ loco multa quidem annuo recurrente solemnitatis die divinitus peragebantur, ut Beda luculenter enarrat: sed ob mysterii tanti memoriam, ut dictum est, mons ille luminaribus tota nocte undique Christianorum manu accensis coruscabat, ad præmonstrandam videlicet devotionis lætitiam, qua erga divinum hoc mysterium afficiebantur: ex quibus constat legentibus, luminaria à Christianis accensa lætitiæ ac festivitatis symbolum extitisse. Quod item in martyrum funeribus præstitum videmus, quippe in Clementis Ancyrani martyris invicti funere Sophia ob lætitiæ signum lucernarum accendit multitudinem: ac si pii homines martyrum eorumdem non funera, immo triumphos luminibus in festivi symbolum gaudii prosequerentur, sed ut exemplis res comprobetur.

Mons Oliveti die Dominicæ Ascensioni sacro luminibus quotannis exornatur.

Surius to. 1. Jan. 23.

11 De præstantissimo inter martyres Petro Alexan-

Exequiæ Petri Episc. Alex cum palmis ac cereis instar triumphi celebrantur.

lexandrino Episcopo narratur, quod cum sub Diocletiani persecutione martyrio coronatus fuisset, fideles undique ad suprema Christianæ pietatis obsequia martyri persolvenda confluxere, & cum sacerdotalibus eumdem vestibus, ornamentisque induissent, sublatum humeris in pompæ triumphalis modum victrices præ manibus palmas habentes, ardentesque cereos, in Cœmeterium, quod ab eodem exstructum fuerat, humandum deduxere. at de eodem plura infra. Ex quibus plane vides, lector optime, quo sumptu, & quam magnifice sanctorum funera, immo triumphales eisdem pompæ post agones & certamina celebrarentur.

Marcellinum Papam Marcellus à Petro Apost. in somnis admonitus magna pompa sepelit. *Lib. de Rom. Pont.* *Extat. inter opera ipsius Cyprian.* S. Cypriani funus cereis accensis etiam effertur. 20. Orig. 10.

12 Pari quoque honore excepti fuere post consummatum pro fide martyrium beati Marcellinus Papa, & socii martyres sub Diocletiano Imperatore. Marcellus enim tunc presbyter Apostoli Petri voce è Cælo in somnis admonitus, presbyteris, diaconis, hymnis ac luminibus adhibitis eumdem perhonorifice tumulavit. Quo pariter ritu antea sub Valeriani persecutione dignus Christi martyr Cyprianus Carthaginensis (ut ejus passionis acta testantur) *cum cereis, & scholaribus*, hoc est, diversarum classium, atque scholarum clericis, qui hymnos procul dubio sacros, psalmosque de more canerent, deductus est (etsi nonnulli hic cum Isidoro quoad vocem illam *scholaribus*, legendum putent *scholacibus*, hoc est, *facibus*) *in area Candidi cujusdam procuratoris cum magno triumpho sepultus est.* Idem plane in celebri Macrinæ sanctissimæ sororis suæ funere servatum fuisse Gregorius Nyssenus docet, qui rem omnem exacte lectori ob oculos proponens ait: *Confluentem populum in genera describens, mulierumque multitudinem admiscens virginum choro, virorum autem turbam ascribens monachorum cœtui, unum quemdam ex utrisque studuit aptum concinnumque tanquam in psalmos canentium congressu, ex communi omnium concentu apte conjunctum ordinem instituere, &c.* Ipse porro unà cum alio Episcopo, & duobus è clero insignibus viris feretrum subiit; & infra ipsammet funeralem pompam his verbis describit: *Ex utraque parte præcedebat non exiguus diaconorum, ministrorumque numerus, qui omnes ordine progredientes, accensos cereos manibus gestabant: eaque pompa non carebat mysterio, cum à principio ad finem usque decantatio psalmorum eadem voce, triplicique canentium ordine, sicut ille trium puerorum cantus absolveretur.* Hæc Nyssenus, ad funerales, quos hactenus vidimus, antiquorum seculorum ritus comprobandos testis utique locupletissimus.

Pompa funeralis Macrinæ Sororis S. Gregor. Nyssen. *S. Greg. Nyss. de Macr. obit.*

Exequiarum Paulæ Romanæ celebritas choris psallentium, ac facibus peragitur. *Hier. ep. 27.*

13 At nobilitate quidem conspicua, spectatæque illa probitatis matrona Paula cum extremum vitæ diem clausisset, ejusque cadaver de more efferendum esset, *translata est*, inquit Hieronymus, qui ejusdem laudes luculenta oratione celebravit, *Episcoporum manibus, & cervicem feretro subjicientibus, cum alii Pontifices lampadas, cereosque præferrent, alii choros psallentium ducerent.* Psalmos item in solemnibus ejusdem exequiis Hebræo, Græco, Latino, Syroque sermone in ordine personasse refert, *atque utrimque*, ut ait, *quasi ignei amnes continentibus facibus, tractu continuo, perpetuoque fluentes, quoad oculi longissime perspicere possent, porrigebantur.* Hæc Hieronymus. Idem quoque ex panegyri, quæ Constantinopoli habita est in funere Pulcheriæ virgunculæ Theodosii Magni Imperatoris filiæ comprobatur: hæc enim ibi ad instituti propositum describuntur: *Lumen ignis multum, & copiosum ex transverso utrimque continentibus cereis, lampadibus prætendebatur: & magnus David suos hymnos, & laudum decantationes lamentationibus accommodavit, ac pro hilari choro, sumpto invicem tristi, ac lugubri, cantilenis ad lamentationes invitavit.* Idem quoque in funere Constantii Imperatoris præstitum fuisse Nazianzenus enarrat: *Celebri*, inquit, *pompa deducitur, religiosisque his etiam nostris officiis, hoc est, nocturnis cantionibus ac cereorum ignibus, quibus nos Christiani pium è vita discessum ornandum existimavimus.* His autem verbis ad id allusisse videtur, quod nimirum Constantius Cæsar pœnitens è vita decesserit.

In panegyri habita in funere Pulcheriæ Aug. Eadem solemnitate funus Pulcheriæ Augustæ effertur.

Naz. orat. in Julia. num. Item funus Constantii Imp.

Ritus Christianorum funerales ab hominibus intermissos Angeli peragunt. *Apud Metaph. & Sur. 1. Iul.* *Menologium Græcorum.* S. Simeonis funus Angeli psallentes comitantur.

14 Ritus verò, quos pie admodum, ac religiose defunctis Ecclesia persolvere consuevit, eam antiquà ex institutione sanctitatem redolent, ut si quando illos necessitate ad opus urgente intermittere contigit, eorum vicem ipsimet angeli supplere visi, atque auditi sint. Nam ut in gestis admirandi Simeonis legitur, qui propter Christum Salus, id est, stultus appellari voluit, quæ quidem gesta à Leontio Episcopo Cyprio descripta fuere; nec non, ut in Græcorum Menologio videre est, ubi de eo fusius agitur; cum defunctus conspicuæ sanctitatis vir à duobus infimæ fortunæ hominibus jam ad peregrinorum sepulchrum deferretur: *Sine ulla*, inquit, *funebri cura, illotus, & absque psalmodia, sine cereis, sine thuris suffumigationibus* (quibus verbis ritus servandi in Christianorum exequiis satis adumbrantur) *tunc potissimum auditos esse angelorum choros cum divina psalmorum harmonia funus comitari.* Hic verò quamplura omni quidem veritatis robore comprobata reticemus exempla, quibus sanctorum virorum plerumque animas cantu, ac cælesti psalmodia, divinisque luminibus ad paradisi gaudia delatas fuisse sacræ historiarum Ecclesiasticarum paginæ testantur. Celebre autem est, quod in præclaro Medandi Noviomensis Episcopi funere contigit: *Ubi enim vir sanctissimus decessit, Cæli aperti sunt, & divina luminaria per duarum fere horarum spatium ante sancti apparuere præsentiam, de tenebris eum transitoriis ad lucem designantia pro certo transisse perpetuam.* Quod plane in obitu recolendi jugiter Benedicti abbatis innumerabilium monachorum patris accidit: *nam ejusdem anima pallio ornata prætiosissimo fulgentibus circum lampadibus in Cælum ascendere visa est.*

Auctor ejus vitæ apud Sur. 5. Iun. In S. Medandi funere lumina ria de Cælo affulgent.

In vita S. Bened. Abb.

Exequiæ Simeonis Stylitis. *Vit. Simeon. Styl. c. 19. & 20.*

15 Simeon verò ille cognomento Stylites maximum terrarum orbis miraculum, ubi in Domino obdormisset, à columna, super qua tot immotus perstiterat annos, ductus est *ab Episcopis*, ut Antonius ejusdem discipulus scribit, *cum psalmis & hymnis Antiochiam: tunc verò omnes è civitate eidem obviam prodeuntes cum psalmis & hymnis, & cum multis lampadibus portaverunt corpus ad Ecclesiam.* Daniele item demortuo, qui sanctissimi hujusce viri sectator extitit (& qui pariter nobili meritorum præconio Stylites dici meruit) funeri ejusdem curando præpositi, ut gesta conscripta referunt, *statuerunt ex utraque parte homines, qui faces ferrent, & lampades tenerent in manibus, & ea canerent, quæ cani solent in decessu.*

Ex ejus vita apud Sur. 11. Dec.

Justiani Imp. Constitutio de ritu psalmorum ac facum in exequiis servando.

16 Ne verò hi laudabiles sacræ antiquitatis ritus in funeribus fidelium umquam intermitterentur, Justinianus Imperator Novella Constitutione de exequiis defunctorum sancivit, *non minus, quam octo Asceteria, sive canonicas, quæ psallerent, & tres*

Acoly-

Acolythos, qui cereos deferrent, cujusvis funeri interesse debere; relicta ditioribus potestate majorem canentium, ac faces deferentium numerum advocandi. Porro Justiniani Imperatoris animum, qui adeo pietati addictus extitit in his, quæ ad defunctorum obsequium spectant, & in eorumdem funeribus instruendis, haud irremuneratum voluit Deus: quippe qui nobili funeris pompa ipsemet à populis suum post obitum efferri, ac celebrari meruit, ut Corippus carminibus hisce eleganter descripsit.

Justinianus Imp. Novell. 59.

Hinc ipse nobili pompa funebri mortuus efferri meruit.

Corippus car. lib. 3.

> ——— *tota populus processit ab aula,*
> *Mœstaque funereas accendunt agmina ceras,*
> *Omnis in exequias sexus convenit, & ætas,*
> *Hinc Levitarum mirabilis ordo canentum,*
> *Virgineus sonat inde chorus; vox æthera pulsat.*

17 Si quis interim probe nosse cupit, qua populi frequentia, viri pietate insignes humandi efferrentur, recolat, quæ Gregorius Nazianzenus Orat. de Basilii laudibus luculenter enarrat, dum in ejusdem funere ait, *plena fuisse fora, porticus, duplicia, & triplicia tabulata, hominum deducentium, præeuntium, prosequentium, assectantium, multa millia hominum omnis generis, & ætatis.* Haud absimile autem est, quod in Paulæ epitaphio, accidisse in ejusdem obitu Hieronymus describit, cum totam ad ejus funus Palæstinarum regionum turbam convenisse refert, *ut sacrilegium putaret, qui non tali fœminæ ultimum reddidisset officium.* Idem plane in Fabiolæ epitaphio enarrat, cujus obitus fama pervulgata totius Urbis Romæ populus ad ejusdem exequias conglobatus est: *Non sic*, inquit, *Furium de Gallis, non Papyrium de Samnitibus, non Scipionem de Numantia, non Pompejum de Ponti gentibus triumphasse? adfuisse præcedentium turmas, & catervatim in exequiis ejus multitudinem confluentem.* Idem fere in obitu Doctoris eximii Joannis Chrysostomi obtigit, ad quem subinde venerandum, licet in exilio multis affectus incommodis è vita decessisset, *tot catervatim convenisse* Palladius refert, *ut putarent plurimi eos ex condicto illuc advenisse.* Idem etiam de sancto Martino Sulpitius narrat; in funeris videlicet ejusdem obsequium credi vix posse, quanta hominum multitudo convenerit: *totam civitatem obviam corpori ruisse: cunctos ex agris, atque vicis, multosque ex vicinis etiam urbibus affuisse, monachorum etiam ad duo millia convenisse.*

Christiani piorum virorum funera summo studio cohonestare certabant.
Naz. orat. 20. de Basilii laudibus.
S. Basilii funus quanta populi frequentia celebratum?
Hier. ep. 27.
Item Paulæ Romanæ.
Hieronym. ep. 30.
Et Fabiolæ.
Ad exequias S. Chrysostomi magna hominum multitudo convenit.
Pallad. in dial. de Io. Chrys.
Item ad exequias S. Martini.
Sen. ep. 3.

18 Quo verò honoris cultu Christiani olim sanctorum funera prosequi contenderent, vel ex eo maxime comprobatur, quod cum ipsis Reges ac Principes hominum sanctitate conspicuorum cadavera suismet humeris ad sepulturam deferre gloriosum opus ducerent, & ejusmodi fungi ministerio felicitati suæ adscriberent. Quapropter Theodoricus, & Clotharius augustissimi Francorum Reges, magni Clodovæi filii, quorum alter Theodorici abbatis sanctissimi feretro; alter verò Medandi celeberrimi Episcopi corpori, dum efferretur, humeros ultro supposuere. Idem Romæ præstitere Alexii cadaveri, dum ad sepulchrum deferretur, post longum, quod in paterna domo incognitus duxerat exilium, ipsemet summus Pontifex & Romanorum Imperator, ut ex ejusdem actis recitatur. Quod quidem, & jam olim ipsos apud gentiles usu pariter receptum fuisse, præ cæteris, quæ in medium possunt afferri, exempla, id sane nos docent funera Numæ Regis, cujus funebrem lectum Senatores subierunt: Pauli item Æmilii, qui Macedoniam subegerat, feretro selecti Macedoniæ principes, qui tunc Romæ aderant, sponte sua terga subjecerunt. Dictatoris autem Syllæ cadaver in humeros sublatum Senatores ipsi extulerunt. Porro funebrem ipsius Julii Cæsaris Romanorum Imperatoris lectum, magistratus, & qui præcipuis erant honoribus functi, detulere. Ipsius quoque Octaviani Augusti cadaver senatorum humeris elatum est: ac præ cæteris, & quidem insigni prodigio, Quintus ille Metellus quatuor filiorum humeris, unius Prætoris, trium Consularium, duorum triumphalium, unius Censoris, quæ singula paucis contigere, rogo est illatus.

Viri principes corpora defunctorum suis humeris efferunt.
Fortunatus in vita S. Medand.
Flodoardus 1. hist. Remens. 24.
V. d. Cerdon. Æneid. 6. versf. 202.
Plut. in Numa.
Val. Max. l. 2.
Appian. l. 1. de bell. Civil.
Suet. a. 100. Plin. l. 7. c. 44. Val. Max. l. 7. cap. 1.

19 Christiani igitur piorum olim virorum manibus tumulo inferebantur: at Martyres, quorum in Ecclesia amplior extitit semper gloria, à præcipuis selectisque ad id opus ministris, qui ecclesiastici erant ordinis, & quorum peculiare hoc officio se pietatis studium erat, sepultura donabantur, ipsique met, ut supra jam diximus, Pontifices Maximi hujuscemodi ministerium propria manu Martyribus Christi exhibere condignum religionis opus, ac munus præ omnibus sibi optatissimum arbitrabantur. A Christianis quoque inter cæteras funeralium pompas adhiberi odores ac thymiamata consuevere, de quibus suo loco agemus: sed hæc interim præmisisse satis sit; nunc ad alia properandum.

Martyrum sepulturæ dare operam nobilissimi quique honori sibi ducunt.

CAP. XX.

Christiani vigilias in funeribus defunctorum peragunt.

1 Perantiquus ac recolendus sacrarum vigiliarum usus, & laudabilis consuetudo, quæ in Ecclesia diu viguit, non modo sanctorum Patrum auctoritate, ut Baronius ait, verum etiam scriptorum gentilium testimonio comprobatur. Nam præ cæteris Plinius Iunior ad Trajanum Imp. scribens de inolito apud Christianos more vigilias celebrandi satis explicite meminit, dum culpæ hoc eisdem adscriptum fuisse disertis verbis asserit: *Affirmabant autem*, inquit, *hanc fuisse summam vel culpæ suæ vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo quasi Deo dicere secum invicem.* Idem plane Lucianus testatur, qui, utpote Christianis infensissimus, eos, eorumque ritus insectandi haud ullam, quæ se offerret, occasionem prætermittens, hunc in modum de vigiliis loquentes inducit: *Ad hymnos tota nocte decantandos vigilantes talia somniamus.* hæc Lucianus; cui & Ammianus Marcellinus de nocturnis agens vigiliis egregie consonat, cujus quidem verba hic in medium afferre præstat: *In statione*, inquit, *in primis tenebris observata custodum absentia, qui die festo Christiani ritus in Ecclesia pernoctabant.* hæc ille.

Baron. Annal. to. 1. an. 51. n. 71.
Auctorum gentilium de Christianorum pervigiliis testimonia.
Plin. l. 1. ep. 97.
Lucian. in Philop.
Ammian. l. 28. in fin.

2 Absit verò, ut S. Ambrosius, quod nonnulli perperam asserunt, sacras vigilias S. Monicæ suasu abrogarit; quinimo sub illa tempora pius earumdem usus magis magisque frequentari consuevit. *Hoc autem*, inquit Baronius, *quid magis à veritate alienum potest excogitari; cum eo tempore quo S. Monica fuit Mediolani, occasione persecutionis Arrianorum, ibidem vigiliæ vigilantius, sanctius, purius, ac propensiori studio quam unquam antea fuerint celebratæ? Nam præter longiores excubias, frequentiorem cœtum, conciones ad populum, sanctus Ambrosius addidit* vigiliis

An. S. Ambrosius sacras vigilias abrogaverit?
Baron. in Not. ad Mart. Rom. 5. Ian.
Immo ab Ambrosio majori quam unquam alias studio celebratæ sunt.

vigiliis sacros hymnos. Præsto illis erat una cum cæteris S. Monica; & in eis (ut S. Augustinus scribit lib. 9. confess. cap. 7.) primas partes tenebat. Quam solerti studio Mediolanensis Ecclesia sacras vigilias ageret, accedat auctoritas ipsius sancti Ambrosii, qui in sermone de festo Pentecostes commendans exactam vigiliarum observationem ait: Iejunavimus sabbato, vigilias celebravimus, orationibus pernoctantes institimus. Hæc, inquam, Baronius in suis ad Martyrologium notis, ubi de vigiliis plura erudite interserit, ad quem lectorem remittimus.

S. Aug. l. 9. Conf. c. 7.

S. Ambr. ser. in psal. 109.

3 Has igitur Christiani vigilias, psalmos, hymnosque decantando, celebrare in Martyrum quoque natalitiis ac funeribus lætitiæ gratia consueverant: ut satis aperte Tertullianus, & sanctus Cyprianus fidem facere videntur; quippe cum pietatis studio addicti in unum convenientes, defunctorum funera pio vigiliarum officio prosequerentur; sacro quoque eodem ritu natalitios præsertim Martyrum dies concelebrabant, quod & innumeris exemplis ex antiquitate petitis manifeste convincitur: sed hic brevitatis gratia pauca tantummodo in medium proferamus.

Vigiliæ in martyrum funeribus peragi solitæ. Tertull. de Corona milit. S. Cypr. ep. 34.

4 Ut autem ab ipsa Romanæ Ecclesiæ, quæ cæterarum jure merito principatum obtinet, & fidei caput est, probatissima consuetudine dicendi nobis exordium pateat, dignissimi quidem Martyris Laurentii corpus post adeptam martyrii coronam, hac funebri pompa, hoc honore à Christianis depositum est, ut in ejusdem apud Surium actis, his plane verbis recensetur: *Itaque B. Iustinus presbyter, & Hippolytus plorantes, & multum tristes tulerunt corpus ejus, venientesque in prædium viduæ Cyriacæ, via Tyburtina, cum sacrum corpus abluissent, usque in vesperam illic deposuerunt. Hora autem vespertina sepelierunt illud in crypta in eodem Cyriacæ prædio in agro Verano, jejunantesque celebrarunt vigilias noctis triduo cum multa Christianorum frequentia, &c.* Et quidem in Martyrologio Romano summis concelebrantur laudibus Martyres Proculus, Ephebus, & Apollonius; *qui cum ad corpus sancti Valentini vigilias agerent, jussu Leontii Consularis comprehensi gladio cæsi sunt.* Vigiliarum enim consuetudo apud Christianos usu recepta, eisden ad optatam martyrii palmam viam fecit. Idem quoque beatissimis Christi Martyribus Primo, & Feliciano à Christianis exhibitum est, qui nobile sub Diocletiano Imperatore martyrium consummarunt: *Sacra enim horum corpora cum perhonorifice juxta arenarium Christiani posuissent*, ut eorumdem exhibent acta, *in hymnis, & psalmis per dies triginta, ac noctes perdurarunt.* Quibus verbis consuetus vigiliarum usus luce clarius prænotari videtur.

In funere S. Laurentii tribus noctibus vigiliæ celebratæ.

Sur. tom. 4. 4. Aug.

S. Proculus in vigiliis comprehensus martyrio afficitur. Mart. Rom. 14. Febr.

In exequiis Primi, & Feliciani triginta diebus vigiliæ celebratæ.

5 Eodem sacro cultu ac pietatis obsequio delata fuere corpora sanctorum Felicitatis, & filiorum martyrum; de quibus in M. S. Cod. Later. & S. Cæciliæ isthæc: *Deinde collecta Christianorum phalanx per opaca noctis venere ad locum, quo sancti martyres, sanctorumque pignorum corpora inventa jacebant; tacite Domino psalmodiæ concinentes, ex humo sanctorum membra levaverunt, imponentesque feretro, silenti cursu relictum callem repedaverunt. Postquam verò ad locum venere, ubi terrore fugato, illis dignas exequias celebrare possent, mirificis aromatibus beatorum corpora condierunt, pretiosissimis tegminibus involventes, in psalmis & hymnis palam Domino gratias referentes, honorifice humaverunt.*

M. S. Codd. Lat. & S. Cæc. S. Felicitas ac filiorum funera eodem studio curantur.

6 Et demum, cæteris interim omissis, de funere ac sepultura Petri martyris Alexandrini, qui Maximino iterum persecutionem contra Christi Ecclesiam excitante, anno Christi trecentesimo decimo, nobili martyrio coronatus est: hæc in ejus apud Anastasium actis à Baronio relatis: *Sed mirum dictu, abscisso capite in terram delapso, reliqua pars corporis innixa genibus erecta, firma immobilisque permansit, donec rem gestam tandem, qui in carcere agebant excubias, Christiani audientes, accurrerent, qui & sacro pignori circumfusi, prehensare sacrum caput, & veneranda martyris membra amplecti, exosculari, colligere guttas sanguinis, aliaque digna tanto martyri exhibentes pietatis obsequia, de tumulando corpore honorificentissimo funere consilia inierunt.* Et hæc paulo inferius: *Sicque indutum sanctum Episcopum vestibus sacerdotalibus albi coloris, colobio, & omophorio, naviculæ impositum, venerunt versus locum, ubi erat martyrum Cœmeterium, confluentibus undique Christianis, satagentibusque singulis suprema pietatis officia cumulate persolvere. Eundem sic indutum sacerdotalibus vestibus, perinde ac viventem in sede sancti Marci collocant, indeque sublatum humeris venerandum corpus gestantes, triumphali pompa procedunt, habentes in manu victrices palmas, ardentesque cereos, thuribulaque odoribus incensi fumantia, sacrosque victoriæ hymnos concinentes, ad locum pervenerunt, ubi Cœmeterium à se constructum erat; ibique eum ex more delibutum unguentis sepulturæ mandarunt, &c.*

Truncum S. Petri Alex. cadaver genibus innixum ad accursum fidelium permanet. Baron. Annal. to. 3. an. 310.

Præclara pietatis obsequia à Christianis illi præstita.

Acta Petri mart. Alexand.

Pompa triumphali cunctis certatim obsequentibus sepulturæ mandatur.

7 Qui plane antiquus Ecclesiæ mos, sacra beatorum martyrum, aliorumque virorum sanctitate præstantium funera vigiliis prosequendi, eorumdemque condigno pietatis obsequio memoriam recolendi, multis quidem, ut jam enarratum est, sacrorum actuum monumentis commendatur; sed id præcipue ex his, quæ de Medando Noviomensi Episcopo à Fortunato descripta sunt, comprobari videtur; ait enim: *Corpore sancto composito, & delato ad Ecclesiam, nocte illa exequialem cum multa devotione celebraverunt vigiliam: mane verò facto, cum Episcopi, quibus interesse contigerat; suum defuncto celebrassent officium; perventum est tandem ad sepulturam; Episcopi cum Abbatibus, peractis prius quæ Dei erant, sanctissimum illud corpus terræ decentissime commendant.* Idem prorsus de B. Gallo Episcopo à Gregorio Turonensi exponitur: *Delatus in Ecclesiam, donec comprovinciales ad eum sepeliendum convenirent. Iacuit ibi per triduum, assiduo instante psallentis cum magna frequentia populi.* Vides igitur vigilias in beati ejusdem viri funere à populo solemni ritu celebratas.

Constans in exequiis vigiliarum apud Christianos mos.

Sur. 5. Iun. In funere S. Medandi vigilia exequialis peragitur.

Exequiæ B. Galli per triduum populo in psalmis pernoctante celebratæ.

8 His itidem consonant, quæ Gregorius Nyssenus in sanctissimæ Macrinæ suæ sororis obitu contigisse narrat: ait enim, antequam sepulchro inferretur ejus cadaver, per totam noctem à cunctis productam fuisse psalmodiam: *Factum est*, inquit, *ut virginum cantu lamentationibus commixto resonaret locus.* Et infra subdit, *perfectam esse nocturnam pervigilationem canendis psalmis, ut in Martyrum celebritate.* Hæc Gregorius dum sacrarum vigiliarum obsequium, quod martyribus impendi consuevit, commemorat. Idem certe præstitum fuisse videre est in Pachomii abbatis Sabennensis funere qui Ægyptum, ac Thebaidem Constantini Augusti temporibus præclara vitæ sanctimonia illustravit: ut in ejusdem enim actis habetur: *Eo defuncto, ejus venerabile corpusculum discipuli ejus, sicut decebat pro more curantes, totam noctem super illum duxere pervigilem, psalmos, hymnosque canentes: sequenti verò die sepelierunt eum.*

Macrynæ Nyssenæ funus nocturno pervigilio, hymnisque celebratur. Apud Sur. die 10. Aug.

S. Pachomium discipuli tota nocte psallentes sepeliunt. In vit. Patr. lib. 1.

B.Fulgentii funus eodem vigiliarum officio peragitur. *Sur.1.Ian.*

9 Pio quoque vigiliarum officio B. Fulgentii Episcopi funus peractum est, ut enim ejusdem discipulus in ejus actis accurate describit: *Ipsomet die obitus, sanctum ejus corpus sepeliri minime potuit, sed in oratorio monasterii tota nocte illa in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus vigilare monachos simul & clericos invitavit.* Quo item celebri honoris cultu funebria Paulæ Romanæ matronæ sanctissimæ apud Bethleem defunctæ persoluta fuisse constat, ubi per tres dies jugiter sacros Deo hymnos ac psalmos decantatos fuisse Hieronymus scribit. Sed ipsum interim hæc enarrantem audiamus: *Translata Episcoporum manibus in media Ecclesia speluncæ Salvatoris est posita.* Et infra: *Hebræo, Græco, & Latino sermone psalmi in ordine personabant, non solum triduo, donec subter Ecclesiam, & juxta specum Domini conderetur, sed per omnem hebdomadam, &c.* Ex quibus totos tres dies psalmis Deo jugiter canendis consumptos fuisse affirmat, haud tamen credere par est, vigilias, ut mos tunc erat, in celebri fœminæ dignissimæ funere fuisse à fidelibus prætermissos.

In exequiis Paulæ Rom. psalmi trifario sermone per hebdomadam cantati. *Hier. ep.27. in Epitaph. Paulæ.*

Omnes SS. Patres Ecclesiasticas vigilias approbant.

10 Porro haud sanctorum quispiam sacras vigilias, ut nonnulli perperam affirmarunt, nisi unus ille noctifer Vigilantius inter hæreticos perditissimus impugnare palam ausus est. Non itaque Ambrosius, non Augustinus, nec quivis alius orthodoxorum his temporibus vigilias nocturnas ecclesiasticas abrogavit, vel minuit: sed impurissimus ille hæreticorum Vigilantius, vigilias sui nominis hostis impugnavit, atque eum in modum minuere conatus est, ut non nisi semel in anno, in Paschali solemnitate peragendas esse altius delirando jactaret: reliquas verò omnes, publicæ honestatis obtentu, ne tenebrarum occasionem captantibus, via ad delinquendum aperiri videretur, abolendas esse contenderet. In quem ita invehitur Hieronymus: *Error autem, & culpa juvenum, vilissimarumque mulierum, qui per noctem sæpius deprehenditur, non est religiosis hominibus imputandus: quia & in vigiliis paschæ tale quid fieri plerumque convincitur, & tamen paucorum culpa non præjudicat religioni, qui & absque vigiliis possunt errare, vel in suis, vel in alienis domibus. Apostolorum fidem Iudæ proditio non destruxit.* Quibus verbis impii hominis petulantiam egregie suggillat. Sed perfidus idem Vigilantius non solum recolendos piarum vigiliarum ritus, atque usum maxime detestabatur, verum etiam luminaria beatis martyribus accendi, iniquo prorsus animo ferebat; quippe quæ detestandum idololatriæ errorem sapere ac superstitionem redolere affirmaret: impurissimus enim homo ab immundo spiritu in furorem actus hac ratione martyrum splendorem obnubere, ac de medio gloriam tollere, debitum eis venerationis cultum denegando, conabatur. Contra quem acriter deinde idem insurrexit Hieronymus, ista verborum in eumdem jacula contorquens: *In tumulis sanctorum,* inquit, *cereos clara luce non accendimus, sicut frustra calumniaris, sed ut noctis tenebras hoc solatio temperemus, & vigilemus ad lucem, ne cæci tecum dormiamus in tenebris.* Alludens nimirum ad laudabilem Christianarum vigiliarum usum, quæ in martyrum honorem passim celebrabantur.

Vigilantius hæresiarcha eas non nisi semel in anno peragendas esse delirat. *Bar.to.5. an.406. n.48.*

Idque futili honestatis prætextu. Hieronymus illum arguit ac ejus rationes diluit.

Idem Vigilantius lumina martyribus accendi inique patitur.

Hieronym. pium luminum usum contra illum tuetur. *Hieron. contra Vigilantium.*

Quis ac qualis lucernarum modus à sanctis Patribus reprehensus?

11 Si verò Augustinus, & alii quandoque ejusmodi lucernas damnant, atque reprehendunt; id proculdubio intelligendum est de his præcipue, qui id superstitiose ac gentilium more ad martyrum sepulchra peragebant: ipsi enim arbitrabantur hujuscemodi luminibus ipsosmet martyres densas inter tenebras illustrari. Qua potissimum de causa Elibertina quoque Synodus prohibuit, ne cerei accenderentur, ritu videlicet ac more gentilium, qui putabant defunctorum corpora aliquid levamenti ex impertita luce sentire, & ipsis in tenebris ac sepulchris conclusa illuminari. Hieronymus verò haud morem eorum improbat, qui ad sepulchra martyrum luminaria religionis gratia accendebant, sed significare tantummodo voluisse visus est, hanc utique consuetudinem tunc improbandum fore, si eo animi consilio accendantur, quod quis perperam martyrum spiritus illuminari existimet; quippe id faciens, zelum quidem, at non secundum scientiam habere comprobatur, cum beatissimi Christi martyres haud solis, aut lucernarum lumine indigeant. Verum in sacris martyrum Cœmeteriis, quo Christiani ad celebrandas de more vigilias coire jugiter consueverant, frequens admodum olim lampadum, ac lucernarum usus viguit, ut infra dicemus, ad noctis nimirum tenebras, quibus præpediebantur, effugandas.

Azor.instit. moral. to.1. l.9.4.3.

Erroneus nonnullorum mos accedendi lumina ad sepulchra, isque vetitus.

12 Neque verò omnino negandum est, Gentiles quoque ad suorum sepulchra, quippe qui eisdem defunctorum umbras sub terra noctis caligine illuminari, iisque tanquam opportuno levamento indigere crederent, lucernas ac faces non solum in inferiis, & parentalibus accendere, verum etiam lumen jugiter in eisdem fovere solitos fuisse, nimirum præter lucernas illas, quas intra monumenta unà cum corporibus sepulchro includere mos erat: in quibusvis enim sepulchris, quæ interdum aperiri contigit, lucernas ejuscemodi repertas fuisse experimento satis claro comprobatum est. Haud tamen laudatissimus iste mos submovendus à Christianis videbatur, luminaria scilicet honoris gratia martyrum sepulchris accendendi, eo quod gentiles pariter, etsi variis superstitionum laqueis irretiti, id peragebant. Christiani enim veræ, illibatæque fidei lumine imbuti, in Dei honorem, & in ipsius fidei obsequium, ac testimonium, qua defuncti, dum adhuc inter vivos degerent, maxime præfulsere, & qua contra tartareas legiones valide obmuniti religiose decesserant, necnon ad immortalis spem vitæ mortalium animis ingerendam, fovendamque jugiter, luminaria potissimum adhibebant. Quo plane argumento Hieronymus (quem supra citavimus) in Vigilantium, aut in Dormitantium potius, ut alio eundem nomine compellat, suo acriter stylo invehitur: *Quicumque,* ait, *accendunt cereos, secundum fidem suam habent mercedem, dicente Apostolo: Unusquisque in suo sensu abundet. Idololatras appellas hujusmodi homines? non diffiteor, omnes nos, qui in Christo credimus, de idololatriæ errore venisse: non enim nascimur, sed renascimur Christiani: & quia quondam colebamus idola, nunc Deum colere non debemus, ne simili eum videamur cum idolis honore venerari? Illud fiebat idolis, & idcirco detestandum est, hoc fit Martyribus, & idcirco recipiendum est.* Hucusque Hieronymus validissimis perfidiam, insanamque hæretici hominis petulantiam verborum jaculis acute configens, & sanctorum martyrum cultum, ut in Ecclesia hucusque illibatus perseverat, cereis, ac lampadibus ad extinguendam idololatriam incensis velut claris patentibusque trophæis illustrans, atque stabiliens.

Superstitio gentilium lucernas ardentes cum corporibus sepelientium.

Ovid. l. 2. fast. Suet. in Octa. cap. 98. Herod. l.2. cap. 230. L. Mænia 44. de man. testam. Dio. lib.67. in conviv. Laru. Domit. Petr. in Sat. Grutb. l.2. cap. 32. Lascar. de rep. Rom. lib.3. c. 18.

Rite ac sapienter nunc Christiani peragunt, ea quæ alias ethnici stulte factitabant.

S. Hieronym. contra Vigilan.

Nullus ideo ritus aspernandus, quod gentiles eodem prius usi fint.

13 Quoniam verò Christiani, cum ad celebrandas,

Quinam psalmi in pervigiliis martyrum cantari soliti.

das, ut jam vidimus, Martyrum vigilias de more convenirent, sedulam psalmodiæ operam dare consueverant; hic primum nosse operæ pretium nobis est, qui potissimum fuerint hi psalmi, atque hymni, quos in consuetis sanctorum pervigiliis, atque exequiis plebs Christiana hilari, ac festiva modulatione depromeret: quod sane Prudentius aperte docet in hymno, quem ipse concinne, ac erudite in Romani Martyris laudem in suo Peristephano scripsit: ubi Martyris ejusdem matrem canentem inducit psalmum 115. cui initium est: *Credidi, &c.* tunc potissimum temporis, cum filio, quem unice ipsa diligebat, caput carnifex obtruncaret: hæc verò sunt ipsius Prudentii carmina:

Mater Romani in ejus martyrio præsens canit psalmum 115.

Prudentius in Peristeph. in laudem S. Rom. Mart.

Deinde dum ferit cerviculam
Percussor ense, docta mulier psallere
Hymnum canebat carminis Davidici,
Pretiosa sancti mors ab aspectu Dei.

S. Augustinus in funere Monicæ cantat psal. 100.

Quid plura hic nobis repetere opus est? Nonne D. Augustinus Monicæ sanctissimæ matris suæ funus spectandum ob oculos exhibens, se una cum aliis sacros decantasse psalmos fatetur & præcipue psalmum centesimum: *Psalterium*, inquit, *arripuit Evodius, & cantare cœpit psalmum, cui respondebamus omnis domus: Misericordiam, & judicium cantabo tibi Domine.* Verum apud rei historicæ, & sacræ præsertim, peritos, notum pervulgatumque est, quod in præclarissimi Sabæ apud Surium gestis legitur, auditos nimirum fuisse angelos in obitu Anthymi solitarii cujusdam senis, versiculum illum ex psalmo 41. canentes: *Transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei, & in voce exultationis, & confessionis sonus eorum, qui festum celebrant.*

August. l. 9. Conf. c. 12.

Sur. to. 6. 5. Dec.

Angeli in obitu Anthymi cantant versiculum ps. 41.

14 Porro in pervetustis sacrorum Ritualium paginis præcipui quidam inscribuntur psalmi, & orationes, quæ in ejusmodi vigiliis à Christiano populo devote præcinebantur; & ipsamet apud D. Gregorium in libro Sacramentorum recensentur, ubi eas lector, qui sacræ antiquitati vacat, si libuerit, recognoscere potest. Illud autem reticere haud possimus, quod Romanorum Pontificum, & universalis Ecclesiæ Pastorum, quippe qui semper forma facti sunt virtutum gregi, insignem eorumdem pietatem redolet, ac singularem eisdem apud populos cultum observantiæ conciliat. Sanctissimi enim Pontifices ad has vigilias, quæ noctu à fidelibus celebrabantur, cæteris omnibus, quæ tunc agenda occurrerent, ex condicto posthabitis, frequentissime conveniebant. Etenim in conscriptis perspicuarum virginum, & martyrum Praxedis, & Pudentianæ, quæ apud Mombritium habentur, actis, & in M. S. Codicibus Vatic. & Vallic. Pium Pontificem sanctissimum una cum fidelibus quamplurimis, Pudentis Senatoris dignissimi, optimeque de tota Dei Ecclesia meriti venerando funeri interfuisse his verbis legimus: *In confessione sanctorum emisit spiritum Pudens. Quod audientes Christiani, una cum sancto Pio Episcopo undique confluxerunt, & exequias juxta traditionē ecclesiasticam in hymnis, & canticis celebrantes, dicatis Deo virginibus astiterunt, &c.*

Antiqui rituum Codices psalmos in vigiliis canendos præscribunt.

Greg. in libro Sacramentor.

Summi Pontifices vigiliis nocturnis frequentes intereunt.

Pudentis Senatoris exequiis Pius Pont. interest.

In act. SS. Prax. & Pud. apud Momb. t. 2. & M. S. Codd. Vat. & Vall.

15 Beatus item Melchiades Pontifex, dum Romanam regeret Ecclesiam, solemnibus Timothei martyris exequiis una cum Silvestro, tunc presbytero, interfuit, qui postea ad Apostolatus apicem evectus est: quod in M. S. Cod. Vallicell. hunc in modum exprimitur: *Quem* (Timotheum nempe) *sanctus Silvester caute, & diligenter colligens, ad suum hospitium attulit; ibique sanctum Melchiadem Episcopum vocans, & cum eo per totam noctem in Dei laudibus permanens, ejus martyrium dedicavit, &c.* Demum Stephanus eximiæ sanctitatis Pontifex, dum Symphoriani; & Olympii condigno à Christianis honore funeralia peragerentur, una cum clericis interfuisse, ex M. S. Codicibus Vatic. & Vallic. describitur, ubi hæc, quæ sequuntur: *Eadem namque nocte adveniens sanctus Stephanus Papa cum clericis, & religiosis viris, hymnis ex more redditis, corpora abstulerunt.* Observatione interim digna sunt verba illa, *Ex more*, & illa itidem, quæ supra attulimus, dum de præclaris Prudentis senatoris exequiis ageremus, *Iuxta traditionem ecclesiasticam*; hæc quippe verba, etsi paucis syllabis constent, gravi tamen sententiarum pondere obfirmata, perantiquum hunc usu receptum ab Ecclesia morem satis evidenter legentibus digito quodammodo præmonstrant, eundemque laudabilem ritum, qui defunctis impendi consuevit, abunde, ut manifestum sit contemplantibus, protestantur. Sed de his hactenus.

In Timothei martyris funere Melchiades Papa in laudibus Dei pernoctat.

M. S. Cod. Vall.

Symphoriani, & Olympii, funeralibus S. Stephanus Papa intervenit.

M. S. Codd. Vat. & Vall.

CAP. XXI.

Alii exponuntur ritus, quibus Christianorum cadavera curabantur.

1 Ritus, qui curandis defunctorum corporibus ab antiquissimis præsertim temporibus in usu apud Judæos erant, à studioso antiquitatum indagatore Baronio in suis Annalibus, his plane verbis recensentur: *Addimus, quæ Rabbi Iacob memoriæ prodidit ex Rabbi Moyse Ægypti, nimirum viros virorum, & fœminas fœminarum curare consuevisse cadavera, in hunc scilicet modum: Oculos in primis, & ora claudere defuncto, ac stringere fascia, tondere capillos, corpus lavare, unguentis ungere, hisque delibutum cadaver obvolvere linteis, sicque curatum ponere in sepulchro.* Quæ fere omnia diligenti studio, atque observatione præstita fuisse in condendis defunctorum cadaveribus, martyrum præcipue, & ipsiusmet Christi Domini, qui martyrum omnium caput & corona est, mox palam demonstrabitur.

Bar. t. 1. an. 34. n. 135.

Funerum apud Hebræos curandorum ritus.

Hi in funere Christi, ac martyrum fere servati.

2 Verum antequam ulterius progrediatur oratio, ne quis forte dubitandi scrupulus ad ea, quæ mox dicturi sumus, legenti obrepere queat, non imus inficias, ejusmodi pietatis obsequia, quæ defunctis ex more persolvebantur, & suprema item amoris ac benevolentiæ, ne dicam humanitatis officia, quæ lectori ob oculos subjicientur, hæc, inquam, Christianos cum gentilibus Græcis pariter, ac Latinis, tum etiam cum ipsismet Hebræis habuisse communia, & singula ab iisdem mutuatos quodammodo fuisse. Haud tamen hæc omnia temere à viris singulari sapientia excultis præstita fuisse quis dixerit, cum & multis quidem de causis ipsi ad id studiose promoverentur, & munera alioquin, quæ serio obibant, peragebantque, veluti rerum altissimarum sacramenta, humanæ plurimum rationi consentanea essent. Nam ut silentio prætereamus insitum unicuique à natura propensioris humanitatis sensum, affectumque haud modicum erga corpus, quod nobile ipsius animæ domicilium est, admirandumque superni artificis opus; quam quidem naturæ propensionem velut quid gentibus, quantumvis barbaris, animo ingenitam fateri omnes una voce compellimur: nē sacrorum item oraculorum testimonia, quibus res palam confi-

Ab Hebræis, & gentilibus ritus funebres Christiani quadamtenus mutuati sunt.

Illi naturæ ductu, hi arcano moti mysterio eadem obsequia defunctis exhibent.

Corpus nobile animæ domicilium honore, ac amore dignum est.

citur, in medium proferamus, & ne insuper piissimorum hominum exempla sacris obsignata paginis singillatim hic describamus, eorum, inquam, qui excipiendis hominum cadaveribus obsequentem manum, operamque jugiter impendere non destiterunt.

Ritus è sacris fontibus ad gentiles dimanatos in suam originem Christiani restituunt.

3 Sane haud ullatenus improbanda, imo summis extollenda laudibus se nobis primo loco offert Apostolicorum virorum συγκατάβασις, qui instituta quæque ad pietatem spectantia, necnon ritus, qui ex sacris plerumque fontibus ad gentes usque profanas fluxere, tanquam aurum à luto secernentes, rationibusque in medium adductis, cuncta sapienter, ac congrue ad primævam originem, ac recolendum piæ observantiæ nitorem revocarunt: *quippe qui omnibus omnia facti, ut omnes Christo*, ut Apostolus ait, *lucrifacerent*, ex Hebræorum, gentiliumque promptuariis, quæ ad ritus pertinent, quamplura sibi retinenda, servandaque excerpsere: quædam verò non abroganda, sed iisdem ad tempus permittenda visa sunt, ne uno eodemque temporis momento cuncta simul dimovendo, ipsum quodammodo terrarum orbem una suis cum legibus, moribus, ac ritibus radicitus evellere viderentur. Sub ipsa quippe exorientis Ecclesiæ primordia hi, qui ex abortivo gentilium semine ad amplectendam Christi fidem convolabant, non secus ac plantæ, quæ ex inculto gentilitatis agro, vel certe è loco, ut ita dixerim, silvestri, dumisque obsito, ac sperandorum fructuum experte, in fertilem, excultumque Ecclesiæ sinum transferebantur, succum quemdam omnino insulsum, & qui palato haud arrideret, ex ipsa nativi soli, quam imbiberant, qualitate, primævo tanquam ex fonte traductum altius retinebant.

Conniventia Apostolorum, ac Pontificum tolerantium indifferentes gentium morus.

Multi in primitiva Ecclesia ex gentibus conversi, gentilissimum semper redolebant.

4 Quamobrem beatissimi Apostoli, ac Maximi subinde Pontifices, qui Ecclesiam rectè, sapienterque administrandam acceperant, quamplura, quæ illibatæ Christianorum fidei haudquaquam repugnarent, divino plane numine annuente, prima quidem facie dissimulanda duxere; optimum videlicet rati viri divina magis quam humana præditi sapientia tempori potissimum deferendum tunc esse, cum vel fides inter ipsa lactentis Ecclesiæ cunabula versaretur: suadebant quippe sibi haud ullam adversus gentilitios ritus vim, utpote qui mordicus à fidelibus retinebantur, adhibendam esse, neque ullatenus enitendum, ut quidquid profanos saperet mores omnino tolleretur; quinimmo quammaxima utendum lenitate, sacrarumque legum ex parte intermittendum imperium arbitrabantur, quousque homines à se ipsis admoniti ultro, libenterque, ac omnem veritatem à Spiritu sancto suggerente edocti, suavissimo Christi jugo colla submitterent, & hi præcipue, qui recenter ad Petram, & ad sinum Ecclesiæ ex gentilitate veniebant.

Irradicatos eorum ritus, ac mores haud violenter evellendos esse Ecclesia arbitratur.

5 Quod sane magnus ille Romanos inter Pontifices Gregorius luculenter edocuit in ea, quam ad Mellitum scripsit, epistola, ubi de Anglis ad Christi fidem ex gentilitate traductis sermonem habens; pro quibus vir ille una cum Augustino strenue elaborabat, hæc ad nostri instituti propositum sapienter subinfert: *Nam duris mentibus simul omnia abscindere, impossibile esse non dubium est: quia is qui locum summum ascendere nititur, necesse est, ut gradibus, vel passibus, non autem saltibus elevetur. Sic Israëlitico populo in Ægypto Dominus se quidem innotuit; sed tamen eis sacrificiorum usus, quos diabolo solebant exhibere, in cultu proprio reservavit, ut eis in sacrificio suo animalia immolare præciperet, &c.*

Gregorius Magnus Anglos recens conversos suos mores suaviter dedocet.

D. Greg. ep. 72. lib. 2. Sacrificia idolis ab Israëliticis exhibita fieri sibi Dominus præcepit.

6 Quam item rationem validi instar ad propugnandum argumenti ipsemet D. Thomas insinuare videtur, cum de legis Moysaicæ sacrificiis sermonem instituens, ideo potissimum ait exhibitum fuisse à Deo præceptum, ut hæc sibi offerrentur, quod hujusmodi videlicet homines à sacrificiis idolorum retrahebantur: unde etiam *præcepta*, inquit, *de sacrificiis non fuerunt data populo Iudæorum, nisi postquam declinavit ad idololatriam, adorando vitulum conflatilem: quasi hujusmodi sacrificia sint instituta, ut populus ad sacrificandum promptus, hujusmodi sacrificia magis Deo, quam idolis offerret: unde dicitur Ieremiæ 7. Non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die, qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocaustomatum, & victimarum.* hæc concinne ad rem præsentem S. Thomas edisserit. Cum igitur sacrificiorum usum Judæis olim Deus permiserit, ut eosdem ab idololatria compesceret, in quam proclives erant; Christianis quoque nonnulla ex gentilitiis ritibus assumenda permittere Ecclesiæ visum est, ut eadem deinde in Christianæ fidei obsequium religioso donata cultu transferrentur.

D. Th. 1. 2. q. 102. ar. 3. in corpore.

Quando, & quare Deus Israëliticis præcepta de sacrificiis dederit.

Ecclesia exemplo divino nonnullos gentilium ritus fidelibus permittit.

7 Quæ potissima extitit causa, cur idem D. Gregorius Pontifex, sub ipsa Anglicanæ fidei primordia, à profanorum templorum demolitione, ut Regi paulo ante injunxerat, abstinendum, revocandumque edixerit; *quippe qui*, ut Baronius ait, *regem ipsorum Anglorum nuper ad Christum conversum epist. 60. lib. 9. indict. 4. monuit, ut idolorum templa everteret. Inde autem considerans infirmis adhuc in fide concedendum aliquid, scribens ad Mellitum. Episc. quem supra citavimus epist. 71. lib. 9. indict. 4. præcepit, ne idolorum templa destruerentur, sed juxta ritum sibi præscriptum expiarentur primum, indeque sanctorum illatis reliquiis sanctificarentur: quod & posteris deductum sit in exemplum. Si enim optassent Christiani idolorum templa in Ecclesiarum usum convertere, nullatenus mirifica illa templa Serapidis Alexandriæ, Marnæ Gazæ, Iovis Apameæ, Cælestis Carthaginis, & alia innumerabilia, quæ ob ingentem structuram visa sunt miracula mundi, solo æquassent.* hæc Baronius.

D. Gregorius Magnus Idolorum templa in usum Ecclesiarum converti jubet.

Celeberrima Idolorum templa Christianorum zelus præter scientiam evertit.

8 Id plane disertis verbis præ cæteris docuit S. Leo Papa, qui apud Catholicam Ecclesiam quamplura, quæ tum ex gentilium, tum ex Hebræorum fontibus excerpta sunt, haud temere retineri, sed diligenter custodiri pronunciat: *Quippe Christus Dominus ita veteris*, ut ipse ait, *Testamenti decreta distinxit, ut quædam ex eis, sicut erant condita, Euangelicæ eruditioni profutura decerperet, & quæ dudum fuerant consuetudinis Iudaicæ, fierent observantiæ Christianæ: quamvis enim varietates hostiarum, differentiæ baptismatum, & otia sabbatorum cum ipsa carnis circumcisione cessaverint: manent tamen ex ipsis voluminibus etiam apud nos plurima præcepta moralia.* hæc S. Leo, cui & S. Augustinus cohærenter locutus fuisse videtur, dum quamplura ad Christianos itidem è gentilium manibus emanasse affirmat, quæ tamen haud ipsis rejicienda, atque imploranda fidelibus, sed libenti animo amplectenda sint: *Immo verò*, inquit ipse, *quisquis bonus, verusque Christianus est, Domini sui esse intelligit, ubicumque invenerit veritatem, quam confitens & agnoscens, etiam in litteris sacris superstitiosa figmenta repudiet,* doleat-

Multa ab Hebræis, ac Ethnicis usurpata Christiani retinent.

Leo ser. 7. jejunio septimi mensis.

Aug. lib. de doct. Christiana lib. 2. cap. 18. Veritas, si quæ apud ethnicos reperiatur,

doleatque homines, atque caveat, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt.

figmentis rejectis, amplectenda est.

9 Sed nec contentus Augustinus hæc enarrasse, Hebræorum exemplo, qui licet Ægyptiorum aversarentur idola, eorumdem tamen thesauros ex Ægypto profecturi secum detulere: pari quoque ratione quosdam sibi ritus ad pium vindicasse usum Dei Ecclesiam sanctissimus doctor affirmat: *Sicut enim Ægyptii*, inquit Augustinus, *non solum idola habebant, & onera gravia, quæ populus Israël detestaretur & fugeret, sed etiam vasa, atque ornamenta de auro & argento, & vestem, quæ ille populus exiens de Ægypto sibi potius, tanquam ad usum meliorem clanculo vindicavit, non auctoritate propria, sed præcepto Dei, ipsis Ægyptiis nescienter accommodantibus ea, quibus non bene utebantur: Sic doctrinæ omnes gentilium, non solum simulata, & superstitiosa figmenta, gravesque sarcinas supervacanei laboris habent, quæ unusquisque nostrum duce Christo de societate gentilium exiens debet abominari, atque devitare, sed etiam liberales disciplinas usui veritatis aptiores, & quædam morum præcepta utilissima continent; deque ipso uno Deo colendo nonnulla vera inveniuntur apud eos, quod eorum tanquam aurum & argentum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis divinæ providentiæ, quæ ubique infusa est, eruerunt.* Et infra hæc subdit, quibus tanquam conspicuis sacram monimentis antiquitatem confirmat: *Vestem quoque illorum, id est, hominum quidem instituta, sed tamen accommodata humanæ societati, qua in hac vita carere non possumus, accipere atque habere licuerit, in usum convertenda Christianum.*

Aug. lib. cit. de doct. Christian. Quidquid boni habent ethnici, ab illis Hebræorum exemplo thesauros repudiatis idolis asportantium, accipiendum est.

Aug. de doctr. Christian. l. 2. c. 18.

Idem August. loc. cit.

10 Vides igitur, amice lector, quomodo antiqui ritus, quantumvis à gentilitate proveniant, minime tamen à Christianis sint reprobandi, immo potius salubriori consilio in religiosæ formam observantiæ transferendi. Congrue igitur Ecclesia Dei à Spiritu sancto edocta, quædam ex ipsis gentilium rivulis in religionis Christianæ usum pie derivata seligere ac retinere valuit. Retinendæ autem præ omnibus sacræ illæ observationes fuere, quæ à perantiquo gentilium cultu nostras ad manus quodammodo pervenerunt; nec quidquam ex his, aut nimia scrupulositate discutiendum, aut religionis obtentu innovandum est: nam ut optime Basilius asserit: *Si quis consuetudines, & instituta ecclesiastica, quæ traditione accepimus, conetur rejicere, totam fidei prædicationem ad nudum nomen contrahet.*

Non omnes gentilium ritus reprobandi sunt.

Quidquid pietatem apud ethnicos redolebat, utiliter retentum.

Basil. de Spir. s. c. 27.

11 Hinc igitur jure merito factum est, ut plerique superstitionis gentilitiæ ritus, uti jam diximus, qui tamen orthodoxæ religioni, illibatoque fidei candori nullatenus repugnarent, ab Apostolis primum, atque à venerandis subinde Ecclesiæ patribus recepti fuerint, quò in laudabiles ac pios usus magno Christianæ religionis incremento eosdem salubriter derivarent. Quibus profecto ritibus altissima quæque mysteria, profanis quibusvis erroribus penitus adversantia, prænunciabantur.

Ritus gentilium fidei non adversantes Apostoli ac Patres admisere.

12 Nos igitur ritus hic singillatim exponere aggrediamur: & primo quidem antiquissimum præ cæteris ritum illum, & quasque apud gentes inviolabili consuetudine usurpatum, commendatumque præmittamus, quo nimirum oculos defunctis claudere mos est: & hoc quidem in componendis charissimorum corporibus à Christianis servatum fuisse, præ cæteris docet Dionys. Alexandr. epistola ad fratres, quam ex versione Ruffini Eusebius recitat; ubi de Alexandrinorum lue, ac de fidelium pietate in humandis decedentium corporibus verba faciens, ait: *Qui etiam Sanctorum corpora manibus erectis, supinisque excipere, gremio suo reponere, occludere oculos, ora obturare, gestare humeris, cadavera decenter ornare, illis adhærescere, amice complecti, lavare accurate, & linteo funebri involvere non gravati sunt.* Hæc Dionysius in Christianorum laudem, qui tam impense defunctorum obsequio deserviebant: cui optime item consonat D. Chrysostomus, dum eadem Christianæ pietatis officia recensens, isthæc subtexit: *Exinde cum reddiderit puer animam, quemadmodum desiderant, jubent parentes officia adhibere, manus componunt, oculos claudunt, caput directe statuunt, pedes reducunt, lavant, sepulchro condigno dignis funeribus condunt, &c.*

Mos claudendi oculos defunctis.

Dionys. Alex. apud Euseb. l. 7. c. 17.

Chrysost. hom. in Iob.

13 Certe oculos ipsis morientibus, proximiorum adstantium manu claudi olim consuevisse Scriptorum auctoritate comprobatur: utpote quibus haud amplius oculorum lumine ad res hujus seculi delibandas, neque ad commodum ipsius corporis usum pariter & oblectamentum opus erat. Nec quidem res vacua mysterio, nam ut passim loquuntur patres, hoc plane symbolo mystice præsignari videbatur, mortem nil aliud nisi somnum, vel somno imaginem quam simillimam esse. Nisi quis rem ad sua principia deducens, præstitum id potius asserat, quia natura ipsa rerum omnium magistra, quæ moribus humanis legem præscribit, cæremonialem hunc ritum, adstantium manibus injungendo dictabat: oculos enim unicuique post decessum antiqui claudebant, ad recte videlicet ipsummet defuncti corpus sub omnium oculis in feretro componendum, propulsandumque horrorem illum, qui ex apertis, patentibusque mortuorum oculis, quibus omnis cum vita ac lumine decor extinctus est, extemplo adstantium animis refunditur.

Cur oculi mortuis à proximioribus clauderentur? *Plin. l. 11. c. 37.*

14 Apud gentiles autem, & Romanos præsertim, etsi defunctorum oculi obductis palpebris obnubebantur, cum tamen post mortem, quod tunc in more positum erat, comburendi ad pyram componerentur, iidem eorum manu, qui antea clauserant, Cælum versus recludebantur, utpute cælestium orbium regionem aspecturi, domicilium, nativamque animarum sedem, ad quam recto tramite dirigerentur. Quod ipsamet natura ultro suggerere, ac præmonere videtur: singulis enim mortalium tacito, occultoque ejusdem magisterio insitum est, ut ipsi morientes, vel morti jam proximi, eo se corporis situ componant, & terræ, quam deserunt, aspectum dedignantes, meliore rerum futurarum præsagio oculos in Cælum attollant. Cunctarum quippe gentium conspiratione ad hanc usque diem usus merito observandus invaluit, ut nationes quæque mortuos vultu in Cælum supino, orientalem ad plagam spectante sepeliant; ad quoquo modo protestandum, licet, quod agunt, ignorent, patentissimum resurrectionis mysterium; quod tam dilucide, atque oculate princeps ille Idumæus inter gentiles, Iob videlicet, expressit, cum dixit: *Scio quod redemptor meus vivit, & in novissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum Salvatorem meum; quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius: reposita est hæc spes mea in sinu meo.* Oculi quippe defunctorum terrenis hisce rebus, cælestium prospectui reservandi, clauduntur, ob insitam videlicet cunctorum animis resurrectionis spem, quam Iob ipsismet oculis à longe salutando vehe-

Apud Romanos ii qui clauserant oculos defunctis, eosdem in pyra recludebant.

Arist. Probl. sec. 4. q. 1.

Cur mortui supini & vultu ad orientem spectante sepeliantur?

Iob. 19.

Oculi rerum cælestium contemplationi reservandi huic mundo clauduntur.

Hieronym. ep. ad Pammach. advers. error. Io. Ierosolym.

vehementius deperibat: *nam nullus*, ut Hieronymus ait, *tam aperte post Christum, quam iste ante Christum de resurrectione loquutur.*

Virgo Deipara Christo de cruce deposito oculos clausit.

15 Hunc autem ritum (oculos nimirum vita jam functis claudendi) in sacro itidem Christi Domini funere adhibitum fuisse, atque ab ipsamet Deipara Virgine Filio dulcissimo præstitum, id plane suadet, quod Brigittæ conspicuæ sanctitatis fœminæ, eadem Dei Genitrice rem exponente, ut ex libro revelationum ejusdem, hisce quidem verbis innotuisse fertur: *Sed jam quasi consolata sum, quod corpus ejus jam de cruce depositum contingere potui, & in sinum recipere, vulnera explorare, & extergere sanguinem: deinde os ejus digiti mei clauserunt, & oculos pariter composui.* Id autem, quod jam enarravimus, haud temere & velut quid de trivio humanis ingestum auribus credendum, sed tanquam exhibitum è Cælo oraculum, & quid superna revelatione acceptum aspernandum neutiquam esse, ipsa alioqui pietas, quæ unicuique mortalium cordi inest, inculcare videtur: hoc quippe olim peculiare parentum munus erat, filiis videlicet jam defunctis obducere manu orbatos luce oculos. Quocirca Polynices ad matrem apud Euripidem in Phœniss. sic: *Iam claude mihi palpebras manu tua mater.* Et apud Virgilium graviter Euryali mater conqueritur, quod in amoris testimonium admotis manibus claudere filii oculos sibi concessum non fuerit, nempe:

Revel. S. Brig. l. 4. c. 70.

Parentum munus filiis extinctis oculos claudere.

Aeneid. 9.

> —— *Nec te tua funera mater*
> *Produxi, pressique oculos, nec vulnera lavi.*

Quod pietatis officium sibi, cum mors instaret, defuturum infelix Ariadna, quæ deserta in insula à Theseo miserandum in modum derelicta fuerat, interruptis hisce præ nimio dolore vocibus apud Ovidium lamentabunda deflet:

Ovid. ep. 10.

> *Ergo nec lacrymas matris moritura videbo,*
> *Nec mea qui digitis lumina condat, erit.*

Antiquissimus mortuis oculos occludendi mos.

16 Quod supremi quidem officium amoris antiquissimis temporibus usitatum fuisse Philo testatur, qui dum Jacobum plorantem, dolentemque inducit super acerbissimo nati fato, dilecti videlicet Joseph, quem jam à bestiis crudeliter abreptum, devoratumque fama nunciante crediderat, isthæc illi defuisse exaggerat: *Nam si tibi*, inquit, *sepulchrum contigisset in terra propria, nec mihi defuisset solatium: assedissem officiose ægrotanti ante mortem, impendissem morienti extrema oscula, clausissem oculos, mortuum lavissem lacrymis, extulissem magnifice, nihilque de justis funebribus omisissem.* Vides igitur, ut impensum defunctis obsequium ipsa parentum, vel amicorum manu, cum hi debitum benevolentiæ munus natura suggerente obierint; jure quidem merito concepti levamen doloris, & opportunum mœrentis animi solatium nuncupetur. Quoniam vero hic quoque de osculis Philo meminit, hæc utique à propinquis, & charissimis in amoris ac doloris signum ipsis aut morientibus, vel certe jam mortuis insigi consuevisse, exemplis quamplurimis cum sacris tum profanis comprobatur, ut ex illis præsertim Virgilianis carminibus videre est, quibus id aperte exprimitur:

Philo in lib. de Ioseph.

Oscula mortuis dare apud antiquos solemne erat.

Gen. 5. Philo lib. de Ioseph. Dion. de Hier. Eccl. c. 7. Senec. de brev. vit. Suet. in Octav. c. 99. Auson. in Parent. ep. 23. Aeneid. lib. 4.

> —— *Extremus si quis super halitus errat,*
> *Ore legam* ————

Quibus æque consonant, quæ Ovidius cecinit:

> ———— *Excipias*
> *Hanc animam ore pio.*

Sed consuetudinem hanc omnium elegantissime explicat Ambrosius his plane verbis: *Nihil mihi profuit ultimum hausisse anhelitum, nisi flatus meos inspirassem morienti.* His addere quamplura licet ex antiquitatis fonte petita, ad quæ studiosum ultro lectorem amandamus.

17 Capillorum vero præcisio (quæ in funeribus passim obvenire consuevit) in præmemorato Christi Domini funere nequaquam adhibita est; quippe qui tanquam læsæ majestatis, & omnium criminum reus omni prorsus humanitate posthabita, nullaque admissa commiseratione, ad crucis patibulum à Pilato damnatus fuerat. In ejusmodi enim interemptorum funeribus ipsa vi legum haud capillos Judæi resecare consueverant, ut eruditissime loco jam citato Baronius adnotat numero 136. hæc dicens: *Cæterum quod spectat ad sepulturam damnatorum, quod maledictioni legis obnoxii essent, abstinebant pollinctores à capillorum incisione.* Sed de his hactenus.

Damnatis non incidebantur post mortem capilli juxta morem funebrem.

Baron. to. 1. an. 34. n. 136.

CAP. XXII.

Defunctorum corpora abluuntur, antequam sepulchro inferantur.

1 Eorum corpora, qui jam è vita decesserant, antequam ab omnium conspectu sublata monumentis inferrentur, pio utique obsequendi more, vel sui, vel amici lavare consueverant. Quod quidem ipsos apud gentiles in usu fuisse docuere præ cæteris Kirchmannus de Romanorum funere, Gutherus, Onuphrius, & nonnulli alii. Et quidem apud Sophoclem Electra Agamemnonis filia, dum Orestem fratrem, quem peregre extinctum putabat, amarissimis lacrymis deflet, illud præcipue dolet, & immane conqueritur, quod fratris cadaver sibi, ut sororis amor exigere videbatur, propriis abluere manibus non licuerit, ait igitur:

Antiquissimus apud omnes gentes abluendorum cadaverum mos.

Kirchman. de fun. Rom. l. 1. c. 3. Guther. de Iure man. Onuphr. de Cœmet. Homer. Iliad. 6. & Od. de corp. Patrocl. & Achill. Eurip. in Phœnis. de Polynic. Plato in Phædon. de Socr. Aelian. 4. Var. 1. Enn. de Tarquin. Virg. Aeneid. 6. de Misen. Apul. lib. 8. Metamorph. Sophocl.

> *Nunc exul in peregrina terra male*
> *Periisti procul à tua sorore; neque ego*
> *Misera te charis manibus lavi, neque in*
> *Ignem juxta morem levavi miserum cadaver.*

2 Hujus vero ablutionis rationem, risu quidem, ut verum fatear, dignissimam scriptores afferunt, nimirum, ut Celsus, Plinius, & Servius in illud Æneidos: *Pars calidos latices, &c.* affirmant, quod plerumque vitalis spiritus, qui viventi inerat, & à cadaveribus putabatur exclusus, hic tamen calidarum aspersione aquarum veluti apto quodam fomento, quod nativo calori congruat, ad pristinum paulatim redeundo temperamentum, consopitus excitetur. Idipsum Brodæus in 2. epigrammate relato in Theatro vitæ humanæ asserit, hæc dicens: *Mortui calida aqua abluuntur, & per intervalla proprio nomine conclamantur, quod solet plerumque vitalis spiritus exclusus putari, & homines fallere.* Si vero (ut subdit præmemoratus auctor) postquam ter alta voce conclamatum esset, ne tum quidem vitalis calor sese proderet, nec ad proprii nominis nuncupationem expergisceretur, qui defunctus putabatur, tunc de eo conclamatum dicebant, & inde proverbium vulgo obtinuit, ut hi, quos certo jam experimento mortuos esse constabat, conclamati dicerentur. Potuit & alia interim apud gentiles ad id præstandum ratio subesse, ut nimirum unctioni aromatum, quæ mox subsecutura erat, corpora eo aptiora evaderent, quo mundiora adhibito aquarum lavacro ante existerent.

Ridicula gentiles moti ratione abluunt cadavera.

Celsus. Plin. l. 17. c. 52. Serv. Aen. 6. Theat. vit. hum. vol. 2. pag. 568.

Conclamati olim, qui dicerentur, & quando?

3 Nostri

Mystica Christiani moris ratione lavant defunctorum corpora.

3 Nostri vero, qui isthæc haud sine peculiari mysterio sanctissimis inducti rationibus præstabant, dum corpora defunctorum abluerent, nil aliud ejusce modi obsequiorum ritu præsignare volebant, quam ipsorum animis, saluberrimo Pœnitentiæ lavacro, ab omni prorsus criminum labe expiatis, futurum tandem aliquando, ut corpora quoque ad diem novissimum rediviva in æternæ felicitatis consortium, condignam receptura laborum mercedem assumerentur. Quod in hanc fere sententiam, ut à nobis enarratum est, à Durando in Rationali divin. offic. his verbis confirmatur: *Deinde corpus, nisi vivens noviter inunctus fuerit, debet lavari, ad significandum, quod si anima per confessionem à culpa mundata sit, utrumque (scilicet anima, & corpus) æternam glorificationem, & claritatem in die Iudicii consequetur, quodque illi juxta sententiam ipsius Ioannis Euangelistæ, vocemque è cælo auditam, vere in Domino moriuntur, qui mortui seculo nequam, ac sibimet ipsis, nullam secum exeuntes è corpore maculam deferunt, sed in hoc mundo per Pœnitentiæ baptismum sordes omnes, si quæ inerant, deposuerunt.*

Durand. in ration. div. off. l. 7. c. de offic. defunct.

Corpus cum anima in Cælo glorificandum ablutione significatur.

Jacob Patriarcha lotionis officium Josepho se præstare non posse deflet.

Philo libello de Ioseph.

4 Certe de lotione antiquo jam usu cadaveribus defunctorum impertiri consueta disertissimus inter scriptores Philo in libello, quem in Josephi laudem edidit, luculenter meminit, ubi isthæc de filio Jacob, ut dolori suo faceret satis, lamentabundus pronuntiat: *Mortuum lavissem lacrymis, extulissem magnifice, &c.* Quod vero apud Christianæ fidei cultores id quoque à primævis usque temporibus usitatum foret, antiquissimus inter scriptores Tertullianus testatur, quippe qui morem hunc aliquando jocans his plane verbis tetigisse visus est: *Rigere & pallere post lavacrum mortuus possum.* Quem pariter ritum in defunctorum funeribus servandum S. Gregorius magnus in suo Sacramentario præscribit, ubi post preces, psalmosque recitari in cujusvis obitu consuetos, hæc subdit: *Postea lavetur, & ponatur in feretrum.* Et ut alibi ipsemet sanctissimus Pontifex scribit: *Theophanis Centumcellensis comitis defuncti corpus ex more ad lavandum est detectum.* Et sacrum Tartillæ ejusdem Gregorii amitæ corpus, ut ipse ait, *ex more mortuorum ad lavandum est nudatum. Et pauperculæ cujusdam fœminæ vir defunctus* (eodem Gregorio teste) *ex more lotus, vestimentis indutus, & sabano constrictus est ad sepeliendum.* Apud Gregorium vero Turonensem *Theodobertus filius Chilperici Regis bello cæsus ablutus, ac dignis vestibus indutus sepulchro traditus legitur.* Quæ omnia perantiquum usum legentibus satis aperte comprabant.

Tertull. Apol. c. 42.

S. Gregorius Magnus corpora mortuorum abluenda præscribit.

Greg. in Sacramentario.

Greg. hom. 36. in Euang. & 4. Dial. 17.

Greg. hom. 38. & 4. dial. 16.

Greg. l. 3. dial. 17.

5 Sacratissimum quoque Salvatoris nostri jam defuncti corpus aqua lotum fuisse Chrysostomus hisce verbis affirmat: *Cum autem tempore urgerentur (nona enim hora mortuus erat) & dum peterent eum à Pilato, & lavarent, jam vesper adventaret, &c.* Quam quidem Chrysostomi auctoritatem pro se Durandus, quem hactenus memoravimus, affert Tractatu, quem scripsit de exequiis, & sepulturis, sic autem inquit: *Ex Chrysostomi homilia* 84. *in Ioannem, constat morem eum jam observatum ante mille ducentos annos, immo jam ætate Christi, dum ibi asseverat Christi corpus à Iosepho & Nicodemo lotum. Quod licet Euangelium non exprimat, ex hoc ita sentit, quoniam credit eos nihil omisisse eorum, quæ præstare potuerunt ad honorificam ejus sepulturam. Norat eum morem tunc observatum, nihilque obstitisse, cur minus lavarent: ideo censendi sunt id non omisisse, & ita lavisse.* Hæc concinne ad instituti nostri propositum Durandus.

Sacrosanctum Domini corpus abluitur.

Chrys. hom. 64. in Io.

Duard. tract. de exeq. & sepult.

Chrys. hom. 84. in Io.

6 Metaphrastes insuper apud Surium de dormitione Deiparæ cap. 35. suismet lacrymis à Deipara sacratissimum Filii corpus jam exanime irrigatum, ac lotum fuisse testatur, dicens: *Mortuum itaque videns Filium, eo motu animi usa est, ut oportuit. Quin etiam in eo à cruce deponendo maternis manibus inserviit, & clavos, qui extrahebantur, suo sinu accepit, & membra ipsius amplexata est, partim quidem ulnis stringens, partim autem suis quoque lacrymis plagas emundans: deinde etiam tota corpori circumfusa, ecce tibi ab omni seculo præfinitum mysterium ad finem usque venit, ò Domine, placida voce dicit; & Iosepho in manu tradens sindonem: Tibi autem, inquit, deinceps erit curæ, ut in hac eum honeste componas, myrrhaque condias, & ei justa facias.* Porro has pretiosas, ac mundas, quin immo omni lavacro, ac cælis ipsis mundiores ex abluto Christi corpore sordes collectas à Balduino Hierosolymorum Rege ad suos Flandros è Palæstina per Abbatem sancti Bertini transmissas fuisse Lorinus tradit.

Metaph. t. 4. 15. Aug. apud Sur.

Virgo Deipara suis lacrymis Christi Filii corpus lavat.

Lotionem corporis Christi Balduinus Rex in Flandriam mittit.

Lorin in Comm. Act. 9.

7 Nil autem sacrorum Euangelistarum silentium his, quæ à nobis hactenus de abluto Christi Domini corpore enarrata sunt, obstare videtur. Id enim ex hoc potissimum convincitur, quod præ cæteris Joannes affirmat, in Redemptore videlicet sepeliendo Judæorum consuetudinem servatam fuisse: quæ talis profecto tunc temporis erat, ut probe nosse unusquisque potest ex ipsomet Euangelici scriptoris textu: nam cap. 19. sic ait: *Et ligaverunt illud* (corpus scilicet) *cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.* Quem Judæorum morem una cum nonnullis aliis funeralibus ritibus Rabbi Jacob à nobis supra citatus in Thurim explicans, Jora Degha ex Rabbi Moyse Ægyptio ait *viros virorum, fœminas fœminarum curam habere consuevisse*; atque in primis oculos defuncto claudere, corpus lavare, & cætera exhibere pietatis obsequia, quæ ibidem recenset. Ex quibus hæc plane consuetudo comprobari videtur. Ad eumdem plane morem, qui & apud gentiles viguit, Sidonius Apollinaris allusisse videtur, dum ait *Gothos post quandam in Gallia acceptam cladem, interemptorum corpora tam præcipites, festinanteque terra obruisse, ut nec ossa tumultuarii cespitis mole tumularent: quibus nec elutis,* inquit, *nec vestitis sepulchra tribuebant, juste sic mortuis talia justa solventes.* hæc dignissimus scriptor, antiquitati pro cadaverum lotione subscribens.

Judæorum consuetudo in sepeliendo Domino servata fuit.

Io. c. 19.

Apud Baron. an. 34.

Viri virorum & fœminæ fœminarum cadavera lavant.

Mos lavandi mortuos apud gentiles etiam viguit.

Sidon. to. 3. ep. 3.

8 Tandem laudabilem ritum hunc in usu primævos apud Christianos quoque positum fuisse, eo potissimum tempore, qui vivebant Apostoli, ex eorumdem actis asserere necesse est. Lucas enim Euangelista, qui sacram gestorum Apostolicorum texuit historiam, de Tabita à mortuis excitata hæc habet: *Factum est autem in diebus illis, ut infirmata moreretur, quam cum lavissent, posuerunt eam in cœnaculo, &c.*

Apud Christianos ipsis Apostolorum temporibus idem in usu erat.

Act. 9.

9 Verum cum hæc Severanus noster, qui Italico primum sermone Subterraneam in lucem edidit Romam, altius secum mente pervolveret, opportune quidem contigit, ut dum investigandi desiderio permotus de antiquissimis ritibus, qui ex historiarum fontibus passim hauriuntur, ipse ut piæ curiositati satisfaceret, hac præsertim super re cum Reverendiss. Fortunato Scaccho Apostolici Sacrarii Præfecto ageret, viro utique disertissimo, & in

Jo. Severano cum Fortunato Schacco de lavacro Salvatori post mortem impenso sermo.

iis,

iis, quæ ad rem Ecclesiasticæ literaturæ pertinent, apprime versato; cujus quidem eximiam eruditionem Opera ab eo hactenus in lucem edita legentibus aperte demonstrant. Dum Severanus igitur cum tanto viro ageret, sibi ipsi summopere inter loquendum rem ex voto provenisse gavisus est; quippe qui addiscendi gratia ipsum interrogando requirens, num Christo Domino jam extincto lavarum, ut cæteris defunctis de more accidit, impensum fuisset, assertæ utique mox vir ille sententiæ subscripsit, ejusdemque prorsus argumenti luculentam à se tractationem adornatam jam fuisse significavit, quam viro amicitiæ vinculo sibi devincto, & de hujusmodi re percontanti legendam ultro libenterque obtulit: ubi doctissimus vir propositæ ad rem nostram quæstioni satisfaciens, libro quinto, cap. 24. ex ipsismet Christi Domini vulneribus in sacra sindone, quæ Augustæ Taurinorum religioso cultu asservatur, impressis, nostræ utique sententiæ propositum apte, ac cohærenter hunc in modum confirmat: *In sacra*, inquit, *sindone non modo totius corporis Christi vestigia, verum & vulnera singula, sive maxima, sive minima impressa, & ad amussim distincta, atque delineata conspiciuntur. At si sanguis, qui super cute coagulatus, corticem procul dubio induxerat, ablutus minime fuisset, glutinum utique ejusdem sanguinis, non vulnerum vestigia manifesta apparuissent. Affirmandum est igitur sacratissimum Christi corpus de cruce depositum, aqua & fortasse calida ablutum fuisse, qua concretus sanguis in toto corpore, & in vulnerum oris colliquefieri, & spongia exceptus, eadem expressa asservari potuit.* hæc ille. Quæ quidem hoc potissimum loco opportune inserenda nobis visa sunt, ad præmuniendam videlicet, exornandamque assertionem hanc tanti viri auctoritate, qui tum ibi, tum in sequenti capitulo de spongiis, ac de Christi sanguine in vitreis ampullis apud celebres quasque terrarum orbis Ecclesias fidelium venerationi exposito, satis luculenter suo ex more disputat.

Ex vulnerum vestigiis sindoni impressis Domini corpus ablutum fuisse probatur.

Fortun. Schac. l. 5. c. 24.

10 Nec quis vero obsequium istud abluendi corpora, martyribus tantum præstitum fuisse arbitretur; nam viros subinde, qui sanctitate spectabiles extiterunt, & quos Ecclesia Dei confessores nuncupare consuevit, eodem prorsus à fidelibus honore exceptos, & antequam tumulo inferrentur, lota pariter sacra eorumdem corpora fuisse innumeris potest exemplis convinci, quæ eorumdem passim in actis describuntur, & hic consulto veluti notissima omittenda nobis visa sunt, tum quia ad ulteriora jam sacrorum Cœmeteriorum adyta properamus, tum etiam, ne multa simul coacervando, tædio lectori simus. Causam vero, ob quam beatorum martyrum corpora abluerentur, præter receptum, quem diximus, communemque usum, hanc item peculiarem fuisse existimamus: quia nimirum invicti pugiles Christi ex ærumnosi certaminis agone, vel potius ex arena martyriorum, in qua palam cum hoste, & cum inferno conflixerant, haud sudore dumtaxat, sed sanguine madidi, sordibusque ac pulvere non ad ignominiam, verum ad gloriam deturpati sacra intra Cœmeteria inferendi à fidelibus asportabantur, utpote à carnificibus miserandum in modum, quod vel ipse horret animus dicere, dilaniati, discerpti à bestiis, uncis, ungulisque ferreis tracti, & in cloacas, ac sordida quæque loca, sævientium manu ad contumeliam projecti, ita ut iisdem plerumque haud ullum hominis post mortem vestigium superesset, ex quo à reliquis dignosci cadaveribus possent; cum totidem linguis, quot vulneribus, barbaram tyrannorum, & fidei hostium crudelitatem obtestarentur.

Haud martyrum tantum, & confessorum cadavera lavantur.

Cur martyrum præcipue corpora abluerentur.

11 Porro Christianos consuevisse sacra martyrum vulnera pietatis ergo officiose deosculari, Baronius in suis ad Martyrologium notis affirmat, ubi apud Cæsaream in Palæstina Juliani Cappadocis martyrium describitur, *qui exosculans necatorum Martyrum corpora, ut Christianus delatus, & ad præsidem ductus, lento igne jussus est comburi.* Hæc ex Martyrologio Romano. Idem quoque antiquus Christianorum mos ex Prudentio palam deducitur, qui carminibus hisce rem expressit:

Martyrol. 17. Ianuar.

Christiani martyrum vulnera deosculantur.

> *Ille ungularum duplices*
> *Sulcos pererrat osculis.*

Prud. in Perist. hym. de S. Vinc.

Et in fine loquens de ferreo lectulo, in quo nobili martyrio B. Vincentius coronatus est:

> *Per quam trementes properi*
> *Exosculamur lectulum.*

Admovit & ipse Constantinus Magnus Imperator, ut Baronius ait, venerabundus labia sanctorum confessorum, vel potius martyrum cicatricibus, quod item Theodoretus asserit.

Theod. hist. l. 1. c. 11.

12 Illud autem à nobis prætereundum non est, aquam nempe post peractam pio hujuscemodi ritu ablutionem, ex sanctorum meritis virtutem plerumque & curationum divinitus gratiam hausisse. Quod utique de lotione corporis sancti Cuthberti apud Bedam in ejusdem gestis, his plane verbis enarratur: *Tunc ecce quidam de presbyteris edoctus spiritu per opitulationem B. Patris Cuthberti illum posse sanari; venit clanculum ad locum, ubi noverat effusam fuisse aquam, qua corpus ejus defunctum fuerat lotum, tollensque modicam humi particulam, immisit in ore ejus, quo horribiliter hiante, voces diras, & flebiles emittebat, statim autem ut attigit aquam, continuit clamorem, clausit os, & oculos, qui sanguinei, & furibundi patebant, caput & corpus totum reclinavit in requiem.* Idem pariter de aqua legitur, qua beatæ Edwigis corpus celeberrimæ in Regno Poloniæ ducissæ ablutum de more fuit: isthæc enim apud Surium recitantur: *Mox accedens ad pelvim, cunctis absentibus aqua loti ejus corporis, quæ illic relicta fuerat, os, collum & guttur suum abluit, & confestim curata est.*

Lotio cadaverum vivis corporibus salutifera.

Beda vit. l. Cuthb. c. 41. to. 3.

Aqua abluti corporis Cuthberti infessum à cacodæmone liberat.

Sur. to. 5. 15. Oct.

13 Idem fere de Amatore Episcopo perhibetur, cujus venerandum corpus miraculorum vim, ac salubritatis donum aquis divinitus impertiit, ut idem refert Surius in vita sancti Germani Antissiodorensis his verbis: *Tunc languidus exorat, ut vel aquis paululum frui mereretur, quibus perfusum fuerat illius sanctissimum corpus. Hoc comperiens Reverendissimus Germanus tunc presbyter, admirans fidem illorum, jussit ex eadem aqua paralytici membra perfundi: mox autem, ut devoluti corporis lympha, ægroti est membris allata, protinus languor omnis discessit.* Quamplurima item ad id comprobandum suppeditari possent è sacris repetita antiquitatum promptuariis exempla, sed in lectoris gratiam hæc pauca in medium attulisse sufficiat.

Aquis, quibus Amatoris corpus lotum fuerat, paralyticus curatur.

Sur. to. 4. 13. Iul.

CAP. XXIII.

Cadavera unguentis, & Aromatibus condiuntur.

1 ID quoque olim in more apud Christianos positum fuit, ut defunctorum corpora pretiosis quibusque aromatibus condita, unguentisque uberri-

uberrime delibuta tumulo tandem, ritu ab Hebræis, gentilibuſque mutuato, demandarentur. Id Baronius in ſuis ad Romanum Martyrologium notis expreſſit, dum ait: *In ſepeliendis ſanctorum Martyrum corporibus, & condiendis eis aromatibus effuſæ erant impenſæ Chriſtianorum, ac auctor eſt Tertullianus in Apolog. Ex Iudæis ea traditio manavit ad Chriſtianos: ſic enim mos erat Iudæis mortuos ſepelire, Io.* 19. Hæc ad rei propoſitum, de qua nunc ſermo inſtituitur, præmittenda nobis viſa ſunt ex Baronio. Cur autem à Judæis potius, quam à gentilibus mos iſte ſuos condiendi mortuos, ad Chriſtianorum manus devenerit, vel ex eo confici videtur, quod gentiles, Græci præſertim ac Romani, etſi defunctorum corpora comburerent, rogis tamen unguenta, & odores acervatim injiciebant, & ſelecta itidem è flammis oſſa vino ac lacte perfuſa, ubi poſtmodum ſiccata fuiſſent, aromatibus, odoribuſque permixta ſepulchrali in urna reponebant. Non paucis autem mos iſte exemplis ex antiquitate petitis poſteritati commendatur. Sed præcipue ex Virgilianis carminibus, ubi illud de Miſſeno canitur:

Baron. in not. ad mart. die 4. Aug.

Gentilium oſſa mortuorum unguentis ac odoribus condiendi mos.

Hom. Iliad. 6. Lucian. de luctu. Stobæ ſer. 120. Plut. in Sylla. Valer. l. 5. c. 1. Virg. Aen. 6. & 9. Plin. jun. 5. ep. 16. Plin. Senior. l. 12. c. 18. & l. 13. c. 1. Perſ. Sat. 3. & 6. Stat. Syl. l. 2. Mart. 3. epig. 12. l. 1. epig. 55. Iuv. Sat. 4. Proper. 4. eleg. 7. Tib. 3. eleg. 2. Apul. Apol. 1. & 4. Flor. mater. L. fun. ſumptus 37. D. de relig. Vlpian. l. & ideo 7. §. 3. de in rem. verſ. & C. Aeneid. 6. Apul. l. 4. Florid. Perg. ſut. 6. Ovid. ep. 10.

——— *congeſta cremantur*
Thurea dona dapes, fuſo crateres olivo.

Ex Apuleio item antiqua hæc conſuetudo ſatis exprimitur: *Iam miſeri*, inquit, *illius membra omnia aromatis perſperſa: jam os ipſius unguine, & odore delibutum.* Ad quæ pariter Perſius alluſiſſe videtur, dum de hærede offenſo ait:

——— *ſed cœnam funeris hæres*
Negliget iratus, quod rem curaveris, urnæ
Oſſa inodora dabit.

Certe conſuetæ hujus unctionis ſe carituram obſequio, dum procul à patriis laribus deſerta in inſula à Theſeo derelicta infelix inſtare ſibi fatum Ariadna præſentiret, vehementer aliquando apud Ovidium indoluit:

Spiritus infelix peregrinas ibit in auras,
Nec poſitos artus unget amica manus.

2 Quam quidem conſuetudinem acute perſtringens Lactantius ait: *Pari ratione illos defunctorum corpora odoribus, ac pretioſis veſtibus illita, & convoluta humi condidiſſe, qua Deos honorarent.* hæc utique Lactantius, dum profuſam gentilium ſuos erga defunctos liberalitatem aculeatis verbis perſtringit, quæ jure optimo illa ſubinde duodecim Tabularum lege apud Romanos coerceri meruit, his videlicet notis ad perpetuum temperantis eorumdem animi monimentum concepta: *Uti ſervilis unctura, omniſque circumpotatio tollatur.* Solebant quippe olim mortuorum corpora liberaliter odoribus, unguentiſque perungi: quamobrem id lex in ſepeliendis ſervorum corporibus fieri prohibuit: neque enim lex, quam hactenus recitavimus, vetat, quo minus liberi homines (uti conſuetum erat) poſt mortem ungantur: nam in L. funeris ff. de religioſis & ſumptibus funerum, ii ſumptus probantur, qui unguento pro mortui corpore comparato facti ſunt. Lege quoque ex iiſdem duodecim tabulis excerpta vetitum olim eſt, *ne ſumptuoſi nimirum reſperſio fieret, neque myrrhata potio mortuo inderetur.* Mos quippe apud veteres extitit, ut cadaver, roguſque pretioſis quibuſdam liquoribus perfunderetur, quod lex omnino interdixit. Myrrhata autem potio, ſeu myrrhina, potio quædam fuiſſe putatur miro artis ſtudio confecta, & magno comparanda ſumptu.

Lactantius gentilium in condiendis mortuis prodigalitatem irridet.

Lact. l. 2. c. 4.

Leges 12. Tab. eamdem coercent.

Azor. Inſtit. mor. l. 6. c. 63.

Ex leg. 12. Tab. leg. 8.

Azor. inſtit. moral. loc. ſup. cit.

3 Illud autem tantummodo inter quaſque gentium nationes, quæ ejuſmodi ritu gaudebant, diſcrimen ponitur, quod Ægyptii exenterato corpore, & cerebro per nares extracto, condimenta intrinſecus reponebant. Judæi vero unguenta ex aromatibus confecta cadaveri extrinſecus infundebant. Quod quidem ſacræ obteſtantur Paginæ, & hiſtoriales præſertim Regum libri, in quibus hæc de Aſæ Regis funere narrantur: *Et ſepelierunt eum in ſepulchro ſuo, quod fecerat ſibi in civitate David: poſueruntque eum ſupra lectum ſuum plenum aromatibus, & unguentis meretriciis, quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combuſſerunt ſuper eum ambitione nimia.* Ex quibus item verbis locus ille Paralipomenon explicari commode poteſt, ubi hæc de Joram Rege habentur: *Mortuus eſt in infirmitate peſſima, & non fecit ei populus ſecundum morem combuſtionis exequias, ſicut fecerat majoribus ejus.* His autem optime conſonat illud Jeremiæ vaticinium, quod Sedeciæ Regi præſtitum eſt: *Secundum combuſtiones patrum tuorum ſic comburent te*, id eſt, ut Sancius optime explicat, *comburenda fore in ejus funere regio utique more, ac magnificentia aromata varia, & cadaver unguentis delibutum ſepulchro inferendum.* Qui combuſtionis modus in regiis exequiis ſplendido luxu, atque apparatu ſervatus eſt: Reges enim fere omnes haud combuſtos, ſed unguentis egregie delibutos terræ mandatos fuiſſe conſtat.

Ægyptiorum cadavera condiendi ratio. Judæorum.

2 Paralip. 10. n. 4.

Aſæ Regis cadaver luxurioſo condimento delibutum eſt.

Paral. 2. c. 21. n. 19.

Jeremiæ de corpore Sedeciæ Regis aromatibus poſt mortem condiendi vaticinium.

Gaſpar. Sanc. in lib. Reg. c. 31. n. 12.

4 Quam quidem ab antiquis quaſi manu acceptam conſuetudinem, & meliorem in uſum tranſlatam unguentis profuſe corpora reſpergendi, ab Eccleſia quoque retentam fuiſſe auctor præ cæteris eſt Tertullianus in Apologetico hæc dicens: *Si Arabiæ quærantur, ſciant Sabæi pluris, & carius ſuas merces Chriſtianis ſepeliendis profligari, quam Diis fumigandis.* Et idem in libro, quem ſcripſit de idololatria, in hunc modum de aromatibus loquitur: *Etiam hominibus*, inquit, *ad pigmenta medicinalia, nobis quoque inſuper ad ſolatium ſepulturæ.* Quænam autem eſſent hæ Arabum, Sabæorumque merces, thus nimirum, myrrham, aliaque pretioſiſſima cujuſvis generis aromata, atque odoramentorum ſpecies Statius in Priſcillæ funere his carminibus enumerat.

Unguentis cadavera perfundendi mos ab Eccleſia olim ſervatus.

Tertull. in apolog. cap.

Idem Tertull. lib. de idolat.

Aromata condiendis cadaveribus quæ fuerint.

——— *Quis carmine longo*
Exequias ac dona malæ feralia pompæ
Perlegat? omne illic ſtipatum agmine longo
Ver Arabum, Cilicumque fluit, floreſque Sabæi,
Indorumque arſura reges, præreptaque templis
Thura, Palæſtini ſimul Hebræiſque liquores
Coryciæque comæ, Pyraneiaque germina, &c.

Statius ſil. l. 5.

5 Quanta vero eorumdem copia aromatum cadaveribus tam liberaliter condiendis, à gentilibus olim inſumeretur, Plinius de odoribus atque aromatibus agens, his plane verbis de luxurioſa funerum pompa conqueritur: *Felix appellatur Arabia, falſa, & ingrata cognominis, quæ hoc acceptum ſuperis ferat, cum plus ex eis inferis debeat. Beatam illam fecit hominum etiam in morte luxuria, quæ Diis intellexerat genita, adhibens urendis defunctis. Periti rerum aſſeverant, non ferre tantum annuo fœtu, quantum Nero princeps noviſſimo Poppeæ ſuæ die concremaverit. Æſtimentur poſtea toto orbe ſingulis annis tot funera, acervatimque congeſta honori cadaverum, quæ Diis per ſingulas micas dantur.* hæc Plinius. Ex quibus conſtat, impenſiori plane cultu hominum funera, quam ipſa deorum ſacrificia frequentari, & mortuorum pyras, ac rogos majori ſplendore, quam templa, atque aras coli antiquitus conſueviſſe.

Veterum in cadaveribus condiendis prodigalitas.

Plin. l. 12. c. 18.

Cur Arabia Felix falſa & ingrata cognominis dicatur.

Quantum aromatum in Poppeæ funere Nero conſumpſerit?

Minutius in Octavio. Ethnici Christianos cadavera unguentes in crimen vocant.

6 Idem asserit Minutius Felix in Octavio, dum præcipua inter crimina, quæ Christianis frequenter à gentilibus objiciebantur, id unum recenset, nempe: *Non floribus caput nectitis, non corpus honoribus honestatis, reservatis unguenta funeribus.* Sed ut Clementis Alexandrini, aliorumque id ipsum constanter asserentium testimonia prætermittentes, à profanis ad sacra, quod nostri potissimum est instituti, redeamus, apertis quidem verbis ipsummet Christum Dominum de laudabili hoc ritu meminisse, eumdemque sua auctoritate comprobasse novimus; dum pia scilicet Mariæ Magdalenæ unguentum sibi officiose exhibentis studia commendans, discipulis interim illam unguenti effusionem dixerimne, an profusionem ægre admodum ferentibus, Advocatum mulieri se pro pietatis officio, ac beneficio haud interpellatus exhibens, in hæc verba respondit: *Quid molesti estis huic mulieri? opus enim bonum operata est in me, &c. mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit*; vel ut ex Marci textu clarius habetur: *Prævenit ungere corpus meum in sepulturam.* Et ex Joanne: *Sine illam, ut in diem sepulturæ meæ servet illud.* Quid commendatitiis hisce verbis ad rem nostram pro sacro funerum cultu, & pro stabiliendo defunctis obsequio clarius; & quodnam argumentum contra hæc temere impugnantes validius, quam verba Christi, & deprompta ex euangelico textu oracula?

Christus hunc mortuos ungendi morem acceptum se habere in Euangelio de Magdalena monstrat. *Matth. 26. Marc. 14. Ioan. 72.*

Domini corpus aromatibus delibutum sepelitur. *Io. 19.*

7 Quod autem sacratissimum Christi Domini corpus, antequam sepulturæ traderetur aromatibus conditum de more fuerit, unguentisque perfusum, idem Euangelista Joannes locupletissimis verbis testatur, hæc dicens: *Venit ergo*, nimirum Joseph, *& tulit corpus Iesu. Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ, & aloes, quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligaverunt eum linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.* Quinimmo & postquam corpus sepulchro reconditum est, iterum Maria Magdalena, & aliæ pariter conspicuæ pietatis mulieres sedulo perungendum requisierunt; quod Marcus hisce verbis exponit: *Cum transisset sabbatum, Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Iesum.* Utique in sepulchro (ut patet ex textu) jam positum. Lucas quoque id ipsum confirmare videtur, dicens: *Subsecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum positum erat corpus ejus, & reversæ paraverunt aromata, & unguenta; sabbato autem siluerunt secundum mandatum.* Et idem sequenti capite isthæc subdit: *Una autem sabbatorum valde diluculo venerunt ad monumentum, portantes, quæ paraverunt aromata.* Etsi deinde orto jam sole ad monumentum pervenientes, quod secum cogitaverant, pietatis obsequium venerando Christi corpori, quod jam in lucem redivivum surrexerat, impendere nullatenus valuerint. Haud otiose tamen pia sanctarum mulierum solicitudo tam exacte ab Euangelistis describitur. Hinc quippe insignem, admirandamque earum pietatem, fidei merito conceptam, charitatisque fervore nobilitatam edisci-mus; dum illæ, quæ jam probe noverant Christi corpus, antequam sepulchro inferretur, pretiosis, copiosisque à Nicodemo aromatibus pollinctum fuisse, nihilominus, ut corpori jam sepulto refunderent iterum unguenta, liberaliter conquisita afferre pertentant.

Mulieres Dominum jam sepultum denuo perunctur æ ad monumentum pergunt. *Mar. 16.* *Luc. 23.* *Luc. 24.*

Animadvertenda exacta mulierum corpus Domini ungere cupientium ab Euangelistis descriptio.

8 Inde pariter palam fit, quod & jam à nobis supra enarratum est, ejuscemodi videlicet ritus à gentilibus olim derivasse, qui superstitiose agentes erga defunctos, multiplici errorum laqueo irretiti delirabant, & hunc præsertim morem, qui usu receptus est, corpora aromatibus condiendi ab ipsismet Ægyptiis mutuatos fuisse Judæos constat: quippe qui haud semel dumtaxat, sed iterum, atque iterum id, dum pios se exhibere cupiunt, insana permoti prodigalitate præstabant. Quamobrem de Jacobi Patriarchæ corpore, quod hoc potissimum more apud Ægyptios conditum est, hæc in Genesi leguntur: *Præcepit Ioseph servis suis medicis, ut aromatibus condirent patrem; quibus jussa explentibus, transierunt quadraginta dies: iste quippe mos erat cadaverum conditorum.* Ad quem locum rite apteque dilucidandum, luculenti commentarii loco Herodoti, & Diodori testimonia esse poterunt; quibus tota hæc condiendi ratio, ac modus accurate describitur, nobis vero, lectori interim loca digito præmonstrasse sufficiat.

Ab Ægyptiis ad Judæos cadavera condiendi mos derivatus.

Jacobi Patriarchæ corpus aromatibus in Ægypto conditur. *Gen. c. 50.* *Herod. l. 2. Diodor.*

9 Quem sane pium, ac laudabilem morem ab ipsis Ecclesiæ primordiis in usu apud Christianos fuisse, sacra Apostolicorum actuum historia testatur. Cum enim præcipuus ille Martyrum omnium antesignanus Stephanus à Judæis lapidum ictibus crudeliter impetitus, in Domino obdormisset, *viri timorati* (ut Apostolorum loquuntur gesta) *ipsum curaverunt, & fecerunt planctum magnum super eum.* Quæ quidem verba, si Hieronymum Judaicarum rerum peritissimum consulamus, ad hunc morem referenda proculdubio videbimus. Scribens enim vir oculatus intimis præscrutandis scripturarum sensibus, ad Paulam super dilectissimæ ejusdem filiæ obitu: *Planctus hic magnus*, inquit, *non in plangentium exanimatione, sed in pompa funeris, & exequiarum frequentia intelligendus est.* Quod pariter de Patriarcha Jacobo jam mortuo, & piis officiis, uti par erat, suorum opera excepto, Scriptura divina præ cæteris meminit, in cujus funere *planctum magnum, & fortem nimis obtigisse*, ad insinuandam videlicet insignem funeris pompam, ornatumque tanti viri meritis congruentem describit. Eadem prorsus ratione sacrum beati Petri Apostolorum Principis corpus conditum aromatibus fuisse in ejus apud Baronium actis legitur his plane verbis: *Cum in cruce sic affixus martyrium consummasset, à Marcello presbytero ejus corpus curatum, aromatibusque conditum, magnificentissime more regio, nedum Iudaico tradidit sepulturæ.*

Jam inde ab Ecclesiæ primordiis cadavera condire solemne est. *Act. 8.*

Quid per planctum magnum super mortuum in Scriptura intelligendum sit. *Hieron. ep. 25.*

Petri Apostoli corpus aromatibus perfunditur. *Baron. annal. to. 1. an. 69.*

10 Quamplurimorum item sacra martyrum corpora, quin etiam Confessorum unguentis delibuta fuisse eorumdem in actis perhibetur. Quapropter Gregorius Nyssenus hæc habet in funere Miletii: *Sindones mundæ, & panni serici, unguentorum & aromatum largitas, liberalitas mulieris ornatæ, & honestæ, &c.* Et Gregorius Nazianzenus Sophronii præsidis opem adversus eos implorans, qui Cæsarii fratris bona, ac divitias invaserant, de exiguo myrrhæ pondere ob summam fortasse inopiam, in quam redactus fuerat, ejus funeri exhibito, graviter hunc in modum conqueritur: *Ac nunc hic quidem exanimis jacet, ab amicis inops, desertus, miserabilis, exigua myrrha donatus (si tamen hac quoque) ac paucis, & vilibus integumentis, &c.* Quamvis Oratione decima funebri in ejusdem Cæsarii laudem, eumdem à parentibus pio (ut par erat) funere tumulatum fuisse lætetur, dicens: *Nobis egregius ille Cæsa-*

Multorum martyrum corpora pretiosis unguentis condita fuere. *Greg. Nyss. orat. de fun. Miletii.*

Greg. Naz. ep. 18.

Greg. Naz. orat. 10. Funus Cæsarii à parentibus celebri pompa effertur.

Cæsarius servatus est, cinis pretiosus, laudabile cadaver, ac cum multiplici hymnorum cantu deducitur, celebrique pompa ad martyrum sedes effertur, sanctisque parentum manibus honoratur, matre accensas faces gestante, ac pietatem mœrori subrogante, lachrymis sapientiæ cedentibus, psalmorum cantu luctum consopiente, &c. En celebris pompa, qua viri probitate conspicui, & meritis clari inter parentum & amicorum manus ad sepulchrum in triumphi morem, haud lachrymis, immo lætitiæ signis post exanthlatos pro Christo labores, ad coronam, ad requiem, ad gaudia provehuntur. Certe nullus ex Cæsaribus Cæsarii funus æquavit, quippe qui propter Christum rerum omnium & sui ipsius contemptui vivens addictus fuerat, & nunc mortuus ea pompa, ea lætitia tumulo inferendus effertur, ut victor totum subjugasse orbem videatur.

11 De antiqua item consuetudine, qua cadavera aromatibus conspergebantur, Prudentius poëta Christianus in Cathem. de defunct. his plane versibus agit:

Aspersaque myrrha Sabæo.
Corpus medicamine servat.

Corpus in animæ reditum quodammodo præservandum unguentis conditur.

Cui & alter Christianus poëta Orientius nomine Episcopus Illiberitanus egregiè consonat; quippe qui in commonitorio libello, quem erudite de animæ immortalitate, ac resurrectionis fide conscripsit, iterum hanc post vitam animas eisdem corporibus mirabili consortio adjungendas his quidem carminibus affirmat, quibus etiam de condiendi consuetudine meminit.

Orientius lib. de immortal. Anim.

Non modo quæ tumulis bene condita saxa reservant,
Aut Arabum solidans, pulvis odorque tenet.
Sed dicto citius firmanda in membra redibit
Portio de tumulis, portio de fluviis.
Quod ventus flatu minuit, quod bestia morsu,
Flamma quod exussit, quodque ruina premit.

Unguentorum luxus vituperabilis.

Christianus vero pædagogus apud Clementem Alexandrinum, sobrium, temperatumque unguentorum usum commendat, quæ robur animi non emolliant, virum minime inertem faciant, honestosque mores dedeceant, fœminis vero ad corporis cultum, & elegantiam, ultro libenterque indulget: *Nimiæ enim*, inquit, *unguentorum unctiones, justa quæ fiunt mortuis potius, quam familiarem vitæ redolent consuetudinem.* Utinam, qui sub hæc nostra tempora inter ejuscemodi delicias petulanter lasciviunt, ipsos gentiles poëtas aculeatis carminibus unguentorum luxuriam perstringentes attentis auribus perciperent, & odorum pompis, odoramentorumque mixturis modum præscriberent.

Clem. Alex. 1. pæd. 8.

Myrrha inter præcipua corporibus condiendis aromata.

12 Verum pretiosa inter aromata, quibus nostri olim in defunctorum condiendis corporibus pollinctores utebantur, myrrha præcipue adhibebatur, quam & in funeralibus usui fuisse jam ex Prudentio didicimus, Rufino Aquilejensi id inter cæteros attestante, cum ait: *Myrrha est species valde amara, de qua ungitur corpus mortui, ut non putrescat, & pellit vermes.* Opobalsamum quoque ad condiendum cadavera adhibebatur. Hinc in sanctorum duodecim fratrum actis apud Alphanum Episcopum Salernitanum à Surio relatis, & in M. S. Cod. Vall. hunc in modum legitur:

Ruf. Aquil.

Item opobalsamum.

Sur. to. 5. 1. Sept.

Tunc Marcus præsul venerabilis urbis Ecanæ
Cum clero veniens, sanctorum corpora noctu
Detulit, & pretii fundens opobalsama magni,
Atque peregrino peregrinis rebus odori
Permixtis studio, solemnibus & celebratis
Exequiis, &c.

Mel insuper pio huic operi aliquando inseruisse compertum est. Quamobrem venerandum Epiphanii corpus condimenti instar illitum melle fuisse apud Nicephorum his fere verbis narratur: *Epiphanium vero in navi mortuum esse intellexi, quem comites ejus melle oblitum, ne quid forte ingratum corpori accideret, in Cyprum detulerunt.* Calce itidem, ubi nulla suppeterent ad condiendum aromata sanctorum corpora obducta fuere, ut ejusdem vi à putredine incorrupta permanerent. Nam beatæ martyris Afræ corpus post nobile consummatum pro fide martyrium, cum sepulchro repositum fuisset, hac prorsus ratione diligenter conditum, incorruptum postea ab Embricone Episcopo repertum est, ut Marcus Velserus testatur Comment. in Pass. sanctæ Afræ.

Melle etiam cadavera illini solita.

Niceph. l. 10. c. 46.

Calce etiam ex aromatum penuria obducuntur.

Marcus Velserus de pass. S. Afræ n. 36.

13 Porro de beatissimo Indiarum Apostolo Thoma id memoriæ à Maffejo in suis historicis enarrationibus proditum est, ejusdem videlicet Apostoli corpus sub Joanne Tertio Lusitaniæ Rege Meliapoli in Coromandelio litore inventum fuisse, hoc fere, ut supra diximus, modo studiosa piorum manu conditum; immista nimirum sacris ossibus calce, quæ arenæ candidissimæ speciem præ se ferebant, apposita insuper lanceæ cuspide, & quodam ad viatoris usum baculi frusto, cum vase item fictili, cespite insuper inserto, qui profluentem sacris è vulneribus cruorem ebiberat.

Maffejus lib. de Indiar. hist.

Corpus Apostoli Thomæ calce ossibus permixta invenitur.

14 Idem plane contigit alteri Indiarum Apostolo S. Francisco Xaverio Societatis Jesu, viro plane divino, qui tot laboribus, tot triumphis, tot miraculis, tot populis ac gentibus ad fidem Christi feliciter traductis, tot revectis de subacta idololatria trophæis, tot, inquam, palmis, quot peregrinationibus, quot passibus nobilitatus est. Huic uni totus orbis videbatur angustus, tanta cor ejus charitatis latitudine fruebatur: plures quippe magno ipso Alexandro major orbes desideravit, quos non ferro, sed verbo, haud sibi, sed Christo, atque Euangelio subigeret. In novas plane, atque invisas mundi regiones ipse solus, ac primus, sine comite, sine duce Euangelii falcem detulit, Christi fidem, & triumphale crucis vexillum barbaris nationibus invexit. Vere Apostolorum iste novissimus, eo usque pervenit, ut merito dici de eo potuerit: Hucusque Xaverius, Non plus ultra. Hujus igitur sanctissimi, ac incomparabilis viri, cujus mentio habita est, venerandum corpus, cum Sanciani apud Indos decessisset, secum Lusitani Malacam deferre cupiebant, quo classem erant directuri, ne tanto destituerentur thesauro, quod ipso Indiarum auro pretiosius illis erat: quamobrem calce obrutum est: eo nimirum consilio, ut brevi temporis spatio consumptis omnino carnibus ossa nuda subsiderent, sed præter spem accidit insigne Deo operante prodigium: nam totum corpus integrum, ac illibatum, facies vigens, ac nitida duos post menses apparuit, nec ullum omnino vestimenta detrimentum sensere, ita ut vir qui incorruptis moribus semper vixerat, incorruptionis donum vel ipsam post mortem adhuc corpore illibato sentiret; sed rem totam ex Horatio Tursellino excipiamus, qui isthæc ait: *Francisci deinde corpus Sacerdotali vestitu rite indutum de sententia Lusitanorum ligneo loculo (uti Sinarum mos est) includere statuit, quod quidem divino potius quam humano consilio factum ostendit eventus, ut ea scilicet, quæ sancto corpori divinitus contingerant, essent hominibus notiora. Corpus*

Encomium S. Francisci Xaverii Indiarum Apostoli.

Ejus corpus viva calce coopertum illibatum prodigio se præservatur.

Tursell. apud Surium die 2. Decembr.

Humatio corporis S. Francisci Xaverii.

igitur arca lignea inclusum postera die multis prosequentibus effertur: & funere quantis maximis in illa rerum inopia studiis potuit, celebrato in ipso portus littore, rite mandatur sepulturæ. Iam terram erant injecturi, cum repente divino utique instinctu, placuit ad carnem exedendam vivam corpori calcem adhiberi, uti nuda deinde ossa in Indiam deferrentur. Itaque aperto loculo magna vis calcis inditur, quæ citius conficeret carnem, tum arca diligenter occlusa ibidem humatur. Tumulo grandes lapides sepulchri indices impositi. Discessum est à funere multis cum lacrymis, incredibili cum mœrore ac desiderio talis ac tanti viri. hæc ille. Sed de portento incorrupti sacri corporis loquens, hæc subdit: *Mittitur spectatæ fidei vir, qui effosso, apertoque loculo, an Francisci corpus calce absumptum esset, intensius exploraret, secumque si videretur, auferret. Venit ille ad tumulum, arcam effodit, excussaque calce inspicit corpus, mirum dictu prorsus integrum reperit, modo humatum crederes, nullus gravis odor, sed potius suavis, nulla tabes.* Hæc ad rei propositum afferre in medium voluimus.

Mulieres præcipue pio unguentis cadavera condiendi officio excellunt.

16 Haud tamen nobis hic silentio obvolvere fas est, quod eximiam, celebrandamque fœminei sexus pietatem locupletissime redolet: etsi enim Sacerdotes, ac Pontifices Maximi sacris perlinendis corporibus devota plerumque manu dare operam consueverant, ut in plurimorum martyrum actis legimus: peculiare tamen piarum matronarum munus hoc extitit; hæ quippe mulierum, ut ex Euangelio constat, sacro Christi Domini inservientium funeri exempla æmulatæ, quæ venerandum ejusdem corpus jam è cruce depositum, & tumulo illatum ungere, atque ex more delibutum piis fovere obsequiis satagebant: pari pietate, ac studio, quod Christo exhibere non poterant, id Christi membris, beatis videlicet martyribus deferre non destiterunt. Quapropter in recolendis præclari martyris Alexandri actis hæc de minis à Tiberiano Tribuno eidem intentatis habentur: *Illud enim velim scias, carnes tuas, & ossa per singulas regiones, per quas ego transiturus sum, dissipatum iri, & ne mulieres ipsæ aliquid è carnibus tuis, & ossibus inveniant, quod postea unguentis odoratissimis perfundant, &c.*

Trium Mariarum pietatem multæ fœminæ in vivis Christi membris martyribus unguendis æmulantur.

Act. B. Mart. Alexand.

Tyrannus Alexandro martyri minatur se reliquias ejus, ne condiantur, perditurum.

17 Id ipsum in actis Taraci martyris legitur, cui Maximus præses insano furore percitus, ut invictam animi constantiam devinceret, hunc in modum exprobravit: *Noli putare te semel damnari, sed particulatim te exterminabo. Putas, quia mulierculæ aliquæ corpus tuum habent aromatibus, vel unguentis condire nequissime? nam de hoc est cogitatio, ut reliquias tuas perdam.* Et paulo post barbarus homo haud contentus hujusmodi intentasse minas adversus Christi pugilem, sed ira eo magis excandescens, quo minus se verbis proficere, & magis inter tormenta martyrem erigi animo, ac infractum persistere animadvertebat, hæc subinfert: *Nonne sic te perdam? & sicut antea prædixi, & reliquias tuas? ne mulierculæ in linteamine corpus tuum involvant, & unguentis, & odoribus adornent? sed scelestè jubebo te comburi, & cineres tuos in ventum dispergam.*

Act. S. Taraci mart. Idem Taraco martyri minatur Maximus.

18 Hinc Eunapius Sardianus perditissimus religionis Christianæ hostis, ob disjecta Christianorum manu Alexandriæ idolorum templa, immani adversus eosdem indignatione commotus, tunc potissimum cum martyrum reliquias in eadem inferri templa conspiceret, de cultu sacris reliquiis delato isthæc blasphemo, ac petulanti ore stomachabundus evomuit: *Ii condita, & salita eorum capita, qui ob scelerum multitudinem à judicibus extremo supplicio fuerant affecti, pro divis ostentant: iis genua summittebant, eos in Deorum numerum receptabant; ad eorum sepulchra pulvere, sordibusque conspurcati: in iis nonnulli Martyres, diaconi alii, & legati, arbitrique precum, petitionumque apud eos nominabantur, cum fuerint servitia infida, & flagris pessime subacta, & quæ cicatrices scelerum, ac nequitiæ vestigia corporibus circumferrent.* hæc perfidus, & vesanus homo contra pios Christianorum ritus in condiendis Martyrum corporibus, & colendis eorumdem reliquiis, quot verba, tot blasphemias evomuit. Sed cum, ut scriptura loquitur, inimici nostri sint judices, certe dum res nostras hi acrius impugnant, tunc pro veritate, pro fide, pro religione adversus idololatriam validius propugnant. Sed ipsa Baronii verba nostris hisce paginis inferamus, qui de Eunapio loquens sacras deridente reliquias, dum salita damnatorum capita à Christianis ostentare asserit, hæc subinfert: *Sic ethnicus, Christianorum hostis appellat sanctos Martyres, quos Alexandrini maximo honore habebant.* Quæ paucis quidem lectori prælibasse voluimus ad antiquum, qui apud Christianos viguit, morem vel fœtido hominis ore comprobandum.

Ex Eunapii de cultu martyrum blasphemia unctio mortuorum in usu tunc fuisse colligitur. *Eunap. de vit. Phil. in ad. ad fin.*

Salita damnatorum capita, martyrum reliquias Eunapius ethnicus vocat.

Baron. in not. ad mar. die 5. Aug.

19 Verum si quis sanctorum Martyrum acta studiose requirat, quamplurima ad instituti propositum, quæ ritum hunc Christianorum animis, atque auribus commendant, exempla numerabit. De Martyribus enim Primo & Feliciano hæc leguntur: *Involventes ea*, scilicet corpora, *in sindones cum aromatibus, juxta arenarium posuerunt.* Bonifacium vero, qui Tarsi martyrio coronatus fuerat, quingentis aureis redemptum socii odoriferis unguentis, atque aromatibus perunctum, candidisque involutum linteis Romam detulere, ut ejus acta testantur. Gregorii item presbyteri, & Martyris Spoletani corpus primum auro redemptum, & subinde conditum balsamo, pretiosisque aromatibus sepulchro illatum fuisse legimus. Petri quoque Alexandrinorum Patriarchæ, ac conspicui Martyris corpus ex more unguentis delibutum pie à fidelibus humatum est.

Feliciani, & Primi corpora aromatibus condiuntur.

Sur. 5. Iun.

Item Bonifacii martyris. *Sur. 22. Dec.*

Et Gregorii presbyteri.

Petri Alexandrini. *Baron. to. 3. An. 310.*

20 Verum haud dumtaxat Martyribus, sed venerandis quibusque viris id obsequii antiqua piorum consuetudine præstitum est. Nam Meletio Antiocheno Patriarchæ sindones mundas, pannos sericos, & largam unguentorum, & aromatum copiam ad ejus corpus curandum, à fidelibus impertitam fuisse testis est Gregorius Nyssenus Oratione, quam in ejusdem funere habuit. Hæc tamen splendida aromatum condimenta suis post mortem corporibus impendi vetuere, Magni illi viri, ac toto terrarum orbe celeberrimi, Antonius monachorum pater, & Ephrem Ecclesiæ Edessenæ diaconus, qui hujus antiqui ritus, & tunc quidem temporis usu apud omnes recepti præ cæteris testes locupletissimi accedunt. Eamdemque funebrem pompam Christianæ supramodum humilitati addicta invicti animi mulier Monica S. Augustini duplici quidem titulo mater contemnendam sibi ac rejiciendam duxit: *Nam imminente suæ resolutionis*, ut inquit Augustinus, *non cogitavit suum corpus sumptuose contegi, aut condiri aromatibus, sed tantummodo memoriam sui ad altare fieri desideravit.* Hactenus Augustinus. Hæc autem splendidæ aromatum pompæ, quibus sanctissima mulier volens libensque, ut Christianam sectaretur humilitatem, post morten carere voluit,

Haud tantum martyribus, sed & confessoribus unctio post mortem exhibetur.

Greg. Nyss. or. in fun. Meletii.

Magnus Antonius, & Ephrem unguentis sua corpora condiri nolunt.

Athan. in vit. S. Anton.

Ephrem in suo Testam.

Et S. Monica aromata cadaveri suo adhibenda respuit.

Aug. confess. l. 9. c. 13.

voluit, haud viris, qui regio ſtemmate decorabantur, aut præcipuo honoris titulo præfulgebant; haud, inquam, ejuſmodi viris liberali ſuorum manu conſuetæ funebres aromatum copiæ denegatæ ſunt: quippe virorum principum funera his aromatum condimentis, nulla ſumptuum habita ratione, ut pietati, quæ defunctis debetur, conſulerent, à propinquis de more celebrata ſunt: & ut de cæteris hic taceamus, Juſtiniani Imperatoris funus omni magnificentia, atque admiratione dignum recolarur, cujus exequiarum auguſtam æque ac munificam pompam Corippus Africanus grammaticus pereleganter carminibus hiſce deſcribens, conſuetum præ ſe tuliſſe morem narrat:

Aromatum profuſio in exequiis Juſtiniani Imperatoris.

Thura Sabæa cremant, fragrantia mella locatis
Infundunt pateris, & odore balſama ſucco,
Centum aliæ ſpecies, unguentaque mira teruntur,
Tempus in æternum, ſacrum ſervantia corpus.

21 Poſtremo autem loco, ut aſſumptæ enarrationi finem imponamus, phœnicem in medium proferimus, quæ aromatum ſuo celebrando funeri ſatis ambitioſam ſe ultro exhibet, dum, antequam emoriatur, hæc ſibi pyræ ad inſtar ſtudioſe præparat. Memorandæ verò hujus alitis gloriam Tertullianus his verbis expoſuit: *Illum dico alitem orientis peculiarem, de ſingularitate famoſum, de poſteritate monſtruoſum, qui ſemetipſum libenter funerans renovat natali fine decedens, atque ſuccedens iterum Phœnix.* Ambitioſum item ejuſdem funus, quod odoribus inſtruitur, ac aromatibus redundat, egregie carminibus adumbravit ethnicus poëta, vel certe Lactantius, ut à multis creditum eſt, aut quivis alius: ſed carmina hic excipiamus:

Phœnix reſurrectionis ſymbolum aromatum cineribus ſe funerans renaſcitur.

Tertull. l. 13. de reſurr.

Apud Lactan. in fin. op.

Conſtruit inde ſibi, ſive nidum, ſive ſepulchrum,
Nam perit, ut vivat, ſe tamen ipſa creat.
Colligit hinc ſuccos, & odores divite ſilva
Quos legit Aſſyrius, quos opulentus Arabs.

Et poſt multa:

Tunc inter varios animam commendat odores,
Depoſiti tanti nec timet illa fidem.
Interea corpus genitali more peremptum,
Æſtuat, & flammas parturit ipſe calor,
Aërioque procul de lumine concipit ignem,
Flagrat, & ambuſtum cogitur in cinerem.
Hos velut in maſſam cineres in more coactos,
Conflat, & effectum ſeminis inſtar habet.

Hæc poëta in Phœnicis ipſos inter cineres redivivæ monimentum, quæ merito omnes inter aves celeberrima, aptiſſimum etſi moriens, futuræ reſurrectionis ſymbolum eſt, ſi fidem ſcriptoribus adhibeamus, quippe, ut ajunt, *per funus aromatum vitæ ſibi perennitatem comparat.* Sed de his infra ſuo loco.

CAP. XXIV.

Linteis, inſtitiſque defunctorum Corpora involvuntur.

1 HOc aromatum condimento perfuſa, ut dictum eſt, affluenter cadavera, linteis protinus involvebantur, inſtitiſque, ac faſciis circumligata, tumulo inferebantur. Quoniam verò de linteis hic ſermo occurrit, ut in ſtudioſi gratiam lectoris obiter nonnulla præmittamus, quæ ad antiquum eorumdem uſum pertinent: certum utique eſt, olim apud ipſoſmet gentiles defunctorum corpora linteis, aliiſque involvi tegminibus conſueviſſe; quod ex antiquis probatæ fidei ſcriptoribus, Cicero, Suetonius, & Herodianus affirmant. Qui mos apud Græcos quoque invaluit. Certe ipſa Penelope apud Homerum Laerti Heroi linteum conſimile texuit, & pretioſiſſimas veſtes defuncto Pallanti, ut Virgilius canit:

Antiquiſſimus apud Græcos cadavera linteis involvendi mos.

Cic. orat. in Vatin. Suet. in Ner. c. 50. Herod. l. 4.

in fun. Sev. Plut. in a- rat. ad fin. Homer. ibid. 6. in fun. Patrocl. Artemid. l. 2. cap. 32.

Penelope linteum cadaveri Laërtii involvendo texit.

———————— *læta laborum*
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.

His autem candidis linteis ob id potiſſimum corpora defunctorum amiciendo ornabant, quia nimirum defuncti animam, quam crederent hinc ab omni prorſus labe puram deceſſiſſe, ac quam nobili virtutum decore inſignitam ad ſuperos evolando ſui deſiderium, atque exemplum reliquiſſe ſentirent, ipſi inter hujus ſeculi ærumnas derelicti, haud aliis proſequi valerent obſequiis: quamobrem ad feſtivam proteſtandam lætitiam, qua defunctum jam immortalitate donatum Chriſtiani complectebantur, albi potiſſimum coloris integumenta in funeralibus adhibebant.

2 Albis item veſtibus ipſiuſmet defuncti affines inter funerum pompam induebantur, quia luctum ſimplicia maxime decent, quæ mixtis autem coloribus intexta, vel infecta ſunt, partim luxum, & partim ſupervacaneum rerum ſtudium arguunt. Albus autem color, quippe qui purus dumtaxat & ſincerus eſt, optime his, qui ſepeliuntur tanquam adulterinum omne vitæ commentum, ac morum fallaciam jam exutis congruere videtur, mortuus enim quid omnino ſimplex, ac purum, & fictionis ac mendacii expers præ ſe fert. Præterea ipſius Plinii teſtimonio convincitur, funebres videlicet Regum Ægyptiorum tunicas ex lino fuiſſe, & ex Herodoto item legentibus palam fit, profanum iiſdem fuiſſe tum laneis indutos veſtibus ſepeliri, tum eiſdem etiam amictos in Deorum templo verſari, ac lineas proinde ſolemnes utrique uſui olim extitiſſe, quemadmodum & illis, qui Orphei & Pythagoræ cæremoniis participarent, ex recenſitis profanos apud ſcriptores ſuperſtitionis gentilitiæ ritibus, qui uſui quondam fuere, compertum ſatis habetur.

Cur albo mortuum lugentes olim induerentur?

Linea veſtimenta apud Ægyptios in funere, & ſacrificio ſolemnes erant. Laneæ veſtes apud eoſdem profanæ.

Plin. l. 19. cap. 1. Herod. l. 2.

3 Neque verò tanquam rem myſterio carentem id à gentilibus quiſpiam fuiſſe præſtitum dixerit: hanc enim ipſemet Plinius rationem inſinuare videtur, dum ait: *Lanam tingi, & alienis coloribus facilius adulterari quam linum: nam etſi tentatum eſt tingi linum quoque, & veſtium inſaniam accipere, tamen manſiſſe colori pertinacem gratiam.* Aliam item à Plutarcho rationem lectori gratis auribus excipiendam proponimus, dum in tractatu de Iſide, & Oſiride ait: *Sacerdotes Iſidis lineo veſtitu, & raſura conſpicuos incedere conſueviſſe, quod ſacram de Diis doctrinam ab omni ſuperſtitione, & curioſitate puram in animo ſuo tanquam in arca geſtarent, atque continerent; & eodem poſt mortem iiſdem ornari, quod ſignum eſſet illos abire nulla re alia, quam iſtiuſmodi doctrina inſtructos. Itemque propter colorem, quem linum florens emittit, cæruleum colorem mundum æthereum circumdanti ſimilem.* Rationem verò diſcriminis inter linum, ac lanam præcitatus auctor hanc adfert, quod de excrementis lana, ſicut & crines, naſcatur; ineptum autem eſſet Iſaicos, ubi puritatis, & caſtimoniæ cauſa ſuos poſuiſſent capillos, impuris, & rejectaneis pecorum lanis amiciri: linum autem cum è terra oriatur immortali, veſtem tenuem, puramque exhibebat, quæ gerentem haud gravet, ſinguliſque anni ſit apta temporibus: quæcumque autem è terra naſcuntur, & pura, & munda antiqui exiſtimarunt.

Plin. loc. cit.

Cur linea veſtis ſacra, & lanea profana ab antiquis habita?

Plut. tract. de Iſide, & Oriſide.

Diſcrimen inter linum & lanam.

Lana de animalium excrementis nata impura. Linum è terra oritur purum ac mundum.

Isis ejusdemque sacerdotes lineis induuntur.
Ovid. Metam. 1 *de Pont.* 1. *&* 2. *Amor.* 2.
Iuven. sat. 6
Martial. 12. *epig.* 29.
Claud. de 4. *Hom. Cons.*
Tertull. de coron. mil. c. 8.
Lucan. l. 9.
Philost. l. 8.

4 Hinc porro Isis linigera à poëtis dici frequenter consuevit, & linigeri ejusdem sacerdotes appellati sunt: & è nostris Tertullianus linteum, quo Christus circumcinxit se, discipulorum pedes extremo divini amoris, ac humilitatis obsequio abluturus, *propriam Osiridis vestem* appellare non dubitavit: iidem quippe Osiridis, qui & Isidis sacerdotes erant. At peculiari quodam titulo linum Osiridi Lucanus quoque attribuit. Ut in Apollonii pariter gestis Philostratus memorat, Apollonio videlicet apud Domitianum crimini adscriptum fuisse, quod veste linea præter consuetos ritus uteretur; ipsumque ut objectum sibi crimen brevi, ac facili excusatione dilueret, respondisse: *Linum purum Indis, purum & Ægyptiis videri, & propterea prius Pythagoræ, deinde sibi quoque conveniens visum fuisse lineo uti vestimento, quod & tam disputantibus congrueret, quam orantibus, & sacrificantibus.* Apulejus item Apologia, quam pro seipso scripsit, *linum* ait, *esse purissimum rebus divinis velamentum: quippe lana segnissimi corporis excrementum pecori detracta, jam inde Orphei, & Pythagoræ scitis profanum vestitum esse: sed enim mundissimam lini segetem optimas inter terræ fruges exortam non modo indutui & amictui sanctissimis Ægyptiorum sacerdotibus, sed opertui quoque in rebus sacris usurpari.* hæc ille.

Linea vestis Philosophos & sacerdotes decet.
Apul. Apol.

Linea Hebræorum sacerdotes ex præscripto divino utuntur.

5 Neque verò gentiles tantum lino, sed & ipsi olim Hebræorum sacerdotes divino edocti magisterio, ac supernis consecrati ritibus, ex legis præscripto utebantur. Dum enim Hierosolymitano in Templo ministrarent, & sacra obirent munia, lineis uti vestibus compellebantur, nec quid laneum iisdem gestare fas fuisse sacræ testantur Paginæ. Quo item habitu Jacobus Apostolus Hierosolymorum Episcopus, qui & frater Domini, utebatur: is enim cum ex privilegio Sancta Sanctorum, ut Hegesippus refert, ingredi posset, haud laneis, sed lineis dumtaxat vestibus, ad obtestandam jugiter vitæ innocentiam, ac animi candorem, induebatur. Sacra item olim Ecclesiæ limina candidis velis, ex lino contextis Christiani ob singularem devotionis cultum, ac lætitiæ symbolum exornare consueverant: unde S. Paulinus in natali S. Felicis laudabilem consuetudinem hanc commendans, hæc canit:

Jacobus frater Domini lineo indutus habitu describitur.

Aurea nunc niveis ornantur limina velis.

Baron. Mart. Rom. 18. *Nov.*

Et idem alibi.

——— *Pulchra tegendis*
Vela ferant foribus, seu puro splendida lino,
Sive coloratis textum fucata figuris.

hæc S. Paulinus apud Baronium in suis ad Martyrologium notis.

Nahab, & Abiu lineis induti vestibus efferuntur.
Levit. c. 10.
Dominus lineo habitu sepelitur.
Matth. 27.
Mar. 15.
Luc. 23.
Sindonis etymon.
Henric. Spond. lib. de sac. Cæmet. l. 1. *p* 3. *c.* 4.
Martial. 4. *epig.* 19.

6 Quod autem ad sepulchralem ritum attinet, è sacrarum Scripturarum oraculis compertum fit, Nahab, & Abiu sacerdotes lineis indutos vestibus elatos fuisse. Quo item habitu Lazarus, ut ex Evangelio constat; & ipsemet Christus Dominus, ut infra dicetur, pia obsequentium manu illati tumulo fuere. Joseph enim ab Arimathia, ubi corpus Servatoris nostri de cruce deposuisset, candida ac munda sindone involvit. Sindon autem, ut ipsius derivationem nominis lectori exponamus, pannus lineus est, ex lino Ægyptiaco subtiliori, ac delicatiori contextus: hoc autem nomen sindon sortita inde est, quod in Sidone insigni Phœniciæ urbe prope Judæam fieri primum cœperit: ex quo pariter & Tyria sindon dicta reperitur; quippe Tyrus & Sidon urbes vicinæ erant, ac ejusmodi pretiosarum texturarum artificio perillustres. Sidonium item ostrum celebre apud antiquos extitit, quo etiam illustrium virorum cadavera in funeribus contegi mos erat.

Stat. 5. *silv.*
Claud. l. 12. *in Ruffin.*

Evangelistæ corpus Domini linteo involutum concordes memorant.

7 Joseph autem cum magni faceret sacrosancti corporis thesaurum, pretiosissimum quoque linteum eidem obvolvendo adhibuit. Sed ut rem totam probe assequamur, sacrorum quæso Evangelistarum hic oracula consulamus, qui hac plane ratione augustissimum Christi Domini corpus depositum in monumento fuisse satis luculenter affirmant. Joannes enim ubi supra insignem & nunquam satis pro merito laudandam, ut diximus, probatissimi viri pietatem enarrando extollens: *Acceperunt*, inquit, *corpus Iesu, & ligaverunt illud in linteis cum aromatibus.* Matthæus pariter hæc ait: *Et accepto corpore Ioseph, involvit illud in sindone munda, & posuit illud in monumento suo novo.* Et Lucas loquens de eodem Joseph, ait: *Et depositum involvit sindone, & posuit eum in monumento.* Idem insuper Ioannes de cæteris linteaminibus, & sudario meminit, dicens: *Exiit ergo Petrus & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum, &c. Et cum se inclinasset,* Ioannes scilicet, *vidit linteamina posita, non tamen introivit. Venit ergo Simon Petrus, & introivit in monumentum, & vidit linteamina posita, & sudarium, quod fuerat super caput ejus non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum.*

Io. 20.
Matt. c. 27.
Luc. 27.
Io. 20.

Judæorum consuetudo linteis cadavera involvendi ex Evangeliis de Christi funere comprobatur.
Io. Iacobus Chifflet. in hist. Christi.
Quæ vestis appelletur sindon?

8 Ex quibus plane colligitur, in sacro Christi funere ex Iudæorum more sindonem, linteamina, sudarium, & institas, seu fascias (ut verba Ioannis innuunt, *ligaverunt linteis*:) adhibita fuisse. De his verò singulis copiose ac erudite disserit doctissimus vir Ioannes Iacobus Chiffletius in recolenda Christi historia, quam scripsit, ubi & de sepulchralibus linteis; ex qua hic ad rei nostræ propositum nonnulla excerpere libuit. Ut præmemoratus igitur auctor docet, sindone primum quodvis linteum textum, aut quælibet ex lino textura significari videtur, quæ velet simul, contegatque corpus. Quamobrem Marcus de adolescente illo, qui è ministrorum manibus dilapsus est, cum Præsidis Iudæorum milites in Christum Dominum irruissent, & arcte vinculis alligassent: *Adolescens*, inquit, *quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo, & tenuerunt eum; at ille relicta sindone nudus profugit ab eis.* Postea verò sindonis nomen, ut idem auctor asserit, una cum vocabuli significatione ad sepulchrale linteum peculiariter denotandum translatum est, quo scilicet cadaver non secus ac vestimento quodam obtegitur & circumvolvitur.

Marc. c. 14.
Sindon linteum funerale vulgo dicitur.

Sudarium quid sit?
Chiffletius ex Beda de locis sanctis cap. 5.
Mensura sudarii quo Domini corpus involutum fuit.
Institæ quæ dicantur?

9 Idem præterea auctor, sudarium linteum pariter esse affirmat, quod à capite ad pedes usque protendebatur, ut ex Beda de loc. san. cap. 5. constat. ubi de Sudario agens, quod supra Christi caput & faciem positum fuerat, oblongum illud quidem fuisse ait, ad pedum octo mensuram. Addit insuper institas, lineas pariter esse fascias Græce dictas *tænias* ἀπὸ τῦ ταίνειν, quod sonat extendere, quia hæ nimirum in longum extendebantur, erantque latitudine angustæ, iisque arcte perstringebantur vel quædam corporis partes, vel certe totum corpus. Neque id mysterio vacabat: *Æquum quippe erat*, inquit, *hominem redire ad sua initia, ut quemadmodum lucem auspicatus fuerat, ita jaceret mortuus, non tantum in cunis, sed in sepulchro etiam vincula pateretur.*

Fasciarum sepulchralium apud Persas usus.

10 De sepulchralibus autem fasciis Lucianus meminisse videtur; de variis enim tumulandi modis ser-

Lucian. de luctu.

sermonem habens, hæc ait: *A Persis autem ajunt suspendi mortuos, & nitro condiri & tum demum fasciis involvi.* Et juxta modum, quem hactenus exposuimus, Joannes Euangelista eumdem Lazarum è monumento prodeuntem descripsisse videtur, dum his verbis redivivum inducit: *Et prodiit, qui mortuus fuerat, ligatus manus, & pedes institis, & facies illius sudario erat ligata. Dicit ei Iesus, solvite eum, & sinite abire.* Quod egregie quidem in sua historia Juvencus presbyter hisce carminibus expressit:

Lazarus resuscitatus institis ac fasciis ligatus prodiit. *Io.* 11.

Iuvenc. hist. Euang. c. 4. *in lib. patrum c.* 8.

Nec mora connexis manibus pedibusque repente
Procedit tumulo, vultum cui linea texta
Et totum gracilis connectit fascia corpus,
Tum solvi jussit, lætumque ad tecta remittit.

Prud. in Apoc. biblioth. patrum.

Quod & pari elegantia Prudentius de more cecinit:
Solvite jam lætæ redolentia vincla sorores,
Solus odor sparsi spiramen aromatis efflat.

Lazarus fasciis illigatus ab antiquis expressus ubique visitur.

Visuntur autem ejusmodi fasciæ ferro exsculptæ in vetustioribus Christianorum sarcophagis ex marmore confectis, & in subterraneis quampluribus item Cœmeteriorum cubiculis, ad Lazari è sepulchro in lucem resurgentis expressam coloribus imaginem pennicillo diligenter appositæ. De qua fusius à nobis libro sexto agendum est, ubi Cœmeterialia hujuscemodi symbola opportunis adnotationibus explicabimus.

Chiffletius in Christi histor. l. sup. cit.

Domini corpus linteis quoque involvitur.

11 Hæc igitur omnia, quæ in ceteris adhiberi funeribus consueverant, haud in sacro Christi funere desiderata fuisse Chiffletius noster, asseverat, quamvis, quod Joannes ait *de linteaminibus*, Matthæus vero, & Lucas de *sola sindone* loquuntur, negotium aliquod facessere videatur. Attamen Augustinus Joannis textui constanter inhærens, hæc ait: *Neque hic repugnat quicquam recte intelligentibus: nec enim illi* (Matthæus nimirum & Lucas) *qui de Nicodemo tractaverunt, affirmarunt à solo Ioseph Dominum sepultum, quamvis solius commemorationem fecerit: aut quia illi una sindone à Ioseph involutum dixerunt, propterea prohibuerunt intelligi & alia lintea potuisse adferri à Nicodemo, & superaddi, ut verum narraret Ioannes, quod non uno linteo, sed linteis involutus sit. Quamvis propter sudarium, quod capiti adhibebatur, & institas, quibus totum corpus alligatum est, quia omnia de lino erant, etiamsi una sindon ibi fuit, verissime dici potest, ligaverunt eum linteis: lintea quippe generaliter dicuntur, quæ lino texuntur.* hæc valide ad nostræ vim assertionis corroborandam, & ad difficultatum nodos, qui legentibus obrepunt, dissolvendos Augustinus.

S. Aug. de consens. Euang. l. 3. *c.* 23.

Corpori Christi è cruce deposito linteum ad pollincturam substernitur.

Chifflet. loc. cit.

12 Porro sacrum Christi corpus de cruce depositum idem Chiffletius in quadam lignea tabula substrata linteo extensum fuisse scribit, quod à summo capitis vertice ad pedes usque rejectum, utrique corporis faciei adhærebat, sicque obductum ad pollincturæ locum, haud tamen procul à sepulchro piorum manibus delatum affirmat: *Commode enim,* inquit, *ac tuto nequaquam satis curari poterat sacrum cadaver in ipso cruciatus loco à Iosepho, & Nicodemo, occultis præ metu discipulis.* Illudque ipsummet linteum esse validis rationibus probare nititur una cum Alphonso Paleotto Archiepiscopo Bononiensi, Daniele Mallonio, & Pigonio, quod ad nostra hæc usque tempora, divinæ providentiæ nutu reservatum Augustæ Taurinorum summo, ut par est, honore ab universo Christiano orbe, devotionis gratia illuc quamplurimis in dies passim confluentibus, visitur, atque colitur.

Illud linteum Augustæ Taurinor. hodieque asservatur.

Alph. Paleot. Daniel Mallon Pigonius de sacris Christi linteaminib.

13 Constantissime tamen idem, qui supra auctor nullatenus, ut alii contendunt, reconditum in sepulchro fuisse asserit: *Non enim,* inquit, *decebat illud, quo recens è cruce exceptum Christi corpus fuerat undique cruentatum, perluto purgatoque corpori iterum admoveri, sed in ipsomet sepulchro substratum fuisse corpori linteum alterum, aut certe plura, jacentique ac supino proxime superpositum sudarium, quod à capite, ut dictum est, ad pedes protendebatur: quod nunc pretiosissimam veluti sarcinam Vesuntina Ecclesia se possidere gaudet, & gloriatur, sacra ejusdem corporis perantiqua imagine decoratum.* Affirmat insuper vir doctissimus, quem laudavimus, hoc ipsummet Sudarium esse, quod ad Christi cadaver tumulo honeste componendum beatissima Virgo Josepho ab Arimathia porrexit, ut supra ex Metaphraste diximus. Cui profecto sententiæ Nazianzenus favere videtur, seu quis alius extitit auctor, in Tragœdia illa, quæ vulgari titulo *Christus patiens nuncupatur*; ubi cum eamdem beatissimam Virginem extrema Filio suo pietatis officia persolventem inducit; in materni amoris ac extremi monimentum obsequii filio vulneribus miserandum in modum transfosso, & sepulturæ jam inferendo, hæc, inquam, ait: *Et tegmine isto muliebri obvolvo caput.*

Id. ibid.

Haud amplius illo, sed alio linteo corpus sepulchro condendum involvitur.

Metaph. Nazian. vel auctor in tragœdia de Christi passione.

14 Quædam alia insuper præmemoratis adjecta fuisse lintea autumat, quæ anteriorem corporis faciem cooperirent. Circumvolutas deinde institas à collo usque ad imas calces; illamque Sudarii partem, quæ à capite eminebat, totumque corpus complectebatur, ad collum religatam fuisse docet. *Nec sane quicquam prohibet,* inquit ille, *quo minus supra illud Sudarium alia quoque linteamina adjecta fuerint, quæ caput quoque obvelarent, totoque corpore protenta sub institis coërcita fuerint: quæ fortasse ea sunt, quæ in aliis asservantur orbis terrarum Ecclesiis.* Hæc ex illo fideliter excerpta studioso lectori propinavimus, quamvis longe ab iis præcipue, quæ de sacra Taurinensi Sindone jam supra enarrata à nobis sunt ex reverendissimo Fortunato Scacchio discrepare videantur; cujus quidem sententia validissimis niti rationibus videtur, quæ ab eodem referuntur: constanter enim asserit, Sacratissimum Christi Domini corpus de cruce depositum, omni ex parte cruentatum, ipsiusque constipati sanguinis corticibus superinductum in linteo positum (quod Cado in Gallia miraculis & prodigiis illustre, sacratissimo item Christi sanguine conspersum, religiose nunc asservari scribit Campegius) deinde verò perlutum in ipso cruciatus loco (quid enim mali sibi à Judæis timeret Josephus, quippe qui audacter accesserat ad Pilatum, petieratque ab eo corpus Jesu, illudque datum sibi jam dono fuerat, consueto utique Judæorum more sepeliendum) in eo subinde linteo, quod Augustæ Taurinorum colitur, delatum ad pollincturam fuisse, in anteriorem scilicet speluncæ partem, quæ quidem duplex erat, ut apertissime probat cap. 32. Atque alio demum obvolutum linteo & in Sepulchro positum, institis & sudario superadditis.

Plura lintea Christi corpori involvendo adhibita fuere.

Chifflet. in hist. Christi.

Fortun. Scac. c. 24. *& c.* 34. 35. *&* 36.

Primum linteum, quo corpus Domini ante lavacrum exceptum fuit cruentatum in Gallia visitur.

Campegius.

Altero, quod Augustæ Taurinorum servatur, sacrum corpus ad pollincturam delatum est.

Fortun. Scac. c. 32.

15 Veruntamen cum multiplices de hujusmodi linteo, de Sindone, ac Sudario pariter auctorum, qui de sacra eadem Sindone, ac Sudario lucubrationes suas edidere, & parum quidem inter se cohærentes sententiæ existant, eas, tanquam ab instituti nostri proposito alienas, aliis discutiendas relinquimus. Unum dumtaxat hæc nostra legentibus demonstrasse satis sit, in sacro videlicet Christi funere, consuetos Judæorum ritus servatos omnino fuisse:

Variæ de sacra sindone auctorum sententiæ.

Ritus funebres Judæorum in funere Domini, usque

fuisse: quos & in cæteris Christianorum funeribus, & beatorum præcipue Martyrum adhiberi quoque inviolabiliter consuevisse, repetitis nunc ex probatarum historiarum promptuario exemplis liquido demonstrabimus.

deinde in martyrum funeribus observati.

16 Quam usitatus igitur Christianis olim mos fuerit, funebribus linteis ac linteaminibus defunctorum corpora involvendi, egregie quidem Prudentius loco supra citato edocuit, qui hymno decimo de defunctis hæc ad rem nostram canit:

Solemnissimus omnium cadavera linteis involvendi mos.

Candore nitentia claro
Prætendere lintea mos est.

Prud. hym. de def. 10.

Et satis aperte Maximus ille præses hominum nequissimus expressit, de quo alibi meminimus; cum post tormenta videlicet ac cædem Tharaco martyri comminatam, isthæc subdit: *Nonne reliquias tuas sic perdam? ne mulierculæ in linteamina corpus tuum involvant.* Ad rem quoque nostram congrue & illud facere videtur, quod probatæ fidei inter scriptores Dionysius Alexandrinus scribit epistola ad Domitium, & Didymum, quam deinde ob Christianæ pietatis ac fidei monimentum Eusebius recitat: ibi enim insignem cujusdam Eusebii, qui Episcopus postea Laodicenus fuit, pietatem summopere commendans, ait: *Eusebium dico, quem ab initio persecutionis* (sub Valeriano nempe) *Deus sua gratia roboraverat, & non modo ad ministeria confessorum, qui carceribus detinebantur, summo studio, ac animi contentione explenda, sed etiam ad lintea, quibus corpora beatorum martyrum jam vita defunctorum involverentur, neglecto vitæ periculo, conficienda præparavit.* Tanti quippe olim Christiani æstimabant martyrum obsequio deservire, & eorumdem cadaveribus operam impendere, ut jacturam bonorum, qua eos urgebant passim persecutores, acerbissima quæque pœnarum genera, quibus acriter tortores sæviebant, ac demum ipsiusmet capitis periculum, quod palam imminere sibi intelligebant, nihili prorsus facerent.

Tharaco martyri hoc linteaminum officium ejus cadaveri defuturum tyrannus minatur.

Euseb. l. 7. c. 10.

Eusebii Episcopi in conficiendis ad martyrum involvenda corpora linteis pietas.

17 Verum in recolendis martyrum actis frequens admodum de iisdem linteis, atque sindonibus mentio incurrit; sed potissimum in præclaris Clementis Ancyrani apud Surium gestis, in quibus isthæc leguntur: *Fidelis autem sophia lucernarum accendit multitudinem, quod multa vicerit certamina, sui amicissimi tollens corpus, mundis vestibus, & linteis involvit, &c.* Idem quoque inter enarrandum exponitur in vita Isidori martyris sub Decio quondam coronati. Nam Pyrope matrona piissima cum sacrum Martyris corpus tamquam rem haud ullis æquiparandam thesauris consecuta esset, devotis, ut Metaphrastes narrat, illud excepit obsequiis, sed præstat nunc eum his loquentem verbis audire: *Cum cognovisset*, inquit, *pia Pyrope, noctu ad locum accedens, & manus suas orando ad Cælum extendens, fuit voti sui compos, & cum invenisset venerandum, & sacrum martyris corpus custoditum ab Angelis, & resplendens instar luminis, cum magno gaudio, & lætitia apprehendens reliquias, eas unxit unguento, & cum eas sindone munda involvisset, generosa & præclara hæc mulier cum suis ancillis eas asportavit, & tulit in domum suam, Deum laudans, & glorificans.* hæc apud Surium Metaphrastes.

Frequens linteaminum funeralium in actis martyrum mentio. Sur. t. 1. 23. Ian. Sophia Clementis Ancyrani corpus linteis involvit.

Sur. d. 5. Sept. Pyrope Isidori corpus angelica custodia, & splendore nobile sindone involutum aufert.

18 Id quoque expressum videre est in actis SS. Felicitatis, & septem filiorum: Calepodii item, Laurentii, Susannæ, Cyriaci & sociorum, Anastasiæ, Pancratii, Primi & Feliciani; viginti trium martyrum, qui Via Salaria sub Diocletiano coronati fuere: Theodosii, Victoriæ, Hermagoræ, & Fortunati: Eulaliæ, Dignæ, & Emeritæ: Restituti, Sophiæ, & trium ejus filiarum: ducentorum sexaginta duorum martyrum sub Claudio: Anastasii, Victoris Mediolanensis: Torpetis, Alexandri, Aquilinæ, Tryphonis, Mennæ, Gorgonii, & Petri, Abibi, Thyrsi & sociorum, aliorumque pene innumerabilium, quos de industria hoc loco prætermittimus, ne singulos nominatim recensendo, tædium lectori afferamus. Verum curioso rerum antiquarum investigatori, oculatum ipsius Bosii testimonium pro omnibus hic inserendis, afferendisque sufficiat, quippe qui in sacrorum Cœmeteriorum sepulchris corpora oblongis, angustisque colligata fasciis haud raro se reperisse affirmat, & in quibusdam præcipuis Vaticani Cœmeterii monumentis, cum nuper ad ponenda novæ fundamenta basilicæ, terra hinc inde artificum manu effoderetur, plura defunctorum corpora, quæ ibi quiescebant, pertenuissimis detectis linteis, tunc multiplicibus involuta nexibus inspectantium oculis apparuisse pronunciat: quem plane in modum aptata, dispositaque in aliis item Cœmeteriis defunctorum cadavera à se adinventa fuisse oculatissimus vir attestatur.

Series martyrum, qui solitis linteis ac institis illigati à fidelibus dicuntur.

Bosius multa corpora fasciis illigata in Cœmeteriis reperit.

19 Porro non beatorum tantum Christi martyrum, verum & sanctorum quoque Confessorum corpora linteis diligenter obvolvere fideles consuevere: cujus rei etsi haud pauca recolentibus exempla suppetunt, unum tamen præ omnibus lectori prælibasse satis erit. In recolenda enim Alberti conspicui sanctitate viri historia narratur, quod à B. virgine Aldegunde, cum morti jam proximus esset, funebre ejusmodi linteum ad se transmitti voluit: rem vero Surius in ejusdem gestis hunc in modum describit: *Adveniente tempore obitus sui, ipse sanctus misit ad beatam Aldegundem, ut vestes in usus exequiarum sibi mitteret, ut linteis virgineis manibus textis virgineos artus componeret. Missus itaque nuncius cum iter medium explevisset, ecce à beata virgine alter missus occurrit, ferens secum linteamina, quibus obvolvi deberet corpus defuncti.*

Confessorum corpora linteis etiam involvere olim solemne Christianis erat. Albertus linteum funebre ab Aldegunde sibi morituro transmitti voluit. Surius in vit. S. Alberti.

20 Præterea sudario facies obtegebatur, de quo Joannes meminit, dum de Lazaro redivivo ait: *Et facies illius sudario erat ligata.* Non absimilem in morientibus superinducti minoris panni morem ad faciem obtegendam Gregorius in funere Cassii Narniensis Episcopi adnotavit his verbis: *Cassius Narniensis urbis Episcopus moriturus assistentibus ipse suis manibus linteum dedit, quod ex more morientium sibi contra faciem tenderetur: quo tenso spiritum emisit, sicque sancta illa anima ad gaudia æterna perveniens à carnis corruptione soluta est.* Idem in Caroli Magni funere servatum est: *Corpus enim ejus* (ut gesta perhibent) *vestitum est vestimentis imperialibus, & sudario sub diademate facies ejus operta.*

Io. c. 12.

Sudarium funebre quo facies obtegi solebat. Greg. hom. 37. in Euang.

21 Nec interim prætereundum est, quod à S. Athanasio in Magni Antonii gestis narratur, morem videlicet Ægyptiis olim fuisse, ut virorum nobilium, & præcipue martyrum corpora linteaminibus obvolverent; qua ratione ipsiusmet Antonii Anachoretarum principis exceptum fuisse corpus affirmat. Et ex Hieronymo item perspicuum fit, mulieris illius septies ictæ cadaver, cujus ille historiam contexit, à clericis antequam sepulchro inferretur, linteo involutum fuisse. Et insuper ex Eusebio comperimus, Asterium Romanæ nobilitatis

Athanas. in vit. S. Anton.

Linteis illustrium virorum cadavera involvi solitis Antonii magni corpus obvolvitur.

Hier ep. 49.

Euseb. in l. hist. 7. c. 14.

Asterius senator S. Marini corpus pretioso linteo indutum sepelit.

Quomodo ab antiquis cautum ne mortuorum vestes furto auferrentur.

Chrysost. hom. 84. in Ioan. & hom. 5. de Anna.

litatis Senatorem Marini centurionis, postquam dignum pro fide apud Cæsaream Palæstinæ sub Imperatore Gallieno martyrium consummaverat, corpus tulisse & magnifico ac sumptuoso amictum linteo, decenti, ut tanto viro par erat, sepulchro condidisse. Quoniam verò fures prædandi cupiditate illecti, sepulchra olim effodientes, ipsamet defunctorum spolia, ac vestimenta diripiebant, quamplures ad compescendam hominum rapacitatem, & procul avertendas latronum manus, ne id suis accideret, ut Chrysostomus ait, præcaventes, *tenuia scindebant linteamina, multisque implebant aromatibus, ut duplici nomine furibus inutilia redderentur.* Sed hæc ad antiquissimum hunc morem comprobandum exposuisse sit satis.

CAP. XXV.

Vestes, indumenta, aliaque id genus in sepeliendis defunctorum corporibus adhibentur.

Sumptuosis etiam vestibus induta cadavera olim Christiani sepeliebant.

Antiquissimis temporibus magnifice amicere mortuos apud ethnicos solemne.

1 NOn imus quidem inficias, amice lector, apud Christianos in efferendis beatorum martyrum, seu confessorum corporibus linteamina haud semper in usu fuisse. Ex ipsis enim sanctorum gestis, quæ adhuc supersunt, & apud probatos quosque rerum historicarum scriptores sat quispiam nosse potest, nonnunquam post delibuta unguentis, ac perfusa aromatibus corpora, fuisse eadem ac magnificis vestimentis superinduta fuisse. Qui certe mos defunctos pretiosis vestibus exornandi, apud ipsosmet gentiles in usu quondam fuisse, dum à suis eorumdem cadavera amicas inter manus curanda exciperentur, ex ipsomet Ennio comprobatur: hic enim exhibitum in Cresphontis nece, ac filiorum ejus luctum his verbis describit.

Ennius in Cresphon.

Neque terram injicere, neque cruenta
Convestire mihi corpora licuit,
Neque misere lavere lacrymæ salsum sanguinem.

B. Cæciliæ corpus aurea veste indutum post multa secula reperitur.

Baron. an. t. 9. an. 891. n. 13. ad 21.

2 Quapropter (ut à profanis retrahentes pedem, sanctorum actibus insistamus) pretiosissimum beatæ Cæciliæ corpus contextis ex auro vestibus amictum, quibus olim à Christianis sepulturæ demandatum fuerat, cum postea in lucem iterum tot evolutis annorum circulis prodire contigit, vestibus, inquam, pretiosis, ornamenti, & decoris gratia indutum, jam pridem primo sub Paschale Papa, & nuper sub Clemente VIII. repertum fuit, uti prolixe rem totam describens oculatus alioqui testis, omnique fide dignissimus Cardinalis noster Baronius Annalium Ecclesiasticorum scriptor enarrat. De sacri autem ejusdem corporis inventione ipsemet Bosius satis quidem copiosam, eruditamque enarrationem contexuit, quæ recolendis beatæ virginis, ac martyris Cæciliæ actis ab eo editis perpetui instar monimenti inserta est.

Asterius senator Marini corpus magnifica tectum veste suis humeris è loco supplicii asportat.

Euseb. lib. hist. 7. c. 14.

Cleopatra Varum splendidis amictum indumentis humat.

3 Eusebius insuper refert Marini martyris corpus, cujus paulo ante meminimus, ab Asterio senatore pretiosis quoque vestibus coopertum fuisse: *Asterius*, inquit ille, *etiam vir è senatorum Romanorum numero, &c. sancti Marini martyris cadaver tollit, splendida & pretiosa veste obtegit, atque humeris impositum inde deportat, quod cum magnifico, & sumptuoso linteo involvisset, decenti sepulchro condidit.* In sacris præterea actibus, quibus martyrum certamina posterorum memoriæ commendantur, legimus corpus Vari conspicui martyris à Cleopatra matrona splendidis indutum vestibus tumulo injectum fuisse, ut in ejusdem apud Surium actis in hæc verba: *Cleopatra matrona corpus martyris tollit, & pretiosis unxit aromatibus, & splendidis induit vestibus, &c.* Quem profecto morem apud antiquos receptum ipsemet Augustinus innuisse videtur, hæc dicens: *Sed pompa est funebris, excipitur sepulchro pretioso, involvitur pretiosis vestibus, sepelitur unguentis & aromatibus.*

Sur. to. 5. 19. Octob.

S. Aug. in Psal. 48.

Nimius in mortuis vestiendis luxus notatus, ac perstrictus.

Chrys. in hom.

4 Et quamvis hic postea usus ob infelicem humanarum rerum, ac temporum conditionem, nimiamque morum corruptelam, quæ orbi contigit, à recto rationis tramite longe aberrasse visus sit, eumque jure merito sancti patres, & Chrysostomus præsertim, velut quid reprehensionis stylo insectandum, dictis, ac scriptis pariter in lucem editis Christianæ religionis, ac temperantiæ zelo succensi acriter perstrinxerint, ob immanes videlicet, qui in vestiendis, exornandisque cadaveribus sumptus irrepserant; eum tamen Ecclesia in efferendis Pontificum, sacerdotumque, quin & ipsorum Regum, Principum, ac virorum, necnon fœminarum illustrium corporibus illibatum semper retinuit. Quamobrem ritum hunc vel ipse Chrysostomus, qui supra rationabilibus ex causis dumtaxat, tamquam luxuriosum quid damnaverat, facto comprobavit, dum supremam funeris pompam (ut cæteri consueverant) vestiumque decorem sibi quoque sub vitæ finem aptari poposcit: moriens quippe novis ac candidis indui vestimentis voluit, quod in ejusdem gestis hunc in modum Palladius enarrat: *Illuc ubi redit, vitæ suæ digna candida vestimenta quæsivit, exutusque prioribus ea sibi induit, omnibus usque ad calceamenta mutatis.* Hoc idem Petro Episcopo ac martyri Alexandrino contigit, cujus venerandum corpus, antequam de more efferretur, sericis indumentis, & sacerdotalibus quidem, vel potius episcopalibus splendide coopertum est, cujusmodi & nos fuisse credimus candidas illas vestes, quibus Chrysostomus sub extremam vitæ periodum ad pronuntiandam bene valentis animi lætitiam indutus est.

Principum, ac sacerdotum corpora magnifice vestiendi usus semper tenuit.

S. Chrysostomus novis ac candidis amiciri vestibus moriens postulat.

Pallad. in vit. Chrys.

S. Petrus Alexandri. cum sericis, ac episcopalibus indumentis sepelitur.

Sur. in vit. S. Petr. Alexand.

5 Mos enim olim fuit, ut Episcopi, necnon sacerdotes ornamentis suo ordini congruentibus, ad instar sacerdotum antiquæ legis amicti tumularentur. Unde Nicolaus de Lyra in cap. 10. Levitici de sacerdotibus Nadab & Abiu loquens, hæc ait: *Ex hoc autem quod Nadab, & Abiu fuerunt sepulti cum vestibus sacerdotalibus, inolevit consuetudo, quod sacerdotes novæ legis cum vestibus sacerdotalibus sepeliantur.* Id ipsum Glossa constanter edocet, cui pariter omnes fere sacrorum Canonum doctores adstipulantur, ut Abbas sub ipso disputationis exordio palam asseverat. Expresse autem ibidem, dicitur, clericos utique sacris ordinum, quibus eorum quisque insignitus est, indumentis sepeliendos esse: quod si in omnibus canonicæ legis præscriptum servari nequeat, servandum saltem est in Episcopis, & sacerdotibus.

Sacerdotes tam novæ, quam veteris legis cum ornamentis sacerdotalibus humari soliti.

Nicol. de Lira in lev. c. 10.

Glossa in c. nemo de consecr. dist. 1. Abbas ibid.

Clerici cum ordinum suorum vestibus sepeliendi.

6 Hoc in perantiquis pariter Ritualium codicibus expresse decernitur, ut ipse testis est Durantes de officio defunct. ubi hæc habet: *Clerici verò, si sint ordinati, illis indumentis induti sint, quæ requirunt ordines, quos habent: si verò non habent ordines sacros, more laicorum sepeliantur. Veruntamen licet in aliis ordinibus propter paupertatem hoc sæpius omittatur, in sacerdotibus tamen, & Episcopis nullo modo prætermittendum est. Vestes enim sacerdotales virtutes significant, cum quibus præ cæteris sunt Do-*

Durant. in Ratim. de off. def. l. 7.

Episcopos præsertim, ac sacerdotes suis ornamentis amictos sepeliri canon præcipit.

mino præsentandi. Sacerdotalium autem vestium, sive Pontificalium appellatione non ipsa tantum indumenta importari videntur, sed cætera quoque ornamentorum genera, quæ ordinibus congruunt, ut calix, crux, annulus, baculus pastoralis, cum quibus singulis Pontificiæ cathedræ, vel tituli insigniis Episcopos complures tumulo illatos fuisse legimus.

Sacerdos cum cruce, & calice sepulchro conditur.

Sur. to. 6. 3. Dec.

7 Quis verò nesciat sanctissimi Episcopi Birini corpus sacerdotali habitu superamictum, appositaque pectori cruce una cum calice, annulo quoque Episcopali splendide exornatum fuisse, ut Surius in ejus vita his verbis refert: *Inveniere corpus Episcopi integrum cum duplici stola, & infula rubra è panno serico, atque cum cruce è metallo confecta, pectori ejus imposita, denique cum calice ad umbilicum ejus posito.* Et paulo infra de secunda venerandi corporis inventione loquens, hæc subdit: *Inventusque est annulus, &c.* Idem quoque in gestis B. Arnulphi Suessionensis Episcopi eumdem apud Surium videre est; illum videlicet pontificalibus de more indumentis coopertum fuisse, annuloque pontificio insignitum, de quo postea præclarum illud miraculum his verbis recitatur: *Cumque beati viri corpus pro more compositum, & pontificali habitu ornatum in templum illatum esset, veritus frater Everolphus, ne inter tot promiscuas turbas rapax quispiam aureum annulum à manu ejus abstraheret, abstulit illum. Hora autem sepulturæ adveniente, cum vellet annulum digito rursus adjungere, frigida manus, & contracti digiti adeo rigebant, ut id efficere non posset. Ea re amor erga illum fidelium indoluit, orabantque cum gemitu, ne Dominus sineret illud sacrum corpus suo cultu carere. Et ecce illis pie conquerentibus, manus dextera à pectore se erigit, digitos displicat, & diducit, & annulum digito inserendi magnam præbet opportunitatem. Ideo insertum annulum ad pristinum se locum retrahit, & digitos ut antea intra volam contrahit.* hæc ibi.

Episcopus cum annulo pontificio sepelitur.

Sur. in vit. S. Arnulph. Suession. Episc. to. 4. 15. Aug.

Arnulphi cadaver annulum pontificium porrecto digito prodigiose recipit.

8 Herebertum item Coloniensem Archiepiscopum miræ sanctitatis virum ad Pontificalium infularum præmonstranda insignia, cum baculo pastorali tumulatum fuisse apud Surium invenies, qui illud potissimum omni admiratione dignum enarrat, eodem baculo, dum è monumento prodiret, Volpertum quendam Tuitiensem abbatem, qui ad ejus tumulum tunc orabat, percussum leviter ab eo fuisse, qua ex visione is inusitato tremore correptus, observantioris vitæ proposito sibi posthac consulendum putavit. Plura quidem hic è probatis sanctorum gestis deprompta subtexere potuissemus exempla, eorum dumtaxat, quorum post mortem corpora sacerdotalibus indumentis exculta intra tumulum honorifice recondita fuere: verum ut ex multis pauca interim in medium proferamus: laudabilem hanc Ecclesiæ consuetudinem legentibus contemplandam exhibent gesta sanctorum Gebardi Constantiensis, Annonis Coloniensis, Corbiani Frisingensis Episcoporum, aliorumque pontificali honore præstantium, quæ brevitatis causa, ne lectorem gravemus, consulto omittuntur.

Cum baculo item pastorali Episc. humari soliti.

Surius in vit. S. Hereb. Colon. Archiep.

9 Demum ut his, quæ de exornandis defunctorum corporibus hucusque enarrata sunt, coronidem imponamus, coronas ipsas adjicimus, quibus è vario florum genere contextis redimiri, atque exornari sacrarum virginum capita in usu quandoque apud antiquos fuisse ex pia rerum historica-rum traditione accepimus. Quod maxime tum devotionis, tum obsequii gratia in sacratissimo Deiparæ capite servatum fuisse Damascenus de dormitione Virginis his verbis edocet: *Postquam autem omnes desiderio simul & debito satisfecerunt, & ex multis floribus, variisque hymnis contextam sacram coronam contexuere, &c.* ut merito virgineum illud sanctitatis caput, cui Deus subditus in terris fieri, & cujus imperio parvulus subjacere dignatus est, merito, inquam, caput in terris redimirent flores, quod in Cælo ipsa coronant sidera, & sol vestit, ut Bernardus ait, quo prophetæ vaticinium adimpleretur: *Et in capite ejus corona stellarum duodecim.*

Virgines capite floreis coronis redimito tumulantur.

Deipara Virgo post mortem multiplici florum serto coronatur.

Damasc. de dormit. Virg.

Ber. ser. in c. 12. Apoc.

10 Quapropter singulari devotionis erga Virginem Deiparam studio his nostris temporibus præclaræ memoriæ vir comes Alexander Sfortia ad recolendam hanc Virginis coronam allusisse visus est, dum ad perpetuum suæ erga Virginem observantiæ monimentum reverendissimis Vaticanæ Basilicæ Canonicis, quos sibi ex testamento heredes nuncupavit, legatum hoc præ cæteris caute injunxit, ut singulis videlicet annis sacram aliquam Beatæ Virginis imaginem ex his, quæ miraculis quondam illustriores redditæ vel in Urbe, vel ubivis locorum claruerunt, ut eam nimirum corona aurea magni ponderis in capite solemni ritu exornarent, quæ ibi jugiter ad Virginis decorem, & pietatis monimentum permaneat: quapropter hoc ipsomet anno 1649. die 9. mensis Julii ad sacram nostram Vallicellanam beatæ Mariæ imaginem, quæ quondam miraculis claruit, splendida ex auro magni pretii corona ab Illustrissimis, & Reverendissimis Ugone Ubaldino inter Basilicæ Vaticanæ Canonicos Decano, & à Præsule Angelo Andosilla utriusque Signaturæ Referendario item Canonico, & S. Philippi alumno, delata nobili musicorum concentu, & patrum nostrorum, ac magno piorum interventu sanctissimæ Virgini dicata, & imposita est, illis potissimum verbis musico concentu sacros post hymnos decantatis: *Corona aurea super caput ejus, &c. et: Gloria & honore coronasti eam, & constituisti eam super omnia opera manuum tuarum, Domine.* En lector vel obiter, dum Virgines caput floribus devota Christianorum manu redimitum meminimus, ad insinuanda pia studia, quibus erga Virginem vicissim inter se fideles semper decertarunt, hic coronas aureas, quibus pari studio, ut audis, venerandum caput singulis annis perpetuo exornatur, haud ingrato præterire silentio voluimus. Sed ad nostra redeamus.

Comes Alex. Sfortia auream quotannis coronam Virgini offerendam testamento reliquit.

Vallicellanæ Virginis Imago hac Sfortiana corona donatur.

11 Id ipsum quoque venerabili Macrinæ capiti floribus exornando præstitum fuisse Nyssenus in ejusdem vita testatur, dicens: *Vestiana propriis manibus ornans sanctum illud caput, &c.* Et quidem perantiquum, recolendumque morem, quo floribus defunctorum olim corpora respergebantur, Hieronymus ad Pammachium scribens satis clare insinuasse videtur: miram enim ejusdem pietatem commendans, illud ait: *Quod cum cæteri mariti super tumulos conjugum violas, rosas, lilia, floresque purpureos, & dolorem pectoris his officiis consolarentur, ipse sanctam favillam* (Paulinæ videlicet conjugis suæ defunctæ) *ossaque veneranda eleemosynæ balsamis irrigaret, hisque pigmentis, atque odoribus foveret cineres quiescentes, &c.* Floribus item ac frondibus non defunctorum dumtaxat fidelium corpora, sed honoris, & lætitiæ gratia ipsæ martyrum Basilicæ, ac sepulchra adornari consueverant: cujus rei testis est

Macrina Nyssena floribus tumulanda coronatur.

Hier. ep. 26. ad Pammach.

Flores quoque tumulis inspergi antiquis solemne.

Basilicæ, & sepulchra martyrum florib. adornantur.

Hier. ep. 3. ad Heliod. in ep. Nepot. Baron. in mart. Rom. die 23. Iunii.

est Hieronymus, qui Nepotianum magnis ob id laudum præconiis celebrat: *Hoc idem*, inquit, *possumus & de isto dicere, qui Basilicas Ecclesiæ, & martyrum conciliabula, diversis floribus, & arborum comis, vitiumque pampinis obumbrabat.* hæc Hieronymus recolendam Christianorum consuetudinem his verbis exaggerans.

Mystica mortuos coronandi causa.

12 Porro primi illi antiquæ probitatis, candidæque fidei Christiani suos coronis prosequebantur mortuos, virgines præsertim, & martyres, hanc unam potissimum ob causam, ut post superata videlicet ærumnosæ hujus vitæ certamina, victores eosdem è seculo in Cælum se recepisse, impertita capiti corona, quæ victoriæ symbolum est, contestarentur. Notandum tamen est, laudabilem hunc Christianorum ritum alienum omnino ab eo extitisse, quo gentiles ipsi utebantur, dum suos pariter post mortem ambitione ducti corona donabant, & contexta tumulo serta affigebant, ut ex duodecim Tabularum lege satis aperte constat, quæ earum dumtaxat coronarum usum defuncto impertiendum statuit, quas ipse sibi vivens honesto virtutum cultu promeruisset. Sed legis hic verba excipiamus: *Qui coronam parit ipse pecuniaque ejus, virtutis ergo arduitor, ipsique mortuo, parentibusque ejus, dum intus positus erit, forisque feretur, sine fraude imposita esto.* Germanus verò sensus ejusmodi verborum legis Joanne Azor in suis moralibus institutionibus exponente, hic est, *ut eas* nimirum, inquit, *coronas ad funera adhiberi permittatur, quas quisque, vel per se ipse, vel per servos, equosque suos virtutis ergo in publicis ludis, certaminibusque sibi peperisset; ac si lex dicat, tanquam præmium virtutis victoribus proponantur coronæ in sepulchris eorum, qui easdem consecuti sunt.* Pecuniæ autem nomine ibidem, ut quidam interpretantur, *equi*, *& servi* intelliguntur. Porro verbum illud jam antiquatum *arduitor*, *antiquum utique verbum est* (inquit Azor) *ab arduo*, sive *adduo, idem plane significans quod addo.* hæc ille: hanc autem, quam protulimus, legem Plinius quoque recitat.

Alia ratione ducti suos mortuos Christiani coronant alia suos ethnici.

Lex 12. Tab. non nisi suam cuique propria virtute partam coronam in morte concedit.

Azor. inst. mor. to. 1. l. 6. c. 63.

Corona virtutis præmium sepulchris olim affixa.

Plin. l. 21. c. 3.

Antiquissimus feretra & urnas coronandi mos.

Eurip. in Orest. Phœnis. & Hercul. fur. Arist. in Concion. Pind. in Nem. od. 4. Soph. in Elect. Plutar. in Numa. Pericl. Tim. Pelop. Marcel. Phil. Lucian. de luctu. Dion. Halic. l. 11. in fun. Virg. Herod. l. de Anton. Cic. l. 2. de leg. Virg. l. 6. Æneid. Plin. l. 21. c. 3. Val. Max. l. 5. c. 1. Hier. ep. 24.

13 Et ut nonnulla hic, quæ ad instituti propositum faciunt, in lectoris gratiam exponamus; mos quidem antiquis extitit, non defunctos dumtaxat coronandi, verum & feretra, rogos, urnas, ac sepulchra, & demum coronati ipsa prosequi funera consueverant. Nempe, ut aperte in sua Pædagogia Clemens Alexandrinus innuit, ad significandam subacti nimirum seculi victoriam, quod & Chio ad Platonem scribens iisdem plane verbis asserit, ut apud Suidam, & in Epicteti responsis ad Imperatorem Adrianum videre est. Quo item Hieronymus respexisse videtur, cum ad Marcellam de obitu Leæ, notæ sanctitatis viduæ scribens, hæc ait: *Universorum gaudiis prosequenda, quæ calcato diabolo, coronam jam securitatis accepit.*

Superstitiosum ac gentilitium coronarum morem Christiani improbant.

Clem. Alex. c. 8. Tertul. l. de cor. mil. c. 16 Pl. l. 21. c. 3.

14 Hunc tamen morem à gentilibus frequenter usurpatum, & superstitiosis eorum cæremoniis respersum haud ratum, acceptumque Christiani habuere, utpote qui omnipotenti Deo omnimoda cordis puritate inservientes, ne quid ulla ex parte immundum in religionem, ejusque cultum, ac in mores obreperet, omni adhibito studio præcavebant, quoniam & Diis coronæ ritibus quibusdam adhibitis, Tertulliano teste, consecrabantur, &, ut Plinius ait, *Deorum honos erant, & larium publicorum, privatorumque, ac sepulchrorum, & manium.* Et ut perantiquus ille poëta apud Stobæum exponit, coronatione, & delibutione cadaverum, symposia, sive beatorum convivia designabantur, ad quæ suos proficisci defunctos existimabant: veteres enim gentiles coronatos pariter, & unguentatos solemnibus interesse conviviis consuevisse haud cuiquam, ut putamus, ignotum est.

Coronatio cadaverum symposia beatorum apud ethnicos designat.

Poëta apud Stobæum.

15 At Christiani mortuos, quos inter certaminum agones merito desudasse sciunt, in victoriæ signum coronant: in Cælo enim immortales post mortem sancti de manu Dei coronas ambiunt: victoriales autem coronas, de quibus nunc sermo incurrit, vix ullus est ex tot sanctorum patrum numero, qui ne dum gentilibus, imo neque ipsismet Christianis militibus aliquando improbandas esse affirmare ausus fuerit; unum dumtaxat Tertullianum excipiendo, in hac potissimum re, ut in aliis quammultis pertinaciter delirantem.

Coronatio mortuorum Victoriam hujus seculi apud Christianos designat.

Coronæ militi ab Ethnicis Imperatoribus dari solitæ non respuendæ.

16 Quam verò mordicus ipse præ omnibus Tertullianus institerit, ut coronæ, quas Imperatoris liberalitas ultrò donabat, à Christianis militibus omnino respuerentur, velut quid redolens superstitionis errorem, ex ipsiusmet verbis in libro, quem scripsit de Corona militis, videre est, ubi isthæc: *Proxime facta est liberalitas præstantissimorum Imperatorum, expungebantur in castris milites laureati. Adhibetur quidam illic magis Dei miles, cæteris constantior fratribus, qui se duobus Dominis servire non posse præsumpserat, solus libero capite, coronamento in manu otioso. Vulgata jam & ista disciplina Christianorum relucebat. Denique singuli designare, eludere eminus, infrendere cominus in nostrum. Tribuno defertur: & persona jam ex ordine accesserat; statim Tribunus, cur, inquit, tam diversus habitu? Negavit ille cum cæteris sibi licere. Causas expostulatus: Christianus sum, respondit. O militem in Deo gloriosum! Suffragia exinde, & res apud acta, & reus apud præfectos. Ibidem gravissimas penulas posuit, revelari auspicatus, speculatoriam morosissimam pedibus absolvit, terræ sanctæ insistere incipiens: gladium nec dominicæ defensioni necessarium reddidit, laurea & de manu claruit. Et nunc russatus sanguine suo, spe calceatus de Euangelii paratura succinctus acutiore verbo Dei, totus de Apostolo armatus, & de martyrii candida laurea melius coronatus, donativum Christi in carcere expectat.* hæc Tertullianus, qui militis Christiani facinus tanquam egregium prædicat, licet haud ulla prorsus necessitas militem ad id præstandum ob Christianæ fidei confessionem compelleret; nam nulla idololatriæ labes facinori tunc temporis inerat.

Tertullianus perperam eas reprobat.

Baron. anno 201. to. 2. n. 2.

Miles Christianus coronam à Principe gentili oblatam imprudenter rejicit. Laudatur à Tertulliano.

17 Et quidem reliqui Christiani quod à milite tunc minus caute gestum fuerat, haud approbarunt, immo potius tanquam futuræ in Christianos persecutioni, quæ paulo post oborta est, aditum aperuerit, summopere detestati sunt, ut ex ipso Tertulliano constat, his quidem verbis: *Exinde sententiæ super illo nescio an Christianorum, non enim aliæ ethnicorum, ut de abrupto & præcipiti, & mori cupido, qui de habitu interrogatus, nomini negotium fecerit: Solus scilicet fortis inter tot fratres commilitones, solus Christianus. Plane superest, ut etiam martyria recusare meditentur, qui prophetias ejusdem Spiritus sancti respuerunt. Mussitant denique tam bonam & longam sibi pacem periclitari. Nec dubito quasdam scripturas emigrare, sarcinas expedire, fugæ accingi de civitate in civitatem: nullam enim aliam Euangelii memoriam curant. Novi & pastores eorum in pace leones, in prælio cervos.* Hæc sunt delirantis jam, immo à recta

A prudentioribus tanquam occasionem persequendi Ecclesiam gentilibus frustra dedisse reprehenditur. Tertulliani jam Montanistæ in orthodoxos delirium.

 fide

fide penitus naufragantis Tertulliani verba, quibus primum Ecclesiæ Romanæ refragari, quod solent hæretici, audacter non desinit, ubi ipsummet Victorem summum Pontificem aculeatis dictis perstringit, utpote qui jam Montani hæresim ab ipsa Petri cathedra damnaverat, in quam ille miserrime prolapsus, errores, quos hauserat, tuendos, propugnandosque susceperat, & demum Catholicæ Ecclesiæ populum una cum Pontifice carpit: *Quod*, ut inquit Baronius, *persecutionis tempore fugiendum esse, non autem negandum contenderent, secundum consilium Domini, dicentis: Si persecuti vos fuerint, de una civitate fugite in aliam.*

Baron. t. 1. Ann. 201. n. 4.
Matt. c. 10.

18 Quoniam verò de militari corona meminimus, quam quidam perperam respuendo persecutioni causam dedit, repetendum est, haud ullam idololatriæ, aut superstitionis labem coronis hisce militaribus adfuisse, ob quam eas Christiani respuere, ac declinare cogerentur, sed totum ab ipsa Tertulliani pertinacia provenisse asserendum est, qui solus impugnare, quod Ecclesia non damnabat, & defendere, quod illa impugnabat, stomachabundo furore non destitit: sed Baronium hic quæso ad rem præsentem audiamus, ubi de Tertulliano loquens, hæc ait: *Et quod ab Ecclesia Catholica semel desciscens, in eamdem immortale jurasset bellum, inde accidit, ut quod Catholici improbarent, ipse mordicus defenderet, ut de milite illo accidisse vidimus, qui noluisset, ut alii quoque Christiani milites faciebant, lauream, donativum accepturus, in capite gestare. Non sane ex idolo eam sumebant, vel illi eam postea offerebant: nulla cum ea thuris oblatio, vel alia intercedebat superstitiosa libatio: nihilque aliud illa præ se ferebat, quam insigne victoriæ, qua quidem, nec qui tunc aderant, nec qui alias sub aliis Imperatoribus militassent, abstinuerint unquam, nec quod unus hic fecit, ab aliquo alio milite Christiano aliquando factum esse aliquod exemplum præcesserat, quo ea de causa miles aliquis videretur subiisse martyrium. Nam alias cum ovantes, tum etiam triumphantes venerant cum Imperatoribus milites Christiani, & ubique sicut cæteri laureati: quod à nemine illis datum est crimini; cum tamen certum sit, Christianos non parvo numero (quod & ipse Tertullianus in Apologetico testatur) in castris militare consuevisse. Legionem certe Fulminatricem dictam ex Christianis fuisse refertam suo loco narravimus, Nec rursus eam ob causam, quod laurus Apollini, myrtus Veneri diceretur esse dicata, ex iis coronari vetitum erat; nam ea ratione, nec ad ullum usum Christiani elementis (quod deridet Augustinus scribens ad Publicolam) nempe terra, quia Cereris, mari quod Neptuni, aëre quia Iovis, igne quia Vulcani esse dicerentur; nedum iis arboribus, alisque plantis, & animalibus Diis dicatis uti valuissent: quod asserere insania plane videretur; cum altoqui etiam idolothyta nulla facta disquisitione manducare concesserit Apostolus, dum nullum scandalum immineret. Quod & dicendum de laurea: nam cum nullus pateretur offensam, quod omnes æque incederent laureati, frustra, atque superflue id ab eo milite tentatum esse videri poterat.*

Tertulliani proba improbandi, & reproba probandi pervicacia.

Castigatio militis Christiani coronam ab Imperatore ethnico oblatam frustra respuentis.

Legio Christianorum Fulminatrix sub Ethnicis Imperatoribus militabat.

Aug. ep. 54.

Insania est, aliquid ideo rejicere, quia illud olim Idolis erat sacrum.

19 Idem Baronius deinde discrimen assignans, cur Christiani abstinerent à coronandis domorum postibus, & lucernis accendendis in publicæ signum lætitiæ, hæc subinfert: *Sed & his adjicimus non eamdem fuisse rationem lætitiæ causa domus postes coronare, vel lucernas accendere, quod Christiani facere detrectarent, & coronas victoriæ insigne milites ferre: nam illud erat voluntatis non necessitatis commune omnibus; sed ut idem Tertullianus ait, ex cujusque pendebat arbitrio, qui eo obsequio adulari cuperet Imperatori. At militaris corona erat ejus temporis necessarium capitis ornamentum: eo enim nobili insigni victoriæ, sicut & gladio accinctos ad victoriæ præmium capessendum milites progredi necesse erat. Atqui Tertullianus cum tam vehementem, fortemque pro eo instituerit, defensionem, eo erroris quoque miser prolapsus est, ut negaret Christianum hominem posse fide salva militem agere.* hæc ex Baronio, vel obiter lectori exposuisse sufficiat, jam verò ad nostra redeamus. Demum (ut coronis insistendo finem enarrationi faciamus) ipsa martyrum sepulchra à Christianis olim coronari consueverant, ut locupletissimi testes sunt Paulinus, Gregorius Turonensis, & alii. Qua etiam de causa ille apud Christianos mos inolevit, ut laurum in sepulchralibus urnis apponerent; eo quod videlicet frondibus nunquam emarcescentibus perpetuo virescat, & ut Plinius ait, *triumphis arbor hæc proprie dicetur.* Sed hæc in alium locum discutienda remittimus. Interim verò quæ diximus, magis infra exponendo patebunt.

Christiani alia adulandi Principi triumphanti signa præter gestationem coronæ exhibere renuunt.

Tertull. de cor. mil. c. 11.

Baron. t. 2. ann. 201. n. 16. 17.

Greg. Tur. de Homer. SS. mart. l. 2.

Cur lauri folia in sepulchris.

Plin. l. 15. c. 30.

CAP. XXVI.

Dissecta Martyrum corpora collectis & in unum compositis membris tumulo inferuntur.

1 Christiani utpote gravi olim, atque onerosо Moysaycæ legis, ac cæremoniarum ejus jugo exempti, & à vano, futilique gentilitiæ superstitionis cultu immunes singulari ipsius Dei beneficio redditi, cum probe nossent, quod Hieronymus ait, *Samaritanum, & Iudæum esse, corpora mortuorum pro immundis habere*, ac proinde haud quemquam contactu, aut præsentia eorumdem pollui, quorum pretiosa in conspectu Domini mors est, maximum jugiter devotionis studium beatorum martyrum fovendis, curandis, tumulandisque corporibus adhibuere. Olim quippe, ut diserte Basilius asserit: *Pro legis Iudaicæ ritu si qui moriebantur, horum morticinia habebantur abominationi: contra, mors si cuipiam irrogatur pro Christi nomine, pretiosæ censentur reliquiæ sanctorum ejus.* Et infra: *Nunc ossa martyris quisquis attigerit, ob gratiam corpori insidentem fit quadamtenus sanctificationis particeps.* Tanti autem pretii hoc pietatis obsequium, quod defunctis impenditur, apud Christianos extitit, ut nullatenus extinctorum hominum cadavera immundum quid rati, ex laudatissima primitivæ Ecclesiæ consuetudine, ipso Dionysio Areopagita teste; in excolendis Christianorum funeribus *primo quidem antistites, inde reliqui omnes, qui aderant, mortuos osculo, & complexu salutare consueverint*, ἀσπάζεσθαι τοὺς κεκοιμημένους.

Cadavera immunda & abominationi ab Hebræis habita sunt.

Ep. 52. ad Rip.

Psal. 115.

Cadavera martyrum pretiosa & sanctificationem participantia à Christianis habentur.

Basil. sup. cit.

Dion. Areop. Hierar. c. 7.

Osculis, & amplexibus cadavera piorum hominum venerantur.

2 Quo igitur animi studio, quibus manuum obsequiis eos potissimum prosecutos fuisse credere par est, quos tanquam dignissimos Christi martyres venerabantur, & quorum sacras reliquias uti laborum omnium, ac certaminum, quæ hic subierant, participes, immortalitatis laurea donandas, certissime sciebant. *Corporibus enim omnium*, ut Cyprianus ait, *qui glorioso exitu mortis excederent, vigilantiam, & curam propensiorem impertiebantur.* Et ut Pius sanctissimus Pontifex ab ipsa Petri cathedra docuerat, *sanctorum martyrum corpora, sicut Dei membra curanda esse non ignorabant.*

Martyrum præcipue corpora, ut membra Christi honorant.

Cypr. ep. 37.

3 Hinc jure merito pia eorum Christianorum studia magnis à Chrysostomo laudibus celebrantur, qui

Insigne Antiochenum in

martyrum reliquiis honorandis studium. *Chrys. in SS. mart. Jun. & Max.*

qui Antiochiæ, ut ipse ait, *post beatam illam cædem, etiam cum salutis periculo athletas illos optimos rapuerunt etiam ipsi vivi martyres, ut eorum reliquias curarent decenter.* Quid enim homine Christiano dignius excogitari potest, quam eos certatim honoribus, & obsequiis prosequi, quos perenniter cum Christo victuros Christiana humanis mentibus fides suggerit? Quapropter ipsemet mortis eorumdem dies solemni ritu, festivoque gaudio ob immortalitatis spem concelebrabatur, ut Origenes acutissimus ingeniorum arbiter hunc in modum optime philosophatur: *Diem*, inquit, *mortis celebramus, quia moriuntur hi, qui mori videntur; propterea & memorias sanctorum facimus, tam illorum refrigerio gaudentes, quam etiam nobis confirmationem in fide postulantes.* hæc ille.

Cur dies obitus sanctorum festivo ritu celebretur. *Orig. lib. 3.*

Præcipuum in dissectis, dispersisque martyrum membris componendis fidelium studium.

4 Cum igitur adeo soliciti Christiani omnes exiterint in curandis, componendis, exornandisque jugiter beatorum martyrum corporibus, futuram utique exhibitis hujuscemodi signis resurrectionem protestabantur, maximum tamen adhibere studium haud unquam destitere in sanctorum martyrum dissectis, projectisque huc illuc membris diligenter primum conquirendis, colligendisque, ac demum iisdem inter se officiosa coaptandis, componendisque manu. Quod quidem Prudentius in suo Peristephano hymno de Hippolyto illis verbis innuit:

Prudent. in Peristephano.

Cumque recensitis constaret partibus ille
Corporis integri, qui fuerat numerus.

Id autem evidentius sanctissimi Constantii Episcopi Perusini acta apud Surium descripta testantur, quæ legentibus isthæc perhibent: *Quod illi Dei mandatum exhaurire cupientes, quæ primum sese obtulere arbores, ex his ligna incidunt, in eaque ad feretri formam constructa corporis primò truncum imponunt, deinde huic caput sacratissimum, quam maxime possunt, accommodate annectunt.* Idem apud Adonem de conspicuo inter matyres Petro Alexandrino Episcopo in hæc plane verba legimus: *Declinantes itaque triumphale funus, sacrum caput cervici apponentes, &c.*

Sur. to. 1. 9. Ian.

Ado de S. Petro Alex. 26. Novem.

4 Porro illud celebre, ac memorandum jugiter est, quod de venerabili Stanislao Cracoviensi Episcopo legendum acta ejusdem hunc in modum exhibent: *Canonici Cracovienses sparsa membra nocturni de Cælo splendoris indicio colligunt, & suis locis apte disponunt, quæ subito inter se copulata sunt, ut nulla vulnerum vestigia extarent.* Vides hinc quam immense beati martyres charitatem, atque unitatem dilexerint, qui quælibet tormentorum genera subire, & gladios, bestias, ignes pati maluerunt, quam semel à Christi charitate excidere, ac sejungi & ab ejus fide divelli; clamabant quippe cum Apostolo: *Quis nos separabit à charitate Christi, tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius?* O vinculum charitatis animos invincibiliter vinciens. Hoc uno amoris nexu vincti Christo tanquam capiti membra ita cohærebant, ut vel gladio recisi, ac mortui ipsam se diligere unitatem, & à Christo, & ab Ecclesia sejunctionem odisse penitus comprobaverint, dum corporis membra etsi carnificum manu resecta, & sparsim plures in partes divisa, haud permanere sejuncta ad fidei unitatem fidelibus commendandam insigni miraculo passi sunt. Idem plane reliquiis sanctæ Febroniæ in M. S. ejusdem actis Cod. S. Petri contigisse narratur: *Tunc levantes corpus sanctæ Febroniæ cum magno studio posuerunt in lectulo, & ordinabant membrum ad membrum, unumquodque suo loco.*

Stanislai membra dispersa colliguntur, & inter se prodigiose coalescunt. *Act. S. Stanisl. Episc. Cracov.*

Apost. ad Rom. c. 18.

Febroniæ concisa membra à fidelibus studiose composita humantur. *M. S. Cod. S. Petri.*

Quapropter ut in sacris frequenter Cœmeteriorum sepulchris videre est, obtruncata beatorum martyrum membra simul compacta, suisque aptata locis, ac tumulo pia fidelium manu recondita inter perscrutandum reperiuntur.

5 Sanctorum quippe martyrum reliquiæ haud ulla impiorum hominum, aut temporum injuria abolentur, immo tunc magis condi, & condiri quodammodò ac perennari videntur, cum majori conatu impiæ persecutorum manus insilientes, eadem discerpere, perfringere, ac demoliri satagerunt, sacrarum enim paginarum testimonio, *Custodit Dominus omnia ossa eorum, unum ex his non conteretur.* Quapropter atteri quidem, & Deo permittente conculcari, sed minui, sed aboleri eodem custodiente nequaquam possunt. Nonne Ignatii Episc. Antiocheni nobilissimi inter martyres ossa, quæ in Rom. Amphitheatro leonum ac bestiarum dentibus contrita quondam fuere, decorem inde ac splendorem potius, quam contumeliam, ac si contusa frumenti grana, retulerunt? quippe tunc maxime martyris oraculum adimpletum est, qui dum Romam morte afficiendus, ad bestias jam damnatus properaret, transmissa eosdem Romanos epistola præveniens, edixit: *Utinam fruar bestiis, quæ mihi sunt præparatæ, quas oro & mihi velociores esse ad interitum & ad supplicia & allici ad comedendum, ne sicut & aliorum martyrum non audeant corpus attingere, quod si venire noluerint, ego vim faciam, ego me urgebo ut devorer. Ignoscite mihi filioli, quid mihi prosit, ego scio.* Vide alacritatem animi ad necem properantis, qui insuper, ut Hieronymus ait: *Cum jam damnatus esset ad bestias, & rugientes leones audiret, ardore patiendi ait: Frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar, ut panis mundus inveniar.* Oraculum Dei, vox martyris extitit: ejus quippe ossa adeo ad vivum intuentibus panis formam exhibent, ut quisquis oculis rem deprehenderit, hærebit profecto, ossa ne sint, an candidi potius fragmenta panis, quod in quadam sacrorum ossium particula videre est, quæ in nostra Vallicellana Ecclesia ab ejusdem sepulchro Pauli Quinti Pont. Max. auctoritate desumpta asservatur, cum pars altera ad Panormitanam urbem, ubi in ejus honorem à nostræ Congregationis patribus Ecclesia dicata est, transmissa fuerit. Porro in sacrorum ossium monimentum Martha Marchina singularis eloquentiæ virgo velut altera Maria Moysis soror sacri cantici carmen hoc cecinit, quod lectori hic exhibemus:

Nulla vis martyrum reliquias abolere potuit.

Psal. 33. 21.

Ignatii martyris patiendi pro Christo ardor.

Ignat. ep. ad Rom.

Hier. lib. de script. Eccl.

Frumentum Christi ferarum dentibus molendum se vocat.

Et vere nunc ossa ejus similitudinem panis referunt.

Pars ossis fuerat, sacri nunc aspice panis
Perspicuo gemmæ conditur in gremio.
Dente leo has Christi fruges contrivit, easdem
Igneus imbutus sanguine coxit amor.
Ambigis? Nunc iterum vivos concrescere in artus
Aspiciens dices: hic modo panis erat.

En rem, amice lector, non tam oculis ac manu, quam fide, atque auribus deprehendendam, & à pia muliere eleganti carmine expressam hic tibi contemplandam offerre voluimus. Sed jam ad nostra redeamus.

6 Quoniam vero hic de consciſſis ac mutilatis beatorum martyrum corporibus mentio agitur, de eorumdem quoque martyrum membris ferro interdum ignominiæ causa notatis, vel obiter opportunus sermo occurrit. Ab antiquis enim temporibus cum acrius gentilium in Christianos rabies recrudesceret, quævis tormentorum genera ad eosdem excruciandos, & ignominia pariter afficiendos studiose

Notæ, ac stigmata Christianis in contumeliam inuruntur.

diose adhibebantur; quamobrem eos, quos gladio non animadvertebant, ad majorem pœnam notas eorumdem membris inurendo, vitæ, immo potius probro ac ignominiæ reservabant: barbari quippe homines in hoc Cassium ferum illum tyrannum æmulari videbantur, qui cum varia pœnarum genera in degeneres milites excogitasset, illud præ cæteris solemne erat, ut desertoribus nonnullis manus excideret, aliis crura ac poplites, ut Vulcatius refert, ferro incideret: *Majus exemplum esse*, dicens, *viventis miserabiliter criminosi, quam occisi.* Quam crudelitatem Maximinus ille hominum scelestissimus prosecutus est, qui confessoribus Christi ejusecemodi contumeliam intulit, ut dextero nimirum oculo effosso, & sinistro poplite succiso eosdem ad metalla damnaret: quos postea Constantinus Aug. cum fidem Christi amplexatus fuisset, ab exilio revocatos benigne admodum, tanquam victores è bello cum triumpho vulneribus saucios, ac stigmatibus insignitos redeuntes, non solum gratulabundus excepit, sed cum subinde sanctissimi iidem patres ad Concilium Nicænum ipso evocante se contulissent, stigmata, quæ pro fide glorioso mentis ambitu susceperant, condigno honore recolens, os vulneribus reverenter admovit, & veluti sacrum quid ultro exosculari voluit, ut ipse testis est Theodoretus, qui eosdem donis ab eodem munificentissime cumulatos, & omni obsequio affectos fuisse in hæc verba describit: *Iussit, ut sedes multæ pararentur, quo illis pariter omnibus epulum daret: qui autem erant illustriores, eos suæ ipsius mensæ fecit participes, alios vero ad alias dimisit mensas, & cum videret dexteros oculos quibusdam effossos, intellexissetque, quod constantia pro pietate eam cladem illis attulisset, labra vulneribus admovit, pro certo persuasus osculo se inde benedictionem hausturum esse.* Quibus hæc ad rem subdit Baronius: *Ejusmodi insigne Constantini pietatis officium iterum ab eo exhibitum, tum in adventu ipsorum Episcoporum, tum cum iidem postea recessuri essent, ab Eusebio silentio fuit prætermissum, quod Arrianus ipse, utpote nequam oculus orthodoxorum constantiæ invideret, quæ præsertim suggillasset ipsius ignaviam, quod in persecutione negasset.*

Majus supplicium viventis miserabiliter, quam occisi. *Vulcat. apud Baron. to. 2. an. 177. n. 6.*

Constantinus Augustus notas, ac vulnera Sanctorum exosculatur. *Theod. l. 1. c. 11.*

Baron. to. 3. an. 325. n. 192.

7 Hæc quippe vulnera, ac cicatrices spectaculum Cælo dignum, hæc nobilis confessorum Christi corona, hoc perenne decus, hoc insigne plane admirandum; plagas videlicet & stigmata pro Christo in corpore mortali circumferre, & membris notas inflictas gestare: *Videbantur enim*, ut Tertullianus ait, *sibi de vulneribus formosiores.* Corporis quippe, ac membrorum integritas in confessoribus Christi, haud fidei ipsius integritatem, illibatamque virilis animi constantiam, sed eandem conscissam, ac labefactatam designabat. Hinc Potamon ille insignis inter Christi confessores, ejusmodi vulnerum characteribus pro tuenda fide notatus, cum in concilio, quod apud Tyrum adversus Athanasium hæreticis adnitentibus coactum fuerat, & in quo Arriani, & Eusebius Cæsariensis eorumdem signifer non omnem non movebat lapidem adversus sanam Athanasii fidem, Potamon, inquam, cum Athanasium Alexandrinum Episcopum, ac si reum in Concilio stantem, Eusebium vero perduellem, tanquam judicem throno residentem contemplatus fuisset, religionis zelo exardescens, acribus eundem verbis increpavit: *Erat enim*, inquit Epiphanius, *vir liberum habens os, qui nunquam personam alicujus suscepit, oculo enim in persecutione propter veritatem orbatus fuerat. Hic cum vidisset Eusebium sedentem, & judicantem, Athanasium stantem, superatus tristitia, & lacrymans ob ea, quæ adversus veritatis professores fiunt, invectus est voce magna contra Eusebium, & dixit: Tu sedes Eusebi, & Athanasius innocens stans à te judicatur, qui talia tulerit? Dic mihi tu: Nonne mecum fuisti in carcere tempore persecutionis, & ego quidem oculum amisi pro veritate, tu vero nihil mutilatum in corpore habere videris, neque testimonium propter confessionem tribuisti, sed stetisti vivens nulla parte detruncata. Quomodo discessisti è carcere, nisi quod promisisti iis, qui necessitatem nobis prosecutionis intulerunt, id quod nefarium est, te facturum esse, aut sane fecisti.* hæc Epiphanius de venerandis confessorum cicatricibus, quæ illis haud probrum, sed decorem, ac gloriam contulere, & quibus iidem tanquam insertis gemmarum monilibus exornabantur, ita ut unusquisque eorum una cum Apostolo diceret: *Ego stigmata Domini mei in corpore meo porto.* Absit quippe, ut de militis vulneribus saucii è prælio redeuntis virtute ambigatur, haud fieri potest, ut qui vulnera & cicatrices domum revehit, segnis & formidolosus pronunciandus sit, utpote qui in acie perstitit, qui cum hoste palam congressus est: *Vulnera enim*, ut Cassiodorus ait, *opinio inseparabilis sine assertore præconium, propria lingua virtutis, quæ licet ad præsens periculum ingerant, reliquum tamen vitæ tempus exornant; egens enim est adstipulatoribus corpus illæsum, quærit alios, qui visa divulgent; de fortitudine vulneribus probata non ambigitur.* Ita plane confessorum, ac martyrum stigmata fidem Christi, ac Christiani pectoris constantiam non indicant, sed oculis ingerunt, sed auribus loquuntur.

Insignia gloriæ, ac decora à Sanctis vulnera & cicatrices pro Christo æstimantur. *Tertullian.*

Potamon pro fide oculo orbatus.

Epiph. her. 68. Idem exprobrat ignaviam Eusebio fidem, ne membro gloriose mutiletur, neganti.

Baron. to. 3. an. 335. n. 8.

Ad Gal. c. 6.

Vulnera militum signa virtutis illorum.

Cassiod. l. 8. var. c. 10.

8 Hoc vero nobili probro ac contumelia Flavianus martyr dignissimus sub impio Juliano Apostata affectus est, qui cum generis nobilitate inter Romanos præstaret, ab eodem servilibus notis pro Christo inuri meruit, de quo isthæc in Martyrologio Romano: *Romæ S. Flaviani expræfecti, qui sub Iuliano Apostata pro Christo inscriptione damnatus, & ad aquas Taurinas in exilium missus, illic orans spiritum Deo reddidit.* En ut vides nobile pœnarum genus, quo Christiani tum martyres, tum confessores nobilitate conspicui afficiebantur, ut Baronius in suis ad mart. notis in hæc verba enarrat: *Ejusmodi ignominia affici solitos Christianos confessores decet Pontius Diac. in vita sancti Cypriani dum ait: Quis denique confessores frontium notatarum secunda inscriptione signatos, & ad exemplum martyrii superstites reservatos, incentivo tubæ cælestis animaret. Hæc ille. Servorum vultus inscribi solitos testatur Plin. lib. 18. cap. 3. & alii, ut Varro lib. 1. de re rustica. Servos pœnæ etiam, unde Suet. in Cajo c. 27. ait: Multos honesti ordinis deformatos prius stigmatum notis ad metalla, & munitiones viarum, aut ad bestias condemnavit. De servo hisce notis deformato meminit Valer. lib. 6. c. 8. Dicebantur ejusmodi servi stigmatici, sic apud Dionem histor. Rom. lib. 97. Itemque aliquando litterati, & inusti. Erat itaque inscriptio antiquum genus supplicii, quo summa irrogabatur ignominia, cum liberi hominis facies atris notis perpetuo mansuris profundis characteribus incideretur. Meminit ejus supplicii Seneca lib. 3. de ira c. 3. cum ait: Varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, &c. sed frequentius de benef. lib. 4. c. 137. & 138. ubi de inscriptione, qua Philippus Rex ingratum hominem notandum*

Flavianus primariæ nobilitatis vir ab Apostata Juliano notis servilibus pro Christo inuritur.

Mar. Rom. die 22. Decemb.

Baron. in not. ad mar. loc. sup. cit.

Servorum vultus inscribi soliti.

Caligula multos nobiles notis inustos ad metalla condemnat.

Inustio frontis antiquum supplicium.

tandum esse praecepit. hæc satis erudite ad rei propositum Baronius.

Constantinus Augustus sanctione edita reorum vultus inscribi stigmate ultra prohibuit.

9 His nunquam satis laudandum clementiæ ac mitis animi exemplar à Constantino Augusto præstitum subtexit, dum pœnalibus ejuscemodi notis plecti reorum vultus, ac rigari mitissimus princeps sanctione edita prohibuit, sed ipsum interim Baronium isthæc enarrantem audiamus: *Constantinus Imp. ejusmodi vultus deturpationem lege vetuit, sic rescribens ad Eumelium: Si quis in ludum fuerit vel in metallum pro criminum deprehensorum qualitate damnatus, minime in ejus facie scribatur; dum & in manibus, & in suris possit pœna damnationis una scriptione comprehendi: quo facies, quæ ad similitudinem pulchritudinis cælestis est figurata, minime maculetur lib. 2. de pœn. Cod. Theod. Theophilus Imperator hæreticus iconoclasta abolitam, antiquatamque pœnam restituit, hisce non dicam ignominiæ, sed præclarissimæ laudis notis rigavit vultus SS. martyrum Theophanis, ac Theodori fratrum, quos Methodius illustris confessor, qui ob Christi fidem ab eodem Imperatore tenebatur sepulchro inclusus, per fidelem internuncium his salutavit iambis:*

Quorum libris scripta sunt in cælestibus
Nomina, piæque frontes compunctæ notis:
Hos, qui sepultus ante funus est suum,
Vinctos salutat, & ipse vinculis gravis.

Theodoricus Rex Opilioni & Gaudentio stigmata in facie minatur.

Thraciæ notæ quæ dicantur?

Hæc apud Georg. Cedr. in compendio hist. in Theoph. Comminatus est Theodoricus Rex Italiæ Opilioni, & Gaudentio viris clarissimis, inscribendas notis eorum frontes. Boeth. de consol. prosap. 4. Thracibus vero notæ in facie scriptæ erant in signum nobilitatis: unde in proverbium adductæ Thraciæ notæ, ut ex Herodot. not. Cæl. Rodig. lect. antiquar. lib. 7. c. 31. Meminit de Thraciis notis Valer. lib. 9. c. 42. extr. Dacos ac Sarmatas solitos fuisse suas frontes notis inscribere, auctor est Plin. lib. 22. c. 1. Stigmata fuisse & Britonum insignia testatur Tertull. lib. de virg. velan. Fuerunt & Syri stigmatici: non tamen in vultu, sed in vola manus, vel in cervice (ut tradit Lucianus in Dea Syria) stigmata incidebant. Hucusque de pœnalibus stigmatum notis dedecoris causa infligi consuetis Baronius. Sed isthæc ad perennem sanctorum Martyrum gloriam, & ad triumphi pompam hic commemorare voluimus, quippe qui pro fidei confessione his cohonestati magis, & insigniti, quam deturpati, quod jam de Thracibus enarratum est in signum nobilitatis, spectaculum facti Angelis, & hominibus, hæc, quæ gaudentibus animis acceperant, secum jugiter circumferebant, ut in eorumdem facie patentibus notis invicta Christiani pectoris constantia, & fidei imperterritæ gloria legeretur, & hæ haud Thracum, immo nobiles Christianorum notæ qualibet triumphi pompa clariores totam Ecclesiæ faciem illustrarent. Sed jam à vulneribus martyrum ad sacra eorumdem funeralia transeamus.

Christianorum pietas erga martyres defunctos.

10 Christiani quippe, qui ipsa martyrum stigmata, quibus, dum adhuc viverent, insigniti fuerant, adeo impense colebant, eorumdem funera pari honore prosequentes, haud minus se pios ac laudabiles erga invictos Christi martyres pro fide saucios exhibuere, quam se gentiles olim suos erga defunctos præstiterint. Nam militum in bello interemptorum cadavera studiose perquiri, curari, & tandem ab eisdem officiose in patriam deferri consuevisse, quam multis, & quidem probatis scriptorum testimoniis comprobatur. Quod & antiquissimus omnium Homerus satis aperte demonstrasse visus est, dum Nestorem, post initum cum Troianis prælium, cæteris Græcorum ducibus suadentem inducit, suorum colligere cadavera, collecta comburere, tumulumque unum communem omnibus atque indiscretum statuere, eundemque adversus insurgentes Troianorum petulantium impetus munire: *Ut ossa*, inquit, *filiis quisque domum ducat, quando iterum revertemur in patriam nostram.* Quem disciplinæ militaris modum ab Atheniensibus religiosa observatione retentum præ aliis Thucydides affirmat, qui sepulturæ ipsius ritum describens, ait, *solitos illos fuisse triduum antequam funus efferretur, tabernaculum facere, & sub eo defunctorum ossa omnibus spectanda proponere, ut quilibet suis munera funebria & inferias afferrent: die vero quarto plaustris arcas cypressinas, ex singulis tribubus singulas, & in eis militum singularum tribuum ossa vehi consuevisse: quorum vero corpora inter alia cæsorum cadavera reperiri minime potuissent, eorum causa subsequi solitum lectum stratum; elatoque cunctis comitantibus funere, ossa sepeliri consuevisse in publico monumento, quod erat in pulcherrimis civitatis suburbiis: defunctos vero oratione funebri celebrari, quæ eorum, qui in prælio pro patria ciciderant, laudationem complecteretur, & reliquorum civium ad virtutem sectandam adhortationem, eorumque qui defunctis necessarii erant, consolationem: qualem Demosthenes habuit in illorum funere, quorum ossa à Chæronensi prælio Athenas delata fuissent.* Quibus consentientia Pausanas scribit, dum ait: *In via, quæ in Academiam ducebat, suum omnibus fuisse Atheniensibus, qui aut navalibus, aut terrestribus præliis pro patria mortem oppetiissent, monumentum, cum elogiis nomen cujusque & tribum testantibus.*

Ethnici in bello occisos officiose colligunt & in patriam deferunt.

Iliad. 2.

Militaris funerum curandorum apud Athenienses consuetudo.

Thucyd. l. 2.

Plut. in Demosth. Pausf. in Attic.

In via ad Academiam ducenti Athenis militum in bello cæsorum monumenta.

11 Ab ipsis quoque Romanis morem hunc apprime servatum fuisse, ex XII. Tabularum lege palam fit, cujus potissimum auctoritate peregre, aut in militia mortuis legere ossa licebat, quò post funus, sive corpora, aut ossa, cineresque referrentur, ut de peregre mortuis jam diximus: vel etiam (ut ex Festo intelligitur) ejuscemodi cadaveribus membrum aliquod abscinderetur, ad quod deinde servatum, reliquo corpore ibidem combusto, ubi quis mortuus esset, justa fierent in patria; etsi deinde ex senatus consulto id sancitum fuerit, ut ibidem corpora, ubi cecidissent, piè ac religiose humarentur. Olim quippe gentiles, ut Cicero ait, *tantam sepulchrorum religionem existimabant, ut extra sacra & gentem inferri fas esse negarent.* Quapropter eo studio erga militum in bello interemptorum cadavera perhonorifice tumulanda afficiebantur, ut collecta eorum membra, vel ossa haud patrio carere sepulchro, etsi gravia subeunda forent incommoda, paterentur. Quid mirum igitur, si quæ superstitiosa gentilitas militibus suis pietatis obsequia detulit, isthæc sincera Christianorum fides fortissimis Christi athletis propensiori studio sacras eorundem, ut jam enarratum est, reliquias colligendo, præstiterit?

Cic. 2. de leg.

Legis 12. Tab. de peregre vel in militia mortuis funerandis sanctio.

Fest. verb. membrum.

Appian. l. 1. de bell. civ.

Cic. l. 2. de leg.

12 Sed antiquos Romanorum ritus hactenus recensitos in demortuis militibus honorandis, qui pro Republica viriliter decertassent, æmulatus præ cæteris fuisse videtur Phocas Augustus Imp. dum divinos plane iis honores, qui in bello adversus infideles mortem oppetiissent, decernendos curavit. Ut enim scriptores ejus temporis testantur, cum idem Imperator collapsam Romanorum militiam anim-

Phocas Imp. militibus in bello contra fidei hostes occisis inter martyres recenseri jubet.

animadverteret, & singulis quibusque annis nobiles à Persarum Regibus referri triumphos in Romanorum contumeliam cerneret, quo torpentes animos spe gloriæ ad virtutem erigeret, & palmis vel post mortem obtinendis ad præliandum in acie fortiter alliceret, illud tentandum sibi proposuit, ut videlicet hi omnes, qui in bello adversus fidei Christianæ hostes dimicando cecidissent, coronam, quam viventes non attigerant, saltem occisi inter Christi martyres recensiti consequerentur, quod ille perperam tentare aggressus haud voti compos effectus merito Constantinopolitanum, & alios religiosos Antistites valide sibi pro religione adversantes expertus, ab incœpto desistere coactus est. Sed rem totam, si libet, ex Baronio in suis annalibus excipiamus, qui isthæc enarrat: *Ad postremum de Phoca illud non prætereundum, ipsum dum imperaret, contendisse magnis studiis, ut iis, quos in bello adversus Christianæ fidei hostes certantes occidi contigisset, inter martyres censerentur. Hac ipsum via puto collapsam militiam Romanorum exercitus, enervatumque militum robur erigere, atque firmare conatum esse, cum videret annis singulis à Rege Persarum eos sterni, atque fugari: probe sciens, non viros tantum, sed & fœminas ætate quoque tenellas fortiores ea spe extitisse tortoribus, atque inermes superasse etiam Imperatores. Cum autem ejusmodi animi sui consilium prodidisset in medium, & per sacerdotes, quorum sciret esse sancire Canones, ea perfici postulasset, minime auditus fuit. Restiterunt tunc magna laude Constantinopolitanus, & alii, qui cum eo ibi erant Antistites utentes potissimum auctoritate S. Basilii, cujus esset ad Amphilochium canon pœnitentialis de iis, qui in bello fecissent homicidium, ut non impertiretur eis sacra communio absque prævia pœnitentia. Cum audisset ille tanti patris sententiam, ejus cessit auctoritati, ab instituto penitus cessans. Habet ista Theodorus Balsamon, dum ejusdem S. Basilii canones interpretatur.* Hæc Baronius, quibus irritos utique Phocæ conatus extitisse subsecuto postmodum interitu demonstrat, & Dei iram tunc maxime eundem expertum esse, cum sacris se immiscere, & Imperialibus infulis sacras Dei aras, ac sacerdotale munus impetere non dubitavit. Vides itaque lector, quousque suis consiliis, adinventisque humana ambitio prosilierit, ut fortes in bello, & contemptores mortis milites potissimum faceret, dum se martyrio candidatos, & paribus in Ecclesia ac martyres honore post mortem afficiendos, suisque corporibus sacrum cultum impendendum fore intellexissent.

Episcopi se illi hoc perperam tentanti opponunt.

Baron. ann. 620. n. 4.

Quale consilium Phocas ad disciplinam militarem corrigendam inierit?

Vindicta Numinis in Phocam sacris temere se miscentem irruit.

13 Et magna certe gentilibus Christianam fidem calumniandi, ac nostros martyres deridendi occasio suppetiisset, ut & alias contigit, si militibus in bello occisis martyrii lauream donatam animadvertissent. Hanc enim Christianis calumniam scriptor gentilis Ammianus Marcellinus inflixit, dum ab eisdem coli ut martyres affirmavit, non *solum illos*, ut Baronius ait, *quos tyrannorum sævitia, seu hostium rabies injuste occidisset, sed quos etiam Romanorum magistratus injuste damnasset.* Quin immo Eupraxii ad Imperatorem Valentinianum verba refert, quæ hæc sunt: *Parcius agito piissime princi-pum: hos enim, quos interfici tanquam noxios jubes, ut martyres, id est, divinitati acceptos colit religio Christiana. Hæc ille, qui etiam tradit de Diodoro, & Diocletiano tunc injuste necatis: quorum, inquit, memoriam apud Mediolanum colentes nunc usque Christiani locum, ubi sepulti sunt, ad Innocentes vocant. Hactenus de his Marcellinus, quem imperitia rerum nostrarum hallucinatum putamus, nullum enim ejusmodi rei exemplum in Ecclesia reperitur, ut martyr habitus sit, quem Christianus Catholicus magistratus, licet injuste, occidi mandasset:* & subdit paulo post Baronius Imp. Phocæ exemplum, quod supra meminimus de militibus inter martyres recensendis, à gentilium ritu plane desumptum: *Tentavit,* inquit, *aliquando Phocas Imperator illos etiam adscribendos in numerum martyrum, qui in bello ab infidelibus hostibus fidei cæsi essent: sed huic ejus studio restiterunt orientales Episcopi nixi auctoritate canonis* 13. *S. Basilii, &c.* Et post multa, quæ recitat, hæc idem postremo loco addit: *Ex quibus omnibus satis liquet, quam temere Phocas Imperator prædicta tentaret. Ab Ethnicis enim potius, quam à Christianis mutuatus videtur exemplum, qui his qui in bello decessissent, summos honores habendos esse consuerunt. Nam Lycurgus eorum tantum, qui in bello desiderati essent, laudes pro concione celebrari, inscriptiones incidi, & sepulchra erigi mandavit; ut tradit Plutarchus in apophth. Laconic. Scribit & Dio in Trajano, eis qui bello adversus Dicebalum occisi essent, ab eodem Imperatore jussas erigi aras, & annua parentalia celebrari. Sunt de his alia complura exempla.* Isthæc Baronius, quibus omnem diluit calumniam ab Ethnico homine, Christianorum nomini inscriptam, & quod à Phoca Imperatore temere tentatum fuerat, merito redarguens, à gentilitiis utique ritibus superstitionis errorem emanasse, ut vidimus, asserit: sed jam ad nostra si libet, orationis stylum revocemus.

Numquam culti ab Ecclesia ut martyres, quos Christianus magistratus injuste occidi jussit.

Ammian. Marcell. l. 27.

Baron. in mar. Rom. die 19. April.

Ammianus Marcell. lib. 27.

Phocas ab Ethnicis consilium de militibus cæsis in martyrum numerum scribendis mutuatus est.

Lycurgus summos honores in militia occisis decernit.

14 Demum fidelium quorumvis defunctorum corpora, cum à viris, qui piis ministeriis vacabant, hac ratione curata, atque ornata jam sepulchro inferenda essent, altero quoque interdum serico linteo, singulis ejus initiis simul junctis, & sigilli impressione obsirmatis cooperiebantur: quemadmodum beati Marci Euangelistæ corpus repertum fuisse in ejusdem translationis historia legimus, quæ in perantiquis Basilicæ Lateranensis, & Vaticanæ codicibus, his quidem verbis exprimitur: *Iacebat autem beatum corpus undique circumdatum chlamyde serica, & positum resupinum, habens à capite usque ad pedes sigilla imposita, per ea loca, quibus ora chlamydis desuper jungebatur.*

Christiani corpora mortuorum Chlamyde sigillis obfirmata sepeliunt.

Codd. Lat. & Vat.

15 Porro defunctorum corpora supina quidem facie, & quæ orientem respiceret, in monumentis deponebantur. Cujus rei illud congrue mysterium loco jam citato Durantes assignat, hæc dicens: *Debet autem quis sic sepeliri, ut capite ad occidentem posito, pedes dirigat ad orientem, in quo quasi ipsa positione orat, & innuit, quod promptus est, ut de occasu festinet ad ortum, de mundo ad seculum.* hæc ille. Verum ut mysterio res Christianorum optime consonent, & capiti membra, quod in his, quæ gerenda sunt, cæteris legem præscribit, omnino respondeant, certe hunc in modum sacrosanctum Christi Domini corpus intra tumulum positum fuisse, Beda præ cæteris affirmare his verbis videtur: *Introëuntes ab oriente in domum illam rotundam, quæ in petra est excisa, viderunt angelum sedentem ad meridianam portam loci illius, ubi positum fuerat corpus Iesu. Hoc enim erat in dexteris, quia nimirum corpus, quod supinum jacens caput habebat ad occasum, dexteram necesse est haberet ad austrum, &c.* Atque ut ipsa veritas magis elucescat, & argumentis valide comprobetur; quis quæso nesciat, dum probe historicarum rerum ac locorum descriptionem norit, hac prorsus

Collocatio cadaverum in sepulchro qualis, ejusque mysterium.

Durantes.

Collocatio corporis Domini in monumento.

Bed. in Marc. c. 16. l. 4. & Hom. l. 2.

Sepulchrum Domini quomodo situatum sit?

prorsus ratione, & sub hac itidem forma sacrosanctum Domini Sepulchrum, quod Hierosolymis extat, descriptum delineatumque ab his potissimum fuisse, qui de sanctis, venerandisque Palæstinæ locis lucubrationes edidere; nuper autem id ab equite Zuallardo præ cæteris quam exactissime præstitum est. Beatorum quoque Apostolorum Petri & Pauli corpora à primis Christianæ fidei tunc in Vrbe cultoribus ad orientalem plagam tumulata fuisse, Isidorus Hispalensis in libro, quem edidit de vita & morte sanctorum, testatur.

Zuallard. in descript. loc. Terræ sanctæ.

Inventio corporum Simonis, & Judæ Apost.

16 Ad hujus autem nostræ assertionis vim magis roborandam, illud nobis addere visum est, quod nostro potissimum seculo adnotare, & ipsismet oculis explorare licuit, cum corpora sanctorum Apostolorum Simonis & Judæ in Vatic. Basilica inveniri contigit. Etenim dum magnificentissimæ novi ejusdem templi structuræ summorum Pontificum jussu insistitur, anno millesimo sexcentesimo quinto, eorundem beatorum Apostolorum corpora, quæ hactenus nulli prorsus innotuerant, tanquam pretiosissimi sacræ Christianorum antiquitatis thesauri summa omnium lætitia, & Vrbis totius exultatione reperta sunt, quæ orientem versus respiciebant. Quod & in aliis sanctorum corporibus consuetum juxta morem contigisse ex approbato rerum historicarum testimonio liquet, & frequenter admodum in sacris Subterraneæ Romæ Cœmeteriis perscrutantibus visu deprehenditur: quamvis ob multiplices latentium viarum, quibus subterranea loca scatent, circuitus, semitarumque huc atque illuc tendentium diverticula, id quod nunc dicimus, haud facile in singulis adnotari, ac digito præmonstrari potuerit.

Eadem corpora orientem versus respiciebant.

Cadaver alteri superponi in monumento nefas.

17 Demum ut singula, quæ ad cæremoniales tumulandorum defunctorum ritus quoquo modo pertinent, & quæ apud Christianos vigebant, lectori exponamus, illud haud silentio prætereundum est, quod inviolabili consuetudine à Christianis receptum, servatumque fuisse novimus, ut dum tumulo defunctorum corpora locarentur, si forte aliquando plura eodem monumento cadavera reponi contingeret, haud umquam unum alteri superponeretur, sed unumquodque ad latus adjacentis consisteret. Quod postea in Matisconensi Concilio can. 17. & in Antissiodorensi can. 15. his quidem verbis sancitum fuit: *Non licet mortuum super mortuum mitti.* Et in Epitaphio Joannis Cartaparii in Ecclesia S. Alexii in monte Aventino, quod Baronius refert, id quoque apud antiquos in more positum fuisse edocemur. Hæc enim ibi marmori insculpta leguntur.

Conc. Matisc. & Antisf. can. 17. & 15.

Baron. to. 11. an. 1004.

Epitaphium Joannis Cartaparii alienum cadaver super se mittentem diris devoventis.

NEMO SUUM VEL ALIENUM CADAVER SUPER ME MITTAT: QUIS SI HOC PRÆSUMPSERIT, SIT MALEDICTUS, ET IN PERPETUUM ANATHEMATE CONSTRICTUS.

Alteram pariter inscriptionem hactenus citatæ consonam, quæ in Ecclesia sanctæ Agathæ prope Suburram extat, haud tamen tantæ temporum antiquitati respondentem, videre est, tenoris videlicet ejusmodi.

Altera inscriptio Bonutæ idem prohibentis.

HIC REQUIESCIT IN PACE DOMNA BONUTA, QUÆ VIXIT ANNOS XXXX. ET D. MENNA QUI VIXIT AN... E ABEAT ANATHEMA A JUDA, SI QUIS ALTERUM OMINE SUPERPOSUER.... ANATHEMA ABEAS.... DA TRICENTI
DECEM ET OCTO PATRIARCHÆ, QUI CANONES
EXPOSUERUNT, ET DA SANCTA CHRISTI EVANGELIA.

Veteres alienum cadaver suis sepulchris inferentem execrantur.

18 Mos autem iste diris execrationibus, ac mulctis eos insequendi, qui eodem sepulchro contra ipsius domini mentem alterum intulissent defunctum, apud gentiles quoque olim viguit; ut lectori ex isto præsertim sepulchrali titulo innotescit:

Grut. pag. 304. n. 1.

IN H. S SIVE SERVUS, SIVE LIBERTUS, SIVE LIBER, INFERATUR NEMO, SECUS QUI FECERIT, MITEM ISIDEM IRATAM SENTIAT, ET SUORUM OSSA ERUTA ATQUE DISPERSA VIDEAT.

Idem & ex inscriptione hac comprobari videtur, videlicet:

Gruther. ibid. n. 10.

IN QUEM INDUXI SARCOPHAGUM, DUM RECEPTUM FUERIT CORPUS MEUM, NULLI UNQUAM LICEAT ACCEDERE, NEQUE VEXARE
OSSA MEA, NON FILIUS, NEQUE NEPOTES, NEQUE DE AFFINITATE ULLUS. SI QUIS AUTEM INFRINGERE VEL APERIRE AUSUS FUERIT, ISTUM INFERET POENÆ NOMINE REIPUBLICÆ FOLLES MILLE.

Quibus & alterum sepulchralem hunc titulum in studiosi gratiam lectoris adscribere liceat, videlicet:

Gruther. ibid. 672.

SI QUIS HOC MONUMENTUM CUM ÆDIFICIO UNIVERSO VENDERE VEL DONARE VOLUERIT,
VEL CORPUS ALIENUM INVEHERE, DABIT POENÆ NOMINE ARCÆ PONTIFF. H. S. XX.

Et hæc interim curiosis rerum antiquarum indagatoribus indicasse sit satis, ad comprobandum scilicet ipsorummet gentilium auctoritate, morem sepulchris indicendi, inscribendique mulctas contra eorumdem sepulchrorum violatores.

Christiani sepulchri consortium ex modestia respuunt.

19 Verum antiqui Christiani sepulchri consortium respuentes, id modestiæ non fastus, aut arrogantiæ causa præstitisse videntur, cum præcipue, mira Christi humilitate edocti, *non alta sapientes, sed humilibus consentientes*, ut ait Apostolus, quid potissimum compositos eorumdem mores deceret, attenderent; nullatenus autem profanum illum superstitiosæ antiquitatis errorem recolerent, quo gentiles levem suis terram defunctis in amoris ac benevolentiæ signum precabantur, vel certe ad contestandum odium, quo eosdem prosequerentur, gravem quandoque eisdem terram imprecari consueverant, ut Tertullianus refert, & Kirchmannus prolixioribus verbis edocet. Quod enim suis antiqui defunctis levem apprecari terram soliti fuerint, probatissimi quique scriptores passim affirmant. Quo certe loquendi modo Claudianus poëta usus est, dum à Gildone tyranno in Africa sub Honorio Imp. fratris filios insepultos relictos fuisse describens, hæc ad ferocientis animi, & à pietate prorsus alieni adumbrandam imaginem ait:

Rom. 12. n. 16.

Tertull. in Testam. anim. c. 4. Kirch. de funct. to. 3. c. 9.

Terram defunctis amicis levem veteres apprecantur.

Claudian. de bello Gildon.

Naturamque simul, fratremque, hominemque cruentus
Exuit, & tenuem cæsis invidit arenam.

Utrumque vero tam humandi, quam imprecandi ritum satis aperte Euripides tetigisse visus est, ubi Menelaum hæc dicentem inducit:

Menelaus apud Euripid.

——————— *si sunt Dii sapientes*
Virum fortem interfectum ab inimicis
Circumtegunt levi terra in sepulchro,
In ignavos vero solidum (seu durum) *terræ acervum*
Injiciunt.

20 Sed claris, aptatisque ad rem nostram verbis Tertullianus, quem supra citavimus, inde ipsius

Inimicis terram gravem imprecantur.

Tertull. de Test. anim. c. 4. Virg. eclog. ult. Ovid. 3. amor. 8. & 5. Trist. 3. & in ep. Did. Tibul 2. eleg. 4. & 7. Proper 1. eleg. 17. Iuvenal. sat. 7. Pers. sat. 1. Mart. 5. epig. 36. & 6. epigr. 51. Eurip. in Alcest. Julian. Aug. ep. 22. ad Hermog. Suid verb. κϰφη. Propertius l. 2. eleg. 5. Senec. in Hippol. ad fin.

animæ, ejusque immortalitatis testimonium contra Gentiles valide intorquens, ait: *Quid quod ut sentienti maledicis, cujus memoriam cum alicujus offensæ morsu facis: terram gravem imprecaris, & cineri penes inferos tormentum: æque ex bona parte, cui gratiam debes, ossibus, & cineribus ejus refrigerium comprecaris, & ut bene conquiescat apud inferos, cupis.* hactenus ad rei propositum Tertullianus. Porro trita hæc & communis apud omnes erat loquendi forma, tum apud Latinos, tum apud Græcos, ut ipsi scriptores docent: iis enim verba illa usu recepta erant βαρεῖα γῆ. Quod vero & aliud pariter genus imprecandi apud antiquos invaluerit, Propertius testatur, hæc in suis carminibus imprecando.

Ossa tibi juro per matris, & ossa parentis
Si fallo, cinis heu! sit mihi uterque gravis.

Et Theseus quoque tragœdum apud Senecam Phædræ isthæc amarulento ore imprecatur:

——— *terra defossam premat*
Gravisque tellus impio capiti incubet.

Callimachus pariter, si quid apte minus, ac perperam laudavit, terram sibi non levem imprecatur,

Μήτε συ κϰφη γίγνεο, &c.

Jocus irrisorius terram levem mortuo apprecantis.

Antholog. l. 2. c. 43. Martial. l. 9. epig. 30.

Huc item lepidus ille ludendi, loquendique modus spectare videtur, quo Ammianus antiquus inter poëtas cuidam Nearcho jocabundus imprecatur, ut terra videlicet sepulchri levis eidem sit, quo canes inde eum facilius erutum dentibus discerpant, ac devorent: prorsus quod & Martialis quondam in Philænem imprecando intorsit, dum cecinit:

Sit tibi terra levis, mollique tegaris arena,
Ne tua non possint eruere ossa canes.

Plura cadavera, modo sibi invicem non substrata, eodem sepulchro inferri licuit.

21 Cæterum, ut à profanis ad sacra orationis stylum revocantes, instituti proposito insistamus, etsi antiquis plura simul eodem tumulo corpora inferendi, mos esset, ita tamen ponere, ut unum alteri substerneretur, haud fas erat; uno autem eodemque sepulchro duo, aut tria, vel certe quatuor cadavera apponi, quæ sibi invicem ordine succederent, responderentque loco tamen discreta essent, apud sacra frequenter Cœmeteria videre contigit. Atque inde factum est, ut sepulchrorum alia μονόσωμα olim dicerentur, quæ unum dumtaxat corpus capiebant, alia *disoma*, *trisoma*, atque etiam *quadrisoma*, ex numero scilicet corporum, quæ ibidem condita asservabantur, & ex minori, vel certe majori ipsius urnæ, in qua jacebant, capacitate. Porro quod ad rem nostram spectat, sepulchrales, qui de singulis inscripti sunt, lapides, pauci admodum perleguntur. In primis autem, ut de disomo, seu bisomo loquamur, in celeberrimo Callisti Cœmeterio hujusmodi epitaphium legendum exhibetur:

Sepulchrum bisomum.

BONIFACIVS QVI VIXIT ANNIS
XXIII. ET II... ES. POSITVS IN BISOMVM,
IN PACE SIBI ET PATR.... SVO.

Sepulchrum Trisomum.

At de trisomo in Cyriacæ Cœmeterio, quod via Tiburtina situm est, hæc insculpta marmori, videre est:

SE BIBA EMET DOMINA
LOCUM A SUCCESSUM
TRISOMUM UBI POSITI
——————— ET

Sepulchrum quadrisomum.

De quadrisomo autem sepulchrale quoddam fragmentum extat ad S. Agnetem via Nomentana, ex celebri utique illo Cœmeterio erutum, hactenus omnino neglectum, neque ab ullo (quod sciamus) pro antiquitatis merito studiose observatum; est autem hujusmodi:

DEPOSITUS P.... FIECT.....
DN. VALENTINIANO AVE....
IN PACE ETC. VIXIT ANNUS XX.
FECIT LOCUM QUADRISOMUM.

Varii apud varios Græciæ populos sepeliendi ritus.

Athenienses, & Megarenses de Salamina litigantes, jus suum in eam ex patrio humandi more probare quisque nititur.

Plut. in Solon.

Megarenses plura cadavera eodem tumulo recondebant.

22 Quoniam vero hic opportuna se nobis offert occasio, ut de vario ac multiplici quorumdam Græciæ populorum humandi ritu breviter agamus, enarratis hactenus nonnulla obiter à nobis inferenda sunt. Et quidem Athenienses, & Megarenses, insulæ olim Salamines dominium haud ex alio titulo, quam ex patrio sepeliendi more, quem à majoribus acceptum, illibatum servarent, utrosque vindicare sibi contendisse Plutarchus refert: Megarenses quippe apud suos ipsius loci possessionem extitisse, vel hoc uno id argumento comprobantes asserebant, quia videlicet in ea terni, quaternique uno eodemque locula sepulti jacerent, Megarensium, non Atheniensium more, qui singuli singulis locati tumulis includi consueverant. Solon autem litem Atheniensibus adjudicandam vel ex eo pronuntiavit, quod iidem mortui consueto Atheniensium ritu, in occasum versi, nullatenus vero, ut Megarensium mos est, facie ad orientem respiciente illati tumulo conspicerentur. Quamvis dum historiam hanc Diogenes Laërtius in Solone recenset, contrariam omnino sententiam disertis verbis mordicus tueatur. Ait enim, Atheniensibus morem extitisse, ut cadavera facie ad orientem versa tumulo apponerent; hujus autem assertionis Scholiastem Thucydidis adstipulatorem habet; ut Plutarchus pariter Ælianum, quorum alteros, cum veritas una sit, in assertionis proposito errare oportet. Cæterum in ipsorum effossione cadaverum apud insulam Deli, Cares ex peculiari humandi ratione fuisse agnitos, qua uti erga suos consueverant, Thucydides enarrat. Quin & ipsis quoque philosophorum sectis proprios quosdam ac peculiares unicuique extitisse funeralium ritus, eodem Plutarcho teste, didicimus, dum de Pythagoricorum hominum funeribus prolixius agit.

Scholiast. lib. 1.

Athenienses cadavera facie ad orientem versa sepeliunt.

Ælian. l. 5. var. 14. & l. 7. c. 19.

Carium cadavera ex peculiari collocatione eorum agnita.

Thucyd. lib. 1.

Suus quique Philosophorum sectæ sepeliendi olim ritus erat.

Plut. ae dæm. Socr.

Singula singulis tumulis cadavera apud veteres condendi mos.

Sen. œdip. act. 1.

23 Quod autem, ut unumquodque cadaver peculiari tumulo conderetur, in more positum esset, Seneca Tragicus ille poëta satis expressisse videtur, dum acerbam Thebanæ pestilentiæ vastitatem lugubri carmine describit, ob quam Thebæorum nemini discretus tumulus concedebatur. hæc enim habet:

Tum propria flammis corpora aliena cremant,
Diripitur ignis, nullus est miseris pudor
Non ossa tumuli sancta discreti tegunt,
Arsisse satis est.

Mos quippe apud antiquos viguit, ut unumquodque cadaver peculiari rogo honoris gratia succenderetur, ac cineres inde collecti, peculiari item tumulo inferrentur. Verum cum frequentissima essent hominum funera, contagionis lue grassante, acervatim rogis corpora, cum ab invicem secerni haud possent, conglobataque imponebantur, uti Ovidius enarrat in funestæ quondam pestilentiæ, quæ sub Æaco accidit, descriptione, ait enim:

Ovid. l. 7. met.

Corpora missa neci nullis de more feruntur
Funeribus, neque enim capiebant funera portæ,
Aut inhumata premunt terras, aut dantur in altos
Indotata rogos, & jam reverentia nulla est,
Deque rogis pugnant, alienisque ignibus ardent.

24 Sepul-

Sepulchra Familiaria, & Hereditaria apud Romanos quæ fuerint? *D. & C. tit. de relig. & de sepul. viol.* *Brisson. select. antiq. Iur. l. 2. c. 14.* *Ex sepulc. lapid. antiq. apud Gruther.* Veteres heredum cadavera suis sepulchris, inscripta lapidibus sua voluntate, recipiebant, vel arcebant.

24 Sepulchra vero apud Romanos vel singulis propria, vel certe pluribus communia fuisse sat notum est. At præter illa plebis, ac servorum communia, frequens item mentio apud jurisconsultos eorum sepulchrorum incurrit, quæ Familiaria, & Hereditaria olim nuncupabantur: illa quidem, quæ quis sibi, ac familiæ suæ constituerat: ista vero quæ quis sibi, heredibusque suis, vel certe hereditario jure paterfamilias acquisierat; in quæ funus alienum inferre leges passim districte vetabant. Quapropter in omnibus fere antiquis lapidibus, sepulchralibusque titulis has notas insculptas videre est: *H. M. H. S.* id est, *hoc monumentum heredes sequitur.* vel certe *H. M. H. N. S.* id est, *non sequitur.* vel etiam *H. M. H. E. N. S.* id est, *heredes exteros non sequitur*: aptato videlicet titulo, quo sepulchrales urnæ prænotabantur juxta eas personas, quarum corpora, vel in sua inferri monumenta, vel certe ab his excludi volebant, quas nominatim quoque interdum alias generatim designabant, his verbis:

SIBI ET CONJUGI ET LIBERIS,
AC LIBERTIS, LIBERTABUS
POSTERISQUE EORUM.

Vid. plura apud Grut. in inscrip. Ibid. c. 17.

Quibus Monumentum illud à domino constructum, appositus titulus prænotabat, horum autem omnium etsi innumera plane ex antiquis inscriptionibus exempla suppetant, nobis tamen unum dumtaxat ex omnibus in medium afferre libet, ex sepulchrali nimirum quodam lapide, quem in lib. de profanis Romanorum ritibus Jo: Baptista Casalius rerum antiquarum peritissimus expressit, & in suo Musæo adhuc servat; est autem teneris ejusmodi.

Io. Bapt. Casal lib. de prophanis, & sacris veter. ritib. c. 26.

Inscriptio sepulchralis alienis cadaveribus aditum ad tumulum præcludens.

L. HOSTILIUS FORTUNATUS SIBI, ET HOSTILIÆ, JANUARIÆ. FILIÆ. ITEM LIBERTIS. LIBERTABUSQUE. SUIS. POSTERISQUE. EORUM. FECIT. EXTERÆ. FAMILIÆ. ADITUS. NON DATUR. NEC JURE. QUIS IN HOC. MONUMENTO. OLLAS. EMET.

In his enim studiosus recolendæ antiquitatis explorator quosdam consortii & ipsiusmet sepulchri cum cæteris participandi impatientes eum in modum offendet, ut diras insuper execrationes, ac graves mulctas suis incidi monumentis voluerint; ad prohibendum videlicet, ne alius quis illuc invitis, ac reluctantibus dominis inferretur, ut ex descriptionibus, quas supra recitavimus legenti palam fit. Quam plures interim alios sepulchrales titulos silentio obvolvimus, quibus sepulchra mutare, fiduciare, locare, mancipare, pignori obligare, & quovis alio prætextu de familiæ nomine, sub qua recensebantur, alienare gravis ibi mulctæ apposita nota vetitum erat.

Sepulchra quovis modo alienare titulis marmori incisis vetabant.

25 Veteres itidem consueverant eos potissimum, quos dum viverent, odio prosecuti fuissent, ne ad eorum sepulchra accedere umquam præsumerent inhibere, cujus quidem rei testimonium locupletissimum esto sepulchralis ille Romanorum lapis:

Accessum ad sua sepulchra sibi odiosis interdicebant.

M. ÆMIL. ARTEMA FECIT M. LICINIO SUCCESSO FRATRI BENEMERENTI, ET CÆCILIÆ
MODESTÆ CONJUGI SUÆ, ET SIBI ET SUIS LIBERTIS, LIBERTABUSQUE, POSTERISQUE
EORUM: EXCEPTO HERMETE LIB. QUEM VETO PROPTER DELICTA SUA, ADITUM, AMBITUM, NE ULLUM ACCESSUM HABEAT IN HOC MONUMENTO:

Grut. 844. 4.

In alia quoque sepulchrali inscriptione hoc idem exprimi videtur his verbis:

EXCEPTA SECUNDINA LIBERTA IMPIA ADVERSUS CÆCILIANUM PATRONUM SUUM &c.

Gruth. 862.

Et id genus alia lapidibus inscripta verba extant, quæ passim apud sepulchrales antiquorum titulos perleguntur. Quod & Græcis consuetum fuisse ex Sophocle comperimus, apud quem Teucer Ulyssem instanter rogat, ne se ulla ratione Ajacis funeri immisceat, aut ejusdem sepulchrum attingat, eam nimirum ob causam, quod defunctus id inique ferret ob antiquas, quibus ad invicem animi dissidebant, altercationes. Et Electra sororem suam, ne inferias à matre ad Agamemnonis sepulchrum, quem interemerat, missas deferat, gravissimis plane verbis suadere conatur: cum haud fas, ac pietati congruum esset, inimicæ mulieris manu, patris sepulchro libationes offerri.

Teucer Ulyssem ab Ajacis ipsi inimici sepulchro abire jubet. *Sophocl. in Ajao.*

Electra inferias ad Agamemnonis sepulchrum ab interfectrice missas haud ferendas censet. *Idem in Elect.*

26 Illud quoque ad exactam sepulchralium jurium notitiam addendum est, quod ab hereditariis quoque sepulchris justa interdum ex causa nonnulli excludebantur, utpote vir ille, qui testamento nuncupato, privatim quempiam à sepulchri consortio amovendum decrevisset, vel certe scriptis testamenti tabulis, ne quis eo inferretur cavisset; cujus voluntatem omnimodo servari oportere antiqua Romanorum jura sanxerunt. Cujus quidem argumenti celebre illud exemplum est, quod apud Suetonium de Augusto narratur; patientius enim augusti plane vir animi mortem, quam probra, ac suorum dedecora ferens, cum Juliam filiam stupris diffamatam in Pandatariam insulam primo, postea in Rheginorum oppidum relegasset, testamento districte cavit, ne velut omnino indigna sui consortium sepulchri sortiretur. Et Juliam itidem neptem suam, memoratæ hactenus Juliæ filiam æque adulterii damnatam, & in insulam Trimerum projectam, eodem testamento, sui eamdem sepulchri beneficium consequi vetuit.

Testatoris à sepulchris hereditariis quempiam excludentis voluntatem servandam jura sanciunt. *l. 6. de relig. l. 3. §. si quis in hæredit. D. de sep. violat.*

Augustus filiam, & neptem à sepulchro suo exclu-dit. *Suet. in Octav. c. 65.* *Dio. l. 56.* *Tacit. Annal. 6.* *Suet. in Octav. c. ult.*

27 Patrio autem excludi sepulchro, acerbissimum apud antiquos pœnæ, atque infortunii genus inter omnia, quæ obvenire possunt, semper habitum est, ut epitaphium illud Leonidæ Tarentino inscriptum legentibus fidem facit, ubi ille vehementer dolens, atque his verbis loquens inducitur:

Patrio privari sepulchro acerbissimum ab antiquis habitum.

Procul ab Italia jaceo terra, atque Tarento
Patria: hoc vero mihi acerbius morte.

Anthol. l. 3. 23. ep. c. 75.

Vt enim ait Ovidius:

Mollibus ossa cubant manibus tumulata suorum.

Ovid. 4. Tristium 3.

Subinde vero infelix poëta ob suam turpem lasciviam in exilium Ponticum merito damnatus, cum patrii soli, ac sepulchri jacturam præsentiret, gemebundus uxorem, quæ Romæ substiterat, carminibus hisce pro funere interpellavit:

Ovidius exul ut ossa sua post mortem in patriam referantur, rogat.

Tam procul ignotis igitur moriemur in oris,
Et fient ipso tristia fata loco?

Ovid. Trit. 3.

Et sine funeribus caput hoc, sine honore sepulchri
Indeploratum barbara terra teget?
Ossa tamen facito parva referantur in urna,
Sic ego non etiam mortuus exul ero.
Non vetat hoc quisquam, &c.

Cic. l. 1. offic. Cicero patrium sortiri sepulchrum quandam esse felicitatem dicto prius, ac post moriens facto testatur. *Cic. l. 4. ep. 6.*

28 Quanti autem antiquis temporibus optatissima apud omnes patrii sepulchri sors æstimaretur, si quis Ciceronem in moralibus oculatissimum consulat, hæc pro patrio sepulchro in suis commentariis perorantem audiet: *Magnum est*, inquit, *eadem habere monumenta majorum, iisdem uti sacris, sepulchra habere communia.* Qui deinde, ut quod verbo expresserat, facto comprobaret, cum mors sibi oppetenda esset, haud fato, sed loco absterritus, non tolerabiliorem, immo dulciorem in patria mortem ratus, domi potius, & juxta patriam, quam in peregrinis orbis terrarum locis eamdem excipere voluit. Patrium quippe sepulchrum mortis acerbitatem sopire, & ipsismet infortuniis gratiam ac felicitatem conciliare consuevit, ut acute ex pervetusto illo sepulchrali epigrammate lector conjicere valet:

lib. 8. ant. epig.

Epigraphe sepulchralis patrium sepulchrum omnes optare, sed felices impetrare docens.

MONUMENTUM ABSOLVI HOC IMPENSA MEA
AMICA TELLUS UT DET HOSPITIUM OSSIBUS:
QUOD OMNES ROGANT, SED FELICES IMPETRANT;
NAM QUID EGREGIUM, QUIDVE CUPIENDUM EST MAGIS,
QUAM UBI LUCEM LIBERTATIS ACCEPERIS,
LAPSUM SENECTÆ SPIRITUM IBI DEPONERE?
QUOD INNOCENTIÆ SIGNUM EST MAXIMUM.

Et hæc de sepulchris, eorumdemque ritu ex inscriptionibus jam recitatis, quæ Christianorum tumulis potissimum affixæ sunt, occasionem nacti in studiosi lectoris gratiam, vel obiter disseruimus.

CAP. XXVII.

In defunctorum sepulchris quædam olim mysterii gratia apponebantur.

Sepulchra insignibus virtutem ac vitæ genus inibi sepulti exprimentibus adornabantur.

1 UT nonnulla hic, dum antiqua rerum sepulchralium monumenta recolimus, in lectoris gratiam præmittamus, satis quidem per se notus, ut arbitror, mos ille antiquorum est; quo defunctorum sepulchra peculiaribus quibusdam signis, aut certe insignibus exornabant. Ut enim ipsiusmet vitæ genus, quo quis functus fuisset, intuentibus palam fieret, signa quædam, vel potius dixerim symbola, quibus id exprimeretur, apponebant. Quapropter sepulchra militum armis, tubicinum tubis; nautarum vero remis prænotari consueverant: & ut rem exemplis interim comprobemus, repetat quæso amicus lector, apud Homerum Elpenori olim dum viveret, strenuo viro, & insigni inter cæteros remigi, ab Ulysse arma demortui busto aggesto, & desuper cippo erecto remum quemdam fabrefactum in summo sepulchro defixum fuisse. Idem plane, ut apud Virgilium videre est, ab Ænea Miseno demortuo carminibus hisce præstitum fuit.

Elpenoris viri fortis ac remigis sepulchro arma, remusque affiguntur. *Odyss. 2.* Miseni item monumentum virtutis ejus insignib. exornatur. *Aeneid. 6.*

Qui lituo pugnas insignis obibat & hasta.

Viroque nautico idem hæc insuper addidisse præconiorum insignia describitur:

Aeneid. 6. *Ibid.*

———— *ingenti mole sepulchrum*
Imponit, suaque arma viro, remumque tubamque

Archimedis sepulchro sphæra cum cylindro imposita fuit.

2 Verum & ad Archimedis sepulchrum viri ob geometricæ artis peritiam præ omnibus laudatissimi, ac siderum pariter machinarumque instruendarum scientia apprime inter mortales exculti, columellam cum ipsamet sphæræ figura, & cylindri ad perenne ingenii vix umquam æquandi monumentum appositam erectamque fuisse Cicero, qui rem oculis assecutus est, posteris scriptum, testatumque reliquit. Id autem Archimedem suis ultro ab amicis, dum adhuc viveret, expetiisse, eosdemque hac de re serio interpellasse, Plutarchus in Marcelli vita constanter asserit. Nec latere interim lectorem patimur id, quod de Longobardis scribitur, ipsos videlicet his, qui extra patriam occubuissent, constituto, erectoque tumulo, eorumdem intra sepulchra perticas cum ligneis superpositis columbis, quæ in eam partem spectarent; ubi illi decessissent, figere consuevisse; cujus quidem assertionis auctor est Paulus Warefridus Foroliviensis diaconus in eorumdem gestis. Athenienses autem, ut Suidas refert, cenotaphiis eorum, qui calamitatem perpessi rerum adversarum vi compulsi extra Atticam sepulti essent, ligneam apponere crucem consueverunt, ἰκρίον illi, quam simillimam patibulo, cui Judæorum malitia Salvatorem affixit: nam crux Christianorum sepulchris tam frequenter insculpta haud rerum humanarum infortunia, & calamitatem, immo potius uberrimam bonorum, ac totius felicitatis copiam hominibus virtute crucis refundendam designat.

Tuscul. l. 5. Id ab amicis vivens postulaverat. *Plutarch. in vit. Marcelli.* Longobardorum circa peregre morientium sepulchra consuetudo. *Lib. 5. de gest. Longob. c. 3.* *Suidas verb.* ἰκρίον. Athenienses crucem ligneam calamitatis insigne cenotaphiis apponebant. Crux Christianorum monumentis insculpta quietis mysterium præfefert.

Thesauri sepulchris antiquitus condebantur.

3 Illud insuper his, qui res historicas tum sacras, tum profanas recolunt, veluti quid notum, haud tamen apud antiquos novum, quoniam opportuna hic mentio incidit, silentio neutiquam obvolvendum est; in defunctorum videlicet sepulchris magnos olim thesauros, ac ingentem auri copiam reponi consuevisse: sicut enim in fanis ac delubris pecunias, tum publicas, tum privatas antiqui reponebant, quo religiosa locorum custodia, æque ac res sacræ, quæ cunctis venerationem pariunt, divitiæ tutius asservatæ à diripientium manu submoverentur, quod plurium certe scriptorum auctoritate constat: pari quoque ratione maximam plerique in sepulchris pecuniarum vim congerebant, occulebantque, tum ut magnificentiæ ac splendori sepulturæ ipsius consulerent, tum ut religio, quam loca præ se ferebant, illic illibata quæ reponebantur, posteritati commendaret. Quod multis quidem patet exemplis, ac scriptorum auctoritate compertum fit. Plutarchus enim, Strabo, Ammianus, & Curtius cum de sepulchris Regum Macedonum ac Persarum agunt, & ipsemet Strabo cum de Albanis populis loquitur, pecunias suas cum mortuis sepelire consuevisse affirmant. Ex Planude insuper in Æsopi fabulatoris vita habetur, quod nobilissimum ille thesaurum inter sepulchrorum inscriptiones ingeniose reperit. Ex Phædro item Augusti liberto id innotescit, apud quem canis, dum pedibus humana effodit ossa, casu thesaurum detexit.

Plut. in Pyrr. *Strobo l. 15.* *Ammian. lib. 6.* *Curt. l. 10.* *Strab. l. 11.* Persæ, Macedones, & Albani cum mortuis pecunias sepeliebant. *Æsopus 1. Fab. 27.* Canis humana ossa effodiens, thesaurum forte fortuna detegit.

Lex 12. Tab. aurum sepulchris recondi vetuit. Aliis Romanorum legib. id licitum quondam erat.

4 Idem fere ex XII. Tabularum lege probatur, quæ aurum, ut tunc fieri usu apud omnes receptum erat, una cum mortuis sepulchro inferri vetuit, hæc autem sunt legis ipsius verba, cum de sepulchris agitur: *Neve aurum addito.* Quod & aliis insuper Romanorum legibus in usu quondam fuisse apperte convincitur: nonnullæ quippe ex his, pecunias ac gemmas una cum defunctorum corporibus sepe-

L. 1. & 4. D. ad l. Iul. de pecul. l. ult. de auro & arg. Pecuniæ sepulchris erutæ nefariæ dicuntur. *Philostr. l. 7. de vit. Ap.*

sepeliri, aliæ sacras, religiosoque dicatas cultui pecunias, impia effossorum manu violari prohibent. Neque ad confirmanda, quæ hactenus à nobis dicta sunt, ipsius Philostrati auctoritas deest, qui nefarias & procul arcendas esse ab humano commercio eas pecunias asserit, quæ profana è tumulis manu eruuntur.

Theodorici Regis de sepulchrorum effossoribus sanctio. *Apud Cassiod. 4. Var. 18. & 34.*

5 His editæ quondam hac super re Theodorici Regis sanctiones validi instar propugnaculi pro tumulis accedunt, quarum altera in quendam, qui effossis cineribus, aurum inter mortuorum cadavera exquisierat, inquiri jussit: altera verò thesauros, quos in sepulchris fortuito reperiri contingeret, haud privato cujuspiam usui ac commoditati cedere, sed publicæ dumtaxat utilitati hos destinari præcepit. Certe recolendæ Patavinarum antiquitatum historiæ perhibent, in Antenoris, qui urbis illius conditor extitit, tumulo librarum argenti plusquam triginta millia reperta fuisse. Et Eunuchi Terentiani prologus de splendido patrii monumenti thesauro ad rem præsentem percopportunè sermonem inserit. Quinctilianus insuper de auro & pecuniis è sepulchro per summam injuriam violato effossis diserte meminit.

In Antenoris tumulo maxima argenti vis reperta est. *Quinct. decl. 369.*

Plurimæ sepulchrorum inscriptiones hunc pecunias sepeliendi usum fuisse indicant. *Petr. Diacon tract. delitt. Roman. notis.*

6 Prætereo, quod ipsæmet marmoribus insculptæ sepulchrorum inscriptiones, id liquido comprobare videantur: hæ quippe thesauros, vel notis palam loquentibus uno eodemque tempore monstrabant, & pervestigare, ac prædari cupientibus nimia verborum ambiguitate celabant, ut sacrilegos nimirum fures, qui pecuniis inhiant, ab expilatione procul arcerent. Hinc est, ut Petrus diaconus tractatu, quem de litterarum Romanarum notis conscripsit, has olim sepulchris inscribi notas consuevisse affirmet, videlicet, *I. M. I. ST. B. ABSC.* quibus hanc subtexit interpretationem: *In monumento isto sunt bona abscondita.* Item, *INST. SB. EX.* hoc est: *Intus sunt bona ejus.* Itemque, *IN. M. I. ST. D. AUGI.* id est: *In memoria ista sunt divitiæ Augusti.* Quibus & alterum hunc titulum ad rem magis elucidandam lectori subjicimus: *IN. HC. MM. S. P. S.* quæ quidem verba hunc in modum exponenda videntur, videlicet: *In hoc monumento sunt pecuniæ sacræ.*

Gryphes sepulchris aurum continentibus insculpti, & quid iis denotatum?

7 Ex enarratis igitur, ac in medium hucusque prolatis sepulchralibus titulis, satis constat, pecunias olim, ad eas servandum, sepulchris congestas fuisse. Quapropter quibusdam etiam antiquorum sepulchris gryphium figuras appositas, ferroque insculptas videre est, ut sepulchra scilicet, & quæ ad ea spectant, religiose à vigilantibus custodienda esse denotaretur; & qui violentas temere manus illis admovissent, pœnas ultro irato numini daturos. Hinc lepide quidem illa Babyloniorum Regina, Regum qui subsecuturi in imperio erant, avaritiæ illusit, dum suo hæc verba sepulchro vivens insculpsit: *Si cui Regum Babylonis post me futurorum fuerit pecuniæ penuria, aperto sepulchro sumito, quantumcumque libuerit pecuniæ: ne tamen nisi indiguerit, alioqui aperito, non enim in rem ejus fuerit.* Porro cum sepulchrum hoc multis intactum, illibatumque seculis ad Darium usque perstitisset, is pecuniarum amore illectus, ad prædandum anhelans, avidissime illud referans, pro immensis, quas inde collecturum se sperabat divitias, haud parvæ ignominiæ notas sibi merito inter mortuorum ossa inflictas, & hæc descripta dumtaxat verba, omni spe frustratus, adinvenit: *Nisi pecuniæ esses inexplebilis, & turpis lucri cupidus, defunctorum sepulchra non aperuisses.*

Herod. l. 1. Darii avaritia inscriptione sepulchrali luditur. *Plutarch. in Apoph. Reg.*

Ioseph. Ant. lib. 1. c. ult. Sepulchro Davidis & Salomonis ingentes divitiæ reconditæ fuerunt.

8 His demum, ne quid prætereamus, subtexenda videntur, quæ de regio, ac splendido Davidis sepulchro Josephus enarrat, etsi enim Scriptura sanctissimum eumdem regem in civitate sua, quæ Sion dicta est, in Hierosolymitana nimirum regali arce, sepultum fuisse affirmet, præcitatus tamen auctor regia plane magnificentia eidem à Salomone filio sepulchrum exstructum fuisse scribit, ubi & ipse postea sepultus est; in quod præter solemnem regiorum funerum pompam, ingentes quoque divitias singulari erga patrem pietatis, ac munificentiæ exemplo recolendus intulit, quarum admirandam copiam vel ex eo nobis conjectare licet, quod post annos mille, & tercentos, ut ipse numerat, cum Hyrcanns Pontifex ab Antiocho acriter oppugnaretur, opportuno usus consilio, ut eum ab urbis obsidione averteret, & necessitati prospiceret, reserato ipsius Davidis monumento, inde tria talentorum millia protulit, quorum partem Antiocho persolvit, alteram externo conducendo militi destinavit. Ac rursum post longa temporis intervalla Herodes Rex divitiis propensius inhians, mundi pretiosi, aureorumque ornamentorum vim magnam eodem è sepulchro detraxit; neutrum tamen pervenisse ad loculos ait, qui Regum cineres continerent: verum cum Herodes abdita avidius perscrutaretur, duos amisisse milites, erumpente ex adytis flamma contra progressos temere, eoque ipsum casu perterritum exiisse. Hæc omnia Josephus: Sed fides sit penes auctorem. Certe de sepulchro Davidis Apostolus Petrus ad Hebræos meminit, & Dio refert illud maximæ Judæis venerationi fuisse; ad quod suo adhuc tempore Christiani orare consueverant, ut ipsemet Hieronymus luculenter describit.

Hyrcanus Pontifex tria millia talentorum ex eo accepit.

Et postea Herodes plurima ex eodem aurea ornamenta abstulit.

Idem ad loculos intimos penetrare cupiens flamma ex adytis erumpente arcetur. *Actor. c. 2. Dio. l. 96. in Adrian. Hier. ep. 27.*

9 Et sane sicut gentiles, ita pariter Judæos in defunctorum sepulchris præcipua mortuorum ornamenta, ingentemque interdum auri vim addere in more habuisse haud improbandum nobis videtur: hanc præcipuam quippe ob causam Chaldæi ossa Regum Juda, ac principum, necnon sacerdotum, ac Prophetarum, cæterorumque Urbis Hierosolymitanæ civium è sepulchris effoderunt, uti longe ante Jeremias prænunciaverat, quod ubi adimpletum est, Baruch uberrime flevit; ad effodiendos nimirum aviditate maxima, diripiendosque thesauros, quos in antiquorum sepulchris munifica recondi manu consuetos, ipso experimento edocti, probe norant; ut Hieronymus, aliique scriptores asseruere: & præ cæteris Sozomenus postremo suæ Ecclesiasticæ historiæ capite recolendam corporis Zachariæ Prophetæ, quæ suo tempore obtigit, adinventionem describens; qui insuper addit de puero quodam Hebræo, regii quidem seminis, ad pedes ipsius Prophetæ sepulto, auream capiti coronam præferente, aureisque in pedibus calceamentis, ac veste pretiosa superinduto. Ex quibus palam, ut arbitror, vides, amice lector, morisapud antiquos extitisse, pretiosa quæque ornamentorum genera defunctorum sepulchris inferre, ad honorem videlicet, & observantiæ cultum apud homines, ipsismet defunctis, quos summopere diligebant, & venerabantur, hac via conciliandum.

Chaldæi sepulchra Regum Juda, & sacerdotum ad thesauros inibi reconditos diripiendos effodiunt. *Ier. c. 8. Baruch. c. 2.*

Hier. in. Ier. c. 8. Sozomon. hist. cap. ultimo. Zachariæ Prophetæ corporis inventio. Ad ejus pedes puer aurea corona, aureisque calceamentis indutus jacebat.

10 At Christiani, ut omnem penitus avaritiam abscinderent, potioribus mysteriis designandis intenti, ad cohonestandi fidelium mortuorum, dum effere-

Christiani haud divitias avaras, sed alia mysterium

efferebantur, corpora, & ad eorumdem memoriam futuræ ſpe reſurrectionis illuſtrandam, ſpecialia quædam ſymbola veluti abſconditos ſacrorum rituum theſauros, ipſa intra monumenta antiquitus includere conſueverunt, quæ & arcanarum rerum myſteria intuentibus præ ſe ferrent, & tacite cunctorum animos inſtruendo, fidei teſtimonium proloquerentur. Hæc porro fuere virides arborum frondes, luſtralis aqua, crux, numiſmata, aliaque id genus, de quibus infra ſuo loco dicemus. In primis autem, ut breviter ſingula perſtringamus, mos apud ſapientiſſimos illorum temporum Chriſtianos fuit, ut frondes etiam lauri, aut hederæ, vel alterius arboris, quæ vegetum, conſtantemque viriditatis colorem haud unquam ſuperveniente ſiccitate amittunt, quandoque defunctorum corporibus inter tumulandum ſubſternerent. Cujus, quidem rei myſterium Durantes loco citato his verbis edocet: *Hedera quoque, vel laurus, & hujuſmodi, quæ ſemper ſervant virorem in ſarcophago corpori ſubſternantur, ad ſignificandum, quod qui moriuntur in Chriſto, vivere non deſinunt, nam licet mundo moriantur ſecundum corpus, tamen ſecundum animam vivunt, & reviviſcunt Deo.* Hæc nobis ille ad myſterii ſymbolum elucidandum expoſuit.

Frondes viriditatis tenaces in tumulo cadaveribus ſubſterni ſolitæ, earumque myſterium.

Durantes in rationali.

11 Verum gentiles, qui fidei lumine orbati, corporum reſurrectionem haud noverant, haud tenebant, cypreſſi folia, ramoſque ſuis potiſſimum in ſepulchris reſervanda ponebant, ut ipſius acerbitatem fati mortalibus ſymbolice propinarent; cypreſſina enim folia ejuſmodi ſunt temperamenti, ut ubi fuerint ſemel inciſa, haud unquam reviviſcant. Quo plane argumento philoſophorum omnium vox illa proverbii inſtar eſt: *A privatione* videlicet *ad habitum nullum dari regreſſum.* Quamplurima autem Chriſtianis exempla, & hæc quidem ex antiquitatis fonte petita, ſuppetunt, quæ hujuſcemodi conſuetudinem declarant. Verum ut nonnulla ex his in medium proferamus, ſancti Valerii corpus, cum poſt plura evoluta annorum, immò ſeculorum, curricula incorruptum omnino repertum fuiſſet, ſuper lauri frondes magnifice compoſitum jacebat, uti Gregorius Turonenſis affirmat, hæc dicens: *Lauri etiam folia ſub ſe habebat ſtrata, de quibus aſſumens Epiſcopus, multis infirmis præbuit medicinam.*

Cypreſſi ſepulchris à gentilibus appoſitæ, & quare?

S. Valerii corpus laurifrondibus impoſitum reperitur.

Greg. Turon. de glor. conf. c. 84.

12 Præterea quod egregie ad rem noſtram facit, venerandum quoque Umberti Confeſſoris ſanctitate præclari corpus poſt centum, & quinquaginta annos divina virtute ab incorruptione ſervatum, ſubſtratis tumulo hujuſcemodi foliis, adinventum fuiſſe in ejus geſtis apud Surium his quidem verbis legitur: *Sed & herbæ à ſepulturæ ejus die appoſitæ fuerant, quas nullas pro temporis antiquitate putares, adeo virides ſunt repertæ, ac ſi terræ radicitus inhærentes irriguis aquis vireſcerent.* Enarratis hactenus hoc loco addendum eſt, ne recolenda tantæ unquam rei memoria ab animis excidat, Beatorum quoque Apoſtolorum Simonis & Judæ corpora, quorum jam ſupra meminimus, viridibus pariter foliis ad eorumdem ornatum, decoremque permixtis, apud Vaticanam Baſilicam inventa in lucem prodiiſſe, quod cunctis, qui tunc ſpectaculo aderant, rem novam mirantibus manifeſtum apparuit, & publica in acta exceptorum manu diligentiſſime relatum fuit.

S. Umberti reliquiæ in vegetis virentibuſque mire foliis collocatæ inveniuntur.

Sur. t. 5. 6. Sept.

SS. Simonis & Judæ Apoſt. corpora viridibus ſubſtratis foliis inventa ſunt.

13 Verum quod & in vetuſtioribus ſacrorum Ritualium libris videre eſt, quorum ſupra non ſemel mentio occurrit: *Statutum etiam fuit*, inquit Durantes, *ut in ſepulchris crux, & aqua luſtralis, ſeu benedicta apponeretur.* Quocirca, ut nos multiplici ſcriptorum auctoritate ſuffulti, veriſimile ducimus, atque lectori aſſerimus, vitrea illa ſeu fictilia vaſcula, quæ frequenter in abditis Cœmeteriorum ſepulchris intus, vel foris, calce obfirmata reperiri contigit, ibidem haud ad alium, quam hunc plane uſum appoſita fuere, aquam nimirum, quam luſtralem dicimus, continendi gratia. Sed cum in omnibus fere fragminibus, quæ nobis quidem huc-uſque videre contigit, ſanguinis aut meri, ſive vini aqua diluti veſtigia ſubſidere conſpiciantur, aſſerendum potius videtur, nobiliſſima iſthæc perpeſſi pro Chriſto martyrii ſigna, atque indicia intuentibus eſſe: de quibus ſequenti capite prolixius agemus.

Durantes ex antiq. Ritual. ſacr. libris.

Vaſcula cum aqua luſtrali in ſepulchris apponebantur.

14 Verum præter cruces tabulis ſive marmoreis ſive teſtaceis altius impreſſas, aut certe pictas, quibus monumenta adhuc clauſa obſignabantur, quarum infinitus propemodum in eodem Cœmeteriorum ambitu, intuentium oculis numerus patet, in ipſiſmet monumentis, & quidem in ſuperiori eorumdem parte, vel quandoque etiam in ipſamet interiori, ſupra jacentium tamen ibidem corpora cruces quædam multiplici ex materia confectæ, ex ære videlicet, argento, vel auro ab antiquis è conſueto Chriſtianorum ritu, ſtudioſe reponebantur. Quapropter in auguſtiſſimis beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ſepulchris Magnus ille Romanorum Imperat. auguſtæ ſemper ac recolendæ memoriæ Conſtantinus, Romanæ tum Urbis, tum Eccleſiæ decus, elaboratas quaſdam ex auro cruces, ac pretioſiſſimis intextas lapillis, quo ſuam futuris ſeculis pietatis munificentiam locupletiſſime commendaret, Anaſtaſio atteſtante, repoſuit; qui inſuper auctor formam crucium, earundemque materiam exactiſſimis hiſce verbis deſcribit: *Beati Petri*, inquit, *ſupra æs, alias ſupra os, quo concluſit illud, unde concluſum eſt, fecit crucem ex auro puriſſimo penſantem libras centum quinquaginta in menſura loci, ubi ſcriptum eſt: Conſtantinus Auguſtus, & Helena Auguſta hanc domum regali ſimili fulgore coruſcans, aula circumdat, ſcriptum in litteris puris nigellis in cruce.*

Cruces frequentiſſimæ in defunctorum monumentis multifariam fabrefactæ ponebantur.

Conſtantinus Imp. crucem auream 150. librarum in ſepulchro Apoſtolorum repoſuit.

Anaſt. in Sylv.

15 Si quis autem ex ſanctorum geſtis noſtræ hujus aſſertionis propoſitum magis adhuc oſtendi, confirmarique exoptat, legat, ac ſtudioſe conſulat, quæ de S. Landoaldo à Notgero Epiſcopo ſcriptis tradita ſunt, & à Surio item referuntur, ubi aptis ad rem noſtram verbis enarratur, *quod ſuper B. Vincianæ corpus cruciculæ quædam argentea reperta fuerit.* Et demum noviſſimo hoc noſtro ſeculo, recurrente anno ſalutis milleſimo ſexcenteſimo trigeſimo quinto, cum ſacrum, venerandumque Martinæ Romanæ virginis corpus apud pervetuſtam ejuſdem nomini dicatam Eccleſiam adinventum fuiſſet, inter ſacras virginis ejuſdem reliquias, quæ diebus aliquot in altari totius Vrbis ac populi venerationi expoſitæ fuerant, perexigua quædam crux lignea, affabre tamen operoſa artificum manu elaborata, cernebatur, quam à Chriſtianis, qui tunc funeri aderant, ſupra dignum invictæ virginis corpus, dum ſepulchro inferendum eſſet, appoſitam fuiſſe pia hæc Chriſtianorum, quæ à nobis hactenus deſcripta eſt, conſuetudo ſuadet. Hanc autem Vrbanus VIII. Pont. Max. tanquam nobiliſſimum Chriſtianæ pietatis, & ſacræ pariter

Ex geſtis ſanctorum cruces cadaveribus imponendi uſus comprobatur.

Sur. to. 2. 19. Mart.

Crux lignea corpori S. Martinæ nuper effoſſo appoſita reperitur.

Hanc Urbanus VIII. devotionis ergo penes ſe tenere voluit.

pariter antiquitatis thesaurum, ac monimentum ad recolendam jugiter purpuratæ pro Christo virginis memoriam sibimet ultro addixit, & apud se perpetuo custodiendam, possidendamque habere voluit.

Aurum in sepulchris condendi mos.

16 Mos præterea extitit, ut in Imperatorum, ac Regum, virorumque nobilitatis, aut dignitatis merito præcellentium monumentis ingens auri, argentique copia, aut pretiosum quid simile una cum corporibus includeretur, ut jam supra prolixiori sermone enarravimus. Verum Christiani ipsius Christi exemplo, humilitatis, ac paupertatis studio addicti, ab ipso Ecclesiæ nascentis exordio sepulchrales ritus apprime edocti, haud unquam in defunctorum sepulchris aurum, ac gemmas reponebant, nisi forte aliquando contingeret, ut vestes, quibus corpora obtegebantur, ex auro contextæ forent, vel certe aureus annulus, quem quis digito præferens, in sepulchro apponebatur. Interdum vero Imperatorum numismata sepulchris recondebantur; eorum videlicet, sub quibus eorumdem aut mors, aut certe martyrium obvenerat. At in puellarum sepulchris, earum quandoque discriminalia, & jocularia quædam his similia, quæ illis, dum viverent, in deliciis fuerant, servanda inserebantur; & hæc quidem superadditis etiam numismatibus semel, atque iterum intra Cœmeteriorum sepulchra inventa sunt. Cujus rei egregium plane testimonium est, quod de Maria lectissima fœmina Honorii Augusti conjuge apud Marlianum narratur: quamvis ad posteriora & pacatiora, quæ orbi deinde, atque Ecclesiæ illuxere tempora, isthæc referenda existimemus. Sed ne his diutius immoremur, ad ea, quæ Christianorum sepulchris tanquam peculiaria fidei insignia affigebantur, sermonem convertamus.

Aurum nullum nisi quod vestibus funebribus intextum, vel annulum, ac numisma in sepulchris Christiani recondunt.

Mundus Muliebris in sepulchris puellarum.

Marl. l. 1. c. 21.

CAP. XXVIII.

Martyrum sanguis ad eorumdem monumenta reconditur.

Pretiosior auro sanguis martyrum à Christianis habitus.

1 QUoniam omni pretiosior auro à candidis Christianæ fidei cultoribus sanguis ille habebatur, quem martyres ob fidei testimonium tam prompto, libentique animo profundebant, & quo tanquam pretio immortalitatem sibi coëmebant; hinc studiosissime eundem colligere, si quando persecutores carnificinæ acrius insisterent, collectumque selecto, ubi condigne reservari posset, ut jam supra dictum est, loco reponere consueverunt. Et jure quidem optimo ad exprimendam sacri ejusdem colligendi cruoris sitim, ac servandi studium, quo Christiani jugiter afficiebantur, ea commode verba aptari possunt, quibus poëta victores quondam milites, insano post prælia furore debacchantes, ac pretiosa quæque spolia respuentes, dummodo hostili, quem maxime sitiebant, sanguine potirentur, in hæc verba descripsit:

Locus Claudiani ad vehemens Christianorum sanguine martyrum potiundi desiderium exprimendum.

Claud. de bello getbico.

Invisum miles cupiens haurire cruorem,
Per varias vestes, onerataque plaustra metallo
Transit, & argenti cumulos, & cædis avarus
Contemptas proculcat opes; pretiosior auro
Sanguis, &c.

Ita plane in rem nostram lectissimus ille, qui passim profundebatur, martyrum sanguis, Christianis auro, gemmatisque lapillis pretiosior extitit, quem tanto colligendum labore, tantoque sibi studio servandum satagebant, ut quam libenter aurum profunderent, ut sanguine vel inter ipsas carnificum manus collecto potirentur.

Veteres Christiani præ auro martyrum reliquias sitiebant.

2 In quo potissimum Christiana religio merito prædicanda & ab ipsismet fidei hostibus admiranda jugiter est, quod plus nimirum martyrum sanguinem, quam aurum, præter humanæ consuetudinis vota, sitiret. Cujus plane rei fidem locupletissimam utique facit mirus Africanorum Christianorum ardor, quo sacrum Cypriani Carthaginensis Episcopi, & martyris mox futuri certatim possidere cruorem satagebant. Quippe, ut digna ejusdem acta referunt, dum beatissimus *Episcopus stans in linea expectaret spiculatorem, fratres interim flentes linteamina, & oraria ante eum ponebant, ne sanctus cruor defluens absorberetur à terra. Tanti enim* (inquit Baronius recolendam præclari ac dignissimi historiam martyris subtexens) *faciebant fideles sacras martyrum reliquias, ut sudoris, si possent, guttas haurirent, & stillas sanguinis etiam persecutore vidente & invidente, atque exerto gladio minitante, qualibet arte susciperent, atque reconderent. Mira res, eodem plane tempore duplici victoria vincitur crudelis impietas, sanguine martyris, & fide credentium.* Hæc Baronius ad protestandam Christianæ pietatis sacram vere sitim erga martyres, ac venerandas eorundem reliquias.

Pontius in actis S. Cypr. Episc. Carth.

Fidelium in Africa S. Cypriani sanguinem legendi studium.

Baron. t. 2. an. 261. n. 34.

Ardore potiundi martyrum reliquiis minas persecutorum ac mortem negligunt.

3 Quis enim merito non admiretur ardentissimum beati Episcopi in subeundo martyrio desiderium, & vehementissimum pariter erga Christi martyrem Christianorum studium: quippe iidem probe noverant, cum tam avide profluentem dissecto è capite sanguinem colligendum sitirent, pretioso huic liquori impertitam divinitus inesse vim ac virtutem: *Sanctorum enim*, ut Gregorius Nazianzenus ait, *vel solæ sanguinis guttæ, atque exigua passionis signa idem possunt, quod corpora.* Quapropter Christiani parem venerationis cultum sanguini martyrum, ac eorumdem corporibus exhibendum esse, vel facto testabantur, dum sepulchris, ubi disposita jacebant corpora, cruorem pariter nobilium instar exuviarum inserendum curarent.

Eadem, quæ totis sanctorum corporibus minimis eorum reliquiis divina virtus inest.

Naz. orat. 1. in Iul.

4 Neque verò beatis istud martyribus obsequium præstitisse contenti, majora iisdem se debere rati ob præclarum sanguinis, quod Christo ac fidei dederant testimonium, instrumenta pariter, seu ferramenta illa, quibus martyres tortorum manu excarnificati fuerant, & non raro ipsamet conscripta martyrum, ac martyriorum acta, eorumdem sepulchris posteritati reservanda inferebant, de quibus singulis modo differendum est. Et quidem, ut de præcipuo Christianorum studio, quod in custodiendo beatorum martyrum cruore adhibuerunt, non nulla breviter præmittamus. Quis illud ignorat, quod Ambrosius exhortatione ad virgines, & epistola ad sororem expresse testatur, sacrum nimirum sanguinem martyris Agricolæ, necnon martyrum beatorum Gervasii & Protasii se ex eorumdem sepulchris collegisse, ubi illum Christiani solicite deposuerant. Sed hic præstat ipsum audire Ambrosium de beati Agricolæ martyris cruore à se collecto isthæc enarrantem: *Condant*, inquit, *alii aurum atque argentum, ac de latentibus eruant venis; legant pretiosa monilium serta, temporalis ille thesaurus est, &c. collegimus sanguinem triumphalem & crucem.* hæc Ambrosius.

Instrumenta martyrii, & acta in martyrum sepulchris reposita.

Sanguinem Agricolæ, Gervasii & Protasii D. Ambrosius ex eorum sepulchris collegit.

D. Ambr. exhort. ad Virg. to. 5.

5 Quin & invicti martyris Nazarii sanguinem veluti recentem in ejusdem sepulchro repertum Paulinus in Ambrosii vita his verbis affirmat: *Vidimus*

Sanguis Nazarii ac si recens effussus esset in ejus sepulchro repertus.

Paulin in vit. S. Ambr.

mus autem in ſepulchro, quo jacebat corpus martyris (qui quando ſit paſſus, uſque in hodiernum diem ſcire non poſſumus) ſanguinem martyris ita recentem, quaſi eodem die fuiſſet effuſus. Præclaræ item virginis ac martyris Cæciliæ corpus à Paſchale Primo in Calliſti Cœmeterio via Appia (ut ejus perhibent acta) repertum fuiſſe novimus, ubi, ſicut jam diximus, una cum velaminibus ad pedes, panni quoque ac lintei ſepoſiti cernebantur, quibus ejuſdem ſanguis, dum è venis gladiorum inter ictus proflueret, religioſis Chriſtianorum manibus collectus fuerat. Quæ quidem velamina virgineo imbuta ſanguine, idem præmemoratus Pontifex una cum corpore, in celebri Eccleſia, quæ in ejuſdem Virginis domo in Vrbe Deo dicata conſpicitur, ſuamet manu repoſuit; eademque nuper ſub Clemente VIII. Pont. Maximo, cum ſacrum corpus iterum lucem adſpexit, ſe vidiſſe Boſius in tractatu, quem ſcripſit de inventione ipſius corporis, affirmat.

Lintei, quibus S. Cæciliæ ſanguis exceptus eſt, juxta ejus corpus reperti.

Boſius tract. de invent. corp. S. Cæcil. Virg.

6 Neque verò prætereundum eſt, quod ipſe diſertis verbis Boſius teſtatur, ſæpe ſæpius, inquam, dum ſacra lynceis oculis Cæmeteria perſcrutaretur, ipſummet beatorum martyrum ſanguinem, quem pia fidelium manus collegerat, & ſupra eorumdem olim corpora repoſuerat, contemplatum ſe, veneratumque fuiſſe, qui vitreis quibuſdam, aut certe fictilibus in vaſculis, interiori vel exteriori quandoque eorumdem ſepulchrorum parte ingeſtis religioſe admodum aſſervabatur. Quæ quidem vaſcula ſacro referta cruore, immo potius cæleſti perfuſa opobalſamo, ut Joannes noſter Severanus refert in opere Subterraneæ Romæ, quod à ſe Italico idiomate editum eſt, ſibi quoque ac cæteris, qui præſentes tunc aderant, ſemel atque iterum, Vrbis Cœmeteria perluſtrantibus, quo par eſt, devotionis cultu, contemplari, ac venerari conceſſum eſt.

Quamplurima martyrum ſanguine repleta vaſcula ad eorundem ſepulchra in Cœmeteriis Urbis videre eſt.

7 Et ſane inſigne hujus rei exemplum eſt, vaſculum illud ex orientali gagate miræ pulchritudinis, quod in Calliſti Cœmeterio ſuperioribus annis juxta ſancti Felicis martyris ſepulchrum, ſanguine ejuſdem repletum, & aureo panni involucro contextum reperiri contigit: quod ab Eminentiſſimo Cardinali Franciſco Barberino ſacri inſtar theſauri pro condigno recolendæ antiquitatis monimento pie aſſervatur.

Vaſculum ex gagate cum ſanguine S. Felicis in Calliſti Cœmeterio repertum. Illud inter ſua cimelia Emin. Franc. Barberinus aſſeruat.

8 Eo igitur honoris cultu, ut jam enarratum eſt, ſacratiſſimum martyrum cruorem, proſequi pietas Chriſtianorum conſuevit, ut venerationem jugiter maximam vel ipſis locis impenderent, quæ profluentem vitæ liquorem inter perſecutorum manus excepiſſent. Quapropter locus, ubi martyr Cyprianus Carthaginenſis ſanguinem pro Chriſto effuderat, ſumma religione habitus, Cypriani Menſa appellari meruit, de quo iſthæc egregie Auguſtinus, dum locum eundem in baſilicam conſecratum fuiſſe aſſerit: *In eo quippe loco*, ait, *ubi poſuit carnis exuvias, ſæva tunc multitudo convenerat, quæ propter odium Chriſti, ſanguinem funderet Cypriani: ibi hodie venerans multitudo concurrit, quæ propter natalem Cypriani bibit ſanguinem Chriſti, & tanto dulcius in illo loco propter natalem Cypriani, bibit ſanguinem Chriſti, quanto devotius ibi propter nomen Chriſti ſanguis effuſus eſt Cypriani. Denique ſicut noſtis, quicumque Carthaginem noſtis, in eodem loco menſa Deo conſtructa eſt, tamen menſa dicitur Cypriani: non quia ibi eſt unquam Cyprianus epulatus, ſed quia ibi eſt immolatus, & quia ipſa ſua immolatione paravit hanc menſam, non in qua paſcat, ſive paſcatur, ſed in qua ſacrificium Deo, cui & ipſe oblatus eſt, offeratur. Sed ut menſa illa, quæ Dei eſt, etiam Cypriani vocetur, hæc cauſa eſt, quia ut illa modo cingitur ab obſequentibus, ubi Cyprianus cingebatur à perſequentibus; ubi nunc illa ab amicis orantibus honoratur, ibi Cyprianus ab inimicis frementibus calcabatur. Poſtremo ubi illa erecta eſt, ibi proſtratus eſt.* hæc Auguſtinus. Ex quibus ſtudioſus lector per ſe conjiciat, quem Chriſtiani cultum ipſimet martyrum cruori merito impenderent, qui adeo vel profana loca eodem ſacro reſperſa, vel potius illuſtrata ſanguine ſuſpiciebant ac venerabantur.

Ipſamet loca martyrum ſanguine aſperſa in ſacris habentur.

Menſa Cypriani, locus ubi ille paſſus eſt, appellatur.

Aug. de diver. ſer. 113. Bar. t. 2. an. 261.

Elegans ab Auguſtino illius nominis allata ratio.

9 Certe Hemiterii, ac Cheledonii martt. ſanguis, quo Hiſpanias nobili conſummato martyrio illuſtrari contigit, magno venerationis cultu à fidelibus habitus eſt, ut Prudentius his carminibus cecinit:

SS. Hemiterii & Cheledonii ſanguis in Hiſpaniis magnæ venerationi.

Baron in not. ad Mart Rom. die 3. Mart.

Illitas cruore ſancto
Nunc arenas incolæ
Frequentant obſervantes
Voce, votis, munere.
Externi necnon orbis
Huc colonus advenit.

Complutum item in Hiſpania Juſti, & Paſtoris Martt. ſanguine apprime decoratum eſt, ut Prudentius exprimit:

Et SS. Iuſti, & Paſtoris Compluti item in Hiſpania.

Bar in Mart. Rom. die 5. Aug.

Sanguinem Iuſti, cui Paſtor hæret
Ferculum duplex, geminumque donum
Ferre Complutum gremio juvabit
Membra duorum.

10 Sed quoniam de martyrum cruore, quo Eccleſia Dei jugiter illuſtratur, nobis hæc ſcribentibus mentio adhuc recurrit; en alterum, & quidem inſigne, memorandumque portentum hic recenſendum, oculatis illud teſtibus, ac viris fide digniſſimis enarrantibus ſe offert, quod noſtris hiſce paginis in ſtudioſi, ac pii lectoris gratiam coronidis inſtar inſerere voluimus. Excipe igitur, quiſquis es, & Dei opera, quibus Eccleſia mirifice coruſcat, inuſitataque portentorum genera, quibus veluti patentibus è Cælo ſignis Chriſtiana fides comprobatur, in martyris Laurentii ſanguine, dum audis, venerare. In oppido, quod in Campania ſitum, S. Laurentii nomine decoratur, & Procerum Columnenſium ditioni ſubeſt, haud longe ab Urbe, ad hæc uſque noſtra tempora ampulla vitrea ſatis quidem ampla extat ſacro beati ejuſdem martyris cruore, repleta, quæ in Eccleſia ibidem B. Laurentio dicata perhonorifice aſſervatur: hæc autem novum mirandumque portentum intuentium oculis quotannis exhibet: ſanguis enim, qui præmemorata in ampulla concretus, ac adipe permixtus recluditur, cum feſtiva Martyris beatiſſimi, ac ſolemnis martyrii ejuſdem memoria decima die Menſis Auguſti de more recurrit, qua potiſſimum die ille ſub Valeriano ferream in ſupra craticulam lento igne aſſatus, ſe ipſum dignam Deo victimam, ac holocauſtum acceptabile pro Chriſto obtulit (mirum eſt, quod dicturus ſum) à primis feſtivi ejuſdem diei veſperis, ſanguis, qui paulo ante concretus cernebatur, extemplo liqueſcere, ebullire, & intra ipſius vitri ſepta, ac ſi iterum ad martyrium proſilire, iterumque tyranno ac ſubjicientibus flammis inſultare geſtiat, novo charitatis incendio ſuccenſus, ac denuo flammis, quibus ſemel ille ſupra craticulam decoctus fuit, occulta vi exurentibus, è vitro, non ſecus ac è venis, prodire tentat eum in

Oppidum in Columnenſium Romanorũ Procerum ditione ampullæ S. Laurentii ſanguine repletæ poſſeſſione clarum.

Die ejus feſto quotannis liquefieri, atque ebulire cernitur.

in modum, ut si ad calefactivam ignis vim appositus esset: confestim enim sanguis ab adipe, eodem plane modo, quo oleum ab aqua, secernitur: atque ita usque ad octavam ipsam à festo diem disjunctus, ac secretus permanet. Verum completis dierum illorum solemniis iterum sanguis coalescit, & adipi commixtus in vitro coagulatur. Perenne autem portentum hoc est, etsi recens singulis annis ac novum in præmemorati oppidi Ecclesia vigeat, innumeris undique populis ad rem ejuscemodi conspiciendam confluentibus.

Peracto festo continuo coagulatus conquiescit.

11 Portentum autem vel eo magis illustre, ac solemne contemplantibus redditur, quod cum, ut testes rei perhibent, notum cuiquam haud esset, cujusnam martyris sanguis in eadem vitrea ampulla asservaretur, ut debito festivam ejus diem honore incolæ quotannis (uti mos est) recolerent; en tibi: licet is coagulatus persisteret, dum martyr perquirentes latet (en tibi inquam) festiva recurrente Laurentii Martyris die cum primis vesperis concinendis hora instat; sanguis mox intra ampullam ebulliens liquefieri cœpit, & id postmodum quotannis præstare non desiit. Cujus rei mox fama percrebuit, & Urbem usque delata ad Pauli V. Pont. Max. aures pervenit, qui martyris, ut par erat, portentum admiratus, quod viris probatæ fidei ultro enarrantibus compererat, nonnullas sacri ejusdem cruoris guttas inde extractas ad se deferri voluit, quas vitro intra pretiosam thecam inclusas, in sacelli à se apud S. Mariam Majorem erecti sacrario inter cœteras Sanctorum reliquias recondidit. Vides hinc lector miram sanguinis vim vel post mortem adhuc in certamen prosilire gestientis? Vides immensum levitici pectoris ardorem, dum charitatis igne vel concretus in vitro sanguis recens liquefit? Haud semel quippe igneus Laurentii animus martyrium pertulisse contentus, nova pro Christo tormenta subire gaudet. O invictam martyris levitæ gloriam, quæ cum jam rutilantibus flammis orbem universum illustraverit, liquescentis nunc portento sanguinis Ecclesiam illustrat. Quippe *tanta*, ut Augustinus ait, *ejus martyrii gloria extitit, ut passione sua mundum illuminaverit universum.* Adhuc autem sanguis dum recens ebullit, Christianorum corda illuminat atque Ambrosio teste, calefacit: *Illuminavit plane mundum eo lumine, quo ipse accensus est, & flammis, quas ipse pertulit omnium Christianorum corda calefacit.* Viget igitur adhuc sanguis, & adhuc vel videntes nova hæc portenta calefacit. Ille, inquam, beati martyris cruor liquescens vel palam intuentibus obtestatur quam libenti animo è venis pro Christo quondam prosilierit: *Laurentius enim*, ut Augustinus loquitur, *dum Christi ardet desiderio ignis tormenta non sensit.* Quis hæc interim audiens, ne dum rem oculis hauriens, quis inquam, *nolit ad horam uri Laurentii igne*, cujus vis ipsummet sanguinem in vitro coagulatum, uti recens effundendum præ gaudio prosilire facit. Et hæc sunt, quæ ad perennem B. Laurentii, ejusdem sanguinis memoriam haud unquam obliterandam his nostris paginis nobilis instar monimenti inserere voluimus. In cujus honorem Hieronymus Eminentissimus Card. Columna pio, quo flagrat erga Christi martyrem studio, suorumque pietatem æmulatus, ad incolarum præmemorati oppidi devotionem magis excolendam, augendamque, pretiosi liquoris ampullam argentea inclusam theca, quo par est honore in dicta Ecclesia servandam curavit, & publico rem hanc testimonio comprobatam hic pio lectori exhibendam voluit.

Ignotus primum ipse se S. Laurentii sanguinem esse luculento miraculo prodidit.

Paulus V. Pontifex aliquot guttas inde sumptas in Sacrario S. Mariæ Majoris recondidit.

Aug. ser. 30 S. Laurentii patiendi ardor ex ejus sanguine quotannis liquescentis novæ profusioni quodam modo se aptante innotescit.

Aug. ser. 30

Emin. Car. Hieronym. Columna hoc miraculum publico testimonio firmari jussit.

12 Antequam autem de recolendo martyrum cruore sermo absolvatur, ut nonnulla hic ad rei propositum subtexamus, & ipse sanctorum Confessorum sanguis debitam in orbe Christiano venerationem promeruit, suam quippe vocem habet, ad fidei Christianæ magnalia jugiter, gentilium, & hæreticorum auribus & oculis inculcanda, si isthæc audire, si videre dignentur. Nam ut experimento comprobatur, venerandæ B. Nicolai Tolentinatis Ord. S. Augustini reliquiæ, quæ Tolentini in Piceno asservantur, recentem interdum cruorem, novo, stupendoque portento copiose emittunt, & futuræ cujuspiam calamitatis, quæ Christianorum Reipublicæ imminet, ut precibus Deum prævenientes, longius propulsent, cunctos solicite præmonent. Vir etenim sanctissimus cum ab Eugenio Quarto summo Pont. inter tutelares Ecclesiæ patronos adscriptus sit, ubi quid triste, ac lugubre impendit, etsi arida, ac præcisa à corpore ejusdem brachia, quæ argento inclusa servantur, ac si vitali spiritu prædita sint, recentem sanguinem protinus distillant, & clara fidelibus rerum futurarum signa exhibent, quod hactenus exemplis quamplurimis compertum est: post exhibitum enim cruoris signum statim ingens aliqua ab Othomannis, vel ab hæreticis clades Christianis illata est, & superioribus quidem annis, ut multi sunt testes, sanguis iste novo stillicidio uberrime effusus bellorum, quæ Christiano postmodum orbi adfuere, & præsertim Venetorum Reipublicæ ex Turcarum armis, prænuncius & index extitit.

Sanguis sanctorum suam habet vocem

Reliquiæ S. Nicolai Tolent. imminente aliqua Reip. Christianæ calamitate sanguinem emittunt.

13 Sed quoniam jam de portentoso sanctorum Christi Confessorum sanguine in præsens agitur, pari admiratione, ac venerationis cultu à fidelibus excipiendus est sanguis Seraphici viri Francisci Assisinatis Ord Min. Institutoris, qui è sacris stigmatibus sibi divinitus apud Alverniæ montem impressis uberrime emanavit: è vulneribus nimirum non tam ferro, quam amoris divini cuspide in carne Beatissimi viri novo inusitatoque prodigio patefactis; hic autem sanguis in vitrea ampulla pluribus in locis Romæ asservatus longa post sæcula adhuc intra vitri septa recens, ac fluens ad sacrorum Stigmatum miraculum fidelibus inculcandum; perennis instar monimenti conspicitur; quin haud mortua licet jam sepulti sacri corporis vulnera intra sepulchrum recenti adhuc sanguine imbuta ab oculatis perscrutatoribus, ut infra enarrabitur, inventa sunt. Sed his de martyrum cruore enarratis, ad veneranda martyriorum instrumenta, quibus eorundem sepulchra locupletata sunt, & Subterranea Roma illustris reddita est, deveniamus.

Seraphici Francisci stigmata sanguinem misisse visa sunt.

Bonav. in in vit. S. Fr.

CAP. XXIX.

Martyriorum instrumenta una cum martyrum corporibus tumulo reponuntur.

1 Quid quæso ad jugem ac perennem Christi martyrum gloriam in orbe terrarum non contulit? Quid ad miram eorumdem in perferendo constantiam militanti Ecclesiæ, posteritati, immo æternitati commendandam sæva persecutorum rabies, atque ingeniosa crudelitas non adinvenit? *Quando*, ut inquit S. Leo, *in honorem transierunt trium-*

Omnia in martyrum pœnam à tyrannis adinventa in eorundē gloriam recidere.

S. Leo Papa ser. in nat. S. Laur. mar.

triumphi etiam instrumenta supplicii. Ita plane, ipsamet instrumenta pœnarum, quæ martyrum corporibus saniem, cruciatum, pallorem, dolorem, cicatrices ac vulnera quondam inflixere, ex eorumdem contactu pretium ac decorem hausere runt. Quapropter pœnale ferrum pluris quam regium aurum ac diadema à Christianis jugiter habitum est: quippe qui post gloriosa martyrum certamina, suppliciorum instrumenta una cum sacris pignoribus tuto inferre loco, & ad posteros conservanda, & colenda transmittere satagerunt.

Ipsis instrumentis pœnalibus ob martyrum contactum honor habetur.

2 Ut hujus autem celebrandæ consuetudinis initia repetamus; illud jam ab antiquis temporibus in more positum apud Hebræos potissimum fuit (quod etiam supra innueramus) ut post addictos patibulo reos, ac diro mortis genere absumptos, cum corpora postmodum tumulo darentur, ibi una cum damnatorum corporibus, & instrumenta, quibus excruciati, ac interempti fuerant, apponerentur, quod in legum Judaicarum libro, præcepto utique affirmativo 203. expresse cavetur, dum dicitur: quod blasphemus quisque & idololatra, ubi in ligno suspensus fuisset, paulo ante occasum solis deponatur, & *mox postquam depositus est*, inquit, *cum ligno sepelitur.* Id ipsum collegit Baronius in suis Annalibus, cum ait ex Rabbinis Jacob Zacim, & Moyse Ægyptio, cadavera scilicet damnatorum sepulchris inferri vetitum fuisse, quæ cæteris essent communia, sed in privatis dumtaxat tumulis, & seorsum ab aliis reponenda esse: rursumque separatim quoque sepelienda esse instrumenta illa, quibus carnificum manu ex legum præscripto mors iisdem illata fuisset, nempe cruces, clavos, enses, lapides, pro mortis genere, quo quis affectus esset. Sed verba quæso Moysis Ægyptii, Majemonis filii in opere Jad, quod instar commentarii est in legis Mosaicæ præcepta, hic ad rem nostram excipiamus: *Lignum*, inquit ille, *super quo fuit aliquis suspensus, cum suspendioso sepelitur, ne maneat illi malum nomen, & dicant homines, illud est lignum, in quo suspensus est ille. Sic lapis quo aliquis fuit lapidatus, & gladius quo fuit occisus, & sudarium, sive mantile, quo fuit strangulatus, omnia hæc cum iis, quæ perierunt, sepeliuntur.* Hactenus Rabbi Moyses in Judaicæ consuetudinis comprobationem, quam enarravimus.

Crux & cætera instrumenta supplicii cum reorum corporibus apud Hebræos sepeliri solita.

Idque ex legum præcepto.

Baron. t. 1. an. 34. n. 134.

Damnatorum cadavera peculiaribus inferri tumulis consuevere.

Et instrumenta pœnalia seorsum ab illis defodiebantur.

Lib. ult. Galat. Saned. perest. 15.

Instrumenta illa cur sepeliri lex præscripserit.

3 Quocirca ex Theodoreto, Socrate, Sozomeno, Nicephoro, & reliquis probatæ fidei scriptoribus, pretiosissimam Christi Domini Crucem juxta venerandum ejus sepulchrum longa post sæcula repertam fuisse didicimus. His adde, quod & Socrates ac Nicephorus asserunt, in eodem videlicet sepulchro clavos insuper adinventos fuisse, quibus idem Christus Dominus cruci à Judæis affixus fuerat.

Theodor. l. 1. c. 21. Socr. l. 1. c. 35. Sozom. l. 2. c. 1. Niceph. l. 8. c. 29.

Vivifica Domini Crux cum clavis juxta ejus sepulchrum reperitur.

4 Porro ut lectori magis assertionis nostræ ratio patens fiat, tum antiquarum traditionum argumentis innixa, tum gravissimorum hominum auctoritate suffulta, experimento ipso confirmanda est. In selectis enim Cœmeterii Vaticani sepulchris ferrea ungula reperta est, qua dire olim martyres à tortoribus excarnificabantur, quæ quidem veluti nobilissimum Christianæ fidei, invictæque martyrum patientiæ monimentum ad hanc usque diem in Vaticana Basilica summa fidelium omnium veneratione servatur, & interdum recurrentibus solemniorum festivitatum diebus populo conspicienda proponitur.

Ungula ferrea martyribus excarnificandis in Cœmeterio Vaticano reperta.

5 Hujus autem pœnalis instrumenti Baronius in suis ad Martyrologium Romanum annotationibus expresse meminit ubi multiplicis quidem generis forcipes fuisse asserit, quibus ad infligendum cruciatum tortores uti consueverant, sed ejus verba in medium lectori interim exponenda proferantur: *Triplicis generis*, inquit, *erant forcipes, quæ adhibebantur in carnificinis SS. Martyrum. Harum aliæ erant ad incidendum, ut hæ de quibus agimus; aliæ autem ad comprimendum, & contorquendum compositæ. Harum meminit Synesius Episcopus epist. 58. cum agit de Andronici præsidis feritate, aitque nasi forcipe, auribus apprehendendis & labiis obtorquendis parato instrumento, &c. Agit illic idem auctor de digitali, & pedali tormento, ac de prælo. Tertii generis erant forcipes dentatæ, quæ quidem tribus ferreis aculeis cutem martyris perforabant, cum stringerentur, quæ crudeliter nimis membra carpentes vellebant. Asservatur hactenus ejusmodi genus instrumenti in Basilica Vaticana inter Sanctorum reliquias, licet scorpiones à quibusdam falso esse credantur. Sed qui vere fuerint scorpiones tortorii, diximus superius duodecima hujus mensis. Meminit & Iosephus de forcipe dentata, cum ait: His dictis ignea forcipe ejus lingua cauteriatur, &c. Huic simile erat genus illud cruciamenti, quod Victor lib. 2. de persecutione Wandalica appellat palos dentatos, dum ait: Ilico palis minoribus dentatis jactis in capite, crinibusque in eisdem colligatis, ac vehementius stringentes simul cum capillis omnem pelliculam capitis auferebant. Hæc Victor.* hactenus Baronii verba ferreas forcipes exacte describentis, quæ nobis in medium afferre congruum visum est, ut lector, vel obiter pœnale hoc ferrum antiquis comprobatum monimentis recognoscat; sed plura infra, cum de eodem instrumento apud Vaticanam Basilicam condito ex professo agemus, ejusque imago typis diligenter excepta, oculis contemplanda proponetur. Sed nunc ad alia pœnalia martyrum instrumenta, unde abscessit, sermo recurrat.

Bar. in Rom. Mart. die 26. Iun.

Forcipes triplicis generis ad martyres torquendos gentilibus in usu erant

Forcipes dentatæ quales, & cui martyrum carnificinæ adhibentur.

6 Addimus præterea, quod ipse Bosius in quodam Urbis Cœmeterio ferream item forcipem se reperisse affirmat (quam postea Scipioni Cobellutio S. R. E. Cardinali Bibliothecario dono dedit) quamdam item securim, laminas ferreas, plumbeos globulos, ac alia hujuscemodi instrumenta, quibus invictissimi martyres impiorum manu excruciabantur: & nostris quoque temporibus à perscrutantibus quam diligenter abditos Cœmeteriorum sinus, quibus Urbs Roma abunde referta est, non raro id genus alia, sacras inter martyrum sarcinas reperiri contigit.

Forceps, securis, & alia instrumenta pœnalia martyrum in cœmeterio Callisti reperta.

7 Nonne quamplures hic Christi martyres commemorare nobis licet, qui jacentes quandoque in tumulo reperti sunt, ipsimet juxta eosdem instrumentis appositis, quæ eorumdem quondam carnificinæ inservierant? In primis autem Quintini martyris corpus una cum sudibus & clavis, quibus cruci suffixus fuerat, adinventum fuisse in ejusdem apud Surium actis legitur; ubi item Eusebiam, matronam pietate conspicuam devotionis ergo sudes ferreas ab ejusdem corpore clavis relictis extraxisse narratur; quas postea Eligius Episcopus pari pietatis studio permotus, & miro erga beatum martyrem fervore succensus secum cælestium instar munerum detulit. De eodem autem Quintino isthæc Surius: *Venerabilis autem fœmina sudes ferreas, quibus beatum Christi martyrem confixum*

S. Quintini corpus cum sudibus, & clavis inventum.

Eusebia matrona sudes illas cadaveri ejus infixas extrahit.

Eligius clavos ejusdẽ martyris secum pietatis ergo confert.

Sur. t. 5. 31. Octob.

fuisse

fuisse jam diximus, manentes adhuc in ejus corpore cernens, extrahi eas curavit, &c. De beato item viro Eligio idem Surius loquens sic ait: *Clavos quoque miræ magnitudinis, quos tempore passionis ejus persecutores corpori infixerant, ex cerebro, cæterisque artubus extractos sibi pro reliquiis sequestravit.* Porro idem Eligius obsequio martyrum deditissimus, ut ibidem scribitur, Piatonis martyris corpus adinvenit, è cujus deinde corpore oblongos pariter clavos abstraxit, ac populis in recolendi ejusdem martyrii argumentum conspiciendos, venerandosque proposuit.

Idem t. 2. 10. Dec.

Idem Piatonis corpori defixos clavos reperit ac populo venerandos exponit.

8 Sed Ambrosius interim nobis audiendus est, qui (quod nostram ad rem facit) ut ipsemet refert, non sanguinem dumtaxat, sed & crucem & clavos, quibus vir Dei Agricola nobile quondam pro fide martyrium consummaverat, in ejusdem sepulchro à se inter perscrutandum inventos, ac secum doni instar pretiosissimi delatos fuisse his verbis paulo ante à nobis in medium prolatis testatur: *Detuli ego vobis munera, quæ meis legi manibus, id est, crucis trophæum, cujus gratiam &c. condant alii aurum atque argentum, ac de latentibus eruant venis; legant pretiosa monilium serta, temporalis ille thesaurus est, & sæpe habentibus perniciosus. Nos legimus martyris clavos, & multos quidem, & plura fuerunt vulnera quam membra. Collegimus sanguinem triumphalem, & crucis signum, &c.* huc usque Ambrosius, qui sibi jure merito gaudet & de pœnali ferro, ac si de regio adinvento thesauro gratulatur. Neque hic interim omittendum putamus, quod de venerando martyris Danielis corpore reperto eo prorsus modo, quo multos ante jam annos cruci affixum fuerat, Petrus de Natalibus laudatissimus inter Scriptores affirmat, quod & in Patavinis tabulis hunc in modum recitatur: *Corpus martyris invenerunt jacens supra ligneam tabulam, adinstar suæ longitudinis, supinum & extensum, habens super aliam marmoream tabulam, ejusdem longitudinis cum inferiori, confixam clavis, videlicet ferreis enormibus, caput martyris, pectus, & ventrem, & omnia transfodientibus membra, & binas tabulas colligentibus, &c.* hæc ibi. En gloriosa utique tormentorum monimenta, quibus fideles vel semel pro Christo affecti sunt, nulla vnquam temporum injuria ex animis, imo neque ex oculis obliteranda; nam videntibus & credentibus populis, & ipsis carnificibus ac gentilibus invidentibus, isthæc reservata adhuc coluntur & vigent.

S. Ambrosius crucem & clavos Agricolæ mart. repertos thesauri loco habet.

D. Ambr. l. de exhort. ad Virg. in princ. to. 5.

Danielis mart. corpus clavis inter binas tabulas cōfixum in sepulchro repertum.

Petr. de Natal. lib. 2. c. 60.

9 Quanti vero ipsi martyres Christi, haud unquam tormentis devicti, suarum instrumenta pœnarum semper fecerint, vel ex hoc uno conjicere quis potest, quod ne interdum hæc deperirent, vel certe à nescientibus negligerentur, meritoque honoris cultu carerent, expressis quandoque verbis sub extremam vitæ horam destricte præceperunt, ut eadem à fidelibus quam solicite reservarentur. Nonne invicti ille animi inter Babylas se una cum ferreis catenis, quibus pro Christo circumdatus quondam fuerat, sepeliri voluit? qui ob præclaram fidei confessionem & miram in perferendo constantiam, hoc nobilissimo præconio in Romani Martyrologii tabulis celebratur: *Antiochiæ S. Babylæ Episcopi, qui in persecutione Decii, postea quam frequenter passionibus suis, ac cruciatibus glorificaverat Deum, gloriosæ vitæ finem sortitus est in vinculis ferreis, cum quibus & suum corpus sepeliri mandavit, &c.* hæc in laudem memorandi martyris ex Martyrologio Romano excerpta deprompsimus. Quod Chrysostomus quoque satis luculenter oratione illa contra gentes his verbis testatur: *S. autem Babylas morti se propinquum dum videret, corpus suum una cum ferreis illis catenis sepeliendum mandavit, planum faciens, quæ ignominiosa videntur, ea, quoties propter Christum sunt, honorifica esse ac splendida.* hæc Chrysostomus. Quas quidem catenas ornamento sibi futuras ipsemet Babylas edixerat, teste in ejusdem gestis Suida, ubi ita: *Deinde & ipse, collo percussori porrecto, mandavit iis, qui cadaver ejus collecturi erant. ut catenas & pedicas una secum sepelirent, ut, inquit, hæc jacenti mihi sunt ornamento.*

Martyres cum instrumentis pœnarum suarum sepeliri cupiunt.

S. Babylas cum ferreis suis catenis sepeliri voluit.

Rom. Mart. die 24. Ian.

S. Chrys. contr. gent.

ignominiosa alias si propter Christum sunt, clara atque honorifica evadunt.

Suid. in Babyla.

10 De hoc autem præclarissimo Antiochenorum martyre, qui pœnarum ambitiosissimus ferreas, ut vidimus, catenas, quibus pro Christo devinctus fuerat, secum tumulo honoris gratia inferendas demandavit, ut iisdem veluti nobilissimo post mortem triumphi titulo, ossa ac sepulchrum illustriora redderentur, hæc idem Chrysostomus subdit: *Extant etiam cum Babylæ cineribus compedes Ecclesiarum præfectos omnes commonefacientes, ut vinciri, ut jugulari, ut quidvis pati oporteat: certe omnia prompto, atque alacri animo, ac magna item cum voluptate sustinenda, ut concreditæ nobis libertatis ne levissimam quidem partem prodamus, aut contaminemus.* Vincula igitur vincire quidem martyrum corpus, sed vincere animam, ipsa inter tormenta invincibilem nullatenus queunt: & compedes ipsi Christianorum quidem manus ac pedes haud ad ignominiam, sed ad triumphum copulant; iisdem enim, quibus fortiter devincti sunt, orbis pariter una cum persecutoribus, ac demum infernus ipse cum suis tartareis legionibus devictus est.

Chrysost. orat. Iuven. & Max.

Instrumēta martyrum pœnalia in Ecclesiis asservata quid doceant?

11 Porro catenæ, quibus Babylas jugiter vinctus, & invictus carceri mancipatus fuerat, & ipsamet instrumenta pœnarum, quibus constrictus decertaverat, una cum ipsius corpore tumulo illata, dæmonem subinde potenti virtute vinctum devictumque magno fidei triumpho captivum quodammodo reddidere. Quis enim nesciat ad Antiochena quondam suburbia Babylæ delato corpore, loquax illud ac fallax Apollinis simulacrum, ac si ori frænum martyris præsentia injecisset, protinus obmutuisse? nec ullum deinceps percontantibus exhibuisse responsum? Quis inquam non meminerit, inolitas Græcorum superstitiones, ubi primum veneranda martyris ossa, & pœnarum ejusdem vexilla advenerunt, cessasse, insanosque deliciarum luxus, qui ibidem vigebant, protinus loco cessisse? En admiranda, jugiterq; prædicanda Christi martyrum virtus: en suppliciorum ac pœnarum, quas libenter, imo gaudenterque pro Christo pertulere, immensa vis, ac potentia adversus stygias phalanges: pugnavit vivus, sed nec destitit vel mortuus ipso è tumulo Babylas pugnare, & pugnando tyrannos, quin ipsa gentilitiæ superstitionis arma, ipsa obscœnarum voluptatum, ac vitiorum irritamenta, ipsum denique debellare satanam, expugnare, ac vincere novit. Sed repete hic lector, quæ in suis ad Martyr. Rom. notis Baronius die 24. Januar. his plane verbis enarrat: *At vero non simul cum ipsa morte finis fuit certaminis Babylæ: quin velut redivivus, graviores contra gentiles est aggressus pugnas: nam & more Sampsonis ossibus pugnans in fugam vertit Philistæos. Hujus enim illustris martyris ossa Gallus Cæsar in Daphnem ad Antiochena suburbia* trans-

Babylæ corpus, & catenæ dæmonem ligant.

Et gentium superstitiones, ac luxuriam refrænant.

Baron in Mart. Rom. die 24. Ian.

Gallus Cæsar ossa ejus in Daphnem ad

corrigẽdos corruptos mores mittit, & fit voti compos.

tranſtulit, quo tanti martyris reverentia inolitæ ibi Græcorum ſuperſtitiones ceſſarent, & effuſus deliciarum luxus contineretur, Res accidit ex ſententia: nam præſentia ſacrorum pignorum mox loquax illud Apollinis oraculum obmutuit, nec ultra reſponſa dedit: prout ſcribit Sozomenus hiſt. lib. 5. cap. 18.

Sozom. lib. 5 hiſt. c. 18.

Cum autem Imperium impius Iulianus Apoſtata accepiſſet, ut ſilentis Apollinis linguam ſolveret, inde tollendum Babylæ corpus Chriſtianis imperavit; quo tandem ſublato, & in locum priſtinum reſtituto mox mutum idolum, & nonniſi ſui ſilentii cauſam fari permiſſum, illapſo de Cælo fulmine contritum eſt, ingenſque ejus ædes cæleſti illo igne conflagravit. Hujus triumphi Babylæ exſtant antiquorum ſcriptores, velut egregiæ columnæ victoriis illius inſculptæ in monumentum ſempiternum erectæ. Tantæ enim rei oculatus teſtis Ioannes Chryſoſtomus tunc adoleſcens interfuit, & (ut ipſe teſtatur, vidit, eademque ſcripſit præclara illa Oratione contra gentiles & hom. 4. de laudibus Pauli. Idem & cæteri antiqui hiſtorici præſtiterunt, Ruffinus lib. 1. cap. 35. 36. Sozomenus cap. 19. Socr. lib. 3. cap. 16. Theodoretus lib. 3. cap. 10. Evagrius lib. 1. c. 16. & alii id factum eſſe 11. Kalend. Novemb. Ammianus Marcellinus gentilis hiſtoricus lib. 22. teſtatur, licet homo Chriſtianis infenſus cauſam profiteri erubuerit. Hæc ex Baronio proferre voluimus in præclariſſimi martyris laudem, qui inſtrumenta pœnarum ſecum tumulo tamquam validiſſima contra hoſtes arma inferri demandavit.

Julianus Apoſtata indeilla iterũ aſportari jubet.

Sed fulmine Idolum conteritur, & templum conflagrat,

Bar. in Mart. Rom. die 24. Iunii.

12 Quod autem martyres præſtitere, hoc & confeſſores ipſi, qui ſanctitate præfulſerunt, faciendum curarunt, quippe qui ea ipſa, quæ inſtrumenta iiſdem fuerant ad mira exercenda jugiter pœnitentiæ opera, edomandaſque voluptatum titillationes, dum adhuc inter vivos degerent, hæc una ſecum poſt mortem tumulo reponi voluere, ferreas videlicet catenas, cilicia, & pœnalia hujuſcemodi inſtrumenta, quibus ad excrucianda corporis membra, carnemque ſpiritui ſubjiciendam iidem divino amore ſuccenſi frequentiſſime uſi fuerant. Inde eſt quod una cum venerando Simeonis Stylitæ corpore torquem ferreum, quem ipſe adhuc vivens ad corpus conterendum geſtaverat, tumulo illatum fuiſſe Nicephorus enarrat. Evagrius autem oculatus hujuſce hiſtoriæ teſtis, ferream quoque catenam ſe in eodem ſepulchro vidiſſe his quidem verbis fatetur: *Ibi quoque catena ferrea, quam collo geſtabat, reponebatur. Nam ne mortuum quidem carum illud ferrum Simeonem deſeruit.* Sed de his hactenus.

Sed & confeſſores inſtrumenta pœnitentiæ ſecum ſepeliri volunt.

Simeon Stylites cũ torque ferreo tumulo inferri voluit. *Niceph. l. 14 c. 15. Evagr. l. 1. c. 14.*

13 Quis vero tam ferrei ſit cordis, ut ad ferrea hæc Martyrum, & Confeſſorum Chriſti vincula, quibus pro eodem hi prompto, libentique animo devincti ſunt, totus in lacrymas reſolutus immenſam vinculorum pro Chriſto perpeſſorum virtutem, ac gloriam ſentiens, non emolleſcat? quis inſuper mente raptus non obſtupeſcat; & illa interim Chryſoſtomi verba non probe meminerit, quibus Paulum magis admirandum vinctum, quam vincentem, & Cælo ipſo fruentem prædicat? *Nihil eſt enim*, inquit ille, *æque præclarum ac vincula propter Chriſtum, & catenæ ſanctis illis manibus impoſitæ: ſi quis me faceret unum ex Poteſtatibus, quæ circa Cælum ſunt, aut talem vinctum, potius optarem talis eſſe vinctus, ſcio quid expedit. Mihi optabilius eſt, & magis eligendum male pati pro Chriſto.* Hæc aureus Chryſoſtomus in ferreorum vinculorum laudem unus præ omnibus peroravit, quibus nos tamquam gemmarum monilibus, ipſamet pœnarum inſtrumenta inſignire voluimus. Certe vincula, quibus Petrus Apoſtolus Hieroſolymis ſub Herode, & Romæ ſub Nerone alligatus eſt, magna populi veneratione in Eccleſia in eorumdem titulum, & cultum erecta aſſervantur, & ſanctorum jugiter gloriam inculcant. Horum vero virtutem, ac ſplendorem præ cæteris admirans Auguſtinus hæc ait: *Merito per omnes Chriſti Eccleſias auro pretioſius habetur ferrum illud pœnalium vinculorum.*

Præclarius atque optabilius nihil, quam pati pro Chriſto.

Chryſ. hom. 1. in ep. 4. ad Epheſios.

Vincula S. Petri Apoſt. Romæ in magna veneratione habẽtur.

Aug. ſer. 28 de ſanctis.

14 Et certe, ut ipſe Baronius ait, *Petri vincula veluti nobiliſſimæ victoriæ glorioſa trophæa, omnium fere ſanctorum Patrum egregiis celebrata præconiis, in Eccleſia ſunt perpetua memoria conſecrata.* Mira quidem ſunt, quæ demum in ſacrorum Petri vinculorum honorem Auguſtinus, quem modo citavimus, luculenta oratione inſinuat: *Felices*, inquit, *illi nexus, qui de manicis, & compedibus in coronam mutandi Apoſtolum contingentes martyrem reddiderunt. Felices catenæ, quæ nudatis pene oſſibus inhærentes, vivas reliquias de ſanguinis ſudore, jam attrita carne rapuerunt; tactuſque membrorum cruciatus ſui ſanctificat inſtrumentum, in quo dum afflictio creſcit ad pœnam, cauſa pœnæ perficit ad gloriam. Felicia vincula, quæ reum ſuum uſque ad Chriſti Crucem non tam condemnatum, quam conſecratum miſerunt.* Hæc ſanctiſſimus Doctor, de vinculis Petri: licet non de illis, ut Baronius aſſerit, quibus ſub Herode vinctus eſt Hieroſolymis, nondum enim ea reperta fuerant (quæ temporibus Theodoſii junioris Auguſti in lucem prodita ſunt) ſed de illis, quibus Romæ eſt in carcere detentus, antequam Crucis ſupplicium ſubiret. At de his, quibus vinctus Hieroſolymis eſt, tandem Romam translatis hæc cecinit Arator Diaconus.

Aug. ſer. 29 de SS.

Vincula S. Petri Hieroſolymitana Romam tranſlata.

——— manet omne per ævum
Pignoris hujus apex, & ſyderis obtinet inſtar
Corpore, quod Petrus ſacravit, & Angelus ore.
His ſolidata fides; iſtis tibi Roma catenis;
Perpetuata ſalus: harum circumdata nexu,
Libera ſemper eris: quid enim non vincula præſtant,
Quæ tetigit, qui cuncta poteſt abſolvere, &c.

Arator in Act. lib. 1.

Quomodo autem hæc ipſa Petri vincula diligenter aſſervata, fideliter cuſtodita, ac denique feliciter adinventa fuerint, Metaphraſtes ex antiquioribus monumentis in lucem prodidit: ait enim ea nimirum in manus cujuſdam ex Agrippæ familiaribus, ſed in Chriſtum credentis, deveniſſe, ſicque per manus per quatuor delata ſæcula fuiſſe, ac tandem patefacta tradit.] Hæc ex Baronio in medium protulimus, ex quibus profecto, vinculorum gloria toti terrarum orbi patens fit; fideles enim majori ambitione ferrum, quam aurum, & catenas potius, quam gemmas aucupantes, infodiebant terræ, quas veluti pretioſiſſimi reliquias theſauri ſervandas, & ad poſterorum manus diligenti ſtudio tranſmittendas curabant, ut id unum indicio eſſet, quanto honoris, ac devotionis cultu erga ſacras martyrum catenas, & martyriorum inſtrumenta fideles jugiter afficerentur.

Baron. t. 2. an. 44. n. 7. & 8.

15 Porro qua potiſſimum veneratione ſacratiſſimæ Petri catenæ, in quarum honorem Eccleſia erecta, & feſtivus dies inſtitutus eſt Romæ, à fidelibus recolerentur, vel illud aperte comprobare videtur, quod à ſummis olim Pontificibus earumdem

Catenarum S. Petri limaturam aureis clavi culis incluſam Regibus Ponti-

fices mittunt.

dem catenarum limatura, auro in clavis formam inclusa ad Imperatores, Reges, & illustres quosque viros insignis instar muneris transmitterentur, ut hujus rei testis est S. Gregorius, qui duas claves hoc catenarum pulvere perfusas Recaredo Hispaniarum Regi dono dedit; his verbis ad eum scribens: *Clavem parvulam à sanctissimo beati Petri Apostoli corpore vobis pro ejus benedictione transmisimus, in qua inest ferrum de catenis ejus inclusum, ut quod collum illius ad martyrium ligavit, vestrum ab omnibus peccatis absolvat.* Hoc idem Gregorius Joanni viro Consulari præstitit his plane verbis: *Sanctissimam clavem à beati Apostolorum principis corpore vobis transmisi, quæ super ægros multis solet coruscare miraculis; nam etiam de ejus catenis interius habetur. Eædem igitur catenæ, quæ illa sancta colla tenuerunt suspensa, colla vestra sanctificent.* De sacris iisdem catenis particulas auro pariter insertas idem Gregorius Childeberto Francorum Regi in hæc verba transmisit: *Claves præterea S. Petri, in quibus de vinculis catenarum ejus inclusum est, excellentiæ vestræ direximus, quæ collo vestro suspensæ à malis omnibus tueantur.* Hæc pro triumphalibus Apostoli Petri vinculis Gregorius. Magni ergo ac pretiosi instar doni vel minima quæque venerabilium catenarum particula computabatur, quæ è sacro Principis Apostolorum contactu benedictionis gratiam sortita, ipsorum colla Regum ac Principum non secus ac gemmarum monilibus illustraret, sanctificaretque.

Greg. reg. epist. l. 7. ep. 126. Baron. to. 8. an. 599.

Greg. reg. l. 1. ep. 30. Baron. t. 8. an. 591.

Honor catenarum pulveri delatus.

Idem reg. l. 5. ep. 6. Baron. t. 8. an. 505.

16 Nec res quidem hæc perfunctoria, & vacua miraculis, ut idem testatur Gregorius de miserabili, ac repentino Longobardi cujusdam interitu, qui aureæ clavi, quæ sacrum ferrum servabat, insultare ausus est: *Mox enim cultellum*, ut Gregorius ait, *cum quo eam per partes mittere voluit, arreptus per spiritum sibi in gutture defixit, eademque hora defunctus cecidit, & dum illic Rex Longobardorum Antharit, atque alii multi ejus homines adessent, factus est omnibus vehementissimus timor, ut eamdem clavem de terra levare nemo præsumeret, &c.* Qua postmodum ab eodem Rege ad Pelagium Romanum Pont. honorifice transmissa, condignum Petro; ac ejusdem catenis honorem patenti admonitus miraculo detulit. Sed postremo loco ipsum præstat audire Chrysostomum, qui cum de vinculis, quibus Hierosolymis Apostolus Petrus carceri mancipatus est, loquitur, sibi magis optandam esse Petri pro Christo vincti sortem, quam ipsius Angeli eundem vinctum solventis felicitatem diserte pronuntiat: *Hic si mihi quispiam*, inquit ille, *dixisset, elige utrum velis, vis esse Angelus Petrum stimulans, ac solvens? an Petrus qui servatur? Petrus utique maluissem esse, propter quem & Angelus descendit. Vinculis istis potiri libuisset. Quod si mihi quis vel universi, vel hujus catenæ copiam & optionem largitus esset, catenam hanc ego plane elegissem.* Hæc Chrysostomus.

Quidam hisce D. Petri claviculis insultans male perit.

Greg. lib. 6. ep. 23. ad Theocr.

Chrysost. hom. 8. sup. c. 4. ad Ephes.

17 Apte autem, eleganterque conceptis rem carminibus Martha Marchiana Parthenopensis quidem ortu, at educatione & incolatu Romana, miræ innocentiæ ac eruditionis virgo expressit, quæ probe utramque, Græcam nimirum, & Latinam litteraturam edocta nullo magistro, postremo hoc nostro seculo in Urbe floruit, poëtarum utique laurea, & virginitatis pariter aureola insignis; cujus carmina eruditissimis quibusque viris admirationi extitere, & ipsimet Urbano Octavo Pont. Max. ubi ad ejus manus aliquando delata sunt. Præclaris insuper laudum præconiis ob ingenii perspicacitatem, qua præstabat, nec non ob eruditionis, ac poëseos præsertim excellentiam, sapientum ore haud semel laudari promeruit. Hujus autem elucubrationes paulo post piorum virorum studio in unum collectæ, ne una cum auctore oblivionis tumulo interceptæ jacerent, in lucem evocatæ prodibunt.

Martha Marchina nostri seculi Sappho ingenio, & Lucretia moribus

18 Interim vero, ut hujus ingenii præconia, velut quid à proposito alienum sileamus; ipsa dumtaxat verba hic in medium proferre sufficiat, quibus virginem omni eruditione ac probitate excultam Eminentissimus Cardin. Spada Albanensis Episcopus merito aliquando collaudavit. Conscripta quippe, dum adhuc Sedis Apostolicæ Legatum Bononiæ ageret, gravi epistola, sic eamdem gratulabundus alloquitur: *Et piam & eruditam expertus, novissime te officiosam agnosco, &c.* Et paulo infra: *Nunc ipsum si sapis, animi nervum toto robore intente & converte ad Deum bonorum omnium auctorem, ex quo scilicet habes raro seculorum exemplo, ut pro lana librum, pro fuso calamum, stylum pro acu tractare noveris, quod olim de Cassandra fideli muliere Veneta, mirabundus edixit Politianus. Adde quod sine præceptore, hoc est, Deo præceptore didiceris, id quod inter mulieres uni Constantiæ Alexandri Sfortiæ uxori tributum alibi observavimus.* Audis lector exhibitum doctissimæ feminæ ab Eminentissimo pariter & eruditissimo Cardinali, qui singulis insuper mensibus eidem in virtutis præmium stipendia exhibuit: audis, inquam, promeritarum laudum ullo absque fuco testimonium, quod unum illi pro amplissima laudatione sat est. Decessit autem virgo hæc haud multis abhinc annis, piis operibus, ac omni virtutum genere; & Christianæ præsertim humilitatis studio exculta, & apud nostram Vallicellanam B. Mariæ, & sancti Gregorii de Urbe Ecclesiam ingenti omnium dolore, & magno sui relicto desiderio sepulturæ locum, quem sibi delegerat, sortita est, quæ nobili insuper sepulchrali titulo aucta est, quem Gaspar de Simeonibus vir præcipua eruditione conspicuus, Innocentii X. P. M. ab Epistolis ad viros principes, virgini promerenti inscripsit. Ut igitur his obiter recensitis, aliquod tanti ingenii, cujus & alibi mentio incurret, monumentum exstet; carmina quæ in ipsa B. Petri vincula eleganter cecinit, hic pio Lectori ob singularem pietatem ac eruditionem, quam redolent, prælibanda voluimus. De vinculis igitur Petri Apostolorum Principis hæc habuit:

Collaudatur ab Em. Cardin. Spada.

Em. Card. Spada in ep. ad eand.

Pie ex hac vita decedit

In Eccl. Vallic. B. Mariæ sepelitur.

Gaspar de Simeonib. ei titulum sepulchralem inscribit.

Cum defessa senis captarent membra soporem,
Clauderet & dulcis lumina bina sopor.
Auricomus juvenis cælo demissus ab alto
Ferrea dum solvit vincula, dixit, abi.
Tunc Petrus lacrymans, manibus date vincula; dixit,
Nam vinclis major gloria nulla meis.

Elegans ejusdem de B. Petri vinculis carmē.

His in sacrorum vinculorum memoriam virginis ore decantatis, nunc vel obiter ab ipsis Petri catenis, ad ferrea vincula, quibus martyres Apostolicorum triumphorum æmuli in carceribus constricti sunt, orationis stylum convertimus. Qualem autem, ac quantum Martyribus, vel tum viventibus catenæ, quas collo circumdari contigit, splendorem conferrent, locuples utique testimonium, Ignatii Antiocheni epistolæ perhibent, qui de vinculis, tamquam de re omnium præclarissima, cum

vincula pro Christo pati magno sibi honori ac gloriæ martyres ducebant.

Ignat. mar. fuit pro

Chriſto vinculis mire gloriatur.

cum Romam immolandus duceretur, armatis ſeptus militibus, verba faciens, eaſdem epiſtolas vinculorum ſuorum memoria, ac ſi nobiliſſimo quodam honoris titulo, ac ſigno cæteris omnibus præferendo illuſtrat. Ad Trallianos enim hæc ſcribit: *Victus ſum*, inquit, *propter Chriſtum, ſed necdum Chriſto ſum dignus, ſi vero conſummatus fuero, fortaſſe dignus ero.* Idem quoque ad Magneſianos repetit: *Tametſi vinctus ſum, comparandus tamen uni veſtrum ſolutorum non ſum.* Ad Epheſios vero ſubinde ſcribens vinculorum gloriam ſatis perſpicue inculcat: *Romam vinctus abducor, noviſſimus fidelium eorum, qui ad honorem Dei has geſtare catenas dignus habitus ſum, hæc enim ſpes mea, hic mea gloriatio, hic meæ indeficientes divitiæ, in quo à Syria Romam uſque, hæc vincula circumfero, ſpirituales margaritas, in quibus contingat mihi conſummari precibus veſtris.* Alias interim epiſtolas Ignatii vinculis, quibus apprime gloriabatur, obſignatas, ſilentio interim obvolvimus, ſed ut Baronius in rem præſentem ait: *Dignum equidem eſſet, ut omnes ſanctiſſimi viri, catena martyrii nobilitatæ epiſtolæ, hic pariter velut nobiliſſima quædam intexerentur emblemata.*

Ign. epiſt. ad Trall.

Ignat. epiſt. ad Magnes. & Epheſ.

Baron. t. 2. an. 109. n. 11.

20 Porro quali honore vinctum pro Chriſto Ignatium Chriſtiani per ſingulas Civitates, per quas tranſibat, certatim proſequerentur, legationes, quæ paſſim ad eum ſalutandum fiebant, & cultus, qui eidem adhuc viventi deferebatur, fidem legenti facit; ut enim Baronius aſſerit, cum ſanctiſſimi viri, cujus fama in toto Oriente apud omnes celeberrima erat, vincula quoque totius Aſiæ Eccleſiis innotuiſſent, & quæ propinquiores erant, de ejus adventu Smyrnam, certiores redditæ fuiſſent, continuo unaquæque ex illis legatos, qui debitæ ſalutationis officia impenderent, ad eum miſit, imo & ipſimet Eccleſiarum Epiſcopi una cum aliis, eodem functi munere ad eundem Smyrnæ agentem quantocyus convolarunt: ſed hæc piorum obſequia Ignatio, ejuſque vinculis delata, S. Chryſoſtomum exactè recolentem audire præſtat, dum eumdem non quaſi ad martyrium, imo potius ad triumphum prodeuntem & triumphantium in morem gratulationibus exceptum in hæc verba deſcribit: *Civitates, quæ erant in via undique concurrentes, pugilem excipiebant, & cum magno commeatu dimittebant precibus, & legationibus ipſum adjuvantes, & ipſi non vulgarem conſolationem ex ipſo percipiebant, cernentes martyrem tanta cum alacritate ad mortem currere, utpote qui ad Regna Cælorum proficiſceretur.* Cernis immenſam vinculorum pro Chriſto ſuſceptorum gloriam, quæ haud honorem, ſed gratiam, haud ignominiam, ſed admirationem & venerationem pariter videntibus contingentibuſque ingerunt.

Quanti ei vincto Romam pergenti à fidelibus honor deferretur.

Omnibus undique civitatum per quas tranſit concurſu ac gratulationibus excipitur.

21 *Admiratione equidem*, inquit Baronius, *digna res eſt, hominem vinctum ferali militum cuſtodia ſeptum, ad beſtias damnatum, vel Romæ damnandum, perinde ac ſi non ad pœnas, ſed ad triumphum duceretur, omnium Eccleſiarum, per quas tranſiret, & quæ de illo audiſſent, omnibus omnium acceptum officiis, & honoribus cumulatum: quæ quidem ut ſibi liceret in ſanctiſſimum virum conferre, quemque ipſorum à truculentis militibus ejus cuſtodibus ingenti redemiſſe pecunia (ut ab aliis fieri ſolitum eſſe alibi diximus) certiſſimum exiſtimamus.* Hæc Baronius, qui iſthæc enarraſſe haud contentus, paulo ante verba illa ad rem præmiſit: *Quanta autem charitate Chriſtiani eſſe ſolerent erga vinctos, quod corruptis pecunia cuſtodibus, una cum eis in carcere pernoctare conſueverant, ſatis abunde dictum eſt primo Annalium tomo, cum egimus de Peregrino.* His veneranda ſanctorum Chriſti Confeſſorum vincula notis Baronius proſecutus eſt, quibus certè ſi talem, ac tantum honoris cultum Chriſtianorum pietas, viventium adhuc collo circumdatis detulere, qua ſubinde veneratione eaſdem catenas amplexatos fuiſſe credere par eſt, cum jam iidem Deo vivi martyres conſecrati fuiſſent, & victores in cælo martyrii palmam adepti obtinerēt. Sed his obiter prælibatis, jam à vinculis, & beatorum martyrum nexibus, quibus Orbis, & Urbs Roma illuſtris reddita, & ſingularibus Eccleſia beneficiis Deo obſtricta eſt, & quibus item nos hic aliquantiſper detenti ſubſiſtere coacti ſumus. A vinculis, inquam, jam expediti ad ſacra perſcrutanda eorumdem martyrum acta orationis ſtylum convertamus.

Baron. t. 2. an. 109. n. 14.

Charitas Chriſtianorum erga vinctos pro Domino.

CAP. XXX.

Martyrum acta intra ſepulchra inſcriptis eorumdem nominibus reconduntur.

1 Q*Voniam triumphus Dei martyrum eſt paſſio*, ut Hieronymus inquit, & auditis, lectiſque eorundem actibus, *odor notitiæ Dei*, eodem teſte, *diſſeminatur in gentes, ſubitque tacita cogitatio, quod niſi verum eſſet Evangelium, nunquam ſanguine defenderetur*; haud quis profecto miretur, ſi primævi ſurgentis adhuc Eccleſiæ ſectatores, qui præclara illibatæ fidei germina in Urbe hac extitere, quæ orbis jugiter principatum obtinuit, recolendas martyrum beatorum memorias, eorumdemque acta, ne oblivione unquam exciderent, perquirere, colligere, ac cuſtodire, ſummorum, qui tunc Eccleſiæ regimini præerant, Pontificum juſſu, totis animi viribus ſtuduere.

Martyrum paſſio fidei veritatem confirmdt. *Hier. ep. 15. ad Helvid.*

2 At cum opportuna hic de ſacris martyrum actis mentio incurrat, nonnulla nobis in ſtudioſi gratiam lectoris vel obiter repetenda videntur, & primum quidem nihil antiquius fuiſſe conſtat, ut Baronius ait in ſuis ad Martyrologium Romanum notis, apud ſanctæ Romanæ Eccleſiæ præſules, quam ut fortia Chriſtianorum acta, & ipſæ ſanctorum res præclare geſtæ, perpetuæ memoriæ monimentis conſignarentur. Cui quidem rei egregiam primum operam navatam fuiſſe à ſancto Clemente Romano Pontifice, teſtatum habetur in libro de Romanis Pontificibus, qui à quibuſdam recentioribus, Damaſi nomine citari conſuevit, ubi hæc in Clemente leguntur: *Hic fecit ſeptem regiones dividi notariis fidelibus Eccleſiæ, qui geſta martyrum ſolicite & curioſe unuſquiſque per regionem ſuam perquirerent.* Nec vero quiſpiam hactenus à nobis aſſertis objiciat, quod Urbs Romana tunc temporis in quatuordecim regiones divideretur, ut antiquorum auctoritate ſcriptorum, Taciti, Plinii, Publii Victoris, aliorumque exploratiſſimum eſt. A Romanis enim Pontificibus in ſeptem tantum regiones eandem partitam fuiſſe, juxta numerum videlicet ſeptem diaconorum, qui Regionarii dicebantur, vetera ipſius Romanæ Eccleſiæ monimenta ſatis edocent. Mos autem hic diutius in Romana Eccleſia perſeveravit, ipſo teſte Sozomeno, *ut nonniſi ſeptem diaconi ordinarentur. His ergo ſeptem cum diviſæ dicantur à Fabiano Papa regiones Urbis quatuordecim illas, quas ſupra memoravimus, in*

Romani Pontifices rebus martyrum præclare geſtis conſcribendis præcipue ſtudent. *Baron. in not. ad Mart. Rom. c. c. 1.*

Notarii ſeptem qui geſta martyrum colligerent, Romæ à Clemente Papa inſtituti. *Lib. de Rom. Pont. nom. Damaſi.*

Roma in 14. region. olim diviſa.

A Romanis Pontif. in ſeptem tantum diſpartita, Diaconi ſeptem Romæ Regionarii dicti. *Sozom. hiſt. lib. 7. c. 12.*

ſeptem

septem fuisse conflatas necessario fatendum videtur.

Subdiaconi septem Notariis rerum à martyrib. gestarum scriptoribus præfecti & quare.

3 Cum septem igitur diaconi essent, totidemque numero subdiaconi, his quidem par numerus Notariorum in Urbe constitutus est, qui diaconibus iisdem ac subdiaconibus subjecti conscribendis martyrum gestis sedulam navarent operam, ut habetur in libro de Romanis Pontificibus; ubi de Fabiano his verbis agitur: *Hic regiones divisit diaconibus, & fecit septem subdiaconos, qui septem Notariis imminerent; qui gesta martyrum in integrum colligerent.* Ad quod valide comprobandum, recentius illud nobis exemplum suppetit ex Paulino sancti Ambrosii Notario, qui ejusdem gesta diligenter conscripsit: in iis enim satis expresse sub Casti diaconi cura se fuisse fatetur, ad quem cuncta referret. Ex quibus profecto lectori innotescit, quanto olim studio Christiani ubique contenderent, ut martyrum acta pure ac sincere conscriberentur, cum in id opus non modo Notarii solicite incumberent, sed & qui Notariis præerant, Diaconi videlicet & Subdiaconi, quorum munus erat cuncta exacte pervestigare, ac Pontifici nota postmodum facere, qui demum, ut Baronius refert, à Notariis excepta probare, ac probata inter Ecclesiastica monumenta recondere consueverat.

Lib. de Rom. Pont. in Fabiano.

Paul. in vit. S. Ambr.

Quam exactam in actis martyrum fideliter ac sincere conscribendis curâ Christiani olim ponerent.

4 Quo autem studio martyrum gesta à Christianis, pretiosæ veluti margaritæ passim exquirerentur, vel ex eo sat comprobari videtur, quod videlicet S. Antherus Romanus Pontifex vel hanc unam ob causam martyrio coronatus fuisse legatur. In lib. enim de Romanis Pontificibus hæc scribuntur: *Hic gesta martyrum diligenter à Notariis exquisivit, & in Ecclesia recondidit: propter quod à Maximo præfecto martyr effectus est*, vel ut Baronius legendum vult, *à Maximini præfecto*. In id autem non Antherus dumtaxat, sed ipse Clemens primum, ut jam diximus, instituit, & Fabianus subinde, cui Antherus in Pontificatu successit, qui ut magis magisque sacræ historicæ veritati consultum foret, septem Notariis huic operi adscriptis, qui acta martyrum integra exciperent, totidem subdiaconos præfecit. Sed ipsum Baronium de sacris martyrum actis loquentem, & quid potissimum eadem acta continerent, demonstrantem audiamus: *Porro Notariorum opus*, inquit ille, *fuisse existimamus, ut non ipsa tantum acta, cruciatus nempe, diraque ac sæpius repetita tormenta describerent, sed etiam quæcumque iidem sancti martyres locuti essent, dum caperentur, ac publice torquerentur, quæ item ad supplicia ducti fuissent interlocuti, memoriæ commendarent. Illa autem quæ intra cancellos obducto velo coram judicibus, cum de ipsis quæstio haberetur, iidem rogati dicerent; publicorum exceptorum muneris erat, cuncta scriptis mandare, & inter publica acta referre: quæ cum agerentur in Provinciis, Proconsularia ab Augustino, & aliis dicta repetimus. Porro hæc ipsa, vel horum potius exemplum à Christianis collata pecunia redimi solebant, & inter acta martyrum sedulo asservari. Quæ vero extra cancellos cum martyribus agerentur, vel dicerentur, ab Ecclesiæ Notariis magna adhibita cautela consuetis notis quam celerrime tabulis adnotabantur.* Hæc in rem præsentem de martyrum actis Baronius.

Antherus Papa acta martyrum colligens martyrio afficitur.

Lib. de Rom. Pont.

Baron. t. 2. an. 238. n. 2.

Notariorū munus.

5 Interim vero, si quis isthæc perlegens miretur, qua ratione tum sententiæ tum ipsa martyrum responsa tam diligenter à Notariis excipi potuerint, eumdem quæso Baronium consulat, qui isthæc subtexit: *Cæterum ipsas notas olim*, inquit ille, *à Tirone Ciceronis liberto primum excogitatas fuisse Eusebius tradit, quibus non verba tantum sed etiam sententiæ integræ continerentur: sed id Dio tribuit Mecænati, qui per Aquilam libertum eas alios docuerit. At de horum mira in scribendo velocitate est Martialis Distichon:*

Currant verba licet, manus est velocior illis;
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

plendisque esset?

Baron. t. 2. an. 237.

Euseb. in cuet. Olymp. 139. an. 4.

Dio hist. Rom. lib 15.

Martial. lib. 14.

Subditur autem ibi aliud perelegans Ausonii Epigramma ad Notarium suum velociter excipientem, in quo & hi versus:

Auson. ep. 137.

Eorum in scribendo velocitas.

Quam præpetis dextræ fuga,
Tu me loquentem prævenis:
Quis quæso, quis me prodidit?
Quis ista jam dixit tibi,
Quæ cogitabam dicere?
Quæ furta corde in intimo
Exercet ales dextera?
Quis ordo rerum jam novus,
Veniat in aures ut tuas
Quod lingua nondum absolverit, &c.

Ausonius lib. epig.

Quæ quidem haud otiose, inquit Baronius, *hic voluimus recitasse, immo magna ex causa. Ne quis adeo miretur, & impossibile ducat, descriptas fuisse longas martyrum orationes, quæ ipsorum actis interdum reperiuntur intextæ, licet non negarim aliquas ex illis postea superadditas.*

Hinc nil mirum, si longiores martyrum orationes in actis reperiantur

6 Certe quidem, ut idem Baronius asserit, si quid apud judices jus valebat & spatium suæ dicendæ causæ reis à lege concessum, Christianis liberum debebatur, haud mirabitur quis, si in actis sanctorum martyrum longiores legerit ab eis habitas coram judicibus orationes. Siquidem ex lege accusatori sex horæ dicendi dabantur, reo autem novem, id quidem testatur Plinius scribens ad Ursum: cum alioqui antiquitus prolixior terminus esse soleret, & arbitrio cujuscumque: Pompejus autem in tertio suo consulatu (ut tradit auctor apud Tacitum in lib. de oratore) primus inventus est, qui dicentibus causam, certum præfixerit, quem diximus, terminum: qui hæc, inquam, considerat, haud mirabitur longiores interdum reperiri apud acta martyrum dictas ab illis orationes, quas Notarii excipiebant mira pernicitate scribendi. Laudatur & à S. Augustino horum peritia non in conscribendis tantum actis martyrum, sed & in publicis excipiendis cum hæreticis disputationibus, mutuisque collationibus, atque in sacrorum Conciliorum gestis scribendis. Sed his ad omnimodam assequendam Actorum notitiam præmissis hæc Baronius subtexit: *Egregiam igitur navatam esse operam à majoribus nostris, ut non Præsulum modo, aliorumve, qui in Ecclesia illustriores essent, martyrii acta conscriberentur; sed etiam infimi ordinis hominum, tradit Pontius Diaconus in passione S. Cypriani.* Porro non solum in Romana Ecclesia, ut acta martyrum accurate conscriberentur, sed ab aliis quoque id diligenter curatum esse, alibi diximus. Hæc de martyrum actis ex Annal. excerpsimus.

Accusatori sex horæ dicendi, & reo novem dabantur.

Plin. l. 4. ep. 9.

Tacit. lib. de orat.

Aug. de doc. Christ. l. 2. c. 26.

In tract. de Mart. Rom. c. 1.

7 Haud igitur solius Romanæ Ecclesiæ studium (ut ex Baronio vides) in perquirendis, conscribendisque Sanctorum martyrum actis mirifice enituit, sed aliorum quoque nobilium Ecclesiarum labor satis nunquam prædicandus ingentem sibi laudem apud omnes promeruit. Hujus autem rei præclarissima antiquitatis monumenta fidem faciunt, Ecclesiæ videlicet Smyrnensis Epistolæ de martyribus

Omnes Ecclesiæ Romanam in conscribendis martyrum gestis æmulatæ sunt.

Euseb. hist. l. 4. c. 14. Idem l. 5. c. 2. & 3.

ribus illic sub Marco Aurelio, & Lucio Vero Imperatoribus coronatis, fideliter ab Eusebio relatæ. Idem pariter Ecclesiarum Viennensis & Lugdunensis literæ obtestantur, quas idem Eusebius ex parte recitat. Hoc ipsum nuper ex epistolis quampluribus Dionysii Alexandrinæ Ecclesiæ Episcopi comprobatur, ut idem auctor est Eusebius. In Ecclesia quidem Carthaginensi satis novimus notæ sanctitatis Episcopum Cyprianum (ut idem Baronius asserit) solicitum jugiter fuisse, ut dies quibus martyres nobili passionis ac victoriæ laurea donati fuissent, exacte in dypticis adnotarentur, ut ex ejusdem epistola ad Presbyteros & Diaconos Ecclesiæ Carthaginensis conscripta satis liquet.

Idem l. 6. c. 33. & 34. & l. 7. c. 10.

Cypr. ep. 37. in ord. edit. Pameli.

Jam inde ab Ecclesiæ cunabulis iste martyrum acta conscribendi mos viguit.

Pont. in vit. S. Cypr.

8 Quinimmo ut magis eorundem Actuum, qui ad martyres spectant, decus ac fides innotescat, longe ante ipsa Cypriani tempora, majorum in hoc solicitudo vehementer institit. De viris enim antiquiorum temporum, qui sacræ huic martyrum memoriæ operam navarunt, Pontius Diaconus (quem supra ex Annal. Eccl. citavimus) insignem eorundem pietatem commendans isthæc enarrat: *Majores nostri*, inquit, *plebeis, & catechumenis martyrium consecutis tantum honoris præ martyrii ipsius veneratione dederunt, ut de passionibus eorum multa aut prope dixerim, pene cuncta conscripserint, ut ad nostram quoque notitiam, qui nondum nati fuimus, pervenirent.* Hæc in Cypriano Pontius, dignus, inquam, Pontificis tanti Diaconus. *Erant autem illa*, ut Baronius inquit, *acta martyrum pura atque sincera, quæ cum de illis coram judicibus quæstio habretur, à Notariis publicis exceptoribus excepta, in acta publica, quæ Proconsularia sæpe dicta invenimus, inserebantur, atque inter alia publica monumenta asservabantur: horum autem adhuc nonnulli extant, eorundemque in notationibus mentionem facimus.* Hæc Annal. scriptor, quæ pariter acta tanquam nobilissima trophæorum insignia, ad nos quasi per manus diligenter transmissa, ipsemet aliquando Pontius Diaconus recitat de Cypriano agens his plane verbis: *Et quid sacerdos Dei Proconsule interrogante responderit, taceam, sunt acta quæ referant.*

Baron. ad Mart. Rom. c. 1.

In acta Proconsularia res à martyribus gestæ referebantur.

Pont. in Cyp.

9 Porro, ut quid de genuinis martyrum actis sentiendum sit, hic vel obiter dicamus, ea quidem fideliora agnoscuntur, quæ à nostræ fidei hostibus descripta, & in publica Proconsulum monumenta relata sunt, ut idem Baronius de sanctorum Taraci, Probi, Andronici martyrum actis, qui in civitate Tarso Ciliciæ, nobili martyrio coronati sunt, affirmat, ubi eadem nimirum acta à Metaphraste mutilata, atque in compendium redacta fuisse non sine magno recolendæ antiquitatis detrimento graviter conqueritur, sed ipsum hic Baronium audiamus: *Hæc autem ipsa acta mart.* (id est SS. Taraci & sociorum) *Metaphrastes, quod prolixiora fortasse sint visa, redacta in compendium edidit magno præjudicio Ecclesiasticæ antiquitatis, nec sine aliquo dispendio veritatis. At licet fusiora videantur, jucundum tamen audire illa ipsa martyrum verba à Notariis tunc fideliter scripta, quæ postea à fidelibus pacis tempore magno redempta pretio sunt, & exscripta: gratiora quidem hæc, & clariora aliis quibusvis licet veris, pigmentis tamen eloquentiæ circumlitis. Etenim omne quod fucatum est, suspectum redditur, & verum non semper creditur, quod magna artis industria concinnatur? contenta namque nitore suo veritatis pura simplicitas, eo pulchrior, quo incultior, recte sentientibus esse solet: sic igitur ex omnibus memoriæ commendatis actis martyrum illa fideliora, atque in omnibus magis integra* (quod sæpe dicere solemus) *esse noscuntur, quæ à fidei hostibus scripta, atque in publica relata sunt Proconsulum monumenta. Adeo namque execrandum erat, in publicis tabulis falsum quid scribere, vel ex eis aliter, ac scripta essent recitare, ut hoc ipsum crimen primo capite legis Majestatis* (ut Ulpianus tradit) *includeretur. Ac proinde, quæ sic scripta ab illis, & exscripta à nobis veneranda prodit antiquitas post tot naufragia scripturarum, facie pura, sincera ac decora, sunt eadem cupide à veritatis cultoribus amplectenda, atque avidius osculanda.* hæc utique in rem præsentem Baronius.

Quæ acta martyrum fidelissima censeri debeant.

Bar. t. 2. an. 290. n. 33.

Metaphr. acta mart. magna antiquitatis veritatisque injuria in compendium contraxit.

Omne fucatum de mendacio suspectum.

Veritas simplex ac inculta pulchrior.

Ulp. l. 2. ff. ad leg. Iul. Majest.

Tabulis publicis falsum inferere, vel inserta adulterare quam gra-ve apud Romanos crimen.

10 Et idem infra ingentem eisdem actis injuriam, cladem que ab his illatam fuisse docet, qui de Christianæ religionis incremento, ac de ipsa martyrum gloria inique sentientes, hæc eadem acta mutilare, corrumpere, ac depravare, ut nulla videlicet fides eisdem suppeteret, temere ausi sunt; sed ejus hic verba excipiamus: *Etenim haud pepercit actis SS. martyrum, malis perpetrandis semper invigilans astutia Satanæ, quæ per pravorum hominum mentes ea labefactare curavit. Nam impietas omnium malorum autrix, quod veris actis martyrum à Christianis exscriptis Christianæ fidei certitudo, & Christi gloria effulgerent, gentiliumque Deorum falsitas, colentiumque ipsos stultitia, & hæreticorum nugacitas perspicue haberentur expressa, atque convicta; interdum sanctorum martyrum vera acta corrupit, ac falsa edidit, suppressis veris, vel igni traditis. Id quidem cæca malitia de actis Pilati primum, quæ de Christi Domini mortis sententia* (ut dictum est) *fuere conscripta, temerario conatu præsumpsit, quod ipsum quoque factitatum est de quibusdam actis martyrum.*

Perversorum hominum impietas acta quædam martyrum depravavit.

11 Quibus ex Baronio præmissis, huc item justa illa Arnobii querela spectat, qui ejusdem Diocletiani temporibus vixit, quando Gentiles hæc de Christianis scriptoribus garrientes his merito verbis inculcat: *Sed conscriptores nostri mendaciter ista prompserunt* (De Christo scilicet, atque eorum præconibus) *extulere in immensum exigua gesta, & angustas res satis ambitioso dilatavere præconio. Atqui utinam cuncta referri in scripta potuissent, vel quæ ab ipso gesta sunt, vel quæ ab ejus præconibus pari jure, & potentia terminata: magis vos incredulos faceret vis tanta virtutum: aut apprehendere fortasse possetis; quo videretur esse simillimum veri, & incrementa rebus apposita, & inditas scriptis, & commentariis falsitates. Sed neque omnia conscribi, aut in aures omnium pervenire potuerunt gesta gentibus in ignotis & usum nescientibus literarum: at si quæ sunt litteris conscriptionibusque mandata, malevolentia dæmonum, quorum cura & studium est hanc intercipere veritatem, & consimilium his hominum interpolita quædam, & addita passim mutata, atque detracta, verbis, syllabis, litteris, ut & credentium tardarent fidem, & gestorum corrumperent auctoritatem.* Hæc concinne in rem præsentem Arnobius graviter, ut par est, ingemiscens, id quod gentiles pariter & hæretici erga nos odio perciti præstiterunt. Indeque prudens illa Gelasii Papæ animadversio dimanavit, qua in Romano Concilio, ubi scriptorum Christianorum salubris est facta cribratio: *Gesta sanctorum martyrum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confessionum triumphis irradiant: quis ista Catholicorum dubitet, & majora eos in agonibus fuisse perpessos, nec suis viribus, sed gratia Dei, & adjutorio universa tolerasse?*

Arnob. lib. 1. advers. gen.

Dæmonum æstu gentiles multa Christianorum scripta depravarunt.

Baron. t. 2. an. 291. n. 15.

A Gelasio Papa scriptorum Christianorum facta cribratio. Cur non omnia martyrum acta in Ecclesia Romana legantur?

rasse? sed ideo secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia & eorum, qui conscripsere, nomina penitus ignorantur, & ab infidelibus idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, scripta esse putantur.

12 Et magno quidem Ecclesiæ detrimento, dæmone ipso martyrum gloriæ invidente pariter atque insultante, recolenda martyrum acta (quod quidem valde dolendum est) contumeliam hanc perpeti, & quemadmodum reliquas sacras historias depravari contigit. Quocirca consulto ab eorumdem lectione fidelibus abstinendum esse sancitum fuit, ut Gelasius (quem nuper in medium protulimus) in Romano concilio, disertis verbis affirmat: *Gesta*, nimirum, *sanctorum martyrum secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, &c.* eo quod adulterinis intercepta manibus, multiplicibus passim erroribus ac fabularum deliramentis referta sint. Et ut exemplis in medium prolatis res valide comprobetur, quorundam martyrum acta, quæ falsariorum manum perpessa sunt, Gelasius his plane verbis recenset: *Sicut cujusdam*, inquit, *Quirici & Iulitæ, sicut Georgii aliorumque hujusmodi passiones; quæ ab hæreticis perhibentur compositæ: propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsanandi oriretur occasio, in sancta Romana Ecclesia non leguntur.* Hæc Gelasius.

Ab adulterinis martyrum actis abstinendū Conc. Rom sanxit.
Gelas. in Conc. Rom.

13 Quam vero oculate, quo studio, & quanto labore ejusce modi acta, antequam Ecclesia reciperet, discuterentur, Hadriani Pontificis conscripta ad Carolum Magnum epistola luculenter his quidem verbis testatur: *Vitæ patrum sine probabilibus auctoribus minime in Ecclesia leguntur: nam ab orthodoxis titulatæ suscipiuntur, & leguntur; magis autem passiones sanctorum Martyrum sancti canones censuerunt, ut liceat eas etiam in Ecclesia legi, cum anniversarii dies eorum celebrantur.* Quæ laudabilis quidem consuetudo apud Gallicanam quoque Ecclesiam viguit, ut ipse Gregorius Turonensis hisce verbis affirmat: *Dies passionis erat Polycarpi martyris magni, & in Ricomagensi Vico civitatis Arvernæ ejus solemnia celebrabantur. Lecta igitur passione ejus cum reliquis lectionibus, quas canon sacerdotalis invexit.*

exactissima prævia discussione acta sanctorum ab Ecclesia recipi solent.
Hadr. Pont. ep. ad Car. Mag.
Greg. Tur. l. de glor. mar. c. 86.

14 Porro de vitiatis quandoque perfida hæreticorum manu sanctorum Martyrum actis, ex canone edito in sexta synodo comprobatur, ubi isthæc: *Quæ à veritatis hostibus falso confictæ sunt Martyrum historiæ, ut Dei martyres ignominia afficerent, & qui eas audituri essent, ad infidelitatem deducerent, in Ecclesia non publicari jubemus, sed eas igni tradi: qui autem eas admittunt, vel tanquam veris, his mentem adhibent, anathematizamus.* hæc utique sacrosancta Synodus ad detegendas, atque exprobrandas hæreticorum fraudes expressisse voluit. At eadem acta vel omnino sublata, vel certe ab hæreticis penitus depravata fuisse, Romæ ubi Catholica Religio perpetuo viguit, & haud ullus extraneæ sectæ Pontifex sedit, credendum neutiquam est. Hæc autem clades sacrarum Scripturarum deploratissima, impio Diocletiani edicto potissimum urgente obtigit, cum omnes Religionis Christianæ codices ignibus destinati sunt: cujus impiissimi edicti Eusebius meminit his verbis: *Per Imperatoris litteras palam edictum fuit, ut deturbarentur Ecclesiæ, soloque æquarentur, & scripturæ absumerentur igni.* & infra: *Quando*, inquit, *divinas & sanctas Scripturas medio foro in rogum impositas oculis nostris aspeximus.* De eodem quoque immanissimo edicto plura Arnobius, quæ præsens ipse spectare potuit, & diram martyrum lanienam, & sacrorum librorum incendia: hæc enim habet adversus gentes: *Quod si haberet vos aliqua vetus pro religionibus indignatio, has potius litteras (vestras scilicet) hos execrari debuistis olim libros, istos demoliri, dissolvere theatra hæc potius, in quibus infamiæ numinum propudiosis quotidie publicantur in fabulis: nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerunt dari.* Idem quoque habent Optatus & S. Augustinus de Donatistarum schismate agens.

Acta martyrum à pravis hominibus conficta sub anathemate prohibentur.
Can. 63. sex Synod.
Magna sacrorum librorum jactura sub Diocletiano facta.
Euseb. l. 8. c. 2. & 3.
Edictum ejusdem de abolendis libris sacris.
Arnob. l. 4. contr. gent.
Optat. Milen. Aug. d. schis. Donatist. Idem t. 4. contr. Cres. Gram. l. 3. c. 27.

15 Hæc vero scripta, quibus & divina lex, & sanctorum præclare gesta continebantur, sic canes illi venatici indagabant, ut omnia scrutarentur, sic extorquebant crudeliter, ut si quis illa aut tradere nollet, aut occultare vellet, acerba illi subeunda suppliciorum genera proponerentur. Christianorum enim quamplurimi ob id Imperatorum rabiem experti fuere, quibus dum vita ipsa cariora sunt sacra scriptorum pignora, quæ tyrannus exposcebat, sanguinem potius, ac vitam ultro dedere; de quibus Rom. in Martyrologio 2. die Januarii hæc recitantur: *Romæ commemoratio plurimorum sanctorum martyrum, qui spreto Diocletiani Imp. edicto, quo tradi sacri codices jubebantur, potius corpora carnificibus, quam sancta dare canibus maluerunt.* Quod vero eo potissimum tempore, Imperatorii edicti incendio grassante in Hispania & sacri codices, & alii quoque libri exusti fuerint, in quibus conscripta à fidelibus martyrum gesta continebantur, vehementer aliquando Prudentius indoluit hymno, quem de Hemeterio, & Cheledonio conscripsit, in quo juste quidem conqueritur, in immani illo piorum codicum incendio plurima maximarum, recolendarumque virtutum exempla periisse. Sed ipsius carmina lector excipe:

O vetustatis silentis
Obsoleta oblivio,
Invidentur ista nobis
Fama & ipsa exstinguitur:
Chartulas blasphemus olim
Nam satelles abstulit:
Ne tenacibus libellis
Erudita sæcula
Ordinem, tempus, modumque,
Passionis proditum
Dulcibus linguis per aures
Posterorum spargerent.

Ad quod item Isidorus alludit in Missali Gothico eodem festo cum de historia martyrum ageret, quam tyrannorum furor perdidit: *Non illas*, inquit, *paginas negligentia perdidit, nec casus abolevit, nec vetustas cariosa corrupit; sed malitia persecutoris invidit.* In vastissimo autem illo haud satis unquam deplorando sacrarum scripturarum naufragio, recolenda martyrum acta funditus periisse haud asserendum est, sed diminuta quidem ac mutilata eadem fuisse, quod & Gregorius Turonensis affirmat: *Multi quidem*, inquit, *sunt martyres apud Urbem Romam, quorum historiæ passionum penitus nobis integræ non sunt delatæ.* hæc Gregorius.

Complures Christiani pro tuendis sacris codicibus martyrium subierunt.
Mart. Rom. die 2. Ian.
Prudentius hanc sacrorum codicum jacturam vehementer deflet.
Haud omnia mart. acta penitus deleta, sed diminuta dumtaxat supersunt.
Tur. de glor. mart. c. 40.

16 Fideles autem consuevere in beatorum martyrum natalitiis, eorum acta repetere, & sacrificia Deo in eorumdem honorem offerre, ut diserte Cyprianus testatur ad Presbyteros, & Diaconos Carthaginenses hæc scribens: *Denique & dies eorum, quibus excedunt, adnotate, ut commemorationes eorum*

Acta martyrum in eorumdem natalitiis relegi solita.

Cypr. ep. 37 ad presb. & diac. Carth. in edit. Pamel. 37.

eorum inter memorias martyrum celebrare possimus: quamquam Tertullus fidelissimus, & devotissimus, & frater noster, pro nostra solicitudine, & cura pia, quam fratribus in omni obsequio operationis impertit, qui nec illic circa curam corporum deest, scripserit, & scribat, & significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosæ mortis exitu transeunt; & jam celebrantur à nobis hic oblationes, & sacrificia ob commemorationes eorum: quæ cito vobiscum Domino propitio celebrabimus. hæc Cyprianus, qui ut martyrii pro Christo subeundi avidissimus, ita pariter sanctorum Martyrum honori, ac cultui deditissimus semper extitit.

Tabulæ Ecclesiasticæ in quas martyrum nomina referebantur. *Aug. l. de sæ vig. c. 40.*

17 Reponebantur igitur Ecclesiasticis in tabulis, ingenti præhabito in singulis exacte perquirendis studio, beatorum martyrum nomina, teste Augustino. Verum cum decem persecutionum tempore, quas Dei Ecclesia constantissime pertulit, in infinitum prope Martyrum numerus adauctus fuerit, publici conscribendi Martyrologii (ut Baronius asserit) occasio suborta est. Hujuscemodi autem tabulæ à Tertulliano fastorum nomine nuncupantur, ut optime eruditeque Pamelius adnotavit. Isthæc igitur Tertullianus ait: *Habes tuos census, tuos fastus, nihil tibi cum gaudiis sæculi.* Quos autem fastos Ecclesiasticos appellat, eas utique tabulas subintelligere voluit, *in quibus Christianorum,* ut Baronius inquit, *solemnitates, ipsaque natalitia Martyrum certis diebus prænotata haberentur, è quibus Martyrologii conscribendi profluxit origo.*

Baron. in Mart. Rom. c. 4.

Pamel. in ep. 37. Cypr. Tertull. l. de cor. mil.

Bar. in Mart. Rom. c. 4.

Loca plura in Urbe martyrum carnificinæ destinata olim erant.

18 Quis vero nesciat, ut rem altius repetamus, quo detestanda gentilium in Christianos sævitia pervenerit, vel enim ex eo conjicere lector queat, quod haud unus in Urbe exercendæ carnificinæ locus destinatus esset, sed pluribus, & præcipuis quidem in locis eadem jugiter exerceretur, quod Prudentius carminibus illis, satis ad rem expressit.

Prud. in peristeph. hym. 2.

Non contentus humum celsæ inter mœnia Romæ
Tingere justorum cædibus assiduis.
Ianiculum cum jam madidum fora, rostra, Suburram
Cerneret eluvie sanguinis effluere.

Diocletian. nemini nisi thus Idolo prius offerenti quid vendi mandat.

19 Certe quam immensa Romæ potissimum sub una Diocletiani persecutione Christianorum strages, & quam ingens martyrum numerus extiterit, vel ex edicto, quod ejusdem jussu promulgatum est, conjici potest; quo videlicet sancitum est, ne quidquam illis vendi, neque alia naturæ necessaria impartiri liceret, quod, ut Baronius ait, tum in Oriente, tum in Occidente ab iisdem Augustis scriptum fuisse, certa ac fidelia martyrum acta demonstrant: nam de Galliis perspicue testatur Beda, qui versu scripsit acta Justini martyris, in quibus hæc inter alia:

Bar. t. 2. an. 286. n. 31

Beda to. 3.

Et ne quisquam potuisset
Contutari latebris,
Vbique componebantur
Hoc modo insidiæ,
Quæ euntes compulissent
In jus idololatriæ.
Nec illis emendi quicquam,
Aut vendendi copia
Nec ipsam hauriendi aquam
Dabatur licentia,
Antequam thurificarent
Detestandis idolis.

Hæc Beda. Eo usque autem Diocletianæ persecutionis acerbitas, quæ haud in Urbe dumtaxat, sed in terrarum orbe vigebat, progressa est, ut idem Imperator jugi Christianorum sanguine Christi fidem à se penitus jam ex orbe deletam, obliteratamque fuisse arbitratus haud obscura hujus rei monumenta erexerit, sed nobis isthæc ex Baronio accipienda sunt: *Et perinde,* inquit Baronius, *ac si cum hominibus, & non cum Deo bellum gestum esset, creditum à gentilibus fuit Christianam fidem esse penitus subjugatam: quamobrem veluti gloriosæ victoriæ titulum, & summarum laudum excellenti præconio longeque sublimiori cognomine, quam Parthico, Gothico atque Germanico, de subactis deletisque penitus Christianis columnas erexerunt. Cluniæ enim in Hispania in nobili columna hæc inscriptio legitur:*

Bar. t. 2. an 304. n. 9.

Idem se Christianorum nomen extinxisse frustra, & falso gloriabatur.

DIOCLETIAN. JOVIUS MAXIM.
HERCULEUS CÆSS. AUGG.
AMPLIFICATO PER ORIENTEM,
ET OCCIDENTEM IMP. ROM.
ET NOMINE CHRISTIANORUM
DELETO, QUI REMP.
EVERTEBANT.

Rursus ibidem altera, quæ extat, inscriptio hæc habet:

DIOCLETIAN. CÆS. AUG.
GALLERIO IN ORIENTE ADOPT.
SUPERSTITIONE CHRISTI UBIQUE
DELETA, CULTU DEORUM
PROPAGATO.

Leguntur hæc etiam Arevaci Hispaniæ in columnis pluribus. At non tantum in Hispania ejusmodi fuisse de Christiana religione prostrata erecta trophæa, sed toto orbe Romano similiter factitatum existimamus: sed in odium impietatis, & impiorum Principum reddita Ecclesiæ pace eadem penitus fuisse deleta. Hæc autem relicta memoriæ causa non sine nutu divino, ut ejusmodi monumentis immanitas persecutionis intelligi possit, & ex his plane existimare jure liceat, majora admodum esse, quæ de martyribus tunc passis diversis in locis scripta habentur, quam quæ tunc à provinciarum Præsidibus facta sunt. hæc Baronius ad acerbam illorum temporum faciem legentibus repræsentandam expressit.

Ald. Manut. post schol. in Comment. Cæs. necnon Adolph. mar. in Dioclet.

trophæa de Christiana religione subjugata à gentilibus toto orbe inaniter eriguntur

20 Sub ipsa autem Domitiani potissimum tempora, ut rem altius repetamus, & funesta execrandaque Neronis, ac aliorum persecutorum taceamus, Christianos sævissime exagitatos fuisse constat: ex quo tunc sanctus Clemens Papa (ut diximus) Notarios septem instituit, septemque Urbis regiones eisdem divisit, *qui* (quod liber de Romanis Pontificibus nomine Damasi habet) *acta martyrum solicite, & curiose per regiones quisque suas perquirerent, atque conscriberent.* Verum cum persecutio à Domitiano Imperatore excitata Christianos omnes ubique terrarum impeteret, acrius tamen in eos, qui tunc Romæ agebant, grassata est, quod & ipsimet Ethnici scriptores testantur, ut Eusebius quoque scribit his plane verbis: *Tanto vero temporibus illis, quæ supra demonstravimus, nostræ fidei doctrina splendescebat, ut ii etiam scriptores, qui à sermone & disciplina religionis nostræ videntur prorsus alieni, historiarum suarum monumenta cum persecutionē, tum martyria, quæ id temporis gesta erant,* tradere

Baron. to. 2. an. 89.

Domitiano Principe Christiani sævissime exagitantur

Illa tempestate Clemens Papa septem notarios mart. actis scribendis Romæ creat.

In Urbe persecutio maxime sævit.

Euseb. l. 3. c. 14.

Id testatur Tacitus Domitiani sævitiam perstringens.

tradere minime gravati fuerint. De externis enim scriptoribus, Tacitus Domitiani crudelitatem perstringens, Christianorum martyria satis expressisse videtur, dum in vita Julii Agricolæ, qui ante civium funera è vita discesserat, hæc ait: *Non vidit Agricola obsessam curiam, clausum armis Senatum, & eadem strage tot Consularium cædes, tot nobilissimarum fœminarum exilia & fugas.* hucusque Tacitus Christianos utique tam mares, quam præclarissimi generis fœminas, ex quorum numero alii tormentorum vi exagitati, alii in insulas deportati fidei testimonium dedere, his verbis subintelligens, veluti digito præmonstrat.

Tac. in vita Iul. Agrip.

Juvenalis ejusdem crudelitatem etiam notat.

21 Juvenalis item eadem funestissima tempora carminibus hisce ad luctum captatis deplorat:

Qua fornace graves, qua non incude catenæ?
Maximus in vinclis ferri modus: ut timeas, ne
Vomer deficiat, ne marræ & sarcula desint.

Quibus plane verbis patentibus utique apertique notis Domitiani in Christianos debacchantis sævitiam describit: insontium autem injurias Deo tandem ulciscente, gladio eumdem sublatum fuisse affirmat, hanc unam videlicet necis ejusdem caussam assignans, quod bellum Cerdonibus, id est, Christianis immanissimum, omne contra fas indixisset. Sed ejusdem carmina hic in medium proferre libet:

Idem ob sævitiam in Christianos illum male periisse cantat.

Iuvenal. sup. cit.

Atque utinam his potius nugis tota illa dedisset
Tempora sævitiæ, claras quibus abstulit Vrbi
Illustresque animas impune, & vindice nullo,
Sed periit, postquam Cerdonibus esse timendus
Cœperat, &c.

Hæc, inquam, Juvenalis exacte immanem adversus Christianos excitatam ab Imperatore persecutionem lectori ob oculos proponens. Ex quibus lector perspicue vides, haud uno nostrorum testimonio scriptorum gloriosa beatorum martyrum certamina, sed ipsismet gentilibus ultro conscribentibus, palam fieri, & satis superque comprobari, ut veritas ipsorummet inimicorum ore, ac calamo, tamquam lydio explorata lapide, inter funesta persecutionum tempora magis magisque elucescat.

Immanis gentilium adChristianam religionem delendam sævitia.

22 Porro quam diris, exquisitisque tormentorum generibus ubique terrarum Gentiles in Christianos desævire consueverint, ut eos à fidei cultu abductos ad insanam Idololatriæ superstitionem compellerent, verbis exponere supervacaneum est. Id enim antiqua Martyrum acta (quorum mentio hic est) satis superque legentibus inculcant: sed audi quid Cyprianus de Gentilium rabie adversus insontes Christianos proclamat: *Admovet*, inquit, *in laniandis corporibus nova tormenta, excogitat novas pœnas ingeniosa crudelitas, &c.* Consule itidem quid Eusebius pari verborum pondere adversus Gentilium immanitatem intorqueat: *Has quidem*, inquit, *pœnas ingeniosi illi, & æqui scilicet Iudices, quo suam solertem indolem, & ingeniorum acumen ostenderent, & perinde ac si singulare quoddam sapientiæ specimen in ea re eluxisset, attentius excogitarunt, atque in novis suppliciorum generibus adinveniendis, non aliter atque in certamine præmia assequi laborabant, seque inter ipsos superare obnixe contendebant.* hæc Eusebius. Sed quid de Christianis ad illos Tertullianus in Apolog. in fine? *Exquisitior*, ait, *quæque crudelitas vestra illecebra est magis sectæ; plures efficimur, quoties metimur à vobis, semen est sanguis Christianorum.* & idem alibi: *Crucibus, ac stipitibus imponitis Christianos: ungulis deraditis latera Christianorum: cervices exponimus ante plumbum, & glutinum, & gomphos* (id est clavos) *ad bestias impellimur; ignibus urimur, in metalla damnamur, in Insulas relegamur.* Sed infra, barbaram furentis in eosdem Christianos populi insaniam acutissimis verbis describit: *Quoties*, inquit, *in Christianos desævitis partim animis propriis, partim legibus obsequentes? quoties etiam præteritis vobis suo jure nos inimicum vulgus invadit lapidibus, atque incendiis?* Insuper etiam idem Tertullianus rationem affert, cur ipsis adeo Gentilibus Christiani exosi haberentur, quod nimirum tamquam homines prorsus inutiles, & nulli Reipub. commodo apti, parum admodum detrimenti ex eorumdem nece terrarum orbi proveniret: *Sed alio quoque*, inquit, *injuriarum titulo postulamur, & infructuosi in negotiis dicimur.* Sed ut inde citatus auctor pro Christianis ad rem optime argumentatur, cum à criminibus quidem vacare, ac vitiis immunes fore, Christianorum otium esset, & è contra gentilium ipsorum negotium, & in humanis solertia, quam tanti faciebant, computaretur, nempe turpitudinibus se ultro polluere, ac delictis enormibus operam dare, magnum profecto lucrum erat his calumniarum notis, insontes alioqui homines canino gentilium ore suggillari, quippe, ut idem subtexit: *His esse infructuosos magnus fructus est.* Verum quam ingeniosa olim crudelitatis adinventa gentiles passim ad excruciandos homines excogitarent, ipsimet Ethnici scriptores afferunt, quæ quidem singula in Christianos præsertim exerceri consuevisse, nemini ambigendum videtur; sed Baronium, ubi de SS. Primo, & Feliciano martyribus agit, qui diversa, ac exquisita perferentes tormenta, gladio tandem consummati sunt, isthæc enarrantem in suis ad Mart. notis audiamus: *Invehitur & Seneca in exquisitam tormentorum inventionem eo libro, quem de Clementia scripsit ad Neronem c. 25. Multiplicia exquisitorum tormentorum genera recenset Iosephus lib. de Machab. ad Polyb. cujus hæc sunt verba: Singula proferri in medium tormenta mandavit: exhibentur itaque Rotæ, radii, ungulæ, rotabula, catapultæ, lebetes, catastæ, frixoria, digitaria, pugillaria, manus ferreæ, subulæ, succensoria, ollæ æneæ, sartago; hæc illis esse nomina reperimus, &c. Hæc Iosephus de his, quæ spectant ad exquisita tormentorum genera: sed ex textu, & versione Erasmiana aliter tamen se habet communis Græca editio, quæ habetur præ manibus, quam ad verbum fere recitat Gregorius Nazianz. in orat. de Machab.* hucusque Baronius de multiplici suppliciorum genere, ac de pœnalibus instrumentis ad homines excruciandos carnificum manu adhiberi consuetis, de quibus scriptores satis luculentos tractatus edidere, & præ cæteris Antonius Gallonius nostræ Congreg. Presb. qui de sanctorum Martyrum cruciatibus volumen inscripsit.

S. Cyprian. ad Demetr.

Eusch. hist. l. 8. c. 14.

Tertull. in Apolog. c. 12

Idem in Ap.

Apol. c. 24.

Baron. t. 2. an. 201.

Tertull.

Varia tormentorum genera in Christianos excogitata.

Baron. in not. ad Mart die 9. Iun.

Sen. lib. de Clem. c. 25.

Ioseph. lib. Machab. ad Polyb.

Ant. Gallon. de cruciat. martyrum.

Lapides magni ponderis martyrum pedibus ad eos torquendos appendebantur.

24 Unum hic subtexere visum est, ipsa videlicet immanium lapidum pondera excruciandis martyrum corporibus, & ad dissolvendas ipsorum membrorum compages olim inservisse, ut ex his plura, quæ adhuc extant, & jugi Christianorum veneratione coluntur, fidem intuentibus faciunt: hi quippe Lydii instar lapidis ad invictam Christianorum patientiam, aureamque beatorum hominum charitatem explorandam extitere; his ponderibus ad trutinam appensi constantes adinventi, probatique sunt ab eo, *qui fecit omnia in numero, pondere, & mensura*; his, inquam, lapidibus ipsi-

Sap. c. xi. n. 2.

ipſimet vivi lapides expoliti in cæleſtis Hieruſalem ædificio ſupremi manu artificis inſeri, atque aptari meruere, ut canit Eccleſia.

In Hymno de dedicat. Eccleſiæ

Tunſionibus, preſſuris
Expoliti lapides
Suis coaptantur locis
Per manus artificis
Diſponuntur permanſuri
Sacris ædificiis.

Eorum plurimi Romæ viſuntur, & in veneratione habentur.

Viſuntur autem vſque nunc, & frequenter quidem in martyrum Eccleſiis, & apud ſepulchra eorumdem locata ſubſiſtunt pretioſa hæc lapidum pondera, cum cætera pœnalium ſuppliciorum inſtrumenta raro alicubi in præſens appareant; ſed de lapidibus iſtis Baronius in ſuis ad Martyr. notis conſulendus eſt, qui hæc ait: *Frequens eſt reperiri in actis martyrum, eoſdem inter alia cruciamenta ponderibus aggravatos. Qualia autem fuerint iſthæc lapidea pondera Romæ in Baſilicis Apoſt. aliiſque in Eccleſiis poſita inviſuntur: Nimirum ingentis ponderis lapides rotundi, vel oblongi, ferreum annulum ſaxo impactum habentes, quo immittatur funiculus ad ligandum, & ſuſpendendum ad pedes, vel manus in ſublime. Miratus ſum cujuſdam ſententiam, qui putaret globos illos lapideos non ad inferenda cruciamenta, ſed ad penſanda onera fuiſſe compoſitos: neſciens quod quæ erant hujuſmodi, habebant inſcriptam notam numeri, ut tradunt Iſidorus lib. 19. Origin. & Alciat. de pond. cap. 1. & alii. Ejuſmodi globus lapideus à Ioſepho lib. de Machab. ad Polyb. orbiculare appellatum videtur, de quo his verbis: Inhumana crudelitate aliquid majus excogitat: orbiculare in medium afferri jubet: hinc cum pedes una cum manibus deorſum colligati fuiſſent, ſanctum quoque chorda orbiculari ventrem circumcingente in altum uſque contrahit, nec mora, ſeparatur à ſede ſua dorſi junctura, crura cum brachiis extrahuntur, ejiciuntur humeri, ſicque ſingulis nervis diſjunctis ſolvitur martyr invictus. Hæc Ioſephus ex verſione Eraſmiana. Diverſa ab his erant illa pondera, quæ lege XII. Tab. exhibebantur debitoribus: erant enim compedes, de quibus Gellius lib. 20. c. 1. in fin. ubi hæc inter alia: Vincito autem nervo, aut compedibus quindecim pondo non minore, aut ſi volet majore vincito. Vetuit Conſtantinus Imperator admoveri pondera debitoribus lib. 3. de exact. C. Theod. Meminit & Caſſiod. Var. lib. 11. c. 40. de his ponderibus reos aggravantibus.* Hæc tibi ſtudioſe Lector ex Baronio delibanda voluimus, ut præclara martyrum, ac martyriorum monimenta ex conſcriptis eorumdem actis in medium contemplanda proponantur.

Baron. ad Mart. Rom. die 17. Sept.

Lapidum eorumdem deſcriptio, & tormentum.

Iidem vocantur globi lapidei & orbicularia.

Pondera alia debitoribus ex lege XII. tab. olim admovebãtur.

25. Et pari quidem olim ſtudio (ut quod verum eſt fateamur) martyriorum acta, ac martyrum reliquiæ, & ipſa pœnarum inſtrumenta à Chriſtianis ad ſervandum legebantur; nullus autem, ut putamus, ignorat, ex iis quæ hactenus recenſita ſunt, quam alacres, quam læti, quam divites Chriſtianæ fidei cultores ejuſcemodi ſarcinis, ac paginis onuſti domum remearent. Ex martyrum quippe reliquiis, quanti martyriorum notitia apud Chriſtianos fieret, merito computari poteſt; ubi enim quis ad martyrium una ex urbe ad aliam ex remotiſſimis quibuſque orbis terrarum regionibus, & Romam denique abduceretur, qui ferventiores erant, eundem comitari, laboranti jugiter præſto eſſe, omne martyribus obſequium impendere, eorumdemque martyriis præſentiam ultro exhibere, & qui eorumdem paſſiones conſcripturi erant; quæcumque dicerent, dum ſecretiora intra carcerum ſepta tormentorum vi de iiſdem quæſtiones haberentur, inquirere, ſingula poſtmodum in acta fideliter relaturi, diligenterque adnotare conſueverant. Quis enim neſciat (ut exemplo res comprobetur) Antiochenos Romam uſque Ignatium Epiſcopum hujus rei gratia profecutos fuiſſe, ut ejus reliquias, & ejuſdem Martyrii acta prout viderant, ſecum referrent. Oſſa enim, quæ à leonum dentibus ſuperfuerant, & ſingula, quæ interim acciderant à Chriſtianis excepta ſunt; quippe Syri, qui vinctum eumdem Romam venientem comitati fuerant, Antiochiam ſubinde ſacra pignora ovantes magno cum gaudio vna cum geſtis ipſimet oculati nobiliſſimi ejus martyrii teſtes retulerunt. Sed hic ipſum præſtat audire Chryſoſtomum, Antiochenos hac ſuper re gratulabundis vocibus ſic alloquentem: *Exiguum ad tempus vobis cum ademit Deus, ſed majore cum gratia reſtituit, & quemadmodum pecuniam mutuantes, cum fœnore ea reddunt, quæ acceperunt: ſic etiam Deus pretioſum hunc theſaurum pauliſper ſuſcipiens, ut oſtenderet Romæ, majore cum gloria illum vobis retulit. Emiſiſtis eum Epiſcopum, & martyrem recepiſtis: emiſiſtis cum precibus, & cum coronis ſuſcepiſtis: nec vero vos ſoli, ſed cunctæ, quæ interjectæ ſunt Civitates. Quomodo enim eas affectas exiſtimatis, cum reportatas reliquias cernerent: quem voluptatis fructum percipere? quanta lætitia geſtire? quam fauſtis undique acclamationibus coronatum! quemadmodum pugilem generoſum, qui omnes devicerit adverſarios, ſpectatores è cavea cum plauſu conſurgentes ſublimem ſtatim excipiunt, nec terram attingere patiuntur; ſed humeris ſublatum innumerabilibus laudibus exornantes domum reportant: ſic quoque ſanctum illum omnes ex ordine Civitates ab Vrbe relatum ſuſcipientes, humeriſque geſtantes Antiochiam uſque ſunt comitatæ, martyrem coronatum celebrantes, diabolum deridentes, quod è contrario illi verſutia ſucceſſiſſet. Et tunc quidem cunctis illis civitatibus profuit, documentoque fuit, & patriam hanc uſque in præſentem locupletavit.* hucuſque Chryſoſtomus de celebri reliquiarum ipſius facta tunc tranſlatione, quas poſitas fuiſſe in ſuburbiis Antiochiæ ad Portam Daphniticam auctor eſt S. Hieronymus.

Acta martyrum ſumma ſolicitudine fideles colligunt & tuentur.

Ignatium Antiocheni vinctum Romam pergentem ad ejus geſta ſcriptis excipienda ſequuntur.

Chryſ. ſer. de S. Ignat. t. 5. in fin.

Apoſtrop. S. Chryſoſtomi ad Antiochenſes corpus S. Ignatii Antiochiam celebri põpa revehentes.

Hieron. de ſcript. eccl. in Ignat.

26 Interim vero, quod Chryſoſtomus ait, hanc ſcilicet tranſlationem ſolemniter omnium plauſu, concurſu & accurſu peractam fuiſſe, cum tamen antiquo jure Romanorum (ut Baronius aſſerit) defunctorum reliquias transferri prohibitum eſſe conſtet, ſcribatque Plinius his temporibus ad Trajanum pro ea re impetranda, collegium Pontificum adiri ſolitum, dicendum eſt Chriſtianos ejuſmodi licentiam nulli parcentes impenſæ ingenti pecunia rediміſſe, quod & de ipſis martyrum actis ſæpe contigit. Pecunia autem diſtrahere Gentiles conſueviſſe Martyrum reliquias, in Martyrologio Romano annotavimus. *At* (inquit Baronius) *ſicut qui nuper, licet vinculis alligatus, cum duceretur ad beſtias magno honore (ut vidimus) à civitatibus, per quas tranſiret, fuit affectus; ita Deo ſic diſponente cum ab iiſdem, qui eum Romam ad Martyrium fuerant comitati, Antiochiam reduceretur, factum eſt, ut eadem loca, & civitates eidem occurrentes, quem vinctum magno fuerant honore proſecutæ, eumdem corona martyrii redimitum exultantes ubique ſuſciperent.*

Mortuorũ reliquiæ transferri per jura Rom. non licuit.

Plin. l. 10. ep. 75.

Ignat. mart. reliquiæ magno honore Antiochiam referuntur.

Baron. t. 2. an. 113. n. 6.

27 Porro ignei, invictique Martyris Ignatii reliquias Antiochiam perlatas, & in ſuburbio (ut dictum eſt) in Cœmeterio collocatas permultis, magniſque

Innumeris coruſcant miraculis.

Chryſ. ſer. 5 de S. Ignat.

gniſque poſtmodum coruſcaſſe miraculis Chryſoſtomus his plane verbis teſtatur : *Non aliter quam theſaurus quidam perpetuus, qui quotidie exhauritur, & nunquam deficit : ſic etiam beatus hic Ignatius cunctis ad ſe accedentibus benedicens, fiducia, & ſtrenua alacritate, magnaque fortitudine plenos remittit domum. Itaque non hodie tantum, ſed quotidie conſluimus ſpirituales ex eo fructus percipientes: quiſquis enim cum fide ad illum accedit, magnis afficitur beneficiis. Sanctorum enim non modo corpora, ſed ipſi loculi, & monumenta ſpirituali gratia conferta ſunt.* Hæc & alia plura de cultu reliquiarum beatiſſimi Epiſcopi Chryſoſtomus : *Videas itaque ex his* (ſubdit ad rem Baronius) *quanti fecerint Chriſtiani hujus temporis (omnes haud dubium Apoſtolorum diſcipuli) reliquias ſanctorum martyrum : dum ſæviente licet perſecutione nil veriti invidiam, ſævitiamque gentilium, nec viarum pertæſi difficultates, & longitudinem Roma Antiochiam uſque ea magna veneratione, & lætitia retulerunt, & loco honeſtiſſimo collocarunt.* hæc ille de præcipuo reliquiarum cultu, quæ noſtris hiſce paginis ultro, libenterque inſerere voluimus, ut inde Lector probe intelligat, quo ſtudio Chriſtiani colendis martyrum reliquiis, & colligendis recolendiſque pariter ſacris martyriorum, ac certaminum actis nulla, vel impenſa itinerum, & incommodorum habita ratione, inſiſterent, ut eadem acta poſtmodum oculis excepta, poſteris promulganda ſervarentur.

Baron. t. 2. an. 110. n. 8.

28 Cum igitur Dei Eccleſia tanto labore, ac ſolicitudine, ut ſupra dictum eſt, colligendis, conſcribendiſque martyrum actibus ab antiquis temporibus ſedulo inſtiterit, ingentique Chriſtianorum damno, dæmone inſufflante, ſacras martyrum hiſtorias, ac recolenda Chriſti pugilum geſta execrandis gentilium, & immaniſſimi Diocletiani edictis inter tot ſcriptorum incendia magna ex parte deperire contigerit, & deinde ſubdola hæreticorum arte hæc, quæ è flammis ſupererant, corrupta ac depravata fuerint, ſapienter quidem ſibi Chriſtiani conſuluere, ut martyrum acta, quo tutius poſteritati illibata reſervarentur, & ad fidelium manus devenirent, clam intra tumulos, juxta ipſorummet martyrum corpora, inæſtimabilium inſtar ſarcinarum, ac pretioſiſſima veluti reliquiarum pignora, ſolerti ac cauta manu excerpta reconderent, ac uno eodemque honore martyriorum acta proſequerentur, quo ſacra ſcripturarum volumina venerabantur, quæ in ſecretario quodam juxta altare ſervari olim in Eccleſia mos erat, Paulino teſte, cum de Nolana à ſe erecta Eccleſia agit, ubi de ſacris Scripturis vir divinus hiſce carminibus meminit, quarum ad lævam altaris partem, volumina cuſtodiri conſueviſſe teſtatur :

Acta martyrum tot periculis amittendi obnoxia in ſuorum quæque ſepulchris prudenter condebantur.

Pal. ep. 12. ad Severum

Si quem ſancta tenet meditanda in lege voluntas,
Hic poterit reſidens ſacris intendere libris.

Hæc utique Paulinus de ſecretario ſacrorum librorum.

29 Condigne igitur Chriſtiani apud martyrum corpora, eorundem glorioſa certamina ſcriptis exarata, ad perenne fidei monimentum ſervari voluere, ut luctis, laboribus, ac certaminibus, quæ paginis ad vivum exprimebantur, ipſamet corporum præſentia, quibus vulnera quondam inflicta fuerant, fidem omnimodam conciliaret, eoſdemque veros, germanoſque Chriſti martyres tanquam ſigillo quodam ab antiquitate tranſmiſſo demonſtraret, meritoque jugiter honore colendos, cum ad poſterorum manus haud dubia eorumdem acta una cum corporibus tandem venirent. Hæc quippe haud ullo æquiparanda pretio ſcriptorum fragmenta, ne ulla deinde temporum injuria exciderent, in ipſiſmet martyrum ſepulchris velut quid omni ſanctitate conſpicuum ad poſteros per manus quodammodo tranſmittenda ponebant : quin immo juxta propheticum illud regii Vatis oraculum : *In memoria æterna erit juſtus* : conſcripta juſtorum geſta, & glorioſa athletarum Chriſti certamina poſteritati, immo æternitati conſecrabant. Id autem tum experimento comprobatur, tum ex conſcriptis martyrum actis, quæ nunc præ manibus ſunt, pio ſtudioſoque Lectori luce clarius patebit, quod à nobis pariter erit ſuo infra loco dicendum.

Cur geſta martyrum ad eorumdem cadavera apponerentur.

Pſal. 111.

30 In primis autem, ut inſtituti propoſito inſiſtamus, de celeberrimo martyre Leontio iſthæc, quæ ſequuntur, apud Surium videre eſt : *Hæc commentaria beati martyris Leontii Cyrus quidam ſcriba in tabulis plumbeis conſcripſit, & apud ſancti martyris monumentum ea depoſuit.* Quo vero ſolicitudinis ſtudio ſanctiſſimi Epiſcopi in id incumberent, memoria repetendum eſt, quod de conſcripto beatorum Nazarii & Celſi, Gervaſii item & Protaſii martyrum glorioſi certaminis libello, monimentiſque perpetuis conſignando Syrus Epiſcopus Ticinenſis miræ vir ſanctitatis Juventio injunxit, ut ex M. S. codice Vat. his verbis conſtat : *Supernæ vos ardor charitatis detineat, & erga Chriſti martyrum reverentiam vinciat, ut corpuſcula fratrum noſtrorum martyrum Nazarii & Celſi, quorum ſanguis pro Chriſti effuſus eſt nomine, dignæ ſepulturæ cum maximo honore tradantur, atque epitaphium certaminis eorum ſacris apicibus conſcribentes ſimul recondite. Protaſium vero & Gervaſium digniſſimos confeſſores, qui à peſtifero præſide clauſi carcere detinentur, cum pro Chriſti fide & ipſi martyrio coronati fuerint, debito honore, & merito condientes, certaminis eorum libellum pro futuris temporibus ad laudem, & gloriam Domini noſtri Ieſu Chriſti, & gloriam ipſorum, ad capita eorum reponite.*

geſta Leontii mart. una cum ipſo ſepeliuntur. Sur. t. 3. 16. Iun.

Syrus Epiſ. Ticinen. acta Nazarii una cum corpore ejus ſepulchro condi mandat. M.S. Cod. Vat.

Geſta item Protaſii, & Gervaſii

31 Ibidem vero ſubditur, eidem Juventio, priuſquam illuc perveniret, innotuiſſe, ſanctorum Nazarii & Celſi corpora una cum deſcriptis eorumdem martyrum actis à Chriſtianis ſepulturæ demandata eſſe, ea prorſus ratione, qua ipſimet beatiſſimi martyres faciendum injunxerant, quod totum prænotata hunc in modum hiſtoria proſequitur : *Conſequens vero quidam philoſophus ſanctum Nazarium, ab initio ſcripſit libellum certaminis ejus, quem ſervans apud ſe fideliter retinebat. Iuſſus autem in ſomniis à ſanctis, dedit illum Ceratio, cui ſancti dixerunt : Abſconde libellum certaminis noſtri ad caput noſtrum uſque in diem, quo Dominus noſter voluerit demonſtrare nos, & accipiens libellum cum feſtinatione, conſecravit eum ad caput ſanctorum martyrum.* hæc ibi. En quam ſolicite id invicti martyres præſtiterint, ut ad promovendos ad virtutem animos, quæ ipſi pro Chriſto tormenta pertulerunt, conſcriptis, ſervatiſque martyriorum libellis, tandem aliquando ad Fidelium notitiam deferrentur.

Idem Nazarius geſta ſua conſcripta penes ſe ſepeliri Ceratio in ſomnis jubet.

32 Celebre autem eſt, quod de nobiliſſima virgine, ac martyre Agatha in ejus geſtis apud Surium deſcriptis narratur, hæc quippe cum glorioſum conſummaſſet pro Chriſti fide certamen, ipſimet Angeli è cælo advenientes, ſepulchralem invictiſſimæ martyri titulum inſcripſere, qui ejuſdem con-

Epitaphium S. Agathæ Angeli tabulæ marmoreæ inſcribunt quæ ad caput ejus ponunt.

ſtantiam, puritatem, ſanctitatemque admirandam hominibus ultro conteſtaretur, marmoreamque tabulam triumphalibus inſculptam notis ad ſacrum ejuſdem caput trophæorum inſtar erexere. Sed hic ex Metaphraſte hiſtoriam repetamus: *Peractis autem precibus* (virgo nimirum) *protinus tradidit ſpiritum: adeo ut populus cum audiiſſet, venerit cum omni ſtudio, & reliquias ſanctæ martyris cum omni reverentia, & honore depoſuerit. Quidam vero adoleſcens habens ſecum pueros numero centum pulcherrime veſtitos, & qui erat ſimiliter ignotus iis, qui habitant civitatem Catanenſium, cum veniſſet in locum, in quo ſitum erat ſanctum ejus corpus, tabulam quam apportaverat marmoream capſæ impoſuit, ſic inſcribens; Mens ſancta, honor in Deum voluntarius & patriæ redemptio. Quam cum tuto intus depoſuiſſet ad caput ſanctæ Virginis, receſſit, & non amplius apparuit in civitate, adeo ut nonnulli eum ſuſpicarentur eſſe angelum.* Hæc apud Surium Metaphraſtes; ex quibus Angelorum quoque manu ſepulchrales martyribus titulos honoris gratia inſcriptos, erectoſque interdum fuiſſe, manifeſtum fit. Angeli enim quibus, ut Cypr. ait, *cognata eſt virginitas*, eis potiſſimum, qui ad virginitatis coronam martyrii palmam adjunxere, obſequium omne impendere, ipſa inter funera non deſtiterunt: ſicut enim corpus Catharinæ Virginis Alexandrinæ in monte Sinai ſepultura donaverant; ſic Catanenſi Agathæ, quæ duplici, virginitatis, & martyrii, palma præfulſit, ſepulchralem titulum pari triumpho erexere.

Sur. die 5. Febr.

Cypr. l. de Virgin.

Acta Gervaſii & Protaſii mart. ad eorundem capita in tumulo poſita Sanct. Ambroſius reperit. *S. Ambr. de SS. Gervaſ. & Protaſ.*

33 Huc pariter referenda ſunt, quæ de Gervaſio & Protaſio martyribus Ambroſius affirmat: *Pervenimus*, inquit ille, *ad arcam, quam ſanctus promiſerat Paulus (hic enim Apoſtolus Epiſcopo apparuerat) quam aperientes, invenimus quaſi ipſa hora poſitos ſanctos, miro odore fragrantes. Ad quorum caput illum libellum invenimus, in quo erant hæc per ordinem univerſa conſcripta.* hucuſque Ambroſius, a quo deinde recolendus de celeberrimo Gervaſii & Protaſii martyrio libellus ſubtexitur. Idem plane de inſigni martyre Juliano narratur qui ſub Decio martyrio coronatus eſt; de quo Petrus de Natalibus hæc ſcribit: *Patefacto leviter tumulo corpus ſancti Iuliani martyris una cum veſtibus omnino incorruptum invenit. Paſſionis quoque epitaphium conſcriptum ibidem repertum coram omnibus legit, &c.*

Acta item Julian. mar. in ejuſdem ſepulchro reperta. *Pet. de Nat. l. 5. c. 141.*

Epitome geſtorum S. Valent. Epiſc. laminæ plũbeæ inſcripta juxta corpus ejus inventa. *Sur. t. 4. 4. Aug.*

34 Porro de Valentino Patavii Epiſcopo, qui ſanctitate præfulſit, hæc Surius: *Ipſo autem ſancti Valentini Pontificis invento corpore noſtris temporibus in Eccleſia Patavienſi, juxta illud reperta eſt tabula plumbea, in qua continebantur ſcripta ſtrictim, & ut vix poſſint intelligi, ejus ſanctiſſima geſta, &c.* His addi poſſunt, quæ de ſanctiſſimo viro Donatiano Rhemenſi Epiſcopo Molanus in ſuo Indiculo recitat, *poſitam* nimirum *fuiſſe in ſepulchro epiſtolam glorioſi ejuſdem martyris acta continentem.* Demum haud hic à nobis ſilentio involvenda ſunt, quæ de Magno illo re pariter ac nomine Monacho Theodorus Abbas Campedonenſis apud Caniſium litteris commendavit; ubi hæc ait: *Purgato ergo ipſo ſarcophago, aſſumpſerunt ſanctum corpus, & recondiderunt in loco, ubi pariter ipſe ſibi oraculum conſtruxerat, & cooperuerunt humo, ponentes ejus vitam in capite ſuo ſcriptam, virtutibuſque plenam, ſub auctoritate Theodori, ita: Ego itaque Theodorus, &c.*

Geſta Donatiani Ep. in tumulo cum illo conduntur.

Et vitam Magni conſcriptam Theodorus Abbas ad ejus caput in ſepulchr. appoſuit. *Caniſ. ant. lect. t. 5. de S. Magno c. 28 & 29*

35 Verum hoc quoque ſtudioſus rerum antiquarum indagator adnotare debet, in tumulandis defunctorum corporibus apud ſuperioris ſæculi homines, utpote, qui ſacras martyrum reliquias haud ullo unquam tempore obliterari cupiebant, interdum uſu quoque receptum fuiſſe, ut in interiori ſepulchri parte, ubi corpora recondebantur, defunctorum dumtaxat nomina tabulis vel teſtaceis, vel certe marmoreis inciſa reponerentur. Quocirca, ut rem exemplis conficiamus, in hiſtoria tranſlationis Marcellini, & Petri martyrum, quæ à Surio digeſta eſt, marmoream in ejuſdem ſancti Marcellini ſepulchro tabulam, ad venerandum martyris caput poſitam fuiſſe legitur, quæ digniſſimum ipſius pro titulo nomen legentibus præ ſe feret. In geſtis item venerabilis viri Landoaldi eundem apud Surium mentio fit de ejuſdem Landoaldi, & Amantii appoſitis in ſepulchro nominibus: *Invenerunt autem*, inquit, *plures thecas, ſed una erat, in qua ſanctus Landoaldus Archipresbyter, & Diaconus ſuus pariter tegebatur Amantius. Aderat & lapis ad capita eorum, nominibus ipſorum inſculptus.* hæc ibi.

Nomina defunctorum tabulis marmoreis inſcripta intra tumulos olim recondi ſolita.

Tabula marmorea SS. Marcellini & Petri nomina præferens cum eis ſepelitur.

Sur. t. 2. 19. Mart. SS. Landoaldo & Amantio lapis eorum nominibus inſculptus in ſepulchr. appoſitus.

36 Haud igitur martyrum dumtaxat ſepulchris titulus, eorumdemque nomen à Chriſtianis olim inſcribebatur, ſed ſanctorum quoque confeſſorum, ac virginum (ut enarratum eſt) memoria, exſculptis marmori notis in loco, in quo veneranda corpora reconderentur, poſteritati conſignabatur. Ut præcipue videre eſt in corpore S. Roſaliæ virginis Panormitanæ ex Regia ortæ proſapia, quæ cum in ſubterraneam altiſſimi montis ſpeluncam devotionis, & humilitatis fervore ſuccenſa ſe recepiſſet, multoſque ibidem annos variis laboribus, atque incommodis affecta vitam, incognita mundo, ſolique Deo nota, vixiſſet, ibidem tandem in oſculo Domini feliciter obdormivit, ſed anno Jubilei 1625 ſub Urbano VIII. Pont. Max. ejus corpus eodem loco repertum, Panormitanam Civitatem à graſſante lue mirifice liberavit: inventum autem ibi eſt una cum ſacro corpore, inſcriptum pariter præclaræ virginis, ac proſapiæ ejuſdem nomen, ut ex verbis à Martyrologio Romano in ejus laudem recenſitis conſtat; quæ ſunt ejuſcemodi: *Panormi natalis ſanctæ Roſaliæ Virginis Panormitanæ, ex regio Caroli Magni ſanguine ortæ, quæ pro Chriſti amore paternum principatum, Aulamque profugiens in montibus ac ſpeluncis ſolitaria, cæleſtem vitam duxit.* His ex Martyrologio in virginis laudem enarratis, nunc ſubtexenda videntur, quæ de ſepulchrali titulo ipſiuſmet virginis manu inſcripto Ioannes Baptiſta Ferrarius in lib. de Sanctis Italiæ his plane verbis recitat: *In antro nemoris S. Stephani apud Bivonam Op. hæc verba in marmore inſcripta leguntur: Ego Roſalea Sinibaldi Quiſquinæ & Roſarum Domini filia amore Domini mei Ieſu Chriſti in hoc antro habitare decrevi.* Ex quo, ut idem ſubdit auctor, nomen à Roſio pago habuiſſe videtur. En dignum & nunquam obliterandum nobiliſſimæ virginis, quæ ſe mundo abdicaverat, & altiſſimæ pariter humilitatis, quæ ſæculum ipſum dum viveret, jugiter latere concupierat monimentum ipſiuſmet manu diſponente Deo marmori inſculptum, ut Roſalia nimirum; quæ vivens inter cavernarum latebras, & aſperrimæ vitæ ſpinas delituerat, vel mortua, immo jugiter apud Deum ad interpellandum pro populis vivens, è tenebris in lucem rediviva & patriam, & omnem Chriſtianorum poſteritatem non lateret.

Et confeſſorum & virginum nomina in ſepulchris eorumdem ponebantur.

S. Roſaliæ corpus una cum ejus ac proſapiæ nomine reperitur. *In Roman. Mart. die 15. Iun.*

Io. Bap. Fer. in lib. Coſſ. Italiæ. Titulus, nomen ejus ac patris ſuſceptumque animo conſilium, præferens ipſiuſmet manu marmori inſculptus.

37 Qui plane mos jam recenſitis antiquorum exemplis inhærendo, hac quoque noſtra ætate ſervatus eſt, ut nimirum intra arcam, in qua ſanctorum corpora reconduntur, nomen pariter inſculptus

Antiquus nomen ſepulchris imponendi mos in S. Philippi Nerii cor-

pore condendo hoc ævo observatus.

ptus recludatur: nam cum anno Salutis 1639. venerandum Sancti Philippi Nerii Confes. Fundatoris Congr. Oratorii & Parentis nostri corpus, quod incorruptum, illibatumque post annos quadraginta quatuor, piorumque oculus contemplandum perstitit, perpetuæ sepulturæ demandandum esset, ne, dum populorum devotio erga eundem sanctum in dies augetur ob innumera, quæ jugiter ejus meritis patrantur, miracula, pretiosum sacri Corporis thesaurum, viris principibus ejusdem reliquias ambitiose exposcentibus, posthac mutilari, ac detrimentum pati contingeret, ejusdem nomen in plumbi lamina insculptum est, & publicum notariorum manu instrumentum memoratæ depositionis, quatuor interventu testium inscriptum est, cui singuli deinde Sacerdotes postquam subscripsere, & nos pariter, qui isthæc scribimus una cum ipsis, in capsula item plumbea sub ejusdem sancti Philippi capite ad perennem rei memoriam locatum est. Porro sacrum corpus indumentis ex auro contextis sacerdotalibus de more coopertum in urna jacet: caput ac facies argento ejus ad vivum imaginem exhibente, ut vivens ipse prædixerat, obducitur. Caput coronam ex auro ac gemmis, Leonis Papæ XI. ejusdem olim discipuli manu, dum adhuc Cardinalem ageret, impositam præsefert: & mirum undique venerandæ exuviæ odorem efflant, ac devotionem intuentibus ingerunt, elatæque pectoris costulæ divini amoris portenta fidelibus adhuc loquuntur. Persolutis igitur sancto Parenti extremis officiis, intermixtis etiam gaudio lacrymis, ab his præcipue, qui ejus dum viveret, monitis, præsentia, ac consuetudine, singulari beneficio dignati fuerant, corpus in arca ferrea miro artis studio elaborata inclusum, ac seris liquenti metallo obfirmatis sub Altari in Ecclesia B. Mariæ in Vallicella, eidem S. Philippo Nerio dicato illic perpetuo asservandum inscriptione, ut diximus, his verbis expressa repositum est.

Nomen ejus laminæ plumbeæ à publico tabellione coram testibus jurato inscribitur, ac in tumulo reconditur.

Ejus corpus pretiose prius exornatur.

Titulus ejus sepulchralis eumque Presbyteri Orat. subscribunt.

CORPUS
S. PHILIPPI NERII CONGR. ORATORII
FUNDATORIS
AB IPSO DORMITIONIS DIE ANNOS
QUATUOR ET QUADRAGINTA
INCORRUPTUM DIVINA
VIRTUTE SERVATUM, OCULIS FIDELIUM
EXPOSITUM A DILECTIS IN CHRISTO
FILIIS SUB EJUSDEM S. PATRIS ALTARI
PERPETUÆ SEPULTURÆ MORE MAJORUM
COMMENDATUM EST.
ANNO SALUTIS M. DC. XXXVIIII.
URBANI PAPÆ VIII.
XVI. INDICTIONE VII.
IDIBUS APRILIS.

Cui insuper inscriptioni, singulorum, qui in Urbe tunc aderant, Sacerdotum Congregationis subscriptio accessit his verbis, videlicet:

DUM SACRUM CORPUS TUMULO
ÆTERNUM INFERRETUR,
QUI INTERFUERE SINGULI
CONGREGATIONIS PRESBYTERI
MANU SUA SUBSCRIPSERUNT.

Et hæc obiter de Sancti Philippi corpore sepulturæ tradito, & insculpto ibidem ad perennem rei memoriam ejusdem nomine. Hæc item de sepulchro, quod (ut cum Baronio nostro suos eidem Ecclesiasticos annales acceptos referente loquamur) votivis coruscat tabellis, & ex pretioso metallo signis affixis miraculorum indicibus, quibus magis, quam pretiosorum marmorum crustis, vel Ægyptiis pyramidibus, & obeliscis effulget, majus decoris in dies accipiens incrementum ab iis, qui nova beneficia consecuti inferunt nova signa. Hæc, inquam, de Vallicellani templi sepulchro, quod cælestis viri exuviis decoratur, quod novis quotidie miraculorum signis coruscat, cujus fama totum terrarum orbem replevit, haud ingrato silentio nostris hisce paginis inserere voluimus.

Ejus sepulchrum innumeris affixis signis miraculorum, beneficiorumque indicibus effulget.

38 Quin imo ipsimet sanctissimi Confessores in loco, in quo sepulchrum sibi delegerant, suum inscribere nomen interdum consueverant, ut patet in gestis B. Cassii Narniensis Episcopi à sancto Gregorio Magno mirifice laudati; qui, ut Baronius refert, vivens adhuc sibi in crypta S. Juvenalis, tumulum elegit, & supra cryptæ ejusdem januam sepulchralem sibi titulum carminibus inscripsit: de quo hæc in notis ad Martyr. Romanum Baronius: *Claruit hic temporibus Iustiniani Imperatoris. Sedere enim cœpit anno ejus decimo, migravitque ex hac vita ejusdem an. 31. prout constat ex ejusdem sepulturæ epitaphio, quod extat Narniæ in Ecclesia Cathedrali super januam Cryptæ S. Iuvenalis, ubi & corpus sancti Cassii requiescere creditur. Est inscriptio incisa in marmore oblongo, in cujus medio Crucis forma expressa est, itemque duo agni exculpti, qui se è regione aspiciunt. Creditur sanctus Cassius cum de suo obitu divinitus esset admonitus (ut apud sanctum Gregorium) sibi viventi sepulchrum posuisse, atque suum epitaphium sex hisce versibus inscripsisse.*

Viri complures sanctitate præclari epitaphia suis sepulchris viventes inscripsere.

Baron. in Mart. Rom. die 29. Iun.

S. Cassius sepulchrum cum titulo sepulchrali vivens sibi posuit.

Cassius immerito Præsul de munere Christi
Hic sua restituo terræ mihi credita membra
Quam fato anticipans consors dulcissima vitæ
Ante meum in pace requiescit Fausta sepulchrum
Te rogo quisquis ades, prece nos memorare benigna
Cuncta recepturum te noscens congrua factis.

S. D. Ann. XXI. M. IX. D. X. req. in pace prid. Kalend. Iulii. P. C. Basilii V. C. An. XVII. Numeratur hic annus Dominicus (subdit idem Baronius) 558. *Iustiniani Imp. XXXII. Porro illa verba post carmina posita, Sedit &c. eo mortuo fuisse addita certum est.* hucusque Baronius. Ex quibus vides ipsamet virorum Sanctorum manu sepulchris eorumdem nomen, ac titulum quandoque inscriptum fuisse.

39 Sed quoniam hic de Martyrum corporibus sepulchro illatis agitur, quibus tituli, eorumdemque martyriorum acta apponebantur, ut fama, ac eorum notitia his indicibus prænotata ad posteros transiret; haud hic Seraphici viri Francisci Assisinatis memoria prætereunda est, ejus nimirum, qui inaudito, inusitatoque adhuc vivens prodigio, novo martyrii genere à Deo sacrorum vulnerum impressione insignitus, vel inter martyres vivus, nedum mortuus jure merito recenseri potest, cujus tumulo pro actis vulnera, cujus corpori præmonstrando pro titulo sanguis adest. Porro Seraphici viri corpus, quod in subterraneo templi ambitu Assisii in Umbria depositum fuit, totius nunc orbis veneratione recolitur; quod & Nicolaus Papa V. qui an. 1449. dum Assisii degeret, oculis invisit, ac osculis prosecutus est. Cum igitur idem Pontifex sacri hujus corporis intuendi, ac contemplandi ingenti desiderio teneretur, tribus secum sociis ad id opus adhibitis, quorum illi nota jam, ac spectata fides, ad subterranea loca, quibus nobile templum imminet, sub quintam noctis horam

Novo martyrii genere Seraphicus Franciscus à Deo afficitur.

Nicolaus V. ejus corporis visendi gratia in ejusdem sepulchrum descendit.

ram se contulit, ubi in secretiorem locum Conventus ejusdem Guardiano, ac duobus fratribus aditum sibi præmonstrantibus deductus est: *En tibi*, inquit Franciscus de Baucio Dux Andriæ, qui historiam hanc refert: *En tibi, amoti sunt lapides, cum quibus janua constructa erat, gradusque marmoreos diligenter aspeximus, quos & magno silentio descendimus; & ecce ostium ferreum habuimus obvium, in quo tres catenæ ferreæ ex ordine stabant, quæ illico fuerunt apertæ clavibus. Tunc Guardianus flexis genibus Pontificem allocutus, ait: Ingredere Pater sanctissime, qui solus ingrediens ante pedes sancti corporis prostratus humiliter, tam vehementer plorabat, ut fremitus audiretur à nobis. Postquam verò Summus Pontifex consecutus est, quod desiderium suum flagitabat, ad se reversus, introduxit & nos; qui cum pervenissemus ad locum stuper equidem incredibilis omnes invasit.* Et mox de mirabili ejusdem venerandi corporis situ ac prospectu hæc subdit.

In genua provolutus illud veneratur.

Loci, in quo sacrum corpus requiescit, descriptio.

40 *Vere investigabiles viæ Domini, & judicium ejus ab omni humana cogitatione prorsus alienum, quis unquam audivit, aut quis talia effatus est, ut corpus humanum per tot æva mortuum super plantas proprias recte staret? sed non fuerat abbreviata manus Domini. Erat autem locus ille cernentibus nobis instar parvæ Ecclesiæ, habens tres tribunas in testudine rectas. Media verò, quæ ab inferiori parte erecta erat, miro marmoreo tabulato fabricata videbatur: in cujus medio lastra marmorea posita erat, supra quam ex orientali latere corpus illud sacrum Francisci Seraphici erectum stabat, facie ad occasum tendens, & oculis elevatis in cælum: manus verò cooperta erant habitus manicis, & simul junctæ, ut fratres ferre consueverunt. Erat autem corpus ita incorruptum, quasi esset prima die positum: videbatur enim quasi dormiens. Ex alio verò latere alium erectum stantem vidimus habitu B. Dominici indutum, qui & manus simul junctas habebat cum articulis sursum junctis, veluti mos est orantium; oculi verò ejus ad B. Francisci pedes intuebantur. Ambo autem ita lucidos, & splendentes habebant oculos, ut nulla ad vivos esset differentia. Odor insuper suavissimus talis erat, ut olfactus hominum numquam talem senserit.* His interim enarratis, paulo post, quæ circa sacrum corpus iisdem observare licuit, hunc in modum subtexit.

Situs ac habitus ejusdem corporis.

41 *Cumque summus Pontifex à lachrymis, & gemitibus abstinuisset aliquantulum, ad Beati Francisci pedes iterum procumbens, manu fimbriam ejus vestimenti extulit: nos verò sine sotularibus pedes aspeximus: ò felices oculi, qui hæc videre meruerunt, &c. Magna enim his fuerat collata gratia, ut in servum liquido aspicerent, quæ in Deum minime videre poterant. Erat enim in pedis Sancti medio foramen cum sanguine, ita recenti, ac si tunc mucrone pes fuisset confossus. Cujus quidem rei aspectu singultus magnus omnes arripuit. Et quis cogitare posset animi motionem? animum præ devotione liquescere? alienari sensum? & vires totas destitui? omnes autem ante recessum è loco osculum dedimus sancto pedi, omnesque pariter ob odorem resocillati sumus. Pes verò alius fimbria habitus operiebatur, nec nobis visum fuit illum violenter arripere. Manus similiter perforatæ ut pedes cernebantur, recentem sanguinem ostendentes. O igitur memoria profunda nostræ redemptionis in servo intueri, quæ in Redemptore prius fuerant.* Hæc oculatus iste rei testis, qui paulo post hæc subinfert: *Et quis nostrum, qui ibidem aderamus, ausus fuit amplius corpus sacrum tangere, nisi solus Summus Pontifex? ipse enim manus illius pretiosas devotissime osculatus est, osculumque sacro ori dedit. A quinta verò noctis hora usque ad undecimam illic mansimus suavissimo odore repleti. Cum verò à narrantibus nuntiatum fuit nobis diem prope esse, doluit quam maxime: visum enim fuerat nobis per horam ibi fuisse. In illis verò tribunis sociorum B. Francisci corpora tumulata jacent: unusquisque enim locum suum possidet, unus hinc, & alter hinc. Ante ostium verò loci jacet corpus illius ecstatici viri Dei fratris Ægidii, quorum corpora absque diminutione ulla, integra cernuntur, suavissimum odorem redolentia. Ad extremum autem cum magna animi fortitudine roborati omnes inde recessimus.* Hæc in perenne B. Francisci, ac sacri ejus corporis monimentum Franciscus de Baucio Dux Andriæ ad Episcopum Andriensem transmissa epistola extare describit ex his, quæ ab Astergio Cardinali Presbytero S. Eusebii Beneventano Archiepiscopo referente nunciata sunt; & hic quidem Cardinalis una cum eodem summo Pontifice sacrum corpus inviserat, & rerum omnium, quas amico retulit, testis ipse oculatus fuerat, extrema autem correptus valetudine, & jam morti proximus, rem totam, prout descriptum est, enarravit.

Sanguis stigmatum ejus recens.

Pontifex sacrum corpus exosculatur.

Sociorum B. Francisci corpora ibidem etiam conquiescunt.

Card. Astergius cum Nicolao V. sacrum corpus invisit remque omnem ipse narret.

42 Hanc autem Seraphici corporis apud Assisium tumulati, ejusque vulnerum recentem adhuc sanguinem exhibentium enarrationem, hic studioso lectori propinare voluimus, excerptam utique ex opusculorum S. Francisci libro, quem Fr. Lucas Wadinghus Hibernus Menapien. Ord. Min. Regul. Observ. Prov. D. Jacobi, & olim apud Salamanticenses Theol. professor, vir singulari prudentia, ac omni plane eruditione in Urbe conspicuus, olim in lucem edidit, cujus sententiæ plurimum deferimus, & cui nos plurimum item debere fatemur, quippe qui nostrum hoc Subterraneæ Romæ Opus perhumaniter recognoscere dignatus est; sed ejus hic verba ad calcem opusculorum de B. Francisci tumulo hæc perorantis Lector accipe: *Ut curiosi* (inquit ille) *& devoti Lectoris desiderio in omnibus satisfacere videar, & ne portentorum tanti nostri Auctoris præcipuum prætermisisse dicar, æquum judicavi, ut prodigium illud naturæ, cæli miraculum, quo mortui viri corpus per tot sæcula in pedes erectum, faciem immutatam, lumina illæsa, oculosque in cælum erectos, & vulnera sacro, recentique sanguine manantia in hunc usque diem conservari Deus decrevit, pro coronide hujus operis apponerem; stupendæ hujus stationis, & à sæculo inauditi privilegii præter alios testis fuit Nicolaus V. Pontifex Maximus, Optimusque, & devotione in Dei virum, ejusque institutum singularis. Transcripsit, quæ scripsit, sive potius exscripsit Rodulphus, ab eoque transtulit in suam historiam Seraphicam Henricus Sedulius multa fide in iis, quæ scribit, dignissimus. Eadem apud alios invenies, apud quos de typographia, loco, & tempore constabit, quæ in hac epistola desiderare visus est Antonius Possevinus in suo apparatu sacro littera F. sub nomine Franciscus Assisas, postquam ejusdem Francisci recitavit opuscula.* Hæc Frater Lucas Wadinghus, qui sacra Seraphici Viri opuscula præclaris adnotationibus aucta in lucem piis, ac studiosis viris suspicienda edidit, qui sepulchralem insuper B. Francisci titulum addidit, quem Gregorius IX. Summus Pontifex ejusdem tumulo inscripsit, à nobili quodam viro Assisinate (ut ille ait)

Fr. Luc. V. vad. in lib. opusc. B. Franc.

Luc. V. vading. in S. Franc.

Sacrum S. Francisci corpus in pedes erectum tot seculis prodigiose stat.

ait) acceptum, qui Ducem Mediolanensium Sfortiam, dum sacrum corpus inviseret, comitatus fuerat, & per eundem ad posteros transmissum; hunc autem nos ultro studioso lectori hic perlegendum offerre voluimus.

Titulus sepulchralis B. Francisci tumulo à Greg. IX. inscriptus

V. S. C. A.
FRANCISCI ROMANI
CELSA HUMILITATE CONSPICUI
CHRISTIANI ORBIS FULCIMENTI
ECCLESIÆ REPARATORIS,
CORPORI NEC VIVENTI, NEC MORTUO
CHRISTI CRUCIFIXI PLAGARUM
CLAVORUMQUE INSIGNIBUS ADMIRANDO
PAPA NOVÆ FETURÆ COLLACRYMANS
LÆTIFICANS, ET EXULTANS
JUSSU MANU MUNIFICENTIA POSUIT
ANNO DOMINI M. CC. XXVIII.
XVI. KALENDAS AUGUSTI
ANTE OBITUM MORTUUS
POST OBITUM VIVUS.

Ubi, ut ex Wadingho adnotandum est, quatuor litteræ capitales ita explicantur: Viro, Seraphico, Catholico, Apostolico: Romanus vero dicitur Franciscus ob summum ergaRomanam fidem affectum, vel certe, quia Assisium ditionis est Romanæ. Sed de his hactenus.

Martyrum sepulchris epitaphia, aliave signa nomina, numerum, & similia indicantia insculpi olim solita.

43 Porro, ut ad Cœmeterialia martyrum sepulchra, unde digressi sumus, revertamur, eorundem defunctorum, ut jam diximus, nomina, inscriptiones, sepulchrales tituli, epitaphia, aliave signa, quæ martyris nomen, vel genus indicarent, in exteriori parte, immo in ipsamet sepulchrorum facie, ac prospectu, ut osculatim patet legentibus, inserebantur. Qua de re in suis carminibus hæc diserte admodum Prudentius cecinit:

Prud. perist. Hym. 11. de S. Hyppolyt.

Plurima litterulis signata sepulchra loquuntur
Martyris aut nomen, aut epigramma aliquod,
Sint & muta tamen tacitas claudentia tumbas
Marmora, quæ solum significant numerum;
Quanta virum jaceant congestis corpora acervis
Morte licet quorum nomina nulla legas.
Sexaginta illic defossa mole sub una
Reliquias memini me didicisse hominum.
Quorum solus habet comperta vocabula Christus
Vtpote quos propriæ junxit amicitiæ.

In plerisque autem sacrorum Cœmeteriorum monumentis ad hanc usque diem hujuscemodi tituli, vel certe inscriptiones & numeri visuntur. Et hæc quæ hactenus præmisimus, satis esse putamus ad Cœmeteriorum quandam ipsis legentium animis generatim saltem notitiam adumbrandam, quo unusquisque deinceps commode assequi valeat, ea, quæ uberius à nobis suo infra loco dicenda supersunt.

CAP. XXXI.

In Cœmeteriis sacras Christiani Synaxes peragunt.

Prolepsis auctoris de SS. Eucharistiæ Sacramento acturi.

HActenus de antiquis Christianorum Cœmeteriis, ac de funeralium ritibus satis prolixe (ne quid Lectorem lateat) egimus: De sacris nunc Synaxibus, quæ intra abditos Cœmeteriales sinus ab iisdem Christianis peragebantur, agendi opportuna se nobis occasio offert. Verum in ipso enarrationis vestibulo; & quorsum, quis inquiet, hic de Synaxi sermo incurrit? quid cum Cœmeteriis Synaxi? quid convivio cum funeribus, cum funeralibus? ut quid enim ubi sepulchrum objicitur, ibi mensa ad epulandum instruitur? Ita plane: procul convivia à loco, in quo Christianorum pro fide interemptorum funera olim instruebantur, procul, inquam, festivæ ac nuptiales epulæ, ubi tumuli, ubi sepulchrales tituli defunctis exhibentur. Minus etenim congrue altaris mensa supra dormientum tumbas, ne dicam juxta cadaverum turbas, quæ horrorem ingerunt, aptatur, atque erigitur: *Musica*, quippe, *in luctu*, ut sacræ testantur Paginæ, *importuna narratio*. Verum enim vero, ipsa Subterranea Romæ loca, sacra, inquam, cubicula, in quæ fideles ad incruenta Altaris mysteria participanda jugiter conveniebant, ut de Synaxi sermonem, vel obiter, instituamus, nos ultro admonent, atque ad dicendum invitant.

Eccl. c. 22. v. 6.

Ferventissimus olim ardor Christianorum ad participandum sacramentale Domini corpus.

Chrysost. Ser. de SS. Invent. & Max.

2 Quoniam igitur in subterraneis Cœmeteriorum cubiculis ad sacras antiqui Synaxes Christiani convenire, & dum acerbior persecutionum vis recrudesceret, *tanquam apes ad alvearium* (ut Chrysostomus ait) ad Christi corpus & sanguinem in Sacramento Altaris participandum advolare consueverant, quod prolixiori sermone enarravimus, & satis superque antiqua martyrum, quæ jam in medium protulimus, acta testantur: nec non Clementis sanctissimi Romani Pontificis verba id aperte convincunt, qui Romæ degentes Christianos, ut in sacra Cœmeteria ad Synaxim conveniant, illis verbis præmonitos voluit: *Convenite*, inquit, *in Cœmeteriis ad legendum sacros libros, & psallendos hymnos, & Eucharistiam Deo acceptam, antypon id est, Sacramentum regalis corporis vestri offerre in Ecclesiis vestris, & in Cœmeteriis.* Si autem ex martyrum actibus assertionem hanc tanquam validis argumentis præmunire quis velit, repetat quæso studiosus lector id, quod præcipue de B. martyre Stephano Papa supra à nobis recensitum est, eum scilicet in Lucinæ Cœmeterio ad Catacumbas decollatum fuisse: *Nam ingravescente* (ut ejus ferunt acta) *Imperatorum Valeriani, & Gallieni persecutione, Stephanus convocato clero ad martyrium suos hortabatur, in cryptisque martyrum assidue Missas, & concilia celebrabat, & cum ad Martis templum, ut sacrificaret, adductus fuisset, terræmotu oborto omnibus aufugientibus, qui Stephanum tenebant, Pontifex ad suos revertitur in Cœmeterium Lucinæ, quos divinis præceptis instruens, Sacramento corporis Christi communicavit, ibique dum Missarum solemnia perficit, advenientibus iterum Imperatorum satellitibus, ei in sua sede caput abscinditur.* Hæc ibi in ejusdem actis. Sed interim ex Romano Martyrologio hæc accipe: *Romæ in Cœmeterio Callisti natalis S. Stephani Papæ & Martyris, qui in persecutione Valeriani, dum Missæ sacrificium perageret, supervenientibus militibus ante altare intrepidus & immobilis cœpta mysteria perficiens, in sede sua decollatus est.*

In actis S. Stephani Papæ.

B. Stephanus Papa inter Missarum solemnia, & fidelibus Christi corpus impertiens capite truncatur.

Rom. Mart. 3. Aug.

Tarsicius è cœmeterio cum SS. Sacramento rediens ab ethnicis mactatur.

Bar. in not. ad Mart. die 15. Aug.

Eucharistia domum ferendi facultas fidelibus olim concessa.

3 Inde autem Tarsicio acolytho nobilis subeundi pro Christo Martyrii occasio suborta est. Is enim cum in idem Callisti Cœmeterium ad Synaxim Christianorum more convenisset, & è loco postmodum, sacramenta secum deferens, abiisset, à gentilibus tentus, ac dire mactatus est: *Olim quippe*, ut Baronius in suis ad Martyrologium notis ait, *ingruentibus in Christianos persecutionibus, laicis etiam domum ferre Eucharistiam certis diebus sumendam (quod non esset liberum, cum vellent, ad*

Tertull. l. 1. ad uxorem. Cypr. lib. de Lapsi. Clem. Alex. l. 1. strom.

Ecclesiam convenire , & synaxim celebrare) permissum erat , ut ex Tertulliano , & Cypriano. Quem sane laudabilem usum , ac receptum apud Christianos morem Basilius quoq; disertissimis verbis comprobare videtur, cum ad Cæsaream Patritiam de Sacramentorum perceptione scribens, hæc ingerit:

Basil. ad Cæs. Patrit.

Tempore persecutionis cogi quempiam absente Sacerdote , aut ministro , communionem sua manu sumere , minime absurdum esse supervacaneum est ostendere , cum ejus rei etiam longa consuetudo rebus ipsis fidem faciat : nam omnes , qui per solitudines monasticam vitam agunt , ubi non adest Sacerdos , cum domi communionem habeant , per se ipsos accipiunt. Ut rem autem vel uno conficiamus exemplo , nobilissimi martyris Tarsicii , quem nuper recensuimus , Romanum apud Martyrologium his verbis mentio incurrit : *Romæ via Appia S. Tarsicii acolythi , quem pagani cum invenissent corporis Christi Sacramenta portantem , cœperunt disquirere quid gereret : at ille indignum judicans porcis prodere margaritas , tamdiu ab ipsis mactatus est fustibus , & lapidibus , donec exhalaret spiritum : & revoluto ejus corpore , sacrilegi discussores nihil Sacramentorum Christi in manibus , aut in vestibus invenerunt. Christiani autem corpus martyris collegerunt , & in Cœmeterio Callisti honorifice sepelierunt.* Vides igitur , amice Lector , inolitam ab ipsis Ecclesiæ primordiis apud Christianos consuetudinem , sacra videlicet mysteria in Cœmeteriis celebrandi , eademque ad absentes subinde transmittendi.

Rom. Mart. 15. Aug. Arcana fidei sacramenta infidelibus haud prodenda esse veteres Christiani censebant.

Frequentissimi sacram synaxim in cœmeteriis adire Christiani olim soliti.

Quanta autem Christiani insuper frequentia ad Synaxim in cœmeterialia hæc loca convenerit , sancti Stephani Papæ & martyris acta fidem legentibus faciunt , dum copiosam Christianorum multitudinem à Gentilibus adinventam fuisse ad portam juxta viam Appiam referunt , postquam in Tarsicium manus sacrilegas injecerant : *Venientes autem iidem gentiles ad portam Appiam , invenerunt Christianorum multitudinem copiosam , & venientes ad Valerianum , omnia intimaverunt , & quidquid actum fuerat , per ordinem pandunt.* Confluebant quippe studiose passim Christiani ad sacra hæc loca , in quibus divina mysteria & conventus peragebantur.

4 Nec lectorem præterea , ut putamus , latet , quod in M. S. beati martyris Laurentii actis legitur , Christianos nimirum , qui aderant , ubi sacrosancta Altaris mysteria in Cyriacæ cœmeterio à Beato Justino presbytero peracta sunt , singulos protinus communicasse. Sed totum his verbis enarratur : *Beatus Iustinus presbyter obtulit sacrificium laudis , & participati sunt omnes corpus , & sanguinem Domini nostri Iesu Christi , gratias agentes Deo nostro.* Ara quipppe ibidem extabat , in qua divina rite Sacramenta à Christianis peragi consueverant , ipso Prudentio teste , qui de Beati martyris Hyppolyti sepulchro loquens , isthæc eleganter cecinit :

B. Justinus defuncto Missæ sacrificio fidelibus Corpus Domini in cœmeterio impertit. *M. S. Cod. Vat. & Vall.*

Pr. in Perist. hymn. de S. Hippolyt.

Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis
Propter ubi apposita est Ara dicata Deo.
Illa Sacramenti donatrix Mensa , eademque
Custos fida sui martyris apposita.
Servat ad æterni spem judicis ossa sepulchro ,
Pascit item sanctis Tybricolas dapibus.

supra sepulchra martyrum aræ ad sacra Missæ facienda

Ubi antiquissimus item , ut vides , Christianis mos extitit , aras supra martyrum sepulchra ad sacrorum usum mysteriorum extruendi. Quanto vero animi studio in id Christiani ambitiose contenderent , vel ex eo manifestum fit , quod & sacerdotes in suburbanis cœmeteriis de more instituerentur , qui in honorem Christi martyrum diebus singulis sacrificium offerrent , ut ex ipsis martyrum actis habetur. Cum enim Alexander Papa , Eventius ac Theodulus Presbyteri martyrio consummati fuissent , Severina ad Nomentanam viam eorundem corpora sepelivit : & mox B. Sixtus Papa piis ejusdem precibus permotus , peculiari sacerdotem titulo instituit , qui sacra quotidie eo loco mysteria perageret. Hæc autem in actis : *A quo* id est, à Sixto Pontifice , *Severina impetravit , ut in eodem loco rei suæ ordinaretur Episcopus , qui omni die , quæ sunt sancta martyribus celebraret ; ideoque locus ipse habet proprium Sacerdotem usque in hodiernum diem.* Ex quo vides , qua ratione sacrosancto , incruentoque Altaris mysterio , *ex quo* (ut Ecclesia in collectis habet) *martyrium omne sumpsit initium* , martyres jugiter ab Ecclesia Dei colerentur , & cruenta eorumdem certamina pro merito recolerentur.

olim extruebantur. Et sacerdotes ad quotidiana ibi sacra peragenda instituebantur.

M.S. Codd. Lat. Vat. S. Petr. S. Cæcil. & Sur. t. 3. 3. Maji Beda & Vsuar.

Collect. fer. 5. post. 3. Domin. Quadrag.

5 Porro cum illuc frequentes jugiter convenirent , in Cœmeteriis cubicula , aptatis utraque ex parte sedilibus , sacro item erecto Altari , extruebantur, qua de causa Pontificiæ ad hanc usque diem sedes extant , quæ in Cœmeterio præsertim B. Agnetis eadem via Nomentana conspiciuntur , ubi Pontifex , dum natalitiis beatorum martyrum , nec non sacris synaxibus de more interesset , eminentiori præ cæteris conspicuus loco , ac nobili locatus throno sedere consueverat. Qui sane laudabilis mos ex actis martyrum Chrysanthi & Dariæ liquido convincitur : cum enim ad natalitia eorundem concelebranda ingens Christianorum multitudo in Priscillæ Cœmeterium , quod via Salaria situm erat , convenisset , Numeriani Imperatoris jussu tunc potissimum temporis iidem terra obruti sunt , cum divina Christi sacramenta participarent. Sed hujuscemodi enarrationem ipsis ex actis , si libet , excipiamus : *Igitur multa beneficia Deus venientibus ad eorum sepulchra præstaret , evenit , ut die natalis eorum infinita populi multitudo conveniret , viri simul , & mulieres pariter , & infantes , & innuptæ puellæ , & juvenes. Hoc cum fuisset Numeriani auribus intimatum , jussit , ut in introitu , quo introierant in crypta paries levaretur , quod cum fuisset impletum , desuper à sabulone super eos montem dejecit. Omnes ergo pariter dum communiter sacramenta participarent , & martyrum gloriam celebrarent , ipsi quoque ad martyrii coronam pertigerunt. Inter quos erant Diodorus presbyter , & Marianus Diaconus , & plurimi clericorum : populi autem multitudo , nec numerus , nec nomina collecta sunt.* Felicem prorsus , atque exoptandam beatorum hominum conditionem , qui dum intra ipsa martyrum sepulchra , eorumdem memoriam debito honore recolunt , martyribus associari meruerunt , & dum ad Altare vitæ pabulum , & immortalitatis alimoniam accepturi perstant , mortalis vitæ terminum momentaneo certamine consecuti , ad martyrii palmam simul omnes in Cælum evolarunt.

Cubicula ad sacram Synaxim obeundam in Cœmeteriis constructa hodieque visuntur.

Multi simul Christiani qui ad Synaxim in cœmeterio Priscillæ convenerant , ab ethnicis terra obruti *Act. S. Diod.*

6 Ex quibus perspicue lector intelligis , veneranda Altaris mysteria in abditis Cœmeteriorum cavernis apud Christianos , qui ob id præcipue illuc confluebant , in usu frequenter extitisse. Nam , ut alibi legitur , in Nepotianam cryptam , quæ in Patritio vico ad Viminalis & Quirinalis collium radices sita erat , fideles ad sacros conventus

In Cœmeteriis fideles olim assiduo divinis operabantur.

quo

quo par erat, devotionis cultu celebrandas conveniebant. Præmemorata autem crypta, juxta ipsius Pudentis Senatoris domum extabat. Cum autem ab Imp. Antonino, ne Christiani publice sacrificia facerent, sancitum fuisset, Pius Pont. in ædibus Pudentianæ una cum Christianis sacrificia celebrabat. In gestis item Pii Papæ hæc Bibliothecarius enarrat: *Hic ex rogatu B. Praxedis dedicavit Ecclesiam Thermas Novati in Vico Patritii in honorem sororis suæ sanctæ Pudentianæ, ubi & multa dona obtulit, ubi sæpius sacrificium Domino offerens ministrabat.*

Brev. Rom. in S. Pudent. Biblioth. gest. Pii PP.

7 Cœmeterium quoque in eadem regione constitutum, quod communi vocabulo ad Ursum Pileatum dicebatur, Christiani frequenter adibant, & consuetas ibidem Synaxes peragebant, ut in sanctæ Bibianæ actis his verbis exponitur: *Ubi cum frequenter Ioannes & Pigmenius presbyteri venirent, nuntiatum est Iuliano, &c.* (ad sacra videlicet obeunda mysteria) *ubi postmodum ab Olympia matrona constructa est Ecclesia, ubi condita fuere SS. Dafrosæ, Demetriæ, & Bibianæ corpora.* Mysterium quippe omnium divinissimum, quod arcana, magisque recondita Christianæ fidei sacramenta continet, in abditis quibusque locis Christiani frequentare consueverant, ut secretiore ipsius loci sinu abditissimorum arcana mysteriorum venerantes, illud jugiter accedentibus inculcarent: *Vere Deus noster absconditus est.*

Cœmeterium ad Ursum Pileatum crebris Synaxibus peragendis clarum.

Acta S. Bib.

Isaiæ c. 45.

8 Sed illud hic à nobis vel obiter mente repetendum videtur, quod antiquum hujus mysterii ritum inculcat: olim quippe Sacramentum Altaris haud gentiles dumtaxat, sed ipsos etiam Catechumenos velut quid omnino absconditum latebat: nam in fine Missæ, quæ Catechumenorum dicebatur, Diaconus alta voce clamabat, *Ite Missa est*, ut aperte insinuat Augustinus ser. 237. Cyprianus Concil. Carthagin. c. 84. & cap. Episcopus de consecrat. decis. 1. Ambrosius lib. 5. epist. 33. Clemens lib. 8. Constit. Apostol. c. 12. Cassian. lib. 2. de instirut. Monach. cap. 15. Greg. lib. 2. Dial. cap. 2. His autem verbis Catechumeni, Energumeni, pœnitentes ab Ecclesia excludebantur, quibus Dominici corporis ac sanguinis consecrationi interesse haud fas erat, ac proinde hoc enuntiato verbo, *Ite missa est*; singuli protinus dimittebantur, ac si Diaconus diceret: Vobis jam licet foras abire, jam vos ab Altari dimittimus, ac proinde abite, est enim vestri dimissio. Certe Dionysius Areopagita antiquorum Ecclesiæ rituum assertor fidelissimus, Catechumenos, ubi sacra recondita Altaris mysteria inciperent, dimitti consuevisse pronuntiat: *propterea quod* (ut idem ait) *hic ordo nullum penitus sacrum mysterium didicit, neque ei fas est quidquam sive paucum, sive magnum eorum, quæ sancte perficiuntur, aspicere.* Quam caute vero sacrosancta Altaris mysteria Christiani haud omnibus propalanda abscondi satagerent, Cyrillus Hierosolymitanus in suis Catechesibus, illis verbis eleganter insinuat: *Haud palam apud Catechumenos de mysteriis verba facimus, sed multa sæpe loquimur occulte, ut fideles, qui rem tenent, intelligant, & qui non tenent, non lædantur.* Idem plane sacro nuper Baptismate initiatis Ambrosius illis verbis ingerit: *Nunc de mysteriis dicere tempus admonet, atque ipsam sacramentorum rationem edere: quam ante Baptismum, si putassemus insinuandam nondum initiatis, prodidisse potius, quam edidisse æstimaremur.* Extant alia id genus plurima apud veteres Patres tum Græcos, tum Latinos, quibus illud, ut Spondanus ait, frequentissimum in ore est, cum de divinissimo Eucharistiæ Sacramento agunt: *Norunt fideles quid dicitur: sciunt initiati quid dicatur.*

Sacrosancta Altaris mysteria non gentiles modo sed & catechumenos Christiani olim celabant.

Azor. instit. Moral. l. 10. c. 8

Dion. Areop de Ecclesi. hierar. c. 7

Cyrill. Ierosl. Catechesi. 6

Ambr. de init. c. 7

Henr. Spond l. de Cœmet. l. 1 c. 16. p. 3

9 Sacrosanctum autem Altaris mysterium gentilibus, qui res Christianorum penitus ignorabant, novum adeo atque arcanum extitit, ut vel ex hoc uno calumnias in eosdem instruendi occasionem nacti, & haud probe tantum mysterium assecuti, inde Christianos veluti infanticidii reos, & humanis vesci carnibus, dum una simul ad sacras coirent Synaxes, palam jactarent: quibus postmodum Justinus Martyr permotus, apologeticum pro Christiana religione librum conscribens, Antonino Pio Imperatori obtulit, in quo singulas Gentilium calumnias egregie confutavit, ut patet ex Baronio, qui in suis annalibus, ubi de Justino Martyre pro Christianis de divinissimo Altaris Sacramento, ad quod participandum simul conveniebant, perorante isthæc habet: *Insuper & sacrorum mysteriorum ritus, nempe Baptismi, & Eucharistiæ alioqui secretos, voluit illis esse perspicuos, ea nimirum ex causa, quod vehemens ore omnium dissipata esset in Christianos calumnia, eos in sacris necare solitos puerum, illiusque carnibus vesci, exstinctisque luminibus promiscue, turpiterque misceri: quæ enim (ut dictum est superius) agerentur à Gnosticis, qui & Christiano nomine censebantur, ea omnia Catholicis atque innocentissimæ vitæ Christianis crimini vertebantur potius, quam illis, quos instar Prothei ad lubitum mutare formas, idola colere, cæteraque quæ Gentilium essent, ritus agere, ac sic latitare sua ipsorum hæresis docuisset. Potuit & ea de humanarum carnium esu calumnia non tantum ex Gnosticorum facinoribus esse conflata, sed ex veritate mysterii male accepti perfacile comparata. Nimirum quod in confesso apud Catholicos omnes esset, se in sacris carnem Christi domini nostri Iesu, & sanguinem potu æque participare. Quomodocumque autem id acciderit, ad eluendam inolitam de Sacramento calumniam Iustinus, licet vetitum lege sit, Sanctum dare canibus, & ante porcos projicere margaritas, sacra suis scriptis Christianorum mysteria perspicue intuenda, atque cognoscenda proponit.* Hæc Baronius noster de abscondito Altaris mysterio, ad quod participandum intra Cœmeteriorum abdita Christiani confluere consueverant; quæ nos hic obiter pio & studioso lectori propinare voluimus.

Ethnici ex ignorantia SS. Eucharistiæ Christianos ut infanticidii reos traducunt.

Illos defendit ab ea calumnia Justinus martyr.

Bar. t. 2 an. 15. 24

Gnostici hæretici crimina, quæ Christianis affingebantur, perpetrabant.

10 Et quidem, ut cætera prosequamur, cum in Cœmeterio ad Clivum Cucumeris, quod via Salaria extat, SS. Abundius, & Abundantius, ut in eorumdem actis exhibetur, & viginti tres numero martyres coronati, ibidemque sepulti fuissent, Joannes presbyter, qui istos honorifice in eodem Cœmeterio tumulaverat, Missæ sacrificium obtulit. Hæc autem sunt verba: *Post sepulturam eis exhibitam cum gloria, illic celebravit divina mysteria.*

In Cœmeterio ad Clivum Cucumeris Joannes presb. post sepulturam 23 mart. impensam divinis operatur.

11 Cœmeterialia igitur cubicula sacris rite ministeriis destinata, aræ ipsæ supra martyrum sepulchra erectæ, frequentes ipsi Christianorum conventus, atque Synaxes invitant nos, ut de augustissimo Altaris mysterio hic vel obiter pauca Lectori propinemus. Christiani quippe eo devotionis studio ad sacra olim Cœmeteria, ac si ad Religionis Christianæ asyla confugiebant, cum graviora persecutionum tempora urgerent, ut sacro

Ingravescente gentilium ferocia Christiani ad Cœmeteria sacro viatico ac pane fortium corroborandi convolabant.

Viatico opportune præmunirentur, & ad prælia, quæ illis instabant, alacriores redderentur: est enim Sacramentum hoc *Panis fortium*, & fideles in aciem prodituri, *tritico confirmabantur*, ut sacræ passim Paginæ testantur. Mos quippe olim fuit, ut sub hæc potissimum tempora, Episcopi fidelium animis cælesti pabulo confirmandis solicite intenderent. Hinc S. Cyprianus Carthaginensis Episcopus, cum dira Africanæ Ecclesiæ persecutionis procella ingrueret, spiritali divinorum Sacramentorum pabulo suos roborandos curavit; quod & alii Episcopi toto animi conatu præstitere, ut ex epistola ad Cornelium Papam scripta satis liquet, ubi lapsos quoque intra ovilis Dominici septa revocandos, & cælesti pane ad luctam præmuniendos esse caute decernitur: sed ejusdem hic epistolæ verba proferamus: *Nunc non morientibus, sed viventibus Communicatio danda est à nobis, ut, quos excitamus, & exhortamur ad prælium, non inermes & nudos relinquamus, sed protectione Sanguinis, & Corporis Christi muniamus; & cum ad hoc fiat Eucharistia, ut possit accipientibus esse tutela, quos tutos esse contra adversarium volumus, munimento Dominicæ saturitatis armemus. Nam quomodo docemus, aut provocamus in confessione nominis sanguinem suum fundere, si eisdem militaturis Christi sanguinem denegamus? aut quomodo ad martyrii poculum idoneos facimus, si non eos ad bibendum prius in Ecclesia poculum Domini jure communicationis admittimus? Idoneus esse non potest ad martyrium, qui ab Ecclesia non armatur ad prælium, & mens deficit, quam non recepta Eucharistia erigit & accendit. Placuit nobis Spiritu sancto suggerente, & Domino per visiones multas & manifestas admonente colligere intra castra milites Christi, immo pugnaturis arma suggerere.* Hæc Cyprianus, antiquissimum Ecclesiæ morem legentibus insinuans, quo fidelibus in certamen prodituris divinorum pabulo Sacramentorum arma suppeditabantur. Id vero in sacris potissimum Cœmeteriis, ad quæ Christiani jugiter persecutionum tempore confluebant, in Urbe Roma ab his, qui Ecclesiæ regimini præerant, solicite præstabatur.

S. Cyprian. in Africanæ Ecclesiæ persecutionesuos munimento Corporis Dominici armat.

S. Cypr. ad Cornel. PP. ep. 2.

Ineptus Christi miles, qui Eucharistia non armatur.

12 Quoniam vero tria præcipue Sacramenta sunt, ut diserte docet Suarez, quibus per se initiantur fideles ac sanctificantur, Baptismus videlicet, Confirmatio, & Eucharistia, quæ, ut ex antiqua Ecclesiæ consuetudine receptum, servatumque est, eo prorsus quo numerata sunt, ordine, à fidelibus olim suscipiebantur. Spiritualis enim regeneratio, quæ per Baptismum fit, absque ulla controversia Sacramenta reliqua antecedere debet: huic Confirmatio succedit, quæ hominem quasi in statu virili, perfectoque constituit, ut tandem capax Eucharistiæ reddatur, quæ cibus perfectorum est, ac spiritualem subinde vitam nutrit, atque confirmat. Quapropter in Sacramentis enumerandis ordinem hunc Concilia servarunt, Florentinum videlicet in Armenorum instructione, & Tridentinum sess. 7. usque ad 13. eundemque in descriptis hac super re quæstionibus ratum, inviolatumque habuere Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesibus, & præsertim in Mystagogicis: Ambrosius in libro, quem de Sacramentis inscripsit, ut ex libro 3. cap. 2. & libro de iis, qui initiantur mysteriis cap. 7. & 8. colligitur, & alii insuper, quos prolixe in suis scholasticis disputationibus refert Suarez, Sacramentum Altaris, tamquam omnium nobilissimum, & cui primatus deferendus sit, ultimo quidē loco recensuere.

Suarez in 3 p. q. 73. in Proœm. de Euchar. Sacramenta tria fideles per se sanctificantia. Baptismus. Confirmatio. Eucharistia perfectorum vitam spiritualem nutriens.

Conc. Flor. Conc. Trid. sess. 7. & 13 Cyrill. Ierosl. in Catech. Amb. l. 3. de Sacr. c. 2. & cap. 7. 8.

13 Verum enimvero cum Eucharistiæ Sacramentum, ut Dionysius ait, *consummatio & perfectio Sacramentorum omnium sit*: quoniam ut idem Suarez docet, *non solum signum est, & causa gratiæ hominibus conferendæ, sed ipsum etiam fontem, auctoremque gratiæ in se sub panis & vini speciebus latentem continet, ut ineffabili quodam modo nobiscum uniatur.* Et ut in præsens Cypriani ore loquamur: *In hoc Christus Sacramento usque ad societatem germanissimam nos sibi conjungit.* Nam *opus gratiæ*, ut eleganter Damascenus asserit, *quod per regenerationis lavacrum Deus in nobis inchoat, & per Confirmationis Sacramentum perficit, per seipsum conservat, fovet, nutrit, & usque ad ultimam perfectionem hoc admirabili cibo perducit.* Audis, quæ bona sumentibus divinus iste Panis conferat, & quam necessarius sit ad nutriendam, fovendamque jugiter spiritualem animæ vitam?

Dion. Areop. c. 3. Eccles. Hierarch. Eucharistia consummatio ac perfectio Sacramentorum omnium.

Cypr. de Cœna Dom.

Damasc. l. 4. c. 14.

14 Cum in sacris igitur Cœmeteriis salutare regenerantis aquæ Sacramentum, ut jam vidimus ipsorum Pontificum manu accedentibus impenderetur, iisdem pariter ad certamina instruendis, obfirmandisque Confirmationis oleum, & divinæ Sacramentum Eucharistiæ impartiri mos erat, ut ex jam recensitis martyrum actis luce clarius fit. Et quidem merito, cum Sacramentum Altaris reliquorum omnium Sacramentorum perfectio, ac complementum sit, à Sacrosancto Tridentino Concilio ejusdem dignitas aptis, condignisque verbis apprime commendatur, *Divinum* quippe, *ac mirabile, sacrosanctum, ac sanctissimum* illud appellando: qui plane loquendi modus solemnis est toti Ecclesiæ, & à singulis fere Patribus usu receptus. Ut enim præ cæteris Alexander Pont. ait: *In Sacramentis seu sacrificiis nihil est majus Corpore & Sanguine Domini.* Quamobrem antiqui jure quidem merito Christiani ipsas inter persecutiones hoc frequentius Sacramento ab Ecclesia præmuniebantur. Si quis enim ex Tridentino Concilio hujusce divinissimi pabuli instituendi rationem requirat, eam præcipuam extitisse comperiet, quia nimirum *Sacramentum hoc institutum est à Christo Domino tanquam spiritualis animæ cibus, quo alantur & confortentur viventes vita illius, qui dixit: Qui manducat me, & ipse vivet propter me. Et antidotum quo liberemur à culpis quotidianis, & à peccatis mortalibus præservemur.* Sacramentum hoc igitur nutrimentum vitæ ac munimentum pariter est. Arcet procul mortem, & confert propius immortalitatem. Quod & exemplo edocuit Christus Dominus, qui cum discessurus esset è mundo, & durum passionis certamen subiturus, istius exhibitione Sacramenti præludium fecit, ut suos quodammodo saluberrimi Panis pharmaco contra tentationum jacula, & adversus acriora certamina opportune præmuniret, & ut Sacramento, quod omnem religionis cultum meretur, reverentiam quam maximam conciliaret. *Sacramento quippe* (ut Cyprianus loquitur) *divina se infudit essentia, ut esset religioni circa Sacramenta devotio.* Porro ut hujus vim Sacramenti perspicue quis, ac veluti manu deprehendat, multiplicia quæso secum ipse recolat nomina, quibus hoc idem certatim à Patribus appellari meruit. Ignatius enim Antiochenus præ cæteris, qui coævus Apostolorum fuit, *Panem Dei* vocat, & alibi, *Panem cælestem* nuncupavit, optime utique hac loquendi formula verbis Joannis Evangelistæ consonans, dum ait: *Hic est Panis*

Eucharistia præ cæteris Sacramentis in Cœmeteriis frequentabatur.

Conc. Trid. sess. 13.

Alexandr. Papa ep. 1.

Conc. Trid. sess. 13.

Conc. Trid. sess. 13. can. 5. c. 2.

Cypr. de Cœna Dom.

Ignat. ep. 14 & 15.

qui

Tertull. l. 2. ad uxor. *qui de cœlo descendit.* A Tertulliano autem idem Sacramentum, *Convivium Dominicum* appellatum est: quippe qui cohærenter admodum illis Matthæi verbis locutus fuisse videtur, quibus sub regalis convivii parabola ineffabile mysterium adumbratur. Et Apostolo ipsi mirifice consentit, illud *Cœnam Dominicam* appellanti. ad Cor. 11.

15 Porro quoniam hic obiter de Dominicæ vocabulo Cœnæ sermo incurrit, ut optime Suarez, quem supra recensuimus, ait: *His temporibus hac super re quæstio orta est; nam hæretici hac dumtaxat voce uti volunt, imitantes, ut jactant, Paulum loco hactenus memorato: contra quos late disputat Claudius, & tria quidem contendit. Primum cum Paulus nominat Cœnam Dominicam, non agere de hoc Sacramento, sed de quodam genere prandii seu convivii, quod in primitiva Ecclesia fieri inter fideles ad refectionem pauperum solebat* (de quo & infra à nobis suo loco mentio agetur) *Fiebat enim ex communibus bonis, vel ad mutuæ ostentationem Charitatis, unde Agape vocabatur, ut colligitur ex Tertulliano, & dicebatur cœna, vel quia hoc nomine omne convivium vocari potest, vel quia hora potissimum noctis fiebat, ut Tertullianus indicat: Dominica autem dicebatur, quia mutua ex charitate fiebat, vel ad imitationem Domini. Quam expositionem aliquantulum immutatam ibi Cajetanus refert: dicit enim eo loco sermonem esse de prandio, vel cœna, quam singulis annis faciebant fideles in memoriam Cœnæ Dominicæ. Secundo asserit Claudius, antiquos Patres haud usos fuisse hac voce ad significandum hoc Sacramentum: quapropter tertio concludit, neque à nobis eandem usurpandam esse, quod nova sit, & ab hæreticis introducta.*

Suar. ubi sup. — Cœna Dominica, quæ sit? — Claud. disp. 6. c. 1. — Cœna Dominica eadem quæ Agape. Tertull. Apol. c. 39. — Antiqui patres per Cœnam Dominicam Eucharistiæ Sacramentum significabant.

16 Verum disertis verbis Suarez fatetur ab antiquis quoque Patribus sæpe ejuscemodi nomine Sacramentum hoc nuncupatum fuisse, ut ex Basilio in brevior. regulis constat, & Nazianzeno item qui oratione 42. *Cœnam Euangelicam* vocat, & Nicetas super Nazianzenum oratione 42. §. *& illi quidem*, vocat *Cœnam mysticam.* Augustinus verò libro 2. de sermone Domini in monte cap. 12. Sacramentale convivium, *cœnam Dominicam* appellat, quod epistola 118. repetit, & habetur in cap. liquido de consecrat. d. 2. serm. autem 33. de verb. Domini, hac plane ratione Lucæ parabolam exponit de homine, qui fecit cœnam magnam. Potuit autem Sacramentum hoc, ut egregie Suarez argumentatur, hoc potissimum nomine vocari, vel ab institutione, quia sub ipsum Cœnæ tempus institutum est, vel certe, ut dicebatur, quia idem est cœna & convivium, ut patet ex ipsomet Lucæ textu, & Apoc. 19. *Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt.*

Basil. in brev. reg. — Naz. or. 42. — Aug. l. 2. de ser. Dom. c. 12. — c. Liquido de cons. dist. 2. ser. 33. de verb. Domin. Luc. c. 14. — Apoc. 19.

17 Quod igitur ad Pauli verba attinet, quamvis præcedens expositio probabilis sit, & Græcorum, & Chrysost. Oecumen. & Theophylacti ibi, & ejusdem Chrysostomi in homil. Oportet hæreses esse tom. 3. tamen citati hactenus Patres locum, quem protulimus, de Sacramento hoc intelligere videntur: & est expositio satis quidem textui consona, quam sequuntur D. Tho. Theodoret. D. Hieron. Anselmus, & Lyranus in Paulum. Sed quod ad hujus vocis usum pertinet, quamvis in illa per se nullum periculum sit, tamen hoc tempore, ut Suarez affirmat, quo hæretici eadem ad suos passim insinuandos errores abutuntur, ut scilicet neque jejuni, nec ritus Ecclesiasticos servando, divinissimum hoc Sacramentum conficiant, ideo vel hac abstinendum omnino, vel parce admodum, & prudenter utendum est, ut egregie ad instituti propositum Concilium Coloniense adnotavit tract. de Eucharistia, Petrus Soto lect. 1. & alii recentiores.

Per Cœnam Dominicam Paulum Eucharistiam intellexisse multi patres contendunt. — Suar. t. 3. disp. 73. art. 4. in 3. p. — Ab ea tamen voce nunc abstinendum; vel ea parcè utendum, & quare? — Conc. Colon. tract. de Euchar. Petr. Sot. lect. 1.

18 Antiquis autem temporibus Christianorum consuetudo obtinuit, ut idem plane esset, ad sacram Synaxim, ac ad Dominicum convenire. Quapropter multorum millium martyrum Nicomediensium passio celebratur, qui tum in Ecclesiam ipso natalitio Christi die ad sacrosancta Altaris mysteria de more convenissent, flammis absumpti, nobili martyrio coronati sunt: quorum memoria Romano in Martyrologio his plane verbis recolitur: *Nicomediæ passio multorum millium martyrum, qui cum in Christi natali ad Dominicum convenissent, Diocletianus januas Ecclesiæ claudi jussit.* In quæ verba satis erudite Baronius noster in suis ad Martyrologium notis hæc habet: *Alio sensu convenire ad Dominicum, idem est, quod ad sacrificium mysticum, ad ipsas sacras Missas accedere, idemque celebrare Dominicum. Est de hoc ejusdem Cypriani exemplum eodem libro de opere, & eleemosyna. Locuples, inquit, & dives es, & Dominicum celebrare te credis, quæ corbonam omnino non respicis? Et epistola ad Cæcilium: Numquid ergo Dominicum post cœnam celebrare debemus?* Intelligens ipsum divinum Missæ sacrificium.

Ad Dominicum convenire idem est quod ad Synaxim. — Rom. Mart. die 25. Dec. Bar. in not. ad Mart. — Item Dominicum idem quod Missæ sacrificium. — Cypr. ep. ad Cæcil.

19 *Veterem ejusmodi loquendi morem satis docent acta Proconsularia sanctorum martyrum Saturnini, & sociorum, quæ extant apud Surium, ubi beati martyres judicio postulati, quod sacram synaxim contra Imperatorum præcepta egissent, sic eorum Proconsuli responderunt: Dominicum cum fratribus celebravi. Et iterum: Sine Dominico esse non possumus. Et inferius ex verbis Proconsulis sic interrogantis: Si in collecta fuisset? respondit: Quasi Christianus sine Dominico esse possit, aut Dominicum sine Christianis celebrari? An nescis Satana, in Dominico Christianum, & in Christiano Dominicum constitutum? Et post alia: Ego devota mente celebravi Dominicum, collectam cum fratribus feci, quia Christianus sum.* Hæc ibi Felix martyr. Saturninus autem cum rogaretur ab eodem Proconsule his verbis: *Tu Saturnine interfuisti? respondit Saturninus: Christianus sum. Ait ille: Non à te quæro hoc, sed utrum egeris Dominicum? Cui respondit Saturninus: Egi Dominicum, quia Salvator est Christus, &c. Hæc quidem cum ad prædictam vocem declarandam, tum etiam, ut innotesceret quo ardore fidei, etiam tempore persecutionis, Christiani ad divinum sacrificium convenirent, ut est egregium exemplum prædictorum martyrum, simulque horum, de quibus hac die agitur.* hæc Baronius. Ex quibus juge, ac constans Christianorum studium ad Synaxes inter ipsas persecutionum procellas, intra Cœmeteriales cavernas conveniendi, divinaque sacramentorum mysteria participandi probe lector vides, & imperterritos athletarum Christi animos deprehendis, qui vitæ pabulo refecti, una cum hoste, ac morte ipsa palam congredi nullatenus detrectabant.

In actis Proconsularibus Dominicum pro sacra Synaxi sæpe legitur. — Sur. t. 1. die 11. Febr. — Quo fidei ardore ad sacrificium Missæ fideles olim conveni-rent?

20 Et certe hoc nostro sæculo (ut antiquis nova inseramus) recentium Christianorum Japonensium erga divinissimum altaris Sacramentum fervor inter ipsa martyrii præludia mirifice enituit, ut enim epistolæ paginæ fidem faciunt, quibus excitata superioribus annis adversus fideles persecutio narratur: *Dum plures simul anno 1628. pro Christiana fide in Iaponia mortem oppeterent, fuit qui proferret sacrum numisma, cui insculpta erat. Ven. Sacramenti figura,*

Martyrum nonnullorum in Japonia fervor ergaSS. Sacramentum. — Ex ep. ann. Iaponiorum Soc. Iesu an. 1628. 1629. 1630. & narratione

ejusdem persecutionis. Ex libell. cujusdam ex ead. Societ.

figura, idque præberet singulis osculandum, juberetque ter eos pronunciare: Laudetur sanctissimum Sacramentum: quo præstito, ex recolendi Sacramenti memoria ingentem singuli spiritus alacritatem sumentes, constantes ac imperterriti in certamen prosiliunt libenterque pro Christo sanguinem profundunt, qui *divitias sui erga nos amoris in Altaris Sacramento profudit*, ut Concilii Trident. verbis utamur.

Omnipotentia Dei divinam in Sacramento præsentiam adesse fidelibus persuadet.

21 Sed quispiam fortasse dicet, cum de altissimo altaris Sacramento, de antiquo item cultu, ac frequenti ejusdem usu agatur, quibusnam argumentis divinæ in Sacramento præsentiæ veritas comprobatur? Et quidem, ut à nobis quæsito fiat satis, amice lector, si candidus, si pius, si veritati addictus es, divina Christi ipsius omnipotentia sufficiens tibi ad credendum pro argumentis omnibus argumentum est. Justinus quippe in sua Apologia asserit: *Ea omnipotentia, qua Verbum factum est caro, fieri Eucharistiam carnem Verbi.* Hinc omnes orthodoxæ fidei Patres jugi constantique sermone, haud in hoc Sacramento corporeis sensibus, sed Christi verbis credendum, ac innitendum esse pronuntiant, & cum hunc articulum fidei veluti præ cæteris creditu difficillimum proponunt, Christi subinde auctoritatem, atque omnipotentiam, tanquam tutum fidei præambulum, exaggerant, & magnum fidei conatum ab accedentibus ad istud Sacramentum, dum credendum ajunt, non discutiendum esse, requirunt, ut diserte scriptores orthodoxi loquuntur, inprimis autem Hilarius, dum ait: *De veritate corporis, & sanguinis Domini non est relictus ambigendi locus.* Cyrillus item: *Cum Christus dicat: Hoc est corpus meum, quis deinceps audeat dubitare?* Idem Damascenus, & Augustinus asserunt sermone 2. de verb. Apostoli; & lib. 3. de Trinit. cap. 10. Chrysostomus item in Matthæum, & Homil. ad pop. & S. Ephrem libro de non scrutanda Dei natura cap. 5. ubi hæc ait: *Noli scrutari inscrutabilia; nam si ista curiose rimaris, non tam fidelis vocaberis sed curiosus. Esto fidelis, & innocens, & participa immaculato corpore Domini fide plenissima certus, quod Agnum ipsum integrum comedis.* Qui sane loquendi modus iis potissimum verbis mirifice congruit, quibus Beatissimus Christi Apostolus Andreas respondit, ut in ejus gestis ab Ecclesia receptis, cum à tyranno ad sacrificandum idolis instantius compelleretur: *Ego*, inquit, *quotidie sacrifico Deo agnum immaculatum; & cum carnes illius agni à populo vere fuerint manducatæ, agnus integer perseverat.* Infra autem iisdem in actis præmemoratus Apostolus mysterium hoc non nisi fide acquiri posse affirmavit. Nec interim hic silentio obvolvenda sunt Martialis Apostolorum discipuli verba, qui epistola, quam ad Burdegalenses scripsit, de vivifici panis Sacramento locutus, eamdem rem, quæ in cruce oblata est, in hoc sacrificio offerri demonstrat.

Iustinus mart. in Apolog.

Hilar. lib. 8. de Trinit. Cyrill. Hier. Catech. 4 mystagog. Damascen. Aug. ser. 2. de verb. Apost. Chrys. hom. 51. 53. in Matth. & 60. ad pop. S. Ephr.

S. Andreæ Apost. tyranno de S. Missæ sacrificio responsum.

Mart. ep. 2. ad Burdeg. c. 3.

22 Ad comprobandam autem divinissimi Sacramenti veritatem illud facit, quod licet sub ipsa nascentis Ecclesiæ primordia mysterium hoc infidelibus occultaretur, cum tamen frequentissimus inter Christianos esset ejusdem usus, haud omnino potuit vel ipsos adversarios, qui sanæ fidei dogmatibus jugiter insultabant, latere: quapropter illud gentiles perperam de nostris arbitrati sunt, quod nimirum ad humanas carnes deglutiendas, & ad infantem impie mactandum, devorandumque coirent. Hinc merito Tertullianus in suo Apologetico adversus gentiles illis verbis expostulare non destitit: *Dicimur*, inquit, *sceleratissimi de sacramento infanticidii, & pabulo crudæ.* Ejusdem insuper calumniæ, cujus Christiani passim homines insimulabantur, meminere præ cæteris Eusebius in historia; Justinus Apol. 2. ad Antonium in fine, ubi, ut Christianæ fidei sectatores ab hac nota vindicaret, nudis, apertisque verbis profundam altissimi hujus mysterii veritatem gentilibus propalavit. Huc item spectare videtur, quod Averroës ille Mahometanus, ut Prateolus refert, inde nos impios, ac sacrilegos appellabat, quod videlicet Christum Deum, ac Servatorem nostrum ipsis atterere dentibus, ac manducare diceremur. Hæc quippe erat communis totius Ecclesiæ vox, ut Suarez, Theologorum doctissimus asserit, quin immo id antiquorum consuetudo Patrum pro lege obtinuerat, qui propter insanam infidelium temeritatem, haud palam, sed obscure admodum, ac ænigmatice de ineffabili hoc mysterio loqui consueverant, ne sanctum videlicet (ut Scriptura monet) prodere canibus & ante porcos margaritas projicere viderentur.

Eucharistiam infanticidium gentiles esse credebant.

Tertull. Apol. c. 7.

Eusob. l. 4. c. 8. & lib. 5. c. 1.

Prat. verb. Mah. n. 16.

Antiqui Patres ænigmatice de SS. Sacramento loquuntur & quare?

23 Adde, quod cum Missæ incruentum sacrificium perageretur, catechumeni usque ad sacram oblationem adesse permittebantur, ubi verò ad salutaris hostiæ consecrationem deventum erat, protinus exire diaconi voce compellebantur, eos quippe, veluti minus ad tantæ notitiam rei aptos, mysterium hoc latere omnino volebant, ut ex singulis Ecclesiasticis liturgiis compertum fit. Ecclesia quippe eos, qui Baptismo adhuc initiati non essent, ad mysterium hoc oculis prælibandum haud satis idoneos, ac dignos severiore judicio esse censebat, ut ad rem nostram egregie Angelicus doctor ex Dionysio Areopagita cap. 7. de Eccles. Hierarch. par. 3. adnotavit. Hinc Augustinus tract. 10. in Joan. illis usus est verbis: *Corpus Christi est manna absconditum à catechumenis, quia Iesus adhuc non se credit illis.* Et pari sententiarum pondere ipsemet venerabilis Beda patenti utique miraculo Tarsicii, cujus jam supra meminimus, fidem à Deo comprobatam fuisse scribit: *Qui ne infidelibus Eucharistiam velut quid arcanum omnino revelaret, mortem potius oppetiit: ita enim divinum Sacramentum postea disparuit, ut nec inveniri, nec videri ab eisdem potuerit.* Quo autem venerationis cultu Sacramentum hoc rite pertractandum sit, cum ipsummet Domini corpus præsens in eodem mysterio exhibeatur, Patres omnes tam Græci, quam Latini una voce testantur, qui congruis insuper ac condignis ad id inculcandum verbis utuntur. Et sane antiquus præ cæteris Dionysius Areopagita lib. de Ecclesiastica Hierarchia ait, *Per typicæ mensæ apparatum Christum deifica mysteria tradere.* Chrysostomus quoque libro. 3. de Sacerdotio, *Sacramentum Altaris horrendum utique mysterium appellat.* His alii quoque consonant; Cyprianus enim *Inconsumptibilem cibum*: Martialis *Panem vivum*: Origenes *Sanctum & incorruptum cibum nuncupat*: Concilium item Chalcedon. act. 3. in damnat. Dioscori, gravia in hæreticum hominem verborum jacula intorquens, eumdem à sacro Altari repellendum, & privandum esse *Communione terribilis mysterii pronunciat.* En tibi, ò lector, quibus potissimum verbis augustissimi Sacramenti dignitas, etsi adæquate pro merito, ut par est, non exprimatur, leviter saltem ex parte adumbratur & condigne à sanctis Patribus recolitur.

Ad Hostiæ consecrationem catechumeni olim dimittebantur.

D. Thom. in 3. p. q. 80. art. 4. ad 4. Aug. tract. 10. in Ioan.

S. Sacramenti dignitas quot vocabulis à SS. Patribus expressa.

S. Dionys. Areop. de Eccl. Hist. c. 3. Chrys. l. 3. de Sacerd. Cyprianus. Origen. Conc. Chalcedon.

24 Quis

Innumeris ac manifeſtiſſimis ſignis Chriſti in Sacramento præſentia divinitus confirmata eſt.
Guitmund. l. 3. de Sacram.
Paſchaſ. lib. de corp. & Sang. Dom. c. 74.

24 Quis verò neſciat, quoniam & cum perperam de Altaris myſterio ſentientibus ſermo nobis eſt, patentiſſimis utique ſignis, quæ ipſa luce clariora ſunt, veram ac realem Chriſti Domini in Sacramento Euchariſtiæ præſentiam ſatis, ſuperque comprobatam fuiſſe, quæ ſi probe noſſe quis cupit, Guitmund. lib. 3. de hoc Sacramento prope finem, Paſchaſium item libro de corpore, & ſanguine Domini, iſthæc enarrantem conſulat. Certe Ambroſius & Nazianzenus mira ſupernorum munera beneficiorum ſuis inſerendo paginis deſcribunt, quæ ob peculiarem Sacramenti hujus fidem devotione imbutam à Deo fidelibus impertita ſunt. Proſper in dimid. temp. cap. 6. puellam quamdam à dæmonis tyrannide liberatam fuiſſe refert. Beatus Gregorius Papa ſanctum Benedictum defuncti cujuſdam corpori Domini Corpus applicuiſſe narrat, & cum idem antea cadaver ſemel atque iterum è ſepulchro, in quo jacebat, rejectum proſiliiſſet, id ſacrum poſt contactum haud ultra contigiſſe affirmat. Idem inſuper Gregorius à ſancto Agapito Euchariſtiæ Sacramento cuidam viro imperito, eidem protinus Sacramenti virtute loquendi facultatem reſtitutam fuiſſe teſtatur. Joannes item Diaconus in Beati ejuſdem Gregorii geſtis, Euchariſtiam in cujuſdam ore, qui de illius veritate, vel dum acciperet, ambigebat, repente in lapidem immutatam eſſe deſcribit. Quod & mulieri Macedoniana hæreſi labefactatæ obtigiſſe, cum ad Sacramentum hoc male ſibi conſcia, & debito tam fidei, quam reverentiæ cultu minus affecta accederet, Nicephorus, & Sozomenus enarrant.

Proſper in dimid. temp. c. 6.
Greg. 2. dial. cap. 28.
Idem Greg. l. 3. dialog. c. 3.
Io. Diacon. in geſtis 8. Greg. Pap.
Niceph. l. 13 hiſt. c. 7. Sozom. l. 8. c. 5.

Idem frequentia è cælo viſa comprobarunt.

25 Huc item, ut ſingula breviter perſtringamus, multiplicium viſionum, atque apparitionum hiſtoriæ ſpectare videntur, quæ de hoc diviniſſimo Sacramento litteris conſignatæ probatos paſſim apud ſcriptores leguntur, in quibus Chriſtus Dominus ad Sacramenti veritatem obteſtandam ſub aliqua viſibili ſpecie videndum ſe quandoque exhibuiſſe dicitur; alterutra nimirum, ut Algerus inquit, ex cauſa, vel ad confirmandos in fidei vigore ipſos infirmorum animos, & protervorum ab Altaris acceſſu, & Sacramenti injuria divinitus abſterrendos; ut in vita ſancti Malachiæ Bernardus, & in geſtis beati Gregorii Papæ Joannes Diaconus prolatis in medium exemplis affirmant: vel ut vivificum hoc Sacramentum impenſo animi ſtudio amantes, eodemque, dum Sacramenti virtutem recolunt, perfrui cupientes, mirifice interdum reficeret, ut Paſchaſius libro de corpore, & ſanguine Domini diſertis verbis aſſeverat.

Alger. l. 1. c. 3. de Sacram.
Io. Dia. in vit. S. Greg. lib. 2. c. 41.
Paſchaſ. l. de cap. & ſang. Dom. c. 14.

Veritatem SS. Sacramenti neceſſitate pluſquam [l]ineali ho[mi]no credere compellitur.

26 Nullus igitur relictus eſt, tot poſt ſigna, poſt viſiones, poſt argumenta, poſt ſacrorum Conciliorum oracula, ac patrum orthodoxorum ſententias ambigendi locus. Firma igitur fide teneat quiſquis ille eſt, qui hæc noſtra perlegit, neque ullatenus de veritate ambigat: litigent utique, atque ambigant una cum pervicacibus Judæis male ac perperam de hoc Sacramento ſentientes; de his quippe in Euangelio dicitur: *Et litigabant Iudæi ad invicem, dicentes, quomodo poteſt hic nobis carnem ſuam dare ad manducandum?* Hæc enim Capharnaitarum, ut Cyrillus ait: *verba infidelium ſunt, divinæ omnipotentiæ detrahentium. At ubi fides aſpirat, lis omnis extemplo dirimitur.* Præmittat quis ipſius Chriſti hoc Sacramentum inſtituentis, perficientiſque omnipotentiam, & nullam credentium fides perplexitatem incurrit, ut egregie Ugo de S. Victore ad rem noſtram ediſſerit: *Cogita facientem*, inquit, *quia omnipotens eſt, & non eſt mirabile.*

[C]yrill. l. 4. in [Io.] c. 4.
[H]ugo de S. [Vi]ctor. l. 2. [de] Sacram. [p.] 8. c. 9.

Panis fit caro per Verbum, per quod omnia facta ſunt.
Pſal. 148.
Ambr. l. 4. de ſacram. c. 4.

27 Quid enim quæſo eſt, ad quod Dei omnipotentia non pertingat, *dixit*, inquit Pſalmiſta, *& facta ſunt, mandavit, & creata ſunt.* Ita plane, ipſe dixit: *Hoc eſt corpus meum*, & *factum eſt*, inquit Ambr. Si mirum igitur id tibi, ò Lector, & quod fidem humanam rei magnitudine excedat, ſi novum, inquam, ſi inauditum videatur, claude oculos, quibus Sacramentum hoc dijudicare non licet, mentem erige, fidem exere, & divinam contemplare Sacramentum hoc perficientis omnipotentiam, ſtatim quippe aurea illa laudatiſſimi Doctoris verba proferes: *Demus Deum aliquid facere poſſe, quod nos inveſtigare non poſſe fateamur.* Haud enim æquare poteſt mens hominis opus Dei. *Sacramenti hujus tota ratio facta eſt, potentia facientis*, inquit Aug. Quod ſi Diabolus ipſius Dei Filii omnipotentiæ, eum ad mira, ad nova, ad ſtupenda ſigna provocando, honorem detulit; ejuſdemne Chriſti omnipotentiæ contumelioſus homo exiſtet, de hujus Sacramenti fide ambigendo? Abſit.

Aug. de verb. Domin. in Io. ſer. 29.
Diabolus Dei Filii omnipotentiæ honorem detulit.

PetrusConſolinus S. Philippi Nerii diſcipulus.

28 Quo plane argumento, ut quid ad rei propoſitum, & Lectori haud injucundum hic in medium proferamus, ingenioſe quidem uſus aliquando fuit Petrus Conſolinus noſtræ Congregationis Oratorii Presbyter, S. Philippi diſcipulus apprime charus, & vir eximiæ eruditionis pariter, ac probitatis, qui non multis abhinc annis, plenus meritis, & magnæ ſanctitatis opinione, rerum omnium, & ſui deſpicientia conſpicuus deceſſit. Hic cum de Altaris Sacramento ſermonem quondam inſtituiſſet cum Illuſtriſſima fœmina Lavinia de Ruere, quæ præter generis ſplendorem, ingenii perſpicacitate, ac ſingulari ſcientiarum eruditione præſtabat, & quovis diſciplinarum genere adeo exculta erat, ut ex Ariſtotelis fonte validiora comparans argumenta, ubi philoſophicis quempiam virum in Urbe diſciplinis præſtantem, fama nuntiante, adeſſe comperiſſet, eum protinus in diſputationem evocaret, & cum eo palam argumentis agere cuperet, ut diſputando, virum fœmina aut vinceret aut vinceretur ab eo. Refugiebant autem doctiores viri, qui mulieris acumen probe noverant, ejuſque in diſſerendo vim experti, cum eadem in certamen venire. Cum hac igitur, ne videlicet de viris hæc una mulier in litterario certamine palmam referret, Conſolinus noſter vel obiter ſermonem inierat, & multæ interim in medium ab eadem quæſtiones propoſitæ fuerant, plura inſuper intentata argumenta, argumentandi nimirum, vel potius interrogandi gratia; accidit autem ut nonnulla mulier de Sacramenti hujus veritate tamquam de re omnium creditu difficillima ſubinferret. Cui Conſolinus, ut qui præfervida in auguſtiſſimum iſtud, ac deificum Sacramentum pietate ferebatur, illibatæ Sacramenti ejuſdem veritati, & mulieris inſtructioni probe conſulens; & quid iſtud, inquit, tam difficile creditu, ubi Dei admirabile hoc Sacramentum perficientis omnipotentia aſpirat? Ipſummet ego hac ſuper re Diabolum nunc teſtem appello, ipſum rei judicem volo. Et quorſum tu (ſubdit mulier) Diabolum pro Sacramenti veritate obfirmanda teſtem aſſeris? Immo, inquit ille, eum teſtem appello, & veritati huic ſubſcribentem profero. Sed quorſum? illa reſpondit. Cui Conſolinus: Nonne Diabolus cum ad experimentum de Chriſti divinitate captandum in deſerto, ad eum acceſſiſſet, lapides in hæc verba eidem

Lavina de Ruere ingenio ac eruditione clara.
Conſolini cum Lavina de SS. Sacramento diſſertatio.
Diabolus à Conſolino pro veritate ejuſdem Sacramenti teſtis appellatur.

Matt. c. 4

eidem obtulit: *Si Filius Dei es, dic ut lapides iſti panes fiant?* Ita plane, reſpondit mulier; ſed quid inde? Noverat plane Diabolus (Conſolinus intulit) noverat, inquam, quod ſi Chriſtus, Dei Filius extitiſſet, unico divinitatis verbo in panem lapides ab eodem commutari, ac tranſubſtantiari potuiſſent. Qui ergo uti Deus lapides in panis ſubſtantiam commutare potuit, non potuiſſe dicendus erit ipſius panis ſubſtantiam in ſuimet corporis ſubſtantiam divinitus transformare? ſi hoc fatetur Diabolus, ut quid homo ambigat? nullo modo. Credamus igitur, & cum Aug. totum facientis omnipotentiæ adſcribatur. Vix hæc vir iſte ſapiens, ac divinis virtutibus clarus protulerat, cum mulier, cujus ingenium eruditiſſimis quibuſque viris admirationi pariter erat, atque horrori, conticuit. Hæc nos in rem præſentem vel obiter afferre voluimus, ut fidei dumtaxat, haud rationibus, haud argumentis, deferendum eſſe quiſque intelligat. Porro illuſtris hæc proſapiæ, clarique ingenii mulier ſub S. Philippi Nerii parentis noſtri diſciplina, cui ſe totam regendam dederat, eo Chriſtianæ humilitatis, devotionis, innocentiæ, ac ſimplicitatis devenit, ut omni prorſus mentis faſtu depoſito, puerorum inſtar ſe ab eodem regi pateretur, & demum bonis operibus, & virtutibus laudabiliter exculta, jam ætate gravis deceſſit.

Aug. ep. ad Voluſ.

Mulier S. Philippo ſe ſubjicit.

29 Vir autem hic, cujus nuper mentio incidit, præclaris virtutum meritis ſingulariter ornatus, & à viris tum doctrina, tum ſanctitate conſpicuis ſummopere dilectus, viris principibus, & ipſi Innocentio X. Pont. Opt. Max. apprime charus, Romæ anno milleſimo ſexcenteſimo quadrageſimo tertio, bonis operibus, & Chriſtiana præſertim humilitate clarus deceſſit, & in Eccleſia B. Mariæ, & S. Gregorii in Vallicella de Urbe in noſtræ Congregationis tumulo depoſitus, hoc nobili titulo auctus eſt, quem Lectori ſubjicimus.

Titulus ſepulchralis tumulo Petri Conſolini inſcriptus.

PETRUS CONSOLINUS
A MONTE LEONE FIRMANÆ DIOECESIS
CONGR. ORATORII SACERDOS,
S. PHILIPPI DISCIPULUS,
AB EODEM ULTRO LIBENTERQUE
IN CONGREGATIONEM ACCITUS, EIDEM
APPRIME CHARUS, COMES INDIVIDUUS,
OCULATUS MIRACULORUM TESTIS,
SUB EJUSDEM DISCIPLINA
QUINQUENNIUM EXEGIT.
HIC VITÆ INNOCENTIA,
MORUM SUAVITATE, PATIENTIA,
HUMILITATE, OBEDIENTIA,
ET CHARITATE PRÆFULSIT.
MIRUS IN CONSOLANDO,
INSTITUTORUM CONGREGATIONIS
ÆMULATOR OBSERVANTISSIMUS.
QUÆ DE SANCTI PARENTIS ORE,
AC PECTORE HAUSERAT,
AD ULTIMUM USQUE VITÆ SPIRITUM
OPERE AC VERBO EXHIBUIT.
DEMUM ANNUM ÆTATIS AGENS
SEPTUAGESIMUM CIRCITER OCTAVUM,
CUM DUOS, ET QUINQUAGINTA,
OMNIUM VIRTUTUM EXEMPLO,
IN CONGREGATIONE VIXISSET,
AMOREM SUI ADMIRATIONEM PARITER,
ET DESIDERIUM CUNCTIS RELINQUENS.
ANNO SAL. M.D.C.XLIII.
PRIDIE KAL. FEBR.
OBDORMIVIT IN DOMINO.

Et hæc in viri hujus laudem, vel obiter meminiſſe ſufficiat, ſed jam ad noſtra redeamus.

Conſtans de reali Chriſti in Sacramento præſentia fides in Eccleſia ſemper viguit.

30 Verum, ſi quis veritati adhuc temere obluctatur, nec divinæ fidei ſponte, abſque ulla rationum trutina manus præbet, cogitet, quod doctrina hæc de vera & reali ipſius Chriſti in altaris Sacramento præſentia, perpetuo in Eccleſia viguit & mordicus retenta eſt, nec certum aliquod tempus deſignari poteſt, quo poſt Chriſti & Apoſtolorum tempora hæc primum incœperit: omnes enim antiquiſſimi Patres eam docent, fideles ſinguli eam amplectuntur, omnes Catholici ſcriptores hanc profitentur, atque inculcant, & doctrinam huic orthodoxæ contrariam, ſtatim atque in orbe pullulare cœpit, conſcriptis ultro pro fide apologiis, uti Catholicæ veritati repugnantem adnotarunt pariter & oppugnarunt: quod ſignum utique ſatis evidens eſt ad novam probe diſcernendam inſurgentem hæreſim adverſus illibata Catholicæ veritatis dogmata: hæreticorum enim doctrina ſemper novitatem ingerit ac præ ſe fert, ejuſdemque initium facile ſubnotari, ac veluti digito demonſtrari poteſt: quapropter ſtatim atque exoritur, & caput exerit, novitate ſua Catholicorum aures offendit, & merito ab eiſdem confutatur: Catholicorum verò dogmatum bene ſibi conſtans doctrina, ſuam jugiter ſtabilem, illibatamque antiquitatem una cum auctoritate retinens, abſque ulla Catholicorum hominum contradictione ſuſcipitur, ut tradunt Irenæus lib. 3. contr. hæreſ. cap. 3. Tertullian. de præſcript. hæreticor. & lib. 1. contra Marchionem. Epiphan. in Anarepha, & Vinc. Lirin. in lib. quem ſcripſit contra profanas novitates. Cum ſana igitur fidei doctrina perpetuo inconcuſſa perſtiterit, contrarius tamen error quicunque irrepſit, ubi primum pullulare cœpit, à Patribus acriter impugnari non deſtitit. Ut autem præcipuos hujus orthodoxæ veritatis impugnatores recenſeamus.

Irenæus l. 3. contr. hær. c. 3. Tertull. de præſcrip. hær. l. contr. Marc.

31 De Neſtorio in primis conſtat ex Cyrillo & Concilio Epheſino. De Iconomachis ex ſeptima Synodo, & aliis Conciliis, & Damaſceno, qui tempore Iconomachorum ſcripſit lib. 4. de fide cap. 14. & Theophylacto, & aliis. Et quidem unanimis Eccleſiæ ſenſus ſat ex ipſa Conciliorum auctoritate comprobatur, à quibus Sacramentum hoc haud alio titulo, quam Corpus Chriſti libera paſſim voce appellatur: ut in Concilio Niceno Can. 14. alias 28. Et primo quidem id expreſſe in Concilio Alexandrino aſſeritur, & à Cyrillo in Epiſt. ad Neſtorium, quæ recitatur, & in Conc. Epheſ. approbatur tom. 1. cap. 14. ſecundo à ſeptima Synodo tom. 3. in fin. impia Iconomachorum ſententia rejicitur, ac tenebris damnatur, qui Euchariſtiam nudam dumtaxat Chriſti imaginem, ſeu figuram eſſe dicebant: quam aſſertionem veluti ſummopere deteſtandam, extremam ſupinamque perfidorum horum veſaniam præmemorata Synodus Oecumenica pronuntians, Apoſtolici traditioni, Patrum omnium doctrinæ, veritati ac proprietati ipſorummet Chriſti verborum omnimodo diſſonam ac repugnantem valide refutat. Quin immo Concilium Vercellenſe (quod Romanum alii appellant) Leone Papa Nono eidem præſidente, Berengarii & Joannis Scoti ſententiam, necnon eorumdem ſcripta pari animadverſionis ſententia damnat. Idem fere à Turonenſi Concilio ſub Victore Secundo præſtitum eſt. Idem à Rhemenſi Concilio ſub Nicolao Secundo adverſus eandem hæreſim congregatum, in quo ſuam Berengarius hæreſim convictus, ac facti pœnitens deteſtari compulſus eſt, ut in 2. tom. Concil. habetur. Idem plane in Romano Concilio, quod ſub Gregorio Septimo celebrari contigit adverſus eundem Berengarium

Omnes SS. Patres antiquam de vera Domini in Euchariſtia præſentia doctrinam contra Novatores tuentur.

Conc. Nicen. can. 14.

Cyrill. epiſt. ad Neſtor. Conc. Epheſ. t. 1. c. 14.

Et univerſa œcumenica, Concilia eandem veritatem definiverunt.

rium definitum est, qui iterum ab errore, quem semel imbiberat, resipiscens, fidei suæ confessionem edidit, in qua deinde ad vitæ usque exitum bene sibi constans perseveravit. Concilium Constantiense eumdem in Joanne Hus, & Joanne Wiclef errorem sub Martino V. damnavit. Idem prætere præstitere Concilium Lateranense sub Innocentio Tertio: Concilium Viennense sub Clemente Quinto: Concilium Florentinum sub Eugenio: & demum expresse magis Concilium Tridentinum veritatem hanc peculiari edito canone obfirmavit: sanciens nimirum, in Deifico Altaris Sacramento *ipsummet Christum vere, realiter, ac personaliter*, quod hæretici mordicus impugnant, esse, atque existere. His demum Concilia provincialia, nec non recolenda Pontificum decreta accedunt, quæ de Consecr. d. 2. & in decretal. rit. de custodienda Eucharist. & tit. de celebrat. Missar. recensentur, ubi insigne extat *can. Cum Marthæ*. Ad instituti insuper propositum facit generalis illa regula, quæ in cap. ad abolendam de hæreticis traditur, ubi explicitis, conceptisque verbis sub anathematis sententia damnantur, qui de augustissimo Dominici corporis, & sanguinis Sacramento, præter id quod Catholica docet Ecclesia, affirmant, aut sentiunt.

Conc. Later. Conc. Vien. Conc. Flor. Conc. Trid. sess. 13.

Suar. to. 2. q. 75. art. 5. disp. 46. sec. 1. C. ad abolendam de hæret.

32 Sed quorsum dicet quispiam fortasse, tam longe à cœmeterialium rerum semitis, atque ab instituti nostri proposito aberravimus? Verum candidus lector, ac sincerus veritatis amator, qui sacræ inhiat antiquitati, ignoscat quæso, & hic parumper substitisse haud pigeat: locus quippe valde ad rem opportunus se nobis obtulit, de Eucharistiæ videlicet Sacramento hic potissimum enarrata hactenus inserendi, ubi cœmeterialibus in cubiculis (ut paulo ante vidimus) ad sacram Synaxim antiquis fidelibus conveniendi solemnis mos exstitit.

Opportunus hic de SS. Eucharistia agendi locus sese obtulit.

33 Hic demum, quisquis es, paululum subsiste, & mente, si libet, altius contemplare novissima, ne funestissima dicam illa tempora, quibus sub ipsius mundi senescentis occasum tenebrarum Princeps, & Antichristus validissime in prælio contra Dei Arcam, id est Ecclesiam, & adversus Christianorum phalanges classicum canens insurgent; ut enim Joannes ait: *Datum est illi bellum facere cum sanctis.* Et alibi: *Solvetur Satanas de carcere suo.* Quoniam vero maxima quæque ex divino Eucharistiæ Sacramento fidelibus bona jugiter, ac opportuna munimentorum cælestium subsidia provenire intelligit, saluberrimum ejusdem mysterii usum de medio tollere apprime conabitur. Ut enim ipsemet palam Daniel prædixit: *Robur datum est ei contra juge sacrificium propter peccata.* Antichristus quippe illud præ cæteris acerrime impugnabit. Quapropter jure quidem merito, qui divinissimo huic Sacramento, cui maximus honor debetur, impio, impudentique ore detrahunt, Antichristi se præcursores existere haud dubitent. *Aspiciebam* quippe, inquit Daniel, *& ecce cornu illud*, id est Antichristus, *faciebat bellum adversus sanctos, &c. Et usque ad principem fortitudinis magnificatum est, & ab eo tulit juge sacrificium, & dejecit locum sanctificationis.* Sacrosancta scilicet templa subintellige, in quibus jugiter ab ortu solis usque ad occasum oblatio munda offertur, ritusque omnes, ac recolendas Christianæ Reipublicæ cæremonias; *juge quoque*, (ut ad rem nostram locum hunc sacri scriptores dilucidant) *augustissimæ Eucharistiæ Sacramentum auferet.* Verumtamen is, ac tantus erit Christianorum, qui novissimis temporibus in aciem prodituri sunt, fervor, ut haud unquam ab immaculato Altaris Sacrificio sub ipsummet mortis conspectum divellantur, atque desistant: verum in cœmeteria, abditosque locorum subterraneorum recessus ad præmuniendum se alacri animo confugientes recipient, ubi clam Sacerdotes Deo altissimo de more sacrificium Altaris offerent, fideles pascent, & cælestis viatico pabuli pro fide viriliter præliaturos præmunient. Et ecce jam, ô Lector, sub extremam hujus primi libri periodum ad sacra iterum cœmeteria, è quibus digressi ante fueramus, opportune, licet sero, propositi memores, cum Christianis, qui ipsismet novissimis senescentis jam, & deficientis mundi temporibus adfuturi sunt, revertimur: *ad locum* quippe, *unde exeunt flumina revertuntur, ut iterum fluant.* Et jam primum subterraneæ hujus Romæ librum, Deo favente, absolvimus. Interim vero antequam ad exactam, plenamque eorumdem cœmeteriorum descriptionem deveniamus, singula speciatim, quæ in itineris progressu occurrent, in studiosi lectoris gratiam exponendo, nonnulla hic, quæ ad profanarum rerum notitiam pertinent, & quæ ad sacra Urbis Romæ loca assequenda Lectorem quasi manuducunt, hic nobis præmittenda videntur.

Antichristus acerrimus SS. Sacramenti impugnator futurus.

Apoc. 20.

Dan. c. 8.

Dan. c. 8.

Christiani novissimis diebus ad sacra obeunda in Cœmeteria concessuri sunt.

Sebastian. Barrad. in Concord. Evang. t. 3. l. 9. c. 6.

Ecclef. c. 1.

ROMA SUBTERRANEA

SIVE

DE SACRIS ROMÆ COEMETERIIS

LIBER SECUNDUS.

QUoniam nobis ſingula Subterraneæ Romæ Cœmeteria inveſtigaturis, quam multa & præclara quidem Romanæ antiquitatis monimenta huc illuc vagantibus ſeſe offerunt, quæ & profanarum rerum peritiam exigunt, & ſacrarum quoque notitiam ſtudioſorum animis mirifice conciliant, operæ pretium duximus in ipſomet enarrationis veſtibulo aliquantiſper ſubſiſtere, dum antiquæ Urbis faciem lectori ob oculos perſtrictim ponimus, & iſthæc pauca interim prælibamus. Et quidem totubique diſperſa Romanæ antiquitatis monimenta, quæ ſacras inter memorias conſpicienda paſſim ac contemplanda occurrunt, veteris Romæ gloriam, rem altius exploranti adumbrare videntur; quæ ſilentio præterire haud noſtri inſtituti ratio patitur, à quo ne alienum quis dixerit, ſi, ut omnimodam rerum notitiam lectori propinemus, ſacris interim profana miſceamus.

CAPUT I.

Ex antiquis Urbis Romæ monimentis Sacra Cœmeteria, & martyriorum loca innoteſcunt.

VT autem à præcipuis antiquæ Romæ monimentis, quibus ea quondam illuſtrabatur, & quorum adhuc veſtigia ipſa inter rudera conſpiciuntur, initium dicendi auſpicemur: & deinde ad perſcrutandum Subterraneæ Romæ ambitum longe lateque patentem, & tot Cœmeteriis diſtinctum circumſcriptumque deveniamus. Quis quæſo Urbis Romanæ gloriam non miretur, quam totus quondam terrarum orbis admirabundus ſuſpexit, & ipſas inter ruinas mirari adhuc non deſinit. Recolat quæſo ſtudioſus antiquitatum explorator in ipſo ſermonis ingreſſu celeberrimis illis Urbem concelebratam fuiſſe titulis, mundi videlicet miraculum, mundi compendium, arcem nationum ac regum, & tot ac tantis, ut uno dicam verbo, redundaſſe miraculis, ut humanam tum ſpem, tum fidem hæc una excedere videatur. Hinc compendio quidem, ac ſatis magnifice eamdem Martialis carminibus hiſce laudavit:

Urbs Roma ſemper, & vel ipſas inter ruinas adhuc ſuſpicienda.

Urbis Romæ encomium.

Martial. in carm.

Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par eſt nihil, & nihil ſecundum.

Sed cujus gloriam compendio perſtrinxit Martialis, pulcherrimis ubertim laudum præconiis Claudianus extulit, quem audire hic præſtat:

Claud. in Paneg.

Qua nihil int rris complectitur altius æther,
Cujus nec ſpatium viſus, nec corda decorem,
Nec laudem vox ulla capit, quæ luce metalli
Æmula vici iis faſtigia conſerit aſtris.

En tibi qûam lepide, quam concinne mirum florentiſſimæ Urbis ſplendorem Claudianus adumbrat. Sed ſacer quoque ſcriptor tantæ Urbis, cujus ſacra nunc monimenta perluſtraturi ſumus, laudator accedat; Hieronymus, inquam, meritis ejuſcemodi elogiis hanc veluti Orbis totius caput poſteritati commendans: *Urbs*, inquit, *potens, Urbs Domina, Urbs Apoſtoli voce laudata, interpretare vocabulum tuum; Roma aut fortitudinis nomen apud Græcos eſt, aut ſublimitatis apud Hebræos.* hæc ille pauca ad laudum, & præconiorum cumulum, quæ longo vix ſermone comprehendi, atque explicari queunt. Adeo quippe mira ſunt, quæ certatim de hac una Urbe à ſcriptoribus enarrantur, ut jure merito poëta ille cecinerit:

Hier. l. 11. adverſ. Iovin.

Omnia Romanæ cedant miracula terræ,
Natura hic poſuit, quidquid in orbe fuit.

Propert. in eleg.

2 Quis verò ac quantus hujus olim Urbis ſinus ac magnitudo eſſet, vel ex eo conjici licet, quod omnes exciperet, & ipſos quantumvis hoſtes, ubi jam devicti fuiſſent, civitate donaret. Ut enim Tacitus morem hunc Romanorum exprimens, ait: *Conditor noſter Romulus tantum ſapientia valuit, ut pleroſque populos eodem die hoſtes, dein cives haberet.* Civitatis enim beneficium non exteris dumtaxat huc confluentibus, ſed victis etiam, ac ipſiſmet hoſtibus dedit: ex quo maxima quæque Urbi incrementa provenere, quod item ſatis eleganter Claudianus de ipſius Romæ laudibus hæc concinens meminit:

Ex quo magnitudo Urbis conjici poſſit.

Tac. 11. Annal.

Unde incrementum Urbs potiſſimum ceperit?

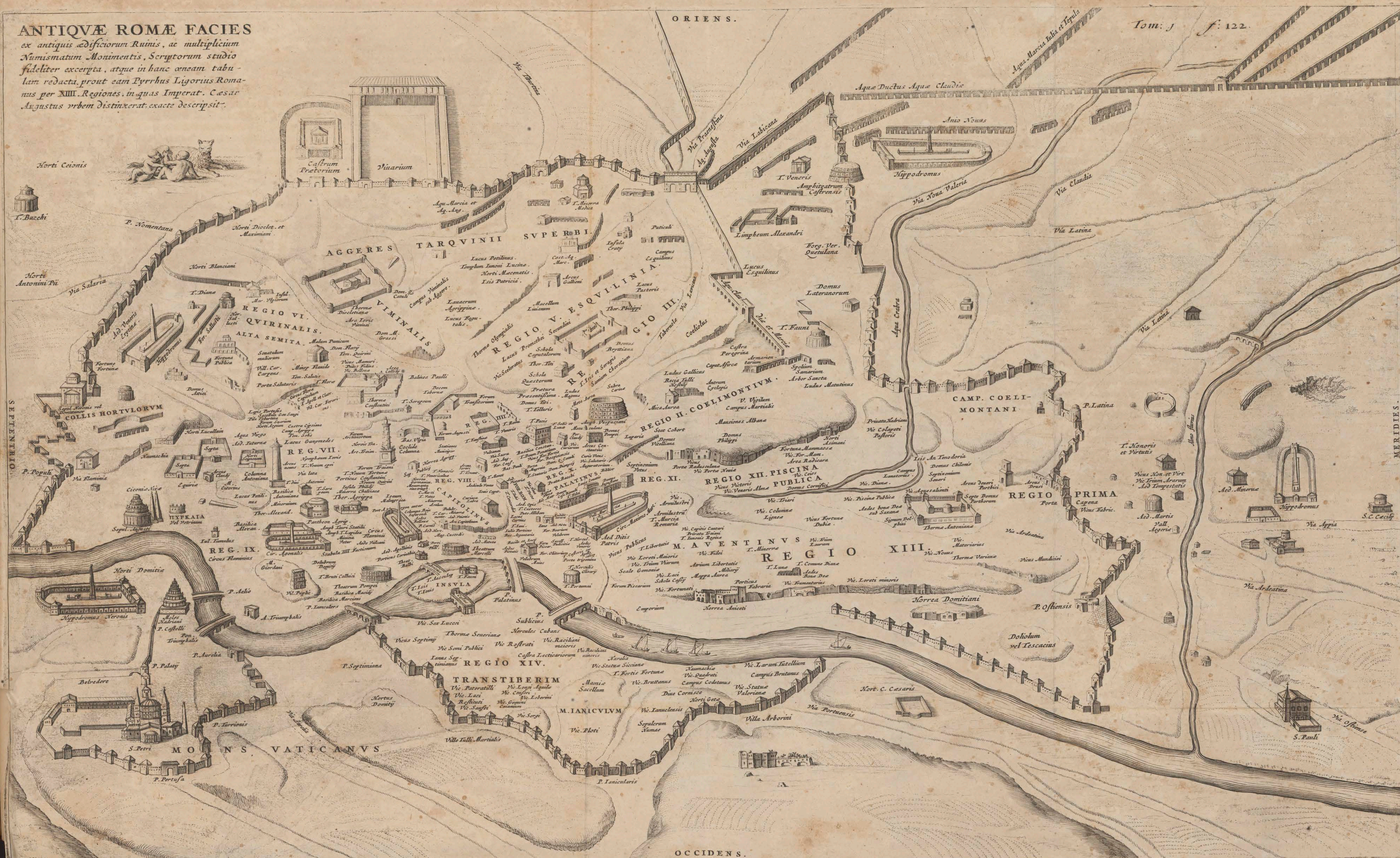
Hæc eſt, in gremium victos quæ ſola recepit,
Humanumque genus communi nomine fovit
Matris non dominæ ritu: civeſque vocavit,
Quos domuit, nexuque pio longinqua revinxit.

Claudian.

Claudiano Sidonius egregie conſonat, qui apud Romanos, ſervis ac barbaris exceptis, omnes cives

Sidon. Ap. l. 1.

fuiſſe

ANTIQVÆ ROMÆ FACIES
ex antiquis ædificiorum Ruinis, ac multiplicium Numismatum Monimentis, Scriptorum studio fideliter excerpta, atque in hanc æneam tabulam redacta, prout eam Pyrrhus Ligorius Romanus per XIIII. Regiones, in quas Imperat. Cæsar Augustus vrbem distinxerat, exacte descripsit.
Tom: 1 f: 122.
ORIENS.
OCCIDENS.
SEPTENTRIO.
MERIDIES.
Castrum Prætorium
Viuarium
Aquæ Ductus Aquæ Claudiæ
Aqua Marcia Iulia et Tepula
Anio Nouus
Hippodromus
Amphitheatrum Castrense
AGGERES TARQVINII SVPERBI
VIMINALIS
REGIO VI. QVIRINALIS.
ALTA SEMITA
REGIO V. ESQVILINIA
REGIO III.
REGIO II. COELIMONTIVM.
COLLIS HORTVLORVM
REG. VII.
REG. VIII.
REG. IX.
REG. XI.
CAPITOLIVM
PALATINVS
REGIO XII. PISCINA PUBLICA
M. AVENTINVS
REGIO XIII
CAMP. COELIMONTANI
REGIO PRIMA
Hippodromus
INSVLA
REGIO XIV.
TRANSTIBERIM
M. IANICVLVM
MONS VATICANVS
Horrea Domitiani
Dolioliem vel Testacius
S. Pauli
Via Appia
Via Latina
Via Ostiensis
Via Portuensis
Via Salaria
Via Flaminia
Horti Domitiæ
Hipodromus Neronis
Belvedere
S. Petri
P. Populi
P. Latina
P. Ostiensis
P. Portuensis
P. Ianicularis
Lucus Esquilinus
Domus Lateranorum

BIBLIOTHECA UNIV. JAGELL. CRACOVIENSIS

fuisse scribit, & insuper appellat, *Romam verticem mundi, patriam libertatis, in qua unica totius mundi civitate soli barbari ac servi peregrinantur.* Hinc alii passim eamdem, communem patriam appellarunt, ut Rutilius Numantianus hisce carminibus.

Rutilius in Itiner.

Fecisti patriam diversis gentibus unam,
Profuit injustis te dominante capi.
Dumque offers victis proprii consortia juris,
Urbem fecisti, quod prius orbis erat.

Ita plane ex tot aggregatorum numero civium, ac gentium, quæ vix numerari queant, totus terrarum orbis in unam quodammodo Vrbem coaluisse visus est. Quis interim templa, Basilicas, fora, Porticus, thermas, theatra, Circos, Aquæductus, Cloacas, portas, Vias, quis tum publicas, tum privatas substructiones recenseat, quibus Urbs quondam Romana illustrabatur? Quippe dum quis sibi antiquæ Romæ imaginem animo effingit, omnium nimirum operum opus absolutissimum effingat necesse est: in hac una enim fuit, quidquid ubique terrarum, ut alius ille Poeta cecinit.

Roma omnium operum absolutissimum opus.

3 Romam igitur si curiosius rimari quis cupit, antiquam ejus faciem è ruinis paulisper exploret: quanta enim ambitus olim fuerit amplitudo, ipsamet ruina, atque ipsa, quæ adhuc supersunt, rudera satis docent. Et quidem Nero Cæsar opportunum rei testimonium affert, qui de mœnibus Romanæ Vrbis ad usque Tyberina ostia protendendis consilium iniisse fertur, ipso Suetonio teste: *Ostiam,* inquit, *tenus mœnia promovere atque inde fossa mare veteri Urbi inducere.* Dionysius autem immanem Vrbis amplitudinem ex frequentissimo eorum, qui hanc incolebant, numero describit, cum ait: *Omnia loca circa Urbem habitata sine mœnibus esse, in quæ si quis intuens magnitudinem Romæ exquirere velit, frustra eum fore, & hæsurum ubi desinat Urbs, ubi incipiat. Adeo suburbana,* inquit, *ipsi Urbi adhærent, & innexa sunt, & speciem immensæ longitudinis exhibent spectanti.* hæc ille, ubi immensam tum Vrbis magnitudinem, tum populi copiam calamo expressit. Athenæus quoque pari sententiarum vi Dionysio adstipulari videtur: eadem enim Vrbs ab ipso appellatur *Urbs urbium, quia,* inquit, *videre est in ea omnes urbes collocatas.* Et infra: *Deficiat non unus dies, sed quotquot habet annus, si quis adnumerare conetur omnes urbes in cælesti ista Urbe positas, idque ob nimiam copiam: nam & totæ nationes illic simul & confertim habitant.* hæc Græcus homo haud ulla invidi animi nota sugillandus libera voce in Vrbis Romanæ laudem peroravit. Si quis autem Romanum quoque è scriptoribus, rerum Romanarum assertorem in medium proferri gestit, ipsummet Senecam hæc ultro enarrantem excipiat: *Aspice,* inquit ille, *hanc frequentiam, cui vix Vrbis immensa tecta sufficiunt: maxima pars illius turbæ patria caret, ex municipiis, ex colonis suis, ex toto denique Orbe terrarum confluxerunt.* Vides amice lector, admirandam Vrbis unius amplitudinem, quo totus undiq; terrarum orbis confertim incolas transmittere consuevit? Sed ex eodem, cui indubitata fides adhibenda est, & isthæc pauca accipe: *Nullum non hominum genus concurrit in Vrbem, & vitiis, & virtutibus magna præmia ponentem. Iube hos omnes ad nomen citari, & unde domo quisque sit, quære: videbis majorem partem esse, quæ relictis sedibus suis venerit in maximam quidem, ac pulcherrimam urbem, non tamen suam.* Hactenus Vrbis faciem, ac sinum populis immane redundantem Seneca ob oculos delineasse visus est.

E ruinis amplitudo antiquæ Romæ innotescit. Consilium Neronis de Urbe amplificanda Suet. in Ner.

Dionys.

Plures urbes in urbe collocatas videre est.

Athen. l. 1.

Populi in Urbe frequentia.

Senec. de consol. ad Helviam matrem.

4 Et ut rei proposito insistamus, nonne laudatissimus ille inter poetas Lucanus Romam asserit,

Lucan. de bell. civil.

——— *populis, victisq; frequentem*
Gentibus, & generis coëat si turba capacem
Humani ———

Totum hic terrarum Orbem merito concludi potuisse ait, & ut uno verbo Romanæ magnitudinis præconia conficiat,

——— *mundi fæce repletam.*

Vrbem Romam olim fuisse pronuntiat, tot illas scilicet nationes brevi sermone perstringens, quæ, ut jam ex Athenæo præmisimus, totæ in certis quibusdam Vrbis ejusdem partibus, aut regionibus collocatæ Romam incolebant. Ita quippe Judæi trans Tyberim, alii vero alibi, tanquam incolæ morabantur, qui suos etiam ibidem cœtus, & consilia, ut Suetonius in Julii funere satis indicat, habuere: *In summo,* inquit, *publico luctu exterarum gentium multitudo suo quæque more lamentata est.*

Roma mundi fæce repleta dicitur.

Suet. in Iul.

5 Ad immanem autem Vrbis latitudinem perspicue adumbrandam, illa Senecæ verba sufficere videntur: *Cogitate,* inquit, *hanc civitatem, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur; in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur.* Hanc enim unam Orbis terrarum suam veluti metropolim adire, atque alere consueverat. Sed quid ad hæc Aristides proferat, audiamus: *Ex omni,* inquit, *terra marique quidquid vel anni tempora gignunt, vel regiones singulæ, fluvii, lacus; artesque item, & ingenia tum Græcorum, tum barbarorum proferunt, id omne ad vos defertur. Itaque si quis talia omnia videre desiderat, is vel per totum Orbem peregrinetur necesse est, vel in vestra ista Vrbe versetur: quidquid enim apud alios velcrescit, vel conficitur, hic affluit, & abundat. Tot autem, & tantæ onerariæ naves singulis anni temporibus appellunt, ut Vrbs communis quædam Orbis officina videatur.* hactenus Aristides. At si jocoso quodam argumento rem interim comprobare velimus, Lector secum repetat id, quod Lampridius fide quidem dignus refert: *Heliogabalum,* scilicet, *servis imperasse, ut omnes araneas colligerent in Vrbe: atque eos collegisse ad decem millia pondo.* Quo subinde à servis fideliter præstito, Heliogabalum subjecisse scribit: *Vel hinc quam magna Vrbs Roma esset intelligendum.* Cum vero tanti in urbem populorum concursus fierent, paulatim contigit, ut ab incolis destituta, quodammodo deserta fieret, quod & Lucanus testatur:

Urbis magnitudo ac frequentia ex alimentorum undique affluentium inibi consumptione conjici potest. Senec. de consol. ad Helviam. Aristid. or.

Lamprid. in Heliog. Heliogabali argumentum ad demonstrandam Urbis magnitudinem.

Lucan. de bell. civil.

——— *videmus*
Tot vacuas urbes, generis quo turba redacta est
Humani? toto populi qui nascimur orbe?
Nec muros implere viris, nec possumus agros:
Vrbs nos una capit.

6 Porro ubi jam florentissimæ quondam Vrbis prospectum lectori exposuimus, tria quidem una in re maxime admiranda Claudianus descripsit, Vrbis videlicet altitudinem, spatium, ejusdemque decorem, sed ipsius verba hic excipiamus:

Roma à tribus maxime admirandis laudata.

Claudian.

Qua nil in terris complectitur altius æther,
Cujus nec spatium visus, nec corda decorem,
Nec laudem vox ulla capit.

Adeo quippe immane olim Romanæ constructiones attollebantur, ut merito quidem Plinius de Vrbis magnitudine dicturus isthæc subjecerit: *Quo,* inquit, *si quis altitudinem tectorum addat, dignam profecto æstimationem concipiat, fateaturque nullius urbis magnitudinem in toto Orbe potuisse ei comparari.* Ædificiorum vero altitudinem Augustus ad septua-

Ab Altitudine ædificiorum. Plin. c. 136.

Eam Augu-

stus & Nero coercuerunt. Tac. in vit. Neron.

septuaginta pedes, Strabone teste, coercuit, & ipsemet Nero, cum Romam deinde ab incendio instauraret, *ædificationum*, ut Tacitus ait, *altitudinem cohibuit*.

Ab elegantia ac ornatu.

7 At quod ad Urbis decorem, ornatumque spectat, Urbs una urbes fere omnes longe superasse dignoscitur, ut diserte Scriptores asserunt, & immensæ item opes, ac Romanorum ambitio haud umquam æquanda facile cuiq; suadent. Quique enim insigniorum artificum quos tum Græcia, tum Asia possideret, Romam aut evocati, aut sua sponte veniebant, quibus hic præmia proponebantur, iis maxime, *quibus*, ut Tacitus ait, *ingenium, & audacia erat, etiam, quæ natura denegavisset, per artem tentare*. Et quidem præ cæteris, quorum deinde opera tot insignia monimenta substitere, Augustus Urbis decorem adeo excoluit, ut palam aliquando, Suetonio teste, gloriatus sit, *marmoream se relinquere Romam, quam lateritiam accepisset*. Alter omnino ab eo Nero Augustus extitit, qui insana nominis ambitione impulsus, patriam incendit, ac urbem perdidit, ut novam melioremque subinde, quod meditatus jam fuerat, repararet: *Videbatur enim*, inquit Tacitus, *condendæ Urbis novæ, & cognomento suo appellandæ gloriam quærere*. Sed sceleſtissimus ille omnium hominum, suo è nomine Neronianam potius urbem fecit inflammando, quam exædificando.

Tac. in Ner.

Augustus Urbem insigniter exornavit.

Sueton. in Aug.

Nero Urbem incendit, & novam, ac ornatiorem restiu it. Tac. in Ner.

8 Atqui, si libet, admirandum antiquæ Urbis decorem studiosus apud Plinium lector exquirat, quem talia in Urbis laudem proferentem comperiet: *Ad nostræ Urbis miracula transire convenit, & sic quoque terrarum Orbem victum ostendere, quod accidisse toties pene, quot referuntur miracula, apparebit. Universitate vero acervata, & in quemdam unum cumulum collecta, non alia magnitudo exurget, quam si mundus alius quidam in uno loco narretur.* Audisne lector, totum terrarum orbem in unam quodammodo Urbem coaluisse, & mira quæque huc pariter se una cum orbe recepisse, cum nil hic inter tanta conspiciendum occurreret, quod non ingens per se miraculum contemplantibus redoleret. Immo cum septem olim Orbis dumtaxat miracula numerarentur, hanc merito Urbem miraculorum omnium miraculum fuisse fateri cogimur, si Cassiodoro præsertim hæc scribendi fides adhibenda est: *Ferunt*, inquit, *prisci sæculi narratores, fabricarum septem tantum terris attributa miracula: Ephesi Dianæ Templum: Regis Mausoli pulcherrimum monumentum: Rhodi Solis æneum signum, quod Colossus vocatur: Iovis Olympici simulachrum, quod Phidias formavit: Cyri Medorum Regis Domum, quam Memnon fabricavit: Babyloniæ muros, quos Semiramis construxit: Pyramides in Ægypto. Sed quis illa ulterius præcipua putabit, cum in una Urbe tot stupenda conspexerit? Habuerunt honores, quia præcesserunt tempore: & in rudi sæculo, quidquid emersisset novum, per ora hominum jure ferebatur eximium. Nunc autem potest esse veridicum, si universa Roma dicatur esse miraculum.* hæc ille satis magnificus, ut vides, Romanarum rerum præco, ac laudator.

Orbis totus in Urbe quondam coaluisse visa. Plin. c. 36.

Septem Orbis mirac. Roma ipsa majus miraculum est.

Cassiod. l. 7.

9 Si quis autem oculatis maxime testibus, ac laudatoribus fidem præstandam esse objiciat, Ammianum consulat, qui constantii Imperatoris in Urbem ingressus describens, ipsum intuentem, mirantemque præcipua Romanæ magnitudinis opera his verbis inducit: *Proinde Romam*, inquit, *ingressus, Imperii, virtutumque omnium larem, cum venisset ad rostra, perspectissimum priscæ potentiæ forum obstupuit; perque omne latus, quo se oculi contulissent, miraculorum densitate perstrictus, allocutus Nobilitatem in Curia, populumque pro tribunali, in palatium receptus favore multiplici, lætitia fruebatur optata. Deinde intra septem montium culmina, per acclivitates, planiciemque posita Urbis membra collustrans, & suburbana: quidquid erat primum, id eminere inter alia cuncta sperabat. Iovis Tarpeji delubra quantum terrenis divina præcellunt: lavacra in modum provinciarum extructa: Amphitheatri molem solidatam lapidis Tiburtini compage: Pantheon veluti regionem teretem, speciosa celsitudine fornicatam, elatosque vertice scansili suggestus Consulum, & priorum Principum imitamenta portantes, & Urbis Templum, forumque Pacis, & Pompeji theatrum, & odeum, & stadium, aliaq; inter hæc decora Urbis æternæ.* Habes utique, amice Lector, peritum viæ ducem, qui cupientibus recolenda Romanarum antiquitatum monimenta digito demonstret, ubi tria potissimum suppetunt, ut videre est, admiratione digna, Templa videlicet, Jovis Tarpeji, Pantheon, Pacis. Sed hæc pauca ex multis: nam in Urbe quidem, si Lipsio credimus, quadringenta, & viginti quinque olim Templa adnumerabantur: nemo tamen ambigat, quin ex his pleraque splendida, & magnifica, etsi aliter ab aliis templis constructa, vel instructa fuerint.

Cõstantius Imper. Romam ingressus decorem ejus admiratur.

Ammian. in Constantio l. 16.

Primum quodque obvium interalia eminere sperabat.

Templa 425. in Urbe olim numerata. Lipsius de mag. rom. l. 3. c. 5.

10 Quis interim vero Urbis ipsius fora, ac eorumdem splendorem brevi oratione perstringat, Romanum videlicet Julium, Augustum, Ulpium, de quibus Martialis:

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Fora Urbis eorundem que splendor ac numerus.

Certe Strabo ubi Martium Campum admirabundus laudasset, hæc addit: *Quæ omnia si quis viderit, dicat, censeatque reliquam Urbem non nisi additamentum Campi hujus esse. At idem si in forum Vetus deinde progressus alia aliis hærentia & consequentia videat, basilicas, porticus, templa, tum Capitolium ipsum, & in eo templa, tum Palatinum & Liviæ ambulacra: is facile priorum oblivis catur, & omnium, quæ viderat extra Urbem.* hæc Strabo. Quantæ autem magnificentiæ forum Trajani fuerit, si quis vult nosse ab Ammiano exploret, qui singularem ejusdem sub omni cælo structuram appellare non dubitavit, *etiam*, ut inquit, *numinum assensione mirabilem*. Pari quoque laudum præconio idem forum à Cassiodoro celebratur, cum ait: *Trajani forum vel sub assiduitate videre miraculum est.*

Campus Martius, ejusque amplitudo.

Fori Trajani magnificentia.

11 Et quidem cum primum in Urbem Imp. Constantius Magni Constantini filius, quem jam supra citavimus, advenisset, forum; de quo sermo est, nobilissimum præcipue illi admirationi extitisse ab ipso Ammiano didicimus. Quippe, ut cætera sileamus, ingentem ibi columnam Trajanus erexerat, & inde Trajanum forum omnium celeberrimum nuncupatum est: *Verum*, inquit Ammianus, *cum ad Trajani forum venisset, singularem sub omni cælo structuram, ut opinamur, etiam numinum assensione mirabilem, hærebat attonitus per giganteos contextus circumferens mentem, nec relatu effabiles, nec rursus mortalibus appetendos, &c.* Hæc ipse, quibus nimirum verbis cochlidem in medio foro columnam sitam fuisse significare videtur, quam, ut Baronius ait, septennio elaboratam, perfectamque fuisse ex antiquis numismatibus Consulum nomine prænotatis comprobatur.

Constantius Imp. illud præcipue admiratur.

In eo Columna miræ atque elegantissimæ structuræ. Ammian. Mavell. lib. 16.

Ea septennio elaborata perfectaque fuit.

12 Sed

Theatra Romana olim erant martyrum pro fide decertantium præcipua arena ac palæstra.

12 Sed quorsum hic, dicet aliquis, de Urbis Romæ theatris mentionem nullam facimus, quæ non Urbi dumtaxat, sed toti olim orbi conspicua extitere, in quibus spectatissima martyrum certamina, & in perferendis pro Christo cruciatibus constantia illuxit? Hic quippe immanes insontium pœnæ, gentilium oculis pro ludis, ac ludicris spectaculis exhibebantur: hic jugiter adversus Christianos funestæ illæ voces sanguinem innoxium exposcentes, Tertulliano teste, in cœlum attollebantur: *Si Tyberis ascendit, si Nilus non ascendit in arva, si cœlum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim Christianos ad leones.* Hic ad martyria, ad necem, ad carnificinam producebantur. Nonne Ignatius ille martyr Antiochenus in Romano Amphitheatro leonibus ac feris sævissime discerpendus sub Trajano traditus est? Hic demum Religioni, ac sacris Christianorum ritibus illudebatur. Celebris enim in Mart. Rom. memoria recurrit Genesii martyris, qui cum gentilis Christianorum ritus in theatro derideret, mirabili Dei virtute ad fidem traductus, nobile pro Christo martyrium consummavit, de quo isthæc: *Romæ S. Genesii mart. qui primum sub gentilitate mimus, cum in theatro, spectante Diocletiano Imperatore, mysteriis Christianorum illuderet, à Deo inspiratus, repente conversus ad fidem, baptizatus est: mox Imperatoris jussu fustibus crudelissime cæsus, deinde in equuleo suspensus, & ungularum diutissima laceratione vexatus, lampadibus etiam inflammatus, cum in Christi fide persisteret, dicens: Non est Rex præter Christum, pro quo si millies occidar, ipsum mihi de ore, ipsum mihi de corde auferre non poteritis; martyrii palmam capitis obtruncatione promeruit.* En, ut Romanæ Urbis theatra martyrum sanguine, ac fidei confessione illustrata sunt!

Tertull. in apol. c. 40.

In Amphitheatro Titi Ignatius à leonibus discerpitur.

Genesii ex mimo in Christianum, & martyrem repentina metamorphosis.

Mart. Rom. die 25. Aug.

13 Certe quod gentiles olim in Circis, ut jam diximus, adversus Christianos acclamare consueverint, ex ipsis martyrum actibus compertum fit, quod Romæ præsertim obtigisse, & inde sævissimam Diocletiani persecutionem fuisse auspicatam, acta S. Sabini martyris Spoletini edocent, quæ à Baronio veluti sincera, ac fide dignissima in suis Annalibus recensentur, quorum hæc sunt verba: *Cum Maximianus Herculeus Romæ esset, & decimoquinto Kalend. Majas in Circo Maximo spectaret Circenses ludos; Sexto misso Veneto vincente, acclamatum est in Circo: Christiani tollantur, dictum est duodecies. Iteratumque: Auguste, Christiani non sint, clamatum decies. Ex quo factum est, ut Eugenius Hermogianus præfectus retulerit in Senatu de persecutione in Christianos decernenda.* Ubi isthæc ad rem nostram Baronius subdit: *Solitum quippe populum theatralibus acclamationibus ab Imperatoribus, quæ vellet, efflagitare, qui ipsorum vitas percurrit, satis intelligit. Rursum verò iisdem in locis peti à gentilibus solere Christianorum necem, quæ dicta à nobis sunt superius, ex Tertulliano, & Cypriano, aperte declarant.* In theatris igitur persecutionum, ac martyriorum præludia agebantur.

Populi in Circis adversus Christianos acclamatio.

Hinc Diocletiani persecutio auspicata.

Baron. t. 2. an. 301. n. 18.

Baron. t. 2. an. 301.

Gentiles theatralibus acclamationibus necem Christianorum petebant.

14 Sed quæso, amice lector, Ignatium ex Antiochia à Trajano Imp. qui tunc temporis in Oriente cum exercitu agebat, transmissum, Romam ineuntem, immo potius in theatrum cum bestiis concertandi gratia prodeuntem intueamur: *Venit Romam, & sistitur ante præfectum Urbis*, ait Metaphrastes, *is cum Theophorum vidisset Ignatium, & litteras accepisset Imperatoris: dies autem advenisset opportunus, quando erat dies festus, & celebris Romanorum, ducit eum in medium theatrum, sicut jubebat improbum edictum Imperatoris. Cum ergo universa civitas sederet in theatro, cum ardenti spiritu, & oculis jam spectaculum amantibus; utpote quod jam fama ubique annunciasset, Syriæ Episcopum cum feris esse pugnaturum.* Sed hic Ignatium, amice lector, quoniam ad spectaculum evocamur, in theatrali arena imperterrito animo consistentem, & jam jam cum bestiis congressurum, quæ pro Christianorum fide in omnium auribus alta voce insonuerit, audiamus: *Conversus ille ad populum* (ut Metaphrastes ait) *quodam generoso, ac inflexibili animo, ut qui glorietur, & sibi placeret propter eam, quæ pro Christo suscipi cernebatur, ignominiam: Viri, inquit, Romani, & præsentes hujus certationis spectatores, non hæc mihi fiunt, ut luam pœnas alicujus maleficii* (maleficos enim, quod sæpe diximus, gentiles dicebant esse Christianos, atque ut maleficos esse damnandos, aut sceleratæ alicujus actionis adjutores) *sed ut Deum assequar, cujus quidem teneor desiderio, & quem cupio insatiabiliter: sum enim frumentum, & molar per dentes bestiarum, ut fiam ejus purus panis. Hæc dixit, & immissi leones eum statim laceraverunt, & devoraverunt.* Et spectaculum Deo dignum.

Ignatius Amphitheatrum cum bestiis pugnaturus ingreditur.

Metr. apud Sur. 1. Febr. & apud Bar. t. 2. an. 113. n. 2.

Verba Ignatii ad Romanos sui martyrii spectatores.

15 Sed subsiste parumper hic Lector, & qui tanto viro certanti spectator adfuisti, rationem potissimam ex Chrysostomo addisce, ob quam Ignatius haud in angulo, sed in ipsiusmet Urbis Romæ amphitheatro indictum sibi pro Christo certamen subierit. Ea enim extitit, ut ejusdem nimirum constantia, immo singularis in martyrio subeundo voluptas non Urbi dumtaxat, sed Orbi universo innotesceret, & spectantium animis inconcussam Christianæ fidei veritatem, quæ ejusmodi gaudet portentis, suggereret; sed ipsum audiamus Chrysostomum pro Ignatio adversus gentiles isthæc in theatro perorantem: *Ut autem illi, qui Romam incolebant, hæc esse vera re ipsa cognoscerent, permisit Deus eum sanctum virum illic morte affici. Quod autem hæc sit causa, ex genere ipsius mortis conabor ostendere: neque, ut extra muros in barathro, aut in carcere, aut in angulo aliquo occideretur, damnatus est, sed in medio theatro, universa civitate seorsum considente ac spectante, bestiis in ipsum immissis, & concitatis, martyrium pertulit: ut sub omnium oculis adversus diabolum trophæum erigeret, cunctosque suorum certaminum imitatores efficeret: cum non modo fortiter, sed etiam cum lætitia mortem oppeteret, ferasque cum omni voluptate spectaret, non quasi raperetur è vita, sed tanquam ad vitam meliorem, ac præstantiorem vocaretur. Unde hoc fit perspicuum? Ex verbis, quæ moriturus loquebatur. Cum enim id genus supplicii sibi esse subeundum intellexisset: Ego, inquit, feras illas adjuvarem.* Hæc Chrysostomus, dum decertantem cum bestiis, immo de bestiis triumphantem jam in Romano Amphitheatro Ignatium toti terrarum orbi spectandum, omniumque gentium plausu, ac gratulatione post triumphi palmam excipiendum exhibuit.

Martyr adeo nobilis Romæ in publico Orbis theatro ad exemplum Numine annuente passus est.

Chrys. ser. de S. Ignat. c. 5. in fin.

16 Sed & beatorum martyrum cædibus aliarum quoque urbium theatra passim insignita fuisse quis nesciat? De Polycarpo enim Episcopo præ cæteris in Rom. Martyrologio legitur, quod *Smyrnæ sub Marco Antonio, & Lucio Aurelio Commodo, sedente Proconsule, & universo populo in Amphitheatro adversus eum personante, igne traditus est, & cum ab eo minime læderetur, gladio confossus, martyrii coronam accepit.*

Omnia Rom. Imperii theatra Christianorum cædibus insignita.

Mart. Rom. 26. Ian.

Polycarpus Smyrnæ in Amphitheatro martyrium pertulit.

Christiani mactandi per theatra cum titulo Christianitatis circumducebantur. *Euseb. lib. 5. cap. 1.*

17 Quod insuper martyres in Amphitheatris pro Christo jugulandi, illic antea circumduci solerent, Christiani nominis titulo, ob quod potissimum plectebantur, notati ex epist. Eccles. Lugdunen. constat, quam Eusebius recitat his plane verbis: *Cum undique per Amphitheatrum circumduceretur Attalus martyr, tabula, in qua Latinis litteris hæc erat inscriptio, præcedente: Hic est Attalus Christianus, &c.* Cujus rei, ut ait Baronius, sunt alia in actis martyrum exempla. Præcedere autem consuevit ejusmodi titulus, ut Suetonius in Cajo monstrat his verbis: *Manibus abscissis, atque ante pectus e collo pendentibus, præcedente titulo, qui causam pœnæ indicaret, per cœtus epulantium circumduceretur, &c.*

Sueton. in Cajo c. 32.

Amphitheatrum Titi Vespasiani.

18 Quis autem, ut ad profana interim redeamus, antiquarum rerum notitia præditus, inter Urbis monimenta Romanorum theatrorum gloria non probe meminerit? quis inter præcipua Amphitheatrum illud non recolat, cujus structura, ac operis magnificentia vix adhuc inter ruinas sine admiratione suspicitur? de quo isthæc Martialis:

Mart. lib. 1. ep. 2.

Hic ubi conspicui venerabilis Amphitheatri
Erigitur moles, stagna Neronis erant.

A Tito autem Imperatore magnis illud impensis exædificatum est, ut Cassiodorus affirmat his verbis: *Hoc Titi potentia principis divitiarum profuso flumine excogitavit ædificium fieri.* Non id autem ita intelligendum est, ut primus hic Amphitheatrum construxerit: Cornelius enim Tacitus à Marliano citatus ait, *C. Cæsarem Amphitheatri molem in Campo Martio extruxisse: quam ab illo destinatam Augustus, ut auctor est Suetonius, Mausoleum ædificaturus, mox destruxit. Quin etiam, ut idem Suetonius in ejusdem Cæsaris vita commemorat, Amphitheatrum, priusquam à Tito, ab eodem Statilio unum excitatum esse: alterum deinde à Tiberio inchoatum, sed non perfectum. Extant usque adhuc Statilii Tauri Amphitheatri reliquiæ, quod Statilius posuit Augusto cives Romanos hortante, ut pro viribus quisque conaretur Vrbem exornare.* hæc Marlianus.

Ante Titum D. Cæsar, & alii amphitheatra extruxere. *Marlian. in Vrbis Typog. l. 4. c. 1.*

Theatrum Marcelli.

12 Quis præterea Marcelli Theatrum non suspicit? quod sub nomine nepotis ex sorore Octavia Augustus excitavit: ejus pars vetustate, igneque corrupta, inter Tarpejam rupem ac Tyberim adhuc cernitur. Capiebat autem loca LXXX. millia, ut Marlianus affirmat. Quis Theatrum Pompeji non recolat? & quidem quod ad celebre hoc theatrum attinet, Cornel. Tacitus hæc inquit: *Cn. quoque Pompejum accusatum à senioribus ferunt, quod mansuram theatri posuisset sedem: nam antea subitariis gradibus scena in tempus structa, sed consultum parsimoniæ, quod perpetua theatri sedes locata sit potius, quam immenso sumptu per singulos annos consurgeret, ac strueretur.* In hunc sensum Ausonii sunt hæc carmina.

Murl. lib. 3. cap. 11.

Theatrum Pompeii.

subitaria ad tempus theatra prius struebantur deinde perpetua ac permansura

Ædilis olim scenam tabulatam dabat,
Subito excitatam, nulla mole saxea.
Murena sic & Gallius (nota loquor)
Postquam potentes, nec verentes sumptum
Nomen perenne crediderunt, si semel
Constructa moles saxeo fundamine
In omne tempus conderet ludis locum,
Cuneata crevit. hæc theatri immanitas,
Pompejus hanc, & Balbus, & Cæsar dedit,
Octavianus concertantes sumptibus.

Caligula Theatrum Pompeii absolvit.

Porro Theatrum hoc Caligulam absolvisse, cum, fortuito incendio consumptum se istud extructurum pollicitus esset Tiberius, scribit Suetonius. Nero autem in unum diem hoc operuit auro, quod Tyridati Regi Armeniæ ostenderet, ut Plinius est auctor. Capiebat autem, eodem Plinio teste, loca XL. millia. Ambo autem hæc theatra, quæ à nobis hactenus memorata sunt, præ cæteris inter antiqua monimenta caput in Vrbe erexere, ac quæ adhuc supersunt, vestigia intuentibus eorumdem gloriam inculcant.

Nero auro operuit,

20 Sed hic, amice Lector, theatrorum mentionem haud concito gradu pertranseamus, quippe quæ tot martyrum triumphis, tot martyriorum palmis apprime nobilitata sunt, ut frequens, Baronio teste, in martyrum actis horum locorum mentio recurrat, sed ipsum hic præstat audire Baronium: *Frequentissime est*, inquit, *invenire in actis SS. Martyrum, eosdem in Theatro, spectante populo, esse cruciatos. Inter alias editiones ad spectantium voluptatem comparatas exhiberi consueverunt exquisitæ miserorum damnatorum carnificinæ, quas illi (non dicam homines adeo ab humanitate remotos, sed feras bestias) avide spectare consueverunt. Et, ut omittam, quæ in eo genere Suetonius, & alii testata reliquerunt, locum unum Philonis in lib. in Flaccum hic recitare contentus ero, sic enim ait: Ante flagellabantur in medio theatro, igne, ferroque torquebantur, spectaculis distributis in hunc modum. Mane usque ad horam tertiam, quartamque Judæi flagellabantur, rotis alligebantur, damnabantur, per mediam orchestram ducebantur ad supplicium: deinde post tam præclara exempla edita inducebantur saltatores, tibicines, aliaque ludicra scenicorum certaminum, &c. Hæc Philo, qui de hisce spectaculis tunc Alexandriæ à Flacco Præfecto exhibitis, pluribus agit. Est & Epigramma Martialis lib. 1. de pœna Laureoli, quo monstrat Domitianum in theatro tragicos casus acerbos in miserorum corpora repræsentasse. Sed hæc quidem omnia contra antiqua jura Romanorum, quibus vetita erant damnatorum cruciamenta in theatris, cum ludi agerentur, exhiberi. Quanta autem totius Urbis clade hujusmodi facinus semel præsumptum fuerit, ac vix tandem expiatum, consule quæ scribit Livius lib. 2. decad. 1. cum agit de servo sub furca in medio Circi cæso.* Hæc Baronius de funestis miserorum cladibus, ac spectaculis in Theatro exhiberi consuetis: quæ quidem acerbissima pœnarum genera Christianos præsertim expertos fuisse, haud ulli ambigendum est: tam male enim apud gentiles ipsummet Christianitatis nomen olebat, ut hujusmodi nomine prænotatos certatim impeterent: Gentiles quippe, Tertulliano teste, cunctas totius Orbis, & Vrbis calamitates Christianis perperam impingebant: *Quos* inquit, *existimant omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi causam.* Quapropter ubi Christianum quempiam deprehendissent, dijudicantes ex nomine causam, scelerum omnium reum pronuntiabant: *Christianum hominem*, inquit Tertullianus, *omnium scelerum reum, Deorum, morum, legum, naturæ totius inimicum existimas.* Sola enim nominis confessio expressa cunctorum criminum nota apud gentiles, ut Justinus martyr testis est, habebatur: *Nomen Christianum*, inquit ille, *sufficiebat ut reos constitueret.* Haud ullus vero discussioni criminum locus erat, ubi Christiani nominis confessio prævenisset: *Solum id expectatur*, Tertullianus inquit, *quod odio necessarium est, confessio nominis, non examinatio criminis; sufficiebat enim ut quis se confiteretur Christianum ad hoc ut acerbissimo supplicio*

Theatra in Urbe innumeris martyrum triumphis celebriora reddita.

Baron. in not. ad Mar. Rom. die 16. Sept.

Ferina populi olim in spectaculis crudelitas.

Tragœdiæ à Domitiano aliquando editæ quæ essent.

Antiqua Rom. iura damnatorum supplicia in spectaculis exhiberi vetabant.

Sed hæc in Christianis præsertim cruciandis violabantur assiduo.

Tertull in Apoc. c. 2.

Quam male nomen Christianum apud ethnicos oleret.

Solo nomine Christiani omnium criminum rei habebantur, damnabanturq;

plicio afficeretur. Quam immensam igitur Christianorum cladem in ipsis Urbis Romæ theatris, ubi gentilium crudelitas redundabat, contigisse putandum est.

In Theatris Christiani crebro ad bestias damnabantur.

21 Porro quod in theatris, ubi spectacula populo exhibebantur, Christiani frequenter ad bestias damnarentur, ipsa Beatorum martyrum acta legentibus fidem faciunt, & præcipue Ignatii Antiocheni martyris, qui, ipso spectante Trajano, Romæ leonibus objectus, ad martyrii palmam evolavit, ut in Martyrologio Romano nobile ejusdem martyrium his plane verbis recolitur: *Romæ sancti Ignatii Episcopi, & martyris, qui tertius post beatum Petrum Apostolum Antiochenam rexit Ecclesiam; atque in persecutione Trajani damnatus ad bestias, Romam vinctus mittitur, ubi, præsente Trajano, circumsedente Senatu in manisimis pœnarum suppliciis primo affectus, leonibus dehinc objicitur, quorum dentibus præfocatus, hostia Christi efficitur.* Curautem Christiani sæpissime hujusmodi supplicio addicerentur, si causam quis nosse cupit, Baronium consulat, qui isthæc in suis ad Martyrolog. notis edisserit: *Quod Christianos frequenter reperias damnatos ad bestias, idea de causa contigisse putamus, quod ejusmodi supplicium vilioribus in primis personis à legibus irrogabatur, ut l. 3. ff. ad legem Corn. de Sicar. Cumque Christiani apud gentiles talis essent æstimationis (ut habes pluribus apud Tertullianum in Apolog.) idcirco frequens erat illa adversus eos vulgi conclamatio: Christiani ad leonem. Id ipse in Apolog. vel sic: Christiani ad bestias. Ita idem in exhortat. ad Castitat. Nec quis putet adversus vulgares personas tantummodo sic à gentilibus conclamatum, sed & adversus Episcopos. Unde & Cyprianus in epist. 35. ad Cornelium Papam hæc de seipso: Toties ad leonem petitus in Circo. Et paulo post idem: Clamore popularium ad leonem denuo postulatus in Circo, &c. Eadem de eodem Cypriano Pontius Diac. in vita ipsius: ut scias ea verba Cypriani in dicta epist. non ad Cornelium, vel alium esse referenda, sed ad ipsum, ab eo de se ipso dicta: sunt de his alia innumera fere exempla.* Hæc de funestis Christianorum cædibus, populo in theatris ad spectaculum exhibitis luculenter Baronius expressit.

Mart. Rom. die 1. Febr.

Cur Christiani adbestias potissimum damnarentur.

Baron. in not. die 1. Febr.

S. Cyprian. crebro clamore populi petitus ad bestias.

22 Verum hic interim haud silentio prætereundum nobis visum est, quod etsi Christiani ad carnificinam in theatris frequenter damnarentur, tamen ad ludum in eisdem Theatris, & quidem non gentilium commiseratione, sed ipsorummet Christianorum erubescentia, damnati nullatenus leguntur: quippe malebant duriori servitio, ac labori in effodiendis metallis addici, quam impuris scenicorum ludorum turpitudinibus destinatos pollui, de qua re isthæc ad rem Baronius: *Illa tantum pœna immunes Christiani fuisse videntur, quæ dicebatur ad ludum, de qua Ulpianus, l. aut damnum §. qui ad ludum, ff. de pœnis: & Paulus l. 5. sent. tit. 7. & l. 2. de abolit. Cod. Theodos. Id enim accidisse arbitror, non humanitate gentilium, sed potius verecundia Christianorum, ut qui mallent duriora quæque supplicia perpeti, quam inter gladiatores, ferarum venatores, comœdos, & tragœdos, pyrrhicharios, & saltatores in theatro connumerari, nec ea agere, quæ vel spectare tantum Christianis erant interdicta, ut Cyprianus de spectac. Cum alioqui sicut fœminas ad lenones, ita viros ad ludum esse damnatos appareat ex Clemente Const. lib. 5. c. 1. ubi hæc verba: Si quis Christianus propter nomen Christi, & charitatem erga Deum, ac fidem ab impiis ad ludos, aut ad bestias, aut ad metallum fuerit damnatus, &c. Vetuit postmodum Valentinianus Imp. ullum Christianorum ob quodvis facinorosum delictum ad ludum damnari, l. 8. de pœn. Cod. Theod.* Et hæc ex Baronio, vel obiter in studiosi lectoris gratiam hic, ubi de Theatris, ac theatralibus spectaculis mentio incidit, enarrasse sufficiat: sed jam ad nostra, unde digressa est, oratio revertatur. Ut hic autem de Circis, & de Circo præsertim Maximo, de Circo Agonali: de Obeliscis ibidem olim existentibus, de Thermis, ac palatiis taceamus, quæ si quis nosse cupit, Romanarum antiquitatum scriptores consulat.

Quævis perpeti tormenta, quã in ludis ad obscena damnari Christiani olim mandibant.

Baron. in not. die 16. Febr.

Valentiniã Imp. Christianum cujusvis criminis reum ad ludum damnari vetuit.

Marlian. de Romæ typog. l. 3. c. 17.

23 Haud tamen silentio obvolvendum, vel obiter hic est, quod Circi, & ipsa Urbis Theatra, quorum mentio recurrit, Christianarum quoque Virginum præsentia frequenter illustrari meruerunt: ibi enim cum primum à gentilibus prostituendum earumdem pudorem verbis illis acclamatum esset: *Christiani ad leones, Virgines ad lenones*, sub eorumdem fornicibus ad pudoris contumeliam publica inter scorta prostituebantur; quod & ipsemet Tertullianus in suo Apologetico gentilibus his verbis objicit: *Proxime ad lenonem damnari Christianam, potius quam ad leonem, confessi estis labem pudicitiæ apud nos acriorem omni pœna, & omni morte reputari.* Sed & D. Ambr. pro Antiochena virgine ad pudoris illibati dedecus huic pœnæ addicta eleganter in lib. de Virginibus hunc in modum peroravit: *Producitur puella duplex professura certamen, & castitatis & religionis: sed ubi viderunt constantiam professionis, metu pudoris paratam ad cruciatus, erubescentem ad aspectus, excogitare cœperunt, quemadmodum specie castitatis religionem tollerent; ut cum id abstulissent, quod erat amplius, id eriperent, quod reliquerant. Aut sacrificare Virginem, aut lupanari prostitui jubent. Quomodo Deos suos colunt, qui sic vindicant: aut quomodo vivunt, qui ita judicant?* Sed Deo Christi columbas custodiente, ac earumdem pudicitiam è Cælo vindicante, illibatæ prorsus eædem è cœno emerserunt. Ipsimet quippe leones, Angeli ipsi ad tuendum sponsarum Christi pudorem præsto fuere, ut pluribus quidem exemplis ex Baronio comprobatur. Certe ex sacris martyrum actis B. Agnetem ob Christianæ fidei testimonium, & in ipsius Christi contumeliam in Agonali Urbis Circo inter cætera turpissima scorta prostitutam fuisse constat. *Sed Virgo*, ut Ambrosius ait, *prostitui potest, adulterari non potest.* Virgo ab impuritatis cœno, ex ipso turpitudinis loco, Angelo protegente, purior exiit, quam intravit; ut enim canit Ecclesia: *Ingressa Agnes turpitudinis locum, Angelum Domini præparatum invenit.*

In Circis, ac Theatris Romanis Virginum Christianarum pudorem prostitui gentiles jubent.

Tertullian.

Ambr. l. 2. de virg.

Sed illæ, ut plurimum divinitus intactæ præservantur.

Baron. to. 3. an. 309.

S. Agnes in circo Agonali prostituta.

Ambr. lib. 2 de virg.

24 Duplex igitur in Theatris spectaculorum genus, ac certamen exhibebatur, martyrum videlicet, & virginum, dum hi leonibus, lenonibus illæ passim exponerentur. Et locus quidem B. Agnetis præsentia illustratus in ipso Agonali Circo ad hanc usque diem summa fidelium veneratione colitur, ut Baronius in suis ad Martyrolog. notis luculenter his plane verbis edisserit: *Extat non tantum ejus insignis Basilica via Nomentana, sed & ille locus, ubi est producta, ut ejus virginitas violaretur, sacrosanctus habetur, fornices ipsi nimirum Circi Agonalis.* Et paulo infra de Gentilium sacras Virgines sub theatrorum fornicibus, ubi concursus habebantur, prostituentium more hæc subdit: *Sat constat*, inquit, *auctoritate S. Hieronymi in Isaiam cap. 2. (ut prætr-*

Duplex spectaculorum ac certaminum in Theatris genus.

Bar. in not. die 21. Ian.

prætermittam gentilium poëtarum testimonia) in fornicibus spectaculorum manere consuevisse publica scorta, & alias publicæ libidinis illecebras, donec sub Constantino Imp. Christi Euangelio coruscante, & infidelitas universarum gentium, & turpitudo deleta est. hæc Hieronymus. *Loquens de his turpissimis locis Cyprianus, lib. de spectac. hæc ait: Si rursus perrogem, quo ad illud spectaculum itinere pervenerit, confitebitur per lupanarium, per prostitutarum nuda corpora, per publicam libidinem, per dedecus publicum, per vulgarem lasciviam, per communem omnium contumeliam. Hæc Cyprianus, & alia plura de fornicibus Theatrorum. Et in eam sententiam Vibius apud Senecam in controvers. 2. lib. 2. Redoles, inquit, adhuc fuliginem fornicis. Ex eadem controversia, quam infelix, & miseranda esset conditio virginis à lenone prostitutæ, pluribus demonstratur. Misera includebatur cellula, in cujus fronte titulus superpositus nomen virginis prostitutæ, & pretium constitutum indicabat: moxque fiebat concursus libidinosorum ad meretricem novam. Hæc omnia habes apud Senecam in citato nuper loco lib. 2. contr. 2. Ex his omnibus disce virtutem Christi, qui in tali discrimine positas virgines novit sæpissime liberare: testantur hæc ipsa acta Martyrum, adstipulaturque S. Basilius, dum ait: Dum ferveret persecutionis immanitas, electæ virgines propter Sponsi fidem ad illudendum impiis hominibus traditæ, corporibus inviolatæ durarunt, eo scilicet, cujus gratia id perferebant, impiorum conatus in earum carne irritos arguente, & integra earum corpora non sine prodigio, & virtute custodiente, &c. hæc Basilius lib. de vera virginitate.* Quæ ex Baronio in studiosi lectoris gratiam, veluti perenne Christi virginum monimentum ipsis profanis theatrorum fornicibus insculpere voluimus. Sed ad cætera, quæ admirationem ingerunt, perscrutanda progrediamur.

Cypr. lib. de spectac.

Senec. lib. 2. controv.

Miserrima virginum à lenonibus prostitutarum conditio?

Mirifica Christi eas illibatas servantis virtus.

25 Fuere præterea admiratione dignissima, Viæ videlicet, Aquæductus, Cloacæ, de quibus Dionysius, qui sub Augusto Romæ fuit, & viginti circiter annos ibidem vixit, isthæc enarrat: *Ego sane*, inquit, *in tribus magnificentissimis operibus Romæ, & è quibus maxime apparent illius Imperii opes, pono aquæductus, viarum munitiones, cloacarum structuras; neque id solum ad utilitatem ejusmodi operum respiciens, sed etiam ad impendii, sumptuumque modum.* Viarum celeberrimæ sunt Appia, Flaminia, Aurelia, Latina, Ostiensis, Prænestina, ac Labicana, & cæteræ, quarum passim in sanctorum actis mentio reperitur, & de quibus sermo à nobis frequenter habebitur. De his autem Strabo illud scribit: *Straverunt & vias excisis montibus, vallibus repletis, ut currus vehere possint, & suscipere navium opera.* hæc Strabo de Romanorum viis, ad quarum deinde ornatum monumenta & sepulchra ad latus utrumque passim prætexebantur, ut in nostro hoc Opere lectori patebit.

Tres operum structuræ in Urbe admiratione dignæ.

Dion. l. 3.

Viæ Urbis celebriores.

Strabo.

26 Verum quantum Urbi splendorem cloacæ ipsæ conferrent, quæ alioqui, cum sordibus scateant, fœtorem redolent, & civitates aspectu deturpant, ex Cassiodoro deprehendi potest, qui hæc habet: *Splendidæ Romanæ civitatis cloacæ tantum visentibus conferunt stuporem, ut aliarum civitatum possint miracula superare. Videas illic fluvios quasi montibus concavis clausos per ingentia stagna decurrere: videas structis navibus per aquas rapidas, non minima solicitudine navigari, nec præcipitato torrenti marina possint naufragia sustinere.* Et infra: *Hinc ô Roma singularis, quanta in te sit, potest colligi magnitudo, quæ enim urbium audeat tuis culminibus contendere, quando nec ima tua possunt similitudinem reperire.* hæc ille, quæ merito quidem hoc loco meminisse libuit, cum frequens in sanctorum martyrum actis cloacarum mentio occurrat, ut videre est in Mart. Rom. die 26. Aug. ubi Baronius in suis ish hæc notis: *Quales fuerint Romæ cloacæ, consule in primis, quæ admiratione digna scribit Plinius lib. 36. cap. 15. consule & Cassiod. qui de his mira scribit ad Argolicum Urbis Præfectum, dum ait: Videas illic, &c.* Et statim subjungit Baronius: *Reliquit exemplum de navigatione cloacarum M. Agrippa, qui cum eas expurgasset, per easdem subvectus est in Tyberim, ut auctor est Dio Cassius lib. 49. prope finem. Hæc de Urbis cloacis, sepulchris SS. Martyrum, quorum sæpe corpora in eas projecta reperiuntur; ut etiam factum constat de corpore S. Sebastiani clarissimi martyris, quod, ut ejus acta testantur, in cloacam Maximam projectum fuit.* Huc usque de cloacarum splendore Baronius, quæ cum Urbi & Orbi præ sui magnitudine, ac vastitate ab antiquis temporibus, vel lutum excipiendo, admirationi essent, sanctorum deinde martyrum corporibus passim illustratæ, tanquam auro, pretiosisque lapillis locupletatæ, venerationi insuper esse cœperunt.

Cloacæ Urbis inter admiranda merito recensentur.

Cassiod. variar. l. 3. ep. 30.

Rom. Mart. die 26. Aug.

M. Agrippa per cloacas navigat in Tyberim.

S. Sebastiani corpus in cloacam maximam projectum.

27 Quis insuper præter subterraneos cloacarum rivos, quibus Urbs irrigabatur, innumeras recensere valeat aquarum venas, quæ longo in Urbem tractu, perfossis montibus, & vallibus complanatis, deductæ eandem irriguam reddidere. Et quidem diu Roma suo contenta Tyberi sine Aquæductibus perstitit, quousque Appius Claudius Censor, qui vias sternere instituit, aquarum quoque thesauris Urbem locupletavit: *Populus* quippe, ut inquit Lipsius, *ingens numero aquis egebat, non solum ad potum, sed ad balnea, ad fullonicas, ad Naumachias & Circos.* Porro quam uberes ac perennes aquarum venæ inductæ in Urbem sint, Strabo memorat: *Flumina*, inquit, *per Urbem, & cloacas videri fluere, atque unamquamque domum propemodum habere fistulas, & canales, quibus aquam inducat.* Idem à Plinio probatur his verbis: *Si quis diligentius æstimaverit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis suburbanis, villis, spatioque advenientium extructos arcus, montes perfossos, convalles æquatas, fatebitur nil magis mirandum fuisse toto orbe terrarum.* Admirandi operis portentum hoc merito quidem Cassiodorus aliquando vehementer obstupuit in aquarum ductibus: *Cum in his*, inquit, *& fabrica sit mirabilis, & aquarum salubritas singularis. Quot enim illic flumina quasi constructis montibus perducuntur? naturales credas alveos, soliditates saxorum: quando tantus impetus fluminum tot seculis potuit sustineri.* Huic Frontinus egregie consonat in hac re omni fide dignissimus, dum magnitudinis Romani Imperii id præcipuum esse indicium asserit.

Aquæductuum in Urbe amœna ubertas.

Aquæductibus diu Roma caruit.

Lipsius de magn. Rom. c. 11.

Admiranda in Urbem aquæ ductuum derivatio.

28 Porro qui altitudinem, latitudinemque eorumdem Aquæductuum suspicere, & contemplari cupit, Procopium mira de his referentem adeat. Si autem quæras quam longo intervallo hi aquæductus protenderentur, aliquos à quadragesimo milliari perductos fuisse comperies, per valles, per montes, per tot inæqualia supra ac infra terram, quod eleganter Rutilius suis carminibus describere conatus est.

Quid loquar aërio pendentes fornice rivos,
Quæ vix imbriferas tolleret Iris aquas?

Mira eorumdem altitudo ac latitudo.

Hos

Hos potius dicas crevisse in sidera montes,
Tale giganteum Græcia laudat opus.

Aquæductus Claud. *Albert. Leand.*

Certe si quis Claudiani Aquæductus fornices suspiciat, profecto, ut ille olim, exclamabit, *haud majus quidquam excogitari posse humano ingenio. Ad quæ opera patranda nunc totus orbis infirmus futurus videatur.* Loquitur enim ille de Claudii Aquæductu, ut etiam Plinius, dum ait: *Vicit antecedentes aquarum ductus novissimum impendium operis inchoati à Cajo, & peracti à Claudio.*

Quam immanes in iisdem construendis sumptus facti. Quot in urbe aquæductus fuerint? Et quot lacus.

29 Quam vero ingens pecunia impensa in eorumdem constructione fuerit, si Plinio fides adhibenda est, fuerunt septem nostri milliones, & semis. Quot autem numero fuerint hi aquæductus; qui Urbem irrigabant, ex Procopio XIV. fuisse accepimus, sed Publius Victor aucto numero ad XX recenset. Plinius quædam insuper de lacubus adjunxit, quos septingentos numero ab Agrippa factos, sed mille trecentos quinquaginta duos in universum extitisse, satis compertum est. Porro quam multa circa has aquas impendia fiebant, quarum Curatores ab Augusto primum institutos cum cæteris ministris, ab Agrippa vero & alios multos operi adjunctos novimus. Claudius item innumeros plane suffecit. Ut igitur hæc mira aquæductuum opera Urbi jugiter servarentur, perpetuos homines sexcentos ad aquarum tuitionem Roma habuit. Nec otiose quidem, amice lector, hic aquæductuum meminisse voluimus; quippe in sacris martyrum actis frequens eorumdem mentio recurrit.

Aquarum Curatores

Carceres etiam Romæ admirandi. Carcer Tullianus, ejusque capacitas.

30 Sed ab aquæductibus, ac cloacis ad Urbis carceres, qui suam habent inter cætera Urbis miracula admirationem, interim digrediamur. Quotus enim quisque merito antiquum carcerem Tullianum non suspiciat, qui tantæ quondam Urbi criminosis ac perditis hominibus coercendis unus dumtaxat sufficiebat, ut Juvenalis affirmat.

Iuv. sat. 3.

Felices proavorum atavos, felicia dicas
Sæcula, quæ quondam sub regibus atque tribunis
Viderunt uno contentam carcere Romam.

Ejusdem descriptio.

Cujus autem formæ hic carcer esset, à Sallustio manifeste describitur: *Est locus*, inquit, *in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paulatim descendens ad lævam circiter duodecim pedes humi depressus: eum muniunt undique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus juncta, & inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis ejus facies.* Hæc Sallustius de loco Tulliani carceris. De eodem & Varro his verbis: *Carcer à coercendo, quod exire prohibentur. In hoc pars, quæ sub terra Tullianum appellatur, ideo quod ea addita sit à Tulliano Rege.*

Lib. 4. de Ling. lat.

Carcer Mamertinus.

31 Porro & Mamertinus quoque carcer recolendus videtur, qui à Tulliano, quem hactenus memoravimus, valde distare videtur, si Baronio in notis ad Martyrolog. Roman. adhæreamus: qui item rationem assignat, unde hic carcer denominationem sortitus sit. Appellatur autem frequenter in sacris martyrum actis hic carcer Custodia Mamertini. *Sic*, inquit Baronius, *appellatus reperitur carcer ille, qui nobilitatus vinculis SS. Apostolorum Petri, & Pauli, aliorumque sanctorum martyrum, ad radices Capitolii, supra locum, quem hodie forum dicunt, positus, subterraneos habens descensus: à Christianis statutis diebus religionis ergo invisitur, atque in honore habetur.* hæc Baronius, quibus addit: *Ex his videmus Regum, ac Imperatorum temporibus Romæ auctum carcerem, ac noviter extructum esse* (scilicet Mamertinum) *contra vero Christianis imperantibus: Nam Constantino, at successoribus Augustis usque ad Phocam summæ laudi datum, quod cum plurima erexerint ædificia, carcerem tamen, ut olim erat, humilem reliquerint, ac debilem, ut auctor est Glycas Annal. lib. lib. 4. Carcer itaque Mamertinus sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli, aliorumque sanctorum Martyrum vinculis consecratus, ex quo desiere superstitiosæ gentilitatis Imperatores, desiit etiam esse criminosorum ergastulum, ac mutatus est in Ecclesiam. Nam ex quo Christiani homines sumpserunt habenas Imperii, non amplius quempiam invenies detrusum in carcerem Mamertinum, sed atrocium criminum rei in Tiberinam insulam conjiciebantur.* Hæc de antiquis Romanorum carceribus Urbis gloriam notis haud obscuris protestantibus ex Baronio in medium proferre voluimus.

Bar. in not. ad mart. die 14 Mart.

Carcer Mamertinus vinculis Petri & Pauli Apost. consecratus in Ecclesiam transiit.

Ejusdem Carceris præconia à Martha Marchina decantantur.

32 Hujus vero Mamertini Carceris ipso Capitolino colle longe præstantioris præconia, quippe qui B. Petri illustratus præsentia, toto passim Orbe coruscat, Martha Marchina, quam supra laudavimus, egregiis carminibus acute perstrinxit, quæ eidem nunc carceri perpetui instar monimenti calamo insculpimus:

Martha Marchina

Tarpejis ubi tecta latent excisa cavernis,
Et nigro squalent carceris antra situ.
Huc Orbis rapitur Princeps, quem ferrea nectunt
Vincla, sed his Orbem vincere Petre potes.
Sperne victores Capitolia: clarior iste
Sub Capitolina rupe triumphus erit.

Aqua in eo per Apostolos divinitus scaturiit hodieque visitur.

Nec contenta pia fœmina piis Carcerem carminibus devotionis ergo salutasse, eundem etsi perobscurum, & squalidum, insigni tamen portento clarum ac nobilem descripsit, cum per Beatos Apostolos Petrum & Paulum ibi in Mamertini Custodia detentos aqua divinitus ad Processum, & Martinianũ cum aliis quaterdenis militibus sacro abluendos baptismate è rupe dimanavit. hæc igitur cecinit:

Clauditur in tenebris hominum Piscator, & inde
Bina quaterdenos retia missa trahunt.
Unda deest, Petri virga Tarpeia rupes
Percussa, è petris larga fluenta dedit.
Clavigerum Cæli, armigeri de carcere mittunt,
Hic illis clausas pandit ad astra fores.

Roma martyrum carceribus, quam Imperatorum palatiis illustrior.

Sed jam à carceribus, qui sanctorum martyrum meritis, ac triumphis illustres redditi Subterraneæ Romæ faciem magis exornant, quam theatra, & superba olim palatia, nec non tot passim conspicua substructionum monimenta patentem Romam illustrarunt; à carceribus, inquam, ad locum, unde digressi sumus, revertamur.

Cur de antiquis Romæ monimentis agendum hic fuerit?

33 Cætera autem, quæ ad Romanæ antiquitatis decorem spectare videntur, ne Lectoris patientia abutamur, consulto omittimus, hæc interim pauca studiosorum gratiam prælibasse cupientibus satis rati, ut dum variis dispersas locis antiquitatis ejusdem reliquias perscrutando lustrabimus, ex ipsismet, quæ supersunt, ruinis, antiquam Urbis faciem meminisse quis possit, & cum tot rerum mirabilium ac memorandarum monimenta penitus desiisse conspicit, haud mirari desinat Urbis Romanæ gloriam, quæ, ubi Apostolica beatissimi Petri sedes Dei consilio constituta est, totius orbis jure merito sibi principatum vindicat, quinimo ipsis gentium ruinis adaucta, longe majora obtinuisse promeruit, dum colla Christi jugo subdidit, quam cum omnium gentium domina, omnium gentium serviret erroribus. Quod sane nostræ potissimum Urbi præcipui inter cæteros Apostoli Petrus

& Paulus contulere, qui & sacro eamdem cruore purpuream reddiderunt, & innumerabilium martyrum, qui hic viriliter ad sanguinem usque decertarunt, in prælio duces extitere. Sed demum, si libet, iisdem verbis Apostolicam compellemus urbem, quibus eam Leo sanctissimus obtestatur: *Isti sunt*, inquit, *patres tui, verique pastores, qui te regnis cælestibus inserendam, multo melius, multoque felicius condiderunt, quam illi quorum studio prima mœnium tuorum fundamenta locata sunt, ex quibus qui tibi nomen dedit, fraterna te cæde fœdavit. Isti sunt, qui te ad hanc gloriam provexerunt, ut gens sancta, populus electus, Civitas sacerdotalis, & regia, per sacram beati Petri sedem caput Orbis effecta, latius præsideres religione divina, quam dominatione terrena: quamvis enim multis aucta victoriis, jus Imperii tui terra marique protuleris, minus tamen est, quod tibi bellicus labor subdidit, quam quod pax Christiana subjecit.*

Apostrophe Leonis Papæ Urbem Romam super Apostolis Petro & Paulo compellantis.

S. Leo ser. 1. de natal. SS. Ap. Pet. & Paul.

34 Romanæ igitur Urbi Apostoli, dum Christi Euangelio & signis coruscant, dum minis cedere nesciunt, dum gladio ac neci viriliter succumbunt, ipso triumphali sanguine purpurati gloriam immortalem peperere, ob quorum divinos plane triumphos, procul abjectis, quæ gentilitiæ superstitionis erant, trophæis, totius terrarum orbis principatum, venerationemque sortita, jugi populorum omnium admiratione suspicitur, ut disertis fatetur verbis Chrysostomus: *Admiror*, inquit, *Urbem Romam, non propter copiam auri, neque propter rem aliam, sed propter columnas illas Ecclesiæ, quibus veluti coronis duabus ornatur Urbs illa, quibus veluti duobus oculis toto Orbe resplendet.* Verum quo religionis cultu præcipua Cœmeteriorum Urbis, & Ecclesiarum loca, in quibus pretiosa martyrum pignora condita servantur, populis è toto terrarum Orbe huc advenientibus frequentarentur, expresse Hieronymus meminit: *Nec usquam*, inquit, *alibi terrarum tanto studio, & frequentia ad Ecclesias, & ad martyrum sepulchra, ut in una Roma concurritur.* Certe Prudentius olim populos, idololatriæ depositis jam superstitionibus, & cultum inanium deorum abjurato, catervatim ad Vaticanum Petri tumulum confluere, & pari honore Salvatoris Basilicam in Laterano colere ac frequentare consuevisse affirmat, dum isthæc in suis carminibus ad rem nostram cecinit:

Roma binis Apostolorum Principibus admiranda ac immortalis effecta.

Chrys. hom. 32. in ep. ad Hebr.

Hier. præf. in lib. 3. ad Gal.

Posthinc ad populum converte oculos quota pars est
Quæ Iovis infectam sanie non despicit aram?
Omnis qui celsa scandit cœnacula vulgus,
Quisque terit silicem variis discursibus atram
Et quem panis alit gradibus dispersus ab altis.
Aut Vaticanum tumulum sub monte frequentat,
Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses:
Cœtibus aut magnis Lateranas currit ad ædes
Unde sacrum referat regali chrismate signum.

Prud. lib. 1. contr. Symmach.

Et de his hactenus, interim vero ad sacra perscrutanda Subterraneæ Romæ Cœmeteria, cujus, ut Psalmista ait, *omnis gloria filiæ regis ab intus est*, etsi lento, devoto tamen pede accedamus.

Psal. 44.

CAP. II.

De martyrum extra Vrbem Cœmeteriis, quæ præcipuis notantur ac innotescunt viis.

HActenus antiquam urbis faciem consulto quidem Lectori ob oculos proposuimus, ut amplissimum Subterraneæ Romæ ambitum, cujus imaginem jam descripturi sumus, haud miretur, cum quis hæc nostra pervolverit, verum illam Athenæi, quem supra citavimus, de Urbe Romana differentis sententiam probe teneat: *Romam nimirum idcirco Urbem urbium dictam fuisse, quia videre est*, inquit ille, *integras in ea civitates collocatas.* Ita plane de Subterranea Roma nobis pronuntiandum est, integras videlicet civitates, ac immensa propemodum spatia sub inferiori Urbis unius ambitu contineri: quot enim ibi Cœmeteria adnumerantur, tot idem fere urbes jure merito recensere quis valeat. Ut enim iisdem interim verbis utamur, quibus Romæ laudes scriptorum alter perstrinxit: *Omnia loca citra Urbem habitata, sine mœnibus fuere, in qua si quis intuens magnitudinem Urbis Romanæ exquirere velit, frustra hærebit, ubi desinat Urbs, ubi incipiat.* Porro hæc ipsa de immani Cœmeteriorum latentium sinu, & circuitu subintelligi, ac explicari commode queunt, qui tam longe, lateque protenditur, ut ipsamet Urbs (Baronio teste) obstupuerit, cum in suis aliquando Suburbiis abditas se novit habere Civitates. Ut enim ex perantiquis Ecclesiasticis Urbis ejusdem tabulis constat, in Romana potissimum Urbe, Cœmeteria ejuscemodi variis distincta, & prænotata nominibus, sexaginta quondam adnumerabantur, quæ tum à Romanis Pontificibus, tum ab aliis Religiosissimis Sexus utriusque hominibus pro varia temporum ratione constructa, primævi adhuc nominis derivationem retinent, ut Baronius, Panuinus, aliique peritissimi Rerum Ecclesiasticarum Scriptores eadem recensentes affirmant. Sunt autem Cœmeteria hæc amplissima, multis ac variis viis, semitis, viculis, meatibus, cubiculis, angiportibus, ac foris distincta, in quibus olim Christiani, excavatis hinc inde, ut dictum est, loculis in ipsis cryptarum lateribus fornices sustinentibus, non modo beatorum martyrum, suorumque corpora religiose humare, sed & cum acrius persecutorum rabies recrudesceret, latebras quærere, sacrosque in eisdem, ut præmisimus, conventus agere consueverant.

Urbs urbium Roma & integræ in ea civitates collocatæ.

Athen. l. 1.

Integræ item sub Roma civitates continentur.

Ipsamet Roma plures in suis visceribus abditas civitates se habere obstupuit.

Sexaginta cæmeteria in Urbe quondam extitere.

2 Et quidem, ut Judæi quondam sub Hadriano Imp. cum iterum Hierosolymam inhabitare cœpissent, & crebro interim tumultuantes, dum armorum vi à militibus Romani exercitus impeterentur, sibi subterfugia disponerent, ut Dio refert, subterraneas cavernas construxere, in quas tuto recepti, cum instaret necessitas, colligerentur, & cum Romanorum armis resistere non valerent, fuga sibi ac latebris consulerent, id pariter Christiani præstitere, ut infra videbimus. Sed isthæc ex Dione audiamus: *Postquam vero longius Hadrianus abfuit, palam in arma vertuntur, quamquam aperta acie cum Romanis congredi non, & sint: auxilia autem sumebant, muro & cavernis subterraneis, specus fodientes, atque cuniculis omnia munientes, ut quoties violarentur, liberos haberent ad fugam exitus, invicem quoque subter terram clanculum commeare: specus & subterraneas vias, superne quibusdam in locis hiantes ad ventos & lucem excipiendam perforaverunt.* His verbis Dio subterraneam, ut vides, Hierosolymam eleganter describit, & quodammodo legentium ob oculos ponit. At iisdem plane verbis subterraneæ Romæ faciem calamo delineatam, & latum ac latentem sacrorum Cœmete-

Hebræi cavernas subterraneas sibi subterfugia Hierosolymis extruxere.

Dio in Had.

meteriorum ambitum apte circumscriptum fuisse Baronius his quidem verbis testatur: *Hæc quæ scribit Dio de Iudæorum subter terram viis fabricatis, illam ipsam plane speciem repræsentant, quæ etiam Romæ fuerunt à Christianis in arenariis cryptis constructa Cœmeteria; quorum usus non modo inserviebat humandis defunctorum corporibus, ex quo & nomen est inditum, sed & persecutionis tempore ad latebras Christianorum. Mirabile dictu, vidimus, sæpiusque lustravimus Priscillæ Cœmeterium haud pridem inventum, atque refossum via Salaria, tertio ab urbe lapide; quod nullo magis proprio vocabulo, dixerimus præ ejus amplitudine, multisque atque diversis ejusdem viis, quam subterraneam civitatem: quippe quod ipsius ingressu primaria via cæteris amplior pateat, quæ hinc inde vias diversas habeat, easdemque frequentes, quæ rursum in diversos viculos dividantur, & angiportus: rursus ut in civitatibus, statis locis velut fora quadam ampliora sint spatia ad conventus sacros agendos, eademque sanctorum imaginibus exornata; nec desint, licet nunc obstructa, ad lumen recipiendum desuper excisa foramina. Obstupuit Urbs cum in suis suburbiis abditas se novit habere civitates, Christianorum tempore persecutionis olim colonias, modo autem sepulchris tantum refertas: & quod legebat in chartis, vel videbat ex aliis Cœmeteriis aliqua solum ex parte reclusis, tunc plenius intellexit: quæ enim de iisdem apud S. Hieronymum vel Prudentium legerat, suis ipsius oculis intuens, vehementer admirabunda spectavit. Sed de Cœmeteriis dicturi sumus alias locupletius: satis hæc modo occasione Iudaicarum latebrarum, quæ ad insultus & impetus Romanorum vitandos ab illis instituta fuerunt: quemadmodum & à Christianis Romæ, alitsque in regionibus, ubi loci natura concederet, ad furorem gentilium evitandum ejuscemodi sunt loca composita.* Hæc in suis Annalibus Baronius ad sacram cœmeteriorum descriptionem adumbrandam legentibus inserere, & nos ad rem nostram hic referre voluimus.

Christiani eodem modo cœmeteria Romæ subter terram sibi pararunt.

Priscillæ Cœmeterii descriptio.

Faciem cujusdam civitatis subterraneæ præ se fert.

Roma abditas in sinu suo civitates admirabunda spectavit.

3 Quod autem de Hierosolymitana olim urbe Strabo asserit, dum ob sepulchrorum numerum ibidem in petra excisorum, totam regionem illam intra sexaginta stadia inferne saxosam esse ait. Judæi enim in cryptis, ac petris Abrahæ exemplo edocti sepulchra sibi aptabant, *& tumbas eadem appellabant, speluncas nimirum,* ut Epiphanius inquit, *in petris effossas, ac constructas.* Hoc idem plane, & jure merito de Romana Urbe affirmare quis potest, subterraneam videlicet totam, & arenariam esse, atque ampliori ambitu ejusdem latitudinem, magnitudinemque circumscribi ac protendi, quam ipsiusmet superioris, ac conspicuæ Romæ circuitus protendatur. Ne quis vero immensa hæc locorum spatia, ac subterraneas, quas delineamus, Civitates otiosas omnino, populisque incultas fuisse existimet, recolat, quæso, persecutionum, quæ Romæ obtigerunt, tum acerbitatem, tum numerum, quo tempore, cum in Christianos acriter Gentiles desævirent, fuga & latebris sibi consulendum fuit. His innumerabiles propemodum martyres addito, quibus sepultura à Christianis religioso cultu in dies impendebatur.

Omnis circa Hierosolymas regio ob sepulchrorum multitudinem inferne saxosa.

Strabo l. 16. Epiph. hær. 30. contr. Ebion.

Roma majori subtus quam supra tertam amplitudine protenditur; atq; ea subterranea Urbs populis ac habitatoribus frequentissima olim erat.

4 Si enim hic obiter ab externarum provinciarum Christianis ad nostros stylum convertendo argumentari liceat; quantum ubique eorumdem numerus adauctus esset, illud manifeste comprobare videtur, quod sub Arrio Antonino Asiæ Proconsule contigisse historiarum paginæ perhibent: *Hic enim*, ut Baronius ait, *dum provinciam administraret, & de Christianis quæstiones haberet, in una Asiæ provinciæ civitate, quæ Christianam religionem fuerat amplexata, omnes, qui in ea erant fideles, pro tribunali sedentem adiere, palam se Christianos esse profitentes, eaque de causa omnes se libenter mortem oppetituros: cum is rei magnitudine, & novitate perterritus, paucis ex illis damnatis, in reliquos, ut præcipitia, atque suspendia, si mori optarent, sibi sponte deligerent, exclamavit. Recitat hæc Tertullianus ad Scapulam, sic dicens: Arrius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, omnes illius civitatis Christiani ante tribunalia ejus se manu facta obtulerunt. Cum ille paucis duci jussis, reliquis ait: Ω δειλοί, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. Hoc est: O miseri, si cupitis perire, præcipitia & restes habetis. Hæc Arrius Antoninus, qui ut dictum est, postea succedens in Imperium, Pius est dictus.* Hæc Baronius, dum crebras, & quidem acerrimas intentatas in Christianos persecutiones commemorat: quibus hoc addit: *Ex his certe palam fit, magnas olim in Christianos persecutiones excitatas fuisse. Nam, si qui omnium æquissimi habebantur Præsides provinciarum, ut Antoninus, instanter, ut ait Tertullianus, Christianos persequebantur; quid alios fecisse credendum? Videas ex his pariter flagrantem in Christianis amorem pro Christi nomine martyrii subeundi.* Porro si vel una Asiæ civitas tot Christianos martyrii avidissimos protulit, quot Urbs Roma Christianos pari ardore conspicuos in medium edidit, quæ sola Orbis terrarum, & fidei caput, Apostolorum sanguine irrigata, subeundis martyriis dedicata est?

Quantum illico se Christiana fides diffuderit.

Bar. to. 2. ann. Chris. 123 n. 4.

Antonino integra Asiæ civitas pro fide mori parata se profitetur.

Antonini ad illos responsio.

Quam immanis olim in Christianos persecutio.

Quam ingens Christianorum pro Christo moriendi ardor.

Urbs Roma martyriis subeundis præcipue dedicata est.

5 Quinimmo studiosus Lector cavernarum cœmeterialium amplitudinem haud mirabitur, si confertam Christianorum multitudinem, eorum præsertim qui Romæ degebant, uberrime redundantem ex Tertulliano antiquos inter scriptores probatissimo repetat, qui cum sæculo eodem vixerit, quo rem narrat, admiranda prorsus Christianæ religionis incrementa, sectatorumque Christi numerum ipsis exprobrando gentilibus, in hæc verba describit: *Externi*, inquit, *sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum.* Vides Christianorum multitudinem ullo absque numero, & mensura ubique diffusam, cum integras jam urbes hi, Tertulliano teste, occuparent. Sed ipsum gentiles iterum hac de re alloquentem audiamus: *Sola*, inquit, *vobis relinquimus templa. Si tanta vis hominum in aliquem orbis remoti sinum abrupissemus à vobis, suffudisset utique dominationem vestram tot qualiumcumq; amissio civium, immo etiam & ipsa destitutione puniisset, proculdubio expavissetis ad solitudinem vestram, ad silentium rerum, & stuporem quendam quasi mortuæ Urbis, quæsissetis, quibus in ea imperassetis: plures vobis hostes quam cives remansissent. Nunc enim pauciores hostes habetis præ multitudine Christianorum, pene omnium civium, pene omnes cives Christianos habendo, sed hostes maluissetis vocare generis humani, quam erroris humani.* hæc acute Tertullianus, ubi ipsammet urbem sub florentissima Gentilium tempora Christianis refertam fuisse satis perspicue affirmare videtur. Quid mirum igitur, si tam numerosæ multitudini ad latendum, ad conveniendum, ad orandum, ad peragendum synaxes, ad tumulandum denique

Ingens Christianorum sub Ethnicis Imperatoribus Romæ multitudo.

Tertull. Ap. c. 37.

denique fidelium corpora quærerentur vastissima locorum spatia?

6 Nonne ex ipsis Ecclesiasticis historiis legenti palam fit, Christianos ubique, & in Urbe præsertim haud pacifice agere permissos fuisse, sed sub quibusvis Imperatoribus, & sub quælibet tempora exagitatos, latibula sibi quærere coactos? Si quis vero rationem assequi cupit, cur vel ab ipsis Imperatoribus, qui clementiæ titulo inter cæteros excelluere, fides Christi odia jugiter, & persecutiones perpessa sit, quod sub Trajano potissimum mitis naturæ Principe contigit; illam utique deprehendet, quod videlicet Christianorum numerus in immensum auctus, ipsis (ut Tertullianus dixit) timorem Imperatoribus incuteret, ne grave Respublica dispendium, contemptis Deorum ritibus, pateretur; sed hæc ex Baronio, si libet, excipiamus: *Potest fortasse alicui dubitationem facere, quid est quod laudatissimus Principum, idemque æquissimus (sic enim gentilium omnium testimonio habetur) in Christianos tamen se iniquissimum, atque sævissimum exhibuerit? Ad hoc primum dicimus (quod quidem Patres in Apologiis sunt prosecuti) complures hæreticos, ac præcipue Gnosticos nomine Christiano censitos, turpibus, execrandisque facinoribus impolluta Christianæ religioni ignominiam irrogasse, suisque impurissimis obscœnitatibus effecisse, ut genus, fides, nomen ipsum denique Christianum blasphemaretur inter gentes: adeo ut secundum Domini futura prædicentis sententiam, obsequium se Deo præstare existimarent, si Christianos, ut nequissimum genus hominum, internecioni traderent, invidiosumque nomen prorsus abolerent. Erant & aliæ mentitæ, vel simulatæ causæ, quas in Annalibus singillatim recensuimus, quibus Principes persuasi, illi ipsi, qui apud gentiles habiti sunt æquiores, iidem sæviores in Christianos se exhiberent, illis in hoc non dissimiles, qui etiam Gentilium judicio pessimi fuerunt, ut Nero, Domitianus & alii.*

Cur sub Trajano potissimum fides Christi persecutiones acriores perpessa sit.

Bar. not. ad Mart. die 23. Ian.

Hæretici Gnostici suis sceleribus Christianos exosos apud gentiles reddebant.

Christianos neci tradere è repub. æpium esse ducebant.

7 His à Baronio enarratis, illud mox subditur, quod ad rem nostram facit, causam videlicet potissimam exerendi adversus Christianos gladii extitisse, quod Christianorum fidem quotidie in Orbe invalescere, & religionem Christi majora quotidie incrementa capessere, ac Christianorum numerum coalescere advertebant: quapropter sibi, & Reipublicæ à tanta hominum multitudine, qui extraneis uterentur legibus, maxime cavendum existimabant: sed ad Baronium redeamus, & rei causam ab ipso exploremus: *Sed quod*, inquit, *in primis Trajani animum in eosdem vehementissime incendit, illud fuit, quod ex litteris Plinii secundi, quæ habentur lib. 10. ep. 103. accepit, nimirum Christianum genus adeo invaluisse, sicque illorum numerum auctum, ut idolorum templa deserta, desolataque remanerent; & nedum in civitatibus, sed & in vicis, & agris sacra deorum essent intermissa, & (ut ait) rarissimus victimarum emptor inveniretur. Quibus ille acceptis, ut collabenti Idolorum cultui consuleret, ac diis, a quibus Imperium acceptum ferebat, rependeret gratias, & Christianos, ut impios, deorumque contemptores è medio tollendos edixit, & quo magis erga deos pius, & Reipublicæ studiosus: eo amplius in Christianos severus videri cupiebat. Sed explorata demum per eundem Præsidem illorum innocentia, non ultra inquirendos, sed oblatos tantum puniendos esse rescripsit. De cujus adeo iniqua sententia inquit Tertullianus in Apologetico: O sententiam necessitate confusam; negat inquirendos ut innocentes, mandat puniri ut nocentes: parcit, & sævit; dissimulat, & animadvertit.* Hæc ex Baronio libenter in medium protulimus, ut lector vel manu deprehendat mira Christianæ fidei augmenta non tantum in tot urbibus, & Orbis terrarum locis, sed tum præcipue, ut conjicere fas est, in urbe Romana, Orbis totius capite, ubi gentium omnium undique conventus habebatur, ubi Pontifex Christi Vicarius præsto erat, & sanguis martyrum propagandæ religioni seminis instar inserviebat. Ex quo haud mirum, ut diximus, si tot in urbe passim cæmeteria adnumerentur, quæ Christianis in unum convenientibus receptacula forent, & in sacris obeundis muniis templorum instar tutum præberent sinum, & tot denique fidelium inferendis cadaveribus sepulturæ locum suppeditarent.

nimiis fidei quotidie incrementis territi gentiles, eam acrius persequi cœperunt

Quid Trajani animum in Christianos præcipue moverit?

Trajanus sua in Christianos severitas, erga deos pietas videri voluit.

Ejus de illis non inquirendis sententia.

Tantæ Christianorum multitudini, tot tantaque Cœmeteria quibus reciperetur, extitisse nil mirum.

1 Adde, quod, ut in Martyrologiis observare licet, una Roma mactandis Christi ovibus generale quasi macellum constitutum esset. In ea quippe, aut Imperatores, aut Præfecti urbis perpetuã Christianorum carnificinam exercebant; & vocante ad pugnam hoste, *non singuli militum*, ut Cyprianus ait, *sed tota simul castra prodebant*. Quippe, ut idem Cyprianus adstruit, *exuberante postmodum copia virtutis, & fidei, numerari non possunt martyres Christiani.* Certe si D. Gregorio fides adhibenda est, qui pro Christo sanguine laureati sunt, absque numero sunt: *Totum mundum*, inquit, *fratres aspicite, martyribus plenus est. Iam pene tot qui videamus non sumus, quot veritati testes habemus.* Cum tot igitur ubique terrarum numero martyres extiterint, quot præcipue in urbe Roma extitisse putandum est? *Certe Urbem hanc*, ut S. Leo exclamat, *beatorum millia martyrum, Apostolicorum æmuli triumphorum purpuratis, & longe lateque rutilantibus populis ambierunt, & quasi ex multarum honore gemmarum conserto uno diademate coronarunt.*

Roma olim generale Christi ovibus mactandis macellum erat.

Cypr. ep. 17. ad Cornel.

Infinitus in Ecclesia martyrum numerus.

Greg. hom. 23. in Eu.

S. Leo.

Millia martyrum Romam coronant.

9 Sed ut orationis stylum contrahentes, ad nostra redeamus; jam de sacris Urbis Romanæ Cœmeteriis, tum de iis, quæ ad hæc quomodolibet pertinere videbantur, prolixe egimus; & multa quidem, quod instituti ratio exigebat, generatim disserendo; Cœmeterialium rerum enarrationem adumbravimus potius, quam exposuimus, ut nimirum ad perscrutandos Romanam apud Ecclesiam, & qui inæstimabiles sunt, sacrarum antiquitatum thesauros, vel certe ad consepulta inter ipsa martyrum sepulchra Christianæ Religionis trophæa curiosius investiganda, studiosi Lectoris animum excitaremus. Nunc igitur exactam Cœmeteriorum descriptionem aggrediamur, eorum præsertim, quæ in amplo urbis circuitu sita, velut insignia militantis ac peregrinantis Ecclesiæ tabernacula, tutissimaque ovium Christi receptacula usque nunc suspiciuntur, quæ item Angelicorum hominum in terris mansiones jure merito dici, ac fidei insuper *supra firmam petram ædificatæ, contra quam portæ inferi haud unquam prævalere* potuerunt, fundamenta, & demum, ut uno verbo complectar omnia, perennium monimenta certaminum præcipuo à cunctis nomine appellari meruerunt.

Sermo hactenus prolixior animo lectoris cœmeteria perlustraturi præparando fuit.

cæmeteriorum in urbis circuitu sitorum adnotanda nunc descriptio.

Matt. c. 16.

10 Et certe sacrorum Cœmeteriorum præconia prophetico olim spiritu Apostolus designasse visus est, dum perspicue primitivos Christianæ fidei sectatores multiplicium pressurarum incommodis exagitatos aptissimis utique verbis expressit: *Alii vero*, inquit, *ludibria & verbera experti, insuper & vincula, & carceres: lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt, circuierunt*

Apost. ep. ad Hebr. c. 11.

Vera veterum Christianorum

ex D. Paulo descriptio. *runt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis, & in cavernis terræ.* En paucis ab Apostolo primorum Christianorum, qui Cœmeteria incoluere, faciem, ac eorundem mores lector nosti.

De quibusnam Cœmeteriis primum agere visum fuerit? 11 Sed ut Cœmeteriis interim insistentes de singulis peculiariter agamus, ac singillatim arcanos eorundem sinus, accepta ab historicis luce, perscrutantes, ipsis è tenebris rediviva in medium proferamus, quæ ex ignotis, ut ita dixerim, antiquitatum reliquiis, vel certe è ruderibus, ingenti studio ac labore, haud absque multis difficultatum incommodis conquisita eruere tandem, ac manu deprehendere licuit. Ut plana autem ac facili methodo ejusmodi enarratio procedat, opportunum nobis visum est, Cœmeteria, quæ apud notiores, ac magis celebres vias sita sunt, à reliquis secernere, & inquirentibus ob oculos proponere. Quod ut à nobis exacte præstetur, & viam præmonstrando, lectorem ipsum quodammodo manuducamus, ab una interim Romanorum mœnium parte iter aggredientes, huc illuc deinde discurrendo progrediemur, quousque totius Urbis ac suburbiorum ambitu perlustrato, ad locum, unde primum viam cœpimus, feliciter deveniamus.

Via Triumphalis olim omnium celeberrima ac nobilissima. 12 Verum cum sacri hujus itineris haud incerta nobis ratio tenenda sit, ac proinde antequam enarrandi initium faciamus, certum aliquod viarum caput definiri, statuique oporteat, haud aliud profecto vel magis aptum, vel opportunum magis ad rem nostram seligi potest, quam celebris illa reliquas inter Triumphalis Via, nunc jure quidem potiori, quam antiquis temporibus nobili hoc titulo insignita, meritoque cunctis præferenda viis tam præclarum præ se ferens nomen, quæ nimirum nobilissimum suos intra fines, limitesque Cœmeterium continet Vaticanum, & cæteris omnibus in Urbe locis tum antiquitate, tum religione ob recolendam apostolici triumphi memoriam, rerumque sanctimoniam longe præcellit. Ibi enim venerandum beati Petri Apostolorum principis corpus requiescit, illius nempe, qui Dominicæ vocis oraculo, totius Caput Ecclesiæ, & fidei Petra ac fundamentum extitit. Illius, inquam, qui non unam, aut alteram provinciam, sed totum terrarum orbem Christi Euangelio subegit, qui primus Romanæ Ecclesiæ Pontifex, sicut Julius Cæsar primus Romanæ Urbis, ac orbis Imperator appellari promeruit. Cæsari etenim illud singulare elogium à Plutarcho inscriptum est; *quod videlicet mille urbes cepit, quod regiones trecentas subjecit, quod centena hostium millia in acie cæcidit, quod in Asiæ, Africæ, Hispaniæ bellis civilibus victor gloriosus extitit.* Piscator autem Petrus, utpote amplioribus auctus triumphis, ut Chrysostomus ait, *Civitatem maxime regiam occupavit, etiam post mortem resplendet sole clarius:* & totius orbis principatum in Vrbe orbis capite sibi vindicat, & Vaticanum collem sepulchro suo, ac triumphalibus exuviis illustrat. Ibidem tot Pontificum sanctitate præstantium, ejus & fidei & Cathedræ successorum, ac innumerabilium denique martyrum corpora condita fuere: qui post immensos pro Christo libenter exanthlatos labores, Petræ, id est Petri fidei, ejusdemque confessioni constanter inhæserunt, & inter ipsa, quæ proponebantur, certamina jugiter imperterriti verbo & exemplo supremum Apostolicæ sedis Romana in Vrbe principatum stabilire conati sunt, & usque ad effusionem sanguinis pro Christo viriliter decertantes, *Apostolorum*, ut sanctus inquit Leo, *æmuli triumphorum purpuratis, & longe lateque rutilantibus populis Romanam hanc Urbem ambierunt, & quasi ex multarum honore gemmarum conserto uno diademate coronarunt.* Quin immo sudore, ac sanguine laureati, dum de idolorum cultu victoriæ palmam referunt, ob merita, quæ sibi dimicando pepererant, in terris trophæa, solidos ac perennes apud cæleste Capitolium triumphos promeruere.

Eadem nunc Cœmeterio Vaticano ac sepulchro præcipue Apostolorum veneranda.

Petri Apostoli præstantia, ac ejus elogium.

Plutar. in Car. Cæsar.

Chrys. hom. in Psal. 48.

S. Leo ser. 1. de natal. Apost. Petr. & Paul.

13 A celeberrima igitur hac Via, hoc est, ab augustissima Petri memoria, ab ipso, inquam, principis ejusdem Apostolorum sepulchro, quod præcipuis quondam regum Ægyptiorum Mausoleis longe excellentius universo terrarum orbi admirationi pariter & venerationi est, secundi hujus libri exordium desumatur. Nos interim haud concito, sed lento Viam hanc Triumphalem pede terentes, & cæteras subinde, quæ sunt trans Tyberim sitæ, Aureliam videlicet, Corneliam, ac Portuensem perambulantes, quo rem omnem historicam commode assequi valeamus, singula Cœmeteria ibidem existentia studiose perlustrabimus, quousque ad insignem Apostoli Pauli basilicam deveniamus. Rursus autem ab eadem basilica incœptæ peregrinationis iter resumentes, tertium exponere librum aggrediemur, qui plenam viarum, quæ citra eundem Tyberim occurrunt, ac Cœmeteriorum, quæ in eisdem latent, narrationem studioso lectori haud minus gratam exhibebit.

Sepulchrum Apostolorum omnibus Regum mausoleis præstantius.

14 Ambo enim isti Apostolorum duces, quippe qui veri Romanæ, aut potius Christianæ Urbis fundatores extiterunt, & huc verbi prædicatione, & profusione sanguinis, Christi fidem, ac illibatæ cultum religionis invexere, ut Leo disertis verbis proclamat: *Isti sunt*, inquit, *viri, per quos tibi Euangelium Christi Roma resplenduit.* Et infra: *Isti sunt Patres tui, verique Pastores, qui te Regnis cælestibus inserendam multo melius, multoque felicius condiderunt, quam illi, quorum studio prima mœnium tuorum fundamenta locata sunt, &c.* Haud verò absque divini dispensatione consilii sacratissima Apostolorum eorumdem corpora ad utramque Tyberis partem deponi, locarique contigit, sed ob eam potissimum causam, ut arbitramur, id præstitum est, ut videlicet contra ingruentes hostium impetus futuris perpetuo temporibus bina ejusdem Urbis præsidio, ac validissima jugiter existerent propugnacula, quod Fortunatus carminibus hisce adnotavit:

A facie hostili duo propugnacula præsunt,
Quos fidei turres Urbs caput orbis habet.

Et Prudentius pariter in Peristeph. Hymno de SS. Apostolis:

Dividit ossa duum Tybris sacer ex utraque ripa,
Inter sacrata dum fluit sepulchra.

Petrus, & Paulus melioribus auspiciis Romæ conditores, quam Romulus cum Remo.

S. Leo in serm. in Nat. Apost.

Sepulchra Petri & Pauli bina Vrbis propugnacula.

Fortunatus.

Prud. in Peril. hym. 12.

15 Et jure quidem merito, ut altius rem consideranti patet, in suscepta Cœmeteriorum descriptione ejusmodi nobis ordo servandus occurrit, ut ipsimet, qui tot ac tantorum martyrum in nostra hac Vrbe, quæ orbis tenet principatum, principes fuere, ipsi, inquam, Apostoli piæ hujusce subterraneæ peregrinationis edocendo iter, ac dirigendo, duces quodammodo nobis adsint, & ab utroque eorumdem beatorum Apostolorum hi duo libri Subterraneæ Romæ, qui sequuntur, & in quibus specialis de singulis Cœmeteriis sermo habebitur, præclaris quidem auspiciis initia sortiantur.

Ab ipsis Apostolorum, ac Vrbis Principibus, iisque ducibus iter hoc auspicandum.

Primum sacræ antiquitatis monimenta persequi consilium est.

26 Etsi autem præcipuum instituti nostri propositum est, Ecclesiasticas dumtaxat perquirere, ac diligenter investigando antiquitates prosequi; abditosque intra Romani soli viscera Christianæ religionis thesauros perscrutari, adinventosque aliis subinde contemplandos in lucem proferre; id tamen nobis pii benignitas lectoris indulgeat, ut passim inter peragrandum vias, juxta quas Cœmeteria delitescunt, profana item monumenta, quæ iisdem in viis sita olim erant, peculiari præmisso, ubi opus fuerit, enarrationis capite, breviter attingamus. Quandoquidem rerum profanarum cognitio ad assequendam distinctam, plenamque eorumdem Cœmeteriorum notitiam haud parum lectorem juvat; cum ex iis brevi ac facili manu deprehendere unusquisque possit, quales sint viæ, quæ fora, quæ cloacæ, quæ demum theatra ac templa, aliaque vetustiora id genus inter collapsæ Urbis reliquias monumenta, apud quæ in præcipuis beatorum Martyrum actis, sacrisque Martyrologiis, aut martyrii, aut certe sepulchri locum inscribi, ac prænotari à scriptoribus quandoque contingit, quod quidem tum sacræ, tum profanæ antiquitatis indagatoribus utile ac perjucundum fore arbitramur. Si quis verò ab hujusmodi gentilitiarum rerum superstitione, ut par est, corde atque oculis abhorret, is etiam haud parum, quod ad animi, morumque institutionem spectat, emolumenti pariter ac solatii, beata hæc Christianorum tempora cum profanis illis conferendo, percipiet: siquidem jam omnino ad impletum illud Isaiæ vaticinium perpendens *Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons, & collis humiliabitur*, summopere gaudebit, & immortales Deo gratias aget, dum absumpta penitus contemplatur aurea inanium deorum templa, superba quondam Imperatorum Mausolea excisa, dejectaque videt, porticus, columnas, pyramides, obeliscos, ipsos denique marmoreos arcus solo æquatos, cæteraque innumera prorsus ædificia florentissimi quondam Romanorum Imperii indices, quod ipsi sponte dæmonum tyrannidi subdebatur, eorumdemque cultui deserviebat, ab oculis evanuisse, & immanes illas substructionum moles, quæ olim ad cælum usque, ipsi dicatæ quodammodo æternitati, attollebantur, nunc sacro Christi nomine ac religionis cultu sub vexillo crucis vigente, disjectas, ac humi prostratas deprehendit. Quis enim non admirabundus, non attonitus hæreat, dum quæ apud priscos gentilitii sæculi habebantur miracula, & potissima erant Urbis ornamenta, temporum deinde injuria eum in modum labefactata, & sic oblivione deleta conspicit, ut vix ullum eorum hac nostra ætate vestigium extet, & inter crebras ruinas sola nominis umbra supersit? At è contra quis animum non erigat, dum advertit humilia, abjectaque sanctissimorum hominum sepulchra, quæ intra profundos locata cavernarum sinus, intimis obruta latebris, atque ipsismet, ut videbatur, addicta tenebris, hæc, inquam, quæ inculta olim prorsus ac neglecta jacebant, clarificata nunc per Orbem Ecclesia, velut è tenebris rediviva, ob sanctitatis titulum, quem præ se ferunt, ad cælum usque caput extollere, & jugi confluentium populorum admiratione suspici? Quis enim non valde obstupescat, dum eisdem super tumulis constructa augustæ magnitudinis Templa, ac miri, vastique operis erigi moles intuetur? quod quidem (ut cætera sileamus) humili quondam, ac penitus inculto Piscatoris sepulchro (cujus nunc jugiter floret gloria) divinitus obtigisse affirmandum est. Hoc unum enim tanquam opus quoddam absolutissimum, ne perenne dixerim artis humanæ prodigium, constructiones omnes, si quæ sunt, aut unquam fuere toto Orbe terrarum celeberrimæ, omnibusque numeris absolutæ, splendore suo longe antecellit, ac ipsis quodammodo sideribus præ nimia altitudine se inserit.

Sed & de profanis breviter hic agendum.

Rerum profanarum notitiæ utilitas.

Eædem cum Ecclesiasticis collatæ jucunditatem, ac utilitatem adferunt. *Isa.* 40.

Operum profanorum cum Templo ac sepulchro Apostolorum collatio.

Illa abjecta, ac humiliata jacent.

Hæc verò nunc ad cælum elata omnibus veneranda, ac suspicienda prostant.

Tumulo D. Petri basilica celeberrima ac admiranda superædificata.

17 Sed dicet aliquis, quorsum hoc præ cæteris Urbis Romanæ templis, atque ædificiis, vel Capitolio Romano, vel Agrippino Pantheo, vel Templo Pacis, quod Vespasianus erexit, vel Urbis denique Templo comparabile ostendi potest? Ita plane, unum Vaticanum Templum & comparandum singulis, & omnibus anteferendum se offert, de quo merito Thomas Bossius noster de signis Ecclesiæ agens, hoc unum admiranda inter signa recenset: *Quid*, inquit ille, *de Templo S. Petri, quod nunc perfectum conspicimus, & admiramur, dicemus? ac ne quis antiquitatum cupidus laudator temere nos loqui putet, afferamus, quæ de Pantheo scribit, quasi spectaculo tanti operis attonitus Ammianus Marcellinus: Pantheon, inquit, veluti regionem teretem, speciosa celsitudine fornicatam, elatosque vertice scansili suggestus Consulum, & priorum Principum invitamenta portantes*, hæc Ammianus: at citatus auctor singulis diligenter pensatis, Vaticanum Agrippino Pantheo longe præcellere affirmat; *ita ut revera*, inquit ille, *hoc Templum dignitate, & artificio superet omnia, in quibus jactat se cum suis fabulis ostentatrix antiquitas*. hæc ille, qui & Templum cum Dianæ Ephesinæ Fano, ad cujus structuram viginti septem Asiæ Reges coiere, & ducentos viginti quinque annos in opere consumpsere; cum Fano, inquam, Ephesino juxta Plinii descriptionem comparans, Vaticano B. Petri Apostoli Templo palmam adscribit.

Templum Vaticanum omnibus veterum ædificiis excellentius.

Thom. Bossi de sign. Eccl. l. 11. *c.* 3.

Idem Agrippino Pantheo anteferendum.

Amm. Marc. hist. l. 16.

Dianæ Ephesinæ Fano dignitate, & artificio antecellit.

18 At demum ipsam Apostolicorum sepulchrorum gloriam aptis à Chrysostomo verbis descriptam hic coronidis loco subteximus: *Servorum*, inquit, *Christi splendida sunt sepulchra, quæ Urbem maxime regiam* (Romam intellige) *occupaverunt, & dies perspicui sunt, diem festum terrarum Orbi facientes: non ædificiorum amplitudine, & splendore (hac enim etiam parte excellunt) sed quod amplius est, conventientium studio. Nam & ille ipse purpura indutus peregre proficiscitur, sepulchra illa complexurus, & fastu deposito contingit sanctos, rogans, ut sibi apud Deum patrocinentur: & tabernaculorum opificem* (Paulum videlicet) *& piscatorem* (Petrum) *patronos etiam mortuos deprecatur ille diadema gestans*. Hæc ille de uno dumtaxat, & certo Imperatore loquens, sed de solemni ac pio quondam Christianorum Imperatorum more, de quibus alibi isthæc subtexit: *Relictis omnibus ad sepulchra Piscatoris, & Pellionis currunt & Reges, & præsides, & milites*. Quod item admirabundus Augustinus expressit, dum ait: *Nunc ad memoriam Piscatoris flectuntur genua Imperatoris. Ibi radiant gemmæ diadematis, ubi fulgent beneficia Piscatoris*. Et alibi: *Videas & Imperii nobilissimi eminentissimum culmen ad sepulchrum piscatoris Petri submisso diademate supplicare*. Vides præclara sepulchrorum monimenta. Et quidem ad Apostolorum gloriam, quorum thesauris Urbs nostra ditatur, exprimendam, optime conferunt Chrysostomi verba, quæ ab aureo ejusdem ore hic nobis excipienda sunt: *Quot Reges*, inquit, *Urbes everterunt*,

Apostolicorum sepulchrorum gloria ex Chrysostomo descripta.

Chrys. hom. 16. *in* 2. *ad Corinth.*

Reges & Principes mundi ad ea se prosternunt.

Chrys. hom. quod Christus est Deus.

Aug. ser. 28. *de SS.*

Idem ep. 42.

Chrys. hom. in Psal. 48.

portus

Gloriæ D. Petri & Regum hujus seculi mutuo collatio.

portus exstruxerunt, & nominibus suis inscriptis decesserunt; nec tamen eis quidquam profuit, sed silentio, & oblivioni dati sunt. Piscator autem Petrus, qui nihil fecit eorum, quoniam virtutem est prosecutus, & civitatem maxime regiam occupavit, & jam post mortem resplendet sole clarius. Sed ipsum quoque de Paulo differentem audire libet: *Nullus ex Romanis Regibus tanto in honore fuit, quanto unus Paulus. Imperator quidem foris jacet abjectus: hic autem Urbis medium velut vivens, & regnans tenet.* En, ex quo potissimum fonte Romanæ Urbi gloria exorta est!

Et Paulo major quam ullis Regibus Rom. honor habetur. *Chrys. hom. 4. in 2. ad Timot.*

19 Verum, quod peculiari admiratione dignum est, Horti, Circus, Naumachiæ, aliaque præclara Gentium monumenta, quæ apud Vaticanum jampridem excultissima videbantur, & intuentium in sui contemplationem oculos rapiebant, è medio ruinis crebrescentibus sublata, ab hominum oculis & memoria penitus exciderunt; ita ut tempus edax rerum, & invida anteactorum sæculorum vetustas de ipsamet Triumphali Via, quæ Imperatorum triumphis dicata, palmis jugiter ditabatur, triumphum egisse videatur. Horum tamen omnium, quæ supra memoravimus, superstes adhuc in rerum historicarum paginis, aut in loquacibus, etsi mutis, marmoribus, &c, quæ modo supersunt, demolitorum ædificiorum vestigiis memoria perseverat. Sed nos instituti nostri proposito inhærentes, singula breviter attingamus.

Præclara gentium monumenta in Vaticano ad gloriam Apost. obscurata penitus evanuere.

CAP. III.

De Triumphali Porta, Vaticano colle, & iis, quæ antiquitus eisdem in locis suspiciebantur.

Porta Triumphalis in quanam Urbis parte olim sita fuerit?

1 PORtam, quæ Triumphalis dicitur, & multis jam abhinc sæculis memoria excidit, in ea olim Urbis parte sitam fuisse, quæ trans Tyberim ad occasum respicit, ubi nostris hisce temporibus Valetudinarium, quod vulgo sancti Spiritus in Saxia, cernitur, Romanarum antiquitatum scriptores affirmant, Blondus videlicet, Marlianus, Andreas Fulvius, Onuphrius, Pyrrhus Ligorius, ac cæteri, qui unanimes in hoc asserendo consentiunt, eamdemque aiunt prope Tyberis ripam extructam, accedentibus ultro ingressum præbuisse in ejusdem nominis pontem, cujus in medio fluminis alveo adhuc vestigia apparent.

Blond. Mar. Andr. Fulu. Onuph. Pyrr. Ligor.

Inde ea nomen hoc cum sortita sit? *Joseph. de bello Iud. lib. 7. c. 24.*

2 Triumphalis autem nomen idcirco Porta hæc sortita est, quod triumphorum pompa, ut Josephus scribit, per eam maxime duci consueverat. Et quoniam lege sancitum erat, ne Imperator, cui ob promeritam victoriæ palmam triumphus decretus esset, privatim, & absque publico ovantis populi plausu, atque obsequio Urbem ingrederetur; dum interim ille extra ageret, triumphi de more apparatus apud Vaticanum instruebatur; quamobrem illa Vaticani pars, ubi isthæc fieri contingebat, vulgo territorium Triumphale appellabatur. Hinc, inquiunt, solemni pompa Triumphator Urbem versus progredi incipiebat, qui ubi Triumphalem ad Portam pervenisset, sumpto illic cibo, triumphalia mox ornamenta induens, Diis, quorum ibi simulacra ponebantur, immolabat. Quæ omnia in descriptione triumphi, quem de Judæa subacta Vespasianus Imperator à Senatu retulit, à Josepho, qui oculatus fuerat testis, fideliter his verbis referuntur: *Vespasianus verò, inquit ille, ad Portam accedit, quæ ab eo, quod per illam semper triumphorum pompa ducitur, nomen accepit. Ibi & cibum prius capiebant, & triumphalibus vestibus amicti, Diis ad Portam collocatis, cæsa hostia, inter spectacula transeuntes, triumphum ducebant, ut multitudini facilior præberetur aspectus.*

Territorium triumphale quodnam appellatum? Apparatus triumphi. Simulacra deorum in Porta triumphali ponebantur. *Joseph. lib. 7. c. 24.*

Pons Triumphalis. Via Triumphalis.

3 Trajecto deinde per pontem Tyberi, Urbem ingressus, inter lætas circumfusæ multitudinis acclamationes, per Porticum, quæ tunc protendebatur juxta Ecclesiam SS. Celsi & Juliani, in aciem Campi Floræ, ubi nunc templum sancti Angeli in Piscina cernitur, ad Velabrum deinde, atque ad Janum victor festivis exceptus gaudiis procedebat, ac denique per forum Romanum, clivumque Capitolinum ad ipsius Jovis Capitolini ædem, grates Superis relaturus Triumphator ducebatur.

Alia recentiorum de Porta Triumphali sententia. Item de apparatu Triumphi, ac via triumphali.

4 Hæc Severanus noster Bosium secutus in Subterraneæ Romæ descriptione, à se jampridem Italico sermone edita, fusius narravit. At recentiores Triumphalem Portam prope Carmentalem, inter Capitolium ac Tyberim mediam statuunt; ac Triumphi, quem enarravimus, apparatum in Vaticano nequaquam, sed in Campo Martio instrui consuevisse pronuntiant; indeque ejusdem triumphi pompam per frequentissimas porticus, & templa usque in Flaminium Campum duci consuevisse asserunt: tunc enim juxta Porticum Octaviam ad Circum Flaminium procedebant, indeque egressi, Portam Triumphalem subibant; hinc juxta Marcelli Theatrum ad alias Octaviæ Porticus progrediebantur (quas scilicet Octavia soror Augusti fecit, ubi extat hodie ædes S. Mariæ in Porticu nuncupata; nam antiquiores porticus juxta Circum Flaminium Cn. Pompejus extruxerat) inde per medium Velabrum, ac forum Boarium transeuntes ad Circum Maximum; hinc veteres ad Curias, ubi Constantini Magni Arcus situs est: ac demum per Sacræ semitam viæ in forum juxta Saturni Templum, ubi patet Septimii Arcus, ascendere Capitolium apud antiquos in more positum erat. Id constanter utique R. P. Alexan. Donatus Societatis Jesu, vir rei antiquariæ peritissimus, asseverat in sua veteri, ac recenti nuper edita Roma, cujus sententiæ nos quoque libenti animo subscribimus; quamvis Pontis ac Triumphalis Viæ in Vaticano à triumphis usurpata proculdubio denominatio, illac etiam ductos quondam fuisse triumphos, nos ad fatendum quodammodo cogere videatur. De via autem Triumphali nulla prorsus controversia extat; omnes enim scriptores unanimiter consentiunt, hanc olim extra Urbem extitisse, quæ à Ponte ejusdem nominis incipiens ad Vaticani radices juxta Apollinis Templum, ubi nunc Vaticana Basilica, extendebatur; quod ex perantiqua itineraria tabula Juliani Imperatoris ævo confecta, & à M. Velsero edita perspicue deducitur. Quousque illa autem Via protenderetur, non satis recte ab antiquariis hactenus adnotatum puto, qui ad memoratas collis Vaticani radices, ejusdem terminum non absque manifesto errore ponunt, cum alioqui exploratissimum sit, Triumphalem Viam per collem, qui vulgo mons Marius dicitur, jam olim duxisse, quem Cinnæ Clivum appellatum quoque fuisse pervetusta ibidem reperta docet inscriptio, quam hic ex Gruthero adscribere operæ pretium erit. Sat enim indicat, Viam Triumphalem per memoratum collem versus Cassiam viam duxisse, cum qua pariter ad sextum ab Urbe lapidem jungebatur. Inscriptio autem ista sic habet:

Alex. Don. in Rom. Vet. Donati de Porta ac Via Triumphali sententia cæteris verior.

Via Triumphalis unde inciperet, & usquequo extenderetur?

Clivus Cinnæ.

Gruther. lib. de ant. inscrip.

Monu-

Inscriptio antiqua de Via Triumphali.

Monumentum quot est via Triumphale
Inter miliarium secundum, & tertium
Euntibus ab Urbe parte læva, in clivo
Cinnæ, & est in agro Aureli Primiani
Victoris Pontificum, &c.

Hæc lapis iste de Clivo Cinnæ, & Triumphalis viæ per eum ductu nos docet, hactenus tamen à nemine, quod noverimus, adnotata.

Vestigia viæ Triumphalis inter Ædem S. Spiritus, & Vaticanum reperta.

5 Porro per semitam illam, quæ Triumphalem pontem ac montis Vaticani radices interjacet, hac nostra etiam ætate sæpius celeberrimæ ejusdem Viæ apparuere vestigia, detectis quandoque dum variis in locis terram effodi contigit, inter Ædem sancti Spiritus, ac Vaticanum Templum silicibus, quibus olim eadem strata erat, nullo quidem glutini genere inter se cohærentibus. Ejusdem verò Triumphalis Viæ, ac Portæ mentio in antiquis inscriptionibus habetur, quæ à Smetio, Lipsio, aliisque auctoribus passim referuntur: sed præcipue apud Onuphrium in Urbis Romæ descriptione sequentes leguntur.

Smetius. Lipsius. Onuphr. Pan.

Inscriptio in qua Portæ Triumphalis mentio fit.

FORTUNÆ SANCTÆ
ATINIA TYRANNIS
SEMINARIA A. PORTA
TRIUMPHALE.
P. TERENTIUS FORTUNATUS
VIR CLARISSIMUS
CUI GRATIAS MAXIMAS
SEMPER EGI,
CUM
TERENTIA FAUSTINA FILIA
DONUM DEDIT
L. D. D. D.

Inscriptioni, quam modo amice Lector proposuimus, alteram ex eodem Onuphrio Panvino exceptam subjicimus, in qua Triumphalis Viæ mentio inter præclara recolendæ antiquitatis monimenta incurrit.

Altera item de Via Triumphali vetus inscriptio.

C. SALLIO ARISTATENO. C. V.
SEPTEM VIRO EPULONUM
SODALI. AUGUSTALI JURIDI
CO: PER PICENUM. ET APULIAM
CURATORI VIARUM. AURELI
Æ CORNELIÆ TRIUMPHALIS
PRÆTORI. K. TUTELLARIO. QUÆSTORI
DESIGNATO, ET EODEM ANNO. AD
ÆDILITATEM. PROMOTO. X. VIRO
STILITIBUS JUDICAND. ORATORI MAXIMO
DECURIONES, ET PLEB. COLONIÆ
ASCULANORUM ANCONITANORUM
PROPTER HUMANITATEM,
ABSTINENTIAM, EFFICACIAM.

Ex quibus plane colligitur, Triumphalem viam cæterarum instar suum ac peculiarem habuisse curatorem, quod nostram sententiam de longiori ejusdem tractu, quam modo exposuimus, manifeste confirmat.

De situ ac loco Portæ Triumphalis Suetonii testimonium. *Suet. in Aug. c. 130.*

6 Triumphalis verò Portæ, & quonam loco sita fuerit, Suetonius in Augusto meminit: de supremis enim ejusdem honoribus agens, sic ait: *Senatus & in funere ornando, & memoria honoranda eo studio certatim progressus est, ut inter alia complura censuerint quidem funus Triumphali porta ducendum, præcedente Victoria, quæ est in Curia, canentibus Næniam Principum liberis utriusque sexus.* Hæc Suetonius. Tacitus quoque de eodem Augusti funere verba faciens: *Tunc*, inquit, *consultatum de honoribus, ex queis maxime insignes visi, ut Porta Triumphali duceretur funus; Gallus Antonius, ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur, L. Arruntius censuere.* Hucusque Tacitus. Vides igitur Portam, de qua sermo nunc est, veluti apud antiquos optime notam, ac monimentis quamplurimis apprime nobilitatam, illustrium quoque scriptorum testimonio frequenter celebratam fuisse.

Tac. in Annal. lib. 1.

7 Hanc recentiores quidam Vaticanam dixere, inter quos præcipui sunt Andreas Fulvius, & Luc. Faun. sed nulla quidem veterum auctoritate suffulti, hac una tantum ratione permoti, quia nimirum iter per eam ad collem, & campum Vaticanum deducebat, de quibus modo dicendum est.

Andr. Fulu. Luc. Faun. Porta Triumphalis eadem quæ Vaticana.

8 Vaticanus autem collis ita nuncupatus est, ut inquit Sex. Pomp. Fest. quod illo Romanus populus, responso Vatum accepto, pulsisque inde Hetruscis potitus sit. Scribit verò Aulus Gellius tam ipsum Campum, quam Campi ejusdem Præsidem, ac Tutelarem Deum, Vaticanum appellatum fuisse, à vaticiniis scilicet, quæ occulta ejusdem vi atque instinctu ibidem fieri consueverant; sed etymon longe diversum est, ut idem Aulus Gellius ait, quod à Varrone traditur; vult enim ita dictum, quia ab ipso pueri humanæ vocis initia auspicarentur: hi enim statim atque è matris utero in lucem prodiere, primam quidem inter plorandum vocem edunt, quæ prima in Vaticani nominis nuncupatione syllaba computatur. Quocirca vagire quis dicitur, ipsomet verbo recentis sonum vocis, quod pueris accidit exprimente: quod Augustinus pariter mirifice ad rem nostram innuere videtur, hæc dicens: *Aut Vaticano, qui infantium vagitibus præsidet, &c.*

Sex. Pomp. Fest. l. 19. Vaticanus collis undenam de nominationem suam sumpserit. *Aul. Gell. l. 18 noct. c. 17.*

D. Aug. de Civit. Dei. l. 14. c. 8. & 11.

9 Porro celebre Idoli hujus Fanum in ipsomet colle dicatum fuisse Blondus quoque asserit in libro, quem sub instauratæ Romæ titulo edidit. Hic autem collis non eo dumtaxat spatio circumscribebatur, in quo ad præsens D. Petri Basilica, summorumque Pontificum palatium suspicitur, sed omnes illi colles, qui è regione Milvii Pontis, inter se quodammodo juncti, ad dexteram longo, curvatoque tractu protenduntur, usque ad illam Janiculi partem, quæ Aventino monti ex adverso opponitur, Vaticani olim dicebantur. Quod verò illa potissimum prædictorum collium pars, quæ in citerioris Urbis nostræ sinu situm Pompeji Theatrum respiciebat, Vaticanus item appellaretur, ex Horatio conjici satis posse videtur, qui Mecœnati suo jocose blandiens, & lepide de more assentatus, ipsammet Echus repercussionem ex Vaticano, ac Tyberinis, quæ adjacent, ripis, ad populi in Pompejano theatro plaudentis clamorem respondisse ait:

Fanum Idoli Vaticani. *Blond. lib. 1. c. 44.* Collis Vaticanus ejusque spatium.

Datus in Theatro
Cum tibi plausus
Chare Mecœnas Eques, ut paterni
Fluminis ripa simul & jocosa
Redderet laudes tibi Vaticani
Montis imago.

Hor. carm. l. 1. od. 20.

10 In quem locum, ut Porphyrius antiquus ille interpres, aliique eruditissime adnotarunt, Theatrum videlicet Pompeji, Vaticano monti proximum erat: hæc autem propinquitas haud ad aliam potest referri partem, quam ad jugum illud, quod communi vocabulo ad hunc usque diem, Janiculis appellatur, ipsique Theatro ex opposito imminet. Nam si de illa Vaticani parte intel-

Pompeii Theatrum.

intelligere quis velit, in qua modo beati Petri Basilica attollitur, cum hæc longo intervallo à Theatro distet, quid haud facile creditu, atque ipsi omnino veritati dissonum ac repugnans Poëta dixisset, ex quo merito redargui posset, dum tanto interjectu distantiæ (quod impossibile est) Echo reddi affirmat. Interim cum Poëtis quidlibet audendi, fingendique semper potestas fuerit, profecto non negaverim, id commoda utique interpretatione, ad eos usque colles extendi posse, qui Vaticani adhuc nomen obtinent; ita ut mons Janiculus à Vaticano, illa intermedia valle distinguatur, in qua tegulariæ fornaces modo extant. Quæ plane opinio vel illo Martialis Epigrammate confirmari videtur, ubi prædium, seu hortum longo Janiculi jugo recumbentem describit. Nam quæ de Fidenarum, & Rubrarum, tum etiam de Flaminiæ, ac Salariæ prospectu ibidem scribit, nulli ejusdem Janiculi parti convenire potest, quam quæ à templo S. Onuphrii ad portam S. Pancratii juxta Viam, quam nostri *Longaram* vulgo appellant, protenditur. Nobis interim utramque sententiam hic breviter indicasse sufficiat, quam tamen viris doctioribus ultro decidendam relinquimus.

Mart. epig. l. 4. epig. 51.

11 Porro quod altera pars eorumdem collium, qui ad Milvium Pontem à D. Petri Basilica porriguntur, sub Vaticani nomine comprehendatur, Ciceronis ad Atticum verba satis perspicue docent: *Sed casu* (inquit) *sermo à Capitone de Urbe augenda, à Ponte Milvio ad Tyberim duci secundum montes Vaticanos, &c.* Totus itaque campus, qui hisce montibus subjacet, Vaticanus quondam appellatus est, ut ibidem sequentia Ciceronis ejusdem verba manifeste demonstrant, nempe: *Campum Vaticanum fieri quasi Martium campum.* Atque ita etiam una cum Vaticano luco, Areisque Vaticanis à Sext. Aurel. Vict. nominatur.

Cic. ad Att. l. 13 ep. 128.

Campus Vaticanæ.

Cic. ubi sup.

Lucus Vaticanus.

Sex. Aurel. Vict.

Areæ Vaticanæ.

12 Fuere quidem ab antiquis temporibus, & in hanc usque diem hisce in campis figlinæ perseverant, in quibus ex argilla, & creta, quæ proximo è monte eruitur, vasa artificum manu fiebant. Has autem intellexisse Plinius videtur, cum dicit, *Vitellium ducentis sestertiis patinam condidisse, cui fornax in campis ædificata fuit.* Hinc quandoque fragiles montis ejusdem patellæ nuncupantur, de quibus Juvenalis ait:

Figlinæ in campo Vaticano olim hodieque existunt.

Plinius.

Et Vaticano fragiles de monte patellas.

Iuv. sat. 6.

Vaticani quoque cadi apud scriptores notantur, de quibus Martialis:

Quid te Tucca juvat vetulo miscere phalerno
In Vaticanis condita musta cadis.

Mart. epig. 49. lib. 1.

Et alibi:

Imputet ipse Deus, nectar mihi fiat acetum,
Et Vaticani perfida vappa cadi.

Idem ep 49. lib. 12.

13 In campo itidem Vaticano, Julio Paulo Poëtæ illius ævi celeberrimo A. Gellius prædiolum fuisse scribit, in quo ambo simul ea, quæ philosophos decet, frugalitate sæpe convivari solebant: *In agro*, inquit, *Vaticano Iulius Poëta vir bonus, & rerum, literarumque veterum impense doctus, prædiolum tenue possidebat, eo sæpe nos ad sese vocabat, & olusculis, pomisque satis comiter, copioseque invitabat.* Plinius item annosæ cujusdam Ilicis Roma ipsa antiquioris (ut credebant) meminit, quæ confectum ex ære titulum Hetruscis characteribus præferebat, & summa quondam apud omnes in veneratione habebatur: *Vetustior Urbe*, inquit ille, *in Vaticano Ilex, in qua titulus æreis literis Hetruscis*

Prædium Julii Pauli Poetæ.

A. Gell. noct. lib. 19. c. 7.

Ilex in Vaticano Urbe Roma antiquior.

Plin lib. 16. c. 43.

religione arborem jam tunc dignam fuisse significat. Hæc ille.

14 Apud Vaticanum insuper, quo tempore vana Gentilium superstitio vigebat, duo insignia ac nobilissima Templa numerabantur; Apollinis videlicet ac Martis, ipsomet sita loco, ubi nunc B. Apostoli Petri Basilica magnificentissimo ambitu exædificata consurgit. Quæ quidem superstitionis gentilitiæ Templa Romani subinde Pontifices ab impio, profanoque Idolorum cultu expurgata, ac pio Religionis Christianæ ritu consecrata, in veri, æternique Dei honorem ac cultum sanctissime transtulerunt. At verò Apollinis Templum, cujus in gestis B. Petri Damasus meminit, uti veteres perhibent, insigne quoddam fuit circulari forma Sacellum, & postmodum B. Petronillæ virgini dicatum, quod olim, priusquam antiquum ejusdem Apostoli templum instaurandi gratia demolitum esset, ad dexteram majoris aræ partem conspiciebatur. Martis autem delubrum huic proximum erat, neque è recentioribus desunt, qui eo loco extitisse asserant, ubi nunc ejusdem Basilicæ sacrarium intuentibus patet, quod titulo Sanctæ Mariæ de Febribus postea decoratum fuit, à quadam nimirum Beatissimæ Virginis Imagine hujuscemodi desumpto vocabulo, quæ jugi ibidem fidelium venerationi exposita erat, & hac quoque nostra ætate in postremo novæ Basilicæ sacello, quod sanctissimo Crucifixo dicatum est, pari devotione colitur. Horum verò Templorum graphides, in Alpharani Ichnographia, & in libro, quem Severanus pariter de sacris septem præcipuarum Urbis Ecclesiarum memoriis inscripsit, commode inspici possunt.

Bina insignia Idolorum Templa in Vaticano, Apollinis alterum, alterum Martis. Quæ in Ecclesias postea consecrata fuerunt.

Apollinis Templum B. Petronillæ dicatur.

Et Martis Virgini Matri.

Sacrarium S. Mariæ de Febribus.

Sever. de sept. Eccles.

15 Nec interim desunt, qui antiquum Cybeles, quam Deorum omnium matrem insana olim antiquitas pronunciavit, Templum eodem in loco statuant: hac una ad id asserendum ratione permoti, quod quamplurima Crioboliorum, & Taurobobliorum simulacra, quæ in ejusdem Deæ honorem celebrabantur, cum nova Vaticanæ Basilicæ fundamenta hoc nostro sæculo aperirentur, ibidem inter effodiendum reperiri contigerit: ex quo pariter alio deducto argumento æream illam, ingentemque Pineam, quæ jam in medio Vaticanæ Basilicæ atrio extabat, & modo in proximis Summorum Pontificum hortis reservatur, usui quondam & ornamento ejusdem Deæ Cybeles Templo extitisse conjiciunt, cui arborem videlicet pinum gratam summopere, acceptamque Poetarum plerique, & Ovidius, ac Virgilius præ cæteris de more fabulantur. Verum assertionem hanc nulla, quod noverimus, scriptorum veterum auctoritate suffultam, nobis interim satis sit indicasse. Porro de memoratis hactenus simulacris quæ inter explorandum ibidem adinventa sunt, copiose utique in præcitato libro de sacris septem Ecclesiarum memoriis Severanus noster disseruit, quem, si libet, antiquitatum studiosus consulat.

Templum item Cybeles in Vaticano fuisse dicitur.

Pinea ærea in Vaticano reperta.

Pinus arbor Cybeli sacra.

Ovidius. Virgilius.

Sever. de sept. Eccl.

16 Celeberrima item priscis temporibus Naumachia apud Vaticanum extabat, à qua tota deinde illa regio, quæ sancti Peregrini ædem respicit, suam denominationem acceperat. Hæc suo itidem Patrono gaudebat, ut liquido ex Ecclesiasticis monumentis apparet, de qua infra prolixiori sermone enarrabitur. Præterea in Vaticano nobilissimus quidam Circus olim extitit, cujus ad hæc nostra tempora præter obeliscum nil residui cernitur.

Naumachia in Vaticano.

Circus Vaticanus.

Obeliscus.

Hunc autem inter tot vastitates, ac clades, quæ Urbi acciderunt, & inter ipsas magnificentissimorum operum, & constructionum, quæ ibi suspiciebantur, ruinas integrum, omnino, atque illæsum, Deo disponente, servatum fuisse, credere nobis par est, ut ad extollenda augustissimæ Crucis trophæa, nobiliori destinatus ministerio, in Vaticanæ Basilicæ titulum atque ornamentum pariter erigeretur; ante cujus vestibula hanc præcipue ob causam à Sixto V. Pont. Max. rebus feliciter, ac magnanimiter gestis domi, forisque præclaro ex peranti-qua sede translatus miro opere, ac labore in Vaticano erectus, ac sacris ritibus expurgatus, totius nunc Urbis & orbis admiratione suspicitur. Hujus autem Circi, & Obelisci pariter frequens apud Plinium mentio occurrit, qui eum à Cajo in Circo collocatum fuisse disertis verbis asserit. Navigii insuper, quo ex Ægypto primum in Urbem advectus fuerat, vastissimam magnitudinem describit, quod postmodum sub Principe Claudio, qui in Imperio successit, ad fundandam, firmiterque stabiliendam Ostiensis portus molem, in mare projectum, demersumque est.

Plin. l. 16. c. 2. & 40. l. 37. c. 5. & l. 36. c. 2.

Navis, qua obeliscus advectus fuit.

17. Porro Vaticanæ, quod interjacebat, vallis spatium, à Nerone muro conclusum fuisse Tacitus in suis Annalibus docet, ut in amœno nimirum loco, dum regendis, exercendisque equis vacat, haud totius Romani Imperii habenis administrandis contentus, aurigæ fungeretur officio; quod clam primum, semotisque arbitris per seipsum præstitit; deinde vero populum hujus rei spectatorem, ac si theatro esset quid dignum, habere voluit; ibidemque suis in hortis ut delitiis crudelitatem efferatus ac barbarus homo misceret, miseranda pereuntium Christianorum spectacula, ludosque Circenses aurigæ indutus habitu ac plebi turpiter intermixtus, aliis lacrymas, sibi risum hujusmodi spectaculo comparans, & ipsos sanguine jocos respergens perditissimus, inter scurras edidit: quos item ludos in eodem Vaticano frequenter Claudius Imperator ediderat, teste Suetonio in ejus vita.

Ludi Circenses in Vaticano

Tacitus Annal. in Heron.

Suet. in Claud. c. 21.

18. Heliogabalus quoque, ut Lampridius refert, quadrigas quaternis nonnunquam apud Vaticanum elephantis agitavit. Quamobrem, ne quid celebrandis, peragendisque hujuscemodi ludis impedimento foret, ipsa Vaticana sepulchra, quietem mortuis invidens, ac sepulchralia jura confringens, subvertit. Ex quo studiosus quisque Romanarum antiquitatum colligere potest, Triumphalem hanc viam, quæ ad Vaticanum ducebat, crebris utrimque sepulchris, sive monumentis obsitam fuisse. Ad id autem confirmandum, Æronis, qui inter veteres Horatii interpretes recensetur, fides & auctoritas accedit, qui Scipionis Africani tumulum in Vaticano extitisse ait, quamvis gentilitium ejusdem, ac familiæ sepulchrum, ut suo loco demonstrabimus, extra portam Capenam situm esset, quod uti præ cæteris magis conspicuum, pyramidalem formam præ se ferebat. Inde postea cum ejusdem ossa transvehi contigit, in porta quadam, quæ Carthaginem respiciebat, oraculi admonitu collocata fuere. Æronis autem verba hæc sunt: *Devicta Carthagine virtute Scipionis Africani, cum Afri adversus Romam denuo rebellarent, consulto oraculo responsum est, ut sepulchrum Scipioni fieret, quod Carthaginem respiceret. Tunc levati cineres ejus sunt, Pyramide in Vaticano constituta, & humati in sepulchro ejus in Porta Carthaginem respiciente.* Hanc vero Pyramidem nonnulli ipsammet fuisse asserunt, quæ non multis ab hinc annis haud longe ab Hadriani Mole erecta conspiciebatur: quæ deinde ob munitionem, ac securitatem Æliæ Arcis, dejecta, solo æquata fuit.

Lamprid. in Heliogabalo.

Vaticana sepulchra ab Heliogabalo subversa.

Vaticanus veterum monimentac sepulchris frequens. Tumulus Scipionis Africani in Vaticano.

Aeron. in Horat. Carm. od. 9. l. 3.

Pyramis Scipionis.

19. In Vaticano quoque à L. Vero Imperatore equo Prasino sepulchrum excitatum fuisse Julius Capitolinus asserit: quem adeo impense dilexit, ut aureum eidem simulachrum faciendum curaverit, quod veluti quid acceptissimum perpetuo apud se amoris ergo gestare consueverat. Hunc porro, dum adhuc viveret, omni fovere studio haud destitit, & ut in eodem nutriendo exquisitum quoddam diliciarum genus adhiberet, pro hordeo, quod jumentis de more apponitur, eum etiam passis uvis, nucleisque pascebat. Hæc sunt verba Capitolini: *Nam & volucri equo Prasino aureum simulachrum fecerat, quod secum portabat. Cui quidem passas uvas & nucleos in vicem hordei in præsepe ponebat, quem sagis fuco tinctis coopertum in Tiberianam ad se adduci jubebat. Cui mortuo s. pulchrum in Vaticano fecit.* hactenus Capitolinus.

Sepulchrum equo Prasino excitatum a L. Vero Imp. Jul. Capit. in Luc. Vero.

Jul. Capit. in Luc. Vero.

20. Complura insuper quibusvis temporibus, & nostra etiam, ac majorum ætate, dum novæ Apostolorum Basilicæ fundamenta ponerentur, Ethnicorum monumenta reperta sunt, ac sepulchrales inscriptiones plane innumeræ. Subterraneæ pariter Ædiculæ una cum ossuariis ollis per excavata in parietibus foramina circumquaque dispositis inter effodiendum patuere. At præcipue, dum anno Domini 1574. turris campanariæ, quæ juxta Basilicæ ejusdem gradus extabat, fundamenta denuo jacerentur, ab effodientibus, ut Tiberius Alpharanus Vaticanæ Basilicæ Clericus Benefic. adnotatum reliquit, inter cætera perelegans quoddam cubiculum sacelli instar repertum est, in quo portæ, fenestrellæ, ac parietes diversi generis animalium effigie, coloribus affabre expressa exculti, ornatique apparebant. Visa insuper ibidem sunt ossa quamplurima sepulchris partim fictilibus recondita, quamvis inter hæc unum quoddam ex Tiburtino confectum lapide, cæteris magnitudine atque operis elegantia valde præstans intuentibus se ultro offerret; partim excisis in ipsa parietum crassitudine loculis inclusa adhuc perstare dignoscebantur. Marmoreæ ibidem nonnullæ arcæ extabant, cadaverum utique conditoria. Harum vna eximiæ pulchritudinis inter exsculpti operis ornamenta, quæ in marmoris ejusdem facie cernebantur, simulacrum Bacchi uvæ racemum manu gestantis repræsentabat; quam Gregorius XIII. Summus Pontif. Romanæ Urbis antiquitati consulens, in Vaticanum Palatium asportari fecit. Porro postremis quoque nostris hisce temporibus, dum Paulo V. Pont. Max. fundamentis memoratæ Basilicæ moliendis instaretur, permultæ id genus Arcæ apparuerunt, & ex his altera laboriosæ manus studio expressis, prominentibusque figuris eleganter incisa; quæ hodie in Burghesiana villa Collinam extra portam, sive Pincianam visitur.

Ædiculæ subterraneæ in Vaticano repertæ.

Plures item arcæ marmoreæ cadaveribus condendis inibi repertæ.

21. Ex quibus omnibus argumentis, ut opinor, sat intelligi potest, consuevisse viros Romana olim nobilitate conspicuos in Agro Vaticano sepeliri, qui Tyberino intermedio amne discretus, longe ab Urbe distabat, & ob insalubritatem aëris locus omni-

Veteres Romani in agro Vaticano sua sepulchra condebant. Nam is olim inhabitabilis ac incultus habebatur.

locus omnino incultus, atque desertus, habitatoribus vacabat. Quapropter sub ipso Claudii Principatu serpentem in Vaticano, cui nomen Boe, occisum fuisse Plinius scribit, tantæ videlicet magnitudinis, ut in ejusdem alvo totus integerque infans, quem ille deglutierat, visus fuerit. Verum ejusdem deinde agri pars ab incolis, præsertim pauperibus, ac infimæ sortis hominibus frequentari cœpit, quod toti item Transtyberinæ, quæ mendicis redundabat, regioni contigit, ut pluribus quidem locis Martialis innuit, ac nominatim de Vaticano asserit; cui Ammianus quoque Marcellinus subscribit. De Lampridio enim Urbis Præfecto loquens hæc habet: *Accitos*, inquit, *è Vaticano quosdam egentes, opibus ditaverat.* Quam etiam ob causam Tacitus de quodam Vitellii milite sermonem instituens, infamem utique Vaticanum appellat; hæc sunt autem verba: *Postremo ne salutis quidem cura infamibus Vaticani locis magna pars militum tetendit, inde crebræ in vulgus mortes.* hæc Tacitus.

Plin. l. 8. c. 14. Immanis in Vaticano serpens occisus.

Martial l. epig.

Ammian. Marcell.

Vaticanus olim infamis dictus & quare? Tac. Annal. lib. 17.

22 Verum perantiquo adhuc retento nomine, omine tamen in melius commutato, felicissimus merito dicendus ac omnium gentium, linguarumque præconio Vaticanus hic noster collis prædicandus est, qui non modo turpem sibi dedecoris notam ethnicorum monumentis inustam excussit, profanum illud solum in Apostolici obsequium sepulchri, & sacri decus Cœmeterii transferens, sed reliquorum septem Urbis collium, quorum jam fama toto in orbe vigebat, nobili titulo & singularis gloriæ prærogativa principatum obtinet. Ubi enim aër quondam insuavis & pestifer procul habitatores arcebat; ibi divinitus successorum Petri sede firmata, ejus qui Christi vices in terris gerit, præsentia dignatus, sacrisque jugiter religionis Christianæ, quæ ibi peraguntur, functionibus expiatus, mitis utique ac salubris incolentibus evasit. Et ut singulas ejusdem laudes hic brevi oratione perstringamus, id nobis trophæorum instar animadvertere licet, quod pro laureis, pro coronis, pro curribus ipsis, ac triumphalibus pompis, quæ per ejus olim agrum ducebantur, inde potentissimi nunc Reges, ipsiquemet invictissimi orbis terrarum Cæsares aurea Pontificum manu diademata, ac regia sceptra, augustissimi Principatus insignia accipiunt, & quod omnium admiratione dignum est, ubi huc è variis mundi regionibus advenere, suppliciter humo strati osculis sacrosancta Apostolorum limina lambentes, se, regna ipsa, suaque omnia venerabundi Vaticano offerunt, atque substernunt: &, ut locum hunc sanctitate conspicuum, quem fama loquente vel procul didicere, oculis etiam assequendo explorent, ac propius venerentur, è remotissimis terrarum finibus, nulli prorsus incommodo, ac labori parcentes fidelium quamplurimi supplices quotidie accedunt. Hic perantiquæ & superstitiosæ illius Ilicis vice, ampliori quidem tam nominis, quam gloriæ incremento, triumphale invictæ, ac vivificæ Crucis vexillum emicat, & nobilis Arbor illa, cujus peroptatus fructus perdito quondam mundo salutem intulit. Hic modo pro veteri gentilitiæ superstitionis luco, unde inanes Dii atque mendaces futilia & subobscura passim vaticinia proferebant, supremus Apostolicæ Cathedræ thronus defixus est, in quo æterni Verbi, ac veri, omnipotentisque Dei Vicarius perpetuo residet, è cujus ore certissima, ac prorsus infallibilia universo terrarum orbi oracula panduntur. Quid plura? Pro ipso Martis, atque Apollinis, necnon Deorum Matris fano (si unquam tamen ibi fuit) Pro ipsis insuper Circi, ludorumque Circensium, qui undique constrepebant, insanique populi clamoribus augustissimum Beati Petri Apostoli Templum consurgit; ad quod certatim pio fidelium studio concurritur, ac suavissimis jugiter Sanctuarium illud canticis, hymnodicisque Deum laudantium vocibus ad æmulandam cælestis Hierusalem hymnodiam personat.

Præclarus nunc idem ac nobilissimus est.

Vaticanus recens cum veteri collatus, Christianus cum gentili.

Cæsares insignia Imperii in Vaticano nunc accipiunt.

Vaticanum nunc omnes gentes venerabundæ invisunt.

Ilicis anno-sæ locum vivificæ Crucis arbor inibi nunc obtinet.

Pro obscœno Martis, & Apollonis fano augustum ibi Petri templum exurrexit.

23 Locus demum (ut uno verbo complectar omnia) ubi tot impiorum hominum sepulchra numerabantur, quæ profanis quondam cadaveribus totum fere Vaticani ambitum polluebant; æternis quippe cruciatibus infelices eorumdem animæ addictæ, inter ipsas dæmonum catervas consepultæ apud inferos sunt; locus, inquam, iste olim adeo profanus pretiosissimis nunc Martyrum pignoribus in eodem Cœmeterio quiescentibus, mirifice illustratur, qui suavi virtutum odore Ecclesiam perfuderunt, & quorum jam animæ cum Christo perenniter regnant, eorum exuviis, quasi tot radiantibus stellis terrestre hoc Cœmeterii Vaticani cælum coruscat. Taceo splendorem ac gloriam, quam ex Principis Apostolorum sepulchro, & tot Martyrum, ac Confessorum reliquiis hic collis sublimis Capitolino longe præferendus, hausit, quibus tam copiose area hæc omnium nobilissima ditatur, decoraturque, ut omnium sacrorum locorum cultu, ac veneratione haud impar, illud ad se accedentibus jugiter oraculum, quod Moysi Judæorum legislatori intimatum est, ingerat: *Solve calceamentum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, terra sancta est.* Et quod Jacobo Israëlitarum Patriarchæ quondam iter agenti, dulcique somno interim correpto accidit; sibi quoque unusquisque accidisse gratulari possit, & merito dicere: *Vere Dominus est in loco isto, & ego nesciebam, pavensque quam terribilis est, inquit, locus iste, non est hic aliud nisi domus Dei, & porta cæli.* Quibus paucis Vaticani soli gloriam legentium animis exprimere voluimus: sed his interim præmissis ad Vaticanum Cœmeterium perlustrandum deveniamus.

Denique excisis impiorum sepulchris, innumeris modo Sanctorum pignoribus totus resplendet.

Vaticanus nunc vere sacer, ac locus sanctus est.

Exod. c. 3.

Gen. c. 28.

CAP. IV.

De Cœmeterio Vaticano, ejusque origine.

1 Difficile admodum est, ac prope dixerim impossibile, in tanta rerum antiquarum caligine, quæ nostro huic sæculo accidit, dum in ipsa pomeridiana luce cæcutientes palpamus, uniuscujusque Cœmeterii, cum tot adnumerentur, originem assequi, ac pro certo statuere, à quo potissimum hæc sumpserint exordium, ac denominationem sortita sint. Quapropter in perquirenda reliquorum Cœmeteriorum origine, ubi quid certi deprehendi vix potest, haudquaquam nosmetipsos, lectoremque inani studio, ac labore gravabimus, ne oleum pariter & operam, ut proverbium fert, perdidisse videamur. Verum de hoc Vaticano (si conjecturæ locus concedendus est) haud temere affirmari à nobis posse arbitramur, Cœmeterii ejusdem sub Neronis Imperio initia extitisse, C. Lecanio Basso, & M. Licinio Crasso Coss. circa redempti orbis annum sexage-

Cœmeterium Vaticanum sub Nerone suum habuit principium.

ſexageſimum ſextum. Hoc enim tempore Neronianus gladius in Chriſtianos primum ſævire cœpit, commentitia nimirum in Chriſti fideles, qui Romæ morabantur, calumnia de Urbis incendio doloſe promulgata, cujus quidem ipſummet Neronem permulti auctorem fuiſſe dixerunt: id autem eo potiſſimum conſilio ab eodem effictum in Chriſtianos volunt, ut inauditam immanitatem dum hoc naturæ portentum evomit, ac ſanguinis humani ſitim avidius explet, ſuam contegendo impietatem, ſcelus ſceleri adderet, & nova veterem crudelitatem impietas ſuperaret.

Neroniana ſævitia.

2 Occaſionem igitur nactus exerendi gladii & exercendæ ad libitum carnificinæ, multiplicibus, iiſdemque atrociſſimis adinventis ad paſcendos oculos tormentorum generibus in ſuis apud Vaticanum hortis, vel etiam in Circo dira inſontes clade, veluti reipublicæ hoſtes, & ingenti Chriſtianam religionem ignominia affecit. Quod totum Cornelius Tacitus his verbis deſcribit: *Ergo abolendo rumori Nero ſubdidit reos, & quæſitiſſimis pœnis affecit, quos per flagitia inviſos, vulgus Chriſtianos appellabat.* Et infra de variis pœnis quibus, in eoſdem Chriſtianos primum animadvertere Nero cœpit, hæc ſubdit: *Igitur primo correpti, qui fatebantur; deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis convicti ſunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defeciſſet dies, in uſum nocturni luminis urerentur. Hortos ſuos ei ſpectaculo Nero obtulerat. Et Circenſe ludicrum edebat habitu aurigæ permixtus plebi, vel curriculo inſiſtens. Unde, quamquam adverſus ſontes, & noviſſima exempla meritos, miſeratio oriebatur, tamquam non utilitate publica, ſed in ſævitiam unius abſumerentur.* hæc ille, quibus deplorandam tunc Chriſtianorum ſortem, quæ ad commiſerationem intuentium animos flecteret, & barbaram hominis mentem, quæ nullum ſæviendi modum faceret, & inſontium ſanguine velut joco paſceretur, ethnicus ſcriptor patentibus notis expreſſit.

Martyres in Neronianis ad Vaticanum hortis.

Corn. Tac. lib. 15.

3 Quo igitur tempore horribilem hanc Chriſtianorum in Vaticano carnificinam Nero exercebat, ut nobis haud improbabilis conjectura ſuadet, ſanctiſſimi illi Religionis noſtræ Patres, ac reliquorum Chriſti fidelium Duces, quorum pietas maxime erga beatorum Martyrum ſepulturas enituit, cum acerbiſſima inſtaret calamitas, & pios quoſque impeteret, ſecretam quandam propinqui Vaticani montis partem ſibi delegerunt, in qua ſacrum hoc Cœmeterium inchoandum, aperiendumque curarunt, ut collecta fidelium, qui paſſim mactabantur, corpora, clam deferentes tuto recepti loco ſepulturæ, quo par erat, honore demandarent. Corporibus interim eodem in loco tumulos aptabant, hæc nimirum aut intra excavatos ſuamet ipſorum manu terræ ſinus, aut in veteri aliqua crypta, vacuaque arenaria, quæ forte ibidem lateret, recondendo: nam id genus latebris, ac ſemotis receſſibus haud montem hunc caruiſſe omnino credibile fit, ſiquidem ut jam ſupra lectori demonſtravimus, inde argilla, atque arena ad circumjacentium figlinarum uſum eruebatur; quod nunc quoque prærupta ex omni parte, aut potius præciſa montis latera intuentibus fidem faciunt. Loci pariter ejuſdem opportunitas, eo quod ex ſe quidem ſatis aptus ad id videbatur, nec non ipſa vicinitas Chriſtianos ad religioſum hoc Cœmeterium conſtruendum invitabat.

Carnificina Neronis in Vaticano, occaſionem inchonando ibi Cœmeterio Chriſtianis dedit.

Loci ejus ad ſepeliendos martyres ibi paſſos opportunitas invitabat.

4 Illa vero potiſſimum rationibus, quas hactenus memoravimus, accedebat, quod inaudita graſſantis tunc Neronianæ perſecutionis rabies tam copioſam cadaverum multitudinem procul à cædis & carnificinæ loco aſportari nullatenus permitteret. Cumque hi fortiſſimi martyres, Apoſtolorum diſcipuli eſſent, & primitiæ martyrum, quos ipſa Romana Eccleſia ad triumphum, immo ad cælum provexit, prout in ſacris Martyrologiis nuncupantur, haud cujuſquam menti dubium ſuboriri poteſt, quin venerabiles illi ſurgentis Eccleſiæ Patres devotiſſimo animi affectu eoſdem honorifice, ut par erat, ſepelire ſategerint, & ſacrum, in quo nobilium Chriſti Athletarum exuvias deponi contigit, ſepulturæ locum, totumque pariter Cœmeterii ambitum pretioſis refertum pignoribus ſummo pietatis ſtudio proſequi non deſtiterint. Immo quod ad ſacri ejuſdem loci cultum ſpectare videtur, ipſoſmet ſanctiſſimos Chriſtianæ Reipublicæ Principes, & maxime Petrum una cum recenti illo, ac fidei candidato Chriſtianorum cœtu huc ſæpius ad ſacras obeundas vigilias, ac divina peragenda myſteria conveniſſe credendum eſt. Satis quippe ex recolendis martyrum actis, & Eccleſiaſticis eorumdem monimentis exploratum habetur, conſueviſſe Petrum, Romæ dum eſſet, Vaticanum collem frequenter adire; quod manifeſte ſancti Martialis acta ab Aurelio Lemovicenſi Epiſcopo conſcripta teſtantur: in quibus, ubi de præclariſſimo Stephano duce, ab eodem Martiale ad Chriſti fidem traducto, agitur, qui in Urbe una cum ſuis ad impetrandam ſibi Petri Apoſtoli benedictionem venerat, hæc leguntur: *Ingredientes verò Romam, invenerunt Apoſtolum in loco, qui dicitur Vaticanus, docentes multas populorum turmas.* Vides igitur lector beatiſſimi Apoſtoli præſentia Vaticanum collem, ac Cœmeterium præ cæteris apprime nobilitatum fuiſſe.

Diſcipuli Apoſtolorum, & primitiæ martyrum ad Vaticanum coronati.

Mart. 8. Kal. Iul.

Cœmeterium Vaticanum à B. Petro frequentatum.

Stephanus Dux D. Petrum in Vaticano inviſit

Aurel. Epiſ. Lemovic.

5 Præterea certum apud omnes, atque omnino indubitatum eſt, Vaticanum hoc Cœmeterium quicquid ſplendoris, ac gloriæ obtinet, id profectò ex glorioſo Beati Petri Apoſtoli corpore, ac ſepulchro, quod poſſidet, & quo nobiliter decoratur, promeruiſſe. Anacletus enim ab eodem Apoſtolo presbyter ordinatus, cum ad Pontificatum deinde evectus fuiſſet, non modo Beati ejuſdem Petri ſepulchrum extruxit, atque exornavit, ſed Vaticanum inſuper Cœmeterium, & locum pariter, ubi Romani Pontifices, Petri ſucceſſores, poſt mortem deponerentur, ampliavit; quod totum Damaſus in ejuſdem geſtis teſtatur, dicens: *Hic memoriam B. Petri conſtruxit, & compoſuit, dum presbyter factus fuiſſet à B. Petro, ſeu alia loca, ubi Epiſcopi reconderentur, ſepulturæ; ubi autem & ipſe ſepultus eſt juxta corpus B. Petri.* Idipſum in ſuo Martyrologio confirmat Beda iiſdem fere verbis. Ac reipſa decem ibidem numero Pontifices, qui in ordine conſequuntur, conditi fuere: Linus nempe, Cletus, Anacletus, Euariſtus, Sixtus, Teleſphorus, Hyginus, Pius, Eleutherius, & Victor: quorum ſepulturæ locum Damaſus deſcribens, & ſacra pariter Martyrologia, dum de his mentionem faciunt, eoſdem juxta corpus Beati Petri tumulatos fuiſſe aſſerunt.

Omnis ſplendor, ac gloria Cœmeterio Vaticano ex B. Petro profecta eſt.

Anacletus Papa ſepulchrum Petri extruit, ac ornat.

Idem Vaticanum amplificat.

Damaſ. in Annal.

Pontifices in Cœmeterio Vaticano juxta B. Petri corpus ſepulti.

6 Porro in idem poſtea Cæmeterium pietatis, & obſer-

& observantiæ causa, quam Christiani erga eumdem beatissimum Apostolum præ se ferebant, alii item innumeri Martyres frequenter officiosa eorumdem manu illati fuere. Qua super re, etsi scriptis consignata nulla alia prorsus, quæ hactenus innotuerit, memoria superstes sit, nos tamen dubitare haud sinit traditio ipsa, quam velut per manus ab antiquis accepimus, & quæ ad nostra hæc usque tempora post longam interlapsorum sæculorum seriem convalescens, loci ejusdem venerationi mirifice adstipulatur, dum pro certo habet, ac palam asserit, totum subterraneum veteris Basilicæ ambitum sanctorum martyrum ossibus confertim olim fuisse, sed mediam præcipue navem, transversamque crucem (sic enim communiter appellant) thesauris hisce redundasse. Ab ipso videlicet Basilicæ capite ambitus ejusdem mensuram auspicando, ubi peculiaris quondam locus existebat, æreis circumseptus cancellis, qui vulgo Vaticanus dicebatur (perantiqui fortasse nomen Cæmeterii retinens) quo venerationis gratia ingredi mulieribus vetitum erat. Interim vero fama apud omnes vigebat, ut Petrus Manlius testatur, illic innumerabiles propemodum martyres conditos, ac sepultos fuisse.

Basilica D. Petri plena martyrum sepulchris.

7 Ad quod comprobandum, in eadem Vaticana Basilica extat, & ad hæc usque nostra tempora visitur Culcitra quædam satis ampla, quæ cooperiendis beatorum Martyrum cadaveribus, dum hæc post cædem recenti adhuc sanguine respersa, in Vaticanum Cœmeterium à fidelibus tumulanda deferrentur, inserviebat. In quodam autem manuscripto qui in ejusdem Basilicæ Archivo asservatur, hæc leguntur: *In Basilica S. Petri extat pannus, quo tempore persecutionis viri pii, & timorati utebantur ad sepeliendum SS. Martyrum corpora. Reliquia insignis, & maximæ devotionis.* Hæc vero Culcitra altero panno holoserico contecta est à Ludovico Blanchetto ejusdem Basilicæ Canonico, & Greg. XIII. cubiculi Præfecto: & summo venerationis cultu inter cæteras reliquias asservatur, & conspicienda populo, ac veneranda proponitur certis quibusdam solemnioribus diebus, sed præcipue festo Dominicæ Ascensionis die ingenti pompa, ac musico concentu, & usque ad primam mensis Augusti diem magna confluentium devotione invisitur ad consequendos sacrarum indulgentiarum thesauros, quos eam visitantibus Summi Pontifices elargiti sunt, ut Franc. Maria Torigius in suis Cryptis Vaticanis recenset.

Culcitra, qua mart. corpora cooperta ad Cæmeterium deferebantur in Basilica Vatic. servatur.

Fran. Mar. Torig. in Crypt. Vat. lib. 2.

Certis diebus festis populo veneranda exponitur. Die præsertim Christo in cælum ascendenti sacro. Eam visitantibus Indulgentiæ concessæ.

8 Illud insuper hic addi potest, quod & in pervetusto ejusdem Basilicæ archivio legitur, ubi de ingenti martyrum numero, quorum reliquiis sacer hic locus locupletatur, hæc subjunguntur: *Die 22. Iunii decem millia martyrum Habemus de eorum reliquiis, & eo die multitudo mulierum confluit ad Basilicam flexis genibus, & faculas accensas in manu gestantium.* Ex quibus facile conjici potest, quam copiosa olim BB. Martyrum multitudo extiterit, quorum corpora in hanc sacrosanctam Basilicam persecutionis tempore deferri, ac ibidem tumulari contigit; cum vel sub uno die decem millium mentio recolatur; & Culcitram, quæ dignum est pietatis Christianæ monimentum, ac sacris athletarum Christi exuviis nobilitatum, eorumdem obsequio inseruisse, & pretiosissimi sanguinis guttas hausisse, quæ à nobis hactenus recensita sunt, obtestentur.

Multorum millium martyrum reliquias Basilica Vat. possidet.

Die 22. Iunii decem millia martyrum in Basil. Vat. memoria recolitur.

9 Apud eandem Basilicam in Vaticanis cryptis quædam Petra asservatur, super qua innumeri fere martyres effuso sanguine martyrii agonem consummarunt. Hæc olim Petra Scelerata vulgo à gentilibus appellabatur. Cum hanc Christianorum sanguine jugiter madentem viderent, eam summopere detestantes, hoc nomine infamare conati sunt: verum summo eandem in honore Christiani semper habuerunt, & veluti rem sacram suspiciebant. Hæc autem inscriptio ibi legitur:

Petra Scelerata in Vaticano

Cur ita nominata?

SUPER ISTO LAPIDE MULTA
CORPORA SANCTORUM MARTYRIO
CÆSA SUNT.

Inscriptio petræ sceleratæ.

Erat in veteri Basilica ad lævam partem juxta sacellum Sanctissimi Sudarii: nunc vero juxta lustralis aquæ fontem ad dextram intrantibus sub Innocentio X. Pont. Max. omnibus veneranda exhibita est. In Patavina civitate alter similis extat lapis martyrum sanguine illustratus, & hujusmodi inscriptionis titulo exsculptus:

Eam loco decenti Innoc. X. publicæ venerationi exponi jussit.

Quam lapis hic pretiosus, ubi tot colla piorum
Martyrii titulo deposuere caput.

10. Quam deinde ob causam Iulius II. summus Pontifex, qui primam veteris Basilicæ demolitionem aggressus est, locum adeo venerabilem, ac religiosum haud ruinis opprimi, ejusdemque cultum obliterari sustinuit, sed nefas id esse ratus, ut sacræ, ac venerandæ antiquitati uno eodemque tempore prospiceret, eundem intra novi à se designati Templi terminos complecti voluit. Quin & deinceps glor. mem. Pontifex Paulus V. dum immensum recentioris fabricæ opus urgeret, & illud tandem absolvi cupiens, propensius instaret, nullam prorsus pavimenti partem, quod veteri Basilicæ inserviebat, & tot (ut diximus) venerandis beatorum martyrum reliquiis ibidem reconditis refertum, excultumque erat, in profanæ usum areæ excludi passus est, sed hac una potissimum ratione sapientissimus ille Pontifex permotus, ultra præscriptam à Michaële Angelo Bonarota Ichnographiam, ejusdem novi Templi spatium protendi voluit: ut satis liquet ex inscriptione, quam idem Pontifex tamquam perenne Apostolorum gloriæ, & loci omni devotionis cultu dignissimi monimentum Basilicæ, cui erigendæ, exornandæque jugiter institit, hisce insculptis marmori notis appendit, videlicet:

Julius II. Basilicam D. Petri à Constantino extructam primus demoliri aggreditur.

PAULUS V. PONT. MAX.
VATICANUM TEMPLUM
A JULIO II. INCHOATUM,
ET USQUE AD GREGORII,
ET CLEMENTIS SACELLA
ASSIDUO CENTUM ANNORUM
OPIFICIO PERDUCTUM
TANTÆ MOLIS OCCASIONE
UNIVERSUM CONSTANTIANÆ
BASILICÆ AMBITUM INCLUDENS
CONFECIT
CONFESSIONEM B. PETRI EXORNAVIT
FRONTEM ORIENTALEM,
ET PORTICUM EXTRUXIT.

Inscriptio Basilicæ Vaticanæ à Paulo V. affixa.

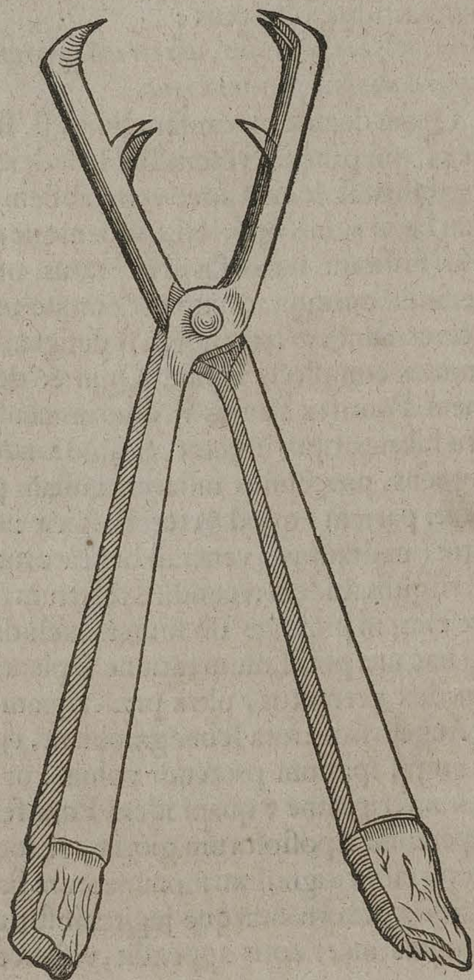
11 Cæterum quod sub demolitæ Basilicæ solo, ac inferiori ambitu sacrum olim Cœmeterium extiterit, ipsa oculorum experientia comprobatum est. Ubi enim humus ad nova jacienda fundamenta è profundo sinu egereretur, fere innumera defunctorum sepulchra, oratoria, necnon cubicula, una cum loculis apte circumcirca dispositis, aliorum instar Cœmeteriorum, reperta fuere. Exornabantur autem cubicula hæc quibusdam sancto-

Cubicula aliaque loca subterranea Cæmeterii Vaticani.

Alpharanus

rum imaginibus, & nonnullis, quæ ad Christianæ rei historiam pertinent, picturis, ut Alpharanus clericus Benef. S. Petri, partim habita à senioribus ejusdem Ecclesiæ notitia, partim vero ipsemet oculari fide posterorum memoriæ consignavit. Porro verisimile est hujuscemodi conditoria, atque sepulchra, majori saltem ex numero, beatorum martyrum corporibus inseruisse. In eorum enim quibusdam ut idem Alpharanus refert, spirans, ac vivus quodammodo sanguis repertus, ejusdem pro Christo effusi, ac perpessi pro fide martyrii manifestum intuentibus præ se ferebat indicium. Quinimmo Paulo III. regnante, dum eadem erigendæ fabricæ fundamenta instruerentur, nonnulla alia interim perfodientibus sepulchra apparuere, inter quæ, dum studiose cæmentarii pervestigant, ferreus forceps adinventus est ejusmodi forma.

Ferreus forceps in cœmeterio Vaticano repertus.

12 Instrumentum autem hoc, cui ungula olim nomen erat, excruciandis, excarnificandisque Christi martyribus adhibebatur, de quo nos alibi pauca attigimus, & ut videre est in eorumdem actis, passim scribitur. Cujus item apud Cyprianum libro de Lapsis, & sanctum Augustinum in epistola ad Marcellinum, tum etiam apud alios veteres Scriptores frequens admodum mentio recurrit. Variis autem in locis à Prudentio in ejus figuræ similitudinem describitur, sub qua modo à nobis typis exsculpta repræsentatur. Eandem ipse bisulcam denominat, eo quod ferreis utrinque armata dentibus, duplicique instructa acie, binos pariter uno, eodemque tempore in sacris martyrum membris sulcos imprimeret, ut hymno primo in honorem sanctorum Martyrum Hemisterii, & Calidonii idem in hunc modum cecinit:

Instrumentum pœnale ungula alias vocatur

Cyprian. de Lapf.

S. Aug. ep. ad Marcell.

Prudentius.

Ungulæ descriptio.

Prud. hym. I

Ille virgas, & secures,
Et bisulcas ungulas
Ultro fortis expetebat,

Idem hym. de S. Venan.

Et hymno quinto de B. Venantio martyre.

Ille ungularum duplices
Sulcos pererrat osculis.

Et hymno decimo in S. Romano martyre.

Idem hym. de S. Rom.

Costas bisulcis execandas ungulis.

Ejusdem quoque instrumenti, quod Martyrum cruciatui apud gentiles olim in usu fuit, Ecclesia frequenter meminit hymno, quem in Martyrum natalitiis recitat, ubi hæc verba:

Armata sævit ungulis
Tortoris insani manus.

De Ungulis mentionem facit Tertullianus, dum de Prissino quodam catechumeno, qui in tormentis à fide Christi defecerat, locutus, eundem vix ungularum ictibus excruciatum fuisse ait, cum protinus fidem abnegavit: *Ut paucis*, inquit ille, *ungulis titillatus, quem dominum confiteretur, interroganti Præsidi respondere non potuerit amplius.*

Prissinus ungulis cæsus fidem impotenter abnegat.

Tertull. lib. cont. Psych. c. 12.

13 Quoniam vero opportuna hic ungularum mentio incidit, perquirendum nunc obiter est, quodnam supplicii genus esset ungula, dilaniandis olim martyrum membris adinventum, & tam frequenter adhibitum, & quidem Baronius noster in suis ad Mart. notis erudite disseruit, dum easdem bisulcas quidem fuisse affirmat, uti Prudentius loco supra citato appellare consuevit:

Quodnam genus supplicii ungula.

Et bisulcas ungulas.

Quam autem ob causam dirum, & pœnale hoc instrumentum ungularum nomen sortitum sit, eam potissimum rationem reddit quod nimirum ejusmodi instrumenta ferarum vestigia imitarentur, sed quæso ipsius Baronii verba hic repetamus: *Dicta sunt ungulæ*, inquit ille, *quod ea instrumenta ferarum imitarentur vestigia, quorum cum referrent exemplum, eodem etiam dicta nomine invenies, l. 1. C. de emendatione servorum: Ferarum, inquit, ungulibus latera persecando. Sed in Cod. Theod. eo tit. sic: Ferarum vestigiis latera persecando.* Quo plane instrumento quamplures martyres dire affecti coronam promeruerunt, ut præcipue in Lycaonia S. ille Papa martyr insignis, de quo hæc leguntur in eodem Martyrologio: *In Lycaonia S. Papæ martyris, qui ob Christi fidem verberibus cæsus, ungulis ferreis laceratus, &c.*

Ungula bisulca.

Ungulæ à ferarum vestigiis dictæ.

Bar. in not. die 16. Mar.

In Lycaonia S. Papa mart. ungulis enecatur.

14 Cur autem ungulæ, quarum mentio est, fidicularum quoque nomine interdum veniant, pro ut in Martyrum actis videre est, rationem eumdem apud Baronium congrue, apteque ad rei propositum Lector invenies, qui in hac re dilucidanda Isidori sententiæ subscribens, hæc ait: *Fidiculas enim idem esse quod ungulas, testatur Isidorus, cum ait: Ungulæ dictæ, quod effodiant: hæ & fidiculæ, quia iis rei in equuleo torquentur, ut fides inveniatur. hæc Isidorus. Cum itaque fidiculis æque ac ungulis finderentur latera hominis in equuleo distenti, easdem ungulas ea de causa dictas esse puto fidiculas, quod reorum latera finderent, sicque à findendo dictas fidiculas esse, quasi findiculas, vel à fodicando, quod illis latera reorum fodicarentur, dictasque esse fidiculas quasi fodiculas. Fodicare latera fidiculis usurpatum apparet ab Ammiano, ut dicemus paulo inferius. His in primis adstipulatur Prudentius hym. 10. Peristeph. in Romano, cum quas vocat fidiculas, easdem ungulas dicat. Sunt hæc verba Asclepiadis Iudicis:*

Cur ungulæ vocentur etiam fidiculæ?

Bar. in not. die 16. Mar.

Fidiculæ autem unde dictæ sint?

Prudent. in Perest. hym. 10.

——— Vertat ictum carnifex,
In os loquentis, inque maxillas manum,
Sulcosque acutos, & fidiculas transferat,
Verbositatis ut rumpatur locus.

15 *Et paulo post per fidiculas Asclepiadem intellexisse*

Fidiculæ &

ungulæ idē tormenti genus est.

tellexisse ungulas, quæ mox auctor subdit, declarant hi versus :

Implet jubentis dicta lictor improbus
Charaxat ambas ungulis scribentibus
Genas, cruentis & secat faciem rotis,
Hirsuta barbis solvitur captim cutis
Ad mentum adusque vultus omnis scinditur.

Hæc Prudentius. Eodem sensu fidiculæ accipiuntur, l. Decuriones, C. de quæst. Nam fidiculis torqueri Imperator appellat cruentam conditionem. Sic apud Ammianum lib. 29. qui hæc genera cruciamentorum recensens, ait: Intercluduntur equulei, expediuntur pondera plumbea cum fidiculis, & verberibus. Cumque paulo inferius reorum majestatis latera dictis tormentis fodicata dicat, fidiculis id factum apparet. In hac eadem sententia accipere tam apud Senecam lib. 3. de ira, quam apud Valerium de patientia lib. 3. cap. 3. q. 5. & alios, nihil vetat. Et paulo post hæc ad rem nostram addit Baronius, de præmemorato supplicii genere loquens: *Invenies*, inquit, *equuleo junctas esse fidiculas, vel ungulas, ea nimirum ex causa, quod extento corpore in equuleo, fidiculis, vel ungulis à tortoribus membra sulcarentur, quibus aliquando succederet ignis tormentorum. Hæc cum habeas in nonnullis actis sanctorum Martyrum, S. Cyprianus demonstrat, dum ait lib. de lapsis: Nunc equuleus extenderet, nunc ungula effoderet, nunc flamma torreret. Et Aug. ep. 59. ad Marcell. Non extendente equuleo, non sulcantibus ungulis, non urentibus flammis, &c. Eadem Hieronymus epist. 49. Prudentius sæpe & alii. Ante hos omnes Seneca lib. 3. controvers. 14. pluribus.* Hæc enarrasse sit satis de ungularum instrumento, cujus hic imaginem lectori ob oculos proposuimus; & de modo pariter, quo Christiani passim excruciabantur, dum quæstioni subjicerentur.

Bar. in not. 22. Ian.

Equuleo sæpe jungebantur fidiculæ.

Et fidiculis quandoque ignis adjungebatur.

16 Porro ungula, quam supra descripsimus, in lucem ex Vaticano Cœmeterio educta, in sacrarum Sanctuario Reliquiarum præmemoratæ Basilicæ religioso cultu, tanquam res omni pretiosior auro dignissime asservatur, & Christianorum populo videnda, ac veneranda proponitur, & his præcipue, qui ad detestandam tyrannorum sævitiam, admirandamque sanctorum Martyrum constantiam, eamdem suscipere ac contemplari cupiunt. Ejusdem autem adinventio in Ecclesiæ Archivio his verbis adnotatur: *Forceps ferreus, seu instrumentum ad torquendum Martyres repertum in sepulchris Martyrum, cum tempore Pauli Tertii noviter effoderentur fundamenta Basilicæ.* Hæc liber singularum continens ejusdem sacrarii reliquiarum catalogum, qui confectus est sub anno 1550. prout in Archivio Basilicæ S. Petri, fol. 219.

Ungula pœnalis martyrum in Basilica Vaticana religiose servatur.

17 Quoniam vero, quod jam superiori libro ostendimus, mos ille apud Christianos inoleverit, ut in monumentis Martyrum, ipsa quoque interdum martyriorum instrumenta reconderentur, ex pœnali hoc ungulæ ferro, quod è sepulchro in lucem redivivum prodiit, manifestum profecto legenti redditur, hunc antiquitus locum quamplurimis Martyrum sepulchris redundasse, quorum huc corpora post consummatum fortiter martyrii agonem, inter ipsas persecutionum procellas, piorum manu inferebantur. Et hinc pariter perspicuum fit ab augustæ memoriæ, ac nominis Imperatore Constantino intra Templi à se magnificentissime exædificati ambitum, eam saltem Vaticani Cœmeterii partem, quæ cæteris dignitate præstabat, conclusam fuisse; hanc nimirum quæ una cum beatissimi Apostoli corpore cæteros quoque omnes Pontifices sanctitate conspicuos, ac Martyres nobilissimos, qui juxta eum tumulati fuerant, tanquam inæstimabilis pretii thesauros suo excipiens sinu complectebatur. Quod plane & in Cœmeteriis beati Pauli, Via Ostiensi; sanctorum Marcellini, & Petri Via Lavicana, beatæ Cyriacæ in Agro Verano; supra invicti Martyris Laurentii corpus Via Tiburtina: beatæ Agnetis Via Nomentana; & compluribus aliis nobilium cœmeteriorum locis ab antiquis fidei cultoribus præstitum fuisse comperimus; ubi in superiori parte, quæ iisdem Cœmeterialibus cavernis imminet, amplæ, ut infra dicemus, ac miri splendoris Basilicæ, ad perenne Christiani nominis monumentum, ædificatæ sunt.

Mos instrumenta pœnalia in sepulchris juxta martyrum corpora ponendi hinc probatur.

Primatiam Cœmeterii partem intra Templi ambitum Constantinus Imp. complexus est.

Cœmeteriis aliorum martyrum Ecclesiæ superædificatæ.

18 Postquam vero à diutinis persecutionum procellis, ac sæva Tyrannorum rabie Ecclesia respirare cœpit, optatæque pacis tranquillitas Deo adspirante oborta est; Christiani haud destitere ob propensioris observantiæ cultum, quem beato Petro Apostolici senatus Principi deferebant, apud Vaticanum Cœmeterium, in quo Petrus ipse recondebatur, sepulturæ sibi locum deligere. Quapropter post majorem veteris Templi aspidem, quidam in idem Cœmeterium ingressus patebat, ipsi quodammodo monti incumbens, cui & oratorium superextructum erat, quod ex parte adhuc sub ipsa Maffæi Vegii tempora visebatur, ejusque ichnographiam, antequam penitus inter ruinas periret, Alpharanus diligenter extraxit, & Severanus in suis septem Ecclesiarum monumentis delineatam studiosis utique inspiciendam exhibuit. Præmemoratum autem oratorium dirutum omnino ac funditus eversum fuit, ut novæ Templi fabricæ loco cederet, cujus rei gratia partem quoq; ejusdem montis artificum manu proscindi, & solo æquari opus fuit, quo tempore fere omnes Vaticani Cœmeterii aditus præclusi, & quæ supererant, subterraneatorum viarum, ac cubiculorum vestigia suppressa penitus ac deleta sunt.

Pace reddita Ecclesiæ Christiani sepulturam in Vaticano certatim sibi deligunt.

Aditus in Cœmeterium Vaticanum.

Sever. in septem Eccl. urbis monument.

Quomodo ac quando aditus Cœmeterii Vaticani præclusi ejusdemq; vestigia deleta sint.

19 Reperiri item eundem intra ambitum contigit, cum ad jacienda novæ Basilicæ fundamenta, è profundis visceribus humus extraheretur, arcas complures lapideas eleganti quidem opere, ac miro artis studio elaboratas, quarum plerasque tum hic, tum alibi, quousque pavimentum antiquæ Basilicæ protendebatur, diversis quidem temporibus adinventas, & illas præcipue, quæ sacrarum exsculptis historiarum imaginibus insignitæ sunt, Bosius noster diligenti opera ac studio in unum collegit, earumdemque exemplar nullis parcendo impensis incidi curavit. Et nos, ut studiosi Lectoris desiderio plene satisfiat, selecto hujus libri capite peculiarem de veterum sepulchris Christianorum tractatum instituentes, hujuscemodi arcas cum suis imaginibus, atque ornamentis, prout suppetit facultas, describemus.

Arcæ marmoreæ ex Cœmeterio Vaticano erutæ.

20 Porro Cœmeterium Vaticanum sacro, ac salutari Baptismatis fonte decorabatur, quo sanctissimi quondam Pontifices, ac ipsemet fortasse Apostolus Petrus, ad Christi fidem ultro venientes, dum acerbiora instarent Ecclesiæ tempora, de more abluebant; ex quo nonnulli idem Cœmeterium, fontis utique S. Petri nomen sortitum fuisse existimarunt, inter quos præcipuus est Onuphrius Panuinus; neque aliud quidem Censium Camerarium, & Petrum Manlium intellexisse affirmant, cum inter reliqua Urbis Cœmeteria, hoc pariter sub titulo fon-

Sacer Baptismatis fons in Cœmeterio Vaticano.

Onup. Pan Cent. Cam. Petr. Manl.

fontis S. Petri Cœmeterium recensent. Certe hic Baptismalem olim fontem extitisse novimus, qui, Liberio Ecclesiam regente, cum pene dirutus esset, ac temporum injuria corruptus: aquarum enim venæ, quæ uberrime ex proximo imminente colle illuc distillabant, rivulorum ductibus, fistulisque perfractis, sparsim per Cœmeterii ambitum delabebantur, atque in ipsamet sanctorum Martyrum sepulchra sensim defluebant; quibus sacra deinde ossa ingenti quidem detrimento labefactata jugiter irrigabantur. Quapropter Damasus, qui tunc apud Romanam Ecclesiam Presbyterali munere fungebatur, defluentibus aquarum venis in unum diligenter collectis, aptatisque cuniculis novum Baptismi fontem extruxit, ut ejusdem Damasi carmina indicant, quæ ipse tunc temporis in marmore incidi jussit. Hæc autem ad hanc usque diem apud sacrum B. Petri Confessionis locum perleguntur, etsi postremæ nonnullorum carminum syllabæ præ nimia vetustate consumptæ penitus, abolitæque sint: ex antiquis nihilominus Bibliothecæ ejusdem Ecclesiæ exemplaribus, in quibus eadem integra adhuc carmina perseverant, quod in marmorea inscriptione desiderabatur, à nobis hic de industria suppletum est. Hæc igitur ex Damaso lector accipe:

Damasus fontem Baptismalem in Cœmeterio Vaticano instaurat.

Versus ad fontem Baptismi à Damaso inscripti.

Cingebant latices montem, teneroque meatu
Corpora multorum, cineres, atque ossa rigabant.
Non tulit hoc Damasus, communi lege sepultos
Post requiem tristes iterum persolvere pœnas.
Protinus aggressus magnum superare laborem,
Aggeris immensi dejecit culmina montis,
Intima sollicitus scrutatus viscera terræ,
Siccavit totum quidquid madefecerat humor
Invenit fontem, præbet qui dona salutis.
Hæc curavit Mercurius Levita fidelis.

21 Id autem operis tunc potissimum à Damaso præstitum est, cum Liberius Summus Pontifex clam ab Urbe profugus ageret; ac se ab omnium oculis subducens, ad Constantii Imperatoris, Arrianorumque furorem, qui Sacerdotalis præcipue animi viros impetebat, declinandum, via Salaria in Cœmeterio latitaret; in ejus enim locum tunc Damasus Romanæ Ecclesiæ Vicarius institutus fuerat. Ad hunc deinde fontem accedens ipsemet Liberius, die festo Pentecostes innumeram hominum utriusque sexus multitudinem salutari Baptismo expiavit, ut in Actis ejusdem Damasi apud M. S. Cod. Vatic. legitur, & nos infra suo loco, cum de prædicto Novellæ Cœmeterio agetur, prolixius enarrabimus. In iisdem vero, quod ad præmemorati fontis extructionem attinet, hæc habentur: *Tertio die venit Damasus cum aliis Diaconibus ad B. Petrum Apostolum, erant enim monumenta, & super aqua denatabat. Fecit autem quasi concilium cum iis Damasus, & dixit: Date mihi opera ministerii, ut hæc aqua emundetur super cadavera hominum. Fecit autem cuniculos duos, & exinanivit locum illum, qui est ad dexteram introeuntibus in Basilicam Beati Petri Apostoli: habebat enim ibidem fontem, qui non sufficiebat, & cædit montem Damasus manibus suis, & introivit, plusquam consuetum est, & construxit fontem, &c.*

Quando & qua occasione fons hic Baptismalis à Damaso extructus fuerit?

Act. Damasi M. S. Cod. Vat. & Vall.

22 Hunc item fontem Prudentius in hymno, quem de Petri passione cecinit, copiosius atque elegantius carminibus illis describit:

Prud. perist. hymn. 12. de SS. Apost. Pet. & Paul.

Dextra Petrum regio tectis tenet aureis receptum
Canens oliva, & murmurans fluento.
Namque supercilio saxi liquor ortus excitavit
Fontem perennem Chrismatis feracem.
Nunc pretiosa ruit per marmora, lubricatq; clivum,
Donec virenti fluctuet colymbo.
Interior tumuli pars est, ubi lapsibus sonoris
Stagnum navali volvitur profundo.
Omnicolor vitreas pictura superne tingit undas,
Musci relucent, & virescit aurum.
Cyaneusque latex umbram trahit imminentis ostri:
Credas moveri fluctibus lacunar.
Pastor oves alit, ipse illic gelidi rigore fontis
Videt sitire quas fluenta Christi.

Quibus satis superque Prudentius ostendit ad sua usque tempora hunc in Vaticano Cœmeterio fontem fidelium usui perstitisse. Hac autem nostra ætate cum ipso Cœmeterio omnino dirutus ac subversus est; ita ut nullæ ejusdem (quod valde dolendum est) alicubi reliquiæ supersint: nisi forte quod circa posterioris crepidinem apsidis, & sub areæ Vaticanæ porticibus, etiam nunc aquarum scaturigines passim conspiciantur, quarum aliquot in limpidissimum fontem ac saluberrimum Urbanus VIII. fel. recordat. corrivavit, versibusque S. Damasum hac etiam ex parte æmulatus, exornavit.

Verum postremis temporibus, dum isthæc describimus, uberrimæ istæ aquarum venæ, quibus Vaticanum Cœmeterium irrigabatur, & quas olim in fontem per cuniculos B. Damasus direxerat, ac quibus S. Liberius Papa innumeros solemni die Pentecostes, ut diximus, sacro Baptismatis ritu abluerat hæ nimirum una cum antiquo aquæductu tandem sub Innocentio X. repertæ, ne tantæ unquam rei memoria aboleretur, in Apostolici Vaticani Palatii aream ad publicam commoditatem deductæ, in pulcherrimum fontem multis scatentem fistulis aptatæ sunt: & historia insuper Liberii Pontificis sacro populum abluentis Baptismate, marmori ibidem insculpta, & fidelium oculis contemplanda exhibetur, hujusmodi apposita ad perpetuum rei monimentum inscriptione.

Fons Liberii Papæ ac Damasi in aream Vaticani palatii ab Innoc. X. deductus, ac restitutus est.

Et ejusdem Liberii Baptismate populum abluentis imago marmori insculpta exhibetur.

AQUAM VATICANI COLLIS
INCERTO OLIM A CAPITE DEERRANTEM
A B. DAMASO INVENTA SCATURIGINE
AD LAVACRUM NOVÆ GENERATIONIS
IN FONTEM CORRIVATAM
RURSUS AMISSAM
INNOCENTIUS X PONT. MAX.
CONQUISITAM REPERTAMQUE,
AC MIRE PROBATAM
FONTI RECENS EXTRUCTO RESTITUIT,
UT IN URBE AQUIS PEREGRINIS
AFFLUENTE,
ÆDES VATICANÆ SUAM HANC HABERENT
GEMINA SALUBRITATE GRATIUS
HAURIENDAM
AN. DOM. M. DC. XXXXIX.
PONTIFICATUS SUI V.

Ejusdem Fontis ab Innoc. X. restituti inscriptio.

24 Id porro, quod ad ipsum Cœmeterium attinet, absque ulla controversia affirmari potest, in eo, reliquorum instar, quædam pariter cubicula extitisse, quod non modo ex iis, quæ supra hucusque diximus, verum etiam aperte ex ipso Bibliothecario in Sixti III. Papæ gestis colligitur, cujus moderationem animi admirandam, charitatemque mirum in modum suis etiam scriptis Bibliothecarius commendans, eundem ait propriis manibus Bassi viri illustris corpus, à quo acerrimam perpessus quondam fuerat persecutionis molestiam, in paren-

Sixtus Papa Bassi persecutoris sui corpus in sepulchro majorum suorum ad Vaticanum sepelit.

parentum suorum cubiculo in Vaticano sepelisse; sic autem inquit: *Bassus nutu divinitatis intra tres menses defunctus moritur: cujus corpus Sixtus Episcopus cum linteaminibus, & aromatibus manibus suis tractans, recondensque sepelivit ad B. Petrum Apostolum in cubiculo parentum ejus.*

Bibliot. in vit. Sixt. 3.

25 Illud demum hic advertendum est, Cœmeterium hoc, quamvis ab Eusebio, Cincio Camerario, Petro Manlio, aliisque Scriptoribus, Vaticani appelletur nomine; à primis nihilominus Christianæ Religionis primordiis, variis quidem modis frequenter denominatum fuisse: quandoque enim nuncupatur *Memoria*, *Confessio*, *Martyrium*, *Petri Limina*, *Trophæum Apostolicum*, & aliis consimilibus titulis prænotatur, quæ omnia proculdubio ad ipsummet beatissimum Petrum Apostolorum Principem spectare videntur. Et sane rationi congruum, & æquitati consentaneum erat, ut quemadmodum reliqua Romanæ Urbis Cœmeteria insignium sanctorum nomine ut plurimum decorantur, quorum sacrata possident corpora: pari ratione Vaticanum, quod omnium est antiquitatis prærogativa nobilissimum, multiplices itidem, præclarosque gloriosissimo utique Apostolorum Principis ibidem quiescentis nomini, ac merito cohærentes titulos sortiretur. De cujus nunc martyrio, ac sepulturæ loco ut nonnulla hic subjiciamus, tempus ipsum nos ultro admonere, & lector pariter à nobis exigere videtur.

Euseb. Cink. Camerar. Petr Manl.

Varii Cœmeterii Vaticani nomina.

CAP. V.

De martyrii, & sepulturæ loco Beati Petri Apostoli.

1 De certo, ac peculiari loco, ubi Petrus Apostolus nobilissimum crucis patibulo martyrium consummavit, permultæ quidem scriptorum, quantumvis inter se pugnantium, sententiæ recensentur, quas jampridem in sacris septem Ecclesiarum monumentis à Severano in lucem editis, & volumine hoc jam sæpe citatis collectas, easdemque à Bosio item relatas, singulas prudentis lectoris judicio seorsim expendendas nunc repetere necessarium duximus.

Variæ auctorum de loco martyrii D. Petri sententiæ.

2 Sunt igitur, qui Petri martyrium in summo Janiculo contigisse arbitrantur, ubi nunc ejusdem Beati Petri, vulgo dicta in monte Aureo, Ecclesia extat, & in medio Cœnobii claustro, quod contiguum est, ædicula quædam formæ utique rotundæ, ac miro artis studio in ejus honorem à Philippo Secundo Hispaniarum Rege constructa suspicitur, quem ipsummet locum esse perhibent, in quo beatissimi Apostoli crux defixa fuit. Hujus vero sententiæ patroni eo potissimum argumento nituntur: quoniam descriptum legitur, Petrum videlicet prope Naumachiam cruci suffixum fuisse. Romanarum autem antiquitatum Scriptores Naumachiam in Transtyberina regione ad Janiculi radices ponunt. Traditionem insuper iidem pro se afferunt; qua nimirum totius Romani populi erga collem hunc pietatis, cultus, ac religionis obsequium adhuc viget. Præterea ad suam magis, magisque obfirmandam assertionem, Amadei, viri utique suo ævo propter singularem vitæ innocentiam probatissimi, revelationem recitant: hunc enim divinitus accepisse ajunt, collem prædictum nobilissimo Petri Apostoli martyrio illustratum fuisse.

Alii eum in Janiculo martyrium subiisse ajunt.

Naumachia in regione Transtyberina.

3 Alii contra constanter asserunt, ac mordicus defendunt, Apostolum beatissimum in eodem Vaticani loco crucis patibulum subiisse, in quo deinde pia fidelium manu sepultus est, ac toto terrarum orbe celeberrima constructa ejusdem Basilica cernitur. Et quamvis his super rebus, quæ disputationi subjacent, & controversiam patiuntur, etsi probatos utrimque scriptores habeant, quorum auctoritate fulciantur, haud consilii nostri propositum sit pro certo quidquam statuere ac definire: maximam tamen Vaticani montis, de quo modo agitur, dignitati & gloriæ injuriam facere, & loci sanctitatem haud parum imminuere videremur, nisi rationes quamplurimas, quæ ab eis ultro afferuntur, ac nostro quidem judicio ad id convincendum solidiores, scriptoris muneri fideliter inservientes, in medium adduceremus. Si igitur traditioni innitendum nobis est, longe quidem antiquior, & apud omnes fere ad nostrum usque ævum, tot jugiter sæculorum decursu grata magis, ac majori recepta consensu traditio est, Petrum scilicet in Vaticano, ubi nunc ejusdem Templum attollitur, ligno quondam suffixum, ac sepultum fuisse. Ibi enim, ut à Julio Herculano memoriæ proditum est, locus extabat, qui communi omnium voce ad posteros usque transmissa, Crucifixionis B. Petri locus palam dicebatur; quo sub titulo maximæ apud fideles omnes venerationi erat. Quod vero ad argumentum illud attinet, à Scriptoribus pro se allatum, de Naumachia sub Janiculo posita; hæc quidem olim inibi fuit, quam Cæsar prope suos ad Tyberim hortos extruxerat; haud tamen inde sequitur, quod non alia sub Vaticano pariter esse potuerit, cum præsertim quinque, aut sex Naumachiæ, P. Victore teste, Romæ antiquitus extiterint, & quidem plures à diversis constructas, atque in eis navalia frequenter prælia fuisse populo exhibita ex profanarum antiquitatum libris didicimus. Harum profecto unam iidem Antiquarii Naumachiam Vaticano adscribunt, Andreas Fulvius, Marlianus, L. Faunus, & alii; cujus Naumachiæ pluribus locis meminit Anastasius. De eadem quoque in Paschalis Papæ litteris mentio habetur, in quibus S. Peregrini Xenodochium in Naumachia utique nuncupatur. Quod olim quidem sub ipsomet Vaticano colle, & Basilicæ Sancti Petri proximum fuisse, ubi hac nostra ætate perexigua cernitur ejusdem S. Peregrini Ecclesia, exploratissimum est. His adde, quod in ipsius Basilicæ Archivio diplomata complura servantur, ex quibus satis clare Lector conjicere potest, omnem illam planitiem, quæ interjacet, ad Naumachiam quondam appellatam fuisse. Certe in ipsis Martyris Sebastiani actis de Zoe conspicuæ sanctitatis fœmina legitur, facto in eam impetu, cum ad B. Petri sepulchrum intensius oraret, Paganos irruisse, & ad regionis Naumachiæ patronum eandem illico perduxisse.

Alii Vaticanum Petri martyrio illustratum affirmant.

Colli Vaticano hæc martyrii Petri gloria adjudicanda videtur.

Ex veterum traditione.

Iul. Hercul. de mem. S. Petr.

Locus Crucifixionis B. Petri jam olim in Vaticano passim dictus.

P. Victor. Plures in Urbe olim naumachiæ erant.

Andr. Fulv. l. 3. c. 22. Marlian. l. 7. c. 10. L. Faun l. 6. c. 2. Anastas. Naumachia in Vaticano

Acta S. Sebast. mart.

4 Perspicuum igitur est hæc nostra legentibus, juxta B. Apostoli sepulchrum (ut opinari quidem licet) quandam antiquis temporibus Naumachiam extitisse, quam profecto ejusdem martyrii Scriptores, non autem alteram in Transtyberina sitam regione intellexerunt: idque vel ex eo magis convinci videtur, quod in B. Petri Apostoli gestis, quæ sub Lini nomine circumferuntur, non modo Petrum juxta Naumachiam, sed etiam juxta

Certum est Petrum passum ac sepultum juxta Naumachiam.

Neronianum obeliscum in crucem actum fuisse asseritur. Hæc autem ibi scripta habentur: *Pervenit denique una cum Apostolo, & apparitoribus populus infinitus ad locum, qui appellatur Naumachia, juxta obeliscum Neronis in monte.* Qua igitur ratione de Naumachia sub Janiculo existente intelligi id potuit, quæ tam longe ab hujuscemodi obelisco distabat? Hoc ipsum vero perspicue patet ex libro Græcis notis conscripto de passione B. Petri, qui apud Vaticanam Bibliothecam asservatur, ubi de ejusdem crucifixione ex Græcis utique Latine reddita isthæc recitantur: *Deducitur Petrus ad eam partem montis Vaticani, quæ arborem supra Terebinthum habet, & infra in subjecta planicie Naumachiam.* Ac statim de Apostolico sepulchro subjungitur: *Sustulerunt corpus S. Petri clam, & posuerunt illud sub Terebintho prope Naumachiam, in loco, qui dicitur Vaticanus.* En satis aperte his verbis (ut vides Lector) idem sepulturæ, & crucifixionis locus describitur, ac designatur, dum primo quidem Petrum in monte, ubi Terebinthus erat, affixum patibulo fuisse dicitur, & deinde in eodem, sub Terebintho sepultum fuisse subditur. Hoc vero haud obscure Damasus indicat, qui Petrum juxta locum, in quo crucifixus est, tumulatum fuisse ait, juxta Neronianum scilicet palatium in Vaticano, & juxta Territorium Triumphale.

Acta Lini Papæ.

Lib. de pass. Petr. ex bibl. Vat.

Damasus de loco martyrii ac sepulchri B. Petri mentionem facit.

5 Illud autem argumentum, meo judicio, magni quidem ponderis esse videtur, quod antiquus Romanorum mos fuit, ut in reos ac sontes homines extra Urbis mœnia animadverteretur: Janiculus vero jam inde ab Anco Martio quarto Romanorum Rege intra pomœrium conclusus, Urbi adjunctus fuerat, ut Plinius, Strabo, Eutropius, aliique permulti testantur: itaque juxta memoratam hanc Romanorum consuetudinem haud verisimile est, Petrum crucis supplicio in Janiculo addictum fuisse, qui ipsius olim Urbis pars erat: immo potius apud Vaticanum, de quo nunc agimus, utpote qui tunc temporis extra mœnia situs, longissimo ab Urbe intervallo disjungebatur. Hanc vero ob causam Petrus Comestor in Scholastica, quam scripsit historia, dum Apostolici locum martyrii certis quibusdam indiciis describere, ac digito quodammodo demonstrare conatur, Petrum non modo cruci affixum in Vaticano fuisse, ac ipsam extra Urbem diserte affirmat, sed in eo speciatim loco, ubi figlinæ antiquitus existebant, quæ inibi, ut supra demonstravimus, ad hæc usque tempora perseverant: *Petrus vero* (inquit Comestor) *crucifixus in Vaticano, in vico scilicet, qui extra Civitatem, ubi fiebant dolia.* His adde, quod cum impius Nero in votis maxime haberet, gestiretque, utpote hominum crudelissimus, suos Vaticanos hortos, & Circum populo nova exhibendo invisæ crudelitatis spectacula, innocentium Christianorum sanguine respergere, atque ob id apud posteros quoque in testimonium novi, ac inauditi facinoris insignem, ac memorabilem locum reddere, nobis quidem rem altius considerantibus credibile fit, barbarum hominem, Vaticanum hunc collem, ne quid ipsius immanitati, & Christiani nominis gloriæ deesset, Petri Summi itidem Sacerdotis sanguine insignire, atque illustrare voluisse; tum præsertim, quia nec Augustum forte, ut putamus, latebat, Christianum populum, ut jam diximus, consuevisse eodem in colle, in quem jugiter confluebat, illibata Christianæ fidei ac legis dogmata ab ipso Apostolorum Principe edoceri.

Veterum Roman. reos extra urbem plectendi mos.

Plin. Strabo Eutropius.

Pet. Comest. Hist. Schol. Act. Ap. c. ult.

Horti, & Circus Neronianus.

Petrum Christianorum Pontificem in Vaticano à Nerone ad Religionis dedecus cruci affixum fuisse verisimile est.

6 Pervetusta eidem sententiæ traditio suffragatur, quorundam etiam suffulta scriptorum adminiculo, quæ crucem, cui Petrus beatissimus Neronis jussu affixus est, duas inter metas erectam fuisse asserit; cum neminem profecto lateat, in ipsismet olim Circis metas extitisse. At si metas hoc loco sepulchrales utique Pyramides intelligi volumus, maxime cum in perantiquis quibusdam picturis, necnon sculpturis, intermedia ibi Petri cruci affixio repræsentetur. Binas quidem Pyramides in hac Vaticani parte extitisse jam proculdubio novimus; unam, quæ Scipionis Africani dicebatur, de qua Aeron Horatii interpres supra à nobis allatus; & alteram haud longe ab ea, quam plebs Romana Romuli Memoriam appellabat; cujus mentionem facit Leo Papa Nonus in Diplomate, quo Basilicæ Vaticanæ privilegia Apostolica auctoritate confirmat: Cencius item Camerarius, qui eandem in Naumachia statuit: Benedictus Canonicus, qui eam juxta Templi ejusdem porticum ponit: & Jacobus Cajetanus Diac. Card. S. Georgii, in Opusculo, quod de anno Jubilei edidit. Et sane contigisse id potuit, ut beatus Christi Apostolus, vel has inter metas, quas nuper commemoravimus, vel potius inter alias hujuscemodi, quarum memoria etsi ad præsens omnino nos latet, veteribus tamen innotuit, ipsa carnificum manu crucifigeretur, tum maxime, quia inter cætera, quibus Vaticanum illustrabatur, id genus insignia haud defuere, ut ex jam supra recitatis studioso licet Lectori conjicere.

Crucem Petri inter binas metas erectam fuisse vetusta traditio est.

Pyramis Scipioni Africano.

Romuli memoria.

Leo Non. Cenc. Cam. Ben. Canon.

Iac. Cajet. Card.

7 Sed enim (ut quod verum est, fateamur) nil prorsus eorum videtur opinio subsistere, qui ut locum, quem ipsi proferunt, ac digito monstrant, Apostolorum principis martyrio consecratum in Janiculo mordicus tueantur, & binarum hunc intra spatium metarum concludant, unam ex illis computando accipiunt, quam Adrianæ moli proximam extitisse diximus, alteram vero C. Cestii Pyramidem supputant, quæ ad Trigeminam portam, & nunc sancti Pauli nomine nuncupatam, sita est, cum tamen loca hæc duobus passuum millibus inter se ut minimum distent.

Janiculum, inter binas metas constituentium argumentum diluitur.

8 Minus vero probabilis eorum sententia æstimanda est, qui vel ipsammet Adriani molem, aut potius Vaticanum obeliscum unius loco metæ assignant, & alterius vice, ut rem apte conficiant, eandem Cestii Pyramidem constituunt. Nec Blondi hac super re opinio arridet nobis, qui dum Petri in cruce agonem duas inter metas ponere conatur, eo quidem in loco crucem defixam fuisse ait, ubi vetusta jampridem erat sanctæ Mariæ, vulgo Transpontinæ, Ecclesia: ea nimirum ad id asserendum ratione permotus, quod hic locus medius sit inter Pyramidem, quam Africano Scipioni attributam diximus, & inter recensitam hactenus Adrianæ molis arcem, quæ tamen nec ullam metæ formam intuentibus præ se fert, nec illo adhuc tempore ab eodem Imperatore constructa fuerat. Quamobrem, ut in ipso initæ quæstionis vestibulo præmisimus, ac Lectorem obtestati sumus, nil hac super re certi pro utraque parte pronuntiare, ac definire volumus, sed prudentis judicio Lectoris, quid apte magis ad rem, quidve probabilius videatur, relinquimus. Unum interim nobis sat fuerit, quod quidem instituti nostri præcipuum est, apud omnes fere certum, exploratum-

Aliorum molem Adriani & Cestii sepulchrum productis metis accipientium sententia reprobatur. *Blondus.*

In Vaticano primum S. Petri ſepulchrum fuiſſe, indubitatum eſt.

tumque haberi, locum, ubi primum Petrus Apoſtolus beatiſſimus humatus eſt, collem Vaticanum eſſe, & ex nobili ejus deinde ſepulchro Cœmeterium, quod in eodem colle ſitum eſt, decus ac toto in orbe terrarum ſplendorem nominis ac venerationis cultum accepiſſe; quod quidem quam pluribus tum argumentis, tum rationibus cum ſupra à nobis valide comprobatum ſit, à nemine, ut arbitramur, in dubitationem revocari poteſt. Haud interim tamen prætereunda hic eſt S. Iſidori Hiſpal. auctoritas, qui ſatis clare ac diſtincte beati ejuſdem Apoſtoli ſepulchrum deſignat, dum illum ſepultum fuiſſe ait ad orientalem plagam, tertio ab Urbe milliario, quod ſane intelligendum videtur (ne ulla errandi ſuppetat occaſio) eadem milliaria à columna ſic dicta metiendo, quæ Romano olim in foro conſtituta erat. Iſidori autem verba hæc ſunt: *Sanctus Petrus ſepultus Romæ in Vaticano ſecus viam Triumphalem, tertio lapide ab Urbe, ad orientalem plagam.*

S. Iſidorus Hiſp. de vit. & mor. Sanct. c. 69.

9 In Actis vero Apoſtolorum Petri & Pauli ex M.S. Cod. Lateranenſi iſthæc leguntur: *Et hoc dicens S. Petrus emiſit ſpiritum. Statim apparuerunt ibi Viri ſancti, quos nemo unquam viderat antea, nec poſtea videre potuit. Iſti enim dicebant ſe propter ipſum de Hieroſolymis adveniſſe: & ipſi una cum Marcello illuſtri viro, qui crediderat, & relinquens Simonem Petrum ſecutus fuerat, abſtulerunt corpus ejus occulte, & poſuerunt eum ad Terebinthum, juxta Naumachiam, in locum, qui appellatur Vaticanus.* Porro Marcellus iſte, qui venerandum B. Petri corpus ſepulturæ tradidiſſe perhibetur, quandoquidem illuſtris viri nomine celebratur, is haud dubie fuiſſe à nobis exiſtimatur, quem S. Martialis Acta virum Conſularem nominant, qui domi ſuæ ipſum B. Petrum eundemque Martialem hoſpitio, apprime ex hoc nobilitandus receperat.

M.S. Cod. Lat. viri quidam ignoti cum Marcello corpus D. Petri auferunt, & in Vaticano ſepeliunt.

10 Sed validiſſimum, ac prorſus irrefragabile argumentum nobis ſuggerit Euſebius, dum hoc in Vaticano Cœmeterium ab Apoſtolorum principe cognomen atque appellationem tunc temporis, quo auctor ipſe vivebat, ſortitum & Petri inſuper Cœmeterium vocatum fuiſſe ſcribit: quemadmodum & aliud quod Oſtienſi via ſitum erat, S. Pauli denominatum eſt. Sed cum Rufinus Euſebii verba ſatis ample ſuo ex more reddiderit; Anglus autem interpres luxuriante verborum copia, hæc ipſa obumbraverit potius quam expoſuerit, ſic eadem ad verbum plano, ac fideli ſtylo expreſſa habentur, quæ Lector hic accipe: *Et Paulus quidem Romæ capite plexus, Petrus autem crucifixus eodem Nerone imperante traditur; & confirmat rem geſtam, quod Cœmeteria ibidem hucuſque Petri, & Pauli cognomen obtinent.* Quibus ſtatim bene conſtans Caji vetuſtiſſimi Scriptoris teſtimonium de Vaticano hoc ſepulchro ſubtexitur his verbis: *Quin & Cajus de locis, ubi eorumdem Apoſtolorum ſacra tabernacula depoſita ſunt, hoc aſſerit: Ego vero Apoſtolorum trophæa oſtendere poſſum. Si enim in Vaticanum, aut Oſtienſem viam ire velis, eorum, qui hanc Eccleſiam fundarunt, trophæa invenies.*

S. Petri cæmeterium idem cum Vaticano ab antiquis habitum.

Euſ. hiſt. eccl. l. 2. c. 24.

Rufinus.

Caji vetuſtiſſimi ſcriptoris teſtimonium de ſepultura Petri in Vaticano. *Cajus anc. ſcript.*

11 Horum igitur omnium, quæ à nobis hactenus dicta ſunt, præmiſſis rationibus, & ſcriptorum

Locus ſepulturæ D. Petri.

quoque auctoritate satis evidenter ostenditur, beatissimum Apostolum Petrum in ipsomet loco post susceptam martyrii coronam piorum manu humatum fuisse, ubi hodierna die sacrosancta ejus Basilica subsistit, & totius orbis veneratione suspicitur. Quod vero ad conditorium attinet, in quo sacrum corpus depositum fuit, satis utique constat ex vetustissimis quibusdam picturis, quæ ad nostra usque tempora in ipsa porticus fronte antiquæ Basilicæ permanserant, totamque intuentibus rem mirifice designabant: hæ quippe lapideam arcam affabre coloribus exprimebant, intra quam post adeptam martyrii coronam devotorum manu discipulorum dignissimus Christi Apostolus reponebatur: cujus quidem recolendæ historiæ, & arcæ pariter, antequam una pariter cum porticu abolerentur, imagines quam diligenter artificum pennicillo exceptæ, ac artis subinde studio delineatæ, tanquam nobile venerandæ antiquitatis monumentum posteritati traditæ sunt, earumdemque exemplar in ejusdem Basilicæ Archivio servatur, quod tibi, amice lector, contemplandum proponimus.

12 Porro Arca hæc, quæ omni veneratione dignum Beatissimi Apostoli corpus continebat, in crypta quadam Vaticani montis perhonorifice fidelium manu tunc primum collocata fuit, quo loco, ut supra dictum est, Christiani acerba illa Neronianæ carnificinæ procella exagitati, ad tuto conveniendum persecutionis tempore, haud multo ante sacro initium Cæmeterio auspicati fuerant. Verum paulo post idem principis Apostolorum sepulchrum novis constructionibus à B. Anacleto Pontifice auctum, exornatumque est, dum ille adhuc presbyteri in Ecclesia munus obiret, ut ipsa Damasi verba, quæ præcedenti capite recensuimus, nimis clare significare videntur, videlicet: *Memoriam B. Petri construxit, cum Presbyter à B. Petro ordinatus fuisset.*

Sepulchrum B. Petri ab Anacleto Papa exornatum.

13 Ædificium autem illud, quod juxta celeberrimum B. Petri sepulchrum ab Anacleto extructum est, parvam ac perexiguam fuisse Ecclesiam nonnulli arbitrati sunt, prout ferebat illa temporum opportunitas, quidam vero Oratorium; etsi alii affirmare non dubitaverint quandam ejusdem Cœmeterii partem tunc potissimum ædificatam, quæ veluti peculiare quoddam Apostolorum Principis conditorium pio jugiter à fidelibus studio coleretur, usumque Oratorii pariter, & Ecclesiæ tunc temporis ob persecutorum metum ibidem delitescentibus exhiberet: quorum sententiæ, utpote quæ rationi valde consonat, nos quoque ultro, libenterque subscribimus. Nam cum Vaticanus sub ea potissimum tempora, ob ludos, ac spectacula, quæ in Circo, seu Naumachia frequenter edi consueverant, ipsomet Nerone illuc ventitante, ingenti hominum multitudine refertus esset; & cum nequissimus interim Princeps in omnem profusus libidinem, eodem loco promiscue in populum debaccharetur, & ad nova, exquisitaque spectanda tormentorum genera, quæ ingeniosus crudelitatis artifex adversus Christianos insontes excogitaverat, nemo Gentilium non avidissime concurreret, locum certe metus ac periculi expertem haud alicubi circa eum Collem fideles sibi seligere poterant, in quo Ecclesiam construerent, & ad sacras peragendas synaxes de more convenirent; quippe qui tamquam noxiæ, ac detestandæ superstitionis homines, facinorumque omnium rei, pœnis subjiciendi, undique perquirebantur, nisi ad secretiora quæque latibula confugiendo, in ipsiusmet montis viscera, & terræ cavernas sese quantocyus abderent. Postmodum vero, Nerone extincto, cum jam acerba persecutionis vis sopita esset, nobis, quod creditu facile est, suademus, aliquod ibi ædificium, quod supra terram attolleretur, commode à fidelibus extrui potuisse. Neque enim studiosum ecclesiasticarum rerum indagatorem latet, gentilitia sub variis quondam Imperatoribus superstitione regnante, permultis quidem locis Deo Optimo Maximo in Sanctorum honorem Ecclesias extructas fuisse; qui Religionis & obsequii cultus, ut nobis credere par est, Petro quoque visibili totius Ecclesiæ Capiti, atque Apostolorum Principi, ampliori sane titulo, ac jure delatus à fidelibus fuit.

Ædificium Anacleti prope Petri sepulchrum quale fuerit?

Nerone imperante subtus terram illud facile ab Anacleto constructum erat.

Nerone vero extincto supra terram Petro oratorium extrui potuisse credibile est.

14 Hujus autem assertionis nostræ vis ex eo mirifice roborari videtur, quod in hunc sanctissimum locum antiqui illi, ac primævi Christianæ fidei cultores, dum adhuc acerba gentilitiæ persecutionis rabies in pios quosque grassaretur, Apostolici sepulchri invisendi, ac venerandi gratia, remotissimis è regionibus, nulli incommodo, ac labori parcentes, se ultro conferebant. Ex quo pariter id verisimile dijudicari potest, tunc ibi terræ supereminens quoddam, & spectabile orthodoxæ Religionis monumentum, quod venientibus innotesceret, extitisse. Hoc autem fortasse, cum in Christiani cujuspiam viri fundo consisteret, omnibus eadem Religione imbutis satis notum, perspectumque erat. Id certe, ut cætera sileamus, perspicue Caji antiquissimi inter Ecclesiæ Scriptores Theologi verba convincunt, qui Zephyrino Dei Ecclesiam regente, sub Severo & Caracalla Imperatoribus floruit. Is enim luculentam pro fide adversus Proculum hæreticum orationem scribens, digito, ut ita dixerim, gloriosa Apostolorum sepulchra, quæ nobiliori titulo Trophæa ab ipso nuncupantur, demonstrat; hæc autem inquit: *Ego Apostolorum Trophæa perspicue possum ostendere; nam si lubet in Vaticanum proficisci, aut in viam, quæ Ostiensis dicitur, te conferre Trophæa eorum, qui istam Ecclesiam suo sermone, & virtute stabiliverunt, invenies.* hactenus ille ad rem nostram.

Jam inde à à principio sepulchrum Petri ab omnibus gentibus invisitur ac colitur.

Euseb. loc. cit. Baron. Annal. an. 215.

15 Quidam vero Apostolici sepulchri locum, de quo nunc sermo est, successivo temporum interlapsu ab Heliogabalo Imperatore subversum fuisse opinantur, tunc nimirum, quando hic, ut Lampridius narrat, quadrigis elephantorum spatia, quo commode absque ullo prorsus impedimento transirent, laxare cupiens, Vaticana sepulchra, quæ plura ibidem extabant, impie vastando disjecit. Addunt præterea, Christianos hujus demolitionis tempore, ut sacrum beatissimi Petri corpus ipsas inter ruinas inviolatum servarent, illud una cum B. Pauli corpore usque ad Catacumbas transtulisse: verum prolixius hac de re suo infra loco differendum erit, cum de ipsismet Catacumbis in Cœmeterii Callisti descriptione sermo instituetur.

Ab Heliogabalo sepulchrum Petri in Vaticano subversum esse nonnulli autumant. Lamprid. in Heliogab.

16 Porro illud apud omnes indubitatum est, inde rursus beatissimi Petri corpus sublatum, & à Cornelio Papa in pristinam Cœmeterii Vaticani sedem restitutum fuisse; ubi & cæteri deinceps sanctissimi Pontifices, qui in Pontificatu successerunt, pari honore humati fuere; quod & Anastasius asserit in conscriptis ejusdem Cornelii gestis,

Cornelius Papa corpus B. Petri Cœmeterio Vaticano restituit, unde prius fuerat sublatum.

hæc

Anastas. in Cornel.

hæc dicens: *Beatus verò Cornelius Episcopus accepit corpus B. Petri Apostoli, & posuit juxta locum, ubi crucifixus est, inter corpora sanctorum Episcoporum, in Templo Apollinis, in monte Aureo, in Vaticano Palatii Neroniani.* Nec unquam in posterum loco idem venerandum corpus dimoveri contigit, quousque Romana in Urbe post insignem è Maxentio relatam victoriam, erecto victorioso Crucis vexillo, & Christi nomine toto terrarum orbe propagato, Vaticanum templum à Constantino Magno Imperatore magnificentissime excitatum est; ibique locato Principis Apostolorum sepulchro, illud religiosissimus princeps pro Constantiniana pietate ac munificentia exornandum, illustrandumque curavit, ut proximo Capite enarrabimus.

Ibique quievit usque ad tempora Constantini Imp.

Qui illud in Templo Vaticano à se erecto deposuit.

Collis Vaticanus omnium gentium concursu ob Petri corpus inibi positum celebratur.

17 Quo autem devotionis cultu Vaticanum Collem, eamque præcipue Collis ejusdem partem Christiani prosecuti fuerint, in qua sacrum Petri corpus depositum est, jugis populorum concursus, antiquus peregrinationum ritus, assidua, & numquam hactenus intermissa sacratissimum hunc locum invisendi consuetudo, quæ à primis jam usque temporibus invaluit, probe testantur: sed quæ in Romano Breviario ad rem leguntur, hic potissimum nobis recensere fas sit: *Ex locis sacris, quæ olim apud Christianos venerationem habuerunt, illa celeberrima, & frequentissima fuerunt, in quibus condita sanctorum corpora, vel aliquod martyrum vestigium, aut monumentum esset. In quorum numero sanctorum locorum in primis semper fuit insignis ea Vaticani pars, quam S. Petri Confessionem appellabant. Nam eo Christiani ex omnibus terræ partibus, tanquam ad fidei Petram, & Ecclesiæ fundamentum convenientes, locum Principis Apostolorum sepulchro consecratum summa religione, ac pietate venerabantur.* hæc ex Ecclesiasticis tabulis lectori repetenda proposuimus.

Lect. Rom. Brev. die 18. Nov.

Quæ loca olim apud Christianos cultu ac concursu præcipue celebrarentur? Confessio S. Petri.

18 Quoniam verò sacræ Apostolorum Confessionis hic opportune mentio incidit, si quis recolendæ vestigia antiquitatis assequi vult, secum ipse recolat, quæ de Confessionibus Apostolorum Cassiodorus scribit his plane verbis: *Tenemus aliquid Apostolorum proprium, si peccatis dividentibus non reddatur alienum, quando Confessiones illas, quas videre universitas appetit, Roma felicior in suis finibus habere promeruit.* hæc Cassiodorus. Verum quid potissimum hoc Confessionis nomen insonet auribus, quod passim usurpari contingit, Baronius in suis ad Romanum Martyrologium notis erudite disseruit, ubi isthæc: *Confessio apud nos idem est, quod apud Græcos Martyrium, quamvis non idem prorsus apud illos, qui apud nos earum vocum sensus sit: nam Græci Martyrii nomine non numquam totam basilicam martyribus dicatam appellant, ut videre est ex Chalcedonensi Concilio, ubi sæpe de Martyrio S. Euphemiæ fit mentio, & apud alios sæpissime. Martyrium enim appellandum esse locum, in quo martyr sepultus sit, habetur ex l. ult. de sepulchro viol. C. Theod. Non tantum Ecclesiæ in honorem martyrum erectæ Martyrium dici consuevere, sed & aliæ.* Subdit autem idem Baronius: *Non igitur Latini basilicam Confessionis nomine aliquando intellexerunt, ut falso ex illo Canone nonnulli sunt arbitrati, sed magis ea significatione ea vox dicta reperitur, ut locus ille intelligeretur sub majori altari positus, quo reliquiæ sanctorum martyrum, seu integra ipsorum corpora conderentur: idque ex antiquo usu Ecclesiæ, & Apostolica traditione, secundum illud Apocalyp. c. 6. Vide sub altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium, quod habebant, &c. Sunt & alia de his innumera loca, quæ brevitatis causa referre omittimus. In hoc utique sensu illa verba hic posita accipienda sunt, quibus dicitur: Cum oraret ad Confessionem B. Pauli, ad locum ipsum videlicet, ubi sacrum corpus ejus esset positum. Et Cajus antiquus Theologus ipsas, quas dicimus Confessiones Petri & Pauli, Apostolorum trophæa appellat apud Euseb. hist. lib. 3. c. 24.* hæc, & alia de Confessionis vocabulo in sacris Martyrum actis frequenter repetito ad rem nostram Baronius. Sed jam ad ulteriora Vaticanæ Basilicæ monimenta progrediamur.

Confessio S. Petri est quid Apostolorum proprium.

Cassiod. var. lib. 10. ep. 20.

Confessio quid significet?

Baron. in not. die 5. Jul.

Martyrium apud Græcos quid aliquando significet?

Confessio est locus sub ara primaria martyrum reliquias continens.

Confessiones Petri & Pauli trophæa Apostolorum.

CAP. VI.

Vaticana Basilica supra Cœmeterium à Constantino extruitur, ibidemque B. Petri corpus reponitur.

1 CUm Deus Opt. Max. *cujus natura bonitas, cujus voluntas, potentia, cujus opus* (ut S. Leo ait) *misericordia est*, Ecclesiam diris, acerbisque persecutionum procellis exagitatam respicere, ac suorum vota fidelium benignis excipere auribus decrevisset, utpote, quæ assiduis jejuniis, necnon vigiliis cumulata, toto terrarum Orbe, sed præcipue ad sacrum Beati Apostoli Petri Confessionem, ipsi in odorem suavitatis jugiter offerebantur; ad commiserandum tandem permotus: *Numquid enim in æternum projiciet Deus: aut non apponet, ut complacitior sit adhuc? Aut obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira misericordias suas?* extemplo de tenebris mirabiliter fecit lucem splendescere; oculos quippe, quos diu insanæ idololatriæ, ac vani superstitionum errores miserandum in modum respersérant, Constantino Augusto, Constantii, & Helenæ filio divinitus reseravit, eumdemque Imperatorem salutari fonte Baptismatis ab omni labe expiatum, ac rerum supernarum luce perfusum, Ecclesiæ tutorem, vindicem, propugnatorem, assertorem fidei, fundatorem pacis, ac illibatæ demum Religionis eximium toto terrarum Orbe propagatorem constituit. Ut igitur Christiani nominis, ac Sacerdotii gloria longe lateque percurrens ubique diffunderetur, atque innotesceret, inter cætera augustissimi Imperatoris animo suggessit, ut primus in sui, ac sanctorum honorem magnificentissima Templa publice exædificaret, & lege item promulgata, religionis cultu ac pietate conspicuus, ab aliis ædificanda sanciret, nec enim ille contentus plures immortali Deo Basilicas insignis munificentiæ studio erexisse, ut in omnium manibus esset, quibusvis nationibus ac gentibus omnibus, qui Romano parerent Imperio, Deo extruendi templa ac Ecclesias exædificandi facultatem liberam fecit, magis in hoc Deum honorans, omnes videlicet ubique terrarum ad Religionis cultum Deo exhibendum lege sancita excitando, quam suis manibus templa ac Basilicas ædificando.

S. Leo ser. 2. de Nat. Domin.

Naviculæ Petri diris diu agitatæ fluctibus oritur tranquillitas.

Psal. 76.

Constantinus Imp. fidem amplectitur, & Ecclesiæ defensor efficitur.

Templa in honorem Christi, sanctorum que toto orbe palam exædificari jubet.

2 Verum præcipua inter Templa, quæ pius Imperator condidit, Vaticanum in primis extitit, quod super ipsummet Principis Apostolorum sepulchrum, necnon reconditas ibidem Sanctorum in ordine Pontificum, ac Martyrum reliquias mira operis celeritate excitavit. Dignissimus etenim Imperator die octava post suscepta Baptismalis aquæ Sacramenta supplex ad B. Petri Confessionem accedens, ibidem imperiali deposito diademate, regiam exutus chlamydem, humi provolutus uberrimis undique perfusus lacrymis Deum altissimum exoravit, persolutisque humiliter votis, fabricæ

Templum Vaticanum S. Petri à Constantino Imp ædificatum.

Inchoandæ fabricæ primus omnium manus ipse admovet. Et duodecim cophinos terræ è fundamentis suomet collo extulit.

fabricæ protinus inchoandæ omnium primus manus admovit; siquidem sceptri vice, quod paulo ante deposuerat, ligone ad eruendam humum desumpto, in sanctorum duodecim Apostolorum honorem, duodenos terræ cophinos sua manu à fundamentis egessit, quos devotionis gratia, non jam Imperatorem, sed vilem bajulum agens, suis inde humeris asportare cæteris in hoc principibus gloriosior haud erubuit. Hæc quidem omnia in Actis S. Silvestri Papæ M. S. Vatic. S. Cæciliæ, & Vallic. his verbis leguntur: *Constantinus Imperator processit, albis depositis, totus mundus, & salvus, & veniens ad Confessionem Apostoli Petri, ablato diademate capitis, totum se planum projiciens in faciem, tantum illic lacrymarum effudit, ut omnia illa insignia vestis purpureæ infunderentur, dans voces inter amaras lacrymas, quibus se errasse, & peccasse, reumque se esse de persecutione sanctorum commemorans, non esse dignum ejus limina contingere cum ingenti gemitu exclamabat. Et subinde exuens se chlamyde, & accipiens bidentem, ipse primus terram aperuit ad fundamenta Basilicæ S. Petri construenda; deinde in numero duodecim Apostolorum, duodecim cophinos plenos suis humeris superpositos bajulans, de eo loco, ubi fundamenta Basilicæ Apostoli erant jacienda, &c.*

In act. S. Sil. M. S. Cod. Vat. S. Cæc. & Vall.

Lacrymas pietatis interea effundit.

Templo jam constructo, sepulchrum Petri ære Cyprio munit.

3 Hac deinde magnificentissime constructa, vetus beatissimi Petri sepulchrum ære Cyprio circumdari, & omni ex parte muniri, obfirmarique jussit, ne inde ullo unquam tempore sacratissima illa pignora dimoveri, aut a quoquam ulla in posterum ratione contingi, attrectarique possent; ipsumque intra sepulchrum crucem auream, corporis plane magnitudini coæqualem, reposuit, desuper autem Altare lapideum erexit, cui Ciborium quoddam argento & auro, gemmisque fulgentibus ornatum superaddidit, & donaria quam plurima, atque amplissimos redditus obtulit; quod & ipsimet Basilicæ eadem magnificentia præstitit; eamdem enim opulentissimis redditibus auxit, copiosaque admodum pretiosissimarum rerum supellectili ditatam mirifice illustravit. At impense profusam de Ecclesia utique optime meriti Principis liberalitatem, ornamentorumque ingentem tam numerum, quam pondus, cum plerique alii prolixius enarraverint, & Bibliothecarius præcipue in Silvestro quam copiose descripserit, hic consulto eadem repetere, ac recensere omittimus; cum nostri, ut jam diximus, instituti sit de Cœmeteriis, ac de iis dumtaxat agere, quæ ad sacra Urbis Cœmeteria quoquo modo pertinere videntur.

Idque pretiosissima supellectili, & redditibus amplissimis ditat.

Bibliothec. in Silvestr.

4 Sed ne hic interim, quæ ad rei propositum faciunt, ingrato silentio involvamus, ipsum, quæso lector, Baronium rerum Ecclesiasticarum scriptorem, sepulchrorum, & Basilicæ Apostolorum gloriam disertis, conceptisque verbis perorantem, & sacræ antiquitatis adstipulatorem fidelissimum audiamus: hic enim in suis ad Martyrol. Roman. notis, de Apostolorum sepulchris, & subinde de basilicis in eorum ibidem memoriam à Constantino Imperat. magnificentissime erectis, isthæc habet: *Longe antequam Apostolorum Basilicæ erigerentur, eo ipso tempore quo beatissimi Apostoli Petrus & Paulus glorioso martyrio coronati sunt, loca sepulchrorum ipsorum magna veneratione sunt habita, &c.* Verum mox ad eorumdem Basilicas sermonem inflectens, isthæc subdit: *Eadem loca frequenti Christianorum concursu celebrari solita docent acta martyrum, quorum meminimus: quæ postmodum à Constantino Imperatore amplissimis sunt illustrata Basilicis, eædemque ornamentis auctæ, atque ditatæ redditibus, ut docet libellus Damasi de munificentia Constantini conscriptus. Quod autem spectat ad Vaticanam Basilicam, in majori ejus arcu hi versus musivo opere exarati leguntur:*

Baron. in not. Mart. Rom. de 18. Novemb.

Jaminde ab initio martyrii Petri, ejus sepulchrum in veneratione habitum.

Idem postea amplissima ibi à Constantino erecta Basilica illustratur.

Quod duce te mundus surrexit in astra triumphans.
Hanc Constantinus Victor tibi condidit aulam.

Ex antiquis actis Silvestri Papæ illud compertum habetur, Constantinum Imperatorem in erectione Basilicæ S. Petri primum ante omnes ligone ad fundamenta jacienda, terram fodisse, erutamque cophinis asportasse. Quid ni hæc præstiterit Christianissimus Imperator? cum & Vespasianum Augustum in restitutione combusti Capitolii hæc ipsa egisse auctor sit Suetonius, cujus in vita ipsius c. 8. hæc sunt verba: Ipse restitutionem Capitolii aggressus, ruderibus purgandis manus primus admovit, ac suo collo quædam extulit. Hæc Suetonius.

Ad ejus fundamenta jacienda primus terram fodere cœpit.

Imitatus Vespasianum simile quid in restitutione Capitolii facientis.

5 Quanta autem earumdem Basilicarum sanctitas, & religio extiterit, audacter cum Moyse dicam, & inimici nostri sunt judices: nam licet extra murorum Urbis ambitum sitæ essent, eas tamen ut cæleste quoddam asylum divinitus præscriptum hostes fidei, ac Romani Imperii perduelles, Gothi inquam, cum in Urbem grassarentur, sunt reveriti, nullum illis, vel earum ministris negotium facientes: immo & ad illas confugientibus parcere inviolabile fuit, ut scribit Orosius hist. lib. 7. cap. 39. S. August. de civit. Dei lib. 1. cap. 1. & Procopius de bello Gothico tempore Iustiniani lib. 2. Accipe quid furens hæretica Theodora Augusta dederit in mandatis Anthemio Scriboni, cum de capiendo Vigilio Papa ad ipsum scribens, hæc ait: Exceptis omnibus, in Basilica S. Petri parce, nam si in Lateranis, aut in palatio, aut in qualibet Ecclesia inveneris Vigilium, mox impositum navi perduc eum usque ad nos, &c. Quod autem spectat ad limina Apostolorum, obtinuit antiquus usus, ut præ reverentia, aut religiosa quadam observantia, ipsæ Basilicæ limina Apostolorum vocarentur. Unde Claudianus ad Iacobum magistrum equitum hoc versu:

Ingens Vaticanæ Basilicæ sanctitas ac religio vel ipsis hostibus veneranda ac verenda semper extitit.

Per cineres Pauli per casti limina Petri.

Nec tantum postquam Basilicæ Apostolorum erectæ sunt, sed longe ante obtinuit hujusmodi loquendi usus.

Basilicæ ipsæ Apostolorum limina vocantur.

6 Unde in actis S. Alexandri Papæ hæc leguntur: Tu si ad limina S. Petri duxisses eum, &c. de ejusmodi nomenclatura exempla plura habes ex Fortunato, & in Carmin. de Partu Virginis his versibus:

Quos recipit sacra porta Petri, quos janua Pauli,
Postis ad Andreæ limen Achaja patet.
Matthæi Æthiopes, Ephesini valua Ioannis
Et quem quisque amat, hunc sua porta rogat.

Moris enim erat adeuntibus Basilicam, ante ejus ingressum, ad limina procumbere, postes deosculari, preces fundere. Unde idem Fortunatus hæc de Basilica Ravennate:

Rursus Apollinaris pretiosa limina lambe,
Fusus humi supplex, &c.

Hæc Baronius, qui plura interim subdit, quæ ad antiquam sacrorum liminum venerationem spectant, quibus postremo loco de Vaticana Basilica isthæc concinne ad rem nostram inserit: *At de ipsa Vaticana Basilica Sidonius Apollinaris lib. 1. ep. 5. ad Heronium hæc ait: Ubi priusquam vel pomœria contingerem, triumphalibus Apostolorum liminibus affusus, omnem protinus sensi membris male fortibus explosum esse languorem.*

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 19. Nov.

7 Romam

Romam peregre venientes limina Apostolorum ante omnia invisunt.

7 *Romam venientibus primum omnium Limina Apostoli Petri adire usu receptum erat, ut colligitur ex Ennodio in defensione Symmachi Papæ. Ingredi ipsa Limina Apostolorum, ibique sacra facere, idem erat quod communicare Catholicæ Ecclesiæ, ut pulchre expressum habes ab Optato Milevitano lib. 2. contra Parmenianum, cum ait: Ad Petri memoriam non accedit, quasi Schismaticus, contra Apostolum faciens, qui ait: Memoriis sanctorum communicantes. Ecce præsentes sunt ibi duorum memoriæ Apostolorum. Dicite, si has ingredi potuit, ita ut obtulerit illic, ubi sanctorum memorias esse constat. Hæc Optatus, Addimus, quod Prudentius his versibus docet, Christianos sacra Apostolorum, ac martyrum limina exosculari solitos:*

Prudent. in Perist. hym. 2. de S. Laurentio.

Ipse & Senatus lumina
Quondam Luperci, & Flamines
Apostolorum, ac Martyrum
Exosculantur Limina.

Hæc utique ex Baronio hic per extensum recensere voluimus, & veluti præclara quædam insculpta Vaticanæ Basilicæ trophæa, & perpetua sacri erga eandem cultus monimenta affigere, ut quisquis perlegerit, & venerandam religiosamque anteactorum seculorum antiquitatem pariter ac pietatem probe perspexerit, mirari desinat, si inter cætera orbis terrarum loca, quæ peculiarem sibi religionis cultum vindicant, Vaticana Basilica, de qua sermo est, Apostolorum meritis, & sepulchro nobilitata, merito principem locum obtineat.

Vaticana Basilica præ cæteris sacris in orbe locis apud homines religiosos semper extitit.

8 Verum nequaquam à nobis hic silentio prætereundum est, eandem Vaticanam Basilicam à summo Pont. Silvestro in honorem Apostolorum Principis XIV. Kal. Decembris dicatam fuisse, ut celeberrimus hujusce Dedicationis dies fidem facit, qui sacris in Martyrologiis quotannis solemni ritu recolitur. Tunc autem idem B. Silvester Altare majus, sub quo B. Petri corpus collacatum fuerat, sacri unctione Chrismatis delibutum, ad peragendum consecrationis ritum sacra olei infusione tunc primum adhibita institutaque, insigni ac celebri pompa consecravit. Porro præmemoratæ consecrationis, quæ tum Ecclesiæ, tum Aræ Beatissimi Pontificis manu peracta est, in perantiquo sermone de Basilicæ Lateranensis Dedicatione, mentio habetur, qui scilicet annuo ejusdem solemnitatis die recitari consuevit, & M. S. in ejusdem Basilicæ Archivio servatur, ubi isthæc: *Consecravit autem & idem venerabilis Papa Silvester Ecclesiam Apostolorum Principis in 14. Kal. Dec. quam etiam piissimus Imperator à fundamentis erexit, ex cujus apertura fundamenti ipsemet propriis humeris duodecim cophinos ex tellure fundamenti confectos in honorem duodecim Apostolorum asportavit. In qua & super corpus Apostoli altare constituit lapideum, & Chrismate peruncțum (secundum morem, quem posteris tradidit observandum) benedixit & consecravit.*

Basilicæ Vaticanæ dedicatio à B. Silvestro solemniter peracta est.

Et Ara princeps ab eodem consecratur.

Ex sermon. de dedic. Basil. Lat.

M.S. Cod. Lat.

9 Hoc idem altare post longa revoluta annorum curricula nimia jam vetustate consumptum, ac deformatum Callistus Papa II. celebritate maxima, Cardinalibus, Episcopis, ac primariis viris quampluribus Ecclesiastica dignitate fulgentibus ibidem adstantibus, quos ille ex diversis regionibus Romam ad Concilium evocaverat, ingenti populorum lætitia, festivoque totius Urbis plausu restitutum, iterum ex Ecclesiasticorum canonum præscripto, VIII. Kalend. Aprilis consecravit ipsomet solemni Virginis Annuntiatæ die, impertita futuris quibusque temporibus ex thesaurorum Ecclesiæ promptuario trium annorum indulgentia iis omnibus, qui eadem recurrente die sacrosanctum locum hunc pie, ac devote inviserent, quod his plane verbis à Petro Manlio memoriæ traditum fuit: *Beatæ recordat. Callistus Papa Secundus, quoniam decorem domus Domini sicut Propheta plurimum dilexit, Altare B. Petri, quod nimia vetustate, & lapidum percussionibus quodammodo violatum videbatur, optimis marmoribus vestivit, & decoravit. Et in festo Annunciationis beatæ Mariæ cum toto Concilio lapidem Altaris satis honorifice, & devote consecravit. In qua videlicet consecratione, ut invenimus in libris nostris scriptum, fecit remissionem trium annorum annualiter ad eam devote venientibus.*

Hæc jam pene collapsa à Callisto II. restituitur, ac denuo solemni ritu consecratur.

Petr. Manl.

10 Porro, ut nil prorsus lectorem lateat, istæ lapidum percussiones, quæ, ut Manlius scribit, in antiquo templi Apostolici Altari suspiciebantur, devota peregrinorum manu illuc ex toto terrarum Orbe religionis causa frequenter accurrentium contigisse credibile est; hi quippe post delatum (ut par erat) Apostolorum Principis sepulchro obsequium, fragmenta hæc, reliquiarum loco, in longinquas regiones secum deferre gestiebant. Hæc eadem Callisti consecratio iisdem fere verbis à Maffæo Regio refertur, atque in pervetusto M. S. Martyrologio legitur, quod ad hanc diem in S. Petri Archivio asservatur, in quo peculiaria quædam ejusdem Basilicæ festa adnotantur; & sacra insuper actio, quam memoravimus, peracta describitur, Pontificatus Callisti anno quinto, Indictione V. qui annus numeratur à Virginis Partu 1122.

Vetus S. Petri Altare peregrinis ejusdem particulas religionis ergo auferentibus, tandem corruit.

Maffæus regius Martyr. M.S. Eccl. S. Petri.

11 At nostra hac ætate, cum novi Templi pavimentum altius deduci, & adæquari, propereaque ipsummet Callisti Altare extolli opus esset, glo. mem. Clemens VIII. intactum, immotumque eodem loco relinqui, novumque desuper Altare, & quidem magnificentius, amplioris utique formæ, erigi voluit: quod triginta, & octo Cardinalibus adstantibus, totius Romanæ Curiæ interventu, innumerabilisque populi concursu, ipsemet Pontifex solemni ritu consecravit, die Dominica 26. Julii 1594. in quo deinde idem Pontifex omnium primus incruentum Missæ sacrificium obtulit. Novissime demum sacrum idem Altare adhuc sublimiori situ dispositum, ac elevatum, Urbanus VIII. Pont. Max. solemni ritu una cum tota nova Vaticana Basilica, quam cæteri Pontifices per partes, veteri demolita, construxerant, eadem recurrente Dedicationis à B. Silvestro peractæ die, nempe decimoquarto Kal. Dec. anno Nativitatis Dominicæ millesimo sexcentesimo vigesimo sexto consecravit: ut in Romano Breviario his verbis legitur: *Eandem Basilicam vetustate jampridem collabentem, ac propterea multorum Pontificum pietate latius ac magnificentius à fundamentis erectam, Urbanus VIII. eandem die recurrente millesimi sexcentesimi sexti solemni ritu consecravit.*

Clem. VIII. super illud novum altare extruit, ac solemniter consecrat.

Lect. Brev. Rom. die 18. Nov.

12 Basilicæ Vaticanæ gloriam jam satis tibi, lector, in nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis contemplandam delineavimus: pia item Christianorum ex toto illuc orbe jugiter confluentium studia descripsimus: restat nunc, ut hic vel obiter, etsi parum ab instituti proposito digredi videamur, religiosam Summorum Pontificum, totius Cleri, & Urbis ipsius pietatem, ac devotionis cultum Apostolorum Basilicis præstitum brevi orationis stylo

Summorum Pontificum, Cleri Romani, ac

Urbis in colendis Apostolorum Basilicis pietas.

stylo complectamur. Porro in quo honore apud omnes Christi fideles, ac eos præcipue, qui in Urbe degebant, non tantum Apostolorum Basilicæ, sed & festiva eorundem memoria haberetur, testis est Prudentius, qui natalitium eorundem diem Romæ solemnem jugiter extitisse, & à Summis Pontificibus ingenti studio, ac miro pietatis ardore celebratum fuisse affirmat. Sed Baronium de festivo Apostolorum natalitio die, & pariter de Vaticanæ Basilicæ cultu isthæc subtexentem gratis, si libet, auribus excipiamus: *Bis festa*, inquit, *dies hæc dicitur à Prudentio, atque in ea duplicare sacra vota consuevisse Roman. Pontificem testatur, cum ait:*

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 29. Iun.

Prud. hym. 12.

Transtyberina prius solvit,
Sacra pervigil sacerdos;
Mox huc recurrit, duplicatque vota.

Utraque Apostolorum Basilica maxima populi frequentia semper celebrari consuevit. Maxime die ipsorum festo.

Ipsam populum frequentissimo cœtu utramque Basilicam, tam Petri in Vaticano, quam Pauli via Ostiensi ea die invisere solitum, idem auctor eodem hymno profitetur. S. Ambrosius in hymno hujus diei, non duabus tantum, ut ait Prudentius, sed tribus viis hujusmodi festum diem Romæ celebrari solitum, quasi tria loca à populo ea die visitarentur, testatur his versibus:

S. Ambr. hym. de Petr. & Paul.

Tantæ per Urbis ambitum
Stipata tendunt agmina,
Trinis celebratur viis
Festum sanctorum Martyrum.

Existimamus enim, non solum ipsas Basilicas Apostolorum hac die populum frequentasse: sed vel locum, ubi Petrus cruci affixus est, vel ubi Paulus capite truncatus, aut ipsum carcerem sacrosanctum redditum, ubi uterque diu detentus est (ut hodie videmus) adiisse, prædictæ enim omnes antiquæ memoriæ non solum in ipso natali die Apostolorum, sed & per octavas à cœtu fidelium in hanc diem ardenti pietatis studio visitantur.

Ad diem festum Apost. ingens hominum multitudo Romam confluere solita.

13 *Constat etiam ad eandem solemnem diem ex diversis Orbis regionibus innumerabilem hominum multitudinem religionis ergo Romam confluere consuevisse. Hinc Galla Placidia Augusta scribens ad Pulcheriam Imperatricem, cum reddit causam sui Romam adventus, hæc ait: Ut Romam frequentibus concursionibus adeoque desideremus inspicere, causa nobis est amplectendæ religionis, ut terminis sanctorum nostram exhiberemus præsentiam, quos certum est pro sua virtute in cælestibus constitutos, neque inferiora despicere. Nos itaque sacrilegum esse credimus, si solemnium ordinem denegemus, &c. Episcopos etiam hinc inde ad eandem solemnitatem olim confluere consuevisse, ex epist. 14. Paulini ad Severum, & 16. ad Delphinum, ubi solemnem hanc appellat consuetudinem, satis exploratum habetur. Ut autem semel in anno omnes Episcopi limina adirent Apostolorum, Anacleti, & Zachariæ Papæ decretis statutum est, de quo dist. 93. c. juxta sanctorum. Exegisse hoc ab Episcopis Siculis videtur S. Gregorius, scribens ad Petrum subdiaconum lib. 1. regist. ep. 70.* Hæc Baronius.

Ex Anacleti, & Zachariæ PP. decreto Episcopi semel in anno limina Apost. adire tenebantur.

Quod à magnis viris diligenter olim observatum est.

14 Porro antiquam, ac laudabilem consuetudinem Christianorum, & Episcoporum præcipue Romam adeundi ad natalitium Apostolorum diem honore debito concelebrandum, ex Sanctorum gestis recolere unusquisque potest. Præ cæteris enim Cassius Narniensis Episcopus id singulis annis in Apostolorum honorem jugiter præstitisse Rom. Martyrologium ex lib. Dialog. S. Gregorii his verbis testatur: *Narniæ S. Cassii ejusdem Civitatis Episcopi, de quo S. Gregorius refert, quod nullus pene dies vitæ ejus abscedebat, quo omnipotenti Deo hostias placationis non offerret, &c. demum natalitio Apostolorum die, quo singulis annis Romam venire consueverat, &c. migravit ad Dominum.* Vir de Apostolorum obsequio deditissimus, illud antea divinitus oraculum acceperat de imminente sibi mortis die: *Age, quod agis: operare, quod operaris, natalitio Apostolorum die venies ad me:* quod eventus postea comprobavit. Et quidem S. Paulinus sæpius ad solemnem hunc recolendum diem in Urbem advenisse ipsemet ad Delphinum scribens, his verbis testatur: *Cum solemni consuetudine ad Beatorum Apostolorum natalem venissemus, tam blande, quam honorifice excepit, &c.*

B. Cassio Narniensi Episc.

A B. Paulino.

Paul. ep. 16.

15 Quam verò exactè annuæ devotionis tributum Apostolorum Basilicæ ab Episcopis persolvi consuetum Summi Pontifices exigerent; & ne umquam intermitteretur, satagerent, epistolæ Gregorii Papæ Episcopum Rhotomagensem acriter increpantis fidem faciunt, ubi mirus fidelium in hac re fervor simul exprimitur. Ait igitur: *Qui verò labor, aut quæ difficultas præ aliis dissuasit vobis per tantum spatii B. Petrum negligere, ubi & ab ipsius mundi finibus, etiam gentes noviter ad fidem conversæ student annue, tam mulieres, quam viri ad eum venire? &c.* Paribus item verbis Pontifex supra citatus Lanfrancum quendam Episcopum acriter per Epistolam increpavit, dum infirma licet valetudine Christianos ad limina venire consuevisse affirmat: *Non enim*, inquit, *labor, aut difficultas itineris te sufficienter excusat, cum satis notum sit, multos longe remotos, licet corpore invalidos, & infirmos, & à lectulis vix valentes surgere, tamen B. Petri amore flagrantes ad ejus limina vehiculis properare.* Et hæc de cultu Vaticanæ Basilicæ, ac de natalitio Apostolorum die hic enarrasse sufficiat. Sed ad reconditos jam Vaticani Cœmeterii thesauros perscrutandos progrediamur.

Annuam liminum visitationem ab Episcopis Pontifices severe olim exigebant.

Greg. regist. lib. 9. ep. 1.

Regist. l. 9. ep. 20.

CAP. VII.

Plurimorum Sanctorum corporibus, ac reliquiis Basilica, & Cœmeterium Vaticanum decorantur.

1 EX eo potissimum Cœmeterii, & Vaticanæ Basilicæ, quæ jure merito toto terrarum Orbe celeberrima semper extitit, splendor, & gloria augetur, quod scilicet, præter sacratissimum Principis Apostolorum, quod possidet, corpus, venerandis quoque Sanctorum plurimorum ibidem in Domino quiescentium pignoribus, tamquam pretiosissimis gemmarum thesauris, ac totidem terrestre hoc cælum stellis coruscans ditatur: quæ quidem sacra corpora, aut hic primum condita, vel in eamdem Ecclesiam à fidelibus delata sunt, ac si ad tutum religionis asylum, ac fidei orthodoxæ petram, ut Petro nimirum, cum quo divinæ hei symbolum, dum inter vivos degerent, communicaverant, vel ipsam post mortem quoque inseparabili amoris nexu conjungerentur, & sacris jugiter ejusdem cineribus adhærerent. De his nunc igitur à nobis, ut ipsius instituti ratio exigit, agendum est.

Sancti, quorum corpora in Cœmeterio Vatic. quiescunt.

2 In hac igitur augustissima Urbis, immo Orbis Basilica (ut orationi vela pandamus) Sanctorum præcipue Apostolorum Simonis, & Judæ corpora conquiescunt, quæ quidem, dum veteri demoliendæ Basilicæ cæmentariorum manus admoveretur, ingenti ibidem omnium gaudio velut aurum in luto reperiri contigit; prima nimirum Octobris die, anno 1605. sub Altari eorumdem

Corpora SS. Simonis, & Judæ.

nomini

nomini dicato, in media navi, qua ad sinistram ingredientibus Ecclesiam aditus patet, inter quintam, ac sextam olim in ordine columnam, in loculo marmoreis tabulis circumsepto, ac ferreis hastis superimposito, qui aliquantisper à terra, ne loci humore sacra corpora labefactarentur, attollebatur, quæ itidem ejusmodi situ locata fuerant, ut orientem ipsum respicerent. Antiqua verò apud omnes traditio vigebat, quod beatissima hæc pignora illic asservarentur, ibidemque fidelium quisquis accedebat, eadem pie venerari consueverat. Quocirca Benedictus Canonicus in relatione, quam edidit super thurificatione sacris Altaribus ipsiusmet Pontificis manu impertiri olim consueta, hæc ait: *Deinde incensat duo Altaria in media navi ad Crucifixos, ubi ab antiquis patribus audivimus requiescere Apostolos Simonem & Iudam.* Hæc demum sacra corpora translata fuere anno 1605. die 27. Decemb. ab Euangelista Pallotto S. R. E. Cardinali, tunc ejusdem Basilicæ Archipresbytero; decenterque sub Altari reposita, quod meridiem versus, & ad lævam pariter introeuntibus, ad ejusdem nunc Basilicæ apsidem conspicitur; & quidem eum in modum ibidem locata sunt, ut orientem, velut antea, situ nullatenus immutato, respicerent, capita nimirum ad ipsum Epistolæ cornu constituta fuere, pedibus subinde ad cornu Euangelii conversis. Porro eadem sacratissima pignora in plumbea quadam arca inclusa sunt, cùm prius altera cypressina diligenter circumdata, obtectaque fuissent; ambæ tamen hujuscemodi arcæ marmoreo circumseptæ sarcophago incomparabiles binorum Apostolorum thesauros Urbi custodiunt, recentis depositionis interim, quam modo descripsimus, memoria plumbi laminæ diligenter hisce verbis insculpta:

Locus ac situs eorumdem, SS. Simonis & Judæ corporum.

Inscriptio sacris SS. Simonis & Judæ corporibus apposita.

CORPORA SANCTORUM SIMONIS,
ET JUDÆ APOSTOLORUM SUB ALTARI
ANTIQUISSIMO IN VATICANA BASILICA
EORUM NOMINI DICATO
AD MERIDIEM INTER V. ET VI.
COLUMNAM AB INGRESSU MEDIÆ
NAVIS I. OCTOBRIS ANNI
INFRASCRIPTI INTRA MARMOREAM
ARCAM JUXTA VETEREM
TRADITIONEM REPERTA CUM EA
PARS ECCLESIÆ RUERET
PAULI V. PONT. MAX. JUSSU
EUANGELISTA PALLOTTA
TITULI S. LAURENTII IN LUCINA
CARDINALIS CUSENTINUS
EJUSDEM BASILICÆ ARCHIPRESBYTER
IN NOVUM TEMPLUM TRANSTULIT
ET SOLEMNI RITU HAC SUB ARA
RECONDIDIT DIE XXVII. DECEMBRIS
FESTO S. JO. EUANGELISTÆ
ANNO MDCV. PONTIFICATUS
EJUSDEM S. D. N. ANNO PRIMO.

Corpus S. Joannis Chrysostomi.

3 In hac item sacrosancta Basilica duorum insignium Ecclesiæ Doctorum corpora condita sunt, Joannis videlicet Chrysostomi, quod ex Altari ejus nomini in veteri Basilica dicato, ac demum è sacrario ad locum, in quo Canonici psalmodiæ ad præsens operam dant, translatum, sub Altari, quod vulgo Pietatis nuncupatur, depositum, fidelium venerationi patet: & quidem incomparabili celebris sanctitate viri Gregorii Nazianzeni corpus, quod ex Monasterio monialium B. Mariæ in campo Martio fel. record. Gregorius XIII. in Gregorianum sacellum à se magnificentissime extructum, solemni ritu, ac pompa transtulerat, sub majori sacelli ejusdem Altari sacris ibidem prius mysteriis de more peractis, plumbea inclusum arca idem Pontifex sua manu reposuit, die 12. Junii anno Dominicæ salutis 1580. pluribus eodem sub Altari reconditis sanctorum Martyrum reliquiis, quæ in argentea ibidem lamina (ne tantæ unquam rei memoria intercideret) descriptæ singillatim fuerunt. Vaticana item Basilica Gregorii magni, præclarissimi Ecclesiæ Doctoris sacris, venerandisque pignoribus decoratur: sed lectorem interim (ne tædium inferamus) ad ea, quæ sequenti capite à nobis dicenda sunt, remittimus, ubi de singulis Martyribus, cæterisque sanctitate conspicuis, & de summis Pontificibus ex ordine sigillatim sermo instituetur.

Et S. Gregorii Nazianzeni.

Sacrum S. Petronillæ corpus.

4 Subticere tamen hic haud possumus, quandoquidem de recolendis tot reliquiarum thesauris, quibus apprime Vat. Ecclesia cumulatur, opportune loquendi se offert occasio, S. Petronillæ corpus è Cœmeterio suo, Ardeatinam juxta viam sito, in Mausoleum ad ejusdem honorem olim erectum, quod in hac Basilica extabat, à Paulo Papa hujus nominis primo translatum fuisse, & in nobilissimo marmoreo labro conditum, hac utique inscriptione apposita: AUREÆ PETRONILLÆ DULCISSIMÆ FILIÆ. quam inscriptionem Tiberius Alpharanus se vidisse testatur. Sed Mausoleo ob novæ Basilicæ constructionem penitus diruto, sacrum corpus apud sacrarium aliquamdiu constitit, quousque Gregorio XIII. Pont. Max. jubente sub Altari sanctissimi Crucifixi veteris ejusdem Basilicæ religioso cultu asservandum ibidem illatum est. Demum, cum & hoc quoque postmodum destrui contigisset, in aliud sacellum ejus pariter nomini novo in Templo dicatum, solemni ritu translatum, perpetuæ illic sepulturæ traditum fuit, die xv. Januarii anno salutis 1606. cum hujusmodi inscriptione: CORPUS PETRONILLÆ. Caput verò lectissimæ virginis argentea inclusum theca apud ejusdem Basilicæ sacrarium una cum cæteris sanctorum reliquiis religiosissime asservatur.

Tiber. Alph. de Vat. Basil.

Locus in quo corpus S. Petronillæ reconditum est.

Sacris SS. Processi & Martiniani exuviis hoc Vaticanum Cœmeterium auctum, ditatumque est.

5 Nobilitatur præterea Templum hoc, ut singula pietatis monimenta, quæ ibidem extant, pio, studiosoque lectori suggeramus, sanctorum Processi, & Martiniani reliquiis. Paschalis enim primus è Cœmeterio Beatæ Agathæ, via Aurelia, eorumdem corpora in oratorium à se, juxta portam scilicet transversæ navis ad orientem, in eadem Basilica erectum transtulit: quod quidem æneis circumseptum cancellis, & mulieribus omnino impervium, maximæ apud omnes venerationi extitisse, idemque permultis aliorum sanctorum corporibus, illuc variis è Cœmeteriis ab ipsomet translatis, auctum Alpharanus testatur. Oratorio autem diruto, sanctorum eorumdem corpora in Altari ipsorum nomini dicato, sub veteris Basilicæ organo reposita fuere; & juxta illud eadem beatissimi Petri imago, quæ pio jugiter fidelium obsequio colitur, constituta est. Demum cum hæc etiam veteris pars Templi, ob novi constructionem, evertenda esset, porphyreticum illud labrum, in quo beata pignora servabantur, reseratum est, & in cypressina arca, quæ intus continebatur, sacrosanctæ martyrum eorumdem reliquiæ una cum ligneis quibusdam vasculis coagulato

Tib. Alphar. de Bas. Vat.

Locus ac situs corporum SS. Processi & Martiniani.

sanguine refertis, reperta sunt. Quæ omnia ab eodem Euangelista Cardinali Pallotto Archipresbytero in eorum recens extructum Altare, in apside ad Aquilonarem partem, è regione Altaris SS. Simonis & Judæ, solemni ritu condita fuere, ipsius translationis memoria laminæ cuidam plumbeæ in hæc verba consignata.

Inscriptio corporibus SS. Processi & Martiniani imposita.

CORPORA SANCTORUM
PROCESSI ET MARTINIANI MARTYRUM
A PASCHALE PAPA I.
EX COEMETERIO S. AGATHÆ
VIA AURELIA AD VATICANAM BASILICAM
HONORIFICE DELATA
AC IN SACELLO VERSUS MERIDIEM
AB SE MAGNIFICE EXTRUCTO
INTRA PORPHYRETICAM
HANC CONCHAM RECONDITA
NOVI DEIN TEMPLI GRATIA
A JULIO II INCHOATI
SACELLO IPSO DISJECTO
IN SUPERSTITE BASILICÆ PARTE
REPOSITA QUA COLLABENTE
ITERUM LOCO MOTA
PAULI V. PONT. MAX.
JUSSU EUANGELISTA PALLOTTUS
TITULI S. LAURENTII IN LUCINA
CARDINALIS CUSENTINUS
EJUSDEM BASILICÆ ARCHIPRESBYTER
IN NOVUM TEMPLUM TRANSTULIT
ET HAC SUB ARA AD SEPTENTRIONEM
SOLEMNI RITU CONLOCAVIT
DIE XXVIII. DECEMBRIS
FESTO SS. INNOCENTIUM
ANNO MDCV. PONTIFICATUS
EJUSDEM S. D. N. ANNO PRIMO.

Corpus S. Gabini in Basilica Vaticana quiescit.

6 Vaticana insuper Basilica præclari inter cæteros martyris Gabini exuviis nobilitatur. E Sardinia enim, ubi ille gloriosum pro Christo martyrium subierat, huc olim ejusdem corpus translatum, sub Altari in ejus honorem dicato, & à Gregorio III. consecrato, juxta Canonicorum Odeum, æneis pariter cancellis circumsepto repositum est. Cui jam ab antiquis temporibus celeberrimæ insularum Sardinia & Corsica annuum pendere tributum venerationis ergo consueverant.

Item SS. Tiburtii & Gorgonii martyrum.

7 Huc item velut in tutum religionis asylum, ubi inconcussa jugiter fidei orthodoxæ anchora subsistit, invictorum Tiburtii, & Gorgonii martyrum ossa ex Cœmeteriis sublata à Gregorio IV. Pontifice inferri meruerunt, & ab eodem sub Altaribus Oratorii, quod ipse in S. Gregorii Magni honorem extruxerat, sejunctim prope nuncupatam Judicii januam, ad lævam ingredientibus, collocata fuere.

Psal. 115.

8 Et hæc quidem sunt pretiosissimæ sanctorum exuviæ in sacrosanctæ hujus Basilicæ sinu quiescentium: quorum *pretiosa in conspectu Domini* vita pariter & *mors fuit*; & quorum nomina nobis innotescunt: eorum autem, quorum nomina in libro vitæ descripta, quæ in quampluribus antiquæ Basilicæ oratoriis, sacellis, arisque recondebantur, nemo est, ut ita dicam, qui numerare sufficiat. Siquidem in pervetusto B. Mariæ Sacello, & ubi sacræ quondam vacabant hymnodiæ Canonici, ut Manlius testatur, & in conscriptis Gregorii III. gestis ipsemet Anastasius refert, quam multa deposita olim fuere sanctorum corpora; & innumera prorsus sunt, quæ in altero ejusdem B. Virginis sacello asservabantur, quod de Cancellis, & Vaticanum itidem communi voce nuncupabatur; cujus idem Manlius his verbis meminit: *Quod sanctum Oraculum propter multa corpora sanctorum, quæ ibi sepulta sunt* (*nam Vaticanum locus dicitur*) *æneis cancellis clausit* (*Paulus nempe primus illius Oratorii conditor*) *unde usque ad tempora nostra locum illum mulieres non intrabant.*

Manlius.
Anastas. in Vit. Greg. 3.
Sacellum B. Mariæ de Cancellis.
Manlius.

9 Neque hic interim à quoquam ulla ratione ambigendum putamus, à Paschali videlicet Pontifice hujus nominis primo, quippe qui innumera sanctorum corpora suburbanis è Cœmeteriis transtulit, quamplura item in Oratoriis, Altaribusque in hac Basilica ab se exstructis ob studiosum religionis obsequium honorifice ibidem fuisse recondita; quemadmodum etiam (quod & nobis credere par est) reliqui sanctissimi Pontifices sacella hic ab se constructa nobilissimis hujuscemodi thesauris incomparabili munificentia cumularunt. Et ut hæc nostra, quam prosequimur, assertio magis roboretur, quis nesciat, quod ex antiquis utique monumentis accepimus, à Bonifacio IV. maximam, confertamque sacrarum reliquiarum copiam in sacello, quod inter veteris Basilicæ portas Ravenianam, & Judicii appellatas extabat, repositam olim fuisse, ut ipsemet satis luculenter testatur in suis, quæ in Vaticano regesto asservantur, literis. Hanc porro inæstimabilem sacrarum reliquiarum congeriem, ossium nimirum & cinerum una cum lapide sanguine respersa, anno MDC. V. xx. Octobris in ejusdem sacelli, & altaris demolitione in lateritia quadam tumba reperiri contigit, ad quam descensus per gradus aliquot assiduis obsequentium fidelium genuflexionibus excavatos patebat. Translatæ demum eædem sanctorum reliquiæ in novam Basilicam fuere, & sub Altari in apside, quæ ad meridiem respicit, in plumbea quadam arca asservandæ decenter collocatæ, anno post Christum natum 1606. die 20. Ianuarii hoc merito ad perpetuum rei monumentum addito inscriptionis titulo:

Complura sanctorum corpora à Paschale I. in Basilicam Vaticanam translata sunt.

Et à Bonifacio IV.

Tumba lateritia cum sanctorum reliquiis in Vaticano reperta.

Eædem reliquiæ in novam Vat. Basilicam demum translatæ sunt.

Titulus sacris reliquiis in Basilicam Vat. translatis à Paulo V. inscriptus.

CINERES MULTORUM SANCTORUM,
AC SANCTARUM
IN VATICANA BASILICA,
INTER PORTAS JUDICII,
ET RAVENIANAM
SUB ALTARE S. BONIFACII PAPÆ IV.
AC SUB EJUS CORPORE
INTRA LATERITIAM TUMBAM REPERTOS,
ET IN NOVUM TEMPLUM
PAULI PAPÆ V.
JUSSU ILLATOS
HIC JUXTA CORPUS EJUSDEM
S. PONTIFICIS LOCULO PLUMBEO
RECONDENDOS CURAVIT
EUANGELISTA PALLOTTUS
TIT. S. LAURENTII IN LUCINA
CARD. CUSENTINUS,
HUJUS BASILICÆ ARCHIPRESBYTER,
ANNO MDCVI. DIE XX. JAN.
PAULI PAPÆ V. ANNO PRIMO.

Pavimentum Basilicæ veteris Vat. sanctorum oratoriis ac sepulchris refertum est.

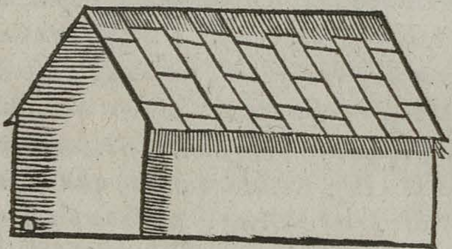
10 Demum quoniam de sacris reliquiis sermo nobis opportunus incurrit, studiosus ac pius lector noverit, totum veteris Basilicæ pavimentum, ut alibi diximus, undequaque sanctorum refertum substratumque corporibus extitisse. Quam ob causam inter ejusdem Basilicæ ruinas, quo loci sanctitati consultum esset, & ne quid devotioni fidelium deperiret, illud met omni ex parte integrum, illibatumque opportuno quidem consilio, ac Dei providentia servatum fuit, quod

quod idem Alpharanus his verbis testatur: *Unum inter reliqua mirabile, & maxima omnium exultatione dignum accepi, quod referre exulto, & omnibus patefacere conor; loca sacra, atque sepulchra sub antiquæ Basilicæ pavimento propriis in locis integra, & intacta Iulii II. Pont. Max. jussu permanere; quin etiam ipsum pavimentum integrum, & nullibi defossum, præterquam ubi novæ Basilicæ fundamenta jacta fuerunt. Et hoc non immerito, nam pius Pontifex audierat ipsius Basilicæ medianam navem, atque transversam, quam crucem vocant, sanctorum oratoriis, atque sepulchris refertas, à cunctis fidelibus magna veneratione coli. Idcirco illas præcipue partes illibatas reservandas, & Basilicæ novæ parietibus circumstruendas Bramanti Architecto districte mandaverat. Id sine cunctatione executum fuisse experimento comperimus. Præterea sepulchrorum cadavera in effossione reperta, omnia communi sepulchro; ad hoc specialiter elaborato, semper cum honore fuisse reposita, &c.* hæc ille, ex quibus constat quantam cunctis hoc verbum debeat devotionem inferre, & venerationem accedentibus ingerere: sed judex sit ipse, qui isthæc interim perlegit.

Tiber. Alph.

11 Id ipsum hac quoque nostra ætate videre contigit. Etenim cum novi Templi construendi causa, vetus alicubi pavimentum aperire, ac submovere opus fuisset, haud pauca numero sub eo sepulchra, quæ etsi titulo ac inscriptione carerent, signis tamen quam certis sanctorum ibi martyrum extare ossa intuentibus dabatur intelligi. In quodam igitur tumulo, cunctis obstupescentibus, ossa recenti conspersa sanguine post longa revoluta secula mirum in modum visa sunt. In altero item sepulchro adolescentuli cujusdam corpus, ut ex ossibus conjici potuit, videndum se obtulit, super quo nigri coloris velum appositum erat, coagulatum adhuc, exsiccatumque in superficie cruorem exhibens, quem profecto fideles, qui ejusdem carnificinæ, ac martyrio interfuerant, de more, ut jam diximus, asservandum pietatis studio collegerant. Erat autem tumulus hic lateritius in hanc formam constructus.

Plurima in demolitione pavimenti veteris sanctorum sepulchra apparuerunt. *Basil. Vat.*

12 Sacra verò hujuscemodi corpora, & aliorum complurium, eodem sub pavimento tunc temporis reperta, in amplum quoddam Polyandrum hujus rei gratia extructum, haud longe ab augustissimo Principis Apostolorum sepulchro, condita fuere, hoc nobilissimo inscriptionis titulo prænotatum:

Polyandrum in Basilica Vaticana.

POLYANDRUM
HUC CONGESTA SUNT OSSA OMNIA,
SANCTA OPINIONE DEFUNCTORUM,
NOVI GRATIA TEMPLI ERUTA
E LOCULIS SUIS, UT COMMUNI
CONDITORIO REQUIESCANT. M D. XLV.

Eodem fere tempore, anno videlicet redempti orbis 1607. die 6. Julii, sub columnæ cujusdam basi, quæ minori veteris Basilicæ navi suffulciendæ inserviebat, sepulchrum ex parte marmoreum, & ex parte porphyreticum repertum est, in quo nonnulli, ut pie creditur, martyrum cineres continebantur. In basi enim columnæ ejusdem hæ insculptæ notæ legebantur.

Id est, LOCUS MARTYRUM CCLVIIII. IN CHRISTO. Et hæc satis de sanctorum corporibus in sacrosancta hac Basilica reconditis.

13 Venerandas vero sanctorum eorumdem reliquias, quæ in eadem Basil. asservantur, hic exponere consulto omittimus; cum de iis publicæ totius Urbis, & orbis venerationi sæpius expositis unusquisque per se facile notitiam assequi valeat, ac plures sint, qui tum de iisdem, tum de cæteris ad religiosum amplissimi hujusce Templi cultum spectantibus copiose, ac pro rei dignitate laudabiliter egerint, & noster quoque Severanus hæc fusius in volumine de sacris septem Ecclesiarum monumentis edito recoluerit.

14 Verum à B. Petri Sepulchro ad sacram, recolendamque ipsius Cathedram oculos, ac pedem convertamus. In Vaticana quippe Basilica, in qua Beatissimi Apostoli corpus regio plane cultu, ut vidimus, tumulatum, cunctarum gentium veneratione colitur, Cathedra lignea, in qua idem Apostolorum Princeps Romæ primum sedit, perhonorifice asservatur, in cujus honorem festiva quotannis dies 18. Januarii ab Ecclesia dicata est, quando ejus in Urbem adventus, & Pontificiæ hujus Cathedræ institutio recolitur, quæ sub Claudio Imperatore Christi anno 45. contigit. Insignibus autem à Deo miraculis eadem illustrari meruit, ut Romanorum Pontificum, qui successivo ibidem ordine, Dei providentia disponente, sedent, è cælo auctoritas comprobetur. Sed hic interim Ecclesiasticus in suis Annalibus scriptor à nobis consulendus est, qui de Petri Cathedra hæc ad rei propositum habet: *Cæterum ipsa prima Pontificia sedes Petri, Cathedra, inquam, lignea, dignum plane tantæ rei, eximiumque monumentum quam plurimis semper miraculis illustrata, à majoribus asservata, in ejusdem Petri Basilica Vaticana recondita hactenus custoditur, & certis diebus populo visenda exponitur. Consueverunt enim majores tanti memores beneficii, quod Apostolica prædicatione è tenebris, quibus erant offusi, ad lucem plane divinam evecti essent, etiam ipsas sedes ligneas, quibus Apostoli insedissent, summa omnium diligentia custoditas veneratione prosequi. Sit satis ad ejus exemplum Hierosolymorum Ecclesia, quæ licet tot, tantisque Iudæorum casibus fuerit exagitata, sedem tamen ipsam, cui ipsorum primus Episcopus Iacobus insedit, usque ad Constantini tempora integram esse servatam auctor est Eusebius. Id ipsum de sede Marci Alexandriæ factum esse suo loco dicemus.* Hæc Baronius.

Cathedra S. Petri in Vat. Basilica perhonorifice asservatur.

Ejus dies festus quotannis ab Ecclesia agitur.

Bar. t. 1. ann 44.

Cathedra Petri lignea miraculis sæpius illustrata est.

Sedes Jacobi Apost. Hierosolymitana usque ad tempora Constantini integra servata. Et S. Marci Alexandrini.

15 Verum recensita hactenus enarrasse haud contentus, illud in notis ad Martyrol. subdit, non

Sedis Pontificiæ Romanæ ac

Summmi Pontificatus in Ecclesia institutionis dies celebrari solitus.

Cathedræ dumtaxat solemnem peragi hac die memoriam, verum etiam ipsiusmet Pontificiæ Sedis, & supremi Pontificatus institutionem recoli, quo Petrus Apostolus in Ecclesia eminet, ac divino præfulget oraculo; sed ipsius hic verba in medium proferamus: *Quo etiam usu & ratione Romana Ecclesia eam diem solemniter agere consuevit, quo Romanæ natalis est Cathedræ, quando, inquam, S. Petrus Romæ divino consilio primum sedere cœpit, translata illuc sede, quam septem annos tenuit Antiochiæ. Porro tanto celebrior hæc est solemnitas illa, qua Antiochiæ sedit, quod mobilis illa, vel ad tempus tantum, & quasi per transitum sita est, Romæ verò stabilivit, firmavitque Deus eandem in æternum in Petri successoribus permansuram; quam, ut tradit Irenæus lib. 3. c. 3. doctrina munitam, traditionibus locupletatam, meritis illustratam, dotibus auctam idem Apostolus una cum Paulo eam sanguine consecravit. Verum hac die non illa tantum solemnitas agi videtur, qua Petrus Romæ cœpit, sed etiam sacrosancta illa recollitur institutio, qua à Domino Petrus, petra fundamentalis Ecclesiæ constitutus, perpetuæ stabilitatis promissionem, & claves Regni cælestis accepit.* Et infra Apostolicæ Romanæ Cathedræ gloriam condignis præconiis celebrat:

Baron. in not. die 18. Ian.

Sedes Petri in æternum Romæ stabilita, ac firmata est.

16 *Asservatur hactenus in Basilica Vaticana ipsa Cathedra lignea, in qua olim Petrus sedisse perhibetur. Nec quis hoc miretur: si enim sedes ipsa lignea, cathedra Iacobi Apostoli Hierosolymitani Episcopi, post tot tantaque Iudaici populi naufragia, post illud pavendum Hierosolymorum excidium, servata nihilominus est integra usque ad tempora Constantini Magni Imperatoris (ut scribit Eusebius hist. lib. 7. c. 14.) quam & successores Episcopi decenti honore custoditam sunt venerati; quid tam mirum, Apostolorum verticis cathedram pari saltem fuisse diligentia conservatam? ipsa enim qui supersederit, virtute miraculorum prædicat in ligno arido viridem gratiam curationum consecutam, cum per eam Deus divinam opem implorantibus beneficia præstare non desinat.* Hæc Baronius de venerabili Apostolorum Principis Cathedra, in qua, ut Joannes Pinadellus de Joanne Papa Quinto sermonem instituens asserit, ipsimet summi Pontifices, cum ad supremi Apostolatus votorum suffragio proveherentur, & Pontificiis infulis decorandi essent, sedere consueverant. Hæc autem sunt ejus verba: *Cum antea novus Pontifex solum ad Cathedram Petri deduceretur, cui insidens, possessionem acciperet.* Quinimmo annuo item recurrente Romanæ ejusdem Cathedræ institutionis die, iidem Summi Pontifices devotionis, ac mysterii gratia, dum Missarum solemnia peragerentur, in eadem Cathedra sub omnium oculis residebant, ut se veros, ac legitimos Petri successores, & in ejusdem Cathedræ throno, Deo annuente, locati, se ejusdem Petri vices, locum, ac omnimodam obtinere in terris potestatem protestarentur.

Cathedram Petri ligneam tot seculis integram conservari nil mirum.

Novorum Pontificum Cathedræ Petri ligneæ insidentium antiqua consuetudo.

Ioannes Pinadellus lib. de Quinario numero.

Die ejus institutionis festo in eandem coram populo quotannis olim ascendebant.

17 Verum quid hæc sacrosancta Cathedra adhuc post longa secula superstes intuentium oculis jugiter, ac menti cunctorum prædicat, nisi Apostolicæ fidei veritatem, & perennem Romanæ Cathedræ stabilitatem? quod olim Ignatius Martyr edocuit: *Una est*, inquit, *Ecclesia, quam suis sudoribus, & laboribus fundaverunt Apostoli à finibus terræ usque ad fines in sanguine Christi.* Id quod & Tertullianus disertis verbis edisserit: *Itaque tot, ac tantæ Ecclesiæ, una est illa ab Apostolis prima, ex qua omnes.* Quibus omnes Ecclesias à Romana fidem accepisse, & ejusdem fidei unitate eidem copulari affirmat.

Cathedra Petri lignea adhuc superstes quid doceat?

Ignat. Mar. ep. 3.

Tertull.

18 Sed quid de mira hujus Apostolicæ Cathedræ prærogativa, ex qua toti terrarum Orbi Euangelium Christi illuxit, Cyprianus doceat, audiamus: *Primatus Petro datur, ut una Christi Ecclesia, & Cathedra una monstretur, &c.* Et paulo post de fidei unitate loquens, ait: *Hanc unitatem qui non tenet, tenere se fidem credit? qui Ecclesiæ renititur, & resistit, qui Cathedram Petri, super quam fundata est Ecclesia, deserit, in Ecclesia se esse confidit?* Audiant ex Cypriano, qui fidem, & Euangelium Christi se habere jactant, & fidei unitatem novorum dogmatum varietate scindunt, & adversus Petri Cathedram insana temeritate recalcitrant, ac reluctantur. *Nemo*, inquit, *fraternitatem mendacio fallat; nemo fidei veritatem perfida prævaricatione corrumpat.* Quam veritatem Cyprianus pro Petri Cathedra decertans validissimis sententiarum argumentis præmunire, ac comprobare non desinit, dum eum debere dici Catholicum asserit, *qui eidem Romanæ Ecclesiæ*, ut Baronius ait, *ac Petri sedi communione conjungitur; illum verò esse habendum hæreticum, qui ab ejusdem Cathedræ est communione divisus.* Quod idem Cyprianus semel atque iterum adversus Cathedram hanc obluctantibus inculcat; scribens enim ad Magnum, multis id verbis confirmat, cum dicit: *Ecclesia una est, quæ una & intus esse, & foris non potest: Si enim apud Novatianum est, apud Cornelium non erit, qui Fabiano Episcopo legitima ordinatione succedit, & quem præter Sacerdotii honorem martyrio quoque Dominus glorificavit. Novatianus in Ecclesia non est, nec Episcopus computari potest.* Cypriano egregie illis plane verbis Tertullianus consonat: *Habes*, inquit, *Romam, unde nobis quoque auctoritas præsto est.* Apud Petri igitur Cathedram, haud extra hanc Cathol. Ecclesia subsistit, apud hanc fides viget, extra hanc multiplex hæresum impietas oblatrando confunditur.

Cathedræ Petri veritas, & unitas.

Cypr. de unit. Eccl.

Catholicus quis, an hæreticus sit, Cathedra Petri manifeste arguit.

Ecclesiæ unitas.

Cyprian. ep. 76.

Tertull. l. de præsc. c. 36.

19 Sed & ipse Optatus Milevitanus egregie de Romana Petri Cathedra in hanc plane sententiam edisserit: *Igitur negare non potes, scire in Urbe Roma Petro primo Cathedram Episcopalem esse locatam, in qua sederit omnium Apostolorum Caput Petrus, unde & Cephas est appellatus; in qua una Cathedra unitas ab omnibus servaretur, ne cæteri Apostoli singulas sibi quisque defenderet: ut jam Schismaticus, peccator esset, qui contra singularem Cathedram, alteram collocaret. Ergo Cathedra unica, quæ est prima de dotibus. Sedit prior Petrus, cui successit Linus.* Et post recensitam ex ordine, ut Baronius ait, Romanorum Pontificum successionem, schismaticos omnes Catholicam extra Ecclesiam esse convincit, quod nullus ipsorum Episcopus eidem Romanæ Cathedræ communicet: *Unde est ergo*, inquit ille, *quod claves regni vobis usurpare contenditis, qui contra Cathedram Petri vestris præsumptionibus, & audaciis sacrilege militatis?* Et inferius: *Igitur de dotibus supra dictis Cathedra est, ut supra diximus, prima quam probavimus per Petrum nostram esse.* Et paulo post in hæc verba concludit: *Et per Cathedram Petri, quæ nostra est, & ceteras dotes apud nos esse convincitur.* Vides igitur, amice lector, quibusnam argumentorum signis legitimam Petri Cathedram scriptor isto cæcutientium oculis indicando, quasi digito præmonstrare videatur, & quibusnam verborum obsequiis hanc veluti Catholicæ fidei caput, veritatis asylum, & salutis anchoram prosequatur.

Opt. Milev. contr. Parm. lib. 1. & 2.

Cathedræ unitas.

Baron. to. 1. ann. 45.

Cathedræ Petri Romanæ non communicans, hæreticus, & schismaticus est.

Cum una Cathedra Petri omnis dos ac virtus conjuncta est: extra quam nulla.

20 Verum,

D. Hieronymus pro Petri Cathedra decertans.

20 Verum, si quis Romanæ Apostolicæ Petri Cathedræ (cujus hic mentio incurrit) honorem deferre, & cervicem adhuc inflectere detrectat, Hieronymum quæso ad Damasum isthæc scribentem, & pro supremo Petri primatu diserte, ac solicite perorantem audiat: *Ego nullum primum, nisi Christum sequens Beatitudini tuæ, id est Cathedræ Petri communione consocior: super illam petram ædificatam Ecclesiam scio: quicumque extra hanc domum agnum comederit profanus est: si quis in Arca Noe non fuerit, peribit regnante diluvio.* hæc ille adversus reluctantes Petri Cathedræ, quot verba, tot jacula intorquet, quibus tandem infert: *Quicumque tecum non colligit, spargit, hoc est, qui Christi non est, Antichristi est.* Et sequenti epistola hæc pariter addit: *Ego interim clamito, si quis Petri Cathedræ jungitur, meus est.* Alienus igitur à fide, à regno extorris, procul à salute, qui à Petri Cathedra, à Rom. Ecclesiæ sinu, ab ipsius fidei unitate, ac veritate alienus est: idem enim plane purgatis credentium auribus sonat Romana, quod Catholica fides & Petri Cathedra quod sana fides, atque doctrina, quod vera Christi Ecclesia, cujus ille divino oraculo caput in universo terrarum Orbe constitutus est: quippe, ut Hieronymus valide Rufinum perstringens, ait: *Fidem suam quam vocat? eamne, qua Romana pollet Ecclesia? an illam, quæ in Origenis voluminibus concinnatur? Si Romanam responderit: ergo Catholici sumus, qui nihil de Origenis errore transtulimus.* Ad Romanam igitur Cathedram recurrat necesse est, qui Apostolicam assequi fidem cupit.

Hier. ep. 57. — *Id. ep. 58.*

Extra naviculam Petri omnes naufragari necesse est.

Romana Ecclesia eadem quæ Catholica, vera, ac orthodoxa.

Hier. apol. advers. Ruf.

21 Nonne Ambrosius, ut Baronius asserit, vel uno hoc signo è Petri Sede petito, ex ipsius, inquam, Romanæ Ecclesiæ communicatione, quinam probi, ac veri Catholici habendi sint, constanter olim investigari consuevisse demonstrat, dum hæc de Satyro fratre scribit: *Advocavit ad se Episcopum, nec ullam veram putavit, nisi veræ fidei gratiam, percontatusque ex eo, utrum cum Episcopis Catholicis, hoc est cum Romana Ecclesia conveniret?* Augustinus item ex Petri Cathedra & per successionem subinde Rom. Pontificum demonstratam, Catholicos ab hæreticis discriminat: & id ipsum adversus schismaticos Donatistas, Catholicos occinere docuit.

Et per Cathedram Petri Catholici discriminantur ab hæreticis.

Ambr. de Satyr. fr. — *Aug. ep. 165.*

22 Una igitur hæc tessera, inquit Baronius, hoc uno symbolo, hoc uno denique rogato, & reddito nomine, qui Catholici essent, quique hæretici, semper innotescere consueverunt: nempe ut ille absque alia controversia Catholicus censendus esset, qui se Romanæ Ecclesiæ communicare profiteretur, ac ille contra esset conclamandus hæreticus, qui ab eadem Petri Cathedra probaretur esse divisus, præter illa, quæ in eam sententiam ex antiquioribus Patribus recitata sunt, alia plane innumera de his exempla suppeterent: sed non patitur instituti ratio ut ea singillatim recensendo hic diutius immoremur.

Symbolum ac tessera Catholicorum quæ sit

A Cathedra Petri divisus omnino hæreticus est.

23 Et demum is, ac tantus ut enarratis vel hoc unum coronidis loco inseramus Petri successoribus, qui Cathedræ ejusdem insidebant, certatim à Christianis honor deferebatur, ut vel gentilibus singularis Apostolicæ Cathedræ prærogativa, ejusque pariter splendor admirationi esset. Quapropter Prætextatus ille Romanorum nobilissimus, quem Proconsulatum gessisse in Oriente Valentiniani, & Valentis Impp. exordio, & Viventio in Urbana præfectura suffectum, aliisque magistratibus auctum fuisse constat. Hic, inquam, *Prætextatus* (ut ait Hieronymus) *qui & Consul designatus postea mortuus est, homo sacrilegus & Idolorum cultor solebat ludens B. Damaso dicere: Facite me Romanæ Urbis Episcopum, & ero protinus Christianus.* Petri quippe successoribus, ac si Petro, immo ac ipsimet Christo, cujus illi vices gerebant, cuncti deferre, & veluti divinos plane homines, qui in Cathedra considebant, ipsimet gentiles suspicere consueverunt.

Cathedræ Petri prærogativa ac splendor ipsis gentilibus admirationi erat

Prætextati Consulis designati ethnici de Pontificatu Roman. dictum.

Bar. t. 1. an. 367. n. 10. Hier. ep. 61.

24 Sed hic interim ipsius Augustini verbis venerandam Petri Cathedram, veluti pretiosis gemmarum monilibus exornare, aureisque ejusdem ore prolatis in medium notis eandem prænotare, ac prænotatam subinde quibusvis gentibus demonstrare, triumphalibusque instar tituli ad perpetui monimentum obsequii isthæc huic Cathedræ insculpere visum nobis est: *Tenet me*, inquit Augustinus, *in Ecclesiæ gremio ab ipsa Sede Apostoli Petri, cui pascendas oves suas Dominus commendavit, usque ad præsentem Episcopatum, Sacerdotum successio.* Quibus quidem verbis quod majus ad Petri Cathedram quæ divinitus in Romana Ecclesia constituta est, dignoscendum argumentum, ac symbolum excogitari potuit? Quid ad orthodoxam Apostolicæ Cathedræ fidem, ac doctrinam toti Orbi obtestandam validius? quid denique ad jugem ejusdem cultum fidelibus commendandum efficacius, quam Augustinum ipsum, virum nempe tanti ingenii perspicacitate pollentem, Cathedræ huic adeo obsequentem percepisse?

Verba Augustini de Petri Cathedra.

Aug. contr. Manich. c. 4.

Jam inde à Petro usque ad præsentem Pontificem perpetua in Rom. Ecclesia summorum sacerdotum successio.

25 Nos vero obiter his sanctorum Patrum obsequiis Petri Cathedram consalutasse voluimus, dum Vatic. Basilicam una cum Cœmeterio perscrutantes invisimus. Nunc igitur accedat quisquis ille est, & ipsum Petri sepulchrum, quod adeo auguste in Urbe resplenderet, veneratus, hanc quoque Petri Cathedram, quantumvis ligneam, quantumvis rudem, recolat, suspiciat, veneretur: ut merito illud Psalmistæ oraculum adimpleatur: *Et in Cathedra seniorum laudent eum.* Jam enim ab ipso Petri sepulchro ad ipsius Cathedram oculos reflectens, devotæque mentis obtutum in hanc defigens, sibimet tacito dicat: Hic sedit, hic præfuit, hinc docuit, qui illic jacet, qui illic colitur, qui illinc miraculis jam toto in Orbe coruscat. Petrus quidem defunctus est, at Petri Cathedra adhuc superstes est, Primatus ejusdem perpetuo viget, ipse fundamentum, ipse fundamentalis Ecclesiæ petra est, ipsiusmet Christi oraculo constituta: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Adversus hanc insani, ac impii sectatores bella movere, jacula exerere, sed prævalere haud unquam potuerunt. Insurrexere tot hæreses, tot ab inferis dogmatum monstra prosiliere, tot subinde Ecclesia modis, ac machinis oppugnata, haud unquam tamen sub valido hujus Cathedræ propugnaculo expugnata est; *portæ* quippe *inferi*, ut Christus palam edixit, *haud unquam adversus eam prævalebunt.* Et hæc interim de Petri Cathedra pio, ac studioso lectori vel obiter propinanda fuere, plura autem si quis cupit, à nobis suo infra loco de Cathedris Pontificiis lib. 6. exponentur.

Parenesis ac invitatio ad recolendam, venerandamque Petri Cathedram.

Psal. 106. — *Matth. c. 16*

Petrus ac Cathedra ejus Romana immobile & inexpugnabile Ecclesiæ fundamentum est.

Matth. c. 16

26 Verum ab universo fidelium cœtu is religionis cultus Apostolicæ Petri Cathedræ, ac Apostolicis fidei dogmatibus delatus est, quæ nimirum ejusdem magisterio Cathedræ in toto terrarum Orbe veluti ab ipsomet fidei, & visibili Ecclesiæ Capite edocentur, ut idem plane apud omnes sit, Ca-

Dogmata e Petri Catedra emanantia ut tuta, ac indubitata Catholici semper amplexati sunt

thedram Petri colere, ejusque fidei dogmata sectari, ac Religionem Catholicam profiteri. Quapropter Hippolytus ille Antiochenus pro tuendo Cathedræ hujus honore, fidem, quam eadem edocet, sub vitæ finem profitendo, nobili martyrio coronatus est, ut ex Martyrologio Romano ejusdem memoria his plane verbis recolitur: *Antiochiæ passio S. Hippolyti presbyteri, qui Novati schismate aliquantulum deceptus, sed operante gratia Christi correctus, ad unitatem Ecclesiæ rediit, pro qua, & in qua postea illustre martyrium consummavit. Hic rogatus à suis, quænam secta verior esset, execratus dogma Novati, eam fidem dicens esse servandam, quam Petri Cathedra custodiret, jugulum præbuit.* Fuit vero hic presbyter sub Fabio Antiochiæ Episcopo, qui vixit temporibus Decii Imperatoris, ut ex Eusebio Baronius in Notis ad Martyrologium asserit.

S. Hippolytus pro tuenda Petri Cathedra martyrium subiit. *Mart. Rom. die 30. Ian.*

27 Prætereo nunc invictos, ac recolendos jugiter Anglicanæ Ecclesiæ pugiles, qui sub immani Henrici Octavi impietate, dum se commentitium ejusdem Ecclesiæ caput, capite male sanus & actis dæmonis impulsu, constituerat, sibique ipsummet Petri Primatum temerario ausu vindicans, se Petri ejusdem in suo Regno locum, ac vices obtinere delirando jactabat: sub ejus, inquam, impietate trucidari potius, quam Regis temeritati connivere, & portentoso hujuscemodi capiti caput inflectere; imo capite potius plecti, quam insani hominis, vertex ejusdem Ecclesiæ caput agnoscere, ac eidem primatus honorem deferre maluerunt. Quis enim nesciat, innumeros plane martyrum greges pro tuendo Apost. Cathedræ primatu tunc ex omni genere crudelissime mactatos fuisse, quorum omnium antesignani viriliter in acie perstiterunt Cardinalis Roffensis, & Thomas Morus, dignissimus alterius Thomæ Cantuariensis Episcopi fidei æmulator, qui Petri obsequio, & Cathedræ ejus cultui addictissimi semper fuerant; primates, inquam, totius nobilissimi Anglicani Regni, atque acerrimi insuper Petri Cathedræ propugnatores, de quibus hæc Baronius in suis ad Mart. Rom. notis: *Videre meruit sæculum nostrum, hac etiam ex parte felicissimum, quamplurimos Thomas sanctissimos sacerdotes, aliosque viros Anglicanos, ampliori, licet dicere, martyrio coronatos, duplicisque tituli coronis auctos, cum non solum, ut Thomas, pro Ecclesiastica libertate, sed pro fide Catholica tuenda, restituenda, ac conservanda nobilissimo martyrio occubuerint.* Hæc Baronius de præclarissimis Angliæ martyribus.

Henrici VIII. Angliæ Regis se caput Ecclesiæ in suo regno constituentis insania.

Multi portentosum illud caput respuentes martyrio occubuere.

Antesignani martyrum illorum Card. Roffensis, & Thomas Morus.

Baron. in not. ad Mar. die 29. Decemb.

28 Porro Petri Cathedram ut suis Orthodoxi Patres scriptis, ita carminibus quoque certatim exornare præclari quique nominis Poëtæ studuerunt. Inter quoos Jo. Baptista Mantuanus Carmelitani Ordinis hæc in ejus obsequium, Romanos ipsos interpellans aliquando cecinit:

Præclarissimi quique scriptores Cathedram Petri præconiis celebrarunt.

Ite reverentem solemni more Cathedram
Suspicite, antiquos ritus abolete deorum
Certantes olim quando regnabat Apollo.

Io. Bapt. Mantuanus.

Ambrosius item Novidius in lib. Fastorum, quem Paulo III. inscripsit, condignis Cathedram hanc præconiis prosequi non destitit: sic enim Petrum in hac olim Cathedra sedentem, & supplici populorum obsequio excerptum in hæc plane verba describit:

Oscula dant pedibus, spectant, adeuntque sedentem,
Et sancta accipiunt prospera signa manu.
Itur ad hanc, coeunt sacro matresque virique
Oscula dant memores, suppliciterque colunt.

Ambr. Nov. lib. 2. Fast.

Et plura idem prosequitur in Apostolicæ ejusdem Cathedræ laudem. Sed præ cæteris concinne magis Cathedram hanc Pierius Valerianus, qui sub Leone X. floruit, carminibus hisce illustrasse visus est, quæ nos in devoti animi obsequium ex Torrigio excerpta, eidem Cathedræ venerabundi affigimus:

Franc. Mar. Torrig. in Vat. crypt.

At surge tandem, surge, age; nam satis
Superque natis Antiochi datum,
Hinc Christianum extare nomen
Sancte senex Galilæe Simon.
Quid hic moraris? quid teris otia?
Te jam Seleuci regia non capit,
Non Laodicææ feraces,
Aut Asiæ, Syriæque campi.
Majora jam te celebrem vocant
Momenta rerum; te Capitolium
Arcesque septem, te universus
Orbis ad Imperium requirunt.
Cui nosse cæli numina Corpori
Inserta nostro est ante alios datum,
Arcana qui divum expedita
Voce palam intrepide reveles.
Quæ nulli amando cedis, & impiger
Devota morti pectora liberæ
Offerre, tortorem cruentum
Pro Domino impavidus subire.
Ergo hic docebis, quæ via, qui tenor
Vitæ supremos evehat ad Deos,
Mortale nil cognosse, amare
Quos superi docuere tantum.
Insanientem sic sapientiam
Demolieris, & scelera, & dolos,
Morumque, virtutisque veræ
Perpetuam hic statues Cathedram.
Nos hanc Sabæis undique honoribus
Fusam quotannis deveneràbimur
Ad Templa Vaticanæ Romæ
Quæ pietas tibi dedicavit.
At tu tuis pro supplicibus Deum,
Cui semper astas assiduus comes,
Pacem, salubremque aërem ora
Auspiciis ineuntis anni.
Ne verberentur grandine vineæ,
Ne mentiatur fundus inaniter
Cultus, nec arva, agrosque iniqua
Sidera torruerint, faveto.

Hæc igitur sunt carmina, quæ hic vel obiter obsequentium pietati in Vaticanæ Cathedræ monimentum delibare voluimus. Interim, studiose Lector, dum hæc perlegis, remorantem in sacro itinere pedem excusato, & jam ad nostra revertimur. At nunc reliquum est, ut ad Pontifices Maximos, qui in eadem Basilica sepulturæ traditi, ejusdem Petri in Pontificia Cathedra Successores extitere, orationis stylum convertamus.

CAP. VIII.

De summis Pontificibus sanctitate conspicuis ac cæteris in Vaticano apud B. Petrum quiescentibus.

1 CUm incomparandæ vir pietatis, ac sanctimoniæ Anacletus, ut opportunus Summorum Pontificum sepulturæ locus pateret, Vaticanum, ut supra diximus, Cœmeterium ampliaverit, eorum plerique primævis illis Ecclesiæ temporibus juxta B. Petri Apost. Principis sepulchrum con-

Pontifices Romani quorum corpora in Vaticano quiescunt.

conditi fuere, quippe qui ejusdem & fidei, & Cathedræ consortium cælitus obtinuerant, ut scilicet *quos socios teneret Cælum* (quod alibi Gregorius Turonensis habet) *sepultorum hic corporum non separaret monumentum. Nihil enim* (Nazianzenus inquit) *eos, qui sincero animi affectu Deum colunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina*, etsi demum hi, quorum cor unum fuit, & anima una, *sepulchro quoque uno, in ejusdem fidei testimonium*, ut Augustinus loquitur, *consocientur.* Hic tamen nonnullos excipere fas est, qui in variis Cœmeteriorum cavernis peculiaria sepulchra sortiti sunt, ut suo infra loco demonstrabitur.

Greg. Tur. 1. hist. Franc. 42. & de glor. conf. c. 31. Nazian. or. 12. quæ est 1. de pace. Aug. de cura pro mortuis c. ult.

2 Quamplures item in porticu ante ipsam Basilicam, Christianæ humilitatis gratia, & alii demum in interiori ejusdem Basilicæ ambitu sua humari corpora voluere, ea nimirum parte, seu ala, quæ ad lævam est ingredientibus, idque ab ejusdem summitate usque ad porticum, Pontificum propterea communi tunc vocabulo appellatam, ut Manlius quidem his verbis testatur: *Quis locus* (loquitur de Oratorio sanctorum Processi & Martiniani in eadem navi sito) *tanta veneratione est habitus, ut usque ad nostra tempora mulieres non intrarent locum illum. Nam in illo loco sunt sepulturæ sanctorum Pontificum, & deinde per directum* (scilicet per porticum Pontificum) *& usque ad Portam argenteam sunt aliæ sepulturæ sanctorum Pontificum, &c.* hæc ille. Tiberius quoque Alpharanus scriptum suis in monimentis reliquit, multa Pontificum corpora Pontificalibus ornata indumentis, tum ibi, tum apud sacram B. Petri Confessionem reperta fuisse, eo potissimum tempore, quando anno Dominicæ Salutis 1544. eodem in loco pavimentum instaurari contigit. At nunc summos Pontifices in hac sacra Basilica tumulatos nobis ex ordine recensentibus ab ipsomet B. Petro Apostolorum Principe enarrationis exordium desumendum est: Epitaphia insuper, quæ singulorum sepulchris apposita sunt, & quotquot ex Archivio Vaticanæ Basilicæ, ex Petro Manlio, & ex antiquis Grutheri præsertim Inscriptionibus in unum colligere potuimus, suis quæque locis inseremus.

Porticus Basil. Vat. Porticu Pontificum. Manlius. Tiber. Alphar. de Eccl. Vat. Multa Corpora Romanorum Antistitum in Porticu Pontificum reperta. Petr. Manl. Gruth. de inscrip. Vat. Basil.

Petrus igitur Apostolorum Princeps, & primus in ordine Romanorum Pontificum, cum glorioso sum crucis patibulo sub Nerone affixus Martyrium consummasset, anno Christi 69. die vero 29. mensis Junii, in Vaticano Cœmeterio, ut supra vidimus, perhonorifice sepultus est, & inde victor in Cælum ascendens, totam Romanam Capitolii gloriam, victricibus ibidem corporis exuviis depositis, in Vaticanum transtulit, atque invexit.

S. Petrus Apostolorum Princeps, & Romanorum Pontificum coryphæus.

S. Linus martyr, qui secundus post Petrum Dei Ecclesiam rexit, & sub Imperatore Vespasiano effuso sanguine viriliter pro Christo decertavit, anno 80. die 23. Sept. juxta ejusdem B. Apostoli corpus in Vaticano sepelitur. Inde vero Ostiam ejus translatum fuisse corpus Petrus in Catalogo his verbis testatur: *Et licet corpus ejus primo in Vaticano sepultum, postea tamen à Gregorio Ostiensi Episcopo Ostiam translatum, & in Ecclesia majori S. Laurentii reconditum.*

S. Linus. Pet. in Cat. lib. 3. c. 10.

S. Cletus Pontifex, qui sub Domitiano martyrio coronatus fuit, anno Christi 93. die 26. April. juxta B. Petri corpus, sepulchri pariter ejusdem consortio auctus, reponitur.

S. Cletus.

S. Anacletus Pontificalibus item infulis, ac martyrii palma conspicuus, sub Trajano Principe anno à Virginis partu 112. die 13. Julii pro Christi fide interemptus, honorifice ibidem tumulatur.

S. Anaclet.

S. Evaristus, qui sub Hadriano Imperatore anno redempti orbis 127. die 26. Octobr. martyrii palmam adeptus est, eodem excipiendus loco in Vaticanum infertur.

S. Evaristus.

S. Sixtus hujus nominis Primus, invictus pro Christo martyr sub Antonino Pio, anno Christi 142. die 6. Aprilis Beato Petro, ac cæteris Pontificibus appositus est. Verum Paschalis Papa Primus eum inde in Oratorium à se extructum transtulit, prope majus ejusdem Basilicæ Altare, ut Anastasius in Paschalis vita testatur; quamvis alii haud Sixti Papæ Primi corpus, immo potius Secundi; illuc translatum fuisse asserant: Anastasii tamen sententia probabilior videtur, quæ Petri etiam Manlii auctoritate fulcitur; cum ejusdem beati martyris Sixti Secundi corpus in Ecclesia ipsius nomini dicata, utpote è Cœmeterio Callisti translatum, pià nunc fidelium veneratione colatur.

S. Sixtus I. Anast. in vit. Hasch. Pap. Petr. Manl. de Bas. Vat.

S. Telesphorus eodem sub Antonino martyr, anno salutis Dominicæ 154. die 5. Ianuarii apud S. Petrum pariter depositus in Christo quiescit; quemadmodum & quatuor reliqui Pontifices martyrio illustres, qui subsequuntur, nimirum.

S. Thelesphorus.

S. Hyginus sub eodem Antonino, anno 158. die 11. Ianuarii.

S. Hyginus.

S. Pius sub Marco Aurelio, & L. Vero, anno 167. die 11. Iulii.

S. Pius.

S. Eleutherius sub Commodo, anno 194. die 26 Maji.

S. Eleutherius.

S. Victor sub Severo, anno 203. die 28. Iulii.

S. Victor.

S. Fabianus sub Diocletiano Imperatore martyrii corona auctus anno Christi 253. die 20. Ianuarii, in Cœmeterio Callisti sepultus est, ex quo postmodum loco Paschalis Primus eundem transtulit, & in Oratorio à se erecto, & supra à nobis descripto, una cum beati Sixti Primi corpore recondidit, quod Epitaphium sepulchro Sergii II ibidem sepulti affixum testatur, de quo infra suo loco agemus.

S. Fabianus.

S. Leo Primus ob meritorum laudem, quibus in Ecclesia præfulsit, cognomento Magnus, qui primus item inter sanctos Pontifices non Martyres adnumeratur, anno 461. die xj. Aprilis haud tamen juxta S. Petrum una cum aliis de more sepultus est, sed in Basilicæ ejusdem vestibulo, ante Secretarium, in postrema nimirum ejusdem vestibuli parte ad lævam ingredientibus, cujus tumulum ab Agnello Presbytero subinde exornatum fuisse Vegius arbitratus est, id opinandi argumentum ex tumulo quodam nactus, quem ipsius ætate fortuito post veteris Basilicæ apsidem reperiri contigit; ubi Vaticani adhuc Cœmeterii reliquiæ extabant. Porro ipsius Vegii verba sunt hæc: *Sed quod ad Cœmeterium Christianorum pertinet, reperti sunt in eo plurimi nobiles marmorei tumuli, inter quos unus dicatus Leoni Papæ: quod ubi comperit magister, qui operi illi diruendo præerat, statim id renuntiavit Pontifici; Pontifexque tunc me illo ire jussit, cupiens quid esset, certius ex me intelligere. Porro ibi reperi tumulum alto marmoreo lapide coopertum, inscriptum quoque titulo unicum versum hujusmodi?*

S. Leo I. cognomento Magnus. Vegius. Tumulus marmoreus S. Leoni I. dicatus reperitur.

SALVO PAPA LEONE,
AGNELLUS PRESBYTER ORNAT.

Putarim autem hunc Agnellum fuisse aliquem chariorem

rem ejus, & ſecretiorem contubernalem, ac bonum virum, qui ultimum, quem debuit, talis ac tanti heri oſſibus honorem exhibuit; reconditumque ab illo prius ibi corpus ipſius diu jacuiſſe crediderim, propter epigramma, quod dixi tumulo ejus inſcriptum. Nam certo conſtat à Sergio Papa divina viſione quadam monito poſtea ipſum tranſlatum fuiſſe. Hæc Vegius.

Nomina vita adhuc ſuperſtitum quandoque tumulis olim inſcribebantur.

4. Verumtamen tumulum iſtum, quem Vegius accurate deſcribit, alterius cujuſdam viri ſanctitate conſpicui conditorium fuiſſe, quod deinde Agnellus Presbyter, Leone ipſo adhuc vivente, exornaverit, illa verba utique innuere, ac ſuadere videntur: SALVO PAPA LEONE. hac quippe formula veteres in Inſcriptionibus plerumque uſi ſunt, dum ii, quorum ibidem nomina prænotantur, adhuc inter vivos degerent, ut videre eſt in ea, quæ in Eccleſia S. Petri ad Vincula de Joanne Papa II. viventeii ſdem fere verbis legitur: SALVO PAPA JOANNE, &c. Niſi quis forte aſſerere velit, eumdem tumulum è loco dimotum, ubi primum conſtiterat, à Sergio Primo illuc tranſlatum fuiſſe, qui venerabile ejuſdem S. Leonis corpus in oratorio ad dextram majoris apſidis, prope S. Petri Aram collocavit: de cujus tranſlatione hæc Anaſtaſius in Sergio Primo: *Hic corpus B. Leonis probatiſſimi Patris, atque Pontificis, quod in abditis interioribus Secretarii prædictæ Baſilicæ poſitum fuerat, ſacra diligentius tumba in denominata Baſilica publico loco, ut ſibi fuerat revelatum, repoſuit, ac locum ipſum ornavit.*

Anaſt. in Sergio I.

Tres item Sanctiſſimi Leones Summi Pontifices.

S. Leo II. S. Leo III. S. Leo IV.

Secundus ſcilicet hujus nominis,

Tertius, & Quartus eodem in oratorio conditi fuere, ibidemque anno Domini 1607. die 20. Maji, Paulo V. regnante feliciter adinventi ſunt, eodem jubente Pontifice, ſimul beata quatuor eorumdem corpora in novam pariter inferenda eſſent Baſilicam. Tunc enim disjecto Oratorii ipſius Altari, ſacra eorumdem trium corpora in arca tabulis marmoreis compacta intuentibus apparuere; alterum tamen ex his in lignea ibidem incluſa arcula repoſitum erat, quod beati Pontificis Leonis IV. extitiſſe, ab omnibus procul dubio exiſtimatum eſt: hoc enim præ cæteris integrum magis, minuſque labefactatum erat. Hanc ſubter urnam lapidei interjectu pavimenti, & lignea altera arca reperta fuit ferreis quibuſdam haſtulis ab humo diſſita, in qua S. Leonis Primi corpus omni quidem ex parte illibatum, ac ornamentis pontificalibus inſignitum concludebatur; mitram nimirum, ut mos eſt, beatiſs. Pontifex in capite geſtabat; ſatis ampla, quod antiqui conſueverant, caſula cooperiebatur, ſub qua complicatæ item manus conſpiciebantur; pallio inſuper, quod Pontificiæ plenitudinem poteſtatis exhibet, in ſuperiori parte circumcingebatur, cujus quidem ſacri pallii reliquias cernere adhuc dabatur, ex duabus præſertim, quæ extabant, perexiguis rubri coloris crucibus, & ex acu item aurea eidem planetæ infixa, quæ eidem retinendo pallio inſervierat. Corpus autem longitudinis erat palmorum ſeptem & trium palmi quadrantum. Quæ quidem ſacratiſſima pignora poſt impenſum, ut par erat venerationis cultum, ſimul eodem anno, die 27 Maji, velut quid haud ullo æquiparandum pretio in novam Baſilicam tranſlata ſunt, in ſuperiori utique extremo ſacello, quod meridiem reſpicit, ibique in nobiliſſimo quodam affabre ex marmore elaborato, ſacriſque hiſtoriis exſculpto ſarcophago religioſe condita fuere. Sancti Leonis I. nempe corpus in eadem arca lignea, quæ altera plumbea circumdabatur, aliorumque trium in arca cypreſſina, haſtulis ferreis ſuperpoſita, quo nimirum eorumdem oſſa omni prorſus ex parte diſcreta, ac diſtincta à corpore S. Leonis Primi ſervarentur. Ipſi autem ſarcophago in plumbi lamina hujuſmodi memoria appoſita eſt.

Eorum corpora ubi, nam, & quando adinventa fuerint.

Inventio corporis S. Leonis I.

Quo habitu ac cultu ornatum appareret?

Eadem in Baſilicam novam Vat. tranſlata

Corporum SS. quatuor Leonum Pontificum tranſlationis monumentum.

CORPORA SS. LEONUM PRIMI, SECUNDI,
TERTII, ET QUARTI SUMMORUM
PONTIFICUM CONDITA IN PARTE
DEXTERA BASILICÆ, AD LATUS
MAJORIS ALTARIS
PRINCIPIS APOSTOLORUM
SUB ARA VETERIS ORATORII,
QUÆ SUPEREXTRUCTO PAVIMENTO
TEGEBATUR.
INDE PAULI V. PONT. MAX. JUSSU EDUCTA
EVANGELISTA PALLOTUS
TIT. S. LAURENTII IN LUCINA
CARDINALIS CUSENTINUS,
HUJUS BASILICÆ ARCHIPRESBYTER
SOLEMNI PROCESSIONE IN NOVUM
TEMPLUM EXTULIT, ET HAC SUB ARA,
IN EADEM MERIDIONALI PARTE
REPOSUIT XXVII. MAJI
DOMINICA INFRA OCTAVAM
ASCENSIONIS MDCVII.
PONTIFICATUS S.D.N. ANNO TERTIO.

Leonis I. præconia. *Die 11. Ap.*

At vero Leonis Primi præclariſſimi Pontificis præconia retexere, cum ſole ſint clariora, ſuperfluum eſt; certe à Martyrologio Romano condigne illis verbis concelebratur: *Romæ S. Leonis Papæ & Confeſſoris, qui virtutum excellens meritis dictus eſt Magnus.* Hic jure quidem optimo Pater Patriæ appellari poteſt: Urbem enim Romam, & Romanam Eccleſiam ab interitu vindicaſſe tunc potiſſimum viſus eſt, quando *Rex Hunnorum Attila* (ut acta ejus ferunt) *cognomento flagellum Dei, in Italiam invadens, Aquilejam triennii obſidione captam diripuit & incendit: unde cum Romam ardenti furore raperetur, jamque copias ubi Mincius in Padum influit, trajicere pararet, occurrit ei Leo, malorum impendentium miſericordia permotus: cujus divina eloquentia perſuaſum eſt Attilæ, ut regrederetur. Qui interrogatus à ſuis, quid eſſet, quod præter conſuetudinem tam humiliter Romani Pontificis imperata faceret; reſpondit. ſe aſtantem quemdam alium illo loquente ſacerdotalis habitu veritum eſſe, ſibi ſtricto gladio minitantem, niſi Leoni obtemperaret. Quare in Pannoniam reverſus eſt, Leo autem Romæ ſingulari omnium lætitia exceptus, paulo poſt invadenti Urbem Genſerico, eadem eloquentiæ vi, & ſanctitatis opinione perſuaſit, ut ab incendio infamiis, ac cædibus abſtineret. Demum ſanctiſſimus Pontifex in tribus Baſilicis, Petri, Pauli, Conſtantini cameras extruxit, ædificavit monaſterium vicinum Baſilicæ S. Petri: ſepulchris Apoſtolorum cuſtodes adhibuit, quos Cubicularios appellavit.* Hæc ex lectionibus Breviarii in laudem tanti Pontificis, qui Vaticanam Baſilicam jugiter coluit, ſtudioſo lectori ſuggerere voluimus. Cui illud poſtremo loco adjungimus, Innocentii X. Pont. Max. juſſu ad recolendam Apoſtolici viri memoriam in Vaticana Baſilica Sacellum in ejus honorem ad præſens aptari, ubi Equitis Alexandri Algardi Bononienſis manu, inter ſtatuariæ artis ſculptores primarii, in tabula marmorea idem Pontifex dum Attilæ occurrit ad liberandam Urbem exſculptus intuentium oculis exhibetur, & ſacram Aram, ſub qua ejuſdem deinde corpus collocandum eſt, nobiliſſimæ inſtar picturæ ſplendide exornat.

Attilam Italiæ vaſtationi imminentem redire jubet.

Et Genſericum Urbem invadentem ab incendio & cædibus cohibet.

Sacellum ei juſſu Innocentii X. in Baſil. Vat. erigitur.

S. Sim-

S Simplicius

S. Simplicius Papa, qui anno 483. die 2. Martii meritis plenus decessit, in Basilicæ Vaticanæ Porticu juxta Secretarium tumulatus est.

S. Gelasius II.

S. Gelasius Secundus vir meritis ac sanctitate pollens anno Christi 496. die 21. Novembris eodem loco reponitur.

Anastasius.

Anastasius quoque anno 498. die 21. Novembris ibidem sepultus cæteris Romanis Pontificibus aggregatus est.

S. Symmachus.

S. Symmachus ob vitæ probitatem, ac virtutum merita spectatissimus ibidem anno 514. die 17. Julii in Basilicæ vestibulo humatus est.

S Hormisda

S. Hormisda cæteros inter Pontifices ob singularem vitæ sanctimoniam celebrandus anno 523. die 6. Augusti & ipse in Vaticano sepulturæ locum obtinuit.

S. Joannes I

S. Joannes Papa hujus nominis Primus diro quidem carceri mancipatus, multisque ærumnis confectus Ravennæ sub Theodorico Rege decessit, anno 526. die 27. Maji. At ejus corpus Romam postea translatum, ad Vaticanam Basilicam sepultura donatum est die 26 Junii. Memoria haud ulla tamen extat, in qua potissimum Basilicæ Vaticanæ parte conditum sit. Quapropter tam de ipso, quam de cæteris, quorum peculiaris sepulturæ locus ignoratur, firmissime tenendum est, inter sanctorum, quæ supra recensuimus, Pontificum corpora, à fidelibus tumulata fuisse.

Felix IV.

Felix Quartus anno 530. die 12. Octobris intra sacrum ejusdem Ecclesiæ ambitum repositus est: cujus deinde tumulus hujusmodi fuit inscriptione nobilitatus:

Epitaphium Felicis IV.

Certa fides justis Cœlestia Regna patere,
Antistes Felix quæ modo lætus habet.
Prælatus multis, humili pietate superbus,
Promeruit celsum simplicitate locum.
Pauperibus largus, miseris solatia præstans,
Sedis Apostolicæ crescere fecit opes.

Bonifacius II.

Ponifacius Secundus anno 531. die 17. Octob. in eadem Pontificum porticu sepultus est; cujus sepulchro insculptum Epitaphium hoc legebatur.

Epitaphium Bonifacii II

Atria magnifici sunt membris plena sepulti
Sedis Apostolicæ Ponifacii Præsulis almi.

Manlius in Bonif. Papæ II.

Quod quidem Epitaphium in corrupto Manlii codice perperam Ponifacio Primo inscribitur. Ille enim via Salaria, non in Vaticano, ut in eodem præfertur titulo, & à nobis suo loco dicetur, conditus fuit.

Joannes II.

Joannes Secundus, cognomento Mercurius, anno 535. die 24. Junii, in Vaticano cæteris Pontificibus appositus est. Cujus tumulum ab Agapito, qui ei in Pontificatu successit, hujuscemodi inscriptione prænotatum fuisse in antiquarum inscriptionum Appendice legitur:

Epitaphium Joannis II.

In append. antiq. inscr.

Mente pia vivens, Christi nutritus in Aula,
Et sola gaudens simplicitate boni.
Plandus in obsequiis, & puro plenus amore,
Pacificam vitam jure quietis agens.
Qui gratus populis, & celso dignus honore,
Sumpsisti meritis Pontificale decus.
Commissumque tibi pascens bonitate magistra
Servasti cunctum sub pietate gregem.
Pro quo rite tuum venerans Agapetus honorem
Præstitit hæc tumulo munera grata tuo.
Qui nunc Antistes Romana celsus in Urbe,
Sedis Apostolicæ culmina sacra tenet.

Baron. Ann t.7. an.533.

Manlius tamen à Baronio relatus, ejusdem sepulchro Epitaphium, quod sequitur, inscriptum fuisse tradit:

Aliud ejusdem Ioannis II. epitaphium.

Hic tumulus Vatis conservat membra Ioannis
Ordine Pontificum, qui fertur jure secundus
Licet in extremis solers, fidusque minister
Claruit, & primus jure Levita fuit.
Missus ad Imperium vice Præsulis extitit auctor,
Hunc memorant Synodus, Pontificisque thronus.
Cum titulus fidei vigilantia quanta regendi
Commissas animas, ne lupus hostis oves
Carperet admixtus, premeretve potentior, unam
Iustitiam cunctas nixus habere pacem.
Providus, humanus, summus, verusque sacerdos
Nil temere, atque nimis pondere cuncta gerens.

S. Agapitus.

S. Agapitus, qui omni virtutum laude ac sanctitatis gloria præcellens, Constantinopoli è vita decessit: haud aliorum sanctorum Pontificum in Vaticano quiescentium consortio privari meruit. Ejus etenim corpus Romam translatum in plumbea quadam arca anno 539. die 20 Sept. in Vaticanam Basilicam perhonorifice illatum est.

Vigilius.

Vigilius Pontifex, qui dum Romam Constantinopoli rediret, anno 555. vita functus est, ibidem pariter sepulturæ locum obtinuit: nam venerandum ejusdem corpus Romam translatum, primum quidem in Cœmeterio Priscillæ via Salaria; inde vero in Vaticano conditum est, ut Manlius ex majorum traditione se accepisse refert; qui ipsius insuper sepulchrum juxta Altare S. Silvestri in transversa navi, & maximam juxta aram extitisse commemorat.

Manl. invit. Vigilii. Pap.

Pelagius I.

Manlius in Bonif. Pap. II.

Pelagius hujus nominis Primus anno 559. die 2. Martii, eodem Manlio teste, prope Secretarium sepelitur, qui nobile hoc ejus tumulo epitaphium inscribit:

Epitaphium Pelagii I. *Bar. Annal. to 7.*

Terrenum corpus claudant hæc forte sepulchra
Nil sancti meritis derogatura viri.
Vivit in arce poli cælesti luce beatus,
Vivit & hic cunctis per pia facta locis.
Surgere judicio certus, dextramque tenentem
Angelica partem se rapiente manu.
Virtutum numeret titulos Ecclesia Dei.
Quos ventura ut † sæcula ferre queat.
Rector Apostolicæ fidei veneranda retexit
Dogmata, quæ clari constituère Patres.
Eloquio curans errorum schismate lapsos,
Ut veram teneant corda placata fidem.
Sacravit multos divina lege ministros,
Nil pretio faciens immaculata manus.
Captivos redimens, miseris succurrere promptus,
Pauperibus numquam parta negare sibi.
Tristia participans, læti moderator opimus,
Alterius gemitus credidit esse suos.
Hic requiescit Pelagius Papa, qui sedit annos iiij. menses x. Dies xviij. Depositus iiij Nonas Martii.

Joannes III

Joannes Tertius anno 572. die 13. Iulii in Vaticano deponitur;

Benedict. I.

Benedictus Primus anno 577. die 31. Iulii &

Pelagius II.

Pelagius Secundus anno 590. die 5. Februarii sepulturæ pariter locum sortiuntur.

S. Gregor. Magnus.

S. Gregorius Magnus admirandæ vir sanctitatis, cæterisque Pontificibus ob eximiam virtutum gloriam, ac meritorum prærogativam æquiparandus, dignissimum Romanæ Ecclesiæ lumen, ac singulare Romanorum decus, anno 604. die 12. Martii in Cœlum evolavit; cujus sacrum corpus assiduis studiorum & solicitudinum laboribus, nec non variis infirmæ valetudinis incommodis, &

podagræ doloribus attritum, ac pene consumptum, *ante Secretarium conditum fuit, intra porticus columnas*, inquit Manlius, inde tamen à Gregorio IV. in Ecclesiam prope dictum Secretarium translatum, sub Altari reconditum est, quod nostra adhuc ætate juxta Portam, Judicii nuncupatam, visebatur: ibique cum in arca lignea repertum fuisset, annò 1606. die 8. Januarii, solemni pompa, ut tanti Pontificis merito par erat, in novam Basilicam delatum, in sarcophago marmoreo depositum est, sub Altari, quod è Gregoriani sacelli conspectu cernitur, ubi Gregorii Nazianzeni corpus requiescit, quod quidem Deo disponente, haud peculiari mysterio caruisse credimus, ut bina nimirum hæc, & præclarissima Christiani orbis lumina, atque ipsius Ecclesiæ Doctores, alter Latinus, & Græcus alter, se invicem benigne intra ejusdem Basilicæ ambitum complecterentur, & mutua addictissimi animi significatione ex ipsismet tumulis, ubi jacent, sese amice respicerent. Porro dignissimum tanto viro Epitaphium à Joanne Diacono hujuscemodi notis inscriptum est:

Manlius in vit. S. Greg. Magni.

Sacrum S. Gregorii Magni corpus ubinam depositum sit.

Epitaphium S. Gregorii Magni.

Io. Diacon. in vit. S. Greg. Mag. l. 4. c. 69.

Suscipe terra tuo corpus de corpore sumptum,
Reddere quod valeas vivificante Deo.
Spiritus astra petit, lethi nil jura valebunt,
Cui vita alterius mors magis ipsa via est.
Pontificis summi hoc clauduntur membra sepulchro
Qui innumeris semper vivit ubique bonis.
Esuriem dapibus superavit, frigora veste,
Atque animas monitis texit ab hoste sacris.
Implebatque actu, quicquid sermone docebat,
Esset ut exemplum, mystica verba loquens.
Anglos ad Christum convertit mente benigna,
Sic fidei acquirens agmina gente nova.
Hic labor, hoc studium, hæc tibi cura, hoc Pastor agebas,
Ut Domino offerres plurima lucra gregis.
Hisque Dei consul factus lætare triumphis,
Nam mercedem operum jam sine fine tenes.

Huc usque Jo. Diaconus, qui immensas tanti viri de Ecclesia optime meriti laudes paucis verbis perstringere conatus est, & ejusmodi in honorem sepulchrali lapide inscripto, ibidem ejus olim monumentum fuisse testatur.

Io. Diac. loc. sup. cit.

Hic requiescit sanctus Gregorius Papa, qui sedit annos 13. mens. 6. dies 10. depositus IV. Idus mart.

In eodem vero marmoreo sarcophago postremæ depositionis memoria plumbi laminæ hunc in modum insculpta fuit:

Titulus tumulo S. Gregorii Magni appositus.

SANCTI GREGORII MAGNI PAPÆ
PRIMI CORPUS EX ALTARI
S. ANDREÆ SITO IN RELIQUA JAM
COLLABENTE VETERIS ECCLESIÆ
PARTE, PAULI PAPÆ V.
JUSSU MOTUM, ET IN NOVUM
TEMPLUM SOLEMNI PROCESSIONE
ILLATUM, SUB HAC ARA,
CASSA CYPRESSINA INCLUSUM
PILO MARMOREO COLLOCAVIT
EVANGELISTA PALLOTTUS
TIT. S. LAURENTII IN LUCINA
CARDINALIS CUSENTINUS
HUJUS BASILICÆ ARCHIPRESBYTER,
ANNO MDCVI. DIE VIII. JANUARII,
DOMINICA INFRA OCTAVAM
EPIPHANIÆ, PONTIFICATUS EJUSDEM
S. D. N. ANNO PRIMO.

At sanctissimo huic Pontifici, qui Pontificias Infulas sanctitatis haud ullatenus æquiparandæ laurea illustravit, cui Urbs Roma, ejusdem patria, & universus pariter Orbis terrarum, paternis ab eo officiis, ac beneficiis jugiter devinctus, plurimum debet: nos quoque una cum cæteris, & ex nostris singuli nobiscum, singulari ejusdem patrocinio addicti multum debere fatemur: nostra quippe Vallicellana Ecclesia, in qua quotidie divini verbi semen administratur, S. Philippo Nerio Parente Optimo in primis adnitente, sub Deiparæ Virginis, ejusdemque S. Gregorii Magni, qui verbi dux extitit, titulo ab Alexandro Cardinali Mediceo, qui postmodum Leonis XI. nomine auctus, ad Pontificatus apicem evectus fuit, solemni ritu dicata est. Nostra insuper Oratorii Congregatio cum tutelarem hunc patronum se obtinere congaudeat, solemnis ejusdem anniversaria dies apud nos quotannis recurrit. Cujus sacris item reliquiis nobili argentea theca inclusis, pia Eminentiss. Cardinalis Spadæ Albanen. Episcopi munificentia locupletati sumus, quas ille solicite ad nos, dum adhuc Sedis Apostolicæ Nuncium apud Ludovicum XIII. Galliarum Regem ageret, publicis, ut par est, monumentis obsignatas in Urbem transmittendas, & condigno subinde conditorio, ob impensum erga Sanctissimum Pontificem pietatis, & erga Congregationem nostram benevolentiæ studium, nullis parcens impensis, includendas curavit. Memoratæ autem reliquiæ conspicuam venerandi capitis partem exhibent; & jure quidem merito in Urbe, quæ Orbis caput est, Beatissimi Gregorii caput, cui sub columbæ specie, ut Petrus Diaconus oculatus rei testis perhibet, Spiritus sanctus, ad suggerenda, quæ scriberet, sæpius insedisse visus est; jure, inquam, merito caput hoc venerandum cunctis, & nunc præcipue nobis recolendum exhibetur. Nos vero descriptis hactenus in Apostolici viri laudem elogiis nequaquam contenti, alterum hunc, haud sepulchralem, sed triumphalis instar tituli ad perenne Gregoriani nominis monimentum nostris hisce paginis, immo ipsiusmet Subterraneæ Romæ tabulis, quot notis, tot Beatissimi viri coronis, tot triumphis nobiliter excultum, ab ipsius nomine laudum præconia auspicantes, insculpimus.

Ecclesia Vallicellan. S. Gregorio dicata est.

Patronus Tutelaris Congreg. Oratorii de Urbe.

Emin. Card. Spada de ejusdem reliquiis ad Patres Oratorii de Urbe misit.

Spiritus S. sub columbæ specie Gregorio Magno scribenda suggerit.

Elogium S. Gregorii Magni Pontificis.

O hospes! audis Gregorii nomen.
Ergo dum audis, dum legis nomen,
Omen augurare Pontificis.
Gregorius ergo Vigilans, ergo Pastor.
Terra futuro dedit nomen Pontifici,
Cælum homini, nomini detulit Pontificatum.
Hic Urbem patriam habuit,
Futurus Urbis, Orbis pariter, ac patriæ pater.
Senatum abhorrens, & claustrum ambiens,
Senatum
Non Urbis, sed Orbis supremo Senatui,
Senatorum paci, bono Reipublicæ, saluti omnium
comprobavit
Constantinopolim Roma legatum misit,
Volens, libens, gaudens
Exceptura redeuntem de legatione Pontificem.
Quippe
Ne tanti viri gloriæ theatrum,
Altera Roma deesset.
Haud patriam ille agnovit
Pontificias infulas offerentem, ovantem, plaudentem
Domesticos ratus hostes, cives domesticos,

Ne

Ne exoratus dignitatem acciperet,
Dignam inexoratus fugam arripuit.
Ne toti lateret mundo humilitas,
Humiles excogitavit latebras,
Non jam civis inter honores, at hospes, at hostis
Solus patrio è solo exiliens,
A longe patriam fugiens salutavit.
Quæ Gregorio haud Pontificatum deferre,
Sed conferre injuriam, inferre auxilium visa est,
Fugiens, speluncam receptaculum habuit,
Dum Romæ requirentis, gratulantis, excipientis
Blandas cavet, timet, horret insidias;
Novum triumphandi genus,
Quod antiqua semel sæcula viderunt,
Dum Gregorius nova arte, haud de capta,
Sed de contempta Roma vel fugiendo triumphat,
Fuga sine exemplo, exemplum non sine fuga.
Cælum fugientem haud celat,
immo latitantem prodit sub specu hominem,
Et igneæ columnæ indicio latentem
Suffulciendo orbi columnam indicat.
Tu columnam qui vides,
Herculeo Gregorianum majus opus,
Quod vides, arbitrare.
Quid dignum, quid magnum
Ibi inscriptum latet, si legis.
Audi, quid, Cælo teste, columna
Vel obmutescens loquitur:
Huc usque Gregorius, non plura ultra mortales.
Majus est ipse miraculum, quam columna.
Hic unus, dum meritas lue lueret
Roma scelerum pœnas,
Supplex abluere, diluere alienas
Propriis lachrymis culpas non destitit,
Factus vere Dei, & hominum reconciliator.
Pauperes quotidie,
Et Angelos item inter pauperes,
Commensales habuit pauperum Pater.
Et Pontificium thesaurum erogando,
Totum fecit pauperum esse patrimonium.
Anglos, quos Angelos appellabat,
Dum pius, dum lynceus transmisso Euangelii lumine
Lustrat, illustrat, vere fecit Angelos,
Factus ipse Anglorum, Angelorum Apostolus.
Dum unus præ omnibus, pro omnibus scribit,
Divinæ columbæ oraculo, signo numinis
insignitus est.
Haud enim alio, quam Columbæ columba,
Et columnæ columna indicio commendari debuit.
Tam multa, tam magna, tam mira
Infirmus jugiter corpore, animo tamen vegetus
Fecit, scripsit, docuit, perfecit.
Ut nisi infirmus, haud constasse corpore
crederetur,
Qui totus fuisse spiritus credi potuit.
Lector si plura vis nosse, quæ discas,
Si plura vis discere, quæ nescias,
Ex cognomento disce
Nil parvum
Sub Magno latere Gregorio.

His studioso Lectori in Sanctissimi Pontificis laudem prælibatis, cætera prosequamur.

Sabinianus. Sabinianus spectatæ morum probitatis Pontifex in eadem porticu jacet, anno 605. die 19. Februarii, hoc utique Epitaphio, teste Manlio, decoratus: *Manlius in Sabin. PP.*

Epitaphium Sabiniani.
Hic hominum vitia blando sermone removit,
Nec culpis judex, sed medicina fuit.

Bonifacius Tertius, anno 606. die 12. Novembris in Vaticano pariter tumulatur. Bonif. III.

S. Bonifacius hujus nominis Quartus, vitæ integritate, ac meritorum gloria conspicuus, hic sanctorum Martyrum obsequio deditissimus, innumeris eorundem corporibus è variis Romæ Cœmeteriis in Pantheon translatis, ut diximus, antiquum superstitionis gentilitiæ templum in Deiparæ Virginis, & sanctorum omnium honorem dedicavit; demum plenus meritis cum migrasset ad Dominum, intra B. Petri Ecclesiam prope Ravenianam Portam, anno 614. die 31. Maji depositus est, in cujus tumulo hoc olim elogium legebatur: S. Bon. IV. *Baron. to.8*

Epitaphium S.Bon.IV.
Vita hominum brevis est, hanc certa terminat hora,
Sed vita æternæ deinde paratur iter.
Quo non indecora, aut rursum peritura videtur;
Sed pulchrum atque decens jam sine fine manet.
Dic igitur, quid Mors stimulis agitaris iniquis?
Quid feris incassum? quid furibunda geris?
Commoda nulla tibi poterunt tua fata referre,
Nec prodesse potest impetus iste tibi.
Gregorii semper monita, atque exempla magistri,
Vita, opera, ac dignis moribus iste sequens.
Quo hic terræ reputans, sunt hujus maxima vota,
Mittere ad astra animam, reddere corpus humo.
Saucia multiplici si quidnam membra dolore,
Rursus in antiquo pulvere versa manent.
Quæ conjuncta animæ stabilito in corpore surgant
Ad vitam æternam te pereunte magis.
Sancta fides merito, vitæ clementia Patris
Spem certam hanc famulos jussit habere suos.
Hic requiescit Bonifacius junior, qui sedit annos iiij.
Menses viij. dies xij. Depositus est viij. Idus Maji
Imperante Domino Heraclio, anno ejus v.

De eodem S. Bonifacio aliud hujusmodi epitaphium apud Manlium legebatur, quamvis ab eo perperam Tertio tribuatur: *Manlius de S.Bonif. PP.*

Gregorio Quartus jacet hic Bonifacius almus,
Hujus qui sedis fuit æquus Rector & ædis.
Tempore qui Phocæ cernens Templum fore Romæ,
Delubra cunctorum fuerant quæ Dæmoniorum,
Hoc expurgavit, Sanctis cunctisque dicavit,
Cujus natalis solemnia qui celebratis
Primis Septembris feri hoc lux quarta Kalendis.

Hoc idem Baronius in suis Annalibus refert, qui velut bene oculatus historicarum rerum arbiter, ac lynceus veritatis perscrutator, caute admodum lectorem monet, ex eo quod mensis September sepulchrali titulo inscribitur, non ad ejusdem obitum, sed ad diem, qua Summus Pontifex renunciatus est, referendum esse, quæ natalis utique dies antiquitus dici, ac celebrari consuevit. Hoc ipsum epitaphium in Altari Bonifacii Papæ VIII. exaratum inspeximus, qui, dum in eo corpus ejusdem sancti Bonifacii Quarti recondidit, duo eidem epitaphio, quæ sequuntur, carmina addidit, nempe: *Baron. to.8. ann.614.*

Octavus titulo hoc Bonifacius ossa reperta,
Hac locat erecta Bonifacii nominis Ara.

Reseratum autem fuit sanctissimi Pontificis Bonifacii sepulchrum anno 1603. die 21. Octobr. ubi inventa sunt ejus ossa in duabus fictilibus ollis, & in vitreo quodam rotundo vase recondita. Quæ quidem omnia in novum translata sunt Templum, ibidemque posita in arca cypressina, & sarcophago marmoreo sub Altari, quod est in apside, meridiem versus, ejus memoria in plumbi lamina his notis inscripta: Corpus S. Bonif. IV. ubinam depositum sit.

Titulus tumulo S. Bonif. IV. inscriptus.

CORPUS S. BONIFACII PAPÆ QUARTI
EX ALTARI SITO IN VATICANA BASILICA
INTER PORTAS JUDICII, ET RAVENIANAM
A BONIFACIO PAPA OCTAVO
EJUS NOMINI DICATO, ORNATO,
ET DOTATO, IN NOVUM TEMPLUM
PAULI V. PONT. MAX.
JUSSU HONORIFICE TRANSLATUM,
HAC SUB ARA RITU SOLEMNI
COLLOCAVIT
EVANGELISTA PALLOTTUS
TIT. S. LAURENTII IN LUCINA
CARDINALIS CUSENTINUS
HUJUS BASILICÆ ARCHIPRESBYTER
ANNO MDCVI. DIE XVII JANUARII.
PRIMIS VESPERIS CATHEDRÆ S. PETRI,
SEDENTE PAULO PAPA V. ANNO PRIMO.

S. Deusdedit.

Deusdedit anno 617. die 5. Novembris ad sanctum Petrum in Vaticano appositus est.

Bonifacius V.

Bonifacius Quintus anno 625. die 21. Octobris Vaticani item sepulchri una cum cæteris Pontificibus consortium habere meruit, quorum virtutes studiose vir Apostolicus fuerat æmulatus: cui duo, quæ sequuntur epitaphia, tamquam nobilissima meritorum elogia, ab Honorio Successore inscripta leguntur in antiquis Inscriptionibus nimirum:

Epitaphium Bonifacii V *Antiq. inscript. pag. 1165. Habetur ap. Baron. to. 12. in Append. to. 8.*

Cur titulata diu torpuerunt jura sepulchri,
Et populi nullus perstrepuit gemitus?
Segnities, non culpa fuit, quicumque requiris,
Nam dolor inclausus plus lacerare solet.
Pande dolor gemitum, meritisque quiesce beatis,
Ut libeat summi gesta referre Patris.
Hic vir ab exortu Petri est nutritus ovili,
Sed meruit sancti Pastor adesse gregis.
Pura fides hominis votis mundata benignis
Exultat Christi cantibus hymnisonis.
Simplicitas sapiens, vivax solertia simplex,
Serpentina fuit simplicitate vigens.
Cumque quater denos compleret Presbyter annos,
Sera senectutis mens tamen alma fuit.
Culmen Apostolicum coluit tres ferme per annos,
Perfectum numerum terque quaterque gerens.
Hoc tibi pro meritis successor Honorius amplis
Marmore construxit munus epitaphii.

Item aliud:

Antiq. inscrip. apud Baron. ubi supra.

Da mecum gemitum singulti Roma doloris
Plena Sacerdotis luctibus egregii.
Cur? quoniam deflere solet mens acta periclis,
Plebsque orbata piis insuper officiis.
Hic vir inaccessis tenuit contraria factis
Hæc documenta bonis moribus apta suis.
Mitis in adversis positus, rebusque secundis,
Omnia grata ferens, altera pressa tenens.
Prævenit, ne nata forent delicta viritim,
Orta tamen secuit cum pietate gravi.
In commune bonus, Bonifacius inde vocatus,
Propria lucra putans publica subsidia.
Munificus, sapiens, castus, sincerus, & æquus,
Ista beatorum sunt pia suffragia.
Nam vidualis apex, pupillorumque phalanges,
Cæcorumque chorus dux tibi lucis erit.
Infremuit post fata suis mors saucia telis,
Respiciens meritum vivere posse virum.
Culmen Apostolicum, quinque, & bis mensibus annis
Rexit, & ad magni culmen honoris abit.

Honorius I

Honorius hujus nominis Primus anno 638. die 12. Octobris, cum vitæ cursum dignis operibus consummasset, Vaticano item tumulo pro suis meritis honoratus est. In cujus laudem in iisdem antiq. Inscript. hi duo sepulchrales tituli inscripti recensentur:

Epitaphium Honorii I. *Antiq. inscrip. in Append. pag. 1165 Habetur ap. Baron. ibid.*

Pastorem magnum laudis pia præmia lustrant,
Qui functus Petri hac vice summa tenet.
Effulget tumulis nam Præsul Honorius istis.
Cujus magnanimum nomen, honorque manet.
Sedis Apostolicæ meritis nam jura gubernans,
Dispersos revocat, optima lucra refert.
Utque sagax animo divino in carmine pollens,
Ad vitam Pastor ducere novit oves.
Histria nam dudum sævo sub schismate fessa
Ad statuta Patrum teque monente redit.
Iudaicæ gentis sub te est perfidia victa,
Sic unum Domini reddis ovile pium.
Attonitum patriæ solers sic cura movebat,
Optata ut populis esset ubique quies.
Quem doctrina potens, quem sacræ regula vitæ,
Pontificum pariter sanxit habere decus.
Sanctiloqui semper in te commenta Magistri
Emicuere tui, tanquam fœcunda nimis.
Namque Gregorii tanti vestigia justi,
Dum sequeris cupiens, & meritumque geris
Æternæ lucis Christo dignante perennem
Cum Patribus sanctis posside jamque diem.
His ergo epitaphiis merito tibi carmina solvi,
Quod Patris eximii sim bonus ipse memor.

Item aliud:

Antiq. inscrip. apud Baron. ubi sup.

Quis mihi tribuat, ut fletus cessent immensi,
Et luctus animæ det locum vera dicenti,
Libet in lachrymis singultus verba erumpant,
De te certissime tuus discipulus loquor.
Te generositas minister Christi parentum,
Te munda actio Thomas monstrabat honestum,
Tecum virginitas ab incunabulis vixit,
Tecumque veritas ad vitæ metam permansit.
Tu casto labia pudica verba promebas,
Tu patiens jam parcendo pie docebas
Te semper sobrium, te recinebamus modestum
Tu tribulantum vera consolatio verax.
Errore veteri diu Aquilegia cæca
Diffusam cælitus rectam dum renueret fidem,
Aspera viarum ninguidosii montium calles
Calcans indefessus glutinasti prudens scissos.

Hi pariter, quos modo subteximus, inter alios summos Pontifices sepulturæ locum in Vaticana Basilica sortiti sunt: nempe,

Severinus anno 639. die 2. Augusti. — Severinus.
Joannes Quartus, anno 642. die 12. Octobris. — Joannes IV
Theodorus, anno 649. die 14 Maji. — Theodorus
Eugenius Primus, anno 655. die 2. Junii. — S. Eugen. I.
Vitalianus, anno 669. die 27. Junii. — S. Vitalian.
Adeodatus. anno 676. die 26. Junii. — Adeodatus.
Donus, anno 678. die 11. Aprilis. — Donus.
Agatho, anno 682. die 10. Ianuarii. — S. Agatho.

Cujus tumulo epitaphium hujusmodi in Antiquit. Inscription. insculptum legitur:

Inscriptio sepulchralis S. Agathonis Papæ. *Antiq. inscrip. pag. 1166. Habetur ap. Bar. ibid.*

Pontificalis Apex virtutum pondere fultus
Ut jubaris radiat, personat ut tonitrus.
Quæ modo hoc peragit doctrinæ fomes & actor,
Format enim gestis, quos docet eloquiis.
Dum simul æquiparat virtus, & culmen honoris,
Officium decorat moribus, arte gerit.
Præditus his meritis Antistes summus Agatho,
Sedis Apostolicæ fœdera firma tenet.

En

En pietas, en prisca fides, insignia Patrum
Intemerata manent nisibus alme tuis.
Quis verò numeret morum documenta tuorum
Formula virtutum dum tua vita foret.

S.Leo. II.

S. Leo Secundus miræ innocentiæ, ac sanctitatis exemplar, cum meritis cumulatus anno 684. die 28. Julii migrasset ad Dominum, Vatic. Basilicæ gloriam apud S. Petrum depositus auxit. Ejus autem corpus in Oratorio, de quo supra, cum tribus aliis sanctissimis ejusdem nominis Pontificibus humatum est.

S.Bened.II.

S. Benedictus Secundus, in benedictionibus dulcedinis à Domino præventus, & ad cælestia præmia evocatus anno 685. die 7. Maji, apud Vaticanum B. Petro consociari meruit. Cujus sepulchralis urna hac inscriptione decoratur:

Epitaphium S.Bened.II. *Antiq.inscr. in Append. pag.1166. habetur apud Bar.*

Magna tuis Benedicte Pater monumenta relinquis
Virtutum titulos, ô decus atque dolor!
Fulguris in speciem mentis splendore coruscas,
Plura sed exiguo tempore cœpta fluunt.
Cuncta Sacerdotum præstantia munia comples,
Et quo quisque bono claruit, unus habes.
Quippe quod à parvo meritis radiantibus auctus
Iure Patrum solium Pontificale foves.
Non hoc ambitio rapti tibi præstat honoris,
Indolis est fructus, quam comitatur honos.
Et quia solerter Christi regis agmina Pastor,
Percipe salvati præmia celsa gregis.

Joannes V.

Joannes Quintus, anno 686. die 2. Augusti.

Conon.

Et Conon, anno 687. die 13. Octobris sepulchri locum ad Vaticanum obtinuere.

S.Sergius I.

S. Sergius Primus jure quidem optimo primos inter Romanæ Ecclesiæ Pontifices ob singularis vitæ specimen, ac probitatis exemplar suspiciendus; cum in Domino obdormisset, inter Argenteam Portam, & Ravenianam, eandem intra Ecclesiam sepelitur anno 701. die 9. Sept. Hujusmodi autem, ut Manlius refert, sepulchrali elogio decoratus est:

Epitaphium S.Sergii I. *Petr. Manlius habetur apud Baron. to.9. in Append. to.8.*

Limina quisquis adis Petri metuenda beati,
Cerne pii Sergii, excubiasque Petri.
Culmen Apostolicæ sedis is jure paterno
Electus tenuit, ut Theodorus obit.
Pellitur Urbe Pater, pervadit sacra Ioannes,
Romuleosque greges dissipat ipse lupus.
Exul erat patria septem volventibus annis,
Post populi multis Urbe redit precibus.
Suscipitur Papa, sacratur, sede recepta
Gaudet, amat Pastor agmina cuncta simul.
Hic invasores sanctorum falce subegit
Romanæ Ecclesiæ, judiciisque Patrum.

JoannesVI.

Joannes Sextus, anno 705. die 10. Januarii in Vaticano sepelitur.

Joann.VII.

Joannes Septimus cum è vivis decessisset, ejus corpus ante Altare oratorii, quod ipse ad honorem B. Virginis erexerat, prope Portam, Guidoneam nuncupatam, dextra intrantibus, anno 707. die 18. Octobris conditum est.

Sisinnius.

Sisinnius, anno 708. die 7. Februarii in Vaticano tumulatur.

Constant.I.

Constantinus Primus, anno 714. die 9. Aprilis ad sanctum Petrum sepulturæ traditur.

S. Greg. II.

S. Gregorius Secundus cum sanctissime Dei Ecclesiam administrasset, nulli prædecessorum Pontificum pietatis ac religionis studio secundus, post vitæ cursum feliciter peractum cæteris Romanis Pontificibus singulari laudum præconio, in Ponticum Porticu nuncupata, anno 731. die 11. Februarii appositus est.

S.Greg. III

S. Gregorius Tertius prædecessoris sui vestigia æmulatus, ejusdemque virtutum dotes una cum nomine ac Pontificatu consecutus, postquam extremum vitæ diem obiisset, anno 741. die 28. Novemb. intra eandem S. Petri Basilicam monumento consignatur. Cui hujusmodi titulus inscriptus est:

TERTIUS HIC PAPA GREGORIUS EST TUMULATUS.

S.Zacharias

S. Zacharias Pontifex, insigne Sacerdotis ac Prophetæ nomen, quod præferebat, suis quoque meritis dignissime cumulavit; vocatusque ad Dominum, in Pontificum Porticu anno 752. die 15. Martii reponitur.

Steph.III.

Stephanus Tertius, qui Secundus pariter dictus est, ibidem anno 757. die 26. Aprilis hoc inscripto titulo sepelitur:

SUBJACET HIC STEPHANUS ROMANUS PAPA SECUNDUS.

S. Paulus. I.

S. Paulus Primus Apostolici nominis & zeli pariter apostolici una cum nomine hæres, cum Pontificale munus digne ac laudabiliter obiisset, laborum mercedem à Deo recepturus, evolavit in Cælum; & ob honorem, quem Apostolo Paulo jugiter ac impense detulerat, primus in Basilica S. Pauli, apud quam pariter obierat, anno 767. die 29. Junii sepeliri se voluit: verum tribus postmodum mensibus elapsis in Vaticanum translatus, in Oratorio, quod ipse prope altare majus erexerat, honorifice conditus fuit.

Steph.VI.

Stephanus Quartus, qui etiam Tertius dictus est, anno 772. die prima Februarii ad S. Petrum deponitur.

Adrianus I.

Adrianus Primus admirandæ vir integritatis, meritisque refertus, post absolutum hujus vitæ curriculum anno 795. die 26. Decembris in Vaticanum infertur: ejus autem corpus in Oratorio depositum est, quod ipsemet vivens in transversa navi, ad apsidis dexteram, prope Altare majus construxerat, ubi à Carolo Magno sepulchralis loco tituli hujusmodi laudum præconio apud posteros celebratus est:

Inscriptio sepulchro Adriani primi affixa. *Apud. Bar. to. 2. an. 795.*

Hic Pater Ecclesiæ, Romæ decus, inclytus auctor
Hadrianus requiem Papa beatus habet.
Vir, cui vita Deus, pietas lex, gloria Christus,
Pater Apostolicus, promptus ad omne bonum.
Nobilis ex magna genitus jam gente parentum,
Sed sacris longe nobilior meritis.
Exornare studens devoto pectore Pastor,
Semper ubique suo templa sacrata Deo.
Ecclesias donis, populos & dogmate sancto
Imbuit, & cunctis pandit ad astra viam.
Pauperibus largus, nulli pietate secundus,
Et pro plebe sacris pervigil in precibus.
Doctrinis, opibus, muris erexerat arces,
Urbs caput orbis honor inclyta Roma tuos.
Mors cui nil nocuit, Christi quæ morte perempta est,
Ianua sed vitæ mox melioris erat.
Post patrem lacrymans Carolus hæc carmina scripsi,
Tu mihi dulcis amor: te modo plango Patrem.
Tu memor esto mei; sequitur te mens mea semper,
Cum Christo teneas Regna beata poli.
Te clerus, populus magno dilexit amore,
Omnibus unus amor, optime Præsul, eras.
Nomina jungo simul titulis, clarissime, nostra;
Hadrianus, Carolus; Rex ego, tuque Pater.

Quisque legas versus, devoto pectore supplex,
Amborum, mitis dic, miserere Deus.
Hæc tua nunc teneat requies, charissime, membra,
Cum sanctis anima gaudeat alma Dei.
Ultima quippe tuas donec tuba clamet in aures;
Principe cum Petro surge videre Deum.
Auditurus eris vocem, scio, Iudicis almam:
Intra nunc Domini gaudia magna tui.
Tum memor esto tui nati, Pater optime, posco,
Cum Patre, dic, natus pergat & iste meus,
O pete regna Pater felix cælestia Christi,
Inde tuum precibus auxiliare gregem.
Dum sol ignicomo rutilus splendescit ab axe.
Laus tua, sancte Pater, semper in orbe manet.
Sedit beatæ memoriæ Hadrianus Papa Ann. xxiij. mens. x. D. xvij. obiit vij. Kal. Ian.

S. Leo III.

S. Leo Tertius vigilantissimus utique invictique animi Pontifex, cum singulari prudentia ac pietate Romanæ Ecclesiæ Pontificatum administrasset, & cultum Vaticanæ Basilicæ summopere dilexisset, ac promovisset, ut etiam reliquarum Urbis Ecclesiarum, clarus meritis, anno 816. die 12. Junii obdormivit in Domino. Cujus venerandum corpus apud Primum & Secundum ejusdem nominis sanctos Pontifices depositum est; & una cum eisdem deinde ampliorem in locum, ut jam diximus, cultu, quo tantorum virorum meritis par erat, translatum est. Si quis res gestas tanti Pontificis assequi cupit, Baronium in suis annalibus consulat, ejus laudes luculento sermone perorantem.

Stephan. V.

Stephanus Quintus, qui Quartus dictus est, anno 817. die 24. Januarii ad S. Petrum tumulatur.

Paschalis I.

Paschalis Primus, anno 824. die 14. Maji ibidem.

Eugen. II.

Eugenius Secundus anno 827. die 11. Augusti eodem loco.

Valentinus.

Valentinus eodem anno 827. in Vaticanum infertur.

Gregor. IV.

Gregorius Quartus anno 843. ibi pariter deponitur.

Sergius II.

Sergius Secundus Pontifex hujus nominis laudatissimus ob Virtutum, quæ præferebat, insignia, anno 847. die 12. Aprilis in Vaticanæ Basilicæ Oratorio ponitur, quod à Paschale Primo ædificatum fuerat, & ubi ipse una cum sanctis Sixto, & Fabiano Summis Pontificibus, ut supra diximus, sepulturæ locum obtinuerat. Ejus autem tumulo epitaphium hujusmodi insculptum legebatur, quod præcipuarum tanti Pontificis laudum seriem, ac præconium legentibus præfert:

Epitaphium Sergii II. Pontificis.

Sergius en junior Præsul, & plebis amator
Hoc tegitur tumulo, qui bene pavit oves.
Spes patriæ, mundique decus, moderator opimus
Divinis montis non fuit ille piger.
Romanos Proceres non tantum famine verbi,
Rebus & humanis nocte dieque fovens.
Utque Leo sanctus, Damasus quoque Papa benignus,
Hic ritum tenuit, instituitque gregem.
Egentum semper studuit recreare catervam
Proque poli ut caperet cælica regna libens.
Iam jam pro tanto tundamus pectora pugnis,
Pastore amisso, vivat ut axe poli.
Nectitur ecce piis Fabiano, & compare Xisto
Præsulibus, quorum spiritus astra tenet.

S. Leo IV.

S. Leo Quartus dignissimus prædecessorum suorum hujus in Pontificatu nominis successor, qui optime Apostolico munere perfunctus, & de universa Ecclesia meritus, anno 855. die 17. Iulii in pace requiescens, in Oratorio Sergii Papæ Primi depositus; inde cum aliis ejusdem nominis Pontificibus translatus est.

Sed quoniam opportuna hic tanti Pontificis mentio incurrit, haud silentio obvolvendum est anno 848. ab eodem S. Leone Quarto Leoninam Urbem conditam fuisse, & intra Urbis ambitum, mœniis exstructis, ac propugnaculis adversus barbarorum irruptiones ædificatis, sepulchrum S. Petri, ac Vaticanam Basilicam, cujus gloriæ addictissimus fuit, conclusam fuisse, ut Anastasius Bibliothecarius his verbis fidem facit: *Prædictam civitatem, quæ à proprio conditoris sui nomine Leoniana vocatur, jussit circuiri.* Et Cardinalis Bellarminus idem narrat: *Anno 848. Urbem Leoninam condidit adversus irruptiones Saracenorum; ita Basilica S. Petri, quæ extra Urbem erat, intra Urbem esse cœpit.* Extant verò usque adhuc muri, ac mœnia haud obscura vigilantissimi ejusdem Pontificis monimenta, quibus totum spacium, quod ab Hadriani mole usque ad Vaticanum Templum longe lateque protenditur, ad munimentum loci conclusum est, & usque ad annum 1634. cum instaurari contigit, titulus à S. Leone inscriptus legebatur:

Urbs Leonina à Leone IV. condita.

Anast. Bibl. in vit. Leonis.

Muri Urbis Leoninæ.

CIVITAS LEONIANA TEMPORIBUS
DOM. LEONIS PP. HANC PAGINE
ET DUAS TURRES
SINE MILITIA CONSTRUXIT.

Titulus muris Urbis Leoninæ inscriptus.

Extabat autem præmemoratus hic lapis inter duas turres, nobilissimus recolendæ antiquitatis index: ubi lectori adnotare licet, quod vox *Pagine* in eodem inscripta lapide, propugnaculum designare videtur. Alius similis lapis in via, quam vulgo *Longaram* dicunt, juxta Ecclesiam S. Iacobi in Septimoriano, sive sub Iano, vel sub Ianiculo, extabat, in quo hæ insculptæ notæ legebantur:

HANC TURREM, ET PAGINE UNA
FACTA A MILITIÆ CAPRATORUM
TEMP. DOM. LEONIS QUAR.
EGO AGATHO CI...

Ne tantæ verò rei memoria deperiret, Urbanus VIII. dum muros quosdam vetustate collabentes instauraret, geminas has inscriptiones in prospectu porticus à Pio IV. erectæ, in area S. Petri affigendas præcepit, hoc utique titulo nobilitatas:

URBANUS VIII. PONT. MAX.
GEMINAS HASCE INSCRIPTIONES
QUÆ OLIM A S. LEONE IV.
IN LEONIANÆ URBIS MONIMENTIS
POSITÆ FUERANT
EX OBSCURIORIBUS LOCIS
HUC TRANSTULIT
ANNO SAL. MDC. XXXIV.

Inscriptio muris Civitatis Leoninæ ab Urb. VIII. instauratis affixa.

Illud addimus, quod olim supra portam Leonianam, quæ alio interdum vocabulo porta S. Petri dicebatur, hæc carmina legebantur, quæ ex pervetusto quodam manuscripto in optimi Pontificis laudem hic nobis recensere visum est:

Inscriptio quæ supra portam Leonianam olim legebatur.

Qui venis, ac vadis, decus hoc attende viator.
Quod quartus struxit nunc Leo Papa libens.
Marmore præciso radiant hæc culmina pulchra.
Quæ manibus hominum facta decore placent.
Cæsaris invicti, quod isthic cernis honestum
Præsultantum, quod tempore gessit opus.
Credo malignorum sua numquam bella nocebunt,
Neve triumphus erit hostibus ultra suis.
Roma caput orbis, splendor, spes aurea Roma
Præsulis ut monstrat en labor alma tui.
Civitas hæc à Conditoris sui nomine
Leonina vocatur.

His

His plane verbis hujusmodi inscriptio concludebatur: cui & alteram studioso lectori contemplandam subtexere volumus, quæ marmori olim supra portam Castri S. Angeli, quæ Porta Ænea dicebatur, & S. Petrum respiciebat, his notis exsculpta suspiciebatur:

Inscriptio Portæ olim Æneæ insculpta.

Romanus, Francus, Bardusque viator, & omnis
Hoc qui intendit opus, cantica digna canat.
Quod bonus Antistes quartus Leo rite novavit
Pro patriæ, ac plebis ecce salute suæ.
Principe cum summo gaudens Lotharius heros
Perfecit, cujus emicat altus honor
Quod veneranda fides nimio deduxit amore
Hoc Deus omnipotens præferat arte poli.
Civitas Leoniana vocatur.

Munimenta propugnacula Urbis Leonianæ. *Grimald. in M.S. Vat. Basil.*

Porro quam bene instructa fuerint mœnia, & Urbis propugnacula, quæ S. Leo exædificavit, Grimaldus his verbis expressit: *Habebat turres magnas, & validas 44. è quibus hodie quatuor tantum supersunt, cum propugnaculis, sive merlis 444. à Nicolao Signorile descriptis in Cod. antiquo Biblioth. Vat. n.* 3851. Multis præterea turribus Romanam Urbem communivit, sed duabus præcipue juxta Portuensem portam ad ipsam Tyberis oram propter Saracenorum periculum, & salutem Romanæ Urbis, ut Anastasius Biblioth. his verbis scribit: *Ipsas igitur duas turres non solum lapidibus, sed etiam ferreis muniri curavit catenis, quatenus, si necessitas fuerit, per eundem locum nulla navis valeat transire.* Cujus rei memoria in pariete ad Tyberis ripam extabat, cum sub Gregorio XIII. propugnaculum vetustate collapsum instaurari contigit: tunc enim Silvius Antonianus postea S. R. E. Cardinalis hæc marmori inscripsit:

Binas turres ad portam Portuensem S. Leo IV. excitat.

Inscriptio Propugnaculi Leoniani à Greg. XIII. restituti.

EX AUCTORITATE GREGORII XIII.
PONT. MAX.
S. P. Q. R. PROPUGNACULUM HOC
CONTRA BARBARORUM IMPETUS
A D. LEONE IV. PONT. MAX.
JAM PRIDEM REFECTUM,
AC POSTEA VETUSTATE COLLAPSUM
FIRMIUS RESTITUIT.
CAMILL. RUSTICO, VINCENT. PARENTIO,
FABRITIO URSINO
COSS.

Hæc in S. Leonis Papæ IV. memoriam vel obiter prælibasse sufficiat.

Bened. III.

Benedictus Tertius anno 857. die 16. Februarii in Porticu prope Argenteam portam nobili hoc insignitus titulo sepelitur:

Epitaphium Bened. III. *Petr. Manl.*

Quisquis huc properas Christum pro crimine poscens,
Quam lacrymis dignus sit, rogo disce, locus!
Hac gelida Præsul Benedictus membra quiete
Tertius en claudit, quæ sibi reddat humus.
Quodque foret tectus servat sub tegmine saxi
Indignum sanxit se sociare piis.

Nicolaus I.

Nicolaus Primus, anno 867. die 13. Novemb. in eadem Porticu juxta portam Judicii conditus est: ubi hujusmodi titulus in quibusdam Manlii codicibus Nicolao Secundo perperam inscriptus legebatur:

Epitaphium Nicolai I. *Apud Bar. t. 11. an. 867.*

Conditur hoc antro sacræ substantia carnis
Præsulis egregii Nicolai, dogmate sancto,
Qui fulsit cunctis, mundumque replevit, & Urbem.
Intactis nituit membris, castoque pudore.
Quæ docuit verbis, actuque peregit opime.
Sidereæ plenus mansit doctusque sophiæ,
Cælorum claris, quæ servat regna triumphis,
Ut regnet soliis procerum per sæcula natus.

Adrian. II.

Adrianus Secundus anno 872. die prima Novembris ibidem cæteros inter Pontifices ad diem novissimum tumulo deponitur.

Joan. VIII.

Joannes Octavus, anno 882. die 15. Decemb. prope Judicii portam, in eadem Vaticanæ Basilicæ Porticu sepultus hoc nobili epitaphio decoratur:

Epitaphium Joan. VIII. *Petr. Manl. habetur apud Bar. to. 10. ann. 882.*

Præsulis Octavi requiescunt membra Ioannis
Tegmine sub gelido marmorei tumuli.
Moribus, ut paret, fulsit, qui mente beatus
Altisonis comptusque actibus & meritis.
Judicii custos mansit, pietatis amator,
Dogmatis & veri plurima verba docens.
De segete ac Christi pepulit zizania sæpe,
Multaque per mundum semina fudit ovans.
Prudens & doctus verbo, linguaque peritus,
Solertem sesque omnibus exhibuit.
Et nunc cælicolas cernit super astra phalanges,
. . . .

Marinus I.

Marinus Primus, anno 884. die 18. Januarii ad S. Petrum conditur.

Adrian. III.

Adrianus Tertius anno 885. die 9. Martii ibidem.

Steph. VI.

Stephanus Sextus, dictus Quintus anno 891. die 21. Maji in eadem Vaticana Porticu cum hujusmodi epitaphio sepulturæ mandatur:

Epitaphium Steph. VI.

Accedis quisquis magni suffragia Petri
Cælestis Regni poscere clavigeri.
Intentis oculis, compuncto corde locellum
Conspice perspicuum, quo pia membra jacent.
Hic tumulus Sexti sacratos continet artus
Præsulis eximii Pontificis Stephani.
Bis ternis annis populum qui rexit & Urbem,
Et gessit Domino quæ fuerant placita.
Suscepit tellus consumptum pulvere corpus,
Æthera sed scandit spiritus almus ovans.
Unde peto, cuncti venientes dicite fratres:
Arbiter omnipotens da veniam Stephano.

Formosus.

Formosus, anno 898. die 14. Decemb.

Romanus.

Et Romanus, anno 901. eodem loco sepulturæ donantur.

Theod. II.

Theodorus Secundus eodem anno ibidem.

Joann. IX.

Joannes Nonus, anno 905. ante portam Guidoneam in Vaticano conditur, cui ad immortalem præclari viri memoriam, hujusmodi inscriptio apposita est:

Epitaphium Joann. IX. *Petr. Manl. apud Bar. t. 10. an. 905.*

Ecclesiæ specimen, clarissima gemma bonorum,
Et mundi Dominus hic jacet eximius.
Ioannes meritis qui fulsit in ordine Nonus,
Inter Apostolicos quem vexit Altitonans.
Conciliis docuit ternis qui dogma salutis
Observare, Deo munera sacra ferens.
Temporibus cujus novitas abolita mali est,
Et firmata fides, quam statuere Patres.
Qui moriturus eris, lector, dic: Papa Ioannes
Cum sanctis capiat Regna beata Dei.

Bened. IV.

Benedictus Quartus, anno 907. eadem in Porticu hujusmodi insignitus epitaphio deponitur:

Epitaphium Bened. IV. *Petr. Manl. apud Bar. t. 10. an. 907.*

Membra Benedicti hic Quarti sacrata quiescunt
Pontificis magni, Præsulis eximii.
Qui merito dignus Benedictus nomine dictus,
Cum fuerit largus omnibus atque bonus.
Huic generis decus, & pietatis splendor opimus
Ornat opus cunctum, jussa Dei meditans.
Prætulit hic generale bonum lucro speciali,
Mercatus cælum cuncta sua tribuit.

Despectas

Despectas viduas, necnon inopesque pupillos
Ut natos proprios assidue refovens.
Inspector tumuli compuncto dicito corde:
Cum Christo regnes, ô Benedicte, Deo.

Christoph. Christophorus Pontifex, qui ab Apostolicæ sedis throno, quem occupaverat, vi exturbatus, in claustrum, tanquam in securitatis sinum, ac felicioris vitæ portum, se recipere compulsus, Manlio, ac Baronio testibus, post mortem in hac Basilica conditus, hac plane inscriptione designatus est:

Manl. lib. rerum antiq. Vat. Bas. Bar. an. Chr. 908.

Hic pia Christophori requiescunt membra sepulti.

Sergius III. Sergius Tertius, anno 910. ad sanctum Petrum defertur.

Anast. III. Anastasius Tertius, anno 912. in Vaticana Basilica de more humatur, in cujus laudem hoc nobile epitaphium exaratum legitur apud Manlium:

Epitaphium Anast. III. *Petr. Manl. apud Bar. 10. 10. ann. 912.*

Vatis Anastasii requiescunt membra sepulchro,
Sed nunquam meritum parvula claudit humus.
Rexit Apostolicam blando moderamine sedem,
Tertius existens ordine Pontificum.
Ad Christum pergens, peccati vincula sperat
Omnia clementer solvere posse sibi.
Undique currentes hujus ad limina Templi,
Ut præstet requiem poscite corde Deum.

Pontifices, qui hic ex ordine subsequuntur, apud Vaticanum pariter sepulchro donati, ceteris Pontificibus aggregati sunt:

Landus. Landus eodem anno 912.

Leo VI. Leo Sextus, anno 929.

Steph. VIII. Stephanus Octavus, anno 931.

Leo VII. Leo Septimus, anno 939.

Steph. IX. Stephanus Nonus, anno 943.

Martinus II. Martinus Secundus anno 946.

Leo VIII. Leo Octavus, anno 965.

Bened. V. Benedictus Quintus, dictus Sextus, anno 979.

Joan. XIV. Joannes Decimusquartus, anno 985. in Porticu Vaticana apud Joannem VIII. hujusmodi sepulchrali titulo inscripto deponitur:

Epitaphium Joan. XIV. *Petr. Manl. apud Bar. t. 10. an. 985.*

Præsulis eximii hic requiescunt membra Ioannis,
Extiterat dictus qui antea quippe Petrus.
Sedem Papiæ blando moderamine rexit.
Imperatori Othoni dulcis fuit, atque præclarus,
Commissum populum Romanum moribus ornans
. . . .
Eloquio cunctis, præsertim dulcis amicis,
Subjectis placidus, pauperibusque pius.
Defunctus est Ioannes Papa, mense Augusti die 20.

Joann. XV. Joannes Decimusquintus spectatæ vitæ Pontifex, ac virtutum laude conspicuus, anno 996. in Oratorio B. Virginis Vaticanam intra Basilicam à Paulo Primo erecto, conditus, illustri hoc elogio post mortem laudari meruit:

Epigraphe sepulchralis Joann. XV. *Petr. Manl. apud Bar. t. 10. an. 996.*

Clauditur hoc tumulo venerabilis ille Ioannes,
Qui legis sacræ diffundere noverat amnes.
Egregius Doctor verbo quæcunque docebat,
Moribus & vita tribuens exempla gerebat.
Hunc à Canonici districto jure rigoris
Non timor, aut lucrum, non gratia flexit amoris.
Det Deus æternus cælesti lumine pasci,
Qui dat Romæ mori, dederat bene gaudia nasci.
Quando vir iste obiit, si vis cognoscere verum,
Septima lux Martii fuit illi meta dierum.

Gregor. V. Gregorius Quintus morum probitate, ac vitæ exemplo, dignus utique recensendus Petri successor, anno 999. ante Secretarium juxta Pelagium conditus, hoc laudum insculpto titulo posteritati commendatus est:

Epitaphium Gregorii V.

Hic quem tegit humus, oculis, vultuque decorum,
Papa fuit Quintus nomine Gregorius.
Ante tamen Bruno Francorum regia proles,
Filius Othonis de genitrice Iudith.
Lingua Theutonicus, Wangia doctus in Urbe
Sed juvenis Cathedram sedit Apostolicam.
Ad binos annos, & menses circiter octo,
Ter senos Februo connumerante dies.
Pauperibus dives, per singula sabbata vestes
Divisit, numero cautus Apostolico.
Usus Francigena, vulgari, voce Latina
Instituit populos eloquio triplici.
Tertius Otho sibi Petri commisit ovile,
Cognatis manibus unctus in Imperium.
Exuit & postquam terrenæ vincula carnis,
Æquivoci dextro substituit lateri.
Decessit duodecimo Kalendas Martii.

Petr. Manl. apud Bar. t. 10. an. 999.

Benedictus Septimus, dictus Octavus anno 1024. ibidem in Vaticano requiescit. Bened. VII.

Joannes Vigesimus, anno 1033. in Porticu Templi Vaticani, inter Argenteam portam, & Romanam deponi voluit; ubi hoc epitaphium legitur: Joann. XX.

Epitaphium Joann. XX. *Petr. Manl. Onuphr.*

Qui solers Domino placuit, qui mente modesta
Præsul Apostolicus orbis & omne decus.
Hic statuit tumulo claudi sua membra sub isto,
Hæc eadem sperans, ut sibi reddat humus.
Ardua qui fulsit cunctis ut sydera cæli,
Augustis charus gentibus, & tribubus.
Doctrinis comptus sacris, & dogmate claro
Per patrias sancta semina fudit ovans.
Nam Grajos superans, Eois partibus unam
Schismata pellendo reddidit Ecclesiam.
Principis hinc Petri sed quisquis tendis ad aulam,
Dic supplex, ut idem regnet in arce poli.

S. Leo Nonus sanctissimus quidem inter cæteros Romanæ Ecclesiæ Pontifex, omni virtute ac meritorum laude præfulsit, qui post varios exantlatos hujus vitæ labores ad supernam requiem evocatus, anno 1034. in Vaticana Basilica inter Portam Ravenianam & Argenteam tumulatus est. Sacrum deinde corpus in ejusdem Basilicæ demolitione, marmorea quadam inclusum arca sub Altari repertum est: Erat autem ejusdem cadaver miræ proceritatis, à capite nimirum ad pedes longitudine 9. palm. constans. Quod quidem in novam Basilicam anno 1606. die 18. Januarii translatum est, & sub Altari apsidis, quæ meridiem respicit, in plumbea quadam arca, altera pariter cypressina circumdata, conditum fuit, hac ad perennem sanctissimi viri memoriam inscriptione prænotatum:

S. Leo IX. Sacrum S. Leonis IX. corpus ubinam quiescat?

Epigraphe sepulchro S. Leonis IX. inscripta.

CORPUS S. LEONIS PAPÆ NONI,
VIRTUTUM ET MIRACULORUM GLORIA
INSIGNIS, SUB ALTARI
MORTUORUM SITO IN VATICANA
BASILICA, INTER PORTAS ARGENTEAM,
ET RAVENIANAM, DIE XI. MENSIS,
ET ANNI INFRASCRIPTI
INTRA MARMOREAM ARCAM
REPERTUM, CUM EA PARS
ECCLESIÆ RUERET, PAULI V. PONT. MAX.
JUSSU IN NOVUM TEMPLUM
PROCESSIONALI POMPA DELATUM,
HAC SUB ARA RITU SOLEMNI
COLLOCAVIT
EUANGELISTA PALLOTTUS
TIT. S. LAURENTII IN LUCINA
CARDINALIS CUSENTINUS,
DICTÆ BASILICÆ ARCHIPRESBYTER,
ANNO DOMINI MDCVI. EJUSDEM
PAULI PONTIFICATUS PRIMO,
DIE XVIII. JANUARII
FESTO ROMANÆ CATHEDRÆ
S. PETRI.

Urbanus II. Urbanus Secundus vitæ sanctimonia, ac rerum gestarum gloria Romanos inter Pontifices præcipuus,

Heroica ejusdem in expeditione transmarina contra Saracenos facinora.

puus, in transmarina expeditione, quam contra Saracenos indixit, sacra ab impiorum manibus loca vindicavit: ipsius enim sanctissimi Pontificis opera, ut historiæ perhibent, Asia minor, Syria, Palæstina, Mesopotamiæ pars, urbesque clarissimæ, Antiochia nimirum ac Hierosolyma una cum sacratissimo Christi sepulchro, quæ ante à Mahometanis occupatæ fuerant, feliciter recuperatæ sunt. Demum Pontifex rebus præclare gestis, ac meritis cumulatus Romæ decessit anno 1099. & in oratorio, quod ab Adriano Primo erectum fuerat, in transversa navi, ad dexteram apsidis depositus est, cujus tumulus nobili hoc olim titulo decoratus est:

URBANUS II. AUCTOR EXPEDITIONIS
IN INFIDELES.

Lucius II.

Lucius Secundus, anno 1144. ibidem tumulatur, quamvis nonnulli eundem in Lateranensi Basilica sepultum fuisse asserant: Maffæus tamen Vegius ejus se vidisse in Vaticano sepulchrum apud Cælestinum III. testatur.

Eugen. III.

Eugenius Tertius Tybure quidem obiit anno 1153. sepultus autem est in Vaticano prope Altare majus.

Adrian IV.

Adrianus Quartus, qui Anagniæ anno 1159. diem obierat, in Vaticano tamen tumulatus quiescit. Corpus enim Romam translatum, in marmoreo sarcophago, prope Eugenium Tertium, repositum est: inde postea in Basilicæ navim delatum est, quæ Veronicæ nuncupabatur, ad dexteram scilicet intrantibus, ubi hac nostra ætate, arca marmorea conspiciebatur; qua sub anno 1607. in demolitione veteris Basilicæ reserata, ejusdem Adriani corpus adhuc ex omni parte integrum repertum est, casula serica nigri coloris, aliisque Pontificalibus indumentis de more exornatum. Quod postea una cum eadem arca subtus novi Templi pavimentum delatum fuit.

Inventio corporis Adriani IV.

Greg. IX.

Gregorius Nonus, anno 1241. ibidem positus est.

Clem. IV.

Clemens Quartus, anno eodem, ibidem.

Nicol. III.

Nicolaus Tertius ex nobili Ursinorum familia, & illustrium Heroum prosapia Suriani quidem Viterbiensis Diœcesis, anno 1280. decessit. Ejus verò corpus Romam postea delatum, in Oratorio, quod ipsemet in honorem S. Nicolai erexerat, in marmoreo quodam tumulo conditum fuit: indeque novo iterum monumento illatum fuisse in Martyrologio Basilicæ Vaticanæ legitur his quidem verbis:

Mart. Vat. Basil.

DECIMO SEPTIMO KAL. JUN.
EODEM DIE FACTA TRANSLATIO
CORPORIS SANCTÆ MEM.
D. NICOLAI PAPÆ TERTII
IN MONUMENTO NOVO.

Honor. IV.

Honorius Quartus, anno 1287. in Vaticanæ Basilicæ ambitu sepulturæ locum consecutus est.

Bonif. VIII.

Bonifacius Octavus singularis prudentiæ, scientiarum pariter, ac magnanimitatis laude inter Pontifices suspiciendus; Sextum quippe Pontificii juris Codicem (quem Decretalium dicunt) à viris doctissimis ingenti labore ac studio compilatum Pontificia auctoritate probavit, cunctorumque beneficio edidit. Primus solemne anni Centesimi recurrentis Jubileum in Urbe, quod nunc viget, & cæteri Pontifices prosecuti sunt, innumera, atque admiranda jugiter peregrinorum frequentia, indixit, & celebravit, ac demum rebus præclare gestis è vita decessit, anno 1303. die XI. Octob. & in Vaticana Basilica in Altari à se erecto in honorem S. Bonifacii Papæ Quarti, inter portas Argenteam, & Ravenianam depositus est; quo diruto, anno 1605. ejusdem corpus integrum repertum est; longitudinis utique pal. 7. cum dimidio circiter, & aliquot post sæcula incorruptum, Pontificalibusque de more indumentis ornatum, in arca lignea pretiosum digito annulum præferens, quem Paulus Quintus in gentilitii decoris monimentum Cajetanæ Familiæ dono dedit: quod magis mirandum est, ipsamet recurrente die in lucem venit, qua olim ibidem conditum fuerat: verum hoc in alia plumbea inclusum arca, & in marmoreo sarcophago depositum, in novam Basilicam translatum fuit, & sub ejusdem pavimento hac inscriptione apposita reconditum:

Decretalium Codex Bonif. VIII. auctoritate editus. Centesimi Jubileum in Urbe primus celebrat.

Inventio corporis Bonif. VIII.

Epigraphe sepulchri Bonif. VIII.

CORPUS BONIFACII OCTAVI
CAJETANI PONT. MAX.
EX VETERI IN NOVAM BASILICAM
TRANSLATUM, HIC REPOSITUM
JACET. DE QUO ILLUD MEMORABILE
ACCIDIT, QUOD EADEM DIE,
QUA OBIIT, QUINTO SCILICET
IDUS OCTOB. JAM INDE TERCENTUM
ET DUOBUS ELAPSIS ANNIS,
INTEGRUM ATQUE INCORRUPTUM
REPERTUM FUIT.
ANNO DOMINI MDCV.

Urban. VI.

Urbanus Sextus, anno 1389. die X. Octob. inter altaria Annunciationis B. Virginis, & S. Blasii, ad lævam introeuntibus, marmorea urna conditus in Vaticano sepultus fuit: inde verò anno 1606. die 12. Septemb. translatus sub eodem novæ Basilicæ pavimento cæteris Pontificibus aggregatus est.

Bonif. IX.

Bonifacius Nonus, anno 1404. die primo Octob. post obitum in Vaticanum infertur.

Innoc. VII.

Innocentius Septimus ibidem anno 1406. die 6. Novemb. cujus sepulchrum à Nicolao V. ætate nostra instauratum conspiciebatur, in pavimento videlicet sacelli S. Thomæ, quod ad sinistram partem situm est, ejusdem ibi exsculpta imagine, & sepulchrali lapide his verbis prænotato:

Epigraphe sepulchro Innoc. VII. inscripta.

INNOCENTIO SEPTIMO PONT. MAX.
CUM NEGLECTI EJUS SEPULCHRI
MEMORIA INTERIISSET,
NICOLAUS QUINTUS PONT. MAX.
RESTITUI CURAVIT.

Qui quidem lapis una cum Pontificis corpore sub idem novæ Basilicæ pavimentum translatus fuit.

Eugen. IV.

Eugenius Quartus anno 1447. die 23. Feb. in Vaticana Basilica in arca quadam marmorea depositus est, inter altare B. Virginis à se erectum, & altare S. Marci in postrema navi; ad sinistram introeuntibus, ubi quondam perillustre hoc epitaphium tanto Pontifice dignum legentibus ultro exhibebatur:

Epitaphium Eugenii IV. *Platina.*

Eugenius jacet hic Quartus, cor nobile cujus
Testantur vitæ splendida facta suæ.
Istius ante sacros se præbuit alter ob ortu,
Alter ab occasu Cæsar uterque pedes.
Alter ut accipiat fidei documenta Latinæ,
Alter ut aurato cingat honore caput.
Quo duce & Armeni, Grajorum exempla secuti,
Romanam agnorunt, Æthiopesque fidem.
Inde Syri, ac Arabes, mundique è finibus Indi,
Magna, sed hæc animo cuncta minora suo.
Nam valida rursum Turcos jam classe petebat.
Dum petit, ast illum substulit atra dies.
Qui semper vanos tumuli contempsit honores,
Atque hæc impressa, condite dixit humo.
Sed non quem rubro decoraverat ille galero,
Non hoc Franciscus stirps sua clara tulit.
Susceptique memor meriti, tam nobile, quod nunc
Cernis, tam præstans surgere jussit opus.

Vegius.

Porro Epitaphium hoc etiam apud Vegium legitur, penes quem & sequens, quod hausimus, studiosus

diosus lector accipiat, ab ipsomet videlicet, ut ait, ibidem appositum:

Dum studet Ecclesiam placida componere pace,
Actaque pars voti, pars quoque agenda fuit
Eugenius Quartus moriens hic ossa reliquit,
Sic nece præruptum, quod bene cœpit opus.
Debuerant duræ tantisper ferre sorores,
Tardius & vitæ solvere pensa brevis.
Tunc ubi pax terris, quam miro ardebat amore
Reddita, tunc cælo restituendus erat.
Sed Deus ac tutum sedes ornare beatas,
Consultumque suis maluit ire bonis.

Nicolaus V. Nicolaus V. optimus Pontifex, ac singulari prudentia præditus anno 1455. die 14. Martii, in veteri Basilica prope Eugenium Quartum, in marmoreo quodam sepulchro tumulatur. Superiori autem ejusdem Basilicæ parte humi penitus dejecta, idem sepulchrum in partem inferiorem translatum est: ubi in postrema navi ad dexteram ingredientibus, una cum simulacro pariter ex marmore ad vivum confecto nostris hisce temporibus visebatur. Hoc demum anno 1606. sub eodem novæ Basilicæ pavimento inter alia Pontificum sepulchra repositum est. Porro in ejusdem olim sepulchro sequens inscriptio legebatur.

Epitaphium Nicolai V.

Hic sita sunt Quinti Nicolai Antistitis ossa,
Aurea qui dederat secula Roma tibi.
Consilio illustris, virtute illustrior omni,
Excoluit doctos doctior ipse viros.
Abstulit errorem, quo schisma infecerat orbem,
Restituit mores, mœnia, templa, domos.
Tum Bernardino statuit sua sacra Senensi,
Sancta Iubilei tempora dum celebrat.
Cinxit honore caput Federici conjugis aureo,
Res Italas, icto fœdere, composuit.
Attica Romanæ complura volumina linguæ
Prodidit, en tumulo fundite thura sacro.

Vegius. Extat aliud Vegii hujuscemodi notis expressum:

Pontificis summi Nicolai hic condita Quinti
Ossa cubant: liber spiritus astra colit.
Æmulus ille Numæ pacem sibi prætulit armis,
Prætulit & diris cantica sancta tubis.
Miro idem studio ritus, cultusque sacrorum
Curavit, mira donaque sacra fide.
Alter & Augustus dictus, doctissimus ipse
Excoluit summa semper & auxit ope.
Extulit, atque altæ renovavit mœnia Romæ
Extulit ingentes, & renovavit opes.
Sæcula qui magni Iubilei læta sacravit,
Cæsareum rutilo cinxit & orbe caput.
Qui scissum Ecclesiæ Pastor compegit ovile,
Ad suaque errantes claustra reduxit oves.

Callist. III. Callistus Tertius, anno 1458. die 6. Augusti, in sacello, quod ipsemet in honorem sanctorum Andreæ & Jacobi erexerat, in subterranea ædicula, quæ in media sacelli ejusdem parte extabat, conditus est: ex quo loco, dum postea sacellum ipsum destrui contigit, translatus est, & post musicale organum, & inde demum anno 1606. inter recensita aliorum Pontificum sepulchra in Vaticano depositus fuit.

Pius II. Pius Secundus, qui Anconæ, anno 1464. die 14. Aug. decesserat, Vaticano illatus est. Romam enim ejus corpus delatum, post sacram SS. Andreæ, & Gregorii Aram in veteri Basilica, marmoreo ibi monumento honorificentissime extructo, humatus est: quo tandem diruto, corpus pariter sub novæ pavimentum Basilicæ translatum fuit. In eodem autem monumento hujusmodi olim inscriptio legebatur:

PIUS SECUNDUS PONT. MAX.
NATIONE TUSCUS, PATRIA SENENSIS,
GENTE PICCOLHOMINEA.

Hic S. Andreæ Apostoli capite, nobilissimo thesauro, Urbem ac Vaticanam Basilicam locupletavit.

Paulus II. Paulus Secundus, anno 1471. die 25. Julii in marmoreo pariter monumento conditus, ipse quoque demolitionis causa sub idem pavimentum alios inter Pontifices translatus est.

Sixtus IV. Sixtus Quartus, anno 1484. die 12. Augusti in ipsius sacelli medio, ubi sacrum olim Canonicale Odeum extabat, ad lævam introeuntibus, depositus est: ibidemque Julianus tit. S. Petri in Vinc. S. R. E. Cardinalis, ejusdem Sixti ex fratre nepos, monumentum æneum magnificentissimi operis extruxit: quod deinde una cum ejusdem corpore in veteris pariter Basilicæ Canonicorum Chorum: translatum & demum Urbano VIII. jubente amotum, quod sacris ibi functionibus impedimento esset, in sacello, quod è regione Chori ejusdem situm est, modo servatur.

Inno. VIII. Innocentius Octavus, anno 1492. die 25. Julii prope Altare à se erectum, ad dexteram intrantibus, in monumento itidem æneo tumulatur, cui ejusdem ad vivum superpositum est simulacrum, dextera lanceam manu tenentis; quod quidem in sacratissimæ memoriam Lanceæ præstitum est, qua venerandum Christi Domini latus Longini manu reseratum fuit, à Bajazette Turcarum Imperatore, tanto Pontifici dono transmissæ. Quod quidem nobilissimum monumentum una cum eodem simulacro ad hanc usque diem in navi ejusdem Ecclesiæ nuper in amplissimam formam exædificatæ ad sinistram introeuntibus, apparet.

Alexan. VI. Alexander Sextus, anno 1503. die 18. Aug. in sacello Callisti Tertii patrui sui, in eadem ædicula, de qua supra dictum est, conditus, cum eodem pariter sub idem pavimentum translatus est.

Pius III. Pius Tertius, eodem anno 1503. die 18. Octob. juxta Pium Secundum patruum suum, marmoreo reclusus monumento, inde postmodum translatus alios inter Pontifices sub novæ Basilicæ pavimento depositus est.

Julius II. Julius Secundus anno 1513. die 27. Feb. in Vaticana Basilica (cujus decorem apprime dilexerat, & cujus extructioni piam manum admoverat) in Canonicorum Choro, juxta Sixtum Quartum patruum positus, inde quoque sub pavimentum ejusdem Basilicæ translatus est.

Leo X. Leo Decimus, anno 1521. die 2. Decembris primum in Vaticano sepultus, ac demum ad Ecclesiam S. Mariæ supra Minervam translatus est.

Adrian. VI. Adrianus Sextus optime utique meritus de Ecclesia Pontifex, anno 1523. die 14. Sept. in Vaticano prope Altare SS. Andreæ & Gregorii, inter Pii Secundi & Tertii monumenta depositus est: sed postea ad Ecclesiam S. Mariæ de Anima nuncupatam, nationis Germanorum, translatus, nobili pariter sepulchro, ac sepulchrali titulo decoratus est.

Clem. VII. Clemens Septimus, anno 1534. die 25. Septembris in Vaticano primum cæteris Pontificibus aggregatus, inde postea ad Ecclesiam S. Mariæ supra Minervam translatus est.

Paulus III. Paulus Tertius sapientissimus inter Romanos Pontifices anno 1549. die 10. Novemb. senio ac laboribus pene consumptus decessit, & in veteri Vaticano Templo primum positus, deinde anno 1574. in novam Basilicam, quæ tunc extrui cœperat, translatus est: cui magnificentissimum quidem ab Alexan-

Alexandro Cardinali Farnesio ejus ex fratre nepote monumentum excitatum est, affabre ejusdem ex ære confectum intuentibus simulachrum exhibens, quod demum Urbani VIII. Summi Pontificis jussu, ad dexterum majoris apsidis latus, è regione monumenti, quod ipsemet Urbanus sibi vivens ponendum curaverat, collocatum est.

Julius III. Julius Tertius post celebratum quinquagesimi supra quingentesimũ ac millesimum Jubilei annum, anno 1555. die 23 April. in lateritio quodam tumulo inter Pii Secundi & Tertii sepulchra deponitur; inde sub novi Templi pavimentum transfertur.

Marcel. II. Marcellus Secundus anno 1555. die prima Maji sepulchro marmoreo reconditur, in ejusdem Basilicæ navi, quæ sanctissimi olim Sudarii nuncupabatur: quo ex loco recurrente anno 1606. die XV. Octob. sub novæ Basilicæ pavimentum translatus, altera ibidem marmorea urna exceptus est.

Paulus IV. Paulus Quartus anno 1559. die 18. Augusti in Basilica Vaticana cæteros inter Pontifices depositus, & paulo post ad Ecclesiam sanctæ Mariæ supra Minervam, ubi Carafensium familiæ sacellum extat, in marmoreum sepulchrum Pii V. jussu paratum digne illatus est.

Pius IV. Pius Quartus, anno 1565. die decima Decembris in Vaticano juxta Sacellum Innocentii Octavi depositus, inde ad sanctæ Mariæ vulgo Angelorum in Thermis ecclesiam anno 1583. die 4. Ianuarii translatus est.

Pius V. Pius V. sanctissimus Pontifex cæteros omnes prædecessores virtutum merito, pietatis ardore, ac vitæ innocentia æmulatus, de Ecclesia Dei optime meritus, dierum ac meritorum plenus obdormivit in Domino, anno 1572. die prima Maji, & juxta Altare SS. Andreæ & Gregorii, nec non Pontificum Pii Secundi, & Tertii sepulchra depositus est; inde ad Ecclesiam Sanctæ Mariæ ad præsepe translatus, in augustissimo Sixti Quinti Sacello, quod Christi Servatoris nostri cunabulis dicatum est, splendido monumento, Sixti Quinti liberalitate eidem erecto, conditus fuit.

Greg. XIII. Gregorius Decimustertius, piissimus inter Pontifices, ac singularis erga pauperes munificentiæ, anno 1585. die X. Aprilis in Sacello à se mira Pontificii animi celsitudine exstructo, quo novam Vaticanam Basilicam illustraverat, sepultus est.

Sixtus V. Sixtus Quintus rerum gestarum gloria conspicuus, & magnanimi principis laude nemini secundus, anno 1590. die 27. Augusti, in lateritio quodam tumulo Vaticanam apud Basilicam deponitur; inde verò ad sanctæ Mariæ Majoris Ecclesiam translatus, in Sacello, quod regali plane sumptu, ac miro artis studio vivens construxerat, è regione sepulchri Pii V. honorifice reconditur.

Urb. VII. Urbanus VII. brevis Imperii Pontifex, eodem anno 1590. die 27. Septemb. lateritio pariter tumulo, in navi sanctissimi Sudarii appellata, depositus, sub novæ Basilicæ pavimentum aliis aggregatus Pontificibus quiescit. Inscriptio autem hujusmodi à Sodalitate sanctissimæ Virginis Annunciatæ, quæ ab eodem ex testamento hæres nuncupata fuerat, grati animi ergo apposita est:

Epigraphe sepulchro Urb. VII. inscripta.

HOC PLUMBEO LOCULO CONDITUM EST
VENERABILE CORPUS
D. URBANI PAPÆ SEPTIMI ROMANI
EX FAMILIA CASTANEA, PONT. MAX.
QUI SEDIT IN PONTIFICATU
DIES DUODECIM: MIGRAVIT AD
DOMINUM XXVII SEPT. FERIA QUINTA,
HORA DUODECIMA, ANNO M.DXC.
NON SINE MAXIMO URBIS DOLORE,
ANTE SUÆ CORONATIONIS
INSIGNIA. VIXIT. ANNOS LXVIII.
MENS. I. DIES XXIII.
HIC IN PACE DEPOSITUS EST.
SODALITAS DEIPARÆ VIRGINIS
ANNUNTIATÆ SUPRA MINERVAM EX
TESTAMENTO HÆRES OPTIMO
BENEFACTORI POSUIT,
ET E VETERI IN NOVAM BASILICAM
TRANSFERRI CURAVIT,
ANNO MDCVI. DIE XXII. SEPTEMBRIS
PAULI V. PONTIFICATUS SECUNDO.

Greg. XIV. Gregorius Decimusquartus, anno 1591. die XV. Octob. apud Vaticanum in Gregoriano Sacello, è regione sepulchri Gregorii Decimitertii depositus est.

Innoc. IX. Innocentius Nonus eodem anno 1591. die 30. Decembris lateritio item tumulo, inter ossa Marcelli Secundi, & Urbani Septimi conditus: inde postea translatus, plumbea inclusus arca, & sarcophago marmoreo munitus, sub pavimento una cum aliis Pontificibus requiescit.

Clem. VIII. Clemens VIII. Pont. optime de Ecclesia meritus, singulari prudentia ac sapientia præditus, ac vitæ innocentia & religionis propagandæ studio præstans anno 1605. die 3. Martii in nova Vaticana Basilica, sinistra ingredientibus, tumulo depositus est, & proximis abhinc annis, ad Liberianam Basilicam translatus, cui Paulus V. grati animi gratia nobilissimum in Burghesiano Sacello sepulchri locum præparaverat.

Leo XI. Leo Undecimus magnæ pietatis ac prudentiæ vir, brevi quidem tempore Romano Pontificatu administrato, præter spem, quam omnium animis ingentem sui excitaverat, non absque civium Romanorum lacrymis è medio tollitur, eodemque anno 1605. die 27. Aprilis in eadem Vaticanæ Basilicæ navi sepultus, è regione Clementis VIII. cui quidem meritissimo Pontifici par ejus meritis sepulchrum nunc erigendum curavit Cardinalis Ubaldinus ejus ex sorore nepos.

Paulus V. Paulus V. Romanus Pontifex, justi, rectique amantissimus, mira vitæ ac morum innocentia præditus, sub quo aurea tam Urbi, quam Orbi propemodum sæcula illuxere, post longum Pontificatus decursum decessit anno 1621. die 28. Ian. & in nova Vaticana Basilica, quam ille magna ex parte, ut diximus, magnificentissime exstruxerat, sacra quoque beatissimi Petri Confessione regio plane cultu exornata, depositus est, anno verò sequenti, solemni pompa, & publica totius cleri supplicatione, ad S. Mariæ Majoris Ecclesiam in sacellum à se splendide, munificeque exstructum deportatus, ibidem conditus fuit.

Greg. XV. Gregorius Decimusquintus meritorum gloria cæteros inter Pontifices merito & ipse recensendus anno 1623. die 7. Julii in eadem Basilica primum depositus, postmodum verò translatus est ad Collegii Romani Societatis Jesu Ecclesiam, reponendus ibidem in augustissimo Templo, quod S. Ignatio Loyolæ ejusdem Societatis Fundatori Ludovicus Cardinalis Ludovisius nepos magnificentissimo quidem opere, ac regio plane sumptu extruendum testamento mandarat. Quod ad hæc nostra tempora majori jam ex parte absolutum, completumque suspicitur, dignum plane sanctissimo Patriarchæ ejusque meritis ac nomini, qui Dei gloriam, vel hac una in re ambitiosissimus perpetuo quæsivit, illa tum corde, tum ore impressa jugiter verba præ se ferens: *Ad Majorem Dei Gloriam*, dignum, inquam, in Urbe & in Orbe theatrum.

Templum S. Ignatio Loyolæ in Urbe erigitur.

Urb. VIII. Demum Urbanus Octavus, qui postremis hisce tem-

temporibus Ecclesiæ præfuit, post longum Pontificatus decursum, quem nullus Pontificum tercentis abhinc annis æquavit, Vaticanam Basilicam summo jugiter studio excoluit: in primis enim sacram B. Petri Confessionem, cæteros sanctissimos prædecessores Pontifices æmulatus, nobilissimo Mausoleo ex ære Corinthio, auro super induto decoravit, statuisque ac multiplici ornamentorum genere universam templi faciem mirifice locupletavit. Et cum eandem Basilicam, quam primum Constantino Principe B. Silvester dicaverat, à Pontificibus prædecessoribus jam multis abhinc annis penitus instauratam solemni ritu, in hoc etiam munere, ut in diuturni Pontificatus decursu eidem B. Silvestro consors, consecrasset: tandem die 29. mensis Julii anno 1644. è vita decedens, in Vat. Basilica, in tumulo, quem sibi vivens ad Ecclesiæ apsidem juxta Pauli III. sepulchrum splendide extruxerat, appositus est. Sed sepulchralis loco tituli Vaticanæ Basilicæ cultum, splendoremque ab eodem Urbano mirifice vario ornamentorum genere propagatum, ipse lector ex notis hisce, quæ in Vaticanis parietibus trophæorum instar marmori inscriptæ sunt, intelliget, videlicet:

Basilicam Vaticanam ornat.

URBANUS VIII. PONT. MAX.
VATICANAM BASILICAM
A CONSTANTINO MAGNO EXTRUCTAM
A B. SILVESTRO DEDICATAM,
IN AMPLISSIMI TEMPLI FORMAM
RELIGIOSA MULTORUM PONTIFICUM
MUNIFICENTIA REDACTAM
SOLEMNI RITU CONSECRAVIT
SEPULCHRUM APOSTOLORUM
ÆNEA MOLE DECORAVIT.
ODEUM, ET SACELLA
STATUIS AC MULTIPLICIBUS OPERIBUS
ORNAVIT.

Inscriptio ornamenta Basilicæ Vat. ab Urban. VIII. addita indicans.

Et hæc de Romanis Pontificibus, qui tumulati apud S. Petrum Vaticani splendorem Templi condigno honore cumularunt, lectori breviter exposuisse sit satis.

Nec verò Innocentius Decimus Pontifex Max. qui nunc in Petri Sede feliciter regnat, prædecessorum in Vaticana exornanda Basilica studiosissimus æmulator, suam tanto operi magnificentiam, in cujus constructione sæcula desudarunt, & quod sæculorum omnium miraculum est: haud suam, inquam, Basilicæ manum, liberalitatemque deesse passus est. Nam ipse quod cæteri Pontifices splendide inceperant, feliciterque tot annorum curriculis prosecuti fuerant, veluti perficiens, ne quid posthac desiderari contingat, suprema novissimæ Templi ejusdem fabricæ ornamenta conquisivit, dum Vaticanos hinc inde parietes, qui Sacella ambiunt, aptatis è vario colore marmoribus, miroque artis studio in unum compactis obtexit: ibique trophæorum instar, venerandas beatorum Pontificum, qui martyrii palma præfulgent, imagines marmori insculpendas curavit: ac demum Basilicæ ejusdem pavimentum versicolorato marmore substravit; ut recurrente hoc nimirum Jubilei anno quinquagesimo supra millesimum, sexcentesimum Vaticani Templi decus, & gloria omnibus fere numeris absoluta perennes Apostolorum in Vaticana triumphos nationibus ex toto terrarum orbe in Urbem confluentibus inculcet, venerationem ingerat, & intuentium oculis incomparabilem Pontificum Romanorum munificentiam tot notis, quot monimentis, perpetuo loquatur, & obtestetur. Illud postremo loco vel obiter subtexere visum est, quod & studiosum lectorem Ecclesiasticarum rerum antiquitati inhiantem latere noluimus: Innocentius enim præmemoratus Pontifex, ut uno eodemque tempore, & exornandæ Basilicæ, & antiquitati simul prospiceret, eidem pavimento Rotam illam Porphyreticam, veluti nobile monimentum, restituendam curavit, cujus in cæremonialibus libris sæpe mentio recurrit, dum de Romanorum Imperatore coronando agitur: super hanc quippe porphyreticam Rotam coronandus sistebatur, ubi precibus ab Episcopo Cardinali solemniter repetitis, ad sacrum Confessionis Apostolicæ locum ducebatur. Hujus Rotæ in Paschalis Papæ gestis fit mentio: eundem enim Pontificem intra Vaticanam Basilicam Henrici dolis interceptum, supra eundem orbicularem lapidem vinculis quondam alligatum fuisse narratur. In Caroli item Magni Imperatoris diplomate Rota porphyretica veluti res notissima celebratur, cum dicitur: *Ad quatuor rotas*. Sed de his hactenus.

Innocentius X. Pont. Max. Vat. Basilicæ exornandæ ultimam veluti manum admovet.

Interiores parietes versicolori marmore vestit.

Vastissimum pavimentum æquor marmore item eleganter substernit.

Rotam Porphyreticam suo loco restituendam curavit.

CAP. IX.

De Imperatoribus ac Regibus, qui apud Vaticanum sepulturæ traditi sunt.

1 QUantus Vaticanæ Basilicæ olim splendor extiterit, vel ex hoc palam, amice lector, comprobari videtur, quod præclarissimi Reges, ac Orbis terrarum Imperatores, singuli certatim ejusdem ambitu, hac una quidem in re ambitiosissimi, illustrari præoptarent, & Apostolici Templi obsequio se totos eum in modum addicerent, ut suamet corpora, nobilissimas veluti Piscatoris exuvias, & coronas, ac sceptra, trophæorum instar Apostolorum Principis tumulo suspendentes, aggregari voluerint. Quo quidem divinum illud oraculum adimpleri videretur: *Et Reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam.* Ita plane, quod de Ecclesia Christi Sponsa loquendo prænunciatum est, id Vaticanæ Basilicæ mirifice consonat: in quam profecto ipsi terrarum Principes singularem honoris prærogativam refundere visi sunt, dum juxta Piscatoris tumulum tumulari cupientes, Vaticano Templo honorem non tam afferre, quam accipere, & à Piscatoris consortio illustrari se potius, quam eidem splendorem inferre testantes, se, regna, ac sua pariter omnia una cum corporibus suis, quæ inferebantur, se ultro illi accepta referre hoc patentissimo symbolo edocebant.

Splendor ac gloria Basil. Vaticanæ.

Principes mundi in ea tumulari ambiunt.

Apoc. c. 21.

2 Ipsimet igitur augustissimi quondam monarchæ, ac potentissimi Reges, qui purpuram, coronas ac stemmata ad Petri pedes, dum viverent, venerationis ergo humillime deponebant, sua itidem corpora ad ejusdem Principis Apostolorum sepulchrum, si quando in Urbe eis mori contigisset, tanquam victoriales populorum exuvias, & nobilissima trophæorum insignia deponenda mandarunt. Magno etenim hi se honore affici existimabant, si vel in ipsis Basilicæ Vaticanæ vestibulis sepulturæ locum obtinuerunt. Et certe, *Constantius Augustus*, ut ait Chrysostomus, *Constantinum Magnum ingenti se honore affecturum existimavit, si in vestibulis collocaret Piscatoris* (intellige de Templo Constantinopolitano) *quod enim in regiis janitores sunt Regibus, id in sepulchro Reges sunt Piscatoribus*, inquit ipse; *& præclare secum agi putant, si janua ipsis assignetur vestibularis.* Hæc ad rem nostram in Apostolicarum gloriam Basilicarum Chrysostomus.

Constantius patrem Constantinum in vestibulo templi S. Petri posse humare gloriæ sibi duxit.

Chrysost. hom. 26. in 2

3 Imperatores igitur, Reges, ac Reginæ pariter,

Imperatores, quorum corpora in Basil. Vatic. sepulta sunt

ter, quibus extremum Romana in Urbe diem claudere datum est, haud splendidiore loco, quam in Vaticano conditi fuere, ut exemplis quamplurimis comprobatum est, quorum hic quidem ex ordine seriem texere, ac singulorum nomina recensere haud nobis grave nec ipsimet lectori percurrere molestum videatur. Siquidem Honorius Augustus, Theodosii senioris filius, & Arcadii Germanus, qui Romæ anno Christi circiter 423. obiit. in Mausæolo quodam, in atrio Vaticanæ Basilicæ sepultus fuit, ut Paulus Diaconus his verbis edocet: *Honorius annis quindecim cum imperasset, & jam cum fratre antea annis tredecim, ac sub patre duobus regnasset, Rempublicam, ut cupierat, pacatam relinquens, apud Urbem Romam vita exemptus est; corpusque ejus juxta B. Petri Apostoli in Mausæolo sepultum est.* hæc ille

Honorius Augustus.

Paul. Diac. hist. miscell. lib. 4.

4 Valentinianus item Augustus, qui Romana in Urbe apud Campum Martium insidiis, ac Maximi Tyranni dolo interemptus fuerat, perhonorifice in Vaticano conditus fuit.

Valentinianus Augustus.

5 Otho Secundus, qui Romæ pariter vita functus est, anno Christi 983. & ipse in Vaticanæ Basilicæ atrio, porphyretico quodam labro depositus est: de quo hæc Leo Ostiensis in Chron. Cassinensi: *Ipse ad colligendum militem, bellumque instaurandum Romam rediens, eodem tempore defunctus est, atque in labro porphyretico sepultus in atrio Ecclesiæ B. Petri Apostoli, introeuntibus in Ecclesiæ ipsius paradisum, ad lævam.* Quod quidem labrum nostra etiam ætate eodem permansit loco, quousque veteri atrio penitus disjecto, in novam translatum Basilicam, sub pavimento collocatum est.

Otho II. Imperator.

Leo Ostiens. in Chron. Cassin. lib. 2. c. 9.

6 Quod vero Imperatores antiquitus in ipsis sacrarum ædium atriis sepulturam sibi deligere consueverint, ut ibidem quasi janitores ac ostiarii ad templi custodiam perpetuo excubarent, satis utique, ut opinor, in jam citato de septem Ecclesiarum sacris monumentis libello, quem Severanus noster edidit, demonstratum est.

In atriis templorum Imperatores olim sepeliebantur

7 Ceadualla Saxonum occidentalium Rex, cum Romam devotionis gratia ad Apostolorum limina venisset, ibi sacro initiatus Baptismate, & in honorem B. Petri, ipsummet beatissimi Apostoli nomen adeptus, dum adhuc, ut antiquis Christianis mos erat, in albis degeret vestibus, in sanguine Agni dealbatus feliciter ad Deum migravit, ibique in atrio, ut Beda testatur, sepeliri voluit, hoc nobili sepulchrali titulo decoratus

Ceadualla Saxonum Rex in Vaticano sepelitur.

Beda hist. lib. 5. c. 7.

Epitaphium Ceaduallæ.

Apud Bar. t. 8 an. 682

Culmen, opes, sobolem, pollentia regna, triumphos,
Exuvias, proceres, mœnia, castra, lares.
Quæque patrum virtus, & quæ congesserat ipse
Cedual armipotens liquit amore Dei:
Ut Petrum, sedemque Petri Rex cerneret hospes,
Cujus fonte meras sumeret almus aquas.
Splendificumque jubar radianti carperet haustu,
Ex quo vivificus fulgor ubique fluit.
Percipiensque alacer redivivæ præmia vitæ,
Barbaricam rabiem, nomen & inde suum
Conversus convertit ovans, Petrumque vocari
Sergius Antistes jussit ut ipse pater
Fonte renascentis, quem Christi gratia purgans,
Protinus albatum vexit in arce poli.
Mira fides Regis, clementia maxima Christi,
Cujus consilium nullus adire potest.
Sospes enim veniens supremo ex orbe Britanni,
Per varias gentes per freta perque vias.
Urbem Romuleam vidit, templumque verendum
Aspexi Petri, mystica dona gerens.
Candidus inter oves Christi sociabilis ibit:
Corpore nam tumulum mente superna tenet.
Commutasse magis sceptrorum insignia credas,
Quem regnum Christi promeruisse vides.
Hic depositus est Ceadualla, qui & Petrus, Rex Saxonum sub die duodecimo Kalendarum Majarum, Indictione secunda, qui vixit annos plus minus triginta. Imperante Domino Iustiniano piissimo Augusto, anno ejus Consulatus Quarto. Pontificante Apostolico Viro Domino Sergio Papa secundo.

8 Conredus item Merciorum Rex, Christi amore succensus Regno se abdicans, cum ad limina Apostolorum devotionis gratia accessisset, ibidem à Constantino Papa benigne, ac perhumaniter acceptus, haud in patriam regredi voluit, sed intra monasterii claustrum juxta Basilicam Vaticanam humiliter se recipiens, ipse quoque post vitæ bonis, ac sanctis operibus excultæ cursum feliciter Romæ peractum, paupertate dives, ac meritis plenus, apud S. Petrum (quod semper in votis habuerat) sepulturæ locum obtinuit.

Conredus regno se abdicat.

In monasterium juxta Basilic. Vat. se abdit.

Et in Vaticano sepelitur.

9 Alii duo pariter dignissimi Saxonum Reges, quorum unus Offa appellabatur, cum ad sacra itidem Principis Apostolorum limina suis è regionibus se transtulissent, Romæ paulo post religiosissime vita functi, in Vaticana Basilica conditi fuere.

Offa item Saxonum Rex.

10 Præmemoratis Regibus pari virtutum laude adhæsit Ina Anglorum Rex, qui Ceduallæ, aliorumque vestigia æmulatus, ipse quoque Regno se abdicans, & Romam ad invisenda Apostolorum limina veniens, cum prius Regnum suum B. Petro tributarium fecisset, & annuum obolum per singula familiarum capita persolvi demandasset, mundo abrenuntians, intra monasterii septa apud S. Petrum factus ex Rege monachus privatim degere sustinuit: ubi post vitam miris virtutibus excultam, in Cœlum evolavit, & apud S. Petrum, apud quem vixerat, sepulchrum, quod concupierat, adeptus est. Sed interim pro sepulchrali lapide hæc ex Baronio subjiciamus: *Rex Occidentalium Saxonum sanctorum Regum prædecessorum suorum insignis pietatis æmulus, nolens illis se degenerem demonstrare, perpetuo pietatis monumento erga Romanam Ecclesiam, fidem suam voluit reliquisse testatam &c. Iste vero antequam Regno se abdicaret, voluit illud Ecclesiæ Romanæ vectigal jure perpetuo constituere, ut domus singulæ singulos denarios annuatim S. Petro solverent, sic devincire populum suum studens, ut annui census pensitatione cognosceret se subditum S. Petro, cujus & fidem firmam, illibatamque jugiter conservaret, &c. Ina nomen fuit huic Regi maxime pio: cujus uxor Regina nomine Eldiburga, licet in sexu fragili, haud imparem fortitudine viro suo se exhibuit; dum & ipsa de contemptu mundi egregium specimen dedit: monasticam siquidem vitam amplexa perpetuo se ergastulo mancipavit.* hæc Baronius, quibus hæc addit: *Mirandum autem illud accidit, quod ubi cessavit pendi vectigal utcumque male redemptum, hæresum alluvione Anglicana Ecclesia absorbetur.*

InaRex Angliæ limina Apostol. visitat.

Regnum suum B. Petro tributarium reddit

Monachum induit.

In Vatican. sepelitur.

Bar. an. to. 9. an. 746.

Et uxor ejus Eldiburga perpetuo monasterii ergastulo se mancipavit.

Ut Anglia vectigal S. Petro pendere desiit ut fides, illic periit.

11 Maria Stiliconis filia, & Honorii Imperatoris sponsa, de qua fuse in suis annalibus Baronius agit, dignas ejusdem laudes recensens, præsertim Annal. Tom. V. cum satis laudabiliter extremum vitę diem clausisset, in eadem pariter B. Perri Basilica sepulturæ locum, tanquam optatissimæ quietis portum, consecuta est: cujus sepulchrum anno 1544. die 4. Februarii, dum sacrum Beatæ Petronillæ Templum ob novam Vaticani Templi constructionem demoliri contigit, ingenti omnium gaudio ibidem repertum

Maria Honorii Imp. sponsa in Vaticano sepelitur.

Ejus corpus pretiosè exornatum reperitur.

pertum fuit. Extabat arca marmorea, altero circumdata marmore, ac circumsepta pariete, in qua ejus corpus aureis indutum vestibus inspicere dabatur: caput vero involucris pluribus, & aureo itidem velo obvolutum: consimili facies tegmine cooperta apparuit. Prolixior utique nobis sermo adhibendus esset, si gemmæ, crepundia, aliaque id genus ornamenta quamplurima cum corpore ibi reperta; describenda essent: quæ quidem ipsamet fuisse munera eidem ab Honorio Augusto sponso transmissa facile sibi quisque suadere potuit: de quibus Claudianus, cum de faustissimis Honorii, & Mariæ nuptiis loquitur, hæc eleganter cecinit:

Claud. de Nupt. Hon. & Mar.

> ——— *Iam munera Nuptæ*
> *Præparat, & pulchros Mariæ, sed luce minores*
> *Eligit ornatus, quicquid venerabilis olim*
> *Livia, divorumque nurus gessere superba.*

Lucius Faunus de nupt. Honor. & Mar.

Eadem Lucius Faunus enumerat, & in M. S. Julii Herculani Cod. descripta habentur. Id porro Lectori exposuisse sit satis, ad magnificentissimam regii augustique cadaveris pompam dignoscendam: aurea autem ornamenta hæc igne conflata, ad 40 auri pondus redacta sunt.

Termantia Augusta

12 Termantia quoque Augusta, ejusdem Mariæ soror, & Stiliconis filia, eidem Honorio Imperatori post Mariæ obitum nupta, sed virgo etiam, ipsa feliciori reservata thalamo, paulo post decedens, ut Ammianus Marcellinus, Zozimus, & alii nonnulli asserunt, in Vaticano, condigna funerum pompa, condita fuit.

Ammianus Marcellinus Zozimus de Honorio.

Agnes Imperatrix.

13 Agnetem Henrici Secundi Imperatoris uxorem apud Vaticanum in celebri beatæ Petronillæ mausoleo sepultam ejusdemmet sepulchrum, quod ibi hujusmodi inscriptum titulo, prænotatumque reperiri contigit, liquido testatur:

Epigraphe sepulchro Agnetis Imperatricis inscripta.

ANNO MLXXVII. AB INCARNAT.
DOM. NOSTRI JESU CHRISTI;
INDICTIONE PRIMA, ANNO V.
PONTIFICATUS D. GREGORII PAPÆ VII.
AGNES IMPERATRIX AUG.
POST MORTEM VIRI SUI
HENRICI IMP. II.
ANNO XXII. DIE XIV. MENS. DEC.
ANIMAM BONIS OPERIBUS FOECUNDAM
LATERANIS SALVATORI SUO,
ATQUE OMNIUM BONORUM
DEO AUCTORI REDDIDIT;
ET HIC UBI ANTEA MILITAVERAT
CLAVIGERO CÆLI PRO CUJUS
AMORE IBIDEM PEREGRINATA
FUERAT QUINTA DIE MENSIS JANUAR.
EXSPECTANS SPEM
BEATÆ RESURRECTIONIS,
ET ADVENTUM MAGNI DEI
MEMBRA CARNIS COMMENDAVIT
IN PACE, AMEN.

Agnes Augusta Romam ad limina Apostolorum venit.

Baron. t. 11 an. 1062. n. 86.

14 Sed quoniam præclaræ fœminæ opportunus hic sermo incidit, repete quæso, lector, quæ Baronius in suis Annalibus Ecclesiasticis anno Christi 1062. enarrat his plane verbis: *Hoc eodem anno ad finem dilabente pervenit Agnes Augusta Romam ad Limina Apostolorum, illic perpetuo permansura. Ita quidem casuum varietate mirum in modum agitata sapienter vitam instituit, ut sese totam divino obsequio manciparet; quod didicisset illud esse vere regnare, cum Dei servitute se, ipsi inhærendo, spontanee subjugaret, illud Propheticum mente retinens, ac ore concinens: Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea exspectabo eum, &c.* De causa autem ejus adventus in Urbem multa ad rem subdit, quæ nos infra, videlicet: *De ipsa enim hæc habet B. Presbyter Pœnitentiarius in S. Anselmi Lucensis Episcopi rebus gestis: Huic nefariæ præsumptioni Cadaloi mater ejus Agnes Imperatrix interfuit; quæ S. Spiritus illustratione compuncta, apud ipsum Papam Alexandrum confessionem postmodum fecit, pœnitentiam accepit. Huic præ cæteris injunctum est, quatenus Romæ moraretur, ibique S. Petro vigiliis, orationibus, & jejuniis satisfaceret, ac prodesset Ecclesiæ consiliis, & auxiliis, prout valeret.* hæc ipse. Quæ quidem ab ipsa abundantissime præstita esse, quæ dicentur inferius, docent. De ejusdem vero abrenuntiatione sæculi extant S. Alphani Archiepiscopi Salernitani hujus temporis auctoris hi duo versus in prece metrica:

Præstantius quam antea serviendo Deo, regnare didicit.

Causa ejus Romam profectionis.

> *Deprecor Agnetis Reginæ fac memor ut sis,*
> *Quæ regum Regi seque suumque dedit.*

Consilium de hoc sæculo abdicando initum

15 *Sic igitur*, inquit Baronius, *mentis firmato consilio, stabilitoque de sæculi hujus abdicatione proposito, festine in Urbem advolat, ut offerat Piscatori, quod acceperat Imperium à Piscatore, receptura cum fœnore a Christo cælestia Regna permansura perpetuo. Sed quæ de ipso Lambertus ejusdem temporis scriptor habet, rem à principio repetens, accipe: Imperatrix nec filium sequi, nec injurias suas jure gentium expostulare voluit, sed in propria recedens, private deinceps ætatem agere disposuit. Nec multo post tædium passa ærumnarum sæculi, domesticis quoque erudita calamitatibus, quam cito, & velociter exsufflante Spiritu Dei exsiccetur fœnum temporalis gloriæ, cogitavit sæculo renunciare, statimque ad explendum quod cogitaverat præceps abiisset, nisi in ea impetum spiritus, amici maturioribus consiliis inhibuissent.* Hæc ipse. At de profectione Romam ad Limina Apostolorum Sigebertus hæc habet: *Imperatrix necessitatem vertens in voluntatem, ut obstrueret os loquentium de se iniqua, non solum honore Regni, sed etiam honore sæculi rejecto, Romam ad Limina Apostolorum se contulit, ibique usque ad finem vitæ omnibus bonis exemplo, & miraculo fuit.* His ex Sigeberto enarratis subdit Baronius, quod Romam piissima Regina veniens, ibi Petrum Damianum Ostiensem Episcopum magni nominis, & sanctitatis virum nacta, in loco, qui dicitur Confessio B. Petri Apostoli, confessionem suorum omnium peccatorum fecerit, ut testatur idem ipse Petrus in Epistola ad ipsam postea scripta his plane verbis: *Sed ut hi*, inquit, *qui ad limina Apostolorum confluunt, sanctæ devotionis tuæ salubriter imitentur exemplum, sub arcana quoque B. Petri Confessione ante sacrum altare me sedere fecisti, ac per lugubres gemitus, & amara suspiria ab ipsa quinquennii infantia tenera adhuc, & nuper ablactata cœpisti, & tanquam illic ipse B. Apostolus corporaliter præsideret, quidquid subtile vel minutum in humanitatis tuæ potuit titillare visceribus, quidquid in cogitationibus vanum, quidquid præterea subrepere potuit in sermone superfluum, fidelibus est relationibus evolutum. Ad quod mihi visum est, ut nullum aliud pœnitentiæ pondus injungerem, ut illud divinæ legationis oraculum iterarem: Age, quod agis, operare, quod operaris, &c.* Hæc Petrus Damianus in sua à Baronio recensita Epistola, in qua quot verbis, tot monumentis præclaræ fœminæ pia studia posteritati commendat.

Romæ omnibus exemplo & miraculo est

Ejus sub B. Petri Confessione ab infantia admissorum generalis confessio.

Ingens Augustæ in frequentanda Basil. Vat. pietas ac religio.

16 Quam vero impense mulier hæc sanctissima Vaticanam jugiter Basilicam coluerit, ad quam venerat, & à qua vix ulla ratione divelli posse videbatur, cum dies, noctesque in ea frequens fundendis Deo precibus insisteret; testis est præmemoratus Petrus Damianus, qui miram Augustæ fœminæ pietatem, religiosumque animi studium conceptis verbis summopere commendans, ad eandem, dum Roma postmodum gravissimis de causis abscess-

B. Pe-

fisset, epistolam hanc scripsit, quam veluti dignissimum meritorum incomparabilis hujusce fœminæ monimentum hic Lectori ob oculos ex Annalibus excerptam proponere voluimus.

Baron. to. 11 an. 1056. n. 58.

DOMINÆ SUÆ AGNETI IMP.

Petrus Peccator monachus servitutem.

17 *Vix referre sufficio, quanto cor meum mœrore confunditur, dum reditus vestri lætitiam suspensis quotidie visceribus præstolatur. Heu me! cur itineris vestri vecors & stolidum assensum præbui? immo cur regredienti me ipsum non violenter opposui? cur non equorum fræna corripui, & cursum vestrum vel obviis manibus, in quantum licuerat, non tardavi? In vestri plane recessus absentia mœret Roma, Beati Petri luget Ecclesia, & tota per sanctos viros, ac mulieres lamentatur Italia. Tu siquidem velut aureum sidus terrena quærentium videbaris illustrare caliginem, atque ad Deum provocans micantis exempli refundebas te sequentibus claritatem. Et ut multa prætercam, ego quoque te procul abesse suspiro, Romana conspicere mœnia perhorresco. Revertere ergo, Domina mi, revertere, teque lugentibus festinam redde lætitiam, qui rutilantem cæli gemmam de capite mundi Roma quodammodo ploramus avulsam. Ingerat tibi nauseam aula regalis Imperii, sola tuis manibus sagena redoleat Piscatoris, illic cum Petronilla simul habere te libeat sepulturam, ut insignis ille pater geminam juxta se, carnis videlicet, & spiritus gaudeat requiescere filiam, &c.* Hæc Petrus Damianus Agnetem Augustam super reditu ad Urbem compellans, & erga S. Petri Basilicam religiosum ejus studium commendans, nec non ad eligendum sibi apud B. Petrum sepulturæ locum gravi sermonis pondere exhortans, quod & egregie præstitit, ut scriptores passim testantur, & præcipue Bertholdus Constantiensis hujus temporis scriptor, qui hæc habet: *Agnes religiosissima Imperatrix tum viginti annis in viduitate Deo devotissime serviens, nec filio suo Henrico contra Apostolicam Sedem in aliquo consentiens, Romæ requievit in pace, sepulta Romæ in Ecclesia S. Petronillæ.* hæc ipse. De eadem Vespergensis Abbas agens, hoc anno eam defunctam esse affirmat, sepultamque in Ecclesia S. Petronillæ apud S. Petrum: *Quod autem*, inquit Baronius, *ipsa apud Basilicam S. Petri commorari solita, ubi sedem, ut vidimus, fixerat, in Lateranis ædibus defuncta esse dicatur, existimare possumus Gregorii Papæ charitate ægrotantem ad curationem in easdem Pontificias ædes fuisse translatam: plurimum enim eandem Augustam à Gregorio Papa gratitudinis ergo religiose excultam, quæ jam narrata sunt, fidem faciunt.* hæc ex Baronio in laudem Augustissimæ fœminæ exposuisse sit satis.

Doloris index Epistola ex Imperatricis ab urbe discessu.

Hortatio ad Imperatricem ut redeat.

Pie moritur Romæ, & in Ecclesia S. Petronillæ ad S. Petrum sepelitur.

Baron. t. 2. an. 1065.

18 Carola quoque Cypri Regina, quæ & ipsa Romæ anno 1487. die 6. Julii obiit, in Vaticana Basilica inter sacella sancti Thomæ & B. Virginis, ad lævam intrantibus, tumulata est: ibique ejusdem sepulchrum, hac nobili inscriptione prænotatum apparuit.

Carola Cypri Regina.

CAROLA HIERUSALEM CYPRI,
ET ARMENIÆ REGINA.
OBIIT XVI. JULII
ANNO DOM. MCCCCLXXXVII.

19 Sed ne conspicua tantæ fœminæ merita ingrato silentio obvolvantur, pauca interim, quod ad ejus res gestas pertinet, subtexere congruum visum est. Hæc igitur à fratre, qui ex illegitimo natus fuerat thoro, per summam injuriam ex hæreditario regno exturbata, ad Sixtum IV. Pont. Max. supplex in Urbem venit, à quo paterna utique charitate excepta fuit. Ut autem in suo quodam manuscripto Jacobus Grimaldus testatur, magnam fortunæ, ac rerum humanarum inconstantiam experta est: nam dum solemni ritu patris obitum Regni Cypri hæreditario jure coronam suscipit, ipso coronationis die funestum quid, ac tetrum lætitiæ admiscetur, corona quippe ab ejusdem capite in terram cadens, casurum quamcito regnum, ac principatum illi denunciavit. Sed audi Grimaldum: *Carola Lusignana Ierusalem, Cypri & Armeniæ Regina post mortem Ioannis inclyti Regis patris sui anno 1458. ingenti hominum plausu regali throno sublimata, more majorum solemni ritu coronatur. In ejus porro coronatione infaustum fore illius Imperium, brevique casurum portentosum illud ostendit: nam dum solemniter post susceptum diadema equitaret, regalis corona capite suo in terram decidit: quod ab omnibus infelix portentum (sicut postea probavit eventus) judicatum est, &c. Multis demum rebellionis machinis à Iacobo Ioannis præfati Regis filio naturali excitatis Soldani Ægypti auxilio, validoque Mamaluchorum exercitu derepente conflato, Aloysius, & Carola per summam tyrannidem spoliantur, ut latissime narrat Stephanus Lusignanus Ordinis Prædic. hist. Cypr. Atque post multas navigationes, quas Carola suscepit, tandem Sixti IV. Pontificatus initio Romam venit, ab eodemque Summo Pontifice tanta benignitate, ac munificentia suscipitur, ut præ incredibili admiratione, animique gratitudine in ejusdem Pontificis laudem prorumpens, non solum satis eloquentiæ haud suppeditari, verum etiam animi vires ad eas explicandas sibi defecisse videri fassa fuerit. Secuti sunt inclytam hanc Reginam in magna fortunæ iniquitate, summa fide, & constantia nobilissimi aliquot Cyprenses.* Quibus enarratis, postea præ nimio animi angore subsecutum Reginæ interitum paucis describit.

Carolæ Jerusalem & Cypri Reginæ casus.

Dum inaugaratur, corona regalis infausto omine de capite illi decidit.

Iacob. Grim. in M. S.

E suo Regno à fratre ejicitur.

Perfugit Romam ad Sixtum. IV.

A quo benigne ac munifice excipitur.

20 *Serenissima*, inquit, *& inclyta Carola in magno animi sui mœrore illud Davidicum experta: Nolite confidere in Principibus, neque in filiis hominum, post immensos labores Romæ apud Basilicam S. Petri vitæ suæ curriculum statuit explere, ut pro terreno cæleste regnum consequeretur. In hujus itaque sacræ Basilicæ parochia habitare voluit: & quoniam spiritus tristis exsiccat ossa, Carola ex animi mœrore in paralysim incidit, brevique se morituram sentiens, testamentum condidit, in quo ipsi Vaticano Templo munus pie legavit, & Vaticanæ Bibliothecæ codicem manuscriptum nobilissimum non parva impensa insigni pictura decoratum pariter reliquit. obiit 16. Iulii 1487. hora 13. Corpus insigni pompa in Vaticana Basilica sepultum fuit humi prope sacellum Sixti IV. Vixit annos plus minus 47. Ejus ad vivum expressa imago cernitur hodie inter alias picturas, quas Sixtus IV. Pont. Max. in Hospitali S. Spiritus pingi fecit*, hæc Grimaldus.

Prope Basilic. D. Petri habitationem ex pietate erga Apostolum eligit.

Morti proxima Templo Vatic. munus & Bibliothecæ librum miniatum legat.

In Basilica Vat. sepulturæ mandatur.

21 Verum anno 1610. cum Pauli V. Pont. Max. jussu antiqua Vaticana Basilica pro novo & augustissimo Templo absolvendo ad terram dejiceretur, Carolæ Reginæ sepulchrum apertum fuit, ut habetur in publico instrumento rogato per supradictum Grimaldum; corpus ejus redactum erat in pulverem. Præclaræ hujus Reginæ alii quoque passim scriptores meminere, Genebrardus in primis in suo Chronico, ubi isthæc: *Sixtus IV. Reginam Cypri aluit Carletam* (lege Carlottam) *& Catharinam Bosnæ Reginas, regnis fortunisque omnibus spoliatas, & ad se confugientes benigne suscepit, suaque munificentia sublevavit.* Onuphrius item Panuinus in rebus à Sixto IV. gestis hæc recitat: *Carletam Cypri, Catharinam Bosnæ Reginas regnis, fortunisque omnibus spoliatas,*

Genebrard. in Chron.

Panuinus in vit. Sixt. IV

Volaterran.

tas, & ad se supplices confugientes benigne suscepit. Idem quoque Volaterranus, qui eodem, quo hæc, vixit tempore, testatur. Hæc in hujus Reginæ ad Petrum, & Petri successorem confugientis, & apud S. Petrum hospitio, ac tumulo tandem exceptæ memoriam hisce nostris paginis inserere volumus.

Mathilda comitissa de Apost. Sede egregie merita.

22 Præclarissimis hisce fœminis postremo loco, jure quidem merito coronidis instar, Mathildam Comitissam subteximus, munificis erga Sedem Petri, Romanamque Ecclesiam elargitionibus inclytam fœminam, Imperatorum neptem: quæ cum in monasterio S. Benedicti prope Mantuam à se fundato sepulta quievisset, tandem anno 1635. Mantuana ditione bellorum vi, armorumque procellis misere devastata, corpus ejus Romam asportatum, & in Vaticana Basilica conditum fuit, extructo ibidem marmoreo nobilissimi operis monumento ab Urbano VIII. summo Pontifice, qui spectabilis Heroinæ memoriam in celeberrimo orbis terrarum loco, condignoque Urbis theatro, marmorea subinde erecta statua, additaque hujuscemodi inscriptione æternitati consecravit.

Marmoream illi statuam in Vaticano Urbanus VIII posuit.

Inscriptio monumento ejus appensa.

URBANUS VIII. PONT. MAX.
COMITISSÆ MATHILDI
VIRILIS ANIMI FOEMINÆ
SEDIS APOSTOLICÆ PROPAGATRICI,
PIETATE INSIGNI,
LIBERALITATE CELEBERRIMÆ;
HUC EX MANTUANO S. BENEDICTI
COENOBIO TRANSLATIS OSSIBUS
GRATUS ÆTERNÆ LAUDIS
PROMERITUM MONUMENTUM
POS. ANN. MDCXXXV.

Præclara Mathildis in Ecclesiã Romanam studia. *Baron. an.* 1074. *n.* 10.

23 Si quis autem immortalia præclaræ fœminæ merita Rom. erga Ecclesiam nosse cupit, Baronium adeat, qui undecimo Annalium tomo liberalitatis ejusdem, pietatis pariter ac sanctæ devotionis studia Romanos erga Pontifices disertis verbis inculcat. Hæc enim eum in modum Romanam Ecclesiam coluit, ut ejus causa ipsummet consobrinum Regem longe posthabuerit, Sedem Apostolicam patrimonii, quod amplissimum erat, donatione insuper cumulaverit. Sed de donatione ab eadem Mathilde Romanæ Ecclesiæ præstita Domnizo presbyter tunc vivens, & qui præsens esse potuit, hæc suis in carminibus, ut Baronius refert, cecinit:

Patrimonio suo amplissimo Ecclesiam donat.

Domnizo in carm.

Posthabuit Regem, per tres tenuit pia menses
Gregorium Papam, cui servit ut altera Martha,
Auribus intentis capiebat sedula mentis
Cuncta Patris dicta, ceu Christi verba Maria.
Propria Clavigero sua subdidit omnia Petro,
Ianitor est cœli suus hæres, ipsaque Petri,
Accipiens scriptum de cunctis Papa benignus.

Sed de eadem donatione temporis ejusdem scriptor sinceræ fidei Leo Ostiensis Episcopus hæc habet: *Anno Dominicæ incarnationis MLXXIX. Mathilda Comitissa Henrici Imperatoris exercitum timens, Liguriam, & Tusciam provincias Gregorio Papæ, & sanctæ Romanæ Ecclesiæ donatione obtulit: unde in primis causa seminandi inter Pontificem, & Imperatorem odii initium fuit.* Hæc in laudem munificentissimæ matronæ erga B. Petrum, & Apostolicam Sedem hic subtexere voluimus.

Leo Ostiens.

24 Quo autem studio pia fœmina erga Principem Apostolorum, ejusque Successores teneretur, satis constat ex his, quæ in Epistola ad Gregorium Septimum eadem scribit: ad suæ enim fidei constantiam erga ipsum significandam illud Apostoli usurpavit: *Quod non tribulatio,* inquit, *non angustia, non fames, non nuditas, non periculum, non persecutio, non gladius, neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque creatura alia poterit eam separare à charitate Petri in Christo Iesu Domino nostro.* hæc apud Bar. At condignis pietatem ejus præconiis idem Greg. rescriptis ad eam compluribus epistolis, commendavit, quibus eam frequenter charissimam B. Petri filiam appellat. Ejusdem curam sanctissimo viro Anselmo Lucensi Episcopo injunxit, ut testis est Domnizo Presbyter jam supracitatus hisce carminibus:

Ejus in B. Petrum & Romanam Ecclesiam firma fides, fervensque charitas.

Luculentis commendatur elogiis à Gregorio Papa. *Greg. lib.* 1. *ep.* 47. 50.

Domnizo.

Inter quos fuit reverendus Episcopus Vrbis
Lucensis, lucens Anselmus maxime prudens,
Lege Dei doctus, monachus bene religiosus,
Gregorius Præsul Romanus, ut egit Iesus
In cruce, qui moriens dat discipulo genitricem,
Commisit dominam sic Anselmo Comitissam,
Quam docuit dictis, regit, exemplisque benignus, &c.

25 Quanta autem animi alacritate invicta mulier pro tuenda Sede Apostolica contra ipsos Reges in acie perstiterit, auctor, qui supra, testatur:

Pro tuenda Ecclesia contra Reges stat in acie pugnatque. *Domnizo.*

Italiam rursum spatium post temporis unum
Ingreditur; terram totam maculabat, oberrans.
Sola resistit ei Mathildis filia Petri.
Rex exardescens contra quam concitat enses,
Prælia, terrores, & castri obsidiones.
Ad nihilum pugnat: nam hæc numquam superatur.
Insuperabilia sibi sunt loca plurima fixa,
Diligitur valde, villas defendit, & arces.

Et infra:

Corde pio flagrans Mathildis lucida lampas
Adversus binos Domini Crucis hos inimicos
Arma voluntatem, famulos, gazam propriamque
Excitat, expendit, instigat, prælia gestit.

Has utique notas in Mathildis Comitissæ æternis præconiis omnium ore celebrandæ monimentum ejus tumulo honoris ergo, haud ferro insculpere, sed calamo inscribere voluimus, ut qui perlegerit, merito apud B. Petrum in Vaticana Basilica post longa annorum curricula eandem grata Romanorum Pontificum manu sepulturæ locum obtinuisse gratuletur, quæ B. Petrum Apostolorum Principem vivens summopere coluit, Romanam Ecclesiam jugiter fovit, Romanosque Pontifices impense venerata, opera, & auctoritate in emergentibus quibusvis periculis præsto semper fuit. Et hæc satis.

CAP. X.

De viris illustribus in Vatic. conditis: & de sepulchris, sepulchralibusque inscriptionibus apud Vatic. Cœmeterium existentibus.

Haud cuiquam dubium est, præter tot Summos Pontifices, Imperatores, ac Reges, quorum corpora apud Vaticanum, ut supra exposuimus, conquiescunt, quamplurimos item S.R.E. Cardinales in eadem sacrosancta Basilica sepulturæ locum obtinuisse: ut enim Alpharanus refert, permulta eorumdem sepulchra, apud sacella præsertim S. Pastoris & S. Martialis, & Innocentii quoque Tertii, sub anno millesimo quingentesimo septuagesimo quinto perscrutantibus videre contigit. Quamplura item in novissima veteris Basilicæ demolitione ab his, qui tunc operi præerant, detecta, inspectaque sunt, quæ sub novi deinde Templi pavimentum humanda delata fuere. Sed cum antiquorum nulla prorsus memoria extet, recentiorum vero perexigua, his omnibus, lectoris venia, hic quidem de industria prætermissis, ad conspicuos tum nobilitate, tum pietate viros, qui in eodem Vaticanæ Basilicæ ambitu conditi sunt, orationis stylum convertamus.

Viri nobilitate ac fama celebres in Cæmeterio Vaticano sepulti. *Alphar. de Bas. S. Pet.*

2 In Vaticano igitur, ut rem ex ordine aggrediamur, illustrium olim ac præclarissimarum quarumdam familiarum sepulchra extabant, intra quædam nimirum cubicula, ac ædiculas subterraneas miro opere exstructa; alia quoque in superiori ipsius Templi parte locata, quæ è marmore confecta, pulcherrimisque sacrarum historiarum imaginibus insculpta accedentibus contemplanda patebant. Quas inter familias præstantissima illa fuit pari pietate pollens, quæ Bassorum antiquitus nuncupabatur; de qua isthæc Prudent. contra Symmachum cecinit:

Illustrium familiarum sepulchra in Vaticano.

Nobilissim. Bassorum familia.

Non Paulinorum, non Bassorum dubitavit
Prompta fides dare se Christo, stirpemque superbam
Gentis Patritiæ venturo attollere sæclo.

Prud. coner. Symm. lib. 1.

3 Porro ex illustri hujus familiæ stipite Junius ille Bassus neophytus, atque Urbis Præfectus originem traxit; cujus celeberrimum sepulchrum, apud sacram B. Apostoli Petri Confessionem, anno 1595. repertum fuit, dum fel. rec. Clemens Octavus eandem Confessionem ejusdem sub pavimento Basilicæ instauraret, exornaretque. Hujus autem sepulchri imaginem hic lectori delineavimus.

Junius Bassus Urbis Præfectus.

Eximius

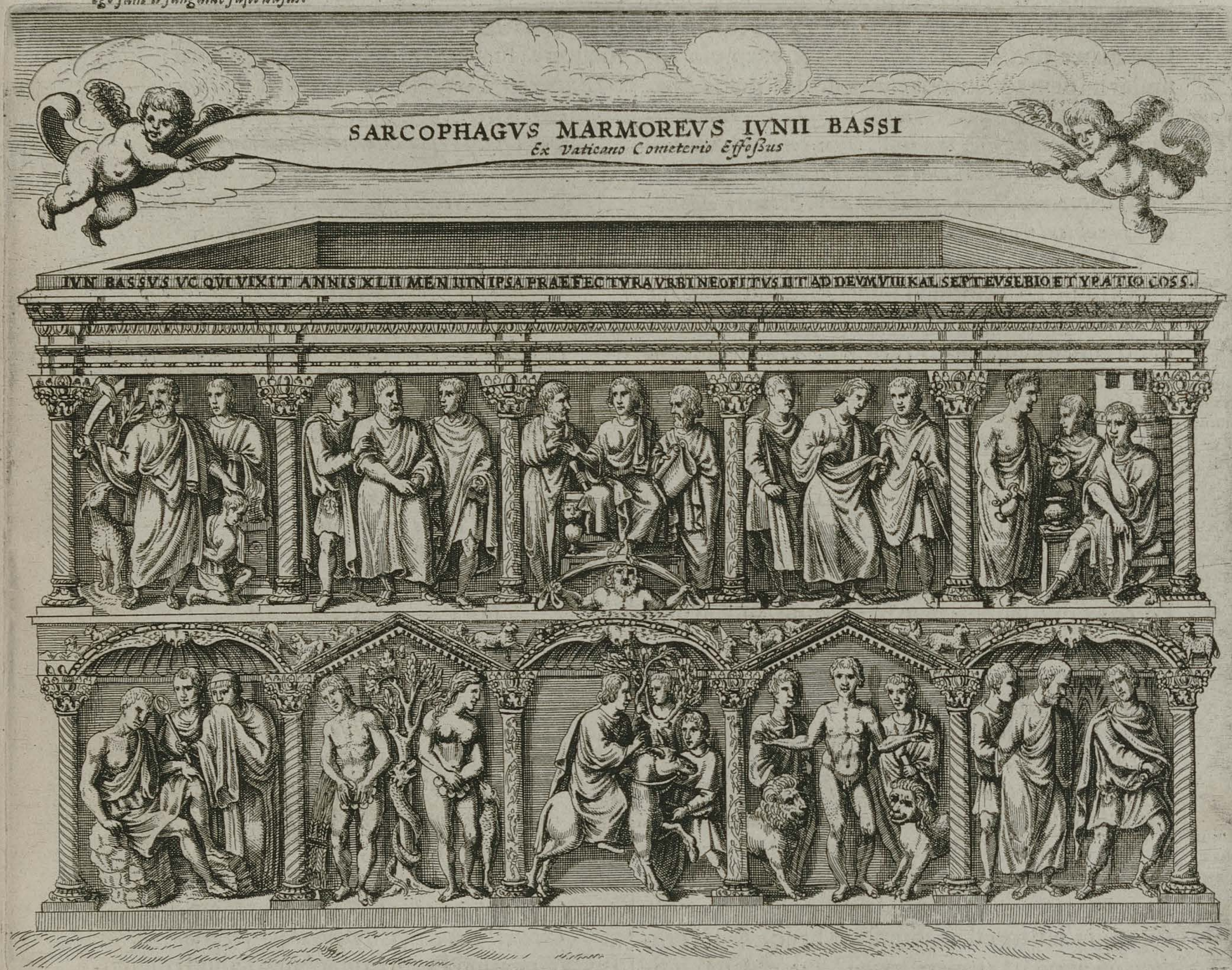
Eximius iste Junii Bassi Sarcophagus, cujus simulacrum hic vides, Pario quidem è marmore, opere autem Corinthio elaboratus, sacras hasce quà veteris, quà novi Testamenti historias eleganter exculptas continet.

Gen.22,10. I. In prima superioris ordinis ædicula sese contemplantibus offert Patriarcha Abraham, qui unigenitum suum Isaac Deo in holocaustum oblaturus, stricto gladio cervicibus ejus imminet; sed ab Angelo inhibitus, arietem divinitus sibi obvium, loco ejus deinde immolat. Sacramentum scilicet Dominicæ passionis, ne nude propositum gentibus tunc scandalo esset, hac Isaaci à Patre immolandi figura, qui Christum jam tunc Victimam à Patre concessum denotabat, obumbrabant. Aries autem, dimisso puero, in vepre cornibus hærens, mactatur: & Christus, ut Tertullianus argute disserit, *inhærens cornibus Crucis*, humano genere servato, oblatus est. *Tertull. de ligno Crucis c.13.*

Ioan.28.25. II. Petrus, qui in Palatio Pontificis à militibus detentus, & ex loquela Galilæus, atque illico unus de discipulis Christi agnitus, Dominum suum ignave nimis, ac abjecte se nosse negat.

III. Christus Dominus medius inter principes Apostolorum Petrum, & Paulum docenti similis in solio sedere cernitur.

Matth. 27. 26. Ioan.19.16. IV. Idem Dominus à satellitibus captivus sistitur Præsidi Romanorum in Judæa Pontio Pilato, qui cum inconditis Judæorum clamoribus obtusus, stimulisque ambitionis male actus sententiam mortis insontem sciens tulisset, haud sibi iniquissimam ejus damnationem imputandam esse pro tribunali palam contestando denuncians, manus sibi vecors lavat, dicitque: *Innocens ego sum à sanguine justi hujus.*

Iob.c.2. V. In ordine Sarcophagi ejusdem inferiori exhibetur nobile illud patientiæ exemplar Jobus, in sterquilinio sedens, deformis, extenuatus, ulceribus plenus, & à Sathana male mulctatus, cui nescio quis, panem in sartagine cruce signatum ei porrigens, adstare videtur: facta forsitan allusione ad similam illam oleo frixam, quam David, Arca fœderis ab hostibus recuperata, populo partitus est. At verò admirabilem Jobi tolerantiam, & in Deum fiduciam, iis, qui in dolore, ac luctu, durissimis illis persecutionum temporibus, versabantur, in consolationem, atque exhortationem ob oculos ponebant, ut pro fide certantes, Jobum, qui vestimenta sua scidit, stetitque nudus & audax in spiritale prælium, imitarentur, & post tentationis dispendium consolationum suffragia à Domino, qui ut sacer textus ait, *addidit omnia quæcumque fuerant Iob duplicia*, successura certo crederent. *Iob.c.42.*

Gen.3.24. VI. Protoparentes juxta lignum vetitum, cui malesuadus, ac versipellis serpens tortuosis amplexibus circumvolutus exprimitur, tristi, demissoque vultu, nuditatis suæ sero conscii, & jam laboribus, ærumnisque cum tota posteritate addicti, irrevocabili illa à Deo lata sententia: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo:* quod item sculptor significatum voluisse videtur manipulo illo spicarum, qui propter Adamum conspicitur, & lanigera pecude Evæ adstante: illi scilicet in terra, quò vescatur, desudandum: huic verò ad lanam & linum, quò amiciatur, manum admovendam esse innuens.

Matth. 21. 8. VII. Christus Dominus jumento insidens Hierosolymas ovans ingreditur, cui omnis populus vestimenta sua humi substernens, cum ramis palmarum, festivisque acclamationibus lætabundus occurrit: ita ut universa sancta Civitas usquequaque personaret illo Davidico *Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in excelsis.*

Dan.1.16. VIII. Propheta Daniel in lacu leonum jussu Regis Nabuchodonosoris inclusus, manibus crucis in speciem expansis, incolumis auxilio divino ex faucibus bestiarum evadit. Eodem modo Christifideles in persecutionibus divinam sibi opem affuturam, & à leone, ac catulo leonis, hoc est à Diabolo, & filiis ejus gentilibus ac Judæis sese liberandos sperabant.

Act.12.3. IX. Petrus Apostolus, ni fallor, ligatus in carcerem conjicitur.

Sarcophagus autem in longitudinem undecim palmos, & quartam ejus partem, in latitudinem sex, in altitudinem verò quinque & fere dimidium obtinet.

Eusebius & Hypatius Coss. sub quibus Junius Bassus obiit. Notati insuper eodem in lapide extant Consules, sub quibus vir clarissimus obiit, Eusebius nimirum, & Hypatius, quorum Consulatus incidit in annum vigesimum Constantii Augusti, & Liberii Papæ VIII. salut. 359. Hujus quoque Junii Bassi Ammianus Marcellinus meminit, qui illum sub Præfecturæ initia decessisse asserit, quamvis satis errasse in describendo obitus tempore, vel ex hoc merito convincatur, quod contigisse eundem velit sub Consulatu, qui recensitos Eusebium, & Hypatium præcessit.

Bassus Exconsul.

Persequitur Sixtum III.

4 Antiqua pariter monumenta alium quendam Bassum Exconsulem conditum in Vaticano fuisse testantur, qui videlicet una cum Flavio Antiocho Consulatum gesserat. Hic quidem infestus quondam acriter Sixto tertio summo Pontifici extiterat, quippe qui eundem apud Valentinianum Imperatorem gravissimis ultro calumniis dolose perstrinxerat; verum haud paulo post, Deo Sacerdotis injuriam vindicante, exilio damnatus miserrime obiit; quem idem sanctissimus Pontifex Sixtus, acceptarum ab eo injuriarum prorsus immemor, suismet manibus in parentum suorum cubiculo miro Christianæ pietatis affectu pariter & exemplo tumulavit, ut in conscriptis ejusdem Sixti gestis Anastasius testatur his plane verbis: *Qui Bassus nutu divino intra tres menses moritur, cujus corpus Sixtus Episcopus cum linteaminibus & aromatibus manibus suis tractans recondidit, & sepelivit ad B. Petrum Apostolum in cubiculo parentum ejus.*

Deo vindice exul moritur.

A Sixto injuriarum immemori pie sepelitur.

Anast. in vit. Sixti III.

5 Verum hic nobis adnotare licet, quod Bassus iste ex illustri Aniciorum familia oriundus erat, ut consularibus è fastis conjicitur, in quibus de Anicio Basso laudatissima mentio incurrit. Quam quidem nobilissimam familiam ab Ethnicis sæpius, & ab Ecclesiasticis quoque scriptoribus mirificis laudibus commendatam invenimus; meritoque inter Romanas nobilitate præstantes prima adnumeratur, quæ Christo nomen dederit, ut Prudentius asserit hæc dicens:

Bassorum familia nobilissima, & prima inter Romanos Christum amplexata Aniciorum gente oriunda.

Prud. contr. Symm. l. 1.

> *Fertur enim ante alias generosus Anicius Urbis*
> *Illustrasse caput, sic se Roma inclyta jactat.*

Porro ex quo immortalem suo nomini laudem promeruit, inde ab impio scriptore Zozimo per summam injuriam canino dente his quidem verbis carpitur: *Solum illorum familiam qui Anicii dicuntur, mordebant ea, quæ publice universis conducere videbantur, quod soli omnium prope dixerim, divitias possidentes, felicitatem permoleste ferrent.*

Zosim. lib. 6.

6 Dignissima autem hæc Aniciorum familia summis à Theodato Gothorum Rege laudibus extollitur in Epistola, quam ad Senatum, populumque Romanum scripsit, ut apud Cassiodorum Var. lib. 10. ep. 12. videre est, ubi familiam hanc *toto orbe prædicatam* appellat, eademque à D. Hieronymo insigni hoc encomio celebratur: *Illustris Aniciorum sanguis genus, in quo aut nullus, aut rarus non meruit Consulatum.* Perantiquus etiam ejusdem familiæ splendor ex epistola Secundini ad Augustinum conjici potest, quæ inter ejusdem opera Tomo 8. habetur his verbis: *Ego namque fateor non tali diligentia, nec tanta industria Anicianæ domus micare marmora, quanta tua scripta perlucent eloquentia.* Et eo magis Aniciorum prosapia scriptorum frequenter præconiis cumulata est, quia Consularem nimirum dignitatem, Præfecturam, ac omnem fere magistratum plerique viri clarissimi inde progeniti non semel, sed iterum atque iterum dignissime obierint. Pietas vero nobilissimæ ejusdem stirpis ex eo maxime commendatur, quod beatis martyribus, confessoribus, ac sacris virginibus, qui ex eadem originem traxere, Dei Ecclesiam mirifice illustrari contigerit.

Aniciorum familia à Theodato Gothorum Rege præ cæteris laudata.

Cassiod. ep. Var. lib. 10. ep. 2.

Hieron. ep. 8. ad Dacium.

Secund. ep. ad D. Aug.

Aniciorum familia plures martyres, aliosque sanctos in Ecclesia peperit.

7 Et sibi quidem inclyta hæc familia ad perpetuum utique pietatis Christianæ monumentum, satis ampla in Vaticano Cœmeterio cubicula, ac sepulchra extruxerat, ut supra ex Anastasio vidimus. Et sane olim juxta majorem veteris Basilicæ apsidem, ingens quoddam ædificium adinstar Templi suspiciebatur, eleganti structuræ opere elaboratum, miræque amplitudinis, marmoreis aliquot columnis suffultum, quod in honorem Probi Anicii Præfecti Prætorii à clarissima fœmina Proba ejus uxore erectum fuerat; ubi illa virum suum, quem unice diligebat, non absque lacrymis deposuerat, ibique & ipsa pariter post mortem viri tumulo consociari voluit; ut insculpta in columnarum epistyliis epitaphia legentem edocebant: quæ quidem à Maffæo Vegio, paulo ante quam idem Templum, seu ædificium demoliretur, divino quodam instinctu, descripta, hic interim libet Lectori conspicienda subjicere; sunt autem hujuscemodi carmina:

Eadem Aniciorum gens ampla sibi in Vaticano sepulchra extruxerat.

Probus Præfectus Prætorius.

Maffæus Vegius in Basil. Vat.

Epitaphium Probi.

> *Eximii resolutus in ætheris æquore tantum*
> *Curris iter, cunctis integer à vitiis.*
> *Nomine quod resonas imitatus moribus æque*
> *Iordane ablutus, nunc Probus es melior.*
> *Dives opum, clarusque genus, præclarus honore*
> *Fascibus illustris, Consule dignus avo.*
> *Bis gemina populos Præfectus sede gubernans,*
> *Has mundi phaleras, hos Procerum titulos,*
> *Transcendis senior donatus munere Christi,*
> *Hic est verus honos, hæc tua nobilitas.*
> *Lætabare prius mensæ regalis honore,*
> *Principis alloquio, Regis amicitia.*
> *Nunc propior Christo, sanctorum sede potitus*
> *Luce nova frueris, lux tibi Christus adest.*
> *O nunquam deflende tuis, cum vita maneret*
> *Corporis, atque artus spiritus hos regeret.*
> *Primus eras, nullique patrum virtute secundus,*
> *Nunc renovatus habes perpetuam requiem.*
> *Candida fuscatus nulla velamina culpa,*
> *Et novus insuetis incola liminibus.*
> *His solare tuos, quamquam solatia mœsta*
> *Gratia non quærat, Gratia Christe tua.*
> *Vivit in æterna paradisi sede beatus*
> *Qui nova decedens muneris ætherii*
> *Vestimenta tulit, quo demigrante Belial*
> *Cessit, & ingemuit hic nihil esse suum.*
> *Hunc tu Christe choris jungas cælestibus, oro,*
> *Te canat, & placidum jugiter adspiciat.*
> *Quique tuo semper dilectus pendet ab ore,*
> *Auxilium soboli, conjugioque ferat.*

Juxta recitatum Probi Epitaphium, aliud commune utrisque, viro scilicet, ac Probæ conjugi hunc in modum inscriptum legebatur:

Epitaphium Probi, & Probæ conjugum.

> *Sublimes quisquis tumuli miraberis arces,*
> *Dices, quantus erat, qui Probus hic situs est!*
> *Consulibus proavis, socerisque & Consule major*
> *Quod geminas Consul reddidit ipse domos.*
> *Præfectus quartum toto dilectus in Orbe,*
> *Sed fama emensus quidquid in Orbe hominum est*
> *Æternos heu! Roma tibi qui posceret annos,*
> *Cur non vota tui vixit ad usque boni.*
> *Nam cum sex denos mensis suspenderet annos*
> *Dilectæ gremio raptus in æthra Probæ.*
> *Sed periisse Probum meritis pro talibus, absit*
> *Credas Roma tuum, vivit, & astra tenet.*
> *Virtutis, fidei, pietatis, honoris amicus*
> *Parcus opum nulli, largus & ipse fuit.*
> *Solamen tanti conjux tamen optima luctus*
> *Hoc Proba sortita est, jungat ut urna pares,*
> *Felix, heu! nimium felix dum vita maneret,*
> *Digno juncta viro, digna simul tumulo.*

8 Hujusce autem templi ichnographiam ex ipsismet excerptam fundamentorum vestigiis exactissime Alpharanus descripsit, ut in sacris item Ecclesiarum monumentis jam supracitatis apud Severanum

Templum Probi.

Tiberius Alpharan. de Basil. S. Pet.

num videre est. Disjecto deinde hujuscemodi templo à Nicolao Quinto ad constructionem novæ Basilicæ inchoandam, Probi corpus repertum est, quod aureis indutum vestimentis in Sarcophago quodam marmoreo, sacris undequaque imaginibus insculpto, jacebat. Hic porro spectatissimus lapis ad sancti Thomæ Oratorium translatus, sacro Baptismatis fonti inservit; quem usum nunc quoque, ut videmus, in nova B. Petri Basilica præstat, postquam variis dimotus è locis, demum in sacello, quod primum ad lævam ingredientibus occurrit, locatus est. Hujus autem iconem lectori diligenter inspiciendam per singulas ejusdem partes offerimus

Sarcophagus Probi, & Probæ.

9 Quis vero ac quantus vir Probus iste fuerit, certe ad id enarrandum prolixior à nobis subtexenda hic esset oratio: quod forte à propositi nostri instituto valde alienum lectori videri posset. Illud unum dixisse satis sit, virum hunc laudatum frequenter à laudatissimis quibusque Ecclesiæ Patribus fuisse, à S. Ambrosio videlicet, & S. Paulino in ejusdem Ambrosii gestis: ut dignissima interim Imperatorum rescripta prætereamus, quæ ad eundem Probum in Theodosiano Cod. recitantur, & ea omnia laudum præconia, quæ Marcellinus pluribus locis, id est, libro 27. 28. & 29. & Claudianus in suo Panegyrico de Probini & Olybrii Consulatu satis luculenter de eodem scripsere. Siquidem Marcellinus hæc de Probo: *Per hæc tempora Vulcatio Rufino absoluto vita, dum administrat ad regendam præfecturam Prætorianam, ab Urbe Probus accitus claritudine generis, & potentia, & opum amplitudine cognitus orbi Romano, &c.* Claudianus autem carminibus illis ejusdem laudes egregie prosecutus est:

Probus crebris SS. Patrum encomiis celebratus.

S. Ambros. S. Paulin. de Probi laudibus. Cod. Teodos.

Ammian. Marcell. hist. lib. 27. 28. 29.

Vivit adhuc completque magis clamoribus aures
Gloria fusa Probi, quam nec ventura silebunt,
Lustra nec ignota rapiet sub nube vetustas.

Claud. in paneg. de Probini & Olybrii consulatu.

Et paulo infra ejus virtutes adumbrans ait:

——— virtutibus ille
Fortunam domuit, nunquamque levantibus alis
Intumuit rebus: sed mens circumflua luxu,
Noverat intactum vitio servare vigorem;
Hic non divitias nigrantibus abdidit antris
Nec tenebris damnavit opes: sed largior imbre
Sueverat innumeras hominum ditare catervas.
Quippe velut denso currentia munera nimbo,
Cernere semper erat: populis undare penates
Assiduos intrare inopes; remeare beatos:
Præceps illa manus fluvios superabat Iberos
Aurea dona vomens, &c.

Hæc insignis in Probi laudem poëta cecinit, quæ de illo huc afferre voluimus, idonea nobis oblata occasione ab ejus in Vaticano sepulchro, quo Proba lectissima ejus uxor condita fuit, ut supra laudata sepulchralis inscriptio binis hisce versiculis manifeste demonstrat:

Hoc Proba sortita est, jungat ut urna pares
Digna juncta viro digna simul tumulo.

10 Proba hæc spectatissimæ utique nobilitatis fœmina, Poëticæ quoque artis laurea, studioque præclarissima erat: cujus Centones è Virgilio desumpti in vetus, novumque Testamentum, ad hanc usque diem, tanti digna ingenii monimenta, non sine admiratione leguntur: ipsa quoque viro suo haud impar meritis totidem sanctorum Patrum tum lingua, tum calamo illustratur encomiis: sed præcipue ab Augustino, à Chrysostomo, ab Hieronymo epist. 8. ad Demetriadem, & à Cælestino Pontifice epistola ad Theodosium Juniorem. Unum autem præ omnibus ejus laudatorem Hieronymum excipiamus, qui loco supracitato hæc habet: *Proba illa omnium dignitatum & cunctæ nobilitatis in orbe Romano nomen illustrius, cujus sanctitas, & in universos effusa bonitas, etiam apud barbaros venerabilis fuit, quam trium liberorum Probini, Olybrii, & Probi non fatigarunt ordinarii consulatus.* Et ut meritam lectissimæ fœminæ laudibus coronam texamus, memoriam repetat lector, quibus præconiis ab ipsismet Ethnicis, à Claudiano scilicet loco supracitato, nec non ab aliis sit ad posteros jugiter commendata. Hic enim Poëta his egregias fœminæ dotes carminibus laudavit:

Proba poëtices arte insignis.

A SS. Patribus laudatur.

Aug. ep. 121 & 235. Chrysost. ep. 268. Hier. ep. 8. ad Demetr. Cælest. Pont. ep. ad Theod. Iun.

Sic Proba præcipuo natos exornat amictu
Quæ decorat mundum: cujus Romana potestas,
Fœtibus augetur: credas ex æthere lapsam,
Stare pudicitiam, vel sacro thure vocatam,
Iunonem Inachiis oculos advertere templis;
Talem nulla refert antiquis pagina libris,
Nec Latiæ cecinere tubæ, nec Græca vetustas
Conjuge digna Probo? nam tantum cœtibus extat,
Fœmineis, quantum supereminet ille maritis.

Claudian.

Quamobrem silentio potius, quam verbis fœmina, cujus fama superstes adhuc vivit, à nobis recolatur, ne forte dicendo ejusdem laudibus demere potius, quam addere videamur.

11 Lector tamen interim noverit, quoniam opportunus sermo incurrit, eidem Probæ, quod Probo item conjugi ab antiquis præstitum fuerat, quam plures erectas statuas, dicatasque fuisse, ut ex multis inscriptionibus in Cæsiorum ædibus, Vaticano proximis videre quis potest: qui certe tituli statuas præmemoratas juxta eorundem sepulchra sitas olim fuisse studiose perlegentibus innuunt.

Plures in Urbe statuæ Probæ erant erectæ.

12 Et sane probabilis quædam conjectura nobis inter recolendum sacras antiquitates menti suggerit, sepultos ibidem pariter fuisse Olybrium, Probinum, & Probum Consules, Probi & Probæ filios, Julianam quoque Olybrii uxorem; cui D. Augustinus librum inscripsit de Bono Viduitatis, & ex qua deinde Demetrias orta fuit, ab iisdem Patribus, & Hieronymo præsertim summis laudibus celebrata: veroque simillimum arbitramur, eorum corpora in aliquibus ex jam descriptis Sarcophagis, una cum iisdem Probi & Probæ cadaveribus ibi repertis condita quondam fuisse. Baronius autem in suis passim Analibus egregia Aniciorum familiæ monimenta describit: *Utinam omnibus*, inquit ille, *sit veneranda antiquitati prospectum, & in quo passa visa est detrimentum, ipsa restituatur antiquitas.*

Olybrius, Probinus, & Probi Consules Probi. & Probæ filii.

Aug. lib. de bono Viduit. ad Iulian.

13 Studiosus interim lector noverit, quod cum plures marmoreos apud Vaticanum Sarcophagos sacris historiarum imaginibus decoratos vario temporum decursu adinvenire, ut diximus, contigerit, singulorum icones à Bosio graphice exceptæ, in libro Subterraneæ Romæ, qui hactenus Italico idiomate editus, vulgatusque est diligentissime repræsentantur, & in hoc quoque nostro Opere eædem ex ordine contemplandæ exhibentur.

Sarcophagus marmoreus Anicii Probi Præfecti Prætorii, & Probæ lectissimorum conjugum sacris ab omni parte figuris insignitus; cujus imaginem tribus sejunctim ærariæ sculpturæ tabulis exceptam hic contemplandam proponimus: & figuras, rerumque, quas continet mysteria paucis enarrare conabimur: non ea tamen asseveratione, ut cordatus, ac sacra eruditione præstans lector non liberum de iis, quid melius, veriusque videatur, existimandi arbitrium habeat.

In primaria igitur hujus sarcophagi facie Christus Dominus medius inter Apostolos conspicitur, altera manu Crucem gemmis ornatam, altera vero Euangelii volumen præferens. Et certe Crucem, salutaris passionis insigne, quæ omni regia corona præclarior, immo cunctis astris, ut canit Ecclesia, de membris Domini est facta splendidior, merito lapillis prætiosissimis exornare Christiani veteres voluere

Genes. 2.
S. Cypr. ep. 73. ad Fabian. Theodoret. in Ps. 45.
S. Eucher. l. 1. in Gen. c. 3.

Insistere autem in quodam monte cernitur, è cujus pede Nilus, Euphrates, Tigris, & Phison quatuor Paradisi celeberrima flumina scaturire videntur. Enimvero quatuor flumina ab uno fonte de loco voluptatis egredientia, sacra quatuor Euangelia ab uno Domino Salvatore, qui est fons vitæ, per universum mundum diffusa, ex S. Cypriano, aliisque Patribus esse docemur. Et hæc de proposita nobis hic Christi effigie dixisse sufficiat.

Pars ejusdem Probi Sarcophagi posterior, in qua Probi & Probæ inibi quondam reconditorum effigies conspici dantur, complicatis amanter inter se dexteris, in argumentum fidei, ac concordiæ conjugalis, ut qui animo, affectuque, dum viverent, conjuncti erant, unum idemque sepulchrum mortuis sibi ex voto contigisse eo gestu ac habitu testarentur. Quod item sculptor designatum voluisse videtur appictis in ora ejus superiori quaquaversus columbarum seu turturum figuris. Columba enim viduæ continentissimæ atque integerrimæ, ut videre est in arcanis Ægyptiorum litteris, imago est, & symbolum dilectionis: in illo siquidem alite singulare continentiæ exemplum deprehenditur, quod marito fidem servet inviolatam, nec ei notum sit adulterium Et turtur, extincta consorte, perpetuum fertur colere cœlibatum. Quæ omnia in castissimo ac frugalissimo Probi & Probæ conjugio mirifice excelluisse jam dicta testantur.

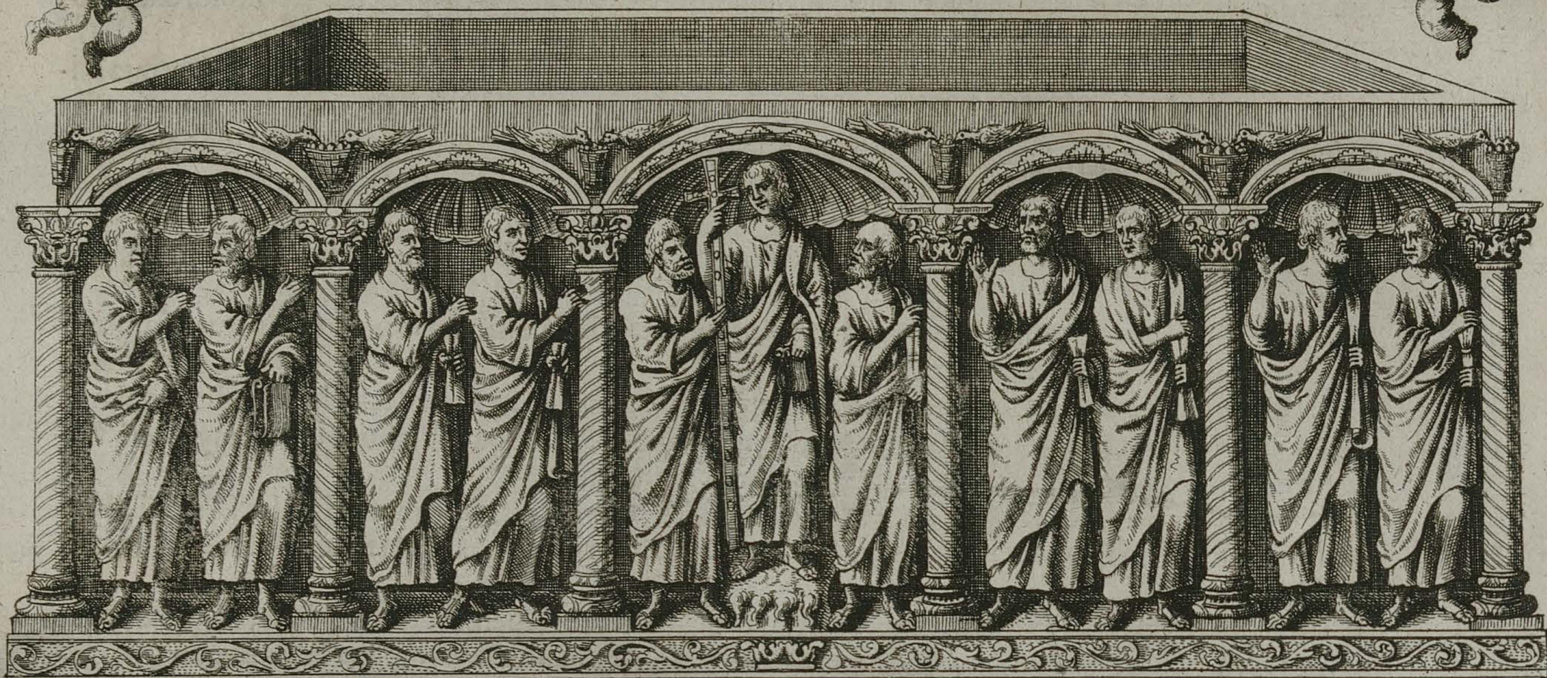
Anselmus in Matth. Hom. 3.

Partes demum ejusdem Probi Sarcophagi laterales, Apostolorum, aliorumque sanctorum imaginibus, ut vides, exornantur. Calceati autem conspiciuntur sandaliis, quibus viles, & tenuioris fortunæ homines (quales in primis Dominus suos Apostolos videri volebat) in Palæstina utebantur. At vero huic calceamentorum generi quid mysticæ significationis inesse sancti Patres dixere. Sandalia enim soleas subtus habent, desuper autem aperta sunt & ligata corrigiis, ita ut pes neque tectus sit, neque nudus ad terram. Quorsum Euangelium, quod per calceamentum, ut S. Anselmus asserit, in sacris literis allegorice intelligitur, debet præcones verbi divini præmunire, & ab omni prorsus carneæ contagionis luto conservare mundos, sed audientibus, ad quos eunt, apertum sit oportet.

Insignis autem hic lapis longus est palmorum decem cum dimidio, latus trium, totidemque palmi quadrantum, altus vero palmorum novem.

Quis

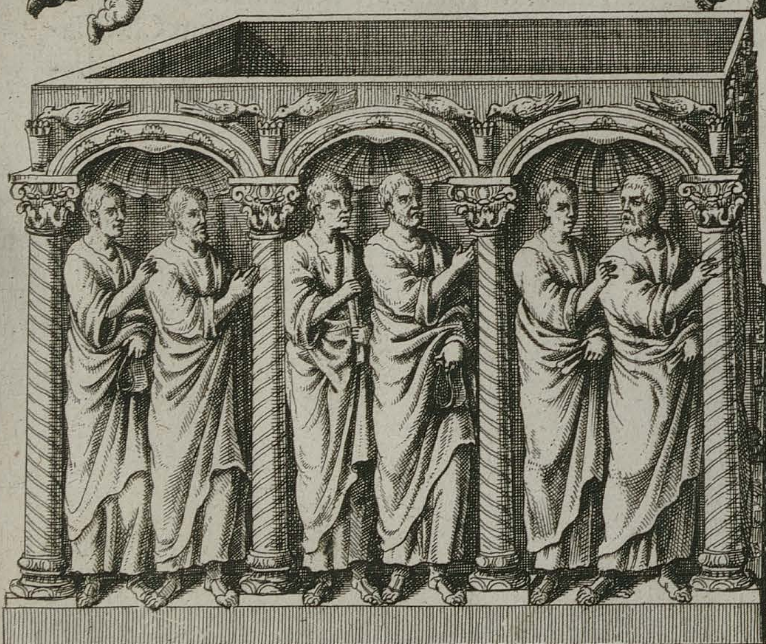
SARCOPHAGVS MARMOREVS PROBI ET PROBÆ
ex Vaticano Coemeterio effossus

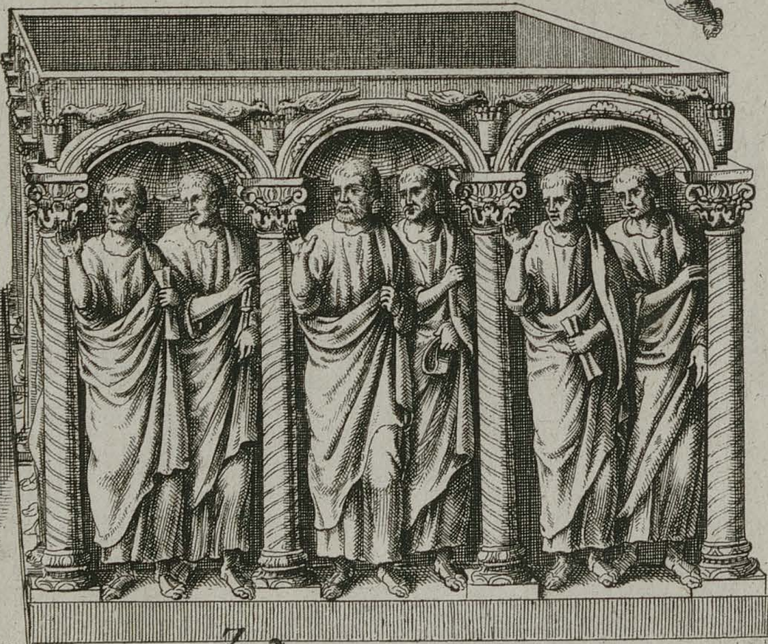

PROBI EIVSDEM SARCOPHAGI PARS POSTERIOR

PROBI EIVSD. SARCOPHAGI PARTES LATERALES

Ambæ, quas expressas hic vides, Arcæ marmoreæ sub pavimento Basilicæ Vaticanæ hactenus asservantur. In priori corpus Marcelli II. Pontificis collocatum est. Quinque autem in primaria sua facie insculptas continet figuras, quarum præcipua, quæ cœteris excelsior stare in quodam monte videtur, è cujus radicibus aquæ veluti manant, Christum Dominum repræsentat: reliquæ verò Apostolorum, aliorumve sanctorum effigies esse haud abs re conjicere quis potest.

Altera, cujus iconem hic quoque ob oculos ponimus, insignia quædam à Christo Domino patrata miracula intuentibus exhibet.

Ioan. 2. 6. I. Et primo quidem demonstratur initium illud signorum, quæ Christus Dominus ad gloriam & potestatem suam orbi manifestandam patravit, cum in nuptiis Canæ Galilææ aquam in vinum prodigiose convertit.

Ioan. 9. 6. II. Christus Dominus, qui luto adhibito oculos aperit illi, qui luminibus orbatus in mundum prodierat.

Ioan. 11. 14. III. Idem Dominus ad monumentum Lazari, quem post diem quartum quum exstinctus, sepultusque fuerat, è sepulchro ad vitam evocat.

IV. Unus aliquis brachiis in crucis speciem expansis, qui in hac forsitan Arca olim conditus quievit.

Matth. 14. 19. V. Christus Dominus manus imponens quinque panibus, & duobus piscibus, eos ad ingentem hominum multitudinem in deserto pascendam divinitus multiplicat.

Matth. 9. 20. VI. Mulier, quæ fluxu sanguinis per duodecim annos laboraverat, advoluta ad pedes Domini opem valetudinis, si vel fimbriam vestimenti ejus sibi tangere daretur, consecuturam se certo credens, fit voti compos.

VII. Denique vir ille juxta aram existens, qui panes quinque serpenti veluti porrigit, cujusmodi, & quisnam sit, haud facile fuerit conjectare. Itaque ne frustra comminisci quid velle videamur, mysterium hoc, atque alia quædam in cæteris deinceps Sarcophagis, & Cœmeteriorum tabulis obscuriora, & quæ ne Apollo quidem ipse nimis prompte divinaverit, intacta prorsus, atque iis, qui altam ac multiplicem scripturarum intelligentiam assecuti sunt, divinorumque ὑποφήταις indaganda, & pronuntianda relinquimus. Nobis interim, quibus per ingenii tenuitatem, temporisque angustias, majorem in præsens diligentiam præstare non licuit, ignoscat velim lector, & hunc qualemcumque conatum boni consulat.

Cæterum Arca prior longitudine pedes Romanos octo & trientem, ac latitudine duos & trientem exæquat. Altera verò in longitudinem pedes octo, in latitudinem quatuor & semis, in altitudinem denique duos obtinet.

Duæ hæ marmoreæ Arcæ anno nonagesimo supra sesquimillesimum ex Cœmeterio Vaticano erutæ fuerunt. Earum imagines opera Ciacconii & Vinghii primum delineatæ sunt; quas ab illis deinde acceptas hic contemplandas subjicimus.

Exod. 31. 18. I. In prima, cui anguli utrimque bino figurarum ordine distincti sunt, in primis conspici datur divinus Hebræorum legislator, qui in monte Sinai legem digito Dei marmori inscriptam è cælo veluti accipit.

Ioan. 2.7. II. Sub illo Christus Dominus existit, qui in Cana Galilææ, ni fallor, aquam in vinum vertit.

Matth. 20. 34. III. In anguli lævi parte superiori Petrus Apostolus prostare videtur, de constantia ac fortitudine sua vane se jactans: cui Dominus trinam ante gallicinium negationem prædicit.

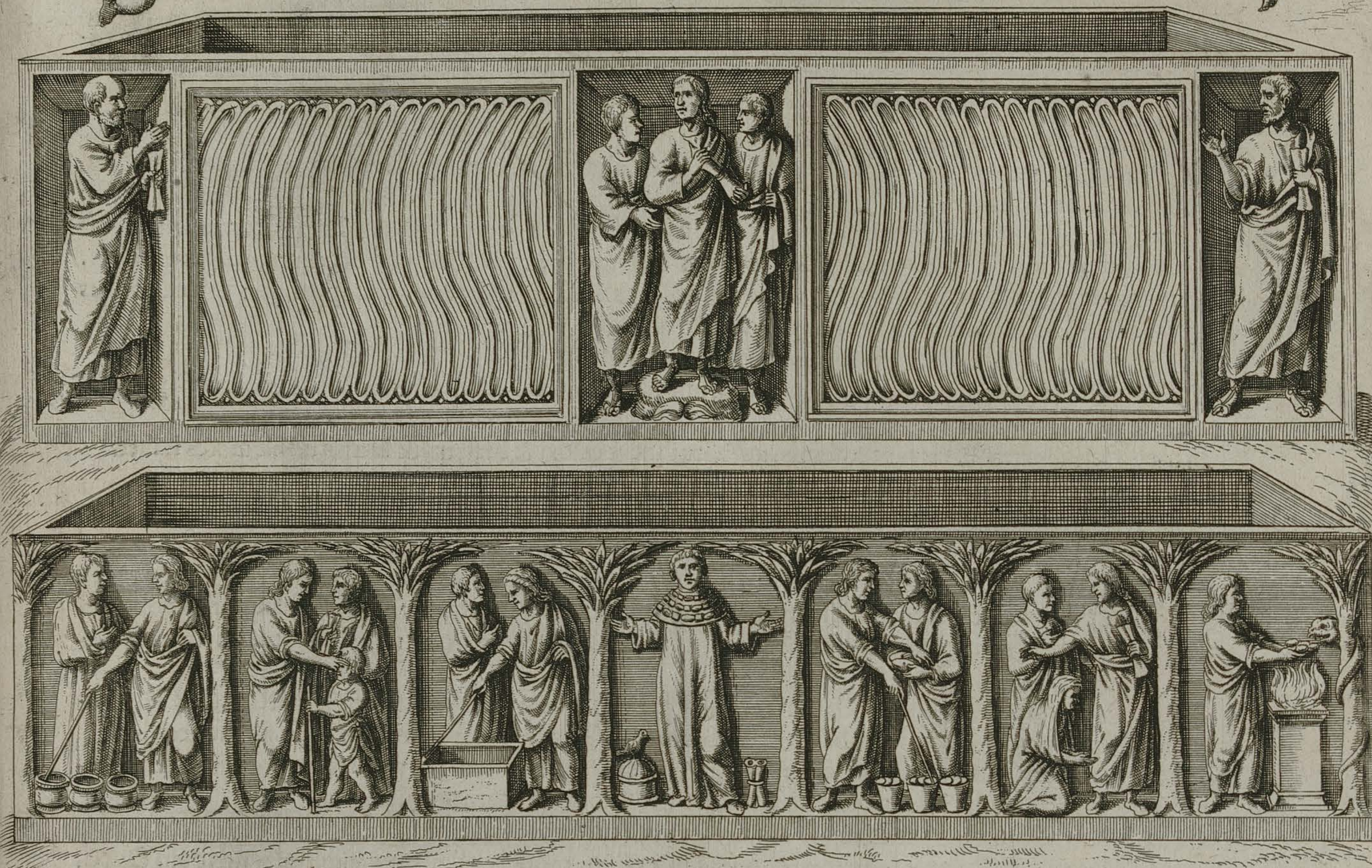
Exod. 17. 6. IV. In infimo atque ultimo angulo habetur Moyses, qui mirifica sua virga affluentes è Petra aquas sitienti populo producit.

V. In meditullio ejusdem Arcæ Pastor ille bonus, Christum Dominum mystice designans, pedo innixus, & gregi suo veluti invigilans cernitur.

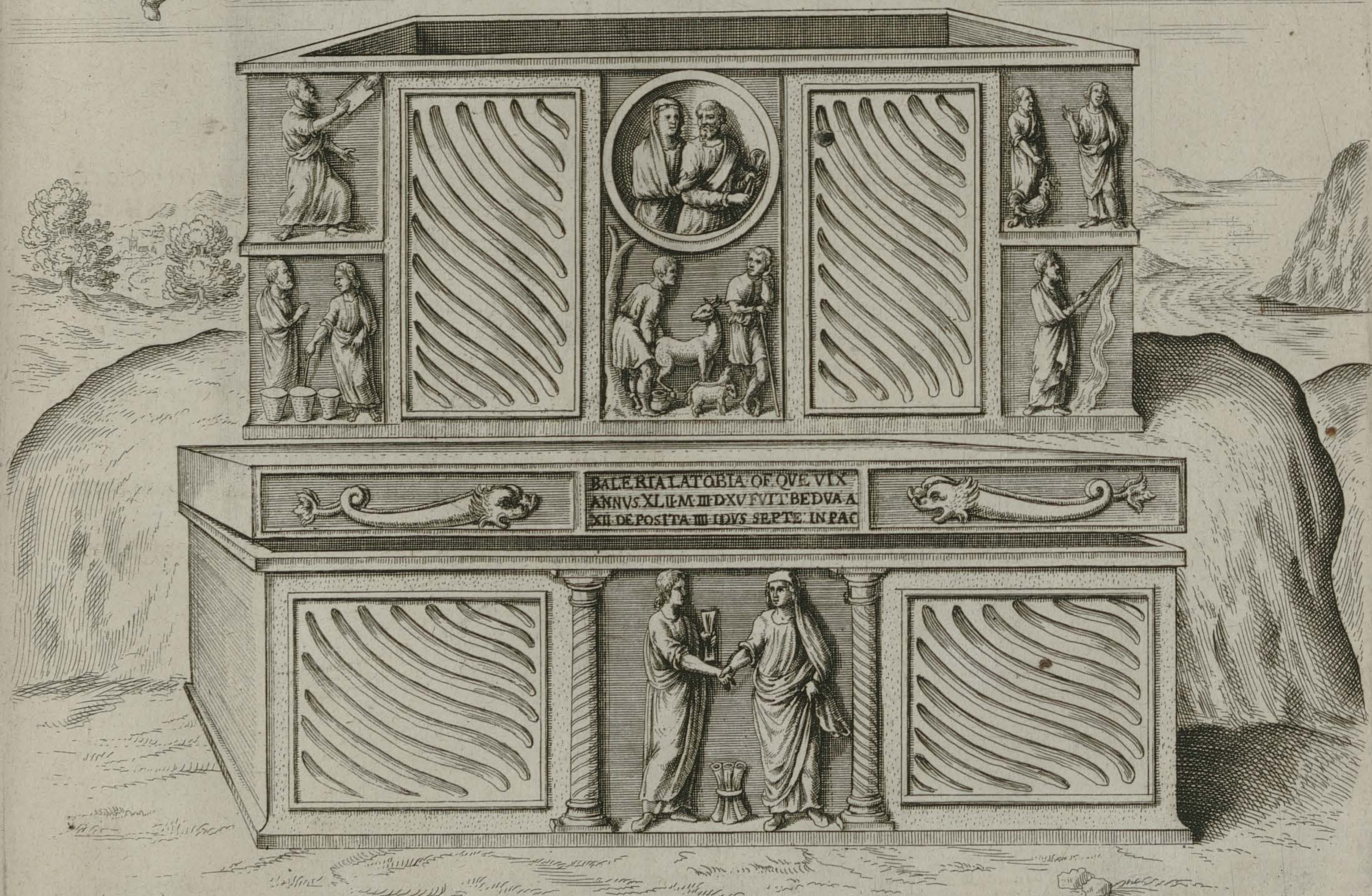
In altera hic opposita, nullæ figuræ, ut vides, habentur, nisi unum aliquod è primitiva Ecclesia par conjugum; quorum corpora procul dubio inibi quondam recondita fuere. Hi dexteris peramanter invicem junctis, ad indicium fidei, concordiæque servatæ, exsculpti sunt: volumina autem illa in manipulum composita quid, nisi Euangelica scripta, quibus illi crediderant, denotare dicemus?

Cœterum in ejusdem operculo bini hinc atque hinc delphini visuntur, qui piscis in veterum Christianorum picturis ac tabulis est admodum frequens, adeoque mysterio illum carere haud nobis par est credere. De hoc, aliisque Christianorum hieroglyphicis sexto libro locupletior habebitur sermo.

SARCOPHAGI MARMOREI EX VATICANO COEMETĒ. EFFOSSI

SARCOPHAGI MARMOREI EX VATICANO COEMETĒ. EFFOSSI

Arca marmorea, quæ anno hujus seculi septimo supra millesimum sexcentesimum, XIX. Kalend. Septembr. in Cœmeterio Vaticano, dum ad jacienda ejus Basilicæ fundamenta humus effoderetur, reperta est, prope arcum scilicet, quà è veteri Templo in Novum patebat ingressus. Hic autem animadvertendum est, quod figuræ illic insculptæ absque sandaliis, & excalceatæ conspiciantur: nam, ut videre est, perfunctorie, atque oscitanter incœptæ illæ potius, quam elaboratæ sunt.

Intra hanc Arcam cadaver quoddam multiplici linteaminis circumplexu involutum erat; quod collocatum deinde fuit in Polyandro: Arca verò sub pavimento ejusdem Basilicæ conservanda reposita est. Sacræ autem, quas præ se fert, historiæ hæ sunt.

I. Christus Dominus, qui parvulo manus imponit.

Matth. 9. 20. II. Mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, contacta Dominici vestimenti fimbria, valetudinem consequitur.

III. Christus Dominus binos inter Apostolos, monti insistens, è quo quatuor Paradisi terrestris flumina emanant. Illi adstat agnus exculptus, eundem Dominum, qui est Agnus occisus ab origine mundi, mystice significans. Volumen autem uni ex Apostolis iccirco apertum veluti porrigit: quia Christus dicitur aperuisse illis sensum, ut intelligerent scripturas. *Apoc. 13. Luc. 24.*

Matth. 20. 34. IV. Christus, qui prædicit Petro trinam ejus negationem.

Matth. 16. 16. V. Idem Dominus, qui Principi Apostolorum summam in Ecclesia ligandi atque solvendi potestatem per binas claves confert.

In longitudinem pedes novem & semis, in latitudinem duos, & bessem, & in altitudinem tres habet.

In eodem pariter Cœmeterio Vaticano hæc Arca marmorea reperta est: in præsens autem probe Ecclesiam S. Marthæ visitur; sed absque operculo. Pluribus quà veteris, quà novi Testamenti historiis eleganter insculpta est.

I. In primis enim illic triumphalis Christi introitus in sanctam civitatem repræsentatur, cui Hebræorum pueri, vestimentis suis humi substratis, occurrunt, identidem acclamantes: Hosanna in excelsis.

Matth. 16. 8. II. Proximus illi Zachæus exprimitur, qui, ut Christum prætereuntem videret, in sycomorum ascenderat: à quo comiter appellatus, hospitem illum suis ædibus excipere meruit.

III. Christus Dominus medius inter Apostolorum Principes, stans in viso jam toties monticulo, è quo flumina quatuor egrediuntur. Ad pedes ipsius in eodem monte exsculptus videtur agnus cum cruce, aliæque inferius oviculæ circumstant. Agnus quidem ille verum nobis per legem Agnum, nempe Christum Deum, demonstrat: oviculæ autem sunt discipuli ejus, aliive fideles, sæpius à Domino ovium nomine nuncupati.

IV. Dominus inter lictores captivus coram Præside Pilato, qui dum iniquissimam in eum mortis sententiam fert, manus sibi tanquam innocens stolide lavat.

Dan. 3. 1. V. In operculo autem ejusdem Arcæ visitur Nabuchodonosor coram aurea statua, quam ab omni populo adorandam erexerat: sed eam tres pueri spernentes, in fornacem ardentem mittuntur.

Matth. 3. 1. VI. Deus infans in præsepio recubans, quem tres Magi adorant, & magnis muneribus oblatis Dominum veluti suum clientelarem profitentur.

Hæc Arca marmorea, dum Basilicæ Vaticanæ fundamenta ponerentur, inter effodiendum reperta est anno MDXCII. & in præsens extat in ædibus quibusdam privatis ad montem Jordanorum, quas Bononiensium Orator olim habitasse dicitur. Sacris item novi tantummodo Testamenti historiis, ut vides, eleganter ornata est.

Matth. 20. 34. I. Primo, Christus Dominus illic exprimitur, qui Petro se inaniter jactanti prædicit: Antequam gallus cantet, ter me negabis.

Matth. 14. 19. II. Idem Dominus, qui de quinque panibus, & duobus piscibus satiat quinque millia hominum.

III. Christus Dominus iterum inter duos Apostolorum Principes, monticulo insistens, è quo quatuor Paradisi flumina procedunt.

Luc. 14. 7. IV. Colloquium Christi Domini cum Samaritana ad puteum.

Marc. 7. 26. V. Denique idem Christus, cui quædam mulier osculatur manum, forte Syrophœnissa, rogans eum, ut dæmonium ejiceret de filia ejus.

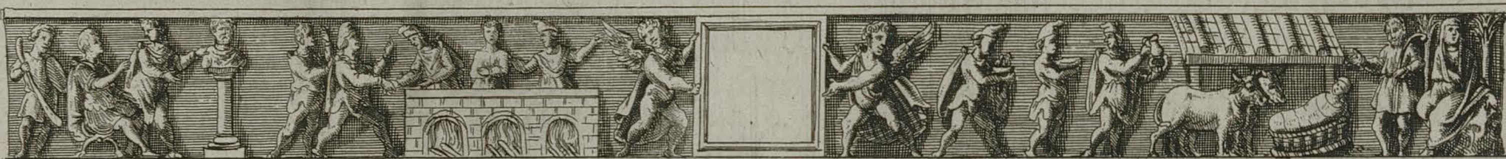
Longitudo ejus Arcæ novem palmos, latitudo duos ac dodrantem, altitudo autem septem palmos æquat.

Inter

SARGOPHAGVS MARMOREVS IN VATICANA REPERTVS BASILICA

SARCOPHACVS MARMOREVS EX VATICANO COEMETÉ EFFOSSVS

SARGOPHAGVS MARMOREVS EX VATICANO COEMETÉ EFFOSSVS

Inter effodienda Vaticanæ Basilicæ fundamenta anno M. DCVII. reperta fuit hæc Arca marmorea: quæ ubinam modo extet, ignoratur. Sacris item figuris, ut hic apparet, est scite insculpta.

I. In medio siquidem Christus Dominus iterum in monte, unde quatuor Paradisi flumina procedunt, exprimitur, cui adsunt quatuor Apostoli, quorum uni, qui Paulus esse creditur, volumen apertum in manus tradit. Hic enim Apostolus, ut ipse de se testatur, in Euangelio plus cæteris laboravit, & nomen Christi prædicatione latius circumtulit. Inferius ad pedes Domini dextra, lævaque vir & mulier conspiciuntur, quorum corpora dubio procul in hac Arca olim condita quievêre.

Matth. 27. 26. Ioan. 19. 16. II. Sed & in angularibus hinc atque hinc ædiculis Christum Dominum captivum coram Judice stare haud abs re quis dixerit. Et dextrorsum quidem coram Anna, vel Caipha, qui eo gestu, & habitu exsculptus est, ut aliquo Christi sermone percelli, atque offendi videatur. Sinistrorsum verò Pilatus veluti dicta, factaque ejus exquireret, expressus est.

Longa est palmorum novem cum quadrante, alta verò trium.

Multis abhinc annis, dum nova Basilica Vaticana exstrueretur, insignis iste marmoreus Sarcophagus in lucem prodiit; qui postmodum in quodam horto prope Ecclesiam S. Marthæ collocatus est Sacris undique figuris peregregie nobilitatus atque insignitus apparet: cujus iconem tribus proximis inferioribus tabulis lectori subjicimus: & figuras hic, quoad licet, enarramus.

In anteriori siquidem ejus parte Imago illa in medio, quæ monticulo insistit, unde quatuor illa sæpius jam dicta Paradisi terrestris flumina promanant, Christum Dominum repræsentat. Reliquæ verò sunt Apostolorum effigies. Dominus autem una manu docentis in morem sublata, altera verò volumen apertum Paulo, ut creditur, porrigere videtur. Cur autem huic præcipue Apostolo? ea poterit esse ratio, quod iste ante alios portaverit nomen Christi coram gentibus, ac regibus: & in verbo Dei promulgando plus cæteris laboraverit (Ego enim, dicit Dominus, ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.) Atque hinc non temere neque frustra imaginem ejus cum cruce humeris imposita veteres Christiani sæpius expressere. Inferius denique vir ille & mulier, qui prostrati videntur ad pedes Domini & illum veluti adorant, eos esse credibile est, qui hanc Arcam corporibus suis tumulandis olim extrui curarunt. *Act. 9. 15.*

Longus est hic Sarcophagus palmorum undecim, latus quinque, altus verò sex.

Præsens hæc tabula faciem Sarcophagi præcedentis posteriorem contemplandam hic exhibet. In ejus meditullio bonus ille Pastor, qui animam suam pro ovibus posuit, conspicitur, pedum pastorale una manu tenens, altera verò uni ex duabus oviculis, quæ illi adstant, abblandiri, illaque contra capite exporrecto blanditias Pastoris gratas sibi, jucundasque esse monstrare videtur. Imagines autem illæ, quæ in binis utrimque angulis exsculptæ sunt, duos Apostolos esse dicas licebit.

Par-

SARGOPHAGVS MARMOREVS EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

SARGOPHAGVS MARMOREVS EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

SARCOPAGI EIVSDEM PARS POSTEPIOR

Partes denique proximi ejusdem superioris Sarcophagi laterales, quas oculis hic subjicimus, sacris etiam, iisque veteris dumtaxat Testamenti, historiis graphice sane elaboratæ sunt.

4. Reg. 2. 11.

I. Et quidem in priori ejus parte producitur Elias ignea quadriga impositus, qui ad superna jam transferendus, pallium, quo paulo prius aquas Jordanis, quem illic etiam expressum videas, diviserat, super Eliseum ponit. In typo videlicet jam tunc designabat ille Christum Dominum, qui (ut Rupertus Abbas disserit) ex mundo ad Patrem transiturus, officium simul, & spiritum suum Apostolis dedit.

Rupert. Abb. de Trin. & op. l.5. c.15.

Exod. 32. 19.

II. Moyses accipit tabulas legis à manu Dei.

Gen. 22. 9.

III. Admirabilis illa, & omnium sæculorum fama decantata Abrahæ obedientia, qua Dei nutu unicum suum in holocaustum immolaturus erat.

Partes autem hæ laterales in longitudinem palmos sex, & dimidium; quinque autem in altitudinem obtinent.

Hæc Arca marmorea sacris Christi & Apostolorum imaginibus insignis, ex Cœmeterio Vaticano multis abhinc annis fuit eruta. Intrinsecus per ambitum habet prominentiam quandam, tabulæ imponendæ excitatam, quò corpora, si plura inibi locari contingeret, invicem separarentur. Ea nunc sub pavimento Vaticanæ Basilicæ, venerandis sanctorum quatuor Leonum Pontificum corporibus inibi reconditis, asservatur. Illic exsculpta quoque cernitur amœna viridantibus pampinis, uvarumque sertis undique pendentibus vitis, quam haud temere, nec absque mysterio hic, & alibi sæpius ab antiquis Christianis exhibitam esse dicendum est. Primùm enim per illam Christum Dominum, qui de se dixit: Ego sum vitis, vos palmites, hieroglyphice designabant: tum etiam Ecclesiam, quæ in sacris literis per vineam Dei electam sæpius adumbratur. Sed & similitudine vitis, quæ uvas maturas jam, ac coctas, dulcedine plenas, & aureo purpureove colore nitentes attulit, animam maturitate prudentiæ, splendore fidei, confessionis decore, justitiæ pulchritudine, ubertate misericordiæ, veluti quibusdam monilibus, exornatam intelligi luculenter Ambrosius asserit. Et Bernardus fructum vitis, sanguinem Christi, & Martyrum, tanquam rubentia musta torcularibus calcata, poculis cælestibus per tormenta expressum peregregie dixit.

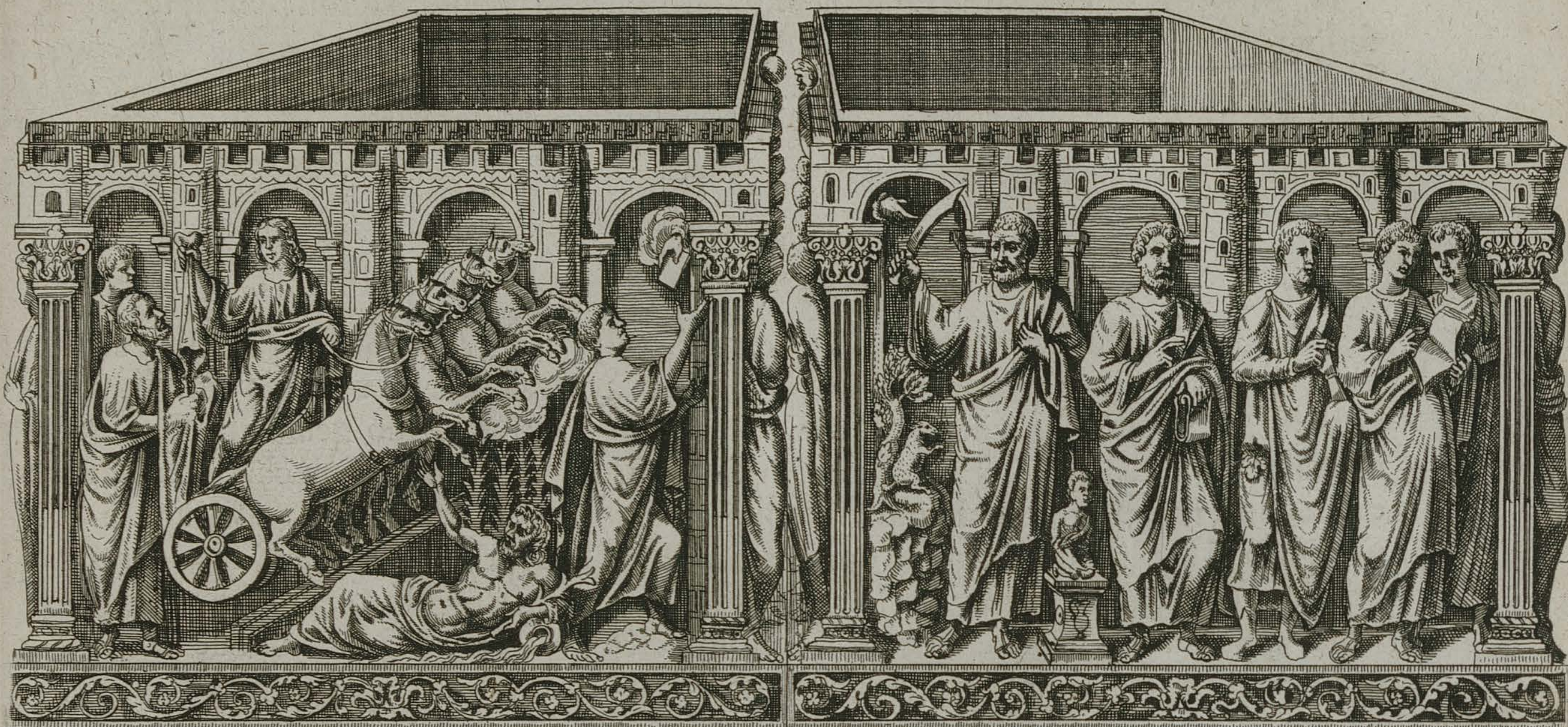
Psal. 79. Esai. 5.

Ambros. in Hexam. lib.3. c.12.

Bernar. in Cant. ser.6.

Longa est palmis decem, & dodrante, lata quinque cum dodrante, alta verò quatuor & semis.

SARCOPHAGI EIVSDEM PARTES LATERALES

SARCOPHAGVS MARMOREVS EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

Partes Arcæ marmoreæ proximæ superioris laterales antiquæ tantummodo legis historiis insculptas hac tabula spectandas subjicimus.

I In iis enim videre est Eliam, qui ignea quadriga in cælum rapitur, & quasi in quodam triumpho victor ascendit. Victor enim, ut inquit Ambrosius, extiterat non gentium barbararum, sed sæcularium voluptatum. Ad eundem vero modum Ecclesia, cujus typum etiam gerebat Elias, rapietur, ait idem Doctor, argumento deducto ex Apostolo Paulo, dicente: Rapiemur in nubibus obviam Christo in aëra.

4. Reg. 2. 18 S. Ambros. ser. 2. de Eliseo. Id. in cap. 3. Luc. l. 2.

II. Moyses, qui accipit à Domino in monte Sinai duas tabulas testimonii lapideas, scriptas digito Dei.

III. Abraham unigenitum suum Isaac in holocaustum offerre Deo paratus est.

Reliquis illis tribus figuris, quæ post Abrahamum exsculptæ visuntur, divinandis, Oedipo opus est conjectore.

Sarcophagus iste marmoreus ex Vaticano Cœmeterio erutus, olim in Basilica D. Petri visebatur; nunc autem in ædibus Cæsiorum in Urbe Leonina Positis reperitur. Duodecim Apostolorum imagines præ se fert: in quorum medio gemmatæ Crucis forma conspicitur, cui sacrosanctum Christi nomen, binis Græcorum characteribus expressum, impositum est. Familiarissimum sane ac solemnissimum antiquis Christianis signum; & sine quo vix ullum opus aggredi solebant, ut ex illo toties, totque rebus, quæ subtus supraque terram in præsens adhuc extant, insculpto, appictove luculenter apparet. Didicerant enim ex Apostolo, dicente: Omne quodcumque facitis in verbo aut opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi.

Ad Coloss. 3.

Hæc Arca marmorea in eodem Cœmeterio Vaticano reperta est; atque inde translata fuit in atrium monasterii Patrum Cassinensium, quod ad montem Quirinalem è regione Palatii Pontificii tunc temporis habebatur. Nunc autem in ædibus Eminentiss. Cardinalis Mazarini in eodem monte sitis extat. Pluribus cum veteris, tum novæ legis admirandis historiis insculpta est.

I. In primis enim illic visitur Moyses percutiens petram, è qua largissimæ fluunt aquæ. *Exod. 31. 18*

II. Fecit Jesus initium signorum in Cana Galilææ, aquam in vinum vertens. *Io. 2. 7.*

III. Mulier illa in medio cujusmodi, ac quænam sit, quis divinaverit? nisi dicamus imaginem illius, quæ hanc Arcam corpori suo tumulando construi curavit.

IV. Christus, qui cæco nato largitur oculos. *Io. 9. 6.*

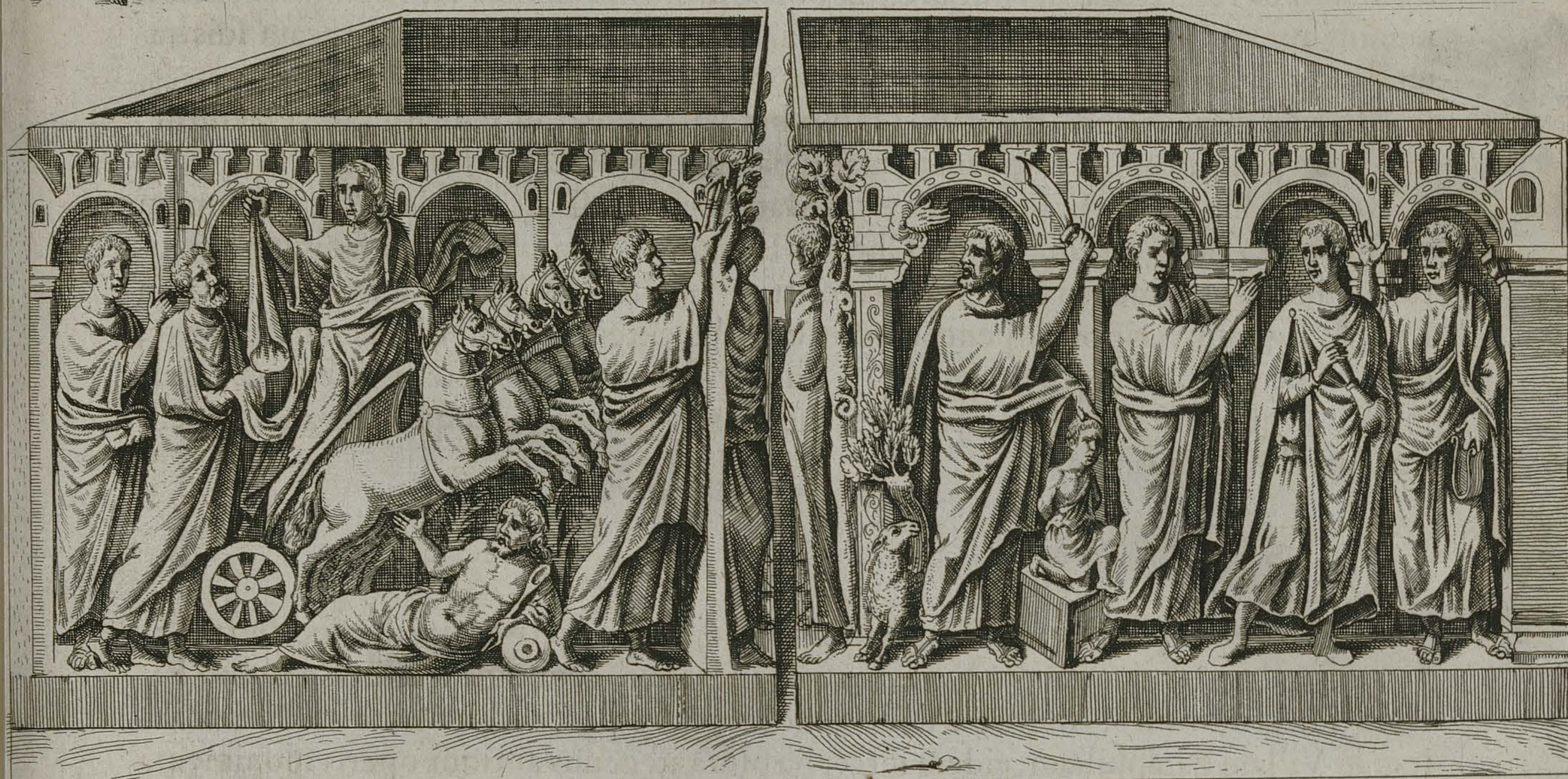
V. Idem Dominus, qui famescentes in deserto turbas quinque panibus divinitus multiplicatis satiat. *Matth. 14. 19.*

VI. Christus Dominus, qui Lazarum quatriduanum à mortuis excitat, ad cujus pedes Martha provoluta, & illum veluti adorans cernitur. *Io. 11. 44.*

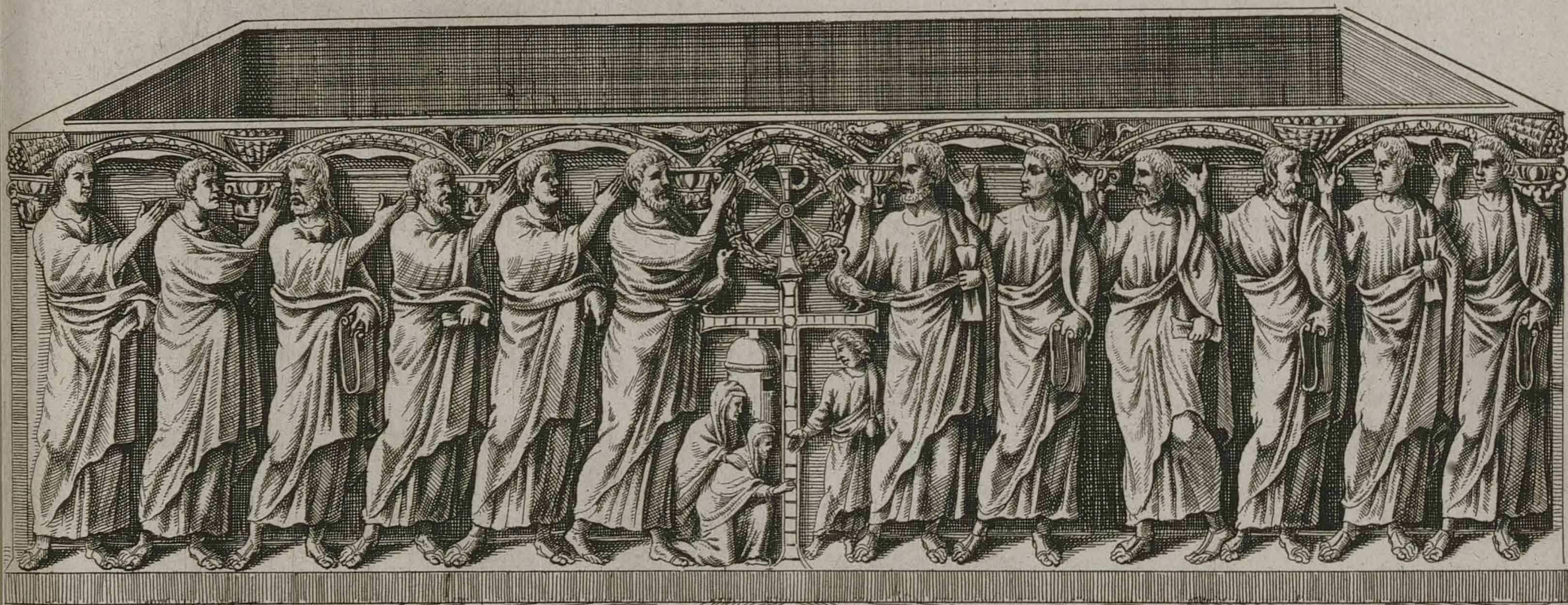
Longa est palmis decem & dodrante, alta vero duobus & dodrante.

Qua-

SARCOPHAGI EIVSDEM PARTES LATERALES

SARCOPHAGVS MARMOREVS EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

SARCOPHAGVS MARMOREVS EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

Quatuor hæc Sarcophagorum fragmenta è Vaticano Cœmeterio eruta, haud indigna quoque visa fuere, quæ typis exprimerentur, atque adeo operæ pretium esse existimavimus, ut ea in publicum hujus operis theatrum contemplanda producantur: singula enim singulis divinæ legis historiis adornata sunt. Et in primo quidem, quod in atrio domus veteris Matthæiorum extat, bis Christus Dominus repræsentatur, semel medius inter duos Apostolos, & iterum in habitu Pastoris, qui ovem erroneam suis humeris ad gregem reportat.

Ionæ 3. 2. 1. Alterum fragmentum, quod in Transtyberina regione ad Ianiculi radices visitur, historiam Jonæ Prophetæ, quem immanis balena deglutit, præ se fert

Ioan. 5. 8. *Gen. 3. 24.* Reliqua duo habentur in ædibus olim Matthæi Laurelli, sitis in vico Burgundionum vulgo dicto. In priori conspicitur Christus Dominus, qui paralytico sanitatem restituit, eumq; cum grabato suo domum remittit. In altero Adam, & Eva, quamvis sola Eva, & lignum vetitum serpenti involutum illic extent, nam Adam cum illa parte, quæ desideratur, ut apparet, decidit. Visuntur item duæ aliæ illic figuræ, quæ cujusmodi, ac quænam sint, haud facile deprehendere potuimus, adeoque illas aliis expendendas relinquimus.

Insignis hæc atque elegans Arca marmorea, cujus simulacrum binis hic seorsim tabulis spectandum subjicimus, in Vaticano quoque reperiri contigit: & in Cœnobio Patrum Theatinorum S. Andreæ à Valle nuncupato diu postmodum extitit. Nuper autem in Villam Pamphiliam, eidem inter alia plura id genus antiqui operis monimenta decori, ac ornamento futura, deportata est. Anterior ejus facies octastylos, per cujus intercolumnia sacræ ubique figuræ graphicè sculptæ prostare visuntur: & quod mireris, longa vetustate nulla ex parte diminutæ, aut deturpatæ, sed integræ prorsus, illæsæque conservatæ sunt.

I. In mediana igitur columnarum intercapedine, quæ cæteris ex proba, decentique eustylorum symmetria paululum patentior concinnata est, Christus Dominus inter Apostolos, quorum uni, qui Paulus esse creditur, volumen apertum veluti tradit, disserentis in morem præsidere cernitur.

Gen. 22. 9. II In angularibus vero hinc atque hinc intercolumniis, dextrorsum quidem Pater credentium admirabili obedientia unicum suum immolaturus conspicitur sed Angelo interpellante, arietem divinitus sibi obvium deinde offerens, sacrificium perfecit. *Matth. 27. 24.* Sinistrorsum verò Christus Dominus captivus sistitur ad tribunal Pilati, qui inter ferendam mortis in eum sententiam manus sibi lavat.

Longitudine est palmorum novem, & dodrantis, latitudine quinque, altitudine verò trium, & semis.

Eadem hæc forsitan Arca est, cujus Alpharanus in suis notis meminit.

Utraque Arcæ proximæ superioris latera, quæ ædium quarundam simulacra graphicè elaborata præ se ferunt, oculis præsenti tabula subjicimus. In illis præterea sacras aliquot veteris & novi Testamenti figuras videre est.

Matth. 20. 24. I. In primis enim Christus Dominus in medium producitur, qui vanam Petri jactantiam castigans, futurum prædicit, ut, antequam gallus, quem ibi quoque in columna adstantem videas, cantet, ab illo ter negetur. Verum Domino oculos in illum postmodùm conjiciente, facti conscientia commotus, flevit amarè, ut apparet in exsculpto illic Petro, qui indice oculis admoto, lacrymas præ animi angore ac dolore sibi manare veluti innuit. Atque ita quidem prioris, ut vides, ejus Arcæ lateris sculptura disposita est.

Exod. 31. 48. II. In altero verò latere Moyses repræsentatur, qui sitibundo in solitudine populo è petra aquas affatim educit.

III. Deinde Christus Dominus exhibetur iterum, cujus pedibus mulier, sive illa sit Martha, sive Syrophœnissa, vel alia quæpiam, provoluta conspicitur.

Binæ

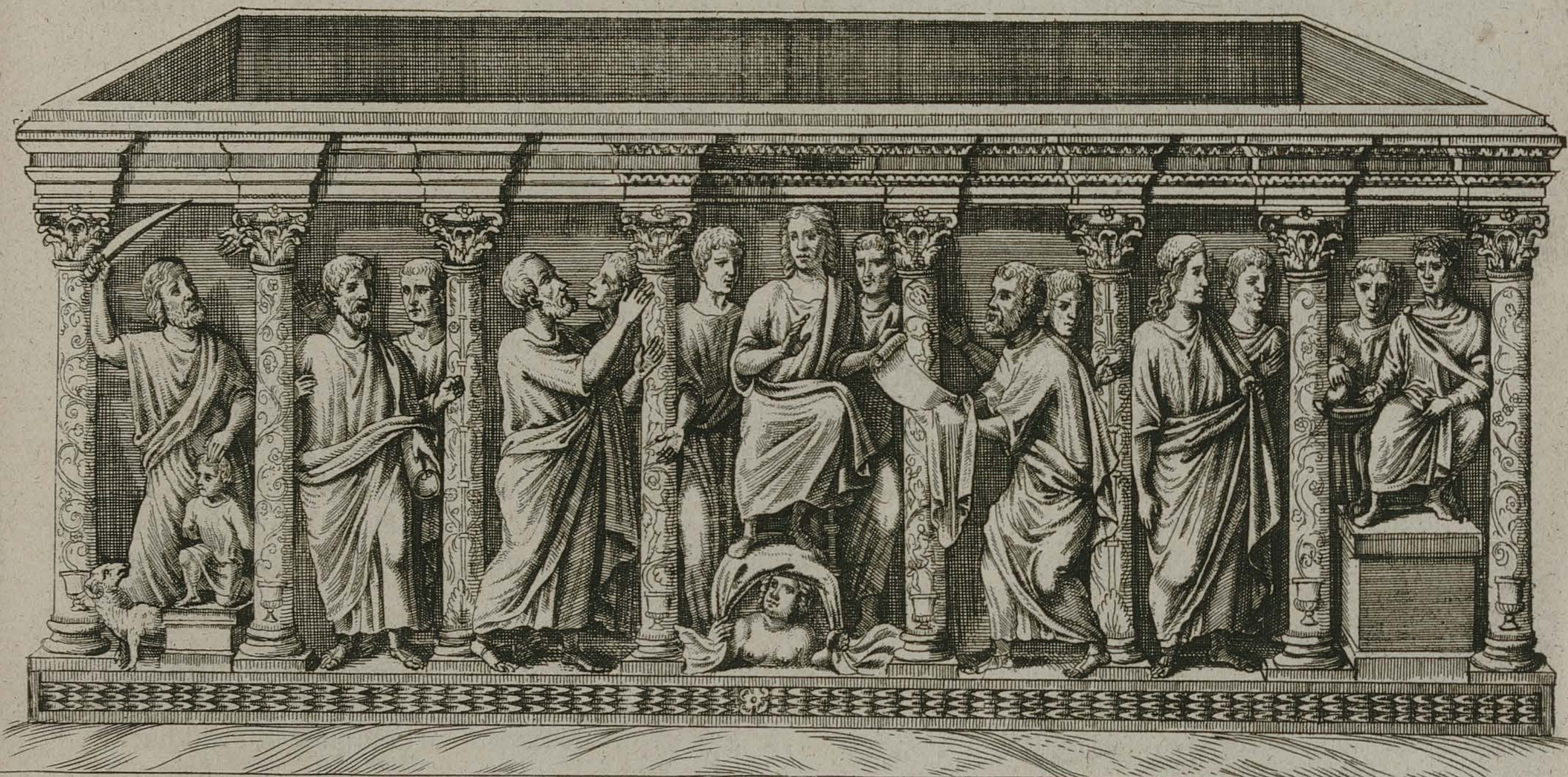
SARCOPHAGI MARMOREI IN VATICANO REPERTI

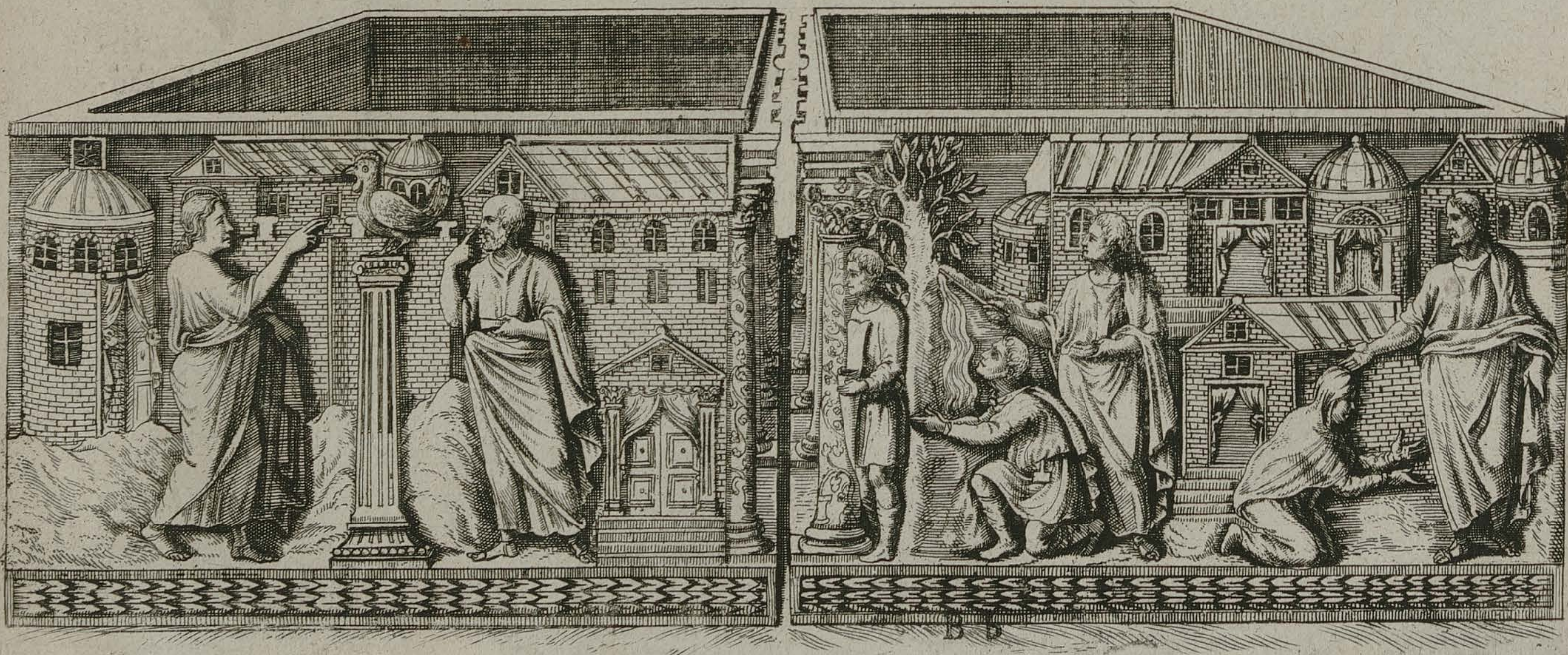

SARCOPACVS MARMOREVS EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

SARCOPHAGI EIVSDEM PARTES LATERALES

Binæ hæ marmoreæ Arcæ sacro eodem Cœmeterii Vaticani loco effossæ sunt. Prior conquassata, fractaque per medium visebatur olim in ædibus quibusdam privatis è regione Palatii Magni Ducis Hetruriæ in Campo Martio positis. Figurarum autem, quas continet, enarrationem hanc subjungimus.

Act. 12. 3. I. In prima ejus ædicula vir quidam captivus ducitur, quem Petrum Apostolum esse ajunt.

II. Christus Dominus inter Principes Apostolorum medius, qui Crucem gemmis undique adornatam dextra præferre, & monticulo, è quo quatuor illa Paradisi terrestris celeberrima flumina scaturiunt, insistere videtur.

Matth. 27. 24. III. Idem Dominus, qui à lictoribus captivus sistitur Judeæ Præsidi Pilato, qui impiæ Hebræorum voluntati obsequens, illum condemnat : cujus tamen sententiæ iniquitatem ad se neutiquam pertinere palam professus, manus sibi excors lavat.

Longa est palmos novem, alta vero tres.

In altera hic apposita arca videas licet boni Pastoris præclara symbola, illis, qui sacris litteris eruditi sunt, satis cognita. Piscem insuper ab una parte, ab altera verò anchoram illic exsculptam videre est. Et primùm quidem per piscis imaginem sepulchris affixam veteres Christiani videbantur innuere, eum, qui inibi reconditus erat, ex illis esse piscibus, qui juxta parabolam Evangelicam, in vasa eligentur ab Angelo. Per piscem enim, ait Origenes, sanctus quisque intelligitur, qui intra retia fidei conclusus, bonus piscis à Salvatore nuncupatur. Altera verò piscis allegorica interpretatione fidem invisibilium intelligi docet Beda, vel propter aquam Baptismi, inquit ille, vel quia de invisibilibus locis capitur: & sicut piscis, ut Eucherii verbis utar, crebris maris fluctibus tunditur, nec perimitur: ita fides firma quantislibet adversantis mundi pressuris impugnatur, inconvulsa persistit; nec sæculi eam unda demergit.

Matth. 13. Orig. hom. 7. in Levit. c. 10. Beda in Luc. c. 11. l. 3. Eucher. form. spir. c. 4.

Sed quid Anchora? Sapienter equidem illam pisci appositam conspicimus, quorum alterum fidei, spei alterum symbolum præ se ferre jam novimus. Nam fides, inquit Ambrosius, quæ spe, veluti sacra anchora, roborata, nulla infidelitate mergi poterit, dum cœlestia absque ulla dubitatione credit, & sperat, & amat. Candidæ item ac timoratæ conscientiæ significationem habere anchoram hisce verbis ait Chrysostomus: Conscientiæ increpatio, sacra est anchora, quæ nos nequaquam sinit in peccatorum profundum absorberi. Sed hæc pauca hic libasse sufficiat, plura de hoc aliisque id genus symbolis libro sexto dicentur.

S. Ambros. in Hebr. 6. Chrysost. Conc. 4. in Lazar.

Longa est hæc Arca posterior palmos novem; alta vero non amplius duos.

Prior è duobus hisce Sarcophagis in Villa olim Bosii, nunc vero sacri atque inclyti Ordinis Hierosolymitani, ad montem S. Valentini sita, Via Flaminia inter varias è Cœmeteriis acceptas inscriptiones calce firmatus extat. Historias, quas continet, paucis hic exponere libuit.

Exod. 17. 6. I. Mirificus igitur Hebræorum Legislator hic sese primus contemplantibus offert, qui percussa petra in deserto largissimas inde populo elicit aquas. Plurima autem ex hac à Moyse percussa petra sancti Patres mysteria haurire assolent. Et primum quidem ad hæc Apostoli verba : Petra autem erat Christus, fontem baptismi nobis, ac martyrii eadem petra ostendi asserit Hieronymus: De latere enim Christi, inquit ille, cum percussus est, sanguis & aqua processit, quod Baptisma, & martyrium figuravit. In solitudine vero petra aquas effudit, in terra videlicet, ait Justinus, gentium cognitionis Dei expertium, fontem omnis gratiæ ac sapientiæ scaturire fecit Christus.

1. Cor. 10. S. Hieron. to. 7. in ps. 77. Iust. colloq. cum Triph.

Act. 12. 3. II. Petrus Apostolus, ut alibi sæpius jam vidimus, ni fallor, in carcerem conjici videtur.

Ioan. 5. 8. III. Christus Dominus paralyticum sanitati restitutum cum grabato in humeris domum remittit.

IV. Mulier brachiis expansis orantis in speciem.

Matth. 14. 19. V. Christus Dominus, qui quinque panibus, & duobus piscibus ingentem hominum multitudinem in deserto pascit.

Io. 11. 44. VI. Iterum Christus Dominus, qui Lazarum à morte ad vitam revocat: Martha autem Domini pedibus advoluta illum adorare videtur.

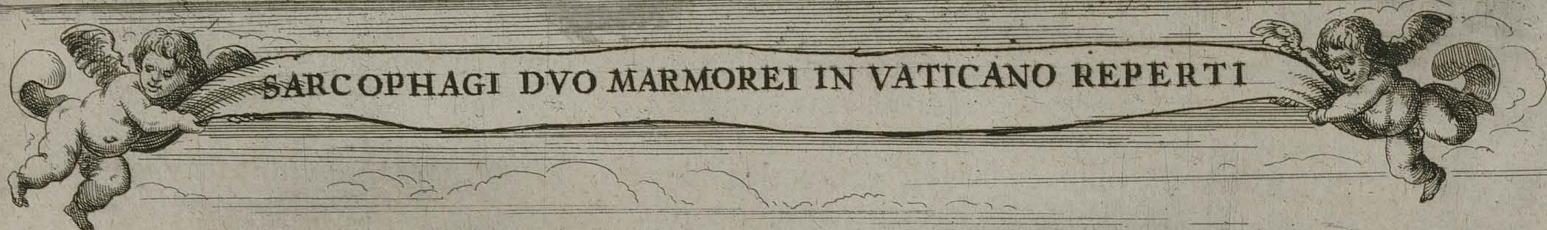
Longus est palmis decem : altus vero duobus, & quadrante.

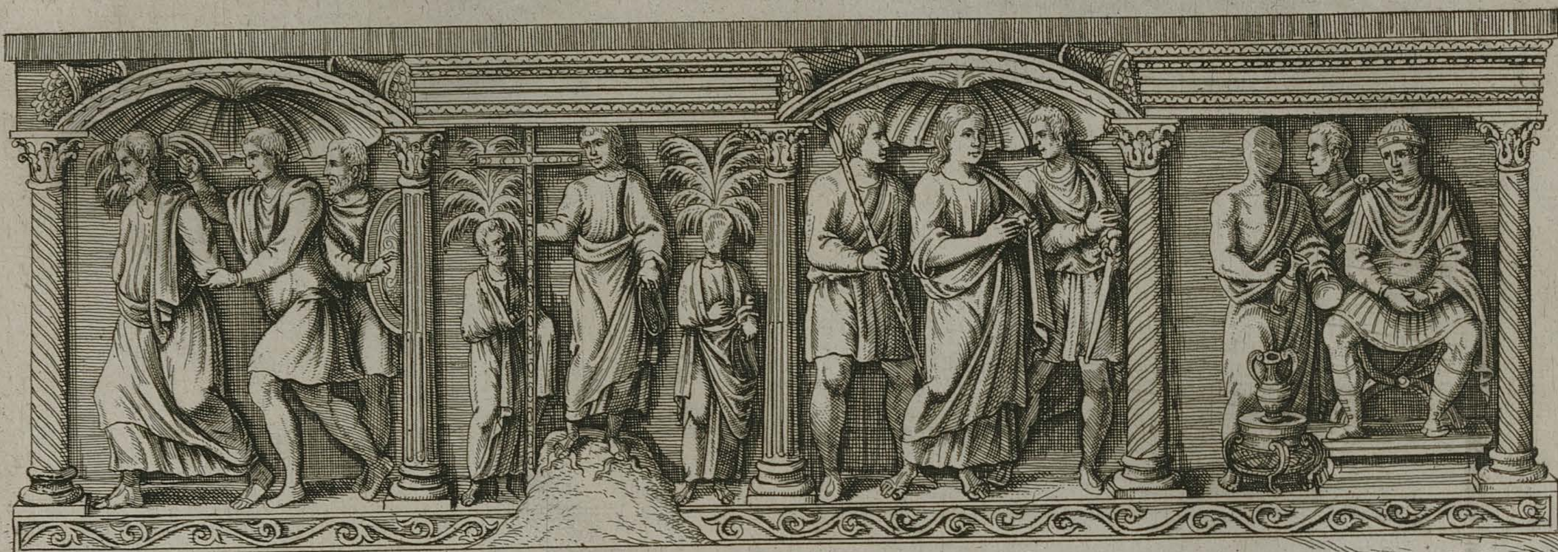
Alter, cujus imaginem hic quoque subjicimus, extabat in ædibus quibusdam privatis propter Ecclesiam SS. duodecim Apostolorum.

I. In ejus meditullio effigies quædam conspicitur, ejus fortasse, cujus corpus in hoc Sarcophago olim conditum quievit. Deinde bonus ille Pastor, qui baculo pastorali incumbens, gregi suo veluti advigilat, illic quoque eleganter effictus est.

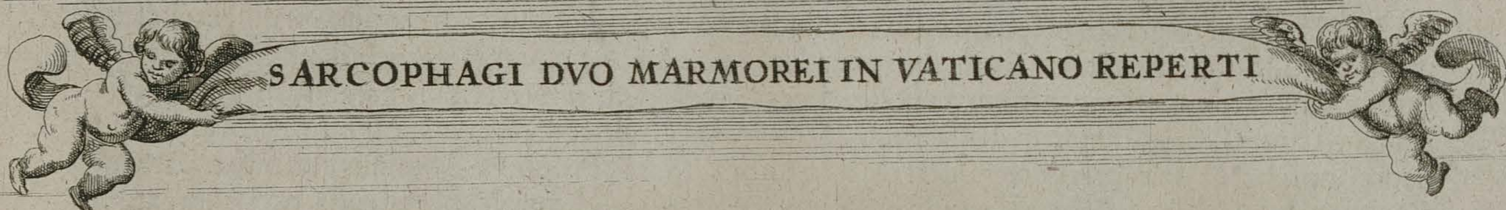
Io. 11. 44. Exod. 17. 6. II. Cæterum in binis hinc atque hinc ædiculis angularibus : hic quidem Christus Dominus Lazarum exsuscitat : illic vero Moyses percutit in eremo petram, & populo producit aquas.

Minor

SARCOPHAGI DVO MARMOREI IN VATICANO REPERTI

LIVIA NICARVS
LIVIAE PRIMITIVAE
SORORI FECIT
Q.V.AN.XXIIII.M.VIIII

SARCOPHAGI DVO MARMOREI IN VATICANO REPERTI

Minor illa Arca marmorea, quæ bino figurarum ordine conſtat, in præſens reperitur ante ædes Mutorum in platea ex adverſo Eccleſiæ S. Joannis à Pinu vulgò dictæ. Variis quà veteris, quà Novi Teſtamenti prodigioſis hiſtoriis adornata eſt.

Exod. 17. 6. I. In primis enim illic viſitur divinus Hebræorum legiſlator Moyſes, qui nutu Dei mirifica ſua virga petram percutit, ex qua continuo ingens aquarum motus effluit.

Matth. 14. 19. II. Habetur etiam ibidem Chriſtus Dominus, qui fameſcentis in deſerto multitudinis miſericordia motus, quinque panes, & duos piſces ad illam ſatiandam divinitus multiplicat.

Matth. 26. 57. III. Paulò ulterius idem Dominus repræſentatur, in quem Judæi manus injiciunt, & captivum veluti abducunt.

IV. In medio proſtat mulier quædam explicatis brachiis orantis in morem.

Gen. 3. 24. V. Sequuntur deinde Protoparentes juxta lignum vetitum, qui Dei præcepto jam violato, mœſti, vultuque demiſſo ſerò ſe nudos eſſe agnoſcunt.

Gen. 22. 10. VI. Proximus illis, qui obedientiam temere abjecerant, nec Deo paruerant, obedientiſſimus Patriarcha Abraham expreſſus eſt, qui unigenitum ſuum in holocauſtum offerre Deo paratus eſt.

Io. 11. 44. VII. Denique Chriſtus Dominus, qui Lazarum à mortuis excitat.

Matth. 2. 11. VIII. In ordine ejus inferiori conſpici datur in ſinu Virginis Matris Deus infans, quem tres Magi adorant.

Gen. 9. 11. IX. Cernitur item illic Noë in Arca, qui, aquis diluvii jam ceſſantibus, columbam cum ſurculo olivæ reverſam, pacis iræ cæleſtis nunciam, excipit.

Io. 3. 2. 1. X. Propheta Jonas ex navi in Mare projicitur, & alvum ingentis Ceti ingreditur: ſed triduo poſt in terram redditus, ſub umbraculo cucurbitæ recubare videtur.

In longitudinem hæc Arca obtinet palmos quinque cum dimidio, in latitudinem duos, in altitudinem item duos, & unciam.

Altera vero major, & quæ nil niſi ſacroſanctum Chriſti nomen binis Græcorum elementis expreſſum præ ſe fert, modo viſitur in atrio D. Angeli incoronati, è regione Eccleſiæ S. Marcelli.

Longa eſt palmis octo, & ſemis, lata tribus & quadrante, alta vero duobus.

Prior ex his Sarcophagis extabat in domo Presbyterorum S. Iuonis vulgò ad Scrofam. Sacræ, quas præ ſe fert, figuræ, earumque myſteria, ut quidem videtur, ſic ſe habent.

Ezech. c. 37. 7. I. Repræſentari in primis illic creditur admirabilis illa viſio, quæ in divinis litteris objecta legitur Ezechieli Prophetæ, qua ſibi in ſpiritu viſus eſt evocari in campum oſſibus mortuorum vehementer aridis plenum: illo autem vaticinante viſa ſunt accedere oſſa ad oſſa, unumquodque ad juncturam ſuam, carnibus indui, animari, ac demum revixiſſe. Per iſtam quidem reſurrectionis parabolam, ut D. Hieronymus cum Gloſſa diſſerit, qua oſſa arida, & multa vetuſtate confecta videntur reſurgere, reſtitutionem populi Iſraël, in captivitatem ducti, & toto Orbe diſperſi, Prophetæ Dominus indicabat. At vero Chriſtiani hoc ſibi ob oculos poſito divinæ potentiæ myſterio, ad quævis perferenda tormenta, atque ipſam mortem ſubeundam fortiores multo, & alacriores reddebantur, certiſſima ducti ſpe, fore ut à Domino, cujus amore ſanguinem profundebant, omni mœrore ac miſeriis liberentur, & in vitam meliorem, atque immortalem aſſerantur. *D. Hieron. in Ezech. c. 37.*

Matth. 2. 11. II. Tres Magi, qui verum Judæorum Regem Chriſtum recens natum adorant, & magnis oblatis muneribus Dominum ſuum profitentur.

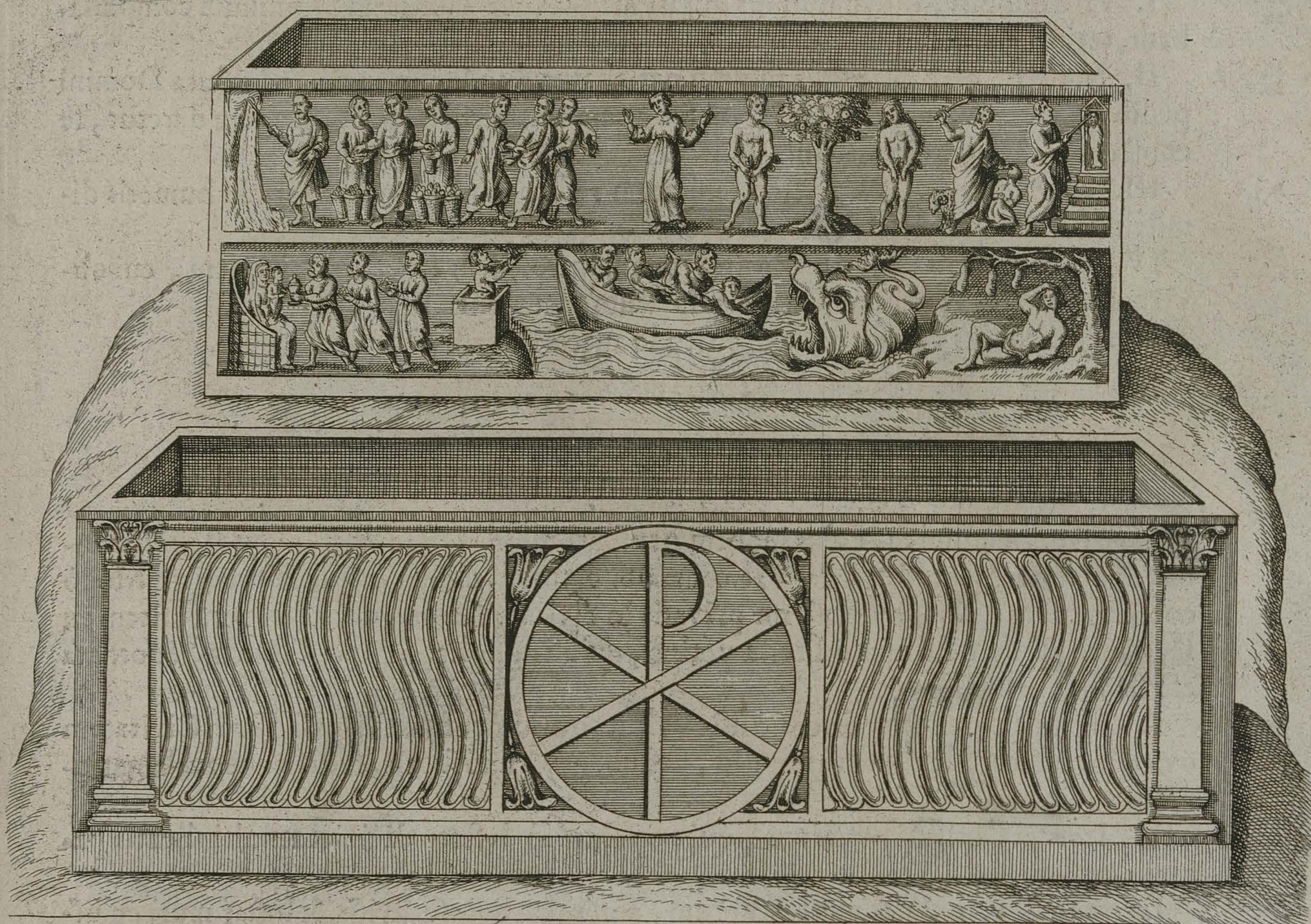
Longus eſt palmis quatuor, altus vero uno dumtaxat & ſemis.

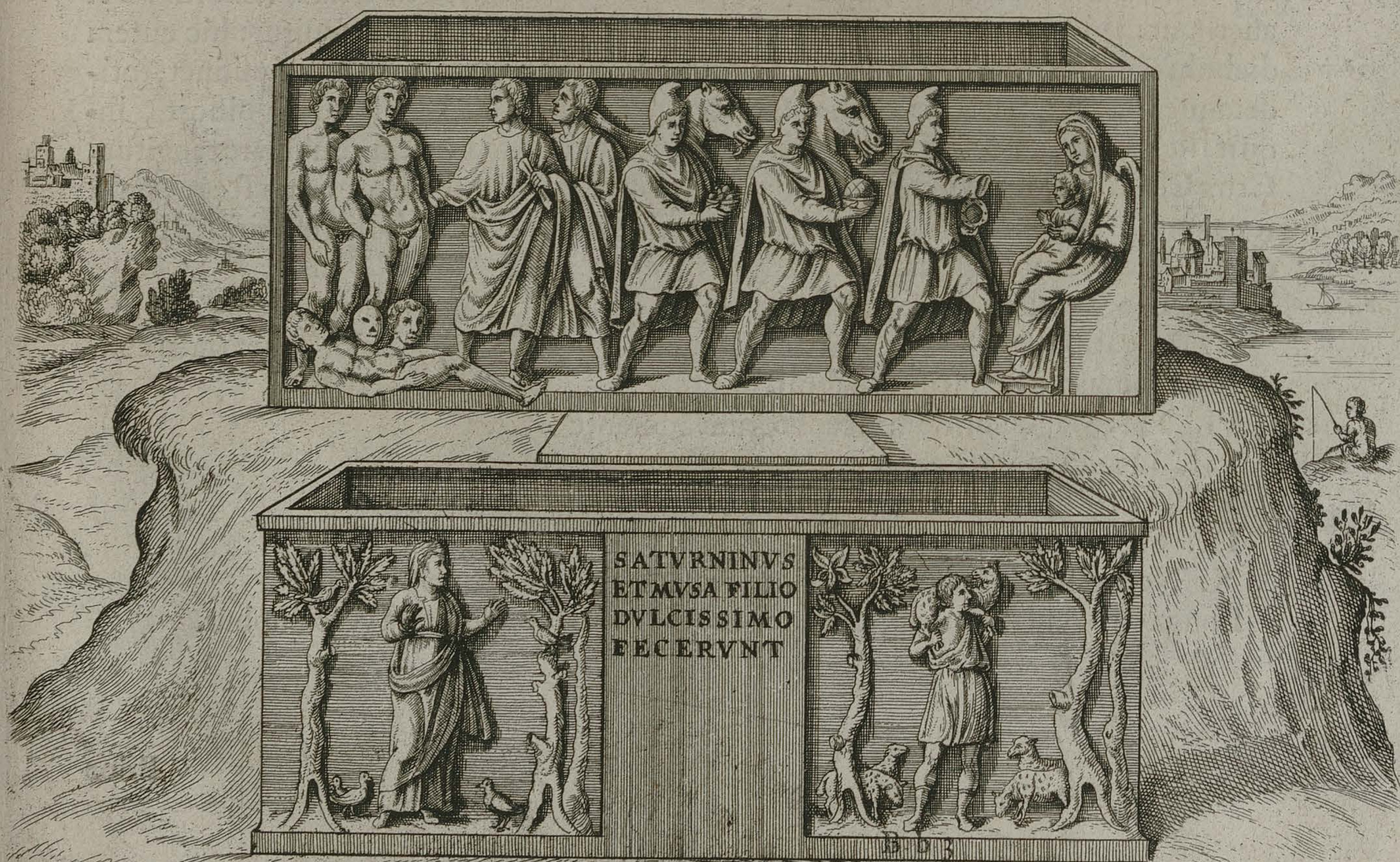
III. In altero hic ſubjecto Sarcophago mulier quædam exſculpta eſt, juxta quam nonnullæ columbarum ac turturum imagines effictæ viſuntur. Ad deſignandam, opinor, ejus innocentiam, manſuetudinem, ac puritatem. Hæc etenim avis, quæ etiam naturaliter felle caret, innocens, ac manſueta, vitam ſine alterius gravamine peragit: & in nullum animal, ut cum Caſſiodoro loquar, fellica voluntate conſurgit; nec eſcis ſordidis ullatenus acquieſcit. *Caſſiod. in pſ. 54.*

IV. Paſtor bonus, qui ovem erraticam ſuis humeris ad ovile reportat.

Longitudine eſt palmorum quatuor, altitudine vero non amplius uno cum dimidio.

Arca

SARCOPHAGI DVO MARMOREI IN VATICANO REPERTI

SARCOPHAGI DVO MARMOREI IN VATICANO REPERTI
SATVRNINVS
ET MVSA FILIO
DVLCISSIMO
FECERVNT

Arca hæc marmorea è Cœmeterio Vaticano eruta, in ædibus Martii Milesii inter alia antiqui operis pretiosa monimenta olim servabatur. Complura, quæ Christus Dominus mortalibus beneficia divinitus præstitit, contemplantibus suspicienda exhibet.

Matth. 9. 26. I. Viris duobus, qui luminibus orbati magna voce Christum Dominum compellabant, tetigit pariter ac aperuit oculos.

Matth. 9. 20. II. Mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, advoluta Domini pedibus, valetudinem certam, si vel fimbriam vestimenti ejus sibi tangere daretur, se consecuturam confidit, nec lusa fiducia est.

Io. 5. 8. III. Christus, qui Paralytico sanitatem restituit, & cum grabato in humeris dimittit.

Matth. 21. 8. IV. Triumphalis ejusdem Christi Domini introitus in sanctam Civitatem, cui obviam Hebræorum pueri cum ramis palmarum occurrunt.

Longitudo ejus palmos novem, altitudo autem duos & dimidium æquat.

Hæc Arca marmorea, cujus iconem præsenti tabula subjicimus, aliquot abhinc annis, dum fundamenta Basilicæ Vaticanæ ponerentur, effossa in lucem prodiit. Modò conservatur in ædibus quibusdam privatis in civitate Leonina sitis. Figuræ autem ex sacris utriusque Testamenti literis petitæ, quibus duplici ordine distincta, & ornata est, sic se habent.

Matth. 21. 8. I. Christus Dominus principiò illic visitur, qui jumento insidens sanctam Civitatem ovans ingreditur, & ab omni populo, vestimentis humi stratis, festivisque acclamationibus excipitur.

Ib. 14. 19. II Iterum Christus Dominus, qui populum in deserto divinitus multiplicatis panibus pascit.

Exod. 14. 22. III. Moyses, qui per mare Rubrum, aquis prodigiose divisis, & instar muri cujusdam crystallini dextra, lævaque erectis populum ducit; quos cum Pharao idem iter ingressus persequitur, aquis iterum coëuntibus, cum omni exercitu absorptus periit. Laudabilis ac certissima apud omnes SS. Patres, divinorumque interpretes figura, & imago Baptismi est ille transitus per mare Rubrum. Ibi enim, ut disserunt, Israëlitæ per aquas maris Rubri ducti, servitute Ægyptiaca liberantur: hic autem per aquas Baptismi, Christi sanguine rubicundas, ex servitute peccati in libertatem filiorum Dei asserimur: ibi Pharao cum exercitu in profundum demersus extinguitur: hic autem diabolus cum peccatis exscinditur, ac deletur. Sed hæc eadem mysteria ipsismet, totidemque venerabilis Bedæ verbis, si placet, audiamus: *Beda.* Rubrum mare significat, inquit ille, Baptismum, Christi sanguine consecratum. Virga autem, qua mare tangitur, Crux Christi est, quam per Baptismum accipimus. Inimici sequentes cum Rege, qui à tergo moriuntur, præterita peccata sunt, quæ diluuntur, & diabolus in spirituali lavacro id est Baptismo, suffocatur.

Exod. 17. 6. IV. In ordine inferiori cernitur iterum Moyses è petra aquas eliciens.

Matth. 20. 34. V. Negatio Petri illic exhibetur à Domino ipsi prædicta, & dolor, quem facti conscientia commotus, continuò habuit.

Ib. 2. 11. VI. Tres Magi Christum recens natum adorantes.

Dan. 6. 16. VII. Daniel in lacu leonum.

Gen. 3. 24. VIII. Protoparentes juxta arborem vetitam.

Ib. 22. 10. IX. Sacrificium Abrahæ.

Ib. 8. 11. X. Noë, qui columbam cum oliva reversam pacis præconem excipit.

Longa est palmis quinque, lata duobus quinta parte minus, alta verò duobus.

SARCOPHAGVS MARMOREVS IN VATICANO REPERTVS

SARCOPHAGVS MARMOREVS IN VATICANO REPERTVS

Prior è duabus his Arcis marmoreis, quarum simulacra hic habes, fragmentum potius Arcæ, vel operculi ejus videtur esse. Extat in anteriori pariete cujusdam domus in platea vulgari vocabulo della Regola nuncupata. In ea exsculpti visuntur tres Pueri in fornace Babylonica. Item Noë, qui columbam cum ramusculo olivæ reversum excipit.

Altera verò reperitur in atrio domus Comitum de Marsciano, prope Turrim Militiarum vulgo dictam. Sed accidit illi, quod nonnullis aliis ejusmodi Arcis, quæ superiorum temporum inertia in usum profanum conversæ fuerunt. Verùm exculta hac nostra ætate aliquas conspicuo, decentique loco jam positas videmus; idque non Principum modò nutu, sed & privatorum quorumdam studio, nominatim unius è nobili, & antiqua Gualdorum Ariminensium gente Francisci Gualdi Equitis S. Stephani, qui nonnullas è tenebris, quibus involutæ, abjectæque diu jacuerant, in lucem asserere, & per porticus principum Basilicarum disponere gloriæ sibi, ac honori meritò duxit. Indignum enim probi, ac sagacis vir ingenii arbitrabatur, ut marmorea hæc monimenta, quæ veterum Christianorum, id est, sanctorum (tales enim nascentis Ecclesiæ fideles erant) corpora intra se quondam complexa sunt, & quæ instar cujusdam autographi Christianæ fidei mysteria exarata præ se ferunt, profanari, ac alieno usu polluti, & non potius ad rerum maximarum contemplationem, venerationemque mortalium animos identidem, ut nata sunt, excitandos in publico Orbis conspectu collocari. Sed hæc hactenus. Figuræ autem, quas præsens Arca continet, ut vides, hæ sunt

Dan. 1. 16. I. Daniel in lacu Leonum.

Exod. 3. 5. II. Moyses, qui ad colloquium Dei accessurus, primùm sibi jussu divino exuit calceamenta.

Io. 9. 6. III. Christus Dominus, qui oculos largitur cæco nato.

IV. Effigies nescio cujus brachiis expansis orantis in morem.

Io. 5. 8. V. Christus Dominus, qui paralyticum sanitati restitutum cum grabato in humeris domum dimittit.

Marc. 7. 27. VI. Iterum Christus Dominus, ad cujus pedes mulier quædam provoluta cernitur, forte Syrophœnissa, rogans eum, ut dæmonium ejiceret de filia ejus.

Longa est palmis sex & semis, lata duobus totidemque unciis, alta verò duobus, & triente.

Sarcophagus iste marmoreus, cujus iconem hic oculis subjicimus, ex Vaticano, ubi illum inter effodienda Basilicæ Principis Apostolorum fundamenta reperiri contigit, ad Hortos Mediceos in monte Pincio translatus est. Sacris tum veteris, tum novi Testamenti historiis exornatur.

Io. 11. 44. I. In primis enim illic visitur Christus Dominus, qui Lazarum quatriduanum è mortuis excitat. Martha verò ad ejus pedes provoluta, illum veluti adorat.

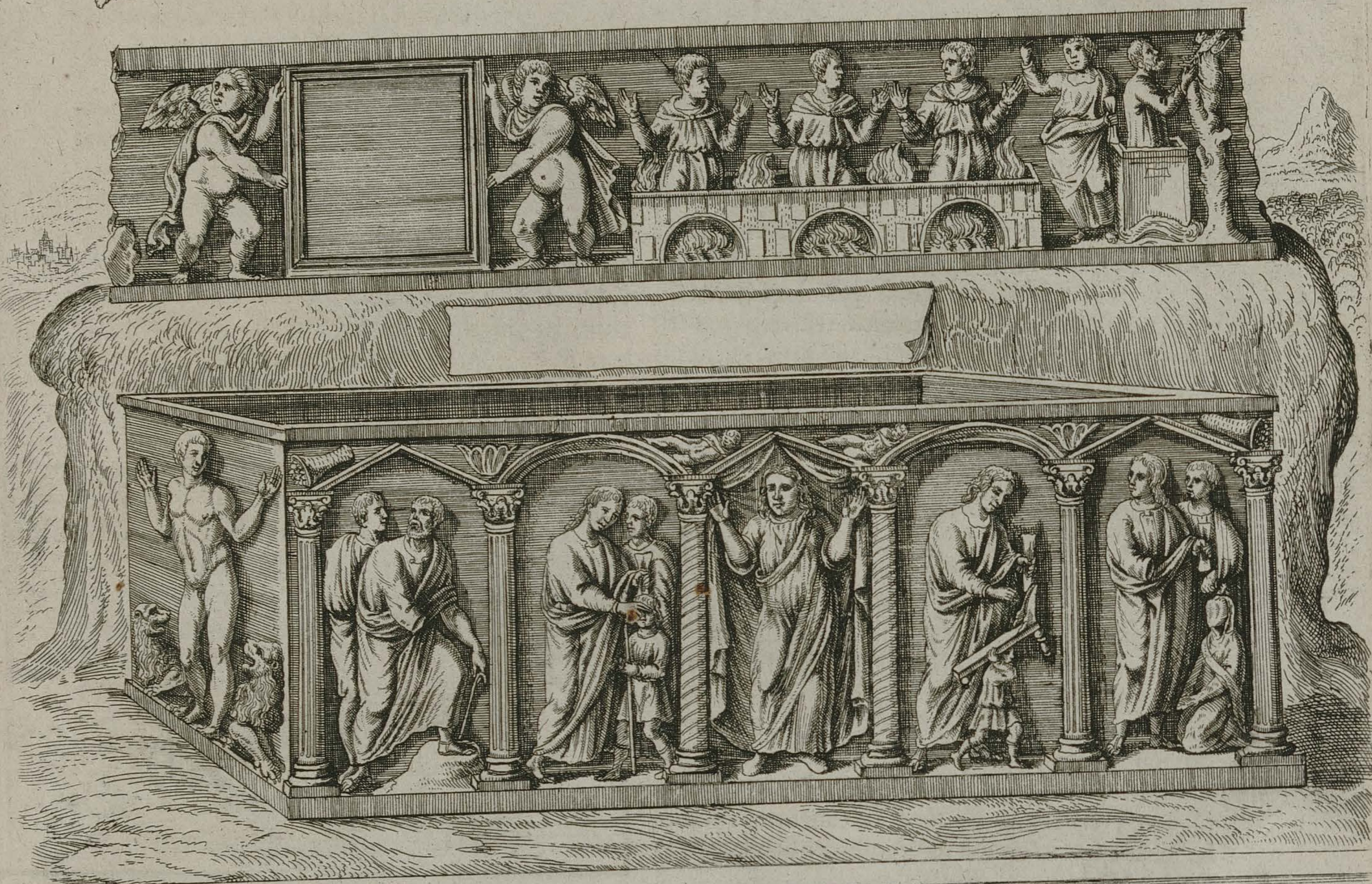
Exod. 17. 6. II. Moyses, qui percussa in deserto Petra, largissimas inde populo sitibundo divinitus producit aquas.

Ionæ 2. 15. III. Videas quoque licet Jonam Prophetam ter illic exsculptum, semel, ubi è navi projicitur in mare, & fauces balenæ ingreditur: iterum, dum illum immanis bellua triduo post in terram evomit: tertiò denique sub umbraculo recubare videtur.

Longitudo ejus palmos quinque, & dodrantem, latitudo tres & unciam, altitudo autem duos & dimidium æquat.

13 Per-

SARCOPGI DVO MARMOREI IN VATICANO REPERTI

SARCOPHAGVS MARMOREVS IN VATICANO REPERTVS

Complures alii Sarcophagi hodieque reperiuntur.

13 Permulti itidem hac nostra ætate inter effodiendum Sarcophagi reperiuntur, qui etsi non omnes sacris imaginibus insculpti sunt, ex eorumdem tamen satis ampla, præstantique forma, & ex pretiosis item defunctorum indumentis, quæ sæpissime in iis haud penitus consumpta videre est, insignium quidem illa virorum sepulchra extitisse constat. Ex quibus omnibus merito quis colligere potest, quam illustre quondam ac celebre Vaticanum Cœmeterium fuerit. Etenim si minima tantum ex parte, quam conspici datum est, cum novæ fundamenta Basilicæ effoderentur, tot insignia, suspiciendaque monumenta apparuere, certe quidem his multo plura & nobiliora forte adhuc extare credendum est in ampliori parte ejusdem Cœmeterii, quæ superest, & necdum à quopiam, præclusis cuniculis, perscrutando tentata est.

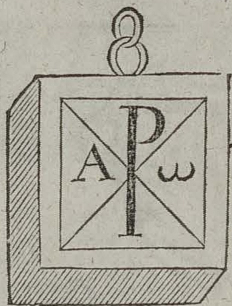
Christianæ religionis signa, ejusque symbola in tumulis reperta.

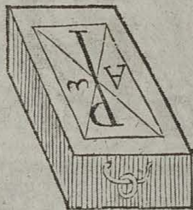
14 At verò præter Sarcophagos, de quorum sacris imaginibus, earum significationem exploraturi, quarto hujus operis libro pertractabimus, hactenus diligenter observatum est, in eorum plerisque signum sanctissimæ Crucis, & sacrosanctum Christi nomen variis modis appositum, expressumque fuisse, hac ratione ac forma, quam lectori intuendam hic proponimus: ☧ ✝ Et ut ad rem nostram quid opportune hic enarremus: cum anno 1607. die vigesima quinta Maji plurimos sub veteris Basilicæ pavimento Sarcophagos ab immo terræ sinu extrahi contigisset, ubi scilicet ob novi Templi fundamenta, humum egeri opus erat, unus præcipue effodientium manu detectus est, in quo defuncti corpus indumentis aureis egregie exornatum jacebat, quibus nimirum sacrosancti Altaris olim ministri uti consuevere, cruciculam autem auream intus vacuam habebat, quæ in summitate annulum quendam præferebat hac forma:

ad eam scilicet devotionis gratia è collo suspendendam, quam olim sanctorum reliquiis refertam fuisse credere parest. Aureas item capsulas, quæ nil prorsus continebant, aptato in earumdem summitate annulo in Vaticanis sepulchris, anno millesimo, quingentesimo septuagesimo primo adinventas fuisse non ignoramus: quas Alpharanus deinde exacte describens, in eisdem sacrum Christi nomē ex una parte, hoc plane modo fuisse inscriptum ☧ ex altera verò aliquot columbarum pullos insculptos pariter fuisse asserit.

Tib. Alphar. de Bas. S. Petr.

Sarcophagi aqua pleni cum ossibus mortuorum in saxa duratis reperti.

15 Alii item Sarcophagi purissima aqua omni ex parte redundabant, ex qua defunctorum ossa, quæ ibidem recondebantur, quovis solidiora marmore evaserant. In plerisque aliis lapideis urnis cernere licebat corpora, quæ regium in morem opobalsamo uberrime condita, institis sive fasciis infantium instar obvoluta erant. Tunc verò pariter adnotatum est ab his, qui rem omnem oculis assecuti sunt, eadem corpora eo loci situ composita, ut facie ad Orientem respicerent. Hinc unum præ cæteris cadaver anno millesimo sexcentesimo sexto die quinta Julii in marmorea quadam arca, institis involutum, colligatumque, quod ad orientem respiciebat, repertum fuit, in cujus arcæ operculo exsculpta hujusmodi inscriptio legebatur:

CONSTANTI LO
CUS QUI ADHUC COS
TAT.

Quod quidem corpus sub novæ Basilicæ pavimento juxta altare olim sanctorum Pontificum Leonum in altera pariter marmorea arca conditum est.

Quam plurimi lateritii Sarcophagi effossi. Inscriptiones sepulchrales in Vaticano repertæ.

16 Porro innumeri fere lateritii Sarcophagi ibidem visi fuere, in quibus defunctorum corpora fasciis seu institis modo, quo supra descripsimus, obvoluta servabantur: ac permultæ quidem sepulchrorum inscriptiones legentium oculis objiciebantur; quarum insigniores dumtaxat, Consulibus prænotatas, describendas hic duximus; hæ autem sunt, quæ sequuntur:

BENEMERENTI IN PACE PROCLO QVI BIXIT
ANNVS XVI DISPOSITVS VI IDVS OCTOBRIS
DD. NN. HONORIO AVGVSTO VIII ET
THEODOSIO CC. SS.

Et certe octavus hic Honorii Consulatus in præmemorata inscriptione una cum Theodosii tertio adnotatus contigit anno redempti orbis quadringentesimo nono, Innocentio Primo summo Pontifice; tunc temporis videlicet, cum Alaricus Urbem obsedit. In quodam autem fragmento, anno 1610. inter effodiendam humum pro novæ Basilicæ fundamentis reperto, hujusmodi titulus extabat.

Fragmentum è fundamentis Basilic. Vat. erutum.

TARRESES. REQVIESCIT. IN PACE.....
ANNOS XXX. DEPOSITVS. NONV.
KA.... DIE SATVR' ORA' PRIMA DN
FL........... SIO AVG' IIII. CONS.

Porro Quartus iste Theodosii Consulatus anno 411. sub eodem Innocentio Primo contigit. In altero autem quodam fragmento ibidem eodem sub anno reperto, hujuscemodi verba erant exsculpta:

Aliud fragmentum ibidem repertum.

..... CE' V. C. CON. SD. III. ID. OCTB.
DE IN PACE ALBINA. C. F.

Ultima verò illa, quæ superest syllaba C. F. commode hoc modo ad omnimodam verborum significationem hauriendam supplenda videtur: *Consulis Felicis nomine*, qui videlicet una cum Tauro anno 428. sub Cœlestino Papa, Theodosio ac Valentiniano Imperatoribus Consulatum gessit. Alius item sepulchralis titulus anno millesimo, sexcentesimo nono è fundamentis, hujusce tenoris in lucem prodiit:

HIC

E marmore tabula in iisdem fundamentis inventa.

HIC REQVIESCET IN SOMNO PACIS ☧ MALA QVI VIXIT ANNOS XXXVIIII. M. V. DV. ACCEPTA APVT DEVM IV. IDVS JVNIAS ÆTIO CONL.

Atqui Ætii Consulatus, cujus in eodem titulo mentio fit, quater in Consularibus Cassiodori Fastis adnotatus reperitur. Si hic utique primus, qui appositus in annum 432. sub eodem Pontifice, iisdemque Imperatoribus incidit.

17 In minori veteris Basilicæ navi, ad quam per portam Judicii nuncupatam accedentibus ingressus patebat, in octavæ columnæ basi hujusmodi inscriptio legebatur:

Verum Theodosii Consulatus xv. & Valentiniani quartus anno Salutis 431. sub Sixto Tertio summo Pontifice recensendus est. Hujus autem Felicis ossa longo jam temporis decursu pene absumpta, & fere in cinerem redacta, in marmoreo quodam Sarcophago condita sunt, & recurrente salutis anno 1607. die 6. Junii sub novæ Basilicæ pavimento deposita.

18 Subsequens itidem inscriptio inter cæmenta anno 1610. in eadem veteri Basilica reperta fuit:

Inscriptio ex ejusdem Basilicæ fundamentis effossa.

✠ LC. JOANNIS. ALICENSIS SE VIBO CONPARAVIT PC. VIATORIS.

Sed enim Viatoris Consulatus anno Christi 495. Gelasio Summo Pontifice, Anastasio Imperatore, & Theodorico Rege contigit. Quocirca hic annus cum post ejus Consulatum adnotetur, necesse quidem est anni sequentis 496. initio contigisse: tunc enim Paulus, qui hoc anno Fastis adscribitur, nondum fortasse Consul renuntiatus fuerat.

19 Aliud hic subteximus sepulchralis tituli fragmentum anno 1610. effossum:

Fragmentum tituli sepulchralis.

HIC REQVIESCIT CATELLVS NO........ QVI VIXIT ANN. PLM. X. DEP. IN PA........ AVIENO JVN. VC. CON....

At Consulatum Avieni Junioris anno Christi 502. Symmacho summo Pontifice, Anastasio Imperatore & Theodorico Rege contigisse constat. Fragmentum aliud mense Octobri anno 1608. dum novæ Basilicæ fundamenta ponerentur, erutum, lector accipe.

Aliud fragmentum.

✠ FL MAXIMO VC CON.... CONCESSVM LOCVM PE...... ROME EX TRB VOLVP...... ET CONJVGI EJVS JOHAN...... PAPA HORMISDA ET TRA... PRAPST. BASC. BEATI PETRI.......

Tribunus voluptatum in Magistratu Romano qui diceretur?

Ad cujus tituli intelligentiam, illud legentibus hic nosse opus est, quod videlicet Tribunus Voluptatum, cujus in hac inscriptione mentio fit, in Notitia Romani Imperii inter eos olim Magistratus recensebatur, qui Urbis Præfecto suberant. Et quamvis ipsemet Tiberius Imperator nonnulla quædam instituerit munia, quæ à voluptatibus nuncupata sunt, quorum Suetonius in Tiberio his quidem verbis meminit: *Novum denique officium instituit à voluptatibus. Præposito equite Romano Tito Cæsonio Prisco.* Cum tamen Tribunus ille, qui in inscriptione recitatur, sub Hormisdæ Pontificatu vixerit, jure quidem merito opinari quis posset aliud omnino ejus fuisse munus ab iis, quæ ethnici antiquitus instituerant; nisi formula, quæ memorato voluptatum Tribuno servanda præfigebatur, ut apud Cassiodorum videre est, etiam tunc temporis scenicorum turbæ, ac ludicris eorumdem artibus moderatorem quendam ac judicem pariter præfuisse satis superque ostenderet.

Suet. in Tib. c. 42.

Cassiod. l. 7. var. ep. 10.

Nemo in Va. Basilica sepeliri nisi ex peculiari Rom. Pontificis indulto potuit.

20 Ex eadem insuper inscriptione aperte colligitur, haud cuipiam in Vaticana Basilica sepeliri permissum, nisi ex speciali Romani Pontificis indulto. Quod quidem liquido comprobari videtur ex concessione quadam ab ejusdem Basilicæ Canonicis cuidam Ægidio Roffredi anno 1294. die 25. Octob. sub Cælestino V. impertita, quæ in ejusdem Basilicæ Archivio adhuc asservatur, capsula C. fasciculo 165. fol. 284. In ea etenim facultatis sibi à Cælestino Quinto factæ concedi jus dicitur, ut in sacello sanctæ Agathæ, in eadem Basilica à se erecto sepeliri queat.

21 Sed alia hic interim à nobis Inscriptio subjicienda est, quæ antiquitus in pariete alæ minoris extabat, ubi sacra Christi Salvatoris Imago Veronicæ manu excepta servabatur, est autem ejusmodi:

Inscriptio antiqua in pariete alæ minoris

GABINA CAUDENTIA H. F. IN QUA FUIT INIMITABILIS CASTITAS INPROBISSIMA VERECUNDIA INCOMPARABILIS INNOCENTIA PERPETUA QUIESCIT IN PACE Q. VIXIT ANN. XVIII M. XI. D. XXI. VARIUS VICTOR COJUGI B. M. D. XII. KAL. AUG.

Huic alter sepulchralis lapis eodem loco anno 1610. repertus subnectendus est:

EUSTACHIUS SE VIBO FECIT.

Neque verò silentio à nobis obvolvendus est alius item lapis his notis consignatus, qui in Vaticanæ Basilicæ porticu eodem anno repertus est.

LOC. DULCITI ET EUTICHITIS. NOT. ECCL. ROM. Q C.P.R.B.R.

Lapis marmoreus in Porticu S. Petri repertus.

✠ LOCUS PETRI SUBDIACONI SANCTE ECCLESIÆ ROMANÆ. REG. PRIMÆ QUEM COMPARAVIT ☧ SE BIVUM.

Notarii Regionarii.

Porro Subdiaconi, ac Notarii Regionarii munus, quorũ hic mentio incurrit, ab ipsis Ecclesiæ primordiis institutum fuit. Siquidem sanctiss. Pontifex Clemens (ut jam enarravimus) Notariis 7. Urbis Regiones distribuit, singulas videlicet singulis assignans, qui martyrum acta, quorum tunc ob Imperatorum persecutiones frequens erat numerus, diligentissime conquisita, ne memoria exciderent, literis demandarent. S. Fabianus item septem subdiaconos creavit, qui res pariter martyrum gestas à Notariis conscriptas in unum colligerent: & hanc ob causam utrique Regionarii appellati sunt. Quorum officium in ord. Rom. & antiquis Ecclesiæ Ritualibus late distribuitur, & diu in Ecclesia sub hoc eodem titulo eorum munus viguit, ut prolixius lib. 1. disseruimus.

Diaconi, & Subdiaconi Regionarii.

22 Sane

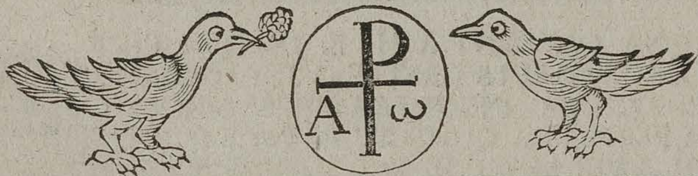
Prima Urbis Regio. Publius Vict. Sextus Rufus.

22 Sane prima Urbis Regio, cujus in præmemorato ſepulchrali titulo fit mentio, juxta id quod Publius Victor, Sextus Rufus, & ex antiquis alii aſſerunt, ad portam Capenam, nunc vulgo ſancti Sebaſtiani, erat. Negotium tamen aliquid faceſſere nobis ſeptena hæc diſtributio videtur: certum quippe eſt à Publio Victore, Sexto Rufo, cæteriſque probatiſſimis Romanarum antiquitatum ſcriptoribus in Regiones quatuordecim Urbem diviſam fuiſſe. Sed probabile nobis fit à ſummis illis Pontificibus ex quatuordecim regionibus in ſeptem dumtaxat redactas fuiſſe, unaquæque ſcilicet earum propinquiori adſcripta. Quod etiam uſque ad Gregorii Magni tempora in uſu exſtitiſſe ſeptiformes ab eodem Litaniæ inſtitutæ perſpicue demonſtrant. Ex quo illud commode affirmari poſſe videtur, primæ videlicet Regionis ſubdiacono ſecundam itidem Cælimontanam, quæ proxima erat, injunctam, commendatamque fuiſſe.

Urbis Regiones in 14. olim partitas Pontifices in ſeptem redegerunt.

23 At de urbanarum regionum diviſione his breviter enarratis, proferenda in medium hic eſt Inſcriptio, quæ olim in marmoreæ ſedis Pontificiæ gradibus ad majorem Baſilicæ apſidem his quidem verbis legebatur:

AD SANCTVM PETRVM APOSTOLVM ANTE REGIA·
IN PORTICV COLVMNA SECVNDA QVOMODO INTRAMVS
SINISTRA PARTE VIRORVM·
LVCILLVS ET IANVARIA HONESTA FEMINA·

At verò inſcriptio hæc antiquiſſimum illum ac laudabilem ritum nobis innuit, quo viri à mulieribus loco ſecerni in Eccleſiis conſueverant, Templi adinſtar Hieroſolymitani, uti Joſephus Hebræus prolixe deſcribit. Quem item ritum ſatis aperte inſinuare videtur S. Clemens Romanus Pontifex, qui Eccleſiarum formam, earumque ambitum circumſcribens, portas, per quas viris in eaſdem aditus patebat, ab his, qua mulieres ingrediebantur, diverſas utique exſtitiſſe aſſerit. Præerant autem inter fœminas huic ſpecialiter muneri Diaconiſſæ, uti apud viros Oſtiarii: quinimmo inter ipſaſmet fœminas gradus quidam conſtituti erant, virginum ſcilicet, nuptarum, viduarum, ac matronarum. Ex quo liquido interim hæc legentibus, ac recolentibus ſuppetit, quam rite, quam caute in ſervandæ caſtimoniæ ac modeſtiæ cultu priſci illi Chriſtiani inſiſterent, tunc maxime, cum in Eccleſiis cum Deo, ſacris muniis intenti, verſarentur. Atqui digna hæc ac laudabilis conſuetudo aſſertores habet Cyrillum Hieroſolymitanum, Gregorium Nazianzenum, Micrologum, Anaſtaſium, Bibliothecarium, & nonnullos alios. Quibus ſanctiſſimi Patres Chryſoſtomus & Ambroſius inhærentes addunt, diviſionem hanc inter viros ac fœminas intermediis olim tabulatis fieri conſueviſſe. Juxta quem ritum cum Juſtinianus Imp. celeberrimum S. Sophiæ Templum Conſtantinopoli reſtauraret, in eo locum mulieribus à viris diſcretum aptavit. Sed de his hactenus, cætera ad ſcriptores, qui hac de re ex profeſſo agunt, remittentes: alias interim inſcriptiones in Vaticano repertas referamus. In primis marmor, quod nunc quidem in atrio Eccleſiæ S. Angeli in Civitate Leonina viſitur, ſed propediem in priſtinum ſuum in Vaticano locum reſtituendum ajunt, hiſce notis inſcriptum:

Viri à mulieribus in Eccleſiis loco olim ſecernebantur. Ioſeph. Hæb. Iud. hiſt.

Inter ipſas mulieres locorum erat diſtinctio.

Cyrill. in præf. ad Cat. Naz. de ſomn. Anaſt. Microl. de off. Eccl. Bibl. in Greg. III. S. Ambr. ad Virg. lapſ.

Inſcriptio è Cœmeterio Vat. eruta.

† SEPVLCHRVM EVGENII NOT. CVM SVIS.
✠ IMPIA MORS RAPIENS TENERIS TE NATE SVB ANNIS
INVIDIT MERITIS ❧ CRISCERE MAGNA TVIS
TE EORALE DECVS PRIMO CVM CARMINE CEPTO
DOCTOREM DOCTOR VIDIT ET OBSTIPVIT
VICISTI PRISCOS LONGEVA ETATE PARENTES
ANNIS PARVE QVIDEM SED GRAVITATE SENEX
NON LVXVS TIBI CVRA FVIT NON GRATIA PONPÆ
DOCTILOQVM CVPIDVS CARMINIS ARDOR ERAS
TV MERITIS ORNATE TVIS MONVMENTA RELINQVIS
QVÆ RECOLENS SEMPER SIT SINE FINE DOLOR
MORTE TVA GENETRIX OPTAVIT SVMERE MORTE
SE QVOQVE FELICEM SI POTERITVR AIT
TER DENOS PRIMVM QVAM LVNA RESVMERET IGNES
CONJVNCXIT MEMBRIS MEMBRA SEPVLTA TVIS
NVNC COMMVNE NOBIS CVSTVS TV SERVA SEPVLCHRVM
QVE NOS HEC TECVM MOX TEGET ORNA SIMVL

† DEPVTAVIMVS IN ISTA SEPVLTVRA NOSTRA EX TM PAGINMI. AD OBLATIONES VEL LVMINARIA NOSTRA ORTI TRANSTIBERINI VNCIAS SEX FORIS MVROS JVXTA PORTA PORTVENSE QVOD FVIT EX JVRE QD MICINI CANCEL IN LVRBS PD PATRIS MEH

† SET. QVATVOR. VNCIAS FVNDI. EVCARPIANI QVOD· EST CONSTITVM· JVXTA· SCM· CYPRIANVM VIA LABICANA INTER· AFFINES FVNDI CAPITINIANI JVRIS. SCE· ECCL. ROM. SED ET FVNDI FLAIANI JVRIS PVBLICI JVXTA SABINIANVM EXPLICIT·

✠ DEP. EST BOETIVS. CL. P. OCT. KAL. NOBR. INDICT.
XI. IMP. DOM. N. JVSTINO. PP. AVC. ANN. XII. ET TIBERIO
CONST. CAER. ANN. III. ☧ DEP. EST IN PAC. ARGENTEA
MAT. SS. XIII. KAL. DECEMB. QVI SS. BOETIVS VIXIT ANN.
XI. M. VIIII. D. XXIII. ET MAT. EJVS VIXIT ANN. XXXVI.
M. II. D. XII.

Pia olim bona Eccleſiis legandi conſuetudo

24 Hac perantiqua utique inſcriptione, pia pariter ac frequens conſuetudo illa comprobatur, qua agri, ac bona Eccleſiæ ex teſtamento addicebantur, ad perficiendas in Eccleſia ſolitas oblationes,

ad oblationes & luminaria.

lationes, & luminaria ibidem jugiter concinnanda. At vero cum ex recitatis verbis luminaria nostra nuncupentur, illa utique luminaria subintelligenda esse putamus, quæ in eorundem defunctorum anniversariis de more accendebantur. Conjicitur ex his præterea Ecclesiam via Lavicana S. Mart. Cypriano dicatam, extitisse, cujus antehac nullum prorsus vestigium, aut memoria superest.

Petrus Diaconus in Vat. Basilica sepulturæ locum obtinet.

25 In eadem quoque Vaticana Basilica præter alios celeberrimos viros, quos ibidem tumulari contigit, sepultura donatus est insignis ille & satis nunquam laudandus Petrus Diaconus, quem sanctus Gregorius in suis Dialogis interlocutorem inducit: conditus autem fuit in sacello, quod Gregorius Tertius in honorem B. Virginis erexerat, juxta ejusdem Gregorii Tertii sepulchrum,

Wingardus item Saxonum Regis Orator.

26 Wingardus quoque Oswi Regis Saxonum ad Vitalianum orator cum muneribus missus, cum anno Christi 665. defunctus in Urbe esset, in hac Basilica depositus est, quod ipsemet Vitalianus eidem Oswi rescribens, testatur hæc dicens: *Itaque qui hæc obtulit munera, de hac subtractus est luce, situsque ad limina Apostolorum, pro quo valde sumus contristati, quod hic esset defunctus.* Habentur hæ litteræ apud Bedam & Baronium.

Beda hist. l. 3. c. 29. & l. 4. c. 21. Bar. Annal. t. 9. an. 665.

27 Ambrosius quoque Notariorum ille Primicerius in hac eadem Basilica sepultus requiescit; qui sub Zacharia Pontifice semel atque iterum ad Luitprandum Longobardorum Regem legatione pro Sede Apostolica functus; & denuo à Stephano Papa Tertio ad Astulphum ejusdem gentis Regem una cum Paulo Diacono missus: & demum cum in Gallias ipsum Stephanum secutus fuisset proficiscentem, ut à Pipino Rege auxilium peteret, in monasterio sancti Mauritii anno 758. diem obiit. Ejusdem corpus Romam Paulo Primo summo Pontifice translatum anno 760. ut ex ejusdem epitaphio colligitur, in SS. Processi & Martiniani sacello repertum postea fuit.

Epitaphium Ambrosii Primicerii.

Hunc tumulum conspicite cuncti Ambrosii Primicerii Notariorum
Ecclesiæ sanctæ, jam funus est hoc tumulatus solo
Benignus semper existens in moribus aptus
In creditam sibi rem fidelissimus dispensator
Ex hac urbe processit suum secutus Pastorem
Roma salvandam utrisque petebant regno tendentes Francorum
Sancta perveniens loca B. Mauricii aulæ secus fluvii Rhodani
Litus ubi vita noviliter doctus finivit mens. decem Indict. vii.

EP D EF PP

idest, Tempore Domini Stephani Papæ.

Soboles audiunt intrinsecus gemunt de tali, tantoque doctore
Privati, simulque sodales de tali funere lugent
Rivulos lacrymarum fundunt cum caterva sequipedum
Pietatem noscentes tanti magistri
Conspicientes tumulum domestici domus sæpius
Suspirant facta bona tanti viri noscentes
O beata mors disjunxit, qui nullum reservat
Honore cui longa exspectabat via detenuit in hora
Post sex curricula annis remotus de exilio
Ad propria corpus redivit humandum,
Quem sui amatores filii cum magno reduxerunt honore
Pristinæque patriæ reddiderunt.
En placuisti Deo Ambrosie alme, ut in gremio sanctæ
Ecclesiæ matris reversus affavilis esses
Ianitori cæli commendo tua membra jam redacta favillis
Quæ resurrectura in fine mundi te credo.
Hic requiescit in pace Ambrosius Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Primicerius, qui vixit annis plus minus sexaginta.
Depositus est Mense Septembris Indictione tertiadecima tempore terbeatissimi Domini Pauli Papæ.

Primicerius qualis sit.

28 Verum de Primicerii nomine ac munere plura quidem à nobis dicenda hic essent, cum variæ præsertim sint hac super re scriptorum sententiæ: sed quod ad nostri spectare videtur instituti rationem, illud unum cum Baronio dixisse satis sit, in Notis ad Martyrologium 19. Maji, ubi hac de re prolixe; eum videlicet Primicerii nomine appellari consuevisse, qui primarium quovis in munere locum teneret. Secundicerium autem dictum, qui in eodem munere secundus esset. Quapropter & ipse D. Stephanus Martyrum Primicerius ab Augustino, seu Fulgentio in sermone, quem habuit in ejus laudem, nominatur. Cum igitur Ambrosius Notariorum Primicerius appelletur, illum inter eosdem principem certe sortitum fuisse locum dicendum est.

Bar in Martyr. Rom. 19 Maji.

Secundicerius quis diceretur?

Aug. in ser. de S. Stephano.

Christophorus Primicerius, & Sergius filius Secundicerius.

29 Id ipsum de Christophoro quoque Primicerio, ac Sergio ejus filio Secundicerio in Ecclesia quondam Romana potentissimis, & de eadem optime meritis affirmandum est: qui pariter Adriani Primi jussu in hac Basilica sepulti sunt, ipso teste Anastasio in ejusdem Adriani vita, his plane verbis: *Post hæc jussit ante fatus beatissimus Papa abstolli corpora Christophori, & prænominati Sergii ejus filii, eaque cum honore in Ecclesia beati Petri sepeliri.*

Anast. in vit. Adr.

Eberardus Episcopus.

30 Eberardus Episcopus Constantiensis cum Romam una cum Henrico secundo Imperatore venisset, ipsamet die, qua summa omnium lætitia Urbem ingressus est, inopinato quidem casu ex hac vita decessit, & in Vaticanæ Basilicæ Porticu, anno 1046. tumulatus est.

Amauricus Comes Monfortis.

31 Amauricus vir nobilissimus Comes Monfortis, & in Regno Galliarum Comestabilis, strenuissimus utique miles, qui pro tuenda Catholica fide sæpe adversus Albigenses hæreticos egregie decertaverat; cumque à Saracenis demum in bello captus, postliminio inde reversus, in patriam iter arripuisset, apud Hydruntum decessit, ejusque corpus cum delatum Romam fuisset, in eadem Basilica conditum est.

32 Tandem præclarissimus vir Fr. Petrus Raymundus Zacosta magnus Rhodiensis Militiæ Magister in hac eadem Basilica juxta sacellum S. Andreæ sepultus est, quod Platina testatur his verbis: *Paulus vero compositis hoc modo Italiæ rebus, cum intelligeret Militiam Rhodiorum Militum ob inopiam ad nihilum redigi, eorum Magistrum, ac primates regionis, corrigendi erroris causa ad se vocat, qui post frequentes conventus apud S. Petrum hac super re habi-*

Platina.

habitos, tædio animi, & senio confectus moritur, sepeliturque in Basilica S. Petri haud procul à sacello S. Andreæ Apostoli. Inde postea corpus ejus in novæ Basilicæ pavimentum, una cum sepulchrali lapide delatum, honorifice ibidem conditum fuit.

33 Proposuimus en tibi, amice Lector, ob oculos antiquorum sepulchrorum imagines, quibus olim Vaticanum Cœmeterium splendide exornabatur, utinam & ejusdem Cœmeterii omnium nobilissimi hic tibi, una cum sepulchralibus lapidibus, exemplar delineare potuissemus, sed valde dolendum est, quod ob novæ Basilicæ constructionem, Cœmeterio penitus diruto, ac sacris pariter, quæ ibidem extabant, antiquæ Christianorum pietatis monimentis intra oblivionis tenebras consepultis, ingens religio detrimentum perpessa sit. Verum ne antiqui Cœmeterii memoria apud posteros penitus aboleretur, illud præstandum fuit, quod suos Christus Apostolos quondam præmonuisse legitur: *Colligite*, inquit, *fragmenta, ne pereant.* Ita plane fragmenta sepulchralium lapidum studiose perquirenda, colligenda, & thesaurorum instar servanda fuere, ne inter rudera recolenda sacræ antiquitatis memoria periret. Illud interim lectorem monemus, à Paulo V. Pont. Max. solicite præstitum fuisse, ut Vaticani Cœmeterii loco, qui subter Ecclesiæ ambitum continebatur, subterraneas nunc specus, atque cavernas sacris pignoribus refertas, ac singulari jugiter devotionis ardore excultas Vaticana Basilica possideret, quæ à subterraneo altari, quod juxta Confessionem Beati Petri situm est, & sub quo veneranda BB. Apostolorum corpora tumulata sunt, suum initium desumunt. Quo autem in honore hæc sacra loca apud fideles sint, illud satis inculcat, quod mulieribus semel dumtaxat in anno sub anathematis sententia illuc intrare à summis Pontificibus vetitum sit, ut inscriptio, quæ sacrarum cavernarum ostio apposita est tenoris hujusmodi, fidem facit:

Antiqua Cœmeterii Vat. monimenta per extructionem novæ Basilicæ detrimentum passa sunt.

Subterranea Basilicæ Vat. loca Cœmeterii nunc vicem obtinent.

Mulieribus non nisi semel in anno illuc intrare licet.

HUC MULIERIBUS INGREDI NON LICET,
NISI UNICO DIE LUNÆ
POST PENTECOSTEM,
QUO VICISSIM VIRI INGREDI
PROHIBENTUR, QUI SECUS FAXINT,
ANATHEMA SUNTO.

Si quis vero thesauros, qui apud Vaticanas specus religiose servantur, & recolendæ antiquitatis monimenta, quæ ibidem extant, nosse cupit, Jo. Franc. Torrigium in libello, quem de cryptis hisce inscripsit, consulat. Et hactenus ea, quæ ad insigniora Vaticani Cœmeterii, & Basilicæ pariter monimenta spectant, lectori exposuisse sufficiat, jam ad investigandas præcipuarum viarum semitas progrediamur.

CAP. XI.

De Viis Aurelia & Cornelia, & de profanarum antiquitatum monumentis ibidem existentibus.

1 Vaticano à nobis Cœmeterio utcunque perlustrato, ad reliqua nunc perscrutanda antiquitatis vestigia properandum est, ac primo quidem iter juxta Janiculum montem peragentes, ad ipsius tandem summitatis partem deveniemus, ubi porta sita est, quæ modo Sancti Pancratii, à plerisque autem Romanarum antiquitatum scriptoribus Aurelia nominatur. Quamvis, ut in sacris Ecclesiarum monumentis à Severano editis probatum est, porta ipsa Aurelia olim prope Hadriani molem fuerit, quæ alio item nomine S. Petri dicebatur, eo quod nobilissimo ejusdem Templo proxima esset. Huic sententiæ inprimis adstipulatur Procopius de bello Gothico agens, qui funestam Urbis obsidionem describens, sic ait: *Unde peractum est, ut portæ aliæ duæ infestæ ab hoste essent, Aurelia scilicet, quæ sancti Petri, ut ei templo propinqua, nuncupatur, & altera, quæ trans flumen est sita.* Hæc ille. Quod autem his verbis alteram S. Pancratii subintelligere voluerit, aperte ex iis patet, quæ ipsemet paulo ante dixerat, nempe: *Inter hæc Bessas, qui Prænestinam portam custodiendam acceperat, ad Belisarium misit, qui nunciavit teneri ab hostibus Urbem per portam aliam ingressis, quæ supra Tyberim est, & S. Pancratii dicitur.* Et post pauca: *Ad portam vero Pancratianam, quæ trans Tyberim est, cum hostium copia pervenissent, ob loci difficultatem nihil per eos gestum est memoria dignum: est namque locus acclivis & ea murus è regione ad invadendum haud facilis &c.* Postea vero de plebeis loquens, qui tunc temporis arma sumpserant, ait: *Hos tamen omnes ultra portam Pancratianam super Tyberim positam, phalange, facta locavit.*

Porta Aurelia.

Severan. de sept. Eccles.

Procop. de Bell. Goth. l. 1.

Porta S Petri.

Id. loc. sup. cit.

2 Distinguit igitur Procopius Aureliam portam à Pancratiana, illamque sitam esse innuit juxta Hadriani molem, non autem in ipsa Janiculi summitate, ubi ista, de qua modo agimus, cernitur; quamvis nonnulli putarint, & inter hos ipsemet Bosius, librariorum errore in Procopii textu mendum irrepsisse, & pro Ælia, quæ altera est juxta molem Hadriani porta, Aureliam æquivoco desumpto vocabulo, scriptam esse: verum in Græco M. S Codice, qui inter Bibliothecæ Vaticanæ libros asservatur, duobus quidem locis perspicue nomen Aureliæ exaratum apparet, hoc videlicet modo Αὐρηλίαν. Porro si portam hanc, quæ Procopii ætate Pancratiana dicebatur, Aureliam quoque olim dictam fuisse quis velit, illud quoque fateri necesse est, quemadmodum duæ quondam Aureliæ viæ recensebantur, ita duas pariter ejusdem nominis portas extitisse; & hanc, de qua agimus, priori utique abolito, ab omnibus recentiori nomine vulgo appellari. Atque ad asserendum id eo magis inducimur, quod Martio intra pomærium campo incluso, mœnibusque ad Tyberis ripam hac parte protensis, novas quoque portas novis nominibus indigitari opus fuerit: cumque facilior ac brevior ex nova illa Urbis parte transitus in Aureliam Viam per pontem Triumphalem, vallemque figlinarum juxta Vaticanum suppeteret, inde & portæ, & recenti Aureliæ Viæ inditum fuisse nomen existimamus: quod & novæ Salariæ eandem ob causam contigisse infra studioso lectori demonstrabitur. Cum autem nova ista Aurelia ob opportunitatem situs frequentius à viatoribus tereretur, populari voce sola sibi Aureliæ nomen retinuit, veteris nimirum germanæque Aureliæ nomine vel desuetudine abolito, vel ex celeberrimo S. Pancratii Martyris templo, ad quod illac itur, immutato. Hoc enim templum extra eandem Aureliam portam, & ipsamet Aurelia via situm esse exploratissimum est; ut ex enarrandis sequenti capite palam fiet.

Portæ Aureliæ à Pancratiana distinctio.

Porta Ælia

Ex M. S. Cod. bibl. Vatic.

Via Aurelia

3 Præmemoratæ autem Portæ, & viæ pariter, quisnam primo nomen dederit, incertum omnino est. Quidam enim ab Aurelio Imperatore nomen hoc desumpsisse asserunt: alii ab Aurelio, viro illu-

Porta & via Aurelia à quo nomen suum sumpserit?

illustri & Consulari: nonnulli vero (quod & nobis probabilius videtur) ab Aurelio illo, à quo in transtyberina Regione haud procul ab eadem porta forum & tribunal, quod Aurelium dicebatur, erectum fuisse profani antiquitatum Romanarum scriptores enarrant. Cujus quidem Tribunalis, ejusdemque graduum quamsæpe Cicero meminit, in Oratione præsertim, quam pro Cluentio in ejus Præfectura habuit, hæc dicens: *Ante annos octo eosdem gradus novos extitisse.* Ex quo consequens fit, gradus ejusdem à Cajo Aurelio Cotta, vel certe à Marco Aurelio exstructos fuisse, qui unus post alium Consules tunc temporis renunciati fuere, anno nimirum ab Urbe condita 678. & 679. Inde etiam longe ante M. Aurelii Imperatoris tempora, Aureliæ nomen inditum eidem fuisse compertum fieri videtur.

Forum & Tribunal Aurelium.

Cicero orat. pro Cluentio

4. Præterea idem Cicero ipsisumet Aureliæ viæ rursum meminit, dum Catilinæ iter describens, hæc habet: *Unum etiam nunc concedam, exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. Demonstrabo iter, Aurelia Via profectus est, si accelerare volent, ad vesperam consequentur.* Alibi etiam de eadem via loquens: *Tres Viæ*, inquit, *sunt ad Mutinam; à supero mari Flaminia, ab infero Aurelia; media Cassia, usque ad Alpes maritimas, ingentes agri sunt, hique fertiles & silvosi.* Ex Suetonio autem eandem hanc Viam, Vitelliam aliquando nuncupatam fuisse deducitur, à Vitellia scilicet familia; vel saltem, quod ab ipsamet Aurelia Porta, alia item via dirigeretur, eidem Aureliæ conjuncta, cui Vitelliæ postea nomen inditum est. Sic enim inquit Suetonius: *Indicia Vitelliæ stirpis diu mansisse constat: Viam Vitelliam ab Ianiculo vsque ad mare, itemque coloniam ejusdem nominis &c.* hæc ille.

Cic. in Catil.

Sueton. in Vitell. Imp.

Via Vitellia

5 Hanc ipsam & Trajanam insuper nonnulli appellatam fuisse affirmant, à Trajano nimirum Imperatore, qui eam quondam instauraverat. Et duas quidem Vias sub hoc nomine recensitas fuisse legimus; ut antiqua monimenta testantur: quod vero in hac Urbis regione extiterint, nullus profecto est, qui id asserat. Sane in Beatorum Martyrum Actis frequens admodum mentio habetur Trajanæ cujusdam Formæ, aquæ ductus videlicet, qui inibi extabant: quinimmo & in pervetusto quodam lapide, & apud Publium Vict. de Aqua Trajana mentio incurrit. Quocirca verisimile nobis fit, Trajanum Imperatorem hujuscemodi aquæductus, viamque cum eis pariter instaurasse, iisdemque restitutis suum vtrique nomen imposuisse.

Via Trajana

Forma Trojana seu Aquæductus Trajani.

Aqua Trajana. Publ. Vict. de Aqua Trajan.

6 Verum ipsimet Trajani Aquæductus, alio vocabulo Forma Sabbatina appellati sunt, iisdemque in Atrium Vaticanum aqua deferebatur: quam etiam ad suæ Naumachiæ, hortorum, ac Transtyberinæ usum regionis Augustus ab Alsietino lacu longo in Urbem tractu deduxit; ex quo Alsietina pariter, & Augusta aqua hæc appellata quondam fuit. Quam nuper fel. record. Paulus V. veteribus ejusdem aquæductibus instauratis, novisque constructis in Urbem iterum invexit, ut inscriptæ marmori notæ lectorem edocent.

Forma Sabbatia.

Naumachia in regione transtyberina.

PAULUS V. ROMANUS PONT. OPT. MAX.
AQUÆDUCTUS AB AUGUSTO CÆSARE
EXTRUCTOS ÆVI LONGINQUA
VETUSTATE COLLAPSOS,
IN AMPLIOREM FORMAM RESTITUIT
ANNO SALUTIS M. DC. IX. PONT. V.

Restitutis igitur aquæ Alsietinæ, seu Augustæ ductibus, & nobili structura in ipsius Janiculi summitate in Urbis prospectu excitata, derivatis subinde in unum uberrimis aquarum venis, ac fontibus miro artis studio concinnatis Urbi aquarum penuria laboranti prospexit, ut inscriptus lapis testatur.

PAULUS V. PONT. MAX.
AQUAM IN AGRO BRACCIANENSI
SALUBERRIMIS FONTIBUS
COLLECTAM, VETERIBUS AQUÆ
ALSIETINÆ DUCTIBUS
RESTITUTIS, NOVISQUE ADDITIS XXXV.
AB MILLIARIO DUXIT.
ANNO DOM. M. DC. XII. PONT. X.

Iisdem pariter aquis Urbem, & Leoninam præsertim civitatem idem Pontifex locupletavit, ut videre est ex fontibus ibidem munifice, eleganterque dispositis. Eadem vero Aurelia Via Galbæ Imperatoris quondam hortos extitisse, in quibus ipse deinde sepultus est, Suetonius, in ejus vita his verbis testatur: *Sero tandem & hoc, & cæterum truncum in privatis ejus hortis Aureliæ viæ, sepulturæ dedit.*

Horti Galbæ Imp.

Suet. in Galba.

7 Plurimorum item illustrium virorum sepulchra eandem juxta Viam sita olim fuisse, sepulchrales eorundem lapides ibidem reperti, ædiculæque complures cum ossuariis ollis gentilium more exstructæ, quas passim ab effossoribus, & his præsertim temporibus, dum celebris Pamphiliorum Villa construeretur, detegi contigit, satis aperte docent.

Sepulchra sita Via Aurelia.

Hæc insuper Via, ut & celebriores reliquæ, suum olim Curatorem habuit, quod ex inscriptionibus in medium mox proferendis satis testatum habetur: in quarum prima de duabus pariter Viis Aureliis, nova videlicet ac veteri, jam supra indicatis expressa mentio fit. Et Tybure quidem in quodam Ecclesiæ sancti Pancratii pariete lapis characteribus hisce notatus suspicitur:

Curator viæ Aureliæ.

C. POPILIO C. F. QUIR. CARO PEDONI
COS. VII VIRO EPULON.
SODALI HADRIANALI LEGATO
IMP. CÆSARIS ANTONINI AUGUSTI PII
PROPR. GERMANIÆ SUPER.
ET EXERCITUS IN EA TENDENTIS
CURATOR. OPER. PUBLICOR. PRÆT.
ÆRAR. SATUR. CURATORI VIARUM
AURELIÆ VETERIS ET NOVÆ CORNELIÆ
ET TRIUMPHALIS, &c.

Altera autem inscriptio, quæ ab Onuphrio pariter inter cæteras in ipsa Urbe Romana recensentur, hujusmodi tenoris est:

Onuphr. Panuin. de Inscript.

M. F. GAL. PRIMUS XVIR. STL. JUD.
TRIB. LEG. VII. GEM. FELICIS HISPAN.
CITERIORIS Q. URBANO.
ÆDILI CURULI PRÆTORI CURAT.
VIÆ AURELIÆ, &c.

8 Quinimmo, ubi supra de Triumphali Via egimus, de alio item Aureliæ ejusdem Viæ Curatore meminimus; Caji nimirum Sallii Aristæneti, qui hujusce, & Corneliæ simul, ac Triumphalis Curator extiterat. Quæ quidem tres viæ, ut ex sanctorum Martyrum Actis colligitur, eum in modum inter se nexæ, ac dispositæ erant, ut Aurelia inter Triumphalem & Corneliam medium teneret locum, Cornelia vero juxta Portuensem viam consisteret, & sanctæ Rufinæ, ac Silvæ candidæ Episcopatum versus protenderetur: quamvis nonnulli Corneliam Triumphali, atque Aureliam intermediam fuisse putent.

Via Cornelia. Via Portuensis.

CAP.

CAP. XII.

De Calepodii Cœmeterio, & Ecclesia D. Pancratii, quæ Via Aurelia sita sunt.

Cœmeterium S. Calepodii.

1 CElebre Calepodii Cœmeterium, suum utique nomen à beato Calepodio Presbytero, ac Martyre sortitum est, qui sub Alexandro Severo, & Callisto Papa nobili Ecclesiam triumpho decoravit; à quo ejusdem corpus è flumine, in quod ab impiis persecutoribus projectum fuerat, ingenti pietatis studio levatum, in isto, de quo nunc agimus, Cœmeterio religiose conditum est, ut in M. S. ejusdem Callisti Actis Cod. S. Petri, S. Cæciliæ, & Vallicell. satis expressum habetur his verbis: *Tenuit autem & B. Calepodium, quem fecit occidi gladio, & corpus trahi per Civitatem sub die Kalendarum Majas. Cujus corpus jactari præcepit in Tyberim, & ante insulam Lycaoniam. In ipsis diebus fugit B. Callistus cum decem Clericis, & abscondit se in domum cujusdam Pontiani, & noctu rogat piscatores, quos invenit, qui invenerunt corpus Calepodii, quem levantes de flumine, nuntiaverunt B. Callisto. Tunc gaudio repletus est, quod corpus sanctum acceptum recondidit cum aromatibus, & linteaminibus, cum hymnis, & sepelivit in Cœmeterio ejusdem vj. Id. Majas.* Idipsum apud Adonem, & Bedam in eorumdem Martyrologiis legitur: in quibus tamen additur: *Sepelivit in Cœmeterio ejus, tertio ab Urbe milliario vj. Idus Maji.* Hi autem dictionem *Ejus* ad Calepodium, non ad Callistum referunt: non enim in Cœmeterio Callisti, ut Petrus de Natalibus hujusmodi interceptus æquivoco scriptum reliquit, sed in hoc Calepodii, de quo agimus, sacrum Martyris corpus conditum fuit.

Acta Callisti Cod. Vat. M. S. S. Cæcil. Vallic.

Martyr. Adonis, & Bedæ de S. Calep.

Petr. de Nat.

Cœmeteria variam sortiuntur denominationem.

2 Illud quidem incertum nobis est, an ipsemet beatus Calepodius primus Cœmeterium hoc extruxerit, vel certe instauraverit, an potius ejus dumtaxat nomine insignitum fuerit; eo quod venerandum ejusdem corpus ibi sepultum fuerit, quod sacris plerisque Cœmeteriis contigit, ut jam supra à nobis dictum est: quæ nimirum à Martyribus ibidem conditis, vel certe ab eorum instauratoribus denominationem plerumque sortita sunt, ut infra videbimus, cum de Callisti Cœmeterio sermo à nobis instituetur. Porro illud certissimum est ante consummatum Calepodii martyrium, alios quoque Martyres eodem in Cœmeterio tumulatos fuisse; inter quos præcipuus est Sanctus Julius Senator, & Martyr sub Commodo Imperatore, qui Alexandrum in principatu præcessit; de quo hæc in Martyrologio Romano xiv. Kalend Septemb. habetur: *Romæ S. Julii Senatoris, & martyris, qui Vitellio judici traditus, &c. jubente Commodo Imperatore tamdiu fustibus cæsus est, donec emitteret spiritum. Cujus corpus in Cœmeterio Calepodii Via Aurelia sepultum fuit.* Idipsum apud Bedam, & Adonem, & in Actis SS. Eusebii, & sociorum Martyrum apud Surium, his quidem verbis: *Hæc audiens Vitellius, jussit fustibus cædi, qui dum cæderetur, emisit spiritum. Cujus corpus præcepit ante Amphitheatrum jactari. Noctu vero collegerunt corpus ejus Eusebius, Pontianus, Peregrinus, & Vincentius, & sepeliverunt in Cœmeterio Calepodii sub die xiv. Kal. Sept.* Antoninus pariter, qui sub eodem Imp. Commodo cum truculentissimus esset Martyrum carnifex, & Angelum nimio fulgore divinitus coruscantem, eorumdemque beatorum Martyrum sanguinem spongia extergentem vidisset, se quoque Christianum esse libera voce protinus exclamavit: quapropter comprehensus ipse quoque Martyrio coronatus occubuit; cujus deinde corpus in eodem Calepodii Cœmeterio conditum fuisse, eorumdem Acta M. S. Petri his quidem verbis testatur: *Eadem hora jussit Vitellius Antoninum capitis subire sententiam, qui ductus Via Aurelia juxta Formam Trajani decollatus est undecimo Kal. Septembris.*

Martyres tumulati in cœmeterio Calepodii.

S. Julius Senator.

Mart. Rom. 14. Kalend. Sept.

Sur. to. 4. 25. Sept.

S. Antoninus martyr. Videt Angelum sanguinem martyrum colligentem.

M. S. acta S. Petr. de S. Antonino.

3 Post beatum vero Calepodium, quem hactenus memoravimus, sanctissimum quoque Pontificem & Martyrem Callistum conditum ibidem fuisse in ipsius Callisti Actis M. S. Cod. S. Petri, Vallicell. & S. Cæciliæ hunc in modum legimus: *Hoc audiens iterum Alexander iracundia plenus, eo quod audisset militem baptizatum, misit & fecit militem Privatum plumbatis deficere: Callistum vero Episcopum per fenestram domus præcipitari, & ligato ad collum ejus saxo, in puteum mergi, & in eo rudera cumulari. Post dies vero decem & septem veniens presbyter ejus, nomine Asterius, cum clericis noctu, & veniens ad puteum, levavit corpus B. Callisti Episcopi, & sepelivit in Cœmeterio Calepodii, via Aurelia, sub die pridie Id. Octob.*

S. Callistus Papa.

Act. S. Callist. & M. S. Cod. S. Petr. Vallic. & S. Cæc.

4 Idipsum in Callisti Papæ gestis Anastasius testatur, dicens: *Qui etiam sepultus est in Cœmeterio Calepodii, Via Aurelia, milliario tertio, prid. Id. Octob.* Verum Petrus de Natalibus hoc addit; juxta illum videlicet sepultum quoque fuisse Privatum Martyrem: qui cum vidisset beatum Calepodium mira undique luce circumfusum, Callisto in carcere detento apparuisse, protinus in Deum crediderat; & ab eodem Callisto baptizatus, ac sanatus, plumbatis cæsus, martyrio insuper coronatus fuerat. *Cujus corpus*, inquit Petrus, *Asterius Presbyter juxta corpus B. Callisti sepelivit, decimo quinto Kal. Novembris.*

Anast. in vit. Callist.

Pet. de Nat. de S. Callist.

5 In eodem Calepodii Cœmeterio conditos item fuisse ex antiqua traditione fertur Palmatium Consulem una cum Uxore ac Filiis, ac duobus & quadraginta ex Familia: Simplicium quoque una cum Uxore, & ex Familia septuaginta octo: Felicem item cum Uxore sua Blanda; qui omnes primum manu Callisti sacro Baptismate abluti, deinde sub eodem Alexandro martyrio coronati fuerant. Mos etenim antiquis Christianis extitit, ut uno eodemque sepulchri loco conjungerent, qui pari agone consummati martyrii palmam adepti fuissent. Condita ibi pariter fuere corpora Sanctorum Victoris, & Coronæ Martyrum sub Antonino; & Pancratii invictissimi Martyris, qui anno ætatis suæ xiv. sub Diocletiano martyrium consummavit, de cujus glorioso certamine ac sepultura in M. S. Codd. S. Petri, Later. Vatican. & S. Cæciliæ isthæc habentur: *Tunc superatum se videns à puero Diocletianus, indignatus jussit eum capitalem subire sententiam. Ductus itaque est beatissimus Athleta Christi Pancratius in Viam Aureliam, atque, ut jussum fuerat, decollatus; martyrium constanter excepit. Tunc corpus ejus ab Octavilla sublatum est occulte noctu, & conditum aromatibus, & dignissimis linteaminibus involutum, sepultum est in sepulchro novo, quarto Id. Maji.* Et juxta ipsum deinde, ut verisimile est, Dionysius quoque ejus patruus conditus fuit: *Cujus studio*, inquit Beda, *idem Pancratius & baptizatus, & in timore Dei confor-*

S. Palmatius & socii mart.

S. Simplicius cum sociis.

S. Felix. S. Blanda.

SS. Victor, & Corona. S. Pancratius.

M. S. Codd. S. Pet. Lat. Vat. & S. Cæcil.

Beda in Martyr.

confortatus ad martyrium animatus est. Et quamvis in citatis Pancratii Actis eidem exhibitæ in hoc cæmeterio sepulturæ expressa mentio non habeatur, Ecclesia tamen in ejusdem honorem supra Cœmeterium constructa, ubi sacrum ejus corpus requiescit, omnem prorsus ambigendi rationem è medio tollit. Quamobrem apud Cencium Camerarium, & Petrum Manlium in Cœmeteriorum Catalogo hoc de eo annotatur: *Cœmeterium Calepodii apud sanctum Pancratium.*

Cenc. Camerar. Petrus Manl. in catal. Cœm.

6 Ipsi demum Ecclesiæ tranquillitatis pace suborta, sedatisque barbaris persecutionum procellis, sanctus Julius Papa anno Christi 52. in hoc eodem Cœmeterio conditus est: quod Anastasius in ejus Vita his verbis testatur: *Qui etiam sepultus est Via Aurelia in Cœmeterio Calepodii, milliario ab Urbe tertio, pridie Idus Aprilis.* In Martyrologiis quoque Adonis & Bedæ sanctissimi ejusdem Pontificis depositio in eodem Cœmeterio describitur: quod item tertio ab Urbe milliario distare perhibent: etsi in quibusdam sancti Callisti Actis secundo dumtaxat distare milliario enarretur, idem fere in quibusdam Martyrologiis, ubi de sancto Pancratio agitur: sed utraque hæc lectio facile conciliatur, si milliario quidem secundo distare, pertingere autem vastum loci ambitum ad tertium usque fateamur. Major interim consideranti difficultatis nodus, ex ipsius nimirum loci distantia, suppetere videtur, quæ nunc duobus passuum millibus longe minor ab Urbis mœnibus, seu à Porta sancti Pancratii ad usque Calepodii Cœmeterium intercedit. At non ab ipso mœnium Urbis circuitu, neque à porta, quam memoravimus, sed ab ipso foro Romano iter à nobis dimetiendum est: à columna etenim, quæ milliaria dicebatur ibidem constituta, antiqui viarum spatia, & ipsa milliaria metiebantur. Si inde igitur descripti initium itineris desumatur, ipsamet procul dubio Lectorem experientia docebit, duorum, eoque amplius milliariorum iter confici, maxime ad veterem Romanorum dimensionem respiciendo, quæ profecto hac recentiori nostrorum temporum longe minor supputatur.

S. Julius Papa. *Anast. in Vit. S. Iul. PP.* *Martyr. Adonis & Bedæ.* *Varietas ac difficultas de milliariis.* *Columna milliaria nuncupata.* *Milliaria nunc majora sunt quam olim erant.*

7 Præter Martyres autem, quos supra recensuimus, haud alios subinde in hoc Cœmeterio sepultos legimus. Nemini tamen dubium sit, innumeros plane pia fidelium manu conditos illic fuisse, maxime ob celebritatem loci, amplitudinemque admirandam, quam Bosius, illuc sæpesæpius per varios aditus introgressus, se comperisse testatur: cujus quidem ambitum, ac formam aliis Cœmeteriis superiori libro delineatis consimilem, ille quam exacte hoc modo describit. Est nimirum Cœmeterium hoc profunda satis humo excavatum, viis frequentibus, iteratisque distinctum vicis, altitudinem humanæ staturæ respondentem alicubi exhibentibus, qui tamen alibi superiori è parte paulo altius protenduntur; alibi vero (quod & passim contingit) eum in modum sunt humo depressi, ut eos, qui illuc pia curiositate attracti penetrare voluerint, incurvato corpore, & non raro humi quoquo modo prostratos, repere magis quam ambulare opus sit. Præterea ibidem in parietibus hinc inde sepulchra cadaverum excavata sunt, unum videlicet supra aliud. Extant itidem parva quædam cubicula omnino inculta, & absque ullo prorsus ornamentorum genere, aliquibus dumtaxat exceptis, quæ calce illita, ac dealbata sunt: verum hoc nil quispiam admiretur: idem enim Cœmeterio huic, quod & plerisque, infortunium, longo præsertim temporum decursu, atque impia Longobardorum manu per summam injuriam magna ex parte devastatis, obtigisse compertum est. Quapropter ut ipsemet Bosius enarrat, nullas inter perscrutandum in eo picturas repererit, ornamenta nulla, sepulchra vero (ut videre interdum contigit) haud reclusa, sed omnino patentia, paucis admodum exceptis, quæ in effodienda humo, ac viis ad ulteriora subterranea loca aperiendis casu reperta fuere, fictilibus nimirum tegulis calce obfirmatis adhuc obstructa. Sepulchrales tamen inscriptiones, uti mos est, nullibi apparebant, præterquam quod in marmoreis quibusdam lapidibus, humi jacentibus, qui Consulum, recentioris ævi, nominibus prænotabantur: ex quo, ut conjicere unusquisque potest, etiam post sedatas persecutionum procellas, adeptamque à fidei sectatoribus securitatem, devotionis studio permoti Christi fideles, in hoc sacro Cœmeterio tumulari consueverant. Hi porro sepulchrales lapides, eorumdemque fragmenta, sternendo pavimento postea Ecclesiæ desuper erectæ inservierunt, & nostra etiam ætate, antequam eadem Ecclesia splendide instauraretur, ingredientium pedibus substrata conspiciebantur. Quod autem in præmemorato hoc Cœmeterio singulare est, jugis inde crystallinæ aquæ vena emanat, quæ sub acerba persecutionum tempora sanctos apud Martyres non ad potandum dumtaxat, verum etiam ad salutare impertiendum Baptismatis lavacrum his, qui ad fidem traducebantur, usui quondam extitisse, credere par est.

Descriptio Cœmeterii Calepodii. *Cœmeterium Calepodii dirutum ac deturpatum ex parte.* *Nullæ in eo nunc picturæ ac ornamenta.* *Aqua salutifera in cæmeterio Calepodii.*

8 Cæterum beatissimorum Martyrum Callisti ac Julii Pontificum, nec non Calepodii Presbyteri corpora, quæ olim hic, ut diximus, condita fuerant, in ejusdem postmodum Callisti titulum translata honorifice sunt, in Ecclesiam videlicet Sanctæ Mariæ trans Tyberim ubi in hanc usque diem eorumdem imagines musivo opere expressæ in majori Ecclesiæ apside suspiciuntur.

Translatio corporum SS. Callisti, Julii, & Calepodii.

9 Porro Sigebertus in Chron. B. Callisti corpus in Gallias translatum fuisse tradit, sub anno Christi 884. hæc autem inquit: *Hoc tempore Rodulphus quidam corpus S. Callisti Papæ & Martyris Romana Urbe in Franciam transfert.* Frodoardus vero à Baronio citatus illud ab Apostolica Sede Everardo Comiti dono impertitum asserit: à quo subinde in monasterio, quod suo ipse in agro construxerat, condigno honoris cultu conditum est; ac demum sub vitæ finem illud ab ipso una cum eodem monasterio Ecclesiæ sanctæ Mariæ Rhemensi, eodem qui supra attestante, traditum fuit. Qua super re Molanus Meyerium in Annalib. Franc. secutus, hæc de hujusmodi translatione recitat: *Sancti Callisti Papæ reliquiæ Cisonium ad Abbatialem Ecclesiam Sancti Callisti sunt allatæ per Sanctum Everardum loci fundatorem. Quod factum scribit Meyerius anno octingentesimo quinquagesimo quarto; sed nunc Romæ habentur ad Sanctam Mariam.* Id autem non de toto corpore, sed de ejusdem reliquiis subintelligendum est; quod & beati Martyris Pancratii Reliquiis contigisse novimus, quæ ditarunt complures ac pariter nobilitarunt Christiani

Sigeb. in Chr. *Baron. Ann. to. 10. an. 193.* *Sententia quorundam de translatione corporis S. Callisti Papæ in Gallias.* *Molan. in Indicul.*

ni orbis Ecclesias: siquidem sanctissimum Pontificem Gregorium Magnum easdem Palladio Episcopo Santonensi tradidisse legimus, ut ex Registr. habetur Indict. 14. ep. 1. l. 5. Constantio item Episcopo Mediolanensi lib. 7. Indict. 2. ep. 87. & Decio Episcopo Lilibetano lib. 8. Indict. 3. ep. 63. Exploratum insuper est, Vitalianum quoque Romanum Pontificem Oswino Saxonum Regi, teste Beda, & S. Wandregesilo Abbati, ut in recensitis apud Surium Actis, venerandas ejusdem beatissimi Martyris Pancratii reliquias dono transmisisse. Gregorius item Turonensis de eisdem meminit à Pelagio Pontifice in Gallias missis, quarum virtute Diaconus, qui easdem deferebat, una cum cæteris eo navigio mare transfretantibus, à sæva, quæ ventorum vi oborta fuerat, tempestate divinitus liber evasit.

Greg. in regist. indict. 14. ep. 1. l. 5.

Idem Greg. l. 7. Ind. 3. ep. 63.

Bed. hist. l. 3. c. 22. Sur. to. 4. 21. Iul.

Greg. Tur. de S. Panc.

10 Venerandæ igitur Pancratii Martyris reliquiæ pluribus quidem, ut jam vidimus, dono concessæ sunt. Corpus vero, iis demptis, & sacro capite, quod modo apud Basilicam Lateranensem extat, in pervetusta ejusdem sanctissimi Martyris Ecclesia, summa veneratione asservatur; sub maxima nimirum Ara, ob crebra miracula, quæ in perjuros præsertim divina ibi virtute patrare invictus Christi Martyr consueverat, toto terrarum orbe celeberrima, eodem Gregorio Turonensi his verbis id attestante: *Est etiam haud procul ab hujus Urbis muro & Pancratius Martyr, valde in perjuris ultor. Ad cujus sepulchrum si cujusquam mens insana juramentum inane proferre voluerit, priusquam Sepulchrum ejus adeat, hoc est, antequam ad cancellos, qui sub arcu habentur, ubi clericorum psallentium stare mos est, accedat, statim aut arripitur à Dæmone, aut cadens in pavimento emittit spiritum. Ex hoc enim quisque fidem cujuscumque rei ab alio voluerit elicere, ut verum cognoscat, non aliter, nisi ad hujus Basilicam destinat. Nam ferunt plerosque juxta Basilicas Apostolorum, sive aliorum Martyrum commanentes, non alibi pro hac necessitate, nisi templum expetere B. Pancratii, ut ejus severitatis censura publice discernente, aut veritatem audientes credant, aut pro fallacia judicium Martyris beati experiantur.* Hæc Turonensis in beatissimi Martyris laudem testatur.

S. Pancratii mart. Altare

S. Pancratius miraculis clarus

Et maxime in perjuris castigandis. *Greg. Tur. Miracul. l. 1. c. 39.*

11 Merito igitur Gregorius Magnus sanctissimus Pontifex Aram hanc, & ipsammet Ecclesiam impense veneratus est, ubi pariter ipso natalitio B. Pancratii die Homiliam 27. in cap. 15 Joannis habuit; & cum illius cultum à Clericis ibidem residentibus negligi omnino adverteret, eam Monachis custodiendam tradidit, eorumdemque Abbati Mauro quamplurimum commendavit: hæc præcipue verba in quadam epistola illi rescribens: *Sed & hoc præ omnibus curæ tuæ sit, ut ibi ad sacratissimum corpus B. Pancratii quotidie opus Dei peragatur.* Hæc Gregorius.

Gregorius Magnus Aram & Ecclesiam S. Pancratii veneratur. *Greg. hom. 27. in c. 15. Io.*

Greg. Magn. ep. 18. l. 3. Ind. 18.

12 Sed si quis insuper, quæ à nobis hucusque enarrata sunt & martyris hujusce merita recolens, quantis hæc olim in Ecclesia prodigiis (ut diximus) præfulserint, nosse cupiat, adstipulantem Baronium in suis ad Martyrol. Roman. notis habet, ubi isthæc de signis, ut præmisimus, ad ejus sepulchrum divinitus fieri consuetis: *De miraculis ejus*, inquit, *adversus perjuros fieri solitis agit Greg. Turon. de glo. Mart. c. 30. extat vetus memoria ejusdem via Aurelia, ubi S. Gregorius Papa habuit hom. 27. in Euang. Ibidem & venerandum corpus ejus sepultum est, unde hæc ibi in fine: Ad martyris tumbam consistimus, cui ad cæleste regnum ex qua morte pervenerit, scimus, &c. Abstulit olim eam Ecclesiam idem S. Gregorius Presbyteris negligenter curantibus, deditque Monachis, qui, ut ait, ad sanctissimum martyris corpus quotidie opus Dei peragerent. Extat de his epistola 18. lib. 3. registr. De ejusdem reliquiis idem lib. 7. ep. 86. & lib. 8. epist. 63. Porta Ianiculensis, seu Aurelia antiquitus dicta ex ejusdem sancti nomine appellata est Porta S. Pancratii: nec id noviter, sed antiquitus, ut constat ex Procopio lib. 1. de bello Gothico. De reliquiis ejusdem sancti in Gallias translatis agit Gregorius Turon. lib. de gloria Mart. c. 83. Scripsit de S. Pancratio epigramma Bonad. in Menod. 63. lib. 2.* hæc ad rem nostram in præmemorati martyris laudem Baronius. Illud addimus, quod paucis abhinc annis prædictam Ecclesiam Innocentius X. Pont. Max. cum ejus curam negligi animadverteret, in Abbatialem, ut olim erat, titulum redegit, & uni ex sacro Cardinalium collegio commendavit, qui religiosum ejusdem Ecclesiæ cultum curet, ac promoveat, remotis inde monachis S. Ambrosii, quibus eadem Ecclesia commissa fuerat.

Baron. in Mart. Rom. die 12. Maji

Porta Aurelia eadem quæ S. Pancratii.

13 Quod vero nunc ad Ecclesiam super Calepodii Cœmeterio extructam attinet, incertum quidem est, quo potissimum tempore, vel à quonam exædificata fuerit. Sane id Anastasius Symmacho tribuere videtur, dicens: *Eodem tempore fecit Basilicam S. Pancratii, ubi & fecit arcum argenteum, qui pensat libras quindecim. Fecit autem in eodem loco balneum.* Sed præterquam quod vox illa *Fecit* apud Anastasium frequenter pro *instauravit* usurpata invenitur, apud eundem utique legimus in gestis Felicis Papæ Primi, & Secundi, qui longe Symmachum præcessere, ambos eadem hac Aurelia via, & secundo pariter ab Urbe milliario Ecclesias erexisse: & quidem si tunc temporis nulla hic sacra ædes extabat, haud alio eas loco, quam supra celeberrimum hoc Cœmeterium Pontifices illos ædificasse, vel unam certe earumdem, quam alter jam ædificaverat, instaurasse, credendum est. Quapropter Symmachus non auctor, sed potius instaurator, ut pariter Honorius, dicendus est, qui & eandem ipsemet meliorem in formam redegit, ut idem Anastasius in ejus gestis testatur, ubi etiam verbum illud *fecit*, haud pro alio ponitur quam pro *instauravit*.

Ecclesia S. Pancratii.

Anast. in Symm.

14 Plura interim de hac Ecclesia à nobis dicenda hic essent, quæ consulto omittimus, ne Lectorem Cœmeteria, non autem Ecclesias perlustrare cupientem, in ipsamet via ab incepto itineris tramite remorari contingat. Satis autem prolixe de eadem Ugonius disseruit in lib. de Stat. Urbis, ad quem studiosos Ecclesiasticæ antiquitatis indagatores remittimus.

Vgon. lib. de Stat. Vrb.

CAP. XIII.

De Cœmeterio S. Iulii Papæ Via Aurelia.

1 Anastasius ille à nobis jam sæpe laudatus in conscriptis B. Julii Papæ gestis, tria ab eo Cœmeteria constructa fuisse affirmat: hæc autem inquit: *Fecit autem & Cœmeteria tria; unum Via Flaminia; & aliud Via Aurelia, atque aliud Via Portuensi.* Verum cum de Cœmeterio, quod Via Aurelia exædificasse dicitur: nullibi præterquam apud ipsum Anastasium mentio habeatur, ex consueta ejusdem Anastasii phrasi, dicen-

Cœmeteria à Julio Papa instaurata non facta dicendum est.

Anast. in vit. S. Iulii Papæ.

dicendum potius videtur, illum non quidem fecisse, sed antiquum Calepodii Cœmeterium tantummodo instaurasse, in quo ipsemet postea tumulatus est. Si enim ipse aliud, ut præfertur, eadem Via aperuisset, & veteri præmemorato veluti primus auctor novum insuper addidisset, profecto cæteros imitatus, in illo à se constructo, non autem in hoc, quod ipse devotionis ergo dumtaxat instauraverat, depositus de more fuisset: nisi forte ab ipsomet Julio Pontifice aliam novam veteri ac priori Cœmeterio partem pro Christianorum sepultura superadditam fuisse, eamdemque Julii auctoris jure merito obtinuisse nomen, asserere quispiam velit. Et hæc interim de Cœmeterio S. Julii satis sint.

CAP. XIV.

De Cœmeterio SS. Processi & Martiniani, vel S. Agathæ in agro Lucinæ, Via Aurelia.

Cœmeterium à Lucina Apostolorum discipula extructum

1 Cœmeterium istud anno redempti orbis sexagesimo nono suum desumpsit exordium, quo potissimum tempore Petrus Apostolorum Princeps, & Paulus Doctor gentium nobile pro Christo martyrium subiere. Extructum autem idem fuit à conspicuæ nobilitatis, ac sanctitatis matrona Lucina eorumdem Apostolorum discipula, Christianæ religioni apprime dedita, ac martyrum sepulturæ studiosissima, quæ jure merito in Romano Martyrologio insigni hoc, quod à nobis supra recensitum est, elogio celebratur: *Romæ Sanctæ Lucinæ Apostolorum discipulæ, quæ de facultatibus suis sanctorum necessitatibus communicans, Christianos in carcere detentos visitabat, ac Martyrum sepulturæ inserviebat, juxta quos & ipsa in crypta à se constructa sepulta est.* Quippe ob impensum beatis martyribus devoti ministerii ac sepulturæ obsequiũ eorundem martyrum meruit obtinere consortium.

Martyrol. Rom. prid. Kal. Iul.

Cœmeterium Processo & Martiniano mart. primo consecratum est.

2 Hanc porro cryptam, seu cœmeterium Via Aurelia in suo agro tunc temporis pia fœmina extruxit, cum Processus, & Martinianus pro Christo viriliter decertantes, ipsa potissimum exhortatrice, post agonem martyrio coronati sunt: quos etiam festivo gaudio perfusos, hilari facie, ac constanti animo ad subeundum martyrium properantes ipsamet consequi voluit; & demum sacra eorum corpora pretiosis unguentis delibuta, in agro suo eundem juxta locum, in quo eos perpeti contigerat, honorifice sepelivit. Quod quidem in M.S. eorumdem Actis, & in quodam Cod. qui apud S. Cæciliam servatur, his præsertim verbis enarratur: *Erat autem ibi quædam Matrona nobilissima fœmina, nomine Lucina, quæ stabat ante eos* (dum scilicet torquerentur) *quæ etiam confirmabat eos, & dicebat eis: Milites Christi constantes estote, & nolite metuere pœnas, quæ ad tempus sunt.* Et infra de pio eisdem exhibito ministerio, dum in Mamertini carceris custodia detinerentur, isthæc: *Matrona vero venerabilis fœmina Lucina incessanter ministrabat sanctis martyribus in custodia.* Et demum de eodem invictorum Christi militum martyrio, ac sepultura hæc habentur: *Tunc Præfectus data in eos sententia, jussu ejus educuntur de custodia, & ducti foras muros Romæ in viam, quæ Aurelia nuncupatur, ibi gladio capita eorum sunt amputata. Beatissima autem Lucina cum hoc videret, sequebatur eos cum familia sua, usque dum pervenirent juxta Formam Aquæductus* (Trajanam scilicet, de qua supra) *ubi etiam decollati sunt.*

M. S. Cod. S. Cæcil.

Sur. to. 4. 2. Iulii. Ecclesia SS. Processi, & Martiniani.

3 Apud Surium quoque & Adonem Acta eorumdem, etsi paulo breviora, recitantur. Postmodum vero in præmemoratorum Christi martyrum honorem erecta ibidem fuit Ecclesia, in qua D. Gregorius Homiliam habuit 32. in Matth c. 16. ubi sanctissimus Pontifex quamplura miracula enarrat, quæ devote eandem visitantibus Dei munere obtigere, & quædam insuper ab eisdem sanctis piissimæ cuidam matronæ grati animi indicia exhibita commemorat: sed ipsummet his quidem verbis hæc referentem audiamus Gregorium: *Ad sanctorum martyrum corpora consistimus fratres mei. Nunquid isti carnem suam in mortem darent, nisi eis certissime constitisset esse vitam, pro qua mori debuissent? Ecce qui ita crediderunt, miraculis coruscant. Ad extincta namque eorum corpora viventes ægri veniunt, & sanantur; perjuri veniunt, & à dæmonio vexantur; dæmoniaci veniunt, & liberantur. Quomodo ergo vivunt, illic, ubi vivunt, si in tot miraculis vivunt hic, ubi mortui sunt? Rem fratres dico brevem verbo, sed non parvam merito, quam religiosis quibusdam senioribus narrantibus agnovi: Gothorum tempore matrona quædam fuit valde religiosa, quæ ad horum martyrum Ecclesiam crebro veniebat. Quadam die, dum ex more ad orandum venisset, egrediens duos stantes sub peregrino habitu monachos invenit, peregrinos credidit, dari eis aliquid eleemosynæ præcepit: sed prius quam ejus erogator eis ad largiendum eleemosynam propinquasset, astiterunt illi vicinius, & dixerunt: Tu nos modo visitas, nos te in die Iudicii requiremus, & quidquid possumus, præstabimus tibi. Quo dicto ab oculis ejus ablati sunt. Territa illa ad orandum rediit, seseque in lacrymis prolixius effudit, & facta est post hoc tanto præstantior in prece, quanto certior de promissione. Si autem juxta Pauli vocem, est fides sperandarum substantia rerum argumentum non apparentium, nequaquam jam dicimus, ut venturam vitam credatis, quia ecce ipsi, qui in illa vivunt, humanis obtutibus visibiliter præsentantur.* hæc ille.

In ea Homiliam habet Greg. Magnus.

Greg. hom. 32. in cap. 16. Matth.

Miracula à SS. Processo, & Martiniano patrata.

Matronæ cuidam apparent, & in die Judicii se illi adfuturos spondent.

Greg. III. eorundem Ecclesiam instaurat.

4 Gregorius Papa Tertius hanc eandem Ecclesiam instauravit, dum adhuc sacra eorumdem ibi corpora requiescerent, Anastasio teste in ipsius Gregorii gestis, ubi sic ait: *Item tectum Basilicæ sanctorum Processi, & Martiniani à novo construxit, suppositia pila fabricis fortissimis post eorumdem sanctorum veneranda corpora ad firmandum murorum Basilicæ.* Sacra postmodum eorumdem beatorum Martyrum corpora à Paschali Primo translata fuere in Oratorium, quod ipse in Vaticana Basilica, ut jam diximus, erexerat: quam deinde translationem Petrus Manlius referens, educta illa fuisse ait è Cœmeterio S. Agathæ; verba autem ipsius sunt hæc: *Hic beatissimus Præsul Paschalis Primus detulit corpora sanctorum Processi & Martiniani martyrum de Cœmeterio S. Agathæ in Ecclesiam Beati Petri, in quorum honorem construxit Oratorium summæ pulchritudinis, in quo satis honorifice corpora eorum recondidit concha porphyretica.*

Anastas. in vit. Greg. 3.

Petr. Manl.

Cœmeterium S. Agathæ.

5 Hac vero de causa nomen sanctæ Agathæ cæmeterium hoc sortitum fuisse creditur, vel quia SS. Processi, & Martiniani Ecclesia supra idem Cœmeterium, ut diximus, erecta, sub titulo quoque S. Agathæ diceretur, quod compluribus item Romanæ Urbis Ecclesiis contigit, vel certe quia juxta eamdem alia pariter in honorem B. Agathæ con-

constructa fuerit. Hujus itidem Ecclesiæ Anastasius in Symmacho meminit dicens : *Hic fecit Basilicam beatæ martyris Agathæ in fundo Lardario, & à fundamento cum fonte construxit, ubi posuit arcus argenteos duos, &c.* Ejusdem quoque meminit in Leonis Papæ IV. gestis, quippe qui amplissimis eamdem muneribus cumulavit, atque exornavit.

Anast. in Symm.

6 Ab hac igitur Ecclesia Cœmeterium hoc sanctæ Agathæ nomine nuncupatur : juxta quod erat locus ille, qui vulgo appellabatur *Girolus.* In Cœmeteriorum enim apud Cencium Camerarium Catalogo, & à Petro Manlio hoc ipsum Cœmeterium his fere verbis prænotatur : *Cœmeterium B. Agathæ ad Girolum.* Et ipse, qui supra Camerarius, quædam circa Urbem loca commemorans, de eodem mentionem facit, dicens : *Via Aurelia juxta Girolum.* Sic pariter Manlius : *Via* (inquit) *Aurelia est illa, quæ vadit juxta Girolum.* Cujus nominis etymon, ne nostra longius aberret oratio, Lectori utique divinandum relinquimus.

Girolus. *Camerarius Manl.* *Manlius.*

7 De Lardario pariter fundo, in quo B. Agathæ sita olim erat Ecclesia, difficile admodum est apte locum ipsum circumscribere ac designare, aut certam ejusdem nominis rationem afferre. At ex Archivi S. Petri monimentis domum quandam, quæ Lardaria nuncupabatur, ibidem antiquitus extitisse colligitur, à qua & fundum ipsum ejusmodi præditum fuisse denominatione credendum est : ut dicitur in Bulla quadam Innocentii Tertii expedita anno Salutis 1198. sed præ omnibus idem clarius patet ex Bulla Leonis Quarti, qua Monasterio B. Martini apud Basilicam S. Petri, eadem S. Agathæ Ecclesia cum fundis, Cœmeterio, ac pertinentiis suis in hæc verba conceditur : *Immo etiam & fundum unum in integrum, qui Cleandris cum Ecclesia Sanctæ Martyris Christi Agathæ. Insuper casam, quæ dicitur Lardaria, nec non & fundum Adtalianum cum casis, vineis, seu terris, campis, pascuis, cultum vel incultum si ....gnato esse videtur cum thermis, cryptis & monumentis positis foras portam S. Petri Apostoli via Aurelia.* Et in alia item Leonis Papæ Noni Bulla sub anno Pontificatus ejusdem quinto, in qua cæteræ omnes donationes eidem hactenus monasterio, à Leone Quarto præsertim concessæ, Ecclesiæ videlicet S. Agathæ his verbis confirmantur : *Concedimus etiam fundum unum in integro, quod vocatur Cleandris, cum Ecclesia S. Martyris Agathæ posita in colle Pino. Insuper casam Lardariam milliario ab Urbe secundo, & fundum Adtalianum cum casis, vineis, terris, sicut designatum esse videtur, cum thermis, cryptis, monumentis, positum foris portam B. Petri Apostoli Via Aurelia.* Quæ quidem Bullæ in Archivo pariter Ecclesiæ S. Petri servantur : & ex eisdem certus ipsius Cœmeterii locus designatur ; ubi scilicet nonnulla adhuc Ecclesiæ S. Agathæ vestigia apparent ; ibique eodem sub nomine idem fundus, seu ruralis possessio, & casale, ut vulgo ajunt, Basilicæ S. Petri ad hanc usque diem extat ; cujus termini consuetis ejusdem Basilicæ signis, clavibus nimirum in lapide incisis, ad prænotandam ipsius loci ditionem, intuentibus apparent ; quamvis Cœmeterium hoc ipsemet Bosius diligentissimus abditarum rerum indagator, nullo prorsus adinvento aditu, quo sibi via ad inferiorem loci ambitum perscrutandum pateret, omni deposita spe, perquirendum aliis reliquerit : quapropter & nos Cœmeterium hoc cum adhuc in tenebris delitescat, haud in lucem illius descriptionem, sicuti reliquorum, proferre possumus, sed devoto dumtaxat silentio illud honorare atque à longe salutare compellimur.

Fundus lardarius. Domus Lardaria. *Bulla Innoc. Papæ 3.* *Bulla Leonis Papæ 4.* Fundus Cleandris, & Adtalianus. Bulla Leonis Papæ 4.

CAP. XV.

De quamplurimis Martyribus, qui Via Aurelia pœnis affecti, vel sepulturæ traditi fuere.

1 Ut hic interim, quod proposuimus, beatos illos Martyres recenseamus, quorum sanguine ac triumphis, vel certe sacris, venerandisque eorumdem post martyrium exuviis Via hæc nobilitata fuit. Certum quidem illud est, in Arenario quodam, quod inter Vias Triumphalem & Aureliam extat, insignes alioqui Martyres Eusebium, Vincentium, Peregrinum ac Pontianum conditos fuisse, qui cum inauditam hactenus impietatem, insanamque Commodi Imperatoris mentem, qui se ab omnibus Herculem Deum appellari præceperat, æquo animo ferre haud possent, publicasque terentes Urbis vias, ludicra ista Commodi deliramenta subsannantes, summopere detestarentur, illis martyrii pro Christo subeundi, quod summopere peroptabant, occasio suppeditata est, ut in M. S. eorumdem Actis Cod. S. Petri his verbis habetur : *Eodem tempore erant viri Christiani in quodam loco, in vico, qui appellatur Lanarius* (Sic plane legendum, quamvis in aliquibus codicibus, & apud Surium legatur Carnarius, nullus enim Romæ erat nominis hujusce vicus, at vici Lanarii apud Victor. & Sext. Ruf. duo leguntur, quorum alter tertia in Regione erat, quæ Isidis & Monetæ dicta est, alter vero in regione septima, Via Lata, qui dictus est Lanarius vicus ulterior) *Inter quos erant viri religiosi, Eusebius, Vincentius, Peregrinus, & Pontianus servi Dei, & Domini nostri Iesu Christi, qui facultatem suam pauperibus erogaverant, & Domino servire consuluerant. Hi cum audissent, quod Commodus fecisset, deridebant, & per omnem civitatem prædicabant populo, dicentes : Date honorem Domino Iesu Christo, & recedite à fallacia diabolica, & credite in Deum Cœli, Patrem omnipotentem, & Iesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum, & agite pœnitentiam, & baptizamini in nomine ejus, ut deleantur vestra peccata, ne simul pereatis cum Commodo Domino vestro.* Hæc ibi.

Arenarium inter vias Triumphalem, & Aureliam. SS. Eusebius Vincentius, Peregrinus, & Pontianus. *M. S. Cod. S. Petri.* *Surius.* *Pub. Vict. & Sext. Ruf.*

2 In præmemoratis deinde actibus lectio subtexitur, qua videlicet Julium quendam Senatorem iisdem beatissimis viris Christum populo annunciantibus, ac pœnitentiam suadentibus, ad Deum ex corde conversum, fidei ultro amplexandæ manus dedisse, ac pro ejusdem confessione martyrium invicto animo consummasse enarratur : quo peracto iidem Eusebius ac socii in Calepodii Cœmeterio eundem, ut supra à nobis dictum est, perhonorifice sepeliendum curarunt. In iisdem item Actis Antonii carnificis conversio, ac martyrium describitur ; quod eadem Via Aurelia obtigisse perhibetur. Simplicii quoque, qui carcerum custodiæ præerat, recolenda confessio ; hic cum Lupulum Jovis Capitolini sacerdotem, qui oculis tenebatur, à S. Rufino Presbytero divinitus luce perfusum vidisset, protinus in Christum credidit, & ubi corpus Antonii Martyris projectum subsisteret, ultro indicavit, quod sextum post diem, integrum, illæsumque repertum, ab eodem Rufino quadam in crypta juxta Calepodii Cœmeterium religiose conditum fuit.

S. Julius Senator. Antonii carnificis conversio & martyrium.

3 Demum

3 Demum de martyrio, ac sepultura Eusebii ac Sociorum ibidem hæc, quæ sequuntur, lector habes: *Qui ducti ad Petram Sceleratam, cum plumbatis sub voce præconis necati sunt. Quorum beatorum Martyrum corpora, Eusebii videlicet, Vincentii, Peregrini, & Pontiani, collegit B. Rufinus, & sepelivit non longe ab Urbe Roma, milliario sexto, in Arenario, inter Viam Aureliam & Triumphalem, 8. Kal. Sept. Quos perduxit quædam matrona impositos in birotis vehiculo, &c.*

Martyrium, ac sepultura Eusebii ac sociorum.

4 Jam supra (si bene lector meminit) sanctissimum Pontificem Felicem hujus nominis Primum hac eadem Via Ecclesiam erexisse narravimus, quam supra Calepodii Cœmeterium exstructam fuisse, ex eo potissimum nobis conjectari licet; quoniam Ado in suo Martyrologio ejusdem locum sepulturæ describens, isthæc habet: *Romæ Via Aurelia in Cœmeterio Natalis sancti Felicis.* Illud utique perspicuis verbis aperte indicans, quod subobscure tamen in Anastasio legitur, nimirum: *Hic fecit Basilicam Via Aurelia, ubi & sepultus est milliario secundo ab Urbe Roma 3. Kal. Iunii.* Incertum omnino lectori relinquens, num de Via loquatur, an de Basilica, in qua ejusdem corpus conditum fuit. Utcumque tamen sit, ex hoc loquendi modo vel Cœmeterium, vel ipsamet Via, aut certe Ecclesia, quæ ibidem sita est, ejusdemque sancti decorata ac consecrata corpore subintelligitur.

S. Felix I. Papa.

Ado in Mart.

Basilica Via Aurelia extructa à S. Felice.

5 Hac eadem Via Aurelia viriliter item in agone pro Christo decertarunt nobilissimi Martyres Basilides, Tripodes, Mandales, & alii viginti sub Imperatore Aureliano, quorum in Martyrologio Romano 4. Id. Junii, atque etiam apud Bedam, & Adonem mentio habetur, qui duo scriptores satis in hoc inter se cohærentes martyrii insuper locum his verbis describunt: *Romæ Via Aurelia, milliario tertiodecimo natalis sanctorum Basilidis, Tripodis & Mandalis sub Aureliano Imperatore, Platone Præside, & aliorum viginti Martyrum.*

SS. Basilides, & alii viginti martyres.

Mart. Rom. 4. id. Iunii.

Beda. Ado.

6 Basilides quoque alter hujus nominis, Cyrinus, Nabor, atque Nazarius milites ipsamet Via Aurelia in Diocletiani ac Maximiani persecutione martyrio coronati sunt; de quibus isthæc Rom. Martyrol. exponit: *Pridie Id. Iunii Romæ Via Aurelia natalis SS. Martyrum Basilidis, Cyrini, Naboris, & Nazarii militum, qui in persecutione Diocletiani, & Maximiani sub Aurelio Præfecto ob Christiani nominis confessionem detrusi in carcerem, & scorpionibus lacerati, capite truncati sunt.* Beda itidem martyrii locum designans, eorumque sanctorum corporum translationem describens, hæc inquit: *Romæ Via Aurelia, milliario quinto passio SS. Mart. Basilidis, Cyrini, Naboris, Nazarii: quorum Naborem & Nazarium simul cum Gorgonio Martyre transtulit à Roma in Galliam Grodegandus Metensis Episcopus, permittente Paulo Papa Romano, anno Dominicæ Incarnat. 765. & collocavit prædictus Episcopus sanctum Gorgonium in monasterio, quod dicitur Gorzia: sanctum verò Naborem in monasterio, quod dicitur Novacella; sanctum quoque Nazarium in monasterio, quod dicitur Lorethain, ubi signa & miracula in sanitate infirmorum, & debilium sæpius fiunt.* Hæc Beda ibi.

Basilides alter, & socii martyres.

Mart. Rom.

Beda.

7 Idem prorsus Rhebanus & Notherus in Martyrol. asserunt, ac præstitæ eorumdem in Galliam translationis an. Salutis nostræ 765. Marianus Scotus, Conradus, Abbas Huspergensis & Sigebertus in Chronico legentibus ultro fidem astruunt. Porro sub eadem immanissima Diocletiani persecutione gladio item Via Aurelia consummati sunt Artemius carceris custos, Candida uxor, & Paulina eorum filia, qui à S. Petro Exorcista ad fidem traducti, & à S. Marcellino presbytero baptizati, Sereni vicarii jussu crudeliter interempti, martyrii palma donari meruerunt: dignissimum autem eorum certamen, & sepultura in Martyrol. Rom. 8. Id Junii his quidem verbis exponitur: *Romæ S. Artemii cum uxore sua Candida & filia Paulina; qui Artemius ad prædicationem & miracula S. Petri Exorcistæ in Christum credens, & cum omni domo sua à S. Marcellino presbytero baptizatus, jussu Sereni Iudicis plumbatis cæsus, gladio percussus est: uxor verò ejus, & filia in cryptam impulsæ, lapidibus, ruderibusque sunt obrutæ.* Prolixius autem hæc in SS. Marcellini & Petri Actis recitantur; ubi præcipue lectu digna sunt hujusmodi verba: *Tunc Iudex jussit mitti ad Artemium carcerarium, & uxorem ejus Candidam, & filiam eorum, nomine Paulinam Virginem. Quos cum vidisset, jussit eos coarctari, ut sacrificarent Diis: Artemius verò & uxor ejus Candida una cum filia Paulina sic dixerunt: Nos D. Iesum Christum confitemur Filium Dei vivi, & ideo nulla ratione sacrificiorum possumus pollui ritu. Quibus auditis Vicarius Serenus totos insimul jussit immenso pondere ruderum obrui in Via Aurelia. Factum est autem hora, qua ad passionem pergerent, in eodem loco cum omnes Christiani occurrerent S. Marcellino presbytero, & Petro Exorcistæ, videntes officiales tantum populum, fugerunt. Sed currentes post eos juniores de populo Dei tenuerunt eos, & blandis sermonibus cœperunt hortari ad fidem. Illi autem dum nollent credere, tamdiu à populo custoditi sunt, quousque Missam faceret S. Marcellinus in Crypta, in qua puniendi venerant sancti. At ubi completa sunt, quæ sunt Dei, abscessit jussu Presbyteri omnis populus; cumque silentium factum fuisset, Marcellinus cum Petro steterunt dicentes ad eos, qui credere nolebant: Ecce in potestate nostra fuit, ut cæderemus vos, sed non fecimus: in potestate nostra fuit, ut tolleremus vobis Artemium, & Candidam, atque Virginem eorum, sed nec hoc fecimus: nunc autem in nostra potestate est, favente Dei gratia, ut abscederemus, nec hoc fecimus: quid vobis? Ad hæc illi frementes in Dei hominibus, Artemium gladio percusserunt, S. verò Candidam atque Virginem Paulinam per præcipitium, id est, per liminare cryptæ jactantes, lapidibus obruerunt.*

Rhebanus & Mother. in Nartyr. Marian. Scot. Conradus Sigeb. in Cronico.

SS. Artemius, Candida, & Paulina.

Mart. Rom. 8. Id. Iun.

Act. SS. Marc. & Petr.

Eorum constantia, & martyrium.

8 Quod autem hic, *per liminare Cryptæ* Candidam & Paulinam præcipitatas fuisse dicitur in M.S. Codd. S. Pet. & S. Cæc. *per luminare Cryptæ* legitur: quæ quidem lectio rei significandæ magis accommodata videtur: optime enim id consuetæ Cœmeteriorum structuræ quadrat, in quibus alicubi per quædam foramina introrsum lumen admittitur: & hæc quidem foramina, ut jam supra diximus, D. Hieronymus eorumdem Cœmeteriorum tenebras describens, ad vivum his verbis repræsentasse videtur, quæ nunc repetere lectoris instruendi gratia haud pigebit: *Et rarò,* inquit ille, *desuper lumen admissum horrorem temperet tenebrarum, ut non tam fenestram, quam foramen demissi luminis putes.* Et Prudentius, item in suis Carminibus eleganter cecinit:

Luminaria Cryptæ, seu foramina ad lumen captandum.

D. Hieron.

Inde ubi progressu facili nigrescere visa est
Nox obscura loci per specus ambiguum,
Occurrunt cæsis immensa foramina tectis,
Quæ jaciunt claros antra super radios.

Prudent.

9 Hanc verò Cryptam verisimile est, ampliorem aliquam Cœmeteriorum, quæ hac Via Aurelia com-

computabantur, partem extitiſſe, cum iiſdem in Actis Marcellinus Presbyter ſacra ibi altaris myſteria peregiſſe coram populi multitudine legatur: cujus quidem numeroſæ gentis crypta nullatenus capax fuiſſet: utcumque verò ſe res habeat, id utique exploratum eſt, locum illum à Chriſti fidelibus maximæ jugiter venerationi habitum fuiſſe, quouſque eorumdem SS. Corpora à Paſchale I. in Eccleſiam B. Praxedis tranſlata fuere, uti marmorea ibidem tabula affixa legentibus ultro teſtatur: quamvis poſtea ſacra SS. Artemii & Paulinæ corpora à Sergio II. Summo Pontifice in Equitii titulum à ſe exornatum, deportata fuerint, ut pariter in quodam lapide parieti affixo prope majorem ejuſdem Eccleſiæ Aram videre eſt. In Martyrologio item Romano SS. Fortunati & Reſtituti IV. Kal. Junii mentio habetur; qui ambo hac eadem Via Aurelia martyrii palmam, datis pro Chriſto cervicibus, conſecuti ſunt.

Mart. Rom. 4. Kal. Iun.

S. Felix II. Papa.

10 Demum Felix Papa Secundus, hac eadem Via in civitate Ceri xvij. ab Urbe lapide glorioſum paſſionis certamen feliciter complevit: cujus corpus, ut in ejuſdem legitur actis, primum in Urbem relatum, permultis clericis, ac fidelibus ſumma illud veneratione comitantibus, clam juxta muros Urbis ad Formæ Trajanæ latus, iij. id. Oct. conditum eſt: & exinde noctu à Presbyteris, & clericis raptum una cum Damaſo presbytero in Baſilica, quam ipſemet Felix Via Aurelia conſtruxerat, ſepultum fuit, xij. Kal. Decem. milliario ij. quamvis in Martyrologio Romano ejus dies natalis IV. Kal. Aug. recenſeatur.

Mart. Rom. 4. Kal. Aug.

Baſilica S. Felicis Papæ.

11 Porro Eccleſiam, ſeu Baſilicam, in qua ſacrum corpus conditum eſt, eam putamus, quam ſupra ab eorum altero vel conſtructam, vel certe inſtauratam fuiſſe jam lectori expoſuimus. Ejuſdem Baſilicæ mentio in quodam ſepulchrali lapide habetur, qui in pavimento Eccleſiæ S. Cæciliæ trans Tyberim ad hunc uſque diem cernitur, & his quidem verbis:

GAUDIOSA DEPOSITA
IN BASILICA
DOMNI FELICIS.....

Vocabulum etenim illud, *Domni*, Papam innuere nemo eſt, qui ignoret; & id vel frequens Eccleſiæ uſus in ſacris Deo precibus pro ipſo Papa offerendis ſatis aperte convincit.

Corpus S. Felicis II. in Ædem SS. Coſmæ, & Damiani tranſlatum.

12 Ipſum autem Felicis Papæ Corpus in SS. Coſmæ & Damiani Eccleſiam in foro Romano tandem tranſlatum fuit, quamvis hujuſcemodi tranſlationis tempus omnino lateat. Ibidemque hac noſtra ætate, anno ſcilicet Chriſti 1582. divinitus plane adinventum eſt: cujus recolendæ inventionis ſeriem lectu digniſſimam Baronius his verbis enarrat: *Cum ingreſſus Felicis abſque controverſia à majoribus fuerit exiſtimatus iniquus; & de exitu ipſius eadem inter ſe pugnantia ſcripta nutent: inde & accidit, ut temporibus Pontificatus Gregorii XIII. dum de emendatione Rom. Martyrologii à viris eruditis, ad hoc delectis, frequenter haberentur conventus, & de Felice non levis controverſia incidiſſet: expungendusne eſſet ob vitioſum ingreſſum ejus, vel abſque martyrii titulo relinquendus; deque his diu multumque altercatum eſſet, & ego in eam ſententiam pedibus irem, ut Felicis nomen expungendum eſſet; eoque argumento volumen haud breve ſcripſiſſem, cui faverent, adſtipularenturque complures viri eruditi Urbe tunc exiſtentes, accidit plane, veluti divino miraculo, ut cum in Diaconia SS. Martyrum Coſmæ & Damiani in foro, ad Templum Pacis poſita, quidam male conſulti, ſed non ſine divina providentia, clam altare unum à dexteris poſitum ſuffoderent, ut theſaurum invenirent (quem acceperant, neſcio quo revelante, ibi eſſe repoſitum) in marmoream arcam inciderent, in cujus altero latere Tabulæ lapideæ, interſtitio ab altero diſtincto, repoſitæ invenirentur Reliquiæ SS. Martt. Marci, atque Marcelliani, & Tranquillini: in altero vero arcæ latere, corpus S. Felicis, de quo agimus, una cum lapideo laterculo, ibidem intus poſito hiſce literis exarato:*

Baron. Ann. to. 3. ann. 457 n. 50.

Controverſia de nomine S. Felicis Papæ e Martyrologio expungendo & quare?

Sed corpore ejus mire invento ipſe quaſi ad ſuam cauſam agendam redivivus prodiit.

CORPUS S. FELICIS PAPÆ
ET MARTYRIS QUI DAMNAVIT
CONSTANTIUM.

Quod accidit pridie ejus diei, quo ejuſdem S. Felicis in Eccleſia natalis dies agi conſuevit Kalend. Auguſti, anno Domini 1582. cum de ejus meritis diſceptatio magna eſſet; jamque pene ob innumeras contrariaſque aſſertiones, cauſâ cadere videretur: quando opportune ipſemet Felix viſus eſt admiratione omnium redivivus comparuiſſe pro ſe, ſuam ipſe cauſam acturus, cum jam valde ſtylo contradicentium eſſet oppreſſus. Hæc Baronius, qui hæc inſuper addit: *Tantæ rei non nihil tunc ipſe una cum aliis admiratione perculſus &c. ſtylum modeſtia Chriſtiana repreſſi, quem zelo veritatis acueram, vincique à Felice feliciſſime accidiſſe putavi, cedereque Illuſtriſſimo ac Reverendiſſimo Domino Iulio Antonio Sanctorio S. R. E. ampliſſimo Cardinali, ſimulque diſertiſſimo viro, qui egregie pro Felice ſuſceperat patrocinium, me cum ipſo triumphum magna gloria agere exiſtimavi, ipſa veritate in utroque vincente.* Huc uſque de Felicis Papæ hiſtoria ad rem noſtram Baronius, ex quibus videre eſt, qua ratione mira Dei providentia totius Eccleſiæ Regimini jugiter præſit, & ubi opus eſt, miraculis editis fideles ſuos à quovis aberrandi periculo præſervet: portentoſum quippe cenſendum eſt, quod de invento Felicis Papæ corpore hactenus enarravimus, dum de ejuſdem tollendo è ſacris dipticis nomine ſerio ageretur; ſed hæc ſatis.

Baron. loc. ſup. cit.

Et cauſam ipſe ſuam vicit S. Felix II.

CAP. XVI.

De præcipuis Martyribus, qui pro Chriſto corona, vel ſepultura donati, Corneliam Viam illuſtrarunt.

Via Cornel.

1 Corneliam reliquas inter vias antiquitate præſtantem, multorum quoque Chriſti Martyrum triumphis cumulari, ejuſque gloriam digniſſimis eorumdem trophæis plurimum augeri contigit. Inprimis autem via hæc celeberrimo SS. Rufinæ & Secundæ ſororum certamine inſignita eſt. Ambæ etenim hæ ſacræ Virgines cum Chriſti amore ſuccenſæ repudium ſponſis dediſſent, poſt multa tormentorum genera, quæ viriliter pro fidei confeſſione perpeſſæ ſunt, altera gladio percuſſa, altera cæſis ultro cervicibus, (ut in Martyrol. Rom. 6. Id. Jul. legitur) eadem via feliciter tandem vitæ ac certaminis curſu peracto pari in Cælum conſortio ad Sponſum migravere. Ambæ autem coronatæ ſunt in loco, vulgo Buxo nuncupato, in Silva, quæ Nigra quondam communi voce appellabatur: at ex illuſtri deinde ipſarum martyrio ſplendorem accipiens, & duplici virginitatis candore decorata, jure optimo Silva Candida denominata eſt; ſepulta quippe ibidem earumdem corpora fuere à Plautilla primariæ nobilitatis

Mart. Rom. 6. Id. Iul.

Fundus Buxus.

Silva Nigra.

Silva Candida.

Plautilla matrona.

tis matrona, ipsismet beatis virginibus noctu illi per visum apparentibus, & ut sepulturæ sibi obsequium impenderet, suadentibus, juxta id quod in M. S. earumdem Actis, Cod. S. Petri, & S. Cæcil. & apud Surium his verbis legitur: *Tunc Archesilaus jussit eas duci in silva in Via Cornelia ab Urbe Roma millia-rio decimo, in fundo, qui vocatur Buxo, vel Buxeto, & unam illic cædi capite, aliam percuti, & sic earum corpora inhumata derelinqui luporum morsibus comedenda, sed Domini gratia non defuit in Christo credentibus nec defunctis. Denique Plautilla matrona, in cujus prædio hoc factum est, vidit eas in visu sedentes gemmatas in thalamo, & dicentes sibi: Plautilla desine à flagitiis Idolorum & ab incredulitate impia cessa, & credens Christo veni in rem tuam, & corpora nostra invenies ibi: eadem corpora, ubi invenire potueris, sepelies. Exurgens autem Plautilla pervenit ad locum, & inveniens SS. Virginum corpora sine fœtore, & sine aliqua læsione, adoravit & credidit, & fabricavit sepulchrum Virginum Christi. In quo loco beneficia orationum earum fructum magnum virtutum ostendunt.*

M. S. Cod. S. Petr. S. Cæc. & Sur. to. 4. 10. Iul. Martyrium & sepultura SS. Rufinæ, & Secundæ.

2 In eandem hanc silvam, sæviente in Christi cultores impio Imperatore Diocletiano, S. Marcellinus Presbyter, & Petrus Exorcista deducti, ibique obtruncato capite martyrii palmam assecuti sunt, ut eorum acta proloquuntur, nempe: *Cumque Vicarius omnia, quæ gesta fuerant, cognovisset, jussit eos duci in Silvam Nigram, quæ hodie in honorem Sanctorum, Candida appellatur, & in eadem ambos pariter decollari. Cumque ventum fuisset in media silva, ipsi sibi manibus suis mundaverunt locum à spinis, orantes simul, & dantes sibi pacis osculum, genu posito decollati sunt.*

SS. Marcellinus & Petrus Exorcista. *Acta SS. MM. Marcellini & Petri exor.*

3 Præclarissimis igitur beatorum istorum Martyrum (quorum nuper meminimus) trophæis loco isto insignito, ac atra funestaque silvæ (cujus quondam nomen præferebat) nigredine in puræ, ac sinceræ fidei candorem commutato, eo quod scaturientem ibi è venis innoxium tot Martyrum sanguinem suo sinu exceperat, S. Julius Papa divino afflatus spiritu, in honorem SS. Rufinæ, & Secundæ ibidem Ecclesiam exstruere cœpit: quam ejus postea successor Damasus perfecit, ut M. S. ejusdem Damasi acta Cod. Vat. S. Petri, S. Mariæ ad Mart. & Vallic. his verbis testantur: *Perfecit quoque Basilicam SS. Rufinæ, & Secundæ, quam Iulius Marci successor incœperat in territorio Silvæ Candidæ, ubi sepulta fuerunt corpora sanctorum Marcellini, & Petri.*

Ecclesia SS. Rufinæ, & Secundæ. *Cod. Vat. & alii.*

4 Hæc postmodum Ecclesia sede quoque Episcopali aucta, ac illustrata fuit, quæ & sub titulo Silvæ Candidæ, & SS. Rufinæ, & Secundæ in veterum Conciliorum actis sæpissime recensetur. Quinimmo sedes ipsa, ex his præcipue una fuit, cui Episcopi quondam Cardinales præficiebantur: huic enim Episcopo Basilicæ sancti Petri, & Leonianæ item urbis moderandæ regimen, ac jurisdictio demandata olim fuit, ut legenti quamplurima Summorum Pontificum diplomata fidem faciunt, & illud Joannis præsertim deciminoni, datum anno tertio sui Pontificatus, & Petro Episcopo Silvæ Candidæ inscriptum, ubi isthæc leguntur: *Item concedimus, & confirmamus vobis fundum in integrum, qui vocatur Buxus, in quo Basilica SS. Rufinæ, & Secundæ constituta esse videtur.* Idem plane testatur Diploma Victoris Secundi, datum anno pariter sui Pontificatus tertio, indictione decima, ubi sic inquit: *Concedimus, & confirmamus tibi, & pro te, atque propter te inperpetuum reverendæ Ecclesiæ sanctarum Virginum, & Martyrum Rufinæ, ac Secundæ, quæ nominatur Silva Candida in fundo, qui vocatur Buxus, quicquid auri, argenti, pallii, seu ceræ, vel quarumcumque rerum omnino jactatum, vel positum fuerit, vel oblatum in toto altari majori S. Petri, sive in ejus venerabili Confessione.*

Eadem decoratur sede Episcopali. *Io. Pap. 19.* *Diploma, Vict. 2.*

5 Celeberrimam hanc postmodum Silvæ Candidæ Ecclesiam Callistus secundus Portuensi sedi junctam, annexamque esse voluit: quocirca qui eidem præest, Portuensis nunc & Silvæ pariter Candidæ Episcopus appellatur. Venerabilis autem Ecclesiæ memoria in quodam Hospitalis S. Spiritus prædio ad hanc usque diem perseverat, quod hactenus S. Rufinæ titulo nuncupatur. Sacra verò Beatarum Rufinæ & Secundæ corpora inde ad Lateranensem Basilicam translata in Sacello juxta Constantinianum Baptismalem fontem, earumdem imaginibus ornato condita fuere; ubi hodie sub Altari ab Anastasio Quarto in ipsarum honorem erecto pia fidelium veneratione coluntur: quod in M. S. Cod. Later. sic Joannes Diaconus enarrat: *Retro Basilicam Salvatoris quatuor sunt oratoria, unum quod habet apsides duas: sub una est Altare sanctarum Virginum Rufinæ, & Secundæ, sub quo recondita sunt pretiosa earumdem virginum corpora, quæ inventa sunt ab Anastasio Papa IV. fel. mem. antequam Apostolica dignitate sublimaretur, & post ipsarum inventionem fabricato Altari ad honorem earumdem, propriis manibus consecravit ipsum Altare, astantibus nobis omnibus, & præsentibus Canonicis Basilicæ Salvatoris, & quamplurimis tam de Urbe, quam extra Urbem.* Hoc verò Sacellum, seu Oratorium SS. Rufinæ & Secundæ Episcopo Portuensi & Silvæ Candidæ à Gregorio Nono concessum fuisse reperimus, ut in ejus Bulla edita anno salutis 1236. in hæc verba legitur: *Item concedimus Ecclesiam SS. Rufinæ & Secundæ sitam Romæ juxta Palatium nostrum cum omnibus pertinentiis suis.*

Ecclesia SS. Rufinæ & Secundæ unita sedi Portuensi postmodum fuit. *Io. Diac. Cod. M. S. Later.* *Bul. Greg. 9.*

6 Porro in Actis SS. Martyrum Dignæ & Emeritæ in M. S. Cod. Vat. & S. Cæciliæ hac eadem Via Cornelia sepulturæ traditum fuisse legitur venerandum B. Afræ earundem Virginum collactaneæ corpus: sed quia hujuscemodi Acta cum B. Afræ Augustanæ Actis confunduntur, de hac Romana, ubinam sepulta olim fuerit, haud quid certi definire, ac pronunciare audemus: suo tamen loco de eisdem Virginibus Digna, & Emerita (ubi opportunus, inquam, sermo occurret) ex professo agemus, quarum beatissima corporum pignora Romæ adhuc religioso fidelium cultu asservantur.

Sancta Afra.

7 Eademmet Via Aurelia 13. ab Urbe lapide, in loco, qui dicitur ad Nymphas Catabassi, quod ibi forte Catabassi alicujus fontes quondam existerent, pro Christo in agone feliciter ad sanguinem usque decertarunt nobilissimi Martyres Marius & Martha conjuges, Audifax & Abacum filii: quorum insigne martyrium in Romano Martyrologio hunc in modum describitur: *Romæ Via Cornelia SS. Martyrum Marii & Marthæ conjugum, & filiorum Audifacis & Abacum nobilium Persarum; qui Romam temporibus Claudii Principis ad orationem venerant: è quibus post toleratos fustes, equuleum, ignes, ungues ferreos, manuumque præcisionem, Martha, in Nympha necata est, cæteri verò sunt decollati, & corpora eorum incensa.* In eorumdem verò Actis M. S. Cod. Later. Vatic. & S. Cæc. hæc præterea addun-tur: *Eadem die dedit sententiam, ut decollarentur, qui dum*

Nymphæ Catabassi. SS. Marius, Martha, & filii. *Martyrol. Rom. 14. Kal. Feb.* *Acta M. S. SS. Marii & Marthæ.*

dum ducti fuissent via Cornelia, milliario 13. ad Nymphas Catabassi, ibi in eodem loco decollati sunt sub Arenario Marius, Audifax, & Abacum; Martha verò in Nympha, necata est. Quorum corpora jussit incendi ne sepulturam haberent. Matrona verò nomine Felicitas rapuit corpora eorum, & in prædio suo sepelivit. Martham verò levavit de puteo, & junxit corporibus sanctis sub die 14. Kal. Feb.

Ubinam sacra eorundem Martyrum corpora recondita sint.

8 Ipsorum demum SS. corpora in Urbem translata, & in Ecclesia S. Praxedis reposita fuisse vetus Inscriptio docet, quæ usque nunc in eadem Ecclesia legitur: verum sanctorum Marii & Marthæ corpora in Diaconia S. Adriani à Greg. IX. anno Christi 1228. unà cum aliis SS. Martyrum corporibus inter explorandum reperta fuisse publica & omni fide digna marmoreæ insculpta tabulæ inscriptio in ejusdem Diaconiæ apside constituta legentibus ultro fidem exhibet, in qua pariter disertis verbis enarratur, eorumdem videlicet BB. Marii & Marthæ corporum majori quidem ex parte reliquias, ibidem (in Confessione scilicet) pio fidelium obsequio depositas; reliquam eorumdem partem ab ipsomet Gregorio in eadem Ecclesia, quam paulo post Deo dicaverat primario sub Altari perhonorifice fuisse reconditam. Quæ quidem venerandæ reliquiæ nuperrime, anno videlicet Christi 1600. cum Augustinus Cardinalis Cusanus ejusdem Ecclesiæ Diaconus Confessionis exornandæ opus aggrederetur, iterum repertæ ad manus, & in lucem venerunt, simulque cum eis aliorum sanctorum Martyrum corpora, quorum omnium plumbeæ, lapideæque tabulæ inscriptæ, locupletissimi sacræ antiquitatis indices erant. Dum igitur in Ecclesia S. Praxedis, vel in Ecclesia S. Jo. Calybitæ, vel certe alibi horum exstare corpora frequenter legatur, de eorumdem profecto reliquiis subintelligendum est. Idque satis perspicue apparuit, dum in eadem S. Adriani Ecclesia eadem sanctorum Corpora reperta prorsus integra erant, ipso Cæsare Cardinali Baronio oculato tunc rei, & deinceps locupletissimo in suis Annalibus teste. Sed jam ab Aurelia ad Portuensem Viam pariter, & Portam pedem convertamus.

Bar. tom. 2. an. Ch. 270.

CAP. XVII.

De Portuensi Via, ac Porta, de Romano Portu, & de profanæ antiquitatis monumentis ibidem existentibus.

1 NUnc quæso Lector, postquam extra Urbis ambitum, venerandæ antiquitatis monimenta perlustrando aliquantisper vagati sumus, Ad aureliam Portam, unde jam exivimus, concito gradu, si libet, redeamus, à qua novum subinde iter aggredientes, cætera, quæ exstant rerum antiquarum vestigia, perscrutaturi juxta ipsius Urbis mœnia atque Pomœrium descendendo, ad Janiculi radices prope Tyberis alveum deveniemus, ubi inspicienda & contemplanda nobis occurret Porta una cum Via, qua inde iter agentibus patet egressus, Portuensis nimirum, quæ sic vulgo nuncupata est, eo quod ad celeberrimum Portum, qui quondam ibi ab Imp. Claudio exstructus fuerat, recta euntem ducit, ut Suetonius his verbis testatur: *Portum Ostiæ exstruxit circumducto dextra sinistraque brachio, & ad introitum profundo jam solo, mole objecta: quam quo stabilius fundaret, navem ante demersit, qua magnus obeliscus ex Ægypto fuerat advectus, congestisque pilis superposuit altissimam turrim in exemplum Alexandrini Phari, ut ad nocturnos ignes cursum navigia dirigerent.* Hæc Suetonius.

Porta Portuensis.

Portus Romanus.

Sueton. in Claudio Imp.

2 Verum antiquis temporibus Navalis Porta hæc ob Tyberis proximitatem appellabatur, ut Sex. Pompejus asserit, hæc dicens: *Navalis Porta à vicinia navalium dicta.* Christiani verò feliciori sanomine ac titulo à celebri Beati mart. Felicis Cœmeterio hac Via sito (de quo infra agemus) *S. Felicis Portam*, appellare eandem non dubitarunt; quam postea Arcadius & Honorius Imperatores unà cum cæteris Portis, ac Romanæ Urbis mœnibus instaurarunt, ut posita in portæ ejusdem prospectu inscriptio satis edocet.

Porta navalis.

Sext. Pomp.

3 Portuensis autem Via merito inter alias celebriores à Publio Victore numeratur, in qua præcipue amœnissimi Cæsaris Dictatoris, juxta ripam Tyberis, extabant horti: per quam onerariæ quoque naves, à jugalibus illas bobus trahentibus, in Urbem, Procopio teste, invehi consueverant; hæc autem sunt ejus verba: *Hoc in portu* (fluminis scilicet, qui olim Navale, modo Italice Ripa nuncupatur) *naves ex composito onerariæ adstant, & boum vis ingens parata quamproxime: nam mercatores, cum ex alio Orbis tractu in portum hunc se navibus conferunt, oneribus in actuarias naves, & ad fluminis naturam constructas depositis, per Tyberim Romam adnavigant, non velis usi, vel remis, quandoquidem nullo vento impelli hæc possunt navigia, circumflectente, & crebrò quidem, flumine, & ad multum spatii tortuosis finibus dilabente; & remorum in eo nullus est usus adversis undis navigantibus, sed laqueis ad onerarias illigatis, & boum deinde ad colla suspensis, veluti plaustra, Romam via Portuensi has pertrahunt.*

Horti Cæsaris Dictatoris.

Procopius de Bell. Goth. lib. 1. in fin.

4 In Portu demum Romano nonnulli Templum Portumnii extitisse arbitrantur, quem portuum custodem ac præsidem Gentiles suo more delirantes effinxerant: in cujus etiam honorem Portumnia festa celebrata olim fuisse iidem asserunt. At verò Portuensem civitatem Saracenis ereptam, atque iterum in liberam Christianorum potestatem redactam, S. Leo Papa Quartus Corsicæ insulæ populis, à se prius instauratam, præmunitamque, ultrò incolendam tradidit, Anastasio in ejus gestis id attestante. Verum nunc civitas illa penitus deserta ac desolata jacet, cathedrali ibidem Ecclesia S. Luciæ, ac domo dumtaxat Episcopali superstite. Jugiter tamen celebris apud posteros fama ejusdem erit tot nobilissimorum Martyrum sanguine illustrata, qui in ea, vel eidem adjacenti circuitus ambitu, aut certe eadem via aut Martyrium subierunt, aut saltem ibidem sepulturæ locum obtinuere; de quibus mox opportune hic nobis sermo erit. Interim verò paucis verbis gloriam Portuensis Viæ, ac Portæ præconia perstrinxisse sufficiat.

Templum Portumnii.

Civitas Portuensis.

Ea populis insulæ Corsicæ ad habitandum tributa.

Anastas. in S. Leone Papa 4.

CAP. XVIII.

De Cœmeterio Sancti Felicis Via Portuensi.

1 POrtuensi hac Via, ut diximus, Ecclesia olim sita erat, in B. Felicis Martyris honorem Deo dicata, à quo Cœmeterium ejusdem Viæ merito nomen accepit; quinimmo ipsamet Via sic plane ab Æthico pervetusto scriptore appellatur, qui in sua Cosmographia Romani olim cursum Tyberis exacte describens, post enarratam ejusdem divisionem juxta Tyberinam Insulam, hæc ait: *Post iterum ubi unus effectus per pontem Lepidi, qui nunc abusive*

Ecclesia & Cœmeterium S. Felicis.

Via S. Felicis.

Æthicus in Cosmographia.

abusive à plebe Lapideus dicitur, juxta forum Boarium, quem lacum dicunt, transiens, adunatur gratissimo sono depictis vorticibus suorum turbinum, & maritimas naves suscipiens, & mediterraneas adducens de Etruria, vel Sabinis, ingressus per Divi Apostoli Petri portam, juxta Ostiensem portam, quæ est D. Pauli, & viam Portuensem, quæ est S. Felicis Martyris, Urbem egreditur. Hæc ille. Albertus quoque Magnus in libro, quem de natura locorum scripsit, ubi de amne Tyberino agit, viam hanc S. Felicis nomine nuncupat.

Albertus magnus de nat. locorum dist. 3. cap. 2.

Plures eodem Felicis nomine sancti appellantur. A quonam S. Felice via, Cœmeterium & Ecclesia nomen sump. ferint.

2 Verumtamen à quo potissimum S. Felice, cum plures ejusdem nominis in Martyrologio Romano recenseantur, eam denominari contigerit, incertum prorsus est. At si ad rem hanc definiendam conjecturis agere velimus, veri simile quidem satis videtur ab illo nedum Viam, sed & ipsam Ecclesiam, ac Cœmeterium appellationem accepisse, qui unà cum S. Hippolyto Portuensi Episcopo martyrio coronatus est: cujus in Romano Martyrologio mentio fit XI. Kal. Sept. vel quod nobis fortasse probabilius arridet, à Felice Papa Secundo, qui è Sede à Constantio expulsus, in suo prædiolo, quod hac Via possidebat, aliquandiu latitavit, prout in M.S. jam supra citatis ejusdem Actis his quidem verbis legimus: *Et depositus est sanctus & beatissimus Papa Felix de Episcopatu suo, & habitavit in prædiolo suo, quod est via Portuensi.* Et quamvis Anastasius, ut supra diximus, ejusdem corpus Via Aurelia conditum fuisse asserat; in Actis tamen Liberii illud Via Portuensi in suo prædio depositum esse perhibetur. Idem quoque constantissime asserunt Ado & Beda in suis Martyrologiis die 22. Decemb. hæc conscribentes: *Romæ via Portuensi depositio S. Felicis Episcopi.* Porro haud absurdum est dicere Via quidem Aurelia sanctissimum Pontificem hunc primo conditum, & ad Portuensem deinde translatum fuisse, in eum videlicet locum, ubi ipsiusmet prædium constitutum erat, ibidemque postea in ejusdem memoriam Ecclesiam erectam fuisse, ut ubi quondam ob Christi fidem profugus delituerat vivus, in Christo quiesceret pariter defunctus, innotesceret, ac coleretur. Sed utcunque se res habeat, nullius menti dubium subest, hac scilicet Portuensi via Cœmeterium simul, & Ecclesiam sub invocatione sancti Felicis antiquitus exstitisse, à quo tum Porta, tum ipsamet Via nomen sibi desumpsere. Idque ex Anastasio comprobatur, qui ab Adriano Pontifice instauratam fuisse Ecclesiam, & à Nicolao itidem Pontifice Via Portuensi Cœmeterium S. Felicis martyris pristino decori redditum in conscriptis eorum gestis affirmat.

Mart. Rom. xj. Kal. Sep.

Acta S. Felicis Papæ.

Anast. in Felice.

Ado & Beda.

Anastasius in Adriano Pontifice & in Nicolao.

3 Nobilissimi ejusdem Cœmeterii apud Petrum Manlium, & Cencium Camerarium frequens admodum mentio incurrit, à quibus unà cum cæteris sacris locis, quæ extra Urbem sita sunt, recensetur. Franciscus quoque Herculanus in libro de mirabilibus Urbis, quem Julio Secundo Pontifici inscripsit, ejusdem expresse his verbis meminit: *Cœmeterium ad Insalatas* (sic illud appellat) *Via Portuensi apud Ecclesiam sancti Felicis.* Hujus tamen Ecclesiæ, ac Cœmeterii merito quidem Bosius vehementer dolet, & queritur nullibi se vestigia adinvenisse. Quod & aliis pariter Cœmeteriis hac eadem Via existentibus contigisse refert: quorum nonnulla, quæ ab effossoribus reperta fuere, eum in modum excisa, subversa, ac desolata, & monumentis hinc, & inde orbata eum in modum apparuere, ut mutata omnino loci facie, non modo, à quonam è sanctissimis viris nomen, & initium habuerint, certo quis nosse, sed nec divinari quidem id ulla ratione potuerit, uno dumtaxat excepto, de quò à nobis infra suo loco agendum est. Ex quibus compertum fit, quam ingentem sacra Cœmeteriorum loca cladem acceperint, cum in avaras, ne dicam impias effossorum manus, loci sanctitatem penitus ignorantium, & lucrum dumtaxat, non lutum, non lapides, non demortuorum ossa respicientium, miserabiliter inciderunt: illud dixisse postremo loco sufficiat, eos lapideo prorsus corde homines imbutos fuisse, & merito lapidibus è Cælo tamquam sacrilegos plectendos, qui nec lapidi, nec mortuis parcere didicerunt, ut, captando ex lapidibus lucrum adversus posteritatem contumeliosi, solam dumtaxat expleant avaritiam: contra quos, etsi homines taceant, ipsi lapides eruti, ut Christus in Euangelio, ait clamabunt.

Petr. Manlius Cencius Camer.

Cœmeterium ad Insulatas. *Franc. Hercul. l. 6. de mirab. Urb.*

CAP. XIX.

De Cœmeterio Pontiani, vel Sanctorum Martyrum Abdon & Sennen ad Ursum Pileatum Via Portuensi.

1 Cœmeterium, de quo nunc sermo à nobis instituitur, Pontiani olim nuncupatum, cujusnam Pontiani opera exstructum, vel qua potissimum de causa sic appellatum fuerit, incertum omnino adhuc remanet. Onuphrius quidem in suo Cœmeteriorum Indiculo, hujuscemodi denominationem à Pontiano Pontif. sortitum fuisse arbitratur: sed nullum prorsus ab eodem, ut in ipsius gestis legitur, Cœmeterium exædificatum est: neque is Romæ, sed in Sardinia martyrium consummavit; inde enim ejus postea corpus translatum à Fabiano Pontifice in Cœmeterio Callisti conditum fuit. Sunt nonnulli, qui probabilibus fortasse rationibus adducti, hoc exstructum fuisse asserant à Pontiano illo Romanorum nobilissimo, qui Alexandri Severi tempore in Urbe floruit, suasque ædes in eadem Transtyberina regione possidebat; de quo in actis S. Callisti Papæ, his verbis mentio fit: *In ipsis diebus fugit B. Callistus cum decem clericis suis, & abscondit se in domum cujusdam Pontiani.* Et infra locus, in quo ejusdem domus sita erat, describitur: *Ab eodem die cœpit Alexander curiose quærere B. Callistum Episcopum; & divulgatum est ei, quod esset trans Tyberim in domo Pontiani juxta Urbem Ravennatum.* Verisimile autem satis est, Portuensem extra Portam prædium aliquod possedisse, in quo præmemoratum deinde Cœmeterium Christianorum obsequio exstruxerit. Christianus quippe erat vir iste, & curandæ SS. Martyrum sepulturæ studiosissimus: cujus opera atque auxilio Callistus Pont. qui in ejusdem domo latebat, piscatoribus postmodum adhibitis, sacrum B. Calepodii corpus ex aquis extractum, honorifice sepeliendum curavit.

A quonam Pontiano Cœmeterium denominationem sumpserit? *Onuphrius in Indic. Cœmet.*

Pontianus Romanus.

Ædes ejusdem trans Tyberim.

Cod. S. Petr. S. Cæcil. Vallic. 1. 9.

2 Præterea Cœmeterium hoc Ursi itidem nomen sortitum est, qua præsertim ratione à Cencio Camerario, & Petro Manlio denominatum legimus: *Cœmeterium*, videlicet, *Ursi ad Portesam*, idest, *Portam Portuensem*, quam *Portesam*, pariter appellatam novimus. Alio quoque nomine Cœmeterium ad Ursum Pileatum dici consuevit: quo potissi-

Cœmeterium ad Ursum Pileatum via Portuensi. *Cencius Camer. Petr. Manlius.* Cœmeterium ad

Urſum Pileatum in Exquiliis. *Mart. Beati Notherii.*

potiſſimum titulo in quibuſdam Martyrologiis, & B. præcipue Notherii, nuncupatum fuiſſe legitur, nempe: *Romæ in Cœmeterio Pontiani ad Urſum Pileatum, nativitas ſanctorum Abdon & Sennen.* Hujuſmodi nimirum denominatione ab aliquo, quód ibidem exiſteret, ſigno deſumpta, quod & de alio ejuſdem plane nominis Cœmeterio in Exquiliis ſito adnotatur, de quo à nobis erit ſuo loco dicendum. Ab ipſiſmet etiam Sanctis Martyribus Abdon & Sennen, qui illic tumulati ſunt, Cœmeterium hoc non raro apud antiquos appellatum invenimus.

Cœmeterium Sanctorum Abdon, & Sennen.

3 Porro vetuſtiſſimum hoc inter reliqua Cœmeterium fuit, quod ipſiuſmet Claudii Imperatoris tempore extabat, ſub quo nobiliſſima martyrii palma donatus fuit Quirinus ille, qui ſepultus ibi conquieſcit: de quo iſthæc in Martyrologio Rom. VIII. Kal. Aprilis: *Romæ ſancti Quirini Martyris, qui ſub Claudio Imperatore poſt facultatum amiſſionem, poſt carceris ſqualorem, poſt multorum verberum afflictionem gladio interfectus eſt, & in Tyberim projectus, quem Chriſtiani in inſula Lycaonia invenientes, in Cœmeterio Pontiani condiderunt.* Idem prorſus tum apud Bedam, tum in ejuſdem Actis, ſeu potius ſanctorum Marii, Marthæ & ſociorum, quorum potiſſimum opera ſepulturæ traditus fuit, his quidem verbis legitur: *Invenerunt quendam Presbyterum nomine Paſtorem, qui narravit eis omnia, quæ facta fuerant, quomodo noctu interfectus fuiſſet ſanctus Quirinus gladio, & in Tyberis alveo corpus ejus jactatum, & inventum eſſet in inſula Lycaonia; & pergentes noctu unà cum familia, & B. Paſtore presbytero collegerunt corpus ejus & ſepelierunt eum in Cœmeterio Pontiani in crypta viij. Kal. Aprilis.*

Sanctus Quirinus. *Mart. Rom. VIII. Kal. Apr.* *Beda in Mart.* *Act. SS. Marii, Marthæ, &c.*

4 Hæc eadem Acta apud Caniſium habentur antiq. lect. lib. 1. & Quirinalia ſunt nuncupata; quæ inſignis ille Poëtarum Metel. Tegerſ. qui circa Chriſti an. 1060. floruit, eleganti carmine cecinit: ex quibus nonnulla, quæ ad noſtræ inſtitutum hiſtoriæ ſpectant, hic referre haud alienum à propoſito erit. Sic igitur Metell.

Acta Quirinalia apud Caniſium. *Meteli. Tegerſ. in Quirin. apud Caniſ. Ant. lect. lib. 1.*

Regreſſus Urbem cum ſociis fidelis
Vir ille Perſarum Marius ſupremus
Quæſivit in caſtris relictum
Carcerem trans Tyberim Quirinum.
Gemebat, ac triſtis doluit nimis,
Quod ut prius non huic valet obſequi,
Cui Presbyter Paſtor vocatus,
Omnia geſta refert patenter.
Videlicet noctu jugulata membra
Rapi fluentis in Lycaoniam,
Feſtinus illo Perſa tendit
Presbyter it ſimul ipſe Paſtor.
Amabilem prædam rapiunt citi,
Carina gratum fert onus ad locum
Qui Pontiani tunc Cymitron
Dicitur, exequias vocabat.
Sepultus illic Martyr honeſtius
Apud Deum ſe vivere prodidit
Cunctis opem præbens ſalutis
Qualibet improbitate captis.
Ibi peregre tempora plurima
Iubar medelæ mirificum procul
Genti togatæ dans coruſcæ
Auſoniæ venerandus omni.

Hæc in præclariſſimi Martyris memoriam Chriſtianus Poëta nobilis ingenii monimenta reliquit. Subtexit autem idem Metellus memorati ejuſdem ſacri corporis ſub Zacharia Summo Pontifice tranſlationem in Bavariam, quæ alio nomine Noricum ab antiquioribus nuncupata eſt, & plurima item miracula, quæ in ipſamet tranſlatione, ac depoſitione divinitus edita ſunt, proſequitur; quæ conſulto hic quidem exponere omittimus, ſed lectorem eadem noſſe cupientem ad eundem Caniſium amandamus.

Metellus Tegers in quirin. *Apud Caniſ. antiq. lect. lib. 1.*

5 Hoc igitur Pontiani Cœmeterium via Portuenſi juxta Tyberim ſitum erat, & illuc eorumdem SS. Martyrum Abdon & Sennen corpora tranſlata fuere, quæ poſt eorumdem martyrium domi abſcondita quendam apud virum Quirinum nomine ſubſtiterant, qui juxta amphitheatrum & locum, ubi iidem gladio interempti fuerant, morabatur. Sacra igitur pignora tamdiu ibi delituere, quouſque ſub Conſtantino Magno divinitus patefacta fidelibus innotuerunt, ut videre eſt in eorumdem & S. Sebaſtiani Actis his plane verbis: *Tunc Valerianus furore plenus juſſit gladiatores introduci cum tribus dentibus* (vel tridentibus, ut in Cod. Vat. legitur) *gladiorum, ut ipſi eos interficerent, qui cum percuſſi fuiſſent, ligaverunt pedes eorum ex juſſu Valeriani, & traxerunt, & jactaverunt eos ante ſimulacrum Solis juxta amphitheatrum, & jacuerunt corpora eorum ad exemplum Chriſtianorum tribus diebus. Poſt triduum venit quidam Quirinus Chriſtianus ſubdiaconus, qui manebat juxta amphitheatrum, & collegit noctu corpora, & recondidit in arca plumbea in domo ſua* III. *Kalend. Aug. Poſtea verò latuerunt corpora ſanctorum Abdon & Sennen Martyrum per multos annos uſque ad tempora Conſtantini Imperatoris; de qua re factum eſt, ut Chriſto revelante beatos Martyres* (in aliis autem codicibus ſic ſcribitur: Ut ipſi beati Martyres revelarint ſe) *temporibus Conſtantini à Chriſtianis levata ſunt corpora, & tranſlata in Cœmeterium Pontiani.* Hæc ibi. In pervetuſto autem Bibliothecæ noſtræ Vallicell. Codice poſt enarratam ſacrorum corporum in Cœmeterio Pontiani depoſitionem ſubditur: *Poſtea verò Gregorius Papa tranſtulit ea inde intra Urbem in Baſilicam S. Marci Papæ, & ibi honorificè collocavit, in quo loco multa beneficia exuberant uſque in hodiernum diem.*

Sancti Abdon & Sennen. *Cod. Val. 3. 4. 5. Petr. B.C. Vallic. 8. S. Cæcil.* *M. S. Codex Bibliot. Vallicel. 8.*

6 Porro Gregorius iſte, Quartus videlicet hujus nominis fuit, qui eandem S. Marci Eccleſiam inſtauravit, atque exornavit; cujus imago muſivo opere expreſſa in majori ejuſdem Eccleſiæ apſide uſque adhuc viſitur, unà cum aliorum ſanctorum imaginibus, qui illic ſub Ara maxima tumulati quieſcunt. Verum in Actis S. Zenobii ſacra eadem corpora à Pontifice Damaſo dono illi data fuiſſe his verbis legitur: *Sed redeamus ad Zenobium noſtrum, cui Papa Damaſus præclarum munus, duo corpora ſanctorum videlicet Abdon & Sennen dono dedit, quaſi mutuæ inter ſe amicitiæ futurum poſteris monumentum. Quæ in majori Eccleſia, videlicet Salvatoris ſub altari Zenobius caſſa plumbea collocavit.* Quod quidem de ſacris eorumdem reliquiis dubio procul intelligendum eſt. Nam vel longe poſt Damaſi Pontificatum ipſamet beatorum Martyrum corpora ex eodem Cœmeterio in Eccleſiam S. Marci tranſlata, reconditaque fuiſſe, quæ à nobis ſupra recitata ſunt, acta teſtantur.

Gregorius IV. Eccleſiam S. Marci inſtaurat, & corporibus SS. Abdon, & Sennen ditat. *Act. S. Zenob. apud Sur. to. 3. 15. Maji.*

7 In eodem quoque Cœmeterio B. Pigmenii Presbyteri ac Martyris corpus ſub Juliano Apoſtata illatum eſt; de quo iſthæc Ado & Beda in eorum Martyrologiis: *Cujus corpus* (nempe Pigmenii) *inventum, & collectum, ſepultum eſt in Cœmeterio*

S. Pigmenius Presbyter & martyr. *Ado & Bedain Mart. 24. Martii.*

rio Pontiani non longe à sanctis Abdon & Sennen.

8 In M.SS. verò ejusdem Actis Cod. S. Mariæ ad Martyres prolixiori sermone martyrii ac sepulturæ locus his verbis indicatur: *Tunc iratus Iulianus jussit Pigmenium apprehendi, & duci ad eum pontem lapideum, quem omnes Pontem majorem appellant, & per medium pontem jussit eum in fluvium præcipitari cum ipso puerculo, qui eum per manum trahebat. Quorum corpora collecta sunt de fluvio à quadam matrona, nomine Candida, juxta littus fluvii Porta Portuense, & sepelivit eum in Crypta in Cœmeterio Pontiani, in prædio suo ad ursum Pileatum, juxta corpora sanctorum Abdon & Sennen, duodecimo Kal. Martii.* Quamvis eadem Acta in nonnullis, quæ ibidem recensentur, alicujus notæ censura indigeant, ut ipsemet Baronius docet, eo præsertim loco, ubi de Juliano sermo incurrit, quem quidem perfidum Imperatorem haud unquam Romam advenisse satis constat, etsi usus deinde obtinuerit, ut quæ Imperatorum ministri quandoque agerent, hæc eadem ipsimet Imperatores præstitisse dicerentur, ut in Alexandro, Diocletiano, aliisque Romanis Imperatoribus obtigisse compertum est. Quod autem iisdem in Actis habetur, à Candida nimirum venerandum Pigmenii corpus sepulturæ demandatum in suo ad Ursum Pileatum prædio; certe in ipso codice mendum irrepsisse suspicamur, quamobrem consulto quidem asserimus, paucis mutatis ibidem reponendum esse: *In prædio sito ad Ursum, &c.* cum ibidem Cœmeterium longe ante hæc tempora, quibus Candida vixit, ut vidimus, exstructum fuerit, nisi forte dicamus, quod ipsi veritati repugnat, prædium aliquod postea juxta ipsummet Cœmeterium, vel certe in loco eidem adjacente fœminam hanc possedisse.

M.S. Cod. S. Mar. ad Mart.

Candida matrona.

Locus ad Ursum Pileatum via Portuensi.

9 Porro in honorem sanctorum Abdon, & Sennen, ac Candidæ Ecclesiam in hoc Cœmeterio erectam fuisse Willelmus Malmesburiensis egregius rerum Anglicarum scriptor affirmat, qui & perantiqua Romanæ item Urbis monumenta, quæ sua adhuc ætate extabant, exacte descripsit, de quo à nobis infra.

Ecclesia SS. Candidæ, Abdon, & Sennen. *Willelmus de rebus Anglorum.*

10 At quænam fuerit mulier hæc nomine Candida in hoc Cœmeterio condita, quæ unà cum sanctis Abdon & Sennen præmemoratæ Ecclesiæ nomen dedit, hactenus apud nos incompertum omnino habetur. Tres etenim præclaræ ejusdem nominis fœminæ in sacris fastis recensentur; nempe Candida uxor sancti Artemii, & mater Sanctæ Paulinæ martyrum, de qua in Martyrologio 8. Id. Junii: item Candida virgo 4. Kal. Septemb. & denique Candida Martyr Kalendis Decembris. Verum si rem conjecturis definire qui velit, hanc, de qua nobis modo quæstio est, illam profecto putamus, & in hoc utique Cœmeterio, conditam fuisse asserimus, quæ uxor quondam Artemii, & mater Paulinæ una cum iisdem longe ante Pigmenium martyrio coronata fuit: hic enim anno Christi 362. sub Juliano; illa verò anno 302. sub Diocletiano gladio consummata est. Quorum omnium venerandæ imagines, sanctorum quoque Marcellini Presbyteri, ac Petri Exorcistæ, à quibus ad Christi fidem traducti, & salutari Baptismo initiati fuerant, in eodem Cœmeterio, ut infra suo loco dicemus, expressæ ad vivum exhibentur. Neque vero à veritate dissonum, ut nobis ratio suadet, atque absurdum est dicere, matronam eandem nomine Candidam, quæ Juliani ævo floruit, ob insigne pietatis studium, quo præclarissimam nominis ejusdem Martyrem prosequebatur, ipsius ac sociorum pariter corpora solicite illuc transferenda curasse, & in eorumdem honorem Ecclesiam insuper nobili futuram monimento exstruxisse. Conjectari item jure merito quis potest, hujuscemodi locum sub ditione quondam familiæ Candidæ exstitisse, ex qua nobilissima hæc matrona, cujus nunc mentio incurrit, ortum duceret. Quidquid tamen illud sit, Ecclesiam, de qua agimus, sitam hic olim fuisse apud omnes exploratissimum est: ac de ea præter Malmesburiensem Bibliothecarius quoque in Adriano Primo diserte meminit: ubi post enarratam Cœmeterii instaurationem Via Portuensi, ejus potissimum studio præstitam, hæc leguntur: *Simulque & Basilicam sanctorum Abdon & Sennen, atque Beatæ Candidæ unà cum cæteris sanctorum Cœmeteriis in id ipsum pariter renovavit.*

Tres eodem Candidæ nomine in Actis recensentur.

Candida uxor S. Artemii. Candida virgo. *Mart Rom. 8 Id. Iunii. Mart. 4. Kal. Sep.* Et Candida martyr.

Malmesburiensis de Rebus Anglorum Anastasius Bibl. in Hadriano 1.

10 Ejusdem quoque Cœmeterii instauratio apud eundem in Nicolai Papæ Primi gestis his verbis legitur: *Nec non eadem Via* (Portuensi videlicet) *ad Ursum Pileatum, ubi corpora Sanctorum Christi Martyrum Abdon & Sennen requieverunt, jam in ruinis positum, pulchro ac miro restauravit honore.* Hæc ibi Bibliothecarius. *Quieverunt autem,* inquit Anastasius, *quia tunc temporis eorumdem corpora in Ecclesiam Sancti Marci à Gregorio IV. translata fuerant.*

Nicolaus I. Papa Cœmeterium ad Ursum Pil. instaurat. *Biblioth. in Nicolao Papæ.*

11 Ex quibus omnibus manifeste quidem apparet, Cœmeterium Via quondam Portuensi ad Ursum Pileatum extitisse, longe tamen diversum ab altero ejusdem nominis, quod in Exquiliis ad S. Bibianæ Ecclesiam extabat. Hic interim verò lector admonendus est, quod ubi apud Bibliothecarium de Anastasio Primo legitur: *Qui verò sepultus est in Cœmeterio suo ad Ursum Pileatum.* Et de Innocentio Primo: *Qui etiam sepultus est ad Ursum Pileatum.* Id neutiquam de Cœmeterio in Exquiliis, sed Portuensi Via sito proculdubio intelligendum est. In pervetusto enim quodam M. S. codice Bibliothecæ Vatic. olim monasterii Cavensis, Indiculus locorum habetur, ubi summi quondam Pontifices conditi sunt, atque hi duo quidem in memorato Viæ Portuensis Cœmeterio ad Ursum Pileatum una simul depositi leguntur. Hæ autem expressæ sunt ibidem notæ.

Cœmeterium ad Ursum Pileatum Via. Portuensi.

Biblioth. in Anast. 1. & In Innoc. 1.

M. S. Codex Vaticanus.

AB URSU PILEATU PORTU
ANASTASIUS
INNOCENTIUS.

12 Id autem, quod modo asseruimus, satis utique ex inscriptione quadam comprobatur, quæ in pervetusta S. Praxedis Ecclesia legentibus patet, ubi Paschalem Primum illuc beati Anastasii corpus una cum aliis sanctis ex Cœmeteriis, quæ jam diruta fuerant, transtulisse perhibetur. Bibliothecarius autem in Paschalis ejusdem gestis satis aperte hujuscemodi translationem præstitam è Cœmeteriis fuisse asserit, quæ tunc extra Urbem sita erant. Sic autem inquit ille: *Hic sanctissimus Præsul multa corpora sanctorum requirens invenit, quæ etiam diligentius intra civitatem recondidit.* Et paulo infra de eorumdem translatione in præmemoratam S. Praxedis Ecclesiam verba faciens: subdit: *Hic beatissimus, & præclarus Pontifex multa corpora sanctorum in Cœmeteriis jacentia, pia solicitudine, ne remanerent neglectui, quærens, atque inventa recolligens, magno venerationis affectu in*

Paschalis I. Papa.

Biblioth. in Paschal. 1.

Anast. Ubi supra.

S. Martyris Praxedis Ecclesiam, &c. Quamobrem si Anastasii Papæ corpus in Exquilias translatum fuisset, quem certe locum intra Urbis ambitum contineri novimus, quorsum hactenus asserta corporis ejusdem translatio? Idipsum plane de S. Innocentii Papæ corpore affirmandum nobis est, quod à Sergio Secundo (ut idem Bibliothecarius testatur) in Equitii titulum translatum fuit, & una cum ipso postmodum (ut in inscripto ibidem lapide legitur) ejusdem S. Anastasii corpus repositum est, ut quæ in eodem simul Cœmeterio Via Portuensi jacuerant, hic pariter ambo contumulata quiescerent.

Biblioth. in Sergio. 2.

13 Demum, ut assertæ propositum sententiæ magis, magisque comprobetur, sacra beatorum eorumdem Pontificum corpora in jam descripto Portuensi Cœmeterio deposita simul fuisse apertis verbis præcitatus Willelmus Malmesburiensis edocere videtur, qui sanctorum corpora, quæ extra Urbem ætate sua permultis locis, & hac præsertim Via Portuensi, quiescebant, commemorans, inter alia beatorum Anastasii, & Innocentii meminit. Hæc autem inquit: *Tertiadecima Porta Portuensis dicitur, & Via, ibi prope in Ecclesia sunt Martyres Felix, Alexander, Abdon & Sennen, Simeon, Anastasius, Pollion, Vincentius, Milex, Candida, & Innocentius.* hæc ille.

Anastasii, & Innocentii Pont. corpora in Cœmeterio Portuensi.

Willelmus Malmesbur. de gest. Ang. 4. c. 2.

4 Pollionis autem, Vincentii & Milis hic recensitorum corpora, eodem reposita fuisse Cœmeterio ex eorumdem sacris imaginibus ibidem inter perscrutandum, ut infra dicemus, repertis satis perspicue constat; & ex eorumdem etiam corporum in Ecclesiam S. Praxedis translatione, quam è Cœmeteriis jam pene dirutis à Paschale Primo institutam fuisse inscriptus ibidem lapis evidenter legentibus testatur. Quod verò à Malmesburiensi S. Felix primo quidem loco recenseatur, inde à studioso lectore conjici facile potest, Cœmeterium hoc illud ipsum esse, quod S. Felicis nomine nuncupatum jam supra vidimus. Et sane, ut ipso ex Bibliothecario deprehenditur, sacra eadem Cœmeteria contigua unum alteri fuere, quæ postmodum successu temporum, ut pluribus contigit, facili negotio inter se copulari, atque protendi potuere. Sed ad alia Cœmeterialia loca perscrutanda properemus.

Pollio, Vincentius, & Milex.

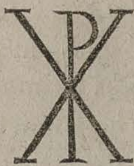
CAP. XX.

De Cœmeterio Generosæ ad Sextum Philippi Via Portuensi.

1 Cœmeterium, quod Generosæ titulo ad Sextum Philippi nuncupatur, ignotum prorsus de nomine ac facie Cencio Camerario, Petro Manlio, Onuphrio, atque aliis fuisse videtur, qui de Cœmeteriorum Urbis numero satis luculenter in suis Commentariis scripsere; cætera enim ex ordine adnumerantes, ac circumscribentes, istud omnino præterierunt; quamvis, ut in præcipuis sanctorum Martyrum actis videre est, frequens de eo legenti mentio occurrat. Cum præsertim quamplures hic beatorum Martyrum pia fidelium manu conditi recenseantur: inter quos præcipui sunt Simplicius & Faustinus, quorum marmoream arcam, in qua depositi primum fuerant, in sacrario Basilicæ S. Mariæ Majoris, inscriptione hac prænotatam, diligenter olim suspeximus, videlicet:

Locus ad Sextum Philippi. *Cencius Camer. Petr. Manlius Onuphrius Pan.*

SS. Simplicius & Faustinus.

MARTYRES SIMPLICIUS ET FAUSTINUS
QUI PASSI SUNT IN FLUMEN TIBERE, ET
POSITI SUNT IN CIMITERIUM
GENEROSES
SUPER PHILIPPI.

Inscriptio Sepulchro SS. Simplicii, & Faustini affixa.

2 Antiquissimæ autem huic inscriptioni mirifice adstipulantur, quæ de eisdem insuper Ado refert, & in eorumdem actis M. S. Cod. Vat. S. Petri, & Vallic. prolixius recitantur, in quibus & de nobilissimo eorumdem martyrio, quod sub Diocletiano contigit, necnon de sepulturæ itidem loco hæc perleguntur: *Sancti Simplicius & Faustinus pro nomine Domini nostri Iesu Christi post multa, ac diversa supplicia, quæ illata sunt iis à carnificibus, jussi sunt capitalem subire sententiam, & corpora eorum ligato saxo in colla eorum sic mitterentur per pontem, qui vocatur Lapideus in Tyberinis rheumatibus. Quorum corpora Dei nutu inventa sunt juxta locum, qui appellatur Sextum Philippi, Via Portuensi. Tunc beata Beatrix unà cum Crispo & Ioanne Presbyteris, & cum aliis Christianis levaverunt corpora sanctorum Martyrum Simplicii & Faustini de fluvio, & sepelierunt ea ibi in Sexto Philippi iv. Kal. Aug.* & paulo infra, ubi de martyrio, ac sepultura Beatricis matronæ agitur, quæ eorum corpora in supra memorato Cœmeterio decenti honore condiderat, hæc apponuntur: *Tunc jussit eam Lucretius carceris custodiæ mancipari, quousque de ea cogitaret. Cumque in Dei nomine persistisset, fecit eam ambitiosus Lucretius præfocari noctu à servis suis: & sic tradidit spiritum Domino. Quam etiam sancta, ac venerabilis Lucina unà cum suis sanctissimis fratribus ibi in Sexto Philippi sepelivit iv. Kal. Aug.*

Ado de SS. Simplicio & Faustino.

Cod. Bibliot. Vat. & Val.

Sancta Beatrix.

3 In hoc eodem Cœmeterio corpora SS. Crispi, & Joannis Presbyterorum tumulata sunt, qui unà cum piissima fœmina Beatrice beatos Simplicium & Faustinum sepulturæ tradiderant; de quibus hæc Ado in suo Martyrologio die 18. Augusti: *Romæ in Sexto Philippi natalis beatorum Presbyterorum Ioannis & Crispi, qui in persecutione Diocletiani & Maximiani multa sanctorum corpora sepelierunt. Quorum meritis & ipsi postmodum sociati gaudia vitæ meruerunt.* Neque verò improbabile etiam est, si quispiam asserat, pia sanctorum eorumdem Presbyterorum manu (quippe qui in immani illa Diocletiani Imperatoris persecutione Martyrum sepulturæ toto animi studio vacabant) alia quoque plura beatorum Martyrum corpora in hoc eodem Cœmeterio recondita fuisse.

SS. Crispus, & Joannes.

Ado in Martyr. die 18. Aug.

4 Quod verò ad Generosæ nomen Cœmeterio huic inditum attinet, probabile quidem & rationi consonum arbitramur, hanc ab insigni quadam hujus nominis matrona denominationem sumpsisse: & pari item ratione hunc Sexti Philippi titulum, nuncupatum fuisse existiamus, ab agri videlicet domino, ubi Cœmeterium situm erat, qui hoc fortasse nomine appellabatur; vel certe quod Cœmeterium ibidem exstructum sexto ab Urbe lapide distaret; quamvis haud longe ab Urbis Romanæ portu, atque Ostiensi civitate illud extitisse, ex Æthici à nobis hactenus citata Tyberis descriptione conjiciatur, prope insulam videlicet, quam ipsemet Tyberis placido inter fluendum murmure in

A Generosa Matrona Cœmeterium ejus nominis denominatum. Locus ad Sextum Philippi unde nomen sumpserit?

in duos aquarum ramos partitus designat atque constituit. Rem autem sic Æthicus exponit: *Hic*, nempe Tyberis, *iterum circa Sextum Philippi, quod prædium Missale appellatur, geminatur, & in duobus ex uno effectus insulam facit inter Portum Urbis, & Ostiam civitatem, ubi populus Romanus cum Urbis Præfecto, vel Consule castrorum celebrandorum causa egreditur solemnitate jucunda &c.* Hac utique explanatione omnis difficultas elucidari potest, nisi quis, ut controversiæ hujusce nodum eludat, ultro affirmare velit, tantæ olim Cœmeterium hoc amplitudinis extitisse, ut à sexto Urbis lapide ad loca, quæ hactenus descripta sunt, protenderetur, quod mihi non parum duntaxat veritati constans, sed nec verisimile quidem esse videtur.

Æthicus.

5 Porro Sanctorum Simplicii, Faustini, & Beatricis corpora, quæ S. Leo Secundus in Ecclesiam à se in honorem S. Pauli erectam, juxta S. Bibianæ templum transtulerat, hac subinde temporum injuria diruta, in S. Mariæ Majoris Basilicam, una cum ipsa marmorea arca, ubi asservabantur, delata, pio ac religioso fidelium cultu deinceps custodienda deposita ibidem fuere.

SS. Simplicii & Faustini corpora in Basil. S. Mariæ Majoris asservantur.

CAP. XXI.

De Cæmeterio sancti Iulii Papæ Via Portuensi. De sacris ejusdem Viæ ac Portus Romani monumentis: necnon de Martyribus, qui ibidem coronati, vel sepulti sunt.

1 JAm supra ex Anastasio à sanctissimo Julio Papa tria numero extructa fuisse Cœmeteria comperimus; quorum unum potissimum hac Portuensi Via extitit. Cum autem nulla prorsus ejusdem Cœmeterii alicubi mentio subeat, nec ullum vestigium extet, credendum utique est, sanctissimum eumdem Pontificem, quoddam ex supra recensitis potius instaurasse, vel certè in ampliorem formam redegisse, quam novum veteribus jam descriptis addidisse. Eo igitur prætermisso, sacra ejusdem Viæ monumenta, quæ supersunt, hic inter percurrendum studioso Lectori suggerere aggrediamur.

Cœmeterium S. Julii Papæ.

2 Celebris hæc Via non tantum nobilissimis sanctorum Romanorum Martyrum exuviis, quæ jam recensuimus, insignita est, sed pretiosissimis item exterorum Martyrum reliquiis locupletatur, quas in eamdem transferri contigit; & sanctorum præsertim Cyri, & Joannis, qui cum Alexandriæ quondam sub Diocletiano martyrium subiissent, inde postmodum eorum corpora sub Honorio, & Arcadio Imperatoribus, anno Christi 414. in Urbem translata, in Ecclesia S. Praxedis, Innocentio Primo Summo Pontifice, reconditæ fuere. Cujus recolendæ translationis historiam à Sophronio Hierosolymitano Episcopo conscriptam ex M. S. Cod. præsertim S. Mariæ in Via Lata, hic in studiosi lectoris gratiam recitandam ultro duximus. Est autem ejusmodi verborum tenor.

Via Portuensis multis Martyrum reliquiis insignita.

SS. Cyri & Joannis corporibus illustratur.

Eorundem translationis Romam historia.

Incipit Translatio Sanctorum Martyrum Abba Cyri & Joannis, qualiter Romam applicuerunt corpora.

Sophr. Hierosol. M. S. codex S. Mariæ in Via Lata.

3 *Temporibus Honorii & Arcadii, qui religiosissimi Imperatores fuerunt, Sancto Innocentio Papa existente, beatissimorum Martyrum corpora Abba Cyri & Ioannis à Catholicis duobus monachis, Grimaldo & Arnulpho translata sunt, videlicet ab Alexandriæ civitate usque ad Urbem Romam. Erat autem illo tempore inter Saracenos, & civitatis Alexandriæ incolas dissensio maxima, usque adeo, quod ipsi barbari cum perfidia magna super Alexandriam civitatem equitarint. Postea vero undique tam maximum ingerentes bellum, quod ad ultimum proculdubio superata est. Res enim gesta testatur, uti verum est, quod Prælatus illius civitatis, scilicet Patriarcha, cum pluribus terræ habitatoribus in captivitatem ducti sunt.*

Alexandria Romam corpora SS. Cyri & Joannis delata sunt.

4 *Fuit igitur omnipotentis Dei voluntas, ut præfatis monachis, Grimaldo utpote & Arnulpho, visio quædam apparuit. Enimvero suprascripti Martyres illis in nocte apparentes, talia eis verba intulerunt: Tollite quippe corpora nostra hinc, & deferte ad Urbem Romam, illic ubi divina Dei clementia vobis insinuaverit, ibidem nos collocate. Ipsi autem hoc in dubium habentes, oblivioni tradiderunt. In secunda vero nocte eadem illa visio eis apparuit. Postmodum autem mane venientibus illis in capitulo, & existentes, visionem, quam viderant, ad invicem enucleaverunt. Unus autem illorum, nomine Grimaldus, confratri suo talia inquit: Oremus ad Dominum Deum nostrum Iesum Christum, ut si hæc visio vera est, vice tertia nobis ostendat: superveniente namque nocte tertia hujus rei sancti Martyres verba fantes talia apparuerunt: Visionem quam vidistis nempe veram credatis, & ne in dubium habeatis, quemadmodum his qui bellatores, atque victores erga urbem hanc extiterunt, computati sunt corpora nostra igne cremare. Illi quidem his mandatis obedientes, porphyreticum vas aperientes, SS. Martyrum corpora acceperunt, ac deinceps humili oratione suis mulis intromiserunt.*

A Grimaldo & Arnulpho eorumdem monitu per trinam in somnis visionem.

5 *Itaque Alexandrinam navem introeuntes, navigio deducti Constantinopolim applicuerunt, ibi vero apud quandam mulierem viduam nomine Iulianam hospitati sunt. Illic equidem quidam infirmus filius mulieris præfatæ paralyticus jacebat. Extemplo illi monachi misericordia commoti, orationem ad Dominum fuderunt: Domine Iesu Christe tuam exoramus clementiam, quatenus ob amorem horum sanctorum Abba Cyri & Ioannis ægrotus iste sanetur. Finita vero illorum oratione, ab infirmitate illico curatus est; & non solum dilectione illorum miraculum istud operatus est Deus ibi, verum etiam multa alia, quæ longum est enarrare. Postea vero de Constantinopolitana civitate exeuntes, divina Dei adminiculante industria hac utique applicuerunt. In civitate autem illa duorum hominum corpora à dæmonibus possessa sanaverunt, & cujusdam membra claudi erexerunt.*

Grimaldus & Arnulphus cum sacris reliquiis Constantinopolim appellunt.

Et mulieris hospitis eorum filius infirmus virtute Martyrum curatur.

6 *His taliter miraculis peractis prosperum iter suum jussu Dei versus Romam direxerunt, atque in civitate Transtyberina apud quandam Senatricem religiosissimam viduam, nomine Theodoram, hospitati sunt. In ipsa vero nocte illi beatæ mulieri sancti Martyres Abba Cyrus & Ioannes apparuerunt, atque talia verba intulerunt: Corpora nostra omnipotentis Dei voluntate accipe, atque cum his fidelibus Christi famulis, quos hospitata es, monachis defer in templum, quod ad honorem Domini & Sanctæ Praxedis Virginis ædificasti, ibi fidelissime quodam in conclavi repone. Vidua nempe brachium S. Praxedis à Rom. Urbis Papa acquisierat, ac prope Viam Portuensem, domum ad honorem Dei & S. Virginis dedicaverat. Post hæc eadem vidua ante Grimaldi & Arnulphi præsentiam advenit, eisque visionem, quam viderat, recitavit. Ipsi autem tale quid audientes, prorsus denegarunt, dicentes: Nos omnia,*

Romam perveniunt.

Excepti hospitio à Theodora. Cui se iidem Martyres in somnis videndos obiiciunt.

Visionem Theodora Grimaldo & Arnulpho indicat. Qui primo ignorare se rem fingunt. At illi divinitus rem innotuisse videntur. Eidem omnem eventum patefaciunt.

nia, quæ de ore tuo audivimus, ex toto ignoramus. Illa equidem eos investigando quidnam de tali re ambo sentirent, firmissima ratione sæpe recitans illud quod dixerat, uti ratum erat, in veritate probabat. Videntes autem sancti monachi eam in tanta manere constantia, cernentes, quia Deus vult suis fidelibus sua aperire secreta: cœperunt illi insinuare hujusmodi verba proferentes: Audi mulier bona sancto Flamine completa, quod tua mens gliscit videre, oportet ei nos competenter aperire. Adsunt hic duorum Martyrum Christi corpora Abba Cyri & Ioannis videlicet, ab Alexandrina civitate jussione Dei transmissa, qui multa pro Christi nomine pericula sustinuerunt. Nam fidem Christi ab adolescentia firmiter credentes, ac magno conamine intrepidi multos alios ad viam veritatis egregie cohortantes, usq; adeo quod pro Christi nomine martyrio coronari meruerunt. Enimvero apud Alexandriæ civitatem capita sanctorum Abba Cyri & Ioannis pro fide Christi cujusdam præcepto tyranni amputata fuerunt. Atque ibi corpora Sanctorum à Catholicis viris cum maxima reverentia usque modo collocata manserunt. Postea vero civitas à barbarorum gentibus obsessa, & crudeliter ab eis superata, denudata, dissipata permansit.

7 *Fuit igitur omnipotentis Dei visio, & sanctorum admonitio Martyrum utique, ne infideles sanctorum patrocinia in potestatem haberent, ut ab Alexandria horum corpora martyrum Abba Cyri & Ioannis per nos in hanc Transtyberinam civitatem translata fuissent. Angelica namque elocutione nobis visum est in vera visione illis nobis apparentibus; & quemadmodum duo primates in Ecclesia Dei, videlicet Simon Petrus utique, & B. Paulus civitatem Romanam ex utroque latere custodierunt; ita & isti sancti Martyres Cyrus & Ioannes à dæmonum incursionibus, atque aliis quampluribus adversitatibus civitatem Transtyberinam observant. Audiens autem talia illos eloquentes Theodora, Deo gratias referebat, ac flexis genibus coram Martyrum sanctorum corporibus devotissime in oratione manebat.*

Regio transtyberina SS. Cyri & Joannis reliquiis ornata juxta & munita dicitur.

8 *Tantus adeo adventus Martyrum per totam Romanam civitatem divulgatus fuit, quod Papa Innocentius cum plerisque Cardinalibus, & maximo Romanorum cœtu illuc citissime convenerunt, ac deinceps corpora sanctorum Abba Cyri & Ioannis devotis precibus veneraverunt. Insuper vero redolentia martyrum corpora multo thure & myrrha dignissime adornaverunt. Post hæc Innocentius Papa cum supradictis monachis Grimaldo & Arnulpho, seu cum famula Dei Theodora & cum multis Romanæ Ecclesiæ Prælatis corpora Martyrum acceperunt.*

Innocentius Papa ut audivit earum adventum, accedit & veneratur.

9 *Itaque viam inchoantes corpora sanctorum deferendo in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus Deo jubilaverunt, membra beatorum Martyrum Abba Cyri & Ioannis in templum detulerunt, quod ad honorem S. Praxedis Virginis consecratum fuerat. Ibi enim cum omni reverentia corpora sanctorum quodam in conclavi secretissime à Papa & monachis, excepto capite sancti Abba Cyri recondita, & taliter consolidata sunt, quod impossibile est ab aliquo ea usque ad finem mundi nullatenus dimoveri posse. Postea vero Apostolicus Innocentius cum suis Cardinalibus, & multis Romanæ Ecclesiæ Prælatis talem fecit absolutionem, ut omnes ad beatorum Martyrum Abba Cyri, & Ioannis, ac S. Virginis Praxedis festum humili prece venientes, à quarta suorum scelerum parte dissolvi mererentur. Caput enim S. Abba Cyri argenteo vase collocatum super altare digne posuerunt, ut omnes variis infirmitatibus oppressi devota mente quam citius intuerentur, illico ab omni infirmitate liberati fuissent. Tanta quippe miracula sancti Martyres ibi operati sunt, quod cæcos illuminabant, leprosos mundabant, dæmones effugabant, surdis auditum, claudis gressum reddebant.*

Et eas in Ædem S. Praxedis defert.

Invisentibus eas munera cælestia largitur Pontifex.

Innumeris miraculis iidem SS. Martyres clari.

10 *Vidua vero illa Theodora, de qua superius fuit mentio; cui sanctorum corpora Martyrum vera visione revelata fuerunt, omnia sua bona ob amorem Dei ac beatorum Martyrum Ecclesiæ, quam ædificaverat juxta Portuensem Viam, dedit, terras scilicet circumstantes Ecclesiæ, & multa alia beneficia ibi fideliter ordinavit, & usque ad exitum vitæ suæ ibidem Christo tantum famulata est, quousque animam suam commendavit. Illi vero beati monachi Grimaldus & Arnulphus, à quibus sanctorum martyrum corpora translata fuerunt, post multum temporis ibi Domino famulantes manserunt. Tanta utique reverentia fuit, quod sine aliqua intermissione Dominum Iesum Christum pro sanctæ Matris Ecclesiæ filiis semper interpellabant. Nimirum viri religiosi, sobrii, pudici, bonis moribus ornati, in omnibus patientes, quod sibimetipsis, hoc & aliis cupientes, in servitio Dei assidue constantes erant. Dum itaque illis monachis mundana vita superstes fuit, humili famulatu Christo, & sanctis martyribus ibi servierunt, usquequo à Domino vocati regnum cæleste scandere meruerunt, ubi cum Domino sine fine manebunt. Hactenus de beatorum adventu martyrum ea, quæ vera scivimus, retaxati sumus. Sed quam longum est omnia illorum miracula in hoc scripto dinumerare, cum in multis aliis codicibus descripta nitescant, ea quæ de illorum adventu diximus, nobis sufficiant. Collaudemus igitur invisibilem Dominum omnipotentem, qui suis in sanctis est mirabilis, ut eorum meritis, atque omnium sanctorum auxiliis vitam mereamur obtinere contemplativam. Collocata sunt corpora sanctorum Martyrum Abba Cyri & Ioannis juxta Viam Portuensem à Papa Innocentio secretissime in templo S. Praxedis Virginis vij. Kal. Aug. ad omnium gaudium, quod ipse præstare dignetur, cujus regnum & imperium permanet in sæcula sæculorum Amen.* Hactenus recolenda horum sanctorum Martyrum depositionis historia, quam prolixiori sermone enarratam in studiosi Lectoris gratiam referre nobis visum est.

Theodora omnia sua bona Ecclesiæ martyrum attribuit.

Grimaldi, & Arnulphi virtus, ac pietas.

Locus in quo corpora SS. Cyri & Joannis locata sunt.

Alibi est 12 *Kal.*

11 Extat adhuc præmemorata hæc S. Praxedis Ecclesia prope Tyberim, è regione videlicet Basilicæ S. Pauli, secundo circiter ab Urbe lapide, quæ nunc corrupto vocabulo vulgo *sancta Passera* appellatur: ubi adhuc beatorum eorundem Martyrum imagines conspiciuntur, & ipsemet Confessionis locus apparet, ubi sacra quondam corpora condita fuerant: quæ hoc nimirum loco deposita fuisse vetus in marmore incisa inscriptio attestatur, quæ supra ejusdem Ecclesiæ januam in hunc modum legenda exhibetur:

Ecclesia S. Praxedis prope Tyberim extra Urbem.

CORPORA SANCTA CYPRI RENITENT
HIC ATQUE JOANNIS,
QUÆ QUONDAM ROMÆ DEDIT
ALEXANDRIA MAGNA.

12 Hujus Ecclesiæ Jo: Diaconus meminisse videtur in gestis S. Greg. sic inquiens: *Cumque presbyter Monachus Lucido Episcopo tam dirum nuncium revelare timeret, tacere autem penitus non auderet, monasterio se tandem proripuit, & ad domum Episcopi non longe à flumine Tyberi, regione videlicet juxta Basilicam sanctorum Cyri & Ioannis positam, somnium nunciaturus, accessit &c.* Si vero Joannis verba attentius expendantur, Ecclesiam nimirum, de qua ipse loquitur, domui Lucidi Episc. proximam fuisse, apud quem è Lateranensi Patriarchio, ubi

Io. Diaconus in vit. S. Greg. lib. 4. *cap.* 92.

ubi Papæ adstare consueverat, abscedens, se recipiebat, & S. Gregorii pariter monasterio, cui ipse præerat; certe nimis durum, atque improbabile apparebit illius domum Episcopi tam longo à Lateranis ædibus intervallo distare; deserto quodammodo eodem ab habitantibus loco, cæterisque dominibus vacuo, ac consuetis functionibus penitus incongruo atque incommodo. Quare ut sincerum ipsiusmet historiæ sensum attingere valeamus, vero similius nobis fit, non de hac quidem Ecclesia Joann. locutum fuisse, sed de alia sub eorundem SS. invocatione, quæ olim haud procul ab Ecclesia S. Mariæ in Porticu extabat, cujus adhuc vestigia juxta Pontem S. Mariæ nuncupatum contemplanda supersunt, eorumdemque sacras ibi se vidisse imagines unà cum Ugonio Bosius testatur.

Alia eorundem Ecclesia prope ædem S. Mariæ in Porticu.

13 Porro magnus olim erat singulis quibusque annis ad S. Praxedis Ecclesiam Via Portuensi, ipsomet festivo ejusdem recurrente Virginis die, vigesima prima scilicet Julii, Romani populi concursus. Itemque in anniversario eorundem beatorum Martyrum translationis, quæ die 31. Januarii contingit. Quapropter in perantiquis quibusdam Martyrologiis, & in Romano præsertim hac ipsamet die Natalis eorundem inscribitur his quidem verbis: *Romæ Via Portuensi sanctorum Cyri & Ioannis, qui post multa tormenta pro confeßione Christi capite truncati sunt.* Ex quo nonnulli hos quidem Romæ Via Portuensi martyrium subiisse opinati sunt.

Memoria eorum quot annis in Ecclesia S. Praxedis olim agebatur.

14 Hac eadem Via vetustissimam quoque in honorem B. Petri Apostolorum Principis Ecclesiam fuisse erectam Bibliothecarius in Adeodato Papa his verbis testatur: *Hic Ecclesiam B. Petri, quæ est Via Portuensi, juxta Campum Meruli, ut decuit restauravit, atque dedicavit.* Ejusdem quoque Blondus in libro, cui titulus est, *Roma instaurata*, meminit; cujus adhuc ætate, licet ruinis patens, & jam semidiruta, extabat. Verba autem ejus hæc sunt: *Ecclesia S. Petri, quæ Via Portuensi ad Pontem Meruli diruptacernitur, Adeodati Primi Pontificis opus fuit.* Campus autem, sive Meruli Pons, de quo hic sermo incurrit, duodecimo ab Urbe lapide distabat, ut videre est in quadam Joannis XIX. bulla, ad Benedictum Episcopum Portuensem transmissa, in qua post enarratas prædiorum donationes, atque earundem Ecclesiæ Portuensi confirmationes, hæc habentur: *Simulque pratum in integrum cultum, & ad solatum situm in campo, qui dicitur Meruli, in Via Portuensi, milliario ab Urbe plus minus duodecimo.*

Ecclesia S. Petri Via Portuensi

Biblioth. in Adeodato Papa I.

Blondus in Roma instaurato

Bulla Io. 19. ad Benedictum EpiscopumPort.

15 Celebris igitur antiquis temporibus inter reliquias Urbis, Via hæc Portuensis fuit, quæ tot tantisque rerum sacrarum monumentis illustris reddita, tot Ecclesiis, ac Cœmeteriis pariter aucta, Martyrum insuper exuviis, triumphis, ac sanguine apprime nobilitata est. Haud minori tamen veneratione Romanus itidem Portus suspiciendus videtur. Quippe qui compluribus Martyribus, eorumque sepulchris uberrime ditatur; etsi non pauca eorundem Martyrum corpora à Christianis post martyrium viriliter peractum ad Cæmeteria Urbi proximiora, quæ eadem Portuensis Via continebantur, delata fuisse, ipsamet nobis ratio persuadet.

Portus Romanus.

16 Inter cæteros enim Christi martyres, profecto novimus sanctum Hyacinthum, qui jam sub Trajano Principe apud Portum Romanum martyrio coronatus fuerat, Romam à Julia matrona translatum fuisse, ut in Romano Martyrologio, & apud Adonem fusius his verbis describitur: *Romæ in Portu natale sancti Hyacinthi sub Consulari Leontio Luxurio Primo civitatis Terracinæ tradente: qui missus in ignem, nullo modo lædi potuit: inde præcipitatus in validißimum torrentem incolumis ereptus est ad littus. Nunciatur hoc Consulari Leontio, & misit spiculatorem cum militibus, ut eum comprehensum gladio ferirent. Tunc quædam matrona religiosa, nomine Iulia, veniens nocte cum servis suis, collegit corpus ejus, & cum honore sepelivit in prædio suo, juxta Urbem Romam.* In Actis autem ejusdem Martyris apud Surium hæc subduntur: *Porro matrona quædam religiosa, Iulia nomine, veniens nocte cum servis suis, collegit corpus ejus, & in primis honorifice sepelivit in prædio suo, quod erat juxta Urbem Romam, ubi etiam cubiculum sibi construxit, juxta sepulchrum beati Martyris, ubi consequuntur beneficia omnes credentes in Christo.* Hæc Surius.

Hyacinthus Martyr.

Julia Matrona.

Martyrol. Rom. 7. Kal. Aug.

Ado. de S Hyacintho Mart.

Sur. 7. Kal. Aug.

Cubiculum Juliæ Matronæ.

17 Ut uno denique verbo, quæ ad antiquissimum Portus Romani splendorem spectant, breviter perstringamus, illustris profecto toto terrarum orbe locus hic redditur martyrio potissimum, ac sepulchro beati Hippolyti Portuensis Episcopi, ac Martyris præclarissimi, necnon Scriptoris inter cæteros Ecclesiasticos celeberrimi, cujus dignissima laudum præconia Romano in Martyrologio his notis exprimitur: *In Portu Romano sancti Hippolyti Episcopi eruditione clarißimi, qui sub Alexandro Imperatore ob præclaram fidei confeßionem, manibus pedibusque ligatis in altam foveam aquis plenam præcipitatus, martyrii palmam accepit. Cujus corpus à Christianis apud eundem locum sepultum fuit.* Sepulturæ autem locus in Martyris ejusdem Actis his verbis describitur: *Christiani vero nocte levaverunt pretiosum illud corpus de puteo occulte, & cum hymnis, & laudibus, omnique veneratione sepelierunt in eodem loco, non longe ab ipsa fovea, quasi pedes plus minus sexaginta in insula, quæ uno latere, littore maris, & à duobus divisione alvei Tyberis cingitur prope ejusdem fluminis ripam habens passus quasi quinquaginta, vigesima secunda die mensis Augusti, ubi quotidie præstantur Christi beneficia, & fructus orationum sancti Martyris exuberant usque in præsentem diem.* Huc usque recolendi Martyris acta.

Hippolytus Episcopus Portuens.

Martyrol. xi. Kal. Sep.

Acta S. Hippolyti.

18 Ibi postmodum in ejus honorem Ecclesia erecta fuit, cujus Bibliothecarius meminit in conscriptis à se Pontificum gestis, qui eamdem dignissime sub vario temporum interlapsu exornarunt, ac multiplicibus muneribus impertitis munifice cumularunt, quod præsertim à S. Leone Tertio præstitum fuisse enarrat; cujus ætate hactenus descripta martyris Ecclesia extabat. Porro isthæc de illo Biblioth. ait: *Fecit autem idem almificus Pontifex in Basilica beati Hippolyti martyris in civitate Portuensi vestes de stauraci duas, unam super corpus ejus, & aliam in altari majori.* Præterea & duos alios martyres, qui sub Alexandro Imperatore Tyberina apud Ostia martyrium pro Christi fide consummaverant, ut suo infra loco dicemus, hoc eodem loco pia fidelium manu sepulturæ demandatos fuisse.

Ecclesia S. Hippolyti Episcopi.

Biblioth. in Vit. S. Leonis 3.

Bini Martyres Via Portuensi sepulti.

19 In Portu item Romano cum acrius instaret persecutionis procella, impiorum gladio percussi ad optatum beatæ quietis portum feliciter appulere Martialis, Saturninus, Epictetus, Maprilius & Felix unà cum sociis, quos Ado & Beda peregrinos vocant: quippe qui peregrinationem ad veneranda Apostolorum Limina eodem sub Alexandro devotionis ergò susceperant. Hi omnes pro Christo in Portu Romano cæsi & coronati sunt, & post consumptum

SS. Martialis, Saturninus, Epictetus, Maprilius, & Felix.

Ado & Beda de SS. Martiali, Epicteto Maprilio, & Felice M. M.

sumptum optati cursum itineris per aquam & ignem transeuntes in locum refrigerii, viæ pariter ac vitæ terminum, datis pro Christo cervicibus, feliciter invenire meruerunt. Quorum in Martyrologio mentio fit his verbis: *Item in Portu Romano sanctorum martyrum Martialis, Saturnini, Epicteti, Maprilii, & Felicis cum sociis eorum.*

Martyr. XI. Kal. Sept.

20 Quinquaginta item milites ad Christi fidem Bonosa exhortante traducti, & deinde à S. Felice Primo, salutari baptismate expiati, post varia laborum tolerata certamina cum ultro, constanterque fidei testimonium effuso cruore dedissent, utpote invicti Christi milites, in Portu tandem Romano omni prorsus naufragandi metu soluti, à Domino palmam adepti sunt: de quibus isthæc in eodem Martyrologio: *In Portu Romano sanctorum quinquaginta militum martyrum, qui in confessione S. Bonosæ ad fidem adducti, & à B. Felice Papa baptizati, in persecutione Aureliani occisi sunt.*

Milites quinquaginta Martyres.

Martyrol. 8 Id. Iul.

21 Hos vero ad certandum pro Christo viriliter veluti strenuissimos in acie ductores paulo post secuti fuere, eadem Bonosa, Eutropius ejusdem frater & soror Zozima, quorum pariter gloriosa memoria in Martyrologio recolitur Idibus Iulii his verbis: *In Portu Romano natalis SS. martyrum Eutropii, Zozimæ & Bonosæ sororum.* De iisdem hæc in M. S. eorum Actis ex Cod. Vaticano excerptis recensentur: *Et crediderunt in illa die quinquaginta milites in Dominum Iesum Christum & baptizati sunt à B. Felice Urbis Romæ Præsule. Quos omnes B. Bonosa de sacro fonte suscepit.*

SS. Bonosa, Eutropius, & Zozima.

Martyrol. Idib. Iul.

22 Alii insuper in Martyrologio adnumerantur apud præmemoratum Portum Romanum invictæ fidei, & constantiæ Martyres. Inter quos præcipui sunt Paulus, Heraclius, Secundina, & Ianuaria, sexto Nonas Martii. His adscribitur Vincentius, qui nono Kal. Iulii ad martyrii coronam feliciter pervenit.

SS. Paulus, Heraclius, Secundina, & Ianuaria.

Mart. Rom. sexto nonas Martii.

23 In Romano item Portu inter tot recolendorum Martyrum trophæa, floret jugiter & adhuc perseverat dignissimæ Christi martyris Nymphæ memoria; in cujus honorem erectam quondam fuisse Ecclesiam Bibliothecarius testatur, isthæc in gestis S. Leonis Quarti referens: *Obtulit vero & in Ecclesia B. Nymphæ martyris, quæ esse videtur in civitate Portuensi, vestem de fundato unam.* Ejusdem porro Ecclesiæ, quæ celebris utique olim fuit, nunc solo æquatæ nonnulla adhuc, quamvis exigua, ad contemplandum vestigia subsistunt. Acta autem Nymphæ Martyris in Cod. Vat. & S. Mariæ ad Martyres recitantur; in quibus hæc præcipue: *Et navigantes* (Mamilianus nempe & Nympha cum sociis) *pervenerunt ad Pharum Romani portus, & permanserunt ibi nocte illa; & ecce Angelus Domini apparuit S. Mamiliano in somnis, dicens: Exite de navi diluculo, & pergite ad locum situm juxta Bucinam, quem multitudo paganorum inhabitat: ibi videbitis altam pinum, & sub ea cryptam pulchre constructam, in qua Proculus & Eusthatius commorantur. Sanctus autem Mamilianus audiens de discipulis suis, qui persecutionem metuentes secesserunt, glorificavit Dominum. Mane igitur facto valedicentes nautis, arripuerunt iter eis à Domino præmonstratum, & cum pervenissent ad cryptam, ingressi sunt, & repererunt sanctos, qui in pacis osculo salutantes, pariter permanserunt.* Prolixa vero ibidem narratio subtexitur de eodem Mamiliano una cum B. Nympha Apostolorum Limina adeunte, ac inde postea in eandem cryptam regresso; de ipsius item obitu tunc subsecuto; ac sex post menses Proculi pariter, Eusthatii & Goboldei in Domino obdormitione, quorum ibidem corpora à sancta Nympha sepulturæ commendata fuere. Demum felicissimus ipsius Nymphæ transitus hunc in modum describitur: *In magna jucunditate migravit ad Dominum mensis Novembris die 12. Christiani vero plorantes, & valde tristes sepeliere corpus ejus juxta corpora aliorum sanctorum, ubi & Ecclesiam construxerunt ad honorem Domini Iesu Christi viventis in sæcula sæculorum.* Hæc in M. S. ejusdem Actis S. Mariæ ad martyres, & Vaticanæ ac Vallicell. Biblioth. in aliis vero, Baronio teste in suis ad Martyrolog. notis 4. Idus Novemb. eandem diem obiisse quadam in crypta juxta Suanam enarratur, ubi S. Mamiliani Panormitani Episcopi reliquiæ depositæ sunt, quem eodem loco defunctum, sepultumque fuisse ejus acta testantur. Quænam vero acta ex descriptis hactenus sinceriora à nobis habenda sint, prudentis id judicio Lectoris deferimus: ut interim tamen quid hac de re sentiamus, libere fateamur; nobis quidem magis arrident, quæ supra enarrata sunt, cum præsertim veneranda in hoc antiquitas suffragetur, & conjecturæ ipsismet templi eidem B. Nymphæ in Portu Romano dicati vestigiis valide obfirmentur.

S. Nympha

Bibliothec.

Ecclesia S. Nymphæ.

SS. Nympha & Mamilianus. Codex Vat. & S. Mariæ ad Mart.

SS. Proculus, Eusthatius, & Goboldeus.

Bar. in not. ad Mart. 3. Idus Novembris.

24 Sed præstat nunc totidem hic verbis coronidis instar, ut studioso cumulatius Lectori satisfiat, recensere, quæ de eadem, & recolendis Portuensis Ecclesiæ monumentis luculento sermone Baronius recitat: qui se ad illa invisenda, lynceisque oculis contemplanda avidissimus Ecclesiasticarum rerum explorator contulerat. Sic igitur eadem sacra loca temporum injuria jam fere abolita, ac memorias eorundem deperditas vehementer explorat: *Locus,* inquit ille, *ad Nymphas dictus, inter Viam Corneliam, & Portuensem situs est, qui corrupto nomine vulgo hodie dicitur sancta Nympha: ubi adhuc antiquæ Ecclesiæ visuntur vestigia: insunt & nobilissimi subterranei aquæductus, ut conjici possit ex aquarum abundantia consecutum esse nomen locum illum, ut diceretur, ad Nymphas, quem nos vidimus: nam opportune his contigit ferme diebus, ut Ecclesiasticarum antiquitatum cupidissimus Illustriss. & Reverendiss. D. Gabriel Paleottus S. R. E. Card. Episcopus Albanen. optimi Præsulis dignum exemplar, ad celebrata illa scriptorum monumentis in portu Romano loca, & sacras præsertim sanctorum memorias invisendas una me secum adjungeret. Sed plane accidit desertum videre locum, littusque relictum: quo sane factum est, ut ingemisceremus recordatione florentissimæ olim Portuensis Ecclesiæ, jam penitus solo æquatæ: nec non amplissimarum sacrarum ædium S. Hippolyti Portuensis Episcopi, cujus gloria tum ex martyrio, tum etiam ex præclarissimis lucubrationibus comparata toto illuxit orbe terrarum. Vix esse reliquam altissimam sacram turrim, antiquæ gloriæ tristem indicem, ac juxta eam celebrem illum puteum, olim ejus martyrio illustratum, jam modo usque ad summum terra repletum. Sed & frustra sunt perquisita aliorum Portuensium martyrum monumenta: nulla enim ibi penitus vestigia Eutropii, Zozimæ atque Bonosæ, nec illorum gloriosorum quinquaginta militum, qui in S. Bonosæ certamine ad fidem conversi, martyrium subiere: quos omnes S. Felix Papa sacro baptismate abluit, & ad pugnam pro Christo reddidit fortiores, ecclesiasticis chartis tantum notos. Sed nec SS. martyrum Martialis, Saturnini, Epicteti, Maprilis, Felicis & sociorum, quorum in Actis ejusdem Hippolyti est cla-*

Descriptio loci ad Nymphas, & Ecclesiæ ibidem existentis.

Bar. Annal. To. 2. ann. 272. n. 14. & seq.

Portuensis olim florentissima Ecclesia.

Martyrum Portuensium monumenta nulla hactenus supersunt.

ra mentio, memoriæ aliquid residui erat: sicut nec Pauli, Heraclii, Secundinæ & Ianuariæ, neque Vincentii, quos in eodem Portu Romano esse passos tabulæ Ecclesiasticæ docent. Sed & frustra quæsita sunt vestigia nobilissimi Xenodochii, quod S. Pammachius, cujus immensæ charitati angustior visa Urbs, & tardior adventus pauperum, extendens usque ad mare propagines misericordiæ suæ, in eodem Portu Romano constituit; ut è navi pauperibus descendentibus, ipse eos parato suscepturus hospitio, primus occurreret. Verum una hæc erat communis consolatio, quod egregii operis structura apud S. Hieronymum viveret ejusmodi immortalitatis elogio: Audio te Xenodochium in Portu fecisse Romano, & virgam de arbore Abraham in Ausonio plantasse littore. Quasi Æneas nova castra metaris, & super undam Tyberis, ubi ille, cogente quondam penuria, crustis fatalibus, & quadris patulis non pepercit, tu viculum nostrum, id est, domum panis ædificas, & diuturnam famem repentina saturitate compensas. Horum, inquam, saltem meminisse juvabat, & præteritorum læta memoria calamitatem nostrorum temporum solabamur. Hæc Baron. de sacris, recolendisque jugiter apud posteros Portuensibus monumentis jam fere oblitteratis peroravit, quibus venerandæ antiquitati jam inter oblivionis cæmenta consepultæ lacrymabundus parentasse visus est, & quæ nostris hisce scriptis veluti corollarium subtexere operæ pretium duximus, & repetita eorundem memoria enarratis jam toto hoc capite supremam manum imponere. Reliquum nunc est, ut sacra Cœmeteria, quæ Bosius hac eadem Portuensi Via diligenter perquirendo assecutus tandem perlustravit, & quæ in eisdem notatu potissimum digna reperit hic studioso lectori exhibeamus.

CAP. XXII.

De Cœmeteriis à Bosio Portuensi Via repertis, ac perlustratis.

1 Diu quidem nulli vel impensæ, vel labori parcens sedulam se navasse operam Bosius fatetur, ab anno videlicet redempti Orbis millesimo sexcentesimo usque ad M.DC.XVIII. in sacris cœmeteriis, ac subterraneis cryptis via Portuensi inquirendis, perscrutandisque: verum post assiduos labores, desiderio ac spe haud omnino frustratus, toto interlapsu temporis duos dumtaxat ad Cœmeteria aditus adinvenire valuit. Alterum quidem in villa, quam Antonius Rabbius quondam possidebat, juxta locum, qui vulgo dicitur Pozzo Pantaleo: per quem prima quidem facie satis angustum, arctumque nimis aditum una cum sociis ingressus conspiciendum sese primo quoddam cubiculum obtulit; in cujus hinc inde parietibus, ferro utique excavata defunctorum sepulchra apparebant. Cubiculi autem ejusdem tholum picturis olim de more exornatum fuisse ex quibusdam indiciis contemplanti intelligi dabatur: quod præsertim ex quadam evangelici Pastoris imagine, ovem super humeros deferentis, quæ ibi ad vivum expressis coloribus repræsentabatur, conjici satis potuit.

Locus Pozzo Pantaleo vulgo dictus.

2 Alterum vero aditum, quo subterranea, abditaque, loca perscrutaturus penetraret, in vinea Antonii Bassani reperit, quæ haud longe ab ipsa Portuensi porta distat. Recta igitur aliquantulum procedens, ac primo dextrorsum occurrente diverticulo publica è Via deflectens, ad eminentiorem quendam ejusdem vineæ situm pervenit. Hic primò illi Cœmeteriales aliquot semitæ se obtulere, quæ exoptantem ultro ad ingrediendum allicerent, iterque ad secretiores loci sinus perscrutandos panderent. Apparuerunt haud multo post intra ipsum loci ambitum cubicula quædam, etsi dealbatis hinc inde parietibus, penitus tamen inculta, ac omni ornamentorum genere destituta. Visæ hic interim sunt nonnullæ dumtaxat sepulchrales marmoreæ inscriptiones, seu potius dixerim inscriptionum fragmenta: hæ etenim fere omnes confractæ, humique projectæ jacebant, nec ullus ex iisdem litterarum elici sensus poterat; quamvis Christianorum olim sepulchris ejusmodi lapides inservisse, ex variis, consuetisque Christianæ Religionis signis, quæ ibi adnotabantur, satis innotesceret; & præsertim ex communi illa, usuque recepta formula his verbis expressa:

Forma ac facies quorundam Cœmeteriorum Via Portuensi.

DEPOSITUS IN PACE.

Porro in superiori ejusdem Cœmeterii parte foramen adhuc extabat quadratam præ se ferens formam, ex quo lumen introrsum subterranea loca reciperent, & quâ ibi ob metum insectantium demorantibus, ubi opus esset, ad fovendam vitam necessaria suppeditarentur. Sed ipsum quæso Bosium hic audiamus:

Luminare quo lumen in Cœmeterium admittebatur.

3 *Despunderam*, inquit ille, *animum, cum nullum aliud antiquitatis vestigium Via Portuensi mihi exploranti suppeteret, nec latentis, ac penitus inter ipsas ruinas oblivione sepulti Cœmeterii umbram dumtaxat oculis deprehendere valerem: jamque ab ulterius inquirendo, explorandoque defatigatus pene destiteram, cum ecce recurrente anno MDCXVIII. nuncius ad me repente de crypta quadam in villa Collegii Anglicani reperta mittitur, quæ certum proculdubio ad subterranea Cœmeteria aditum indicabat. Nulla igitur interposita mora die vigesima secunda Iulii, ipsomet festo die B. Mariæ Magdalenæ quam citissime iter illuc arripui; etsi tempus maxime æstivum ad hujuscemodi perlustranda loca prohiberet, absterreretque. Extra Urbem igitur Portuensi egressus Porta, rectaque Via ad illud usque sacellum, quod media situm est Via; progrediens, inde vero dextrorsum pedem ad secundum diverticulum deflectens, dum per arctam satis angustamque viam iter pergerem, tandem ad collis summitatem ascendi, qui vulgo Rosatus nuncupatur, & quidem, ut verum fatear, non absque ingenti labore ad eandem Collegii Anglicani villam perveni, ubi juxta domum è regione Basilicæ ipsius Beati Pauli Apostoli cryptam quandam conspexi, quam cum continuo ingressus fuissem, aliam pariter loco inferiori sitam reperi, atque in ea cuniculum quendam perangustum Tyburtinis circumseptum lapidibus, & aquæductus formam exhibentem facie contemplari licuit, per quem haud exiguo quidem incommodo ac tædio pariter arreptum aliquantisper prosequens iter, invicto tandem animo peroptatum diu Cœmeterium, illudmetipsum, quod hactenus tam anxie perquirebam, offendi.* Cujus formam ab eodem perscrutatore quam exacte descriptam nos hic enarrabimus. Excavatum igitur hoc erat aliorum instar in subterraneis Arenæ fodinis: arena autem, utpote flavi coloris, haud facile subsistit: quapropter pluribus quidem in locis ruinarum moles, ac ruderum signa apparebant, ejusdemque semitas ipsamet collapsa desuper arena obstruxerat. Alicubi interim sustentacula quædam validis

Bosii Cœmeteria Via Portuensi perquirentis narratio.

Collis Rosatus.

Cœmeterii à Bosio reperti descriptio.

dis compacta, constructaque lateribus extabant, arcus præterea nonnulli ad parietes, tholosque suffulciendos affabre elaborati; sepulchra insuper utraque ex parte in parietibus excisa conspiciebantur; in quibus defunctorum corpora, uti mos est, passim locata jacebant. Arcuata vero monumenta ibidem nulla; in quodam tamen sepulchro ex recensitis hactenus insculptum vivificæ crucis signum cernebatur: in altero quædam vitri fragmenta deprehensa sunt, in quibus venerandæ adhuc beatorum Apostolorum Petri, & Pauli imagines coloribus utique expressæ apparebant. Porro hoc unum tantummodo Epitaphium ex omnibus integrum, Græco utique idiomate exaratum, ac perexiguo marmori insculptum superarat, nempe:

Epitaphium in Cœmeterio Via Portuensi repertum.

ΣΟΦΡΟΝΙΟΣ.

4 Cum vero sepulchralium inscriptionum fragmentis quamplurimis omnino perfractis, comminutisque nullus inde legendo verborum sensus percipi posset, ulterius incœptum Bosius iter prosecutus, locum quendam invenit, ubi tholus muris validissimis suffulciebatur, in quorum summitate juxta eundem tholum perexigui quidam arcus extabant, & per alterum ex his, qui ad lævam patet, adscendendo, en tibi aliæ item Cœmeteriales semitæ concurrunt, per quas tamen, obstructo hinc parietibus aditu, haud libera incedere volentibus facultas suppetit. In ipsa vero parietis facie nonnullæ extant Sanctorum imagines coloribus ad vivum expressæ; sancti nimirum Pollionis, qui medium locum tenet, hinc ad ipsius dexteram S. Marcellini Presbyteri; ad lævam autem B. Petri Exorcistæ martyrum. Porro sub sacra beati Pollionis imagine parva quædam fenestrella existit, mensuram palmorum duorum longitudinis, totidemque latitudinis obtinens, qua obvius quandam ad cryptam aditus exhibetur, quæ cubiculi formam præ se fert, ubi quondam, ut credere nobis par est, Beati ejusdem Pollionis sepulchrum extitit. Porro in sinistro cubiculi pariete gemmata crux picta conspicitur, ad cujus dexteram veneranda B. Pigmenii, ad sinistram S. Milis ad vivum pariter expressa imago extat; sub qua alia itidem fenestrella in figuram arcus exstructa visitur, latitudinis palmorum duorum, altitudinis vero trium, per quam ad alteram ejusdem formæ cryptam aditus præbetur. In quem locum beati Pigmenii translatum olim fuisse corpus, præterquam quod conjecturæ docent, ipsamet ratio suadere videtur.

Imagines sanctorum Pollionis, Marcellini, & Petri.

Imago sancti Milis.

S. Pigmenius.

5 Porro ex his quinque martyribus, quos supra memoravimus, tres dumtaxat Romæ martyrium consummasse, atque in Romano Martyrologio recensitos novimus; Marcellinum videlicet, & Petrum IV. Non. Junii, Pigmenium autem IX. Kal. Aprilis. Pollionem vero, cujus IV. Kal. Maji memoria celebratur, neutiquam Romæ, sed in Pannonia, & Milem Episcopum in Perside X. Kal. Maji martyrio coronatos fuisse legimus. Quapropter imagines, quas supra memoravimus, horum nullatenus fuisse credere par est, sed potius militum Romanorum ibidem reconditorum, ut ex infra dicendis satis probabiliter conjicere unusquisque potest. Siquidem sacra eorundem corpora à Paschale Primo è Cœmeteriis, quæ jam devastari contigerat, in S. Praxedis Ecclesiam translata fuisse, peranti-qua, quæ hactenus ibi extat, inscriptio edocet, in qua ipsorum nomina simul insculpta recitantur; nimirum militis, Pollionis: & recolendum Pollionis ejusdem nomen in pervetusta insuper marmorea tabula, quæ apud Ecclesiam S. Martini in Montibus conspicitur, notatum apparet, quò demum ex Ecclesia S. Praxedis à Sergio Secundo Summo Pont. deportatum fuit.

Mart Rom. 1. v. Non. Junii de SS. Marcellino & Petro. De S. Pigmenio 4. Kal. Maji. De S. Mil. episc. Mart. Rom. x. Kal. Maji.

S. Pollio Martyr.

6 At sub venerandis sanctorum Marcellini, & Petri imaginibus, hujuscemodi inscriptio in pariete exarata legitur:

Inscriptio Imaginibus SS. Marcellini & Petri apposita.

EUSTATHIUS HUMILIS PECCATOR
SERVITOR
B. MARCELLINI MARTYRIS.

Reliqua vero præ nimia vetustate deleta omnino, & consumpta sunt. In alio vero latere hæc adnotata legentibus exhibentur:

DIE IIII. T SCI MILIX Ñ. MAJI.

Ex cujus quidem varia natalitii diei supputatione, hunc alium profecto ab eo esse arguitur, qui nobilem jam in Perside pro Christo martyrium subierat. Illius etenim memoria, ut diximus, mense Aprilis, istius vero IV. Non. Maji in Romano Martyrologio recolitur. Sed citra omnem ambigendi, ac tergiversandi scrupulum ipsa rei veritas palmam obtinuit, & hunc haud eundem cum illo esse satis perspicue comprobatum est, cum in sepulchro sanctorum Abdon, & Sennen, ut mox enarrabitur, sacram ejusdem imaginem non Pontificali, sed laico depictam habitu contemplari intuentibus contigit.

7 Interim vero ex his Sanctorum imaginibus, quas hactenus memoravimus, & hic Bosius contemplatus fuerat, serio secum ipse cogitare cœpit, hoc ipsummet Cœmeterium esse, quod Pontiani dicitur, ubi sanctos eosdem Abdon & Sennen fuisse olim reconditos ex Malmesburiensi supracitato didicerat: negocium tamen isthæc cogitanti facessere videbantur pictæ ibidem sanctorum Marcellini, & Petri imagines, quos Via Aurelia pro Christi fide coronatos martyrio fuisse indubitatum est. Verumenimvero cum beati Pontiani Cœmeterium in summitate jam descripti collis, non procul ab eadem Aurelia Via situm sit, probabilis conjecturæ argumento deduci potest, hoc ipsum Cœmeterium ad ipsammet Viam protendi, eandemque cryptam suo insuper amplo, ac spatioso ambitu continere, in qua sancti Artemius, Candida, & Paulina martyrium pro fide subierunt, iidemque beati Marcellinus, ac Petrus sacrosancta altaris mysteria celebrarunt, populumque frequenter divini eloquia verbi edocuere, qui illuc cœlestis vitæ pabula ab eorum ore, salutisque monita excerpturus jugiter confluebat; ut in eorundem actis legitur: eoque magis id confirmari videtur, cum idem Malmesburiensis sacra beatorum Artemii, & sociorum corpora in Pontiani Cœmeterio condita fuisse diserte asserat.

Cœmeterium Pontiani.

8 Hac igitur Bosius, quam conceperat, spe mediocriter fretus, certiora tamen explorandi indicia consecuturus, quibus veluti manu ductus, Cœmeterium, quod summopere peroptabat; tandem assequeretur, se ad eundem locum iterum contulit, ubi primum sacras illas imagines, & præsertim B. Martyris Pigmenii expressam suspexerat, quem haud longe à sepulchro sanctorum Abdon & Sennen tumulatum fuisse, ejusdem Acta loquuntur. Illuc igitur festinanter ingressus, cuniculos, ac singula pariter diverticula, quæ loco proxima erat, diligenter

Explorat, perquiritque subterranea loca Bosius.

ligenter perlustrans, atque obstructos, latentesque hinc inde aditus adaperiens, diu non absque gravi labore per angustiores semitas prostrato corpore incedens, vel ut melius dicam, humi serpens, tandem Deo favente ad locum satis amplum devenit, ubi præcipuus olim cryptæ aditus extiterat; sed tunc temporis lapidibus, cæmentisque usquequaque obstructus manebat. Patet hinc in Cœmeterium, quod in interiori parte situm est, descensus; & hic quidem tholo contectus ac insuper dealbatus, nec non alicubi picturis quoque apte exornatus cernitur: verum imagines ibidem in parietibus affabre pictas majori ex parte tempus edax rerum, omnino absumpserat. In media tamen parte ipsius tholi sacra adhuc Christi Domini Servatoris effigies mira venustate pictoris manu expressa, coloribusque adumbrata visitur; quæ splendorem quendam divinitatis ipso aspectu præ se fert, & condignum venerationis obsequium infert, suadetque animis intuentium. In eodem item descensu à sinistro latere beatorum trium Puerorum in fornace psallentium imagines adumbrantur. Ad extremam vero præmemorati descensus partem, illic e contra perexiguum reperitur sacellum arcuato desuper fornice, altitudinis palmorum sex, totidemque latitudinis, profunditatis vero palmorum circiter trium: ubi sacrum altare extat, & super ipsum in parietinis gemmata crux coloribus expressa exhibetur, ex qua pictæ pariter hinc inde pulcherrimæ germinant rosæ: in externa autem parte supra sacelli arcum, quod protenditur, picta itidem in pariete sanctissimi Joannis Baptistæ Præcursoris Christum baptismalibus aquis in Jordanis alveo abluentis historia exprimitur. Ad dexteram vero ejusdem loci partem, ubi recolenda ejusmodi historia, ut diximus, repræsentatur, in pariete, qui ad lævam descendentibus occurrit, mira & inenarrabili tandem animi exultatione, quod diu à Bosio perquisitum, peroptatumque fuerat, sanctorum Martyrum Abdon & Sennen sepulchrum ultro sese contemplandum obtulit. Lateritius ibi Sarcophagus extabat, longitudinis palmorum septem cum dimidio, altitudinis quatuor, profunditatis totidem, in cujus anteriori prospectu pictura quædam Christum Redemptorem nube circumfusum præ se ferebat, qui ambabus manibus invictos Martyres Abdon & Sennen ibidem pari arte pictos, suisque nominibus prænotatos coronat: hi autem præclarissimi martyres stantes ibidem repræsentantur, & præter diadema, quod nobile sanctitatis insigne est, pileolum quendam Persarum more capiti impositum gestant.

Domini Salvatoris Imago.

Trium puerorum in fornace imagines.

Crux gemmata.

Baptismus Christi Domini.

Sepulchrum SS. Abdon, Sennen.

Imagines SS. Abdon, & Sennen.

9 Porro in eodem Sarcophago juxta sanctum Abdon beati quoque Milis imago apposita cernitur, laicali, ut jam diximus, veste induti, & juxta sanctum Sennen adest imago B. Vincentii Levitæ, qui Ecclesiasticis de more indumentis decoratur. In ejusdem vero Sarcophagi labro inscriptionem appositam fuisse, ejusdem vestigia præ nimia jam vetustate penitus consumpta designabant: in ejusdem autem inscriptionis initio hæc verba dumtaxat perlegi potuere, nempe: ONIS DIE, quæ divinando potius quam explanando, hic interim nobis describere, ac recensere fas erit, ut iste nimirum sit verborum sensus: *Depositionis, seu Translationis die*; isthæc nimirum ad tempus referendo, quando sacra beatorum Martyrum corpora ibidem deposita, vel certe translata fuere.

Imago S. Milis.

Imago S. Vincentii.

10 Nullus igitur ambigendi posthac locus cuiquam relictus est, quin Pontiani hoc ipsummet cœmeterium fuerit, quod olim quidem in Urbe tam celebre apud Christianos extitit. In eo enim, ut scriptæ historiarum paginæ perhibent, beatorum Abdon & Sennen corpora tumulata quieverunt: & juxta eosdem corpus insuper S. Pigmenii, quæ singula in præmemorato Pontiani Cœmeterio condita esse exploratissimum est. Hoc insuper Cœmeterium (ut singula, quæ rem convincunt, inseramus) Tyberino fluvio proxime adjacet, prout Metellus Tegersensis in suis Quirinalibus supra citatis de eodem loquens, apte & luculenter describit.

Cœmeterium Pontiani.

Metellus Tegers. in quirinal.

11 Unum dumtaxat à nobis discutiendum est, an videlicet unus, & idem sit Milex, qui juxta Abdon, & Miles, qui prope S. Pigmenium depictus cernitur, cum eorundem nomina haud uno eodemque modo inscribantur, & ambigendi vis ex eo præsertim augeatur, quod ille, qui S. Pigmenio adstare cernitur, diaconali quidem (ut in Ecclesia mos est) veste, hic autem militari indutus chlamyde exhibeatur. Verum si quæ interim re super ambigua conjecturis fides præstanda est, haud duos profecto, sed unum, eundemque utrobique coloribus exprimi, ac repræsentari consuevisse probabiles nobis rationes persuadere videntur. Ut enim rem argumentorum vi expendamus, ambo eandem plane ætatem, juvenilem scilicet præ se ferunt; & quamvis illic diaconus, istic miles exhibeatur: si ad tempora ipsa respiciamus, haud quid absurdi erit asserere, eundem primo quidem militem, subinde vero Levitam egisse, & una cum beato Vincentio è Perside simul cum sanctis Abdon, & Sennen Romam advenisse, & ambos tum mortis, tum sepulchri consortio sociatos eidem fuisse.

Quomodo B. Milex binis tabulis varioque indutus habitu repræsentetur.

12 In subobscura nihilominus re, & quæ problematice se habere videtur, prudentis Lectoris judicio relinquitur, quid potissimum asserendum, definiendumque sit. Hoc unum interim nobis dixisse, ac demonstrasse satis fuerit, Cœmeterium videlicet, de quo nunc agimus, illud idem esse, quod Pontiani, nec non sanctorum Abdon & Sennen, ad Ursum Pileatum Via Portuensi, & item S. Felicis eadem Via multiplici nominum inscriptione prænotatur. Quod quidem loci ambitu satis amplum esse, nec à se totum ob multiplicia viarum, in quæ subdividitur, diverticula perlustratum, & ob viarum semitas omnino præclusas, quæ iter prohibent, Bosius ipse fatetur. Ejus autem post obitum cum per Gasparem Bertum, qui cæterarum facultatum studio, sed matheseos præcipue scientia apprime eruditus, nonnullis abhinc annis decessit, & Franciscum Continum Architectum laudatissimum, Cœmeterii ejusdem, aliorumque iconographiam delineandam Severanus noster curaret, cubiculum quoddam ipsimet Bosio hactenus ignotum, à prædictis viris, locum diligentius perscrutantibus reperiri contigit, cujus hic formam, post quatuor Imaginum, quas eodem in Cœmeterio reperiri contigit, Tabulas, studioso Lectori, vel oculis has inter paginas explorandam, describendamque subjicimus.

Cœmeterium Pontiani SS. Abdon, & Sennen: ad Ursum Pileatum & S. Felicis unum & idem est.

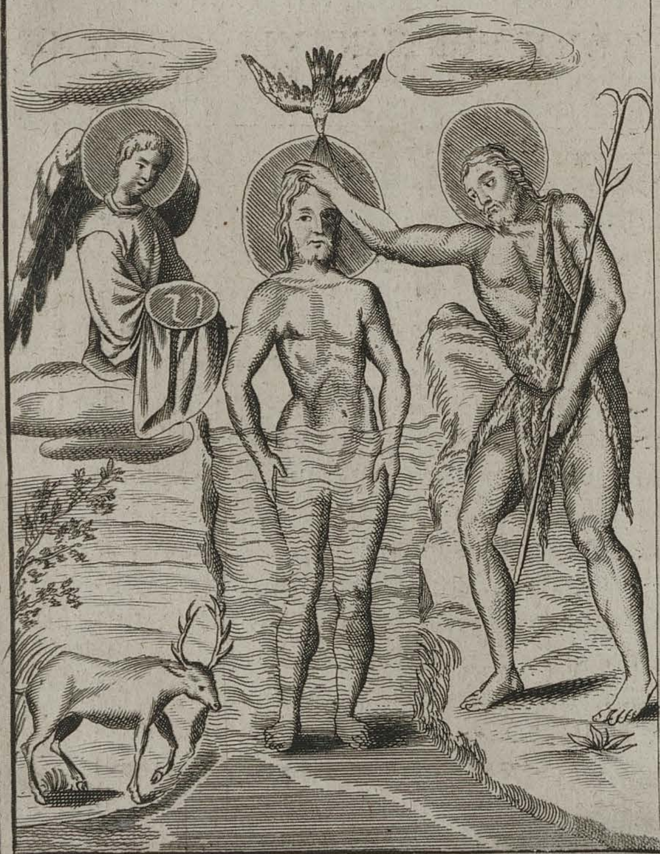
Tabula prima, quæ in Cœmeterio Pontiani Via Portuensi venusto excellentis artificis penicillo expressa conspicitur, hæc continet. In medio quidem Tholi sacra Christi Domini effigies divinam quandam ac supra mortales Majestatem spirans exhibetur. A sinistro autem latere trium Puerorum in Fornace Babylonica psallentium imagines adumbratæ sunt.

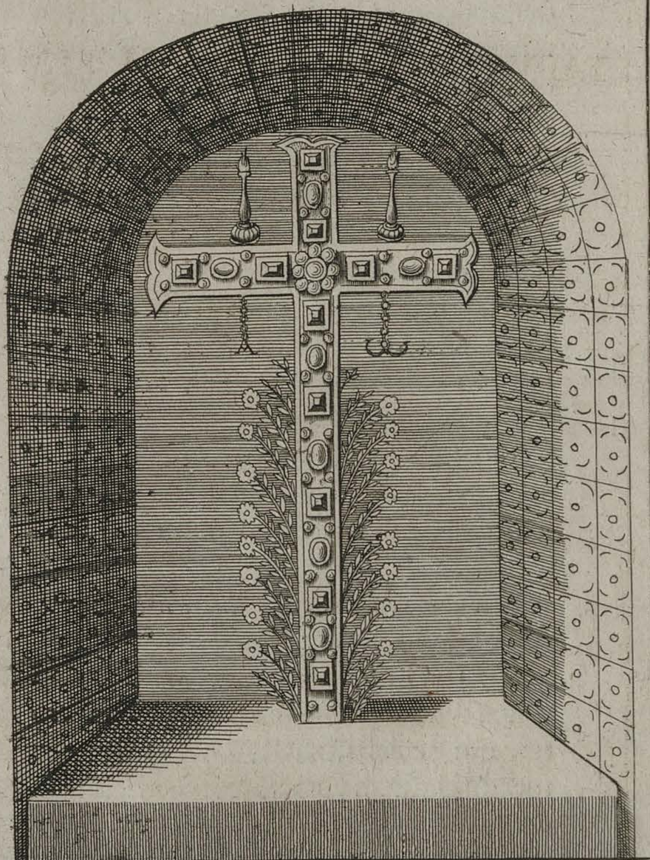
TABVLA PRIMA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI.

TABVLA SECVNDA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI

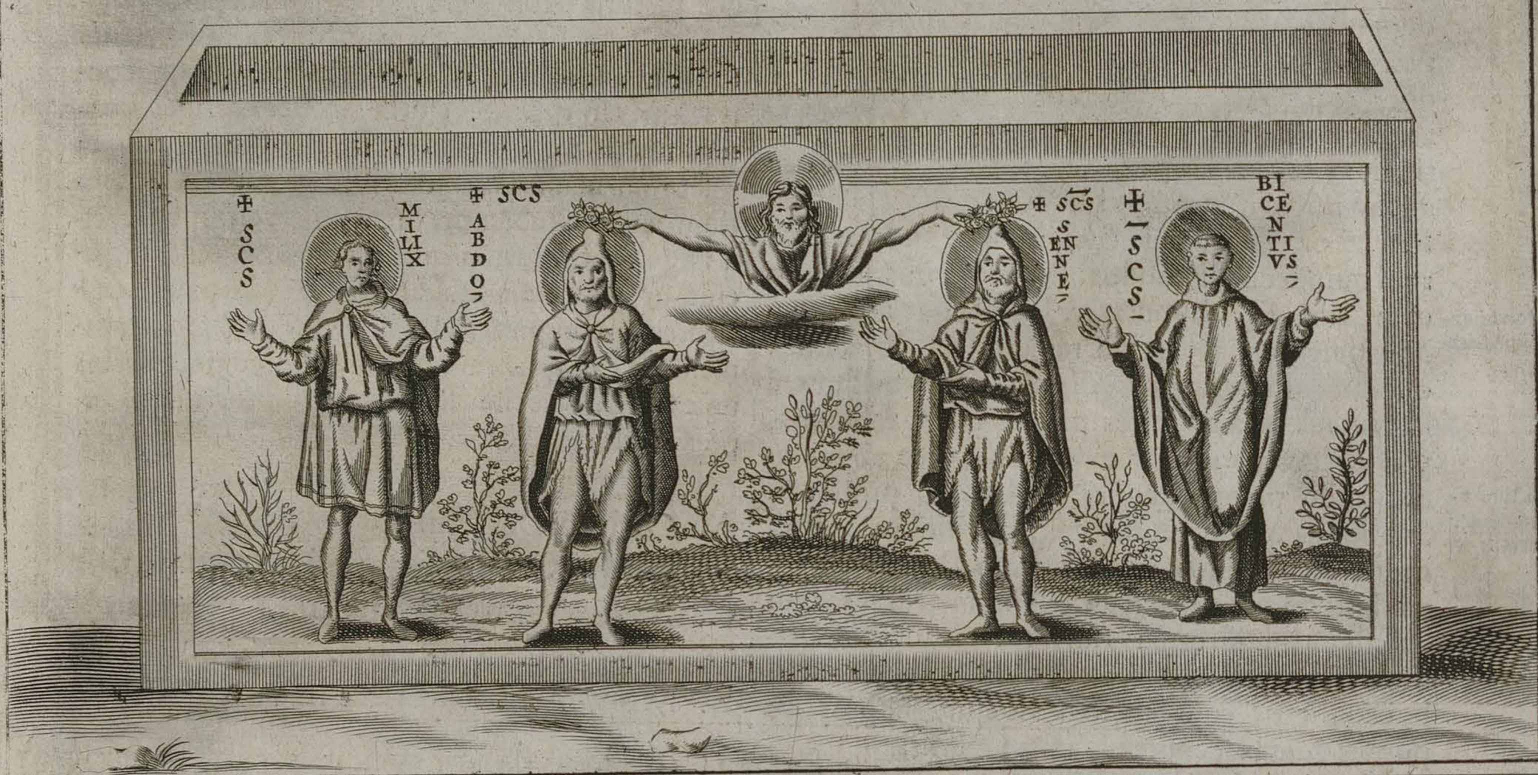

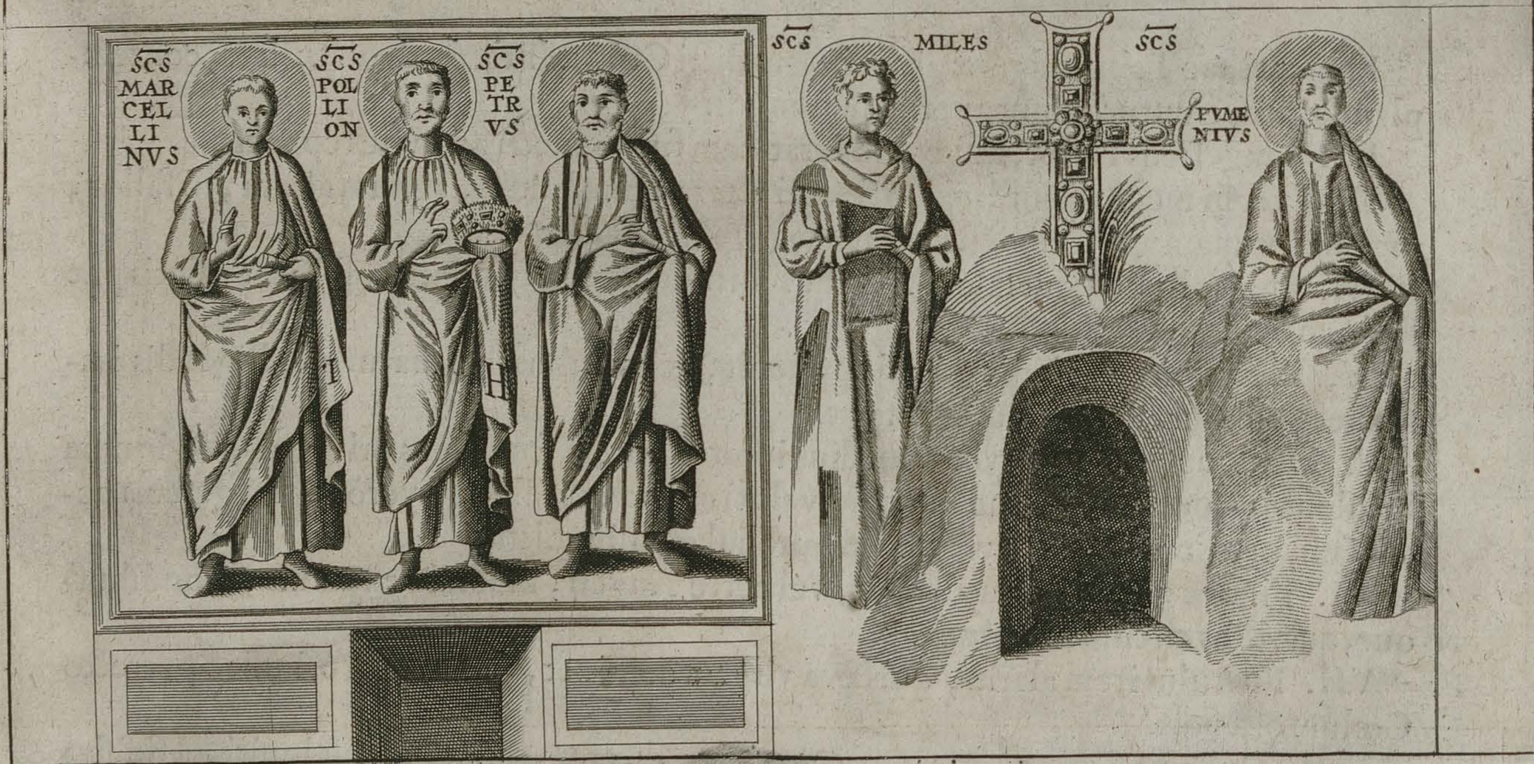

Simulacrum Tabulæ secundæ, quæ eodem in Cœmeterio Pontiani Via Portuensi extat, oculis subjiciendum hic quoque duximus. Et quidem Crux illic gemmis insignita, ex qua pulcherrimæ hinc inde rosæ veluti germinant, super altare inibi ædificatum, coloribus eleganter efficta cernitur. In externa autem Sacelli parte supra ejus arcum depicta itidem in pariete sanctissimi Præcursoris Salvatorem in Jordanis alveo baptismo inaugurantis imago exhibetur.

Ta-

Tabula tertia in præmemorato Pontiani Cœmeterio reperta Christum Dominum nube circumfusum præ se fert, qui præclaros Abdon, & Sennen illic adstantes, suisque nominibus prænotatos, floreis corollis adauget: hi autem præter diadema, sanctitatis scilicet insigne, pileolos Persarum in morem gestare videntur. Porrò Beatorum Milis, & Vincentii Levitæ imagines ibidem quoque conspiciuntur; hic quidem Ecclesiasticis exornatus indumentis juxta sanctum Sennen; ille vero laicali indutus veste sancto Abdon appictus est.

Tabula quarta, & ultima Imaginum, quas in eodem Pontiani, & SS. Abdon, & Sennen Cœmeterio reperiri contigit, sanctorum aliquot effigies contemplandas exhibet. Et quidem in ipsa parietis facie S. Pollio medius inter SS. Marcellinum Presbyterum, & Petrum Exorcistam coloribus ad vivum exprimitur. Ad lævam verò parietis partem Crux magnifica, ac gemmis pretiosè ornata conspicitur, ad cujus dexteram B. Milis; ad sinistram verò B. Pigmenii imago, ut vides, prostat.

Cubiculum unicum, quod in Cœmeterio Pontiani post Bosii obitum repertum est, describitur.

Descriptio Cubiculi in Cœmeterio Pontiani reperti.

13 Cubiculum hoc, cujus descriptionem aggredimur, haud longe ab ostio, quo aditus nunc in Cœmeterium patet; in quod, postquam alterum quis cubiculum præterierit, pervenitur, & omni quidem ornamento ac picturis caret, attamen Polyandro satis amplo, defunctorum ossibus referto, cumulatur. Porrò in arena flavi coloris excavatum est, quæ ad levissimum quemque contactum facile solvitur: quapropter ejusdem cubiculi Ostium arena undique illapsa eum in modum depressum, depravatumque cernitur, ut cujus olim formæ extiterit, ex prospectu conjici nullatenus possit; quod & primario parieti contigit, qui supra ostium attollitur,& cæterorum more ad tholum usque pertingit: tres reliquæ parietum partes contectæ calce ad superficiem, atque, uti mos est, dealbatæ supersunt. Porro memorati cubiculi longitudo palmorum quindecim, altitudo totidem, latitudo decem cum dimidio supputatur. Unicum arcuatum Monumentum ibidem è regione ostii cernitur, quod mensuram longitudinis palmorum septem latitudinis & altitudinis pariter trium & semis, profunditatis quatuor exhibet, atque ab humo & sursum palmis duobus & dimidio prominet. Sub ipsius Monumenti arcu picta olim navis aspiciebatur, quæ forte recolendam Prophetæ Jonæ historiam repræsentabat: verum deinde exigui cujusdam tumuli causa, qui ibidem in superiori parietis parte aptatus est, eandem picturam ferro aboleri contigit, cum tamen navis ejusdem prora ac puppis duntaxat contemplanda supersit.

Polyandrum.

Ostium Cubiculi.

Monumentum Arcuatum.

Pictura ejusdem Cubiculi.

14 In eodem cubiculo alia decem numero monumenta extant, haud tamen, ut nobiliora hæc, arcus formam præ se ferunt: tria nimirum hinc inde in quolibet ex duobus integris parietibus; unum autem supra monumentum arcuatum patet; & tria insuper lateritia in ejusdem cubiculi planicie excisa, ac lapidibus contecta sunt: quorum unum, quod è conspectu arcuati cernitur, longitudinis est palmorum circiter septem, latitudinis trium; reliqua longitudinis ejusdem ac latitudinis, hinc inde ab ipsiusmet arcuati monumenti lateribus, portam respicientia existunt.

Monumenta decem vulgaria.

15 Porro cubiculi ejusdem Tholus multiplicibus picturis exornatur: in media enim parte veneranda euangelici Pastoris imago dilectam oviculam super humeros gestantis coloribus expressa conspicitur. In quatuor ejusdem tholi partibus quatuor itidem anni tempora imaginibus quibusdam pictorum manu ingeniose illic adumbrata intuentium oculis exhibentur. In singulis verò ipsius tholi angulis angelorum quædam imagunculæ suspiciuntur, quæ altera manu frondes ibi passim existentes contingunt, altera verò quidpiam continent. Quas quidem imagines in unum collectas unica hæc, quæ tibi, lector, proponitur, tabula repræsentabit.

Tholus, ejusque pictura.

A. Ostium Cubiculi.
B. Tholus Cubiculi picturis exornatus.
C. Monumentum arcuatum.
D. Monumenta vulgaria.
E. Monumenta lateritia in pavimento.

EXPLICATIO TABULÆ UNICÆ CUBICULI UNICI COEMETERII PONTIANI VIA PORTUENSI.

Præsenti hac Tabula figuræ, quæ in jam dicti Cubiculi tholo depictæ sunt, contemplandæ subjiciuntur. Sunt autem hujusmodi.

I. Euangelicus Pastor, qui ovem erraticam suis humeris ad ovile reportat.

II. Puer in medio cujusdam horti, qui altera manu lilium, agnum altera, ni fallor, præfert, primam anni tempestatem hieroglyphicè designans.

III. Unus aliquis, qui falce segetem veluti demetit, symbolum scilicet æstatis præ se ferens.

IV. Ille autem, qui scalas arbori applicuit, ac fructibus jam maturis colligendis immunere videtur, autumnum significat.

V. Denique quidam juvenis medius inter arborem frondibus orbatam, & ignem luculentum, dextra manu nescio quid veluti calfaciens, sinistra verò facem gestans accensam, pro simulachro hyemis dubio procul est illic effictus

VI. Figuræ puerulorum aligeræ, vel certè Angeli, brachiis expansis, frondibusque, quæ illos circumeunt, innixis.

VII. Puerulus item alatus, qui læva virgam continet, dextræ verò indice porrecto Cœlum ostendit.

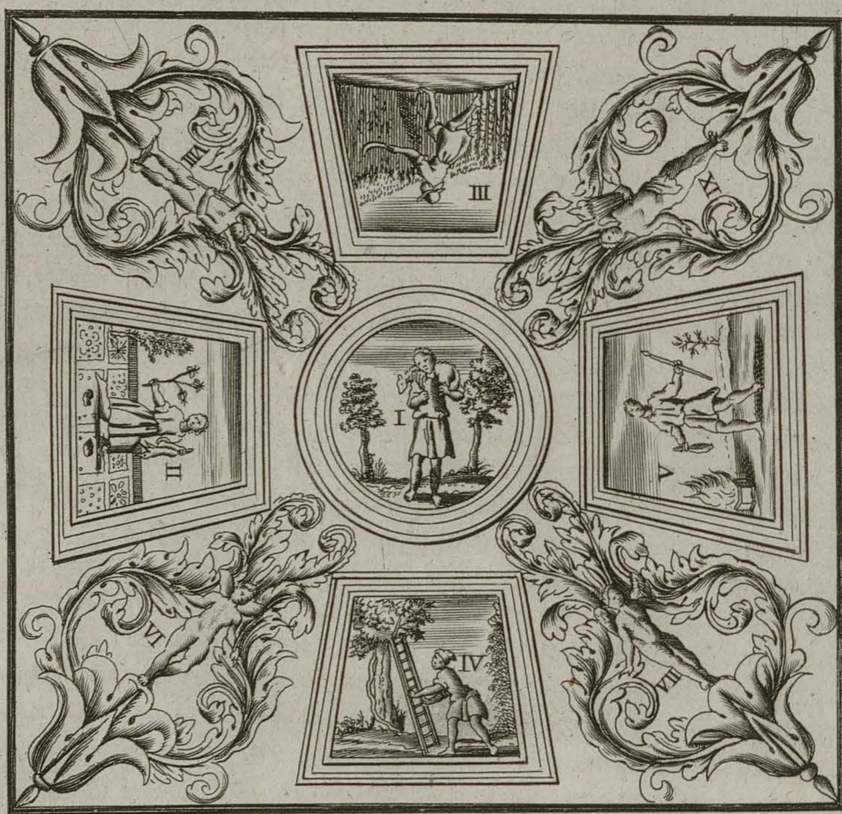
VIII. Quartus denique puer, seu Angelus dextera quidem foliis inniti, à sinistra autem virgas, seu sagittas in manipulum coactas complecti videtur.

Sed hasce, atque alias Tabularum figuras, earumque mysteria, ac symbolica significata sexto & ultimo hujus Operis libro fusius, si Deo placet, enarrabimus.

CAP.

TABVLA VNICA CVBICVLI VNICI COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI

CAP. XXIII.

De Iudæorum Cœmeterio Via Portuensi.

De Iudæorum Cœmeterio, hic cur agatur?

1 APud cujusvis conditionis homines notissimum vulgo est, ac pietati valde consonum Axioma illud, quod in omnium ore percrebuit: *Haud* ullatenus *sacra* (videlicet) *miscenda profanis*; quod ultro fateri jubetur, quisquis illibatam Christi fidem ac sanæ cultum religionis tenet: & nos pariter, qui venerandæ antiquitatis historiam teximus, inviolabili jure id inter enarrandum omnimodo ratum, ac fixum volumus. Quorsum igitur (inquies amice lector) sacrorum Cœmeteriorum præ manu narratione suscepta, profana utique Iudæorum loca, ac monumenta iisdem intermisces? Et quænam communicatio, adjicies, lucis ad tenebras? Quæ conventio sepulchrorum Christi, Christianorumque ad Iudaicæ perfidiæ tumulos, & ad ipsius Belial monumenta? nulla prorsus. Sed hac una potissimum ratione (ut quod res est, fateamur) permoti, ne sacra videlicet profanis misceantur, operæ pretium duximus, omni adhibito studio, impiorum, perfidorumque hominum Cœmeteria à

sacris, religiosisque sejungere. Exploratum quippe est, Judæos olim Romanam Urbem diutius incoluisse, & tunc temporis patriæ religionis ac sectæ cultores, jam defunctos extra Urbis mœnia extulisse, suoque ex more sepulturæ demandasse. Verum enimvero si peculiari eosdem conditorio caruisse dixerimus (quod est absurdum credere, & affirmare omnino execrandum videtur) nobis ultro fateri necesse est, nostra quoque ejuscemodi hominibus Cœmeteria usui fuisse, quæ tamen, ut infra à nobis ipsa luce clarius, Deo adjuvante, demonstrabitur, illibata jugiter à tam profani commercii labe, atque dedecoris nota substitere, nec unquam ab infidelium cadaveribus, loci, tumulique consortio polluta ac constuprata sunt.

Peculiare ac diversum à Christianis Cœmeterium Judæis olim erat.

2 Miro igitur divinæ providentiæ nutu contigit, ut cum Bosius Cœmeteriorum enarrationem hanc subtexeret, adornaretque, & Subterraneæ interim Romæ loca studioso labore perquireret, ipsummet Judæorum Cœmeterium offenderet, quo à sacris videlicet hoc unum, quod profanum est, sejungeretur; ac uno eodemque temporis momento os iniqua, ignotaque pariter loquentium obstrueretur, temere, inquam, asserentium in Cœmeteriis olim Christianorum corpora unà cum ethnicorum, atque infidelium corporibus promiscue eodem sepulturæ ambitu recepta, depositaque fuisse. Et sane Judæos, quibus defunctorum cadavera profano gentium more igni comburere, eaque intra Urbem recondere ex legum præscripto vetitum erat, pro eisdem juxta consuetum religionis patriæ ritum tumulo inferendis sanctissimos patres suos, ac nostros pariter æmulatos, qui in speluncis ac sepulchris inibi in petra excisis sepeliri consueverant, peculiare aliquod Romana in Urbe Cœmeterium nactos fuisse, quo patriis tum legibus, tum ritibus satisfieret, nobis procul dubio fatendum esse videtur. Et quidem, ut hujus nostræ assertionis magis magisque vis eluceat, longe ante quam sacra venerandaque Christianorum Cœmeteria instituerentur, quinimmo ante ipsiusmet Christi Domini adventum, id apud eos præsertim usu receptum fuisse, qui in Urbe morabantur, quisquis ille est, qui historicam probe rem calleat, negare nullatenus audebit. Judæos enim jam olim Romam incoluisse, Judæa ipsa à C. Pompejo Magno debellata, & sub potentissima Romanorum ditione, onere injuncto vectigali, redacta, anno scilicet ante Christi ortum 96. in suis Annal. Baronius; Plutarchus in Pompejo; Tacitus, Ammianus Marcellinus, Joseph. Hebræus apertissimis utique verbis testantur. Idemque è nostris affirmant Hegesippus; Orosius, & Hieronymus præcipue ac Augustinus, quos, ut eorumdem auctoritas assertioni nostræ magis suffragetur, afferre nunc in medium præstat. Hieronymus igitur Comment. in Danielem satis locuples veritatis hujusce testis accedit: *Supervenit Cneus Pompejus (inquit ille) dux Romani exercitus, captaque Hierusalem, usque ad adyta Templi, quæ vocabantur Sancta sanctorum, vinctumque Aristobulum Romam misit servandum triumpho suo, & Pontificatum Hyrcano fratri ejus tradidit. Tunc primum gens Iudæorum Romanis facta est tributaria.* Augustinus verò hæc insuper habet: *Pompejus ergo Iudæam cum exercitu ingressus, civitatem cepit, confirmatoque Hyrcani Pontificatu, & subjugatæ genti imposito custode Antipatro, vinctum secum Aristobulum duxit, in triumpho nempe, quem prius Romam miserat: & ex illo Iudæi etiam Romanis tributarii esse cœperunt.*

Judæorum Cœmeterium.

Judæa à Pompejo. Magno debellata.

Bar. Anno To.1. an. 36. Tac. Annal. lib. 2. Ammian. l. 14. Ioseph. Heb. antiq. l. 14. cap. 3. Hegesip. l. 1. c. 16. & 17. Oros. l. 6. c. 6.

Hieronym. Comm. Dan. l. 1. c. 9.

Aug. de Civ. l. 18. c. 45.

3 In sua igitur triumphi pompa Pompejus ille triumphis æque ac spoliis captivorum onustus, innumeros fere Judæos captivos Romam perduxit, quibus postea libertate donatis, ut Romæ, & terrarum ubique juxta patrias leges, ac religionis antiquæ ritum vitam agerent, ultro permissum est. Quod idem Hieronymus in suis Comment. hisce pariter verbis testatur: *Cajus Cæsar, & Octavianus Augustus & Tyberius successor Augusti leges promulgarunt, ut Iudæi, qui erant in toto Romani Imperii orbe dispersi, proprio ritu viverent, & patriis cæremoniis deservirent, &c.* Hæc diserte ad rem nostram Hieronymus.

Judæis patrias juxta leges vivere & Romæ permittitur.

Hieronym. Comm. Ep. ad Gal. l. 3. c. 16.

4 Ergo jam tum illo ex tempore Synagogam Romana in Urbe Judæi patrio more possidebant, in quam ex Legis præscripto, quod illis solemne erat, omnes pariter convenirent; & collectas quandoque ibidem peragere consueverant, quas ad victimas deinde Hierosolymitano in Templo immolandas, instaurandasque mitterent. Quinimmo augustissimo religionis Mosaicæ Templo, priusquam cultu destitueretur, honorem quam maximum ipse in primis Augustus detulit: nam victimas singulis illic diebus pro se immortali Deo propriis expensis munificentissimus Imperator offerri voluit: eidemque Templo ab ejusdem militibus nobilissima frequenter donaria ad animi pietatem ultro obtestandam transmittebantur. Quæ quidem singula luculenta satis oratione Philo Judæus enarrat: ubi enim de sua ad Cajum legatione agit, hæc habet: *Ipsum Augustum nunquam inflatum talibus obsequiis, nec dissimulans probari sibi Iudæos, alioquin non passus fuisset trans Tyberim bonam Urbis partem teneri à Iudæis, quorum plerique erant libertini, quippe qui belli jure in potestatem redacti, ab heris suis manumissi fuerant permissi jure majorum vivere. Hos sciebat habere suas proseuchas ac Synagogas, in quibus cœtus facerent, præsertim sabbatis, juxta religionem patriam. Sciebat eos collectas primitiarum mittere Hierosolymam, & certos homines, qui pro ipsis offerrent victimas; eos tamen nec Urbe jussit excedere, nec mulctavit jure civium, quandoquidem nec in Palæstina quidem exstinctam volebat eorum religionem, & rempublicam, nec circa proseuchas quicquam novavit, nec cœtus, in quibus leges discerentur, fieri vetuit, nec solennem modum primitiarum offerendarum ullo edicto sustulit, sed tam sancta nostra sacra habuit, ut pene omnium ejus domesticorum dona extant in Templo nostro, in quo mandavit quotidianas mactari victimas suis sumptibus Deo votas altissimo. Domi quoque quoties menstruas pecunias, frumentive distributiones populus acciperet, Iudæorum rationem haberi voluit; quæ liberalitas si in sabbatum incidisset, quando nostris nec dare licet, nec accipere, nec operis quicquam facere, præsertim quæstus gratia, jubebantur distributores Iudæis in posterum reponere publicum beneficium.* Hæc Philo.

Hebræorum Synagoga Romæ.

Judæi collectas Roma ad Templum Hierosol. mittunt.

Augustus in Templo Hierosol. victimas pro se offerri voluit.

Philo, Iudæus orat. de legatione ad Cajum.

5 Hac igitur benigna Augustorum clementia, Iudæorum populus ubique exceptus, in Urbe potissimum ad eum usque numerum multitudo excrevit, ut è Hierosolymis Romam deinde Legatis ad eundem Augustum advenientibus, Iudæorum tunc Urbem incolentium plus quam octo millia occurrerent. Quod totum his plane verbis Iosephus in suarum libris antiquit. edocet: *Erantque legati (inquit) quinquaginta, quibus aderant Iudæorum Urbem incolentium plusquam octo millia.* Nec verò mirum cupiam

Ingens Judæorum in Urbe olim multitudo per clementiam Augusti.

Ioseph. Iudæus l. 17. antiquit. cap. 12.

cuipiam videatur, tam benigne, inquam, ac perhumaniter apud Augustum Iudæos acceptos fuisse; quippe qui jam probe noverat, eosdem apud C. Cæsarem quoque acceptissimos quondam extitisse, ac unice ab eo dilectos. Quamobrem ipsi quoque præ cæteris, utpote singulari beneficiorum nexu devincti, principis de Iudaica republica optime meriti obitum uberrimis lacrymis prosecuti sunt, dum palam concepti animo doloris haud obscura in ejus funere signa exhibuerunt; ut Suetonius in Iulii Cæsaris vita hunc in modum scribit: *In summo publico luctu exterarum gentium multitudo circulatim suo quoque more lamentata est; præcipueque Iudæi, qui etiam noctibus bustum frequentarunt.*

Iudæi cædem Julii Cæsaris deflent.

Suet. in Iul. Cæsare.

6 Verum Tiberius Cæsar post plura eidem genti ultro impertita beneficiorum munera, ex his, qui in Vrbe degebant, quatuor numero millia in Sardiniam ablegavit; quod ab eodem Iosepho hunc in modum describitur: *Erat quidam Iudæus, qui ne legibus pœnas daret, metu solum verterat, vir modis omnibus pessimus. Is Romæ agens gerebat se pro Mosaicæ legis interprete, adscitis in societatem tribus aliis per omnia sui similibus. His cum se in disciplinam dedisset Fulvia nobilis mulier, amplexa legem Mosaicam, persuaserunt ei, ut purpuram & aurum in Hierosolymitanum Templum mitteret, quæ accepta in proprios usus verterunt, quod ante destinaverant. Id postquam Tiberius ex amico suo Saturnino ipsius Fulviæ marito, de injuria conjugi facta cognovit, jussit universos Iudæos ex Urbe pelli; ex quibus Consules, delectu habito, quatuor millia militum miserunt in Sardiniam; plurimos etiam, qui ob patriam religionem detrectabant militiam, affecerunt pœnis gravissimis. Itapropter quatuor sceleratos omnes Iudæi coacti sunt Urbe cedere.* Ipse quoque Tacitus in suis Annal. id ipsum confirmat, qui insuper eosdem libertinos genere fuisse addit. Sic autem inquit: *Actum & de sacris Ægyptiis, Iudaicisque pellendis, factumque Patrum consultum, ut quatuor millia libertini generis, ea superstitione infecta, queis idonea ætas, in insulam Sardiniam veherentur, coërcendis illis latrociniis, & si ob gravitatem cœli interiissent, vile damnum, cæteri cederent Italia, nisi certam ante diem prophanos ritus exuissent.*

Iudæi à Tiberio ablegati in Sardiniam.

Ios. antiq. l. 18. c. 8.

Pulsi Roma ob dona Templo destinata in proprium usum conversa.

Tac. Annal. l. 2.

7 Porro hoc idem Suetonius referens in Tiberii Cæsaris vita, hæc ad rem subjicit: *Externas cæremonias, Ægyptios, Iudaicosque ritus compescuit, coactis, qui superstitione ea tenebantur, religiosas vestes cum omni instrumento comburere. Iudæorum juventutem per speciem sacramenti in provincias gravioris cæli distribuit: reliquos gentis ejusdem, vel similia sectantes, Urbe submovit sub pœna perpetuæ servitutis, nisi obtemperassent.* Extorres igitur Iudæi ac profugi fuere, cum primò ab Vrbe expulsi, aliò divertere usque ad Sejani necem, Philone teste, coacti sunt, *Calumniis*, ut Philo ait, *ejusdem Seiani à Tiberio hunc in modum exagitati; qui demum, comperta Iudæorum innocentia, res illorum in feliciorem statum restituit, atque multa in eosdem contulit beneficia.*

Iudæi ab exilio in Urbem restituuntur.

8 Verum cum Romam deinde Iudæi immutata rerum facie revocati fuissent, en Claudii Imperatoris jussu, Christi videlicet anno quinquagesimo primo, iterum exulare coguntur, eoquod crebris rempublicam altercationibus perturbantes, tumultus jugiter contra illibatos Christi cultores cierent, quos infenso semper animo prosequi, ac quibusvis modis impetere vix unquam destitere; ut idem met Suetonius in Claudio his plane verbis testatur: *Iudæos, impulsore Christo* (nimirum Christi fidei occasione) *assidue tumultuantes Roma expulit.* Quod etiam refert Orosius, & in ipsis Apostolorum Actibus satis expresse describitur. Cæterum haud Iudæos duntaxat à Claudio Vrbe excedere jussos fuisse, scriptorum auctoritate, ut jam diximus, exploratum est, sed & ipsius quoque Lucæ Evangelistæ testimonio perspicue comprobatur, ac certum omnino fit, Christianos pariter, qui ex Iudæorum semine progeniti, Christi fidem sectati erant, Romana procul ab Vrbe pari sententia amandatos fuisse. Lucas enim de ipso Pauli Corinthum adventu agens, de quodam Aquila Pontico meminit, Iudæo quidem, quod ad genus attinet, Christianæ autem religionis viro; de quo isthæc ad rem nostram in Apostolicis actibus: *Venit Corinthum, & inveniens quendam Iudæum, nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam uxorem ejus, eo quod præcepisset Claudius discedere omnes Iudæos à Roma, accessit ad eos &c.*

Sed iterum Roma expelluntur à Claudio.

Suet. in Claud Aug.

Orosius l. 7. c. 6.

Paulus Apost. Corinthi reperit Aquilam & Priscillam ex Urbe pulsos.

Act. Apost. c. 19.

9 Quod nuper verò asseruimus, eos potissimum Christianos Imperatoris edicto Vrbe exire compulsos, qui ex Iudæis, patria, ac Mosaicæ legis religione contempta, Christo nomen dederant, Hieronymi præsertim auctoritate convinci videtur: *Quicunque enim*, inquit ille, *circumcisus erat, licet in Christum crederet, quasi Iudæus habebatur à gentibus: qui verò absque circumcisione se non esse Iudæum præputio præferebat, persecutionibus tam Gentilium, quam Iudæorum fiebat obnoxius.* Hæc ad rem nostram Hieronymus.

Hier. ep. ad Galat. 3. c. 6.

10 Claudio autem Cæsare subinde extincto, cum Nero eidem in Imperio suffectus fuisset: hic quidem sui principatus initio se ultro Iudæis mitem, ac fautorem exhibuit: eorumdem etenim gentem tam facili, promptoque animo complexus est, ac beneficiis jugiter eum in modum sibi promeruit, ut Agrippæ ipsorum Regi, Galilææ partem, ac nonnullas insuper urbes dono concesserit. Quapropter ipso rem publicam Romanorum administrante, iidem Vrbem iterum tuto ac pacifice incoluere, quod item in actibus à se conscriptis Lucas testatur, cum de Paulo Romæ carceri mancipato, his verbis loquitur: *Cum autem venissemus Romam, permissum est Paulo manere sibimet cum custodiente se milite. Post tertium autem diem convocavit primos Iudæorum; cumque convenissent, dicebat eis &c.* Et hac quidem ratione, postquam hi in Vrbem recepti fuerant, aliis subinde Imperium administrantibus, degere ibidem permissi sunt. Nam sub Domitiano principe Iudæos Romæ agentes novo gravissimarum exactionum jugo divexatos fuisse Suetonius in ejusdem Domitiani gestis perspicue docet: *Præter cæteros*, inquit, *Iudaicus fiscus acerbissime actus est, ad quem deferebantur, qui velut professi Iudaicam intra Urbem viverent vitam, vel dissimulata origine tributa non pependissent.* Qua de re studiosus antiquitatum lector Baronium ad annum Christi XCIV. prolixe satis, & erudite differentem consulat. Lampridius verò ipsum asserit Alexandrum sua Iudæis privilegia confirmasse, hæc verò habet: *Mechanica opera plurima instituit, Iudæis privilegia reservavit, Christianos esse passus est.*

Nero dono dat Agrippæ partem Galilææ.

Act. Apost. c. 28.

Fiscus Iudaicus Romæ.

Suet. in Domit.

Bar. Christi an. 94.

Lamprid. Alex. Imp. Baron. ann. Christi 72.

11 Et quidem Iudæorum nationem ubique terrarum profugam, ubique patriam sibi adscivisse, & veluti hominum fæcem omnibus odiosam in singulis coaluisse regionibus, ac sedem fixisse Ru-

Iudæi toto orbe exules, vagi ac profugi.

tilius ille Clementianus poëta satis expressit in suis carminibus, Hierosolymorum cladem toti terrarum orbi injuriosam harum gentium dispersione vastitatem intulisse deplorat, sed ipsius carmina excipiamus:

Atque utinam nunquam Iudæa subacta fuisset.
Pompeji bellis, imperioque Titi.
Latius excisæ pestis contagia serpunt,
Victoresque suos natio victa premit.

Quod item Seneca, ut Augustinus affirmat, vehementer indoluit: *Cum interim*, inquit, *usque eo sceleratissimæ gentis consuetudo convaluit, ut per omnes jam terras recepta sit, victi victoribus leges dederunt.*

Mart. l.6. 1. epig. 35. in Cæcil. *Aug. l.6. de Civit. Dei c. 11.*

12 Hæc autem de Iudæis esse intelligenda, non de Christianis, qui à gentilibus sæpe sæpius Iudæi dicti reperiuntur, fidem faciunt ea, quæ ab eodem Augustino de Seneca dicta sunt & in primis de Christianis his verbis: *Christianos tamen jam tunc Iudæis inimicissimos in neutram partem commemorare Seneca ausus est: vel ne laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra forsitan suam voluntatem: de illis enim Iudæis cum loquitur, ait: Cum interim, &c.* ubi verba, quæ à nobis supra recitata sunt, affert. Sed & Prudentius Iudæos, postquam patrio solo eliminati sunt, dispersos ubique terrarum fuisse satis apte carminibus suis cecinit:

Cur Seneca Christianos non memoraverit? *Ammian. Marcel. in Marc. l. 2.*

Prudentius.

———— *Extirpata per omnes*
Terrarum, pelagique plagas sua membra feruntur,
Exiliis vagus huc illuc fluitantibus errat
Iudæus, postquam patria de sede revulsus.
Supplicium pro cæde luit, Christique negati,
Sanguine conspersus commissa piacula solvit.
En quo priscorum virtus defluxit Avorum.

Profecto divinum illud prophetæ vaticinium adimpletum videtur: *Ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi mei: sed disperge illos in virtute tua, & depone eos.* Divino autem nutu in vindictam perpetrati Iudæorum facinoris id obtigit, ut sparsim ubique Iudæi, haud tamen cæteris adjuncta gentilium nationibus degerent: quippe, ut Augustinus adnotavit, cum cæteræ nationes ubi à Romanis devictæ, in eorum ditionem venerant, ita eisdem adhæsere, ut & Romanis uterentur legibus, Romanorum more viverent, ac Romanum pariter nomen obtinerent, Iudæis duntaxat exceptis, qui Iudæi semper extitere, leges ac ritus patrios mordicus retinentes haud unquam Romanorum nomine donati sunt.

Iudæi Romano jure ac nomine donati nunquam.

13 Prætereo, quod cum ubique terrarum eorundem nomen male oleret, ab omnibus publicis muneribus interdicti sunt, & eis privilegiis expertes facti, quibus etiam barbari quique in servitutem redacti potiebantur. Verum quid mirum, si male oleret Iudæorum nomen apud gentes, cum & ipsi intolerabilem jugiter fœtorem è corporibus efflantes male olerent, ut Marcellinus testis est, cum de Marco Antonino Imperatore loquitur: *Ille enim*, inquit, *cum Palestinam transiret Ægyptum petens, fœtentium Iudæorum, tumultuantium sæpe tædio percitus, dolenter dicitur exclamasse: O Marcomanni, ô Synadi, ô Sarmatæ, tandem alios vobis deteriores inveni.* Hæc Ammianus, quibus isthæc ex Annalibus subjicienda videntur: *Sic igitur videas*, inquit, *non dicam Christianorum sententia (quorum est omnium misereri, & nemini insultare) sed ethnicorum omnium per singula sæcula de Iudæorum infelicitate elogia esse decantata, natura ipsa in eos inclamante, unaque omnium sententia confirmatum, eos cunctorum mortalium esse miserrimos.* Plura prosequitur de misera Iudæorum conditione, qui toto terrarum orbe velut Cain vagi & profugi divino impellente Numine acti jugiter sunt.

Iudæi publicis muneribus, & privilegiis interdicti.

Iudæi male olent.

Baron. to. 1. an. Chr. 72.

14 Et justissimo quidem Dei consilio, & mira pariter ejusdem providentia, ut hæc vel obiter subtexamus, Iudæorum gens ab Ierosolymis exturbata per totum terrarum orbem dispersa est, ut nimirum fides Christi divinarum, quas iidem deferunt, testimonio scripturarum valide, constanterque ubique comprobetur. Egregie D. Bernardus in rem præsentem adnotavit in epistola, quam ad Henricum Moguntinum Archiep. adversus Radulphum Eremitam inscripsit, qui cum in Germanorum provincia sub Christi an. 1146. sacri belli pro Hierosolymorum ditione de manu Saracenorum vindicanda à Christianis arma expedirentur, temerario vir iste ausu Germanorum præsertim gladios adversus eosdem vibrandos esse monuerat: cui S. Bernardus totis animi viribus incunctanter se opponens, contra exerentem impiæ ultionis gladium, apologeticum satis acute pro Iudæis calamum exacuit, quippe Iudæos haud ullatenus è medio tollendos, sed potius dispersos ubique tolerandos esse, Deo sic volente, pronunciat; sed ipsius hic verba, si libet, gratis auribus excipiamus: *Non ne copiosius*, inquit ille, *triumphat Ecclesia de Iudæis per singulos dies vel convincens, vel convertens eos, quam si semel & simul consumeret eos in ore gladii? Nunquid incassum constituta est illa universalis oratio Ecclesiæ, quæ offertur pro perfidis Iudæis à solis ortu usque ad occasum, ut Deus & dominus auferat velamen de cordibus eorum, ut ad lumen veritatis à suis tenebris eruantur? Nisi enim eos, qui increduli sunt, credituros speraret, superfluum videretur & vanum orare pro eis. Sed considerat oculo pietatis, quod dominus habet respectum gratiæ apud eum, qui reddit mala pro bonis, & dilectionem pro odio. Ubi est ergo illud, quod dictum est: Videas ne occidas eos? Ubi est: Cum plenitudo gentium intraverit tunc omnis Israël salvus fiet? Ubi est: Ædificans Hierusalem dominus, dispersiones Israëlis congregabit? Tunc es ille, qui mendaces facies prophetas, & evacuabis omnes thesauros pietatis, & misericordiæ Iesu Christi? &c. O monstruosa scientia, ô sapientia infernalis, & contraria prophetis, & Apostolis inimica submersio pietatis, & gratiæ.* Hæc Bernardus in Radulphum verborum jacula pro salute Iudæorum intorquet.

Cur Iudæorum gens per Orbem dispersa?

D. Bernardi pro Iudeis Apologia.

Psal. 58. *Rom. 11.* *Psal. 146.*

15 Quod disertis plane verbis idem sanctissimus Doctor in epist. ad Episcopum, clerum & populum Spirensem inculcare non desinit; ubi districtos jam, dæmone prorsus instigante, & præmemorato Radulpho suadente, gladios intra vaginam deponendos esse his plane verbis hortatur: *Non sunt persequendi Iudæi, non sunt trucidandi, sed nec effugandi quidem. Interrogate eas divinas paginas. Nosti, in psalmo legitur prophetatum de Iudæis: Deus ostendit mihi (inquit Ecclesia) super inimicos meos, ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi mei. Vivi quidem apices nobis sunt, repræsentantes dominicam passionem. Propter hoc dispersi sunt in omnes regiones, ut dum justas tanti facinoris pœnas luunt, testes sint nostræ redemptionis. Unde & addit in eodem psalmo loquens Ecclesia: Disperge illos in virtute tua & depone eos protector meus domine. Ita factum est, dispersi sunt, depositi sunt, duram sustinent captivitatem sub principibus Christianis. Convertentur tamen ad vesperam & in tempore erit respectus illorum. Denique cum introierit gentium multitudo tunc omnis Israël salvus erit,*

Iudæos non persequendos sed nec effugandos esse à Christianis.

Ber. ep. 322. ad episcopum Spir. *Psal. 58.*

Iudæi vivi apices Dominicæ passionis & testes nostræ redemptionis. *Psal. 58.*

Rom. 11. *erit, ait Apostolus, &c.* Plura interim in hanc fere sententiam Bernardus prosequitur.

16 Ex quibus palam vides amice lector Judæorum nationem ubique terrarum profugam justo Dei consilio innumera calamitatum genera in antiquorum scelerum vindictam perpeti jugiter consuevisse, crebrasque eisdem clades in patrati criminis, quod omnium acerbissimum extitit, pœnam obtigisse. Sed hic interim res ipsa, prout gesta est in Annalibus Ecclesiasticis à Baronio descriptam videre est, cui Otho Frigensis hujus temporis scriptor de Judæorum clade, quam hactenus enarravimus, his plane verbis suffragatur: *Inter hæc*, inquit ille, *Radulphus monachus, vir quidem Religionis habitum habens, Religionisque severitatem sclerter imitans sed litterarum notitia solerter imbutus, eas partes Galliæ, quæ Rhenum attingunt, ingreditur, multaque populorum millia ex Agrippina, Moguntia, Wormatil, Spira, Argentina, alisque vicinis civitatibus oppidis, seu villis ad accipiendam crucem accendit. Hoc autem doctrinæ suæ non vigilanter interserens, quod Iudæi in civitatibus, oppidisque manentes tamquam Christianæ Religionis hostes trucidarentur. Quod doctrinæ semen in multis Galliæ, Germaniæque civitatibus, vel oppidis tam firmiter radicem figens germinavit, ut plurimis ex Iudæis hac tumultuosa seditione necatis, multi sub Principis Romanorum alas tuitionis causa confugerent, &c. At præfatus Clarævallensis Abbas hujusmodi doctrinam præcavendam docens, ad Galliæ, Germaniæque populos nuncios, seu litteras destinavit, quibus ex authoritate sacræ paginæ luculenter ostendit, Iudæos ob scelerum suorum excessus, non occidendos, sed dispergendos fore &c.* Isthæc Otho in Judæorum strage enarranda expressit. Petrus item Cluniacensis Abbas, ut Baronius affirmat, dum ad Ludovicum Francorum Regem, pro sacri belli expeditione promovenda conscriberet, de Judæis pariter agens eosdem, haudquaquam occidendos esse pronunciat. Verum ut his potissimum temporibus, vel antiquioribus etiam sæpius contigit, Judæi apud omnes cunctis exacrabiliores hominibus haberentur, præter antiquam contempti Numinis maledictionem, cui omne eorum genus æquo judicio addictum est, recentia multiplicium culparum probra, ac vincula accessere, quæ cum Orbi innotuissent, fideles omnes acriter adversus eosdem incensi insiliere. Quæ si quis nosse cupit, Baronium in Annalibus suis hæc describentem consulat. Sed hæc interim vel obiter enarrasse sufficiat.

To. 2. Ann. 1146.

Otho Frig. de gestis Frid. lib. 1. c. 37. Radulpho monacho excitante Judæi tamquam Religionis hostes trucidantur.

Bar. to. 12. Ann. 1146. n. 17.

17 Porrò (ut ad nostra redeamus) quam potissimum Urbis regionem Iudæi olim sub ethnicis Imperatoribus incoluerint, jam satis aperte Philonis testimonio suffulti, Transtyberinam videlicet, & ipsius Augusti permissu ab eis inhabitatam fuisse demonstravimus, quam insalubrioris utpote aëris, & à nobiliori reliquæ Vrbis ambitu dissitam quique infimæ sortis homines utplurimum tenere consueverant. Quocirca ad rem nostram canit Martial. Epig. in Cæcil.

Regio Transtyberina Iudæis inhabitanda attributa.

Urbanus tibi Cæcili videris.
Non es, crede mihi: quid ergo? verna es.
Hoc quod Transtyberinus ambulator,
Qui pallentia sulphurata fractis
Permutat vitreis.

Ibidem autem Poëta noster de Iudæis proculdubio loquitur, sulphurariam hujuscemodi artem jam tum tamquam hominum vilissimis exercentibus, quod alio item loco idem Martialis docet Epig. 46. ad Spartum hæc dicens.

A matre doctus, nec rogare Iudæus,
Nec sulphuratæ lippus institor mercis.

Quod & alio item loco, Epig. nimirum 3. ad Priscum innuere videtur.

Quæ sulphurato nolit empta ramento
Vatiniorum proxineta fractorum.

Statius quoque in suis Silvarum libris, Kal. Decemb. Saturnal. satis consone Martiali loquitur.

Illic agmina confremunt Syrorum,
His plebs scenica, quique comminutis
Permutant vitreis gregale sulphur.

Martial. ibi 10. ep. 3. ad Prisc. Iudæi artem Sulphurariam ut hodie, sic olim etiam exercebant. Statius Silu lib. 1.

18 Quod verò Iudæi, qui in Vrbe morabantur, Transtyberinam regionem habitaverint, ex M. T. Cicerone colligitur, qui in oratione pro Flacco Lælio id exprobrat, quod ad conciliandam sibi Iudæorum gratiam forum, seu gradus Aurelios (in hac utique regione, ut supra diximus, constitutos) elegerit. Sic autem ait: *Sequitur auri illa invidia Iudaici. Hoc nimirum est, quod non longe à gradibus Aureliis hæc causa dicitur: ob hoc crimen hic locus abs te Læli, atque illa turba quæsita est. Scis quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus.* Huc usque Tullius. Quinimo eosdem illuc incolas diutissime perstitisse, & propiora hæc nostra sæcula attigisse Iudæorum quidam, qui provectioris jam ætatis sunt, ultrò diserteque fatentur; se nimirum ex antiqua traditione à majoribus suis accepisse de peculiari loco, ubi eorundem Synagoga sita quondam erat, hoc est, prope Ecclesiam, quæ hodie S. Salvatoris in Curte seu in Curtis dicitur; quam idcirco ejusmodi nomine nuncupatam fuisse ajunt, vel quod regionis illius Curia ibidem existeret; vel certe, ut quæ probabiliora sunt, loquamur, ab eisdem Iudæis in eo loco demorantibus hoc nomen derivatum est, quippe qui à gentibus vulgò Curti, hoc est, circumcisi appellabantur; quamobrem Horatius præsertim in suis carminibus isthæc cecinit:

Iudæi trans Tyberim. Gradus Aurelii. Cic. pro Fla.

Synagoga Hebræorum trans Tyberim.

Iudæi appellati olim Curti. Horatius Ser. lib. 1. sat. 9.

Ajebas mecum memini bene; sed meliori
Tempore dicam, hodie tricesima sabbata vinctu
Curtis Iudæis oppedere.

Iudæos autem in Vrbe potissimum Synagogam de more possedisse, velut quid certi apud neminem in controversiam vertitur: haud enim in Iudæa tantum, verum & in cæteris orbis terrarum provinciis Synagogas obtinuisse Apostolorum Acta pluribus in locis contestantur, nimirum cap. 9. 13. 14. 17. 19. sed præcipue cap. 15. ubi sanctissimum Iacobum Apostolum hæc dixisse legitur: *Moyses enim à temporibus antiquis habet in singulis civitatibus, qui eum prædicent in Synagogis, ubi per omne sabbatum legitur, &c.*

Acta Apost. c. 9. 13. 14. 17. 19.

Act. Apost. c. 15.

19 Cum igitur ex jam dictis evidentissime constet, Iudæorum quamplurimos Romæ antiquitus existentes regionem Transtyberinam incoluisse, moresque insuper, ac patrios ritus quantum illis fas erat, illibatos servasse; hoc item fateri ultro opus est, selectum videlicet eosdem Cœmeterium extra unam regionis illius portam, ut patriis in hac quoque re ritibus satisfacerent, sortitos fuisse. Cumque via, quæ Portuensis dicitur, planitiem præferens ad manus exeuntium, Vrbi proximior sit quam Aurelia via, quæ quidem arcta, ipsoque ascensu difficilis existit, Cœmeterium à Bosio repertum, illud idem Iudæorum esse, de quo in præsens agimus, ratio ipsa, ac situs

Iudæi Romæ peculiare habent Cœmeterium.

Quod via, Portuensi situm est.

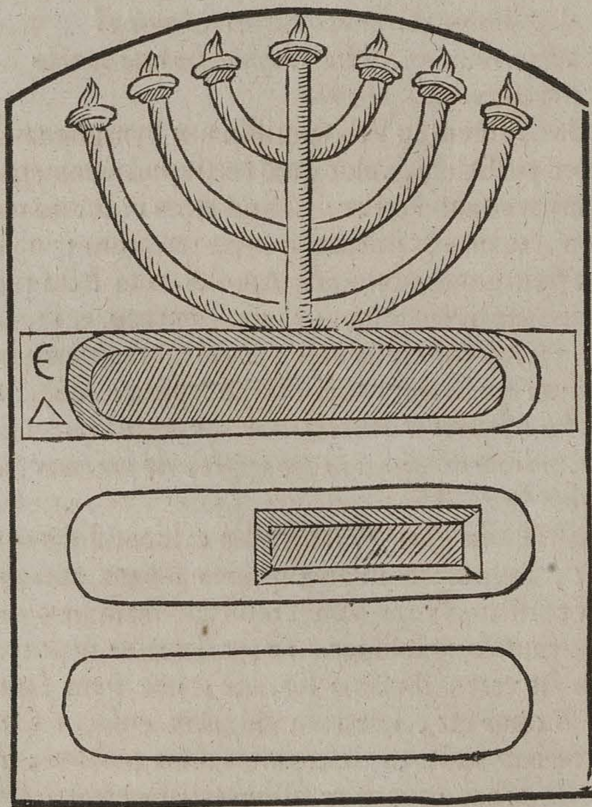
ejuſdem opportunitas facile ſuadere videntur. Nec verò levis aut contemnenda ad id confirmandum conjectura accedit: quippe ad hanc uſque diem in Tranſtyberina eadem regione, etſi intra Urbis mœnia, haud procul tamen ab ipſa porta, ſelectum quendam locum Judæi obtinuere, quò humanda ſuorum cadavera ex more deferrent. Sed ne longius ab inſtituti propoſito oratio aberret, ad ipſiuſmet Iudaici Cœmeterii inventionem ac deſcriptionem pariter deveniamus.

Judaici Cœmeterii inventio.

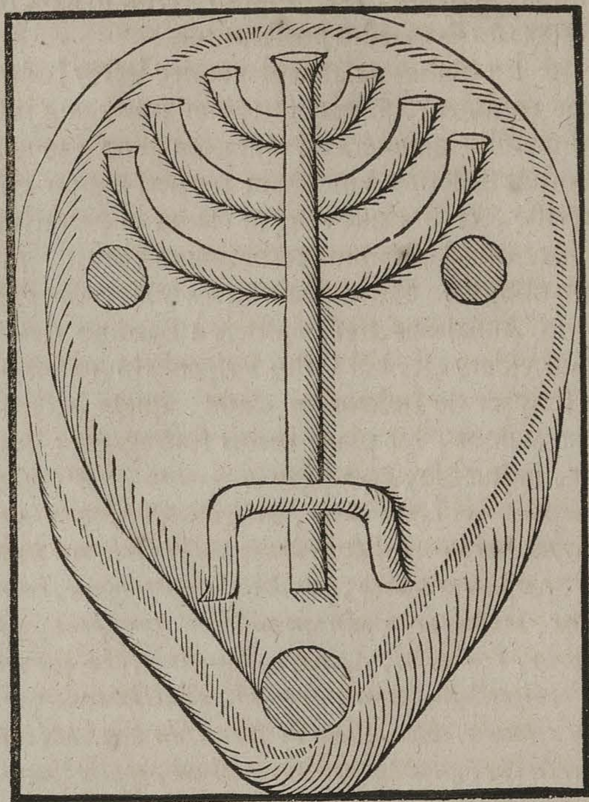
20 Anno igitur redempti orbis milleſimo ſexcenteſimo ſecundo, quartadecima menſis Decembris die Boſius, utpote reconditos terræ meatus, qui Cœmeteriali quondam uſui deſeruiſſent, indagandi, perſcrutandique avidiſſimus, iterum una cum ſociis Collem, qui Roſatus dicitur, aſcendit, & Villam ingreſſus eſt, quam tunc hæredes Mutii quondam Victotii poſſidebant, in cujus extremo ſinu, qui Tyberim fluvium reſpicit, cryptam quandam peranguſtam ſatis offendit, in quam cum nulla interpoſita mora deſcendiſſet, ob incommodum loci ambitum demiſſo humi corpore incedens, ad Cœmeterium tandem in topho, etſi alicubi parum ſolido, ſubſidentique, inciſum pervenit. Porro ejuſdem forma, ut ſingula perſcrutanti innotuit, aliorum inſtar erat: ſepulchra enim hinc inde in parietibus exiſtebant, nonnullis exceptis, quæ in pavimento ipſo effoſſa, ſubſtrataque conſpiciebantur. Structura interim ejuſdem Cœmeterii admodum rudis, ac bina tantum in eo cubicula, parva tamen & ſatis rudia, ne dicam ruſtica, reperiri contigit. Cœmeterium verò omni quidem ex parte incultum; in eo quippe haud ulla, ut in reliquis Chriſtianæ religionis indicia, ac ſigna apparebant; Moſaici tamen Candelabri, quod lucernis ſeptem compactum, ac diſtinctum erat, figura coloribus expreſſa, & in ipſomet viæ cujuſdam termino miræ utique magnitudinis eadem pariter depicta hunc in modum intuentibus ſe offerebat.

Ejuſdem Cœmeterii Judaici deſcriptio.

Moſaici Candelabri in eo figura.

Lucernæ quoque fictiles ibidem numero haud paucæ, hæ tamen fere omnes confractæ, una dumtaxat excepta, quæ Candelabri ejuſdem imaginem, quam hic ſubjicimus, ſatis affabre figuli manu effictam exhibebat,

Sepulchralium pariter inſcriptionum fragmenta ibi quamplurima in lateribus rubeo colore, Græco tamen idiomate prænotata extabant. Ex lateribus autem calce tantummodo oblitis clauſa olim ſepulchra eadem fuiſſe quivis facile intelligere poterat: ex iiſdem verò epitaphiis tam enormiter perfractis, ac humi jacentibus nullus unquam, etſi maximo adhibito ſtudio, verborum ſenſus deprehendi, atque elici potuit, hoc excepto, quod in ſingulorum fere initiis legebatur.

Epitaphia Hebræorum idiomate Græco.

ΕΝ ΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ ΕΝ ΕΙΡΗΝΗ.

Et in monumento quodam hoc nomen.

ΑCΑΠΡΙΚΙΙ.

Porro vox illa ΕΝ ΕΙΡΗΝΗ, hoc eſt *In pace*, in quampluribus ibidem exiſtentium epitaphiorum fragmentis legitur: quæ loquendi formula quamvis Chriſtianorum peculiaris ſit, utpote manifeſta in Chriſto quieſcentium nota; hi tamen ab Hebræis eandem mutuati fuere, apud quos phraſis hæc jam erat frequenter uſu recepta, ut quampluribus ſacræ Scripturæ locis id ſatis evidenter comprobari videtur.

Phraſis hæc ſepulchrorum, *In pace*, Chriſtianis, & Hebræis communis.

21 Tandem Cœmeterium hoc Hebræorum olim fuiſſe, præter ea, quæ ſupra ad id convincendum recenſita à nobis ſunt, indicia, aliud profecto ad rem validiori argumento confirmandam patens magis, ac manifeſtum in cujuſdam Inſcriptionis fragmento, quod Græco charactere prænotatum erat, apparuit ſignum hunc quidem in modum.

CΥΝΑΓΩΓ.

Hoc eſt, *Synagoga*; quæ quidem vox cum peculiaris Hebræorum ſit, nullatenus verò Chriſtianorum, locum pariter quorumnam fuerit, & quibus nationibus ad Cœmeterialem uſum inſervierit, ſatis ſuperque deſignat, ac veluti digito indicat.

Quomodo, & quare Hebræi Epitaphia ſua Græce ſcripſerit.

22 Nec mirum lectori videatur, quod Hebræi Græcis quandoque literis ſepulchrorum ſuorum epitaphia inſcripſerint; cum iidem non in Palæſtina duntaxat, verum & in variis orbis terrarum regionibus degerent, ac varia proinde linguarum genera probe noſſent; de quibus longe lateque

per

per universum fere orbem dissitis hæc Philo & ipse Judæus in lib. quem scripsit de Legat. ad Cajum : *Hierosolymam*, ait, *esse metropolim non unius regionis Iudeæ, sed & multarum propter colonias inde olim deductas, vel propius in finitimam Ægyptum, Phœniciam, Syriam, tum citeriorem, tum eam quæ Cœle cognominatur, vel longius in Pamphiliam, Ciliciam, plerasque Asiæ partes usque ad Bithyniam, & Ponti sinus intimos; parimodo Europæ Thessaliam, Bœotiam, Macedoniam, Ætoliam, Argos, Corinthumque, Peloponnesi partes præcipuas: nec tantum continentes provinciæ plenæ sunt coloniis Iudaicis, sed & insularum celeberrimæ, Eubæa, Cyprus, Creta, ne quid dicam de Euphratensibus: excepta enim parva parte Babylonis, & aliarum præfecturarum, omnes urbes, quæ bonum agrum habent, à Iudæis incoluntur. Itaque si exorat mea patria tuam clementiam, præter ipsam alias civitates demereberis plurimas, sitas in diversis orbis tractibus, Asia, Europa, Africa, insulares, maritimas, mediterraneas.* Hæc Philo.

Phil. in lib. de lege ad Caj.

Hebræi in omnibus Orbis Regionibus inveniebantur.

23 His, quæ hactenus ex Philone in medium prolata sunt, certior utique, ac firmior D. Lucæ scriptoris Euangelici authoritas accedit, in Apostolicis nimirum Actibus, ubi de Apostolis post divini Spiritus illapsum, multiplici linguarum idiomate loquentibus disserens, ait: *Erant autem in Ierusalem habitantes Iudæi, viri religiosi ex omni natione, quæ sub cælo est.* Et infra isthæc: *Nonne ecce omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt, & quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus, Parthi & Medi, & Elamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Iudæam & Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrysiam, & Pamphyliam, Ægyptum & partes Lybiæ, quæ est circa Cirenem, & advenæ Romani, Iudæi quoque & Proselyti, Cretes & Arabes, &c.* Ad id pariter magis valide comprobandum, opportune quidem prima B. Apostoli Petri epistola facere videtur, quæ hujuscemodi titulo prænotatur: *Petrus Apostolus Iesu Christi electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ & Bithyniæ &c.* Et certe quod ad Judæos Galatiam incolentes attinet, eos tunc temporis Hierosolymis adfuisse, cum Christus Dominus cruci suffixus pro communi salute mortem subiit, satis aperte innuisse Apostolus videtur, dum in Epist. ad Galat. eosdem conceptis verbis acrius perstringens, ait: *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est, in vobis crucifixus est?*

Hebræos per orbem sparsos ex Act. Apost. probatur.

Act. Apost. cap. 2.

Epistola 1. B. Petr. ad Hebr.

Paul. epist. ad Galat. 3

24 Idem quoque perspicue ex Jacobi epistola hoc plane titulo inscripta comprobatur: *Iacobus Dei, & Domini nostri Iesu Christi servus duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione salutem.* Quamvis Baronius noster in suis Annal. Apostolos, quos modo recensuimus, Petrum videlicet & Jacobum haud alium dispersionem subintellexisse existimet, quam illam, quæ post obrutum lapidibus, ac interemptum Protomartyrem Stephanum subsecuta est, quandoquidem cum Judæi ab antiquis temporibus nemine prorsus impellente, sed sua sponte in varias Asiæ, Africæ, & Europæ provincias habitaturi transmigraverint, nunquam ab iis; qui res probe Judaicas sermone historico prosecuti sunt, eosdem dispersos, vel ex dispersione collectos, sed colonos, atque indigenas appellari contigit. Nihilominus illud hic nobis demonstrasse satis fuerit, ante ipsummet videlicet Christi in orbem adventum, varias orbis provincias Judæos cæterarum gentium more incoluisse. Et quidem Philo diserte, ac prolixe subortam Græcos inter atque Hebræos, qui tunc Alexandriæ commorabantur, seditionem exponens, ob quam ipse ad Cajum legatione perfunctus est, eorundem ad decies centena millia habitasse Alexandriam asserit; Antiochiam pariter quamplurimos incoluisse, eosque unà cum Græcis civitate donatos Josephus de bello Judaico scribens testatur. Sed ex iisdem Apostolorum Actibus à Luca conscriptis cap. 17. jam perspicue Athenis Hebræos Synagogam obtinuisse novimus, in qua frequenter cum ipsis agens Paulus Apostolus disputabat.

Iac. Epist. canon.

Dispersio Israel apud Petrum & Jacobum Apostolos quomodo intelligenda.

Ioseph de Bello Iudaico l. 7. c. 21

25 Inter Græcos igitur Judæi pariter demorantes, Græcè utique, haud Hebraice, loco sermonem aptantes, loquebantur. Quapropter hi, qui Palæstinam potissimum incolebant, cæteros hujuscemodi Judæorum Hellenistas, sive Græcissantes, nuncupabant, quod Græco nimirum idiomate uterentur. Nec quid vero absurdum videatur, si forte quispiam dixerit Titulum, quo Crux Domini prænotata est, non Hebraice dumtaxat, & Latine, verum etiam Græce inscriptum fuisse, ut ab Hellenistis videlicet Iudæis, qui Hebræorum linguam ignorabant, commode legi, atque intelligi posset. Quamvis sublimiora divinorum arcanorum mysteria in hac eadem inscriptione à sanctis Patribus & Theologis passim adnotari contigerit. Quod autem Græcum Iudæi sermonem inter loquendum communiter usurparent, satis aperte ex eorundem scriptis conjicere quis valet. Quamplures enim & præcipuos quidem Iudæorum scriptores Græcis literis sua scriptorum monimenta exarasse compertum est: Flavius quippe Iosephus, Iudaici historiam belli à se Romæ Græco sermone conscriptam, non Romanorum dumtaxat Imperatoribus Tito, & Vespasiano, sed & quamplurimis item Iudæorum Romæ tunc degentibus legendam obtulisse pronunciat: *Qui Græca*, inquit ille, *eruditione videbantur imbuti.* His adde Philonem, Iustum Tiberiensem, Aristobulum, & cæteros, quorum nomina ex Eusebio de Præparat. Euangelica, & ex eodem Fl. Iosepho contra Appionem huc commode referri queunt.

Judæi Hellenistæ, sive Græcissantes.

Hebræi libros lingua Græca conscribunt.

Iosephus Heb. de bello Iudaico.

Philo Iustus Tiberiensis Aristobulus Euseb. de præparat. Euang.

26 Nullum porro propositæ nuper assertioni negotium facessit, quod, etsi Iudæi, qui inter Græcos olim vitam ducebant, Græco uterentur idiomate, hi tamen, qui incolæ Romanæ Urbis erant, si hæc ratio subsisteret, Latino potius, vel saltem Hebraico uti sermone debuissent. Quippe, ut nuper diximus, Romæ innumeri hujus farinæ homines adnumerabantur, inter quos nulli prorsus dubium est, Hellenistas itidem extitisse, quorum sepulchris Græca item inscribi, atque apponi epitaphia congruum erat. Ut autem magis magisque veritatis ratio subsistat, hoc unum postremo loco adjicimus, Græcum videlicet idioma eum in modum aliquando in orbe terrarum viguisse, ut nullus inter viros eloquentia præditos recenseretur, qui Græcam pariter literaturam non optime calleret. Quare ipsimet Romani ut eandem probe addiscerent, Athenas plerumque contendebant, vel Græcos sibi magistros domi, ut omnem eloquentiam excolerent, adsciscere satagebant, Augusto enim, ut ipse testis est Suetonius, Apollodorus Græcus vir magni nominis præceptor adfuit. Et quamplurimum item Oratorum Cicero meminit, qui Græci præsertim sermonis peritia præstantissimi inter cæteros fuere; ita ut eorum non pauci libros quosque omni erudi-tione

Lingua Græca in pretio olim habita & apud Romanos maxime in usu erat.

Suetonius in Augusto.

Cicero.

tione redundantes Græcè à se conscriptos ediderint: inter quos jure quidem merito Albinus ille Conf. celebratur, qui suam Græco idiomate historiam promulgavit: Claudius quoque, eodem Suetonio teste, haud minori cura ac labore Græcorum studia sectatus, ejusdem linguæ nitorem, atque præstantiam, ubicumque se illi præbuit occasio, professus est. Tertullianus item lib. de Pallio, Græcum sermonem in Latio usitatissimum fuisse scribit. Cujus rei rationem reddit Hieronymus in suo Procem. Comment. ad Galat. his verbis: *Ipsa Italia à Græcis populis occupata, major quondam Græcia vocabatur. Certe quod negari non potest, Romani de Æneæ Asiani hominis stirpe generati sunt; ex quo evenit, ut & in occidente Græci sæpe acuminis experiantur ingenia; & in oriente stoliditatem barbaram redoleant &c.* Hæc Hieronymus.

Suetonius in Claudio.

Tertullianus lib. de pallio c. 3.

Hieronym. Comm. lib. 2. ad Gal.

27 His autem nos quoque ultro, libenterque assentimur, de Hebræorum scilicet epitaphiis Græco idiomate inscriptis, ac de Cœmeterio eorundem, quod à Bosio in Vrbe repertum est, de quo nil certi hactenus affirmare ausi, aliis probabiliora sentientibus, totam rem hanc maturiori consilio definiendam relinquere statueramus; sed vir plane eruditus Lucas Holstenius, Vaticanæ Basilicæ Canonicus, qui à nobis honoris ac gratitudinis causa hic nominatim recensetur; scripta enim hæc nostra consueta animi benignitate recognoscere dignatus est: ille, inquam sua auctoritate omnem penitus, qui animo inerat, hæsitanti scrupulum exemit, & tum nostram, tum ipsius quoque Bosii de Judaici Cœmeterii assertione sententiam satis aperto ac luculento Benjamini Tudelensis Judæi scriptoris testimonio in medium prolato confirmavit. Perantiquus enim hic auctor in Itinerario, quod sane quingentos ante annos conscripsit, cum nonnulla rerum Judaicarum vestigia à se, dum Romæ erat, diligenter prænotata commemorasset, postquam de Titi Imperatoris Arcu sermonem fecit, quem amarulento animo Cryptam appellat, hæc de Judaico Portuensi Cœmeterio subjungit: *Est & alia Crypta in monte ad fluminis Tyberis ripam, ubi sepulti decem Iusti laudatæ memoriæ, qui sub regno tyrannico occisi fuere.* Quibus sane verbis Cœmeterium, de quo agimus, ejusdemque situm exacte ad rem nostram & quidem adeo graphice describit, ut ad illud quasi digito præmonstrandum, vix quidquam ultra à studioso Lectore desiderari queat. Nam & cryptam proprio, usitatoque nomine appellat, eandemque in colle, seu monte, qui Tyberi imminet, extare affirmat. Quod vero ibidem de decem Justis sub regno quondam tyrannico mactatis enarrat, id profecto Cœmeterii ejusdem antiquitatem inculcat, commendatque, & tum Judæos, tum etiam Christianos sepeliendis, condendisque defunctorum corporibus iisdem fere cæremoniis usos fuisse coarguit. Constat enim & suos Hebræos Imperatoris licet jussu mucronis gladio æquissime addictos, à superstitionis Judaicæ cultoribus Martyres utique, etsi commentitios ipsius Satanæ, habitos fuisse, eorundemque memoriam apud perfidos haud cultu, & veneratione quondam caruisse. Verum quia nunc apud Judæos omnia subobscura, & obcæcati illius populi caligine respersa, ignorantiæ tenebris addicta sunt, idem Holstenius, cui opportunum historicæ veritati assequendæ, Benjamini scilicet indicium acceptum merito studiose lector referre debes, ille, inquam, post longam accuratamque impensam rei indagandæ operam, se nil certi de decem istis pseudomartyribus apud modernos Mosaicæ religionis sectatores assequi potuisse conqueritur.

Benjamini Tudelensis de Judæorum Cœmeterio testimonium.

Benjamin Iudel. Iudæus in suo Itinerario.

De decem justis à Benjamino Judæo memoratis quid sentiendum?

Judæorum pseudomartyres.

28 Porrò quæ ab iisdem diligenter investigando haurire tandem potuimus, his paucis accipe, & primo quidem constans omnium sententia est, decem istos Iustos, sive ut illi vulgo, sed perperam, Martyres appellant, Imperatorum jussu ultimo supplicio animadversos mulctatosque fuisse, sed de singulorum nomine, de tempore, ac de supplicii genere, quo perfidi isti merito affecti sunt, haud una est apud omnes sententia. In libro enim Iudaicarum precum inscripto, quem Iudæi communi vocabulo Manzor vocant, hi quidem sub Hadriano Imperatore gravissimis pœnis exagitati dicuntur, videlicet: R. Ismael filius Elissar: R. Simeon F. Gamalielis. R. Hacchina F. Iosephi. R. Hanina F. Zeradionis. R. Hozpid Interpres. R. Eleazar F. Samuha. R. Zeuda F. Dama. R. Isbau Scriba. R. Iuda F. Hachinai: & varia ibidem suppliciorum genera, quæ tunc singulis, inflicta sunt, recensentur.

Decem Hebræorum pseudomartyres sub Adriano necati.

Lib. Iudaicarum precum inscriptus, seu Manzor apud Iudæos.

29 Chronologicus vero Hebræorum Seder Ecalud, eosdem sub Lupino Imperatore mulctatos fuisse docet, quod quidem inolitam apud Iudæos, & apud illos maxime, qui posterioribus sæculis vixere, externarum rerum ignorantiam ultro indicare videtur. Liber autem de Becais dictus in tractatu Michez, decem istos pseudomartyres uno eodemque tempore addictos patibulo, sed sub diversis Imperatoribus affirmat. Rabbi Abraham Ben David in libro traditionum, R. Simeonem, & R. Ismaelem sub Tito Vespasiano: R. autem Hacchina cum reliquis sub Hadriano Imperatore gladio interemptos fuisse scribit.

Chron. lib. Hebræor. Seder Ecalud.

Scriptorum Hebræorum de decem illis suis Justis sententia.

Lib. Heb. Bechais dictus.

3 Horum tamen omnium frequens in Thalmudico opere apud Hebræos celeberrimo incurrit mentio, sed hic interim loca singillatim in medium afferre haud operæ pretium est: id unum dumtaxat postremo loco addimus, istorum videlicet pseudomartyrium in Meghil ad Zaanid, seu libro jejuniorum Iudaicorum partim sub die 25. & partim 27 Iunii recenseri. Hæc ad explanandum, quem supra recitavimus, Benjamini locum, & ad Portuense Hebræorum Cœmeterium, de quo modo agimus, validis argumentis communiendum, ac luce ab antiquis accepta illustrandum attulisse sufficiat.

Thalmud crebro illorum meminit.

Et Meghil ad Zaanid.

31 Cum idem vero Benjaminus in suo jam recensito Itinerario, aliquot à se Hebræorum sepulchra visa fuisse describat, quibus isthæc nostra ad amussim Cœmeteria circumscribi ac delineari videntur, opportunum quidem duximus, nonnulla hujusce argumenti ex eodem desumpta, lectori prælibanda offerre, valde, inquam, iis, quæ jam supra differendo exposuimus, consonantia; Christianos nimirum ab ipsismet Iudæis funeralium ritus erga defunctorum corpora mutuatos fuisse. Præcitatus igitur auctor quampluribus omissis recolenda antiquorum Patriarcharum sepulchra, quæ in valle Hebron sita erant, hunc plane modum describit: *Aperitur ibi, inquit ille, porta ferrea, quæ jam inde à beatorum Patriarcharum temporibus confecta fuit. Huc qui descendit facem ardentem manu tenens, nihil in prima spelunca deprehendit, nec in secunda, donec in tertiam perveniat; ubi sex sunt sepulchra,*

Christiani ritus funeralium ab antiquis Hebræorum patribus accepere.

Benjamin Iud. in suo Itiner.

Descriptio sepulchrorum Patriarcharum in valle Hebron.

chra, Abrahami, Isaaci, Iacobi, Saræ, Rebeccæ, & Leæ, quæ sibi invicem opposita, singula litteris incisis obsignata sunt, ut sepulchro Abrahami hæc incisa leguntur: Hoc est Abrahami beati patris nostri sepulchrum. Similiter super Isaaci sepulchro, immo singulis sepulchris hujusmodi inscripta erant. In spelunca lampadam accendunt, quæ die nocteque ad sepulchra ardeat. Hæc ille de antiquis Patriarcharum monumentis posteritati expressit. Alibi vero miram ejusdem Cœmeterii amplitudinem his plane verbis describit: *In Rama civitate olim permagna tres sunt Iudæi. Hic magnum quoddam Israelitarum Cœmeterium ad duo usque milliaria extenditur.* Alio item loco hæc subdit: *In Monte Tsion* (sic eum appellat) *in conspectu Ierosolymorum tria veluti Cœmeteria Israelitarum sunt, ubi diebus priscis mortuos suos sepeliebant.* Et infra: *In Tsionis autem monte familiæ Davidicæ extant sepulchra, Regumque, qui post eum regnarunt. Sed locus ignotus est.* Ibidem autem enarrat cujusdam muri delapsi eodem in monte ruinam, cujus quidem deinde instaurandi causa prægrandi quodam erecto, amotoque saxo abditissimæ ostium speluncæ repertum est. Quapropter ejusdem speluncæ os, quod ante omnino latebat, ingressi, per subterraneos illos reconditosque ambitus deambulando tandem ad magnum quoddam palatium devenere, columnis marmoreis exædificatum, argento auroque obductum: in cujus conspectu mensa erat, sceptrumque aureum unà cum aurea pariter corona, quod nimirum sepulchrum quondam fuit gloriosissimi Davidis Israelitarum Regis. Ad sinistram aliud pariter sapientissimi Regis Salomonis extabat, ac omnium itidem aliorum selecta ibi Regum sepulchra cernebantur, qui è nobilissima stirpe Judæorum progeniti honorifice isthic humati jacebant. Aderant ibidem & nonnullæ arcæ diligenter clausæ, in quibus quid servandum contineretur, nemo novit. Hæc omnia citatus refert Benjamin ex relatione Abrahami cujusdam Pharisæi, qui Constantinopolitani potissimum Patriarchæ jussu, duos illos viros, ad singula hæc diligenter exploranda, allocutus fuerat.

Cœmeterii Patriarcharum in valle Hebron amplitudo.

Sepulchrum Davidis Regis.

Sepulchrum Salomonis & aliorum Regum Israel.

32 Porro hanc à nobis prolixioribus verbis recitatam de augustissimis Regum sepulchris narrationem Constantinus l'Empereur in suis ibidem notis veluti commentitiam, ac prorsus fabulosam rejicit. Ait enim thesauros in Templo reconditos olim fuisse. Idcirco enim Machab. 2. c. 3. legitur, Simeonem ad Apollonium thesauros eidem indicaturum abiisse, Heliodorumq; tunc evocasse, qui omnia sacrilega manu inde quantocyus abriperet, & ad Seleucum regem sacris inhiantem pecuniis deferret, licet vir ille sacrilegus manifesta divini Numinis vi ab incepti proposito resilire postmodũ coactus fuerit.

Thesauri in Templo Hierosol. reconditi. *Machab. 2. & 3.*

33 Illud item, quod ibi legitur, Hircanum è Davidis potissimum sepulchro, cum aliunde non suppeteret, ingentem pecuniam congessisse, quam in proprios deinde usus verteret, ut Josephus lib. 1. c. 2. enarrat: *Nec dubium*, inquit, *quin si alicubi in spelunca sceptrum, mensaque aurea, & corona aurea, aurum & argentum fuisset, Davidis sepulchrum ingressus non fuisset.* Insuper de urnis, vel certe speluncæ arcis, quas descripsimus, & de pretiosis ibidem asservatis, aurea videlicet mensa, & corona, auro insuper & argento, quibus sepulchrale palatium, ut ipse ait, eandem intra speluncam contegebatur, nihil prorsus ex his omnibus, quod fide dignum sit, pronunciat.

Hircanus thesaurum è sepulchro Davidis accepit. *Ioseph. lib. 1. c. 2.*

34 Verum Constantinus hac in re quam maxime hallucinatur, & historicæ auctoritati detrahendo, gravissimam ipsimet Benjamino injuriam facit, dum relationem ab eodem excerptam ut futilem, mendacemque perstringit, & mordicus aculeatis verbis exagitare non dubitat. Haud hic tamen silentio prætereundum est, ut veritas magis ex jam assertis lectori pateat, sepulchralem hanc cryptam à Zuallardo in fine libri 4. descriptam fuisse; sed & ad rem nostram Fr. Bernardinus Amicus eandem à se omni adhibito studio inspectam lib. de ædificiis Terræ sanctæ cap. 46. delineavit. Qui præstantissimum, admirandumque hoc opus inter cætera terrarum Orbis miracula jure optimo referendum censet: idemque prorsus judicium proferet æquissimus quisque rerum arbiter, qui exactam ejusdem descriptionem, & ichnographiam litteris expressam, oculis perlustrare voluerit. Quod vero ad thesauros immensos proculdubio ibidem reconditos, & ad illud pariter aurum intra terræ viscera, unà cum Regum tumulis consepultum attinet; id notissimum utique est ex antiquissimo gentium more, ut supra diximus, ipsosmet Barbaros unà cum Regum cadaveribus opes munifica interdum manu condidisse. Et Epiphanius, ac Dorotheus scriptores probatissimi alioqui, ac omni fide digni, Æthiopicum ibidem à Salomone aurum reconditum fuisse scribunt. Quo deinde ex loco ingentes istos thesauros Hircanus proculdubio depredandi avidissimus abstulit, cum fama de auro atque argento illic abscondito veluti constans apud omnes jam satis invaluisse videretur. Demum quæ hactenus enarravimus, probatissima quoque Epiphanii, Chronici Alexandrini, aliorumque auctoritate comprobari queunt. Sed hæc studioso Lectori satis sint, dum nos interim secundo huic libro finem imponimus, ut ad reliqua subinde perlustranda Urbis Cœmeteria progrediamur.

Zualardus lib. 4. hist.

Thesauros una cum Regum corporibus sepeliendi mos antiquus.

S. Epiphanius. Dorotheus.

ROMA SUBTERRANEA

SIVE

DE SACRIS ROMÆ COEMETERIIS

LIBER TERTIUS.

VT cœptum jam sacræ peregrinationis iter, Deo votis feliciter annuente, prosequamur, ad reliqua nunc religiosæ antiquitatis monimenta properantibus, & Cœmeteria, quæ citra Tyberim sita sunt, perlustraturis, à Trigemina porta cæterarum omnium antiquissima initium desumendum est. Et congrue quidem hinc tertius Subterraneæ Romæ Liber exordium auspicatur; pari quippe Porta hæc triumpho ab Apostolo Paulo, ac Triumphalis à Petro nobilitatur. Inde enim invictus Christi pugil Apostolus beatissimus, martyrii laurea coronandus in arenam progressit, & sepulchri locum, quod totius nunc Orbis veneratione suspicitur, non longe ab eadem Porta consecutus est. Quapropter jure merito Porta hæc, & Via toto terrarum Orbe celeberrima extitit, ob martyrium videlicet, ac sepulchrum Apostoli, & adeo innotuit, ut Cajus ille antiquus Theologus, dum Romæ olim cum Proclo hæretico pro fide altercaretur, Ostiensis Portæ hujus, ac Viæ gloriam adumbrasse, & velut digito demonstrasse visus sit: *Apostolorum trophæa*, inquit, *perspicue possum ostendere; nam si lubet in Vaticanum proficisci, aut in Viam, quæ Ostiensis dicitur, te conferre, trophæa eorum, qui istam Ecclesiam suo sermone & virtute stabiliverunt, invenies.* Ab hac igitur Porta, unde Paulo properanti ad martyrium via ad Cælum patuit, aditus nobis ad sacra Cœmeteria, quæ eadem Via sita sunt, perscrutanda aperitur.

CAPUT I.

De Porta, & Via Ostiensi, ac de his, quæ olim memoratu digna ibidem conspiciebantur.

Porta Trigemina.

TRigemina quidem Porta, quæ inter cæteras Urbis antiquitates celebris extitit à Tergeminis Horatiis fratribus, qui inde cum Tergeminis quondam Albanis Curiatiis pro publicæ rei, ac patriæ libertate dimicaturi in aciem prodiere, hoc merito vocabulum sortita est. Hæc autem inter Aventinum collem, ac Tyberim fluvium sita olim erat, eo prorsus loco, ubi nunc Salinarum officinæ extant, temporis vero interlapsu, Aventino intra Urbis pomœrium recluso sub Imperatore Claudio, ad ejusdem itidem radices, ubi interjacens Testacei collis planities panditur, eandem quoque transferri portam contigit: quæ demum à Belisario novis exstructis mœnibus, ibi constituta est, ubi in præsens cernitur. Eadem & Ostiensis, quod ad Ostia Tyberina duceret, ab Ammiano Marcellino Procopio, & aliis nuncupatur. Nostris vero temporibus vulgo Porta S. Pauli ab ejus proxima Basilica appellatur: quod item nomen multis abhinc sæculis obtinuisse Bibliothecarius testatur, qui in Vigilii Papæ gestis de Totila Vrbem ingrediente sermonem instituens, hæc ait: *Die autem tertiadecima introivit civitatem Romanam indict. XV. per Portam Sanct. Pauli.*

Porta Ostiensis. *Ammianus Marcellinus* Porta S. Pauli. *Biblioth. in VigilioPapa.*

2 Ex antiquis vero scriptoribus quamplures Romanæ hujus Portæ meminerunt, & præ aliis Jul. Frontinus libro de urbanis Aquæductibus, ubi de aqua, quæ Appia dicitur, verba faciens: *Ductus ejus*, inquit, *habet longitudinem à capite usque ad Salinas, qui locus est ad Portam Trigeminam, passuum undecim millium.* Livius quoque de Porticu ab Ædilibus ibidem exstructa loquens, *Ædiles extra portam Trigeminam & Aventinum, porticum stravisse* affirmat. Et infra: *Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmilii Lepidi, & L. Æmilii Pauli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iovis ædis posuerunt. Porticum unam extra Portam Trigeminam, emporio ad Tyberim adjecto.* Et de alia item Porticu à M. Tuccio, & P. Iunio Ædilibus Curulibus erecta: *Iudicia*, inquit, *in fœneratores eo anno multa severe sunt facta, accusantibus privatos Ædilibus Curulibus M. Tuccio & P. Iunio Bruto. De mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in Cella Iovis, supra fastigium ædiculæ, & duodecim clypea inaurata & iisdem Porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt.* Hæc Livius.

Iul. Front. l. 1. de urbanis aquæ ductibus.

Liv. Dec. 4. lib. 5.

Porticus à Porta Trigemina ad Aventinum

3 Porrò Via, quam ab hac potissimum porta quis egre-

egrediens iter facturus obit, Ostiensis dicitur, nec quidem illa ad longum nimis spatium protenditur, cum ad Tyberina dumtaxat Ostia se extendat. In hac ex jam citatis Livii auctoritatibus, celebrem quondam Porticum, & Emporium pariter juxta Tyberim fuisse colligimus. Lignarios item Fabros ibidem extitisse comperimus; ob Ilerni fortasse Luci propinquitatem; Ilernus enim lucus eandem prope Viam ab antiquarum rerum scriptoribus recensetur. De quo sic Ovidius:

Porticus, & Emporium.

Lucus Ilernus.

Ovid. Fast. l. 6.

Adjacet antiquus Tyberinæ lucus Ilerni,
Pontifices illuc nunc quoque sacra ferunt.

4 Eandem quoque juxta Portam spelunca quondam Caci suspiciebatur, eodem Frontino teste loco supracitato: *Cacus*, inquit, *habitavit locum, ubi salinæ nomen*, & *Trigemina Porta*, *&c.* Eandem Virgilius Æneid. his plane carminibus describit.

Spelunca Caci.

Front. lib. de Vrbanis. aquæduct.

Virgil 8. Æneid.

Lustrat Aventini montem: ter saxea tentat
Limina nequicquam; ter fessus valle resedit.
Stabat acuta silex præcisis undique saxis,
Speluncæ dorso insurgens, altissima visu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adversum nitens concussit, & imis
Avulsam solvit radicibus; inde repente
Impulit impulsu, quo maximus insonat æther.
Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis
At specus & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbrosæ penitus patuere cavernæ.

Porro extra eandem à nobis hactenus memoratam urbis portam, à Romano populo statuam Minutio Augurino erectam fuisse Plinius scribit, eo quod ille ad assem panis pretium redegerit.

Plinius.

5 Figlinæ pariter juxta Tyberim extabant; quod rem probe consideranti Testaceus ipse mons in ipsamet loci planicie ex vastissima vasorum fictilium massa congestus, apertissime oculis intuentium contestatur. Figuli enim circa loci ejusdem ambitum demorantes, quævis testarum fragmenta in eum projicere locum consueverant. Ibi itidem antiquitus religiose Veneris Murciæ, vel Myrtheæ Fanum colebatur, quod Varro inter figulos fuisse ait. Sextus quoque Pompejus verb. Murcia Deorum, & Publ. Victor reg. XI. idem asserunt, Fanum videlicet sub Aventino monte, & in reg. XI. extitisse. Aliud quoddam insuper gentilitiæ superstitionis Fanum ibidem adnumerabatur 2. ab Urbe milliario cum præcelsa pariter arbore, quam unà cum Fano ipso atque ara S. Felix, qui illuc pro Christo capite plectendus ab impiis ductus fuerat, solo vocis imperio, divina virtute radicitus diruit, ac evertit, ut nos infra narrabimus. Prope Trigeminam portam Herculis quoque Victoris, seu Olivarii Templum eodem Publio teste, patebat.

Figlinæ.

Mons Testaceus.

Fanum Veneris Myrtheæ.

Varro lib. 4. de ling. Lat. Sextus Pompejus verb. Murcia Publ. Vict. region. xi.

6 Celebris insuper illa & quidem integra ad hæc usque tempora non absque admiratione ad Ostiensem portam, Cestii Septemviri Epulonum Pyramis, saxis utique ingentibus quadratis ac candidis exstructa subsistit, quæ demum ipsa intra Urbis mœnia, ut videre est, à Belisario inclusa fuit. Quam quidem trecentum & triginta dierum spatio exstructam fuisse legimus, ut ex ejusdem inscriptione conjicitur, his quidem verbis concepta:

Sepulchrum Cestii.

OPUS ABSOLUTUM EX TESTAMENTO.
DIEBUS CCCXXX.
ARBITRATU POMPEJI P. F.
CLOMELÆ HÆREDIT.
ET P. OST. LO.

Hæc autem quamvis C. Cestii in prænotato inscriptionis lapide nomen præ se ferat; ita enim ibi legitur:

C. CESTIUS I. F. POB. EPULO
PV. IV. PL. VII. EPULONUM.

Commune tamen reliquorum omnium Epulonum sepulchrum fuisse creditur. Qui quidem Epulones sacerdotes quondam epulis, ludis, ac sacrificiis epularibus præfecti erant: *Nam epulas*, inquit Sext. Ver. *Epulones indicendi Iovi, cæterisque Diis potestatem habebant.* Eorundem insuper ex Blondo peculiare munus illud erat, curare videlicet, ut ejuscemodi epulæ ab aliquo ipsis testamenti tabulis decretæ, operi demandarentur. Si forte enim quandoque legatarii id præstare diu neglexissent, eorundem bona, ac jura pariter collegio Epulonum ex legum præscripto cedebant. Hi sub ipsis Romanæ Reipublicæ primordiis, anno scilicet ab Urbe condita 558. cum tres tantum deligerentur, & Tullio teste de Orat. ac Livio Decad. 4. Epulones Triumviri dicebantur. Hi pariter prætextæ togæ deferendæ, ut & cæteri Pontifices, privilegio gaudebant. Quare quosdam ex his eundem apud Livium nonnunquam Triumviros appellatos legimus, & præsertim P. Manlium eadem Decad. lib. 10. hi autem postmodum ad septenarium aucti numerum, Septemviri Epulones nuncupati sunt. De quibus Gellius lib. 1. c. x. isthæc: *Item cujus pater Flamen aut Augur, aut Quindecimvir sacris faciundis, aut qui septemvir Epulonum, aut Salivi est.* Et Lucanus lib. 1.

Epulones qui ac quales olim dicerentur? Sext. Ver. Blondus l. 2 Romanor. triumphor.

Tullius l. 3. de orat. Livius dec. 4. l. 3.

Gellius lib. 1. c. x.

Septemvirque epulis festis, Titiique sodales.

Lucan. l. 1.

7 In hanc vero, quam modo describimus, Pyramidem ad singula acute perscrutanda ingressus Bosius, satis amplum in ea cubiculum contemplatus est: in cujus tholo, qui gypso egregie delinitus erat, ejusdem olim Cestii effigiem extitisse ex ipso loci aspectu probe conjecit: in singulis autem ipsius tholi angulis famas (ut dicunt) mira arte, studiosaque pictorum manu, ut peritorum sane judicium ferebat, elaboratas, haud satis mirari non potuit. At quidam aurum forte eodem loco unà cum Cestii corpore sepultum latere arbitrati, inviso inhiantes thesauro pulcherrimum eundem tholum violenta manu perfringere conati sunt, sed frustra ob materiei soliditatem, ex qua compactus erat, quod proposuerant, perficere valuerunt: cum igitur antiquissimam ibi imaginem devastassent, re omnino infecta, suaque spe omnino frustrati abiere.

Descriptio Pyramidis seu sepulchri Cestii

8 In hac item Via, & extra eandem Trigeminam Portam pauperes olim stipem à prætereuntibus petere ethnicorum tempore consueverant, ipso aure Plinio lib. 34. c. 5. ubi hæc ait: *Item P. Minutio Præfecto annonæ extra portam Trigeminam, unciaria stipe collata &c.* Plautus Capitiu. inquit:

Pauperes Via Ostiensi stipem olim postulabant. Plin. lib. 34. cap. 5. Plautus Capitivus.

Vel extra portam ire Trigeminam ad sacculum licet,
Quod mihi ne eveniat, nonnullum periculum est.

Verum cum beata postea Christianorum tempora Orbi illuxere, & Vrbs sanæ, illibatæque fidei, ac Christi jugo colla subjecit, potiori titulo, & majori quidem numero, Via hæc mendicantium ac pauperum catervis teri frequentius cœpit: eo maxime, quod cum apud eandem sacrum beatissimi Apostoli Pauli corpus deponi contigit, stipem à frequentissimo Christianorum cœtu, qui jugi-

ter idem sepulchrum devote adibant, suppliciter efflagitare consueverant.

Extra portam Trigeminam Apostoli ducti ad martyrium.
Baron. t. 1. an. 69. n. 9.

9 Extra hanc Portam Apostoli beatissimi educti sunt ad martyrium, ut traditio ipsa, Baronio in suis Annalibus teste, comprobare videtur, cujus hic verba repetenda nobis sunt: *Habet insuper*, inquit ille, *traditio potius quam certa assertione antiquorum scriptorum veritas confirmata (nam quæ de his legitur, à quibusdam Dionysii Areopagitæ nomine edita scriptio non probatur) ipsos Apostolos supplicium mortis subituros è carcere simul eductos, extra portam Trigeminam perductos esse. More siquidem majorum id actum fuisse videtur: nam reos extra Urbem percuti solitos in Martyrologio Romano notavimus. Cur autem extra illam potius portam, ad subeundum supplicium ducti sint, quid certi affirmare possimus, nihil est, nisi quod conjectura tenuibus quibusdam rimulis monstrat. Certum est enim extra portam Trigeminam, quæ & Ostiensis dicitur, agere consuevisse mendicos, vilesque personas, illicque eosdem accipere stipem, quod quidem, &c.* Et paulo infra de mendicis loquens: *In Vaticanum postea horum sedem fuisse translatam Ammianus annuere videtur, dum ait, Accitos à Vaticano quosdam egentes opibus dicaverat magnis. Sic dicens de Lampadio Urbis Præfecto, qui pecuniam, quam alii expandere consueverant in publicorum munerum editionem, ipse in pauperes erogasset.* Hæc in Ostiensis viæ commendationem Baronius.

Pomonal.
Cicero ad Atticum.
Sextus Pompejus verb. Pomonal.

10 In ea itidem Solonio in agro Pomonal extitisse Cicero ad Atticum scribens testatur: & Sex. Pompejus Ver. Pomonal, dicens: *Pomonal est in agro Solonio, Via Ostiensi ad duodecimum lapidem diverticulo milliario octavo.* Duodecimo item ab Urbe lapide Ostiensis civitas, ab Anco Martio Romanorum Rege quondam exædificata fuit; ibidemque Jovi Feretrio Templum exstructum fuisse testatur Livius Decad. 1. sic inquiens: *In ore Tyberis Ostia Urbs condita, salinæ circa factæ; egregieque rebus bello gestis, ædes Iovi Feretrio amplificata.* Hic Tyberini pariter Idoli domum scriptores extitisse asserunt, de quo hæc Virgil. Æneid. lib. 8.

Ostia civitas.
Templum Jovis Feretrii.
Livius dec. 1. l. 1.
Idolum Tyberinum.
Virg. Æneid lib. 6.

Cœruleus Tyberis cœlo gratissimus amnis,
Hæc mihi mala domus, celsis caput urbibus exit.

Quod item describit Ovidius Fastorum lib. 4.

Ovid. Fast. l. 5.

Fluminis ad flexum veniunt Tyberina priores
Atria dixerunt, unde sinister abit.

Appulsus Æneæ in Italiam.
Julius Itin. lib. 1.

Huc quoque post diutinam navigationem Æneam appulisse Rutilius Itiner. l. 1. affirmat, his quidem carminibus.

Tunc demum ad naves gradior, qua fronte bicorni
Dividuus Tyberis dexteriora secat,
Lævus inaccessis fluvius vitatur arenis
Hospitis Æneæ gloria sola manet.

Simulacrum Cybelis.

11 Apud Ostiensem insuper Civitatem illud quondam prodigium accidit, ut historiæ perhibent, Turritæ videlicet Cybelis simulachri, quod occulta dæmonum opera è navi, qua tunc è Phrygia Romam advehebatur, nullo prorsus conatu, aut arte à quoquam extrahi potuit, nisi à Claudia Vestali Virgine, quod totum egregie quidem Ovidius Fastorum l. 4. hunc in modum enarrat:

Ovid. lib. 6. Fast. 4

Ostia contigerat, qua se Tyberinus in altum
Dividit, & campo liberiore natat.
Omnis eques, mixtaque gravis cum plebe senatus
Obvius ad Thusci fluminis ora venit.
Procedunt pariter matres, natique virique
Quæque colunt sanctos virginitate focos.
Sedula fune viri contento brachia laxant:
Vix subit adversus hospita navis aquas.
Sicca diu fuerat tellus: sitis usserat herbas,
Sedit limoso fessa carina vado.
Quisquis adest operi, plusquam pro parte laborat,
Adjuvat & fortes voce sonante manus.
Illa velut medio stabilis sedet insula ponto,
Attoniti monstro stantque paventque viri.
Claudia Quinta genus clausa referebat ab alto,
Nec facies impar nobilitate fuit.

Et infra:

Dixit, & exiguo funem conamine traxit,
Mira (sed in scena testificata loquor)
Mota Dea est, sequiturque ducem, laudatque sequendo
Index lætitiæ fertur ad astra sonus.

Liv. Dec. 3. l. 9.

Livius autem in suis historiarum paginis id Publio Cornelio adscribit: *Publius Cornelius*, inquit ille, *cum omnibus matronis Ostiam obviam ire jussus; isque cum de nave acciperet, & in terram elatam, traderet ferendam matronis. Postquam navis ad ostium amnis Tyberini accessisset, sicut erat jussus, in salum nave evectus, ab sacerdotibus Deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores, inter quas unius Claudiæ Quintæ insigne est nomen, accepere: cui dubia, ut traditur, ante fama, clariorem ad posteros jam religioso ministerio pudicitiam fecit.*

Ostia instaurata.
Biblioth. in Greg. 4.

12 Hanc demum Ostiensem civitatem frequenti historiarum præconio satis celebrem Gregorius Quartus jam pene collapsam, ac dirutam restituit, murisque adversus barbarorum impetus atque incursiones validissimis, Bibliothecario teste, communivit, qui & Nicolaum Primum Romanum item Pontificem, eandem turribus ac novis exstructionibus, munitionibusque instaurasse pronunciat. Ecclesia vero haud impari honorum tumulo, ac dignitatis titulo, quam Portuensis, aucta gaudere promeruit: quippe quæ primaria Cardinalium Episcoporum Sedes Romanorum Pontificum decreto constituta est: cujus potissimum Episcopo, à quo Summus deinde Pontifex consecratur, sanctus Marcus Papa, ut pallio quoque uteretur, singulari privilegio indulsit, sed sane ipsamet Portuensi via illustrior hæc Ostiensis redditur, triumphali videlicet Apostoli Pauli martyrio consecrata, sacrisque tot Cœmeteriis ibidem existentibus mirum in modum aucta pariter ac nobilitata; de quibus hic modo à nobis ex ordine singillatim enarrandum est.

Privilegium ac prærogativa Episcopi Ostiensis.

CAP. II.

De loco martyrii, ac sepulchro Beatissimi Pauli Apostoli, & de antiquo Lucinæ Cœmeterio.

Mos Romanorum fontes extra Urbem plectendi.

1 CUm apud Romanos in more olim positum esset, quod jam supra exposuimus, ut in reos, fontesque viros gladio extra urbis mœnia ex legum præscripto animadverteretur: hanc certe ob causam beatissimos Apostolos Petrum, & Paulum mortis sententiam subituros, Trigeminam extra Portam, ut nonnulli asserunt, deductos pariter fuisse traditio est: haud tamen ambo uno, eodemque loco, supplicio affecti sunt: ab his enim, qui eosdem ad patibulum ducebant, mutato subinde animi consilio, sejuncti ab invicem fuere: locus autem in quo id præstitum est, ad hanc usque diem Ostiensi Via, haud longe ab ejusdem beatissimi Apostoli Basilica visitur. Mutua igitur ibidem prius saluta-

Locus ubi Apostoli ad martyrium pergentes sejuncti sunt.

salutatione, in osculo sancto Christianorum more, impartita, uterque ad martyrii coronam festivus atque exultans, ad locum neci destinatum deducitur. Petrus quidem Apostolus in Janiculum, ut aliqui affirmant, vel quod probabilius arridet, ut jam præmisimus, in Vaticanum. Paulus vero ad Aquas Salvias à Satellitibus rapitur. Quæ vero intereundum contigerint, in ejusdem actis, quæ Lini nomine inscribuntur, magna quidem ex parte ad vivum expressa recitantur: & hæc eadem ad Ostiensem, de qua modo agimus, illustrandam viam hic recensere nobis haud pigebit.

Petrus in Janiculum ductus.

Paulus ad Aquas Salvias.

2 Paulus itaque, cum ad martyrii locum pergeret, innumeris populorum turmis comitantibus, ubi ad portam Urbis ventum est, præcipuæ nobilitatis matronam, Plautillam nomine, obviam habuit, quam cum flentem, ac ejulantem sui causa vidisset Apostolus, ab ea velum, quo feriendus gladio, oculos, uti mos erat, obduceret, instanter petiit; Judæos autem fascia eorum, qui capite plectendi essent, velare consuevisse Josephus testatur lib. de Bello Jud. quod illa ultro postulanti liberaliter præstitit, ipsummet, ut erat pollicitus, sacro insignitum, nobilitatumque contactu postmodum receptura, quod præclarissimæ fœminæ ab eodem Apostolo divinitus apparente præstitum est. Hoc autem velum, cujus mentio incurrit, illud merito esse creditur, quod Constantia Augusta tota animi contentione à S. Gregorio Pontifice efflagitavit: qui quidem sanctissimus Pontifex haud petenti id concedi posse, eo quod unà cum ipsiusmet Apostoli corpore clausum sepulchro asservaretur; illudque reserare proculdubio temeritati adscribendum foret, redditis ad eam epistolis, se excusando respondit.

Plautilla Matrona Paulo ad martyrium eunti obvia

Ab ea velum obvelandi oculos petit.

Josephus de bello Iud. l. 6. c. 14.

Et accipit.

Eidem illud Apostolus post mortem restituit.

3 Ille autem locus juxta Ostiensem portam, ubi isthæc peracta sunt, hujus rei gratia nobili ab antiquis erecto monumento consecratus est. Cum igitur beatissimus Christi Apostolus cervicem mox daturus ad locum properaret, tres numero milites ex his, qui ex Imperatoris vulgo apparitoribus dicebantur, eodem adhortante, fidem Christi suscepere, Longinus scilicet, Acestus, & Megistus, qui & constanter postmodum sub eodem Nerone martyrium die 2. Julii subiere. Ad locum tandem Apostolus supplicio destinatum, tertio ab urbe lapide, qui dicitur ad Aquas Salvias, & alio nomine ad Guttam jugiter manantem adductus de quibus infra, ibi primum humillimis omnipotenti Deo oblatis precibus, alacri, libentique animo invictus Christi athleta haud jugulandus, sed consecrandus & laureandus jugulum præbuit: verum cum interim impia carnificis manu sacrum caput obtruncaretur, non tam fluenta sanguinis sectis è venis, quam candidissimi lactis rivuli uberrime defluxerunt.

Locus decollationis S. Pauli.

Lac ex abscissa Pauli cervice fluit.

4 Portentum autem adeo mirum, non ex memoratis dumtaxat Apostolici martyrii Actis, verum & complurium scriptorum auctoritate comprobatur. Ambrosius enim in suis sermonibus de re tam celebri locutus, isthæc habet: *De Pauli vero cervice cum eam persecutor gladio percussisset, dicitur fluxisse lactis magis unda quam sanguinis:* Et idem infra: *Quid enim mirum, si abundat lacte nutritor Ecclesiæ, sicut ipse ad Cor. 1. 2. ait, Lac vobis potum dedi, non escam.* Et infra denuo: *De cervice ergo Apostoli pro sanguine lac manavit.* Et Chrysostomus orat. in Apostolorum laudem: *Qualis locus tuum Paule sanguinem excepit, qui lacteus apparuit in ejus veste, qui te percussit; qui quidem sanguis barbaricum illius animum reddens melle dulciorem, ut ipse unà cum sociis ad fidem traduceretur, ita effecit.*

Ambrosius ser. 68.

Item ambos

Chrys. or. de Apostol. Pet. & Pau.

5 In ipso autem martyrii loco tres adhuc perexigui jugiter fontes mellislui saporis emanant, qui tunc primum erupisse dicuntur, cum sacrum Apostoli caput jam præcisum ter saltu prosiliit. Horum primus cæteris dulcior, saporem lactis aliqua ex parte haurientibus præ se fert: reliqui fontes, etsi haud longe à primo distent, non tamen eundem omnino haurientium palato saporem exhibent; ob eam nimirum, ut omnes inquiunt, rationem, quod abscisso è capite lac venæ purissimum primo fluxu, subinde sanguinem effuderint. Qui quidem locus Trium Fontium vulgo nuncupatus, frequenti Christianorum concursu ac veneratione colitur: & demum eundem præ vetustate collabentem Petrus Cardinalis Aldobrandinus, Clementis VIII. Nepos, nostra hac ætate instauravit, ac decenter, & munifice, ut par erat, exornavit. Verum ut loco, qui apud Christianos præcipua veneratione colitur, & perenni aquæ manantis jugiter miraculo, hoc est, trium exuberantium fontium monimento illustratur, hic titulum devotionis ergo inscribamus, carmina hæc Marthæ Parthenopensis Virginis manu, quam supra laudavimus, exarata postremo loco sacris hisce fontibus insculpimus:

Locus trium Fontium.

Aurea dum sævus præcidit guttura lictor,
Mortua vox Iesum ter geminata sonat.
Exstincto manant vivi de corpore fontes,
Lucrum cui mors, cui vivere Christus erat.
Dum Christo fudit lactis pro sanguine rivos,
Ad superos Paulo lactea facta via est.

6 Adhuc marmorea quædam columna ferro undique circumsepta ibidem asservatur, supra quam beatissimum eundem Christi Apostolum capite obtruncatum fuisse pia apud fideles traditio viget. Quod vero hic martyrii locus extiterit, aperte satis ex S. Gregorii Papæ Registro comprobatur, ubi ipsummet prædium ad Aquas Salvias nuncupatum, ab eodem Pontifice Basilicæ S. Pauli donò attributum his quidem verbis legitur: *Valde incongruum, ac esse durissimum videretur, ut illa ei specialiter possessio non serviret, in qua palmam sumens martyrii, capite est truncatus, ut viveret; utile judicavimus eandem massam, quæ Aquas Salvias nuncupatur &c. cum Christi gratia, luminaribus deputare.*

Greg. Regist lib. 12. c. 9.

7 Demum Beati Apostoli corpus à Lucina clarissima fœmina, quæ senatorii erat generis, & Apostolorum discipula, inde sublatum, in ipsiusmet prædio Via Ostiensi dignissimo, ut decebat, tumulo depositum fuit. Quod sacrum quidem sepulchrum haud minori veneratione à Christi fidelibus habitum jugiter fuisse novimus, quam ipsummet beatissimi Apostoli Petri in Vaticano; utrumque enim Christiani è remotissimis terræ finibus in Vrbem peregrinationis gratia confluentes, pari devotionis obsequio adire consueverunt. Inde usitata frequenter illa loquendi formula Apostolorum Limina jam olim appellata sunt, quod & nostris quoque hisce temporibus ab Episcopis, Apostolorum Limina certo, statutoque tempore adeuntibus omnino servari compertum est. Quinimmo & dum ipsa persecutorum rabies acrius desæviret, nullo unquam terrore ac metu præpediti, Apostolicum hoc sepulchrum invicti Christianæ fidei sectatores pie,

S. Lucina Matrona.

Sepulchrum S. Pauli.

Limina Apostolorum

pie, devoteque adibant. Quapropter Tranquillinus ille ſanctorum Marci, & Marcelliani parens, dum ad idem ſepulchrum oraret, ſub impio Imperatore Diocletiano martyrio coronatus legitur. Quod hunc in modum in Romano Martyrologio pridie Non. Julii deſcribitur: *Romæ S. Tranquillini martyris &c. Is cum ad Confeſſionem B. Pauli die octava Apoſtolorum oraret, ſub Diocletiano Imperatore à paganis tentus, & lapidatus martyrium conſummavit.* Jam verò eorundem ſanctorum Apoſtolorum trophæa conſpicua fuiſſe longe ante hæc tempora, ac fidelium venerationi patentia jam alibi ſatis comprobatum eſt, cum de Caji vetuſtiſſimi Theologi diſputatione contra Proclum habita meminimus, quæ profectò ſub Zephyrino Pontifice, & Severo Imperatore contigit.

Martyrolog. Rom. prid. Non. Iul.

Trophæa Apoſtolorum.

8 Haud ſemper tamen ſacrum beatiſſimi ejuſdem Apoſtoli corpus eodem loco perſtitit; nam aliquandiu, ut ipſæ hiſtoriæ perhibent, una cum Petri Apoſtolorum Principis corpore Via Appia ad Catacumbas delituit, ut nos quoque ſuo loco narrabimus, quouſque Lucinæ, alterius videlicet hujus nominis matronæ, precibus ſanctiſſimus Pontifex Cornelius illud inde ſublatum, in ſuum priſtinum locum honorifice tranſtulit, Anaſtaſio teſte in ipſius Cornelii geſtis, his plane verbis: *Hic temporibus ſuis rogatus à quadam matrona Lucina, corpora Apoſtolorum Petri & Pauli de Catacumbis levavit noctu. Primum quidem corpus beatiſſimi Pauli beata Lucina poſuit in prædio ſuo Via Oſtienſi, ad latus, ubi decollatus eſt, &c.*

Corpora Apoſtolorum in Catacumbis.

Lucina Matrona.

Anaſt. in Corn. Pap.

9 Alteram hanc inſignem ejuſdem nominis, Lucinam diximus, neque enim una ac eadem eſſe potuit cum illa, quæ primo ſacrum illud corpus ſepulturæ commendavit, cum ab Apoſtolorum martyrio uſque ad Cornelii Pontificatum ducentos circiter annos interlapſos fuiſſe, ex diligenti numerorum ſupputatione exploratum reddatur. Hanc tamen præclariſſimæ proſapiæ fœminam ex prima illa oriundam, eique jure prædium illud hæreditario obveniſſe credimus. Quapropter cum illa tam nobili theſauro, ſuo olim in agro defoſſo, diutius carere nollet, priſtinum in locum ſacrum corporis pignus reducendum ſummo ſtudio curavit, & Cœmeterium inſuper ibidem ab ea exſtructum ad aliorum Martyrum ſepulturam, munifica matronæ ſanctiſſimæ pietas, atque ipſa pariter ratio ſuadet: niſi quis forte aſſerat, Lucinam videlicet, quæ tot præceſſit annis, eidem Cœmeterio initium dediſſe, eidemque noviſſimam ab hac poſtea manum fuiſſe impoſitam. Verum utcumque ſe res habeat, certe celeberrimum ſub Lucinæ nomine Cœmeterium ibidem exiſtere haud ab ullo in dubium revocari poteſt: præcipua autem pars, quæ beati Apoſtoli corpus continet, magnificentiſſimæ Eccleſiæ ambitu à Conſtantino poſtmodum Imperatore in Apoſtoli honorem erectæ concluſa eſt, & ad ſiniſtram adhuc apſidis partem haud longe ab ipſo odeo in ejuſdem Eccleſiæ pavimento pars quædam teſſellato quidem opere, ac vermiculato exornata conſpicitur, ubi quoddam olim in honorem B. Lucinæ erectum altare, hujuſmodi inſcriptione appoſita, extabat.

Plures eodem nomine Lucinæ.

Cœmeterium Lucinæ ubinam ſitum ſit?

SUB HOC PAVIMENTO TESSELLATO
EST COEMETERIUM S. LUCINÆ
MATRONÆ,
IN QUO PLURIMA SANCTORUM
MARTYRUM CORPORA
REQUIESCUNT.

Cujus exemplar hac noſtra quoque ætate veluti nobile, ac recolendum ſacræ antiquitatis monumentum ibidem legitur.

10 Ad Cœmeterium autem, de quo modo agimus, non multis abhinc annis ab oratorio S. Juliani aditus patebat; quod in media tranſverſæ alæ parte, è conſpectu apſidis, immo in ipſomet Confeſſionis loco ſitum erat, ad quod per aliquot gradus deſcendebatur; ſed ipſo oratorio jam penitus diruto; & dum cella media Sixti Quinti deinde juſſu inſtauraretur, obſerato aditu adire volentibus impervium omninò redditum eſt.

Aditus ad Cœmeterium Lucinæ.

11 Nobiliſſimi hujus Cœmeterii gloriam inſcriptiones quamplurimæ, quæ in Eccleſiæ pavimento viſuntur, ex eodem proculdubio Cœmeterio erutæ tacite loquuntur. Una autem ex his, lapide duas in partes diviſo, atque ex parte quidem mutilo, in cella adhuc media, haud longe ab aræ maximæ gradibus conſpicitur. Eſt autem hujuſmodi:

Inſcriptiones ſepulchrales in pavimento Baſilicæ D. Pauli.

NOMINE DEI PATRIS OMNIPOT ... S ET DOMINI NOSTRI IESV ☧ FIL
ANCTI PARACLETI EVSEBIVS INFA ... OVAVIT CYMITERIV TOTV
OLVMNAS IN PORTICOS PICTVR ... VAS IN RVINIS ERAT TOTA SE
TV CVM TEÇVLAS ET TABL ... N ET ACVTOS ET MATERI
TOTA BALINEV MARMO ... QVE MINVS ABVIT ET SCAMNA
TRAS SPECLARA ITEM IN S ... ERIORA MARMORAVIT PAL
COSTRA INCINOS ET CLABE S ... OSVIT VT POTVIT VSQVE D
SET IN SECVLO FECIT RELIQV ... ABRICA QVANDO EXIVIT D
CVLOR EMISIT ALVMNIS SVI ... CVNIA ET IPSI FABRICAVE
RVNT INTROITV AT MARTYRES ... ODEST IN PVBLICV FVNI
BRICABIT MESAS AT MARTYRES ... OTAS FECIT AQVAM IN VALIN
PER MAGNANA FECIT AT CON ... A CVBICVLV ET CANCELLV FEC
CAVSA FVRES FECIT CIAMVL ... A LA FACENT ITEM SART
A SVSCEPIT SIGILLA INQVE IN POR ... OSVIT COMPODIOLA

12 At vero incompertum nobis eſt, quiſnam Euſebius hic fuerit, qui Cœmeterium, & ſancti Pauli Baſilicam inſtauravit, cujus in digniſſima hac inſcriptione mentio peragitur verbis illis:

De Euſebio Baſilicæ D. Pauli inſtauratore.

EUSE-

EUSEBIUS IN FA....

Quæ ſane verba hunc in modum interpretanda ducimus:

EUSEBIUS INDIGNUS FAMULUS.

Porro ſi verba ad Euſebium Pontificem referamus, profecto recitata à nobis hactenus inſcriptio vetuſtiſſima eſſe comprobabitur: ſedit enim Euſebius anno Domini 309. Conſtantino Imperatore regnante, antequam optata Eccleſiæ pacis tranquillitas illuxiſſet. Nec verò abſurdum fuerit aſſerere, ante Conſtantinianæ Baſilicæ conſtructionem eodem in loco ædificium aliquod extitiſſe, ſupra ipſum videlicet Apoſtoli ſepulchrum, adinſtar Oratorii ſeu Eccleſiæ, exædificatum, quod idem præmemoratus Pontifex pro temporis opportunitate exornaverit; cum ibidem, & in Vaticano pariter conſpicua quondam, ut jam diximus, amborum Chriſti Apoſtolorum ſepulchra fuerint, Trophæa nimirum Apoſtolorum inter acerbiora perſecutionum tempora celebri, vulgatoque titulo nuncupata.

Trophæa Apoſtolorum.

13 Quis tamen Euſebius hic fuerit, haud ullum lectori negotium faceſſat: ſatis enim nobis interim eſt, ex eadem inſcriptione legentibus palam fieri, Cœmeterium illic celebre, atque inſigne antiquis temporibus extitiſſe, in quo cubicula picturis affabre, veluti in cæteris, exornata conſpiciuntur. Ex marmorea inſuper inſcriptione, quam recitavimus, & ex illis præſertim verbis:

Celebre Via Oſtienſi olim Cœmeterium.

INTROITU AD MARTYRES,

conſtare ultro videtur, quondam ibidem aditum ad Cœmeterium, vel ſaltem ad certum aliquem ejuſdem Cœmeterii locum, qui ob Martyrum ſepulchra inſigniori cultu haberetur, patuiſſe. Cæteræ hic à nobis afferendæ in medium eſſent Cœmeteriales, quas novimus, inſcriptiones: verum ſequenti capite eaſdem in unum collectas lectori ſingillatim ob oculos proponendas duximus, ubi tum de Eccleſia, tum de inſcriptionibus ejuſdem pavimento inſertis prolixius agemus.

CAP. III.

De Baſilica S. Pauli ſupra Lucinæ Cœmeterium exſtructa. De martyribus ibidem conditis. De Cœmeterialibus ſepulchrorum titulis, ac de marmoreis ſarcophagis in eadem olim Baſilica exiſtentibus.

1 DE celeberrima Apoſtoli Pauli Baſilica ab ipſomet Conſtantino Magno ad perenne Chriſtianæ fidei ac religionis monimentum magnificentiſſime quondam exſtructa, atque unà cum ejuſdem Apoſtoli ſepulchro ab eodem Auguſto, condigno, ut par erat, cultu exornata, plura quidem à nobis, pro ejuſdem Baſilicæ dignitate, enarranda hic eſſent. Verum cum haud pauci luculenter hac de re ſcripſerint, & noſter præcipue Severanus in ſacris ſeptem Eccleſiarum monumentis, quæ jam ſæpe citavimus, prolixo ſermone de ſingulis diſſeruerit, & modo noſtri argumenti ſit propoſitum, non ipſas Eccleſias exacte, ſed Cœmeteria duntaxat deſcribere, ſatis utique referre hic erit; quæ de eadem Anaſtaſius Bibliothecarius in geſtis B. Silveſtri Papæ his quidem verbis enarrat: *Eodem tempore*, inquit ille, *Conſtantinus Auguſtus fecit Baſilicam beato Paulo Apoſtolo ex ſuggeſtione Silveſtri Epiſcopi: cujus corpus ſanctum ita recondidit in ære, & concluſit, ſicut beati Petri, & dona obtulit. Nam omnia vaſa ſacra aurea, vel argentea, vel ærea ita poſuit, ſicut in Baſilica beati Petri Apoſtoli, & ita beati Pauli Apoſtoli Baſilicam ornavit, ſicut illam; ſed & crucem auream ſuper loculum B. Pauli Apoſtoli poſuit penſantem libras centum quinquaginta.*

Baſilica D. Pauli à Conſtantino excitata.

Biblioth. in geſt. Silv.

2 Præ cæteris verò ſcriptoribus Procopius de Conſtantiniana B. Pauli Apoſtoli Baſilica ſatis aperte in hæc verba meminit: *Extat autem Pauli Apoſtoli templum Romanis procul à mœnibus ſtadiis decem, & quatuor, juxta quod Tyberis fluit; ubi nullum patet munitum eſſe præſidium.* Porro quod ad hujus gloriam Baſilicæ paucis adumbrandam, ac ſummatim perſtringendam ſpectat, Baronius in ſuis ad Mart. Notis conſulendus eſt, qui iſthæc ad rei propoſitum de Baſilica à Conſtantino erecta inculcat: *Erexit idem Imperator Baſilicam S. Pauli via Oſtienſi: quæ cum ob loci anguſtiam inter Tyberim amnem & ipſam viam poſiti non in eam amplitudinem, ut par erat, excitata videretur: Valentinianus Iunior Imperator de alta ibidem cum viæ Oſtienſis detrimento amplioribus ſpatiis excitanda Baſilica ſcripſit ad Salluſtium Urbis præfectum. Geſſit is præfecturam urbanam Honorio, & Evodio Coſſ. ut conſtat ex lege 18. de pictoribus Cod. Theodoſ. Eſt is annus à Chriſto 386. Eam tunc cœptam poſtea Honorius Imperator abſolvit. Extant de his litteræ Valentiniani Imperat. in Biblioth. Vatic. decerptæ ab iis, qui egerunt de ſeptem Urbis Eccleſiis. Poſtea autem Leo magnus Pontifex eandem Baſilicam majori arcu ingentibus columnis ſubnixo ſuffulſit, exornavitque ſacris picturis opere muſivo compactis, quæ hactenus perſeverant. De his etiam Hadrianus Papa in epiſt. ad Carolum magnum Imperatorem de imaginibus ſic ſcribit: In Baſilica B. Pauli Apoſtoli arcum ibidem majorem faciens, & in muſivo depingens Salvatorem Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & ſecum viginti quatuor ſeniores nomine verſibus decoravit, & à tunc uſque hactenus fideliter à nobis venerantur. Hæc Hadrianus Papa. Ejuſdem Leonis Pontificis eſſe videtur conteſtatio illa dexteræ columnæ majoris arcus inciſa, & non Leonis Tertii, ut alii exiſtimarunt, ad quos confutandos hæc pluribus ſcribimus. Nam Leonis I. qui vixit temporibus quartæ Synodi œcumenicæ, illud opus eſſe idem Hadrianus aperte teſtatur. Hactenus inſigne monumentum tanti Pontificis integrum perſeverat: muſivum autem opus nonnihil ſenſit detrimenti in aliquibus imaginibus viginti quatuor ſeniorum.* Hæc Baronius in perpetuum Baſilicæ S. Pauli monimentum in ſuis ad Mart. Notis exculpſit.

Procop. lib. 2. de Bell. Got.

Valentiniani Imp. de Baſilica D. Pauli amplificanda conſilium.

Baronius in Mart. Rom. die 28. Nov.

Cœptam à Valentiniano Honorius abſolvit.

Leo Pontifex eandem auxit & ornavit.

3. Et quidem iſtæ duæ, quæ Apoſtolorum corporibus illuſtrantur, Baſilicæ, ornamenti inſtar, ac munimenti Romanæ Urbi jugiter extitere, nam ut Fortunatus appellat: *A facie hoſtili duo propugnacula*; imo veluti binæ, ut idem ait, *fidei turres in Urbe orbis capite à Deo conſtitutæ ſunt.* Hæ quippe Urbem validiſſima veluti propugnacula ambiunt, & Tyberinis undis ita ab invicem ſejunguntur, ut Vaticana Baſilica ex una Tyberis ripa, ex altera vero Oſtienſis Eccleſia Urbem reſpiciat, juxta id, quod jam in ſuis carminibus Prudentius cecinit.

Munimento pariter ac ornamento Urbi Baſilicæ Apoſtolorum.

Dividit oſſa duum Tyberis ſacer ex utraque ripa,
Inter ſacrata dum fluit ſepulchra.

Prudentius in Periſt. hymn. 12 de SS. Apoſtol.

Quantum igitur ſplendoris Romanis mœnibus, ac tutelaris præſidii Apoſtolorum ſepulchra conferant, & quem ſibi honoris cultum vindicet beatiſſimi Apoſtoli Pauli corpus ipſe Chryſoſtomus illis verbis inſinuaſſe viſus eſt: *Nullus ex Romanis*

Regibus tanto in honore fuit, quanto unus Paulus; Imperator quidem foris alicubi jacet abjectus: hic autem Urbis medium velut vivens, & regnans tenet. Urbem igitur Romam Apoſtolus beatiſſimus ſuo obſequio addictam beneficiis devinxit, & cum binos quondam Roma fratres, etſi alterius ſanguine polluta, fundatores murorum habuerit, geminos item Apoſtolos, Petrum videlicet,& Paulum, patronos atque expugnatores divino munere ſortita, tranquillitatem pacis, ſecuritatemque eorumdem auſpiciis ſtabilitam poſſidet, ut ipſamet Urbs hoc inſcriptionis inſculpto titulo ſibi jure merito gratulari poſſit:

Baron. to. 3. ann. 324. Grut. Inſcr. pag. 1170.

Ianitor ante fores fixit ſacraria Petrus,
Quis neget has arces inſtar & eſſe poli.
Parte alia Pauli circumdant atria muros,
Hos inter Roma eſt, hic ſedet ergo Deus.

Ubinam corpus D. Pauli reconditum ſit?

Enarratis hactenus & illud Lectoris venia addere nobis liceat, ſub maxima hujus Baſilicæ Ara glorioſiſſimi ejuſdem Apoſtoli corpus conditum eſſe, vel ſi vulgatæ apud omnes traditioni innitamur, dimidiata utrorumque Apoſtolorum corpora, Petri ſcilicet, & Pauli, depoſita ibidem fuiſſe affirmandum eſt.

Corpora SS. Apoſt. partim in D. Pauli, partim in D. Petri Baſilica aſſervantur.

4 Porrò quod corpora ſanctorum Apoſtolorum pro medietate, tam in hac Baſilica, quam in ipſamet D. Petri tumulata extent, ipſimet inſcriptionum tituli, qui adhuc leguntur, intuentibus fidem exhibent, nam ut videre eſt in D. Pauli Baſilica, cujus mentio agitur, ad altare majus ſequens inſcriptio extat:

SUB HOC ALTARI
REQUIESCUNT GLORIOSA CORPORA
APOSTOLORUM PETRI ET PAULI
PRO MEDIETATE,
RELIQUA AUTEM MEDIETAS
REPOSITA EST IN ECCLESIA S. PETRI:
CAPITA VERO IN LATERANO.

Lapis in quo Corpora Apoſtolorum diviſa fuerint.

Ad quod magis perſpicue comprobandum, in Vaticana nunc Baſilica lapis quidam, qui olim in Vaticanis cryptis aſſervabatur, recurrente An. Jub. 1650. ſub Innocentio X. Pont. Opt. Max. publicæ confluentium venerationi expoſitus eſt, in quo, ut antiqua traditio fert, ipſamet Apoſtolorum corpora ſub Silveſtro Papa diviſa fuere, in præmemoratis utique Baſilicis tumulanda: extat autem ad lævam intrantibus juxta fontem luſtralis aquæ his Longobardorum characteribus exſculptis nobilitatus.

SUPER ISTO LAPIDE
PORPHYRETICO FUERUNT DIVISA
OSSA SANCTORUM APOSTOLORUM
PETRI ET PAULI
ET PONDERATA PER B. SILVESTRUM
PAPAM
SUB ANNO DNI. C. C. C. XIX.
QUANDO FACTA FUIT IN
ECCLESIA.

De quo lapide, ut Franciſcus Maria Torrigius in cryptis Vaticanis refert, quam multi ſcriptores meminere: in cujus item tituli dilucidationem, ut ſcribit Joannes Beleth, cum ſacra Apoſtolorum oſſa ab invicem dignoſci & ſecerni haud poſſent, adhibitis precibus, ac jejuniis re à Deo explorata, divinitus revelatum eſt, grandiora videlicet oſſa B. Pauli Apoſtoli, minora verò B. Petri Apoſtoli eſſe: quapropter utriſque ex æqua portione penſatis à B Silveſtro Pontifice, tam ſub altari Baſilicæ Vaticanæ, quam ſub ara Eccleſiæ D. Pauli ſolemni ritu recondita fuere, ibique ad hanc uſque diem pio populorum concurſu, ex quo phraſis illa emanaſſe poſtea noſcitur, ut Vaticana Baſilica, *Ad limina Apoſtolorum* appelletur. Verum quoniam hic ſacrorum pignorum, quæ in hac B. Pauli Apoſtoli Eccleſia ſervantur, mentio incurrit, haud ſilentio prætereundum à nobis eſt, quod ſub altari quidem Sanctæ Brigittæ, quod ipſi aræ maximæ proximum eſt, corpora ſanctorum Timothei, Juliani, Baſiliſſæ, Celſi pueri, & Martianillæ martyrum requieſcunt; quæ in ſubterranea olim Apoſtoli Confeſſione, & S. Juliani Oratorio condita fuerant; ubi & hæc inſcriptio legebatur:

Franciſc. M. Torrigius l. de crypt. Vat.
Lib. de dic. off. c. 138.

Corpora SS. Timothei, Juliani, Baſiliſſæ Celſi & Martianillæ.

HIC REQUIESCUNT OSSA
BEATA SANCTORUM CELSI JULIANI
CUM BEATA
BASILISSA ET MARTIANILLA
SUPERIUS VERO
CORPUS S. TIMOTHEI MARTYRIS
SUB TARQUINIO.

Horum autem ſanctorum Martyrum in diplomate Nicolai Papæ Quarti de indulgentiis eidem Baſilicæ ab eodem imperitis mentio habetur.

S. Felix Papa III.

5 In hac item ſacroſancta Baſilica S. Felicis Papæ Tertii corpus conditum olim fuiſſe Bibliothecarius ipſe teſtatur, iſthæc de eo referens: *Hic ſepultus eſt in Baſilica S. Pauli Apoſtoli.* Cæterum innumera prorſus in auguſtiſſima hac Baſilica ſanctorum Martyrum corpora requieſcunt; quæ olim, dum immanis gentilium in Chriſtianos furor graſſaretur, & Chriſti Eccleſiam vehementius impeteret, in proximo Cœmeterio depoſita fuere.

Tituli ſepulchrales è Cœmeterio Via Oſtienſi.

6 Quod verò ad ſepulchralium titulorum lapides ex eodem Cœmeterio erutos attinet, iiſdem licet confractis, nec non fragmentis quoque loco diſſitis, totum fere Baſilicæ pavimentum ſatis ruditer ſubſtratum, reſperſumque conſpicitur. Quos tamen titulos ingenti labore ac ſtudio, ut ipſe fatetur Boſius, hinc inde perſcrutatus, magna ex parte ita ſimul compoſuit, ut legi, intelligique valeant. Horum hic nonnullos, inſigniores præſertim, deſcribemus, & ut optime temporum rationi, & hiſtoricæ veritati conſulatur, ne quid interim errare contingat, eos in medium proferemus, qui Conſulibus ſunt prænotati. In media igitur Eccleſiæ navi ad lævam ingredientibus, haud longe à majori porta ſequens inſcriptio adhuc integra legitur:

MANDROSA HIC NOMINE OMNIUM GRATIA PLENA &
FIDELIS IN XPO EJUS MANDATA RESERVANS
MARTYRUM OBSEQUIIS DEVOTA TRANSEGI FALSI SECVLI
VITAM VNIVS VIRI CONSORTIO TER QVINVS CONIVNCTA
PER ANNOS & REDDIDI NVNC DNO RERVM DEBITVM
COMMVNEM OMNIBVS OLIM & QVÆ VICXIT ANN. PL. M.
XXXIII. DP V VIIII. KAL. FEBRVARIAS CONS. AGINANTI
FAVSTI VC.

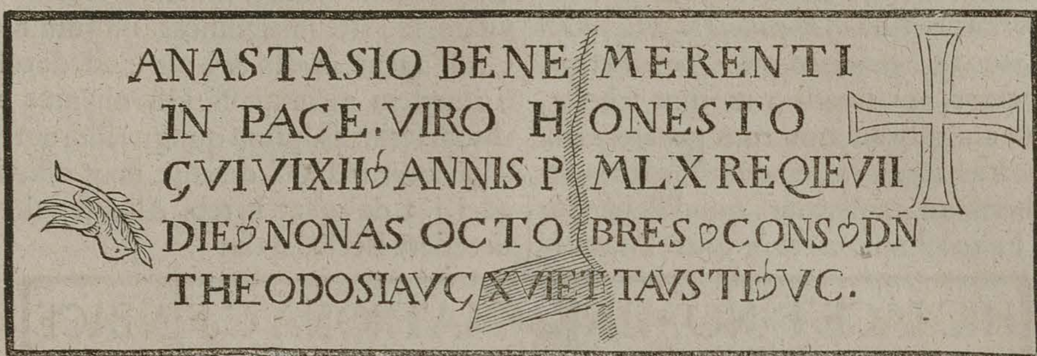
Quatuor Fauſti nomine Conſules in faſtis.

Quatuor autem ſub ipſo Fauſti nomine deſcripti in faſtis Conſules recitantur. Primus unà cum Gallo collega ſub Diocletiano, redempti orbis anno ducenteſimo nonageſimo octavo. Theodoſii alter

alter Imperatoris in Consulatu XVI. collega, anno Christi quadringentesimo trigesimo octavo. Tertius unicus fuit sub Zenone anno 488. Postremus, qui festus Avienus Junior dictus est, unicus secundum Cassiodorum; at verò, si Marcellino fidem præstare velimus, hic unà cum Longino anno 490. Consulatum iniit.

Fausti consulatu sub Diocletiano acris Christianorum persecutio.

7 Si illa igitur recitata hactenus verba: MARTYRUM OBSEQUIIS DEVOTA, de his potissimum Martyribus intelligere atque interpretari quis velit, qui tunc temporis coronati fuere, & de persecutorum impetu tunc pariter contra Ecclesiam acrius desæviente, hic quidem procul dubio Consulatus Fausto, quem primo loco recensuimus, adscribendus erit: verum si ibidem mentionem fieri quis asserat de sacris Martyrum corporibus in hoc eodem Cœmeterio conditis, quibus deinde, suborta Ecclesiæ pace, devoti animi obsequia, religiosumque cultum Mandrosa præstitit; postremus utique Consul, qui absque collega à Cassiodoro recensetur, in eadem inscriptione adnotatus, fuisse subintelligendus est. Quæ quidem sepulchralis inscriptio vetustissima merito comprobatur: Pontificatus enim Felicis Papæ Tertii ibidem, nec non annus salutis nostræ 490. recitatur. Eadem in navi hæc item inscriptio insculpta marmori legitur:

ANASTASIO BENE MERENTI
IN PACE. VIRO HONESTO
QVI VIXIT ANNIS P. M. L. X REQIEVII
DIE NONAS OCTOBRES CONS. DN
THEODOSIAVC ... ET FAVSTI VC.

Theodosii autem Consulatus tantum legitur, perfracto nimirum lapide, ea parte, ubi numerus forte adnotatus fuerat; ex Fausti tamen nomine, qui ejusdem collega fuit, cum decimumsextum Consulatum Theodosius gereret, Anastasii ejusdem obitum anno humanæ Salutis 438. septimo autem Sixti Papæ III. ipsiusque Theodosii 31. & Valentiniani 13. contigisse palam fit. Alia eadem in navi sepulchralis inscriptio:

✠ HIC REQUIESCIT IN PACE SABINUS US PREF.
ANN. QUI BISSIT ANNUS LIIII. ET DIES XXIIII.
DP XVI. KAL. AUGUSTAS CONS. SYMM.
ET BOETIO UC CONSS.

Præfectus annonæ, & ejus officium.

8 Porro verba illa: VS PREF. ANN. hac plane ratione à nobis interpretanda esse ipsemet verborum contextus suadere videtur: *Vir spectabilis Præfectus Annonæ*. Quod quidem urbanum munus in Romani Imperii notitia primo loco inter reliquos reipublicæ administratores, ac magistratus Præfecti Vrbis imperio subjectos recensetur. Cujus quidem muneris formula apud Cassiod. habetur lib. 6. Vat. ep. 18. quemadmodum de Spectabilis titulo & dignitate Jacobus Grutherius agit lib. de offic. Dom. Aug. 9. quamvis Præfecti Annonæ dignitas parum admodum in pretio esset; quippe quæ circa ea tempora jam viluisset: unde Boëthius lib. 3. de Consf. Plut: *Si quis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur: nunc à Præfectura quid abjectius?* Symmachi verò & Boëthii Consulatus anno Domini 522. Hormisdæ 9. Justiniani Imperatoris 5. contigit. In eadem media ala alter hic sepulchralis titulus legendus exhibetur:

Cassiodorus. l. 4. var. epist.
Grutherius l. 1. off. Dom. Aug. c. 9.
Boeth. l. 3. de Consf. Plut.

HIC REQUIESCIT IN PACE
DULCIS ROMULUS
QUI VIXIT ANN. IX. MENS. IX....
DEPOSITUS SUB DIE PRIDIE
ID. SEPTEMBR.
LAMPADIO ET ORESTE
CONSULIBUS.

Lampadii & Orestis Consulatus anno Christi Servatoris nostri 530. Felicis Papæ IV. 5. Justiniani 4. adnotatur. In eadem alter sepulchralis titulus tenoris ejusmodi præfertur:

LOCVS TIMOTHEI ARCHIATRI ET PAVLINÆ.

Archiatri.

9 Verum quinam fuerint hi Archiatri, quorum mentio incurrit, ipsa vox è Græco sermone latinitati reddita edocet principes nimirum medicorum. Quapropter D. Augustin. in lib. de Cevit. Dei, Archiatrum vocat ipsum quondam Æsculapium, à gentibus Deum medicinæ, moderatorem atque arbitrum insanis delirantium hominum, fabularumque commentis vulgari existimatione creditum, ac nuncupatum. Porro in suprema Imperatoris aula, sacri Palatii Archiatri adnumerabantur; quorum Alciat. meminit in tit. C. de Comitibus & Archiatris lib. 2. qui quidem haud medicorum principes, sed ipsorummet Principum medici habebantur. Quod optime ad rem nostram Cassiodorus, Comitis Archiatrorum formulam describens, apertis verbis comprobare videtur, dum isthæc habet: *Indulgeto quoque Palatio nostro, habeto fiduciam ingrediendi, quæ magnis solent pretiis comparari. Nam licet alii subjecto jure serviant, tu rerum domino studio præstantis observa: fas est tibi nos fatigare jejuniis: fas est contra nostrum sentire desiderium; & in locum beneficii dictare, quod nos ad gaudia salutis excruciet: Talem tibi denique licentiam nostri esse cognoscis, qualem nos habere non probamus in cæteros.* Denique in Codicibus Justin. & Theodosian. de Comitibus & Archiatris sacri Palatii, nec non alibi describuntur. In eadem ala hic quoque sepulchralis titulus extat:

Augustinus l. 3 de civ. Dei cap. 17
Archiatri sacri Palatii
Alciatus l. 2 tit. c. de comitibus & Archiatris.
Cassiod. l. 6. form. 19.
Codices Iustin. Imp. tit. 14. l. 12. Theod. tit. 16. l. 16. tit. de comit. & Archiatris Palatii.

10 Porro

HIC PAX QVIESCET EVCARIDVF. SCVT.
SCOL SECVNDQVIMII TAVETANPMXCIIIBIARCVS
VIXIT ANPMXXXVDE POSITVS DIAE PRIDIAE IDVS
IVNIAS Z

Scutarii. 10 Porro verba illa: SCUT. SCOL. SECUND. hunc in modum interpretanda videntur: *Scutarius Scholæ secundæ.* Scutarius autem dicebatur scutorum, seu clypeorum fabricator. Unde Plautus: *Id videtur ut materies suppetat scutariis.* Erant autem in Romana militia multiplicium armorum artifices, inter quos scutarii quoque adnumerabantur à Vegetio de re mil. ubi isthæc: *Habebant enim fabricas scutarias, loricarias, arcuarias, in quibus sagittæ, missilia, cassides, omniaque armorum genera tornabantur.* Variæ autem erant hujusmodi armorum scholæ, quæ à vario ac multiformi armorum genere varia item nomina sortiebantur, eædemque scholæ unum deinde contubernium conflabant, quod Falicense appellabatur. Falicensium autem in Novellis Iustiniani mentio habetur; & in Codice Theodosiano tituli quamplures extant, in quo Theodosiano Codice lege nona de civicis armis, & præcipue de hactenus memorata scutariorum schola agitur.

Plautus. Veget. de re mil. l. 2. c. 11. Falicense contubernium. Novella Iust. Imp. 85. Cod. Theod. tit. 22. l. x.

11 Illud interim lectori sciendum est, quod Biarchi olim dicebantur, administri quidam ex schola agentium in reb. qui victui in Urbe Præfecti erant ut ipsummet nomen indicare videtur: Βίος enim vitam, seu victum significat. Horum mentio fit l. 3. C. de agent. in reb. & l. ult. Cod. de off. P.P. Afric. Eorundem meminit S. Hieronymus ad Pammachium scribens. Ipsum quoque illorum munus Biarchia vocatur l. 1. C. de offic. mag. offic. inde Alciat. ad d. l. 3. de agent. in reb. Alter sepulchralis titulus in eadem Ecclesiæ ala:

Biarchi quinam olim essent, & unde dicti? L. 3. c. de agen. in reb. & l. ult. Cod. de off. PP. Afris. L. 1. c. de off. mag. off.

HIC IACET NOMINE MATRONA C.F IN PACE
VXOR CORNELI PRIMICERI CENARIORVM
FILIA PORFORI PRIMICERI MONETARIO
RVMQVE VIXIT P L M AN XXIIII QVE RECESSIT
DIE MERCVRIS ORA VIII ET DEPOSITA DIF
IOVIS IDVVM MAIARVM IN CONTRA
COLVMNA VII CONS FL. HERCVLANI V.C.

12 Verum inscriptionem hanc haud in Cœmeterio, sed in ipsamet Apostoli Basilica olim extitisse, satis liquet, cum ejusdem ibi signatim locus describatur, è regione nimirum columnæ septimæ. Haud tamen prætermittendum duximus quod legitur, *Primicerius Cenariorum*, id est, *Scenariorum.* Sic enim, si nobis interpretari fas est, supplendum, legendumque existimamus. Norit interim lector, Cornel. illum, aut principem extitisse, vel certe primarium in præmemorato Scenariorum Collegio, & inter Scenarum fabricatores locum obtinuisse. Quæ quidem scenæ vox apud Græci sermonis professores non theatrales duntaxat, quas dicimus, scenas, sed pelles, & castrensia tabernacula æque significat, quæ olim è pellibus conficiebantur. Quare Paulus Apostolus, qui Scenofactoriam artem exercebat, pellio appellabatur. Hinc nobis verisimile fit, *Sinnichium* idem esse, quod modo vulgari sermone appellant *Confalone*; & quod in sacris, solemnibusque supplicationibus à nobiliorum Basilicarum clero de more erectum defertur, quasi *Sceniculum*, corrupto deinde vocabulo sonet, est enim castrensis adinstar tabernaculi. Ut autem conjectari fas est, Cornelius, de quo mentio est, ea potissimum de causa sepulturæ sibi locum pietatis, devotique animi gratia apud D. Paulum delegit; quia idem beatiss. Apostolus scenarum item artifex extiterat, quorum ipse modo veluti Primicerius digniorem præ cæteris locum obtinebat. Nonnulli verò imperitia, seu sculptorum incuria lapidi insculptum fuisse Cenariorum pro Cellariorum nomen, & hac plane ratione legendum arbitrati sunt. Horum quidem mentio agitur l. 24. ff. de manum. test. & l. 12. c. de di. off. ac cellæ penuariæ præpositi erant: unde & cellaria pro annonis usurpata interdum legimus, ut l. ult. Cod. Theod. de off. om. Jud. & apud Sulp. Sev. l. 2. hist. sacræ. Cornel. autem iste haud dubie in palatio, sive domo Cæsarum eo potissimum munere tunc temporis fungebatur, cum è vita decessit. At hic Flavii Hercul. Consul. qui à Cassiodoro unà cũ Asporatio seu Sparatio jungitur, si temporis ratio habenda est, certe anno Christi 452. S. Leonis Papæ 13. Valentiniani 28. & Marciani 3. contigit. Porro lapis, qui in ala minori ad lævam ingredientibus patet his notis exsculptus est:

Primicerius Scenariorum. Ars Scenofactoria D. Pauli quæ, ac qualis esset? Sinnichium quid sit? Leg. 24. ff. de manum. test. l. 12. c. de dir. off. L. ult. Cod. Theod. de off. om. jud. Sulpit. Severus l. 2. hist. sacr.

HIC REQVIESCIT IN PACE DEVS DET QI. VIXET ANNVS PMXX
DEPOSITVS EST XV KAL MAIAS ITERVM POS CON PAVLINI
LC. APAT. LAVRENTI QEM SI VIVO COMPARAVIT SOL. TRIS ET TRIMISSE

13 Super quo si Fastos Consulares nobis, ut par est, consulere licet, plures utique Consules, Paulini nomine nuncupati fuere: qui verò in inscriptione nuper recitata prænotatus est, eum fuisse

Quis Paulinus Consul. hoc loco fit dicendus?

fuisse conjicimus ex aliarum inscriptionum temporibus, quas alibi lectori exhibuimus, qui scilicet unà cum Joanne Scita anno redempti orbis 398. Consulatum gessit. Quapropter cum hujusmodi inscriptio hæc sonet verba: ITERUM POST CONSULATUM PAULINI, altero nimirum post ejusdem Consulatum anno id proculdubio contigisse asserendum est, anno Christi 500. Symmachi Papæ 2. & Anastasii Imperatoris decimo. Præterea in inscriptione hac, amice lector, adnotandum est, ipsummet pretium exprimi, quo sepulturæ locus coemptus fuisse dicitur. Alia in eadem minori Constantinianæ Basilicæ ala Inscriptio ejusmodi se offert:

Pretium quo sepulturæ locus emptus est, lapidi inscribitur.

SIMPLICIUS
EX RATIONABILIBUS VITA,
INNOCENTIAQUE OMNIBUS COGNITUS:
QUI VIXIT ANNIS XLI. MENS. VIII.
D. XXVIIII.
DEPOSITUS IN PACE DIE PRIDIE
IDUUM SEPTEMB.

14 At Rationales, de quibus hic mentio incurrit, administri erant Imperatoris; & alio item nomine, ut Alciatus de magistratibus loquens edocet, procuratores Cæsaris, procuratores fisci, & patrimonii procuratores appellabantur: qui pluribus quidem in locis Romanorum ditioni, imperioque subjectis, & in Urbe præsertim constituti erant. Quare in Cod. Theodos. tit. de Appellat. lib. 14. quoddam refertur Constantini Imperatoris rescriptum: *A. Victori Raionali Urbis Romæ.* Eorumque mentio apud Lampridium repetitur in Alexand. Jul. Capitol. in Cod. Abino, & in Gordianis, Ammian. lib. 18. & alios. In transversa autem ala prope Altare majus sepulchralis hic titulis extabat:

Rationales, eorumque officium. Alciatus de magistr. Cod. Theod. tit. de appel. l. 14. Lamprid. in Alex. Jul. Capitol in Cod. Alb. in Gordin. Amm. l. 18.

HIC POSITVS EST BENEMERITVS EL
VESTITOR IMPERATORIS QVI VIX
DEPOSITVS DVIIIIKAL. SEPTEMBR
DOMINI HONORI AVG. VICC SS.

Porro sextus Imperatoris Honorii Consulatus, de quo in præcitato lapide incidit mentio, anno salutis dominicæ 404. Innocentii Papæ 3. & ejusdem Honorii & Arcadii decimo contigit. In eadem transversa ala, ubi isthæc lapidi insculpta leguntur:

HIC REQUIESCIT IN PACE
CELERINUS V. D. SCRINIARIUS INL.
PATRICIÆ SEDIS
DEP. IIII. ID. NOVEMB.
QUI VIXIT ANN. XXXIII. P. L. M. DN.
PL. VALENTINIANO VII.
ET ANIENO V. CS.

15 At verba illa, quæ concisa & breviata leguntur: V. D. &c. hoc prorsus modo intelligenda arbitramur, ut plena ac consona eorundem significatio à studioso lectore hauriatur: VIR DOCTUS SCRINIARIUS INLUSTRIS PATRICIÆ SEDIS. Quod quidem Scriniarii nomen in perantiquis legalibus Imperatorum rescriptis divulgatum sæpissime reperitur, & in Justiniani præsertim Cod. & ejusdem Novellis; atque etiam in Codice Theodos. ex quibus profecto conjici potest, complures olim diversorum quidem Magistratuum Scriniarios fuisse, non fori duntaxat civilis, sed & militaris: & de iis speciales in eisdem Justiniani, ac Theodosii Codicibus tituli inscribuntur; ubi præsertim de sedis excelsæ Scriniariis agitur; de quibus pariter in Imperatorum Theodosii, & Valentiniani rescripto ad Isidorum Præfectum Prætorii sermo est, quod in eodem Cod. Theodos. tit. 1. 1. l. 6. recitatur. Scriniarii autem dicti sunt, à sacris videlicet scriniis, ubi præcipue leges, rescripta, & sacratæ Imperatorum sanctiones asservabantur: erantque ex eorum numero nonnulli Magistri scriniorum, quidam verò Principes scriniorum; de quibus pariter tituli inscripti leguntur, eorumdemque Lamprid. in Alex. meminit. Ejusmodi autem munus viri tantum doctrina insignes, & legum peritia præstantes obibant; qui assessores quodammodo, consultoresque Imperatoribus aderant, in causis potissimum, quæ ad sacram eorumdem audientiam de more discutiebantur. Quocirca, ut idem Lampridius refert, Alexander Imperator ad id munus viros apprime doctos, ac litteris optime exsculptos, & inter hos Ulpianum legum peritia ac fama notissimum, sibi delegit. At verò Consulatus, qui ad ejusdem inscriptionis calcem subnotatur, Placidi Valentiniani septimus, & Anieni anno à partu Virginis 450. Leonis Papæ 15. Theodosii Imperatoris 43. & Valentiniani 26. contigit. Insuper in eadem ala prope Sacrarium iste olim titulus legendus exhibebatur:

Scriniarii, & eorum munus. L. Scriniarios c. de test. mil. l. ult. c. de castren. ære l. 12. l. scriniarios c. de numer. actu. & c. cod. lib. 12. c. Theod. l. 15. & 16. de num act lib. 14. de div. off. l. 3. de indict. tit. 3. l. 11. c. Just. & tit. 1. l. 8. c. Theod. l. 3. de indict. c. Just. & tit. 11. lib. 6. c. Theod. Scriniarii Lampridius in Alexand. Scriniarii munus viris doctis tantum tribuebatur.

PRESBYTER HIC.... LIX IN
P.... CUJUS PURA FIDES, PROBITAS,
VIGILANTIA PONTIFICUM CLARO
PLACUIT SIC N.... POST. LAPSUM
UT REPARANS VENERANDI CULMINA
TEMPLI.
HUIC ONERIS TANTI RENOVA...
DEPOSITUS VII. IDUS MAJAS,
LEONE AUG. III. MARTIUS DULCIS
VIXIT ANN. III. M. VI.

16 Verum cum hic de tecti hujus Basilicæ instauratione mentio occurrat; hoc nimirum epitaphium illius Felicis presbyteri extitisse crediderim, cui unà cum Adeodato levita à S. Leone Papa hujusce instaurationis cura injuncta fuit, ut vetus inscriptio testatur, quæ olim quidem in Basilicæ porticu, nunc verò intra eandem Basilicam his verbis legitur, nempe:

Felix presbyter instaurat tectum Basilicæ D. Pauli.

Exultate pii lacrymis in gaudia versis,
Et protectori reddite vota Deo.
Cujus sic tenuit resolutum dextera tectum,
In vacuum ut caderet tanta ruina solum.
Solum ut invidiæ princeps tormenta subiret.
Qui nullum ex ampla strage tulit spolium.
Nam potiora nitent reparati culmina Templi,
Et sumpsit vires firmior aula novas,
Dum Christi Antistes cunctis Leo partibus ædes
Consulit, & celeri tecta reformat ope.
Doctorem ut mundi Paulum plebs sancta beatum
Intrepide solitis excolat officiis.
Laus ista Felix respicit te presbyter,
Nec te levita Adeodate præterit.
Quorum fidelis atque pervigil labor,
Decus omne tectis ut redderet, institit.

Verba autem quæ in primo ejusdem epitaphii versu desiderantur, ne mutila remaneant, hunc in modum supplenda putamus:

PRESBYTER HIC PLACIDA FELIX IN PACE QVIESCIT

Quemadmodum & ea quæ tertius exhibet versus:

PONTIFICVM CLARO PLACVIT SIC NOTA LEONI.

Leo 1. Papa.

Leo verò hic præmemoratus inter Pontifices hujus nominis primus merito recensendus est. Consulatum enim Leonis Augusti eodem titulo prænotatum, anno Christi 466. Hilarii Papæ 6. ejusdemque Leonis Imperatoris 10. contigisse constat, quinto propemodum à sancti Leonis Magni obitu recurrente anno. Quod autem sic se res habeat, ut præmisimus, accedit & characterum similitudo epitaphii hujus cum recitata hactenus inscriptione, & epitaphii alterius, quod hic pariter subtexitur. Adeodati nimirum levitæ, qui ejusdem Felicis in Basilicæ instauratione socius extiterat; quod confractum pariter in eadem ala legebatur:

GRATA MARIA
CORDA TVORVM
QVE RELINQVENS
RANDA FIDELIS
MQVE MARITVS
MORS TIBI SV STVLIT VLLVM
DEPOS. VIII. KAL. OCTOBR ADELF O. VC. CONSVLE

☧ SEDIS APOSTOLICAE LEVITES SVMMVS IN ISTA
MENTE PETENS XPM MEMBRA RECONDIT HVMO
IN SIGNIS MERITIS CLARVSQVE PER OMNIA MILES
ENITVIT TANTI DIGNVS HONORE LOCI
ADEO SIC DATVS ALTARIS FVIT ILLE MINISTER
NOMEN VT AEQVARET VITA DECORA VIRI
DEPOS. VII. IDVS MAIAS LEONE IVNIORE AVG... CONSS

Hoc quidem lapide bina olim epitaphia continebantur, duorum scilicet, qui uno eodemque loco tumulati fuerant. Illud autem ex his, quod primo loco recensetur, alterum annorum aliquot intervallo antecedit. Adelphius etenim in Consulatu Marciani Augusti Collega fuit, anno redempti orbis 451. Leonis Magni 12. Marciani ejusdem 2. & Valentiniani Collegæ 27. Consulatus verò Leonis Augusti junioris, secundo Adeodati epitaphio inscriptus, contigit anno Christi 474. Simplicii Papæ 7. Leonis Augusti senioris 18. & ultimo, ab obitu dicti Leonis Magni annis 23. Ex quibus lector perspicue conjicere potest, præmemoratam tecti instaurationem à S. Leone hujus nominis primo, non autem à Tertio, qui sedit anno 496. ut aliqui opinantur, præstitam fuisse. In eadem transversa olim Ecclesiæ ala, eodemque lapide titulus hic legebatur:

Adelphius consul.

LEVITÆ CONJUNX PETRONIA FORMA PUDORIS
HIS MEA DEPONENS SEDIBUS OSSA LOCO
PARCITE VOS LACRIMIS DULCES CUM CONJUGE NATÆ
VIVENTEMQUE DEO CREDITE FLERE NEFAS
DP IN PACE III NON OCTOB. FESTO VC CONSS.
HIC REQUIESCIT IN PACE
PAULA CLF DULCIS BENIGNA GRATIOSA FILIA SS
DP... KAL. SEPT. VENANTIO VC CONSS.
HIC REQUIESCIT DULCIS MUSTELLA GORDIANUS FILIUS SS
DP V IDUS SEPT. SYMMACHO VC CONSS
HIC REQUIESCIT ÆMILIA SAC. VG DP V ID DEC.
PROBINO VC CONSS.

Quatuor epitaphia uni lapidi inscripta.

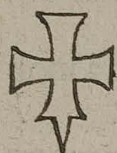
17 Quatuor unus, idemque lapis legentibus inscriptiones ad varios spectantes exhibet, quos nimirum diversis temporibus eodem inferi sepulchro contigit, ut ex prænotatis ibidem Consulibus videre est. Festi namque Consulat. qui primo loco inscribitur, in annum incidit redempti orbis 472. Simplicii Papæ 5. Leonis Imperatoris 16. Artemii 6. Venantii autem in annum Christi 484. Felicis Quarti 2. Zenonis Imperatoris 11. & Odoacri Regis 9. Consulatus porro Symmachi absque Collega, in subsequentem annum 485. referendus est. In inscriptione verò Æmilianæ virginis Deo dicatæ, quæ quarto loco exponitur, sic enim interpretanda ducimus verba illa: SAC. V. id est SACRA VIRGO. Consulatus Probini

Probini cum Eusebio adnotatur, qui anno Christi 487. sub eisdem Felice Quarto, Zenone & Odoacre Consul renunciatus est. Idem verò Probinus in sequentis epitaphii fragmento recensetur, quod in eadem olim Basilica extabat, nempe:

PETRONIUS IN PACE XVII. KAL. MS.
QUI VIXIT LXVI. CONSULA....
PROBINO V.V. CC.

HIC REQUIESCIT IN P... E BIBA
FECIT BISOMUS SACAT.

Memoria hic interim lectori repetendum est, quod Bisomus, de quo hic mentio fit, genus quoddam tumuli apud Christianos erat, bina simul continens defunctorum corpora; quemadmodum Trisomus tria; Quadrisomus verò quatuor cadavera excipiebat, ut supra lib. 1. diximus. In eadem:

POST MORTEM SI VIVIT AMOR SI GRATIA PRISCA
DURAT IN ARCANUM MENTIS ADACTA BONUM
QUAMVIS LUCTIFICUM FRATRIS TAMEN ACCIPE CARMEN
NE MALA SIT TUMULIS EXTERA LINGUA TUIS
TE NATURA PARENS OMNI DEPINXERAT ARTE
MORIBUS INGENIO CORPORE MENTE FIDE
PURUS AMICITIÆ CULTOR SERVATOR HONESTI
ELOQVIO MISEROS & VEL PIETATE FOVENS
HINC EST QVOD TOTO SEMPER TE FLEBIMVS ÆVO
QVOD FVERIT JUVENI VIS TIBI MVLTA SENIS
TE GENETRIX FRATRESQVE SIMVL TE COMPARE LVCTV
PERPETVIS LACRIMIS PLANGIT AMATA DOMVS.
HIC REQVIESCIT IN PACE B M & PETILIVS PROCESSIVS VS
TOGATVS IN LL PP QVI VIXIT PLM ANN XXXVIII DEPOSIT & E &
SVB DIE VIII KAL JVN & PROBO JVN. VC CONS.

Collegium Togatorum. *l. 152. de Dejuri C. Theodos.* *l. devotum c. de metatis l. 12. & 41.*

18 De Togatorum cœtu, seu Collegio in Arcadii & Honorii rescripto ad A A. Africanum Cod. Theodos. His verbis mentio habetur: *Nequis corpore Togatorum provinciales suscipiat functiones; scilicet ut ambientibus claudatur ingressus, & invitis necessitas auferatur.* De eodem Theodosii rescripto l. devotum Cod. de metatis lib. 12. & 41. relat. in Cod. Justiniani juxta Cujacii interpretationem d. l. devotum: qui Cujacius idem esse ait Togatum ac Patronum causarum. Probi autem Consulatus in præmemorato sepulchrali titulo inscriptus, in annum Redemptoris 513. Symmachi Papæ 15. & Anastasii Imperatoris 3. incidit. In monasterii atrio ex eodem Cœmeterio erutus lapis, hac inscriptione insculptus, ad hanc usque diem cernitur.

SUSANNA COMPARAVIT MEMORIAM
QUIEVIT DIE VII KAL AUGUSTAR CONSS.
CÆSARIO ET ATTICO.

Porro hic Cæsarii & Attici Consulatus anno Christi 397. Siricii Papæ 13. Arcadii & Honorii Imperatorum 3. adscribendus est. In media ejusdem Basilicæ cella duo fragmenta, quæ hic quoque subjicimus, extant.

LOCVS SALLIS PONTII QVINIET FLAVIECVS TATIE IN CRISTO
HIC REQVIESIT IN PACE INNOCENS PETRVS QVI VIXIT ANNOS
DVOS DEPOSITVS D VIII IDVS SEPTENB

IC QISCET CVTINVS IN PACE QVIXIT ANVS PMXXCMC DEPOSIT
ONORIO ACVSTO C. LAVRENTIVS AMICVS DOLISI SCRIBET

In eadem cella media, hi qui sequuntur, tituli quoque existunt.

LOCVS BASILI PRESB ET FELICITATI EIVS
SIBI FECERVNT

LOCUS PUPE

XORTACI

LOCUS FILICITATES

LEUPARDUS

SE BIBU

FECIT

SABBATIUS DEP NONIS DECB
DOR IN PACE

DP STERCORES
III KAL OCT IN P.

Cœmeterium S. Pauli illustrium virorum sepultura clarum.

19 Complura interim ex eodem Cœmeterio hic in medium afferenda ac recitanda essent sepulchralium titulorum fragmenta, quæ modo in ejusdem Basilicæ pavimento sparsim leguntur: sed cum in eisdem Consulum nomina desiderentur, & tempus investigando deprehendi haud facile possit, libenter omittimus, ne frustra isthæc perlegendo studiosum lectorem tædio potius, quam curiosa voluptate afficiamus. Porro ex iis, quæ hactenus recensuimus, satis liquet in hoc Cœmeterio viros pariter ac fœminas generis nobilitate, & virtutum merito præstantes humari consuevisse: cujus rei Sarcophagi nonnulli marmorei, miro artis opere ac studio elaborati, fidem faciunt, quos ibidem reperiri, alioque deinde transferri contigit; quorum exemplaria in hoc eodem Opere, nuper Italico idiomate edito, descripta atque expressa habentur, & nos hic utcunque describere haud pigebit.

Ii 2 Sub

Sub Ara maxima, quæ in Ostiensis Basilicæ apside suspiciebatur, marmoreus iste Sarcophagus olim extabat, ex Cœmeterio erutus, in quo aliquot SS. Innocentium corpuscula condita fuerant, quæ unà cum eodem Sarcophago, Sixto V. Pont Max. jubente, in S. Mariæ Majoris Basilicam postmodum translata anno Domini 1586. & sub altari eisdem beatis Martyribus Innocentibus dicato, in sacello ibi ab eodem Sixto V. magnificentissimè erecto, summa veneratione recondita sunt. Sarcophagus iste altitudinis palm. 5. latitudinis 9. profunditatis quatuor, sacras historias affabre exsculptas, ac duobus ordinibus distinctas exhibet.

I. In superiori quidem parte exprimuntur imagines Christi Domini Lazarum à mortuis excitantis: & Marthæ ejusdem Christi manus deosculantis.

II. Petri, cui Dominus abnegationis culpam, quam erat subinde perpetraturus exprobrando prædicere videtur: & ejusdem Petri de admisso erroris piaculo intimum animi dolorem, tristitiamque præ se ferentis.

III. Moysis è manu Dei sacras Legis tabulas accipientis.

IV. Insculpta insuper sanctissimi Abrahæ Isaac immolare volentis imago repræsentatur, qui deinde ab Angelo vocis, ac manus ministerio prohibetur.

V. Pilati demum in Judæa Romanorum Præsidis, manus de more abluentis, dum Christum Dominum per summam injuriam morti addicit.

VI. In inferiori autem ordine cernere est ejusdem Moysis silicem virga percutientis imaginem.

VII. Christi Domini à Judæis crudeliter vincti.

VIII. Danielis in lacu leonum illæsis omnino corporis artubus demorantis.

IX. Moysis iterum sacra legum volumina populo exhibentis.

X. Zacchæi supra sicomorum existentis.

XI. Christi Domini, cæco à nativitate oculorum lumen mirabiliter impertientis: & panem unà cum piscibus ad exsaturandam famelicorum turbam divinitus multiplicantis.

Duo Sarcophagi, seu eorumdem potius fragmenta. Quorum primum quis merito dixerit alterius Sarcophagi operculum extitisse, quod nunc in mediana Basilicæ ala, haud longe ab ejusdem porta conspicitur. Est autem longitudinis palm. 9. altitudinis unius. Jonæ Prophetæ ex immani alvo ceti in lucem prodeuntis, & sub cucurbitæ umbra suaviter quiescentis historiam repræsentat. Illic verò hujusmodi inscriptio legitur:

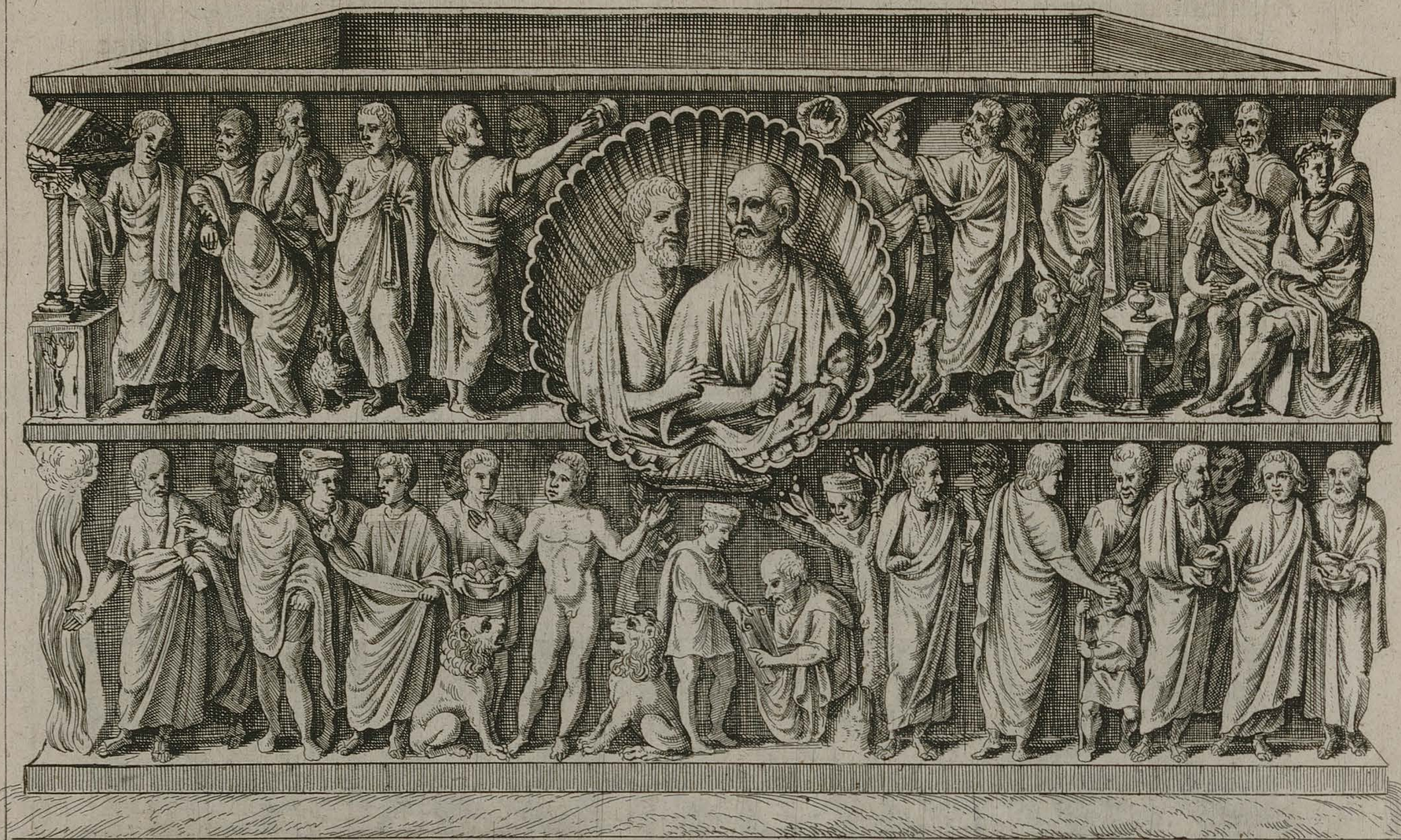
Hic requiescit Dominus Theobaldus Episcopus Hostihensis.

Quæ tamen inscriptio vetustioris Cœmeterialis loco, quæ abrasa omnino est, superinsculpta fuisse videtur. Porro Theobaldus hic Gallus, Cluniacensis quondam monachus, in sacrum Cardinalium collegium cooptatus, & Episcopus Ostiensis à Lucio Tertio creatus, obiit die 4. Nov. an. 1188.

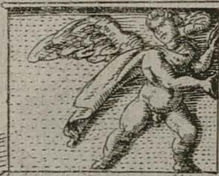
Alterum Sarcophagi fragmentum, ejusdem videlicet pars anterior, latitudinis palm. 9. altitudinis circiter duorum, Christum Dominum præ se fert, quendam supra montem stantem, ex quo subinde quatuor paradisi flumina emanant: ad Redemptoris autem pedes agnus, crucem in capite gestans, subsistere cernitur: utrimque verò exsculptæ sacræ BB. Apostolorum imagines adsunt, & præcipue Petri cæterorum omnium Principis, volumen quoddam explicitum è Christi manu accipientis.

Præ-

SARCOPHAGVS MARMOREVS IN COEMETERIO LVCINÆ EFFOSSVS

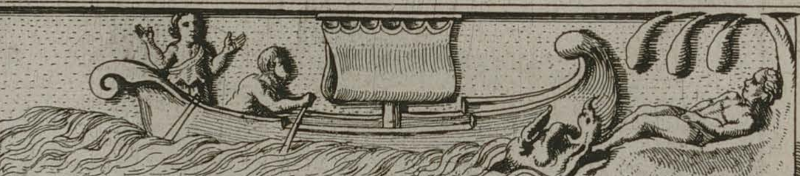

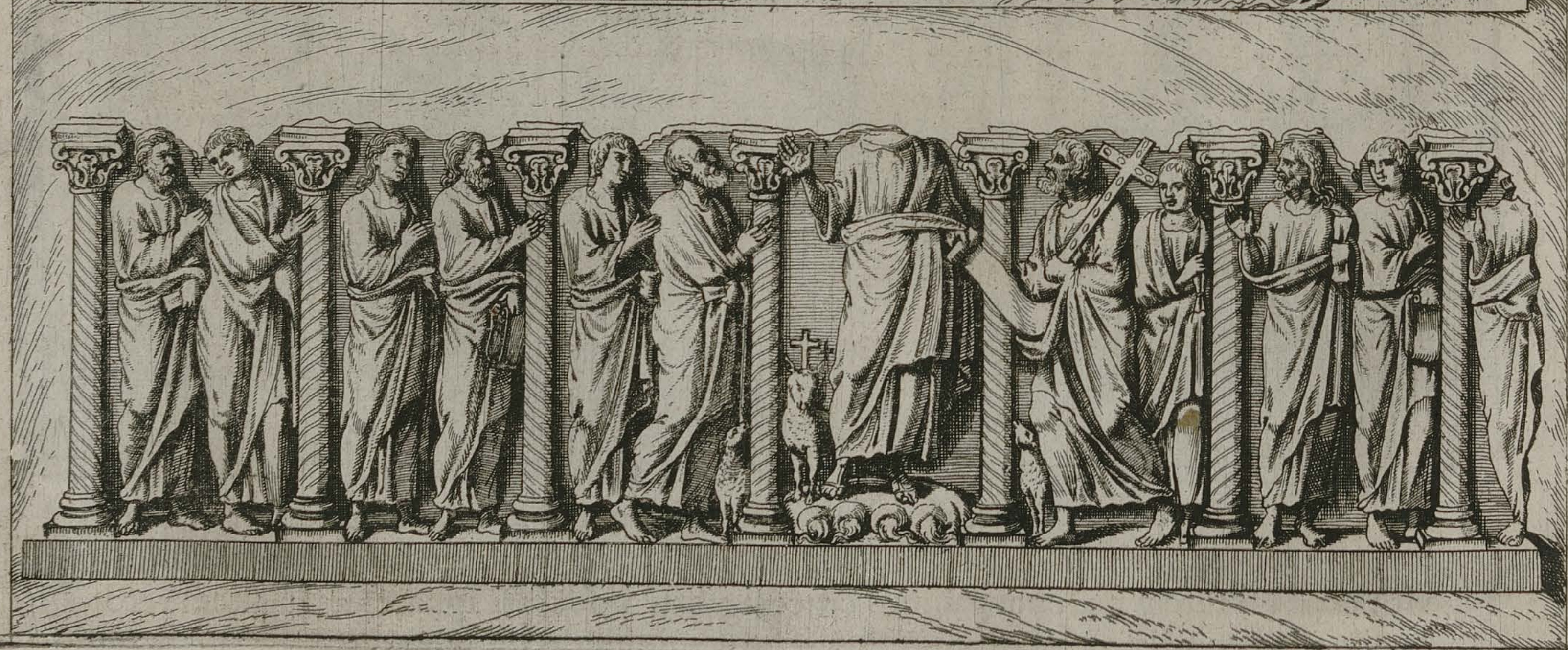
SARCOPHAGI DVO. É COEMETERIO LVCINÆ EFFOSSI.

+HICREQVIESCITDNSLEO
BALLVSEPSHOSTIHEN
SIS

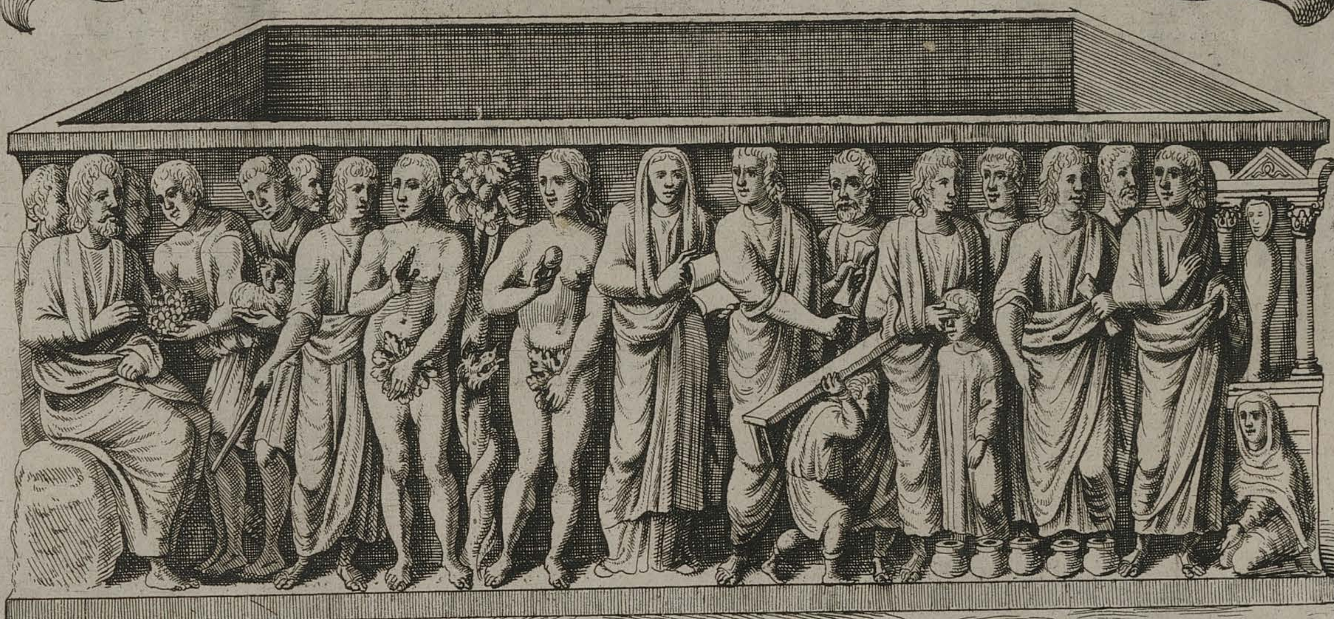
Præsens Sarcophagus ex eodem Lucinæ Cœmeterio in lucem prodiit, qui apud ecclesiam S. Mariæ in monte Aventino translatus nunc visitur. Est autem hic longitudinis palm. circiter novem, profunditatis undequaque palm. 3.

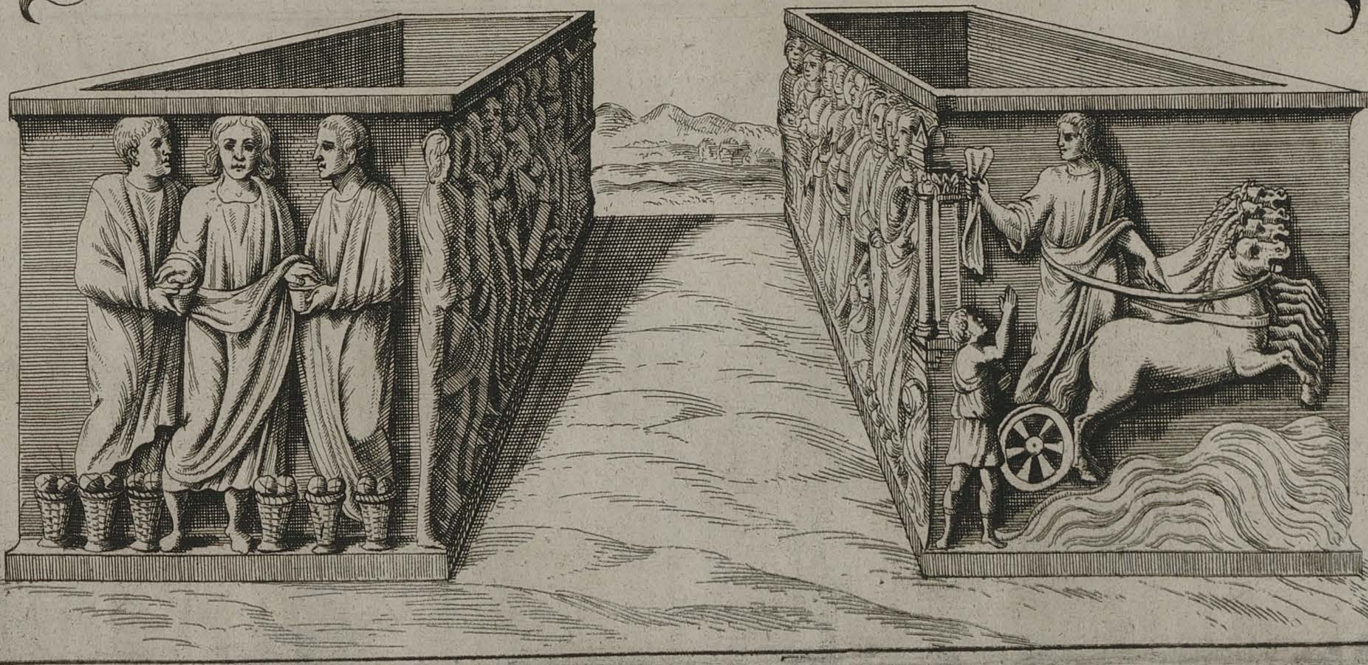
I. Insculptos autem exhibet duos illos primævos fratres, Abel, & Cain sacrificium Altissimo offerentes.

II. Adam item & Evam humani seminis progenitores: nec non inter sacras hasce rerum historicarum figuras Christum Dominum.

III. In medio autem cujusdam itidem mulieris effigiem apertum manu librum tenentis præ se fert, quæ utique beatissimæ Virginis imago creditur, in qua singula adimpleta sunt de altissimo Incarnationis mysterio sacrarum Paginarum, Prophetarumque oracula.

IV. Præterea quædam hinc inde à Christo Domino edita miracula repræsentantur, uti est Paralytici lectulum super humeros deferentis: cæci lumine divinitus perfusi: Lazari pristinæ vitæ restituti.

In prima præcedentis Sarcophagi laterali parte signum illud admirandum exprimitur, quo Christus, ut famelicam hominum turbam reficeret, panes divinitus multiplicavit: cophini autem unà cum panibus cruce signatis insculpti apparent. In altera vero ejusdem parte Eliæ in cælum raptus igni currus ministerio adumbratur.

His

Monumenta Pontificum, & illustrium virorum in Basilica D. Pauli conditorum.

20 His interim ad pia antiquitatis vestigia, quæ delitescebant, studioso perscrutanda lectori, præmissis; reliquum nunc est, ut summorum Pontificum, & aliquot virorum illustrium monumenta, eorum videlicet, qui in hac Basilica conditi sunt, hic brevi sermone recenseamus.

Paulus I. Pontifex.

21 Ut igitur à summis Pontificibus enarrationem aggrediamur; Paulus Papa hujus nominis Primus, æstivos urbis calores devitare cupiens, in proximum hujus Basilicæ monasterium, quod illi satis commodum, atque opportunum videbatur, secesserat; ubi lethali morbo correptus, brevi dierum spatio vivendi finem fecit, anno Christi 767. ibique conditus est: tribus vero postmodum mensibus interlapsis in Vaticanum, cæteris aggregandus Romanis Pontificibus, translatus fuit, quod Bibliothecarius in conscriptis ipsius gestis, his quidem verbis enarrat: *Hic dum in Ecclesia B. Pauli Apostoli, æstivo tempore, prò valido caloris fervore, demoraretur, corporali præoccupatus ægritudine, illic vitam finivit, ubi & sepultus est. Illicque fere trium mensium spatio humatum permansit funus. Postmodum vero congregati omnes Romani cives & aliæ nationes, ejus corpus per flumen Tyberis navicula transfretantes, ad beatissimum Petrum cum psalmodiæ honore deputaverunt.*

Biblioth. in Paulo I.

Joannes XIII.

22 Joannes Decimustertius, qui anno humanæ salutis 972. decessit, in hac eadem Basilica devotionis gratia condi voluit, in media scilicet navi, ubi adhuc, quod sequitur, epitaphium parieti exsculptum legitur:

Epitaphium Joannis XIII.

Pontificis Summi hic clauduntur membra Ioannis,
Qui prudens Pastor persolvens debita mentis.
Istic præmonuit moriens sua membra locari,
Quo pietate Dei resolutus nexibus atris
Egregii Pauli meritis conscendat in æthra
Inter Apostolicos cælorum gaudia metat,
Gaudeat, exultet sociatus cœtibus almis.
Dicite corde pio relegentes carmina cuncti:
Christe tui famuli misertus scelera purga,
Sanguine qui sancto redemisti crimina mundum.

Hic vero summus Pontifex Ioannes
in Apostolica sede sedit
Annos vii. Depositionis ejus dies viii.
Idus Septembris, ab Incarnatione Domini
Ann. DCCCCLXXII.

Petrus Leo.

23 Petrus Leo primariæ vir nobilitatis, Romanosque inter proceres satis vel ipso ex nomine conspicuus, Anacleti II. Antipapæ genitor, cum circa annum redempti orbis 1144. diem extremum clausisset, in Basilicæ Atrio, marmoreo quodam sarcophago depositus est, ejuscemodi sepulchrali titulo adjecto, quod acrosticis carminibus constat; ipsiusque nomen primo cujusque versus elemento, perlegentibus ultro indicatur.

Baron. Annal. to. 12. an. 1144.

Epitaphium Petri Leonis.

PRÆTERIT UT VENTUS PRINCEPS SEU REX OPULENTUS
ET NOS UT FUMUS PULVIS ET UMBRA SUMUS
TOT TANTISQUE BONIS POLLENS PETRUS ECCE LEONIS
RESPICE QUAM MODICO NUNC TEGITUR TUMULO
VIR FUIT IMMENSUS QVEM PROLES GLORIA CENSVS
SVSTVLIT IN VITA NON SIT VT ALTER ITA.
LEGVM SERVATOR PATRIÆ DECVS VRBIS AMATOR
EXSTRVXIT CELSIS TVRRIBVS ASTRA POLI
OMNIA PRÆCLARA MORS OBTENEBRAVIT AMARA
NOMINIS ERGO DEI GRATIA PARCAT EI
IVNIVS IN MVNDO FVLGEBAT SOLE SECVNDO
SEPARAT HVNC NOBIS CVM POLVS ATQVE LAPIS.

In labro autem ipsiusmet lapidis, quo sarcophagus obserabatur, hi quoque legebantur versus:

TE PETRUS ET PAVLVS CONSERVENT PETRE LEONIS
DENT ANIMAM CÆLO QVOS TAM DEVOTVS AMASTI
ET QVIBVS EST IDEM TVMVLVS SIT GLORIA TECVM.

24 Plurimos vero præstantissimos viros in agro juxta eandem Ecclesiam humatos fuisse haud dubium est, quod tunc præsertim temporis contigit, cum intra Ecclesiæ ambitum tumulari quemquam legum præscripto vetitum erat, quod jam supra de B. Petri Apostolorum Principis Basilica diximus: quamvis in præsens non absque ingenti rerum antiquarum injuria, ac detrimento pariter eorundem nomina desiderari merito quis conqueri, ac dolere possit. Attamen ex D. Gregorio, Regest. lib. 3. ep. aperte conjicitur in eodem potissimum agro sepulturæ demandatos fuisse viros utique pietate, ac religione conspicuos: quorum corpora nocturno tempore Græcos, qui in Vrbem advenerant, effodisse, & secum in Orientales plagas deferre veluti sacra Martyrum pignora tentasse idem Gregorius his verbis asserit: *Nam quidam monachi huc ante biennium venientes, nocturno silentio juxta Ecclesiam sancti Pauli corpora mortuorum in campo jacentia effodiebant, atque eorum ossa recondebant, servantes sibi dum recederent. Qui cum deprehensi, & cur hoc facerent, diligenter fuissent discussi, confessi sunt, quod illa ossa ad Græciam essent tamquam reliquias sanctorum portaturi, &c.* Ex quibus plane verbis Cœmeterium subter proximum agrum, qui extra ambitum Ecclesiæ patet, latiori spatio protensum extitisse agnoscimus. Et hæc interim de celebri B. Lucinæ Cœmeterio enarrasse sufficiat.

Græci nocto corpora sanctorum è Cœmeteriis secum deferenda effodiunt.

D. Gregor. regist. lib. 3 ep. 30.

CAP.

CAP. IV.

De Cœmeterio sanctorum Felicis & Adaucti, vel Commodillæ.

1 COemeterium, quod S. Felicis titulo nuncupatur, ab ipsomet Beato Felice, qui ibidem tumulatus est, nomen desumpsit, quamvis longe ante consummatum ejusdem martyrium, ut mox à nobis palam fiet, eodem loco Cœmeterium Commodillæ prænotatum, celebratumque nomine extiterit: quod quidem infra à nobis clarius exponendum erit. Jam igitur alibi diximus, si bene Lector meminit, cum de rebus antiqui sæculi Via Ostiensi studiose recolendis ageremus; eadem Via, secundo ab Urbe lapide, Fanum quoddam unà cum simulacro & ara, atque excelsa insuper arbore quondam recensitum fuisse, ad quam sanctus vir Felix Presbyter, post varia eidem inflicta tormentorum genera, capite mulctandus à satellitibus deductus fuerat, ut in ejusdem Actis apud Mombritium legitur Tomo primo; & apud Surium Tom. 4. 30. August. & prolixius in Codd. M. S. S. Petri, & S. Cæcil. &. Vallic. his plane verbis: *Tunc furore repletus Præfectus, jussit eum duci juxta murum Urbis Via Ostiensi ad locum, qui in secundum milliarium ab Urbe erat, & ibi eum sacrificare in eodem loco, quia illic arbor excelsa stabat, compelli fecit. At ubi S. Felix adductus fuisset in memorato loco, & nefandissimis sacrificiis in arborem vota reddere compelleretur, figens genua sua oravit. Exsurgens vero de oratione, insufflavit in arborem ingentissimam, & ait: Præcipio tibi in nomine mei Iesu Christi, ut à radicibus tuis corruas, & Templum & simulachrum, vel Aram ejus funditus comminuas, ut amplius per te animæ nullatenus decipiantur. Quæ statim ad verbum servi Dei à radicibus eversa est, & templum vel simulachrum, atque Aram ejus ita comminuit, ut nihil ex ipsis penitus remaneret, &c.* Subtexitur vero ibidem ejus martyrii narratio, & socii pariter Adaucti certamen deinde adjungitur: *Corpora autem eorum inhumata relicta sunt; sed Christiani nocte venientes, ibi in eodem loco, in quo Arbor steterat, quia nimirum terræ altitudinem aperuerat eversio ejus, ibi eos sepelierunt. Alia vero die volentes pagani ex nimia rabie corpora eorum effodere, quicunque tentavere manus ibidem mittere, à diabolo arrepti sunt; sicque factum est, ut pœna in ædificationem S. Confessionis proficeret. Ubi postea pacis tempore Basilica fabricata est, &c.*

Fanum Via Ostiensi.

Martyrium SS. Felicis. & Adaucti.

Sur. & Cod. M. S. S. Pet. & Vallic.

S. Felice orante arbor mire corruit, & aram cum idolo comminuit.

2 Hoc igitur loco à Christianis in beati Felicis Martyris honorem nobilis Ecclesia erecta fuit. Sepulchrum autem à Vero Presbytero Damasi Pontificis jussu exstructum, atque ab ipsomet sanctiss. Pontifice aureis hisce carminibus exornatum est:

Ecclesia SS. Felicis & Adaucti.

O semel atque iterum vero de nomine Felix
Qui intemerata fide contempto Principe mundi,
Confessus Christum cœlestia regna petisti,
O vere pretiosa fides! cognoscite fratres,
Qui ad cœlum victor pariter properavit Adauctus.
Presbyter his verus, Damasus rectore jubente,
Composuit tumulum, sanctorum limina adorans.

Epitaphium SS. Felicis, & Adaucti.

Antiq. inscript. in append. pag. 1171. n. 18.

3 Porro hanc eandem Ecclesiam deinde à S. Leone Papa Tertio instauratam fuisse Anastasius in ejus vita testatur, dicens: *Itemque renovavit sarta tecta beati Felicis & Adaucti Martyrum, juxta sanctum Apostolum.* Ejus autem vestigia, ut multi haud improbabiliter existimant, parietinæ quædam sunt, quæ in monachorum S. Pauli vinea ibi è regione monasterii ad hanc usque diem conspiciuntur.

S. Leo III. instaurat Ecclesiam SS. Fel. & Adaucti. *Anast. in S. Leon Papa.*

4 Cœmeterium vero, quamvis ab eodem Anastasio in Joannis Papæ Primi gestis, qui sedit anno salutis 523. sanctorum Felicis & Adaucti titulo appelletur his verbis: *Hic Papa Ioannes renovavit Cœmeterium Felicis & Adaucti.* Revera tamen longe ante ipsorum martyrium, ut diximus, ibidem extabat; quod apertissime ex Actis M. S. Codd. Vat. S. Cæcil. & Vallic. sanctarum Dignæ & Emeritæ comprobatur, quæ sub Imperatoribus Valeriano & Gallieno martyrium consummarunt, longe antequam Felix & Adauctus sub Diocletiano Imperatore martyrio coronati fuissent. In iis igitur sic legitur: *Quas* (Dignam nempe & Emeritam) *deponi jussit, &c. sepelierunt in Cœmeterio Commodillæ ad S. Felicem & Adauctum Via Ostiensi.* Ex quibus satis perspicue patet, ante hæc tempora ibidem Cœmeterium Commodillæ titulo nuncupatum perstitisse, ejus forte opera ac studio ædificatum, in quo venerandæ virgines effervescentium quondam persecutionum metu exagitatæ latitarunt, ut iisdem in Actis his plane verbis legitur: *Similiter & duæ Sorores nobilissimæ Digna & Emerita in antro Via Ostiensi secundo milliario juxta B. Paulum latuerunt.* In iisdem autem Actis Commodillæ Cœmeterium ad sanctos Felicem & Adauctum appellatur, quia sub ea potissimum tempora, quibus scriptor hic floruit, ob eorum corpora ibi condita, hoc vulgo apud omnes nomen sortitum fuerat.

Anastas. in Ioan. I.

SS. Digna, & Emerita.

Cod. Vat. 4. S. Cæc. Vall. 7. 10.

5 Porro recolenda beatarum virginum Dignæ atque Emeritæ pignora inde in Urbem translata, in titulum videlicet B. Marcelli, Paulo Primo Pontifice jubente, honorifice reposita fuisse fertur in earundem Actis M. S. Cod. sanctæ Cæciliæ, à Benedicto quodam presbytero ejusdem tituli digestis, ut ex præfatione liquet his verbis: *Charissimis omnibus consacerdotibus de titulo S. Marcelli Martyris atque Pontificis, qui ponitur in Via lata, & cunctis servitoribus ejusdem Ecclesiæ, seu religiosis laicis, & devotis Deo fœminis, Benedictus exiguus Presbyter in Domino salutem, &c.* Qui & celeberrimam earundem virginum translationem lectu quidem dignissimam prolixo sermone describit; & nos hic ex parte saltem historiam hanc recensere, velut instituti proposito satis congruam, haud abs re duximus. Hæc autem sunt verba: *Stephanus Papa in afflictione positus propter sanctorum Cœmeteria, quæ absque Dei cultu erant, cœpit intra hanc Urbem construere in domo patris sui monasterium in honorem sanctorum Dionysii, Rustici & Eleutherii, ubi sanctorum corpora reconderet. Sed dum fundamenta ipsius Ecclesiæ poneret, ab hac luce subtractus est. Tunc populi Romani communi consensu elegerunt, & ordinaverunt fratrem ejus virum venerabilem Paulum. At ubi ordinatus est, perfecit atque complevit monasterium, quod frater suus Stephanus inchoavit. In quo monasterio multa sanctorum corpora recondens, & perquirens diligenter sanctorum corpora per diversa Cœmeteria, & multa inventa sunt. Tunc cœpit per diversos Titulos, & Diaconias ea distribuere. Factum est autem, dum requireret corpora sanctarum Virginum & Martyrum Dignæ & Meritæ in Cœmeterio Commodillæ Via Ostiensi ad sanctos Felicem, & Adauctum, invenit ea; & dum deferrentur Romam cum maxima veneratione & honore*

Translatio corporum SS. Dignæ, & Emeritæ.

M. S. Cod. S. Cæcil.

Idem ibid.

Monasterium S. Dionysii à Stephano Papa inchoatum.

Et à Paulo ejus fratre perfectum.

In eo corpora SS. Lignæ & Emeritæ collocare tentat.

nore adducens cum hymnis, & laudibus, cereis atque lampadibus, venientibus ante fores Ecclesiæ, quæ est in porticu Tituli Sancti Marcelli Martyris atque Pontificis, ibi se defixerunt, & ex loco illo penitus movere non potuerunt. Mirabilis quippe Deus, ut ait Propheta, mirabilis Deus in Sanctis suis. Ecce & hic operatus est Deus aliud novum miraculum, quod de sancta Lucia legitur, dum vellent eam trahere ad lupanar. Tanto pondere eam fixit Spiritus sanctus, ut virgo Domini immobilis permaneret. Sed istud dissimile, quia hoc ad honorem. Tunc in ipso loco prædictus Papa construens altare, & recondens in eo corpora sanctarum Virginum Dignæ & Meritæ, missaque celebrata, unusquisque cum gaudio ad propria rediit. Quod non absque Dei providentia actum est, qui prævidet, & scit omnia, antequam fiant. In quo loco multa beneficia operatur Deus quotidie usque in finem sæculi. Denique infirmi, & variis infirmitatibus oppressi, & qui ex maleficio ligati sunt, & quicunque ibidem venerint, salvi recedunt ab omni infirmitate. Hæc de recolenda SS. Virginum Dignæ & Emeritæ translatione in M. S. earundem actis recensentur.

Sed ab Ecclesia S. Marcelli dimoveri ea mire nequeunt.

6 Contigit autem hæc die 12. mensis Maji, ut in Rubrica eorundem Actorum initio apposita prænotatur, & ut verisimile nobis fit, anno Christi 757 primo videlicet Pontificatus ejusdem Pauli Primi, quo Bibliothecarius in ejus gestis à se conscriptis eundem Pontificem Sanctorum corpora è Cœmeteriis jam dirutis transtulisse affirmat, eodemque fere anno monasterium, de quo in ejusdem relationis textu agitur, perfecisse pronuntiat, quod primum Stephanus Papa germanus ejusdem frater in paterna domo inchoaverat; ubi nimirum Ecclesia extat, quæ S. Silvestri in Capite vulgo nuncupatur.

7 Porrò eadem beatarum virginum corpora ad hanc usque diem perhonorifice apud memoratam sancti Marcelli Ecclesiam, in porphyretica quadam arca sub altari in earundem honorem erecto asservantur. Ubi insigne quoddam portentum, æternaque concelebrandum memoria, & divina prorsus virtute præstitum Christiano orbi innotuit: anno videlicet Dominicæ salutis 1598. cum Tyberis immaniter inundans, Ecclesiam, totamque ferme Urbem immensa confluentium aquarum copia miserandum in modum obducens, beatis Virginibus honorem deferens, earum tumulum ab aquis illæsum, atque omnino illibatum reliquit: cujus portenti, ut ipsa luce clarius innotesceret, locupletes testes pulvis, & aranearum telæ, quæ ibidem, postea quam Tyberis aquæ inundantes desierant, intuentibus suspiciendæ circa sacrum tumulum apparuere.

In Ecclesia D. Marcelli earundem Virginum corpora nunc asservantur.

Earum tumulus ab inundatione mire, præservatur

8 Reliquum nunc esset, ut studioso lectori ipsummet Cœmeterii locum digito præmonstraremus, sed cum de eodem quid certi vix assequi, & asseri queat, illud dumtaxat nobis conjicere licebit, hoc nimirum haud longe ab Ecclesia S. Pauli situm fuisse, ubi quædam Ecclesiæ S. Felicis, ut jam diximus, vestigia adhuc extant, cum in recensitis hactenus sanctarum Dignæ, & Emeritæ Actis secundo ab urbe milliario sita fuisse describatur, quo item ab urbe intervallo sacra B. Pauli Apost. Basilica distat.

CAP. V.

De Cœmeterio S. Cyriaci Via Ostiensi.

1 Sacrum Cyriaci Cœmeterium inter alia insignia Urbis Romanæ Cœmeteria à Cencio Camerario adnumeratur lib. de Censibus, his profectò verbis: *Cœmeterium S. Cyriaci Via Ostiensi.* Et à Petro Manlio, dum de Vaticanæ Basilicæ excellentia agit, idem planè asseritur, qui insuper ejusdem nominis Ecclesiam ibi extitisse affirmat: *Cœmeterium*, inquit, *S. Cyriaci est Via Ostiensi, ubi est Ecclesia S. Cyriaci.* Verum apud alios scriptores, quos noverimus, nulla prorsus hujus Cœmeterii mentio præfertur: ejusdem vero Ecclesiæ, sub qua olim Cœmeterium extabat, sæpius Bibliothecarius ipse meminit, in gestis nimirum Honorii Papæ Primi, ubi ait: *Fecit & Ecclesiam B. Cyriaco martyri à solo, Via Ostiensi, milliario septimo, ubi & donum obtulit.* In Leonis item Papæ Tertii gestis isthæc repetit: *Immo & in Ecclesia S. Cyriaci posita Via Ostiensi fecit vela, & quadrupulo numero quinque habentia historiam Salvatoris vocantis discipulos de navi: & super sanctum altare ipsius martyris posuit vestem defundato.* Et in vita Benedicti pariter Tertii: *Item venerabilis & præclarus Pontifex fecit in Ecclesia B. Cyriaci martyris, quæ ponitur Via Ostiensi, vestem defundato unam.*

Cencius Camer. lib. de censibus.

Petrus Manlius de Vat. Basil.

Ecclesia S. Cyriaci via Ostiensi.

Biblioth. in Honor. Papa Primo in Leone Tertio & Bened. Tert.

2 Quæ quidem Ecclesia unà cum Cœmeterio solemni ritu Deo dicata fuit in honorem beatissimi illius martyris Cyriaci, qui cum Largo, & Smaragdo; & aliis viginti sub Maximiano pro fidei confessione datis cervicibus martyrio coronatus est: quorum recolenda jugiter memoria in Martyrologio Romano iterato laudum præconio celebratur, natalis nempe 17. Kalend. Aprilis, & translationis VI. Idus Augusti: cum S. Marcellus Papa è Via Salaria eorundem corpora in Lucinæ matronæ prædium, Via Ostiensi, septimo ab Urbe lapide, transtulit, ut eorundem testantur Acta M. S. Cod. Later. Vatic. S. Petri, & Vallic. his quidem verbis: *Veniens autem sanctus Marcellus Episcopus cum Lucina Matrona Christianissima, condivit corpora sanctorum cum aromatibus & linteaminibus, & imposuit nocte in pavone cum eunuchis suis, & sustulit, & commendata fuerant. Translata sunt cum sancto Cyriaco in prædio suo Via Ostiensi milliario ab Urbe septimo, ubi requiescunt in Sarcophagis lapideis, quos sua manu recondidit beata Lucina in pace sexto Idus Augusti.*

SS. Cyriacus, Largus & Smaragdus.

Mart. Rom. 17. Kalend. Apr. 6. idus Aug.

M. S. Cod. Lat. Vat. &c.

3 Lucina autem, cujus hic mentio incurrit, ipsamet esse creditur, quæ sacra beatorum Apostolorum corpora è Catacumbis, ut jam diximus, transferenda curavit: à Cornelii enim Pontificatu usque ad Marcellum quinquaginta dumtaxat anni interfluxere. Hæc igitur matrona pari pietate, ac nobilitate conspicua in ipso suo prædio Cœmeterium exstruxit, quod deinde beati Cyriaci titulo nuncupatum est, ibique ejusdem Cyriaci & sociorum corpora humata perstitere, donec Paschalis Papa Primus in sanctæ Praxedis Ecclesiam eadem sacra pignora transtulit: ex quo postea loco à Sergio Secundo Pont. Max. in Equitii titulum, qui hodie Ecclesia sancti Martini in Montibus nuncupatur, translata fuisse vetusta ibidem posita inscriptio testatur. Caput tamen beati Martyris Cyriaci in Diaconia sanctæ Mariæ in Via Lata unà cum aliis eorundem Sanctorum Reliquiis fidelium nunc venerationi patet: quibus Martyrologium Romanum Sexto Idus Augusti his quidem verbis adstipulatur: *Romæ sanctorum Martyrum Cyriaci Diaconi, Largi, & Smaragdi cum aliis viginti, qui in persecutione Diocletiani, & Maximiani passi sunt decimoseptimo Kal. Aprilis. Eorum corpora à Ioanne*

Lucina Matrona.

Translatio corporum SS. Cyriaci, Largi, & Smaragdi.

presbytero Via Salaria sepulta sanctus Marcellus Papa in prædium Lucinæ Via Ostiensi hac die transtulit, quæ postea in Urbem delata, in diaconia S. Mariæ in Via Lata recondita fuerunt.

4 Et quidem verisimile admodum est, easdem venerandas martyrum beatorum reliquias in præmemoratam diaconiam è vetustissimo sancti Cyriaci Titulo translatas fuisse, qui una cum monasterio eidem proximus atque contiguus erat; cujus apud D. Gregorium in Reg. l. 9. ep. 22. fit mentio. Hac autem nostra ætate perantiquæ, ac celebris Ecclesiæ sancti Cyriaci, nec non Cœmeterii nonnulla eadem Via Ostiensi juxta Tyberim vestigia septimo propemodum ab Urbe lapide ipsas inter ruinas perscrutantibus contemplanda exhibentur.

CAP. VI.

De Cœmeterio S. Timothei Via Ostiensi.

S. Timotheus Antiochenus.

1 Cœmeterium, de quo nunc sermo instituitur, à B. Timotheo Antiocheno nomen desumpsit, qui Romæ sub Constantino Magno, antequam idem Imperator Christi fidem amplecteretur, & sacris baptismi aquis de more ablueretur, martyrio coronatus fuit. Ejus autem corpus à matrona quadam, Theona nomine, vel, ut quidam asserunt, Theodora, in horto quodam Via Ostiensi, prope sepulchrum B. Pauli Apostoli conditum fuit; ut conscripta ejusdem Acta, M. S. Codd. Vat. & Vall. hisce verbis testantur: *Quædam autem nomine Theon* (in Codice Vatican. Theona; in aliis, Theodora) *Christianissima fœmina non longe à sepultura beati Pauli Apostoli, ejus corpus in horto suo suscepit: quod factum omnibus Christianis valde placuit, ut hujus nominis Martyrem vicinum exciperet, qui Paulo Apostolo, ut quondam Timotheus, adhæreret.*

Theona Matrona.

M. S. Cod. Vat. & Val.

Cœmeterium S. Timothei.

2 Ibi postmodum pia fidelium opera Cœmeterium extructum fuit, quod etsi beatæ Lucinæ Cœmeterio ita contiguum est, ut ambo simul juncta haud loco disjungi, ac secerni valeant: pars tamen illa, quæ sacrum martyris Timothei corpus continet, primævo titulo nunquam abolito, Timothei Cœmeterium appellatur; quod peramplo ipsiusmet Apostoli Pauli Basilicæ ambitu circumscribi credimus. Quocirca Honuphrius in Indiculo Cœmeteriorum Urbis, quem ipse edidit, illud enumerans, hæc ait: *Cœmeterium S. Timothei presbyteri, Via Ostiensi, intra Basilicam S. Pauli Apostoli, in quo ipse jacet.* Et quidem indubitatum apud omnes est, ejusdem corpus in eadem requiescere Basilica. Et hæc interim de B. Timothei Cœmeterio enarrasse sufficiat.

Honuph. in Indic. Cœm.

CAP. VII.

De Cœmeterio S. Zenonis Martyris ad S. Anastasium, ad Aquas Salvias.

Aquæ Salviæ.

1 Locus hic, qui ad Aquas Salvias communi vocabulo dicitur, ubi Apostolum Paulum Neronis jussu nobili coronatum martyrio vidimus, & ubi celebre Cœmeterium extat, de quo agimus, à Salvia illustri Romanorum familia nomen istud accepisse fertur: ex qua deinde Otho, & Julianus Imperatores oriundi fuere, & Salvius ille Julianus laudatissimus Jureconsultus, ipsius Juliani Imperatoris nepos, si Eutropio credimus. Ad eandem quoque olim familiam spectasse quidam opinantur Massam illam, quam D. Gregorius ad luminaria Basilicæ ejusdem Apostoli alenda, ac concinnanda jugiter attribuit, ut jam supra dictum est. Quo pariter loco Villam quandam extitisse traditio est, ad quam vili, abjectoque rusticorum servitio relegatam fuisse sanctissimam fœminam Marinam Gordiani Martyris Uxorem legimus in ejusdem Actis M. S. Codd. Lateran. Vatic. S. Petri, & S. Cæciliæ his fere verbis: *Uxorem autem S. Gordiani Marinam in quadam villa, quæ vocatur ad Aquas Salvias in servitio rusticorum opprimi jussit.* Apud Surium etiam; sed ibi depravatè ad *Aquas Silvias* pro *Aquas Salvias* excusum legitur. Locus enim quidam ibidem erat è jugi interlabentis aquæ stillicidio, *Gutta jugiter manans* nuncupatus: ubi gloriosissimi quondam Zenonis, ac sociorum militum haud satis unquam celebrandum martyrii certamen obtigit, quorum in Romano Martyrologio perennis est memoria his plane verbis: *Romæ ad Guttam jugiter manantem natalis sanctorum Martyrum Zenonis, & aliorum decem millium ducentorum trium.* Horum beatissimorum Christi militum ossa tanquam pretiosa latentium thesaurorum pignora, & nobilissima Christiani nominis trophæa in subterraneo oratorii cubiculo, vulgo ab omnibus *Scala Cœli* nuncupato, simul coacervata religiose asservantur, & fidelium illuc accedentium oculis conspicienda patent: quo potissimum tunc temporis translata fuisse quidam autumant, cum vetus proximum Cœmeterium temporum injuria obliteratum excidit.

Familia Salvia.

S. Marina.

M. M. Cod. Lat. Vat. 4. 8. 9. & S. Cæc.

Surius to. 3. 10. maji.

Gutta jugiter manans

Martyrium SS. Zenonis & sociorum.

Mart. Rom. 9. April.

Oratorium vulgo dictum Scala Cœli.

2 Quod quidem à fidelibus hoc potissimum loco sub deploranda debacchantium persecutionum tempora exstructum fuisse, ob recolendam jugiter Apostolici Martyrii memoriam, & ad recondendas tot triumphales beatorum millium Martyrum militum exuvias, qui ibidem quondam trucidati fuerant, haud ab aliquo in dubium revocari potest. Etsi autem in vetustioribus Martyrum Actis nulla prorsus ejusdem Cœmeterii mentio occurrat, nec quidquam apud Anastasium legatur; immo vero nec inter alia Urbis Cœmeteria à Cencio Camerario, & Petro Manlio ullatenus recenseatur. In quodam tamen Lateranensi Codice, ubi solemnis supplicatio describitur, quæ à Clero Lateranensis Basilicæ fieri consueverat quarta feria, post quartam videlicet Quadragesimæ Dominicam, ejusdem Cœmeterii expressa mentio his propemodum verbis fit: *Feria quarta in hebdomada, quando Clerici vadunt cum Cruce, stationali scilicet, per Cœmeterium ad sanctum Paulum, & S. Anastasium,* Quæ verba duplici quidem sensu accipi possunt, ut nimirum Clerus Basilicæ Lateranensis ad S. Pauli, seu Lucinæ Cœmeterium ordinatim procederet, deinde vero ad Cœmeterium S. Anastasii se conferret; vel certe ut ad præmemoratum hoc invisendum devotionis ergo de more pergeret, ita tamen ut S. Pauli Cœmeterium singuli pertransirent, & sic uno eodemque itineris contextu utraque simul, utpote quæ juncta sunt, quod credibilius videtur, ab accedentibus devotissime perlustrarentur.

Solemnis Cleri Lateranensis supplicatio per Cœmeterium.

Cod. Later.

3 Sacrum autem hoc Anastasii Cœmeterium ab eo nomen accepit, qui in Perside glorioso pro fide martyrio coronatus fuit; cujus beata reliquiarum pignora Romam primum translata, in celebri monasterio ad Aquas Salvias nuncupato honorifice collocata sunt. Hujusce translationis Ado ipse in suo

Translatio corporis S. Anastasii.

suo Martyrologio die 22. Januarii his verbis meminit: *Ad Aquas Salvias natalis S. Anastasii martyris, & monachi de Perside, qui post plurima tormenta carceris, verberum & vinculorum, quæ in Cæsarea Palæstinæ perpessus fuerat, à Persis postremo in Perside multa pœna affectus, atque ad ultimum decollatus est à Rege eorum Chosroe cum aliis septuaginta. Reliquiæ corporis ejus primo Hierosolymis ad monasterium suum, deinde Romam delatæ, venerantur in monasterio ad Aquas Salvias.* Et in Chronico isthæc: *Reliquiæ quoque beati Martyris Anastasii primo ad monasterium suum, deinde Romam advectæ venerantur in monasterio sancti Pauli Apostoli, quod dicitur ad Aquas Salvias.* Quæ singula apud Bedam iisdem fere verbis expressa recitantur.

Ado in Martyrol. 22. Ian.

Idem in Chron. æt 6. an. Christi 604.

CAP. VIII.

De Martyribus Ostiensi Via coronatis, vel sepultis. De Tyberinis Ostiis, ac recolendis sacris ibidem monumentis.

1 Sane inter loca, quæ pio fidelium cultu celebranda sunt, præcipuo quodam jure Ostiensis Via, ac Ostia Tyberina, pretioso beatorum Martyrum cruore, qui ibidem uberrime effusus est, omni veneratione dignissima, & sacris eorundem pignoribus satis superque nobilitata, recensentur. Ut enim de eorum gloria quid pro dignitate loquamur, sanctorum quamplurimi magno fidei ardore succensi hac eadem Via martyrium ultro subeuntes, tam sub Alexandro, seu potius Ulpiano Urbis Præfecto acerrimoque Christianorum hoste, quam sub aliis, ut infra exponetur, brevi atque expedito itineris cursu ad perennes cælestis Capitolii triumphos, cum Christo laureati pervenire.

Martyres qui Via Ostiensi coronati sunt.

2 Inter quos palmam merito sibi vindicat invicti illa animi, ac Romanæ nobilitatis laude præstantissima virgo Martina, quæ eodem sub Alexandro Imperatore, Ostiensi Via, decimo ab Urbe lapide, capite pro Christo obtruncata, nobile martyrium consummavit, ut in M. S. ejusdem Actis Codd. Vat. S. Petri, & sanctæ Mariæ ad Martyres his verbis legitur: *Ducta est igitur beatissima Martyr foris Romam Ostiensi Via in milliarium ab Urbe plus minus decimum, & ibi sanctum ejus amputatum est caput, primo mensis Ianuarii die; quo ipsius quotannis celebratur martyrium, sicque corpus ejus relictum est insepultum; Christianus autem quidam ad Rhetorium Episcopum, qui in conceptaculis latebat* (sive, ut alibi legitur, inter cryptas latitantem) *venit; & ei qualiter Virgo Martina suum agonem compleverat, secreto nuntiaverat. Rhetorius igitur Pontifex sumptis quibusdam fidelibus occulte Clericis & Laicis, eum, qui hoc sibi nuntiaverat, secutus est. Postquam vero ad locum, ubi sacrum corpus jacebat, ventum est, duas Aquilas, alteram caput, alteram vero corpus custodientem, invenerunt. Sanctus vero Rhetorius Episcopus, & qui cum eo venerant, fodientes pretiosissimæ Martyris sepulchrum flentes pariter & gementes, Domino Iesu Christo gratias agentes cum laudibus, quibus poterant, & aromatibus eam sepelierunt.*

S. Martina.

Cod. M. S. Vat. 7. S. Pet. A. S. Mar. ad Mart.

3 Depositum verò beatissimæ ejusdem virginis corpus aliquandiu in ipsomet martyrii loco delituit, ubi postmodum Christi cultores pio devotionis studio permoti, in ejusdem honorem Ecclesiam exædificarunt; cujus tamen sub hæc nostra tempora nullum penitus vestigium extat. At subinde sacrum venerandumque pignus Romam translatum, in Ecclesia, quæ sub B. Martinæ titulo dicata est, juxta triumphalem Septimii arcum ad clivi Capitolini radices, una cum sanctorum Martyrum Epiphanii & Concordii corporibus, tanquam dignissimum Christianæ religionis, ac fidei monumentum, ac tutissimum Romanæ Urbis propugnaculum, reconditum est.

Ecclesia. Martin. Via Ostiensi.

Ecclesia S. Martinæ intra Urbem

4 Quam quidem Ecclesiam Alexander IV. summus Pontifex, qui in Petri cathedra anno redempti orbis 1200. sedit, solemni ritu consecravit, eorundemque Epiphanii & Concordii reliquias ibidem reposuit, ut in quadam lapidea tabula ad perennem ibi memoriam notis insculptis legitur: in qua tamen de B. Martinæ corpore nullum prorsus verbum exprimitur: ex quo haud temere aliquando quorundam menti suspicio obreperat, aliò nimirum idem esse translatum; tum maxime, quia illud se Placentini possidere palam prædicant, ac gloriantur.

SS. Epiphanius & Concordius

5 Verum singulari divinæ providentiæ nutu contigit, ut hac nostra ætate, Urbano VIII. Pont. Max. Dei Ecclesiam regente, nono Kalend. Novembris, anno humanæ salutis 1634. sacra corpora, etsi frustra summo olim studio perquisita, tandem sub altari Confessionis ejusdem Ecclesiæ adinventa, longa post annorum curricula iterum rediviva in lucem prodierint, & sub eodem altari, loco deinde decentius ornato, & in meliorem formam redacto, reposita sint, septimo Idus Januarii anno 1635.

Inventio corporis S. Martinæ sub Urbano VIII.

6 Sub eodem Imperatore Alexandro, & Ulpiano pariter Urbis Præfecto, apud Ostia Tyberina Cyriacus Episcopus Ostiensis, Maximus presbyter, & Archelaus diaconus unà cum sociis strenue in agone pro Christo usque ad sanguinem desudarunt: de quibus in M. S. eorum Actis Codd. Later. & S. petri isthæc leguntur: *Romulus tunc iratus jussit eos exspoliari, & fustibus cædi. Illi autem cum cæderentur, dicebant: Gratias tibi agimus Domine Iesu Christe, quia meruimus fieri socii sanctorum tuorum. Eadem hora præcepit eos adduci ad Arcum ante Theatrum* (civitatis scilicet Ostiæ) *& ibi decollari. Tunc omnes quasi ex uno ore dixerunt: Domine Deus omnipotens in pace suscipe spiritum nostrum: & decollati sunt in eodem loco. Sanctus vero Cyriacus Episcopus decollatus est in carcere, ubi jussu Romuli vicarii missus fuerat. Eusebius presbyter in specula positus, noctu collegit corpora sanctorum, & digno honore sepelivit.*

SS. Cyriacus, Maximus, Archelaus, & socii.

M. S. Cod. Lat. & Val. S. Petri.

7 Hæc quidem omnia explicite magis in Cod. Vallic. enarrantur, ubi & de Theodoro Tribuno & Herculano Martyribus sermo subtexitur, his propemodum verbis: *Et decollati sunt in eodem loco, gratias agentes Deo: beatum vero Cyriacum jussit in custodia capite truncari. Tunc beatus Eusebius presbyter collegit noctu corpora sanctorum Cyriaci Episcopi, Maximi presbyteri, & Archelai diaconi, & cum omni diligentia sepelivit. Corpora vero sanctorum militum, qui in mare præcipitati fuerant, beatus Eusebius solicite colligens à littore maris, in campo Ostiæ abscondit; quos & sepelivit juxta Urbem in crypta Via Ostiensi, VI. Idus Augusti. Taurinum vero & Herculanum in Portu Romano abscondit. Beatum vero Theodorum Tribunum posuit myseleo suo, & omnes alios collegit, & posuit juxta corpora Sanctorum Cyriaci & Maximi sub die 10. Kal. Sept.*

SS. Theodorus & Herculanus *Cod. Vall.*

8 Cum vero ibidem B. Aurea gloriosum pro fi-

de martyrium postridie consummasset, à S. Nonno Portuensi Episcopo, qui Hippolytus item nuncupatur, obsequentis ministerio manus sepulturæ tradita est. De qua isthæc in Martyrologio aureis litteris consignata sunt: *Apud Ostia Tyberina S. Aureæ virg. & mart. quæ saxo ad collum ligato in mare demersa est, cujus corpus ad littus ejectum B. Nonnus sepelivit.*

S. Aurea. Martyr. 9. Kal. Sept.

9 In M. S. autem Actis Codd. Lat. & Vall. nobilissimum ejus martyrium, & sepulturæ locus prolixius his verbis describitur: *Lapis magnus ligetur ad collum ejus, & demergatur in mare. Cujus corpus sanctum pervenit ad maris littus, quod B. Nonnus collegit, qui etiam Hippolytus nuncupatur, & cùm omni diligentia sepelivit in prædio suo, ubi habitaverat, nono Kal. Sept.* Quod quidem prædium tantæ virginis præsentia nobilitatum, prope civitatis mœnia extitisse, & in eodem, cum ab Urbe Romana extorris ageret, lectissimam Christi virginem vixisse iisdem ex Actis colligitur, ubi id legitur: *Iratus itaque jussit eam levari à terra Claudius, vinctam catenis in Ostiam deportari cum viris religiosis, & sacris virginibus, & cum omni familia sua. Postquam autem illuc pervenit, cœpit habitare foras muros Ostiæ civitatis in loco, qui vocatur Evaristi, in prædio suo, & ibidem die & nocte jejuniis & orationibus epulabatur.*

Martyrium & locus sepulturæ S. Aureæ M. S. Codd. Lat. & Val.

10 Eodem plane loco haud longo temporis interlapsu Sabinianus quoque martyr conditus fuit; de quo in ejusdem sanctæ Aureæ Actis hæc habentur: *Tunc iratus Romulus jussit teneri quendam Sabinianum, & cœpit quærere ab eo facultates B. Aureæ, dicens: Declara nobis facultates sacrilegæ Aureæ, & adora Deos, quos adoramus. Respondit Sabinianus, & dixit: Facultates quas requiris, B. Aurea per manus pauperum in cœlum transmisit, ubi modo cum electis virginibus lætatur. Me vero scias non blandimento, non terroribus, atque tormentis idolis vestris humiliari. Habeo enim Dominum Iesum Christum, cui sacrificium meipsum offero. Tunc Romulus jussit eum in equuleo levari & torqueri; dehinc flammas ad latera ejus dari, & exuri. Quem sic Deus Martyrem fecit. Cujus corpus presbyter Concordius noctu colligens, juxta corpus Beatæ Aureæ sepelivit.* In aliis tamen conscriptis de ejusdem martyrio codicibus, eundem Sabinianum in puteum projectum fuisse narratur; & inde à S. Concordio presbytero extractum, & apud sacrum Beatæ Virginis Aureæ corpus conditum, ut in jam recitatis sanctorum Cyriaci, Maximi, & Archelai Actis M. S. Cod. Lateran. videre est, in quibus & natalitius ejusdem dies his plane verbis exprimitur: *Cujus corpus jussit in puteum jactari, quem B. Concordius noctu levavit de puteo, & sociavit B. Aureæ martyri v. Kal. Sept.*

S. Sabinianus. Act. S. Aur.

11 Celebris adhuc horum Martyrum memoria viget Tyberina apud Ostia, ubi & cathedralis extat Ecclesia dignissimo B. Aureæ dicata nomini, ejusdemque vel ipso auro pretiosioribus ditata reliquiis: quam à sancto Leone Papa III. instauratam fuisse in ejusdem Leonis Papæ gestis narrat Bibliothecarius: *Sarta vero tecta*, inquit ille, *Ecclesiæ B. Aureæ sitæ in Ostia omnia noviter reparavit.*

Ecclesia S. Aureæ ad Ostia Tyberina.

12 Eandem porro Ecclesiam nobili supplicantium cœtu solemniter comitatus S. Leo Papa Quartus adivit, atque in ea sacro altaris mysterio devote peracto, divinissimo Eucharistiæ Sacramento refecit duces Christianorum exercitus, ac milites, qui contra Saracenos præliaturi mare transfretabant, ut ipsemet Bibliothecarius in ejusdem Leonis Papæ gestis affirmat, ubi prolixo sermone victoriæ palmam non tam armis, quam precibus, è cælo divina opitulante virtute, à Christianis militibus revectam, ac profligatum eorundem Saracenorum exercitum, & usque ad internecionem mirabiliter deletum enarrat.

S. Leo Quartus. Biblioth. in vit. Leon. VI.

13 Sub eodem Imperatore Alexandro, cum sanctissimus presbyter Asterius in Tyberim, ut supra diximus, impiorum hominum manu projectus fuisset, eam scilicet ob causam, quod B. Callisti corpus sepulturæ, ut par erat, perhonorifice demandasset, ipsius postea corpus apud Ostia Tyberina inventum, quo defluentium aquarum impetu asportatum pervenerat, tumulo ibidem pio fidelium obsequio de more exceptum fuisse, ejusdem Callisti Acta M. S. Codd. S. Petri, S. Cæcil. & Vall. his verbis enarrant: *Post dies autem aliquot tenuit Alexander Asterium Presbyterum, quem præcepit per pontem præcipitari. Cujus corpus inventum est in Ostia, & à quibusdam Christianis sepultum in eadem Civitate sub die duodecima Kal. Novemb. in pace.* Reliquiæ vero beati ejusdem martyris Romam deinde à Sergio Secundo Pont. Max. translatæ in Equitii Titulo ab eodem condigno honore conditæ sunt, Bibliothecario teste in Sergii Papæ gestis, ut vetusta quoque inscriptio marmoreæ cuidam tabulæ insculpta edocet, quæ in eodem adhuc Titulo legitur.

S. Asterius. M. S. Cod. S. Pet. S. Cæc. Vall. Translatio corporis S. Asterii. Biblioth. in Sergio Papa

14 Sub Claudio Principe priscæ nobilitatis, ac sanctitatis eximiæ virgo Romana, Prisca nomine, eadem Via Ostiensi, decimo ab Urbe milliario capite obtruncata est, eodemque primum loco venerandum ejus corpus depositum fuit, exstructa ibidem à devotis Christi fidelibus in honorem recolendæ Virginis Ecclesia, quæ perenne nobilissimi apud posteros martyrii monimentum existeret. Sacrum vero pignus Romam deinde translatum, & in Ecclesia sanctarum Aquilæ, & Priscæ, seu Priscillæ in monte Aventino, qui hodie communi, frequentique vocabulo *Sancta Prisca* nuncupatur, religioso conditum obsequio fuisse, M. S. ipsius Acta Cod. Later. legenti fidem faciunt his plane verbis: *Perducta est B. Prisca Virgo & Martyr Via Ostiensi milliario ab Urbe plus minus decimo, & ibi eam carnifices decollaverunt, & sic inhumatam dimiserunt. Tunc quidam Christianus nuntiavit hoc factum Episcopo Urbis Eutychiano, qui manebat absconsus ob nimiam Claudii persecutionem. Accedens ad locum cum ipso, qui ei nuntiaverat, invenit corpus B. Virginis & Martyris illæsum & incontaminatum. Erant custodientes illud duæ aves, quæ vulgo Aquilæ vocantur, ne ab aliqua bestia tangeretur. Episcopus vero, & qui cum eo venerant, coaptantes sepulchrum ejus, ibi eam sepelierunt.* Et paulo infra hæc de ejusdem translatione recitantur: *Passa est B. Prisca virgo, & martyr sub Claudio Cæsare, mense Ianuario, die octava decima. Pauco vero transacto tempore fabricata est illic Ecclesia à fidelibus populis, & servientes Domino ibi demorati sunt per plurima annorum curricula. Postquam autem placuit Omnipotenti Deo suæ Ecclesiæ pacem tribuere, Romanus Pontifex fecit conventum clericorum, & laicorum fidelium, & sicut ei revelatum fuit, perrexit cum ipsis ad locum, ubi B. Prisca sepulta fuerat: & illic invenientes ejus venerabile corpus, summa devotione & veneratione levaverunt illud cum hymnis & canticis spiritualibus deducentes pervenerunt usque ad Arcum Romanum, & ibi in Ecclesia sanctorum martyrum Aquilæ*

S. Prisca. Ecclesia S. Priscæ Via Ostiensi. Ecclesia S. Priscæ in Monte Aventino. M. S. Cod. Lat. Translatio corporis S. Priscæ.

& Priscæ in sarcophago miræ pulchritudinis, digno honore sanctum corpus ejusdem virginis deposuerunt. hæc ex actis.

De tempore translationis corporis S. Priscæ quid dicendum sit?

15 Illud verò de B. Priscæ sepulchro adnotandum est, quo nimirum tempore Acta isthæc, quæ hactenus recitata à nobis sunt, Priscam Martyrem sepulturæ traditam fuisse perhibent, tunc illum adhuc presbyterum, seu alicujus Ecclesiæ Episcopum, non autem Pontificem Maximum extitisse. Eutychianus enim in Pontificii regiminis culmine quadriennio post Claudii obitum sedit, sub quo (ut scribitur) martyrio affecta B. Prisca, & tumulata est. Quapropter Petrus in Catalogo hanc evadere scrobem inoffenso pede cupiens, nomen Pontificis de industria subticuit, qui eandem post martyrium sepultura donavit, & ab Eutychiano Pontifice in Urbem postea translatam asserit; hæc autem inquit: *Tempore autem Eutychiani Papæ corpus B. Priscæ eidem divinitus revelatur, & locus per visionem ostenditur, ubi ipse cum clero & populo effodiens, & corpus inveniens, ipsum inde levavit, & ad Urbem deducens in Ecclesia sanctarum Aquilæ, & Priscillæ venerabiliter tumulavit.* Quod iis, quæ in conscriptis de translatione ejusdem Actis exhibentur, prorsus repugnare videtur: ibi enim dicitur, pacis tranquillitate Ecclesiæ reddita, reliquias ejusdem translatas fuisse: sub Eutychiani verò tempora, magnis Ecclesia Dei persecutionum fluctibus nullo tuta loco jactabatur, sub Aureliano nimirum Imperatore Christianorum nomini infensissimo: ob quam certe rationem ab alio tunc temporis Romano Pontifice, cujus nomen eisdem in Actis desideratur, sacrum B. Priscæ corpus Romam translatum fuisse probabilius quidem asserendum videtur.

Petrus in Catal. l. 2. c. 96.

16 At quoniam eorum potissimum Martyrum hic memoriam recolimus, quorum triumphis locus iste illustratus est, haud silentio à nobis involvendum est, immani illa Diocletiani persecutione, quarum nulla acrior extitit, apud Ostia Tyberina sanctorum martyrum Maximi, & Claudii fratrum, Præpedignæ uxoris ejusdem Claudii, & Alexandri, & Cutiæ filiorum reliquias in mare projectas fuisse, quæ mirabiliter incendio superfuerant; quorum his verbis Ado in suo Martyrologio meminit: *Sanctorum martyrum Claudii, & uxoris ejus Præpedignæ, & filiorum Alexandri, & Cutiæ, & fratris Claudii B. Maximi, qui cum essent præclarissimi generis, agente fratre eorum Gabino presbytero, baptizati sunt à B. Cajo Pontifice Romano, & postmodum tenti sunt, jubente Diocletiano, à Iudice impio Iulio. Et Claudius quidem cum uxore sua, & filiis deportatus est in exilium: deinde incendio concremati, odoriferum sacrificium martyrii Deo reddiderunt, ac sic postmodum apud Ostiam in Rheuma jactati, quorum reliquias Christiani perquisitas, juxta civitatem sepelierunt.* Verum in Martyrologio Romano 12. Kalend. Martii eorundem beatorum martyrum reliquias in flumen, non autem in mare demersas fuisse his verbis exponitur: *Apud Ostia Tyberina sanctorum Martyrum Maximi, & Claudii fratrum, & Præpedignæ uxoris Claudii cum duobus filiis Alexandro & Cutia, qui cum essent præclarissimi generis, jubente Diocletiano tenti sunt, atque in exilium deportati: deinde incendio concremati odoriferum martyrii sacrificium Deo ipsi obtulerunt; quorum reliquiæ in flumen projectæ, & à Christianis perquisitæ juxta eamdem civitatem sepultæ sunt.* Eorumdem pariter mentio fit in præclaræ virginis ac martyris Susannæ Actis.

SS. Maximus, Claudius, Præpedigna, Alexander, & Cutia.

Ado in Mart. 18. Febr.

Mart. Rom. 18. Kal. Mart.

17 Pro Christo item strenue Tyberina apud Ostia tanquam in nobilissimo orbis theatro fortissimi athletæ Demetrius & Honorius decertarunt, de quibus in Martyrologio XI. Kal. Decemb. & alter pariter ejusdem nominis Demetrius, unà cum Honorato & Floro XI. Kalend. Jan. sub quibus tamen tyrannis eosdem gladio confici contigerit, haud exploratum est.

SS. Demetrius & Honorius.

Mart. Rom. 11. Kal. Decemb. Id. Mart. 11 Kal. Ianua. SS. Honoratus, & Florus.

18 Hic denique locus toto Christiano orbe jure quidem merito suspiciendus, ac jugi laudum præconio celebrandus est ob præclarissimi martyris, qui eandem regionem quondam incoluit, haud satis unquam pro dignitate prædicanda meritorum exempla. Ut enim in beatorum Joannis & Pauli Actis legitur, Gallicanus ille præcipuus Romanæ militiæ dux, & postmodum laudatissimus Christi martyr, contemptis novo prorsus exemplo Consularibus infulis, ac divitiis, quibus affluebat, sæculique oblectamentis constanti animo rejectis, apud Ostia Tyberina Ecclesiam erexit, ac domum pariter religiosæ pietatis vir extruxit; ubi cum S. Hilarino degens, peregrinos omnes ac pauperes, qui illuc Urbem adeundi gratia appellebant, hospitio benigne excipiebat, & miro Christianæ charitatis affectu fovebat; quod apud Surium prolixo utique encomio his plane verbis enarratur: *Cum vellet autem privatus abscedere, rogatus ab Augustis Consul processit, & in fascibus positus, quinque millia servorum libertate donavit, & cives Romanos fecit: prædia quoque & domos eis largitus est, omnesque facultates suas, iis exceptis, quæ filiarum erant, distrahi, & pauperibus erogari jussit, manensque in Urbe Ostiensi S. viro Hilarino se adjunxit, ejusque ædes auxit ad suscipiendos peregrinos, quos permultos recipiebat. Adhæserunt autem ei multi ex servis suis, quos manumiserat, & divulgata est fama ejus per totum orbem, ita ut ab Oriente & Occidente venientes viderent virum ex Patricio & Consule, qui erat Augustis amicissimus, lavantem pedes, ponentem mensas, aquam manibus effundentem, languentibus solicite ministrantem, & cætera sanctæ servitutis officia exhibentem. Ipse primus in Ostiensi Urbe extruxit Ecclesiam, & ditavit officia clericorum.* Et paulo infra de ejusdem prædiis isthæc memorat: *Cum autem decedenti Constantino Iulianus successisset, legem is tulit, ne Christiani quicquam in hoc mundo possiderent. Porro Gallicanus in pago Ostiensi quatuor casas habebat, quarum pensiones in eos, quos diximus, conferebat usus, adeoque Dominum meruit habere defensorem, ut quicunque in eas ingrederetur ad fisci titulos constituendos, aut pensiones exigendas, statim à diabolo obsideretur, & quisquis actorum ejus esset exactor, leprosus fieret, &c.* Sed præstat nunc viri de Christiana religione optime meriti laudibus coronam imponere, ipsomet, præconio, quo idem à Romano Martyrologio his plane verbis celebratur: *Alexandriæ S. Gallicani martyris viri Consularis, qui triumphalibus infulis sublimatus, & Constantino Augusto charus, à sanctis Ioanne & Paulo ad fidem Christi conversus est: qua suscepta cum S. Hilarino ad Ostia Tyberina secedens, hospitalitati & infirmorum servitio totum se dedit. Cujus rei fama in toto orbe divulgata, multi undique illuc venientes videbant virum ex Patricio & Consule lavantem pauperum pedes, ponentem mensam, aquam manibus effundentem, languentibus solicite ministrantem, & cætera pietatis officia exhibentem; qui postea sub Iuliano Apostata inde expulsus, Alexandriam perrexit; ubi cum à Ranciano judice sacrificare cogeretur,*

S. Gallicanus. Acta beatorum Mart. Io. & Pauli.

S. Hilarinus.

Sur. to. 3. 26. Iun. in SS. Paul. & Ioan.

Prædium S. Gallicani.

Rom. Mart. 25. Iunii.

retur, & contemneret, percuſſus gladio Martyr effe-ctus eſt.

Tranſlatio corporis S. Hilarini.

19 In eiſdem autem Actis Hilarinum Aretii martyrio coronatum; & ſacrum ejus corpus ad Oſtia Tyberina tranſlatum fuiſſe ſubtexitur, quod pariter Romanum Martyrologium his verbis docet: *Aretii in Tuſcia natalis S. Donati Epiſcopi & Martyris, qui inter cætera virtutis opera, ut ſcribit B. Gregorius Papa, fractum à paganis calicem ſanctum orando inſtauravit. In perſecutione Iuliani Apoſtatæ à Quadratiano Auguſtali comprehenſus, cum idolis ſacrificare renuiſſet, gladio percuſſus martyrium conſummavit. Paſſus eſt etiam cum eo B. Hilarinus monachus, cujus feſtivitas 17. Kalend. Auguſti celebratur, quando ejus corpus ad Oſtia Tyberina tranſlatum fuit.*

Mart. Rom. 17. Kal. Aug.

S. Monica.

20 Tyberina item apud Oſtia, ſanctiſſima illa fœmina ſancti Auguſtini dupliciter mater, Monica videlicet, cui tota Chriſti Eccleſia plurimum debet, dum in patriam iter parat, lethali ibidem morbo correpta, feliciter in Cælum evolavit, anno dominicæ ſalutis 389. quo ſubinde loco venerandum ipſius corpus depoſitum eſt. Cujus in Martyrologio Romano incurrit mentio 4. Non. Maji, his quidem verbis: *Apud Oſtia Tyberina natalis S. Monicæ matris B. Auguſtini: cujus ille præclaram vitam in libro nono Confeſſionum teſtatam reliquit.* Clariſſimæ autem fœminæ corpus à Martino Quinto Pont. Max. redempti orbis anno 1430. Romam ſolemni ritu tranſlatum, in ejuſdem beati Auguſtini Eccleſia perhonorifice conditum fuit: cujus item memoria in eodem Martyrologio v. Idus Aprilis hoc plane modo recolitur: *Romæ tranſlatio corporis S. Monicæ, matris B. Auguſtini Epiſcopi, quod in Oſtiis Tyberinis Martino Quinto Summo Pontifice in Urbem delatum, in Eccleſia ejuſdem B. Auguſtini honorifice reconditum fuit.*

Mart. Rom. 4. non Maji.

Tranſlatio corporis S. Monicæ.

Idem 5. id. Apr.

Anaſtaſius in Conſtantio Magno.

Eccleſia Apoſtolorum ad Oſtia Tyberina.

Anaſt. in Silv. Papa.

21 Tandem Anaſtaſius in conſcriptis Silveſtri Papæ geſtis, Conſtantinum Magnum Imperatorem ejuſdem Silveſtri monitu, ampliſſimam ad Oſtia Tyberina Eccleſiam in honorem Apoſtolorum exſtruxiſſe refert; ejus autem hæc ſunt verba: *Eodem tempore fecit Baſilicam Conſtantinus ex ſuggeſtione Silveſtri in civitate Oſtienſi, juxta portum Urbis Romæ beatorum Petri & Pauli, & S. Ioannis Baptiſtæ, ubi & donum obtulit.* Alterius item Eccleſiæ ibidem in honorem beatiſſimorum pariter Apoſtolorum erectæ, & à Dono Papa inſtauratæ idem Anaſtaſius his verbis meminit: *Sed & Eccleſiam Apoſtolorum ſitam Via Oſtienſi, ut decuit, reſtauravit atque dedicavit.* Et hæc de Oſtienſis Viæ monimentis, ac de Tyberinis pariter Oſtiis, quæ tot recolendæ antiquitatis veſtigia exhibent, & ad perſcrutandam totidem inſignium martyrum memoriam manu ducunt, ac viam pariter & oſtium pandunt, lectori prælibaſſe ſufficiat.

Idem.

CAP. IX.

De Cœmeteriis à Boſio Via Oſtienſi repertis.

1 INgenti Boſius noſter deſiderio tenebatur, quippe qui, tanquam effodientes theſaurum, totus jugiter fuit in ſacris antiquæ religionis, ac Martyrum memoriis perquirendis, & peculiari, ut ita dixerim, pietatis Chriſtianæ ſtimulo eumdem intenſius perurgente ad aſſequendum, perſcrutandumque celeberrimum illud B. Lucinæ Cœmeterium, quod ſub auguſtiſſima Apoſtoli Pauli Baſilica; uti jam diximus, è ſacro rerum hiſtoricarum promptuario extare didicerat. Quamobrem, ut præconcepti voti compos tandem evaderet, qua potiſſimum ratione ſibi ad inferiores loci latebras aditum patefaceret, anxius ſecum ipſe meditabatur; & cum è vaſtis rupium crepidinibus, quæ ipſius è conſpectu Baſilicæ conſpiciuntur, aliquod ibidem latere Cœmeterium haud temere conjiceret, dum manum operi admovet, utpote cupidum, anhelantemque ſacrarum antiquitatum indagatorem nullatenus opinio fefellit. Cum enim haud ulla interpoſita mora die 24. Februarii, anno Domin. Salutis 1595. villam adiiſſet, quæ è regione Baſilicam eandem reſpicit, perluſtrato loci ambitu, brevi interlapſu temporis, ſua ſpe neutiquam fruſtratus; ſub ea, quæ intuentium oculis ſe offert, ut jam diximus, rupe Cœmeterium exciſum reperit, cujus ad ima deſcenſus ſatis amplus, ac profundus prima quidem facie apparuit, tectorio deſuper fornicatus, qui tamen fumo uſquequaque obductus, ac denigratus fuerat. In ipſo oſtii limine excavata hinc inde ſepulchra reperit, necnon conſueto Cœmeteriorum more arculas, in quibus inſculptæ quædam palmarum grandiores formæ extabant: à læva autem ipſius deſcenſus, cubiculum ſeu ſacellum quoddam gentilitium, quod ethnicorum forte conditorium extiterat, perſcrutanti ſeſe obtulit: haud ullum enim ibi Chriſtianæ religionis veſtigium, aut ſignum apparuit; in quod olim forte (ut conjicere nobis licet) Chriſtiani Cœmeterium effodientes, inciderunt. Ulterius verò, etſi avidiſſimus, ipſo penitus obſtructo aditu, haud progredi Boſius valuit. Re tamen ejuſdem Baſilicæ monachis collata, cum ſtudioſiſſimus vir vehementius doleret, aditum ſibi ad tam inſigne, quod pro ſacra tunc antiquitate agebatur, negotium præcludi, hoc unum ab eiſdem monachis pro reſponſo magno ſibi futurum ſolatio accepit; viros videlicet nonnullos per ipſummet aditum alias omnino pervium, reſeratumque ad uſque ſanctiſſimi Apoſtoli Confeſſionis locum pertigiſſe; dum olim Sixto Quinto Pont. Max. tranſverſæ ejuſdem Baſilicæ alæ inſtaurandæ, exornandæque ſedula artificum manu opera daretur.

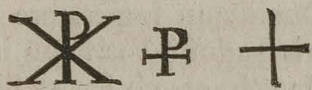
Cœmeterii à Boſio docte deſcriptio.

2 Haud tamen hujuſcemodi accepto reſponſo animum Boſius deſpondit; verum inter ipſas, quæ ſe offerebant, difficultatum ambages indefeſſus, acriores præ ſe ferens ſpiritus, eandem rurſus Oſtienſem Viam uſquequaque perveſtigaturus adivit, ſi quem alicubi aditum ad Cœmeteria pervium offenderet, ſed cum mentis propoſitum aſſequi nullatenus potuiſſet, mutato conſilio Viam illam excurrere ac perluſtrare cœpit, quæ ab ejuſdem B. Apoſtoli Baſilica ad S. Sebaſtiani protenditur, & dum ſingula lynceis oculis, ac toto animi ſtudio explorat; en tibi ad Viæ ejuſdem lævam, excavatum locum quendam juxta vineæ cujuſdam ſepem viſu aſſequitur; ubi cryptam latere ſuſpicatus, eò ſe quantocyus intromittit. At cum ad inferiorem loci partem deſcendiſſet, ſuſcepti mercedem laboris, Deo adſpirante, ſortitus, ingentique gaudio perfuſus ſepulchralia hinc inde loculorum indicia, & quamplures arctas quidem, depreſſaſque viarum ſemitas conſpexit. Ulterius autem iter incœptum proſequenti locus amplior ſeſe obtulit, ubi cryptæ ſepulchralibus loculis

Novum à Boſio detectum Cœmeterium.

loculis refertæ, & ex his altiores quædam, nonnullæ autem depressiores. Recondita ibidem extabant plerisque in locis defunctorum ossa, quæ tamen labefactata jam fere emarcuerant. Singulas autem viarum semitas deinde perlustravit, quæ haud longo protendebantur spatio, & quidem non eam ob causam, quod cæmentis, vel ruinis obstructæ forent, sed quoniam topho integro, quod semitæ adhuc interjacet, iter præcludente, ultra volentibus neutiquam progredi daretur. Hoc igitur Cœmeterium angustum est, quod brevibus viarum semitis viginti circiter definitur, ac circumscribitur. Aliorum item Cœmeteriorum instar excisis hinc inde sepulchris instructum est; quæ fere singula patentia ac disjecta, absque ullo prorsus inscriptionis titulo subsistunt, quamvis literulæ quædam in calce alicubi incisæ appareant, sed quarum significationis sensum nemo legendo assequi valeat. Consueta tamen Christiani nominis signa ibi conspiciebantur, hujusmodi

Ejusdem Cœmeterii descriptio.

At verò cum loculum quendam clausum ac terra penitus obrutum Bosius singula perscrutando offendisset, ubi eum aperuit, nil aliud in eo præter exiles ac tenues consumptorum ossium reliquias, quæ vix quidem apparebant, admirabundus invenit. Porro Cœmeterii aditus, de quo sermo est, & per quem ingrediendi via, ut supra, Bosio adeunti patuit, juxta nonnullorum descriptionem, Via Laurentina ponitur: Cœmeterium autem ad Ostiensem Viam protendi videtur. An verò hoc celebris Lucinæ Cœmeterii, vel certe Felicis & Adaucti, aut quædam alterius pars recensenda sit, incompertum nobis omnino est. Id tamen unum perspicue constat, quod idem discretum, ac sejunctum ab aliis, suisque contentum, ac circumscriptum finibus apparet.

Cœmeterium S. Cyriaci.

2 Verum his omnibus, quæ manu oculisque assecutus jam fuerat, nullatenus Bosius acquiescens, eandem rursus Ostiensem Viam perlustrare excogitat, ut perantiquum saltem B. Cyriaci Cœmeterium, quod ipsamet Via, septimo ab Urbe lapide extare didicerat, curiosius investigaret. Anno igitur à partu Virginis sexcentesimo septimo supra millesimum, mense Majo, constanti animo iter aggrediens, ad locum tandem pervenit, qui, ut à loci ejusdem incolis accepit, S. Cyriaci prædium nuncupabatur. Porro hoc juxta Tyberim situm erat, in cujus sinistro Prædii latere exiguus mons quidam, seu collis attollitur, ubi in jugi medio, pervetustæ S. Cyriaci Ecclesiæ vestigia conspiciuntur, & in ipsiusmet collis summitate collapsorum ruinæ insignium ac prægrandium ædificiorum conspiciendæ exhibentur: locus verò adhuc beati Cyriaci nomen obtinet. Nullus autem, etsi omni inter perscrutandum studio adhibito, Cœmeterii aditus adinveniri potuit; adnotare tamen juxta præmemoratæ Ecclesiæ ruinas licuit, Cryptam quandam calce oblinitam substerni, quæ duabus columnis seu pilis suffulcitur, quadriforme in tholi medio foramen præ se ferentem. Quæ quidem crypta an alicujus quondam Cœmeterii pars fuerit, aut potius cubiculum quoddam colligendis in unum, conservandisque aquis veterum Romanorum opera atque industria destinatum, penitus latet. Quamvis, etsi aquis illam excipiendis, servandisque usui olim extitisse asseratur, nil minus obstet, quin & eadem pariter Cœmeteriali Christianorum usui postmodum inservire, eidemque adjungi potuerit. Id certum interim est, Cœmeterium ibidem existere; ut ipsemet Bosius se ab ejusdem loci incolis accepisse fatetur, detectos nimirum ibidem fuisse aliquando secretos quosdam, ac abditos terræ hiatus, per quos nonnulli inferiorem terræ sinum penetrantes, se quamplura defunctorum ossibus referta sepulchra vidisse testati sunt, ut in aliis, quæ tot adnumerantur, Cœmeteriis quivis unus videre ac contemplari consuevit. Et hæc de Ostiensi Via, quæ sanctorum martyrum triumphis atque exuviis apprimè nobilitatur, enarrasse lectori satis sit.

S. Cyriaci Prædium.

Ecclesia S. Cyriaci.

CAP. X.

De Via Appia, atque Ardeatina, & de perantiquis earumdem monimentis.

1 Jam cœptum, ut vides, amice lector, iter prosequimur, & Urbis Romæ mœnia nobis circumeuntibus à Trigemina porta ad Capenam, quæ proxime occurrit, deveniendum est. Hanc verò hoc potissimum nomine appellatam fuisse auctore Solino didicimus, ab antiqua nimirum ejusdem nominis civitate, prope Albam sita, ad quam obvium eandem extra portam, expeditumque iter olim patebat. Quamvis Servius in illa Virgiliana carmina Æneidos lib. VII. *Lucosque Capenos*, portam hanc à Capenis silvis hausisse nomen affirmet. Camœnam nonnulli eandem, à Camœnarum videlicet Templo vocant, quod extra ipsam situm fuerat. Nunc verò communi omnium voce D. Sebastiani porta, à proxima ejusdem Ecclesia nuncupatur.

Porta Capena.

Civitas Capena. *Solin. de via Ap.*

Servius in l. 7. Æneid. Luci Capeni.

Porta Camœna, & Camœnarum Templum.

Porta S. Sebastiani.

2 Ab hac igitur porta duæ olim Viæ, eædemque celeberrimæ protendebantur, Appia nimirum, & Ardeatina, quamvis Appia apud omnes cæteris longe celebrior habita sit. Quapropter Stat. Silv. lib. ad Pallium, eandem merito Viarum Reginam appellat hiscemet verbis:

Via Appia. Via Ardeatina.

Stat. Silv. lib. ad Pal.

———— *qua limite noto*
Appia longarum teritur Regina Viarum.

3. Porro Via hæc, Appia dicta est ab Appio Claudio Censore, cognomento Cæco, qui eamdem stravit, atque munivit, ut Livius refert Decad. 1. lib. 9. his verbis: *Et Censura, inquit, clara eo anno Appii Claudii, & C. Plautii fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appii, quod viam munivit, & aquam in Urbem duxit.* Et Cicero Orat. pro Milone: *Hæc enim sæpè ab istis dicitur, perinde quasi Appius ille Cæcus Viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur.* Pomponius item Iureconsultus lib. 2. ff de orig. Iur. hujus Viæ meminit: *Post hunc Appius Claudius ejusdem generis maximam scientiam habuit, hic Cæcus appellatus est. Appiam viam stravit, & Aquam Claudiam induxit.* Sed præ cæteris omnibus magis perspicue S. Hieronymus de loc. Hebraic. asserit Appii forum, ac Romani hujus fori nomen ab Appio quondam Consule derivasse, à quo & Via Appia cognominata est. Quamvis non absque alicujus erroris nota ex celebri quondam oppido in Pomtinis paludibus sito, Romanum forum derivando effingat.

Via Appia dicta ab Appio Claudio.

Livius decad. 1. lib. 9.

Cic. pro Mil.

Pompon. Iureconsul. l. 2. ff. de orig. Iur.

Hier. de locis Hæbr. de act. Apost.

4 At quidam memoratæ hactenus Viæ à Septimii Septizonio initium statuunt, assertionem suam Spartiani auctoritate obfirmantes, qui de Getæ Imperatoris

Septizonium Septimii.

peratoris funere loquens: *Illustratusque*, inquit, *majorum sepulchro, hoc est, Severi, quod est in Appia Via, euntibus ad portam dexteram, specie Septizonii exstructum, quod sibi ille vivus ornaverat.* Verumtamen Sextus Pompejus à Camœna porta viam hanc extendi cœpisse, his quidem verbis pronunciat: *Appia Via, & Aqua ab Appio Claudio est appellata, cujus initium est à Porta Capena.* Idipsum Julius Frontinus de Aquæd. lib. 1. asserit: *Appia*, inquit, ille, *Aqua M. Valerio Maximo & P. D. Murena Coss. anno vigesimo post initium Samnitici belli inducta est ab Appio Claudio Censore, cui postea Cæco fuit cognomen, qui & viam à porta Capena usque ad Urbem Capuam muniendam curavit.*

Spart. in Geta. — Sext. Pom. — Iul. Front. l. 1. de aquæ duct.

5 Id pariter Procopius de bello Got. lib. 1. ubi ad rem nostram prolixius eandem Viam his plane verbis describit: *Tum ille via Latina exercitum deduxit, Appia ad lævam dimissa, quam Appius Romanorum tunc Censor nongentis prius jam annis construxerat, ex seque illi indiderat nomen. Appiæ viæ longitudinem quinque dierum spatio emetiri expeditus vir aliquis poterit. Ab Urbe Roma hæc Capuam pertinet: sed ea longitudine patet, ut plaustra duo ex adverso invicem occurrentia libere hac queant pervadere: & sane hæc est præter cæteras omnes Via quidem spectatu dignissima. Appius siquidem ex alia & longinqua tunc regione ut reor, excisos lapides, & hos quidem siliceos, ac suapte natura durissimos, in hanc viam vehendos curavit: quos complanatos, & leves postea redditos, quadratosque circumcidendo factos, invicem collocavit, metalli nihil, vel rei alterius interserendo. Sunt autem ita connexi, & inter se tam valide condensati, ut speciem præ se ferant visentibus non compactos esse, sed natura sic editos. Et quamvis diuturno hi tempore atterantur, plaustrisque frequentibus, & quibusvis animantibus continenter pervii sint, suo tamen ex nexu ne parumper quidem discedunt, vel comminuti franguntur, nec sui quicquam amittunt nitoris.* Quæ quidem studiosa artificum manu elaborata lapidum connexio, & quam hactenus à Procopio descriptam excepimus, nostra hac etiam ætate pluribus ejusdem Viæ locis intuentium oculis exploranda, ac admiranda pariter exhibetur. Nec verò Capuam dumtaxat, ut idem ait Procopius, sed Brundusium usque post Appii Claudii tempora, Via hæc protendebatur, Strabone teste lib. 5. ubi isthæc habet: *Hoc in loco mari adjungitur Via Appia, strata à Roma usque Brundusium.* Et Horatius epist. 19. ad Soll. lib. 1.

Brundusium Numici melius Via ducat, an Appi.

Tacitus quoque lib. 2. & Sex. Aur. de Vir. Illustr. c. 34. Horatianis carminibus adstipulatur.

Procop. de Bell. Got. — Appiæ viæ longitudo. — Quam accurate Via Appia olim strata? — Strabo l. 5. — Horat. ep. 19. — Tac. lib. 2. Sextus Aurel. de vir. Illust.

6 Cæsar quoque Viam eandem stravit, atque munivit, dum Curatoris ejusdem Viæ officio fungeretur, in qua ingentes illum pecunias prodegisse Plutarchus in eodem asserit, & hic proculdubio Viam, de qua sermo est, Capua Brundusium usque produxit. At subinde Viam Appiam, ac milliarios ejus lapides Imperatores Vespasianus, Nerva, & Trajanus præcipue, ut ex inscriptionibus, cæterisque monumentis constat, instaurarunt. A Domitiano quoque Imperatore Viam hanc pristino decori restitutam fuisse, & Domitianam ab eodem pariter nuncupatam nonnulli existimarunt; sed, ut veritati locus sit, omnimode ab Appia, Domitiana Via sejuncta est, quæ Sinuessa Puteolos usque per Linternum ducebat, & tota ferme integra adhuc extat. Plurimum quidem urgere videtur, quod de Herculis Templo, Via olim Appia octavo ab Urbe lapide sito commemorant, ubi statua Imperatori Domitiano erecta fuerat, qui altius deliran-do, Herculis ejusdem nomine usurpato sibi, insano olim gentilium ritu colebatur, ac si Appiam Viam, de qua modo agitur, Domitianus straverit, quemadmodum olim Hercules, ac pari ratione, sicut jam illa Herculea dicebatur, sic ista Domitiana nuncupanda esset. Porro de memorato Herculis Templo Martialis agit lib. 9. Epigr. 48.

Cæsar Viam Appiam stravit, & munivit. — Plutarc. in Aug. — Via Domitiana. — Templum Herculis. — Statua Domitiani Via Appia. — Via Herculea. — Mart. lib. 9. epig. 48.

Herculis in magni vultus descendere Cæsar
Dignatus Latiæ dat nova Templa Viæ.
Qua triviæ numerosa petit dum regna viator,
Octavum Domina marmor ab Urbe legit.

Et eodem lib. Epigr. 50. isthæc inserit:

Mart. lib. 9. epig. 50.

Alcide Latio nunc agnoscende Tonanti
Postquam pulchra Dei Cæsaris ora geris, &c.

Epigrammate etiam 80. hæc canit:

Appia quam simili venerandus in Hercule Cæsar,
Consecrat Ausoniæ maxima fama Viæ.

Verumenimvero præterquam quod nullam hic Martialis de Domitiano Imperatore mentionem facit, ac cæteris Augustis Viæ hujus instauratoribus aptari cuncta valeant; ob statuæ illius dedicationem, quæ in Herculis Templo peracta est Domitiano Imperatori, irrepsisse existimaverim immane illud, quo in præceps ferebatur, divinos videlicet honores insano mentis ambitu æmulandi desiderium.

7 De eodem quoque Herculis Templo idem Martialis meminit, dum Sacerdotum Deæ Cybelis ritus in Horatiorum Campo, Capenam extra portam peragi consuetos recenset, lib. 3. Epig. 36. ex quibus hæc accipe:

Horatiorum Campus. — Sacerdotes Cybelis. — Mart. lib. 3. epigr. 36.

Capena grandi porta, qua pluit gutta,
Phrygiumque matris almo, qua lavat ferrum
Horatiorum qua viret sacer campus,
Et qua pusilli fervet Herculis fanum.

Consueverant insuper, qui sacerdotio initati fuissent, quotannis die 27. Martii, ejusdem Cybelis simulachrum in rivulo quodam abluendum solemni pompa deferre. Haud procul ab eadem porta Capena, qui hodie vulgo *Acqua d'Accio* nuncupatur, ab Atti forsitan ejus amasio. In eisdem enim aquis lustratum fuisse, cum olim primum è Phrygia idem simulachrum Romam adveheretur, antequam intra Vrbis portam loco consisteret; quod totum suis eleganter carminibus Ovidius Fast. lib. 4. describit:

Simulacrum Cybelis. — Acqua d'Accio. — Ovid. Fast. lib. 4.

Est locus in Tyberim, qua lubricus influit Almo
Et magno nomen perdit in amne minor.
Illic purpurea canus cum veste sacerdos
Almonis dominam sacraque lavat aquis.

Et hæc infra:

Ipsa sedens plaustro porta est invecta Capena,
Sparguntur junctæ flore recente boves.

Lucianus item Pharsal. lib. 1. isthæc habet:

Et lotam parvo revocant Almone Cybellem.

Claudianus quoque de bello Gildonico hæc recitat:

Prælatosque lavas Phrygios Almone Leones,
Maternis precibus natum jam flecte Cybelle.

Et Valerius Flaccus 8. Argon.

Sic ubi Mygdonios planctus sacer abluit Almo.
Lætaque jam Cybele, &c.

Lucan. Pharsf. lib. 1. — Claud. de bello Gildon. — Val. Flac. 8. Argon.

8 De eodem solemni festo, & de celebri simulachri ejusdem ablutione plura apud Ammianum Marcellinum habentur lib. 23. Herodian. in Commodo

Solemnitas, & ablutio simulacri Cybelis.

Ammian. Marcell. lib. 23. Herod. in Commodo l. 1. S. Aug. de Civit. l. 2. c. 4.

modo lib. 1. Vib. Sequestr. de numinibus, & præcipue apud S. Augustinum de Civit. lib. 2. cap. 4. ubi vanæ superstitionis deliramenta, profanamque hujuscemodi gentilium vesaniam deridens, hæc ait: *Cælesti virgini & Berecynthiæ matri Deorum omnium, ante ejus lecticam, die solemni lavationis ejus, talia per publicum cantitabantur à nequissimis scenicis, qualia non dico matrem Deorum, sed matrem qualiumcumque Senatorum, vel quorumlibet honestorum virorum, immo verò qualium nec matrem ipsorum scenicorum deceret audire.* Videas ex hoc uno, amice lector, qua ratione Deos olim suos gentilitas coleret, quorum sacra execrandis turpitudinibus, atque obscenitatibus referta præter ipsum nomen haud quidquam sacri redolerent, quinimmo, *cum nullum sit sacrum, quod suum non habeat sacrilegium*, ut Seneca aliquando pronuntiavit, gentilium sacra cum tot obscenarum rerum portentis redundarent, sacrilegia potius, quam sacrificia jure merito appellanda à nobis, & detestanda insuper esse videntur.

Senec. lib. de benef.

Templum Martis.

9 Complura item templa inanibus Diis, eaque magnificentissimo instructa opere Via olim Appia à gentilitiæ superstitionis hominibus erecta suspiciebantur, inter quæ illud celeberrimum fuit, quod Deo Marti à Sylla, dum Ædilis adhuc officio fungeretur, supra centum columnas miro artis opere exædificatum fuerat; cujus sæpe sæpius in sacris Martyrum Actis, & præcipue sanctorum Cornelii & Stephani Pontificum mentio occurrit. Stephanus enim Papa Imperatoris jussu illuc, ut immolaret, perductus, exporrectis Deo precibus, illico ædificium illud (ut acta exhibent) magna ex parte evertit: quod sanctissimus item Pontifex Sixtus Secundus, cum ad illud ipsum Templum immolandi gratia raptus fuisset, divinitus præstitisse legitur.

SS. Cornelius & Stephanus PP.

10 Cicero quoque epist. 23. lib. 4. ad Quinctum fratrem ejusdem Templi meminit, hæc dicens: *Romæ & maxime Appia ad Martis mira proluvies.* Servius item Virgiliana illa carmina Æneid. lib. 1. exponens:

Tullius ep. 23. l. 4. ad Quinctum fratrem. Servius in illud. Æneid lib. 1.

Cana fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus.

Templum Martis Quirini.

Duo Romæ Martis Templa olim extitisse affirmat, alterum intra Urbis mœnia, quod Martis Quirini nuncupabatur; alterum verò extra mœnia, hoc scilicet, de quo nunc sermo incurrit, & quod Martis Bellatoris, seu Gradivi titulo vulgo appellatum est. Ejusdem quoque meminit Livius Decad. 1. lib. 7. qui & hoc insuper portentum refert, Martis videlicet simulachrum, quod ipsamet Via Appia colebatur, madidum quondam sudore Cn. Servilio & C. Flaminio Coss. visum fuisse. Ipsius item Templi prope Capenam portam, & Tempestatis quoque Templi eadem Via Appia à M. Marcello exstructi, eo quod tempestatis obortæ, ac certum imminentis naufragii discrimen, dum in Corsicam adnavigaret, evasisset, Ovid. meminit Fast. lib. 6. cujus hæc sunt carmina:

Templum Martis Gradivi. *Livius decad. 1. lib. 7.* Simulacrum Martis sudore visum. Templum Tempestatis. *Ovid. Fast. lib. 6.*

Lux eadem Marti festa est, quem prospicit extra
Appositum tectæ porta Capena Viæ.
Te quoque Tempestas meritam delubra fatemur,
Cum pene est Corsis obruta classis aquis.

Templa Honori, & Virtuti excitata. *Livius decad. 3. lib. 7. Plutarc. in Marcello.*

11 Idem autem M. Marcellus alia duo Templa Via eadem Appia exædificavit, unum videlicet Honori, Virtuti alterum: quorum apud Livium mentio fit Decad. 3. l. 7. Plutarch. in Marcello, Valerium Max. lib. 1. cap. de Religione, Lact. Firm. de falsis relig. lib. 1. cap. 20. & præcipue apud Augustinum de Civitate Dei, ubi sapidum eorundem met gentilium vana ipsa inter commenta mysterium, quod præ se ferre volebant, acute ad rem nostram adnotavit; nimirum haud cuiquam in Templum Honoris patere ingressum, nisi prius rerum præclare gestarum meritis suffultus per Virtutis ædem conscendat. En quomodo Romani, etsi adhuc gentilium moribus detenti, dum publicæ rei, ac civium bono consulunt, honoris ambitu calcarium instar suorum animos ad virtutem incitare satagebant.

Val. Max. l. 1. c. de rel. Lact. Firm. l. 1. de fals. relig. c. 20. Aug. de Civ. Dei l. 5. c. 12.

12 Porro quod Templa hæc, quorum meminimus, ad Capenam portam extiterint, idem Livius affirmat Decad. 3. lib. 9. dicens: *Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicavit septimodecimo anno postquam à patre ejus primo Consulatu vota in Gallia ad Clastidium fecerat.* Publ. etiam Vict. & Sext. Ruf. eadem Templa in regione Capenæ portæ describunt: & magis perspicue idem confirmat Ascon. Pedianus ab Honuphrio in Rom. & Mart. lib. 5. c. 27. relat. qui insuper addit, eadem Via Lucum, seu Fanum Camœnarum à M. Fulvio Nobiliori ædificatum extitisse; ubi ille, ut Plinius ait in Histor. natural. L. Attii Poëtæ statuam prægrandem collocavit; quamvis Attius statura quidem pusillus fuisset. Ejusdemque Camœnarum Fani Publ. etiam Victor meminit Reg. 1. Porrò Camœnarum cultum eadem Via Appia ab antiquis temporibus solemnem, ac lucum seu silvam à Numa Pompilio Romanorum Rege eisdem dicatam fuisse; ubi quoque fons erat, Ægeriæ nuncupatus, Livius Decad. 1. lib. 1. apertis verbis testatur, hæc dicens: *Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua: quo quia se persæpe Numa sine arbitris, velut ad congressum Dei, inferebat, Camœnis eum lucum sacravit, quod earum sibi consilia cum conjuge sua Ægeria essent.* Hunc verò Fontem nunc Caffarellam vulgo appellant, qui secundo ab Urbe lapide distat.

Livius decad. 3. lib. 9. Publ. Vict. & Sext. Ruf. Mart. l. 5. c. 27. Lucus, & Fanum Camœnarum. *Plin. Hist. nat. l. 34. c. 5. Publ. Vict. Reg. 1.* Fons Ægeriæ. *Liv. Dec. 1. lib. 1.*

13 Sed Ovidius hanc eandem silvam in Aricina valle, ut & ipsum fontem describit Fast. lib. 3.

Vallis Aricina. *Ovid. Fast. lib.*

Nympha monemi mori, stagnoque adoperta Dianæ,
Nympha Numæ conjux ad tua festa veni.
Vallis Aricinæ silvâ præcinctus opaca
Est locus antiqua relligione sacer.

Et infra:

Defluit incerto lapidosus murmure rivo
Sæpe, sed exiguis haustibus inde bibit.
Ægeria est, quæ præbet aquas Dea grata Camœnis;
Illa Numæ conjux, consiliumque fuit.

Sed haud longe ab Urbe Juvenalis quoque eumdem statuit, dum Sat. 3. Judæi illum locatum fuisse dolet:

Lucus, & Fons Camœnarum Judæis locatur. *Juven. Sat. 3.*

Substitit ad veteres arcus, madidamque Capenam;
Hic ubi nocturnæ Numa constituebat amicæ,
Nunc sacri fontis nemus, & delubra locantur
Judæis, quorum cophinus, fœnumque supellex;
Omnis enim populo mercedem pendere jussa est
Arbor, & ejectis mendicat silva Camœnis;
In vallem Ægeriæ descendimus &c.

Ars & exercitium Judæorum.

Eadem pariter Via Appia insigne illud Bonæ Deæ Sacrarium situm fuit, apud quod à Milone olim Publium Clodium interfectum fuisse Cic. orat. pro Milone testatur. At ædificium illud ab Urbe longius dissitum erat, inter Bovillas scilicet & Albanum. Eandem extra portam Capenam Rediculi Fanum extitisse Sextus Pompejus his plane verbis scribit:

Sacrarium Bonæ Deæ. *Cic. orat. pro Milone.* Fanum Rediculi.

Sext. Pomp. ver. Rediculi.

scribit: *Rediculi Fanum extra portam Capenam fuit, quia accedens ad Urbem Annibal, ex eo loco redierit, quibusdam perterritus visis.*

14 Præter tot insignia Idolorum Templa, quæ gentilium cultui patebant, & hucusque à nobis recensita sunt, alia quoque recolendæ antiquitatis monumenta Via eadem Appia suspiciebantur. Nam in primis prope Martis Templum Petra quædam Manalis vulgo dicta extabat; de qua isthæc Sextus Pomp. habet: *Manalem etiam lapidem vocabant Petram quandam, quæ erat extra portam Capenam, juxta Ædem Martis; quam cum propter nimiam siccitatem in Urbem protraherent, insequebatur pluvia statim, eumque, quod aquas manaret, Manalem lapidem dixere.* Hæc ille. Vides qua ratione effictis, ementitisque interdum rerum progidiis, ipsis dæmon gentilibus, dum causam prompta manu assequi non valent, illuderet.

Petra Manalis.

Sext. Pomp. ver. Manalem lapidem.

15 Juxta portam item Capenam aqua olim decurrebat, quæ Mercurii dicebatur; qua nimirum aspergi mercatores consueverant ad eluenda (risum quæso teneas ò Lector) si quæ forte perjuria inter ipsa negotiorum commercia admisissent. Hujus autem aquæ Ovid. meminit Fast. lib. 5. dicens:

Aqua Mercurii.

Ovid. Fast. lib. 5.

Est aqua Mercurii portæ vicina Capenæ,
Si juvat expertis credere, numen habet.
Huc venit incinctus tunica mercator, & urna
Purus suffusam, quam ferat, haurit aquam.
Uda fit hinc laurus: lauro sparguntur ab uda
Omnia, quæ dominos sunt habitura novos:
Spargit & ipse suos lauro rorante capillos,
Et peragit solita fallere voce preces.
Ablue præteriti perjuria temporis, inquit,
Ablue præterita perfida verba die, &c.

16 Quoniam verò singula Romanæ antiquitatis vestigia in studiosi lectoris gratiam recensemus, haud silentio hic obvolvendum est, non longe à D. Sebastiani Ecclesia hac nostra adhuc etiam ætate Circi cujusdam ruinas inspici, quæ solidis usquequaque muris ambiuntur, ubi portæ, ac metarum vestigia apparent: perfractus item Obeliscus, notisque insculptus Ægyptiacis ibidem cernitur. Quem quidem Castrensem olim Circum ab Antonino Caracalla constructum fuisse, antiquitatum Urbis scriptores affirmant: & Raphael Volaterr. hunc ipsum Prætorianis militibus ad exercenda militiæ studia usui fuisse arbitratur: ibi enim & Prætoria quondam castra, teste Blondo & Marl. extitere, quorum reliquiæ sunt, ut nobis quidem credere par est, quæ adhuc supersunt eumdem prope Circum ruinarum moles: ubi & subterraneum quoddam ædificium fornicibus obductum adhuc extat, visu quidem dignissimum.

Circus Antonini Caracallæ.

Raphael Vol.

Castra Prætoria.

Blond. lib. 2. num. 87. Marl. l. 7. c. 17.

17 Porro ne recolendum hoc tum Ægyptiacæ, tum Romanæ antiquitatis monumentum, quod longa temporum injuria disjectum, ipsa inter rudera cernebatur, posthac neglectum inculto, ut videre est, loco jaceret, subsideretque, Innocentius Decimus Pont. Max. rei antiquariæ, patriæ ipsius, ac rerum publicarum princeps amantissimus, haud ullis parcens sumptibus, Obeliscum hunc Ægyptiacum inde in Urbem hac nostra ætate transferri voluit, ibidemque ex Antonini Caracallæ Circo in ipsiusmet Circi Agonalis umbilico, nobili, basis instar, substructa mole, statuis multiplicitér, ac fontibus conspicua, ut uno, eodemque tempore opus, quod invida temporum vetustas disjecerat, cumulatius restitueret, & recurrente Jubilæi anno MDCL. & Urbis, & ipsius antiquitatis decori prospiceret, magnificentius aliorum obeliscorum more erigendum, statuendumque curavit.

Obeliscum Ægyptium ex Circo Caracallæ in Agonalem Innocentius X. transfert.

18 Plurima interim Via Appia virorum illustrium, ac familiarum sepulchra adnumerantur, quorum Cicero in suis potissimum Tusculanis quæstionibus meminit: *An tu*, inquit, *egressus Porta Capena cum Calatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos?* Et in Orat. pro Archia, Ennium Poëtam in Scipionum sepulchro conditum fuisse his quidem verbis asserit: *Charus fuit in Africano superiori noster Ennius. Itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus è Marmore.* In eodem quoque Scipionum sepulchro tres numero statuas erectas fuisse, nempe ejusdem Ennii, Publii, & Lucii, Livius tradit Decad. 4. lib. 8. hæc dicens: *Romæ extra Portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt, duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse, tertia Poëtæ Q. Ennii.* Idipsum in suo Chron. Eusebius affirmat, qui insuper idem sepulchrum primo ab Urbe lapide extitisse subjungit.

Plurima veterum sepulchra Via Appia.

Cic. in quæst. Tuscul. 1.

Sepulchra Calatini, Scipionum, Serviliorum, & Metellorum.

Id. orat. pro Archia.

Statuæ in sepulchro Scipionum.

Livius dec. 4. lib. 8.

Eusebius in Chronico.

19 Probe jam recensita Honoris & Virtutis templa, Marcelli olim monumentum conspiciebatur, ut Asconius in not. ad Orat. in Pisonem his verbis testatur: *M. Marcellus cum statuas sibi ac patri, itemque avo poneret, monumentis avi sui ad Honoris & Virtutis Ædem subscripsit* III. *Marcelli novies Coss. fuerat autem avus quinquies, pater semel, ipse ter. itaque neque mentitus est, & apud imperitiores patris sui splendorem auxit.* Præterea, ut idem Asconius refert, juxta Urbis mœnia sepulchrum Basilii situm erat: *Via*, inquit *Appia est prope Urbem monumentum Basili, qui locus latrocinii fuit perquam infamis.* Et Cornelius Nepos in Pomponii Attici gestis, ipsum Pomponium sepultum fuisse ait in sepulchro Q. Cæcilii avunculi sui eadem Via Appia. Hæc autem sunt verba: *Elatus est in lecticula, ut ipse præscripserat, sine ulla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est juxta Viam Appiam ad quintum lapidem in monumento Q. Cæcilii avunculi sui.*

Monimentum Marcelli.

Ascon. in not. ad Orat. in Pison.

Monimentum Basilii.

Sepulchrum Q. Cæcilii.

Corn. Nep. in vit. Pomp. Att.

20 Via autem Appia sepulchrum Horatiæ, unius è Curiatiis sponsæ, extitit, quæ ab Horatio fratre suo ibi interfecta est, ut Livius Decad. 1. lib. 1. his verbis affirmat: *Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructum est saxo quadrato.* Eadem pariter Via nono ab Urbe lapide Gallienus Imperator, & Severus Cæsar commune sepulchrum sortiti sunt: de quibus hæc Sext. Aurel. Victor Augustæ Hist. cap. 35. *Severus ab Herculio Maximiano Romæ ad tres Tabernas extinguitur, funusque ejus Gallieni sepulchro infertur, quod ab urbe abest per Appiam millibus novem.* M. Tullii quoque, & aliorum ejusdem nominis sepulchra juxta Viam Appiam sita olim fuisse Marl. ex compluribus eorundem sepulchralibus titulis ætate sua ibidem repertis testatur.

Sepulchrum Horatiæ.

Livius dec. 1. lib. 1.

Sepulchrum Gallieni Imp. & Severi Cæs.

Sext. Aurel. Vict.

Sepulchra Tulliorum.

Marl. lib. 7. c. 17.

21 Tandem Via hæc à Porta, quæ Capena dicitur, Albanum versus progrediendo, nobilissimis passim sepulchris referta conspicitur; quorum pleraque in ædicularum ac turrium formam affabre quondam exstructa fuisse apparet: verumtamen ornamentis nunc penitus destituta sunt. Ex his autem omnibus unum dumtaxat adhuc integrum superest, haud procul ab Ecclesia Divi Sebastiani, sphærica quidem forma exædificatum, quod vulgo *Caput bovis*, à bovum videlicet craneis eidem

Caput Bovis.

eidem sepulchro insculptis, appellatur, ubi ejuscemodi inscriptio grandioribus notis exsculpta legitur:

CÆCILIÆ. Q. CÆCILII. F.
METELLÆ CRASSI.

Porro Cæcilia, cujus hic mentio agitur, filia Q. Metelli fuit, qui ob devictam Cretam, Cretici cognomentum ingenti laude promeruit: eademque Crassi illius omnium ditissimi uxor extitit.

Via Ardeatina.

Sed ut à sepulchris ad vias orationis stylum convertamus; Appiæ, quam hucusque celebravimus, Ardeatina adjacet Via, à dextris nimirum per Capenam portam hactenus memoratam exeuntibus.

Ardea Romanorum colonia.

Hoc autem potissimum nomine ab Ardea veteri Rom. colonia in Latio posita ad quam hæc via ducebat, nuncupata est. Ardeatina olim Via inter secundum ac tertium ab urbe lapidem aquæ rivus decurrebat, quæ Retricis appellabatur: cujus ipse Cato meminit in oratione, quam habuit de censura Fulvii Nobilioris apud Sext. Pompejum, verbo Retricibus: *Retricibus cum ait Cato in ea, quam scripsit, cum edissertavit Fulvii Nobilioris censuram, significat aquam eo nomine, quæ est supra Viam Ardeatinam, inter lapidem secundum & tertium, qua irrigantur horti infra Viam Ardeatinam, Asinariam usque ad Latinam.*

Aquæ Retricis rivus. *Cato orat. de censur. Fulv. Sext. Pomp. de Retricib.*

22 At verò Ardeatinæ hujus Viæ ethnicos apud scriptores nullam prorsus memoriam superesse hucusque comperimus. In sanctorum verò Martyrum Actis de ea fit sæpesæpius mentio; & ex iisdem hanc Appiæ contiguam fuisse liquido probatur. Celeberrimum enim Callisti Cœmeterium, quod Via Appia extare apud omnes notissimum est, in iisdem aliquando Actis Via Ardeatina reponitur, ut suo infra loco enarrabimus. Hoc ipsum plane ex pervetusto quodam sepulchrali lapide comprobatur, qui secus viam in eo prorsus loco repertus est, ex quo ab Ecclesia S. Sebastiani ad S. Pauli Basilicam itur, ubi ab intermedia via, quam nonnulli Ardeatinam esse opinantur, intersecatur, vel potius dividitur. Est autem hujuscemodi sepulchralis inscriptio:

Cœmeterium Callisti.

D. M.
M. AURELIUS DOMITIANUS SE VIVUS
EMIT, ET COMPARAVIT LOCUM
VIRGINEM A SOLO FECIT SIBI,
ET LIBERTIS, LIBERTABUSQUE
POSTERISQUE EORUM
ITEM BEBIÆ PARTHENOPE
CONJUGI SANCTISSIMÆ IN FRONTE
PEDES P.M.XVI. IN LATUS PEDES XVI.
ITEM IN LATUS IN VIA ARHEATINA
RESPICIENTE LONGU PEDES
P. M. XXIIII. ET LATU PEDES X.
V.H.M. EX H.N.S.
M. AURELIUS STASIMUS LIB. COEPTUM
A PATRONO SUO CONSUMMAVIT
SIBI ET SUIS. QUOD SI QUIS POST
OBITUM MEUM VENDERE,
AUT DONARE VOLUERIT. INF.
AN. PONT. FF. L. N.

Et hactenus de pervetustis ethnicorum monumentis, quæ apud præmemoratas Vias olim suspiciebantur. Nunc de sacris beatorum martyrum à nobis sermo subtexendus est; quibus eædem Viæ veluti margaritis auro intextis, magis conspicuæ ac illustriores redduntur, ac de Cœmeteriis præsertim, ut cætera omittamus, quæ in earumdem Viarum ambitu passim continentur, studioso religiosæ antiquitatis indagatori nonnulla prælibanda sunt.

CAP. XI.

De celebri Callisti Cœmeterio.

1 PErantiquum sane, ac præ cæteris celeberrimum Callisti Cœmeterium, secundo ab Urbe lapide, Via Appia situm est. Quod à B. Callisto Pontifice olim exstructum ac pariter denominatum fuisse, ipsemet Anastasius in conscriptis ejusdem gestis innuere videtur, ubi isthæc ait: *Et fecit aliud Cœmeterium Via Appia, ubi multi Sacerdotes & Martyres requiescunt, quod appellatur usque in hodiernum diem Cœmeterium Callisti.* Sed ex eodem Anastasio hoc ipsum longe ante Callisti tempora extitisse, eodemque nomine appellatum fuisse satis aperte convincitur. Ille enim gloriosa ac recolenda sanctorum Pontificium Aniceti, & Soteris gesta enarrans, qui longo quidem temporum intervallo Callistum præcessere, eosdem in Cœmeterio Callisti conditos fuisse describit; & de Zephyrino item ejus prædecessore agens, de Cœmeterio eodem his verbis mentionem facit: *Qui etiam sepultus est in Cœmeterio suo, juxta Cœmeterium Callisti.* Ne autem minus sibi constans Anastasius videatur, hic nobis repetendum est, quod diligenter alibi adnotavimus; ab eodem nimirum peculiari quadam loquendi formula verbum *fecit*, pro verbo *instauravit*, satis frequenter usurpari, quod apud eumdem sæpissime inter legendum videre est. Callistus igitur Pontifex non quidem, ut nonnulli perperam arbitrantur, Cœmeterium hoc exstruxit, sed potius instauravit, quod ab ipso postmodum Anastasio, cæterisque scriptoribus ob instaurationem videlicet, quam ipse omnium novissimus aggressus fuerat, vulgo Callisti Cœmeterium nuncupatum est.

Anast. in Callisto.

Cœmeterii Callisti vetustas.

2 Quisnam verò primus illud exstruxerit, incompertum adhuc remanet. Veruntamen ex actis B. Stephani Papæ, à Lucina matrona omnium nobilissima initium habuisse conjicitur. In iis enim sanctissimum eundem Pontificem Stephanum, post disjectum divinitus Martis templum, in Lucinæ protinus Cœmeterium secessisse legitur; ubi sermone ad populum, qui convenerat, habito, ac incruento altaris sacrificio peracto, ab Imperatoris satellitibus, qui missi illuc fuerant, capite obtruncatus, in ipsamet Crypta, quæ Cœmeterium Callisti nuncupatur, pia obsequentium manu sepultus fuit. Sed ipsamet Actorum verba in medium afferre præstat, quæ ab Adone quoque in suo Martyrologio die 2. Augusti recitantur: *Tunc B. Stephanus*, inquit, *ductus à militibus foras muros Appiæ portæ ad Templum Martis, levatis in cælum oculis, coram omnibus dixit: Domine Deus Pater Domini nostri, qui turrem confusionis in Babylone destruxisti, destrue nunc & hunc locum, ubi diabolica superstitione per Idolorum culturam animæ pereunt populorum. Et statim factus est fragor tonitrui cum terroribus coruscationum, & corruit maxima pars Templi sacrilegi. Quod cernentes milites, pavefacti fugerunt, dimiseruntque B. Stephanum cum omnibus Christianis, qui simul perrexerant. Eadem verò hora B. Stephanus Episcopus pergit cum omnibus Christianis ad Cœmeterium S. Lucinæ, & multis consalutationibus omnes secum profectos alloquitur, ut nullis terroribus pertimescerent, vel ne forsitan aliquibus promissionibus Tyrannorum desererent coronam martyrii præparatam, dicens: Memores esse debemus Dominum nostrum*

Lucina Matrona Cœmeterio Callisti prima initium dedit.

Act. S. Step. Pap. Mart. Adon. Cod. Vat. 4. S. Petr. C. Val. 1. Martyrum Stephani PP.

Iesum Christum dixisse: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eum, qui potestatem habet corpus & animam mittere in gehennam. His atque hujusmodi exhortationibus bonus pastor suis ovibus Christi sanguine acquisitis pascua ministrabat. Post hæc obtulit sacrificium Deo omnipotenti. Audiens igitur Valerianus quæ gesta fuerant, ac de Templi eversione; & quia esset maxima cum Stephano multitudo Christianorum, missi sunt plurimi prioribus militibus; qui venientes invenerunt B. Stephanum sacrificium Domino offerentem: quique intrepidus & constans ante altare solemnia & jugiter cœpta perficiens, in eodem loco sic in sua decollatus est sede, sub die quarta Nonarum Augustarum: factusque est ibidem maximus Christianorum planctus, tali Pastore cum gloria martyrii præmisso ad cælestia regna. Cujus corpus sepeliverunt in eadem crypta cum ipsa sede, ubi adstans sanguis ejus effusus est, in locum, qui appellatur hodie Cœmeterium Callisti, ubi requiescit in pace. En peculiaris Romanorum Pontificum gloria, qui apostolicam sedem sacro purpuream cruore reddiderunt, dum intra Urbis Romæ Cœmeteria, sacrum inter altaris sacrificium, ac sedem, veluti in suo throno constituti, triumphantium instar, coronam martyrii glorioso mentis ambitu accepere.

Unum, & idem Lucinæ, ac Callisti Cœmeterium.

3 Ex enarratis igitur satis dilucide, ut opinor, constat, idem prorsus Lucinæ, & Callisti Cœmeterium esse, cum hoc ipsum, quod prius Lucinæ, postea verò Callisti titulo nuncupetur. Verba autem illa: *Qui appellatur hodie Cœmeterium Callisti*, plane innuunt, quæ supra jam diximus, ipsum videlicet Cœmeterium Lucinæ olim, postmodum verò Callisti nomine insignitum fuisse: quapropter recitata à nobis hactenus Anastasii verba haud absolute, sed per prochronismum accipienda sunt. Lucina autem, quæ huic potissimum Cœmeterio nomen indidit, matrona illa nobilissima creditur, ut & probabiles nobis conjecturæ suadent, quæ sub ipsamet Apostolorum tempora vixit, eorundemque in Urbe Roma sectatrix, antiquum sanguinis splendorem cum fidei nobilitate conjunxit. Hæc, inquam, piissima fœmina nobile Via Aurelia Cœmeterium exstruxit, & Via pariter Ostiensi in suo prædio Beatissimi Apostoli Pauli corpus honorifice condidit, ibidemque celebri in Christianæ religionis & Christi Martyrum obsequium Cœmeterio exstructo, suum eidem insuper nomen indidit. De qua isthæc Romano in Martyrologio prid. Kalend. Julii recensentur: *Romæ S. Lucinæ Apostolorum discipulæ, quæ de facultatibus suis sanctorum necessitatibus communicans, Christianos in carcere detentos visitabat, ac Martyrum sepulturæ inserviebat, juxta quos & ipsa in crypta à se constructa sepulta est.* Id ipsum de eadem fœmina apud Adonem, & Petrum in catalog. nobili inscripto elogio enarratur. Cum verò Lucinæ ejusdem, quæ de Ecclesia optime merita est, reliquiæ Callisti Cœmeterio illatæ describantur, ut veritati nil penitus obstet, per cryptam, quam ipsamet splendide primum exstruxit, & ubi itidem tumulata quiescere dicitur, Callisti dumtaxat Cœmeterium subintelligi haud quid absurdum, & à veritatis tramite alienum computandum est.

LucinaMatrona.

Cœmeterium Lucinæ.

Mart Rom.

Ado & Petr. de natal. catal. l.6.c.27.

4 Negotium tamen Lucina altera facessere videtur, cujus à nobis supra mentio repetita est, quæ beati Cornelii Papæ tempore floruit, & Apostolorum corpora ad loca, è quibus sublata fuerant, ejusdem Pontificis opera religioso cultu transferenda curavit. A qua nimirum ipsiusmet B. Cornelii corpus suo in prædio, juxta Callisti Cœmeterium conditum fuisse, idem Anastasius in Cornelii gestis affirmat, dum ait: *Cujus corpus noctu collegit B. Lucina cum clericis, & sepelivit in crypta juxta Cœmeterium Callisti, Via Appia, in prædio suo.* Et in conscriptis pariter ejusdem Pontificis actis milites viginti & unum conditos ibidem fuisse subtexitur: necnon beatum martyrem Cerealem unà cum Sallustia ejus uxore, qui omnes cum ipso Cornelio Pontifice eadem Via Appia ante Martis Templum pro Christi nomine datis cervicibus gladio consummati fuerant. Hæc autem eisdem in Actis hunc in modum recitantur: *Hoc audientes ministri, qui missi fuerant, decollaverunt B. Cornelium, & milites viginti unum, & Cerealem cum uxore sua 18. Kal. Oct. Eadem nocte venientes clerici cum B. Lucina & familia ejus, rapuerunt corpora sanctorum, & sepelierunt ea in agro ejusdem Lucinæ, in crypta juxta Cœmeterium Callisti; ubi hodie eorum orationibus petentes beneficia consequuntur.* Ubi verò dicitur, *in crypta juxta Cœmeterium Callisti*, ut etiam apud Bedam & Adonem die 14. Septemb. videre est; Petrus in Catalog. lib. 8. cap. 77. absolute legit, videlicet, *in Cœmeterio Callisti*: ex quibus profecto studiosus sacrarum antiquitatum lector conjicere ultro potest, Cœmeterium, de quo nunc sermo incurrit, ab hac juniore Lucina ipsum, quod præ se fert, nomen ac titulum traxisse: quæ quidem piissima fœmina longe post Apostolorum tempora vixit. Verum cum idem Cœmeterium, ut jam probavimus, Aniceti quoque, & Soteris Pontificum ævo (ut historiales perhibent paginæ) extiterit, qui centum & amplius annos Cornelium præcessere, nulla, inquam, ratione à juniore hac matrona initium, ac nomen pariter desumpsisse asseri à quoquam potest.

Prædium Lucinæ matronæ.

Anast. in Corn. Pap.

SS. Cerealis, Sallustia, & XXI. milites.

Acta S. Corn. Pap.

Beda & Ado die 14. Sept. Petr. de Nat. in Catal. l. 8. c. 77.

5 Porro hujusce difficultatis nodus facili negotio solvitur, si, quod alibi exposuimus, in mentem revocetur; Cœmeteria nimirum Ostiensis Viæ, itemque Appiæ à Lucina illa seniore Apostolorum discipula, sub ipsismet Apostolorum temporibus extrui primum suis in prædiis cœpta fuisse: quæ subinde, si à juniore ejusdem forte familiæ, & paris proculdubio pietatis, ac nobilitatis fœmina in ampliorem formam redacta fuisse quis dixerit, haud improbanda in re tantæ ambiguitatis probabilis hujus assertionis conjectura videbitur. Saniori tamen aliorum judicio id explorandum ac definiendum relinquitur: id unum nobis interim comprobasse satis est, Cœmeterium videlicet, de quo agimus, longe ante ipsius Callisti tempora, cujus nomen obtinet, extitisse.

Plures eodem nomine Lucinæ matronæ.

6 In sacro hoc igitur & perantiquo Cœmeterio sanctissimi quique Pontifices, dum acerba persecutionum vis recrudesceret, impiorum hominum sævitiam, atque improbitatem declinantes, delituere: ubi Christianis unà simul convenientibus, immaculatam Deo hostiam offerre, divinas laudes persolvere, sacra exercere munia, cœtus cogere, Episcopos quoque solemni ritu consecrare, & id genus alia frequenter obire consueverant. Quapropter beatos Faustinum, & Jovitam ipsa inter Martyrum sepulchra in Catacumbis commorantem, latitantemque Romanum Pontificem Telesphorum adiisse, ibidemque Calimerum Mediolanensem Episcopum ab eodem sacris

Pontifices in Cœmeteriis delitescunt.

Et sacra in eis munia obeunt.

S. Telesphorus Papa.

S. Calimerus.

M.S. Cod. Lat. sacris de more insulis insignitum fuisse in M.S. eorundem Actis Cod. Later. his quidem verbis legitur : *His peractis omnibus, juxta sermonem Domini, ad locum, qui ad Catacumbas dicitur, usque pervenerunt; ibique B. repererunt Episcopum Telesphorum inter sepulchra sanctorum martyrum propter metum paganorum latitantem, qui dixerunt ad eum : Benedictio Domini cum spiritu tuo beatissime Pontifex, &c.* Et infra isthæc enarratis subtexuntur : *Denique beati Martyres clara voce locuti sunt ei : Nos quoque Dominus ac Redemptor noster ad te usque direxit, ut fratrem nostrum Calimerum ordines Episcopum, eumque ad urbem Mediolanensem dirigas. Audiens hæc B. Telesphorus, magno repletus gaudio, beatorum Martyrum sancta adimplevit monita; consecravit eum, & ad urbem Mediolanensem juxta præcepta Martyrum direxit, ut ibidem Christiani populi Pastor existeret.* Hucusque recensita à nobis Acta, in quibus tamen aliquis circa Pontificis nomen error irrepsit. Telesphorus enim Pontifex ante annum centesimum quadragesimum secundum nullatenus in Petri cathedra sedit, ut aperte ex Baronio Ann. tom. 2. anno supracitato constat. Faustinus vero & Jovita Martyres, quorum mentio hic est, anno Christi 122. juxta Baronii sententiam martyrio jam coronati fuerant. Idcirco in actis, quæ à Surio fideliter describuntur, ipsius nomen Pontificis haud exprimitur.

Baron. Ann. t. 2. an. 140. 142.

Sur. to. 1. 15. Febr.

7 In easdem item cœmeteriales cryptas, dum acrius persecutorum adversus Dei Ecclesiam rabies desæviret, sanctissimum quoque Urbanum Pontificem ad latitandum se recepisse, & illuc à B. Virgine Cæcilia sponsum, quem Christo lucrifecerat, Valerianum salutari abluendum Baptismate directum fuisse in ejusdem S. Cæciliæ Actis his verbis legitur : *Vade in tertium milliarium ab Urbe via, quæ Appia nuncupatur : illic invenies pauperes à transeuntibus alimoniæ petentes auxilium, de his enim mihi semper cura fuit, & optime hujus mei secreti sunt conscii : hos tu dum videris, dabis eis benedictionem, dicens : Cæcilia me misit ad vos, ut ostendatis mihi sanctum senem Urbanum, quoniam ad ipsum habeo ejus secreta mandata, quæ perferam.* Et isthæc infra : *Tunc Valerianus perrexit, & secundum ea signa, quæ acceperat, invenit sanctum Urbanum Episcopum, qui jam bis confessor factus, intra sepulchra Martyrum latitabat.* In his demum Actis Valerianum, & deinde Tiburtium, ab eodem beatissimo Pontifice sacro ibidem fonte baptismatis expiatos fuisse enarratur. Extat ad nostram hanc usque diem intra ejusdem Cœmeterii ambitum fons quidam, ex quo limpidissimæ jugiter emanant aquæ, & variis languoribus detentos dum refovent, salubritatem, quam ex sacrorum usu ministeriorum hausere, ut experimento sæpius comprobatum est, eis mirabiliter impertiuntur, cujus rei plerique, & nos ipsi dum sacrum hoc aliquando Cœmeterium perlustraremus, oculati aliquando testes fuimus; fons autem iste, qui inter veneranda beatorum martyrum sepulchra placide fluit, & usui quondam antiquorum Christianorum inservivit, tantum inde salubritatis hausit, ut qui olim animis, nunc corporibus Dei virtute curandis suppetere valeat.

Urbanus Papa in cœmeterio delitescit.

Acta S. Cæc.

Pauperes Via Appia.

SS. Valerianus, & Tiburtius baptizati in Cœmeterio

8 Sed his obiter recensitis, ut ad nostra redeamus, in Act. B. Stephani Pap quæ supra à nobis recitata sunt, eundem notæ sanctitatis, atque invictæ constantiæ Pontificem in hoc Cœmeterio Missas celebrasse, Christianorum cœtus peregisse, & vivificam insuper Eucharistiam transmittere absentibus consuevisse narratur : quod Tarsicio acolytho eam deferenti, martyrii pro Christo subeundi occasionem præbuit; hæc enim leguntur : *Alia enim die, nimirum post martyrium S. Stephani Papæ, invenerunt milites paganorum acolythum nomine Tarsicium, Christi corporis sacramenta portantem, quem tenentes pagani, atque discutientes quid gereret, indicaret. At ille indignum judicans porcis prodere margaritas, nequaquam voluit detegere sacrosancta mysteria, quem fustibus & lapidibus tamdiu mactaverunt, quousque exhalaret spiritum : revolutoque ejus exanime corpore, nihil potuerunt in ejus manibus vestimentisque reperire sacrilegi discussores, relictoque ejus corpore, cum terrore fugerunt. Venientes autem ad portam Appiam, invenerunt Christianorum multitudinem copiosam, & venientes ad Valerianum, omnia intimaverunt, & quidquid actum fuerat, per ordinem pandunt.*

S. Stephanus Papa.

Eucharistia absentibus è Cœmeteriis transmitti solita.

Act. S. Stephani Pap.

S. Tarsicius

9 Porro hæc Christianorum multitudo, quam ad Urbis portam milites invenere, eorum procul dubio extitit, qui ad celebrandas sanctissimi Stephani Pontificis exequias, pridie illius diei martyrio coronati, & forte ad novi inaugurationem Pontificis precibus à Deo impetrandam toto animi studio, nullaque habita imminentis vitæ discriminis ratione convenerant. Horum autem frequenti hominum cœtu, qui ad sacra jugiter Martyrum Cœmeteria confluebat, permotus acriter, & furore excandescens Valerianus, immane illud ac detestandum edictum promulgavit, ne Christiani videlicet posthac Cœmeteria adirent : quod tamen invictissimi Martyres, ne tantis fraudarentur bonorum subsidiis, morte ipsa terribilius rati : quippe qui vel ipsa inter tormenta pro Christo ultro, libenterque mori appetebant, alacri constantique animo contempsere. Quare Stephanus sanctissimus Pontifex, ut supra dictum est, cum post promulgata Imperatoris edicta Cœmeterium adire nullatenus intermitteret, in eodem à satellitibus deprehensus, capitis sententia pro Christo mulctari promeruit. Sixtus item Secundus ibidem una cum S. Quarto in suorum mercedem laborum martyrii coronam accepit. Quod S. Cyprianus epist. 9. ad Successum lib. 4. his verbis enarrat : *Sixtum autem in Cœmeterio animadversum esse sciatis 8. Id. August. die, & cum eodem Quartum.* Ubi Pamelius hæc addit : *In Cœmeterio Callisti istud contigisse tradit Beda in Martyrol. Via Appia.* Et Ado istud sic explicat : *Qui cum Usuardo & Damaso constanter tradunt capite illum fuisse obtruncatum.* Et quidem Beda, Ado, Martyrolog. Rom. Anastasius, & M.S. ipsius Cypriani Acta in Callisti Cœmeterio eundem conditum fuisse : at vero martyrium extra Cœmeterium ante Martis Templum consummasse constanter perhibent.

Cœmeteria Christianis interdicuntur.

S. Sixtus II. Papa. S. Quartus.

S. Cypr. ep. 9 ad Succ.

Pamel. in ep. Cypr.

Ado, Usuar. Beda, Mart. Rom. Anast. Acta Cypr. mart.

9 Cajum item Roman. Pont. in eodem Callisti Cœmeterio nobili martyrio coronatum fuisse Anastasius his verbis innuere videtur : *Hic fugiens persecutionem Diocletiani, in cryptis habitando, martyrio coronatur.* Idipsum in ejusdem Actis legitur, nullibi tamen expressis verbis, ubinam extiterit hujusmodi crypta, describitur, quamvis conjici satis perspicue possit rem diligenter expendendo, sub cryptæ nomine Callisti Cœmeterium intelligendum esse. In eo enim loco sanctissimum virum sepultura donatum eadem Acta legenti manifeste hoc

S. Cajus PP.

Anast. in Cajo.

Act. S. Caji Pont.

hoc plane modo inculcant : *Sepultus est in Cœmeterio Via Appia.* Porro in eodem Cœmeterio sacrum ejus corpus recurrente anno Christi 1622. die 21. Aprilis repertum est, ut Cæsar noster Becillus Congreg. Oratorii presbyter in S. Caji actis à se exacte descriptis enarrat. Et superioribus quidem annis ab Urbano VIII. perantiqua ejusdem S. Caji Ecclesia, eodem plane loco restituta, ubi domum ejusdem olim Diocletiani temporibus extitisse traditur, haud longe ab Ecclesia B. Susannæ Virginis, ibidemque Sanctissimi Pontificis ac mart. corpus, quod è Cœmeterialibus tenebris in lucem redivivum longa post sæcula pia fidelium manu perquirente cælitus emerserat, religioso asservandum cultu repositum est. At inscriptum ab Urbano VIII. restitutæ nuper Ecclesiæ S. Caji titulum his nostris paginis inserendum voluimus.

URBANUS VIII. PONT. MAX.
DOMUM IN URBE S. CAJI PAPÆ ET MART.
IN ECCLESIAM OLIM CONSECRATAM
AC ERECTAM
SACRAQUE STATIONE CELEBREM,
VETUSTATE COLLAPSAM
A FUNDAMENTIS EXCITAVIT
ILLATISQUE EJUSDEM S. CAJI
RELIQVIIS TITULUM
AC STATIONEM RESTITUIT
AN. SAL. M. DC. XXXI.
PONT. IX.

Pontifices sepulti in Cœmeterio Callisti.

19 At vero Cœmeterium hoc omni quidem veneratione dignum uti Pontificibus Maximis, dum inter vivos degerent, optatissimum aliquando domicilium præbuit, ita eisdem pariter post obitum Deo disponente conditorium exhibuit. Complures enim ibidem pio fidelium obsequio tumulati quiescunt: inter quos præcipui adnumerantur Anicetus, Soter, Anterus, Pontianus, Fabianus, Cornelius, Lucius, Stephanus, Sixtus, Secundus, Dionysius, Eutychianus, Eusebius, & Melchiades, quibus & alii quatuor, Zephyrinus nimirum, Urbanus, Marcus, & Damasus adscribi possunt: quos etsi in variis tumulatos fuisse Cœmeteriis eorundem acta referunt, Cœmeteria tamen, quæ ibidem memorari contingit, hujusce Cœmeterii, quod Callisti dicitur, partes ac membra existere nos infra suo loco demonstrabimus. Quapropter de nobilissima virgine, & martyre Cæcilia eodem loco condita isthæc in ejusdem actis recitantur : *Tunc sanctus Urbanus Papa corpus ejus auferens cum diaconibus, noctu sepelivit eam inter collegas suos Episcopos & Martyres ; ubi omnes sancti confessores sunt collocati.*

SS. Anicetus, Soter, Anterus, Pontianus, Fabianus, Cornelius, Lucius, Stephanus, Sixtus, II. Dionysius, Eutychianus, Melchiades, Zephyrinus, Urbanus, Marcus, & Damasus.

Act. S. Cæc.

11 In hoc idem Cœmeterium veluti in locum omni religionis cultu jugiter prosequendum, quippe qui cæteris sanctitate præstat, invictus ille Ecclesiæ pugil Sebastianus suum à Lucina matrona corpus transferri præcepit, ut ejusdem Acta hisce plane verbis testantur : *Tunc S. Sebastianus apparuit nocte in somno S. Lucinæ cuidam matronæ religiosissimæ, dicens : In cloaca illa, quæ est juxta Circum, invenies corpus meum pendens in unco : sordes illud non tetigerunt. Hoc tu cum levaveris, perduces ad Catacumbas, inter ora cryptæ juxta vestigia Apostolorum. Tunc B. Lucina ipsa per se cum suis servis, medio noctis abiit, elevans eum de cloaca, posuit in pavone suo, & perduxit eum ad locum, & ibi, ubi ipse S. Sebastianus imperaverat, cum omni diligentia sepelivit* 13. *Kalend. Febr.* Verba autem illa, quæ hactenus recensita sunt : *Iuxta vestigia Apostolorum*, haud intelligenda videntur, uti ipsummet vocabulum sonat, de pedum videlicet vestigiis lapidi impressis, qui quidem lapis cæteras inter reliquias in ejusdem D. Sebastiani Ecclesia ad hanc usque diem religiose asservatur. At vestigia, de quibus sermo est, beatissimorum Petri aut Pauli Apostolorum extitisse, quidam asserere non dubitarunt, erroris tamen, quivis ille sit, manifeste convincitur : si enim hoc utique scriptor subintelligere voluisset, ut congrue quidem loqueretur, haud Apostoli vestigia, imo potius Apostolorum dixisset. Porro apud omnes indubitatum est, sacratissima Christi pedum vestigia præmemorato lapidi tunc temporis impressa fuisse, cum idem Dominus Apostolo Petro, qui Mamertino è carcere se proripuerat, custodibus ipsis fugam patefacto ostio suadentibus, Via Appia videndum sese obtulit. Præmemorata igitur verba illa ita accipienda sunt, ut locum ipsum designent, ubi aliquandiu veneranda beatorum Apostolorum corpora jacuere : de catacumbis videlicet intelligendo, ubi eorundem adhuc vestigia extant, & ejuscemodi prorsus nomine appellantur.

S. Sebastianus.

Revelatio corporis S. Sebastiani. *Cod. Lat. Vat.* 8. 9. 10. *S. Petr. F. Vall.* 1. 3. 6. 10.

12 Mansit autem hoc loco Beatissimi Martyris Sebastiani corpus usque ad Gregorii Quarti tempora, à quo in oratorium à se in Vaticano erectum, in honorem S. Gregorii Magni, unà cum sanctorum Tiburtii & Gorgonii corporibus transferri contigit : quod Anastasius in Gregorii Papæ Quarti gestis hunc in modum enarrat : *In quo*, scilicet oratorio, *sanctorum corpora martyrum Sebastiani, Gorgonii ac Tiburtii ex Cœmeteriis, in quibus ante jacebant, perduxit, & unumquodque eorum separatis altaribus collocavit.* Porro in Francorum Annalibus, & in rebus gestis Ludovici Imperatoris, quæ ab ejusdem domestico conscriptæ sunt, haud corporis, sed ossium dumtaxat translationem illuc peractam fuisse his verbis asseritur : *Hildwinus Abbas S. Dionysii martyris Romam veniens, ossa beatissimi martyris Sebastiani accepit, & ea apud Suessionem &c.* Ado item Viennensis, qui sub hæc tempora vixit, scriptaque sua edidit, partem tantummodo reliquiarum beatissimi Martyris translatam fuisse his verbis asseruit: *Hujus Imperatoris tempore, nempe Ludovici, pars corporis beati Sebastiani martyris ad Suessionicam urbem delata, ubi multa mira in laudem Dei omnipotentis, varia genera sanitatum infirmis collata.* Nullum autem verbum ab Adone fit de anno, quo recolenda hæc translatio contigit. Marianus vero Scotus in suo Chronico celebratam eandem fuisse asserit anno Dominicæ salutis 828. Gregorio Quarto summo Pontifice, & eodem Ludovico Imperatore. Quapropter haud ab Eugenio, sed à Gregorio Pontifice easdem Hildwino reliquias dono impertitas asserere opus esset. Utcumque tamen res se habeat, certe hoc unum constat, partem aliquam reliquiarum invicti Martyris Sebastiani, non integrum autem corpus in Gallias translatum fuisse : & ipsummet corpus in Vaticanum à Gregorio Pontifice delatum, ex Anastasio præsertim fateri cogimur, *de cujus fide*, ut Baronius inquit Annal. to. 9. anno 827. *isthæc oculis spectantis nefas est dubitare.* Quod quidem venerabile pignus postquam apud memoratum S. Gregorii oratorium diu in Vaticano perstitit, ad pristinum, quem ipse sibi longe ante delegerat, locum perhonorifice delatum est : cujus quidem iteratæ translationis tempus etsi ignoratur; Honorio tamen Tertio summo Pontifice contigisse

Translatio corporis S. Sebastiani.

Anast. in Greg. Pap. 4.

Sigeb. in Chron. an. 825.

Ado Vienn. in Chron. æt. 6. *ab an.* 815. *ad* 847.

Bar. Annal. to. 9. *ann.* 827.

tigisse

tigisse apud omnes exploratissimum est: eundem enim Honorium anno Domini 1218. præmemorati Martyris Ecclesiam consecrasse, & Beati ejusdem Sebastiani corpus unà cum aliis sanctorum reliquiis in ea condidisse, vetusta quædam insculpta marmori inscriptio docet, quæ ibi olim affixa cunctorum oculis patebat, eandemque à se visam Severanus noster testatur, & Onuphrius in hæc plane verba recenset.

Ecclesia S. Sebastiani.

Onuph. 1. Eccl.

† ANNO INCARNATIONIS DOMINICÆ
M. CC. XVIII.
DEDICATUM EST HOC ALTARE
A PAPA HONORIO TERTIO,
ASSISTENTIBUS SIBI QUAMPLURIMIS
SANCTÆ SEDIS APOSTOLICÆ PRÆLATIS,
IN HONOREM
S. SEBASTIANI MARTYRIS:
IN QUO RECONDITÆ SUNT
INFRASCRIPTÆ RELIQUIÆ.
PRIMO CORPUS S. SEBASTIANI MARTYRIS,
SOCIORUMQUE EJUS:
RELIQUIÆ APOSTOLORUM
PETRI ET PAULI,
JACOBI FRATRIS DOMINI:
PHILIPPI, ET MATHIÆ APOSTOLORUM
SANCTORUM FABIANI,
STEPHANI, MARCI
ET DAMASI PONTIFICUM,
VALENTINI ET DEMETRII MARTYRUM:
LUCINÆ ET BARBARÆ VIRGINUM.

13 In hoc item Cœmeterio dignissimus Christi Martyr Eutychius conditus fuit; de quo isthæc in Mart. Rom. prid. Non: Feb. *Romæ S. Eutychii martyris, qui illustre martyrium consummavit, sepultusque est in Cœmeterio Callisti, cujus sepulchrum S. Damasus Papa versibus exornavit.* Hoc vero S. Damasi Epitaphium nunc in Ecclesia D. Sebast. ad lævam intrantibus legendum occurrit; idemque ex Callisti Cœmeterio tunc temporis extractum fuisse credere par est, cum inde ejusdem S. Eutychii corpus ad S. Laurentii in Damaso Ecclesiam, ubi modo requiescit, transferri contigit. Lapis autem hic, qui à B. Damaso invicto martyri inscriptus est, omnibus quidem pretiosis lapillis longe præstantior, utpote pœnarum, quas ille pro Christo pertulit, notis veluti monilibus intextus potius quam exsculptus nobile constantis animi, ac invictæ inter repetita carnificum tormenta, patientiæ monimentum exhibet. Est autem tenoris hujusmodi:

S Eutychius.

Mart. Rom. prid. non. Feb.

EUTYCHIUS MARTYR CRUDELIA
JUSSA TYRANNI
CARNIFICUMQUE VIAS PARITER
TUNC MILLE NOCENDI,
VINCERE QUOD POTUIT,
MONSTRAVIT GLORIA CHRISTI:
CARCERIS INLUVIEM SEQUITUR
NOVA POENA PER ARTUS
TESTARUM FRAGMENTA PARANT,
NE SOMNUS ADIRET,
BISSENI TRANSIERE DIES,
ALIMENTA NEGANTUR,
MITTITUR IN BARATRUM, SANCTUS
LAVAT OMNIA SANGUIS
VULNERA, QUÆ TULERAT
MORTIS METUENDA POTESTAS,
NOCTE SOPORIFERA TURBANT
INSOMNIA MENTEM;
OSTENDIT LATEBRA INSONTIS
QUÆ MEMBRA TENERET,
QUÆRITUR, INVENTUS COLITUR,
FOVET OMNIA PRÆSTAT.
EXPRESSIT DAMASUS MERITUM
VENERARE SEPULCHRUM.

Epitaphium S. Eutychii.

Antiq. Inscrip. in Append. pag. 1172. n. 13. Bar. in Ap. t. 4. an. 384.

14 Eodem pariter loco Maximi Commentariensis conditum est; de quo hæc in M. S. ejusdem Actis Codd. S. Mariæ ad Martyres: *Hoc dicto jussit Valerianus per pontem eum præcipitari. Cujus corpus legit B. Eusebius Presbyter, & sepelivit in Cœmeterio Callisti Via Appia sub die tertiodecimo Kalend. Decembris.* Venerandæ quoque beati Tarsicii Acolythi exuviæ, qui Christo onustus Dominici corporis Sacramenta ferebat, eodem Cœmeterio illatæ sunt; de quo in supracitatis S. Stephani actis hæc leguntur: *Eadem namque die collegerunt Christiani sanctum corpus corpus Tarsicii, & sepelierunt in Cœmeterio Callisti Via Appia.* Hujus etiam beati viri sepulchrum Damasus Pontifex carminibus hisce, tamquam nobilis triumphi insignibus, exornavit:

S. Maximus

M. S. Cod. S. Mar. ad Mar.

S. Tarsicius

Act. Steph. Pap.

PAR MERITUM QUICUNQUE LEGIS,
COGNOSCE DUORUM,
QUIS DAMASUS RECTOR TITULOS
POST PRÆMIA REDDIT
JUDAICUS POPULUS STEPHANUM
MELIORA MONENTEM
PERCULERAT SAXIS, TULERAT
QUI EX HOSTE TROPHÆUM
MARTYRIUM PRIMUS RAPUIT
LEVITA FIDELIS.
TARSICIUM SANCTUM CHRISTI
SACRAMENTA GERENTEM
CVM MALE SANA MANVS PETERET
VULGARE PROFANIS,
IPSE ANIMAM POTIVS VOLVIT
DIMITTERE CÆSVS,
PRODERE QVAM CANIBVS RABIDIS
CÆLESTIA MEMBRA.

Epitaphium S. Tarsicii.

Antiq. Inscrip in Append. pag 1174. ni 20. Bar. in Append. to. 4. an. 348.

Innumeri demum Martyres eodem Cœmeterio conditi fuere; de quibus suo infra loco, cum nonnullæ Cœmeterii ejusdem partes describentur: quæ quidem etsi huic proxime adjaceant; cum easdem tamen multiplicibus nuncupari nominibus contingat, sanctorum videlicet titulo, quorum sacra illic corpora requiescunt, peculiaribus quoque, ac distinctis capitibus hæ describendæ à nobis erunt. Sed prius alia quædam monumenta ad præmemoratum Cœmeterium spectantia, quæ ibidem in Ecclesia desuper erecta adhuc conspiciuntur; vel certe olim extabant, ad instituti nostri propositum recenseamus: consulto autem ea omnia prætermittimus, quæ de religioso ejusdem Ecclesiæ cultu in medium afferri possent; utpote à Severano in sacris jam sæpe citatis septem Ecclesiarum monumentis congesta, ac prolixiore sermone enarrata.

Severan. in sept. Eccles. monum.

15 Hoc igitur dignissimi Martyris Sebastiani templum, antequam à Scipione Cardinale Burghesio Pauli V. Pont. Max. Nepote in ampliorem, quam modo conspicimus, formam redigeretur, & eximia Principis ejusdem liberalitate, ut loci ipsius merito par est, magnificentissime exornaretur, pervetustum altare, conspiciebatur, quod olim ab Honorio, uti diximus, consecratum, & sub quo sacrum ejusdem Martyris corpus officiosa ipsius manu repositum fuerat. Hoc porro in ipsomet aditu, seu Cœmeterii vestibulo ad lævam ingredientibus, & in ejusdem Cœmeterii area situm erat, ad quam lateritia quædam scala, pluribus constans gradibus, deducebat; qui sane locus idemmet esse creditur, ubi sacrum quondam pignus Lucina matrona piissima condiderat, in ostio nimirum, vel ipso potius Cœmeterialis cryptæ vestibulo, ut in ejusdem Actis legitur. Verisimile autem valde est, deinde Ecclesiam ibidem in honorem præclarissimi ejusdem Martyris superædificatam fuisse: cujus

Templum S. Sebastiani.

cujus pretiosæ illic exuviæ cælesti monitu illatæ asservabantur.

16 Cæterum, ut venerandum martyris Sebastiani corpus sub altari eidem dicato nunc quoque extare, pio ac studioso Lectori luce clarius pateat, operæ quidem pretium erit, hoc loco repetere, quæ in recolendis Ecclesiarum monumentis à Severano ex perantiquo ejusdem Ecclesiæ M.S. adnotata sunt, in hæc plane verba: *Sicut scriptum est, corpus S. Sebastiani martyris jacet sub altari, quod est inferius, ubi S. Gregorius Papa Missam celebrans, Angelum Dei vidit, qui in Missarum solemniis sibi deserviens, dixit: Hic est locus sacratissimus, in quo est divina promissio, & omnium peccatorum remissio, splendor & lux perpetua, sine fine lætitia, quam Christi martyr Sebastianus habere promeruit.* Vides, quo venerationis cultu SS. Martyrum reliquiæ in Ecclesia jugiter habendæ sint, & ipsomet Angelorum famulante obsequio, insignibus cumulatæ præconiis, peculiarem à fidelibus devotionem exigant. Idem sacratissimum corpus, vel certe ejusdem reliquiæ in altare recens translatæ deinde fuerunt, quod eidem Martyri erectum, dicatumque est à præmemorato Cardin. Burghesio: in cujus translatione illud quidem portentum, omni admiratione dignum obtigit, quod Pancirolus quoque in ejusdem Ecclesiæ descriptione diserte asserit, & se à monachis apud sacrum hunc locum demorantibus accepisse Severanus noster affirmat. Accipe igitur benignis auribus, studiose, ac pie Lector, quod in præsens tibi enarraturi sumus, & vel ex hoc uno cultum, qui sacris Martyrum pignoribus debetur, edisce. Cum enim arca illa marmorea, intra quam augustissimi athletæ reliquiæ conditæ fuerant, cæmentariorum manu ac studio, è loco, ubi inclusæ asservabantur, dimoveri atque elevari cœpisset, ut in superiori parte aptius locaretur, omnibus quidem ingenti metu perculsis, ac terrore attonitis, ipsamet Ecclesia concuti visa est, ac si terræmotu quateretur; quapropter cuncti, qui ejuscemodi operi instabant, quantocyus fugam arripuere: sed Laurentius de Paulis Societatis Jesu Sacerdos, qui, ut singula rite peragerentur, tunc operi diligenter præerat, bono eosdem animo esse jussit: quippe, qui honoris gratia erga Martyrem, studium omne, ac laborem impenderent, nec sinistri quidquam, quod ad exitium vergeret, illis pertimescendum fore edixit, ubi sana religio, nullatenus vero temeritas, aut præsumptio obsequentium manus in opus compelleret: hæc ille; cum unanimiter omnes, qui aderant, humillimis ante augustissimum Eucharistiæ Sacramentum porrectis Deo precibus, pio sacerdotis sermone alacres redditi, constanti imperterritoque animo ad intermissum opus rediere. Sed protinus eorundem conatibus propitius è cælo Christi Martyr adfuit; ubi enim manus iterum operi admoverunt, nullo labore, sed facili potius impulsu quantocyus rem totam, ut in votis erat, feliciter perfecere. Ad recolendam autem (uti par est) sacræ antiquitatis memoriam, ipsummet pervetustum altare ad hanc usque diem, sacris licet pignoribus, atque ornamentis orbatum, haud tamen pio venerationis cultu, qui ab invisentibus Martyri defertur, destitutum, eodem loco subsistit.

Severan. in sept. Eccl. manum. M.S. Cod.

Locus indulgentiarum.

Translatio corporis S. Sebastiani.

Pancirol. in Eccl. S. Sebast.

Mirum in translatione corporis S. Sebastiani portentum.

17 At vero juxta præmemoratum altare, sepulchrum quoddam in pavimento, crate ferrea vallatum, videre est, in quo insculptus ejuscemodi titulus, antiquitatem redolens legitur:

S. Lucina virgo.

HOC EST
SEPVLCHRVM SANCTÆ
LVCINÆ VIRGINIS.

Et infra:

GVILS ARCHS BITVRICEN.
F. FIERI.

Quænam vero Lucina hæc fuerit, cui titulus iste inscriptus est, hactenus ignoratur. Præclari enim nominis fæminas, quæ hoc idem olim nomen præ se ferebant, ut supra meminimus, in mulierum nuptarum, aut certe matronarum numero scriptas fuisse ambigere nemo potest, & eam præsertim, quæ Beati Martyris Sebastiani corpus divinitus admonita hoc loco recondidit: quippe quæ Fulconis, seu Flatonis Piniani viri Consularis uxor dignissima celebratur, ut sancti Anthymi Acta apud Sur. to. 3. 2. Maji testantur. Porro de duabus dumtaxat nominis ejusdem virginibus, in sacris Martyrologiis, & Martyrum Actis mentio instituitur; Lucinæ scilicet virginis ex illustri Prætextatorum familia, à beato Anacleto Papa salutaribus Baptismi aquis expiata: de qua in M.S. S. Sophiæ actis Cod. S. Cæcil. hæc legimus: *Credentium vero fides crescebat in Domino, & memoriæ venerandæ virginis Lucinæ excubias exercebat speciales, quas omni tempore psallendi ita aspiciebant, choro psallentium adhærentem, ac si in corpore degeret.* Alterius item Lucinæ virginis, S. Marmeniæ filiæ, mentio recolitur, quæ sub Alexandro Imperatore, glorioso consummata certamine, pro Christo Martyr occubuit, & una cum matre, cæterisque Martyribus apud sanctum Urbanum Papam honorifice tumulata fuit, ut perantiqua M.S. ejusdem Acta Cod. Vaticani amplam legenti fidem exhibent.

Lucina uxor Fulconis S. Sebastiani corpus sepelit.

Sur. to. 3. 2. Maji.

M.S. Cod. S. Cæc.

Lucina virgo filia S. Marmeniæ.

M.S. Act. Vat.

18 De hac igitur nobilissima Marminiæ filia sepulchralem, quem supra recitavimus, titulum loqui jure merito existimare quis posset, nisi, & probabilius quidem; ut nobis videtur, de Lucilla S. Nemesii filia subintelligendum fore titulum asseramus; quæ in quibusdam Codicibus, Lucinæ itidem nomine appellatur; quamvis tum in aliis, tum in ipsismet Martyrologiis Lucilla communi, ac frequenti omnium voce nuncupetur. Hæc enim in celeberrimo Callisti Cœmeterio, de quo nunc agimus, à Sixto Papa, ut infra exponetur, tumulata est. Huic sententiæ sua quoque auctoritate Baronius subscribit, qui in editis ad Martyrologium notis prid. Kal. Novemb. isthæc habet: *Adhuc perseverat locus Lucillæ virginis in Cœmeterio Callisti, ubi in sepulchri lapide inscriptio vetus posita legitur.* Onuphrius quidem in septem Urbis Ecclesiarum descriptione, sepulchrum hoc haud Lucillæ matronæ positum esse constanter affirmat, quod utique ex inscriptionis titulo conjicit, qui nuper à Guillelmo Bituricensi Archiepiscopo ibi descripto instauratus apparet: sed cum in eadem inscriptione expressis verbis Lucina virgo nuncupetur, haud congrue huic matronæ aptari posse videtur: cujus tamen corpus hoc eodem Cœmeterio conditum fuisse, & venerandum ejus caput inter sacras ejusdem Ecclesiæ reliquias adhuc asservari indubitatum omnino est: nisi forte ob superiorum temporum inscitiam id plane obtigisse quis dixe-

Lucilla S. Nemesii filia.

Baron. in Mart. Rom. prid. id Nov.

Onuph. Pan. in descrip. 7. Eccl.

Lucina matrona.

dixerit, ut pro matrona, Virgo in epitaphii ejusdem notis inscripta fuerit. Olim insuper in ipso Cœmeteriorum descensu, marmoreus quidem lapis parieti affixus hanc legentibus inscriptionem præferens extabat:

Inscriptio Proclini, & Ursi.

TEMPORIBUS SANCTI INNOCENTII
EPISCOPI PROCLINUS
ET URSUS PRESBB.
TITULI BIZANTIS
SANCTO MARTYRI
SEBASTIANO EX VOTO FECERUNT.

Titulus Bizantis. *Onuph. Pan. in descript. 7. Eccl. Acta SS. Io. & Paul. MM.*

19 Porro Bizantis titulum, veteri abolito, in D. Sabinæ Ecclesiam translatum fuisse Onuphrius asseruit; quidam vero titulum hunc Ecclesiæ Beatorum Joannis & Pauli suffectum fuisse ajunt; eo quod in eorundem Martyrum Actis de Bizantio quodam Senatore, dignissimo S. Pammachii genitore mentio incurrat: sed ut veritati, quod consonum est, asseratur, Proclinus è Presbyterorum numero extitit, qui quondam Romano Concilio sub Symmacho, uti presbyter Tit. S. Susannæ, unà cum Agathone & Asello subscripsit, & in M. S. præmemorati Cornelii actis Cod. Columnen. ejusdem subscriptio una cum cæteris, quos nuper recensuimus, sub hac videlicet verborum formula recitatur: *Presbyter Tituli Bizantii.* Quidquid tamen illud sit, certe ex eadem inscriptione, quæ nunc in Ecclesia ad dexteram intrantibus patet, satis superque, ut nobis opinari licet, recolenda ejusdem antiquitas Ecclesiæ comprobatur: cum Presbyteri, quos supra nominavimus, sub ipsamet Innocentii Primi tempora vixerint, præmemoratus autem Pontifex anno redempti orbis quadringentesimo primo ad Summi Pontificatus apicem evectus sit. Et hæc quidem de pervetustis ejusdem Ecclesiæ monimentis studioso lectori pauca enarrasse sufficiat.

Cœmeterium Callisti bipartitum varia nomina sortitur.

20 Verum de celeberrimo, quod latet ibidem, Cœmeterio verba facturis, illud in primis præmittendum videtur, duas Cœmeterium hoc in partes dividi: utpote quod præ cæteris amplissimum est, cui & alia pariter, ut jam diximus, sub variis quidem nominibus Cœmeteria junguntur, atque cohærent: quorum unum, quod vulgo Publicum dicitur, eo quod quibusvis adeuntibus pateat, ab interiori Ecclesiæ ambitu, aditum pariter atque exitum obvium, expeditumque præbet: singulis interim ostiis diligenter præclusis, quæ ad perscrutandum subterranei loci sinum accedentibus, tot interfusis latentium semitarum diverticulis, negotium facessere, nec non in apertum vitæ discrimen aberrantes adducere queunt; valido enim muro viarum anfractibus obstructis ad Cœmeterium, quod Secretum dicitur, vastissimumque est, transitus omnino inhibetur. In ipsius autem Cœmeterii, de quo nunc agitur, limine, qua quis ad dexteram templi partem ingreditur, istiusmodi inscriptionis titulus insculptus marmori legitur.

Cœmeterium Publicum.

Cœmeterium Secretum.

Inscriptio in limine Cœmeterii.

HOC EST COEMETERIVM CALLISTI
PAPÆ ET MARTYRIS
INCLYTI QVICVMQVE ILLVD
CONTRITVS ET CONFESSVS
INGRESSUS FUERIT, PLENAM
REMISSIONEM OMNIUM PECCATORUM
SUORUM OBTINEBIT,
PER MERITA GLORIOSA CENTUM
SEPTUAGINTA QUATUOR MILLIUM
SANCTORUM MARTYRUM
UNA CUM QUADRAGINTA SEX
SUMMIS PONTIFICIBUS,
QUORUM IBI CORPORA IN PACE
SEPULTA SUNT,
QVI OMNES EX MAGNA TRIBVLATIONE
VENERVNT ET VT HÆREDES
FIERENT IN DOMO DOMINI,
MORTIS SVPPLICIVM PRO CHRISTI
NOMINE PERTVLERVNT.

Audisti pie Lector, paucis notis immensam hujus Cœmeterii gloriam legentium animis adumbratam, quod tot sacris millenorum martyrum exuviis adauctum, ac tot pariter sanctorum Pontificum martyrii laurea præcellentium pignoribus apprime nobilitatum, singularem fidelium animis devotionis affectum ingerere, & timorem pariter sanctissima isthæc loca adeuntibus incutere jure merito valet. Quapropter quisquis ille est, qui perlustraturus accedit, ubi pedem admoverit, illud, quod Moysi prænuntiatum est, probe meminerit: *Ne appropies huc, solve calceamenta de pedibus tuis, locus enim in quo stas, Terra sancta est.* His enim verbis salubriter admonitus, quamprimum unà cum Jacobo Patriarcha è torporis somno evigilans, in illa admirabundus verba, erecto in signum lapide, prosiliet: *Vere locus iste sanctus est.*

Gen. c. 28.

Exod. c. 3.

21 In hac igitur Publici Cœmeterii parte pauca quidem cubicula, sepulchrorumque vestigia in parietibus hinc inde de more excisa invenire est. Ibi quoque locus adhuc conspicitur, ubi quondam præclarissima virgo ac martyr Cæcilia condita fuerat: cujus memoria ne ulla unquam temporum injuria aboleretur, præmemoratus Guillelmus Bituricensis Archiepiscopus hunc inscriptionis titulum marmori insculpendum curavit:

Sepulchrum S. Cæciliæ.

Inscriptio sepulchri S.

HIC QVONDAM RECONDITVM FVIT
CORPVS BEATÆ CÆCILIÆ
VIRGINIS ET MARTYRIS.
HOC OPVS FECIT
FIERI REVERENDISSIMVS PATER
DOMINVS GVILLELMVS
ARCHIEPISCOPVS BITVRICENSIS,
ANNO DOMINI M. CCCC. IX.

In altero itidem marmoreo fragmento titulus ejuscemodi legitur:

Titulus sepulchri S. Maximi.

SANCTO
MARTYRI
MAXIMO.

Duos quidem insignes, recolendosque nominis hujusce Martyres in hoc Cœmeterio quondam tumulatos fuisse constat, qui ambo pariter Commentariensium munere fungebantur: alterum scilicet, cujus in B. Cæciliæ Actis mentio fit: alterum vero, cujus in sanctorum Eusebii, Marcelli, sociorumque Actis memoria recolitur: verum cuinam è duobus, quos hactenus memoravimus, iste potissimum titulus inscriptus sit, ignoratur.

Bini sancti Maximi Commentarienses.

Acta S. Cæcil. virg. & Mart. Acta SS. Eusebii: Marcelli, & Soc.

22 At vero ad alteram Cœmeterii, quod Secretum nuncupatur, partem haud ullus patebat aditus, nisi quoddam per ostium quamdiligenter obseratum, ac apprime munitum, quod juxta ipsummet locum situm erat, ubi Beatissimi Marty-

Cœmeterium Callisti Secretum appellatum.

ris Sebastiani conditorium quondam extitisse jam diximus. Hinc cum ad ingrediendum aditus Bosio patuisset, illic semitas plane innumeras, multiplicesque ac plurima item cubicula, nec non monumenta, quæ tamen picturis, ornamentisque omnibus destituta essent, se visu comperisse affirmat. Complures insuper, dum singula lynceis oculis investigat, obvii, contemplandique aditus se obtulere, per quos ad Cœmeteria huic adhærentia ingressus ultro proculdubio dabatur. Rursus vero dum eandem Cœmeterii partem unà cum aliis Severanus noster novissime perlustraret, non absque intimo animi cruciatu, ac horrore pariter, omnia prorsus, ut ipse testatur, perscrutantium oculis disjecta ac diruta apparuere. Secretum interim hoc Cœmeterium penetrandi haud aliunde facultas suppetiit, quam per latentes quosdam terræ hiatus in vineis ac locis adjacentibus fortuito adinventos, per quos Bosius deinde introgressus, cum singula tum visu, tum manu inter perscrutandum deprehendisset, idem Cœmeterium ampliori quidem ambitu protensum exacte descripsit, ut à nobis suo infra loco exponetur: utriusque autem Cœmeterii tam Publici, quam Secreti ichnographicas tabulas Philippus Vinghius diligenter delineavit; quas cum nusquam Severanus deinde assequi, omni adhibito studio, valuisset, easdem iterum à Gaspare & Francisco viris rei ichnographicæ peritissimis, designandas curavit, quæ cum aliis id genus tabulis, artificum manu studiose insculptæ, suo loco singulæ curiosis legentium oculis contemplandæ proponentur.

Ingressus Cœmeterii Secreti.

23 Quod vero ad præmemorati Cœmeterii omnium plane nobilissimi instaurationem attinet, haud à nobis silentio obvolvendum est, quod Bibliothecarius in Sixti Papæ III. gestis affirmat, à sanctissimo nimirum Pontifice Cœmeterium hoc in meliorem formam redactum, ac marmoreas insuper tabulas singulis fere sepulchris, quiescentium ibi Martyrum exhibentes nomina, appositas fuisse. Hæc autem sunt ejus verba: *Hic fecit Platoniam in Cœmeterio Callisti Via Appia, ubi nomina Episcoporum & Martyrum scripsit commemorans.* At quod per Platonias nil aliud, quam marmoreæ quædam tabulæ intelligendæ sint, ipsemet Bibliothecarius satis perspicue insinuare videtur, qui in describendis beati Leonis Papæ Tertii gestis hæc ait: *Hic sacer Antistes super ipsas columnas lilios poni fecit, & super ipsos lilios ex metallis marmoreas Platonias posuit.* Et in gestis item Sixti Papæ Tertii ab eodem isthæc recensentur: *Qui Ecclesiam S. Laurentii ornavit, fecit &c. supra Platonias porphyreticas &c.* Et in Liberii gestis hæc addit: *Ornavit de Platoniis marmoreis sepulchrum S. Agnetis.* Cujus quidem Ecclesiam sectis marmoribus, ac affabre artificum manu compactis incrustatam olim fuisse, ad nostra hæc usque tempora ex antiquis, quæ supersunt, vestigiis videre est.

Sixtus III. Cœmeterium Callisti instauravit, & ornavit.

Biblioth. in Sixto Pap. 3

Platonia quid sit?

Idem in vit. Leonis Pap. 3.

Idem in Liberio Papa.

24 Nicolaus Primus pervetustum hoc Cœmeterium instauravit, ac monasterium ibidem prope Ecclesiam, teste Bibliothecario, exstruxit, qui isthæc in rem præsentem enarrat: *Via autem Appia de Cœmeterio sancti Callisti Martyris Sebastiani in Catacumba, ubi Apostolorum corpora jacuerunt, quod multis ab annis ruerat, meliori illud fabrica renovans, monasterium fecit, Monachos sub Abbatis regimine undecumque potuit, aggregavit, victuique necessaria dari, cæteraque stipendia ministrari præcepit.* Cujus sane Monasterii frequens in quampluribus Summorum Pontificum, & Gregorii præsertim Papæ Noni epistolis mentio incurrit, quæ Abbati, & sacro Monasterii ejusdem cœtui Sanctorum Martyrum Fabiani & Sebastiani de Vrbe Cisterciensis Ordinis inscriptæ recitantur. Nunc vero idem Monasterium, etsi Commendatitium in titulum à Summis Pontificibus redactum, iidem Cistercienses Monachi, qui S. Bernardi Fulienses nuncupantur, arctiorique observantiæ addicti sunt, religiose admodum, & merito digni laudum præconio incolunt. Illud postremo loco enarratis hactenus de Callisti Cœmeterio, coronidis loco subtexere visum est, quod in Breviario Romano præcipue celebratur; de Callisto enim Pontifice hæc ibi: *In Via Appia vetus Cœmeterium ampliavit, in quo multi sancti Sacerdotes, & Martyres sepulti sunt, quod ab eo Callisti Cœmeterium appellatur.* Et hæc de Callisti Cœmeterio enarrasse satis sit.

Monasterium S. Sebastiani.

Biblioth. in Nicol. Pap. 1

CAP. XII.

De Catacumbis, ac SS. Martyrum Marci, Marcelliani, & Damasi Cœmeteriis.

1 IVxta celebrem, quam hactenus memoravimus, invicti Martyris Sebastiani Ecclesiam, ea nimirum parte, quæ Viæ Ardeatinæ veteri adjacet, ad hæc usque tempora veluti nobile quoddam sacræ antiquitatis monimentum, locus ille conspicitur, & à fidelibus, uti par est, jugi obsequio colitur, qui vulgo Catacumbæ nuncupatur: cujus sane vocabuli etymologiam sub hujusce initium operis, genuinam vocis significationem assecuti, edocuimus.

Catacumbæ quid significent?

2 Et ut pauca hoc loco interim inquirendo subtexamus, cur locus hic, qui ad Callisti Cœmeterium extat, *ad Catacumbas* appelletur, Baronius ipse in Notis ad Roman. Martyrologium consulendus est, qui idem vocem hanc ex duabus dictionibus, Græca nimirum, & Latina, conflatam sonare ait, ac locum juxta tumbas. Sed ejus hic quæso verba excipiamus: *Loquendi obtinuit usus*, inquit ille, *ut Catacumbæ pro Catatumbis dicerentur: ex Græca enim, & Latina dictione compositum est nomen, κατὰ juxta, & tumbas, ut sic locus ille, qui ad fores est Cœmeterii Callisti, diceretur Catacumbæ, hoc est, juxta tumbas ejusdem Cœmeterii, ubi est vetus ac nobilis memoria S. Sebastiani martyris, quæ numeratur inter septem Urbis Ecclesias, Innocentii Papæ, & Honorii Imperat. temporibus illustrata, ut docet illic posita vetus inscriptio marmori incisa. In actis S. Cornelii Papæ Catatumbæ, non Catacumbæ dictus reperitur ille locus: sic & in rebus gestis S. Sebastiani, sicut in compluribus veteribus Martyrologiis: at vero apud S. Gregor. in regest. lib. 3. ep. 30. ad Catacumbas scriptum reperitur. Non tamen errasse dixerim, qui Catacumbas legunt; nam κατακώμβης est locus cavus, atque profundus, qualia Romæ præsertim Cœmeteria esse solebant, in arenariis profundis cryptis excavata.* Hæc ad rem nostram Baronius.

Baron. in not. ad Mar. die 20. Ian.

Locus ad Catacumbas cur sic dictus?

3 Subterraneus quidem locus est fornice desuper obductus, ac semicirculari constructus forma, & ut ex ipso aspectu credibile nobis fit, quoddam olim ethnicorum ædificium extitit, quod à vetustissimis illis Pontificibus in sacros subinde rei ecclesiasticæ usus redactum est; quo Christi cultores,

Descriptio loci ad Catacumbas.

res, quibus illibatos religionis Christianæ ritus peragendi haud libera adhuc facultas suppetebat, pro ipsa temporis opportunitate ad sacram, ut mos erat, Synaxim convenirent. Hinc quoque ad proximum Cœmeterium patuisse aditum conjicitur, cum illud in ejusdem loci planitie subsistat. Porro ad Catacumbas, quarum mentio est, per binas scalas, quæ plurimis quidem gradibus constant, descenditur, harum altera Ecclesiam, Ardeatinam Viam altera respicit. Fenestræ ibi, vel certe foramina quædam in oblongam ac satis angustam deducta formam suspiciebantur, quæ lumen ad inferiora loca demittebant.

Monumenta in Catacumbis.

4 Decem & quatuor locus olim iste suo continebat ambitu monumenta, quorum tamen ad præsens duodecim dumtaxat visuntur: & hæc quidem haud in topho Cœmeterialium more excavata, quamvis eandem intuentibus formam præ se ferant, sed lateritii operis, calce circum oblinita sunt, paucis admodum exceptis, quæ artificum olim manu eleganter exornata fuisse ex quibusdam adhuc vestigiis manifeste dignoscitur. Porro in eorundem monumentorum ambitu marmorea quædam hinc inde sedilia porriguntur, in quorum media parte Pontificalis ac marmorea sedes vetustissima extat; in qua Summi, ac sanctissimi olim Pontifices (uti veneranda piorum hominum traditio fert) considebant, dum funesta illa persecutionum tempora ingruerent; in reliquo autem sedilium ambitu sacerdotes, qui Pontifici adstabant, ac Romanum insuper Clerum, tunc potissimum temporis, cum sacræ ibidem Synaxes peragerentur, sedisse pie utique ex ipsius loci prospectu existimandum est.

Sedilia in Catacumbis.

Altare in Catacumbis.

4 Marmoreum è regione ipsius Pontificiæ Sedis altare quoddam, & quidem vetustatem redolens adhuc cernitur, super quo haud ab ullo, præter Romanum Pontificem; Missæ sacrificium celebrari consuevisse, ex accepta item inolitaque apud posteros traditione accepimus. Verum super eodem sacro altari, hac nostra ætate ex Pauli V. Pontificis Maximi indultu, cuilibet ex approbatis sacerdotibus sacra peragendi mysteria facultas impertita est.

Puteus, ubi corpora Apostolorum olim jacuere.

5 Hic præterea ipso sub altari putei adinstar foramen conspicitur, ubi quondam veneranda beatorum Apostolorum corpora à Græcis projecta aliquandiu delituere, cum suis eadem è sepulchris furtim sublata sacrilegi homines in patrias secum regiones per summam injuriam deferre aggressi sunt; ipso D. Gregorio hujus rei teste, qui totam hanc historiam in Epistola 30. ad Constantinam Aug. Registr. libro 3. prolixiori sermone describit, ubi postquam constanti animo eidem, quod ultro, enixeque postulaverat, denegasset, sacratissimum videlicet Apostoli Pauli caput, eandemque Augustam de perantiqua Romanæ Ecclesiæ consuetudine sapientissimus Vir edocuisset, *Apud quam* (ut ait) *pro lege utique mos ille inolevit, ut nunquam sanctorum Martyrum è loco, ubi deposita sunt, reliquiæ extrahantur*; ob mira scilicet ac horrenda prodigia, quæ idipsum quandoque attentantibus obtigere; hæc ad rem subdit: *De corporibus vero beatorum Apostolorum quid ego dicturus sum? dum constet, quia eo tempore, quo passi sunt, ex oriente fideles venerunt, qui eorum corpora, sicut civium suorum repeterent, quæ ducta usque ad secundum Urbis milliarium, in loco qui dicitur ad Catacumbas, collocata sunt; sed dum ea exinde levare omnis eorum multitudo conveniens niteretur, ita eos vis tonitrui; atque fulguris nimio metu terruit, atque dispersit, ut talia denuo nullatenus attentare præsumerent. Tunc autem exeuntes Romani, eorum corpora, qui hoc ex Domini pietate meruerunt; levaverunt, & in locis, quibus nunc sunt condita, posuerunt. Quis ergo nunc, serenissima domina, tam temerarius possit existere, ut hæc sciens, eorum corpora, non dico tangere, sed aliquatenus præsumat inspicere?* Hæc Gregorius, qui fideles cunctos ex Petri cathedra salutariter commonet, ut sanctorum reliquias eo, quo par est, honore prosequantur, nec sibi quid nimis, etsi temporali potestate polleant, erga sanctorum reliquias præsumant, haud impune, si quam admittunt, temeritatis notam laturi.

Greg. ep. 30 ad Constantinam Aug. Idem reg. l. 3.

D. Greg. ep. 30. ad Constant. Aug.

6 Quo verò potissimum tempore id, quod supra narratum est, acciderit, an scilicet tunc primum, cum beatissimi Apostoli martyrio coronati sunt, an vero (quod sane probabilius esse videtur) cum natalitius eorundem dies anniversaria memoria celebris recurreret: quamdiu insuper sacratissima pignora deposita ibidem perstiterint, cum multiplices, & variis difficultatum nodis obvolutæ hinc inde Scriptorum sententiæ adsint; quæ in conscriptis à Severano septem Ecclesiarum monumentis Lectori exponuntur, easdem hic repetere ac discutere consulto prætermittimus.

Cœmeterii Callisti dignitas.

7 Porro nobilissimum hoc Cœmeterium, quod cæteris tum amplitudine, tum antiquitate longè præstat, & locus in eo præcipue, qui ad Catacumbas dicitur, tot gemmis ac monilibus, quot sacris beatorum martyrum exuviis apprime nobilitatus, peculiarem sibi apud omnes Christi fideles Religionis cultum jure merito vindicavit; nam sicut frequentes illuc antiquis temporibus Christiani ad sacra obeunda mysteria, atque in recolendis martyrum natalitiis ad vigilias de more peragendas certatim confluebant, pari quoque pietatis ardore nostris hisce superioribus sæculis ferventiores utique Christiani locum hunc crebro adire, impensius colere, osculis, ac lacrymis prosequi, ibidemque diutius venerationis gratia subsistere consueverunt. Quis enim non probe meminerit, Hieronymum unà cum ejusdem propositi sociis huc sæpe ventitasse? Quis nesciat, ut cæteros taceamus, S. Carolum Card. Borromæum, cum Romæ ageret, & sacras septem celebriores urbis Ecclesias devotè inviseret, Callisti cœmeterium frequenter adire, illud pie colere, atque in D. Sebastiani pervigilio ibidem pernoctare, in more habuisse, assiduis quippe precibus, crebris item suspiriis, jugibus lacrymis sacrum hunc Subterraneæ regionis ambitum irrigasse, vel ut melius dicam; velut sideribus terrestre hoc Cælum illustrasse.

Sancti omni ævo pie illud frequentarunt

S. Carolus Boromæus

8 Quoniam vero opportuna hic mentio incidit, & nobis hæc scribentibus natalitius dies annua hodie recordatione solemnis recurrit, haud silentio obvolvendum est, sanctum Philippum Nerium Congregat. Oratorii Fundatorem, parentem nostrum, ut ejus exhibent acta, cum florida adhuc ætate vigeret, septem Vrbis Ecclesias, singulis diebus adire, & apud Callisti Cœmeterium cælestibus rebus intentum pernoctare consuevisse; ibi enim cælestis Vir terrena luce se penitus abdicans, & oculis ac manibus in Cælum intentus, ipsas inter tenebras, supernæ lucis radios uberrime

S. Philippus Nerius. *Petr. Iacob. Baccius in vit. S. Philip. Nor. lib. 1. c. 5. 4. & 6.*

rime hauriebat, ibi strenuus Christi athleta, ac pugil invictus contra tartareas hostium legiones in arenam prodíturus exercebatur, ut inde totus plane formidabilis in medium de hoste palam triumphaturus emergeret. Quod quidem Breviarii Romani paginæ hunc in modum legendum exhibent: *Septem Urbis Ecclesias frequenter visitans apud Cœmeterium Callisti, in cœlestium rerum contemplatione pernoctare consuevi.* Quod cum religiosus quidam ex Dominicana familia serio advertisset, qui Franciscus Cardonius Camerinensis vocabatur, id unum præcipue suis Dominicani instituti tyronibus inculcare solitus erat, dum Philippum videlicet adhuc viventem, velut altissimarum virtutum exemplar imitandum proponeret, atque his plane verbis excellentem viri sanctimoniam commendaret: Philippum, inquam (ajebat ille) eximiæ sanctitatis Virum, Deo disponente, Christiano orbi illuxisse, qui totos decem annos pœnitentiæ causa, atque arctioris observantiæ studio illectus, abditos cœmeteriales Callisti sinus incoluerit; sanctissimus quippe vir, cum ibi moram traheret, supernorum gaudiorum dulcedine perfruebatur, & dum sacra inter martyrum sepulchra, mundo ignotus, Cælo propior innotesceret, ea interdum amoris copia inter orandum perfundebatur, ut cælestium vim charismatum ferre haud sustinens humi prævolutus, alter veluti Eprehem exclamare protinus cogeretur: *Sat est Domine, sat est: contine quæso supernæ undas dulcedinis.* Hic demum Philippus cum sacra loca noctu obiret, cum tartareo hoste frequenter luctabatur; dæmones quippe, ut metum deprecanti incuterent, sese illi videndos offerebant, & ut ab incepto interim orandi studio absterrerent, omnem movebant lapidem, quorum acriores ille impetus divino munitus præsidio mirum in modum constans, ac imperterritus jugiter eludebat: quapropter tres aliquando dæmones, qui prope sacrum hoc Cœmeterium Dei famulum iter agentem sub horribili specie absterrere conabantur, ubi ille ad consueta precum subsidia confugit, extemplo ab ejus se oculis proripuere.

Brev. Rom. die 26. Maji

S. Philippus Nerius decem ipsos annos Cœmeterium Callisti incoluit.

Illic divinæ gratiæ donis perfunditur.

9 Verum enimvero sanctissimum virum divinis deliciis intra has cœmeteriales cavernas redundantem, & præ nimia cælestium, qua perfundebatur, immissionum ubertate, ad Deum totis viribus exclamantem eleganter conceptis quondam carminibus Martha Marchina hunc in modum ad Nerii nomen alludens, expressit:

Delicias Nerius divini ut sentit amoris
In se de Cæli fontibus influere,
Iam satis est, inquit, vestros rogo claudite fontes
O Superi, angustos obruit unda sinus.
Ipse ego mutato fiam si nomine Nereus,
Non capit Oceanum hunc pectoris urna mei.
Risit divus Amor, fractis dum pectora costis
Laxat, & in tales explicat ora sonos:
Parva satis, nimiumque licet sit pectoris urna,
Hac tamen ex urna flumina mille fluent.

Martha Marchina.

Sacris autem speluncis, triumphalis instar tituli, carmina hæc, tum ingenii, tum erga virum sanctum pietatis monimentum Natalis Rondaninus præclarus adolescens insculpsit, quæ nos honoris gratia hic lectori delibanda afferimus:

Profunda noctis umbra, & horrendum specus;
Ubi astra fugiens, solis exosus jubar
Latens Philippus inter has tenebras diu,
Inter cavernas, inter hæc silentia;
Quem deperibat, quem flagrabat, repperit;
Qui dormit, & quiescit in meridie.
O noctis umbra fulgida! ô fulgens specus!

10 Illud autem postremo loco addimus, perenne videlicet sanctissimo Viro, qui Callisti Cœmeterium adeo impense coluit, & præsentia toties illustravit, in celeberrima Sebastiani martyris Ecclesia monimentum, piorum virorum studio, Cistercienfis Familiæ Patribus, quibus ejusdem Ecclesiæ cura demandata est, adnitentibus erigendum nunc disponi, cujus quidem iconem (quæ sanctum virum intra Cœmeteriales cavernas demorantem ad vivum exhibet) ex prototypo Equitis Alexandri Algardi Bononiensis, sculpturæ artis hac ætate præcipui, artificum manu diligenter excerptam. Illustrissima Felix Rondanina conspicuæ pietatis, nobilitatis, ac eruditionis insuper Matrona, cæteris, quarum in sacris Martyrum Actis pietas elucet, & frequens mentio recurrit, cæteris, inquam, in eorundem SS. Martyrum, & Cœmeteriorum cultu haud impar, nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis delineandam, piorumque oculis subjiciendam voluit, cui nos devoti animi ergo titulum hunc ab eodem Natale Rondanino digno ejusdem filio, ingenio pariter ac sanguine claro, in Nerii laudem elucubratum, coronæ instar affigimus.

Monimentum S. Philippo Nerio in Æde S. Sebastiani ponitur.

Felix Rondanina ejusdem iconem hic exhibendam curavit.

COE-

Epigraphe illi affixa à Natale Rondanino.

COECUS HIC LOCI SQUALOR
ET ILLUSTRI MARTYRUM SANGUINE ADHUC STILLANS.
AT S. PHILIPPI NERII
LONGO DECEM ANNORUM DOMICILIO ILLUSTRIOR.
QUEM DUM IPSE INHABITARET,
ADEO AFFLUENTE DE CÆLO DIVINÆ DULCEDINIS COPIA
RECREATUS EST,
UT UNDIQUE EXUBERANTE AMORIS VI
VELUT IMPOTENS SUPERFUNDENTIS SE GAUDII
CLAMARET SUBINDE,
PETERETQUE
UT CESSARET TANTUS LÆTITIÆ ÆSTUS,
QUEM MORTALIS ANGUSTIÆ PECTORIS NON CAPERENT.
NE IGITUR INTER HÆC ILLVSTRIA
MARTYRVM MONIMENTA
TANTI VIRI VETVSTAS ABOLERET NOMEN,
TESTATISSIMVM HOC ERGA IPSVM PIETATIS
MONVMENTVM POSITVM EST
ANNO IVBILÆI M. DC. L.

Et hæc nobis ex multis pauca prælibasse obiter haud ab instituti proposito alienum omnino visum est, ne viri sanctitate conspicui, ac de sacris, recolendisque his locis optime meriti recolenda jugiter memoria lectorem sacræ antiquitati inhiantem prætereat. Sed restat nunc, ut de Catacumbis, de quibus mentio facta est, sermonem prosequamur.

Platonia facta à S. Damaso Papa.

11 At verò cum toto animi studio sacra Martyrum loca, ac veneranda eorundem vestigia B. Damasus Papa prosequeretur, peculiari quodam devotionis cultu locum, qui ad Catacumbas dicitur, excolere nullatenus destitit; ibi enim Platoniam fecit; marmoreis quippe tabulis totum ejusdem loci sinum usquequaque honorificentius exornavit, ut Bibliothecarius his verbis enarrat: *Hic fecit & aliam Basilicam Via Ardeatina, ubi requiescit in Catacumbis, & ædificavit platoniam, ubi corpora Apostolorum jacuerunt.*

Bibl. in Dam. M.S. Cod. S. Petr.

Græci Apostolorum corpora rapere contendunt, sed divinitus prohibentur.

12 Id plane ex M.S. ejusdem Cod. S. Petri Actis comprobatur, ubi isthæc recitantur: *Construxit & Basilicam aliam juxta muros Urbis in Catacumbis, ubi recondita fuerunt corpora Apostolorum, cum & Græci, ut ad Orientem deferrent, de locis, in quibus sepulta fuerant, tollere tentaverunt. Tunc ingens terræmotus in Urbe factus est, quod Romani divino nutu comperientes, insecuti sunt eos, & confusis sacrilegis, sanctissima corpora receperunt, & honorifice locaverunt in Platonia, quam ob eorum reverentiam B. Damasus versibus decoravit. Qui etiam in eodem loco multa corpora SS. Martyrum requisivit, & invenit, quorum nomina, velut hactenus cernitur, versibus decoravit.* Verum Ecclesia, cujus hic mentio fit, ex quorundam sententia, ipsamet D. Sebastiani fuisse creditur; quæ sæpe sæpius sub Apostolorum titulo ab ipsomet Bibliothecario appellatur. Eodemque plane titulo in M.S.B. Quirini Episc. Scisciani & Mart. item Actis, Cod. Vat. & apud Surium to. 3. 4. Iunii, speciatim recensetur: *Facta autem incursione*, inquit, *barbarorum, in partes Pannoniæ, populus Christianus de Scarabatensi urbe Romam fugiens, sanctum corpus Quirini Episcopi & Martyris afferentes secum deduxerunt. Quem Via Appia milliario tertio sepelierunt in Basilica Apostolorum Petri & Pauli, ubi aliquando jacuerunt; & ubi S. Sebastianus requiescit, in loco, qui dicitur ad Catacumbas, ædificantes nomini ejus dignam Ecclesiam, &c.* Quæ sane verba de ipsismet Catacumbis, & de peculiari quadam Cœmeterii parte eisdem adhærente, quæ à Pontifice Damaso in Ecclesiæ formam, usumque redacta est, probabilius quidem intelligi posse videntur. Quamvis enim B. Sebastiani Ecclesia ob loci, qui proximus est, cohærentiam, & in quo sacra diutius corpora perstitere, Apostolorum quoque titulo interdum nuncupetur, hic tamen, & quidem expressis verbis, ut patet, Catacumbæ ipsæ jure merito designantur: in quibus platonias, ut asseritur, primum Damasus fecit, & ubi, hoc est, vel in ipsis videlicet Catacumbis, vel certe eumdem prope locum, Apostolorum & Martyrum sepulchra insculptis marmori versibus exornavit, à Baronio in Append. relatis Annal, to. 4. anno 367. ex antiquar. inscript. Appendice, quorum thema erat: In beatorum nimirum Apostolorum corpora à Græcis clam, ut in orientem deportarent, sublata, & à Romanis supervenientibus alio deferri prohibita. Inscripta autem à Damaso carmina, pietatis ejusdem Pontificis eximiæ monimenta digna plane, quæ obsequentium animis insculpantur, hæc sunt:

Bibliot. in Adrian. Pap. I.

ActaS. Quirini Ep. & Mart. Cod. Vat. & Sur. to. 3. 4. Iun. Translatio corporis S. Quirini.

Baron. an. to. 4. an. 367.

HIC HABITASSE PRIUS SANCTOS
COGNOSCERE DEBES,
NOMINE QUISQUE PETRI, PARITER
PAULIQUE REQUIRIS
DISCIPULOS ORIENS MISIT, QUOD
SPONTE FATEMUR,
SANGUINIS OB MERITUM CHRISTUM
SUPER ASTRA SECUTI,
ÆTHERIOS PETIERE SINUS, ET REGNA
PIORUM,
ROMA SUOS POTIUS MERUIT
DEFENDERE CIVES,
HÆC DAMASUS VESTRAS REFERAT
NOVA SIDERA LAUDES.

Antiq. inscrip. in Appen. pag. 1172. Bar. in Appen. to. 4. an. 384

13 Historiam verò de sacris Apostolorum corporibus in puteum projectis, indeque extractis, quæ in pervetusta quondam Vaticanæ Basilicæ porticu ad dexteram intrantibus, coloribus expressa conspiciebatur, è Vaticano desumptam archivo: Ecclesiæ insuper S. Martyris Sebastiani: Publici item Cœmeterii; & ejusdem Catacumbæ ichnographiam Gasparis Berti, & Francisci Continii opera exactè delineatam, studiosi lectoris oblectationi hic exhibemus.

Historia Græcorum corpora Apostolorum è Cœmeteriis rapientium.

Hac Tabula, cujus simulacrum hic vides, eadem exhibetur historia corporum SS. Petri & Pauli Apostolorum, cum è Catacumbis, ubi Græci illa reliquerant, ad eorum sepulchra relata fuere, ut S. Gregorius Magnus quoque narrat.

Hæ autem Imagines, desumptæ è Porticu veteris Basilicæ Vaticanæ, antiquissimæ esse dicuntur: nam, licet nonnulli tradiderint, Porticum illam à Martino V. ædificatam fuisse, argumento deducto à gentilitiis ejus insignibus, quæ ibidem extabant; tamen, dum eadem Porticus deponeretur, adverti plane potuit, insignia Martini esse anaglypha, & imposita vetustis iisdem figuris, quarum lineamenta, sublatis jam dictis insignibus, perpetua, ac continentia cernebantur, atque adeo cognosci dabatur, Martinum Pontificem tectum dumtaxat illius Porticus restituisse, picturas autem non attigisse, quas viri periti mille annis vetustiores esse judicarunt.

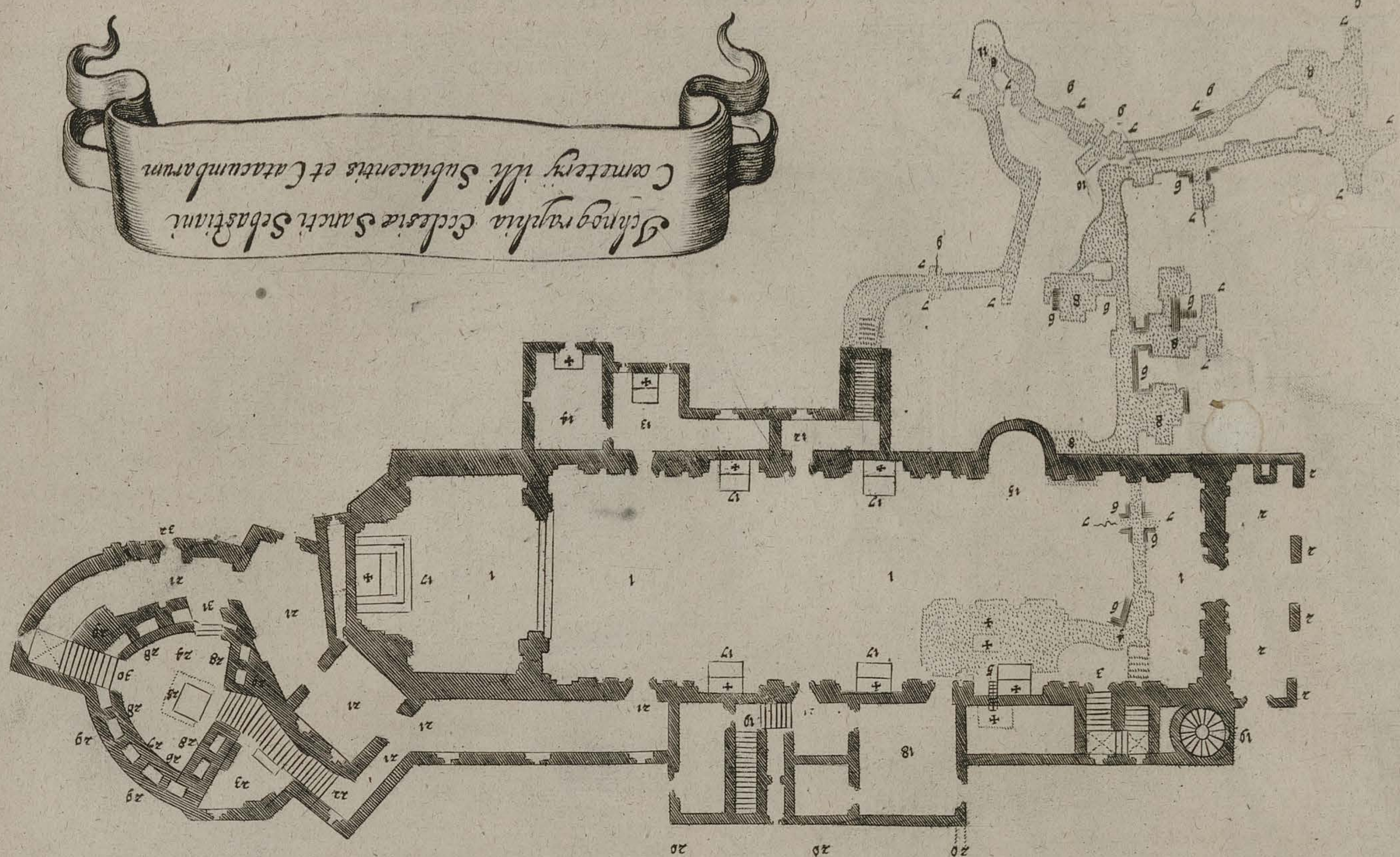
Expo-

ELEVATIO CORPORVM SS. APOSTOLORVM E CATACVMBIS
EX PORTICV VETERIS VATICANÆ BASILICÆ

PROIECTIO CORPORVM SS APOSTOLOR. IN CATACVMBAS
EX PORTICV VETERIS VATICANÆ BASILICÆ

Expositio Ichnographiæ Ecclesiæ S. Sebastiani, Cœmeterii illi subjacentis, & Catacumbarum.

1 Pars Ecclesiæ S. Sebastiani interior.
2 Frons, & Porticus Ecclesiæ.
3 Ostium, & Scalæ, quibus in Cœmeterium descenditur.
4 Aditus Cœmeterii, ubi vetus S. Sebastiani Altare visebatur.
5 Sepulchrum S. Lucinæ.
6 Parietes Cœmeterio instaurando constructi.
7 Semitæ Cœmeteriales obstructæ.
8 Cubicula absque picturis.
9 Semitæ oppletæ, & occlusæ, quæ, sicut credibile est, in aream Cœmeterii Callisti majorem coëunt.
10 Locus, ubi corpus S. Cæciliæ extitit.
11 Inscriptio sepulchri S. Maximi.
12 Scalæ, & ostium, quà in Ecclesiam regressus patet.
13 Sacellum S. Fabiani.
14 Sacrarium vetus.
15 Altare Reliquiarum.
16 Novum S. Sebastiani Altare.
17 Alia Ecclesiæ Altaria, & Sacella.
18 Sacrarium novum.
19 Scalæ Monasterii.
20 Pars Monasterii.
21 Ostium, & ambulacra, quæ ducunt ad Catacumbas.
22 Scalæ, quibus in Catacumbas descenditur.
23 Locus, seu cubiculum, quod descendentibus in Catacumbas primum occurrit.
24 Area Catacumbarum.
25 Altare, sub quo visitur puteus, seu locus, ubi corpora Apostolorum extitere: puncta verò, quæ illum circumeunt, vacuam ejusdem loci aream designant.
26 Sedes Pontificalis è marmore.
27 Vasculum lateritium calce firmatum.
28 Sedilia per circuitum disposita in Catacumbis.
29 Monumenta arcuata.
30 Aliæ scalæ novæ Catacumbarum.
31 Locus in planis ambulacrorum, qui respicit Catacumbas.
32 Ostium, unde itur versus Basilicam S. Pauli.
Omnes semitæ, & loca punctis notata sunt subterranea.

14 Martyrum verò sepulchra, quæ ab eodem beatissimo Pontifice condigno quidam honoris cultu exornata sunt, isthæc lector habes:

Antiq. inscrip. in Append. pag. 1171. Bar. in Appen. to. 4. ann. 367.

SANCTORUM QUICUNQUE LEGIS
VENERARE SEPULCHRUM,
NOMINA NEC NUMERUM POTUIT
RETINERE VETUSTAS.
ORNAVIT DAMASUS TUMULUM
COGNOSCITE RECTOR
PRO REDITU CLERI CHRISTO
PRÆSTANTE TRIUMPHANS,
MARTYRIBUS SANCTIS REDDIT SUA
VOTA SACERDOS.

Quibus certe carminibus sanctissimus Pontifex id innuere videtur, hæc à se in Martyrum obsequium ornamenta, ex voto forsitan nuncupato, tunc potissimum præstita fuisse, cum Ursicini acrior schismatis instaret procella; eo enim tempore Romanus Clerus haud in tanta rerum ambiguitate fluctuans, in ipsummet Damasum veluti legitimum Pontificem excipiendum, venerandumque consensit: ad quod pariter alludere voluisse in supra recensito Tarsicii Epitaphio creditur, illis præsertim verbis: *Titulos post præmia reddit.*

15 Sepulchralem item hunc titulum Damasus Irenæ germanæ ibidem sorori conditæ inscripsit: qui apud Baronium To. x. ex Append. Antiq. Inscript. recitatur, nimirum:

HOC

Epitaphium Irenæ.

Ant. Inscr. in Append. pag. 1172. Baron. in Append. to. 4. an. 384.

HOC TUMULO SACRATA DEO NUNC MEMBRA QUIESCUNT,
HIC SOROR EST DAMASI, NOMEN SI QUÆRIS, IRENÆ.
VOVERAT HÆC SESE CHRISTO CUM VITA MANERET,
VIRGINIS UT MERITUM SANCTUS PUDOR IPSE PROBARET.
BIS DENAS HYEMES NECDUM COMPLEVERAT ÆTAS,
EGREGIOS MORES VITÆ PRÆCESSERAT ÆTAS,
PROPOSITUM MENTIS PIETAS VENERANDA PUELLÆ,
MAGNIFICOS FRUCTUS DEDERAT MELIORIBUS ANNIS.
TE GERMANA SOROR NOSTRI NUNC TESTIS AMORIS
CUM FUGERET MUNDUM, DEDERAT MIHI PIGNUS HONESTUM,
QUEM SIBI CUM RAPERET MELIOR NUNC REGIA CÆLI,
NON TIMUI MORTEM, CÆLOS QUOD LIBERA ADIRET;
SED DOLVI FATEOR, CONSORTIA PERDERE VITÆ,
NUNC VENIENTE DEO NOSTRI REMINISCERE VIRGO,
UT TUA PER DOMINUM PRÆSTET MIHI FACULA LUMEN.

Damasus prope sororem sibi tumulum elegit.

Verum amantissimus frater, ne ullo unquam tempore à sorore, quam unice semper dilexerat, & nec mortuus quidem loco disjungeretur, peculiarem sibi apud eandem tumulum delegit, carminibus hisce prænotatum:

Bar. in appen. to. 4. an. 382. Habetur in append. to. 8. edit. Rom.

QUIS GRADIENS PELAGI FLUCTUS COMPRESSIT AMAROS,
VIVERE QUI PRÆSTAT MORIENTIA SEMINA TERRÆ,
SOLVERE QUI POTUIT LAZARO SUA VINCULA MORTIS,
POST TENEBRAS FRATREM, POST TERTIA LUMINA SOLIS,
AD SUPEROS ITERUM MARIÆ DONARE SORORI,
POST CINERES DAMASUM FACIET QUI SURGERE CREDO.

Cœmeterium Damasi.

16 Hæc igitur potissima Cœmeterii, quod Callisti dicitur, pars, Catacumbis, ut jam exposuimus, adhærens, à B. Damaso instaurata, & ab eodem fortasse Ecclesia desuper aucta, cum ipsemet ibi unà cum matre ac sorore sepulchri locum obtinuerit, jure quidem merito Cœmeterium Damasi appellari promeruit: quinimo & SS. Marci & Marcelliani nomine idem Cœmeterium nuncupari contigit, eam videlicet ob causam, quod juxta illud beatorum eorundem Martyrum sepulchra extarent. Quapropter Biblioth. in Joannis Papæ VII. gestis, de iisdem expressam pariter mentionem facit, in hæc verba: *Laboravit autem & in Cœmeteriis beatorum Martyrum Marcelliani & Marci, Damasique sancti Pontificis.* Quæ quidem BB. Marci & Marcelliani corpora inde in Urbem translata, cum diu ignoto recondita loco delituissent, demum superioribus annis, Deo disponente, unà cum S. Tranquillini presbyteri corpore apud Ecclesiam SS. Cosmæ & Damiani tunc temporis innotuere, cum S. Felicis Papæ corpus ibidem uno eodemque sepulchro conditum præter omnium expectationem adinveniri contigit: verum sacra horum corpora, marmoreæ interjectu tabulæ, à beati Pontificis corpore secernebantur, quæ hujusmodi legentibus titulum præ se ferebat:

Cœmeterium SS. Marci, & Marcelliani.

Bibl. in vit. Ioan. VII.

HIC REQUIESCUNT CORPORA SS. MARCI ET
MARCELLIANI, ET TRANQUILLINI PRESBYTERI.

Quæ duo quidem nobilissima pignora decentiori illata tumulo in eadem adhuc Ecclesia honorifice asservantur.

Translatio corporis S. Damasi.

17 At verò sanctissimi Pontificis Damasi corpus in Ecclesiam olim ab ipso juxta Pompeji Theatrum in honorem S. Laurentii Mart. erectam, translatum est; ubi hodie summa fidelium veneratione colitur. Hujus autem recolendæ translationis certum omnino tempus ignoratur: si tamen fides ulla Bibliothecario præstanda est, certe ex his, quæ ipse in Hadriani Papæ gestis asserit, satis evidenter convincitur, longe ante Hadriani Pont. tempora id contigisse, dum ait ab eodem Pontifice sacram B. Martyris Ecclesiam unà cum altari, sub quo S. Damasi corpus requiescit, instauratam, ac splendide insuper exornatam fuisse: *Renovavit*, inquit, *etiam tectum Basilicæ S. Laurentii, quam Damasi vocant, ubi vestem super ejus altare de stauracin fecit, simulque aliam vestem de post altare fecit, ubi requiescit corpus S. Damasi.* Et in M. S. ejusdem Actis Cod. Vat. Basilicæ quamplura recensentur miracula, quæ ad sacri ipsius corporis in eadem Ecclesia existentis obsequium contigere.

Bibl. in Adriano Papa.

S. Damasi corpus pluries transfertur.

18 Illud postremo loco enarratis subtexere visum est. Beati videlicet Damasi corpus, qui indefesso jugiter labore sepulchris martyrum exornandis studuit, in obsequii martyribus impensi præmium multiplicibus à Deo triumphis decoratum, & toties redivivum è sepulchro in lucem emersisse, quoties idem ex uno loco in alium transferri contigit. Quippe post memoratam hactenus translationem, quæ sub Hadriano Pontifice contigit, novissime hoc nostro sæculo, anno videlicet 1639. sub Urbano VIII. dum Franciscus Card. Barberinus S. R. E. Vicecancellarius, & ejusdem Ecclesiæ titulo insignitus, Templi Absidem in splendidiorem formam restituendam curaret, veteri inde amoto altari, sub quo sancti Pontificis corpus asservabatur, en tibi preciosum pignus sub ipsius Romæ oculis, condignis fidelium votis excipiendum, ac jugi honoris cultu celebrandum, cunctis lætantibus, ac plaudentibus iterum in lucem venit, quod ibi olim unà cum invicti martyris Eutychii corpore depositum fuerat, ejuscemodi insculpto titulo:

SUB HOC ALTARE CONDITA SUNT
CORPORA S. DAMASI PAPÆ,
ET CONF. ET S. CHRISTI
MARTYRIS EUTYCHII.

Corpora SS. Damasi, & Eutychii honorificentius recondita.

Verum nobili postmodum theca inclusum sanctiss. Pont. corpus anno 1645. Kal. Sept. qua potissimum die solemnis dedicationis ejusdem Basil. memoria recurrit, pridie ejus diei juxta sanctorum canonum præscripta vigiliis de more peractis, & novo juxta S. R. E. ritus altari consecrato à Rev. D. Jo: Bapt. Scannarolo Archiepiscopo Sydoniensi, sub eodem altari variis è marmorum crustis affabre elaborato, pia Cardinalis ejusdem manu, unà cum sacris Eutychii pignoribus, pretiosi instar thesauri, intra æneam arcam, hac inscriptione addita, conditum fuit:

Inscriptio sepulchri SS. Damasi, & Eutychii.

DIVIS DAMASO PONTIFICI,
ET EUTYCHIO MARTYRI
FRANCISCUS CARD. BARBERINUS
S. R. E. VICECANC.
ÆNEUM HOC SEPULCHRUM CONDIDIT;
POST EXTRUCTAM
A FUNDAMENTIS IN HONOREM
D. LAURENTII,
ET HORUM SS. MARMOREAM
TEMPLI ABSIDEM,
UT IPSI DE EJUS SALUTE SOLICITI SINT,
ANNO M. DC. XXXXV.

Et hæc obiter de Damasi corpore enarrasse voluimus.

CAP. XIII.

De B. Zephyrini Cœmeterio.

S. Zephyrinus Pontifex.

Biblioth. in Zephyrino PP.

1 QUoniam de B. Zephyrino Romano Pontifice, qui Callistum præcessit, ut singula antiquitatum vestigia perscrutemur, hic à nobis ex ordine sermo instituendus est, ea utique lectori in mentem revocanda sunt, quæ Biblioth. in hunc plane modum describit: *Qui etiam sepultus est in Cœmeterio suo juxta Cœmeterium Callisti.* Quibus sane verbis, Cœmeterium aliquod ab eodem Pontifice ad Martyrum sepulturam excitatum fuisse, innuere videtur, cujus tamen haud ulla alibi memoria extat: ex quo facile sibi lector suadere potest, hoc, cujus mentio incurrit, Callisti Cœmeterio cohæsisse; cui deinde ab eodem Callisto in ampliorem formam redacto additum alterum, unitumque fuerit. Et hæc de Cœmeterio, cujus nulla quidem vestigia, nomen autem duntaxat superest, hic breviter enarrasse sufficiat.

CAP. XIV.

De Cœmeterio ad sanctam Cæciliam.

Nongenti Martyres in Cœmeterio S.Cæciliæ.

Ado, Beda, Usuardus. Mart. 4. Non. Mart.

Quadraginta Martyres in Cœmeterio S. Cæciliæ.

1 ILla Cœmeterii ejusdem, quod Callisti dicitur, pars, in qua sacrum nobilissimæ virginis ac Martyris Cæciliæ corpus conditum est, ejusdemque memoria adhuc viget, haud alio titulo, Quam Cœmeterii ad S. Cæciliam, nuncupata fuit ut Ado, Beda, Usuardus, nec non cuncta pariter Martyrologia his plane verbis testantur: *Romæ Via Appia sanctorum Martyrum nongentorum, qui positi sunt in Cœmeterio ad S. Cæciliam.* Acta quoque S. Urbani M. S. Cod. Later. in quibus de quadraginta Martyribus ibidem conditis isthæc recitantur: *Corpora verò eorum collegit Polemius presbyter; & ubi Christi Martyr erat Cæcilia, illic eos sepelivit, &c.* Et paucis quidem verbis nobilissimi Cœmeterii gloriam tibi ob oculos, amice lector, adumbravimus: sed ad ulteriora, si libet, progrediamur.

CAP. XV.

De Cœmeterio ad S. Xystum.

S. Lucius Papa.

Ado, & Beda in Mart.

1 PAri item ratione, ut supra jam diximus, præcipua Cœmeterii pars, in qua sanctissimi Pontificis ac Martyris Xysti II. corpus sepulturæ olim demandatum fuerat, ejus postmodum nomine insignitum, Xysti Cœmeterium vulgo nuncupata est. Apud probatos enim sacrarum historiarum scriptores, Adonem videlicet, & Bedam in Martyrolog. 4. Non. Martii hæc de S. Lucio Papa leguntur: *Natalis S. Lucii Papæ & Martyris, qui in persecutione Valeriani, & Gallieni ob fidem Christi exilio relegatus, & postmodum ad Ecclesiam suam redire permissus, martyrium capitis obtruncatione complevit. Positus Via Appia ad S. Xystum.* In eo Nimirum Cœmeterii loco, qui Callisti dicitur; hic enim postea, desumpta à præclaro martyre, ac Pontifice denominatione, ad S. Xystum, uti jam diximus, appellatus est. Lucius quippe in pontificali munere Xystum antecesserat; sed eo potissimum nomine à Beda, atque Adone locus prænotatur, quo tunc temporis, quando hæc scribebat, omnium voce nuncupabatur. Eadem fere loquendi formula in describendo B. Maximi sepulturæ loco usi sunt, quem pariter ad S. Xystum tumulo illatum fuisse affirmant; quamvis, ut iidem, & Usuardus pariter, ac Petrus in Catalogo edocent, sanctissimus hic Pontifex longe ante Xysti tempora, sub Maximino videlicet, vel juxta Martyr. Rom. sub Valeriano, nobili pro fide martyrio coronatus fuerit.

S.Maximus Presbyter.

Usuard. & Petr. de Natal. in Catal.

2 In hac item Cœmeterii parte pio Beatæ Anatoliæ ministerio sacra Martyrum Caloceri, & Parthemii corpora condita fuere, ut eorum Acta his verbis legenti fidem faciunt: *Tunc S. Anatolia, cujus servi rapuerunt sanctos Calocerum & Parthemium, ipsa per se condivit aromatibus, & in vicina crypta, in qua erat positum corpus Papæ Xysti Episcopi, quem Decius Rex occiderat, cum omni diligentia sepelivit, ita ut etiam porphyreticis columnis ornaret sepulchrum eorum. In quo loco beneficia Martyrum exuberant usque in hodiernum diem.*

SS. Calocerus & Parthemius

Act. SS. Mart. Cal. & Parth.

Sepulchra Martyrum in Cœmeteriis ornata columnis porphyreticis.

3 Denique, ut arcanos omnes, quibus Cœmeterium hoc mirifice locupletatur, thesauros legenti pandamus, eodem pariter loco à S. Gregorio presbytero Eusebius presbyter post illustre martyrium illatus est, qui quondam sub Constantio impio Arriano decertans pro fidei defensione coronatus fuerat: ob delatum autem Martyri obsequium, ipsemet Gregorius eadem in crypta, Constantii jussu inclusus, & paulo post vita functus, juxta eundem Eusebium, cui honorem sepulchri detulerat, ab Orosio presbytero pari honore tumulatur, ut in M.S. eorundem Actis Codd. Later. Vat. & S. Petri legendum his verbis exhibetur: *Tamen post menses septem dormitionem accepit S. Eusebius, nono decimo Kalend. Sept. Ejus corpus collegerunt Gregorius & Orosius presbyteri, & parentes ejus: & sepelierunt in crypta juxta corpus B. Xysti Martyris & Episcopi, Via Appia in Cœmeterio Callisti; ubi & titulum ipsius ii scribentes posuerunt pro commemoratione ejus:*

S.Eusebius, Presbyter.

Orosius Presbyter.

M.S. Cod. Lat. Vat. &c.

EUSEBIO HOMINI DEI.

En paucis verbis immensum Martyris ac meritorum elogium. Hominem Dei appellasse satis est; huic laudi quidquam addere, demere est: *Nonne Homo secundum cor Dei*, appellatus est David, cum ipsius Dei voce laudari promeruit? uno verbo omnia dixit. Sed interim quæ in præmemoratis exhibentur actis, excipiamus: *Eodem tempore nuntiatum est Constantio Imperatori, quod Gregorius & Orosius presbyteri collegissent corpus Eusebii presbyteri; & iratus Constantius Imperator, præcepit, ut in eadem crypta vivus includeretur Gregorius. Tunc Orosius presbyter collegit semivivum B. Gregorium noctu occulte propter Constantium Augustum, & emisso spiritu sepelivit eum juxta corpus S. Eusebii presbyteri: qui etiam Orosius hæc gesta conscripsit.*

4 Totidem hoc ipsum verbis, iisdemque excerptum ex Actis apud Adonem videre est; ex quibus satis aperte lector conjicere valet, locum hunc ad Xystum, ut præmisimus, olim nuncupatum, in celeberrimo Callisti Cœmeterio, aut certe juxta ejusdem ambitum extitisse. Argumentis autem hucusque ad id comprobandum in medium prolatis illud lector, si lubet, adjicias, quod ab ipso Bibliothecario in B. Leonis Papæ Tertii gestis enarratur; eundem videlicet locum haud procul à S. Cornelii Papæ sepulchro recensitum fuisse: dum

Ado de Euseb. Mart.

Locus ad Xystum communiter dictus.

Bibl. in gestis S. Leonis Pap. III.

dum enim Cœmeterii S. Xysti instaurationem ejusdem Leonis opera præstitam exacte describit, hæc ait: *Necnon & Cæmeterium B. Xysti, atque Cornelii Via Appia renovavit.* At beatum Cornelium Pontificem in Callisti Cœmeterio, vel prope illud dumtaxat depositum fuisse novimus: ubi à S. Leone Magno in ejusdem honorem Ecclesia postmodum erecta fuit, ipso Bibliothecario teste, in gestis ejusdem Leonis Papæ his verbis: *Fecit autem & Basilicam B. Cornelio Episcopo & Martyri juxta Cæmeterium Callisti Via Appia.*

Biblioth.

Xysti Cœmeterium ubinam extiterat?

5 Quinimmo ex his, quæ Paschalis Pontifex hujus nominis primus refert, cum de recolenda corporis B. Cæciliæ inventione agit, ut præsertim videre est in M. S. Cod. Vallic. perspicue quidem, & veluti digito demonstratur præmemoratum Xysti Cœmeterium in eadem Cœmeterii Callisti parte extitisse, quæ ad S. Cæciliam alio nomine nuncupatur, isthæc autem ibi recitantur: *Qui etiam annuente Domino, ejusque solito juvamine proponentes, in Cæmeterio S. Xysti Episcopi foris portam Appiam; sicut in sacratissima illius passione manifeste narratur, inter Collegas Episcopos in aureis indumentis cum venerabili sponso reperimus. Ubi etiam linteamina, cum quibus sacratissimus sanguis ejus abstersus est; de qua spiculator tertia percussione crudeliter ingesserat, ad pedes beatissimæ virginis in unum revoluta, plenaque cruore invenimus.* Hucusque Paschalis. Ex quibus item apertissime constat, Cœmeterium hoc eo loco, ut quidam perperam opinati sunt, nullatenus extitisse, ubi nunc intra Urbis mœnia, eadem Via Appia prope Fasciolæ Titulum, seu sanctorum Nerei, & Achillei sub titulo Xysti Martyris perantiqua & celebris Ecclesia conspicitur. Attamen apud omnes indubitatum est, venerandum beatissimi ejusdem Martyris corpus unà cum aliis, ex eodem postea Cœmeterio in Ecclesiam hanc translatum fuisse, uti pariter & pretiosa beati Lucii Papæ pignora in Ecclesiam S. Cæciliæ trans Tyberim deferri contigit, & hæc satis.

M. S. Codd. Vall.

CAP. XVI.

De Prætextati Cœmeterio.

Gens Prætextata.

1 PRætextatæ gentis cognomentum, ex quo Cœmeterium hoc, ut putamus, denominationem sortitum est, illustre quondam apud Romanos extitit; de quo Macrobius sæpissime Saturnal. lib. 1. cap. 1. & in ipsis Gentilium fastis quamplures ejusdem cognomenti gentilitiæ familiæ, & viri quidem merito ac dignitate præstantes recensentur.

Macr. Satur. l. 1. c. 1. & 2.

2 Nam ut nonnullos ex his, quorum adhuc antiquos apud scriptores mentio viget, repetamus. Certe de Asinii Prætextati Consulatu, qui unà cum collega Attico sub Gordiano III. Imperatore contigit, Julius Capitolin. & Cassiod. agunt. Ejusdem quoque Gordianus lib. 1. de rei vendic. in Cod. Theodos. & alibi meminit. De Vettio item Prætextato, qui sub Juliano Achajæ Proconsul, sub Imperatoribus verò Valente, & Valentiniano Urbis præfecturam gessit, frequens admodum mentio incurrit apud Ammian. Marcellinum lib. 27. Zosim. hist. lib. 4. & D. Hieronymum ad Pammach. cui quamplures à Symmacho scriptæ leguntur epistolæ, eidemque plura ab Imperatoribus rescripta transmissa adnumerantur. Huic sua pariter Macrobius ob splendorem nominis Saturnalia dicavit: cui demum in Romana olim Urbe statua erecta fuerat, cujus hodie basis in amœnissimo Matthæiorum Viridario ad Cœlium collem inter recolenda antiquorum temporum monimenta suspicitur.

Asinius Prætextatus.

Iul. Capitol. Cassiod. Gord. l. 1. de rei vin. in Cod. Theod.

Vittius Prætextatus.

Ammian. Marc. l. 27. Zosim. hist. l. 4. Hieron. ep. ad Pammach.

Macrob. in Saturnal.

3 Post hunc præclari nominis Vettium Rufus alter Prætextatus Posthumianus floruit, illius Mariniani filius, qui, Onuphrio teste, unà cum Flavio Asclepiade sub ipsa Imperatoris Honorii tempora Consulatum gessit. In sacris autem Fastis haud pauci pietatis ac sanctitatis titulo illustres recoluntur. Quamobrem in B. Sophiæ actis Prætextati cujusdam B. Lucinæ, virginis sanctissimæ, germani fratris, regia è stirpe oriundi memoria agitur, qui sub Anacleto Papa pari sanguinis ac meritorum nobilitate conspicuus vixit. In Romano item Martyrologio 3. Idus Decemb. Prætextati alterius condignis notis præconia celebrantur, Qui Romæ viriliter sub Maximiano pro fide decertans, unà cum Thrasone, & Pontiano martyrii palmam adeptus est. Cæteris demum prætermissis, circa redempti orbis annum 580. Prætextatus Episcopus Rothomagensis ac martyr, miræ vir sanctitatis, ac præclaris decorus meritis in Ecclesia fulsit; de quo in Romano Martyrologio VI. Kalend. Martii sermo agitur; eundemque summis laudibus Gregorius Turonensis concelebrat hist. lib. 5. cap. 18. lib. 7. cap. 16. & lib. 8. cap. 20. & 32.

Rufus Prætextatus Posthumianus. Onuphr. Pan.

Prætextatus B. Lucinæ virginis frater.

Mart. Rom. 3. Idus Sept.

Prætextatus Episc. Rhotomagensis.

Mart Rom. 6 Kal Maji. Greg. Turon. hist. l. 5. c. 18. l. 7. & l. 8. c. 20. & 30.

4 Quoniam igitur Cœmeterium, de quo mentio est, à præclaro ejusdem nominis viro extructum est, vel certe eam ob causam, quod Martyr quispiam, qui hoc potissimum nomine nuncuparetur, eodem loco conditus fuerit, inde Prætextati titulum, ut nobis conjicere fas est, obtinuit; sub quo item nomine à scriptoribus inter alia Urbis Cœmeteria recensetur. Quare Cencius Camerarius ea veluti omni religionis cultu dignissima loca enumerans: *Cæmeterium*, inquit, *Prætextati juxta portam Appiam ad S. Apollinarem.* Petrus Manlius idem plane his verbis: *Cæmeterium Prætextati inter portam Appiam & S. Apollinarem.*

Cœmeterium Prætextati unde nomen suum sumpserit?

Cencius Cam. de Cæm. Prat.

Petr. Manl. de eod. Cœmet.

5 Porro de B. Apollinaris Ecclesia, juxta quam Prætextati Cœmeterium situm fuisse asseritur, haud ullum ad hæc nostra tempora vestigium extat. Onuphrius tamen ejusdem meminisse videtur, dum paginam quandam solemni donationis ritu obsignatam refert ab Hieronymo S.R.E. Cardinali Diacono Tit. S. Mariæ novæ, quam is devotionis ergo Ecclesiæ S. Sebastiani anno Virginei partus 1467. præstitit; ubi possidendas quasdam sibi vineas extra portam Appiam reservat in loco, qui vulgo dicitur *S. Appollinaris*. Idem verò Onuphrius in eo, quem de Cœmeteriis inscripsit, Indiculo, Prætextati locum hunc describens, ait: *Cæmeterium Prætextati S. Presbyteri Via Appia, lapide primo euntibus per diverticulum sinistrorsum.* Sed revera locus iste, qui ab Onuphrio descriptus est, Callisti Cœmeterio adhæret, ejusdemque pars quædam esse dignoscitur, immo potius sub ipsomet tamquam membrum sub capite coalescens comprehenditur, uti pariter partes illæ Cœmeteriales, quæ ad sanctum Xystum & ad S. Cæciliam nuncupantur. In M. S. enim quibusdam Codd. ubi S. Cæciliæ corpus in Cœmeterio Xysti repertum fuisse legitur, id Bibliothecarius in Prætextati Cœmeterio contigisse pronuntiat. Ita plane in M. S. Cod. Basilicæ S. Petri de ejusdem inventione, & idipsum Io. Columna, Richardus, Guido, & S. An-

Ecclesia S. Apollinaris.

Onuph. Pan.

Onuph. in indiculo de Cæmet.

Bibl. in M. S. Cod. Bas. Vat.

Io. Column. Richard.

S. Antoninus testantur. Sed quod ipsamet Cœmeteria fuerint, multiplici tamen nomine inscripta, aperte videre quivis potest ex M. S. Cod. Vatic. ubi isthæc: *In Cœmeterio S. Xysti, seu Prætextati sito foris portam Appiam.* Verisimile tamen nobis fit, ejusdem Cœmeterii aditum haud longe ab ipsismet Urbis mœnibus extitisse, ac latentes loci hactenus memorati cryptas ad Callisti usque Cœmeterium pertigisse, ita ut utrumque simul junctum, utramque pariter Viam, Appiam scilicet atque Ardeatinam complecteretur; cum in utroque earundem viarum ambitu situm olim fuisse frequenti scriptorum testimonio comperiamus.

Guid. S. Ant.

6 Ejusdem quoque Cœmeterii in antiquis Martyrologiis, ac beatorum Martyrum Actis frequens legentibus mentio incurrit; sed in Actis præcipue B. Alexandri Papæ, M. S. Codd. Vatic. S. Cæcil. & Vall. ubi S. Quirini Tribuni, & dignissimi S. Balbinæ parentis, quem Martyrologium tum Adonis, tum Romanum 3. Kal. Aprilis Via Appia tumulatum fuisse describunt; cujus item sepulchri locus his verbis prænotatur: *Quirinus Tribunus tortus equuleo cum ab Aureliani non cessaret injuriis, jussit ei manus ac pedes abscindi, & sic eum decollari, & projici canibus. Corpusque ejus à Christianis in Via Appia sepultum est in Cœmeterio Prætextati.* Et paulo post, Balbinam ejus filiam conditam ibidem fuisse asseritur; de cujus nobili certamine, ac sepulchro eadem Martyrologia 3. Kalend. April. & M. S. pariter ejusdem Acta Cod. Vat. isthæc enunciant: *Ipsa verò Balbina post devictum sæculi hujus cursum sepelitur juxta patrem suum Martyrem Quirinum, Via Appia in Cœmeterio Prætextati pridie Kalend. Aprilis.*

S. Quirinus Tribunus.
Acta M. S. Vat. S. Alex. Pap. Act. S. Cæcil. & Vallic.
Mart. Rom. 3. Kal. Apr.
S. Salbina.
Mart. 3. Kal. April. de S. Balbin.
M. S. Cod. Vall.

7 Eodem quoque Cœmeterio invictos Christi Martyres Tiburtium, Valerianum, & Maximum illatos fuisse in Bedæ & Adonis Martyr. hunc in modum describitur: *Romæ Via Appia in Cœmeterio Prætextati, natalis sanctorum Tiburtii, Valeriani & Maximi.*

SS. Tiburtius, Valerianus, & Maximus.
Mart. Bedæ & Adon. 18. Kal. Maji.

8 Ipsomet loco, qui recolendis tot Martyrum palmis ac monimentis apprime nobilitatus est, postmodum Urbanus Papa unà cum suis clericis post consummatum pro Christo certamen, martyrii palma adauctus, ut M. S. ejusdem Acta, Cod. Later. & Vat. testantur, honorifice depositus est; in iisdem autem actis sociorum quoque nomina his verbis describuntur: *At ubi cognoverunt quidam ex Christianis, quod sancti fortiter agonizantes occubuissent, venerunt & cum eis noctu Tribuni, id est, Favianus, Callistus & Ammonius, & tulerunt corpora sanctorum Ioannis, Chromatii, Dionysii, Martialis eunuchi, & Luciani humantes ea in Cœmeterio Prætextati: corpus verò S. Urbani Papæ ibi in superiori cœnaculo condiderunt, cantantes & funeris exequias psallentes Domino persolvebant.* Ex quibus satis per se nosse studiosus venerandæ antiquitatis indagator potest id, quod jam pridem à nobis enarratum fuerat, Cœmeteria nimirum alicubi duplicato, ac triplicato ordine constructa quandoque ac distincta extitisse, ita ut unum alteri subesset, cujus quidem rei si lubet quisquis ille est, oculatus utique testis explorando evadet. At quod ad rem præsentem attinet, & locus, de quo nunc agitur, exigere à nobis videtur, quorsum hic beatissimos Martyres Felicissimum & Agapitum Diaconos, Januarium, Magnum, Innocentium & Stephanum S. Pontificis Xysti secundi subdiaconos, silentio prætermus, quos hoc pariter Cœmeteriali loco unà cum eodem sanctissimo Pontifice tumulatos fuisse antiqua Martyrologia constanter asseverant, 8. Id. Aug. his quidem verbis: *Romæ Via Appia in Cœmeterio Callisti natalis B. Sixti Secundi Papæ & Martyris, qui in persecutione Valeriani gladio animadversus martyrii coronam accepit. Item SS. Martyrum Felicissimi & Agapiti, ejusdem B. Sixti diaconorum, Ianuarii, Magni, Vincentii & Stephani subdiaconorum, qui omnes cum eo pariter decollati sunt, atque in Cœmeterio Prætextati sepulti.*

S. Urbanus Papa.
M. S. Cod. Lat. & Vat.
Cœmeteria multiplici ordine constructa.
SS. Felicissimus, Agapitus, Januarius Magnus, Innocentius, & Stephanus.
Mart. 8. Idus Aug.

9 De hoc sacro interim Cœmeterio, ac de iisdem simul Martyribus Damasus locutus fuisse videtur in Inscriptione doctissimis ab eodem carminibus exarata, quæ à Baronio Annal. to. 12. recitatur ex Antiq. Inscript. appendice, quam ipsiusmet Cœmeterii vestibulo insculptam olim fuisse existimamus. Inscriptionis autem titulus, qui velut pretiosis intexta lapillis corona, locum omni veneratione dignissimum designat atque exornat, ob innumera videlicet ac gloriosa Martyrum pignora, quibus abunde cumulatur, hic est. Lege interim, tu quisquis es, & dum legis, venerare:

Bar. Annal. to. 12. ex app. Antiq. inscrip.

HIC CONGESTA JACET QUÆRIS SI TURBA PIORUM
CORPORA SANCTORUM RETINENT VENERANDA SEPULCHRA.
SUBLIMES ANIMAS RAPUIT SIBI REGIA CÆLI,
HIC COMITES XYSTI PORTANT QUI EX HOSTE TROPHÆA,
HIC NUMERUS PROCERUM SERVAT QUI ALTARIA CHRISTI,
HIC POSITUS LONGA VIXIT QUI IN PACE SACERDOS,
HIC CONFESSORES SANCTI, QUOS GRÆCIA MISIT,
HIC JUVENES, PUERIQUE, SENES, CASTIQUE NEPOTES,
QUIS, MAGE VIRGINEUM PLACUIT RETINERE PUDOREM.
HIC FATEOR DAMASUS VOLUI MEA CONDERE MEMBRA,
SED CINERES TIMUI SANCTOS VEXARE PIORUM.

Inscriptio in vestibulo Cœmeterii Prætextati à S. Damaso posita.

Audisti paucis quidem verbis haud æquandam ex congestis sanctorum corporibus hujus Cœmeterii gloriam, quæ quot notis, totidem præconiis, Ægyptiarum instar Pyramidum monimentis, Sanctissimi Pontificis Damasi ore fidelium auribus personat, sed nos interim sinamus (quod olim Doctor Angelicus Thomas Aquinas de Seraphico viro Bonaventura edixit) *Sinamus*, inquam, *Sanctum laborare pro Sanctis.*

10 Porro singuli fere ex præmemoratis à Damaso Martyribus huic celebri Cœmeterio nomen dedere, peculiari videlicet subterranei ejusdem loci parti, in qua ex his quempiam pia fidelium manu tumulari contigit. Quapropter de Joanne Papa hujus nominis III. qui in Cœmeterio hoc diu profugus vitam egit, dum Bibliothecarius verba facit, ipsummet sanctorum Tiburtii, & Valeriani Cœmeterium appellat: *Tunc*, inquit ille, *sanctissimus Papa retinuit se in Cœmeterio sanctorum Tiburtii, & Valeriani, & habitavit ibi multum temporis, ut etiam Episcopos consecraret ibidem.* Et in conscriptis Gregorii Papæ Tertii gestis ab eo S. Januarii Cœmeterium instauratum fuisse refert, qui inter recensitos Xysti Secundi subdiaconos adnumerabatur. Sanctorum item Urbani Papæ, Tiburtii, Valeriani & Maximi titulo idem Cœmeterium inscribit, cujus hæc sunt verba: *Cœmeterium beatorum*

Joannes Papa III.
Bibl. in Ioan. Pap. III.
Cœmeterium SS. Tiburtii, & Valeriani.
Idem in Greg. Pap. III.
Cœmeterium S. Januarii.

rum Ianuarii, Urbani, Tiburtii, Valeriani & Maximi, & eorum tectum in ruinis positum à novo perfecit. Isthæc ad rem nostram Bibliothecarius. Qui Adriani item Papæ Primi gesta luculenter enarrans, apertis, id quod nuper à nobis assertum est, verbis demonstrat. Ipsum ergo, si libet, loquentem excipiamus: *Necnon & Ecclesiam beati Tiburtii & Valeriani, atque Maximi, seu Basilicam S. Zenonis, unà cum Cœmeterio sanctorum Urbani Pontificis, Felicissimi, & Agapiti, atque Ianuarii & Quirini martyrum foris Portam Appiam, uno cohærentes loco, quæ à priscis marcuerant temporibus, à novo restauravit.*

Ecclesia SS. Tiburtii, & Valeriani.

11 Onuphrius vero, qui & perscrutandis rerum sacrarum antiquitatibus indefesso jugiter labore intendit, Marcellinum & Petrum in hoc eodem cœmeterio sepulturæ demandatos fuisse affirmat, in hujus autem rei assertione vir talis ac tantus forte hallucinatus est, ob æquivocam videlicet nominis derivationem à Tiburtio Martyre desumptam, qui unà cum iisdem in memorato hactenus Cœmeterio depositus fuisse dicitur, & in hoc ipso, de quo nunc sermo est, tumulo pariter exceptus legitur, sed ut, quod veritati consonum est, fateamur, Marcellinum & Petrum in peculiari ipsorummet Cœmeterio ad S. Helenam duas inter lauros Via Lavicana humatos fuisse nemo, qui probe sacram historicæ rei periodum calleat, assertis hactenus refragari, vel quoquo modo in dubium revocare poterit. Interim vero lector præmonendus est, Tiburtium illum, qui in recolendum Viæ Lavicanæ Cœmeterium illatus fuisse describitur, haud beatæ Cæciliæ sponsum, sed alterum quidem præclarum ejusdem nominis sub Diocletiano Martyrem extitisse, ut suo infra loco demonstrabitur. Demum, ut uno omnia verbo complectamur, hoc Prætextati Cœmeterium B. item Balbinæ nomine, ut perantiqua Martyrum acta legenti fidem faciunt, ab ejus corpore ibidem deposito insignitum est: necnon & beati quoque Marci Papæ titulo nuncupatum quandoque fuisse reperitur; qui scilicet idipsum, condigno Martyrum ibi quiescentium cultui prospiciens, instauravit, ampliavitque. Verum de eodem Cœmeterio in sequenti capite prolixius à nobis disserendum erit.

Onuph.Pan. in ind.Cœm.

Cœmeterium S Balbinæ.

CAP. XVII.

De beatæ Balbinæ ac sancti Marci Papæ Cœmeterio.

1 A Sanctissimo Pontifice Marco, qui felicissimis Constantini Magni temporibus Ecclesiæ præfuit, & cujus mira jugiter, ac omnium linguis celebranda pietas enituit, Ardeatina Via Ecclesiam exædificatam fuisse, constructo ibidem pariter cœmeterio, Anastasius Bibliothecarius in conscriptis ejusdem gestis enarrat, cujus hæc sunt verba: *Hic fecit duas Basilicas, unam Via Ardeatina, ubi requiescit; & aliam in Urbe Roma juxta Pallacinas. Hujus suggestione obtulit Constantinus Augustus Basilicæ, quam Cœmeterium constituit Via Ardeatina, fundum rosarum cum omni agro campestri, præstantem solidos quadraginta.* Et prope eorundem gestorum finem isthæc addit: *Qui etiam sepultus est in Cœmeterio Balbinæ Via Ardeatina.* Ex quibus profecto patet, ab eodem Pontifice Ecclesiam Ardeatina Via, in ea nimirum Cœmeterii, quæ Prætextati dicitur, parte exstructam fuisse, in qua jam tum S. Balbinæ corpus sepulturæ commendatum fuerat, & quam celebri virginis ejusdem nomine nuncupatam diximus. Quod autem modo ad rei propositum lectori exposuimus, satis perspicue ab Adone in suo Martyrologio Nonis Octobr. his plane verbis exponitur: *Sepultus in Cœmeterio Balbinæ Via Ardeatina, ubi vivens Ecclesiam exstruxit.* Et in M. S. ejusdem Actis Cod. Vallic. isthæc habentur: *Sepultus est in Cœmeterio Balbinæ, quod ipse insistens fecit,* Nam piissimus idem ac munificentissimus Pontifex non Ecclesiam dumtaxat exædificavit, sed & instaurato insuper Cœmeterio, ampliorem illud in formam redegit: quam ob rem ipsummet S. Balbinæ Cœmeterium, Marci quoque usurpato passim vocabulo appellari contigit, ut in Actis potissimum Nicolai Papæ Primi to. 3. Conc. edit. Colon. in hæc verba videre est: *Inter hæc ad Cœmeterium B. Marci confessoris atque Pontificis, quod inter Appiam, Ardeatinamque Viam positum esse cognoscitur, sancto deductus est spiritu, & hoc quoque multis ruinis conquassatum reperiens, atque contritum, conatu summo relevans, mirifice construxit ac decoravit, divinique cultus mysterium, quod multos per temporum ab eo cursus discesserat, restituit & restauravit.*

Ecclesia S. S. Balbinæ Via Ardeatina.

Anast.Bibl. in S. Marco Pap.

Ado in Mar. Non. Oct.

M S. Acta S. Marci Papæ. Cod. Vallic.

Acta Nicol. I. t.3. Conc.

2 Qui plane loquendi modus apud Bibliothecarium in Benedicti Papæ Tertii gestis reperitur, ubi isthæc recitantur: *Cœmeterium vero B. Marci confessoris atque Pontificis, quod ponitur foris portam Appiam in ruinis jam positum, omnia restauravit.* Ex his igitur (ut vides lector) aperte convincitur, B. Balbinæ Cœmeterium, cujus mentionem fecimus, necnon Ecclesiam, quæ à S. Marco Papa desuper erecta est, haud illam esse, quæ Aventinum apud montem hac nostra ætate suspicitur, ut nonnulli perperam arbitrati sunt; sed hanc videlicet, de qua nunc sermo à nobis texitur, eandemque haud intra, sed extra Vrbis mœnia sitam olim fuisse. Quod quidem ipsamet luce clarius ex nuper allato Bibliothecarii ejusdem testimonio comprobatur. Ubi enim ille de munificentissima Constantini Imperatoris liberalitate loquitur, duas istas, quas memoravimus B. Balbinæ Ecclesias inter se apertis verbis distinguit; quas idem Constantinus amplissimis, ut ejus pietati par erat, muneribus exornavit. Et dum præclara item Gregorii Papæ Tertii gesta Bibliothecarius recenset, ac luculenter celebrat, hæc ait: *Is*, nempe Gregorius, *Basilicam B. Marci sitam foris muros hujus civitatis Romanæ, Via Appia, ejus tectum dirutum, à novo refecit.* Porro nil mirum legenti videatur, si hoc idem B. Marci, vel S. Balbinæ Cœmeterium Via interdum Appia, aliquando vero Ardeatina situm fuisse frequenter apud scriptores legatur; eam nimirum ob causam, quia Cœmeterium hoc utramque inter viam positum, ad utramque pariter viam protendebatur. Hujus autem Ecclesiæ nullum modo, quod noverimus, vestigium extat, nisi quispiam forte asserere velit, parietinas illas, quæ viam inter Appiam, atque Ardeatinam à D. Sebastiani Ecclesia ad S. Pauli Basilicam euntibus patent, ejusdem jam dirutæ vestigia superesse, quod quidem ab his, qui congrue, sapienterque antiquis de rebus judicium ferre consueverunt, conjectari, haud omnino absurdum pronuntiandum est.

Bibl. in Ben. Pap 3.

Ecclesia S. Balbinæ ad Aventinum

Bib. in Greg. III.

3 Porro Marci laudatissimi Pontificis de Ecclesia Dei optime meriti memoria, ac ejusdem pariter sepulchri gloria, quam beatus Damasus quot carminibus, tot laudum præconiis, totidemque virtutum

S. Marcus Pontifex.

tutum trophæis inſignem decoravit, haud hic ingrato à nobis ſilentio ea potiſſimum carmina obvolvi patitur, quæ Baronius in ſuis Annal. to. 12. ex antiq. Inſcript. Appendice diligenter excerpta, ob ſcriptoris ſanctitate conſpicui meritum, & ob ſingularem viri ſatis nunquam laudandi prærogativam æternitati conſecravit; hæc autem ejuſmodi ſunt:

Epitaphium S. Marci Papæ. *Antiq. inſcrip. in Append. pag. 1173. n. 12 Bar. Annal. in Append. to. 3. an. 336.*

VITA FUIT MARCI QUAM NOVIMUS OMNES
ORE DEI POSSET QUI TEMNERE MUNDUM,
ORAVIT POPULUS QUOD DISCERET OMNIS
HONOR VITÆ GRANDIS CONTEMPTUS HABENDI
VIRTUS TENUIT PENETRALIA CORDIS.
TE CUSTOS CHRISTI PERFECTUS AMICUS,
ET DAMASUS TUMULUM CUM REDDIT HONOREM.
HIC MARCUS MARCI VITA, FIDE, NOMINE CONSORS.
ET MERITIS.

En Pontificis vere admirandi præconia devoto Damaſi plectro, immo potius calamo concelebrata, & noſtris hiſce paginis exſculpta.

Corpus S. Marci Papæ transfertur.

4 Præclarum autem hunc ſepulchralem titulum nobile antiquitatis recolendæ monimentum Damaſus Marco inſcripſit. Cæterum venerandum Marci corpus in hoc B. Balbinæ Cœmeterio uſque ad Gregorii VII. tempora ſervatum eſt: tunc enim à foſſoribus ibidem caſu repertum, alio transferri contigit, quod demum in Eccleſia, quæ ſub ejuſdem B. Marci titulo, intra Urbis mœnia ab eodem ædificata eſt, haud procul à Capitolino colle depoſitum, ad hanc uſque diem jugi fidelium veneratione colitur. Recolendæ autem hujus inventionis ac tranſlationis hiſtoria in M. S. Cod Vat. n. 1196. prolixis utique verbis recitatur, quam, ne lectori tædium inferamus, hic recenſere conſulto omittimus.

M. S. Cod. Vat.

CAP. XVIII.

De B. Petronillæ ſanctorumque Martyrum Nerei, Acchillei, ac Flaviæ Domitillæ Cœmeterio Via Ardeatina.

1 Cœmeterium hoc, quod ſatis quidem per ſe notum, ac fama celebre eſt, inter cætera, quæ in Urbe vetuſtate præcellunt, adnumerari merito poteſt: ſuum quippe initium ſub ipſamet Apoſtolorum tempora accepit. Nam, ut de reliquis Chriſti Martyribus, quorum reliquiis apprime nobilitatur, ſileamus, B. Petronilla in eodem depoſita eſt, quæ Apoſtoli Petri filia, communi omnium voce nuncupatur, vel quia ab eo progenita fuit, cum olim Petrus uxorem duxerit, ut inter cæteros aſſerunt Clemens Alexandrinus, Joannes Chryſoſtom. S. Ignat. Niceph. vel certe juxta probabiliorem aliorum ſententiam, idcirco filiæ nomen obtinuit, quod virgo hæc à S. Petro ſacro Baptiſmate initiata, & Chriſtianæ fidei myſteriis imbuta, ejus in ſpiritu filia peculiari amoris titulo appellari meruerit, ea prorſus ratione, qua juxta Bedæ ſcriptoris probatiſſimi ſententiam, idem B. Apoſtolus ſuum diſcipulum Marcum, filium nuncupavit; & ut in M. S. S. Thomæ Apoſtoli Actis Cod. Vat. & S. Mariæ ad Martyres exponitur, Pelagia virgo ejuſdem beati Thomæ filia his quidem verbis inſcribitur: *In hoc loco quieſcit ſponſa Dionyſii Epiſcopi, quæ eſt filia Thomæ Apoſtoli.*

S. Petronilla.

Clem. Alex. ſtrom. l. 7. Io. Chryſ. hom. 4. in Iſaiam. S. Ignat. ep. 9. Nic. l. 2. c. 44. Beda in c. 5. ep. 1. Petri.

M. S. acta S. Thomæ Apoſt. Cod. Vat.

Prædium Flaviæ Domitillæ.

2 Cum igitur Petronilla virgo corporeis ſoluta vinculis hinc ad Sponſum feliciter migraſſet, ſepulturæ eidem præſtandæ cauſa, in arenaria quadam crypta, quæ in Flaviæ Domitillæ prædio juxta viam Ardeatinam latebat; Cœmeterium exſtrui, aptarique cæpit; ubi poſtmodum beati Nereus, & Acchilleus ejuſdem Flaviæ Domitillæ eunuchi, qui Tarracinæ martyrium pro Chriſto ſubierant, conditi fuere. Hæc autem omnia in M. S. eorundem Actis Codd. Later. Vatic. S. Petri & Vallic. his verbis recitantur: *Nereus & Acchilleus Memmio Rufo ſunt traditi Conſulari; à quo eum in equuleo ſuſpenſi, & flammis aduſti compellerentur ad immolandum idolis, & dicerent ſe à B. Petro Apoſtolo baptizatos, nulla ratione poſſe idolis immolare, capite cæſi ſunt. Quorum corpora rapuit Auſpicius diſcipulus eorum, nutritor S. Virginis Domitillæ, quæ etiam naviculæ imponens adduxit; & in prædio Domitillæ, in crypta arenaria ſepelivit, Via Ardeatina, à muro Urbis milliario uno & ſemis, juxta ſepulchrum, in quo ſepulta fuerat Petronilla Apoſtoli Petri filia. Hæc nos ipſo Auſpicio referente cognovimus, qui eorum corpora rapuit, & ſepelivit.* Huc uſque eorundem Acta. Verumtamen cum ſapiens ac venerabilis rerum Eccleſiaſticarum ſcriptor Beda in ſuo Martyrologio eoſdem in Prætextati Cœmeterio conditos pronunciet, affirmare ultro cogimur, hoc idem beatæ Petronillæ Cœmeterium in crypta quidem diſpoſitum ab initio fuiſſe, ſed eo uſque novis deinceps Chriſtianorum ſepulchris ſuperadditis, longo ac ſpatioſo ambitu dilatatum, ut eidem Prætextati Cœmeterio cohæreret.

SS. Nereus, & Acchilleus.

M. S. Cod. Lat. Vatic. &c.

Beda in ſuo Martyr.

Eccleſia S. Petronillæ.

3 Exſtructa ſubinde fuit ſupra hoc Cœmeterium in virginis ejuſdem honorem Eccleſia, cujus nullum ad hæc noſtra tempora veſtigium extat. Ejuſdem tamen Eccleſiæ Franciſcus Albertinus Vir eruditione conſpicuus, qui ſub Julii Secundi Pontificatu floruit, in libro potiſſimum, quem de rebus Urbis Romæ mirabilibus ſcripſit, meminit. Cujus hæc ſunt verba: *Cœmeterium Domitillæ* (ſic illud appellat) *Via Ardeatina apud Eccleſiam S. Petronillæ.* Bibliothecarius quoque pari auctoritate ſubſcribit, dum Gregorium hujus nominis Tertium publicas, annuaſque preces, ad quas populus convenire conſueverat, & quas Stationem vulgo dicunt, ad Petronillæ Cœmeterium inſtituiſſe tradit, natalitio, ut credere par eſt, recurrente Virginis ejuſdem die; cujus item Eccleſiam compluribus ſacris muneribus exornatam his verbis enarrat: *Item in Cœmeterio S. Petronillæ Stationem annuam dare inſtituit, ubi obtulit coronam auream, calicem & patenam argenteam, ſeu alia diverſa ad ornamentum Eccleſiæ pertinentia.*

Franc. Alb.

Bib. in Greg. Pap. III.

Statio ad S. Petronillæ Cœmeterium inſtituta.

Biblioth.

Cœmeterium SS. Nerei, & Acchillei.

4 Cœmeterium præterea, de quo ſermo nunc eſt, ſanctorum quoque Martyrum Nerei & Achillei nomen, ab eorum videlicet corporibus ibidem reconditis, ut jam diximus, ſortitum eſt; quo plane titulo inſcribitur à Bibliothecario in Joannis Papæ Primi geſtis, ubi iſthæc recitat: *Hic Papa Ioannes fecit Cœmeterium beatorum Martyrum Nerei & Acchillei Via Ardeatina.* Ejuſdem quoque Cœmeterii Baronius in ſuis ad Rom. Mart. notis meminit, hæc ſcribens: *Horum ſanctorum nomine appellatum eſt Cœmeterium Via Ardeatina, quod reſtituit Ioannes Papa, ut legitur apud Anaſtaſium in lib. de Rom. Pontif. in Ioanne Papa I.* hæc ibi. Porro locus hic omni

Idem in Io. Pap. I.

omni quidem veneratione dignus à S. Gregorio Magno mirifice nobilitatus est; ibi enim quondam sermonem ad populum habuit, & ut magis assertionis nostræ veritas elucescat, in M. S. Cod. S. Petr. beatissimi ejusdem Pontificis homilia vigesima octava in Euang. refertur, quæ hujuscemodi rubricæ titulo prænotatur: *Homilia lectionis ejusdem habita in Cœmeterio sanctorum Nerei, & Achillei in die natalis eorum.* Ex quibus sane verbis in controversiam revocari posse videtur, an istam Pastor sanctissimus Homiliam in præmemorato Cœmeterio exposuerit, an vero potius in Basilica, quæ eorundem Martyrum nomini in Urbe ad Antonini Caracallæ Thermas dicata est, ut ipsemet Baronius affirmare videtur: verum controversia dirimitur, ac omnis ambigendi scrupulus evanescit, si quis præmemoratæ vetustatem basilicæ secum mente rapiat: quippe quæ translatis illuc sanctorum istorum corporibus, non modo sub Gregorii, verum etiam sub ipsius Symmachi Papæ tempora, qui eundem longe præcessit, erecta jam fuerat; cujus quidem sententiæ veritas ex eo magis corroboratur, quod sacræ illi Synodo, quæ sub Symmacho Romæ anno redempti orbis 498. celebrata est, Justus sanctorum Nerei & Achillei presbyter subscripsisse reperiatur. Neque vero obstat verbum illud, quod in memorato titulo inscriptum legitur, videlicet *In Cœmeterio*: haud enim præter Ecclesiæ consuetudinem est, quæ sæpius Cœmeterii nomen pro ipsamet Ecclesia usurpare consuevit, ut in aliis sacris codicibus patet; quin & in impressis Romæ paginis cæmeterii loco, Basilica, vel certe Ecclesia legitur. Sed ne hic (quod æterna dignum memoria est) prætерire videamur, horum beatorum martyrum illustris extat mentio in Martyrologio Romano, ubi nobile eorundem martyrium his verbis describitur: *Romæ Via Ardeatina sanctorum martyrum Nerei & Achillei fratrum, qui primo cum Flavia Domitilla, cujus erant Eunuchi, in insula Pontia longum pro Christo duxere exilium, postremum gravissimis verberibus attrectati sunt: deinde cum à Memmio Rufo Consulari equuleo & flammis ad immolandum compellerentur, dicerentque se à B. Petro Apostolo baptizatos, nulla ratione posse idolis immolare, capite cæsi sunt. Horum sacræ reliquiæ Romæ ex diaconia S. Hadriani in restauratum antiquum eorum titulum, ubi olim reconditæ asservabantur, solemniter jussu Clementis Papæ Octavi translatæ sunt pridie hujus diei.* hæc ibi. Porro Ecclesiam hanc jam penitus dirutam Cæsar noster Bar. qui ad Purpuram evectus hoc plane martyrum titulo insignitus fuerat, suis magnifice sumptibus in eam formam instauravit, qua modo conspicitur venerandaque martyrum pignora, ac præclaræ Virginis Flaviæ Domitillæ corpus illuc solemni ritu transtulit. Triumphali plane pompa elatum est invictæ Heroinæ corpus unà cum recolendis sociorum martyrum exuviis, & quæ urbis quondam Romæ fastum pro Christo contempserat, & sævitiam tyrannorum vicerat, & insulam apud Pontiam longum exilium perpessa fuerat, condignos multa post sæcula in Urbe triumphos, Deo disponente, promeruit: triumphales quippe Titi Imperatoris, cujus erat neptis, Septimii Severi, & Constantini arcus novo adaucta triumphi genere, miro Urbis, atque Orbis prodigio, subiit, & ad antiquum Fasciolæ titulum sibi erectum jam & restitutum nuper deducta, ibi demum mansura, velut in patrios recepta lares, diutinum post exilium, deposita est. Sed ipsum hic præstat audire Baronium totam exacte rem in suis ad Martyrologium notis describentem: *Fuit vetus*, inquit, *Romæ titulus nomine horum martyrum* (videlicet Nerei & Achillei (*cujus habetur mentio in registro S. Gregorii Papæ lib. 4. epist. 44. ubi idem Gregorius habuit homiliam 28. in Euangelia. Erant ibi sepulta eorundem martyrum corpora, simulque Flaviæ Domitillæ, quibus alludit, cum ait: Sancti isti, ad quorum tumbam consistimus florentem mundum mentis despectu calcaverunt, &c. Quæ tria sacra corpora hoc ipso anno, quo hæc denuo cudimus* 1597. *quinto Idus Maji ex Diaconia S. Hadriani, quo sub Gregorio Nono translata fuerant, ac demum sub Sixto V. ab Augustino Card. Cusano ejusdem Ecclesiæ tunc diacono Cardinali, altari majore à se magnificentius exstructo, decentius collocata, nos restituto titulo, S. D. N. Clemente Octavo concedente, in suum pristinum locum celebri pompa reduximus, unà cum eorum capitibus thecis auratis inclusis.* hæc Baronius. Porro dignissima eximiæ Virginis, ac sociorum martyrum capita, quæ tot coronis, quot pœnis decorata sunt, Cardinalis ejusdem liberalitate argento inclusa, quod eorundem imaginem exhibet, in nostra Beatæ Mariæ & Gregorii in Vallicella Ecclesia trophæorum instar, perhonorifice asservantur. Si quis vero præclarissimæ fœminæ haud unquam satis pro merito laudandæ præconia laudum assequi cupit, Baronium consulat, qui in suis ad Martyrologium Notis easdem uberrime prosequitur, ubi isthæc præcipue ad rem nostram inserit: *Tantæ virginis constantia non tantum sunt illustratæ ethnicorum historiæ, sed ipsa quoque loca exilii ejus præsentia sunt reddita clariora, de quibus S. Hieronymus epist. 17. cum navigationem S. Paulæ Hierosolymam describit, hæc ait: Delata ad insulam Pontiam, quam clarissimæ quondam fœminarum sub Domitiano Principe pro confessione nominis Christiani nobilitavit exilium; vidensque cellulas, in quibus illa longum martyrium duxerat, sumptis fidei alis* (*Fuit Flavia Domitilla, de qua agimus, filia sororis Flavii Clementis Consulis, ut scribit Eusebius hist. lib. 3. c. 14. &c.*) Hæc Baronius longum utique ibidem subtexens sermonem de nobilissima Virgine domi, forisque nota, & longo pro Christi fide exilio pariter, ac martyrio coronata. At festivam singulis recurrentem annis lectissimæ Virginis memoriam, eoque potissimum anni tempore, quo eidem tot pro virginitatis, & martyrii triumpho in Cælis coronas promerenti, terra ultro ac sponte congestis è floribus serta protendit, egregiis carminibus Maphæus olim S. R. E. Card. Barberinus, qui deinde Urbanus VIII. dictus est, pio in Virginem studio celebravit, quæ quidem sacra carmina è floribus suaviter apum ministerio compacta, florum instar coronæ virgineo capiti hic imponimus:

Quam bene floriferum cum ridet germine tellus,
Te celebrat verno tempore læta dies.
Thura tibi defert, aras & floribus ornat
Roma, quibus supplex te Domitilla colit.
Sic animi promens gratos è pectore sensus,
Te nil his terræ noscit egere bonis.
Nam vitæ integritas suavem diffundit odorem,
Qui styrace, ac thure est gratior ante Deum.
Lilia dat manibus, capiti dat serta rosarum
Virginitatis amor, martyriique decus.
Hinc tibi perpetui spirat clementia veris,
Quod non æstus atrox, nec fera lædit hyems.

Et hæc in augustissimæ Virginis laudem, quæ floren-

M. S. Cod. S. Petr. S. Gregorius Magnus in Cœmeterio Homiliam habuit.

Bar. de S. Greg. Mag.

Rom. Mart. die 12. Maji Martyrium sanctorum Nerei, & Achillei.

Pompa translationis corporum SS. Domitillæ, Nerei, & Achillei.

Baron. in Not. ad Mart. die 12. Maji.

Grania SS. Domitillæ, Nerei, & Achillei.

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 7. Maji.

Dies festus S. Domitillæ.

Maphæus Barberinus post Urbanus VIII. in Poemat.

rentem mundum calcavit, metro decantata in medium lectori delibanda protulisse sufficiat. Et de his hactenus.

CAP. XIX.

De Cœmeterio beatæ Soteris Virginis Via Appia.

S. Soter Papa.

1 Coemeterium, cujus nunc mentio incurrit, à beato Sotere Papa denominationem traxisse nonnulli existimarunt, præsertim Onuphrius, inde fortasse ad id asserendum permoti, quod idem Pontifex in Callisti Cœmeterio, ut communis fert vox, depositus fuerit, cui Cœmeterium illud cohærere, vel saltem è proximo illud attingere, & ad ipsum veluti ejus partem quodammodo pertinere, apud omnes fere indubitatum est. Verum ut, quod veritati consonum est, loquamur, hanc nominis appellationem à beata Sotere Virgine, & Martyre Romanarum nobilissima accepisse fatendum est, quæ illud Via Appia in suo olim prædio construxerat, ubi sepulchrum pariter sortita est. Si enim historicæ rerum sacrarum enarrationi inhærere velimus, ubinam à præmemorati nominis Pontifice Cœmeterium exstructum legitur? ut de præclaræ prosapiæ virgine Sotere scriptis ultro demandatum est; de qua hæc Beda in suo Martyrologio 8. Idus Februarii recitat: *Romæ in Cœmeterio ejusdem passio S. Soteris virginis.* Quibus fere verbis Anastasii auctoritate in ipsis Stephani Papæ Secundi gestis assertio nostra comprobatur: *Restauravit & tegumen Cœmeterii Sanctæ Soteris, quod ceciderat.* Ibi autem (quod omnem controversiam dirimit (illa dictionis particula, *Sanctæ*, singulis peculiariter, distinctisque characteribus descripta hoc plane modo legenda exhibetur, *S A N C T Æ*, quod in M. S. Cod. Vat. & Cavensi cæteris vetustiore etiam asseritur. Nemo igitur jure in dubitationem revocare potest, Cœmeterium, de quo loquimur, ejusdem beatæ Soteris virginis extitisse, quæ nobili sub Imperatoribus Diocletiano, & Maximiano Via Appia martyrio coronata est, anno Christi 304. de qua isthæc in Martyrol. Romano: *Romæ Via Appia S. Soteris virginis & martyris, quæ, ut scribit S. Ambros. lib. 3. de virginib. nobili genere nata, parentum Consulatus, & Præfecturas ob Christum contempsit.* Venerabile autem ejusdem corpus à Sergio Papa II. in Equitii titulum translatum fuisse, perantiqua eodem loco insculpta ad perennem rei memoriam inscriptio docet, sed ad reliqua perscrutanda Viæ potissimum Appiæ Cœmeteria lectorem recolendæ beatorum Martyrum, & primitivorum Christianorum antiquitati inhiantem manu ducamus.

S. Soter virgo & martyr.

Beda in Mart. de S. Sotere virg.

Anast. in Stephano PP. II.

M. S. Cod. Vat. & Cavens.

Rom. Mart. 4. Id. Feb.

Translatio corporis S. Soteris.

CAP. XX.

De Cœmeterio, seu Arenario sanctorum Eusebii Presbyteri, Marcelli Diaconi & sociorum Via Appia.

1 Celebris quondam apud primævos Christi cultores, qui Romanam Urbem incoluere, arenaria quædam Crypta Appiam juxta Viam primo ab Urbe lapide extitit, in quam clanculum ad Synaxim Christiani confluebant. Etenim, ut in sacris Martyrum Actis videre est, eam præ cæteris adire frequenter consueverant Hippolytus monachus, Marcellus Diaconus, & Eusebius presbyter; à quo Pontianus puer baptismalibus aquis ablutus, & à paralysi, qua tenebatur, repente solutus, divino protinus numine afflatus, illustre pro fidei confessione martyrium subiit. Eodem pariter loco S. Stephanus Papa duos ejusdem Hippolyti nepotes, Neonem scilicet & Mariam unà cum eorum parentibus Hadria, & Paulina salutari baptismate expiavit, & compluribus aliis, qui ad Synaxim illuc ex more convenerant, divina vivifici Panis mysteria contulit; & demum iidem, glorioso pro fide consummato certamine, sepulturæ ibidem locum obtinuere. Quod totum in M. S. eorundem Actis vetustissimi Cod. S. Mariæ ad Martyres, & partim apud Baronium Annal. To. 3. an. 250. in hæc verba exponitur: *Tunc B. Stephanus vocavit ad se virum doctissimum Eusebium presbyterum & Marcellum diaconum, quos direxit ad Hadriam & Paulinam. Et dum venissent unà cum Hippolyto monacho, intraverunt in quoddam Arenarium, & mittentes vocaverunt Mariam & Neonem cum parentibus suis. Introeuntes vero ii in Arenarium, invenerunt Eusebium presbyterum, & Marcellum diaconum & Hippolytum monachum: & dum vidissent, amplexati sunt invicem cum gaudio magno, & osculo sancto, &c.*

SS. Hippolytus monachus, Marcellus, & Eusebius. Pontianus puer mart.

SS. Neo, Maria, Hadria, & Paulina.

Baron. to. 3. an. 250.

2 Postea vero de sacro Baptismate, ac Missæ sacrificio ibidem peractis hæc subtexuntur: *Cœpere Hadrias & Paulina una cum filiis suis Neone & Maria, & presbytero Eusebio, atque Marcello diacono & Hippolyto monacho simul in eadem crypta habitare, & omnibus diebus ac noctibus in oratione & jejuniis, & voce psallentium permanere.* Porro ut eadem martyrum acta infra enarrant, Marcellus, Hippolytus, Hadrias, & Paulina Valeriani jussu fustibus cæsi sunt; quo quidem pœnarum genere cum diutissime impia tortorum manu Paulina divexaretur, immaculatum Deo spiritum reddidit: Eusebius vero ac Marcellus ad Petram Sceleratam juxta Amphitheatrum, in locum, qui ad Pastoris Lacum dicebatur, deducti, datis ibidem cervicibus ad Cartyrii palmam in cælum evolarunt. Sepulturæ autem locus ac honor pio eisdem fidelium cultu impensus, ut infra in hæc verba describitur: *Corpora vero ipsorum derelicta sunt canibus: corpus vero B. Paulinæ jactatum est, & veniens quidam Hippolytus noctu, collegit corpora eorum, & sepelivit Via Appia ex præcepto S. Stephani Episcopi milliario ab Urbe primo id Arenario, ubi frequenter conveniebant.* Hæc interim veluti pretiosa quædam sacrarum antiquitatum fragmenta, ne quid penitus intercideret, ipsis ex actibus studioso labore excerpta huc ad verbum transferenda curavimus. Accipe igitur isthæc lector de Neonis & Mariæ martyrio: *Et ducti ad Petram Sceleratam in conspectu Hadriæ & Hippolyti gladio sunt consummati Neon, & Maria, & jactati sunt in eodem loco, sexto Kal. Novembr. Quorum corpora collegit noctu sanctus Stephanus Episcopus & sepelivit in Via Appia, milliario ab Urbe Roma primo in Arenario ipso, ubi consueverant convenire.* Postremo tandem in Actis, quæ hactenus recensita sunt, de Hadria atque Hippolyto ad Antonini pontem perductis, ac plumbatis ibidem cæsis subtexitur: *Et præcepit eos adduci ad pontem Antonini, & plumbatis cædi diutissime usque ad consummationem eorum, & dum diu cæderentur, emiserunt spiritum, & relicta sunt corpora in eodem loco juxta insulam Lycaoniam. Et venit quidam Hippolytus diaconus noctu, & collegit corpora eorum, & sepelivit Via Appia ex præcepto S. Stephani Episcopi, milliario ab Urbe Roma primo juxta corpora sanctorum in Arena-*

Sacræ in Cœmeteriis functiones peraguntur.

Petra Scelerata.

Lacus Pastoris.

Acta SS. Mart. Neon Mar.

ibid.

Pons Antonini.

Arenario, ubi frequenter conveniebant, sub die quinto Idus Novembris. En tibi, lector, illustre Martyrum certamen, ac nobilem subinde eorundem palmam, quam adepti sunt, ob oculos proposuimus.

Affines ac consanguinei Martyrum in Urbem veniunt ad visenda eorum sepulchra.

3 In hac eadem Crypta, seu Arenario duæ postmodum Martyrum eorundem propinquæ, ac præ cæteris miro Christianæ religionis zelo conspicuæ mulieres aliquandiu absconditæ perstitere, quę cum primum pietatis causa in Urbem advenissent, ibi post septennium assiduis precum, ac vigiliarum exercitationibus sanctissime peractum, insigni meritorum cumulo, vita functæ, ut in recensitis Actis perhibetur, pia fidelium manu honorifice tumulatæ sunt. Sed de his hactenus.

CAP. XXI.

De Martyribus juxta Appiam Viam, atque Ardeatinam coronatis, vel certe sepultis: nec non de præcipuis sacrarum ibi rerum monumentis.

1 HActenus nobis præclaros tot Martyres, ac satis nunquam pro merito laudandos, recensere licuit, quos veluti nobilissima Christianæ religionis trophæa, in Viis præsertim Appia atque Ardeatina intuentium oculis suspicienda proposuimus, nunc vero haud complures alii desunt, qui loca hæc, quorum vestigia avide insectamur, sanguine aut tumulo, ut in Martyrum Actis videre est, illustrarunt; etsi peculiaris sepulturæ eorundem locus, obducta passim rerum caligine, ignoretur. Quis vero nesciat Via potissimum Appia (ut à præcipuis derivetur oratio) glorioso quondam martyrio, sub Hadriano Imperatore, quatuor Christianorum millia, & inter hos Marcellum presbyterum & Decoratum diaconum, igne absumptos illustrem de persecutore triumphum revexisse, ut M. S. SS. Sophiæ & filiarum acta Codd. S. Cæciliæ his quidem verbis legendum exhibent: *Cæteramque multitudinem utriusque sexus circiter quatuor millia secundum Imperatoris decretum igni cremaverunt: inter quos erat B. Marcellus presbyter, & Decoratus diaconus. Hi passi sunt foras Civitatem Via Appia sub die 7. Kalend. Octobris.* Vides, quousque Roman. Mart. numerus excreverit, & quot pro Christo purpuratorum agmina sub uno temporis momento in Cœlum Romana Ecclesia transmiserit, ut profecto uberrimo Martyrum cruore, qui hic passim profusus est, cunctarum jugiter gentium auribus ingeratur, martyres, qui apud alias orbis regiones adnumerantur, in una Urbe Orbis capite innumerabiles propemodum extitisse: sed jam ad ulteriora progrediamur.

Quatuor Martyrum millia sub Hadriano cremantur. S. Marcellus Presbyter, & Decoratus diaconus.

M. S. Cod. S. Cæcil.

2 Eadem plane via sub Valeriano principe Lucilla virgo, beati Nemesii Diaconi filia, ante Martis Templum, in gutture gladio percussa, martyrium consummavit. Cujus item pater inter Vias Appiam & Latinam pro Christo coronari meruit. Sacra horum corpora cum à B. Stephano Papa eadem Latina via humata fuissent, postmodum B. Xysti Papæ opera in Callisti Cœmeterium translata, in ipsummet, ut credere par est, locum, qui nomen ab eodem Xysto acceperat, honorifice condita fuere. Ex Rom. item Martyrol. hic nobis illi 30. milites invictissimi Christianorum athletæ suppetunt, qui sub acerbissima Diocletiani persecutione martyrium hac eadem Via, ut Romani Martyrologii lectio fidem facit Kalend. Januarii, subiere.

S. Lucilla virgo. S. Nemesius diaconus.

Translatio corporum SS. Lucillæ & Nemesii.

Triginta milites Martyres.

3 Porro Ardeatina via, cujus sacras memorias nunc recolere nostri proposi ti est, lectissimam virginem Feliculam nomine, S. Petronillæ collactaneam, post consummatum gloriosi certaminis cursum conditam fuisse SS. Nerei & Achillei acta in hæc plane verba testantur: *Post hæc deposita est & præcipitata in cloacam. Sanctus autem Nicomedes presbyter in speculis positus occulte liberavit & posuit in biroto & perduxit ad Casellulam suam septimo milliario ab Urbe Roma, Via Ardeatina, & ibi eam sepelivit, in quo loco fructificant orationes ejus usque ad hodiernum diem.* Onuphrius vero in suo Cœmeteriorum Indiculo loco huic Cœmeterii nomen sub S. Nicomedis titulo inscribere videtur; cujus pariter Bibliothecarius in Bonifacii Papæ Quinti gestis meminit: sed quoniam ad ejusdem potius sepulchrum, quod Nomentana olim Via extitisse constat, loco supra citato alludere voluisse ipsamet verba suadent, de eodem nos suo infra loco agemus.

S. Felicula.

Acta SS. Mar. Ver. Acchil.

Onuph. Pan. in Indic. Cœm. Cœmeterium S. Nicomedis. *Bibl. in Bonif. Pap. V.*

3 Hac ipsa Via ad Catacumbas sub Juliano Apostata infensissimo Christiani nominis hoste, gloriosi Martyres Sempronius & Aurelianus in agone viriliter decertarunt, & ibi complures eorundem milites capite obtruncati sunt, qui à sancto Pelino Episcopo ad Christi fidem traducti fuerant, ut M. S. ipsorum acta exhibent Cod. Vat. his verbis: *Hæc denique gesta sunt in Via Ardeatina in loco, qui Catacumba nuncupatur. Corpora vero sanctorum Sempronii & Aureliani, & cæterorum Martyrum in eadem nocte per Domini revelationem à sacerdotibus Casto, Romano, Nicostrato & Tiberio, qui propter rabiem persecutionis exulabat, in crypta, quæ Quadrata dicitur, cum psalmis & hymnis honorifice sepulta fuerunt.*

S. Sempronius, Aurelianus, & socii.

M. S. Cod. Vat.

5 Porro Quadratam istam Cryptam, unum quoddam ex adjacentibus prope Catacumbas Cœmeteriis extitisse verosimillimum fit. Cum enim tot illi numero milites martyrii coronam accepissent eosdem quidem pia fidelium manu in Cæmeterium, quod loco, ubi eos perpeti contigerat, proximum erat, delatos fuisse credere par est, quod & aliis item martyribus obtigisse credimus, qui in iisdem ac cæteris Urbis Romæ viis pro fidei testimonio interempti sunt. Quod Crypta autem illa Quadratæ potissimum titulo nuncupata fuerit, meminisse oportet, quæ in Beati Urbani Papæ Actis leguntur, nimirum à S. Marmenia Carpasii Vicarii uxore venerandum ejusdem Sancti Urbani corpus splendidiori sepulchro intra domus suæ ambitum, unà cum beati Mamiliani presbyteri corpore conditum, ac exstructum desuper quadratum quoddam antrum fuisse, in quo deinde SS. Joannis, Chromatii, Dionysii, Martialis, Eunuchii, & Luciani Martyrum corpora humata sunt. Quæ quidem Marmeniæ domus extra Vespasiani palatium sita olim erat, quod ipsemet Imperator, ut Cencius Camerarius, Nicolaus Signorilis, aliique asserunt, haud procul à Catacumbis obtinebat. Hæc igitur iisdem in actis recitantur: *Denique levaverunt inde cum magno honore glebas almas, & adduxerunt eas in domum Marmeniæ: quæ domus erat extra palatium Vespasiani Augusti, sita ante columnas: in qua sepulchrum B. Marmenia miro aptavit modo, quod etiam ex margaritis tabulis omni conglutinavit ex parte. In quo recondiderunt cum aromatibus corpus beatissimi Papæ Urbani, & Mamiliani presbyteri, & desuper marmoreis lapidibus allidere curavere. Super quos ingens antrum cæmentaverunt quadratum firmissimæ fabricæ, & in eo corpora sanctorum Ioannis, Chromatii, & Dionysii, & trium dia-*

Crypta Quadrata.

Act. S. Vrbani Pap. mart. S. Marmenia. S. Urbanus Papa. S. Mamilianus. Antrum quadratum SS. Joannes, Chromatius, Dionysius, Martialis, Eunuchius, & Lucianus. Domus S. Marmeniæ. Palatium Vespasiani. *Cenc. Cam. M. S. Cod. Vat.* Translatio corporis S. Urbani.

diaconorum Martialis Eunuchii & Luciani innectere destinaverunt: ad quorum venerabiles sepulturas multa patrantur miracula.

SS. Marmenia & Lucina. Viginti duo Martyres.

6 Marmenia vero sanctissima fœmina deposita ibidem fuit unà cum Lucina ejus filia, aliisque viginti duobus, qui paulo post B. Urbani martyrium, pro Christi fide gladio animadversi sunt. Quod in iisdem infra Actis hunc in modum enarratur: *Mox Tarquinius duxit jam acriter verberatos ad Idolum Martis, ut sacrificarent, cujus libamina dum contempsissent accipere, meruerunt palmam testimonii. Fuerunt itaque, qui decollati sunt pro nomine Domini Jesu Christi, absque Marmenia & filia ejus jam fata Lucina, fere viginti & duo. Quorum sancta passio tertia celebratur die ante Kalend. Iunii. Cognoverunt itaque Christiani, quomodo sancti imperterriti pro Christi amore pugnaverunt, & venerunt nocte cum beatissimo Fortunato, & tulerunt corpora eorum in hymnis & laudibus & sepelierunt ea in loco, in quo sanctus erat sepultus Urbanus.* Hinc igitur, amice lector, ut vides, conjicere nobis fas est, Quadratæ nomen Cryptæ huic loco inditum fuisse, ubi constantissimi Martyres isti unà cum aliis, qui eadem Via sub Juliano Principe martyrium viriliter subierant, fidelium manu honorifice depositi sunt.

M. S. Cod. Vat.

S. Urbanus Papa.

7 Sed ne sanctissimi Pontificis (cujus hic mentio est) de Christi Ecclesia, & sanctis Martyribus optime meriti memoria intercideret, divino plane nutu contigit, ut non multis abhinc annis perantiqua ejusdem Ecclesia, quæ omni penitus cultu destituta, profanoque addicta usui deserviebat, inter vepres & rudera fere sepulta, innotesceret. Quod pio, ac studioso Lectori suggerere, haud ab instituti nostri proposito alienum rati: ut autem paucis rem perstringamus, illud nobis præmittendum videtur, quod cum S. Pontifex Urbanus in Callisti Cœmeterio sub acerbiora persecutionum tempora delitesceret, ad eum sacras intra specus Christiani jugiter confluere, divina utique sacramentorum munera de ejus manu suscepturi consueverant. Quamobrem in M. S. S. Cæciliæ Actis de Valeriano Martyre legitur: *Quare hortatu virginis ad Urbanum Papam, qui propter persecutionem in Martyrum sepulchris Via Appia latebat, veniens, ab eo baptizatur.* Christianis quippe in natalitiis præsertim B. Martyrum ad sacras illuc Synaxes conveniendi, & ad Pontificem ibi demorantem, eos potissimum, qui fidei mysteriis initiandi essent, frequenter transmittendi antiquus mos extitit. Quapropter, ut in jam recensitis B. Cæciliæ actis perhibetur, Valerianus ad fidem traductus & ad Urbanum transmissus, à pauperibus, qui eadem frequentes demorabantur via (quod infra enarrabimus) de præmonstrando sibi ad B. Pontificem aditu verbis illis caute præmonitus est: *Cæcilia me misit ad vos, ut ostendatis mihi sanctum Antistitem, quia ad ipsum habeo secreta, quæ perferam. Tunc Valerianus perrexit, & signo quod acceperat, invenit sanctum Urbanum.*

Ejus Ecclesia mire nuper innotuit.

S. Urbanus in Cœmeteriis delitescit.

S. Cæcilia ad eum mittit Valerianum baptizandum. Lect. Brev. Rom. die 22 Novemb.

Brev. Rom. loc. sup. cit.

S. Urbanus è Cœmeterio rapitur ad martyrium.

8 Dum beatus igitur Pontifex Christianorum beneficio longas intra Cœmeterium hoc moras trahens delitesceret, & sacra interim munia, ut de S. Stephano, aliisque Pontificibus legitur, indefessus obiret, sub Alexandro Severo inde ad idola, ut iisdem immolaret, raptus, nobili consummato martyrio, in Prætextati Cœmeterio, ut ejusdem exhibent acta, depositus est. Subinde vero in ejus honorem à Christianis Ecclesia, haud longe ab eo loco (ut arbitrari nobis licet) cujus supra mentio incidit, Marmeniæ conspicuæ mulieris studio dicata est, ubi nimirum ille quondam persecutionis tempore delitescens morabatur; ut enim asserunt, qui Cœmeteriales sinus probe callent, ad quamplures illinc Cœmeterii, quod Callisti dicitur, partes excurrendas opportunus aditus panditur. Et quidem congrue ibi Martyr Christi à fidelibus honorem promeruit, ubi fidei causa labores, latebras, agones, & innumera fere incommoda eundem perpeti contigit; ubi enim vivens fidei causa ab Urbe profugus sedem elegerat, ibi dicato in ejus honorem templo sepulturæ locum obtinuit. Assertionis autem nostræ vis, ex ipsismet SS. Martyrum actibus comprobari videtur; Marmenia quippe, ut supra enarratum est, B. Urbani corpus splendidiori sepulchro in suamet domo, una cum B. Mamiliani presbyteri corpore sepelivit, & quadratam supra sepulchrum speluncam exstruendam curavit, in qua deinde quamplura, ut vidimus, SS. Martyr corpora honorifice tumulari contigit. Præmemorata autem domus extra Vespasiani Augusti palatium, juxta Catacumbas sita olim erat, ut Cencius Camerarius disertis verbis affirmat. Antrum autem hoc ipsummet esse, quod ad præsens sub Ecclesiæ ejusdem ambitu cernitur, asseri haud incongrue potest.

Sepelitur in prætextati Cœmeterio

Et ei Ecclesia à Christianis nuncupatur

S. Marmenia.

Crypta Quadrata.

Vespasiani Augusti Palatium. M. S. Cod. Vat.

9 Verum ut de perantiqua, cujus mentio recurrit, sermonem paucis inferamus. Hæc in perexiguo quodam colle juxta celebrem fontem sita est, haud procul autem à D. Sebastiani Ecclesia distat, & loco potissimum proxima est, qui nunc vulgo *Cafarella* dicitur. Anterior quidem templi facies, quæ orientem respicit, marmoreis quatuor columnis affabre exornatur. Veneranda ejusdem antiquitas picturis, quæ ibi adhuc visuntur, satis perspicue comprobatur, plures quippe ibidem imagines conspiciuntur, quibus & sacra olim Cœmeteria illustrabantur: præ cæteris enim venerandam Christi Domini quatuor quidem clavis è cruce pendentis imaginem videre est, cui adstantes uno quidem ex latere Longinus, qui lancea Dominicum latus aperuit, ex altero miles Calphurnius nomine, qui spongiam aceto perfusam sitienti Domino exporrexit, coloribus adumbrantur. Exhibetur item Beati Petri imago, qui Malcho auriculam gladio obtruncat, Zachæi insuper, qui transeuntem Dominum inspecturus, supra arborem conscendit. Decorantur præterea vetusti Ecclesiæ parietes multiplicibus SS. martyriis, at præ cæteris lectissimæ Virg. & Mart. Cæciliæ, Urbani, Tiburtii, & Valeriani, aliorumque martt. certaminibus ac funeralibus ad vivum expressis.

Descriptio Ecclesiæ S. Urbani, situs, & forma.

Imagines in Ecclesia S. Urbani.

10 Sed ut reliquum Ecclesiæ ambitum curiose perlustremus; subterranea quædam specus ibidem in confessionis formam aptata cernitur, ubi Ædicula, quæ ante sacram Deiparæ Virginis imaginem subsistit, maximam introeuntibus venerationem ingerit. Et mira quidem haud defuere portenta, cum primum veneranda hæc imago adeuntibus ac inferiorem loci sinum perscrutantibus innotuit, ut nobis à viris fide dignis, oculatisque rei testibus fideliter relatum est. Accidit enim, ut dum quis è cæmentariorum numero pavimentum Ecclesiæ ruderibus expurgaret, humus sub pedibus extemplo dehisceret, quapropter ruinam ille repentino è lapsu pertimescens, cæteros, qui aderant, ut sibi periclitanti opem ferrent, inclamavit: sed di-

Ædicula sub Ecclesia D. Urbani cum imagine Deiparæ

Eadem perscrutantibus innotescente portenta visa.

dicto citius ab accurrentibus sociis è fovea, in quam labi cœperat, erutus, liber omnino evasit; at cum permultas marmoreas, quæ pavimento substernuntur, laminas advertissent, eas continuo extrahere cœperunt, quarum novissima dum suo è loco amovetur, quippe quæ obtegendæ subterraneæ cuidam perexiguæ speluncæ artificum olim manu aptata fuerat, en tibi res mira, suavissimus odor efflare cœpit, ac si fragrantissimorum aromatum officina odoribus undique instructa patuisset: cum foramen autem illud faber cæmentarius splendore perfusum introspexisset, solaribus secretiore aliqua ex parte radiis se illuc immittentibus obtigisse arbitratus est, sed res à sociis cum risu accepta, foramine in ampliorem formam patefacto, foveam protinus rem perscrutaturus ingrediens, nulloque adhibito lumine, radiis dumtaxat, quos primo intus aspexerat, locum refundentibus, Deiparæ Virginis Christum in ulnis gestantis imaginem parieti, vel certe topho satis ruditer expressam admirabundis oculis deprehendit, quam singuli subinde locum adeuntes pie venerati sunt.

Magnam ex ea fragrantiam exhalasse.

Et virginis imaginem mirum emisisse splendorem.

11 At quod ad præmemoratam nunc Ecclesiam pertinet, certe templum olim ab ipsismet gentilibus Baccho dicatum fuisse, & in Sancti Urbani postea honorem, insanis abolitis superstitionibus, cessisse, ipsemet loci aspectus, & conjecturæ, quæ adsunt, ultro intuentes edocent, totum enim ædificium ex opere lateritio juxta antiquam Romanorum formam tam artificiose compactum est, totaque ædificii structura tam affabre elaborata cernitur, ipsaque insuper concameratio eum in modum subsistit, effictisque avium figuris, aliarumque rerum formis ex perfectissimo gypso expressis adeo splendide instruitur, quemadmodum ex vestigiis apparet, ut ipsis Christianorum templis longe antiquiorem, & vetustis quibusvis Romanorum ædificiis simillimam esse à nemine in dubium revocari possit. Quod & ipsamet Ecclesiæ porticus indicare videtur: hæc enim prægrandibus quatuor columnis pario è lapide mira arte cælatis, & adinstar columnarum Templi Solis, Pacis, aliorumque inanium Deorum, quos insana olim gentilitas colebat, elaboratis suffulcitur. Quæ quidem singula ornamentorum genera, exquisitam Romanorum operam, architecturam insuper non tritam, vulgaremque, divitias, ac magnificentiam, haud tenues vero Christianorum expensas, aureamque illam satis rudem mediocritatem, qua illis præsertim sæculis in ejuscemodi ædificiis excitandis utebantur, satis aperte testantur. Et quidem quod Baccho olim, ut supra asseruimus, templum hoc à gentilibus dicatum fuerit, vel ex eo facile ad id asserendum adducimur, quod in eadem Ecclesia haud obscura gentilitiæ superstitionis vestigia adinveniri contigit: quoddam enim marmor haud parvum sphæricæ formæ, columellæ instar repertum est, in quo Græci idiomatis notæ in hunc plane modum exsculptæ sunt:

Templum olim Bacchi, nunc S. Urbani.

Porticus Templi ejusdem.

Titulus templi Bacchi repertus in Ecclesia S. Urbani.

ΕCΤΙΑ ΙΔΙΟΝΥCΟΥ
ΑΠΡΩΝΙΑΝΟC ΙΕΡΟΦΑΝΤΗC.

Quæ quidem verbo, si nostræ latinitati reddantur, isthæc auribus insonant:

DOMUS, LAR, SEU FOCUS DIONYSI
SEU BACCHI. APRONIANUS
SACRORUM ANTISTES,
SEU SACERDOS.

12 Porro marmor istud lustralis nunc aquæ fonti basis adinstar in eadem Ecclesia inseruit. Ad quod item valide comprobandum, lapis alter accedit, qui intra eandem Ecclesiam cernitur, in cujus nimirum fronte duo utrimque infantes unà cum uvarum racemis insculpti conspiciuntur; qui lapis pro parva fortasse ara supra sphæricum aliud marmor, ut diximus, olim impositus extitit. Variæ item adhuc intra templum figuræ coloribus adumbratæ extant, quæ uvarum racemos, utpote Bacchi ipsius insignia, præferunt. Quod item in D. Constantiæ Templo juxta D. Agnetis Ecclesiam extra muros Nomentana via (quod Bacchi olim templum extitit) in porphyretico lapide eidem Baccho dicato cernitur: qui certe lapis pueris, atque avibus, insertis utrimque uvarum racemis, exornatur. Merito igitur jure hinc argui potest, quod Ædes illa Baccho olim dicata fuerit, cum uvas falso illi numini amicas in ipsius aræ marmore cælatas, ut inscriptio basis præ se fert, conspiciamus; tum præsertim quod Titus Livius nostræ huic assertioni haud obscuris verbis adstipulari videatur, cum Bacchanales quondam ludos Via Appia fieri consuevisse asserat: cujus item rei hac nostra ætate vestigium aliquod superesse dicendum est: mense enim Majo Romanam plebem ad isthæc loca festivum in morem confluere, nonnulla adhuc vigente gentilitiæ superstitionis umbra, videmus. Quod sane templum, ad profanos abolendos deinde gentilium ritus, à Christianis S. Urbano dicatum est: ut enim à viro fide digno accepimus, in M. S. Vat. bibliothecæ Statio ad S. Urbanum Via Appia recensetur.

Plura Bacchi insignia in eadem Ecclesia videre est.

Templum Bacchi Via Nomentana.

Uvæ Baccho amicæ.

Tit. Liv. 2. dec.

Bacchanalia olim ad Templum Bacchi.

Eorum umbra nunc eodem loco ad Ecclesiam S. Urbani.

13 Haud casu igitur, sed Deo plane disponente, D. Urbani Ecclesia, Urbano VIII. Pont. Max. Ecclesiam regente Urbi innotuit: nam cum Sebastianus Belliardus vir pius, & sacræ antiquitati apprime deditus locum incultum quidem, at sacris picturis conspicuum, recolendumque contemplatus aliquando fuisset, re cum aliis studiosis viris mature discussa, D. Urbani Ecclesiam olim extitisse deprehendit, quod cum Summo Pontifici renuntiatum esset, Eminentissimo Francisco Card. Barberino S. R. E. Vicecancell. in primis adnitente, instaurandam Ecclesiam, & debitum illi religionis cultum restituendum edixit: quamobrem haud ulla interposita mora antiqui novis fulcimentis parietes resarciti sunt, redditæ protinus suo nitori imagines, locus ruderibus, ac sordibus, quibus scatebat, expurgatus est, solemnique ritu à Reverendiss. Jo. Baptista Scannarolo Sidoniorum Archiepiscopo benedictione impertita, erecto altari, festivo recurrente die 25. Maji ann. redempti Orbis 1635. incruenti Sacrificii oblatione peracta, impertitis quoque ab Urbano VIII. sacris indulgentiarum thesauris, sacris de more ritibus coli cœpit: quo item devotionis gratia Romanus certatim populus ad tribuendum promeritum B. Pontifici, ac Martyri Urbano honorem quotannis confluit. Et hæc sunt, quæ de S. Urbani corpore, ac de perantiqua ejus Ecclesia in nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis vel obiter meminisse voluimus.

Ecclesia S. Urbani.

Expurgatur & restauratur ab Urb. VIII.

Adeuntibus illam indulgentiæ ab eodem Pontifice concessæ.

14 Ardeatina item Via, de qua agimus, S. Edistii Ecclesiam sextodecimo ab Urbe milliario extitisse Bibliothecarius in Hadriani Papæ gestis testatur, hæc dicens: *Magnæ constructionis fabricis decoravit, & domum cultam B. Petro statuit S. Edistii nuncupatam.*

Ecclesia S. Edistii.

Bibl. in Hadr. Pap.

tam. In Epistola quoque nona Innocentii Papæ Tertii de quadam fovea S. Nicandri mentio agitur, cujus Ecclesia eadem fortasse Via olim extabat.

Fovea S. Nicandri.

15 Demum, ut huic illustrium descriptioni Viarum supremam tandem manum, ac meritam præconiorum coronidem imponamus, præclarissimo quidem titulo Appia præ cæteris celebranda est; in qua Christus Dominus apparens Petro, qui jam è Mamertini carceris custodia prosilierat, primum se illi videndum obtulit; cui etiam illis se verbis interroganti: *Domine quo vadis?* respondisse fertur: *Venio Romam iterum crucifigi:* quibus dictis statim se ab ipsius conspectu proripuit; relictis interim eo in lapide, in quo sacratissimi steterant pedes, impressis eorundem vestigiis: qui olim lapis apud Ecclesiam B. Mariæ in Palmis religiose asservabatur; verum cum eadem subinde Ecclesia præ nimia vetustate ruinis subjaceret, illud sub sphærica quidem forma sacellum à Reginaldo Cardinali Polo, haud procul ab eadem Ecclesia, exædificatum est: & ne tantæ rei, ac recolendæ insuper antiquitatis ullo unquam tempore memoria intercideret, præmemoratum Sacellum eodem, qui ad hanc nostram usque diem viget, titulo appellari voluit, nimirum: *Domine quo vadis?* Lapis verò ille dignissimus, & omni pretioso lapide præferendus, qui tanquam Lydius alter lapis sacra pedum Christi explorando vestigia stigmatibus rutilat, insculptaque eorundem signa præ se fert, in D. Sebastiani Martyris Ecclesiam translatus, ibidem, quo par est, religionis cultu, in perenne religionis Christianæ monimentum, asservatur. Beatissimus interim Apostolus, Christi adspectu pariter ac voce admonitus, suam intime culpam agnoscens, ac dedecori, nec non timori pariter obnoxiam ex animo detestatus fugam, ilico in Urbem regressus, paulo post Christi nomine ultro, libenterque crucis patibulum in Janiculo colle ascendit, Hegesippo teste, & S. Ambros. de Basilic. non traden. Rupert. Abb. Luitprando, & aliis.

S. Petrus Christo sibi occurrenti dicit: Domine quo vadis?

Lapis vestigiis pedum Christi insignis.

Hegesig. l. 2. de excid. c. 2. S. Ambr. de Basil. non trad. Rupert. Abb. 8. c. 1. de proc. S. Spir. Luitpr. de reb. per Europ. gestis l. 4. c. 3.

16 Porro viam hanc tot sacris insignitam, decoratamque monumentis frequenter Christiani vel tunc temporis, cum acriores persecutionum procellæ urgerent, devotionis fervore succensi, terere consueverant. Qua de causa complures ibi pauperes stipem ultro à prætereuntibus Christi fidelibus efflagitantes perpetuo consistebant; ut satis superque B. Cæciliæ Acta contestantur, in quibus legitur, Valerianum sacri suscipiendi baptismatis desiderio incensum, ab eadem piissima Virgine edoctum fuisse, quonam potissimum loco extra Urbem S. Pontifex Urbanus delitesceret, cujus deinde manu salutaribus ille aquis expiaretur. His igitur eundem verbis ad quærendum incitavit: *Vade in tertium milliarium ab Urbe, Via quæ Appia nuncupatur, illic invenies pauperes à transeuntibus alimoniæ petentes auxilium; de his enim mihi semper cura fuit, & optime hujus mei secreti sunt conscii, hos tu dum videris, dabis eis benedictionem, dicens: Cæcilia me misit ad vos, ut ostendatis mihi sanctum senem Urbanum, quoniam ad ipsum habeo ejus secreta mandata, quæ perferam.* Interim verò notatu digna sunt verba illa, quæ obiter hic recitantur, scilicet: *De his enim* (pauperibus nimirum) *mihi semper cura fuit.* Quam quidem eximiam, & haud satis unquam pro merito laudandam beatæ hujus virginis pietatem, & incomparabilem prorsus erga Christi pauperes munificentiam cæteri quoque Christianorum, quorum tunc ingens suppetebat numerus, ejusdem exemplo permoti, ut nobis credere par est, toto animi studio æmulati sunt: quapropter frequentissimos eodem jugiter loco confluentium pauperum greges constitisse, res ipsa suadet.

Pauperes Via Appia stipem petunt.

Act. S. Cæcil.

17 Viæ insuper Appiæ nobilissimum præ cæteris elogium ex eo mirifice cumulatur, quod sanctissimus Apostolus Paulus pro Christo vinctus & Martyr jam tum designatus, meritoque evehendus triumpho hac potissimum Via Urbem Romam ingressus est, stipatus undique circumfusis obviantium Christianorum agminibus, qui ad illum ultro excipiendum, insignem quempiam veluti hominem, vel dilapsum potius dixerim è Cælo Angelum, & jam ad tres Tabernas advenientem, & ad usque Appii forum gregatim processerant ut, S. Lucas prolixiori sermone enarrat Act. c. 28. quorum alter locus unius & viginti, alter vero quadraginta trium passuum millibus ab Urbe Roma distabat. Hæc interim de Appia Via, quæ tot antiquitatis venerandæ thesauris referta est, pio, ac studioso Lectori prælibasse sufficiat, & in præclaræ hujus Viæ semitis tamdiu demoratos esse, nobismet ipsis merito gratulari possumus, quousque Paulum è tertio jam cælo redeuntem, Urbemque triumphali more ingredientem, ac tot ibidem coronis ac post ingressum triumphis cumulandum, quot passibus, quot verbis, quot laboribus divitem contemplati sumus. Age jam ad ulteriora progrediamur.

Paulus Apostolus Via Appia Urbem intrat.

Act. Apost. c. 28.

CAP XXII.

De Cœmeteriis Via Appia, atque Ardeatina à Bosio adinventis.

1 Multa quidem Urbis Cœmeteria, quæ venerandam Christiani nominis antiquitatem redolent, multiplicibus prænotata nominibus in viis, quæ hactenus memoratæ sunt, Appia videlicet, atque Ardeatina adnumerantur. Hæc tamen, ut jam supra diximus, simul pariter juncta unum integrum Cœmeterium conflant, quod singula subinde complectitur, & Callisti potissimum titulo omnium voce nuncupatur. Celeberrimum igitur Cœmeterium hoc, ut ex Martyrum Actis palam fit, in plura subdivisum membra, diligenter perquirere, studiosus latentium Romanæ Urbis & Ecclesiæ thesaurorum perscrutator Bosius exoptabat, cum anno redempti orbis quingentesimo nonagesimo tertio supra millesimum, Capena egressus è Porta festinus ad supra descriptam S. Mariæ in Palmis Ecclesiam pervenit, ubi interim ab eadem Ecclesia, ac Via item Appia sinistrorsum declinando iter aggreditur, eam scilicet terens viam, quæ primum à dextris eunti occurrit, & Ardeatina creditur, ad illam, qua à B. Martyris Sebastiani templo ad Apostoli Pauli Basilicam itur. Huc ubi deventum est, paululum ille ad dexteram partem incœptum prosequens iter, singula circumquaque regionis loca collustrat, si quem forte depressum, latentemque ibi terræ hiatum adinveniat, unde ad subterraneos Cœmeteriorum sinus percurrenti aditus pateret: sed en tibi, haud vana spe delusus, Deo votis aspirante, quosdam repente arcus prospicit, cæmentariorum manu compactos in prædio, quod Hospitalis

Cœmeterium Callisti plura variis notata nominibus Cœmeteria complectitur.

Illud Bosius perscrutatur.

Ecclesia S. Mariæ in Palmis

Reperta à Bosio Cœmeterium Callisti perscrutante.

lis S. Joannes Basilicæ Lateranensis ditioni subest, & haud longe ab ipsamet beati Sebastiani Martyris Ecclesia distat, qui certe arcus perscrutantibus indicio erant, arenarias ibidem Cryptas extare. Festinus igitur illuc se infudit; pedibus quippe desiderium vehemens, quo ille æstuabat, protinus ad excurrendum addidit alas. Verum ubi ignotarum cryptarum sinum penetravit, monumenta fere innumera in topho, Cœmeteriorum more excavata, contemplari cœpit, & recta ulterius indefesso pede, nulloque absterritus incommodo progrediens, susceptæ terminum semitæ, quam tunc terebat, attingens, alias duas hinc inde semitas offendit; verum interim ea, quæ ad dexteram tendebat, dimissa; brevi enim itineris spatio concludebatur, & jam accedentibus omnino impervia, ruinis perfusa, ac cæmentis ad summum usque obsita erat. Quapropter, consilio secum maturius inito, ad lævam pergere decrevit, ubi mox in ipsiusmet pavimenti planitie foramen quoddam oculis assecutus est, per quod haud nisi demisso corpore, humique anguium more repens ingredi, ac penetrare valuit; qua ille ratione dum anxius incedere conatur, repere sibi potius, quam ambulando progredi, ac loco tam venerabili, etsi nescius, condignum obsequii cultum exhibere quodammodo religionem loci præveniens, videbatur; nec absque gravi quidem laboris molestia aliquantisper processerat, cum cryptas quasdam ad dexteram altiores, alicubi in topho, alicubi verò molliori excisas humo invenit; in quarum lateribus loculi omni ex parte circum extabant, defunctorum corporibus excipiendis aptati, & juxta eorundem corporum mensuram probe dispositi, paucis admodum ex eorumdem numero exceptis, qui utpote cæteris insigniores, supra quosdam parietinos arcus compacti suas propemodum apsides singuli sortiebantur. Illic quoque effossa quædam humi sepulchra conspicere dabatur, & eam forte ob causam, ut nobis conjectari licet, quod aptandis parietes loculis haudquaquam satis essent. Hæc autem sepulchra lateritiis, vel certe marmoreis tabulis obserata deforis apparebant; quamvis jam pleraque eorum pia, vel curiosa potius, ne dixerim inofficiosa adeuntium manu omni sublato repagulo intuentium oculis perscrutanda exhiberentur. Ex innumeris interim ex ordine dispositis ibidem sepulchris, nonnulla quidem sub forma brevi admodum, ac perangusta videbantur, in quibus infantes, vel certe pueri, aut puellæ jacebant: quædam verò ex his adhuc ampliora extabant, in quibus corpora, quæ altiori prædita essent statura, continebantur. Inter ossa quoque idem fere discrimen adnotari poterat; quædam enim ex his majora, minora alia, nonnulla autem haud consuetæ magnitudinis conspiciebantur: hæc interim alicubi intra tumulum, ut mos est, neutiquam collecta, sed passim diffusa, alibi dimidiata, integra alibi sub ipsis explorantium oculis reperta sunt. Horum item aliqua adeo solide, fortiterque lapidis instar compacta, ut vi quoque ac ferro adhibito disrumpi nullatenus valerent; alia subinde tam levi glutino constabant, ut vel tactu ipso dumtaxat minutissimas protinus in partes, ne dicam in pulverem, solverentur.

Primum crypta Arenaria.

Monumenta.

Aliæ cryptæ.

Loculi defunctorum.

Sepulchra lateritia, & marmorea.

Sepulchra puerorum.

2 Dum lynceis autem oculis singula cupidissimus investigator explorat, ipsamet prima die, qua sibi patefacto illuc aditu penetrare contigit, tria, vel quatuor, abditos inter recessus, cubicula dealbata offendit, picturas tamen nullas prorsus ibidem adinvenire datum est; inscriptiones illic integras haud ullas assequi potuit, fragmenta tantum quamplurima exhibita sunt, quæ tum Christianorum usui, tum verò Ethnicorum quondam extitere: ab immanibus enim, ac pervetustis superstitiosæ Urbis constructionibus, atque sepulchris, ad suos obtegendos tumulos, Christiani lapides non raro auferre consueverant: è quibus certe lapidibus quendam integrum in ejusdem Cœmeterii cubiculo reperere; cujus profana, quæ inerat jam ferro exsculpta, inscriptio, ab eisdem Christianis studiose admodum calce desuper obducta fuerat, ita ut nulla quidem ratione perlegi posset; verum re probe comperta, cum sepulchralis iste lapis diligenter à Bosio expolitus fuisset, has ultro notas legendas exhibuit:

Lapides gentilium sepulchrales in usum suum Christiani convertunt.

D M
M. LVCCEJVS ABASCANTVS ET AMNE
ÆVTYCHIS FECERVNT VIVI SIBI
ET LVCCEJO AMMÆO ABASCAN
ET LVCCEJO SECVNDO FILIS
LIBERIS, LIBERTABVSQVE PO-
STERISQVE EORVM.
H. M. E. H. N. S.

Quæ quidem postremo inscripti lapidis elementa, punctis ab invicem interpolata, hunc in modum ex Valerio Probo interpretanda videntur, videlicet:

HOC MONUMENTUM EXTEROS HÆREDES NON SEQUITUR.

3 Sed ad Bosium redeamus, qui inceptum interim maxima animi oblectatione iter prosequens, nullo aut incommodo, aut labore ab investigando perterritus, subterraneum loci ambitum excurrebat; cum en tibi, cryptas, quæ primarium præ cæteris locum obtinebant, & satis quidem amplas, in sphæricæ modum formæ constructas invenit: ex quibus subinde multiplices, ac si deductæ è centro ad superficiem linearum instar semitæ procedebant, quæ cum ad ulteriora ullo absque termino protenderentur, plane labyrinthi cujusdam formam præ se ferebant. Tunc demum tædio aliquantisper affectus, in lucem, & ad domum satis jam defatigatus remeare decrevit, easdem posthac iterum instauratis viribus perlustraturus, quod & egregie vir strenuus præstitit. Cœmeterium enim hoc (cujus enarrationi insistimus) cum sæpesæpius deinde introgressus fuisset, illud iterum atque iterum terere, circuire, perlustrare non destitit, & oculis ac manu singula palpans, minima quæque, & maxima eodem in loco seposita curiosius perquisivit. Verum ex longo interim circuitu ac loci prospectu satis ille velut experimenti magisterio edoctus est, Cœmeterium illud, ut reliquis omnibus magnitudine, ita pariter pulchritudine ac splendore longe præcellere. Adeo quippe amplum ac vastum est, ut, quamvis in eodem perscrutando totos fere integros dies, noctesque sæpesæpius insumeret, ad ultimos tamen ejus fines vir alioqui laboris patientissimus, rerumque antiquarum aviditate illectus, excurrendo pertingere neutiquam potuerit. Nam novæ perquirenti semitæ adhuc imperviæ ad investigandum indies suppetebant; ex quibus sane haud futili argumento conjectari fas erat, vastissimum illud Cœmeterium, non cum Cœmeterio dumtaxat, quod sub ipsa D. Sebastiani Ecclesia situm est, cohærere, verum ulterioribus dilatatum termi-

Cryptæ à Bosio repertæ.

Cœmeterium Callisti amplitudine, & pulchritudine cæteris præstat.

terminis protendi, sacras nimirum versus ædes beati Pauli Apostoli, sanctissimæ Annunciatæ, & S. Anastasii, qui locus vulgo *ad Aquas Salvias*, seu *Trium Fontium* nuncupatur, quin & ad ipsiusmet Urbis mœnia pertingere facili negotio quisque sapiens explorator suadere sibi poterat. In proximis enim agris, ac singulis fere vineis Viam Appiam adjacentibus, complures ad idem Cœmeterium aditus patere contemplatus est. Hac enim usus perscrutandi ratione vastissimos illos antrorum subterraneorum sinus, quantum illi excurrendo perlustrare datum est, ipse rerum testis oculatissimus descripsit, ac delineando paginis consignavit.

Descriptio Cœmeterii à Bosio Via Appia reperti.

4 Ut autem loci ipsius descriptioni insistamus, duplices illic cryptarum ordines existunt, superior videlicet atque inferior; bina item ibi Cœmeteria adnumerantur: ad illud autem, quod in inferiori parte situm est, per gradus quosdam in ipso topho excisos descenditur, nec verò longe à superioris Cœmeterii aditu descensus hic distat; qui satis quidem amplus, ac patens est, lateritio obfirmatus muro, consuetaque hinc inde in parietibus excavata defunctorum sepulchra conspicientibus exhibet. Muri itidem illic in compluribus inferioris Cœmeterii partibus prægrandes, ac validissimi extant, lateribus, & calce ad loca, quibus subjacent, suffulcienda exstructi, dum antiquum subinde Cœmeterium summorum olim Pontificum opera instauraretur; etsi iis præsertim in locis, in quibus hujuscemodi fulcimenta desunt, quam maxima ejusdem tophi rudera conspiciantur, quæ ruinarum desuper interlapsu monumenta haud pauca penitus operiendo devastarunt, ac semitas ingenti proculdubio piorum illuc adeuntium detrimento inaccessibiles omnino posthac reddidere.

Loca in imis Cœmeteriorum.

5 Sub sacris itidem utrisque Cœmeteriis alia extant loca, ad quæ pariter per breves quosdam atque exiguos gradus descenditur, & satis quidem perangusto hæc ambitu circumscribuntur, tres insuper, aut quatuor ad summum viarum semitas continent; ex quo à nobis probe conjicitur, peculiaribus eadem familiis sepulchri olim usum præstitisse. Hic præterea nonnullæ perscrutando semitæ repertæ sunt, in quibus utroque è latere fossorum manu sepulchra excidi cœptum olim, etsi deinde quibusdam in topho duntaxat delineatis, opus haud perfici contigerit: si quæ tamen ibi monumenta adsunt, ad summum de more excavata, nondum humandis corporibus usui fuisse conspiciendo nosse quis poterat. Ex quo antiqua illa, ac primæva Christianorum tempora sapienter recolentibus haud temere conjicere licuit, semitas hasce successivo opere, ac labore à Christianis singulos in dies, cum necessitas instaret, parari, inferendisque defunctis aptari consuevisse, ut nova videlicet sepulchra, quæ uniuscujusque cadaveri congrueret, prout ipsamet dictaret necessitas, apte construerent.

Aquæ salutiferæ in Cœmeteriis scaturiunt.

6 Porro in quampluribus abditis hujus Cœmeterii recessibus limpidissime jugiter aquæ emanant, & in quodam præcipue loco, ad quem excisi quidam in topho gradus deducunt, uberes defluunt mellifluі saporis aquarum rivuli, quæ, ut ipso experimento comprobatum est, salubri, ut alibi diximus, impertita è Cælo virtute, ad pristinam ægris corporibus sospitatem refundendam mirifice juvant. Semitæ verò, seu viæ Cœmeterii ejusdem adeo quidem latæ, & altius alicubi porrectæ sunt, ut erecto quis corpore commode per easdem incedere queat: in superiori autem Cœmeterio altiores longe extant, ita ut in singulis fere parietibus octo utrinque ex ordine sepulchra, uno superposito alteri, dispostia exhibeantur: alicubi verò viæ eum in modum depressæ occurrunt, ut accedentes non pronos dumtaxat, verum toto proclives corpore humi repere, ne dicam rependo procedere opus sit: quapropter jure quidem merito loca hæc quis penitus invia diceret, nisi adhibita effodientium manu ac opera aditus ad incedendum patefiat.

Ossa mortuorum in Cœmeteriis miræ proceritatis reperta.

7 Porro monumenta ibidem, ut moris est, in topho ad humani corporis mensuram excisa cernuntur, quorum in nonnullis duo, vel tria etiam corpora continentur, quemadmodum à binis, ac ternis, quæ adhuc ibidem extant, calvariis dignoscitur, inter quæ, ut mirum quid describamus, tantæ quidem magnitudinis capita, brachia, & crura visa sunt, ut maximæ cujusque, ac proceræ staturæ hominis ex his, qui nostra ætate inter vivos degunt, mensuram longe excederent. Arcuata illic quoque monumenta è marmoribus affabre compacta, & sacelli adinstar, seu altaris expolita videre est, quæ ad sacra peragenda mysteria, supra ipsamet BB. Martyrum corpora, quæ ibidem asservabantur, exstructa olim fuisse, antiquissima, ac laudabilis Ecclesiæ consuetudo, quæ illis potissimum temporibus viguit, facile intuentibus suadere videtur. At quibusdam in monumentis ad manifestum perpessi pro fide martyrii testimonium coagulatus sanguis, terreo quidem colore perfusus, ab explorantibus deprehensus est, qui deinde aquæ immixtus, vivacem ac pristinum, ac si tunc primum scaturientibus è venis prosiliisset, rubescendo colorem præferebat. Qui quidem sacratissimus cruor supra ipsamet non raro corpora, fictilibus aut certe vitreis receptus vasis, eisdemque juxta sepulchra intus quandoque, foris autem utplurimum calce obfirmatis inclusus, à perscrutantibus adinventus fuit. Illud sane admiratione dignissimum extitit, quod in peculiari quodam sepulchro sacrum Martyris caput media dissectum parte, ipsaquemet infixa adhuc cranio securi visum est. Pleraque verò Martyrum Christi capita, flagellorum plumbo instructorum, quibus olim dira carnificum manu contusa fuerant (hæc enim plumbatæ dicebantur) expressa adhuc vestigia exhibebant.

Sacella, & altaria in Cœmeteriis.

Sanguis in sepulchris.

Vascula cum sanguine.

Sacrum Martyris caput cum securi illi infixa repertum.

Capita martyrum plumbatis contusa.

Corpora linteis obvoluta.

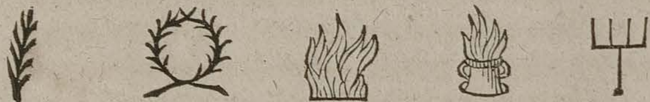
8 Ut reliqua interim, quæ ad Cœmeteria à Bosio perlustrata pertinent; prosequamur; quædam ibi corpora levissimis obvoluta linteis cernebantur: inter cætera autem in quodam inferioris Cœmeterii tumulo cadaver ex toto integrum, hujuscemodi, ut supra dictum est, ac fere recenti circumtectum linteo apparuit, quod tamen linteum dum manus ultro explorat, levi quidem contactu mox in pulverem abiens, inter manus ab oculis evanuit. Insuper nonnulla ibi ex auro fragmenta videre erat, quæ an hujuscemodi, vel certe vestium quid reliquum essent, definiri nullatenus poterat. Nam talibus interdum indumentis, ex auro contextis, defunctorum corpora contegi, atque humari consuevisse, prolatis in medium Cæciliæ virginis, SS. Marini, & Vari ac repetitis compluribus è sacra antiquitate exemplis, jam satis superque ostendimus.

Lintei auro contexti.

Corpora cum ipsomet loci pulvere è Cœmeteriis translata.

9 Sepulchra item ibi quamplurima, integumentis, quibus operiebantur, ablatis, nuda nunc & aperta conſpiciuntur; è quibus non corpora dumtaxat, quæ intus olim recludebantur, extracta, ſed & ipſummet pulverem devotionis gratia inde diligenter abraſum fuiſſe apparet, & hæc quidem Martyrum beatorum, ut nobis credere par eſt, corpora, vel in Urbem à Summis Pontificibus, vel alio eorumdem auctoritate tranſlata fuere. Nonnulla quoque ex conſiſtentibus ibi cadaveribus adhuc intacta, ut videre eſt, perſeverant, quamvis hæc numero ſint admodum pauca, & ut plurimum (ignota prorſus rei cauſa) titulis ac nominibus omnino carent. In quibuſdam tamen ex his tumulis palmæ artificum manu inſculptæ ſunt, ignei inſuper globi, flammæ, pectines, ut hic videre eſt:

Varia Christianorum ſigna in Cœmeteriis.

Cruces itidem viſuntur, atque ipſummet ſacroſanctum Chriſti Domini nomen multiplicibus quidem characteribus, ac figuris exprimitur, hunc in modum:

Columbæ inſuper olivarum ramos ore præferentes repræſentantur, & id genus alia ſuſcepti pro Chriſto martyrii indicia, vel pia admodum ac recolenda orthodoxæ fidei, ac religionis Chriſtianæ hieroglyphica ſtudioſo opere delineata intuentium oculis hic adumbrantur.

Orbiculi vitrei.

Animalium item imagines ex ære, vel ebore confectas: vitreos quoque orbiculos, & quoſdam inſuper affabre deauratos, contemplari fas eſt, in quibus ſacræ pictæ imagines exhibebantur: quorum permulta item veſtigia in calce adhuc impreſſa remanſiſſe, curioſis oculis rem exploranti conſtat. Innotuere inſuper inter perſcrutandum Cœmeteriales tumulos, antiqua ipſorum Imperatorum numiſmata, quæ in exteriori interdum ſepulchrorum eorumdem ambitu, interjecto calcis glutino, affigi conſueverant. Circuli quoque, necnon eburnei annuli, conchylia itidem haud numero pauca multiplicis quidem generis ſepulchrorum ornamento antiquos apud Chriſtianos adhibita fuere. Signa itidem & multiplicium rerum ſymbola eiſdem ſepulchris apponebantur: in quibuſdam verò ex his ad plenam quandoque, diſtinctamque eorumdem notitiam aſſequendam numeri quoque inſerebantur, ſub hac videlicet forma digeſti I. X. XX. &c.

Numiſmata Imperatorum in ſepulchris.

Circuli, annulique eburnei in ſepulchris.

Numeri in ſepulchris.

10 Nec verò deerant inter tot præclara beatorum Martyrum illic quieſcentium inſignia, vel dixerim potius trophæa, ad nobile, ac perenne martyrii monumentum quamplura vaſcula vitrea, vel figlina cruorem pretioſiſſimum, ut jam diximus, continentia; quæ quidem calce ſepulchris eiſdem valide conglutinata, ac infixa propemodum fuerant. Horum quidem vaſculorum formam typis exſculptam in Subterraneæ Romæ deſcriptione, quam Italico hactenus idiomate Severanus edidit, ſtudioſis ultro lectoribus contemplandam obtulit: eorum nimirum, quæ vel poſtquam ipſe Boſius vita functus eſt, Illuſtriſſimi, ac piiſſimi viri Jacobi Abbatis Creſcentii opera ac ſtudio, cujus memoria in benedictione eſt, ipſius Gregorii XV. felic. record. juſſu inde ad piorum hominum ſolatium extracta in lucem prodiere. Eorumdem ectypa hic nos quoque ſubjicimus.

Vaſcula vitrea, & figlina in ſepulchris.

Inter vaſcula vitrea Martyrum ſanguine illuſtria unum præcipue, cujus ſimulacrum hic ſubjicimus, recenſendum nobis eſt, quod in marmoreo ſepulchri ipſius operculo calce obſito adinveniri contigit, ubi palma hujuſcemodi addito inſcriptionis titulo: *Sã Saturnini*, præferebatur, ut hic videre eſt. Quod quidem vas hodie apud Illuſtriſſimam Chriſtianam Marchioniſſam de Angelellis, veluti perenne pietatis Chriſtianæ, ac fervoris haud æquiparandi monimentum, inter cæteras recolendæ antiquitatis exuvias cuſtoditur.

Alia duo Vaſa è SS. Victoris & Nicaſii ſepulchris eruta fuere, quorum ſacra corpora ſummus Pontifex Gregorius XV. ad ſe deferri voluit; in quorum altero, quod S. Victoris ſanguinem continebat, hæ legebantur notæ: SANG: in altero autem S. Nicaſii, in quo & palmæ ſignum exſculptum exhibebatur, characteribus hiſce ſuperadditis: SA. Porro Vas iſtud, quod Nicaſii Mart. invicti ſangine illuſtratur, nunc apud Illuſtriſſ. Portiam Lancellottam de Gabrielliis pretioſiſſimi inſtar theſauri, ſumma veneratione aſſervatur, quæ Lucinas, Cyriacas, Lucillas, & cæteras Romanas matronas pietate conſpicuas æmulando, ſacra obire Cœmeteria, ſanctorum Martyrum memorias, ac pignora excolere, eorumdem obſequio ſtudium atque operam impendere, totiſque animi viribus eorum cultui deſervire gaudet.

Alia quinque vaſcula vitrea in eodem S. Calliſti Cœmeterio inter explorandum in lucem prolata ſunt, quæ omni quidem titulo carebant, ſed palmis, & ſacro crucis ſigno præmunita erant.

I. Primum S. Gerardi ſanguinem terræ immixtum continuiſſe dicitur.

II. Alterum verò S. Almachii ſanguinem, & cineres.

III. Tertium ejuſdem Almachii, vel potius poſterior ejuſdem vaſculi pars, cui palma inſculpta viſitur.

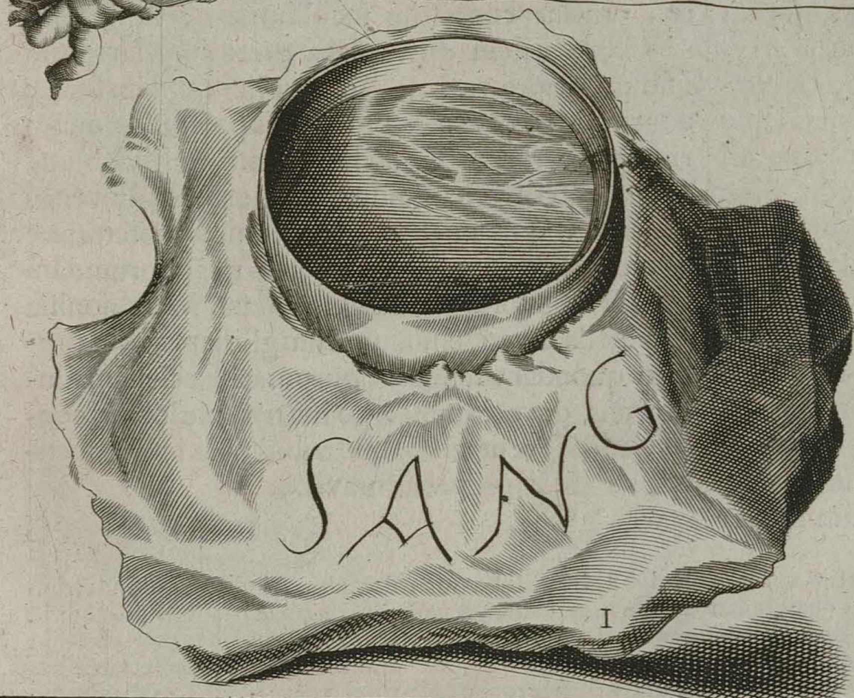
IV. Quartum anonymi cujuſdam ſanguinem cineribus admixtum habuit.

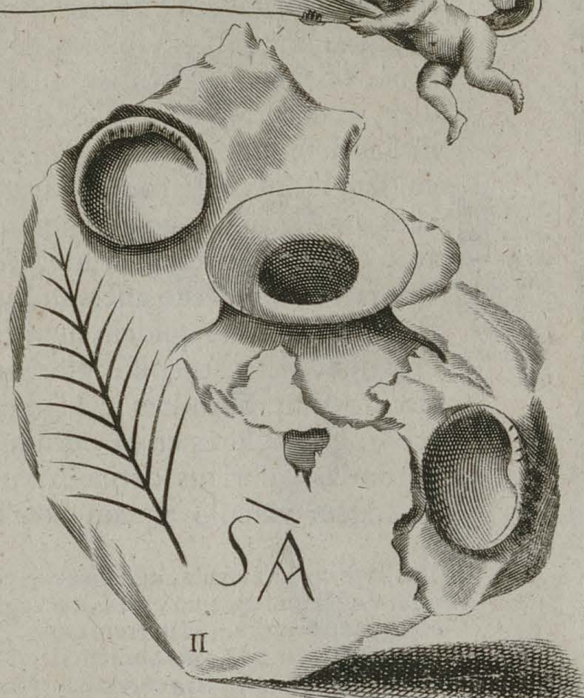
V. In poſtremo cujuſdam item anonymi ſanguis extitiſſe fertur.

VAS VITREVM CVM SANGVINE S. SATVRNINI, IN COEMETERIO CALLISTI REPERTVM.

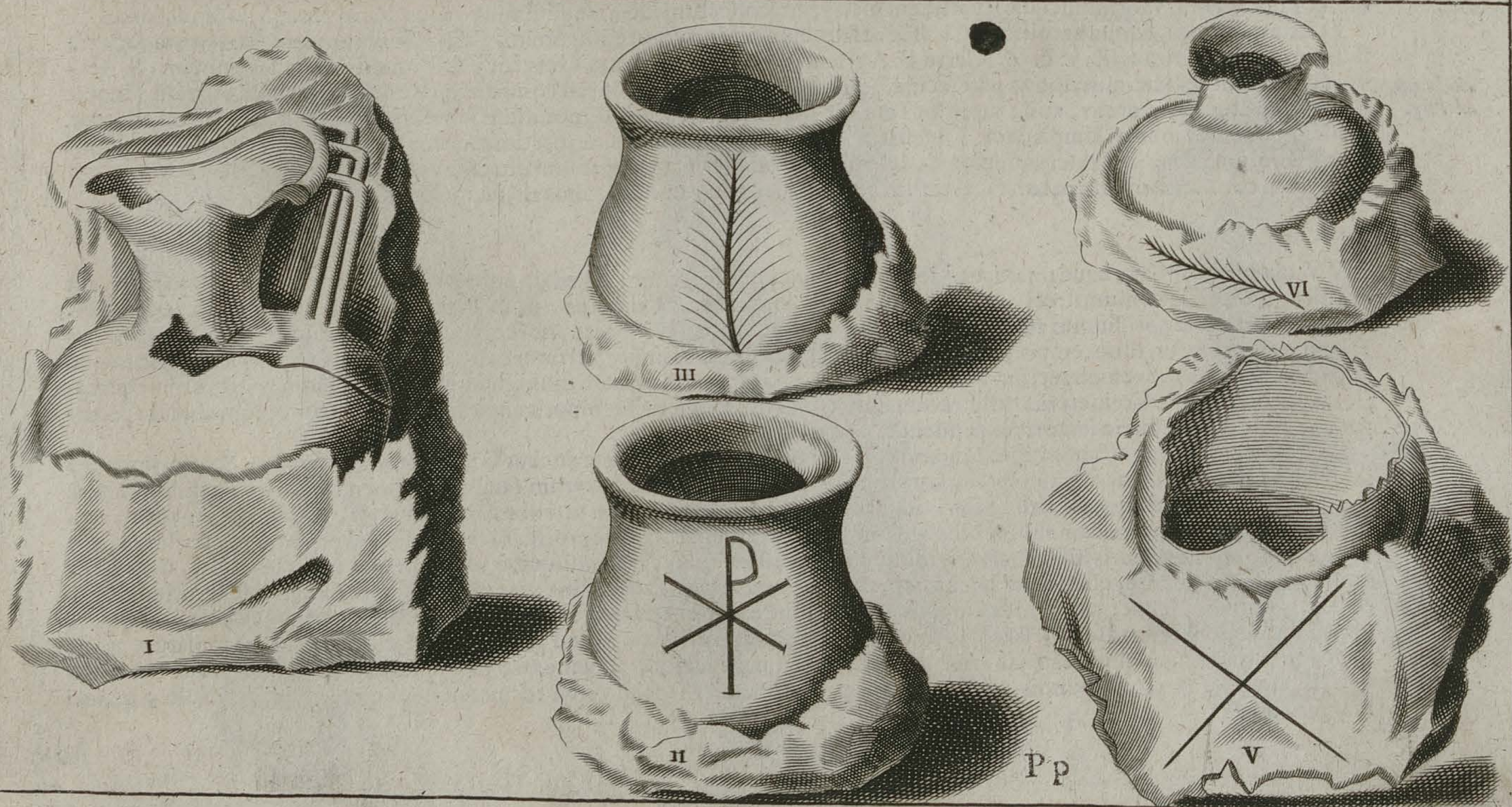

VASCVLA VITREA CVM SANGVINE ET CAPILLIS SS. MARTIRVM IN COEMETERIO CALLISTI REPERTA

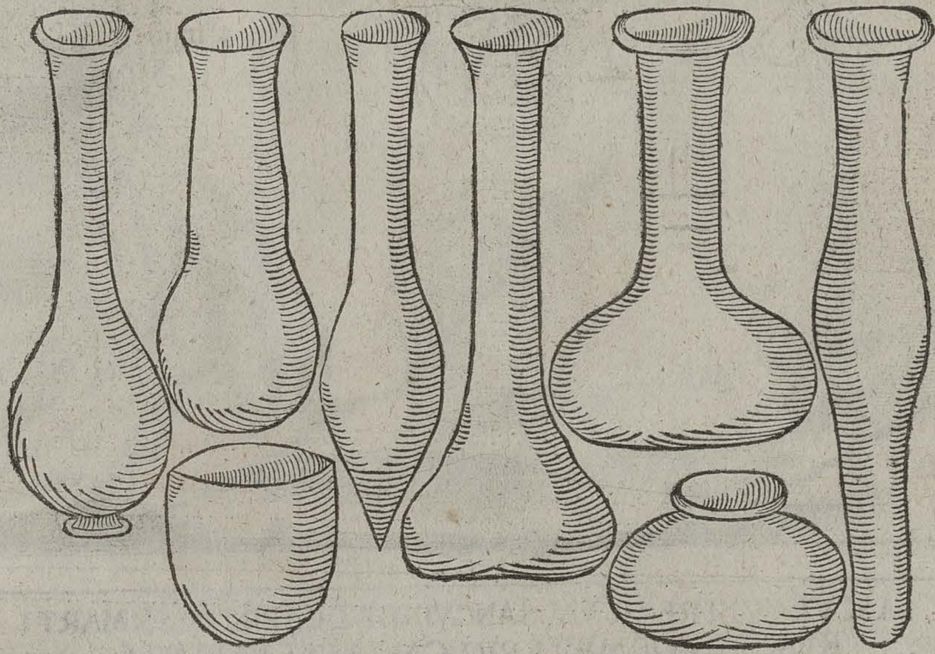

VASCVLA VITREA ET TESTACEA CVM SANGVINE ET CINERIBVS SS. MARTIR IN COEMETERIO CALLISTI REPERT

Vaſcula vitrea, & figlina in Cœmeteriis reperta cui uſui eſſent.

11 Cæterum ut ſingula ſtudioſo lectori exponamus, quamplura item figlina pariter, necnon vitrea vaſcula ſepulchris eundem in modum conſignata, ac variis diſtincta formis adnotare licuit: quæ antiqua ipſorummet Gentilium, ut vulgo dicebantur, *Lacrymatoria* intuentibus præ ſe ferre videntur, haud tamen primævos apud Chriſtianos, qui mori lucrum computabant, lacrymis reponendis, ſed pio aquæ luſtralis uſui, ut mos erat, & ex jam ſupra recenſitis conſtat, expiandis utique leviorum culparum maculis olim inſerviebant apud homines videlicet, quibus animi candor, & vitæ innocentia apprime cordi erat. Ea autem erant hujuſmodi.

Ægri è vaſculis Cœmeteriorum bibentes ſanitati divinitus reſtituuntur.

Porro quædam iſtis ex vaſculis in Sacramentorum quoque miniſterium adhibita fuiſſe, & in Martyrum, vel piorum Chriſtianorum ſepulchris recondita, ex eorum altero conjici datum eſt, quod ipſe Boſius deinde tanquam pretioſiſſimum quid nobili cuidam Hiſpano Petro Amoragæ dono dedit. Hoc verò vir ille præcipuo religionis ſtudio intenſus, auro eleganter circumdatum, & maxima apud ſe veneratione perpetuo aſſervandum, nobiliſſimi inſtar cimelii ſe jure quidem merito à viro ſacræ antiquitati addicto accepiſſe gloriatur: nec verò ad tantam comprobandam rem ſignorum portenta defuere: quamplures enim, qui multiplicibus morborum languoribus detinebantur, ſtatim atque ex eodem vaſculo aquam inter bibendum hauſere, priſtinæ confeſtim incolumitati redditi ſunt.

Marchioniſſa Angelella vaſcula Martyrum ſanguine illuſtria hic ſuſpicienda præbuit.

12 Alia item quamplura pretioſo Martyrum imbuta cruore vaſcula, multiplici quidem forma ac artis opere conſpicua, in ſacris paſſim Cœmeteriis ad martyrum ſepulchra, non multis abhinc annis, ſub diverſis quidem temporibus adinveniri contigit, quæ in edito jam Romæ Subterraneæ opere Italico idiomate deſiderantur: quorumdam verò præcipuorum icones Chriſtiana Marchioniſſa Angelella ad augendam eorum gloriam, qui proprio quondam ſanguine purpurati Eccleſiam illuſtrarunt, devoti animi ergo hic tibi, pie lector, conſpiciendas, venerandaſque tribus proxime ſequentibus Tabulis proponi curavit.

Alia præterea vaſcula, quæ his excerpta tabulis tibi contemplanda à nobis exhibentur, & multiplici quidem forma elaborata conſpiciuntur, tum vitrea, tum figlina ſunt, quæ quidem Chriſtianorum uſui, & religionis, ac pietatis obſequio addicta colligendo beatorum Martyrum cruori, quorum tunc ingens ſuppetebat numerus, inſerviebant: qui quidem pretioſiſſimus ſanguis ab his in fidei teſtimonium alacri, libentique animo effuſus, avide pariter, & curioſe à fidei ejuſdem ſectatoribus collectus hiſce vaſculis in eorumdem Martyrum tumulos inferebatur, vel certe topho, ac parieti, qui adjacebat, calcis glutino valide infodiebatur. Quid mirum autem, ſi tot paſſim vaſcula colligendo martyrum cruori pia Chriſtianorum manu adhiberentur, ſi tantus Martyrum numerus extitit, & tam immane eorumdem ſanguis redundavit, ut haud vaſcula huic recondendo ſufficerent, ſed putei quoque aptarentur, qui ſacro liquore referti in Urbe extant, ut præſertim videre eſt in Eccleſia SS. Praxedis, & Pudentianæ Virginum, quæ ſanguinem martyrum collectum intra ampliſſimum in ſua domo puteum infundebant.

Ambr. exor. ad Virg.

Et ſane quo cultu, & qua ambitione Chriſtiani ſanguinem Martyrum colligerent, Acta BB. eorumdem Martyrum ſatis teſtantur, ut jam diximus lib. 1. c. 26. Certe B. Agricolæ mart. & beatorum Gervaſii, & Protaſii Martt. ſanguinem, S. Ambroſio enarrante, didicimus, longa poſt ſecula, ac ſi recentem, adinventum ad eorum ſepulchrum fuiſſe: Condant alii (inquit ille) aurum atque argentum, ac de latentibus eruant venis: legant pretioſa monilium ſerta, temporalis ille theſaurus eſt, &c. Collegimus ſanguinem triumphalem. Legebatur igitur omni adhibito ſtudio pretioſus cruor, & intra ſepulchra diligentiſſime Chriſtianorum poſteritati reſervandus includebatur, ut ipſemet ſanguis pro Chriſto effuſus martyrii teſtimonium extaret, & martyrum conſtantiam orbi palam faceret: Habet enim ſanguis, ut Ambroſius ait, ſuam vocem.

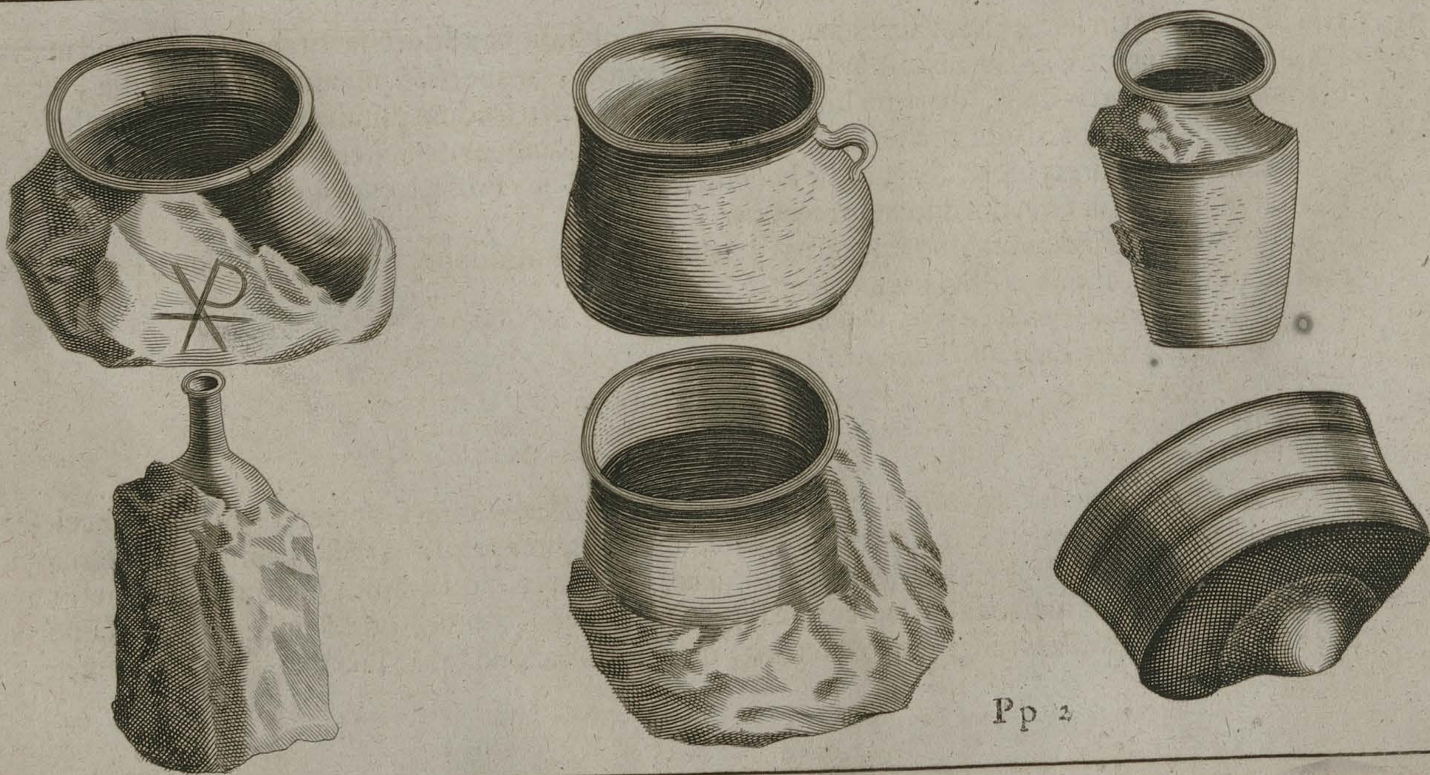
Vaſcula autem iſthæc, haud unam, eandemque formam præ ſe ferunt; quædam enim vaſis cujuſdam, nonnulla pateræ, aut cyathi figuram, alia demum urcei, aut urceoli typum intuentibus exhibent, ut in deſcriptis modo tabulis aperte cernitur. Quod quidem inde potiſſimum accidiſſe credimus, quod Chriſtiani videlicet, ubi colligendi Martyrum ſanguinis occaſio vel inopinata ſuppeteret, tunc tempori deſervientes, ne pretioſiſſimus liquor vel inter carnificum manus deperiret, quæcumque illis ad manus vaſa proveniebant, pio huic miniſterio aptabant; quod quidem multiplicium vaſorum numerus ac forma, quæ in ſacris, recolendiſque Cœmeteriis paſſim eruta ſunt, edocent, & ipſæmet temporis anguſtiæ, quæ ad id interdum eoſdem perurgebant, prudentis arbitrio lectoris expendendæ palam ſuadere videntur.

Bern. in apol. ad Gal.

Vaſcula item, quæ ſpectanda hic exhibentur, ſacroſancto Chriſti nomine duabus Græcis litteris exarato, & calci impreſſo interdum prænotabantur, ut inſculptus martyrii titulus, triumphalem martyrum ſanguinem præmonſtraret; qui longa poſt ſecula haud illibatus dumtaxat, ſed adeo vividus ac liqueſcens quandoque in tumulis adinventus eſt, ut qui millenos & eo amplius annos profuſus quondam fuiſſe comprobatur, recens tamen, & colore prorſus vivido fluidus appareat: quamobrem ſæpe ſæpius contigit, ut in ſacris hiſce theſauris minus caute perſcrutandis, eruendiſque è loco, in quo includebantur, dum ferro tophus ad extrahendum, quod intus latebat, aperitur, vitrea iſthæc, aut figlina vaſcula caſu inciſa, liquentem protinus cruorem uberrime emiſerint; cujus rei quamplures oculati teſtes adſunt. Dum autem luto, ac calcis glutino vaſcula iſta figlina, quæ aureo liquore referta ſunt, ſtudioſe inſerta, ac recondita intuemur, illud paucis immutatis Bernardi ore prolatum probe meminimus: In luto quid facit aurum? Intuere interim pie lector, ac venerare pretioſum intra iſthæc lutea ac vitrea vaſcula liquorem, & admirabundis oculis, & piis pariter oſculis illa ſane verba tecum mente repete: Tanti vitrum, quanti margaritum.

At quoniam de vasculis hic sermo hactenus extitit, quibus Martyrum cruor pia Christianorum manu collectus, diligenterque servatus, ad nostras tandem manus feliciter devenit, opportuna quidem nunc mentio incurrit alterius vitrei cujusdam Vasculi, vel potius pateræ grandiorem præ se ferentis formam, quæ una cum alabastrina patina miro artis studio elaborata, in Cœmeterio D. Agnetis Via Nomentana, intra Constantii Mart. sepulchrum à perscrutantibus reperta, venerandam Christiani nominis antiquitatem, invictamque Martyrum beatorum sub acerbiora prosecutionum tempora constantiam intuentibus palam facit. Ut quanti autem vasculum, seu patera præmemorata sit pretii, innotescat, meminisse oportet, hanc videlicet nobilis ultro subeundi martyrii instrumentum extitisse: in ea quippe invictissimo Christi Martyri Constantio (cujus sacrum corpus Ariminum transferri contigit) in odium Christianæ fidei ad certam inferendam necem, jubente tyranno, ipsamet carnificum manu venenum propinatum est, ut ex notis hisce alabastrinæ, quæ substat, patinæ insculptis compertum sit, videlicet:

Patera, in qua venenum Constantio Martyri propinatum est.

NON UNDA LETHALIS
EST AUSA CONSTANTI FERRE
QUAM LICUIT FERRO CORONAM.

Etsi postmodum evacuata veneni ipsius vi martyr coronis auctus Deo protegente omnino liber evaserit, ut illud Christi oraculum adimpleretur: Et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Porro patina ista vitrea auro quidem pretiosior, & gemmarum lapillis longe anteferenda: in ea quippe, quod vulgo fertur, proverbium viget: Tanti vitrum, quanti margaritum; immo potius plus vitrum istud pateræ, quam quævis margaritarum copia. Hanc nos ultro inspeximus, ac venerati sumus, qua tanquam lydio lapide martyris charitas, invictique animi constantia comprobari meruit. Ea nunc apud Illustrissimam fœminam Felicem Rondaninam inter recolenda sacræ antiquitatis monimenta, quæ possidet, pie, ac studiose asservatur, & novissime typis exsculptam tibi contemplandam offert.

In præmemorati item Cœmeterii sepulchris lucernæ fictiles innumeræ calce pariter obductæ extant, necnon plerisque in parietibus parva quædam arcuata foramina calce similiter, sive signino opere oblita, quæ cum tetris fumi vaporibus denigrata appareant, certum inde indicium desumptum est, ardentes ibi olim lucernas, ut antiquis mos erat, extitisse, ad subobscuras videlicet, inflexasque viarum semitas illustrandas, ac Cimmerias illas tenebras effugandas. Æneas insuper lucernas in Christianorum Cœmeteriis, dum suas illic vigilias peragerent, usui fuisse, quæ in cubiculis scilicet superiori è loco ad refundendum lumen appendebantur, nos infra occasionem nacti demonstrabimus. Harum interim, ac fictilium pariter icones, seu ectypa hic à nobis rerum antiquarum studiosis contemplanda exhibentur.

Alias lucernarum insuper icones contemplandas hic tibi exhibemus, quas apud Christianos, qui in sacris passim Cœmeteriis delitescebant, satis frequenter usui fuisse, & tum præsertim cum ad sacras Synaxes peragendas, vel ad concelebranda Martyrum natalitia convenirent: tunc enim easdem haud effugandarum dumtaxat tenebrarum, verum etiam lætitiæ causa incendere consueverant. Qui plane mos, ut ad sua principia reducatur, ab ipsismet Judæis ortum habuisse comperitur; apud quos aureum illud in Templo Hierosolymitano Candelabrum septem habens infusoria septeno lucernarum lumine coruscabat: & in Turri insuper, quæ Antonia dicebatur, cum stola Pontificia servaretur, lucerna ibidem honoris gratia quotidie ardebat: quin & permultis accensis lucernis solemne Judæis olim lætitiæ symbolum extitit: quapropter Persius de Natalitio Herodis die solemni loquens apud Judæos, isthæc de lucernis cecinit:

Ioseph. antiq. lib. 18. cap. 6.

——————— *At cum*
Herodis venere dies, unctaque fenestra
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Per. sat. 5.

Christiani autem in sacris Cœmeteriis haud id superstitione aliqua adducti factitabant, neque ad martyres illuminandos, ut Vigilantius calumniabatur, sed lætitiæ, atque obsequii impendendi gratia, ut alibi diximus, id Martyribus, quorum lucerna est Agnus, impertiendum putabant, & ut meminissent illa jugiter Apostoli verba: Nox præcessit, dies autem appropinquavit: abjiciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sic ut in die honeste ambulemus. Profecto ut vigilarent ad lumen (inquit Hieronymus) non ut cæci dormirent in tenebris.

Hier. in Vigil. Apo. 21. Epist. ad Rom. Hieron. in Vigil.

Et quidem quod ad luminaria, & lucernas pertinet, frequentissimum earumdem usum in Ecclesia extitisse Paulinus carminibus illis satis edocet:

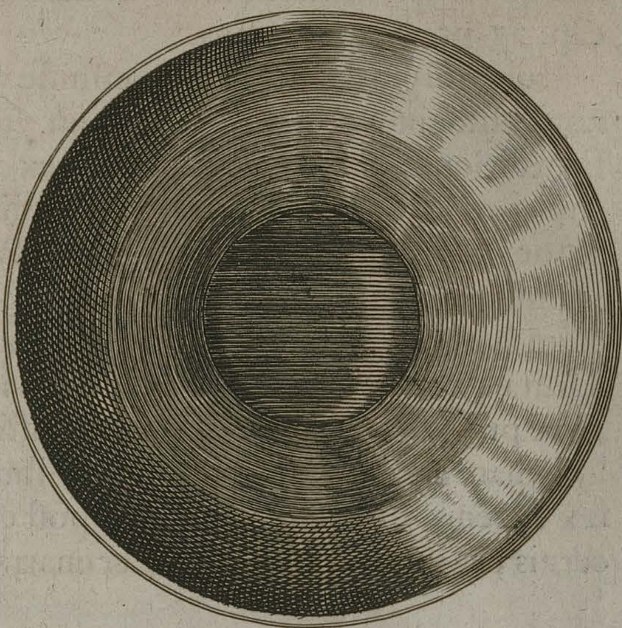
Paulinus in natal. 3. S. Felicis.

Clara coronantur densis altaria lychnis,
Lumina ceratis adolentur odora papyris,
Nocte dieque micant; sic nox, splendorque diei
Fulget, & ipsa dies cælesti illustris honore,
Plus micat innumeris lucem geminata lucernis.

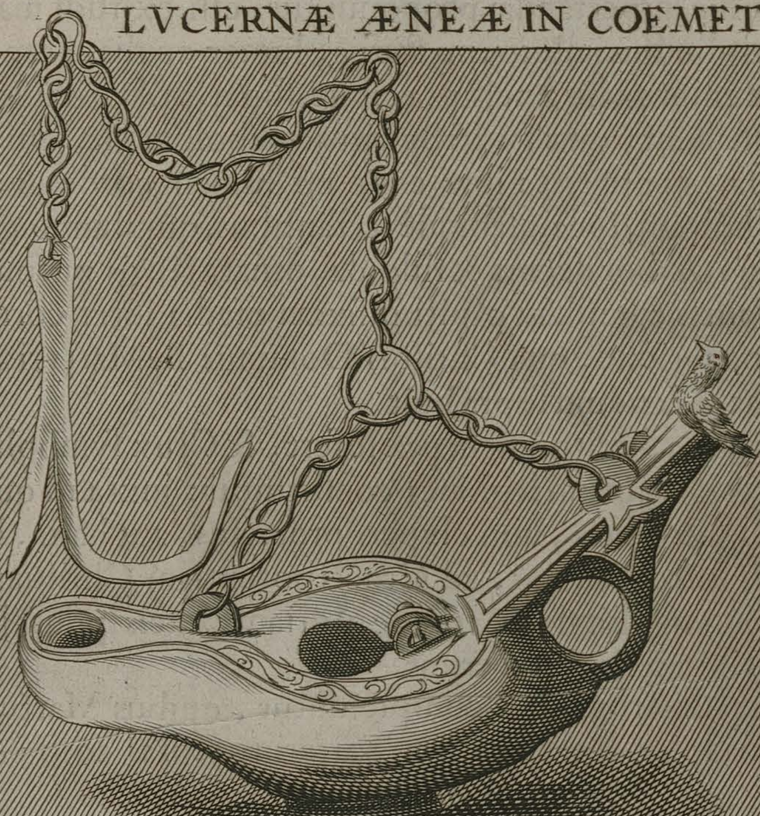
Audis, quam copiosus lucernarum numerus, ac fulgor Christianis olim suppeteret? quod si in Ecclesiis, multo magis in subterraneis Cœmeteriorum cubiculis id jugiter præstitum esse, immensa lucernarum multitudo, quæ ad nostras manus devenit, intuentes admonet, quæ multiplici quidam forma ex ære elaboratæ, ex ipsis fornicibus ante martyrum sepulchra suspendebantur, quæ deinde sub Christianorum Imperatorum temporibus religio adeo excrevit, ut haud æreæ dumtaxat lucernæ, sed & argenteæ, &

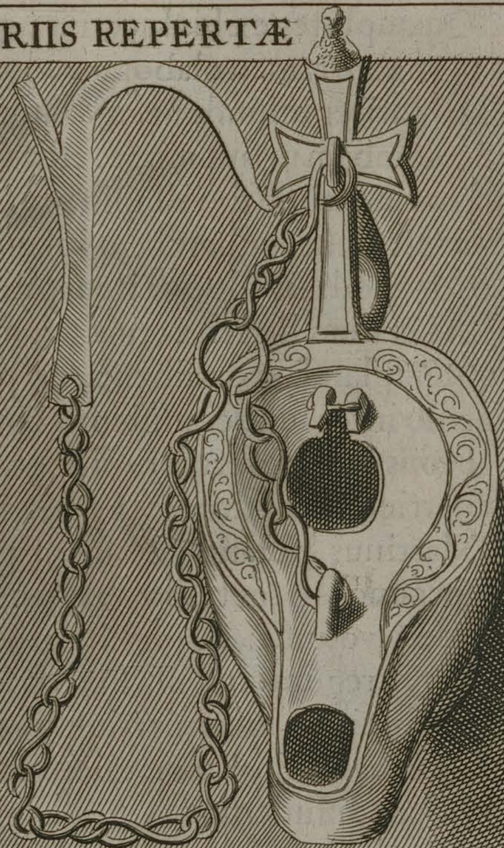
Patera vitrea in qua venenum Constantio Mart Propinatum est vna cum Patina alabastrina ex Cœmeterio S. Agnetis Via Nomentana

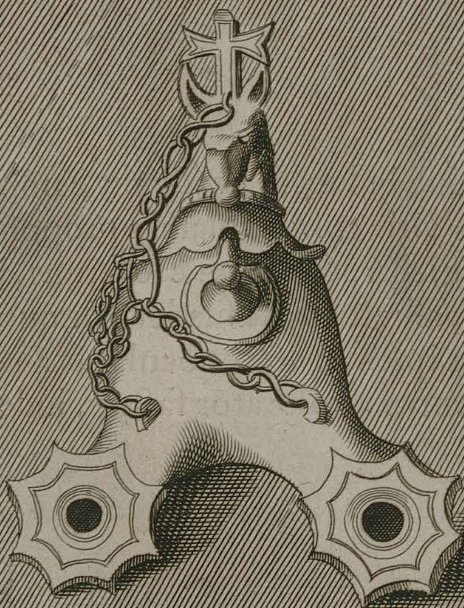

LVCERNÆ ÆNEÆ IN COEMETERIIS REPERTÆ

LVCERNÆ ÆNEÆ IN COEMETERIIS REPERTÆ

aureæ affabre elaboratæ ad luminaria incendenda adhiberentur, in quibus haud oleum commune dumtaxat, vel cera, ſed interdum opobalſamum, vel nardinum oleum in Dei ac Sanctorum honorem, ut Baronius ait, incenderetur, de quo nos ſupra lib. 1. cap. 27 prolixius egimus.

Baron. t. 1. an. 58.

Cujus rei gratia illud hic meminiſſe volumus, quod Petro præſertim Damiano enarrante didicimus, in Babyloniorum videlicet regionibus Romanam quondam Eccleſiam ditiones quaſdam obtinuiſſe, ex quibus ſtata quædam opobalſami menſura quotannis pro incendendis Vaticanæ Baſilicæ lucernis in Apoſtolorum honorem impendebatur. Sed cum quidam ex Romanis Pontificibus ditionem illam, & tributum pariter annuum pro concinnandis lampadibus diſtraxiſſet, admiſsi facinoris pœnam dedit: dum enim ſacro Apoſtolorum altari quodam die adſtaret, en tibi, ſenex quidam proceræ ſtaturæ, ac terribili aſpectu ſeſe illi videndum obtulit, & erecta manu alapam verbis hiſce prolatis impinxit: Tu extinxiſti lucernam meam ante me, & ego exſtinguam lucernam tuam ante Dominum; quibus dictis ſe protinus ab oculis proripiens, Pontifex extemplo concidit, & paulo poſt exanimatus miſerabiliter deceſsit. Et hæc de lucernis, ac lampadibus vel obiter enarraſſe viſum eſt.

Petr. Dam. Baron. t. 10 an. 1061.

Quamplures ex his lucernis, quæ hic inſpectandæ proponuntur, etſi ex rudi materia, affabre tamen elaboratæ, multiplicibus imbutæ myſteriis, lumen oculis, ac mentibus pariter refundunt. Nonnullæ enim ex his æneis præcipue ſuperioribus crucem, & columbam in ſummitate effictam habent, quæ ſancti Spiritus ſymbolum eſt, qui tenebras mentium ſuo illapſu propulſare conſuevit: ipſe enim eſt lumen cordium, ut canit Eccleſia, qui crucem ipſam illuſtrem, ſpecioſamque ſectantibus, quinimmo glorioſam reddidit; de qua item canitur: Arbor decora & fulgida, ornata Regis purpura.

Hymn. de Spir. Sanct. Hymn. de Cruce.

Aliæ item lucernæ crucem animantis cujuſdam capiti infixam media inter cornua contemplandam exhibent, ea plane ratione, qua Chriſtus Dominus B. Martyri Euſtachio inter feræ conſiſtentis cornua videndum ſe præbuit.

Brev. Rom. die 11. Novemb.

Frons quippe ferrea caſſide præmunita fortitudinem præ ſe fert, & Crux ſymbolum impertiendæ fortitudinis contra adverſariorum legiones conſtituitur: juxta id quod B. Martinus Juliano edixit: Ego ſigno crucis, non clypeo protectus, aut haſta, hoſtium cuneos penetrabo ſecurus. Ni forte dicamus, ad Crucis potentiam Chriſtianos alludere voluiſſe, de qua illa protulit Auguſtinus: Attende gloriam Crucis ipſius, jam in fronte regum crux illa fixa eſt, cui inimici inſultaverunt.

Aug. tract. in pſ. 54.

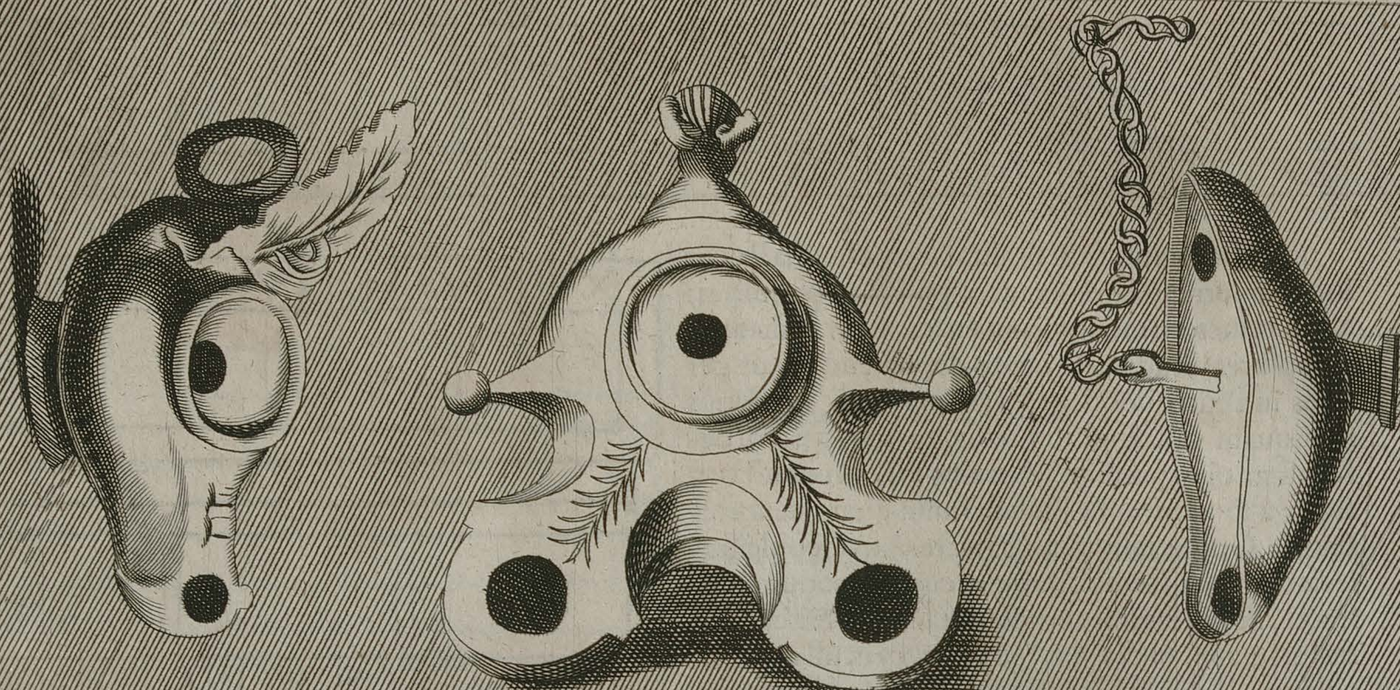
In aliis item lucernis triumphales palmarum rami conſpiciuntur, quibus Martyres illuſtres redditi, Euangelici luminis ſplendorem contra Tartari tenebras toto orbe terrarum diffuderunt.

Aliæ denique lucernæ fictiles boni Paſtoris effigiem, crucem, columbas, palmas, & ſacroſanctum Chriſti nomen binis Græcorum characteribus expreſſum præferunt, & unicuique peculiaris myſteriorum nitor ineſt.

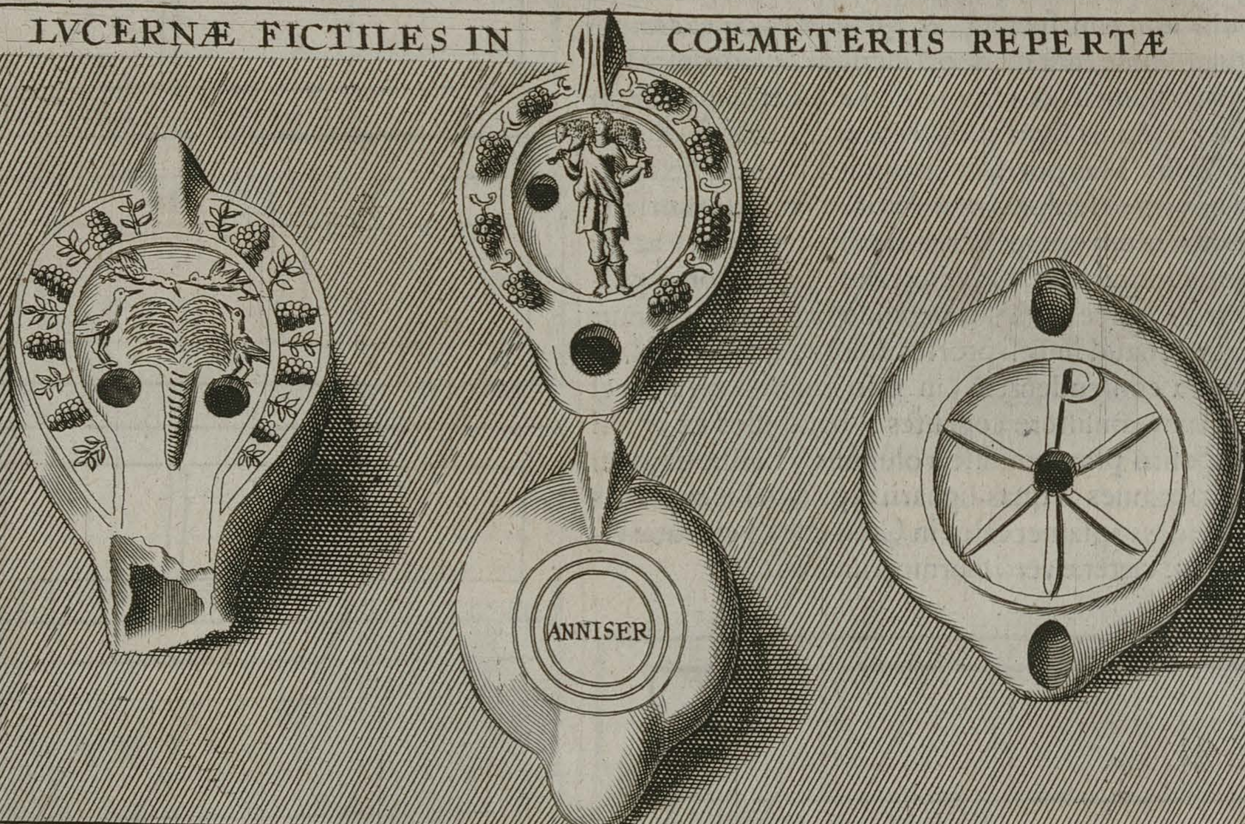
At duarum ex his præcipue forma, quæ è tenebris nunc in lucem prodeunt è nobiliſſimo Franciſci Cardinalis Barberini Muſæo, ſtudioſis viris contemplanda proponitur Hæ autem lucernæ medium quoddam vaſculum ſepulchri adinſtar præ ſe ferunt, in quo ſancti cujuſpiam viri depoſitus olim fuiſſe reliquias, aſpectus ipſe ſuadet, & quod velut quid pietati conſonum credere par eſt. Interim tu ipſemet lector oculatus antiquitatis hujus recolendæ teſtis, ac aſſertæ nuper ſententiæ explorator factus, judex quoque eris.

Ut

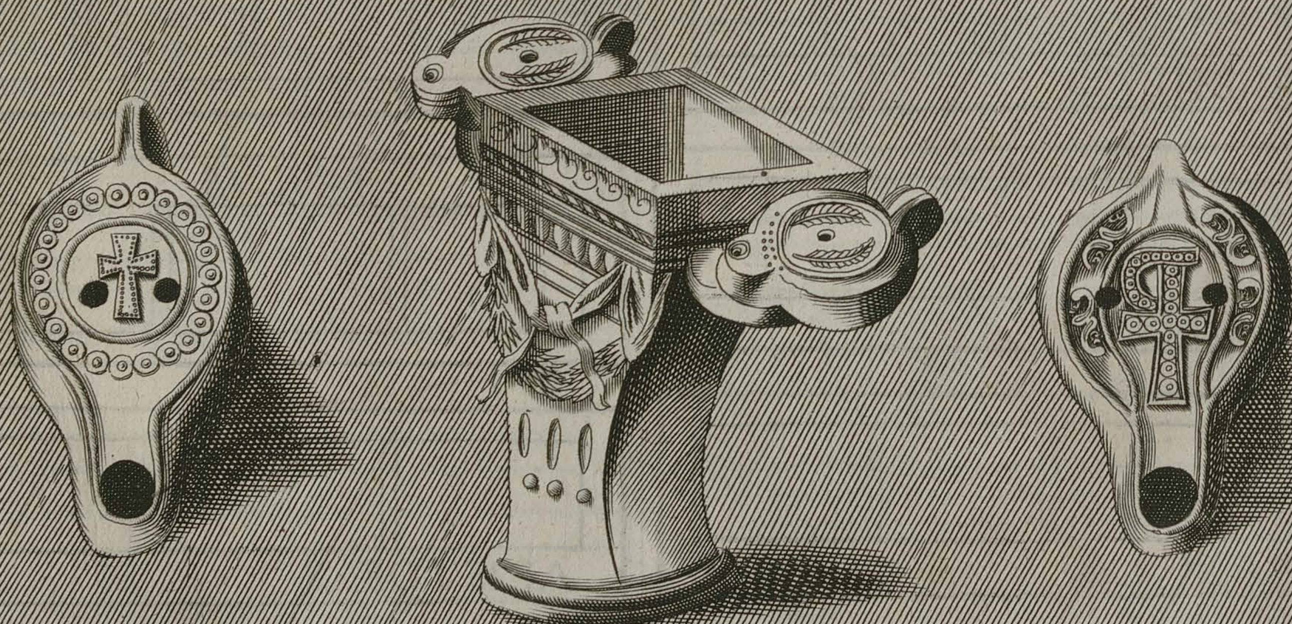
LVCERNÆ IN ÆNEÆ COEMETERIIS REPERTÆ

LVCERNÆ FICTILES IN COEMETERIIS REPERTÆ

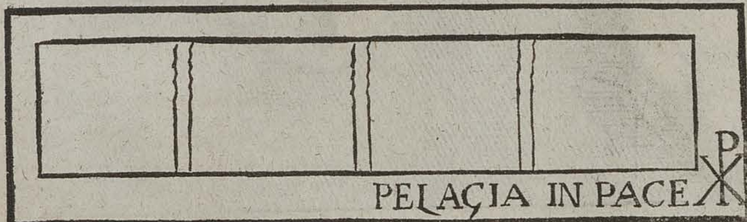

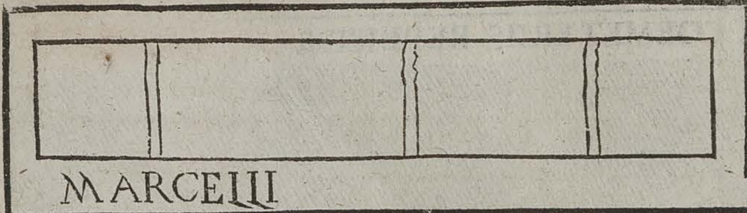
LVCERNÆ FICTILES IN COEMETERIIS REPERTÆ

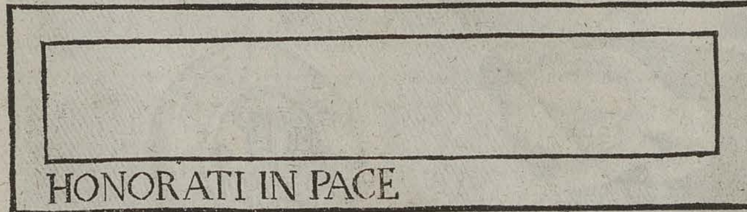

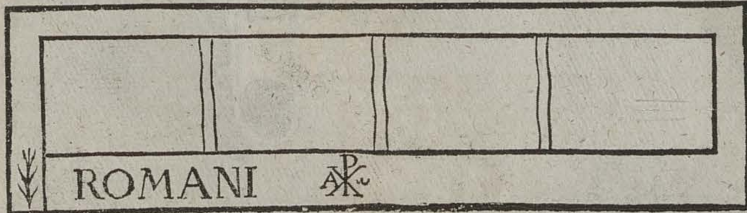
CRESCENTINA ANIMA DVLCIS IN PACE QVE VIXIT ANN XVIIDII IN PACE

13 Ut demum ad Bosium recensita hactenus loca percurrentem redeuntes, potissima perlustrati à se Cœmeterii monumenta enarrantem audiamus; complures ibi aditus se oculis deprehendisse ait per quos in aliud quoddam Cœmeterium, vel potius in aliquam vastissimi hujus Cœmeterii partem descensum olim patuisse arbitratus est. Nonnulla insuper à se adinventa ibidem fuisse monumenta testatur, Græcis insignita characteribus: sepulchrales autem hujuscemodi lapides eum in modum confracti, ac ipsi literarum apices tam enormiter labefactati erant, ut dignosci ac perlegi vix ulla ratione possent. Proinde haud pauca earumdem fragmenta inscriptionum, quibus totum fere Cœmeterii solum scatebat, hinc illinc disjecta passim jacebant: quarum plurima, quippe quæ sepulchrorum operculis usui jam fuerant, & ipsamet calce exaratum quandoque, aut marmori incisum beatorum Martyrum nomen, & martyrii, vel Christianæ saltem fidei nominis signa præferebant, studiose Bosius collegit. Has porro inscriptiones numero sexaginta novem exsculptas in Italico Cœmeteriorum subterraneorum opere hactenus edito inspicere, ac legere cuique licet. Nos interim, etsi lectori sepulchrales hosce titulos repetendo tædium videamur inferre, haud inutili prorsus labore, quamvis ad ulteriora contendentem, in ipso itineris cursu, vel invitum consistere cogentes, haud illos ex animi proposito prætermisisse voluimus. Et illæ quidem inscriptiones, quas lignarii typi tabellis expressas hic vides, ipsamet calce in Cœmeteriis exaratæ visuntur: cæteræ verò marmori incisæ sunt.

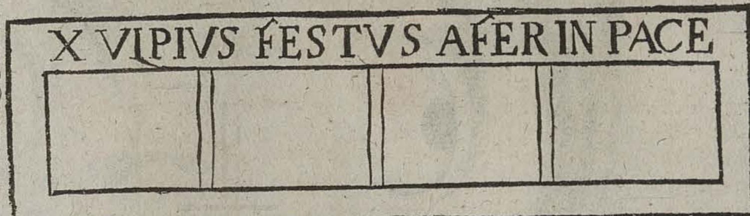

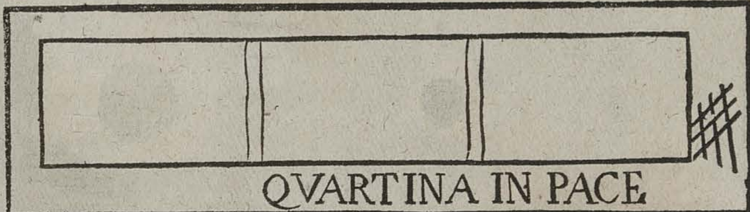

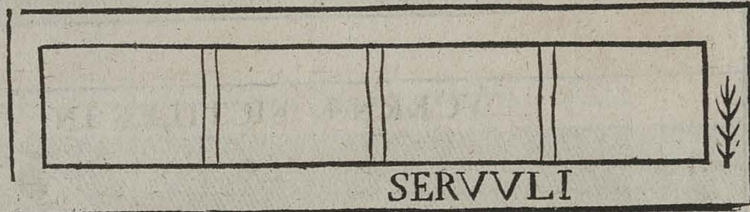

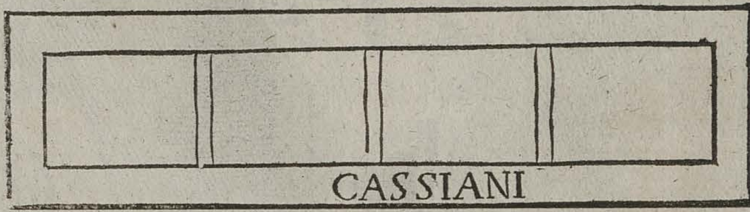

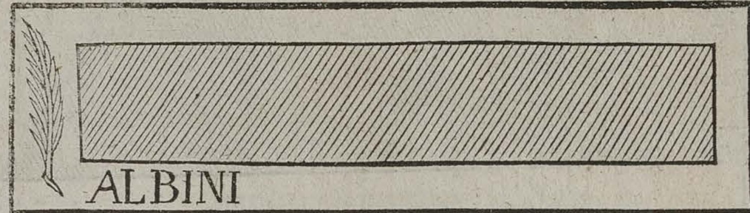

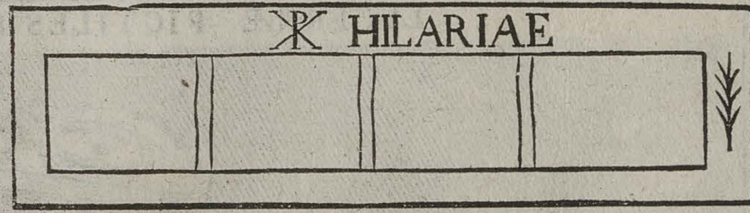

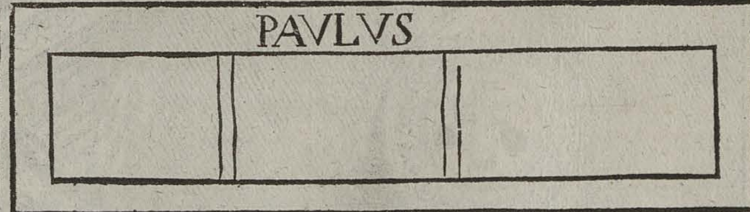

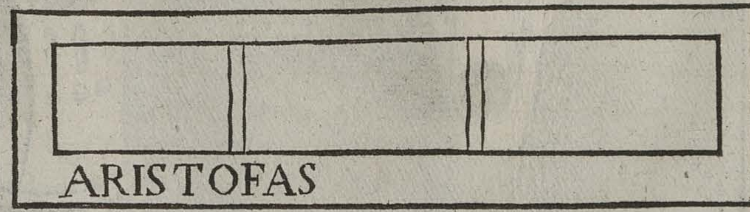

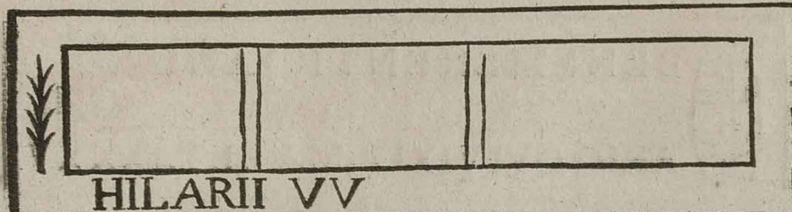

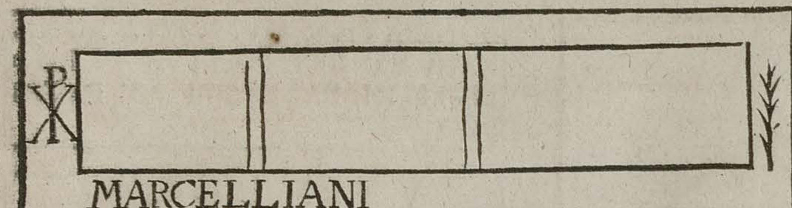

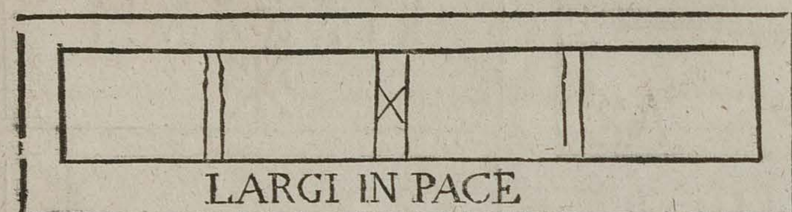

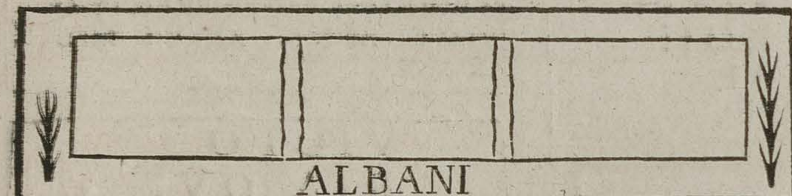

FELICIANI R.Q.E

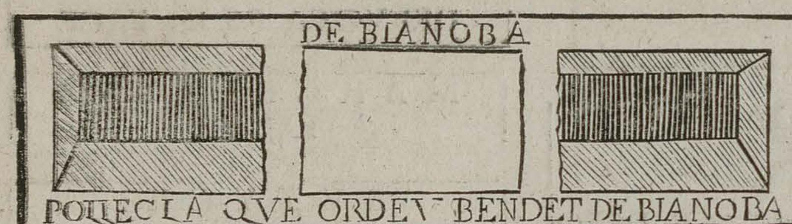

HILARII VV

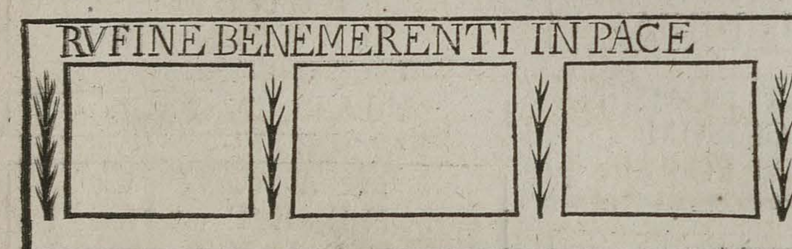

MARCELLIANI

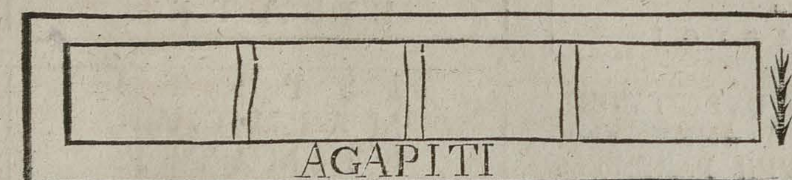

LARGI IN PACE

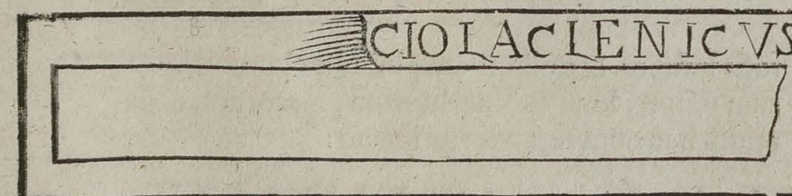

ALBANI

EXVPERANTIA IN PACEPETA SPONOFELIX
PERANTIV FELIX IN PACE

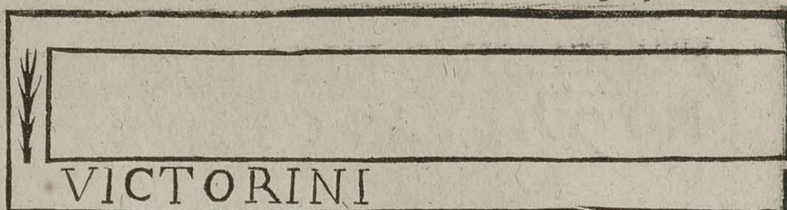

DE BIANOBA
POLLECLA QVE ORDEV BENDET DE BIANOBA

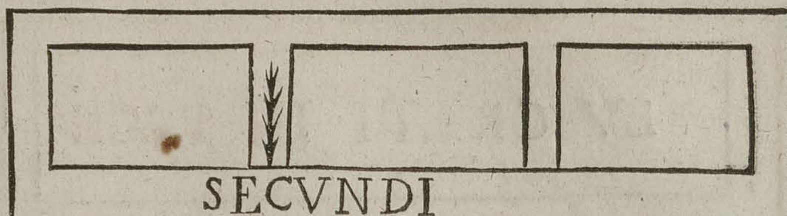

RVFINE BENEMERENTI IN PACE

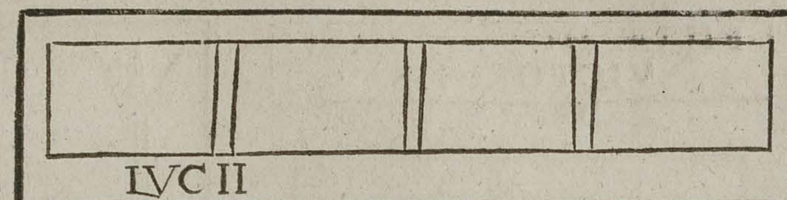

AGAPITI

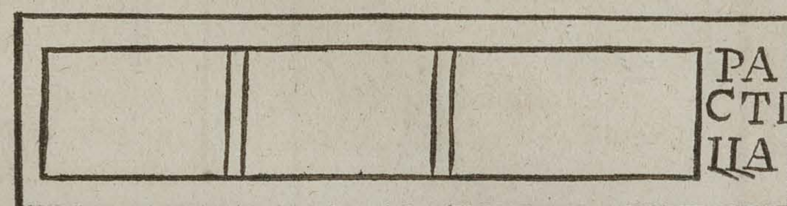

CIOLACLENICVS

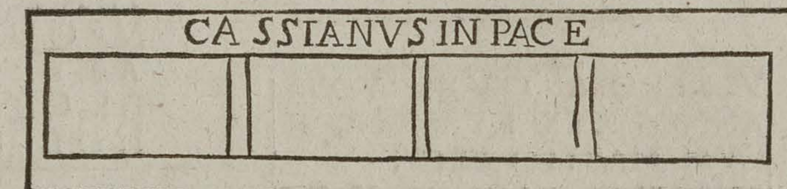

SATVRNINI

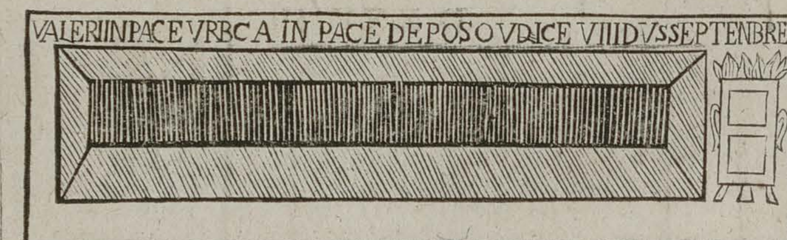

VICTORINI

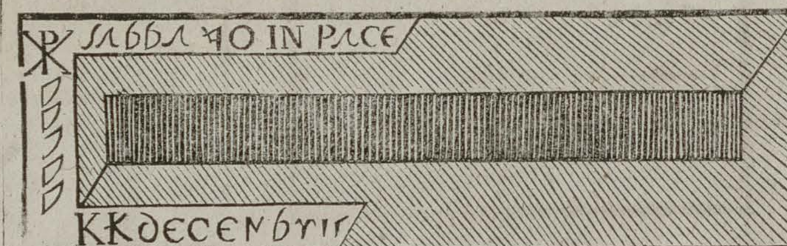

SECVNDI

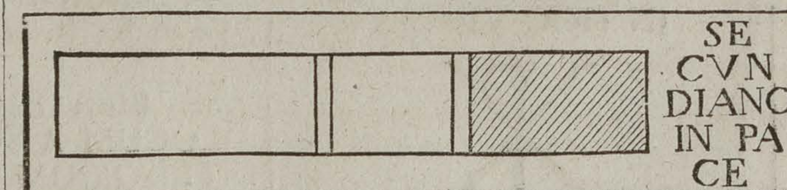

LVCII

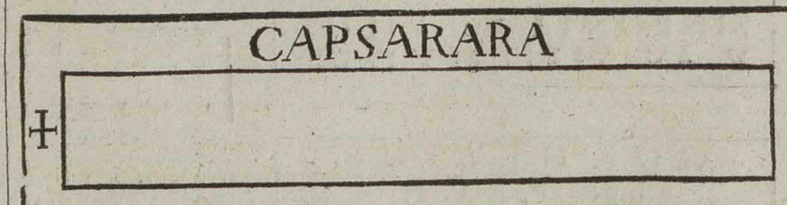

PA
CTI
LLA

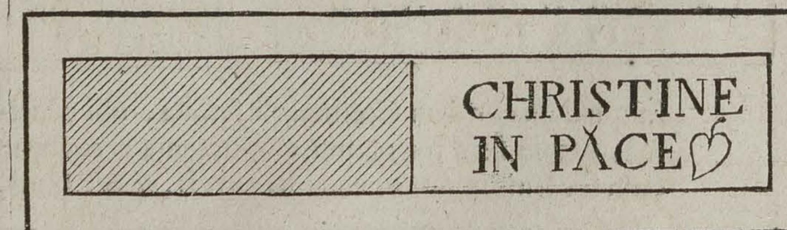

CA SSIANVS IN PACE

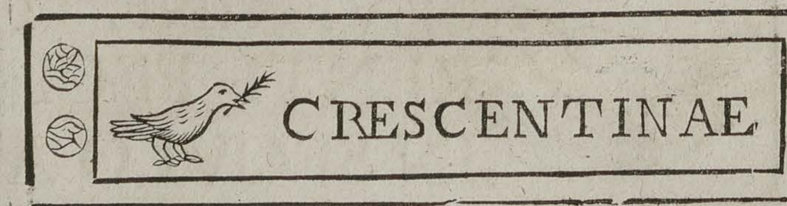

VALERIINPACE VRBCA IN PACE DEPOSVDICE VIIIDVSSEPTENBRES

KKdecenbrir

SE
CVN
DIANO
IN PA
CE

CAPSARARA

CHRISTINE
IN PACE

CRESCENTINAE

FELICISSIMO FILIO DVLCISSI
MO QVI B. AN Ç DIXXD

AVSANON QVI VIXII MEN
SES III NON OCT

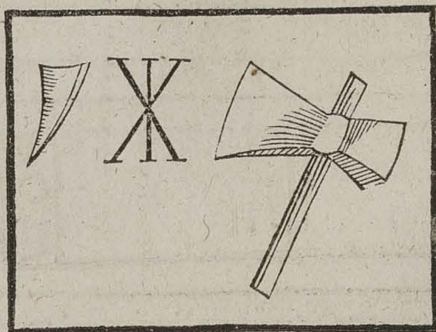
LV CRETI IN PACE

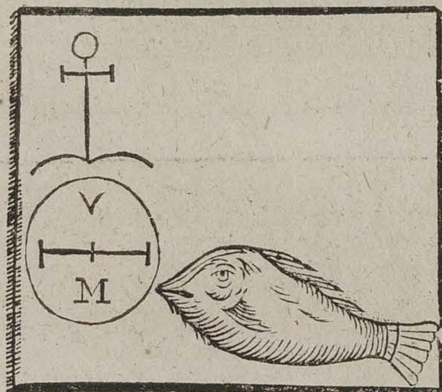
BENEMERENTI JANU
ARIO QVI VIXIT. M. VI. ET. D. XXV.

FILIÆ DULCISSIMÆ
VICTORINÆ.

VENEROSA QVÆ VIXIT
ANNOS XXX ET MENS. II.
CVM MARITO FECIT
ANNOS XLIII. M. V. ET
D XXVIII

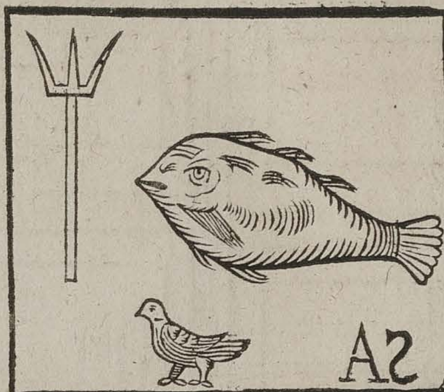

IN HOC VINCES

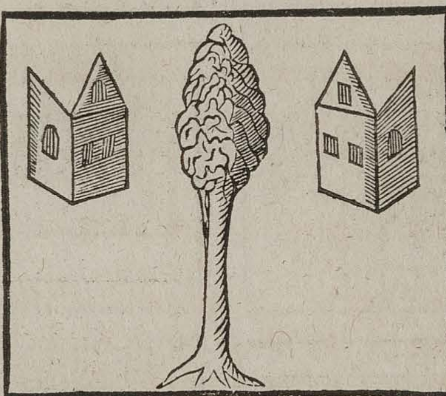

SINFONIA ET FILIIS
V. AN. XLVIII. M. V. D. IIII.

CORNELIUS
IN PACE
X KAL APRIL
MORITUR

JENUARIO. B
M. QUI VIXIT
ANN. XXÇII
DI. ÇI KAL
NOB IMP.

VENERANE IN PACE DEPO
SITUS. III. KAL. JUNIAS

SE BIBA EMET DOMNINA
LOCUM A SUCESSUM
TRISOMUM UBI POSITI

ΔΕΥΤΕΡΙω
Τω
ΕΥΧΑΡΙΓΤΟΙ

INNOCENTIE ET DVLCITVDINI
FILIO QVI VIXIT ANNV VNV
MENS.... DIES VIIII PARENTES
FECERVNT

BONIFATIVS QVI VIXIT ANNIS
XXIII ET IIES POSITVS IN BISQ
MVM IN PACE SIBI ET PATRI
SVO

V. INCOMA
LUS QUI VI
XIT AN VII

TEODOTO BENEMERENTI Q.
VIXIT ANNIS. XXXVII MES X
D. X X.

VICTO
RIA QVE
SCET AN
NORO XXV

FELICITAS SIBI ET VIRO
SUO IN PACE.

ILARA IIII IDVS OCTOBRES
DEFVCTA ES IN PACE

MARCELLINA
IM. P.

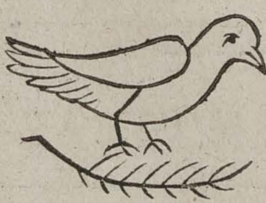
EVTYCEI
BENEM
MERENTE

VRANI IN PACE

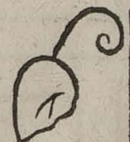
MARTI
NE ET AN
GELVS A
BIBATES

ISPETI
MARITVS
ET MATER
FECERVNT

In quadam ejusdem Cœmeterii semita, ubi plurima, eaque fere puerorum monumenta cernuntur cum lucernis, palmis, vasculis vitreis, ac fictilibus, rosis insuper, & quibusdam globulis eburneis, quorum unum, longitudine duorum palmorum, & dimidii, hanc præfert inscriptionem:

SEVERINE FILIÆ BENEME
RENTI FECI QUE ISTETIT
IN SECVLO ANNIS NI E DIES NX

Ex

Ex hactenus interim enarratis duas inscriptiones postremo loco lectori ultro exponendas selegimus, quas à Joanne Severano, postquam Bosius è vita decesserat, idem Callisti Cœmeterium unà cum eruditissimo ac piissimo viro Jacobo Abbate Crescentio curiosius perlustrante reperiri contigit. Sunt autem tenoris hujusmodi:

ALEXANDER MORTVS NON EST SED VIVIT SUPER ASTRA ET CORPUS IN HOC TUMULO QUIESCIT VITAM EXPLEVIT CUM ANTONINO IMP. QUI UBI MULTUM BENEFITII ANTEVENIRE PREVIDERET PRO GRATIA ODIUM REDDIT GENUA ENIM FLETENS VERO DEO SACRIFICATURUS AD SUPPLICIA DUCITUR O TEMPORA INFAUSTA QUIBUS INTER SACRA ET VOTA NE IN CAVERNIS QUIDEM SALVARI POSSIMUS QUID MISERIUS VITA SED QVID MISERIUS IN MORTE CVM AB AMICIS ET PARENTIBVS SEPELIRI NEQVEANT TANDEM IN CÆLO CORVSCAT PARVM VIXIT QVI VIXIT IV. X. TEM.

Ex quo sepulchrali lapide, qui legis, intelligis haud obscuris descriptam notis acerbissimorum temporum calamitatem, quæ Christianos à Cœmeteriis, à cœtu, ab altari, à sepulchro procul arcebat, quin ex ipso terrarum orbe extorres fecerat, cum nec inter vivos agere, nec inter mortuos inferri iisdem facultas suppeteret. Percipis insuper obduratam adversus insontes Christianæ fidei sectatores Romanorum principum sævitiam, qui in eosdem sævire, & odium pro gratia reddere, ut Deorum cultui prospicerent, pietatem arbitrabantur; rati se in ipsa impietate pios, ut illud Christi oraculum merito olim id præmonentis adimpleretur, eo usque videlicet persecutorum immanitatem proventuram, ut persequendo, excruciando, mactando, *obsequium se præstare Deo arbitrarentur*; & sacrilegium profusi sanguinis contempti numinis sacrificium dicerent.

Altera autem inscriptio, quæ Cœmeterialibus è tenebris in lucem venit, sic se habet.

TEMPORE ADRIANI IMPERATORIS.
MARIVS ADOLESCENS DVX
MILITVM QVI SATIS VIXIT
DVM VITAM PRO CHO CVM SAN
GVINE CONSVNSIT IN PACE
TANDEM QVIEVIT BENEMERENTES
CVM LACRIMIS ET METV POSVERVNT,
ID. VI

Ex quo item sepulchrali lapide legentibus invicta Christianorum cujusvis ætatis, & conditionis pro tuenda fide constantia innotescit, ipsimet quippe, ut præfertur, adolescentes vitam, *quam*, ut ait Ambrosius, *nondum hauserant, ac si jam vita perfuncti, libenti animo profundebant, lucrum mori pro Christo arbitrantes. Nulla quippe ætas est* (ut idem alibi asserit) *quæ non sit apta regno Dei.* Quantus enim quæso fidei ardor in credentibus olim extitit, dum ipsimet, qui militiæ vexillum in gentilium castris præferebant, fidei quoque vexillum haud alieni, sed proprii effusione sanguinis constanter pro Christi nomine erigerent: quibus jam metu solutis, & ad Cæli gaudia, securitatemque receptis, amici tamen, ac parentes justa iisdem persolvere, & sepulchrum donare, uti memoratus præ se fert titulus, etsi cum lacrymis haud sine metu permittebantur.

Ambr. scr. de Virg.

14 At verò iisdem in Cœmeteriis, inferiori videlicet, & superiori innumera fere cubicula adnumerantur, & nonnulla ex his in formam satis amplam, quædam verò in peranguſtam admodum concinnata; singula autem, ut plurimum dealbata, ac fornicibus desuper instructa subsistunt. In aliquibus ferrum adhuc videre est, ex quo lucernæ ad lumen accedentibus refundendum suspendebantur. In plerisque ex memoratis hactenus cubiculis unicum arcuatum monumentum, apsidis instar, in singulis parietibus aptatum suspicitur, & alia quamplura hinc inde de more excisa iisdem in parietibns sepulchra patent, quorum unum alabastrite striato exornatum contemplari licuit. Complura item cubicula multipliciter picturis exculta conspiciuntur; quædam item arcuata monumenta ibidem, quæ singula formis impressa, hic diligenter à nobis in lectoris gratiam, ne quid omnino prætereat, describentur.

Cubiculum primum apud Callisti aliorumque Martyrum Cœmeterium Via Appia, atque Ardeatina describitur.

CUbiculum, cujus mentio incurrit, binas simul fere junctas apsides continet, quæ ab invicem exiguo dumtaxat tholo, latitudinis palm. circiter quatuor secernuntur. In qualibet verò apside bina in arcæ similitudinem lateritia monumenta existunt, quæ ad arcuata in superiori eorumdem parte monumenta pertingunt, ac marmore, ut ex fragmentis ibi derelictis apparet, obducta erant. Bina autem hæc monumenta eum in modum disposita sunt, ut sub ipsamet apside altare quoddam effingere, ac intuentibus exhibere videantur; ex quo conjicimus, veneranda insignium ibidem Martyrum corpora condita olim fuisse, supra quæ eodem in altari sacrosancta à priscis illis Christianis mysteria de more peragerentur.

Præter arcuata hæc quatuor monumenta, ac

bina, quæ extant, lateritia, tredecim ibidem monumenta hinc inde in topho excisa, forma quidem satis oblonga, adnumerantur. Porro cubiculi hujus latitudo ab una ad alteram apsidem palm. 25. constat, & ab ingressu, utraque inter latera, palm. 20. à pavimento verò ad tholum altitudo palm. circiter decem & octo præ se fert. Ipsius ostii altitudo, cubiculi mensuræ respondet. Latitudo verò pal. 4. protenditur profunditas, ut conjici fas est, pal. circiter octo concluditur. Cubiculum verò, quod in topho ipso excavatum est, calce in præsens obductum, alboque colore delinitum, & quamplurimis excultum picturis suspicitur: quæ quidem typis unà cum ipsius Cubiculi ichnographia diligenter impressæ, quatuor tabulis continentur. Sunt autem, quæ hic studioso lectori ob oculos proponuntur.

A Ostium, per quod ingressus in Cubiculum olim patebat, per quosdam gradus meridiem versus, qui terra, saxisque in præsens obstructi sunt.

B Apsis primaria, quæ dextrorsum intrantibus occurrit, cum picturis, quæ proxima sequenti Tabula exhibentur.

C Apsis altera è conspectu superioris, qua ad lævam ingressus in cubiculum patet, cum figuris, quæ II. Tabula exprimuntur.

D E F G. Quatuor Monumenta arcuata, quæ sub utraque apside existunt, bina sub qualibet, videlicet D.E, sub apside C, & F G, sub apside B. quæ Tabula tertia repræsentat.

H Imagines, & figuræ, quæ in apside C conspiciuntur, easque quarta Tabula ob oculos ponit.

I Imagines, ac figuræ, quæ in apside B existunt. atque illas eadem quarta Tabula contemplandas exhibet.

K L M Imagines, ac figuræ, quas eadem Tabula quarta continet.

N Murus ab uno ad alterum Cubiculi latus protensus sub apside B, qui Altari pro lorica, seu peribolo fuisse videtur.

O Bina monumenta lateritia in arcæ similitudinem cum operculis è marmore, sub apside B.

P Tredecim Monumenta vulgaria oblonga hinc inde in topho excisa.

TABULA PRIMA.

In apside, qua quis dextrorsum ingreditur, sacra Christi Domini Doctorum in medio confidentis imago conspicitur, quæ quidem, ut nonnulli arbitrati sunt, eundem Dominum suos edocentem Apostolos repræsentat, cum præsertim aliæ ibi ad numerum duodenum intuentibus imagines exhibeantur: at cum binæ earum viros quosdam sedentes, reliquæ verò stantes nonnullos præ se ferant, ejusdemque Christi Domini facies pubescentem adhuc ætatem redoleat, credendum potius est, eundem in Templo inter Doctores medium sacris de rebus differentem ejusmodi habitu præmonstrari.

TABULA SECUNDA.

I In altera è conspectu superioris apside, qua ad lævam ingressus patet, Euangelici Pastoris dilectam humeris oviculam gestantis effigies coloribus exprimitur, quæ variis hinc inde imaginibus, quatuor anni tempestates præ se ferentibus, circumdatur.

II A dextris enim agricola quidam pennicillo affabre effictus, apposito igne, atque arbore foliis omnino denudata hyemem symbolice designat.

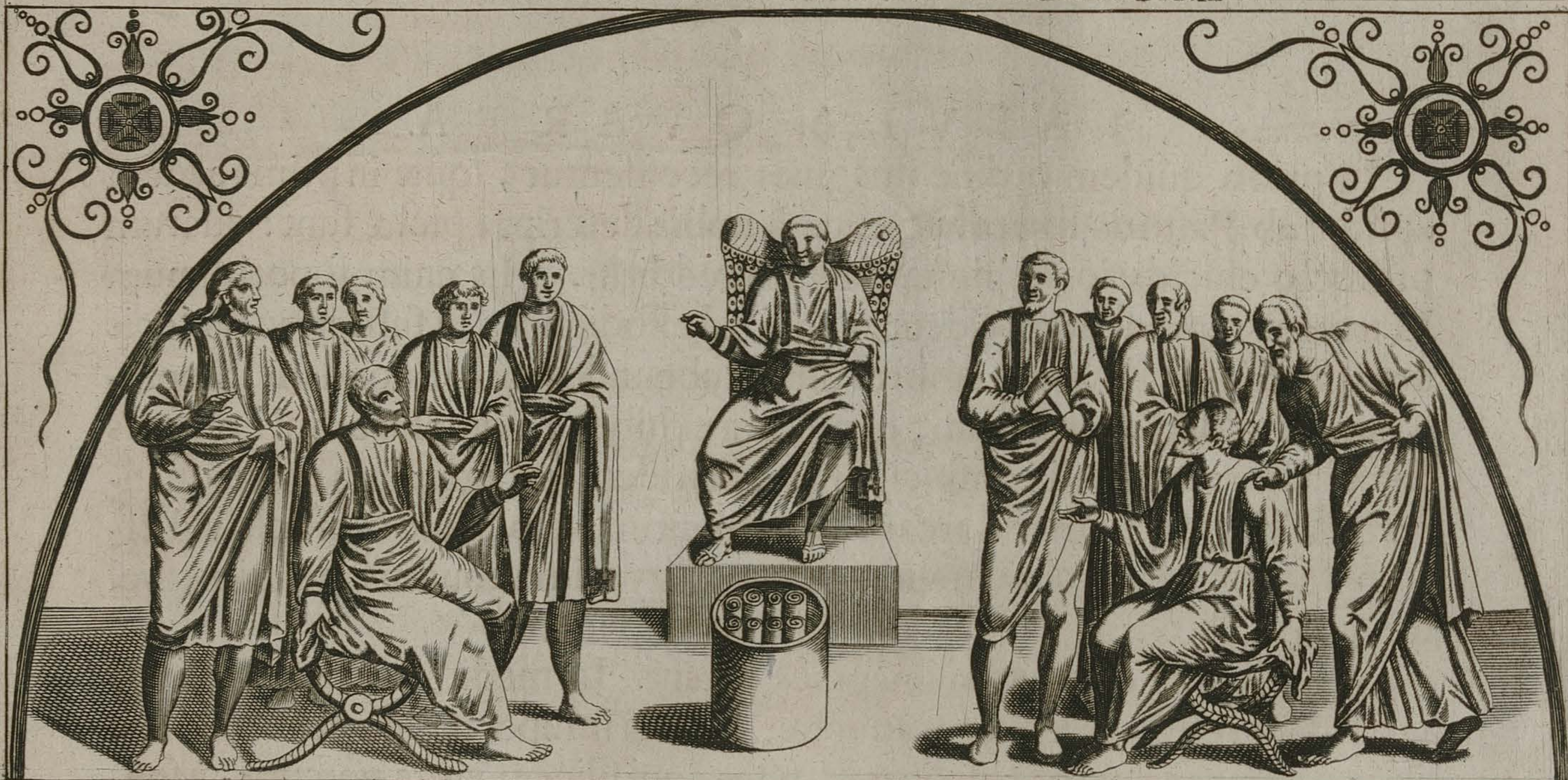
III Ibidem alterius quoque agricolæ protensa hinc manu cornu quoddam pomis refertum, uvarum inde racemum gestantis, quæ tempus autumnale indicat, spectanda oculis imago exhibetur.

IV A sinistris verò duorum pariter agricolarum effigiem videre est, quorum alter frumentum falce resecat.

V Alter rosas è cespite manu carpit, quæ quidem æstivi, ac verni insuper temporis opportuna prænotare symbola videntur.

TABVLA PRIMA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA SECVNDA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA TERTIA.

In monumentis quatuor, quæ ſub utrarumque apſidum ambitu exiſtunt, recolenda Ionæ hiſtoria exprimitur.

I Sub primo nimirum monumento, ipſiuſmet Ionæ in maris fluctus projectio, quem cetus apertis ultro faucibus deglutit.

II Ejuſdem ſubinde Ionæ vegeti atque incolumis ex marini ceti alvo in litus emerſio.

III At ſub apſide altera, quæ Chriſtum Dominum ſedentem exhibet, Ionas item Propheta ſub umbraculo recubans.

IV Ipſemet iterum Ionas vultu admodum triſti amœnum ſubtractæ ſibi umbræ ſolatium amare deflens repræſentatur.

TABVLA QVARTA.

In priori quidem ordine imagines recenſentur, quæ in prima eadem apſide ſub Paſtoris figura hactenus à nobis deſcripta pictæ ſunt: quarum profecto elucidatio ambigua omnino redditur. His enim ii potiſſimum Martyres repræſentari videntur, qui ad effodiendas in ſubterraneis locis arenas, & ad fodinarum labores ultro ſubeundos juſſu quondam Imperatorum damnati fuere; nam, ut pictura exhibet, complures ibi homines ſaccis arenariis onuſti conſpiciuntur: alii itidem iter agentium more, quandam deferentes humeris arcam exprimuntur: quo plane ſymbolo vel oſſium Iacobi Patriarchæ præmortui ex Ægypti regionibus delatio, vel ipſius Arcæ fœderis tranſvectio innui aperte videtur.

Sub his aliæ tres pictæ imagines extant. In medio videlicet mulieris cujuſdam veſtibus eleganter amictæ, & ſtola inſuper præcinctæ: cui hinc inde adſtant, à dextris videlicet Moyſes, qui ſilicem virga percutit; à ſiniſtris verò idem Hebræorum legifer panes, hoc eſt, manna, quod de cælo pluit, manu oſtendens. Porrò pictam mulieris, quam ſupra memoravimus, imaginem, alicujus ibidem conditæ effigiem exhibere id, quod narrabimus, ſuadet; nam humo, interim effoſſa loco qui ſubeſt, quoddam marmoreæ hujuſcemodi inſcriptionis fragmentum, quo forte monumentum olim operiebatur, adinveniri contigit.

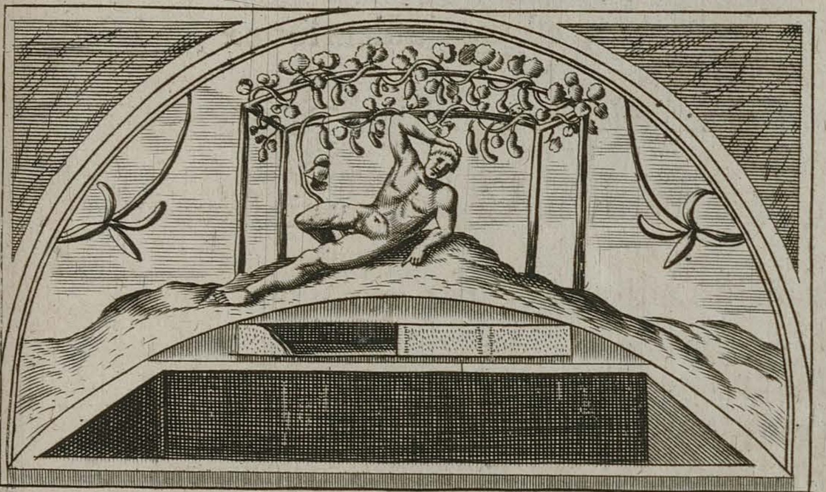
D	ÇAV IN.VAL SCOLASTICE
E P	INNOCENTISSIMAE QVANN
X V	VAL SCOLASTICVS ET ÇAVINIA
	PARENTES FILIAE DVLCISSIMAE II

Cubi-

TABVLA TERTIA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SS. MARTYRVM VIA APPIA ET ALDEATINA

TABVLA QVARTA ET VLTIMA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SS. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA.

Cubiculum II. Cœmeterii S. Callisti Papæ, & aliorum SS. Martyrum Via Appia, & Ardeatina describitur.

HAud longe ab hoc primo cubiculo alterum in eodem Cœmeterio extat sexquilateris formæ, altitudinis palm. 13. longitudinis palm. circiter 14. latitudinis verò totidem. Circuitus palmis quadraginta sex circumscribitur: ostium quod in orientali ipsius latere situm est, altitudinis mensura constat palm. XI. latitudinis palm. 3. profunditatis palm. 8. Ipsius cubiculi fornix figuram sphæricam exhibet, quippe qui in summitate aliquantulum altius, ad laternæ similitudinem protenditur. In hujus autem loci umbilico ferrum quoddam ad lampades pensiles sustinendas adhuc suspicitur. In ipsius pavimenti area sepulchra quatuor existunt in topho ad arcæ formam excisa, & in lateribus utrinque per gyrum monumenta undecim connumerantur: quatuor itidem arcuata, ex quibus bina dumtaxat, quæ ad dexteram ingredienti bus patent, sacris imaginibus unà cum fornice concinnata sunt. Recolendæ autem ejuscemodi antiquæ imagines, ejusdemque cubiculi ichnographia typis consignatæ, tribus tabulis, hac nimirum ratione distinguuntur.

A Ostium Cubiculi.

B Ostium alterius Cubiculi, quod istud circumdat, estque ejusdem formæ, sed picturis, atque omni prorsus ornamento caret.

C Fornix Cubiculi, ubi depictæ cernuntur imagines, quas proxima Tabula contemplandas exhibet.

D Monumentum arcuatum ad dexteram ingredientis, cum figuris, quæ in secunda Tabula ob oculos ponuntur.

E Monumentum arcuatum, quod ad lævam intrantibus occurrit, cum figuris, quæ in tertia atque ultima Tabula conspiciuntur.

F G Alia duo Monumenta Arcuata absque ullis sacris picturis.

H Quatuor Monumenta in Cubiculi pavimento effossa.

I Monumentum, in quo repertum est corpus aurea (ut ex fragmentis conjici poterat) veste indutum: atque ibi adhuc in calce exaratum extabat hoc Epitaphium: MARTINI IN PACE.

K Vulgaria undecim Monumenta oblonga, quæ per ambitum Cubiculi parieti incisa visuntur.

TABULA PRIMA.

Hæc quidem Tabula imagines potissimum lectori ob oculos ponit, quæ in tholo, seu fornice pictæ conspiciuntur. In cujus media parte vir veneranda admodum facie, quodam locatus throno, inter duos hinc inde sibi adstantes, coloribus adumbratur, ad cujus pedes tres alii genibus innixi, stantes reliqui exprimuntur; at singuli ambabus protensis, junctisque manibus supplicum more quidpiam enixe postulare videntur. Cista pariter ibidem picta proponitur, quæ panesne, an potius volumina contineat, coloribus nimio humore ac vetustate labefactatis, dijudicari vix potest.

I In ipsius verò tholi ambitu pictura Moysen exhibet petram virga percutientem.

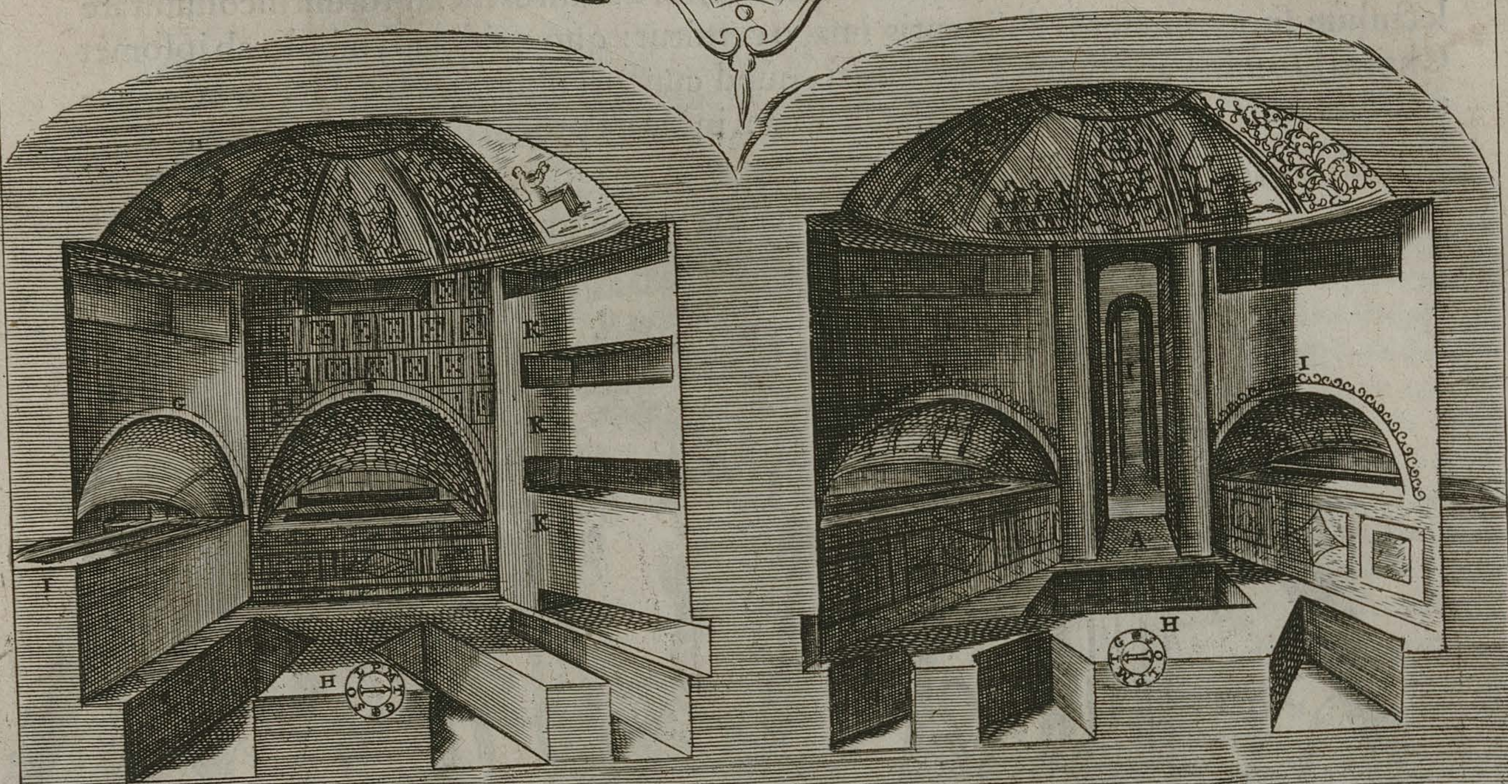
II Item Noë, qui columbam virentis olivæ ramum sibi deferentem defixis ultro oculis lætabundus respicit.

III Tres insuper pueri inter fornacis incendia Deum collaudantes illic conspiciuntur.

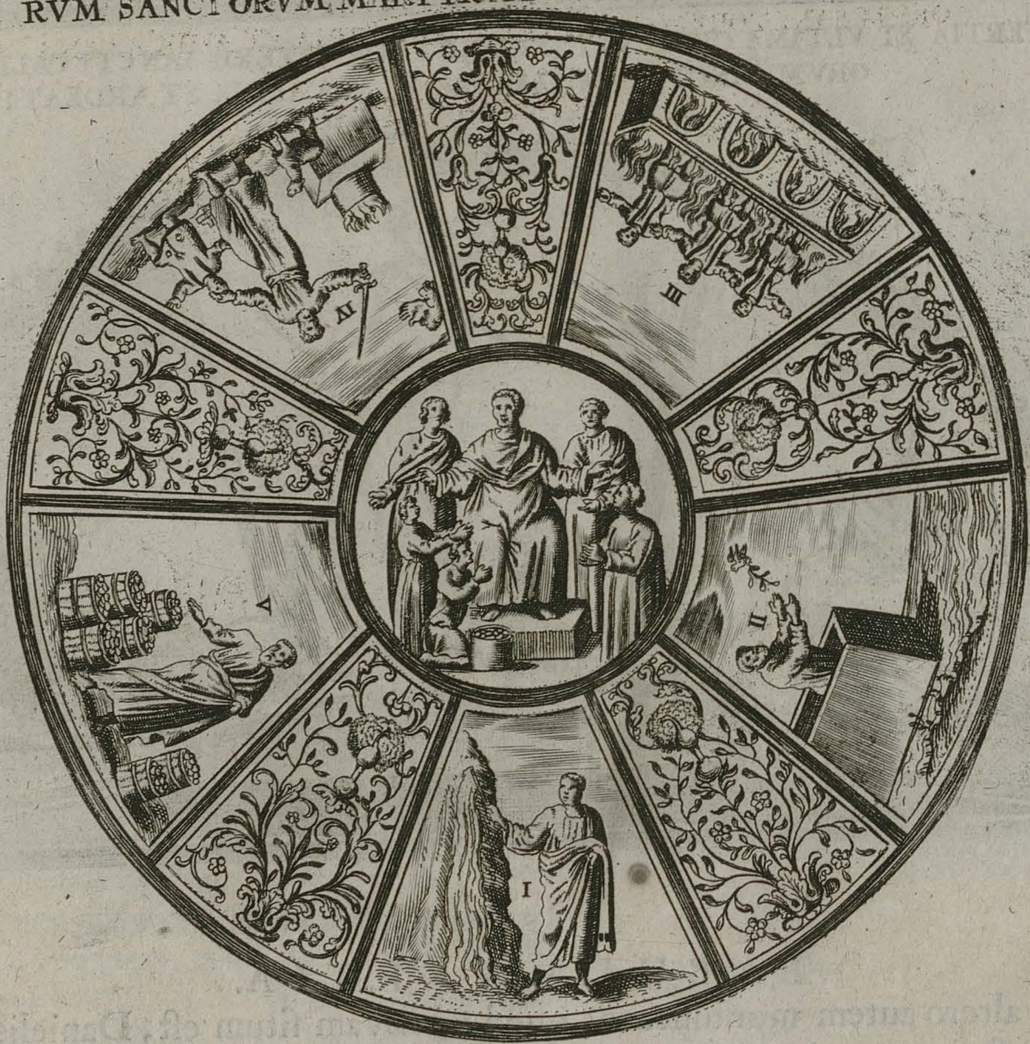
IV Abraham, qui ad filium Isaac, quem unice diligebat, divina admonitus voce immolandum contendit.

V Idem Moyses, qui sex numero cistas manna suavissimo onustas manu designat.

Quæ quidem sacræ rerum antiquarum historiæ hac, ut diximus, ratione repræsentantur, nonnullis interiectis ramorum foliis, quibus aviculæ insident, quæ singula haud peculiaribus mysteriis destituuntur, ut suo infra loco explanabimus.

TABVLA PRIMA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDIATINA

TABULA SECUNDA.

I. II. In monumento arcuato, qua quis ad dexteram cubiculum ingreditur, Adami, & Evæ imagines contemplari licet, qui ad vetitæ arboris truncum unà cum stygio angue consistunt.

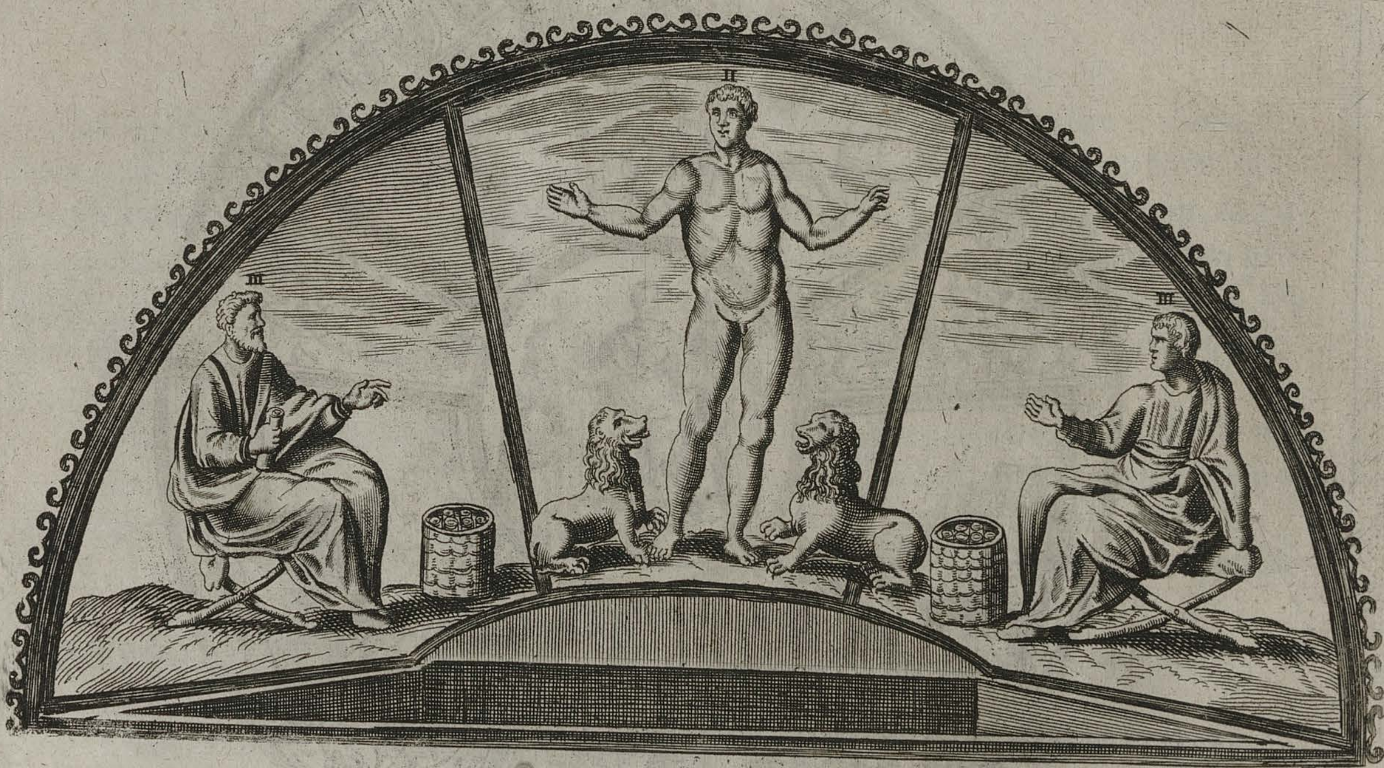
III. Juxta Evam mulieris cujusdam orantis imago cernitur, manibus utique protensis atque elevatis, quæ, ut credere par est, piissimæ cujusdam fæminæ tumulo ibidem quiescentis effigiem præ se fert.

IV. Sed juxta Adamum Paralytici impertita sibi divinitus membrorum incolumitate lectulum super humeros deferentis imago cernitur: quo quidem symbolo ab ipsomet Christo Domino antiquum Protoplasti, quod cunctos obnoxios fecerat, Adæ peccatum sublatum jam fuisse veteres illi Christiani indicare procul dubio satagebant.

TABVLA SECVNDA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA TERTIA ET VLTIMA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABULA TERTIA.

I. II. In altero autem monumento, quod ad lævam situm est, Danielis in medio leonum, illæso corpore, imperterritoque animo subsidentis imago describitur.

III. Binos hinc inde viros sedibus locatos, ac singulas ad utriusque pedes cistas voluminibus, vel certe panibus onustas pictus intuentibus paries exhibet.

TA-

Cubiculum III. Cœmeterii S. Callisti Papæ, & aliorum Martyrum describitur.

CUbiculum, de quo nunc agitur, in Cœmeterio inferiori existit. Nam ubi quis per gradus satis amplos ac patentes descenderit, & si semitæ insistat; quæ primo ad dexteram eunti in ipsiusmet descensus termino occurrit, ac alteram pariter semitam eidem contiguam teneat, statim ad lævam tertium hoc cubiculum, de quo instituitur sermo, inveniet. Hoc autem quadratæ formæ est, palm. 14. altitudinis, ejusdemque mensuræ, quod ad altitudinem, & longitudinem spectat. Ostium cubiculi palmis 12. in sublime attollitur: latum vero palmis quinque, totidemque profundum est. Nulla in pavimento monumenta, sed in singulis quatuor angulis tot numero lateritia vasa circularis formæ conspiciuntur, quæ ducto circum muro obsignata, materie quadam in interiori parte referta sunt, quæ coagulatum præ se ferre sanguinem videntur. Totum porro cubiculum gypso, & calce affabre delinitum, ac vetustissimis olim picturis studioso opere exornatum erat; quarum nonnullas postmodum, sepulchris eodem loco excisis, partim omnino expungi, partim vero labefactari contigit.

Duæ ibidem sepulchrorum series adnumerantur, & in singulis sepulchra quatuor, unum scilicet alteri superpositum. Primario in pariete, ipsius è regione ostii arcuatum, & satis quidem amplum monumentum extat, & picturis pariter omni ex parte conspicuum redditur. Hoc porro duplex est, & media parte ita subdivisum, ut binas quodammodo urnas, vel arculas formare videatur. Quinque alia haud parum protensa, ibidemque excavata in topho sepulchra existunt; tria scilicet in inferiori pariete, cui arcus superstat: angusta tamen hæc & perexigua sunt, continendisque infantium corpusculis apta. Duo hinc inde sepulchra in arcus ejusdem basibus videre est. In superiori vero pariete alia tria, his quidem ampliora conspiciuntur. Aliud huic persimile monumentum dextero in pariete situm est, ea tamen ratione bipartitum, ut binas hinc inde arculas sibi cohærentes habeat. Porro in pariete, qui sub fornice ab humo attollitur, bina ejusdem formæ monumenta constructa sunt, unico dumtaxat oblongo monumento, exteriori, cui arcus supereminet, parti apposito. Cubiculum igitur, ut hic totum exacte describamus, binis quidem monumentis decoratur, quæ parietino arcu ambiuntur, & unumquodque ex his monumentis in receptaculum duplex subdividitur; quorum singula binas sub se lateritias arculas habent, unum vero supra viginti oblonga quidem, sed consuetæ formæ sepulchra. Quæ singula una cum ipsiusmet cubiculi ichnographia, atque imaginibus in eodem existentibus, sex infra appositis Tabulis lectori exhibentur.

A Fornix Cubiculi totus venustis exornatus picturis.
B Paries primarius, qui è regione Ostii attollitur.
C Monumenta Arcuata, quæ eodem in pariete conspiciuntur.
D Paries, qui ad dexteram ingredientis existit.
E Monumentum Arcuatum, quod eodem in pariete situm est.
F Paries, cui ostium Cubiculi inhæret.
G Vascula per quatuor hujus Cubiculi angulos disposita, sanguine coagulato referta.
H Monumenta oblonga in topho excisa.

TABULA PRIMA.

In ipſius fornicis umbilico, Orphei imago lyram dextera manu pulſantis, ac feras dulciſono ſonitu demulcentis expreſſa eſt. Quam Chriſti Domini Servatoris typum ſymbolice præ ſe ferre ſuo prolixius loco exponemus. In ipſo vero fornicis gyro ſacræ quatuor hiſtoriæ contemplandæ exhibentur.

I. Danielis videlicet inter ipſa leonum ora conſiſtentis.

II. Chriſti Domini à mortuis Lazarum excitantis.

III. Davidis item cum funda, & lapide in certamen adverſus gigantem Goliat proſilientis.

IV. Et demum Moyſis virgæ ictibus uberes aquarum rivos è petra educentis.

Porro hæ ſacræ hiſtoriæ effictis multiplicium animalium formis interſecantur, quæ ad ipſiuſmet Orphei, ut credere par eſt, imaginem referuntur.

TABULA SECUNDA.

I Primario in pariete, qui è regione oſtii cernitur, & in eo, qui arcuato ſub monumento exiſtit, flammarum globi tribus è locis emergentes coloribus efficti apparent, qui quidem immodicis exæſtuantem incendiis trium Puerorum, ut putamus, fornacem intuentibus exhibent, vel certe potius ipſummet Martyrii genus, quod Martyres ibidem conditi pro fidei confeſſione viriliter ſubierunt, quorum forte imagines illæ ſunt; quæ hinc inde pictæ, & ſignatæ in Tabula præſenti numeris. II. III. conſpiciuntur; quamvis earum alteram è ſuperiori parte, dimidiam poſtmodum monumenti aptandi cauſa, quod ibidem exciſum eſt, labefactari contigerit: quam item ob cauſam altera quoque inferior imago, quam numerus IV. hic indicat, ferro pariter obliterata conſpicitur: quæ, ſi conjecturæ locus eſt, Euangelici Paſtoris effigiem tam frequenter apud priſci illius ævi Chriſtianos uſu receptam contemplandam præ ſe ferebat.

V. Locus in pariete exciſus, ubi alias (ut conjectura fert) patina, vel vaſculum aliquod rotundum calce firmatum extitit.

TABULA TERTIA.

In hac quidem Tabula, quæ tertio loco adnumeratur, eædem deſcribuntur imagines, quæ in arcu & arcuati fornice monumenti, quod eſt è regione oſtii, conſpiciuntur; videlicet,

I. Noë intra arcam incluſus, columba virentis ramum olivæ ſibi deferente.

II. Junior ille Tobias piſcem manu geſtans.

III. Jonas ſuaviter ſub umbraculo recubans.

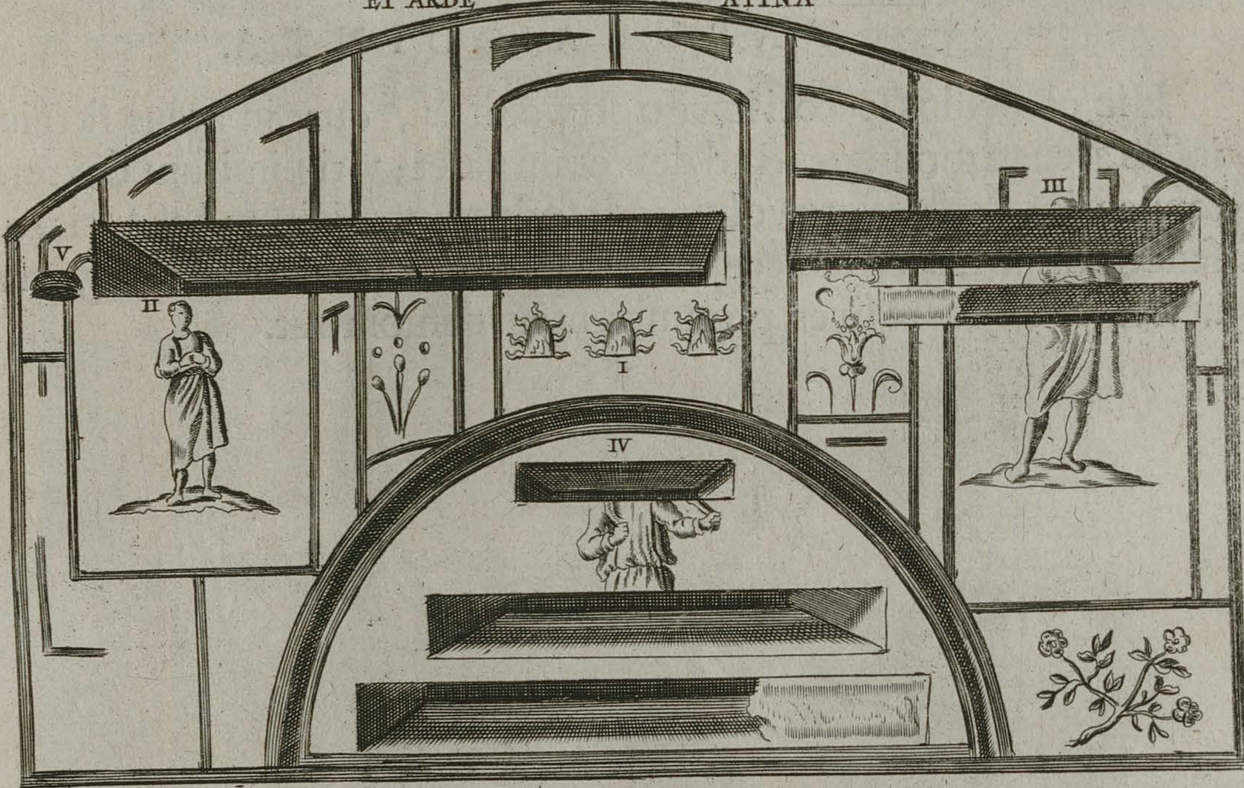
IV. Iob miſerandum in modum in ſterquilinio ulceribus plenus jacens, ut ex hujuſcemodi picturis conjici datur, quibus alios quoque Cœmeteriales Sarcophagos excultos, atque exornatos olim fuiſſe videre eſt.

V. Vir item quidam humi procumbens exprimitur, ſuper quem lucida è nube radii quamplures emittuntur: hic autem quiſnam ſit, re admodum obſcura, prorſus neſcitur; niſi forte divinando potius, quam quid certi aſſerendo, Ionas dicendus ſit, ſuper cujus caput ignivomos ſol radios vibravit, poſtquam umbraculum, quo ille ab æſtu obtegebatur, penitus exaruerat.

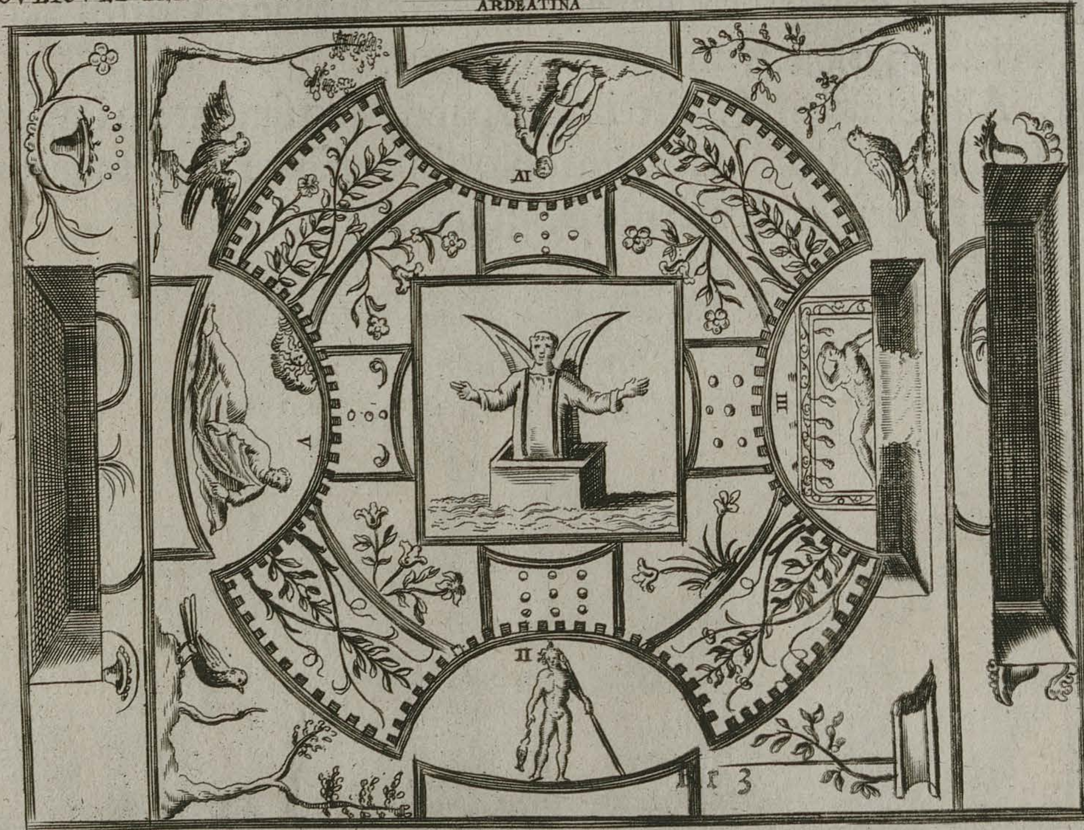
TA-

TABVLA SECVNDA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S.S. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA TERTIA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIOPVM S.S. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABULA QUARTA.

I. Imagines hic exhibentur dextero in pariete, & in arcuato pariter monumento pictæ; nempe Moysis Hebræorum ducis, qui virga septem cophinos manna refertos tangere ac præmonstrare videtur. Cui quidem figuræ, monumenti ibidem extruendi causa, caput ademptum est.

II. Veneranda ibi pariter Christi Domini imago panes sacro vivificæ crucis typo obsignatos pleno sinu deferentis, existit, quo mysterium mannæ designatur ab ipso explicatum, dum ait: Ego sum panis vivus, qui de Cælo descendi.

III. Samaritana mulier, quæ aquam è puteo exhaurire cernitur.

IV. Vir insuper bina inter sepulchra orantis in morem, in quorum forte altero is conditus fuerat, quem picta imago præ se fert.

TABULA QUINTA.

Hic ob oculos lectori imago proponitur, quæ in arcus fornice primi ipsius arcuati monumenti ad dexteram patet; viri nimirum dexteram protendentis; sinistra vero volumen quoddam explicitum gestantis; qui certe sanctissimum Moysen acceptas è manu ipsius Dei sacrarum legum tabulas, ut nobis conjicere licet, promulgantem demonstrat.

TABULA SEXTA.

I. Paries, cui ipsius Cubiculi ostium inest, sacra Christi Servatoris oculos cæci ad aperientis imagine decoratur.

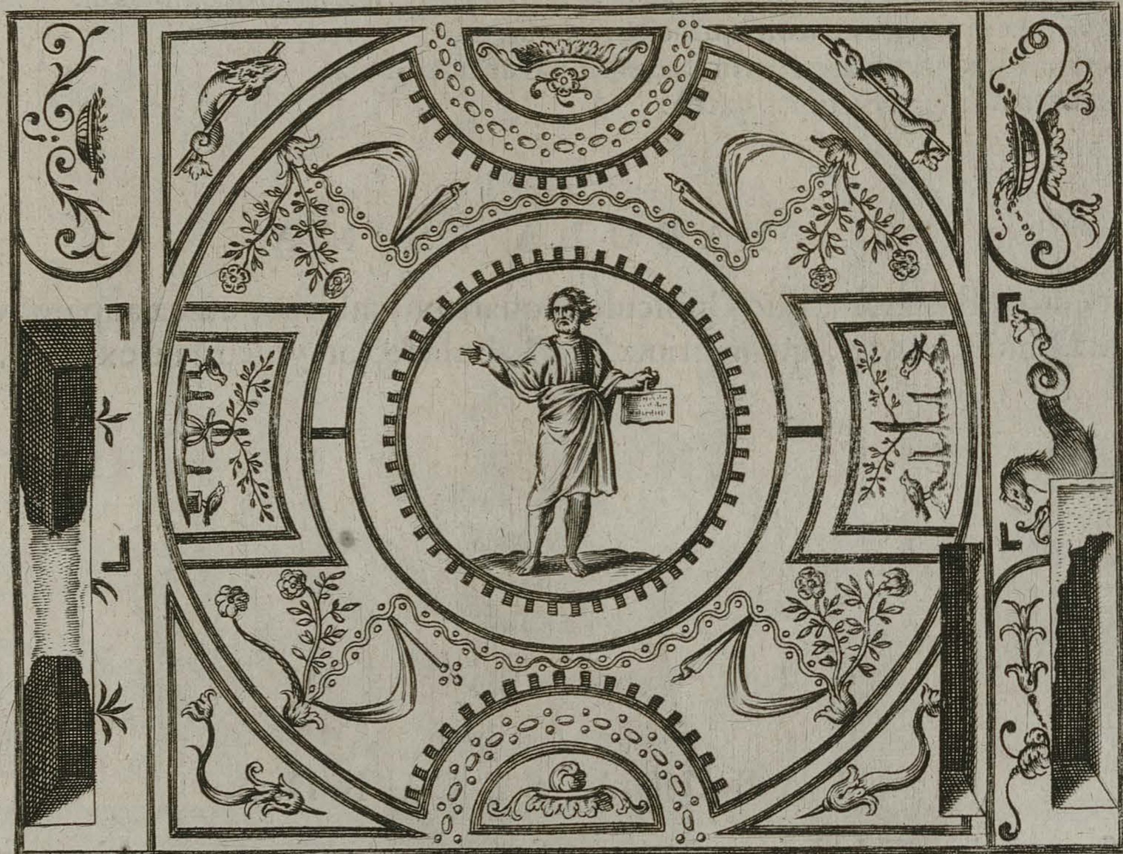
II. Alia ejusdem Christi imago paralytico sanitatem impertientis.

III. IV. Duo item ibi agni coloribus affabre exprimuntur, qui baculum unà cum pastorali vasculo deferunt.

TABVLA QVARTA CVBICVLI TERTI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S.S MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA.

TABVLA QVINTA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S.S. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEAT̄

TABVLA SEXTA ET VLTIMA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S.S. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATIN̄

Cubiculum Quartum, & ultimum Cœmeterii S. Callisti Via Appia, & Ardeatina describitur.

HOc Cubiculum, quod in superiori Cœmeterio suspicitur, à descriptis hic hactenus cubiculis longe dissitum est. Ubi enim quis ad eum locum devenerit, ex quo complures, ut diximus, quasi é centro semitæ derivantur, earum alteram, quæ à sinistris patet, terendo, quousque ad gradus quosdam perueniat, per quos ad inferius Cœmeterium descenditur; si hac interim semita dimissa ulterius progrediatur, relictis pariter aliquot hinc inde diverticulis, cubiculum, de quo nunc agimus, investiganti ultro occurrit: quod quadratæ quidem formæ est; altitudinis palm. 13. cum dimidio; latitudinis vero duodecim pariter cum dimidio, longitudo palmis quatuordecim protenditur. Porta vero, per quam accedentibus ingressus patet, si altitudinem respicias, palmis novem cum dimidio constat, si latitudinem, tribus; si profunditatem vero metiri quis velit, palmis octo cum dimidio. Cubiculum aliorum adinstar in topho excisum, gypsoque & calce dealbatum, picturis itidem conspicuum redditur. Tria dumtaxat monumenta arcuata continet; quæ in tribus ejusdem cubiculi lateribus sita sunt. Quatuor item monumenta in pavimento ibidem ad arcæ similitudinem fossorum manu aptata videre est, quorum unum in ipsiusmet aditus area existit. Alia item monumenta in ipsius cubiculi parietibus, atque in arcuatis iisdem monumentis, undecim quidem numero, ferro itidem de more excisa visuntur. Hujus porro ichnographia. & imagines, quatuor insculptæ tabulis intuentium oculis subjiciuntur.

A Ostium Cubiculi; è cujus fornice, qui sphæricæ est figuræ, depictæ binæ dextera, ac sinistra lucernæ veluti pendent.
B Fornix Cubiculi, in cujus meditullio Imago Christi Domini visitur.
C Paries primarius è conspectu ostii, picturis exornatus.
D Monumentum Arcuatum picturis conspicuum, quod in prædicto pariete è regione ostii situm est.
E Paries ad dexteram ingredientis, depictis quoque imaginibus adornatus.
F Monumentum arcuatum picturis ornatum, quod in prædicto pariete existit.
G Paries ex adverso alterius jam dicti, qui ad lævam intrantibus occurrit.
H Monumentum Arcuatum picturis exscultum, quod in pariete sinistro conspicitur.
I Imago, quæ in pariete, cui ostium inest, cernitur.
K Quatuor Monumenta arcarum in speciem in pavimento effossa.
L Monumenta vulgaria in topho excisa.

TABULA PRIMA.

In medio ipsius tholi, quo Cubiculum quartum ambitur; unica apparet veneranda Christi Domini imago, quam prima hæc Tabula lectori videndam exhibet.

TABULA SECUNDA.

In secunda hac Tabula imagines appositæ sunt, quæ in primario è conspectu ostii pariete, & in alio, qui arcuato substat monumento, conspiciuntur.

I. In primo videlicet viri cujusdam stantis, & oculorum aciem in ædificia quædam dirigentis effigies contemplanda proponitur, qui manum minitantis, vel benedicentis more protendit.

II. Deiparæ Virginis Christum Dominum infantem sinu gestantis imago exhibetur. Aliæ quoque ibidem pictæ quondam imagines existebant, quæ collabente deinde pariete ipsa ruinarum mole obrutæ sunt; & hæ quidem Magos Infantem Deum adorantes præseferunt, ejusdem prorsus formæ, qua idem alibi recolendum adorationis mysterium adumbratur: beata autem Virgo (ut Tabula refert) impensum parvulo latriæ cultum excipit.

III. Recolenda item Moysis virga silicem percutientis imago ibidem suspicitur.

IV. In altero autem pariete sub arcuati ipsius monumenti gyro Orpheus lyram manu pulsans, quem cujusvis generis belluæ, ut supra, dulcisonis plectri chordis illectæ ambiunt.

TABVLA PRIMA CVBICVLI QVARTI ET VLTIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA SECVNDA CVBICVLI QVARTI ET VLTIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SS. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABULA TERTIA.

Expressas hic vides lector imagines, quas dexter Cubiculi paries supra arcuatum ibidem monumentum contemplandas tibi exhibet.

I. Mulieris nempe, quæ brachiis utrinque extensis, formam utique orantis edocet. Effigies autem hæc ad eam potissimum spectare videtur, quæ in proximo ibidem tumulo condita fuerat; in quo hujusmodi adhuc titulus inscriptus legitur:

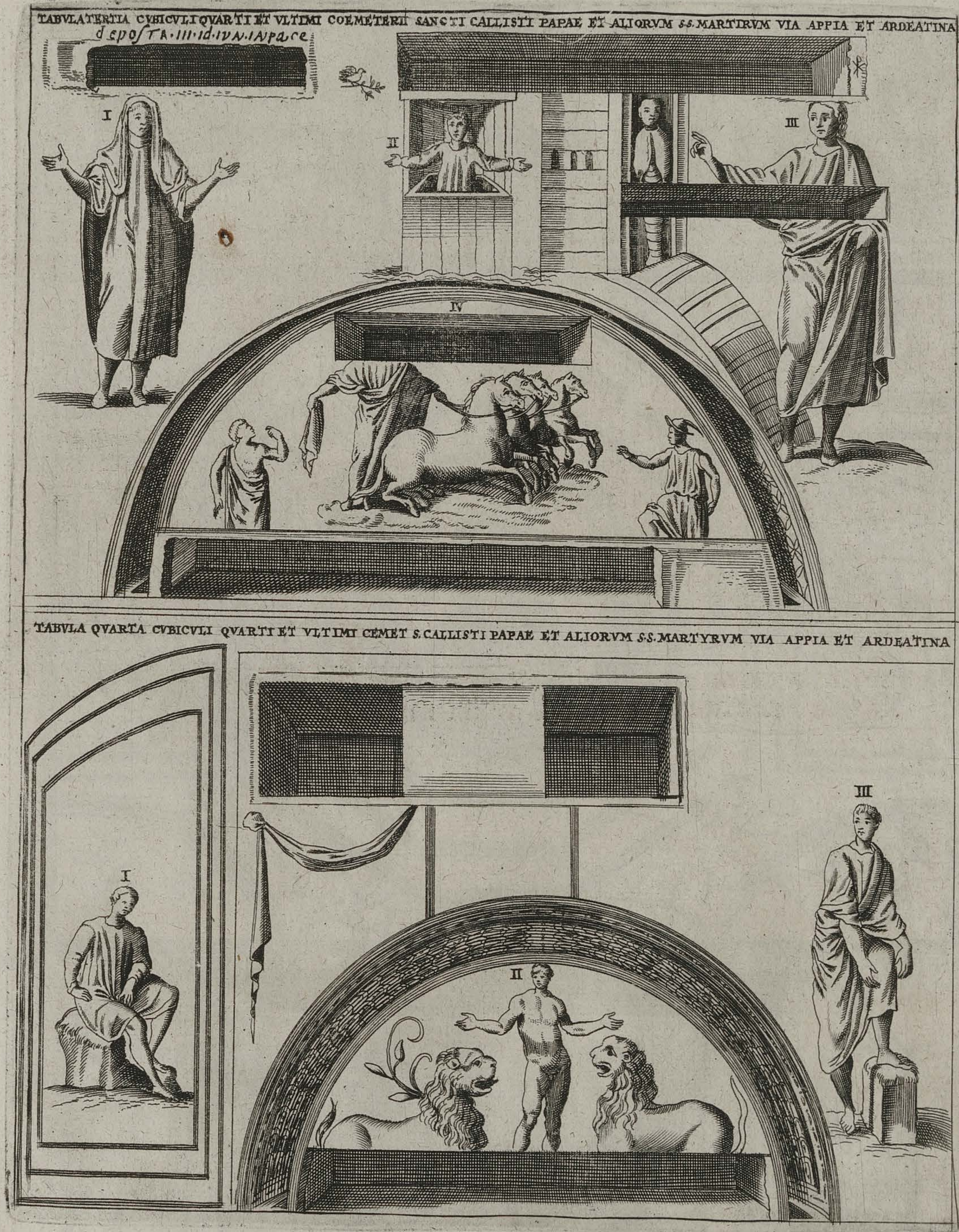
DEPOSITA III. ID. IVN. IN PACE.

reliquis interim tituli characteribus præ nimia vetustate omnino absumptis.

I. Incomparabilis item viri Noë in arca inclusi imago cernitur, dum universus terrarum orbis diluvio inundaret, manibus supplicum more protensis divinam è Cælo opem implorantis, & columbæ ad ipsum cum olivæ ramusculo in optatæ pacis symbolum redeuntis forma exprimitur.

II. Ibi item picta Christi Domini Lazarum è tumulo excitantis effigies habetur.

III. Et Eliæ, qui igneo in Cælum curru rapitur, ac dolenti Elisæo pallium in discessu protendit, imago recensetur.

TABULA QUARTA, ET NOVISSIMA.

I. In pariete, in quo Cubiculi aditus patens est, ordine tres adnumerantur imagines cujusdam nimirum viri sedentis.

II. Danielis item utroque elevato brachio leones inter tute admodum demorantis.

III. Moyses insuper, qui Dei magisterio edoctus calceamenta solvit, ut condignum sanctiori loco obsequium impendat.

Præter cubicula autem in hoc eodem Cœmeterio reperta, quæ singula hactenus exacte descripsimus, in primariis ejusdem viis monumenta haud numero pauca, quædam scilicet arcuata, alia verò in consuetæ morem formæ disposita conspiciuntur, quæ typis in lectoris gratiam impressa, decem hic tabulis exprimuntur.

Pri-

Prima unici arcuati Monumenti Tabula apud Callisti Cœmeterium.

Sub hujus arcu Monumenti Christus Dominus in medio Doctorum, vel potius discipulorum cœtu residens exhibetur. Ipsum porro Monumentum effictis ramorum usquequaque foliis instructum, atque exornatum est, inter quæ pueri racemos uvarum colligentes, aliaque ludicra consertis manibus agentes coloribus exprimuntur. Supra Monumenti ipsius arcu magnum quoddam foramen conspicitur, cui tria minora adiacent, totidem scilicet numero aptatis eodem loco sepulchris, in quibus tria quondam numismata calcis glutino valide obfirmata extitisse ex ejusdem calcis, quæ adhuc extant, vestigiis oculatus quivis ac prudens investigator conjicere potest.

Secunda alterius Monumenti arcuati Tabula.

I. In Monumento hoc viri cujusdam imago, rubeo birro, quali nunc S. R. E. Cardinales utuntur, exornati suspicitur.

II. Cui à dextris adstant, Daniel nimirum, qui dilacerandus leonibus objicitur.

III. A sinistris vero Moyses, qui silicem ad uberrimos eliciendos aquarum fontes virga portentorum indice percutit.

Tertia Monumenti tertii Tabula.

Monumentum iſtud apſidis adinſtar exſtructum eſt, in cujus media parte recolendi ex Euangelico textu Paſtoris imago duas inter arbores dilectiſſimam oviculam humero geſtantis exhibetur, juxta quem alias item oves affabre pennicillo efficctas videre eſt, quæ Paſtoris veſtigia viam præmonſtrantis ſequuntur, tutoque receptæ ſinu ſub illius umbra conſiſtunt.

Quarta Monumentorum Tabula.

Bina hic arcuata monumenta oculis contemplanda ſubjiciuntur; nec non imagines, quæ ſub eorundem monumentorum arcubus utroque è latere extabant; figuris, quæ in primariis olim duobus parietibus expreſſæ erant, præ vetuſtate penitus obliteratis.

I. Imago Chriſtum Dominum Servatorem noſtrum adorandum præ ſe ferens.

II. Moyſes virgam manu tenens.

III. Idem Dominus, qui Lazarum quatriduanum redivivum prodire in lucem divinitatis imperio jubet.

IV. Paſtor Euangelicus, qui duas inter arbores conſtitutus, oviculas hinc inde, quæ ſubſtant, ſolicite cuſtodire videtur.

V. Chriſtus iterum, qui panes ad reficiendos populos fame enectos multiplicat, quorum ſeptem ibi apparent ſportæ.

VI. Sacra pariter ibidem ejuſdem Domini manum ſuper puerum imponentis exhibetur imago.

Quin-

TABVLA TERTIA SEPVLCHROR S CALLISTI PAPÆ ET ALI-
ORVM S.S. MARTIR VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA QVARTA SEPVLCHROR COEMETERII CALLISTI
PAPÆ ET ALIOR S.S MARTIR VIA APPIA ET ARDEATINA

Quinta Monumentorum Tabula.

Duo hic pariter Monumenta oblonga quidem, at minime arcuata adinſtar arcæ in topho exciſa præſens Tabula exprimit: in qua recolendas, ut infra, imagines contemplari fas eſt. Duas nimirum mulieres ſtola circumamictas inter virides palmarum ramos conſiſtentes, elevatiſque in Cælum manibus de more precantes. Paſtoris item Euangelici denſas inter arbores demorantis, paſtoralemque manu fiſtulam tenentis ſymbolum ibi videre eſt; cui oviculæ, unà cum hœdis quamplurimis ejus cuſtodiæ commendatis ſubſtant.

Sexta Monumentorum Tabula.

Monumentum iſtud oblongæ quidem formæ eſt, & myſticam pariter laudatiſſimi Paſtoris, ovem humeris, manu baculum geſtantis imaginem præſefert, eamque duas inter ſtolatas mulieres ſtantes, atque orantes mediam exprimit.

Septima Monumentorum Tabula.

Hæc ſane Tabula reliquas omnes picturas complectitur, quibus varia in hujus Cœmeterii ſemitis, ac primariis viis monumenta mirifice locupletantur. En tibi igitur quodam in monumento conſpiciendæ Adami, & Evæ ad arborem conſiſtentium imagines proponuntur, è cujus trunco callidus anguis proſilit, qui vetitum ore pomum tenens, atque illud Evæ primum & deinde Adamo porrigens, miſerandum utique humano generi propinat interitum. Harum vero è regione imaginum ſtolatæ mulieris itidem ſtantis, manibuſque de more extenſis præces effundentis imago proponitur: ex quo ſane conjicitur figura hac Deiparam Virginem Evæ culpam auguſtiſſimis virtutum meritis inſtaurantem repræſentari. Aliæ quoque ibidem mulierum orantium imagines adumbrantur, ut & boni Paſtoris inter arbores conſidentis, paſtoralemque baculum manu geſtantis. Et hæc quidem in reliquis etiam monumentis, quæ in eiſdem viarum latentium ſemitis ſita ſunt, paſſim conſpiciuntur.

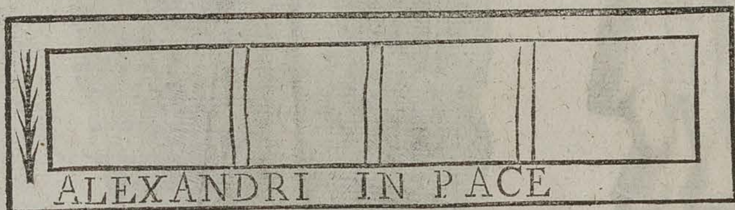
Cum

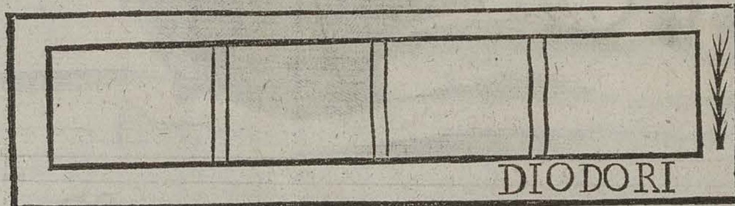

TABULA QUINTA SEPULCHROR COEMETERII SANCTI
CALLISTI PAPAE ET ALIOR SS. MARTIR VIA APPIA
ET ARDEATINA

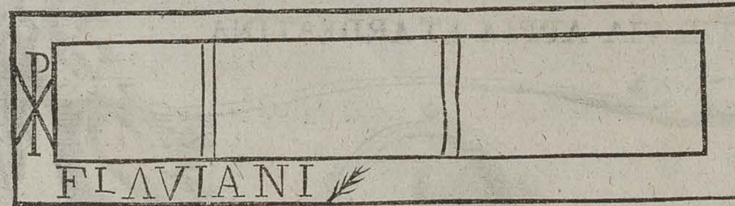

TABULA SEXTA SEPULCHROR COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPÆ ET
ALIOR SS MARTIR VIA APPIA ET ARDEATINA

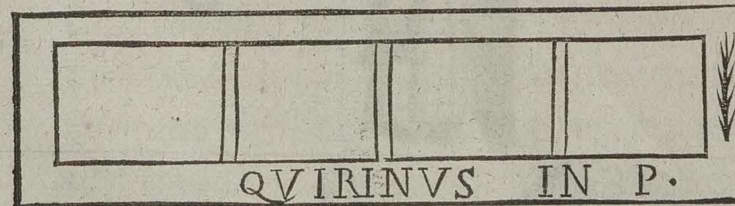

TABULA SEPTIMA SEPULCHROR COEMETERII S. CALLISTI PA-
PAE ET ALIOR SS MARTIR VIA APPIA ET ARDEATINA

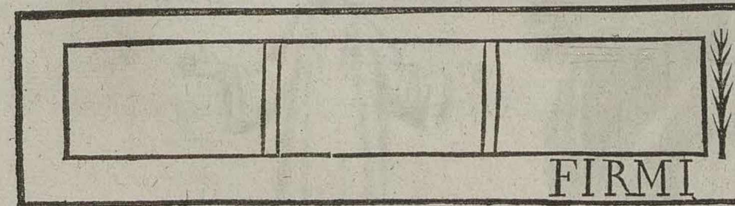
Cum isthæc igitur toto animi studio, ac mira pariter oblectatione Bosius contemplatus fuisset, devotione permotus, alios, qui in eadem regione delitescebant ad idem Cœmeterium aditus perquisivit; quos tandem & ipsi feliciter adinvenire contigit, è regione videlicet aditus hactenus à nobis descripti, intermedia, quæ ad D. Sebastiani Ecclesiam deducit, via, ubi ad lævam progrediens, haud procul à præmemorata Ecclesia scrobem conspexit, eamque nulla interposita mora ingressus, alteram ibi ejusdem Cœmeterii partem oculis assecutus est, quæ itidem ad Viam Appiam, & Urbis mœnia protenditur, & ambitu quidem non minus amplo, quam descriptum supra Cœmeterium, constat, eandemque prorsus faciem intuentibus præ se ferre videtur. In hoc autem præcipue complura quadratæ formæ foramina, ad lumen desuper excipiendum, refundendumque disposita videre est. Pluribus verò in locis, novis, solidisque muris, arcubus insuper qui fulcimento deserviunt, instauratum est. Multiplices ibi semitæ, altæ quidem atque oblongæ, ut reliquis in Cœmeteriis conspiciuntur. Plures item cryptarum ordines continentur, quibus bina subinde Cœmeteria, unum scilicet alteri, substernuntur. In his sepulchra in topho de more aptata humanis ossibus scatent: operculis interim omnino ablatis, atque confractis: sepulchrales tituli, qui quondam ibi legebantur, maximo recolendæ antiquitatis detrimento periere. Verum dum quodam loco terra ad viam aperiendam suffoderetur, alia semita, exitu tamen carens, adinventa est, in qua integra sexdecim sepulchra præter explorantis spem latebant, in iis verò tituli, seu defunctorum ibidem quiescentium singillatim nomina, calci impressa, legebantur. Sunt autem ejuscemodi.

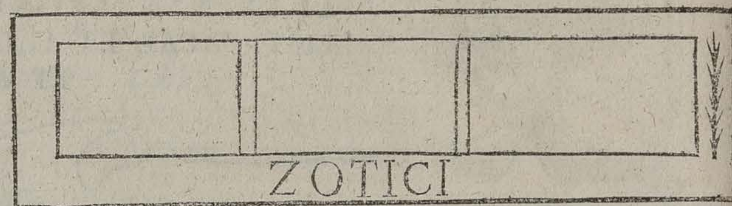

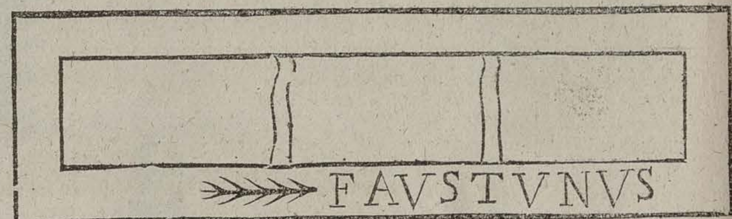

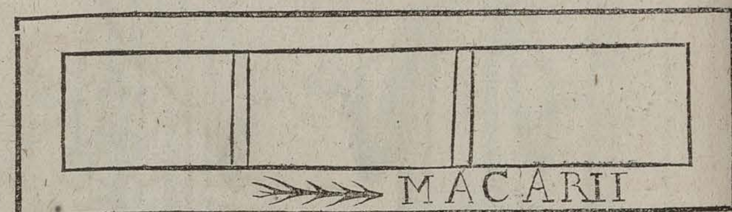

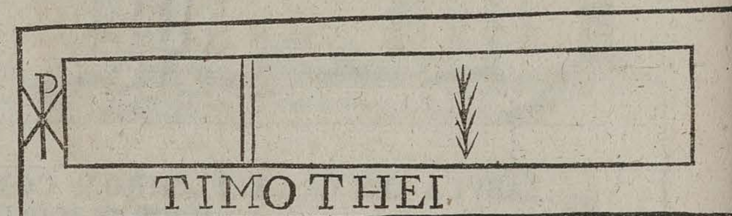

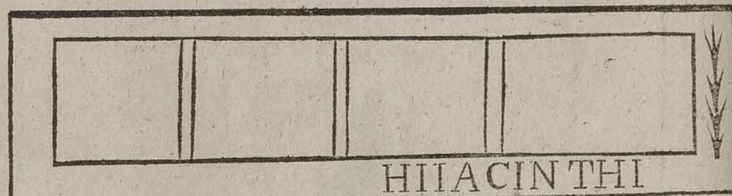

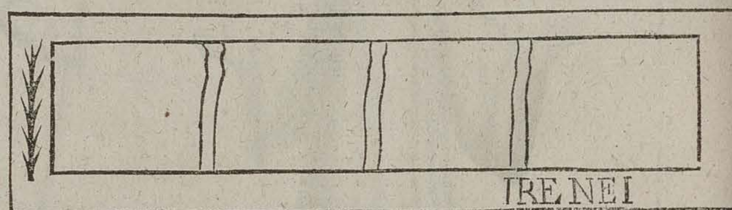

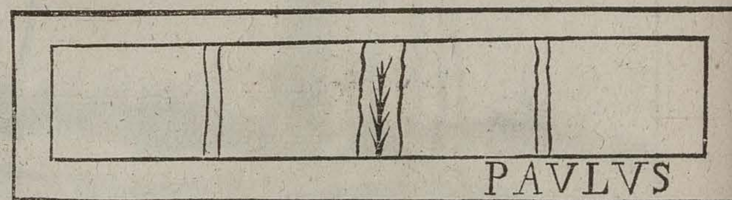

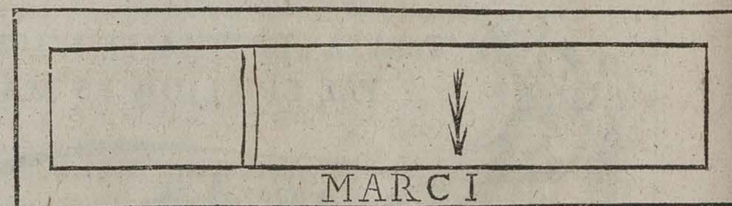

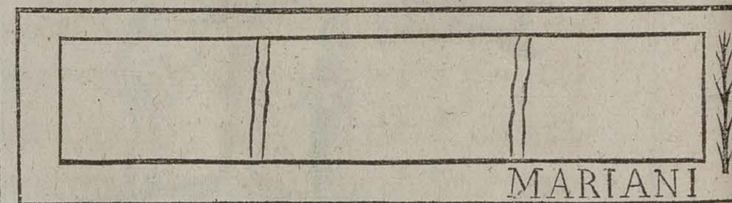

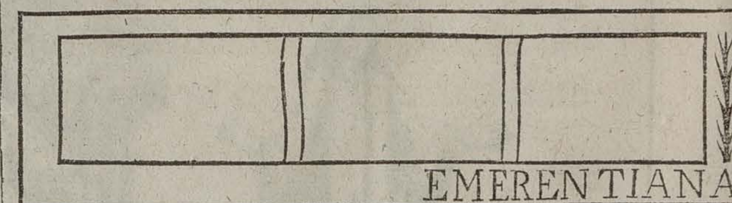

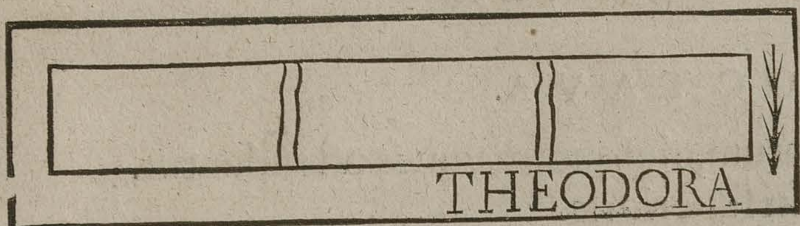

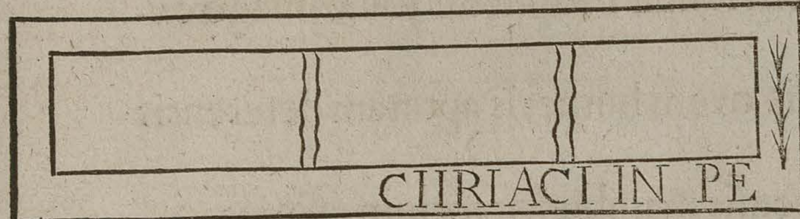

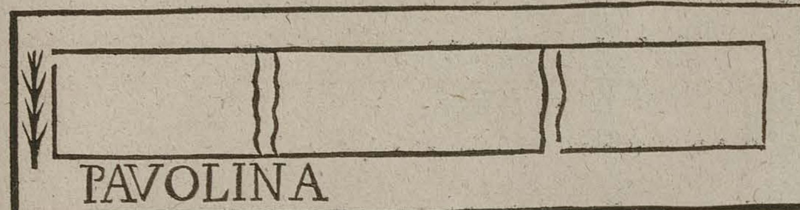

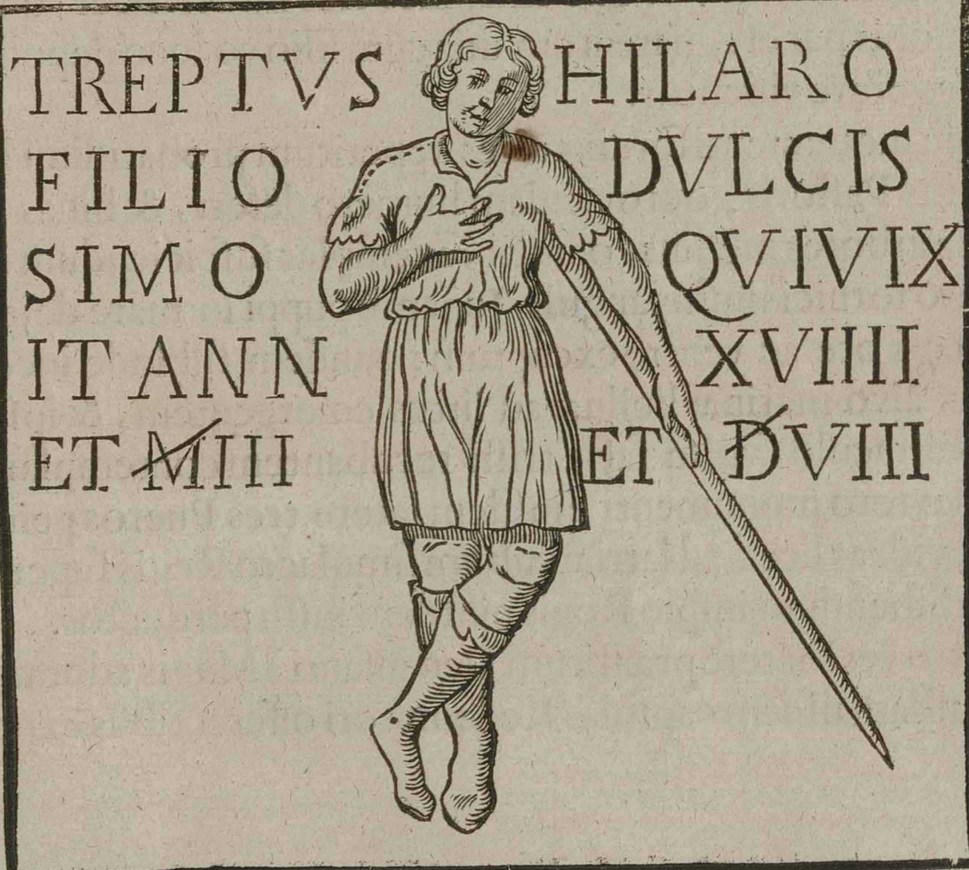

In altera verò semita eidem proxima, quam pari ratione inter perquirendum adinveniri contigit, bina dumtaxat sepulchra suis adnotata titulis extabant: quorum ectypa postremum hic locum obtinent.

In singulis autem tumulis, qui à nobis hactenus memorati sunt, palmarum ramos calce effictos, itidemque impressos videre erat. Quamobrem cum isthæc certissima utique martyrii symbola extiterint, ut suo infra loco perspicue patebit, reseratis subinde sepulchris corpora, quæ intus recondebantur, decenter, ut par erat, extracta, Rom. Pontifex, qui tunc temporis Ecclesiæ præerat, tanquam nobilissima Christi Martyrum pignora, ad principes viros ac magnates, hæc eadem velut quid omni pretiosius auro ab Apostolica Sede ultro, enixeque postulantes transmisit, & in primis augustissimæ Hispaniarum Reginæ, ac in Neapolitano Regno Proregi, aliisque præclari nominis Christiano in Orbe proceribus sacrorum pignorum munera pari munificentia elargitus est: ad quorum subinde beatorum Martyrum gloriam late propagandam, religioso pietatis cultu permultæ ubique terrarum Ecclesiæ venerandis pignoribus auctæ ac cumulatæ fuerunt. Sed his interim enarratis illud silentio prætereundum non est, quod studioso lectori in rerum Cœmeterialium gratiam subjiciemus. Dum enim humus aliquando effoderetur, qua desuper ingesta quoddam penitus cubiculum opperiebatur, marmoreum, ac sepulchralem lapidem adinveniri contigit, quem apud se Bosius studiose reservandum curavit, atque ejus iconem hic infra contemplandam exhibemus.

Illud præterea à nobis subnotandum hic est, quod piam antiquorum, & haud unquam satis laudandam Christianorum consuetudinem edocet; in singulis fere hujus Cœmeterii monumentis, paucis admodum exceptis, consueta orthodoxæ religionis signa, atque indicia certis characteribus expressa conspici: sacrosanctum videlicet, ac venerandum Christi nomen binis dumtaxat Græcis literis exaratum: cruces præterea, atque palmarum ramos effictos, annulos eburneos, lucernas fictiles: vitrea itidem vascula, necnon fictilia. Quæ omnia eisdem calcis glutino sepulchris impressa videre est. Signa autem, quæ hactenus enarrando memoravimus, sunt ejuscemodi formæ:

Nonnullæ præterea extant viarum semitæ, in quarum parietibus utroque ex latere sepulchra haud ferro excisa sunt, ut in cæteris antiqui Christianorum consuevere.

Complura verò Cœmeterium, de quo agimus, cubicula continet, quorum quædam satis ampla sunt, nonnulla columnas quoque in ipso topho excisas unà cum epistyliis affabre elaboratis, dealbatisque intuentium oculis exhibent. In his apsides dumtaxat, & arcuata monumenta miro artis studio, ingenioque confecta contemplari fas est: picturarum tamen in eisdem ornatus, ut in reliqua hujusce Cœmeterii parte, desideratur: quippe qui haud semel totum loci ambitum diligentissime perlustrando figuras coloribus de more effictas haud ullas, inquit Bosius, invenire potuimus. Unicum porro in toto Cœmeterii circuitu cubiculum extat, quod olim picturis ornatum erat, quæ postmodum, sepulchris ibidem excisis, magna quidem ex parte deletæ sunt: si quæ verò longa post secula adhuc permanent, etsi non modicum labefactatæ, contemplandas hujuscemodi sacrarum rerum historias exhibent.

TABULA OCTAVA.

Hic Monumentum quoddam arcuatum, ejuſque imagines oſtenduntur.

I. Orthographia totius Monumenti ſuperioris.

II. Facies ejus primaria, in qua veneranda Prophetæ Jonæ imago exprimitur ſub umbraculo quieſcentis.

III. In fornice Euangelici Paſtoris ovem humeris aptatam deferentis ſymbolum ſuſpicitur.

IV. Binæ hinc inde mulierum protenſis manibus orantium effigies.

TABULA NONA.

Aliud ejuſdem formæ Monumentum nobilibus hiſce hiſtoriarum monimentis decoratum ſpectandum ſubjicitur.

I. Orthographia totius Monumenti.

II. Paries primarius, in quo imagines tres intueri licet; quæ quidem, ut credere nobis par eſt, parentum unà cum filio eo loco depoſitorum memoriam ſuggerere videntur.

III. Ipſe monumenti fornix toties repetitum probatiſſimi Euangelicis è tabulis illius Paſtoris, qui oviculam humero defert, & binas inter oves, totidemque arbores medius conſiſtit, exemplar ſuſpiciendum exhibet: in quatuor verò fornicis ipſius angulis Jonam è puppi in mare dejectum, immaniſque ceti ore ac ventre exceptum: eundem ſubinde incolumem ac vegetum ex alvo marinæ belluæ ad littus emergentem, & ipſummet ſub arefacto umbraculo, vultu ſatis triſti recubantem contemplari fas eſt.

IV. A dextero monumenti ejuſdem latere tres Pueros pennicillo affabre effictos videas licet, ad latriæ cultum ſimulacro Regis ſuper columnam exiſtenti exhibendum impio Regis ejuſdem juſſu perductos.

V. A ſiniſtro verò latere præſtitum Deo infanti à Magis adorationis obſequium, quaſdam iiſdem capſulas Redemptori offerentibus exprimitur.

TABULA DECIMA.

I. In Tabula hac Moyſis effigiem calceamenta ſolventis contemplari licet.

II. Ejuſdem quoque Moyſis figura ad confovendum deſertas inter regiones laborantem ſiti populum virga ſilicem percutientis.

III. Euangelici Paſtoris duas inter oviculas commorantis ſymbolum; necnon duorum virorum imago, quorum alter ciſtam obſignatis cruce panibus refertam ſuſtinet: aliæ item ciſtæ panibus ejuſdem generis onuſtæ, & quædam inſuper imagines haud temporis injuria ac ruinarum mole penitus abolitæ, ibidem coloribus adumbrantur, quæ admirandum à Chriſto portentum in iiſdem panibus divina virtute multiplicandis patratum, pictoris olim manu ibidem expreſſum innuunt.

Alte-

TABVLA OCTAVA SEPVLCHROR COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPÆ ET ALIORVM SS MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

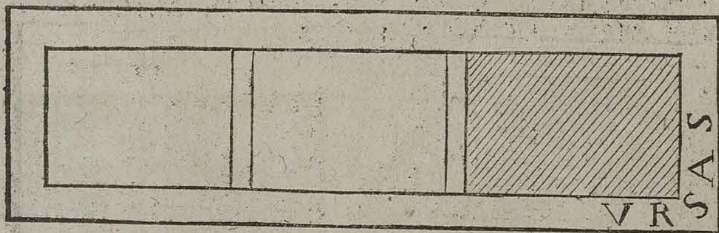
TABVLA NONA SEPVLCHROR COEMETERII S. CALLISTI PAPÆ ALIOR SSTOR MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

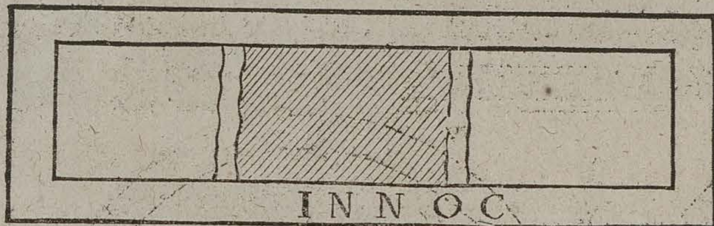

Alteram porro Callistiani Cœmeterii partem, cum indefesso pede, ac jugi labore constanter perquirere Bosius non destitisset, sua tandem haud spe frustratus peroptatum ejusdem aditum quandam apud vineam reperit, quæ tertium in ordine locum tenet inter eas, quæ Via Appia adnumerantur, ad dexteram scilicet partem, versus D. Sebastiani ædem progrediendo, quæ Marganæ olim familiæ ditioni adscripta erat. Hunc igitur Cœmeterii sinum haud satis amplum festinanter, ut quid novi explorando deprehenderet, ingressus, nonnulla in eo cubicula, picturis tamen destituta conspexit: monumenta vero quamplurima, quæ titulis Græco alicubi, Latino alibi idiomate ipsius calcis glutino impressis prænotata sunt: qui cum nil admiratione, ac lectoris studio, atque oculis dignum præseferant, hic consulto Cœmeterialibus tenebris ac silentio remittimus. E sepulchralibus autem Titulis Latino idiomate inscriptis, qui commode perlegi potuere, hi potissimum sunt, quos singillatim nunc recensebimus.

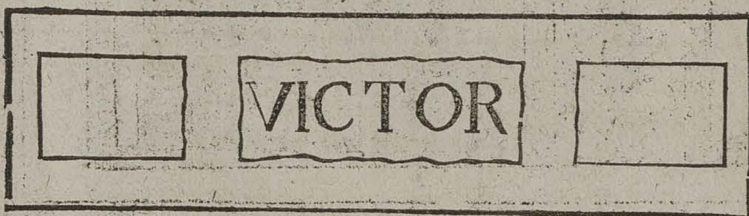
Pueri cujusdam Monumentum.

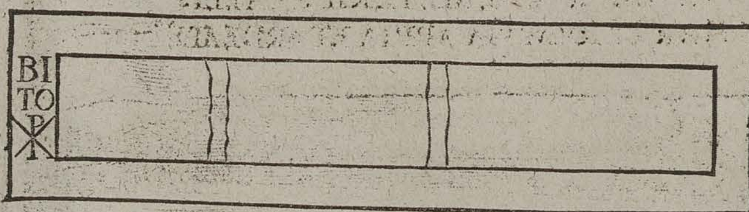

Aliud Pueri Monumentum.

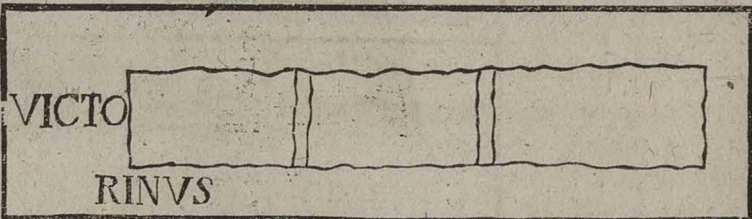

In Laterculo.

Porro monumenta ista consuetis Christianæ religionis, ac fidei symbolis consignata sunt, videlicet:

Alicubi insuper ossei quidam annuli; aliæ item figuræ miro artis studio elaboratæ extant. Verum interim nullatenus hic prætereundum est, nempe quod cum in recensita hactenus vinea humus effoderetur, inscriptiones quamplurimæ ipsis effodentium oculis patuere, quas vili deinde pretio ab hominibus, res quanti valoris ac pretii essent, ignorantibus, ut lucrum caperent, cæmentariis venditæ sunt. Extat tamen cætera inter fragmenta tabula quædam lapidea, quæ integrum adhuc titulum his quidem literis prænotatum præsefert.

QUI BIXSIT AN. XXVIIII
MENS VIII. DIES XII.
TALASSOBE IN PA.

Quoniam vero opportuna hic martyrum mentio incurrit, quorum corpora è Callisti Cœmeterio unà cum sepulchrali titulo, eorumdem nominibus prænotato eruta sunt, certè pium, ac studiosum lectorem latere nequaquam volumus, alia videlicet quamplura beatorum martyrum pignora ex præmemorato Callisti Cœmeterio, & ex variis item Romæ Cœmeteriis non multis abhinc annis, perscrutantium studio in lucem venisse, quæ condigno, ut par est, honoris cultu excepta, præcipuas Urbis ac Orbis terrarum Ecclesias illustrarunt, quorum nomina, quæ nobis innotuere, haud silentio obvolvenda, sed novis interim Subterraneæ Romæ paginis consignanda videntur. Ut igitur lectoris pietas præcipuos nonnullos sepulchrales titulos, quos passim adinveniri contigit, oculis per se recognoscere valeat, omnes simul unà cum ipsismet inscriptis lapidibus pretiosi instar thesauri in unum à Jo: Baptista Maro Ecclesiæ S. Angeli in foro piscium Canonico, ac viro sacræ antiquitatis studioso collectos hic tibi contemplandos offerimus:

Ex Callisti Cœmeterio erutus est die 6. Novemb. 1638.

☧ E KAΛΛΝ NOENB. EK OIMHΘH
ΓΟΡΓΟΝΙϹ ΠΑϹΙΦΙΛΟϹ ΚΤ
Ο ΤΔΕΝΙ ΕΧΘΡΟϹ.

Quod latine redditum sic sonat:

☧ QUINTO CAL. NOVEMB.
HIC POSITUS EST
AD DORMIENDUM GORGONIUS
OMNIBUS AMICUS ET NEMINI
INIMICUS.

VICTOR ERIT IN PACE
ANNORUM XIII. KAL.
AUGUSTAS ☧

DIGNÆ BENEMERENTI
COMPARI MERCURIÆ QUÆ
VIXIT ANNIS P. M. XL. SINE
ALIQUA QUERELA DEP. XVII.
KAL. NOV. HEROS FECIT SIBI
ET COMPARI SUÆ ☧

Die 24. Iunii 1639. cum Vasculo sanguinis.

ACATHYM FILIO REST.

MERCURIUS

CUM

CUM DUOBUS

EULTERA E PACE

Die 1. Iulii 1639.
cum vasculo sanguinis.

GEMINÆ CONJUGI SEVERUS
QUÆ VIXIT ANNOS XX.
MENSES DUO QUÆ FECIT
CUM MARITO ANN. II.

Ex Cœmeterio S. Saturnini Via Salaria cum vasculo sanguinis.

LEONTIA DEPOSITA X. KAL.
SEPTEMB.

Cum vasculo item sanguinis.

ΙΡ. ΟΚΣΤΑΚΙΟΣ.....

Latine autem,

SACERDOS EUSTACHIUS.

Ex Cœmeterio Ostriano 1643.
Vasculum etiam cum sanguine illi appositum erat.

PRIMITIUS IN PACE QUI POST
MULTAS ANGUSTIAS
FORTISSIMUS MARTYR
ET VIXIT ANNIS P. M.

XXXVIII. CONJUG. SUO
PERDULCISSIMO BENEMERENTI
FECIT.

Vasculum cum sanguine illi adstabat.

P. C. NUNDINATI FILIO
INNOCENTISSIMO

Vasculum quoque cum sanguine apud hanc inscriptionem repertum fuit.

NIMIUM CITO DECIDISTI
CONSTANTIA MIRUM
PULCHRITUDINIS ATQUE
IDONITATI QUÆ VIXIT ANNIS
XVIIII. MEN. VI. DIE XVI.
CONSTANTIA IN PACE.

Cum vasculo sanguinis.

MIRÆ INNOCENTIÆ ANIMA
DULCIS EMILIANUS QUI
VIXIT ANNO UNO MENS. VII.
D. XVIIII. DORMIT IN PACE.

BERNACLATE IN PACE
QUÆ VIXIT ANNIS LXXXV.
MENS. DUO JUSTISSIMUS
CUM ACAPENT UXORE SUA
ET SORORE PRIMA MATRI
MERENTI FECERUNT
DEP. XIII. KAL. AUG.

Ex Callisti Cœmeterio.
Vasculo cum sanguine apposito, & columba lapidi insculpta.

EPIPODIUS ET AMONIA
PARENTES DOMITIO FILIO
BENEMERENTI QUI VIXIT
ANN. VIIII. MENSES XI. DIES
IIII. DECESSIT VII. IDUS
OCTOBRIS IN PACE.

Vasculum cum sanguine apud hanc inscriptionem repertum.

LEGURA RESTITUTA VIXIT
ANNOS XV. BIRGO DECESSIT
IN PACE.

Sub hac inscriptione Pastor Euangelicus cum ovicula in humeris sculptus extat.

MELITI IN PACE.

Inscriptio cum Vasculo sanguinis, & Columba.

ANASTASIUS QUI BIXIT
ANNOS TRES.

ABVCCIA POLLO ET ABUCCIA
ADAUCTA.

Ex Cœmeterio Calepodii cum Vasculo sanguinis.

JULIUS VERNIS VENUSTUS
QUI VIXIT ANNOS XXI. ET
MENSES X. DEPOSITUS BIRGO
SUPER SE IIII. KALENDAS
SEPTEMBRES.

Ex Cœmeterio S. Saturnini Via Salaria. Huic inscriptioni bina vascula cum sanguine apposita reperta fuere: sacrum vero corpus in sepulchro frondibus (lauri, ut creditur) coopertum erat.

PROSPERO INNOCENTI
ANIMÆ IN PACE.

Ad hunc quoque lapidem vasculun cum sanguine erat: illi autem cultrum cum pectine, atque alio instrumento ferreo insculptum visitur.

VITALIANUS QUI VIXIT ANN.
XIII. ET. MEN. IV. PARENTES
FILIO BENEMERENTI
SEPULTUS EST IV. KALENDAS
NOVEMBR.

Ex Cœmeterio Callisti cum vasculo sanguinis.

IN PACE AMMONIUS VICTOR
QUI VIXIT ANNIS XVIII. MEN.
V. DEFUNCTUS EST XIII. KAL.
OCTOB.

Verum post sepulchrales titulos, quos è variis Cœmeteriis erutos, hactenus perlegendos obtulimus, en alios ad hujus primi voluminis calcem ab Illustrissima Marchionissa Angelella olim acceptos, hic tibi, pie ac studiose lector, contemplandos ultro subjicimus, in quibus consueta sacræ, ac recolendæ antiquitatis signa videre est, sacrum videlicet Christi nomen consuetis litteris expressum, palmarum ramos, & columbarum item imagines de more exculptas. Plerique vero ex his sepulchralibus titulis martyrum tumulis affixi, nullo alio ibidem expresso signo, vasculis dumtaxat sacro cruore perfusis calcis glutino obfirmatis, & prope sepulchra reconditis clara martyrii signa intuentibus denotant.

HIC SITVS NOTA
TVS SERVVS FIDE
LISSI MVS

Sepulchralis iste titulus Notatum nomine tumulo reconditum præsefert, quem servum fidelissimum insuper appellat. Quo plane vocabulo virum meritis utique apud Deum præclarum prænotari

tari opus eſt: de cæteris enim juſtis in Euangelio jugiter ipſius Domini oratione perſonat: *Euge ſerve bone & fidelis, intra in gaudium Domini tui, &c.* cum vero iſte fideliſſimus nuncupetur, profectò quanti apud Deum meriti extiterit, palam fit, vel ex eo, quod pro Chriſto ſanguinem effuderit: niſi forte aſſerere quis velit, à domino, cujus vir iſte ſervitio addictus vixerat, tanquam benemerenti famulo tumulum ac titulum pariter his verbis poſitum fuiſſe. Martyrii autem inſignia ſunt ramus olivæ, & vas ſacro cruore repletum, ſepulchro, ut vides, affixum.

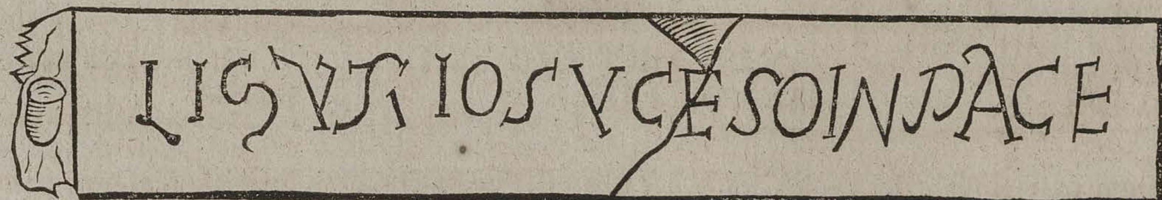
Hic quoque titulus martyrem Chriſti tumulatum prænotat, ſacrum enim ibi Chriſti nomen, etſi haud perfecte, exſculptum legitur, & vas cruore plenum ad ſepulchri latus reconditum adinveniri contigit. Æneum item ſepulchro affixum numiſma inventum eſt quod Juliæ Auguſtæ effigiem ex uno latere, ex alio Deæ Veſtæ ſacrificium exhibens ab antiquariis ſingulariter ſuſpicitur, & apud Illuſtriſſimam Marchioniſſam de Angelellis extat, cujus tibi iconem ſuo loco infra contemplandam offert.

Sepulchralis hic titulus, qui è Calliſti Cœmeterio erutus eſt, plures ibidem tumulatos fuiſſe edocet, Trium enim nomina ſi nobis interpretari fas eſt, modicus iſte lapis exhibet: *Septimina, Aurelius, Galymedes.* Porro Septimina, utpote iſtorum matrem, uno eodemque una cum filiis ſepulchro reconditam fuiſſe aſſeri poteſt, niſi quiſpiam dicat duos hoſce ibidem recenſitos, maritum ejuſdem, & filium extitiſſe, ſed hæc lectori dijudicanda remittimus. Unum & ſpecioſum quidem tumulus hic Euangelici Paſtoris ſymbolum præ ſe fert, quod tam frequens olim, ut ſupra diximus, apud Chriſtianos habitum eſt, & vas ſanguinis, quod martyrii index eſt.

MIRO·IVVENTVTIS CASVLIO ANIMA·DVLCIS QVI·VIXIT ANNIS
XXVIIII MESES·IIII·DIE·VNO·CESQVENT·INPACEM

Caſulius iſte nobili titulo apud Calliſti Cœmeterium inſignitus præclara juventute conſpicuus & amicis unice amabilis deſcribitur, qui martyrii inſuper laurea illuſtratus cunctis æmulandis pariter proponitur, ut vas cruore refertum, palma, & conſuetum Chriſti nomen exculptum edocent.

Ligurius iſte Succeſus, licet in pace poſitus ex titulo deſcribatur, martyrii tamen corona ob effuſum pro Chriſto ſanguinem conſpicuus redditur, ad lateralem quippe tumuli faciem cruoris vas reconditum adinventum eſt, verba autem illa in pace, martyrum quoque ſepulchris, ut ſupra diximus, inſcribi quandoque à Chriſtianis conſueverant.

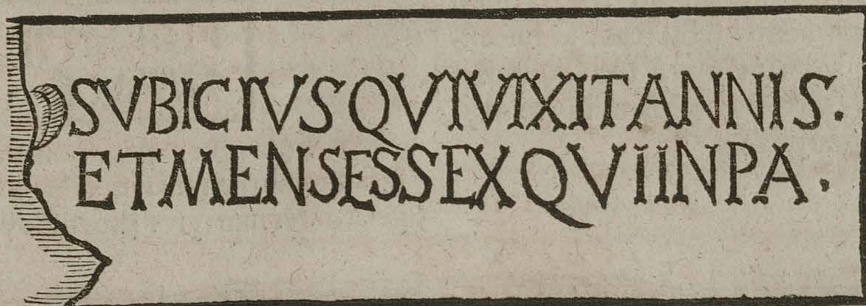
SABATIVS BENEMERENTI QVI VIXIT
ANNOS XL

Hic præter cruoris vas nullum aliud martyrii ſignum, ut in cæteris, exhibetur: quapropter licet palma inſculpta non ſit, haud tamen caret martyrii palma, ſed in martyrum numero quoque recenſendus eſt.

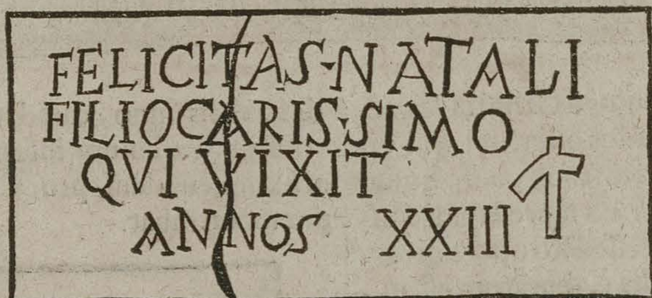
IO-

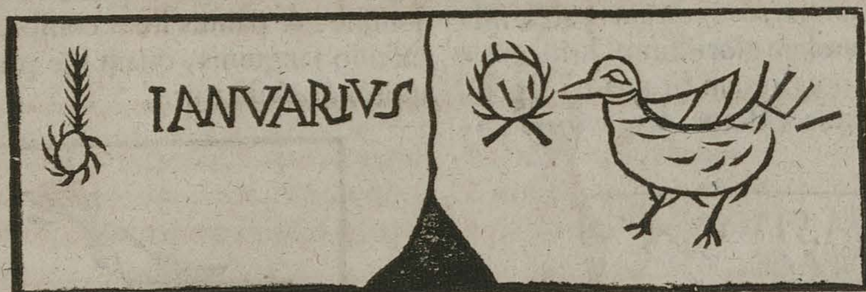
Sepulchralis iſte lapis è Lucinæ Cœmeterio erutus, ſub quo Primus iſte reconditus latebat, conſueto Chriſti nomine Græcis characteribus exculpto, & columbæ ramum olivæ præferentis ſymbolo innoteſcit, quo, ut infra lib. 6. enarrabitur, martyrii quoque ſignum exhibetur, ſed appoſito inſuper cruoris vaſculo, martyrii laurea, ſanguine purpuratus, decorari promeruit.

Nihil in ſepulchrali hoc titulo ſpecioſum & animadverſione dignum præter ſanguinis vas, patentiſſimum martyrii ſignum, præferebatur.

Sepulchralis iſte Natalis titulus, qui apud Calliſti Cœmeterium inventus eſt, tumulum à matre filio exhibitum, mallei appoſito ſigno, demonſtrat, quod quidem mallei ſymbolum, vel iſtum cæmentariorum arti addictum, vel certe ferreo malleo martyrii agonem conſummaſſe inſinuare videtur. Martyr tamen ex adinvento ad ſepulchrum ſanguinis vaſculo renunciatur.

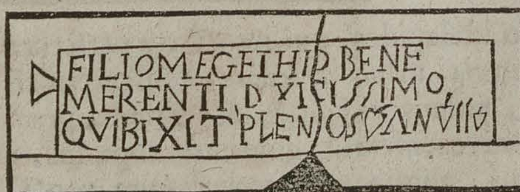
Titulus, qui Januario inſcriptus eſt, eundem martyrem fuiſſe etſi haud verbis, ſignis tamen aperte deſignat: coronam quippe & palmam, quæ nobiliora martyrum inſignia ſunt, & columbam item Chriſtianæ ſimplicitatis ſymbolum: pretioſi inſuper cruoris vas ſepulchro affixum exhibet.

Creſcentionis titulus eundem brevi tempore vixiſſe, & quarto ætatis anno deceſſiſſe edocet. At vas cruore refertum martyrii palma nobilem reddit: verba autem illa Inn. ita ſupplenda videntur: *Innocenti*.

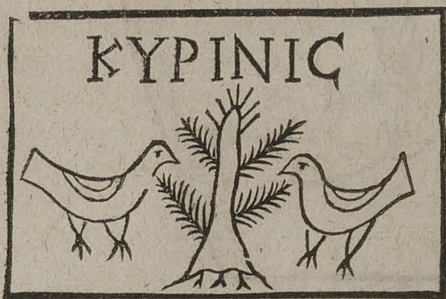

Alter iſte titulus Theodoteni filiæ à parente inſcriptus, binas hinc inde columbas exſculptas exhibet, vel certe intelligi poteſt, quod ſuppreſſo filiæ nomine, patris dumtaxat velut viri tunc notiſſimi nomen expreſſum ſit. In hujus autem tumulo vas cruoris adinventum eſt.

Titulus iſte nomine imminutus patris tantum, & matris, ſi conjectari fas eſt, nomen ſyllabis interciſis legendum exhibet, in hunc fere modum: *Filio Megeſii, & Hippolytæ, &c.* decoratur & iſte tumulus, cum vas ſanguinis præferat, martyrii corona.

KY-

Titulus hic Græcis notis, qui apud Callisti Cœmeterium extabat, exculptus *Kyrinis* nomen præsefert, qui duabus columbis, & quatuor palmis illustris redditur, ad prænotandum forte, quod quater pro Christo tormentis subjectus, atque excruciatus, totidem item palmis à Deo cumulari meruerit. Vas item sacro cruore plenum, martyrem hunc decessisse comprobat.

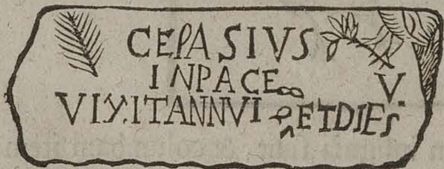
Felicissimæ titulus columbam tantum marmori exculptam præ se fert, & vasculum sacro cruore refertum, claras martyrij notas, præferebat: novissimæ autem litteræ P K, nomen Christi, pro quo obiit, legendum exhibet.

Florentius, qui in pace positus describitur, atcum vas sanguine plenum sepulchro affixum reperiri contigerit, inter martyres proculdubio recensendus est.

Postremo tandem loco titulus è Callisti Cœmeterio erutus nobis contemplandus offertur, qui virum tunc temporis apud Christianos conspicuum extitisse demonstrat: haud enim ex more lapidi ejusdem nomen insculptum, sed tessellato opere diversicoloratis simul intextis lapillis elaboratum est, numismate ejusdem operis superaddito, quod raro, & nisi clarioribus viris olim præstitum fuisse constat. In istius autem tituli initio sacrosanctum Christi nomen consueto more delineatum est. Porro etsi in pace depositum eundem fuisse asseratur, tamen vas sanguinis reconditum patentissimum veluti signum eundem gloriosum Christi martyrem denunciat. Totus autem titulus ita legendus meo quidem judicio videtur: *Upi conjuci Diniain in pace.*

Cepasii titulus consueto columbæ ramum palmæ deferentis signo, quod martyrii symbolum est, decoratur, vasculum insuper pretiosi cruoris tumulo affixum eundem pro Christo purpuratum fuisse præmonstrabat.

Sepulchralis Herculii pueri titulus, sacro Christi nomine, & palmis item conspicuus redditur, sed vasculo sanguinis, quem ille pro Christo effudit, apprime nobilitatur.

Duo isti lapides, qui inter sacra perscrutandum Cæmeteria, in lucem venêre, consuetis martyrum signis, palmis videlicet, & columba prænotati, anonymi recensentur: cum enim copiosus, ut iam diximus, aliquando interfectorum pro Christo numerus esset, & frequens, ac confusa interdum Christianorum strages contingeret, haud singulorum nomina, sed præcipuorum dumtaxat, marmori insculpendi opportunitas suppetebat: quamobrem quorum nomina pia Christianorum manus assequi non poterat, eorundem sepulchra martyrii signis prænotabat, & veneranda eorundem pignora intra Cæmeteriales speluncas, ne merito cultu destituerentur, condita diligenti studio posteris commendabat, ut his duobus lapidibus comprobatum est, qui sacris item cruoris vasculis nobilitati illud Psalmistæ jugiter fidelium auribus intonant: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus.*

Verum sepulchralibus titulis hactenus recensitis alios

Tituli sepulchrales e Cœmeteriis nuper eruti.

alios insuper ad hujus primi tomi Subterraneæ Romæ calcem, quos inter perscrutandum Cœmeteria passim in lucem non multis abhinc annis prodire contigit, & ab Illustrissima Felice Rondanina, nulli prorsus impensæ, aut labori parcendo, collectos, & pretiosorum instar lapillorum studiose inter sacra recolendæ antiquitatis monimenta, ne ipsas inter rudium hominum manus oblivione intercepti perirent, servatos, hic in studiosi gratiam lectoris subtexendos duximus. Ex quibus profecto, si quando fides mutis lapidibus in venerandæ obsequium antiquitatis adhibenda est, & ipsa rerum Christianarum facies elucet, & nonnulla curiosis oculis, atque auribus digna palam suppetunt, quæ etsi conjecturis, uti mos est, inhærendo, haud cuncta lapidibus rudi artificum manu insculpta sine ambiguitate asseri, ac sine formidine defendi queant, animi tamen sensum innuendo potius, quam definiendo quid potissimum in rebus dubiis tenendum sit, prudentis judicio lectoris remittitur. Interim, amice lector, adinventis, & alieno labore coacervatis lapidibus fruere, & matronæ pietate inter cæteras conspicuæ, ac de sacra antiquitate optime meritæ, quæ hos tibi suspiciendos, ac contemplandos offert, totum quod est, acceptum singulariter habeto.

Speciosus iste titulus, qui Castæ nomine inscriptus legitur, è Callisti Cœmeterio unà cum ejusdem corpore à perscrutantibus erutus, consueta Christianæ religionis signa, sacrosanctum videlicet Christi nomen Græcis litteris de more expressum, palmam itidem à latere; velut nobilis martyrii indicem præ se fert. Unum tamen, quod in cæteris Christianorum sepulchris, præterquam in splendidioribus raro videre est, sacrosanctum vivificæ Crucis signum supra nomen exsculptum cernitur, ac si hoc nobili mulier signo prænotata iisdem cum Apostolo vocibus ex ipso tumulo, ubi jacet, exclamet: *Absit mihi gloriari, nisi in Cruce Domini nostri Iesu Christi per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Et illud: *Hos autem gloriari oportet in Cruce Domini nostri Iesu Christi, in quo est salus, cura & resurrectio nostra, per quem salvati & liberati sumus.* Crux igitur Christianorum tumulis affixa futuræ resurrectionis, ac felicitatis symbolum est, ut Christus illis apud Ioannem verbis testatus est: *Exaltari oportet filium hominis, ut omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Crucis enim signum olim, vel tum apud Ægyptios inter Hieroglyphica signa extitisse, & *Vitam venturam* præsignasse ajunt. Divino autem consilio ejuscemodi significatio huic præ cæteris litteræ indita est, quoniam Crux perennem perdito Orbi vitam peperit. De hoc autem crucis signo Ruffinus hæc ait: *Signum Dominicæ Crucis* inter illas, quas dicunt ἱερατικάς, id est Sacerdotales litteras, habere Ægyptii dicuntur velut unum ex cæteris litterarum, quæ apud illos, elementis. Cujus litteræ, seu vocabuli hanc asserunt esse interpretationem: *Vita ventura.* Hæc ille. Socrates insuper: *In templo*, inquit, *Serapidis diruto & fundamentis convulso, litteræ repertæ fuerunt lapidibus incisæ, quas Hieroglyphicas appellant. Erant formæ insculptæ, quæ Crucis habebant effigiem. Gentiles autem quidem ad fidem Christianam conversi, qui litteras Hieroglyphicas accurate noverant, formam Crucis, quid sibi vellet, interpretantur: Vitam venturam significare docent.* Certe Crucis signum, vitæ symbolum extitisse apertis apud Ezechielem prophetam verbis Deo præmonstrante didicimus: *Omnem*, inquit, *super quem videritis Tau, ne occidatis.* Crux igitur fidelium frontibus insculpta gladium procul arcet, tumulis affixa mortem effugat, & animabus salutem, ac perennem vitam comparat, juxta id quod Cyprianus edisserit: *Quod in signo Crucis*, inquit, *salus sit omnibus, qui in frontibus notentur, apud Ezechielem dicit Dominus: Notabis signum super frontes. Item in Exodo Deus ad Moysem: Et erit sanguis in signo vobis super domos, &c.* Jure igitur Crucis signum Christianorum interdum sepulchris ad resurrectionem contestandam affixum est. Ut enim Augustinus ait: *Si sancta Crux elevata non esset, Christianus populus in æternum periisset.* Hinc tam familiare Christianis Crucis signum jugiter extitit, ut vel vigilantes, vel dormientes hoc signo præmuniri viderentur, juxta id quod olim Prudentius cecinit:

Crux marmoreo huic titulo insculpta expenditur. *Gal. 6.* — *Io. 3.* — *Ruff. lib. 2. hist. c. 29.* — *Crucis signum littera Sacerdotalis apud Ægyptios.* — *Socrat. l. 5. hist. c. 17.* — *Ezech. ca. 9.* — *Cypr. l. 2. cont. Iud.* — *Aug. ser. 90. de temp.* — *Prud. hym. 6.*

> *Fac cum vocante somno,*
> *Castum petis cubile,*
> *Frontem, locumque cordis,*
> *Crucis figura signet,*
> *Crux pellit omne noxium.*

Christiani igitur signum, quo tam familiariter, dum viverent, utebantur, vel in Cœmeteriis dormientium instar locati sua præmuniri sepulchra voluêre. Plura vero de Cruce, & salutari ejus signo nos to. 2. lib. 6. Subterraneæ Romæ, cum de Christi nomine agendum erit, ad quæ lectorem remittimus.

ΘΗϹ ΥωΡϹΗΑΡΥϹ ΥΑΛΛΗΕ ΡΥΡϹΗΥϹΗΥΥΥ
ΛΑΤΥϹΤΤΡωΦΗϹΕ ϹΥΜΦΑΜΗΛΗΑ ΤωΤΑ
ϘΥΗΕ ϘϹΥΡΤ ΗΡ ΤΤΑΚΕ
ϚΥΘΦΗΛΛΑΡϹΗΛΛΑΦΕϹΗΤ

Primo quidem titulus hic characteribus istis barbaris inscriptus hunc in modum legendus est, videlicet: *Hic Gordianus Galliæ nuncius jugulatus pro fide cum familia tota, quiescunt in pace Theophila Ancilla fecit.*

Sepulchralis hic lapis, qui palmam præfert, è Cœmeterio S. Agnetis Via Nomentana erutus, & Gordiani titulo prænotatus eundem insigniorem quempiam virum fuisse docet, qui totius Galliæ Romanum apud Imperatorem nuncii munus obiret. Verum quid nuncii nomen, & quid munus itidem præ se ferat, incompertum nobis est, cum apud

ſcriptores ejus mentio parum uſu venerit. Verum ex eo, quod unà ſimul cum tota familia eum pro fide jugulatum fuiſſe deſcribatur, aſſerendum nobis profectò videtur, publicum utique, atque conſpicuum munus Romanos apud Imperatores illum exhibuiſſe, cui pro fide unà cum cæteris interempto ancilla, quæ ſuperfuit, ſepulchrum pariter, ac titulum hunc ad perpetuum monimentum poſuit. Marmoreæ autem hujus tabulæ pars altera, quæ barbaras has litterarum notas præferebat, ipſo cum Gordiani corpore in Galliam avecta eſt. Relicta eſt hæc, quæ proxima corpus hærebat, ut nuncius cum titulo rei bene geſtæ rediret in patriam, Romæ facti memoria duraret.

Nuncii quidem munus, nec publicum nec unquam inter majores, vel minores dignitates numeratum apud auctores probæ Latinitatis repetiri noruntii, qui Ciceronem, & optimos quoſque norunt. Qui enim ad rem ſeu publicam, ſeu domeſticam denunciandam præmittebantur, nuncii dicebantur. Varro nomen nuncii à verbo νέ☉, quod eſt novus, unde noviſſimum deflectit, quod poſtremum à priſcis illis, qui cenſoria ſeveritate incorruptum linguæ candorem retinebant, vitatum eſt, tanquam peregrinum, & novum. Hinc apud Plautum in Amph. Servus munere nuncii fungitur, Mercuriumque olim Deorum nuncium nunciis, & lucro præeſſe commenti ſunt. Porro legati nomen nuncio finitimum fuiſſe, & inde nuncium pro legato poſitum eſſe; pro corrupta temporis loquendi conſuetudine, quam hæc inſcriptio demonſtrat, non obſcuris argumentis conjicere licet. Sic à Cic. in Vatinium legati appellati ſunt *nuncii* pacis, ac belli, & à Varrone legati dicti ſunt, qui publice lecti, quorum opera peregre uterentur magiſtratus, quive *nuncii* ſenatus ac populi eſſent. Livius lib. 28. Lucius Scipio cum multis nobilibus captivis *nuncius* receptæ Hiſpaniæ miſſus eſt. Similiter & oratores pro legatis accipi non ſemel à Virg. lib. 7. & lib. 11. notat Nonnius Marcellus, & Servius ad ea loca:

Nuncii nomen unde derivet?

Mercurius Deorum nuncius,

Nuncii pacis, & belli.

Virg. Æneid. lib. 7.

Tum Satus Anchiſa delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia regis
Ire jubet ramis velatos Palladis omnes.

Ad ea Servius, ex omni qualitate dignitatum, quod & apud Rom. in legatione mittenda hodieque ſervatur, & infra lib. 11.

Id. lib. 10.

Iamque oratores aderant ex urbe Latina
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes.

Idem Servius: oratores legati à perorando pro repub. nominati, imitatus nempe Homerum in princ. Iliadis.

Homer. Iliad.

Ουνεκα τὸν Χρύσlω ἠτίμησ᾽ ἀρητηρά
Ατρείδης ὁ γὰρ ἦλθε θοὰς ἐπὶ νῆας Αχαιῶν
Λυσόμενος τὲ θυγάτερα φερῶντ᾽ ἀπερείσι ἄποινα.
Στέμματ᾽ ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλȣ Απόλλονος
Χρυσέῳ ἀνὰ σκήπτρῳ.

Hoc eſt:

Quoniam Chryſen contempſit ſacerdotem
Atrides, hic enim venit ad celeres naves Græcorum
Ut redimeret filiam, ferens magnum pretium
Coronas in manibus habens longe jaculantis Apollinis
Aureo cum ſceptro.

Oratoris nomen unde origi nem traxerit.

Ubi & verbum ἀρητηρὰ æquivocum adhibuit; deprecatorem enim ſignificat præter ſacerdotem, à quo oratoris originem deduxit Feſtus, orare enim eſt per preces agere, quod officium legati pluribus in locis expreſſit Cicero, ſed præcipue V. Philip. *legatos decernitis, ſi ut deprecentur, contemnet, ſi ut impetretis, non audiet.* Quos oratores ad pacem, ſeu inducias componendas miſſos caduceatores etiam vocatos fuiſſe, præter Iſidori auctoritatem plura ſuppetunt exempla. Quare & illos ſimilitudine Mercurij, cujus peculiare inſigne fuit Caduceum, nuncios vocari potuiſſe, facile inclinaverim.

Hæc igitur ſunt, quæ fidem faciunt S. martyrem hunc Gordianum Romæ pro Galliis cum legati ſeu oratoris munere fuiſſe, cum in more jam poſitum eſſet, è provinciis, coloniis & municipiis ad Cæſares legatos mittere, quod ne ab aliis actum agam, ſatis ſit adnotaſſe ex lib. 50. Digeſtorum titulo de legationibus, & lib. 10. Codicis eodem titulo, ex quibus multa Pancirolus in libello de magiſtratibus municipalibus cap. ult.

Porro ſi rem conjecturis definire liceat, Gordianum hunc, vel pro aliquo publico negotio è Galliis ad Imperatorem tranſmiſſum quidam arbitrantur, quod quidem negotium tunc maxime perurgeret, vel certe quod agentis vicem pro Galliarum Regno obiret: vel ſane quod cum tunc temporis bellis Gallia perturbaretur, vel præſes novam aliquam Chriſtianis perſecutionem moliretur, Gordianus iſte ad agendum pro Regno, vel pro ſedandis bellorum tumultibus, vel pro reprimenda perſecutione acturus in Vrbem adveniſſet, re autem infecta pro labore in præmium mart. palmam accepit. Quod publicæ autem neceſſitatis cauſa è provinciis nuncii paſſim ad Imperatorem coram cum eo acturi mitterentur, locuples teſtis eſt Philo Iudæus, qui unà cum collegis ann. Chriſti 42. à Iudæis Alexandriæ agentibus legatus ad Caium Imperatorem miſſus eſt, de quibus iſthæc Baron. tom. 1. Annal. *Hoc igitur anno, non antea, ut alii putant, Philo Iudæus unà cum collegis à Iudæis Alexandriæ agentibus legatus ad Caium Imperatorem miſſus eſt: ab Alexandrinis vero alii adverſus eos miſſi ſunt legati, inter quos Apion Grammaticus Iudæorum infenſiſſimus hoſtis.* Cujus item legationis meminit Ioſephus: & quidem Philo egregium de ſua ad Cajum legatione commentarium conſcripſit, ubi iſthæc habet: *Placuit offerre Cajo libellum continentem ſummam calamitatum, & earum deprecationem: id erat ferme compendium ſupplicationis prolixioris, quam per Agrippam Regem paulo ante miſeramus.* hæc Philo. Et quidem quod hujuſcemodi legationes mitti frequenter è provinciis conſueviſſent, ipſe Philo teſtatur his plane verbis, cum de ſua ad Caium legatione agens, & ſe ab Imperatore expediendum fore aſſerit: *Miſſoque ad nos,* inquit, *Romulo, qui legationibus admittendis præerat, pollicitus eſt,* Cajus videlicet, *ſe cogniturum noſtram cauſam per otium.* Et poſtea ſubdit: *Quid ſibi vult, quod cum adſint legationes propemodum ex omnibus Orbis regionibus, ait ſe nos ſolos auditurum: nec enim neſcit nos eſſe Iudæos, contentos ſi æquaremur cæteris.* hæc Philo. Summa autem legationis erat, ut Cajum ab inferenda in templum Hieroſolymitanum ejuſdem ſtatua, quod Petronio Syriæ præſidi in mandatis dederat, averterent, & pacatum haberent. Potuit igitur hic, dum legatione apud Imperatorem fungeretur, pro legato nuncius haud improbabiliter, ut ajunt, deſcribi. Quod autem vel hi, qui legationes apud Imperatores obibant, nulla habita ratione paſſim pro Chriſti fide interficerentur, exemplo ſanctorum martyrum Manuelis, Sabelis, & Iſmaelis palam fit, qui cum pro Rege

Gordianus Galliæ nuncius.

Baron. to. 1. an. 42. n. 2.

Ioſeph. l. 18. antiq. c. 10.

Philo lib. de legat. ad Cajum.

Per-

Persarum legatione fungerentur, à Iuliano occisi sunt, de quibus hæc in Martyrologio Rom. die 17. Iunii: *Chalcedone sanctorum mart. Manuelis, Sabelis, & Ismaelis, qui pacis causa apud Iulianum Apostatam pro Rege Persarum legatione fungentes, cum Imperatoris jussu idola venerari compellerentur, idque constanti animo recusarent, gladio feriuntur.* Potest insuper asseri, Gordianum à Gallicanæ Ecclesiæ Christianis, ut olim mos erat, ad Rom. Ecclesiam ad exhibenda mutuæ charitatis officia transmissum fuisse: haud enim novum est, quod hujuscemodi legationes à Christianis mitterentur: nam ut res ad antiquiora tempora revocetur, Ignatius martyr epist. ad Philadelphenses petit, ut Ecclesia & Episcopus Philadelphiæ designent aliquem, qui Antiochiam Syriæ proficiscatur, & pacem eidem Ecclesiæ restitutam gratuletur, & ut ipse ait εἰς τὸ πρεσβεῦσαι ἐκεῖ θεοῦ πρεσβείαν, qui isthic sacra legatione fungatur. Idem quoque à S. Polycarpo petit talem nuntium, sive legatum mitti, ὡς δυνήσεται θεόδρομος καλεῖσθαι, qui poterit Dei cursor vocari. Idem fieri petit ab Ecclesia Ephesiorum. Hinc apparet Ecclesiam primitivam pacis, atque unionis vinculum non solum epistolis mutuis conservasse, sed etiam nuntiis peculiariter eam ad rem missis mutua caritatis officia invicem præstitisse. Hæc sunt, quæ in hujus tituli elucidationem divinantes potius ut in re dubia, quam certum quid definientes, proferimus, saniori lectoris judicio rem totam sapienter definiendam remittentes.

Mar. Rom. die 17. Iun.

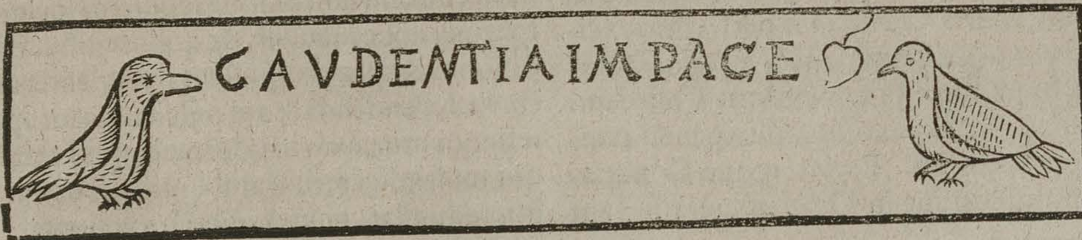
Pacis ac caritatis conservandæ nuncii in primitiva Ecclesia.

PVER PANCHARIVS QVI NATVS EST III
IDVS IANVARIAE ET VIXIT ANNOS XX
ET MENSES OCTO ET DIES XII

Hic quoque sepulchralis lapis ex Cœmeterio Callisti inter perscrutandum, luci redditus est, & Pancharium præ se fert. Mirari autem non possumus, cur iste, qui bis denos vixisse annos, & eo amplius describitur, puer tamen nuncupetur, verum propter bonam indolem, ac miram innocentiam merito pueri nomen retinere potuit. Haud enim in scripturis novum est, quod majoris ætatis viri, puerorum nomine appellentur. Certe David puer à Saule vocatur, ait enim illi: *Non vales resistere Philistheo, quia puer es, hic autem vir bellator ab adolescentia sua.* Et tamen David tunc temporis erat grandævus, vir bellicosus, & tam proceræ staturæ, ut arma Saulis illi pugnaturo aptari potuerint: quis enim nesciat, quod David, priusquam cum Goliath dimicaret, vir appellatus fuerit, quapropter quidam Sauli isthæc retulit: *Ego vidi filium Isai Bethlehemitem scientem psallere, & fortissimum robore, & virum bellicosum.* Et sane haud ille puer erat, qui Saulis armiger factus fuerat, cap. 21. & paulo post præpositus viris belli dicitur, quod munus prudentiam desiderat jam maturam & ingenium plusquam juvenile, ut Sancius explicat. Potuit hic igitur pueri nomine etiamsi grandioris ætatis appellari. Nisi asserere quis velit titulum hunc vel à parentibus filio, vel certe à domino famulo suo inscriptum fuisse: tunc enim pueri vocabulo magis congrue demortuo aptari videbitur. Sed in re ista prudentis (cui plurimum deferimus) lectoris sententia desideratur.

Pueri nomen quomodo intelligendum sit. *1 Reg. c. 17. v. 33.*

1 Reg. c. 16. v. 18.

Titulus iste sepulchralis ex Cœmeterio Prætextati in lucem venit, in quo Gaudentiæ nomen unà cum binis hinc inde columbis insculptum cernitur. Porro columbam marmori designatam virginitatis symbolum præseferre arbitramur. Nulla autem palma, ut in cæteris sepulchris, sed cordis dumtaxat effigies ferro incisa contemplanda proponitur. Porro phrasis illa *in Pace* sepulchralibus quandoque martyrum titulis aptari consuevit, juxta quod Ecclesia in Antiphonis Martyrum canit: *Corpora sanctorum in pace sepulta sunt.* Et ut exemplo res comprobetur, Exuperantiæ videlicet, & Valerii martt. tumulis verba isthæc *in Pace* inscripta leguntur, quos tamen martyres extitisse insculpta eidem marmori vasa prunis referta, vel vasa sanguinis topho inclusa velut perspicuæ martyrii notæ designant, ut nos prolixius lib. 6. Romæ Subterraneæ cap. 42. enarrabimus. Verum cum Gaudentiæ tumulus nullo alio martyrii signo prænotatus appareat, haud martyrem ex titulo dumtaxat pronunciandum esse credimus. Sed cum nil præterea animadversione dignum titulus præferat; haud diutius huic edisserendo immorandum nobis est.

Columba symbolum virginitatis.

Antiph. ad laud. de com. Mart.

SIC PREMIA SERVAS VEPASIANE DIRE
CIVITAS VBI GLORIE TVE AVTORI
PREMIATVS ES MORTE GAVDENTI LETARE
PROMISIT ISTE DAT KRISTVS OMNIA TIBI
QVI ALIVM PARAVIT THEATRV IN CELO

Sepulchralis iste lapis, qui speciosum utique titulum præsefert, ex Cœmeterio D. Agnetis Nomentana Via erutus longam, ac maturam in perscrutando indaginem prærequirit: ut enim totius tituli summa lectori innotescat, Gaudentius hic theatri alicujus exædificandi auctor extitisse perhibetur, quod sub Vespasiano Augusto excitatum est, cui tanquam illustris fabricæ architecto, civitatem aliquam dono se daturum ille pollicitus fuerat, verum re perfecta, velut Christianus apud Imperatorem delatus, martyrium pro mercede sortitus est, ad quod conclusio sepulchralis istius tituli alludere videtur.

Verum quoniam multiplices sub uno eodemque titulo difficultatum ambages emergunt, ut singulis quoquo modo fiat satis, hæc præmittere voluimus, & primo quidem lapidem hunc haud ab impostore aliquo ullam ementiti recens tituli suspicionem præseferre ex aspectu ipso ostenditur. Potest autem primo id de ipsomet Vespasiano intelligi, sub quo etsi persecutio palam adversus Christianos non extiterit, clam tamen extitit, & martyres sub eodem Imperatore in Martyrolog. Romano recensentur, & præcipuus inter cæteros S. Apollinaris, de quo isthæc: *Tandem Ravennam reversus sub Vespasiano Imper. gloriosum martyrium consummavit.* Hæc autem in notis ibidem Baronius: *Non sic quidem, ut aliqua illius temporis fuerit in Christianos excitata persecutio, sed quod ait Suetonius cap. 15. his verbis: Non temere quis punitus insons reperitur, nisi absente eo, & ignaro, aut certe invito, atque decepto.* Hæc de eo Suetonius, quibus verbis aliquos sub ejus principatu excruciatos fuisse haud temere asseri potest. Verum si res melius expendatur, haud quidem de Amphitheatro, quod à Vespasiano erectum est, loqui titulum arbitramur, quia sub Vespasiano, & Tito ejus filio Impp. tanquam mitis ingenii principibus nulla, ut jam diximus, contra Christianos persecutio excitata fuit, sed potius de Domitiano Vespasiani filio, & Titi fratre loqui forte putamus, qui Vespasiani quoque nomine, ut ex numismatibus patet, nonnunquam appellatus est. Potuit igitur Domitianus theatrum aliquod aut in Urbe instaurasse, aut alibi erexisse, cui operi ejus jussu Gaudentius iste præfectus fuerit, magnis illi pro mercede propositis exhibitisque præmiorum elargitionibus, ut civitatis dono cumulandus foret: at odium pro gratia tandem recepit, delatus enim velut Christianus, martyrio affectus, nobiliori in Cælis theatro auctus est, quod innuere videntur posteriora tituli verba:

Mar. Rom. die 23. Julii.

Vespasianus, & Titus optimi Principes.

Præmiatus es morte Gaudenti lætare
Promisit iste, dat Christus omnia tibi,
Qui alium paravit theatrum in Cælo.

Valde autem dolemus nullam annorum rationem ex titulo deprehendi posse, & fortasse numisma aliquod intra sepulchri urnam à Christianis illatum temporum indicium præferebat, sed effossorum incuria, aut certe avaritia, aurum furto sublatum, lutum dumtaxat ac lapidem perscrutantium manibus offerri contigit. Et quidem numismata in martyrum sepulchris apponi consuevere, & hoc nostro seculo in Caji Papæ, ac mart. sepulchro tria Diocletiani, sub quo martyrio coronatus fuerat, numismata adinventa sunt. Titulus autem necem, quam Gaudentius pro Christo pertulit, præmii instar amplam eidem lætitiæ causam exhibuisse testatur verbis illis:

Numismata in Martyrum sepulchris.

Præmiatus es morte, Gaudenti lætare.

Verum allusisse ad illa Petri Apostoli verba visus est: *Si quid patimini propter justitiam, beati.* Et ad illud Matthæi: *Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in Cælis.* Congrue igitur, Augustino teste, tanto, qui martyrium pro Christo patiuntur, feliciores, quanto miseriores, qui illud fidei causa inferunt, pronuntiandi sunt: *Tanto igitur*, inquit, *miseriores, qui propter hoc nomen ista faciunt, quanto beatiores, qui propter hoc nomen ista patiuntur.* Ut nobis autem ex notis conjicere fas est, quibus interior lapidis pars insculpta est, uxorem conjugi tumulum posuit, & intra eundem sibi quoque sepulchri locum elegit, ut ipsæmet notæ innuunt, de quibus infra. Verum quæ diximus & quæ dici possent, prudentis arbitrio lectoris expendenda & aut rejicienda, aut approbanda relinquuntur, cum haud temere quid certi de titulo, qui multiplici rerum ambiguitate constat, & scatebris redundat, nos pronuntiare velimus.

1 Petr. mart. c. 5.

Aug. in Io. tract. 88.

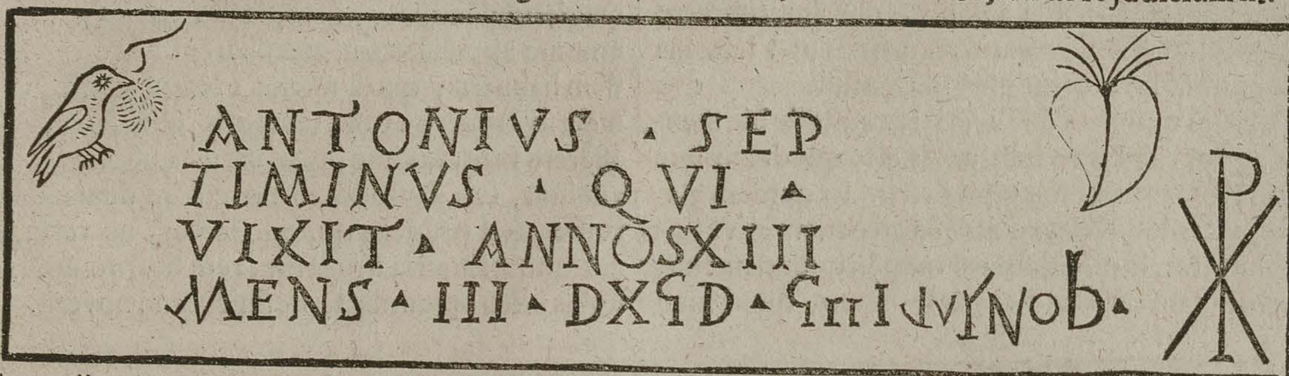
AVRELIA ♀ AVGVRINA ♀ HIC
EST

In interiore parte lapidis, quo sepulchrum concluditur, titulus iste Aureliæ Augurinæ nomine prænotatus legitur, in quo cum nullum palmæ, aut Christiani nominis signum exhibeatur, ut nobis in re admodum subobscura conjicere fas est, Aurelia Augurina, quæ isthic describitur, Gaudentii uxor marito tumulum unà cum titulo posuit: quoniam vero se à mariti consortio sejungi ægre ferebat, cum consuetudo viros unà cum uxoribus suis eodem tumulo locandos suaderet, se post mortem una cum viro, quem unice dilexerat, locari voluit; quamobrem in interiori lapidis facie, mulieris nomen ex ipsius præscripto insculptum est. Et certe uxores olim una cum viris eodem sepulchro illatas fuisse novimus, quia quibus communicamus vivis, communicamus & mortuis, & ipsiusmet conjugii lex dictare videtur, ut quorū animi conjuncti in vita fuere, eorundem corpora haud ab unius, ejusdemque sepulchri consortio sejungantur: & ut res interim ad antiquiora tempora revocetur, certe Tobias cum filium

Uxores eodem cum viris sepulchro condendi mos.

filium præceptis imbueret, de matris sepulchro illud injunxit: *Cum acceperit Deus animam meam, corpus meum sepeli: & honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ ejus. Cum autem & ipsa compleverit tempus vitæ suæ, sepelias eam circa me, sive (ut est in textu Græco) juxta me in uno sepulchro.* Si autem ipsamet exurgentis Ecclesiæ tempora repetamus, viris, & uxoribus idem sepulchrum commune fuisse compertum est. Saphira enim Ananiæ uxor cum vir pretium ex possessionibus divenditis, parte sibi per fraudem retenta, celasset, Petro eum graviter redarguente, & perstringente illico expirans sepulchro illatus esset, uxor autem criminis conscia, & pœnæ pariter consors effecta, Petro vindicante, protinus corruit: *Confestim*, inquit, *cecidit ante pedes ejus, & expiravit. Intrantes autem juvenes, invenerunt illam mortuam, & extulerunt, & sepelierunt ad virum suum.* En quam antiquus uxores una cum viris tumulandi mos, qui ab ipsis Ecclesiæ incunabulis inolevit. Haud igitur incongrue mulier ista se à viri, vel tum martyris consortio excludi voluit: sed tuum, studiose lector, in hac re judicium sit.

Actor. c. 5. v. 10.

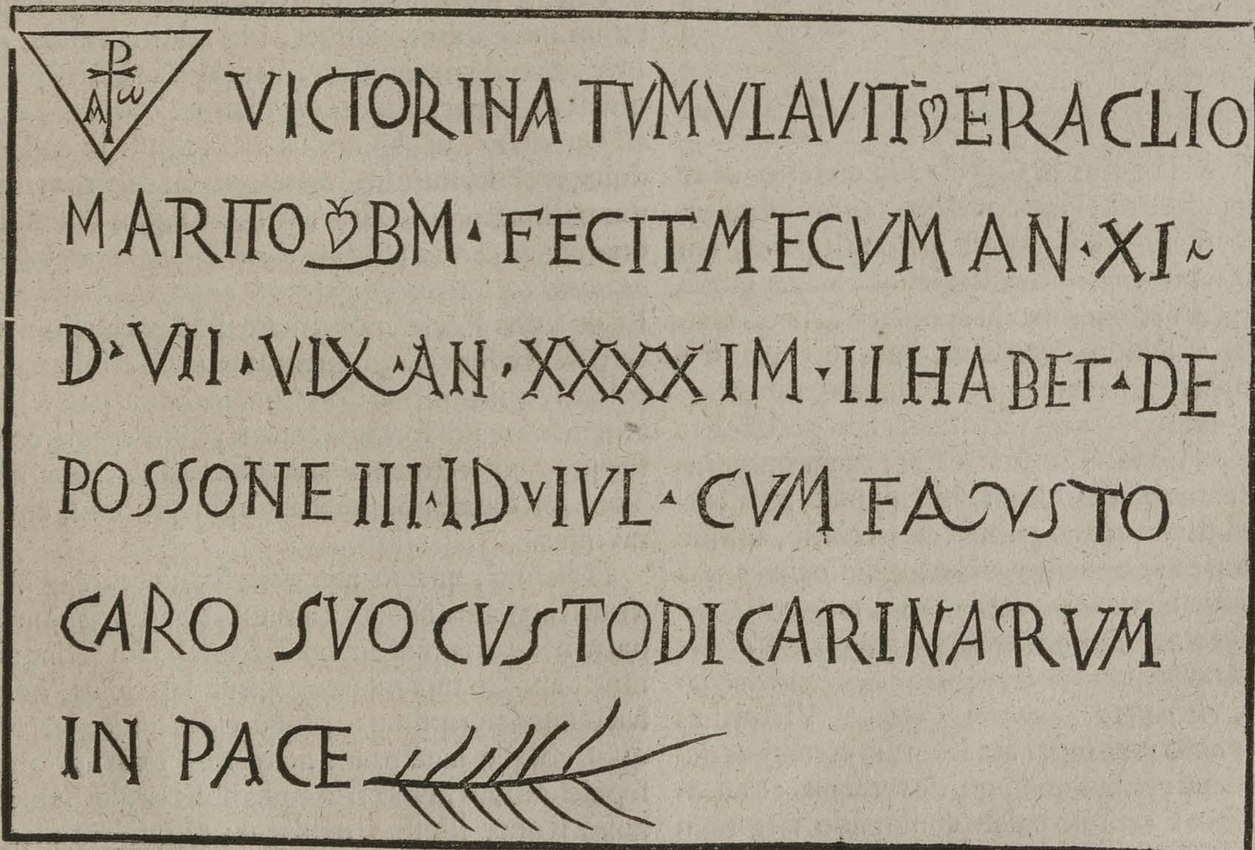
Antonii Septimini titulus è Cœmeterio Prætextati erutus brevem vitæ periodum, sed amplam martyrii coronam meritis ejusdem præsefert: vixit enim annos 13. illustratur lapis columbæ palmam deferentis imagine, & sacrosanctum Christi nomen consueto more expressum exhibet, cordis insuper interjectu lineæ subdivisi imaginem, ex quo flammarum globi prodeunt, intuentibus contemplandam præfert, quod quidem vel ad amoris præcipui, quo is à parentibus diligebatur, significationem appositum est. Quos enim vere diligimus, eosdem nos ex corde diligere protestamur. Certe S. Augustinus sublatum quondam sibi morte amicum vehementer indoluit, ut ipsemet his verbis enarrat: *Quo dolore*, inquit, *obtenebratum est cor meum, & quidquid aspiciebam, mors erat, & erat mihi patria supplicium, & paterna domus mera infelicitas, &c. solus fletus erat dulcis mihi, et successerat amico in deliciis animi mei.* Et de illo rursum flebiliter loquens, cor sibi ejusdem obitu dimidiatum fuisse proclamat: *Ecce cor meum Deus meus, ecce intus vide, quia memini spes mea, &c. mirabar cæteros mortales vivere, quia ille, quem quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat, & me magis, quia ille alter eram, vivere illo mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico suo, dimidium animæ meæ: nam ego sensi animam meam, & animam illius unam fuisse animam in duobus corporibus, & ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius vivere, & ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaveram.* Cum singularem igitur amoris vim, qua Septiminum hunc defunctum diligebant parentes, aut amici, designare vellent, exculpta marmori cordis imagine, quod amoris symbolum est, prænotarunt. Nisi forte quis asserat, ab eisdem amoris vim, quo iste in Deum suum ferebatur, flammis adumbratam fuisse, juxta illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, &c.* De quo August. *Amor meus pondus meum, eo feror, quocumque feror.* Notas autem, quæ ad tituli calcem exculptæ sunt, nullatenus hic exponimus, ne divinare potius ignota, quam explanare videamur: sed sapienti lectoris judicio interpretandas relinquimus.

Cordis imago sepulchris insculpta quid innuat?

S. Aug. conf. l. 4. c. 4.

cap. 6. conf.

Cordilectionis symbolum.

Sepulchralis iste lapis è Cœmenterio Priscillæ erutus, qui martyrii palmam marmorii insculptam

 præfert,

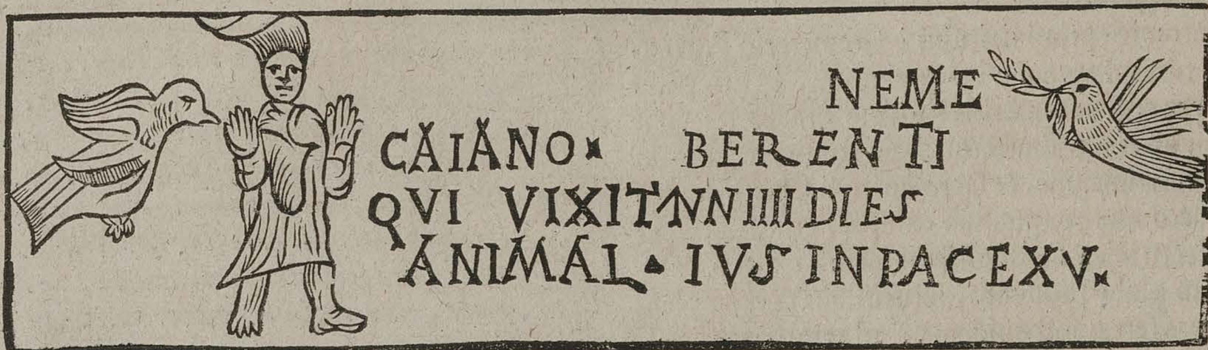
præfert, Subterraneæ Romæ ſplendorem adauget, & veterum Chriſtianorum pietatem palam edocet: ſub triangulari enim forma ſacroſanctum Chriſti nomen prænotatum conſpicitur. Quæ quidem forma ſanctiſſimæ Trinitatis ſymbolum eſt ob tres angulos, quos una eademque figura continet. Hoc autem myſterium adumbrari à Chriſtianis conſuevit, de quo Prudentius cecinit: *Claro coruſcat Trinitas myſterio.* Chriſti autem nomen duabus Græcis litteris A & Ω intermedium exhibet, de quo plane ſymbolo, quod ſolemne Chriſtianis extiterit, plura alibi ediſſerenda à nobis erunt. Interim vero Eraclii martyris hic mentio recurrit, cui Victorina uxor tumulum, ac titulum hunc poſuit.

Figura triangularis SS. Trinitatis hieroglyphicum.

Verum quoniam de Carinarum cuſtode hic mentio agitur, indagandum nobis eſt, quodnam hoc apud Romanos munus olim fuerit. Et quidem Carinæ, vici olim Romani nomen ad pedem clivi Capitolini erat, in quo domus Pompeii quondam fuit. Varro autem carinas dici putat, ab eo, quod hinc viæ ſacræ caput καρά, Latine caput, oriretur, & Cic. in Para. hæc habet: *Manlius habuit ædiculas in carinis.* Ut plane autem rem aſſequamur, hæc apud Bartholomæum Manlium de Carinis leguntur: *Ea autem pars exquiliarum, quæ inter buſta Gallica, Tabernolam, arcum Gallieni, ac Suburram comprehenſa eſt, Carinarum nomen obtinuit: quod innuit Livius, cum ſexto belli Punici inquit, Flaccus Coſ. media urbe per Carinas exquilias contendit, ubi unum ab altero dividit. Erant autem Carinæ, auctore Servio, ædificia facta in modum Carinarum.* In eam igitur partem magis propendimus, ut regio iſta, quæ Carinarum nomine appellabatur, peculiarem aliquem cuſtodem habuerit, quod munus Heraclius iſte, cujus mentio recurrit, tunc temporis obierit, niſi quis aſſerere velit, navium, quæ carinarum etiam titulo veniunt, ſub cuſtodis titulo curam demandatam fuiſſe. Sed prudens quiſque lector, ne veritati ac antiquitati iniuria irrogetur, rem ſibi pro arbitrio, nobis ultro optantibus, definiendum noverit.

Carinæ quid ſint?

Manl. l. 4. cap. 14.

Alter hic lapis è Calliſti Cœmeterio erutus imaginem pueri & binas columbas quarum altera olivæ ramum tenet præ ſe fert, in quo Cajani infantis nomen inſculptum eſt, cujus item effigiem exhibet, cui brevis vita, ſanguine pro Chriſti fide profuſo, amplam martyrij mercedem in Cælis peperit. Vixit enim, ut nobis interpretari fas eſt litteras duas N N. annos quatuor dies xv. & martyrio coronatus deceſſit.

Conſtantii titulus in Calliſti Cœmeterio inter perſcrutandum unà cum ejuſdem corpore adinventus martyrii ſymbolo, id eſt victoriali palmarum ramo, & ſacroſancto Chriſti nomine, cujus gratia ille martyrio coronatus eſt, conſuetis Græcis characteribus exſculpto decoratur. Iure autem merito antiqui Chriſtiani martyrum ſepulchris palmam inſculpere conſueverunt, victoriam enim poſt hoſtes devictos palma aſpectu præ ſe fert: quapropter juſti, qui ante thronum Agni, in ſanguine agni laureati conſiſtunt, manu palmas in victoriæ, utique ſymbolum præferebant: *Poſt hæc*, inquit Ioannes, *vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis & linguis ſtantes ante thronum: & in conſpectu Agni, amicti ſtolis albis, & palmæ in manibus eorum.* Victoribus quippe palma poſt ſuperata laborum certamina debetur, & martyribus ipſis, qui de tyrannis, ac tartareis hoſtibus Chriſtum palam confitendo, victoriam retulere, nobilis triumphi palma aptatur: de ſingulis enim hac communi phraſi Eccleſia utitur: *Martyrii palmam adeptus eſt.* Sed de his hactenus.

Cur martyrum ſepulchris palmæ inſculperentur?

Apoch. c. 7.

BERPIO IN PACE

Alter Berpii titulus, qui è Calliſti Cœmeterio erutus fuit, paucis quidem verbis conceptus, ac marmori inſcriptus, haud prolixiorem à nobis ſermonem requirit. Cordis enim dumtaxat imaginem, & Chriſti nomen conſuetis characteribus prænotatum intuentibus exhibet, illis additis verbis: *in Pace*, & congrue quidem, nam qui in Chriſto requieſcit, in pace obdormire dicitur: *Chriſtus enim eſt pax noſtra*, ut Apoſtolus ait, & juſti in eodem dulciter obdormire in Cœmeteriis ad diem noviſſimum ſurrecturi dicuntur, id quod regius Pſalmiſta cecinit: *In pace in idipſum dormiam & requieſcam, quoniam tu Domine ſingulariter in ſpe conſtituiſti me.* Et de juſtis Eccleſia peculiare illud vocabulum uſurpare conſuevit, dormientium titulo eoſdem appellans, qui nimirum dormiunt in ſomno pacis. Iſta autem loquendi formula & martyribus aptari conſuevit. Sed lectorem remittimus ad ea, quæ nos Tom. I. Romæ Subterraneæ Cap. I. prolixius enarravimus.

Chriſtianorum tumulus in Pace ſolemnis & cur?

Pſal. 4.

Hæc ſunt, quæ in recenſitis ſepulchralibus iſtis titulis ſuggerere nobis viſum eſt, prudentis tamen judicio lectoris rem totam diſcutiendam relinquimus. Ex Cœmeterialibus igitur lapidibus, quos hactenus deſcripſimus, probe vides amice lector, quot ubique ſanctorum martyrum exuviis, quot ſepulchralibus immo triumphalibus titulis Subterranea Roma illuſtris reddatur, & quidem magis quam antiqua olim heroum ſuorum ſtatuis, debel-

latarum,

latarum provinciarum triumphis, ac hostium denique trophæis, ac spoliis pariter cumularetur. Tu interim dum hæc oculis obstupescentibus deprehendis, illa Gregorii verba, quibus immensam beatorum martyr. multitudinem devotus expendit, tecum ipse animo repete: *Totum mundum*, inquit, *fratres aspicite: martyribus plenus est. Iam pene tot, qui videamus non sumus, quot veritati testes habemus. Deo ergo numerabiles, nobis super arenam multiplicati sunt, quia quanti sint, à nobis comprehendi non possunt.* Et id jure quidem, vel ex eo convinci potest, quod cum tot martyrum corpora, & tot sepulchrales eorundem tituli è Cœmeteriis Urbis Romæ huc usque in lucem prodierint, novo tamen ac mirando prodigio sacros hosce thesauros haud unquam effodiendo ac eruendo exhauriri, ac deficere contingat, sed quotidie quod recens inde effodiatur, quod eruatur, Urbi, ac Orbi, nullo prorsus interveniente decremento, suppetat.

Greg. hom. 27. in Euang.

Verum quoniam colligendis, coacervandisque sepulchralium titulorum fragmentis, quibus Subterranea Roma pretiosis veluti gemmarum lapillis olim exornabatur potius, quam sternebatur, in præsens intendimus, & pii quique, ac eruditi viri operam, ac studium iisdem certatim impendere satagerunt, inde factum est, ut Romana passim Musæa lydiis istis (ut ita dicam) lapidibus referta venerandam recolendæ antiquitatis faciem, & haud ullo unquam obliterandam tempore memoriam, cunctis vel digito demonstrent. Nam, ut assidue aurum, quod in imis terræ visceribus latet, avara hominum manus requirere, ac ferro perscrutari non desinit, certe haud minus curiose devota Christianorum pietas intra Subterraneæ Romæ viscera, antiquæ Christianitatis vestigia rimari jugiter destitit. Quocirca lapides, quibus primæva, beataque Christianorum secula explorari contingit, thesaurorum instar colligere, collectosque pari studio intra nobiles ad servandum arcas, posteris transmittendi gratia recondere consuevit. Hi quippe lapides (ut quod verum est, fateamur) fundamentales prorsus Urbis nostræ lapides sunt, quibus Roma, vel dum spiritali in subterraneis speluncis constructione exædificari cœpit, è tenebris in lucem emersit. Et quidem si ad lydios istos lapides, quibus aurea Christianorum gesta, ac lutea item sepulchra prænotabantur, mentis oculos convertamus, lutei profecto videbimur, qui Christianam nunc fidem sectamur, si his, qui nos jam tempore præcesserunt, conferamur; vere etenim aurei, vere stabiles, ac marmorei quodammodo extitisse comprobantur, qui infectantium furori, constanti animo resistentes, invicti pro Christo in acie perstitere. Quotus enim quisque præsentibus priora temporibus tempora objiciens, deplorandum illud Ieremiæ vaticinium adimpletum non probe intelligat? *Quomodo obscuratum est*, inquit, *aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarii?* Ita plane ipsa nunc immutata rerum, ac temporum facie, obscuratoque primævo morum Christianorum nitore, sepulchrales isti lapides, quibus antiqua Cœmeteria sanctuariorum instar decorabantur, dispersi passim ubique conspiciuntur, ita tamen, ut veluti quid antiqua religione sacrum, condigno à fidelibus cultu habeantur, & supra reliqua profanorum temporum, quæ supersunt, monumenta caput attollant. Iure enim merito istis potissimum marmorum fragmentis curiose asservatis consonat, quod Zacharias

Tituli veterum Christianorum sepulchrales.

Hujus tempor. Christianorum cum antiquis collatio.

Ierem. c. 4.

prophetico olim spiritu edixit: *Quia lapides*, inquit, *sancti elevabuntur super terram.* Ita plane sepulchrales Cœmeteriorum lapides, qui beatorum temporum sanctitatem intuentibus ingerunt, pretiosis lapidibus longe anteferendi ex imo in lucem provecti curiose ab omnibus suspiciuntur, & quot notis exsculpti sunt, tot laudum præconiis in orbe terrarum extolluntur. Quapropter Subterranea Roma lapidibus hisce, quibus primum pia Christianorum manu exculta, ac dedicata est, apprime nobilitatur, quos enim suis jam sepulchris affixit, inscripsitque titulos, eosdem plane antiquæ probitatis, ac primævi Christiani fervoris testatissimos indices erexit, præsignavitque: muti quippe lapides, quos hactenus memoravimus, diserte ac fideliter antiquam fidelium, qui præcessere, pietatem, vel mutis, quos præferunt, characteribus posteritati indicant, & loquuntur. Ut probe autem studiose lector meministi, Iosue vir inter Israëlitas rerum præclare gestarum gloria celeberrimus, bis senos, quos è medio Iordanis alveo lapides tulerat, ad perpetuum monumentum in Galgalis statuendos in hæc plane verba præcepit: *Quando*, inquit, *interrogaverint vos filii vestri cras patres suos, & dixerint eis, quid sibi volunt lapides isti? docebitis eos, atque dicetis: Per arentem alveum transivit Israël Iordanem istum.* Haud dissimili item ratione, cum innumeros istos sepulchrorum lapides, cœmeterialibus è cavernis erutos, qui nunc oculis objiciuntur, Christianorum quivis has paginas percurrendo deprehenderit, semetipsum subinde interrogans, quid lapides isti tam studiose collecti portendant? tacito sibi in auribus personante responso, rubris eosdem exaratos notis conspiciens, patentes utique martyriorum indices nactus, Christianorum innumeros sanguine pro Christo purpuratos, hujus vitæ callem feliciter pertransisse comperiet. Coacervamus igitur non martyrum dumtaxat, sed & antiquorum subinde Christianorum, ut vides, hic tibi lapides, quoniam piorum, ac studiosorum hominum manus istis curiose legendis, colligendisque hactenus elaboravit. Aurum quippe prompte libenterque impendit, ut vel perexiguum ab effossorum, perfossorumque manu lapidem referret, & recolendam Christianorum pariter tum pietatem, tum antiquitatem ab interitu vindicaret. Hos inter viros jure merito Lucas Holstenius Basilicæ Vaticanæ Canonicus, & sacræ cultor antiquitatis eximius recensendus videtur, qui sepulchrales istos titulos, quos infra subjicimus, è suo secretiore Musæo, ubi diligenter asservabantur, utpote in Cœmeterio D. Agnetis Via Nomentana inter perscrutandum adinventos, quod Cœmeterium præ cæteris olim, ut infra suo loco enarrabitur, amplissimum, ac celeberrimum extitit, hic tibi ultro descriptos legendos, contemplandosque offert.

Zach. c. 9. v. 27.

Tituli sepulchrales antiquæ probitatis testes.

Iosue c. 4. v. 21.

Tituli veterum Christianorum quid doceant.

JANUARIUS LEONTIDI
COJUGE
IN PACE.

AUR. CLEMENTINA.
L. PONTIO. EUGENIO
FILIO IN PACE.

SEPTI-

SEPTIMUS.
SIRICÆ. COJUGI.
IN PACE.

AQUILIÆ PRISCE.
IN PACE.

ΝΤΜΦΙC ΕΝΘΑΔΕ
ΚΕΙΤΑΙ

FELICISSIMA FILOMELO
CONJUGI
DULCISSIMO. QUI VIXIT
MECUM. ANNOS. TRES
M. OCTO

ΛΕΙΒΕΡΕ ΜΑΞΙΜΙΛΛΕ ΚΟΙΟΤΓΕ
ΑΜΑΝΤΙCCΙΜΕ ΦΙΚΙΤ ΕΝ ΠΑΚΕ

DONATA NUNO SUO
TERTULLO
CUM FILIA IN PACE.

EUTYCHES SORORE PATRICIÆ
BENEMERENTI Q. B. ANN. XXX.

URBICO. CESAVENTI
PATER FECIT

ΒΙΝΚΕΝΤΙω ΒΙΤΑΛΙC
ΕΙC ΙΡΗΝΗΝ

AUSTERNIGROSE COJUGI
IN PACE

ÆLIUS ERMOGENES
BENEMERENTI

ΧΡΤCΟΓΟΝΙΤ ΕΤΤΤΧΙΑΝω
ΕΝ ΕΙΡΗΝΗ

GRANIA BONA

AUR. DALMATIUS PATER
BENEMERENTI FECIT.

ΧΡΤCΟΓΟΝΙΑΝ ΕΝ ΕΙΡΗΝΗ

SPIRITO SANCTO
INNOCENTI. QUI
VIXIT. AN. PL. M. III.

VINCENTIA. IN PACE

HERCULANUS. FECIT.
SIBI. IN. PACE

PAULINUS. ROMANO
IN. PACE. QUI. VIXIT. ANN. III
ET MENSIS. SEPTE

PENTADIUS. IN PACE
DEPOSITUS. XIIII. KAL. MAR

B. M
AURELIUS. FELIX. FECIT. AURELIE
SABBATIE. QUE. VIXIT.
ANN. II. M. VIIII.
DD. XVI. DP. NONIS.
NOBENBRES

DINDARUS. IN PACE

FLORENTIAE

AURELIA. FLORENTIA.
QUÆ. VIXIT
ANNIS. XXXVIII. DIES XXV.
FECIT
CUM. DIONISIO. ANNOS.
XVIIII
MENSES. VII. DIES. XIII.
D. IDIB. AUG.

IN PACE

ΑΝΤΩΝΙ. CΥΝΒΙΩ. ΓΛΥΚΥ
ΤΑΤΗ. ΚΕ. ΤΕΚΝΩ. ΜΗΤΗΡ
ΕΖΗCΕΝΜΕΤΑ. ΑΛΥΠΙΟΥ
ΑΝΔΡΟC, ΕΑΥΤΗC, ΕΤΗ. ΕΙ
ΚΟC ΕΙΚΕ ΕΠΤΑ. ΒΙΟΝ. ΑΛΛΑΤΤΙ
ΦΙΛΙΑ. ΒΑΡΗ. ΒΑΛΕΡΙ. ΕΠΙCΚΟ
ΠΟΥ

DULCISSIMO. FILIO. FAUSTINO
PATER. SIBI. ET FILIO.
SUO FECIT QUI VIXIT. ANN.
XVII. M. II. D. XVI
DP. XV. K. MAJAS. BENEMERENTI
IN PACE

CÆCINE. ALEXANDRO.
CONJUGI
QUI. VIXIT ANNIS. VIII.
MEN. VII
DIES. XX. BENEMERENTI.
DULCISSIMO FECIT

LUXURI. IN PACE

HIC. QUIESCIT. ZOEIAO ♂ PUER
QUI VIXIT. ANNOS. XX.
ET. DIES. VI. DEPOSITUS
IN PACE
VI. KAL. FEBRARIAS.
DOMINIS NOSTRIS
FL. BALENTINIANO.
CONSULIBUS

CNISMI. SUTORIS. ET
PELORINIS. CANTRICIS
VIX. ANN. XXX.

ÆMILIUS. ET. TIMOLEA. FECERUNT
FILIO. DULCISSIMO. QUI. VIXIT. AN. IIII.
MENSIBUS. X. DIEBUS XXIII. REDDE
DIT XII. KALE. NOBENBRIS. IN PACE

OLIMPIUS. BIXIT. AN
NOS. TRES. MENSES. UN
DECI. DIES. DODECI
IN. PACE

ULVM

Fragmentum mutilis hisce ac truncatis verbis informe.

ULUM COGI
MRAPTUM. A
ENERISLACT
DONUS SERMONIS
ERETRO MANISM
EPROBITUS IPSO INC
E PERIT QUOD NON SP
T TERRIS UT REDD
TIS. HIC FUIT SPES
VIIS COMPLEVITT
ER LACRIMIS COMPES
TUSQUEM TELLUS I
AUG MEDIOL PERDUCT
ET FL. EVODIO

MERCU
RIALI
CONIVX
BENE
FECIT

KARITO. QUI. BIXIT. ANNOS. QUARACIN
TA. BONO. MARITO. BONE. MEMORIE.
QUI. FECIT. MECU. ANNOS.
VIGINTI OSSA. TUA. BENE.
REQUIESCANT

CLAUDIANE BENE
MERENTI.QVE VIXIT
ANNIS. VIIII. QUE
DEFUNCTA. EST
IDUS. JANUARIS. PARENTES. FECERUNT
IN PACE

Multa item religionis Christianæ signa jam inde apud recolendæ antiquitatis homines usu recepta, globuli quoque, necnon annuli, & symbola id genus alia eisdem inserta monumentis à perscrutantibus inter hos abditos Cœmeterialium locorum sinus inspiciuntur. Emanat ibi jugiter limpidissimus aquæ fons, qui accedentes imo inter excurrendum jam defessos, anhelantesque mirifice refovet.

Signa Christianorum in sepulchris.

Reliquas tandem Cœmeterii ejusdem partes haud semel oculatissimus antiquitatum explorator Bosius perlustravit, per multiformes aditus, quos in adiacentibus passim vineis reperiri contigit, ad utramque videlicet Appiæ Viæ partem iter sibi obvium patefaciens. Verum nullibi prorsus sepulchralium inscriptionum titulos, aut picturas, vel aliud quid animadversione dignum, aut posterorum memoria recolendum sese illi obtulit. Veruntamen de una hac re certior ultro redditus est, totam scilicet regionem illam subterraneis ubique cryptis scatere, viarumque semitis, ac diverticulis redundare, quas etiam longo intervallo usque ad templum, quod in patentibus circum agris beatæ Virgini Annunciatæ pia fidelium veneratione dicatum est, protendi advertit: quo potissimum loco perantiqui cujusdam cubiculi vestigium, consuetamque in eo Pastoris in Euangelio descripti extantem adhuc imaginem contemplari licebat. Tandem ut de hoc celeberrimo Callisti Cœmeterio dicendi finem faciamus, opportune hic lector à nobis commonendus est, haud obscuris locum (de quo sermo recurrit) antiquitus monimentis illustratum fuisse: ibi enim haud pauci marmorei Sarcophagi, sacris utriusque Testamenti historiis studiosa artificum manu exsculpti recondebantur; quales & Vaticano in Cœmeterio quamplures olim extitisse recoluimus. Ex his tamen quos è tenebris in lucem emergentes nostra hæc ætas curiosis admodum oculis aspexit, sex dumtaxat in vineis juxta D. Sebastiani Ecclesiam repertos, typis Bosius exprimendos, ac ipsi posteritati ad perennem antiquariæ rei memoriam commendandos omni adhibito studio curavit: ex quorum numero unus dumtaxat demendus est, qui utpote cum Tiburtinam apud Viam inter effodiendum innotuerit, inter perantiqua Cœmeterii S. Cyriacæ (ut nobis credere par est) monimenta, jure merito recensendus videtur. Horum autem omnium icones intuentium oculis ultro, libenterque subjicimus.

Templum Virgini Annunciatæ sacrum.

Sarcophagi marmorei.

Sarcophagus iſte duplici figurarum ordine diſtinctus, cujus iconem oculis ſubjectam hic habes, in Calliſti Cœmeterio extabat, atque olim in Eccleſia S. Sebaſtiani viſebatur. Figuræ, quas in conchylio locatas conſpicis, capite temporis injuria diminutæ ſunt, nihilominus alteram viri, mulieris alteram retuliſſe effigiem prompta eſt conjectura, & forte par quoddam conjugum naſcentis Eccleſiæ haud abs re eſſe quis dixerit. Sacræ, quas lapis hic inſignis continet, hiſtoriæ, licet omnibus obviæ, paucis tamen hic enarrandæ ſunt.

Ioh. 11. 44. I. In ordine igitur ſuperiori Chriſti Domini Lazarum à mortuis excitantis imago contemplanda proponitur.

Matth. 14. 19. II. Idem Dominus, qui ut famelicam in deſerto turbam reficeret, panes divinitus multiplicat: cophinos autem unà cum panibus cruce ſignatis exſculptos illic quoque videre eſt.

Gen. 22. 10. III. Inſculpta inſuper obedientiſſimi Abrahæ unicum ſuum immolare volentis imago repræſentatur.

Ioh. 9 6. IV. Chriſtus Dominus, qui cæco à nativitate lumen oculorum prodigioſe largitur.

Matth. 20. 34. V. Idem Dominus, qui Petro abnegationis culpam, quam patraturus erat, exprobrando prædicere videtur.

Gen. 3. 24. VI. Adam, & Eva humani generis progenitores, quos Deus irrevocabili illa ſententia condemnat: In ſudore vultus tui veſceris pane tuo.

Exod. 3. 5. VII. In ordine Sarcophagi ejuſdem inferiori Moyſis calceamenta ſibi juſſu Dei ſolventis effigies in primis conſpicitur.

Matth. 9. 20. VIII. Mulier deinde ſequitur, quæ fluxu ſanguinis diu laboraverat, & tacta veſtimentorum Domini fimbria, incolumis evadit.

Ioh. 2. 7. IX. Initium ſignorum, quæ Chriſtus Dominus ad gloriam, & poteſtatem ſuam orbi manifeſtandam patravit, cum in nuptiis Canæ Galilææ aquam in vinum convertit.

Ioh. 3. 2. 1. X. Propheta Jonas è navi in mare projicitur, & alvum marinæ belluæ vivus ingreditur; tertio autem die in terram redditus, ſub cucurbita recubare videtur.

Dan. 14. 30. XI. Daniel in lacu leonum, cui Habacuc cum panibus adſtare cernitur.

Exod. 17. 6. XII. Moyſes denique, qui percuſſa in deſerto petra, largiſſimas inde populo producit aquas.

Sarcophagus autem in longitudinem palmos decem, in altitudinem quatuor, & dimidium, in profunditatem vero palmos quinque dumtaxat obtinet.

Bini hi Sarcophagi marmorei (niſi forte unum, & priorem alterius operculum eſſe dicamus) in Calliſti Cœmeterio reperiebantur, in præſens verò in Villa Burgheſia extra Portam Pincianam viſuntur. Figuræ, quas continent, hæ ſunt.

Matth. 2. 11. I. Conſpici in primis illic datur in ſinu Virginis Matris Deus infans, quem tres Magi adorant. Et paulo ulterius idem Chriſtus in præſepio recubat, quem bos, & aſinus, ut Propheta in ſpiritu longe ante præviderat, Dominum ſuum agnoſcentes, halitu ſuo veluti fovent.

Ionæ 2. 15. II. Bis illic quoque propheta Ionas exſculptus cernitur, ſemel ubi fauces balenæ ingreditur, atque iterum, dum triduo poſt in terram reſtitutus ſub cucurbitæ umbraculo requieſcit.

Matth. 14. III. Inferius deinde Chriſtus Dominus Lazarum quatriduanum à mortuis excitare videtur: Martha verò ad ejus pedes provoluta, illum veluti adorat.

Ioh. 3. 7. IV. Idem Dominus, qui quinque panes, & duos piſces ad fameſcentem in deſerto multitudinem ſatiandam divinitus multiplicat.

V. Fecit Ieſus initium ſignorum in Cana Galilææ, aquam in vinum vertens.

VI. Mulier quædam brachiis expanſis orantis in morem.

Matth. 9. 20. VII. Mulier illa, quæ ſanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, advoluta Domini pedibus, & tangens fimbriam veſtimentorum ejus, valetudinem impetrat.

Exod. 31. 18. VIII. Divinus denique Hebræorum legiſlator Moyſes, qui ſitibundo in ſolitudine populo è ſilice largiſſimas educit aquas.

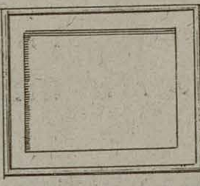
Prior

SARCOPHAGVS EFFOSSVS PROPE ECCLESIAM S. SEBASTIANI.

SARCOPHAGI DVO MARMOREI

EX COEMETERIO S. CALLISTI EFFOSSI.

Prior è duabus his Arcis marmoreis in quadam vinea prope Ædem D. Sebaſtiani Via Appia jam pridem eruta in lucem prodiit.

Matth. 2. 18. Exſculptus in ea viſitur Chriſtus Dominus recens natus, cui bos & aſinus, halitu illum ſuo calfaciendo, obſequuntur. Tres item illic Magi conſpiciuntur, qui ſtella duce Hieroſolymas ad verum, æternumque Iudæorum Regem adorandum contendunt.

Longa eſt palmis quatuor, alta verò duobus & ſemis.

Altera reperta fuit Via Tiburtina, atque ideo è S. Cyriacæ Cœmeterio illam prodiiſſe exiſtimant. Eas autem hic ſimul junctas exhibemus propterea quod ambæ in ædibus Matthæi Maurelii in vico Burgundionum vulgo dicto ſitis extent.

Ionæ 3. 2. 1. Ionæ Prophetæ hiſtoria illic contemplanda proponitur: modo enim illum ingentis Ceti alvum ingredi, modo in terram reſtitutum ſub umbraculo cucurbitæ recubare videas.

Longitudo hujus Arcæ poſterioris palmos quatuor, altitudo verò duos dumtaxat æquat.

I. Binæ hæ marmoreæ Arcæ prope Ædem D. Sebaſtiani Via Appia repertæ fuere. In priori Noë conſpici datur, qui columbam pacis cæleſtis nunciam extenſis manibus lætabundus veluti excipit.

II. Babylonicam trium Puerorum fornacem luculenter accenſam illic quoque videre eſt.

III. Ionas item Propheta, quem immanis balena deglutit, in illa ejuſdem lapidis parte, quæ temporis injuriam nonnihil paſſa eſt, exſculptus apparet.

Græca autem, quæ ibidem legitur, inſcriptio Latine ſic reddita eſt:

DEPOSITIO PRINCIPII ANTE VII. KALENDAS OCTOBRIS
THEODORA ANTE IV. IDUS SEPTEMBRIS.

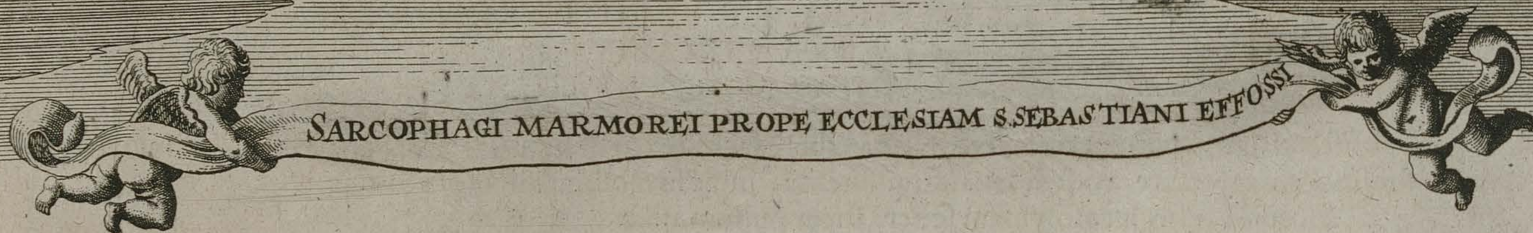
In altera verò hic appoſita conſpicitur quædam mulier media (ut quidem videtur) inter Petrum & Paulum Apoſtolos, ideo fortaſſis, quod prædicantibus illis fidem Chriſti amplexata ea fuerat. In binis præterea angulis viſitur celeberrimus ille Euangelicus Paſtor, qui erraticam ovem ſuis humeris ad ovile reportat.

Sarco-

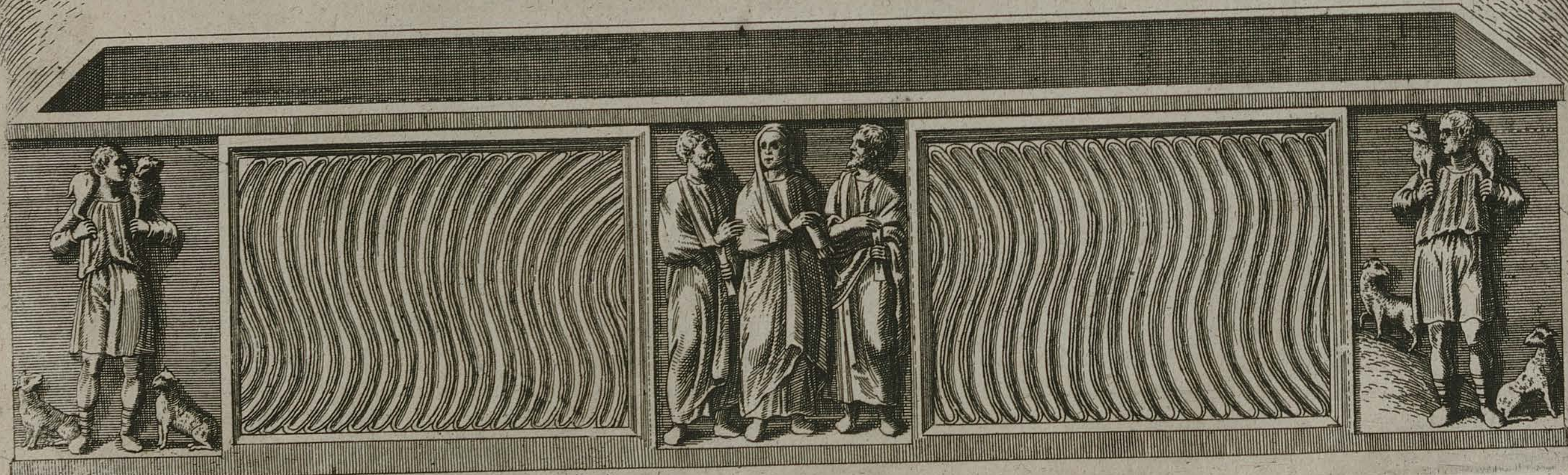
SARCOPHAGI DVO MARMOREI EFFOSSI PROPE ECLESIAM S. SEBASTIANI.

Sarcophagus iste marmoreus anno sexcentesimo septimo supra millesimum in Basilica S. Mariæ Majoris, dum elegantissimum illud Paulini Sacelli ædificium extrueretur, repertus est, quem ad corpus cujusdam Cardinalis inibi recondendum eò delatum fuisse ajunt. Sacras in eo insculptas historias hisce paucis enarrare conamur.

I. Protoparentes, qui commissa inobedientiæ culpa, è loco voluptatis ejici, & irrevocabili à Deo lata sententia ærumnis, ac laboribus cum omni posteritate addici videntur.

II. Paralyticus sanitati redditus grabatum suum bajulans domum lætus contendit.

III. Christus Dominus, qui in nuptiis Canæ Galilææ rogatu Virginis Matris aquam in vinum mirè convertit.

IV. Triumphalis Christi Domini introitus in sanctam Civitatem.

V. Idem Dominus, qui modico adhibito luto oculos cæco nato largitur.

VI. Christus Dominus iterum illic cernitur, cui pusilla nescio cujus imago inferius exsculpta adstat, fortassis unici illius, qui efferebatur, & quem misericordia motus matri viduæ restituit. Cordato tamen lectori, quid de hoc dicendum sit, judicet licebit.

VII. Denique prodigiosa Lazari quatriduani à mortuis excitatio: figura autem mulieris, quæ ad pedes Domini provoluta cernitur, Martham profectò refert.

Cæterum præsens hic Sarcophagus longitudine palmos novem cum dimidio, altitudine vero duos, & trientem dumtaxat exæquat.

Insignis hæc Arca marmorea bino figurarum ordine distincta in vinea Guidascorum prope Ædem D. Sebastiani eruta jampridem in lucem prodiit. Nunc in porticu celeberrimi Templi Pantheon visitur, ibi à præclaro, rerumque antiquarum amantissimo viro Francisco Gualdo Arimin. Equire S. Stephani posita, hac addita marmoreæ tabulæ incisa inscriptione:

AUSPICIIS EMINENTISS. PRINCIPIS
JULII MAZARINI ROMANI S.R.E. CARDINALIS
HANC ARCAM MARMOREAM VETERIS
ET NOVI TESTAMENTI
FIGURIS SCULPTAM TANQUAM NASCENTIS ECCLESIÆ
ADVERSUS ICONOMACHOS TESTIMONIUM
FRANCISCUS GUALDUS ARIMIN. EQUES S. STEPHANI
E TENEBRIS IN LUCEM
HUC TRANSFERRI, ET VELUTI TROPHÆUM
ERIGI CURAVIT
ANNO MDCXLVI.

Historiarum, quas continet, enarratio verbis è sacro textu desumptis edita, atque æri ejusdem Arcæ simulacrum referenti, eodem Gualdo adnitente, hunc in modum insculpta fuit.

I. Ascendit Jesus Jerosolymam sedens super pullum asinæ. *Matth. 21. 8.*

II. Factus est Adam reus mortis, eiecitque eum Deus de Paradiso. *Gen. 3. 24.*

III. Deditque Dominus Moysi in monte Sinai duas Tabulas Testimonii lapideas scriptas digito Dei. *Exod. 31. 18.*

IV. Nascentis Ecclesiæ generosa soboles, quæ in hac Arca olim condita quievit.

V. Abraham unigenitum suum Isaac in holocaustum offerre Deo paratus est. *Gen. 22. 10.*

VI. Lazare veni foras. *Io. 11. 44.*

VII. De quinque panibus, & duobus piscibus satiavit Dominus quinque millia hominum. *Matth. 14. 19.*

VIII. Percussit petram, & fluxerunt aquæ. *Exod. 17. 6. & ps. 77.*

IX. Nunquid & tu ex discipulis ejus es? Negavit ille, & dixit: Non sum. *Io. 18. 25.*

X. Antequam Gallus cantet, ter me negabis. *Matth. 20. 34.*

XI. Missus est Daniel in lacum leonum, & Deus conclusit ora eorum, & non nocuerunt illi. *Dan. 6. 16.*

XII. Tolle grabatum tuum, & ambula. *Io. 5. 8.*

XIII. Fecit lutum ex sputo, & unxit oculos ejus. *Io. 9. 6.*

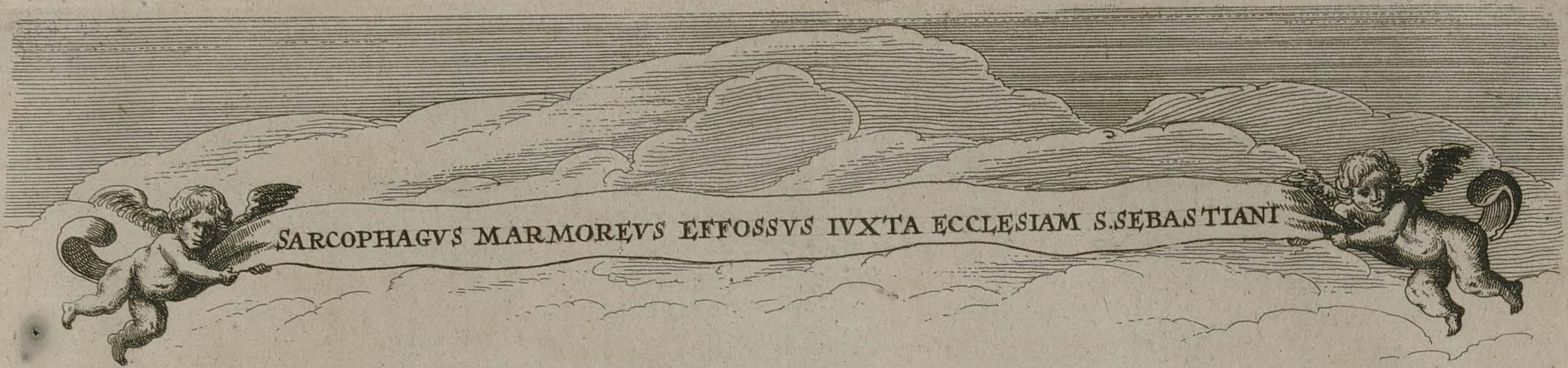
XIV. Et ecce mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis. *Matth. 9. 20.*

XV. Fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ aquam in vinum vertens. *Io. 2. 7.*

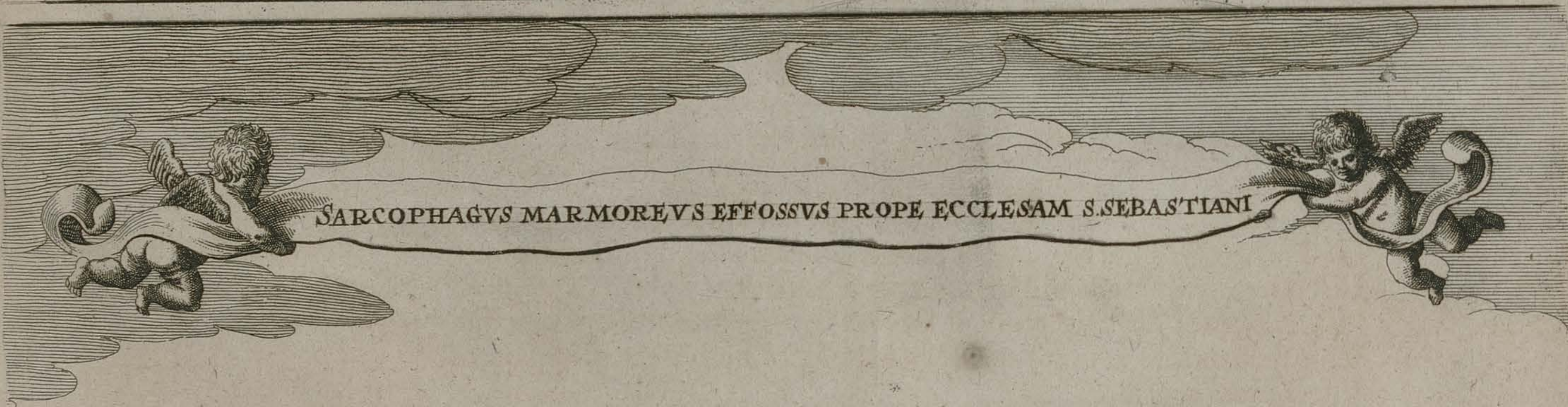
Hæc autem Arca in longitudinem palmos novem cum dimidio, in altitudinem vero tres, & dimidium obtinet.

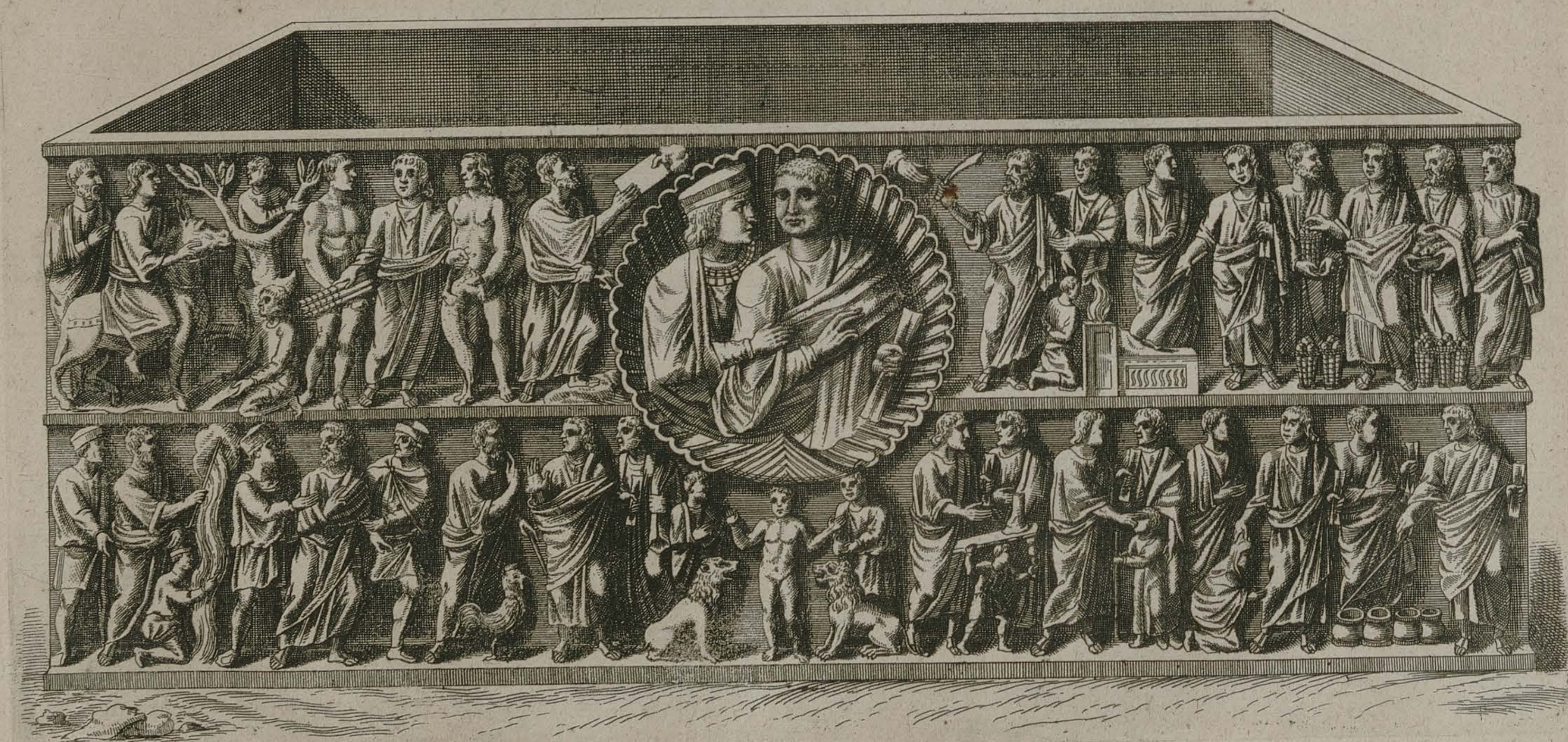
Et hæc demum sunt, amice lector, quæ in lucem, & ad notitiam nostram perscrutantium studio, ac labore ex Cœmeterialibus Callisti locis studiose hactenus perlustratis delata fuere, hæc, inquam, quæ ipsis è tenebris eruta, atque ab oblivionis injuria vindicata studiosis viris, ut alienis ditescant, & perfruantur laboribus, hic inspicienda, & contemplanda proposuimus. Accipe igitur tu quis es, & loca omni venerationis cultu condigna, etsi pede excurrere, ac osculis, ut par est, prosequi non vales, oculis saltem obsequentibus à longe vel has intra paginas rimari, conceptisque animo votis beatissimos martyres, eorundem inquilinos, salutare ne dedigneris: dum nos interim exhibiti quondam obsequii à Jacobo sanctissimo patriarcha loco divinis revelationibus ac beneficiis exculto memores, qui sacræ ut ajunt paginæ, *cum de somno evigilasset, erexit lapidem in titulum, & fundens desuper oleum, dixit: Vere locus iste sanctus est.* *Gen. c. 28.* Memores, inquam, recolendi hujus obsequii, quod merito loci sanctitas exigit, sacris Subterraneæ Romæ Cœmeteriis, quæ hactenus perlustravimus, post primum feliciter absolutum Deo aspirante volumen, titulum hunc perpetuæ futurum venerationis monimentum erigimus, & consecramus.

SISTE

SARCOPHAGVS MARMOREVS EFFOSSVS IVXTA ECCLESIAM S.SEBASTIANI

SARCOPHAGVS MARMOREVS EFFOSSVS PROPE ECCLESAM S.SEBASTIANI

SISTE GRADUM TU QUIS ES O VIATOR:
Sacra hæc Urbis, immo Orbis Cœmeteria ſunt, quæ inſpicis,
Horum nomina olim mortuorum inter oſſa tenebris conſepulta,
Rediviva in lucem nunc ſub æternitatis omine prodeunt.
Perſcrutare, venerare.
Hæc videntibus ut vides inter latebras, mortuorum Monumenta tegunt,
Invidentibus Monimenta detegunt immortalitatis.
Tot ibi trophæa, quot oſſa.
Quot Martyres, tot triumphi.
Immo tot palmæ, tot coronæ, quot tituli, quot tumuli.
Lege, haud luge: in ſanguine, in vulneribus funera, invictorumque militum victorias.
Antra quæ ſubis, muta quæ cernis marmora, vel dum ſilent, palam Romæ gloriam loquuntur.
Audi quid Echo reſonet,
Subterraneæ Romæ.
Hoſpes: ſepulta hic Roma eſt, inter tumulos iacet, ſed vel mortua viget,
Sed vel tumulata ſuos inter triumphos vivit.
Urbs Orbem tunc maxime vicit, cum ſanguine victa, cum ferro vincta,
Cum lumine orbata eſt,
E tenebris clarior, ſecurior è latebris emerſit.
Marmorea, immo aurea (ut cernis) facta nunc, quæ quondam lutea, lateritia,
Obſcura ſcilicet Urbis Cœmeteria, totius patens orbis Theatrum,
Subterraneæ crebra inter rudera cavernæ, Tarpeia rupe excelſiores
Conſpicuæ, quam tenes, quam teris, Romæ fundamenta ſunt.
Pretioſa Martyrum pignora, terræ dum celant, Martyriorum titulos Cœlo oſtentant.
Antra quæ ſubſtant, Romanis altiora mœnibus, Capitolio illuſtriora,
Orthodoxæ fidei propugnacula, divinorum promptuaria Sacramentorum,
Pro Chriſto militantium caſtra, palæſtræ.
Horrent hic adeuntibus ſaxa, pallent cineres, rigent ſepulchra,
Ubi fides tripudiat, purpura cruore rubet, charitas rutilat, fervet.
Ingredere Hoſpes, quid cunctaris?
Ad Subterraneum Romæ Cælum tot ſydera, quot cadavera, quibus præfulget, invenies.
Quid loci incultam facibus rimando faciem ſtupes?
Nobilium cultorum, incolarum corpora, exuviæ hic iacent, quorum animi
virtute exculti, Cælum iam tenent,
Orbe, Cælo ſublimiores.
Si legis ex titulis, ex Monimentis legendo diſces,
Quanto cruore, quanta conſtantia antiquis pro fide temporibus dimicatum,
Quibus nil antiquius fide, nil charitate recentius;
Iſthic inter mortuos Chriſtiani olim degebant, vivebant, ne inter vivos degendo, vivendo,
Heu! Chriſto mori compellerentur.
Hinc ab altari vitam quotidie hauriebant, mox pro fide vitam cum ſanguine profuſuri.
Auguſta anguſta inter hæc locorum ſpatia ſpatiando,
Charitas, quæ cor dilatat, anguſtari, latere, premi haud potuit,
Ex antris vegetior in aream, in arenam proſiliens:
Subi amice Hoſpes,
Ne dedignere cavernas, dum luce orbatas vides, orbi tamen claras;
Tenebras Sole lucidiores hic ſolus videas.
Devoto igitur pede, corde, oculis, oſculis petito.
Fodinæ protinus (inquies) hæ ſunt, quas cerno, haud cavernæ ferro (ut mos eſt) perſcrutandæ.
Eſto: attamen ſi terræ intra viſcera aurum effodiendo requiris,
Aurea prorſus Subterraneæ Romæ viſcera comperies.
Una enim hæc pro luto aurum, gemmas pro lapidibus effodienti, perſcrutanti offert,
Aureos quippe homines, ferro inhumaniter hominum rimante viſcera,
Sua humaniter intra viſcera excepit, abſcondit, tutata eſt.
At aureos, quos accepit, ferreos, adamantinos ex antris ad certamen provexit,
Vinci ſe rata, cum non haberet quos vinceret,
In ſuis iugiter cædi, cedere vix unquam neſcia, conſuevit.
Audis, vides, quanti, vel in obſcuro, ſplendidiores Sole triumphi clarent.
Subterranea ergo Roma, quam perluſtras, illuſtri palmis Roma haud inferior
Inde enim merito palmam fert, quia conſpicuæ, cui ſubeſt, præeſt, dum ab imo caput attollit,
Mortuorumque exuviis apprime onuſta, adhuc inter tumulos, inter cineres vivit Deo.
Vis lector noſſe, quantum ſpeluncæ Urbis, ſeptenis collibus præcellant?
Vel paucis dicito,
Monumenta hic quot video, vagientis incunabula fidei, religionis monimenta,
Munimenta Chriſti, Chriſtianorum ſunt,
Verè Martyrum ſepulchris ſe pulchram Roma fatetur,
Cruore magis, quàm purpura rubens,
Fornices non Cæſarum, ſed Cæſorum exuviis nobiles,
Notas, ac titulos ferro, ac ſanguine claros, inſculptos oſtentat.
Tument adhuc lutei viventium pignoribus, vulneribus prædivites tumuli,
Titulorumque apices ultro cruore madidi, cultroque inciſi
Reciſa Martyrum membra palmis coronant,
Et menti vel crebra inter mortis funera, fœnera immortalitatis propinant.
Hoſpes ergo ſi pius
Dum lætus latentes in letho theſauros lynceus introſpicis,
Supplex loci ſanctitatem, quæ Urbi latens, Orbi iam patens eſt, venerare,
Et poſthac ſub luto aurum, Cælum ſub cœno
Sub Roma Romam quærito.

INDEX

INDEX
RERUM MEMORABILIUM,
QUÆ PRIMO ROMÆ SUBTERRANEÆ
VOLVMINE CONTINENTVR.

In quo prior numerus paginam, alter vero columnæ numerum ſignat.

A

B

Eidem

F

G.

L.

O.

P.

Et

T

Clemen-

INDEX CAPITUM

QUÆ PRIMO

ROMÆ SUBTERRANEÆ

Volumine continentur.

CAPITA LIBRI PRIMI.

CAPITA LIBRI SECUNDI.

CAPITA LIBRI TERTII.

FINIS

Biblioteka Jagiellonska
stdr0022973